De Vlaamsche Gids. Jaargang 30

bron
De Vlaamsche Gids. Jaargang 30. Z.n., z.p. 1946

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/_vla001194601_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren

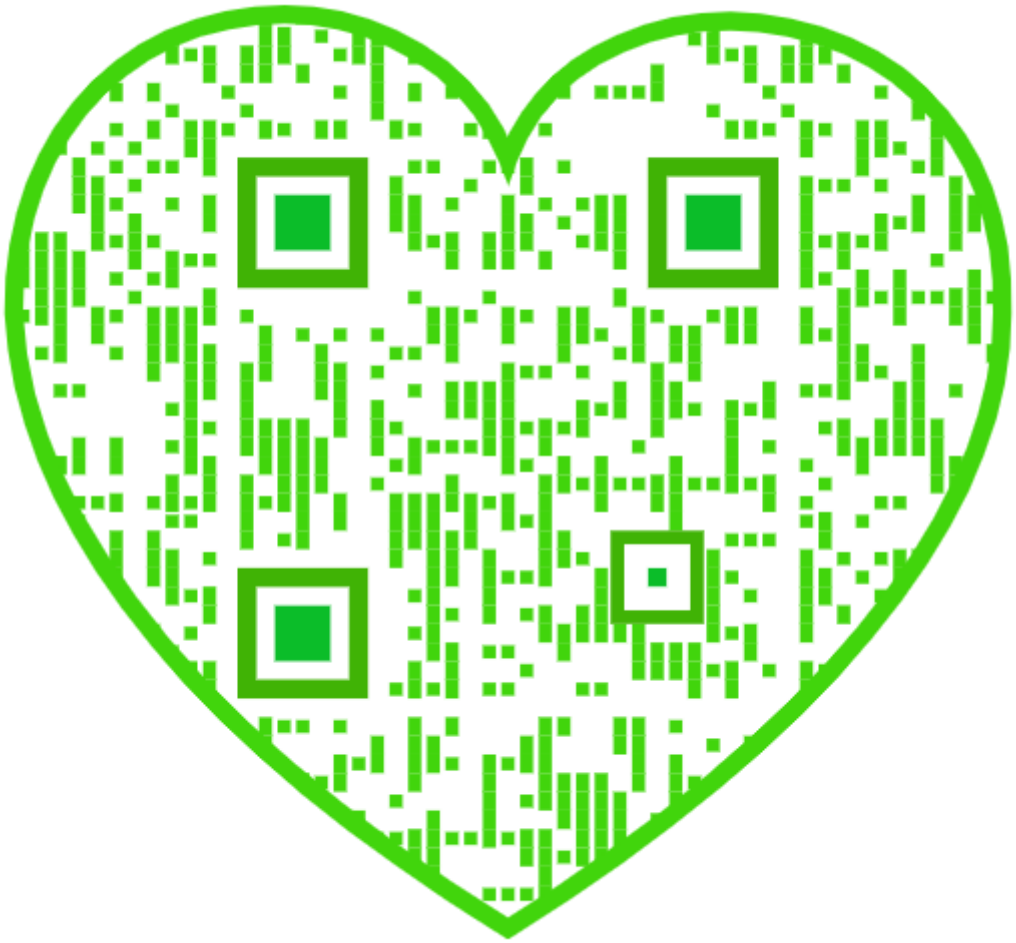

Inhoudstafel

	Blz.
Aafjes, Bertus. - 't Azuur ontwend	210
Achterberg, Gerrit. - Telefunken, N.V., Intermédiaire	397
Achterberg, Gerrit. - Volmacht, Spirogeet	398
Achterberg, Gerrit. - Rina Ketty	399
Achterberg, Gerrit. - Terreur, Mimicry	548
Acker, (Hans van). - Allegro ma non troppo	4
Acker, (Hans van). - Een Puritein en een Duiveltje	218
Aken, (Piet van). - Over Sigaretten, Wandelingen en vervelende Romans	419
Baudoux, Jean. - Fransch- Belgische Letteren	423
Berkenman, Paul. - Ballade aan een Zeeman	466
Boeckaert, Remi. - Een klein geval	28
Boeckaert, Remi. - Die verkeerde Schepping, Zondagavond	559
Boeye, Eugenie. - Halfslachtigheid, Reik mij uwe Handen	628
Boon, Louis-Paul. - De Atoombom en het Mannetje met den Bolhoed	467
Brulez, Raymond. - Het Natuurgevoel in de Litteratuur	321
Buckinx, Pieter. G. - Voorjaarsnacht	465
Burssens, Gaston. - Victor-J. Brunclair	276
Burssens, Gaston. - Fabula rasa	623
Campert, Jan. - Rebel, mijn Hart	112
Cnodder, (Remi de). - Klein Afscheid, In Afwachting	749
Coole, Marcel. - Landelijk Vers à la Richard Minne	137
Coole, Marcel. - Acht Dagen Zon	348

Cornette, Arthur. - Poitiers	75
Corsari, Willy. - De Laatste Les	503
Cosyns, Max G.E. - De atomische Energie	46

Daisne, Johan. - Kleine Wintermuziek, Zonsondergang 34

Daisne, Johan. - Schrijfhand, Gedicht 35

Daisne, Johan. - Middeleeuws Toneel te Gent 58

Daisne, Johan. - De Hollandse Reis I 99

Daisne, Johan. - De Russiese Poëzie 235

Daisne, Johan. - Ibsen's ‘Spoken’... of Moliken? 314

Daisne, Johan. - De Hollandse Reis II 496

Decorte, Bert. - Slotballade 252

Devreker, A. - In Memoriam Lord Keynes 434

Devreker, A. - Neo-Liberalisme 688

Dhondt, J. - Een nieuw Boek over Napoleon 752

Doncker, (Maurits de). - Onmacht 724

Edebeau, Frank. - Onze Kust, 100 Jaar her 598

Elsman, W.J. - De ‘Columbus II’ 230

Elsman, W.J. - Dagboek 339

Elsman, W.J. - Het Experiment 602

Foncke, Robert. - Bij de huidige Folklore-Studie in Vlaanderen, I 644

Foncke, Robert. - Bij de huidige Folklore-Studie in Vlaanderen, II 725

Francken, Fritz. - Mijn vriend Willem Elsschot 694

Gannet, A.H. - Gedachtenistekst voor een gevallen Held van de Witte Brigade 265

Gent, (Jan van). - Uit de Illegaliteit 288

Geschier, A.F. - De Anti-Tankist 281

Geschier, A.F. - Damme 625

Geschier, A.F. - In de Kano, Gioconda Smile, Brugge 626

Gilliams, Maurice. - Notities over Hendrik Conscience 577

Hecke, (Firmin van). - Musset, Abraham, Bach 2

Hecke, (Firmin van). - Ars Poëtica, Irrequietum I 206

Hecke, (Firmin van). - Later, Narkissos 391

Hecke, (Firmin van). - Irrequietum II 663

Hecke, (Firmin van). - Irrequietum III 664

Herckenrath, Adolf. - Portret van Richard Minne 131

Herckenrath, Adolf. - Ter herinnering aan het Oorlogsgeitje van R. Minne 133

Herckenrath, Adolf. - Er was een Keer 134

Herckenrath, Adolf. - Na Lezing van ‘Wolfijzers en Schietgeweren’ 135

Herckenrath, Adolf. - Twee Epistels aan Richard Minne 136

Herckenrath, Adolf. - Kwatrijn 137

Hermans, John. - Litteraire Penicilline 755

Hermans, Willem Frederik. - Loo-Lee 733

Hoste, Julius. - Bij de Herdenking van Julius Sabbe 582

Ide, René. - Adrien 483

Ile, Johan. - Ab imo Pectore 393

Jonckheere, Karel. - De Zwijger 82

Jonckheere, Karel. - Gabriela Mistral 164

Jonckheere, Karel. - Bert Decorte 250

Jonckheere, Karel. - Richard Minne of het Postpapier in Eere hersteld 372

Jonckheere, Karel. - Julien Kuypers' 'Donderkoppen' of de Lof der geestelijke Vivisectie 374

Jonckheere, Karel. - Holland-België of de Litteraire Drawn 385

Jonckheere, Karel. - Spiegel der Zee (fragment) 461

Jonckheere, Karel. - Het Hollandsche Boek toch over de Grens 541

Jonckheere, Karel. - Doeaniers, niet over de Grens laten, a.u.b. 698

Kelk, C.J. - Doornroosje, Opnieuw 523

Kempen, Anton. - Ballade van den Regen 679

Keymeulen, (Paul van). - De oude Vrouw, O nachtlijk Duister 249

Keyser, (Sidy de). - De dode Den 417

Keyser, (Sidy de). - De rode Doek 537

Lamberty, Max. - Wezen en Waardigheid onzer Instellingen 665

Lambrechts, P. - Het Congres voor de Studie der Oudheid te Cambridge 52

Lampo, Hubert. - Confrontaties 168

Lanckrock, Rik. - Over de Novelle 'Regen' van Hubert Lampo 253

Lanckrock, Rik. - Kamiel van Baelen 279

Landsman, L. - Sjisjipatsov 570

Liebaers, Herman. - William Morris in Vlaanderen 592

Lilar, Suzanne. - Beschouwingen over het Tooneel (vert. Jan Schepens) 411

Lodewijckx, Augustin. - De Australische Bevolking 187

Maesschalck, (Virgile de). - De Eik in 't Krijgsgevangenenkamp. 266
Marinower, Marcel. - Vaderland en Concentratiekamp 269
Minne, Richard. - Afdeeling God 129
Mistral, Gabriela. - De Waterval van Laja (vertaling K. Jonckheere) 165
Mistral, Gabriela. - De Vulkaan Osorno (vertaling K. Jonckheere) 166
Moonen, Marc. - Het Geluk der Simpelen 751
Moorkens, Gaston. - Frikske in Oorlogstijd 561
Moors, J. - De Nederlandsche Taalkunde 1940-44 113
Munck, (Edmonda de). - Madame Red 296
Mussche, Achilles. - 's Morgens vroeg, op de nuchtere Maag 273
Nojorkam. - Van Jeroen Bosch tot Rembrandt 207
Nojorkam. - Vincent, of de Schilderswil 758
Parez, E. - Kamiel Top 283
Pée, Julius. - Herinneringen aan Julius Sabbe 351
Pée, Paul. - Dertig maanden in Japan 707
Pelemans, Willem. - Intermezzo 60
Pelemans, Willem. - Lamentoso 567
Pelemans, Willem. - Grave ma non dolendo 763
Pennincx, Joris. - Film 1940-1944 285

Poorten, (Firmin van der). - De Aanwezigheid 750

Premsela, M.-J. - Tooneelleven in Nederland sinds de Bevrijding 438

Pitte, (Tony van). - Ultima Thule 751

Rapier, Karel. - Avond, Zwarte Jan 360

Rapier, Karel. - Vriend Hein, De oude Markeur 560

Ridder, (André de). - Arthur Cornette 65

Ridder, (André de). - Een surreolistisch Romanschrijver: Julien Gracq 427

Ridder, (André de). - Een surrealistisch Dichter: Jacques Prévert 629

Rottiers, Arthur-Kamiel. - Het Geld heeft den Maannacht vermoord 750

Rutten, Mathieu. - ‘Je maintiendrai’ 105

Rutten, Mathieu. - Vogels van diverse Pluimage 320

Rutten, Mathieu. - Paul van Ostayen of Beveiliging van het Essentiële 612

Sausmarez, (C.H. de). - ‘Public Schools’ in Groot-Brittannië 361

Schaik-Willing, (Jeanne van). - Het Hondje 673

Schepens, Jan. - Prof. dr Maurits Basse 56

Schepens, Jan. - Gentsche Oogen bekijken de Vlaamsche Literatuur 90

Schepens, Jan. - Afdeeling Minne 138

Schepens, Jan. - Literatuur, Oorlog, Weerstand 257

Schepens, Jan. - Gesmoorde Klacht 272

Schepens, Jan. - Problemen voor den naoorlogschen Mensch 400

Schepens, Jan. - Een koloniale Droom 507

Schepens, Jan. - De Theoreticus Herman Thiery 549

Schepens, Jan. - Stijn Streuvels, 75 jaar 588

Schepens, Jan. - Gaston Gurssens als Prozaïst 621

Schepens, Jan. - André de Ridder, of de Oogst binnengehaald 656

Schoofs, Henri. - Lof van Limburg 89

Sciarone, C.L. - Overwegingen van een Dilettant, I 476

Sciarone, C.L. - Overwegingen van een Dilettant, II 525

Snick, (Herman van). - Maandagavond 403

Snick, (Herman van). - Vesperkoor 404

Stichel, (Theo van). - Ballade van de Gehangenen 267

Toussaint van Boelaere, F.V. - Parijsche Dagen 193

Toussaint van Boelaere, F.V. - Zweedsche Dagen 449

Tulkens, Julia. - Leer mij uw Lied, Ik ben uw Bruid 627

Vanderpoorten, Herman. - Herinneringen aan mijn Vader 262

Velde, (Roger van de). - Levensruimte in de Literatuur 509

Verbrugge, Geo. - Verzen 539

Vercammen, Jan. - Exotische Nacht 233

Vercammen, Jan. - Zomer te Loppem 234

Verlinden, Charles. - De sociale Geschiedenis van Engeland 181

Verzele-Madeleyn, S. - Paschen 1945, Smeulen 282

Vestdijk, Simon. - Het Probleem der Portretwaarde	36
Vestdijk, Simon. - Vader en Zoon, I	211
Vestdijk, Simon. - Vader en Zoon, II	259
Vestdijk, Simon. - Vader en Zoon, III	333
Vroede, (M. de). - Mevr. Van Ackere-Doolaeghe	742
Walravens, Jan. - Jean-Paul Sartre	513
Walschap, Gerard. - Uw Gemak houden	83
Walschap, Gerard. - Roelants pro domo	313
Walschap, Gerard. - Brief aan Achilles Mussche	405
Walschap, Gerard. - Woord vooraf bij een Studie	641
Walschap, Gerard. - Pleidooi voor Sensatie-Journalistiek	705
Werveke, (Hans van). - In Memorium Prof. dr. J. Huizinga	42
Werveke, (Hans van). - Een laatste Woord o.h. H. van Eyck-Probleem	377
Werveke, (Hans van). De bevreemdende Nederlaag	681
Wilde, (Frans de). - Eenzaam Drinklied, Levensvrees	392
Van den Hak op den Tak, blz.	62, 125, 192, 255, 320, 382, 444, 512, 573, 638, 702, 767.

L.S.

VOOR de tweede maal na een wereldoorlog begint ‘De Vlaamsche Gids’ een nieuwe reeks. Met een dertigsten jaargang! In het zilveren jubileumnummer van Oktober 1937 wees Maurits Sabbe op de beteekenis van zulk een ongewonen levensduur voor een Vlaamsch tijdschrift. ‘Buiten Dietsche Warande en Belfort’, mocht hij schrijven, ‘is er geen enkel Vlaamsch tijdschrift, dat op zooveel jaargangen wijzen kan’. In feite klimt onze traditie nog hooger op: toen in 1905 Paul Fredericq en Max Rooses met eenige geestverwanten tot de uitgave van ‘De Vlaamsche Gids’ overgingen, sloot hun werking aan bij die van twee verdienstelijke voorgangers, ‘Het Nederlandsch Museum’ (1874-1894) en het ‘Tijdschrift van het Willemsfonds’ (1895-1905).

Wij hebben gemeend niet langer te mogen wachten met een voortzetting van onze uitgave, ook in dezen onzekeren tijd, waarin het duister blijft, of de atoombom het einde van de menschelijke beschaving zal beteekenen, of zich als hoedster zal openbaren. Hardnekkig dient de cultus van den geest in stand gehouden, in al zijn uitingen. Dit tijdschrift wil zijn oude plaats weer innemen, en de levenshouding die er steeds in eere was, die van de liberale Vlamingen, blijven vertolken.

Treffend omschreef Maurits Sabbe in bovengenoemd artikel de richtingen, die de redaktie bij het samenstellen van den inhoud steeds heeft gevolgd. Er bestaat voor ons geen enkele reden om van deze houding af te wijken:

‘*Tot bepaalde partijpolemiek of tot propagandistische doeleinden heeft ons maandschrift zich nooit geleend. Alleen werden de onderwerpen van wijsgeerigen, politieken of economischen aard in den regel getoetst aan de beginselen, die in het huis de leiding geven. Het gebeurde echter even dikwijls dat de auteur van dergelijke studiën zich op een louter objectief standpunt plaatste en zich van goed- of afkeuren onthield, of te gelijk het voor en het tegen liet hooren.*

Voor de zuiver literaire bijdragen werd nog veel ruimer te werk gegaan. Het lag nooit in de bedoeling van ‘De Vlaamsche Gids’ om een soort van tendenzliteratuur in het leven te roepen of te bevorderen. Indien dergelijke literatuur ons aangeboden werd en tevens aesthetisch voldoening gaf, dan zouden wij ze natuurlijk gaarne opnemen, maar tendenzlooze literatuur, en zelfs literatuur, die levensopvattingen weerspiegelt, die niet de onze zijn nemen wij gaarne op.

Zoo is het meer dan eens gebeurd dat ‘De Vlaamsche Gids’ werk publiceerde van schrijvers, die niet op het wijsgeerig of politiek terrein van het tijdschrift zelf stonden, en wij hopen dat zulks nog gebeuren zal.’

Wij zijn trotsch op het vele goede dat ‘De Vlaamsche Gids’ tijdens zijn langdurig bestaan zijn lezers heeft aangeboden. Wij zijn niet blind voor de tekortkomingen die hem werden aangewreven. Maar wij meenen dat zij grootendeels kunnen worden verklaard, doordat de redaktie te dikwijls heeft moeten beroep doen op het belanglooze idealisme van enkele, steeds dezelfde geestverwanten. Deze derde reeks beginnen wij evenwel in het vertrouwen, vrij van stoffelijke zorgen, den inhoud rijk en afgewisseld te kunnen maken, zoodat hij ook een trouw spiegelbeeld worde van onzen onrustigen, maar toch zoo rijken tijd.

DE REDAKTIE

[Gedichten]

Musset

Gij hadt nog uwe hoop in God,
En liet u door de Muze kussen.
Wij kunnen niet meer kiezen tusschen
De zachte bede en 't hard gebod.

Al ons geloof: aan stuk gespot.
En wij verdrinken bij het blusschen
Der vlammen die deze eeuw doorgutsen:
Zoo maakten wij ons 't bed van 't lot.

Soms vondt gij nog den troost der tranen,
De gaaf u een genie te wanen:
Voor onze kwaal groeit er geen heeling;

Boven ons hoofd een lot van lood;
En onze tijd, schijnbaar zoo groot,
Zaait dood of, erger nog, verveling.

Abraham

Tegen uw weerloos kind hebt gij het zwaard geheven,
Van een gedroomden God hebt gij u slaaf getoond:
Gij zijt de voorzaat die de zwakken leerdet beven,
Aan moord geloovend hebt ge uw waren God gehoond.

De mensch alleen verwoest in massamoord het leven:
Zijn rechters en zijn priesters hebben den weg getoond
Naar eenen hemel waaruit englen zijn verdreven;
Verdelgen doet een God niet die in almacht troont.

Uw daad, aartsvader, was een lafheid en een logen:
Uit schrik voor ùw verderf hebt gij uw zoon gebogen:
Een vrees die 't kleine hart in doornenkrans omknelt;

Sinds worden God en gij door latere geslachten
Mistrouwd, en zal de jeugd het grijze hoofd minachten:
Gij hebt uw blind geloof in God te laag gesteld.

Bach

Toccata en fuga in d.

Boven het noodlot dreunt uw tegenzang,
- Orphisch geweld uit bodemlooze bronnen
Waar tranen en gebeden zijn begonnen -
Dreunt onverbiddelijk, noch boos, noch bang

In een heelal vol vlekkelooze zonnen;
Al wat een einde heeft, en doem en dwang
Zweven voorbij, in bovenaardschen drang:
Reeds vóór uw strijd begon, was hij gewonnen.

Tijlooze muziek der aarde en zeeën,
Vlucht voor den zonleeuw van de hemelreeën,
Verheerlijking van liefde en droomrefrein

Van zege boven leed en alle lusten,
Groet en vaarwel aan ongenaakbre kusten
Waar stilte en zang verzamen, souverein.

Firmin VAN HECKE

Allegro ma non troppo

S'il en avait été autrement, nous n'aurions pas cette fleur-là sous les yeux.

M. SIMART

[I]

IN het jaar 17.. werd ik van Weenen naar Brussel verplaatst. De reiswagen die me vervoerde reed traag en zingend door het mooie Nederlandsche landschap - het was Oogstmaand - terwijl overal langs de wegen de menschen hun nijvere leven doordreven onder een stralende zon. De wielen knarsten al een heelen tijd, ze stonden immers poerdroog - tot er ter hoogte van Luik een afbrak, wat ons noodzaakte enkele uren halt te houden. Ik was blij m'n beenen wat te kunnen uitrekken, nam eerst een stevig maal 'Au petit Prince' en ging dan op m'n gemak de stad eens nader bezichtigen. Ik liep zoowat zonder doel straat-in, straat-uit, toen ik op een klein pleintje kwam met een spuitende fontein in het midden. Een paard, bezweet en met stof beplakt, dronk gulzig aan den waterbak. Ik leunde lui op het hek dat de fontein omsloot en keek droomerig de geopende ramen langs, vol bloeiende geraniums - de eenige bloem die op vensterbanken schijnt te gedijen - en het oude madonnabeeldje in den hoek. Het was leelijk-gothiek, denk ik - maar toch had het zijn aanbidders, zooals de bloemengarven te kennen gaven.

'Hé' riep plots een stem achter m'n rug; 'hé Johan, wat kom jij hier doen?'. Ik keerde me verbaasd om met een snok en zag een lichtgekleede bruine zuiderling, met mooi zwart haar, een echt Romeinsche neus en glanzende oogen. Eerst dacht ik na en... Tonio, m'n ouwe beste Tonio was het, die ik vier jaar te voren te Milaan achtergelaten had, waar hij in dienst stond van het gerecht. 'Tonio, welk toeval brengt jou hier, m'n bruine lieverd' en zonder antwoord af te wachten trok ik hem mee naar een ton die voor een herberg stond. Tusschen frissche dronken in verhaalde hij wat. Tonio was een geboren Calabrees maar had van zijn moeder het zachtere Napolitaansche karakter geërfd. Reeds vroeg wees nam hij dienst in het Oostenrijksche leger als tamboer. Ik leerde hem kennen toen ik officier was in een korps dat onder Laudon tegen de Turken streed. Na enkele maanden waarin ik zijn vechtlust en vriendelijke schavuiten-natuur had leeren waardeeren, verloor ik hem eenige jaren uit het zicht. Inmiddels was ik uit het leger gegaan, want ik wenschte een rustiger en meer rendeerend ambt en ik ontmoette hem tijdens een zakenreis te Verona in ellendigen toestand. Dank zij mijn invloed gelukte het me hem tot een gemakkelijk en benijdenswaardig postje te doen benoemen. Zijn zwerversnatuur had echter de bovenhand behaald en ietwat verlegen verhaalde hij zijn ruzie met den Graaf Falconcelli, consul van Piemont te Milaan, en zijn daaropvolgend tweegevecht. Glimlachen moest ik toch wel toen ik het dwaze liefdesavontuur van signor Falconcelli - een man reeds wit van haar, maar Italiaan - met de mooie Gianna, Tonio's geliefde, vernam. Den Graaf had hij voor bijna dood achtergelaten in een klein boschje niet ver van de stadspoort. Toen had hij - en hier gaf m'n

raadsheereninstinkt hem gelijk - snel de beenen genomen en was langs Turijn om Frankrijk binnengegaan. Na veel avonturen - Tonio's natuur scheen die steeds tot zich te trekken - werd hij beleefd over de grens gezet en achtte zich te Luik niet heelemaal veilig voor de hand van het Oostenrijksch gerecht. Ook hier moest ik hem gelijk geven; want m'n patriotisme zelf deed me bekennen dat onze Keizerin overal oogen en armen had. Na nog een flesch goede Moezel gedronken te hebben, nam ik hem mee naar m'n koets die nu waarschijnlijk reeds te wachten stond. De koetsier stond er te zwetsen met een giechelende meid. De koets kon enkel 's anderendaags gereed zijn en dus zou der Herr Justizrat hier wel vannacht moeten logeeren. Ik nam het niet zeer ter harte en ging met Tonio avondmalen - een flink souper wat al te veel begoten met oude Bordeaux - en toen wandelden we door de reeds deemsterende stad. Luik scheen niet heel levendig en we dachten er reeds aan terug te keeren, toen we voor een tamelijk groot huis - een klein palazze eigenlijk - enkele koetsen zagen staan. De ramen waren hel verlicht. We vernamen dat de geleerde astronoom Markies de la Trémerie hier woonde en vannacht een gemaskerd bal gaf. Ons reeds door den wijn verhit hoofd sloeg bij dit nieuws heelemaal op hol - Tonio was Italiaan, het weze gezegd te zijner verontschuldiging, maar ik ben een geboren burger van Gratz. De lust om ook nu den dans te voeren deed ons een schijnbaar vernuftig plan uitdenken. Tonio trok mijn kleeren aan, ik de zijne. Hij zag er uit als een spookventje, in zwarte veel te groote kleeren, en ik als een dwaze luchtballon, in 't geel met ontzettend eng vest, dat nauwelijks een duim onder m'n oksels kwam. Zoo schoven we ons langs een openstaand balcon naar binnen. Gelukkig was het daar tamelijk duister zoodat we ons ongezien in een kleine galerij bevonden. Alsof alles door het lot zoo geschikt was vonden we op een klein tafeltje enkele ‘loups’ die ons echt onkennelijk maakten. Door een goed-verlichte maar ledige zaal kwamen we op het eigenlijke feest. Talrijke paren - de gebruikelijke harlekijns en pierrettes met zeeroovers, Turken, Romeinsche konsuls en ook een origineel in Perzisch kostuum - zwaaiden er rond in een heerlijk-georchestreerde wenteling. Heel op ons gemak, zelfzeker als de drank ons gemaakt had, zochten we lieve gezichtjes uit, toen plots m'n aandacht gevestigd werd op een groepje dat voor een der goud-belegde kolommen stond. Een Romeinsche matrone-op-leeftijd praatte met een ietwat opgewonden serenade-brengend Spanjaard. De senor scheen niet zeer goed geluimd zooals uit z'n gebaren en woordenvloed duidelijk op te maken was. Ik weet niet wat me er toe dreef hem te gaan beluisteren, maar Bacchus hield m'n hart vast en ik was dwaas en overmoedig. Ik liet Tonio alleen bij de deur, wat de arme niet eens bemerkte, vastgeankerd als hij was door een statige Vlaamsch-gebouwde herderin die hem ietwat langoureuse en niet te miskennen verliefde blikken toewierp. Als onachtzaam trad ik nader en plaatste me langs de andere zijde van de kolom. ‘Hij is heel zeker nog niet vertrokken, want z'n valet Pasquin zag ik nog vanmorgen in de rue St. Lambert buitenkomen.’ ‘Maar, cher Marquis, ik dacht dat dit bagatelletje reeds lang afgeloopen was, het is toch niet mogelijk. Enfin

Sylvie schijnt toch heelemaal verlekkerd op dien jongen d'Estrées. Zie hen daar eens dansen'. 'Wat ik je zeg, chère cousine, is helaas maar al te waar. Ze doet net alsof ze hem niet kent, maar ze is er in werkelijkheid onafscheidbaar van. Laatst zag ik hen nog in gesloten koets door het park rijden en je moet toch bekennen'. 'Ja, als het zoo is, en toch. Nu, enfin, je zoudt hem willen buiten de stad zien te krijgen. Dat is toch niet moeilijk; Michel zei altijd die armoezaaiers...' Het gezicht van den markies was ondertusschen purper uitgeslagen, wat echter evenveel het gevolg kon zijn van een overvloedige maaltijd als van de doorstane emotie. Toen wist ik genoeg: De senor was marquis de la Trémerie en de oude dame z'n cousine barones von Platenau, wier man zoo ongelukkig stierf na een dronkemansrit door de sneeuw. Sylvie was z'n nichtje, het rijke maar al te lichtzinnige kleindochtertje van den graaf de N., die zich na een schandalig leven in de Trappe terugtrok en zijn reusachtig fortuin bijna geheel aan de orde schonk met uitzondering van z'n kasteel en bezittingen te Nevers die aan Sylvie toekwamen. Reeds van huize uit was ze rijk; dit en haar schoonheid verschafte haar veel aanbidders waaronder ook een zekere de Laplace, die zich rijk en van adellijken bloed noemde en een knap uiterlijk bezat, doch weinig vertrouwen inboezemde aan den geleerden markies, die als voogd zorg moest dragen voor het uithuwelijken van z'n pupil. Deze Laplace moest tot elken kost verwijderd worden, want Sylvie scheen een echte liefde voor hem opgevat te hebben, tenminste zoo dacht het haar oom, en hij scheen geen mensch om zoo maar voor den wind te praten. Hoe groot was m'n verwondering nu ook niet toen ik in hem een oude kennis meende te herkennen - de markies immers wees herhaaldelijk heftig naar een knappen harlekijn die licht en sierlijk rondsprong of de heele wereld hem toebehoorde, niemand minder dan de Conde della Piazza uit Milaan, fameus avonturier en speler, bekend als bruidschatsjager doorheen heel Lombardije. Toch had hij m'n sympathie weten te wekken door de manier waarop hij met prettigen glimlach grof geld verloor aan de speelbank of arme meisjes onderhield op de kosten van rijke douairières. Ik besloot dan ook hem te verwittigen; maar hoe goed m'n oogen ook den toer der zaal deden, hij scheen spoorloos verdwenen. De markies was wel tot alles in staat en z'n invloed was groot. Bij het gerecht als bij den Prinsbisschop. Van hoogverraad of iets dergelijks beschuldigd zou de arme Laplace wel mogen verrotten in een kerker. Met veel moeite kon ik Tonio er toe brengen niet langer de 'beau cavalier' te spelen en onzen gemeenschappelijken vriend te gaan opzoeken. Gemakkelijk zou z'n adres wel te vinden zijn en ook wisten we reeds dat de trouwe Pasquin hem nog steeds vergezelde, de knepen van z'n meester op keukenmeiden toepassend. Buitengekomen zagen we onze potsierlijke kleedij in haar echt licht en maakten dit dan ook snel in orde. Zooals ik gedacht had vonden we spoedig waar Laplace huisde, want heel de stad kende den jongen fliereflUiter en speelvogel, hij zelf was er echter niet; we besloten dan ook hem maar af te wachten in z'n salon, want ik nam liefst het zekere voor het onzekere en de drank was ons in de beenen gezakt. Na een tamelijk verwarde discussie over de kwaliteiten en gebreken van

Lombardische en Vlaamsche vrouwen viel Tonio in een lichten sluimer dien ik benutte om den resteerenden wijn naar binnen te spoelen. De kamer waarin we ons bevonden was klein maar aangenaam, een rijk rustbed alleen reeds gaf er een zeker charme aan, terwijl het slordige in de huishouding - Pasquin was een ellendige luiaard - verscholen werd in de schaduw die de kaars verspreidde.

Het was reeds over vier toen Laplace binnentrad en woest de kamerdeur dichtsmeet. Z'n kleeren waren in wanorde en z'n gepoederd haar was heelemaal zwart op sommige plaatsen. Sylvie, de slons, had hem laten steken en op het bal steeds met dat belachelijk officiertje gedanst. Ik onderbrak hem heel kalm en deed opmerken dat misschien juist dit z'n redding was, doch in elk geval zou hij er best van onder trekken zonder veel lawaai; want de markies had een sterke hand. Laplace bedankte voor den goeden raad doch wilde haar kost wat kost eerst de les spellen. Zoo'n duivelsjonk hem belachelijk maken! Onmogelijk. De heele nacht had hij hen gezocht; maar ze waren voort gaan koekeloeren. Daar hij toch van z'n gedacht niet af te brengen was, achtte ik het het beste hem naar de rue St-Lambert te vergezellen om hem zoo goed als mogelijk eenigszins bij te staan.

De stad was donker toen we door de straten trokken, enkel de vreedzame roep van een nachtwachter of de gecadenseerde pas van een patrouille liet zich hooren. De nacht was prachtig, een van die warme en toch frissche zomernachten zooals ik die enkel in m'n jeugd waarnam. In de rue St-Lambert maakte Laplace halt voor een tamelijk groot hotel, waar boven een tweetal vensters flauw verlicht schenen. Hij liet den klopper herhaalde malen zwaar vallen, z'n ongeduld nauwelijks bemeesterend. Na lang wachten - wat schenen die Nederlanders me lui en gemakzuchtig toe - hoorden we het sloffen van een bediende en het openen van een spioenvenstertje. Qui est là? Laplace, porco, schreeuwde de bedrogen minnaar met een prachtig Napolitaansch vischwijvenaccent. Zooals te verwachten waren die woorden geen Sesam open u, en de bediende vroeg wijselijk wat hij op dat uur verlangde, z'n meesteres was niet thuis en hij kon het niet verantwoorden. Niet thuis, fripouille, niet thuis, en er brandt licht in haar kamer, ze zit zeker met haar liefje over koetjes en kalfjes te praten. Annette zal vergeten hebben het licht te dooven. En daarop sloeg het venster dicht en stonden we weer in de stille donkere straat. Laplace was nu heelemaal tot razernij gebracht, hij vloekte steeds maar door en geleek meer op een lakei dan op een authentiek edelman. Ik waag het, zei hij plots en poogde langs de ruwe steenen die overal nogal gemakkelijk houvast boden, naar boven te klimmen. Wat ik ook zei of deed, hij klom en Tonio, de dwaze, ging nog mee op den koop toe, want hij was niet meegekomen om toe te kijken zei hij. Ik besloot dan maar van twee kwalen de beste te kiezen en af te wachten. Ze waren nauwelijks halverwege toen een kreet boven liet hooren dat hun plan ontdekt was. Niets anders was noodig en enkele oogenblikken later grepen zwaar-behandschoende vuisten me vast en legden met veel stooten en duwen m'n handen op m'n rug. Ik hoef niets meer te verhalen; want ieder vermoedt wel wat nu gebeurde. Een korte worsteling met de twee muurratten en dan een triomftocht met fakkels en burgers die slaperig

door hun vensters kwamen zien wat daar toch mocht gebeuren. Tot 's anderendaags werden we alle drie in een eng en niet heel smakelijk riekend verblijf geworpen waar we tijd te over hadden om onze zonden te bepeinzen en de straf die ons te wachten stond. Tonio was de eenige die onbekommerd scheen, hij was zoo'n dingen wel meer gewend en z'n luie natuur stelde zich reeds tevreden met den dunnen bussel stroo die in den hoek lag. Ik was in een toestand van verdwazing gevallen zoodat de cel reeds begon verlicht te worden toen ik tot de vraag kwam: wat is er nu eigenlijk toch gebeurd?

II

Het was nu reeds drie dagen geleden dat ik me zoo belachelijk gedragen had en nog steeds was de situatie onveranderd. De cipier kwam eten brengen, driemaal daags, en daar ik immers nogal wat geld bij me had deden we ons niet te kort, maar van een verhoor scheen nog in den eersten tijd geen sprake. We gedroegen ons zooals de natuur van ons volk het vroeg. Tonio bleef liggen, zachtjes neuriënd of met halve stem - hij was een goed zanger - Italiaansche melodiën in de lucht slingerend; Laplace wiens nationaliteit even onzeker was als z'n naam, liep rusteloos op en neer, en ik zat lusteloos te mijmeren in den hoek, somber alle mogelijke bittere gevolgen overdenkend: m'n betrekking kwijt, m'n naam eerloos zoodat ik het niet meer aan zou durven naar huis terug te keeren, misschien jaren kerker - de Luiksche magistraten waren bekend om niet al te zacht te zijn - en wat nogal. Tonio scheen medelijden met me op te vatten; want op allerlei wijze trachtte hij me in betere stemming te brengen, wat echter uiterst moeilijk bleek. Laplace stelde tenslotte na veel zoeken vast dat hij nog een spel kaarten in z'n hoed had. Ik ben of liever was Justizrat maar voor het kaartspel heb ik een passie die, indien ze deze van een beroepsspeler als Laplace niet benadert, toch op haar gebied erg groot is. Ik hou er van na voldane werktaak enkele gezellige uren door te brengen met vertrouwde vrienden rond de kaarttafel.

De wijn en de tabak, die de soldatenkoning ons leeren rooken had - want ook in Berlijn was ik m'n kennis gaan vermeerderen - voegden er het hunne aan toe om me gelukkig en opgewekt te maken. Dit was ook nu het geval; het spel hielp ons uren van verveling op aangename wijze door brengen.

's Nachts lag ik na te denken om een aanneembare reden te vinden die onze nachtelijke beklimming op overtuigende wijze zou verklaren: misschien had het volstaan te zeggen dat ik geenszins wist wat Laplace van plan was, dat ik hem zelfs niet eens kende en daar bij toeval voorbij kwam, dat ik dertig jaar oud en Justizrat, een geëerd burger en trouw dienaar onzer Keizerin, niet de geringste kwade bedoeling had. Doch was het niet laf m'n vrienden zoo in den steek te laten, Tonio immers zou men niet zoo gemakkelijk gelooven: gezocht door het Oostenrijksch gerecht in Italië, uit Frankrijk gezet, moest hij een rechter niet veel vertrouwen inboezemen. En dan, zou men m'n uiteenzetting aanvaarden. Een Oostenrijker is bekend om z'n trouw en de spreuk van ons huis - ik ben van lagen adel en de benjamin van een talrijke familie - ‘Feste Treue, niemals

Reue'. Ik liet m'n vrienden niet in den steek. De kerker was niet ruim, zoodat we ons bijna voortdurend op het lijf vielen. Uren lang kon ik hen dan haten omdat ze me hier gebracht hadden en toch was er een zekere vreugde in m'n wrok: vrij te zijn van al die kleine lasten en verplichtingen die een beroep brengt, het geluk eens uren aan één stuk niet langer over paperassen gebogen te zitten of menschen te hooren liegen en flauw doen. De cipier kwam driemaal daags, meestal zonder een woord te spreken, en verder waren we alleen met enkel nu en dan een ver geroep of het gemurmel van volk op de marktplaatsen, alleen met de weenende muren, de kobbewebben in de hoeken en de verveling in ons hart. Tot ik op het plan kwam dat elk van ons nu z'n eigen leven moest vertellen en bovendien de interessantste geschiedenisjes die hij meegemaakt of gehoord had. Niet alleen ging zoo de tijd sneller voorbij maar ook werden we meer en meer innig aan elkaar verbonden. Na een regenachtigen nacht leidde men ons tenslotte gezamenlijk naar het verhoor. Zoodra ik den onderzoeker gezien had wist ik hoe laat het was. Vooringenomenheid en kwezelachtige nauwgezetheid schenen bij hem harmonieus samen te vloeien. Hij was oud en grijs, zijn gelaat dor en z'n oogen verflenst van het turen op documenten. Een uitgedroogde pruim zag hij er uit. Mijn God wat was ik toen gelukkig m'n ambt kwijt te zijn. Al onze beweringen, hoe overtuigend ook, waren nutteloos. Hij wist. Ons enkel laten gissend dat ons geval erg was, zond hij de drie vuile, vreemde lawaaimakers terug. In den namiddag echter werd ik uit de cel gehaald en door zwijgende begeleiders naar een gesloten koets gebracht. Zoo werd ik, zonder m'n vrienden zelfs te hebben kunnen omhelzen, uit het land gevoerd. Waarschijnlijk had men ingezien dat m'n geval niet erg was, en vond men het oogenblik niet heel geschikt om daarover in twist te geraken met onze regeering. Ik werd dus zonder veel plichtplegingen maar met den raad in 't vervolg beter uit te kijken wien ik tot vriend nam aan de grens uitgestort. Misschien had ik wel naar Brussel kunnen gaan en m'n geval duidelijk uiteenzetten; doch de moed ontbrak me al die gevaren te trotseeren en ik voelde me te trotsch om een knieval te doen. Ik had nog wat geld op zak - de anderen zouden nu wel droog brood knagen - en sloeg den weg naar Namen in, de Maas langs. Het was reeds avond en de nacht beloofde niet erg mooi te zullen zijn. Donkere wolken dromden samen en een absolute windstilte die den adem benam en het gaan bemoeilijkte, deed onweer vreezen. Weinig menschen ontmoette ik, hier en daar een arme boer die van zijn werk kwam of een koopman-met-muilezel die zich inspande de naastbijgelegen herberg te bereiken. Den vorigen dag had het reeds geregend en harde schoenen, een regiment soldaten scheen hier voorbijgetrokken te zijn, hadden den grond pappig gemaakt. Ik had nog steeds m'n lichte reiskleeding aan en zag bedrukt de komende vlaag te gemoet. Een ver gebrom opende het feest en zonder ophouden viel de regen als met kuipen gegoten, donderde het oorverdoovend, terwijl de bliksem het overige deed om me bij Pluto te wanen. Gelukkig dat het nog bliksemde, want in die flitsen zag ik steeds den weg voor me, heel verlaten en modderig. Ik begon te rillen en trachtte met gebogen hoofd zoo snel mogelijk

voorwaarts te komen. Een windvlaag of een felle slag van een boomtak - ik weet niet meer juist wat het was - rukte m'n hoed van m'n hoofd, zoodat de regen druipend in m'n hals liep en verder m'n heele lijf streelde. Angst kende ik niet maar toch was het me vreemd te moede: pikzwarte duisternis en dan een fel rood licht, de baan die weggleed onder de voeten - misschien zat ik reeds in een veld - -de regen die van geen ophouden wist, en de gedachte aan m'n arme vrienden brachten me bijna tot vertwijfeling. Ik gleed uit en stond weer op en strompelde, met handen en voeten het gladde slijk betastend, stampend en trekkend voort. De regen hield niet op. Plots zag ik in de verte, een oogenblik verlicht, een wagen die als de arke Noachs rondzwalpte op den weg. Dit was genoeg om m'n krachten weer samen te trekken en woest liep ik er heen. Het duurde uren voor ik hem bereikte of beeldde ik me dat enkel zoo in. Telkens en telkens weer scheen hij als een fata morgana voor me uit te loopen, steeds denzelfden afstand bewarend. Ik haalde hem toch in en zag pas toen dat hij stil stond, als vastgezogen in den kleverigen bodem. Op m'n trommelen en geroep werd eerst weinig acht gegeven; maar ik hield vol en tenslotte moesten ze de deur wel openen en me binnentrekken, want veel kracht had ik niet meer. De wagen, eigenlijk een heel vreemde bak, bijna rond en ontzettend dik en laag, op hooge wielen was flauw verlicht maar door m'n binnenkomst werd de kaars heftig uitgeblazen en zaten we in het duister. Op m'n groeten, op m'n vragen antwoordde enkel een licht gesnurk, tot een harde stem riep: hou je mond en laat de menschen slapen. Ik deed dan ook maar van 's gelijke.

Het was dag en de zon scheen reeds fel toen ik wakker werd. De wagen wiegelde, we reden. Pas dan had ik gelegenheid m'n medereizigers nader te bezien. Een kleine manke tafel en enkele bakken die als stoel dienst deden, een ruwe kast en twee of drie groote met ijzer beslagen kisten waren de eenige bemeubeling. Een heel oud wijf met nog bijna zwart haar en moustache zat in den hoek somber en als walgend naar me te zien. Ik kreeg het op m'n zenuwen toen ik ten slotte bemerkte dat ze blind was. Verder niets. Iemand moest echter nog op den bok zitten, want door de spleten zag ik den rug en ooren van een deerlijk paard met grauw en mager vel. Goeden morgen signor, zei een stem achter m'n rug. Ik koek verwonderd op en zag niemand. Goeden morgen signor, en de bolvormige deur ging open en een meisje wipte binnen. Ze kon nauwelijks vijftien jaar zijn en een waar beeld van de oude in haar jeugd. Haar accent en type lieten geen twijfel over. Buon'giorno zei ik dan ook maar, waarop ze in een helderen bronlach schoot zoodat ik niet wist of ze spotte met m'n accent of enkel lachte uit jeugdigen overmoed. Mijn gezicht moest wel verwondering en ietwat gekrenktheid vertoond hebben, want haar gelaat werd ernstig als was ze een spiegel die voor me stond, enkel haar zwarte oogen bleven glinsteren en haar bovenlip ging even nerveus op en neer. Dan draaide ze zich snel om en sprong de deur weer uit, sierlijk en ongedwongen. Ik had weinig tijd om op m'n verhaal te komen of reeds begon het oude orakel in den hoek te brabbelen. Ik moest er al m'n Italiaansch bijsleuren - gelukkig had ik jaren in Lombardije doorgebracht -

om haar diets te maken wie ik was, wat ik deed en verdere formaliteiten. Ze scheen nog schrander te zijn; want ze zweeg over haar zelf, iets wat oude wijven heel lastig valt. Ik was nog niet heelemaal frisch en de warmte van den wagen - de zon deed ons nu broeien - hielp me opnieuw in een weinig verkwikkenden slaap te vallen. De stoot waardoor de wagen stilviel schudde me recht. We waren in een klein dal, heel in 't groen gestoken, met enkel een kleinen landweg die wegvloeide naar links in de richting van een toren en een boschje op onze rechterzijde. Beppo, riep de jonge stem weer, Beppo. Ik duwde de deur van het fornuis open en sprong - er waren geen treden - in het gras langs de baan! Het meisje liep in de verte achter een witten poedel, het groen van 't gras, de donkere tinten der boomen en de blauwe hemel maakten er een heerlijk tafereel van. De baas, want hij moest het wel zijn, die op den bok zat, trad bij me en vroeg hoe ik geslapen had. Z'n stem die me in den nacht hard en barsch toegeschenen had, was nu welluidend-gebroken. De oude, flink ondanks het leven dat ze geleid had, sprong buiten en hielp hem tastend een vuurtje aanleggen. Ik bood m'n hulp aan en mocht droog hout zoeken in het boschje. 't Was snel gegaan. Het karige maal - enkel brood en kaas en aardappelen in de asch gebakken - deed geen welstand vermoeden. Later, terwijl we lui uitgestrekt aan den voet van den berk een pijp rookten, wij drieën, en de jonge Lucca - een naam die er geen was zei de vent - met den hond speelde, vertelde hij me hun geschiedenis. Hij had deelgemaakt van een groep speellieden die door de Nederlanden en Frankrijk reden; door een ruzie was de groep uiteengegaan en hij had tot overmaat van ramp z'n vrouw verloren die moest meegetrokken zijn met het overige deel. De oude, z'n grootmoeder, had een eigen wagen als haar aandeel. Daarom besloot hij dan ook met haar en Lucca verder te trekken en door verstellen van ketels, door kleine goocheltoeren en kunstjes van Beppo z'n brood te verdienen. Zoo waren ze nu hier. Ik legde hem in korte woorden m'n historie uiteen en werd aangenomen in hun troep. Immers m'n talenten - lezen en schrijven en dergelijke - konden een goede bron van inkomsten zijn in de dorpen die we zouden doortrekken. Het leven was zalig.

De zon brandde hoog in den hemel en het was ons te warm om voort te trekken. De oude viel in slaap en de baas ging den wagen in met hetzelfde doel. Ik lag languit in het gras naar de blauwe lucht te turen en voelde me heel groot, onmetelijk en gelukkig. De tijd scheen stil te staan. Een plotse kilte aan m'n neus deed me opwippen. Het was Beppo die op die manier m'n aandacht zocht te trekken. In de verte, waar de weg verdween tusschen boomen stond Lucca te wenken. Verveeld stond ik recht en ging traag op haar toe. Ze scheen opgewonden, wat bij meisjes en voornamelijk Italiaansche eer een normale toestand lijkt. Doch reeds gauw bleek ze er toch eenige reden toe te hebben. Ze leidde me door den kleinen zandweg, na enkele passen draaide hij weer en een prachtig vergezicht was het daar. Van alle kanten glooiden de heuvelen naar de rivier toe die heel helder en snel vloeide; alles stond in vollen bloei. Dan merkte ik dat Lucca steeds aan m'n arm trok en me bijna te loopen dwong, verder den

weg af. En toen zagen we plots breeduit voor ons een kasteel heel nieuwerwetsch en prachtig, met enorm terras en vijvers. Op het terras scheen een heeleboel volk verzameld, terwijl iemand, waarschijnlijk de kasteelheer hen van boven een toespraak hield. Het schouwspel was tamelijk alledaagsch; doch Lucca was aschgrauw geworden en fluisterde in m'n oor dat de duivel daar huisde. In godsnaam, kind, waarom denk je dat. Toen snaterde ze verward, opgewonden Italiaansch en hier en daar Fransche en zelfs zigeunerwoorden. Ik snapte er niet bijster veel van maar begreep toch dat die scène haar een vreeselijke gebeurtenis moest herinneren, waarin de duivel - of was die enkel een bijnaam - een groote rol gespeeld had. Er kwam eenige beweging beneden, wat haar zoo pakte dat ze haar armen om m'n hals sloeg en heftig aan m'n borst snikte. Ik trachtte haar zoo goed mogelijk te troosten, nam haar in m'n armen - ze was licht als een pluim - en ging met Beppo voorop den weg terug. In enkele oogenblikken hadden we het boschje bereikt en dachten de kar te zien staan. Doch het was mis; want noch van de kar, het paard of de ouwe feeks vonden we eenig spoor. Ze waren er wellicht van onder gemuisd, profiteerend van de goede gelegenheid, want m'n mantel alleen lag onder den berk, al m'n geld echter - ik had nogal veel dukaten bij me en krönen - al m'n geld was weg, m'n reiszak ook. Vloeken of wanhopen deed ik niet, integendeel een gevoel van vrijheid en veiligheid maakte zich van me meester. Misschien waren het de kinderarmen rond m'n hals en de hondenoogen die trouw en vriendelijk naar me opstaarden. Voor dezen nacht zouden we maar in het boschje slapen. Ik wikkelde Lucca in m'n mantel en liet haar zoo liggen met Beppo als wacht; want ik had een machtig verlangen iets meer over dat mooie kasteel te weten te komen. Ik daalde dus langs denzelfden weg af tot ik in den tuin terechtkwam - geen afbakening was er immers aan - en trad dan behoedzaam nader. Angstgeschrei deed me opschrikken; doch het bleek Lucca te zijn, bang dat ik haar verlaten had en die nu door Beppo geleid gillend m'n spoor zocht. Ik bulderde om haar te doen zwijgen; want dat gillen ging door merg en been, maar ze hield niet op voor ze bij me was en m'n boos gezicht zag. Dan bleef ze heel rustig staan en keek onverschillig langs me heen het gebouw aan. De kleine feeks, ze bracht me heelemaal van m'n stuk zoodat ik enkel bromde en sneller naar het kasteel toeging.

III

Misschien was door die boosheid m'n redelijk inzicht wel verminderd, want ik ging tegen m'n plan in naar de groote deur en klopte. De portier was wat verwonderd ons op zoo'n uur te zien doch leidde ons zonder veel vragen naar z'n meester. Deze, de kasteelheer dus, bleek een oud origineel te zijn - heel vriendelijk en wat cynisch zooals het een menschenkenner past. Na een relaas van ons wedervaren - ik vertelde hem een historie van reiskoetsen en bedriegerige postillons - kregen we een goed maal. We bleven nog wat keuvelen over bloemen, want gelukkig was hij ook liefhebber, maar Lucca's oogen vielen geregeld toe, wat het heertje noodzaakte ons onze kamers te toonen. Het waren

twee ruime vertrekken die, zooals hij komisch genoeg deed opmerken, in elkaar liepen. De mijne gaf toch een engen indruk; een klein dik bed met troonhemel, een tafel en enkele stoelen, een mooie dikbuikige kast, alles in sombere kleuren. De vensters waren van ijzeren staven voorzien, de zoldering laag en gewelfd. Ik was nog moe van den vorigen dag en kroop dan maar vlug in bed, waar ik verward droomde van gevangenissen, poedels en Lucca. Midden in den nacht werd ik wakker door het maanlicht dat buitengewoon sterk scheen. De kamer lag blauwachtig-wit. Ik zocht alle mogelijke middelen uit om toch maar in slaap te vallen, maar het ging niet en ik was wel gedwongen te liggen denken aan Tonio en Laplace en m'n tegenwoordigen toestand die zeker zeldzaam mocht geheeten worden.

De zon was reeds halverwege de hoogte in, de tuin glansde vol kleuren en de vogels in de struiken galmden hun genot uit, toen ik eindelijk oprees en me aankleedde. Op het vensterraam lag, half weggestopt door gordijnen, een klein boekje in-douze met als titel: ‘Amour fol, que c'est’. Het moest veel gebruikt zijn; want het was beduimeld en vaneengetrokken. Op de titelpagina stond: Roxane de Querlain, anno domini 1643, en dan: ‘Multum interest utrum peccare quis nolit aut nesciat’. Overal waar de drukker wit overgelaten had stonden aanteekeningen waarvan sommige als met een koortsachtige hand geschreven. Ik stak het in m'n vestzak, besloten het te lezen in een oogenblik van verveling, en trok naar beneden. In de groote eetzaal, vol goud en spiegels en fraaie sierlijk-gepolijste meubels, was niemand. Een ontbijt voor twee personen werd echter oogenblikkelijk binnengebracht en de lakei zei dat z'n meester 's morgens heel vroeg bericht ontvangen had en zonder tijd te verliezen vertrokken was. Hij zou nochtans spoedig terug zijn en verlangde dat z'n gasten intusschen gebruik maakten van het kasteel als ware het hun eigendom. Dit nieuws was me niet onaangenaam en ik was juist begonnen met eten toen Lucca binnenkwam. Ze begon spoedig te glimlachen toen ze haar beeld zoo dikwijls weerspiegeld zag en pruilde toen ik haar deed ophouden; want het begon vreeselijk op m'n zenuwen te werken. We gingen wandelen in den tuin, die prachtig onderhouden en in mooien Franschen stijl was. Op talrijke plaatsen waren paviljoenen en herdershutten kunstig nagebootst in struikgewas en op de vijvers dreven groote slanke waterlelies. Ik kreeg lust om me neer te zetten in een van de paviljoenen of op den boord van een vijver en m'n boekje te lezen, maar Lucca week niet van m'n zijde en stelde onophoudelijk de meest dwaze vragen.

Beppo hapte naar de vliegen en de bloemen en sprong omhoog, z'n lijf heelemaal draaiend, als in een kunsttoertje. Aan onze linkerzijde zag Lucca plots een grafsteen, die haar aandacht trok. Een mooie treurwilg liet z'n blaren tot den grond nijgen en mos en kleine blauwe bloempjes verdoken de plaats bijna gansch. Ik ging voort zonder er acht op te slaan tot ik Lucca lachen hoorde en zeggen: Roxane, Roxane, wat een rare naam. Roxane, het was ook zoo dat de bezitster van m'n boek heette. En waarachtig op de grafzerk stond: ‘Ci gît Roxane de Querlain, dans sa vie chanoinesse de... - ik kon niet meer verder lezen; want

de steen was overgroeid door gras en kruiden - en dan: elle mourût en l'an de grâce mil six cent quarante-cinq à l'âge de vingt-huit ans. Priez pour elle.' Het was dus een jong nonnetje en reeds deed m'n verbeelding een heelen toer. Ik haalde onbewust het boekje uit m'n zak en begon, op het graf gezeten, er in te bladeren, terwijl ik Lucca stil kon houden met de belofte dat ik haar zou vertellen wat er in stond. Waar ik echter gedacht had een ontroerende liefdegeschiedenis te kunnen vinden in de aanteekeningen, waren niets dan vreemde gedachten over de liefde van Christus, de kracht van het geloof, de geringheid der wereldlijke liefde en zoo meer. Teleurgesteld sloeg ik talrijke bladzijden in een keer om; maar zag ten slotte dat de tekst interessanter was dan de annotaties. Het handelde over de vurige liefde en haar eigenschappen. Ontelbare anekdoten waren samengedrongen rond een theorie hoe men bij iemand anders heftige liefde voor zich kon verwekken door op bepaalde wijze z'n blik op de hare te richten, bepaalde stembuigingen en het toedienen van elixirs. Ook de manier van bereiding stond er in. Het was wel interessant; maar ik liet het toch uit m'n hand vallen, en fantaseerde het leven van de non Roxane voort. Tot m'n schrik merkte ik dat Lucca het boekje gretig aan 't doorbladeren was en zich inspande passages in haar hoofd te prenten. Ik nam het met een ruk af en zag te laat dat ze enkel naar de gravuurtjes keek, lezen kon ze natuurlijk niet. Het was te laat; want haar pruilmond kondigde onweer aan en ze begon dan ook te weenen alsof een ontzaglijke smart haar overvallen had. Ik deed of ik het niet zag; maar ze verdubbelde enkel, zoodat ik haar wel in m'n armen moest nemen om haar te sussen, wat natuurlijk het eenige was dat ze verlangde. Ze sloeg haar armen rond m'n hals; nestelde haar hoofd op m'n schouder en begon zacht te glimlachen, terwijl haar keel nu en dan nog na-schreide. Ik zag wel dat ik gefopt was; maar er was toch niets aan te doen en ik liet ze begaan. Haar haren hadden een duistere geur zoodat ik soms bijna vergat dat ze enkel veertien was. Om mijn gedachten daar van af te brengen ondervroeg ik haar over haar leven, maar ze vertelde enkel een heeleboel leugens zoodat ik er niet wijzer uit werd. Ik kreeg er echter gauw genoeg van; want dit duivelinnetje had zoo'n roode lippen en vergat steeds dat haar rokken kort en vol gaten waren. Ik wilde opstaan; maar ze weigerde eenvoudig me te laten gaan, zoodat ik haar wel moest dragen. We draaiden juist langs den grooten vijver om, toen het heertje ons verraste. Lucca sprong bijna op den grond; maar zag toch in dat de taktiek van m'n hals te knijpen voordeeliger was. Ik voelde me wat idioot, maar het heertje lachte m'n gedwongenheid weg en noodde ons uit tot het diner, want in al dat kinderen was de morgen reeds verloopen. Tijdens den maaltijd vertelde hij het laatste nieuws uit Brussel. Hij was z'n zuster, een weduwe, toegereisd en die scheen alle schandaaltjes te kennen, doch gelukkig kwam ze enkel den volgenden dag toe. Iets vooral boezemde me belang in: het Oostenrijksch bestuur maakte zich zorgen over een Justizrat die spoorloos verdwenen was tusschen Luik en Namen. Hij had belangrijke papieren op zak en men vreesde dat boosdoeners er zich van hadden meester gemaakt. Het was als een slag in m'n gezicht, maar noch de oude, noch Lucca

merkten iets en ik achttte het ook niet geraadzaam er van te gewagen. Maar een tweede tijding bracht me vreugde: rond Tienen was de koets van den kasteelheer in een gracht gestort en hij had verder gereden met de post. Een der medereizenden, een rentenier van Lessen, had het gezelschap vermaakt met allerlei wreede vertelsels, onder andere ook dat twee groote boosdoeners, twee vreemde gasten uit het liederlijke Italië, er in gelukt waren uit de gevangenis van Luik te ontsnappen en nu de wegen onveilig maakten. Want reeds was een hoeve geplunderd en enkel verlaten nadat de brigands den boer en z'n zoon halfdood-geslagen en de boerin en de meiden verkracht hadden. Dat moesten wel Tonio en Laplace zijn - natuurlijk was de rest verzinsel - en ik vroeg dan ook of men niet vermoedde langs waar ze zich begeven hadden. Doch daarvan wist het heertje niets en vroeg dan aan Lucca, met een tinteling in z'n oogen, of ze goed geslapen had. Daar ze onkel verbaasd opkeek, zegde hij dat aan den lakei bevel gegeven was ons niet vroeg te wekken en dat niemand ons zou storen, want jonge minnaars waren liefst ongestoord. Terwijl ik, als door don bliksem getroffen dwaas en onnoozel met m'n oogen knipte, scheen Lucca met plezier te vernemen dat we als verliefden aangezien werden en antwoordde dat we een heel goeden nacht gepasseerd hadden maar dat ze toch wat vermoeid was, een bekentenis die het heertje buitengewoon vermaakte. Hij glimlachte dat het hem geenszins verwonderde; want ik zag er groot en sterk uit. Wat ik ook deed om hem alles naar waarheid te verklaren, hij knikte en zag Lucca aan of ze er wel meer van wist. Haar leugens en het vervelend nieuws uit Brussel deden me uit m'n kalmte opvliegen, ik gaf haar een klinkende oorvijg en ging snel de kamer uit om wat af te koelen. Het heertje was als van de hand Gods geslagen en bleef met open mond staan gapen. Ik was echt boos alhoewel ik mezelf wat later belachelijk vond; want Lucca was toch nog maar een kind. Het heertje, dat nu pas de situatie begreep, verontschuldigde zich voor z'n dwaze onbeschoftheid maar vond dat ik het zoo erg niet had moeten opnemen. Lucca was verward en triestig naar haar kamer gegaan en weigerde er uit te komen zoodat ik dien avond gerust kon zitten praten en lezen in de pandecten, want ik wilde toch nog mijn ambt niet verleeren en er lag niet veel andere lectuur, ondertusschen een mooie narghileh rookend - het heertje had ook in Hongarije gevochten - tot het tijd werd om naar bed te gaan.

Den volgenden morgen arriveerde de weduwe dus. Ik verwachtte me aan een oud verschrompeld en vriendelijk wijfje, zoowat een alter-ego van den kasteelheer, maar ik bleek volledig mis. Het was een frissche mollige vrouw, ten hoogste vijf en dertig, die me oogenblikkelijk beviel. Ze babbelde geestig over het leven te Brussel, de bals, de soupers en de schandaaltjes, terwijl ze gedurig haar oogen wijd opentrok of een gichelend lachje uitbracht dat me exciteerde. Dat beloofde wat.

Ik ging wat in den tuin zitten lezen in Fontenelle's ‘De la pluralité des mondes’ tot ze bij me kwam en vroeg of ze me niet vroeger gezien had, ik dacht van nee, waarom deed ik dan zoo mysterieus en wierp ik haar zoo'n dubbelzinnige

blikken toe. Misschien had ze wel gelijk; maar m'n blikken werden heel snel ondubbelzinnig en alle overbodige inleidingen achterwege latend zoende ik haar stevig op de roode lippen. We kregen het spoedig te warm en gingen het afkoelen in een goed-verdoken prieeltje, maar ongelukkig klepte het klokje voor het diner. Aan tafel moet ons gedrag wel opgevallen zijn; want niet alleen waren onze voeten dooreengestrengeld en ontmoetten onze handen elkaar telkens als bij toeval, maar onze oogen moeten ons zeker verraden hebben. Het heertje scheen daar echter geen graten in te vinden in tegenstelling met Lucca, maar wat kan je van kinders ook verwachten. Ik wachtte ongeduldig het einde van het eetmaal af tot de weduwe, die den mooien naam van Lucile droeg, me vroeg of ik niet eens de bibliotheek wilde zien, ik zei natuurlijk gretig ja en dat ik hoopte dat het een heel mooie was, waarop ze me zelfbewust een trotsch lachje toewierp. De bibliotheek was oud en stond heelemaal in een zijvleugel, wat ook maar goed was; want er kwam toch nooit iemand in. Er waren geen meubels, enkel een reusachtige sofa in het midden, daar geplaatst door den grootvader van het heertje, een geleerd maar ziekelijk man die er heele dagen in doorbracht, met begeerige oogen een of ander kostbaar werkje betastend. Ik was juist bezig haar een interessant oud manuscript te toonen dat heerlijk verlucht was met miniatuurtjes, terwijl m'n hand toevallig in haar corsage verdwaalde, toen Lucca de deur openstak en met haar meest onbeschaamden glimlach een boek ging uitzoeken. Lucile was eer boos dan verontwaardigd; maar ik voelde me heel zeker ongemakkelijk. Gelukkig ging de kleine snel buiten, zoodat ik allen tijd had op m'n verhaal te komen en de noodige krachten te herwinnen. De weduwe had mooie dijen en knieën, alhoewel wat dik; maar haar blanke borsten waren reeds wat te ontwikkeld om er veel genot van te hebben. Ik had echter een lange onthouding achter den rug, zoodat het me weinig kon schelen.

Dat duurde zoo enkele dagen, Lucca werd steeds gemelijker en de weduwe had niet veel geheime plekjes meer voor me, toen er een uitbarsting kwam. Lucile had Lucca bevolen dat leelijke mormel van een beest uit het kasteel te houden, waarop de kleine onvermijdelijk antwoordde dat ze een grooter en leelijker mormel was dan het arme, lieve dier. Na zoo'n gelukte ouverture kon de rest nog mooi worden en zonder veel lawaai zaten ze elkaar toch bijna in het haar. Tot overmaat van ongeluk kwam ik er juist langs en ze trachtten me allebei op haar kant te trekken. Ik gaf geen gelijk en zei Lucile dat ik mij snel bij haar zou voegen terwijl ik Lucca meenam in den tuin en haar uitlei dat dit kasteel toch niet van ons was en ze dus moest gehoorzamen, doch voor haar part kon het heele huis met z'n bewoners in de lucht vliegen, zij was immers niet verlekkerd op die dikke koe. Ik kon niet anders dan lachen om haar onbedaarlijke woede en moest toegeven dat ik de weduwe ook een koe vond. Of ik dan haar niet liever zag. Natuurlijk was het zoo en ik nam haar in m'n armen, beloofde plechtig aan Lucile te verzaken, en dit ellendig kasteel te verlaten. Het was zoo'n prachtige hemel, zoo'n heerlijk weer dat ik echt geloofde wat ik zei en bovendien Lucca stond voor me, gloeiend van ontroering, met haar heerlijk haar en groote, zwarte oogen

en ik zag niets anders meer. De fonteinen spoten hun zoete lied, de waterlelies dreven slank en statig rond, het gras was malsch nog en de vogels kwetterden zoo heerlijk. We besloten denzelfden dag nog te vertrekken; want hoe meer ik me de overdadige aantrekkelijkheden der weduwe voorstelde, hoe meer ik walgde.

Ik vond het heertje gelukkig alleen en zei dat ik tot m'n groote spijt oogenblikkelijk moest vertrekken; m'n plicht riep me, ik bedankte hem voor al z'n vriendelijkheden en daalde zonder de weduwe te gaan groeten langs het perron af naar den weg toe. We hadden geen reisgoed en ook geen geld, zoodat we te voet verder trokken tot de honger begon te nijpen. In een groot dorp maakten we halt voor een smidse, want elders brandde geen licht meer, en vroegen of we er konden vernachten. De smid scheen niet zeer ingenomen met dit nachtelijk bezoek tot ik in de opschietende vonken hem als een oud soldaat herkende die onder m'n bevelen enkele jaren lang gestreden had. Dat was een groote opluchting en met geroep en gejuich werden we in de keuken geleid, waar we stevig onze maag konden vullen. Ik stelde Lucca als m'n pleegkind voor, want welke andere uitleg was aannemelijk, en ze zou slapen bij de huisvrouw, ik en de smid op den grond. In plaats daarvan bleven we echter den heelen nacht opzitten, allerlei avonturen oprakelend die we beleefd hadden in den goeden krijgstijd. 's Morgens moesten we echter voort en we konden een koets nemen; want ik had diep in m'n zak enkele munten gevonden. Het zou echter tot 's namiddags duren tot de diligence voorbijkwam en we gingen maar wandelen in de omgeving waar het heel heuvelachtig en beboscht was. De groote en kleine poederwegen zagen we als linten slieren tusschen de boomen en een riviertje in de diepte glinsterde als een zilveren staaf. Ik was gelukkig en zat op een omgevallen berk met Lucca's hoofd op m'n knieën en Beppo tegen m'n beenen geleund. Wat scheen Lucile en heel die rommel me dwaas en zelfs onmogelijk toe. Ik had maar naar beneden te kijken om te zien dat alles een leugen, een droom geweest was. We gingen nogmaals eten bij den braven smid die trotsch scheen z'n dorpsgenooten te kunnen bewijzen wat een kennissen hij toch had - want ook Lucca had op het kasteel mooie kleeren gekregen - bedankten hem voor z'n goede ontvangst en wachtten geduldig de koets af. Geduldig is wel het woord; zij kwam heelemaal niet, zoodat ik er aan begon te denken nog een dag in het dorp te blijven. Maar misschien zou een private koets ons ook wel opnemen en toen er een voorbijkwam aarzelde ik geen oogenblik een plaats te vragen. Gelukkig reed zij naar Luik, en ik was overtuigd dat m'n vrienden daar een schuilplaats zouden gevonden hebben en langs Pasquin om zou ik hen wel vinden. De inzittenden, twee dames - een oude en een jongere - zaten over literatuur te praten toen ik binnenkwam. Rousseau en Helvétius, d'Holbach en Diderot, ze vlogen er al door en waarschijnlijk lazen ze thuis enkel de almanachs of ten hoogste Crébillon fils en de ‘Petit Carême’ van Massillon. Bovendien wist ik er zelf niet zoo heel veel van en kon hen dus gemakkelijk tegenspreken. Dit onderhoud bespoedigde den tocht en nog in den loop van den namiddag kwamen we te Luik aan. Welke veranderingen waren niet gebeurd sedert ik hier laatst was. Zonder dralen ging ik naar de ‘Pe-

tit Prince' waar nog enkele goederen lagen, zond met een koerier bericht naar Brussel dat ik na vreeselijke gebeurtenissen me opnieuw op weg zou begeven in korten tijd en ging Pasquin opzoeken. Ik vond hem voor het portaal van de kathedraal, in gesprek met een onooglijke bedelares. Hij wierp zich bijna aan m'n hals van vreugde, maar hield zich toch voorzichtig in en wenkte me de kerk binnen te gaan. De vespers waren juist aan den gang en ik zette me heelemaal achteraan, waar Pasquin zich snel bij me voegde. Lucca had ik in de herberg achtergelaten. Tonio en Laplace verdoken zich bij een kleerenverkooper in een klein straatje aan de Maas. Het beste ware 's avonds te komen om verdere plannen te bespreken. Ik bracht m'n tijd goed door, bezichtigde de kathedraal, ook den gerechtelijken kommissaris die me joviaal ontving en zei dat alles vergeten en vergeven was en dat de rechter een berisping had opgeloopen om me zoo lang vast te houden op dwaze vermoedens. Er schenen wel hoogere krachten gewerkt te hebben. Bij het invallen der duisternis begaf ik me naar den fripier. Het kleine houten winkeltje, weggestopt tusschen pakhuizen, was moeilijk te vinden, want de bultige grond en het donkere water beneden hadden niet veel aantrek. Langs elken kant kon men een of ander boosdoener verwachten, doch enkel kwamen priesteressen van Venus te voorschijn die hun droevig ambt gingen uitoefenen in de stad. Ik klopte op de wijze me door Pasquin voorgeschreven en omhelsde verblijd Laplace en Tonio wien de tranen in de oogen stonden. Eerst vertelden we alles en legden een plan-de-campagne uit om naar Brussel te geraken waar ik hoopte voor Tonio genade te bekomen. Zeker zouden we daar veilig zijn. Ik had trouwens besloten m'n gedrag opnieuw goed te maken en ook van Tonio en Laplace deugdzame menschen te maken. Den volgenden avond zou ik hen komen halen, en als koetsier en lakei verkleed buiten de stad leiden. 's Anderendaags was ik onophoudelijk in de weer om alles gereed te maken voor de reis. Gelukkig verliep het vlot: daar men op de vingers getikt was werd ik voorkomend behandeld en durfde men zelfs niet nazien wie die bedienden toch eigenlijk waren. Ook kwamen we zonder ongeval of vertraging te Brussel aan waar ik me presto presto naar het gerecht begaf en dank zij m'n kennissen en een ingewikkeld relaas van m'n wedervaren, in genade hernomen werd. Ik was van plan niets half te doen, maakte Tonio tot m'n sekretaris en hielp Laplace, die onder geen voorwaarde wilde blijven, naar Engeland. Hij zou nu eens de deugd van Albion's maagden gaan beproeven met hoop op een meer fortuinlijken uitslag. Alles was nu in orde en ik hervatte m'n bezigheden met het vast gedacht me aan niets anders dan m'n ambt te wijden. Lucca plaatste ik en een nonnenschool te Tienen; want ze moest nog wat geschaafd worden om presentabel te zijn. Talrijke stukken lagen reeds op me te wachten in de kanselarij zoodat ik m'n handen vol had en Tonio zelfs geen tijd vond z'n luiheid ten toon te spreiden. In regelmaat verliepen de dagen, studie onderbroken met aangenaam tijdverdrijf, tot weer ongemakken kwamen, natuurlijk door Lucca: op een goeden dag liep ze uit het klooster weg - ze kon dien muffen reuk niet verdragen, zei ze - en kwam zoo onschuldig mogelijk me plagen. Ik zond haar zonder dralen terug; want wat moest ik er anders

mee aanvangen. Ze was echter onverbeterlijk, en ze verdween kort nadien heelemaal, iets waarvoor ik eer verheugd was, ze begon een lastig blok aan m'n been te worden nu ik weer deftig ambtenaar en burger was.

IV

De eerste dagen van Januari van het volgend jaar waren ijskoud. Voor de kanselarij, op het plein, was bijna niemand te zien. Zij die er toe gedwongen waren op straat te komen, liepen stampvoetend, in dikke wanten geduffeld, zonder opzien voorbij, terwijl hun adem als vastvroor in de lucht. Ik had juist m'n arbeid afgehandeld en bleef enkel zitten omdat de koude zoo groot was daarbuiten. Om den tijd te dooden ging ik wat door het raam staren naar de witte daken der huizen en kerken, toen plots op de deur geklopt werd en een lakei, wiens livrei ik niet goed thuis te wijzen wist, binnentrad. Het was met een uitnoodiging vanwege Graaf Fitzpatrick, Engelsch gevolmachtigde, om het intieme feest bij te wonen dat hij voornemens was te geven in zijn hotel. Het zou door muziek opgeluisterd worden en dansen en andere intermezzo's zouden voor de goede stemming zorgen. Daar ik me juist nogal verveelde, was het nieuws me goed gekomen. Ik bleef niet langer maar ging naar m'n kamers waar Tonio reeds op me wachtte. De jongen was wat vermagerd, wat ik toeschreef aan het klimaat; maar in werkelijkheid was heimwee naar een zorgeloos leven vol avontuur de eenige reden. Hij durfde echter niet klagen uit vrees voor ondankbaar beschouwd te worden en ik was zoo dwaas niet te beseffen dat z'n natuur andere behoeften had dan de mijne.

Dit jaar scheen gelukkig te zullen worden. Mijn wedde werd verhoogd zoodat ik er een valet kon bijnemen; een brave maar trage Brabantsche boerejongen. Op den vastgestelden dag ging ik naar de Fitzpatricks. Het heele gebouw stond als in vlam en er heerschte een koortsachtige bedrijvigheid in de omgeving. Talrijke gasten waren reeds verzameld en de Graaf verwelkomde me hartelijk, want ik had het geluk gehad hem een dienst te bewijzen korten tijd te voren. De muziek begon spoedig on gelukkig waren het Couperin en Rameau. Ik luisterde met zalig gevoel; ondertusschen soms een woord wisselend met de jonge en mooie dochter van den bekenden koopman Coorenaer. Ik kon haar karakter goed verdragen en haar ouders beschouwden me reeds als een mogelijke en niet heelemaal te verachten pretendent. Ze hield wel niet erg van de gespeelde muziek, maar wist heel gemakkelijk een air te nemen alsof ze opgetogen was. Ze had het juist over een der laatste schandaaltjes: de vrouw van een hoog beambte was van haar man weggeloopen met een veel jonger militair; na enkele maanden reeds had deze er genoeg van en zond haar naar haar echtgenoot terug met een cynisch briefje waarin hij den horendrager een recept aanbood om temperamentvolle oude dames te voldoen. Zooals het steeds gaat wist de gansche stad het gebeurde tot in de minste details. Aline, want zoo heet m'n beminde, was op dit punt van haar verhaal gekomen, toen een gekir en gegichel achter ons haar dwong zich om te wenden. Van deze onderbreking maakte ik dankbaar gebruik om me te veront-

schuldigen: ik had iemand gezien dien ik absoluut spreken moest. Zoo kon ik ergens terzijde met een oud doof heertje een ingebeeld gesprek aangaan; want al die vrouwenpraat en Kaffeeklatsch hingen me de keel uit. Het volgend intermezzo moesten eenige barbaarsche dansen zijn van Turken en andere Araben. Op al m'n tochten was ik nog in de gelegenheid niet geweest zoo iets waar te nemen en ik nam me voor goed toe te zien, maar Aline wenkte me en ik moest weer de heele zaal door, en haar enkele complimentjes aanbieden voor m'n ongemanierdheid, wat ze zeer gracieus aanvaardde. Doch daarmee was de dans reeds bijna gedaan en ik keek eer gemelijk dan blij. Tot m'n verwondering en nog meer tot m'n schrik merkte ik dat de jongste danseres verduiveld goed op Lucca leek en toen ze haar handen met de palmen omhoog draaide en haar gezicht boog zoodat ze heelemaal onder m'n blik viel, was er geen twijfel mogelijk. Ik moest trachten tot elken prijs van daar weg te geraken, want God weet waartoe ze in staat was eenmaal dat ze me bemerkt had. Doch het was toch ook onmogelijk om op te staan en zonder meer voort te gaan; want dan zou ik zeker haar aandacht trekken. Ik legde dan maar m'n hoofd in m'n hand alsof ik kiespijn had en verdook me zoo goed als mogelijk achter den rug van hem die voor me zat. Het moest echter wel geschreven staan; want ze kreeg me toch in de gaten. M'n hart stond stil, die schande, dat heel m'n geschiedenis zou overbabbeld worden door gansch Brussel, die schande was al te vreeselijk. Doch ze bleef enkel koel toekijken en draaide minachtend haar rug half naar me toe. Dit had ik juist gewenscht en toch was ik er niet tevreden om. De rest van den avond ging goed voorbij, Aline toonde zich van haar beste zijde en scheen zeker van het sukses. Ik had den moed niet, thuisgekomen, meer klaarte in het geval te zoeken en werkte den heelen nacht door, toen ik zag dat de slaap niet komen wou.

Den volgenden morgen brak Pieter, m'n valet, z'n vijfde flesch, en ditmaal was de maat vol. Ik zond hem onverbiddelijk weg alhoewel de jongen bijna weende, want ik moest een valet en geen sukkel hebben. Ik zette Tonio op zoek naar een nieuwe, hetgeen hem beter beviel dan z'n sekretarisambt en bleef bij den haard het laatst verschenen werk van Daguesseau lezen, iets wat me gewoonlijk interesseert maar dien dag wilde het niet vlotten, hetgeen ik enkel goed besefte toen ik wakker werd door den geur van verbrand leer: het boek was van m'n knieën in het vuur gegleden en hetgeen nog overbleef was het opvegen niet meer waard. Dat alles bracht niets bij om m'n stemming te verzachten en ten slotte ijsbeerde ik dan ook de kamer door, van de deur naar het venster en terug, me steeds maar verwijtend dat ik Lucca toch eigenlijk aan haar lot overgelaten had, enkel m'n eigen gemak raadplegend. Toen ik voor de twee en dertigste maal de deur bereikte, ging ze open en Tonio trad binnen. Hij schudde de sneeuw wat van zich af, warmde z'n handen en voeten en zei dat hij een waardig plaatsvervanger voor Pieter gevonden had. Zijn toon was zeer droevig, wat me geenszins verwonderde toen ik vernam dat het Pasquin was die juist uit Engeland terugkwam waar z'n meester aan de gevolgen van een of andere besmettelijke ziekte overleden was. Arme Laplace, al was hij lichtzinnig en niet heel eerlijk, hij was

een goed vriend en toch ook een moederskind. Doch het leven gaat met de levenden en m'n gedachten bleven meer aan Lucca en Aline hangen dan aan nem.

Op een morgen - het weer was reeds verbeterd - ontving ik bericht dat m'n heele familie verongelukt was tijdens een speelvaart op den Donau. De boot was omgeslagen en alle inzittenden uitgenomen één roeier verdronken. De brief zette me aan spoedig naar Gratz te komen; want de bezittingen van m'n vader zouden me toevallen, daar er me enkel een zuster bleef, Maria-Angelica, die den sluier aangenomen had. Ik vertrok zoodra m'n loopende zaken in orde gebracht waren, nam een ontroerend afscheid van de teleurgestelde Aline en reisde in een speciale reiskoets met Tonio die verheugd was naar warmere streken te gaan, en Pasquin naar Weenen, waar de familienotaris me alle inlichtingen en papieren die ik noodig had, verstrekte. Dan nam ik bezit van het vaderlijk landgoed. Het duurde een twee-tal jaren voor ik er alles terug op z'n pooten gezet had, want m'n vader had veel verwaarloosd en de zaakvoering heelemaal overgelaten aan den intendent. Tonio huwde ondertusschen met een knappe maar onfortuinlijke wees en te dier gelegenheid maakte ik hem tot m'n rentmeester. Pasquin was m'n geliefkoosde valet en ik beschouwde hem meer als vriend dan als dienaar. Het werd zoo stilaan tijd aan een huwelijk te denken; m'n familie en kennissen drongen er sterk op aan, daar anders het geslacht zou uitsterven en het goed in handen van vreemden komen. Ik had wel keuze genoeg, daar ik nu vermogend was, doch het scheen moeilijker de juiste te vinden. Daar m'n groot-oom, baron von Hohenklam, me steeds meer en meer ermee plaagde, besloot ik nog eens een korte reis te ondernemen doorheen Italië, Frankrijk, de Nederlanden en Duitschland, en dan, thuis gekomen, snel te huwen.

Ik zou langs Duitschland vertrekken en nam enkel Pasquin mee, want Tonio zou blijven om m'n goed te beheeren en ik kon hem maar moeilijk van z'n vrouw scheiden die nu een kleintje verwachtte. Het werd een prettige tocht, want ik was vast van plan van alles zooveel mogelijk nog eens te genieten. Het moet half-Mei geweest zijn, toen ik weer Brussel binnenreed. Ik legde enkele vriendenbezoeken af en vernam terloops dat Aline gehuwd was met een rijke maar reeds oude groothandelaar. Toen ik haar ontmoette was ik verwonderd over de verandering, want van het kokette, lieve meisje bleef niets dan een babbelende kous die op allerlei wijzen haar man bedroog, wat de sukkel wel bemerkte maar toch toeliet om geen schandaal te verwekken.

Ik zette m'n reis voort, bezocht Brugge, Oostende, Roeaan en trok dan naar Parijs waar ik snel vrienden maakte die even snel vergeten waren. Toen ik Italië binnenging begon ik reeds aan de thuiskomst te denken; want nu zou het er toch van moeten komen. Ik reisde door naar Rome en Napels daar ik de noordelijke steden toch reeds goed kende. Het was in die laatste stad dat zich weer een gebeurtenis voordeed die m'n verdere leven beïnvloedde. Ik was er nog maar enkele uren toen me een bezoek aangekondigd werd van een zekeren Alpino die zegde goed m'n vader gekend te hebben en daarom me nu in de kringen der stad

wilde leiden, wat ik gretig aanvaardde. Denzelfden avond hadden we een kleine wandeling gedaan door het centrum, toen plots een man voor ons opsprong als uit de duisternis verwekt en riep: ‘Alpino, bandiet die je bent’ en zonder meer toestak. Ik kon den stervende niet helpen; maar nam toch z'n hoofd op m'n knieën en luisterde naar z'n gestamel. Ik verstond dat hij wraak vroeg tegen Rimena of Rimona en ik moest het hem plechtig beloven vooraleer hij m'n krampachtig vastgehouden arm losliet.

Ik liet hem naar z'n huis voeren en troostte zoo goed als mogelijk z'n jammerende weduwe. De belofte aan een stervende is me heilig en ik zette dan ook zonder verwijl Pasquin op zoek naar dien Rimona. Enkel ergerde me het feit dat duel op doodstraf verboden was. Pasquin kwam terug met het nieuws dat er twee Rimona's, een Rimini, een Raotto en nog enkele andere dergelijke waren, maar dat Raotto bekend was als vijand van Alpino. Ik begaf me 's anderendaags naar diens woonst. Het was een groot, verwaarloosd huis, gelegen enkele minuten buiten de stadspoort. Raotto ontving me heel vriendelijk, bekende dat hij het was en toonde zich in den hoogsten hemel toen ik hem uitdaagde. Als beleedigde mocht hij de wapens kiezen en nam de sabel. Secondanten zouden gauw genoeg gevonden zijn en als plaats werd een klein pleintje achter een herberg aangenomen. Het gevecht zou heel vroeg in den morgen plaats grijpen om zoo weinig mogelijk argwaan te wekken. Ik bereidde me voor, ging ter biecht en ter communie, schreef een korten brief aan m'n oom en ging vroeg naar bed om goed uitgerust te zijn voor wat komen zou. Vergezeld van m'n secondanten kwam ik op het pleintje aan. Ik was niet bang en ondervond enkel nerveuze trillingen in m'n beenen. Signor Raotto stond al te wachten. De twee sabels werden uitgehaald en we ontblootten het bovenlijf. Het teeken gegeven, sloegen we er op los. Ik was officier geweest en kon dus nogal goed den sabel hanteeren, en die Turken gebruikten niets dan vreeselijk gebogen moordtuigen. Het duurde wel vijf minuten en nog was niemand gewond, alleen liep het zweet tappelings van ons. Raotto's voet gleed echter plotseling uit en m'n houw sloeg z'n linkerhand af. Ontzettend veel bloed verliezend viel hij ten gronde en de chirurgijn sprong toe. Het moest geen fameuze zijn; want hij bond den ader slecht af en m'n tegenstrever bloedde dood. Terwijl ik nog een laatsten blik op het lijk wierp, kwam van achter de herberg een wacht die me zonder meer aanhield. De listige Raotto had hem verwittigd om zoo in geval van verlies gewroken of bij overwinning voldoende verontschuldigd te zijn. Ik werd in de koets gestopt waarmee ik gekomen was en snel naar de gevangenis geleid, waar ik een aangename kamer kreeg uitziende op een groot plein. Ik was hevig verontwaardigd over die laffe listigheid die heel het Italiaansch karakter kenmerkt. M'n verzorging was uitstekend, want Pasquin liet niet na me zoo goed te voeden als ware ik een te slachten varken.

Volgens de wet werd ik terdoodveroordeeld en koos daar ik van adel ben het zwaard. De dag was aangeduid en ik maakte me ernstig en vroom gereed voor onzen oppersten rechter te verschijnen, toen een van de segondini me geheimzinnig vroeg of ik geld genoeg had. Voor vijfhonderd louis wilde hij het wagen

me buiten de gevangenis te brengen. Ik stemde begeerig toe en 's avonds bracht hij me vrouwenkleeren waaronder ik, zonder argwaan te wekken, aan z'n arm naar buiten trad. Hij zei me vaarwel, want hij was bang en zou naar het zuiden, naar Calabrië vluchten, maar hij toonde me wat verder Pasquin die ongeduldig op me te wachten stond. De schelm wist wat hij deed: ook aan m'n valet had hij een zelfde som gevraagd om me te verlossen. Pasquin had al ons bezit bij zich en zonder dralen begaven we ons naar de poort, ik steeds als vrouw. De wacht deed ons echter wat nader onder de lantaarn komen; m'n snor was een voldoende aanwijzing en ze hielden ons vast. Zoo kwam ik van den regen in den drop. Uitstel werd niet meer verleend daar men bang was voor een tweede ontvluchting en op het heete middagsuur werd ik op het marktplein gebracht. Rond een verhooging waarop de beul en z'n knechten stonden was het zwart van 't volk. De heele stad kende m'n geschiedenis en bejammerde me met nieuwsgierigheid. De hemel was mooi als een Napolitaansche hemel het zijn kan, de duiven zaten op de goud-glinsterende daken, door de topvensters keken mooie meisjes en heel het leven scheen gelukkig en zonder einde, terwijl op mij alleen het kapblok wachtte. De beul toonde z'n spieren en het zwaard dat als zilver blonk in de zon. Ik kuste innig het kruisbeeld dat de capucijn me toestak en rekte aarzelend m'n naakte hals. Toen, toen kwam plots eenige beweging in het volk en er weerklonk geroep maar ik hoorde en zag niets, m'n oogen verblind door de zon. Een mooi-gekleede heraut kwam tot bij het schavot en las met luider stem dat ik genade bekomen had. Verder weet ik niets, want ik viel flauw.

De geneesheer die me adergelaten had zei dat alles achter den rug was en ik enkel wat zou moeten uitrusten. Nu werd alles weer verward: een dienaar of een beambte kwam met een brief van den gunsteling: door toedoen van een meisje had ik genade bekomen.

Het was Lucca en we huwden, daar ze het vroeg en ik haar wel niets kon weigeren. Toen brak ze los; 's avonds wilde ik den echt voltooien; maar ze weigerde: dat ze me enkel gehuwd had om zich goed te kunnen wreken over haar slechte behandeling, dat ze een hoer geweest was want hoe dacht ik wel dat zij m'n leven had kunnen afkoopen, en dat ze het nog zou zijn. Enkel ik mocht haar niet raken want ze spuwde op me. Wat kon ik doen. Trots alles had ze me het leven gered en ik bouwde vooral op den tijd die alles heelt.

V

Nadat ik aan m'n oom bericht had gezonden trok ik op huwelijksreis; want ondanks Lucca's manieren was ik nog niet van plan m'n wittebroodsweken in wanhoop door te brengen. Spanje kende ik nog niet en we zouden dan maar daarheen gaan. Het gevaar voor zeeroovers bestond wel niet meer erg, maar ik deed het toch zoo voorkomen enkel en alleen om Lucca den duivel aan te doen, want ik was er zeker van dat, zoo ze eens uit haar vel sprong, alles weer terecht zou komen. De kapitein was een oude, nog flinke zeerob en ik vermaakte me met z'n avonturen aan te hooren die natuurlijk fel overdreven waren. Den tweeden dag

stak een geweldige storm op, ik sloot me in m'n hut op om er het einde van af te wachten. De zee was pikdonker en stond hol, het schip helde heelemaal over. Lucca vertoonde zich enkel toen de storm zich gelegd had. Ze zag er moe en droevig uit; maar ik was niet van plan het op te merken. Voor het overige verliep alles vlot. We kwamen aan wal in Valencia en trokken recht naar Madrid waar ik per brief reeds alles gehuurd had, voor ons, Pasquin en Anita, de jonge kamermeid van m'n vrouw. We namen een levenswijze aan die zeker zonderling mocht lijken in de oogen van oningewijden. Elken dag zagen we elkaar enkel aan 't ontbijt, dan gingen we elk onzen gang en Lucca kwam 's avonds thuis met een gedetailleerd verslag van haar amusementen. Ik lachte dan zoo onverschillig mogelijk of het me erg vermaakte, wat haar tot nog grooter buitensporigheden dreef.

M'n oom had aanbevelingsbrieven meegegeven aan enkele vrienden zoodat we van tijd tot tijd samen ergens naar toe moesten. Dit was ook het geval voor het tuinfeest door den schatmeester van het hof, de markies Narracho Olivarez. Het was zomer en dus stikheet, maar het feest greep 's avonds plaats en het weer was draaglijk geworden toen we er naar toe reden. De tuinen van Graaf Olivarez lagen niet ver buiten de stad in een droge maar niet al te onaangename omgeving. Onze verwondering kende geen grenzen, toen we de tuinen zelf zagen. Hovenierskunst als door een god uitgevoerd. Alles was zoo aangelegd om een roos te vormen en van binnen waren dan telkens fantasieën er op in alle mogelijke kleuren. Van alle kanten waren menschen toegestroomd om ze te bewonderen; want de Graaf was een zonderling die enkel om wille van z'n kinderen z'n tuinen éénmaal 's jaars openstelde. Hij liep er nu trotsch en gelukkig rond, aan iedereen uitleggend hoe deze bloem zoo mooi was en dit arrangement en dergelijke. In mij vond hij iemand die hem begreep en hij liet me dan ook niet meer los, maar stelde onophoudelijk vragen over het tuinieren in Oostenrijk en de flora in m'n streek. Lucca was er stilletjes van onder gemuisd en zat hevig lief te doen met een piepjong officier die, overtuigd van z'n mannelijke schoonheid, aan z'n moustaches streek met een glimlach als een Mona Lisa. Ze deed alles om m'n blik op haar te trekken en verdubbelde dan haar lieftalligheden. Het officiertje nam haar hand in de zijne, keek lang en teeder in haar oogen, en drukte er dan een zachten kus op, waarna ze zich afzonderden tusschen de struiken, echter niet zonder dat Lucca een beteekenisvollen en spottenden blik in m'n richting had geworpen. Ik was wat op m'n zenuwen gepakt; maar de Graaf liet me niet gaan en vroeg maar voort. Fonteinen spoten zingend in de lucht, het gekweel en gebabbel in een taal die ik moeilijk verstond was als een ver gezang, slanke windhonden praalden weemoedig op hun lange pooten. De Graaf stelde me ten slotte voor aan z'n nicht, gehuwd, heel knap en bekend om haar galanterie. M'n in die streken ongewoon uiterlijk - groote gestalte en blond haar - had haar blik getroffen en ze lispelde zoetjes over allerlei beuzelarijen, terwijl haar oogen iets heel anders vroegen. Ik had een genialen inval en speelde de rol van verliefde, deed of ik heel geestdriftig en bekoord was, wat haar lang niet

ongevoelig liet. Maar ondertusschen keek ik uit naar Lucca tot ik haar aan zag komen wandelen met haar cavaliere servente. Dan wijdde ik heel m'n aandacht aan m'n zware maar aangename taak en zag schuinsweg dat Lucca zeker niet gecharmeerd was en eerder verbluft. Toen we afscheid namen wist ik een afspraak af te dwingen voor den volgenden dag en op dergelijke wijze dat Lucca het wel moest hooren. We reden zwijgend naar huis, ik met een lach van gelukzalige voldoening op m'n lippen, zij boos en gemelijk. Ze ging zonder meer naar haar kamer, waar ze, zooals ik den anderen morgen van Anita vernam, heftig geweend had en van den heelen nacht niet in slaap had kunnen vallen. Mijn vermoeden was dus bewaarheid, haar rare toeren waren enkel een vreemde vorm van liefde maar haar trotsche koppigheid of wat het ook was wilde dat niet toegeven. Ik dreef het spel nog wat verder en ging in den frisschen morgen naar m'n rendezvous. De Spaansche was al te temperamentvol zoodat ik me niet meer kon terugtrekken en tegen m'n zin den ritus voltrok. Dit was echter een goed punt; want Anita, die langs Pasquin om m'n bondgenoot was, vertelde dat Lucca me had doen volgen en er alles van wist. Ik begreep waaraan ik me verwachten moest en maakte me grondig gereed. De bui brak los na het diner: ik verhaalde onachtzaam de geschiedenis van een weduwe uit onze buurt toen ze beurtelings bleek en rood werd en uitviel dat ik altijd zooveel op weduwen gesteld was - ze zag de Spaansche zeker ook voor een aan -. Ik deed onnoozel maar ze liet me geen tijd: dat ze me altijd bemind had, van den eersten dag af, enkel zoo gedaan had om te zien wat ik eigenlijk voelde voor haar, dat ik een bedrieger en een lafaard was - dat had ze me al wel honderd keer gezegd - dat ze nu wist dat ik haar met dit wijf bedrogen had en dat ze er van onder zou trekken, en dat ze... ze bemerkte echter plots m'n nog steeds half verbijsterden glimlach, lei dien verkeerd uit en vloog de deur uit naar haar slaapkamer, waar ze in volle veiligheid haar hartje kon luchten. Ik zette dus m'n heele batterij aan het werk: Anita moest onrechtstreekschen druk uitoefenen, Pasquin speelde verbindingsofficier en ik bleef voorloopig nog achter de schermen. Het was wel wat laf maar plezierig vond ik het toch dat zij nu de vernederde was en niet langer ik. Anita vertelde haar de gebruikelijke smoesjes: dat ze het niet zoo erg moest opnemen, de mannen zijn nu eenmaal zoo, en ik meende het zoo slecht niet, trouwens had zij zelf ook geen schuld en de tijd heelt alles. Ondertusschen leefde ik als voordien, aan ieder laten hoorend dat m'n vrouw ziek was en dat de dokter bezoeken afried. Dit warm klimaat joeg echter m'n bloed op en na enkele dagen voelde ik weer iets aankomen. De Spaansche ging niet meer; want ik had haar zoo maar laten staan en zoo kwam het dat ik 's avonds door den wijn verhit thuis kwam en nog licht zag branden in Lucca's kamer. Ik dacht niet verder na maar opende haar deur. Ze sliep als een kind met haar mond half open en heur haar als een krans om haar gezichtje. Ik kleedde me snel uit, trok de lakens open en vooraleer ze goed wakker werd was er niet veel meer aan te doen. Verschillende gevoelens worstelden op haar gelaat maar ze liet zich maar gaan en deed flink mee. Het was een heerlijke nacht, m'n eerste echte huwelijksnacht. 's Morgens lagen we moe in elkaars

armen, en Lucca schreide zacht en gelukkig haar laatste verdriet uit. Ik suste haar en loog er maar dapper op los; want nu geloofde ze toch alles. Wanneer ze trouwens een pruilmond trok, liet ik m'n lippen glijden over heur haar of haar borsten en ze voelde zich weer zalig. We hadden zoo wel altijd kunnen blijven liggen; maar Anita klopte op de deur en bracht Lucca's ontbijt. Ze scheen in den hoogsten hemel toen ze ons beiden zag want het was echt een goed kind en ze ging snel het nieuws aan Pasquin vertellen iets wat tamelijk lang duurde zooals alles wat die twee te bespreken hadden. We besloten zonder meer Madrid te verlaten want aan die stad bonden ons te veel onaangename herinneringen. Trouwens ik was wat moe van al dat reizen en verlangde naar huis en een rustiger leven. Te Weenen werden we door m'n oom, den baron, met open armen ontvangen. De man scheen over van geluk en wenschte me meesmuilend proficiat over m'n goeden smaak. M'n tante was minder enthousiast; want ze vreesde het te heete temperament van Lucca en was wantrouwig tegenover haar zuidersche schoonheid, doch Lucca's aanvalligheid en de ingetoomdheid die ze zoo goed mogelijk toonde hadden snel het hart der barones veroverd. Er bleef niets over dan na een visiten-tournee m'n landgoed te gaan betrekken. Tonio stond lachend te wachten op het terras, z'n vrouw was bevallen van een mooie, een prachtige tweeling, twee meisjes die Maria en Angelica geheeten werden, want m'n zuster was meter en had niets liever dan dat ze met de kleintjes bezocht werd. Alhoewel ik zelf er niet veel anders in zag dan schreeuwende mormels, loofde ik toch zoo dichterlijk mogelijk hun schoonheid en buitengewone gaven. Lucca was er niet meer van te scheiden en was verontwaardigd toen ik eens liet ontsnappen dat zoo'n klein bucht toch soms verveelde.

Ik toonde haar m'n landerijen, waarop de boeren vol ijver werkten en ging wandelen door de mooie heuvels. 's Avonds speelde ik wat op 't clavecimbel en ze zong er met haar kristallen stem bij. Dit jaar was de oogst overvloedig, de wijnkelder, de schuren stonden vol gepropt en ik maakte groote winsten. We waren zoo vurig in onze liefde, dat het niet lang duurde of Lucca werd zwanger. Ze kon dan heel stil zitten droomen vóór den haard met haar hoofd tegen m'n knieën en bereidde aan ons zoontje, want het moest een Rudolf zijn volgens m'n oom, een schitterende loopbaan voor, een leven vol geluk en rozen. In dien tijd huwde Pasquin met Anita, want als een goed dienaar volgde hij steeds de daden van z'n meester. We kregen twee mooie gezonde kinderen, Bruni en Rudi. Toen ze groot genoeg waren om aan de voedster alleen toevertrouwd te worden, deden we een klein reisje, want ik was bang dat Lucca, die sterk vermagerd was, niet meer zoo als vroeger zou zijn. Maar m'n vrees bleek ongegrond. Ze was als een bloem die zich enkel begint te ontplooien en haar schoonheid vermeerderde met den dag. We kusten elkaar als minnaars heel den dag door en wat we ook bezochten, we zagen enkel elkaars oogen. Bruni en Rudi groeiden en speelden en leefden dat het heerlijk om zien was. Ik had besloten dat we zelf hun leermeesters zouden zijn, en daarom nam ik ze mee op m'n wandelingen en leerde hun ongemerkt het werk der landerijen kennen, of speelde hun voor op het clave-

cimbel, ofwel verhaalde Lucca met haar droomerigste zangstem heldere sprookjes uit het zuiden. De dorpspastoor, die elken Zondag bij ons dineeren kwam, wijdde hen in in de gedachte aan God en droeg er zorg voor dat ze niet te veel als heidenen opgroeiden. Het was een wijs en doorbraaf man, die het leven niet van de slechtste zijde opnam en liever bij een goede wijnflesch zat dan sermoenen uit te deelen.

Ik leefde zoo lang en gelukkig, gelukkig en zonder zorgen, met m'n vrouw en m'n kinderen. En vermits ‘le bonheur n'a pas d'histoire’, leg ik het hier maar stil. Enkel voeg ik er nog aan toe dat ik nu nog gelukkig samenleef met Lucca, die eeuwig jong blijft en dat Bruni en Rudi gehuwd zijn, zoodat ik reeds een schare kleinkinderen heb, die langs mijn beenen spelen.

Hans VAN ACKER

Een klein geval

HIJ was hun oudste en hun jongste, Gaston. ‘Tony’ noemden wij hem. Dat klonk mooier, modern en sportief. Maar Tony was alles behalve sportief. Hij was een dichter, wij meenden het althans. Wij leerden hem kennen op het college, waar hij verzen schreef die gloedvol waren en romantisch. ‘Een nieuwe Rodenbach?’ vroegen wij ons af. Een knap student was hij niet, zijn hart bleek grooter dan zijn hersens. En daar hielden wij van, van zijn passie. Hij kon speechen en ons bezielen. Desnoods zouden wij voor ons ideaal den dood zijn ingegaan, in de vergaderzaal althans, want wij waren nog jong, vol vuur en verblind. Achttien jaar. Ons contact met het leven deden wij op tijdens de wandelingen. Heimelijk loerden wij naar de meisjes en op zomeravonden vertrouwden wij elkaar onze geheimen toe. Elk van ons had zijn lief, hetzij in werkelijkheid of in verbeelding. Alleen Tony bleek minder openhartig of was hij misschien de minste leugenaar? Maar hij kon luisteren naar onze verhalen, en wie weet, ons misschien begrijpen. Dat begrepen worden hadden wij noodig, het collegeleven was zoo eentonig dat het ons dreigde te verdorren. Het deed ons soms ruw worden of buitenmate romantisch. Soms werd de eenzaamheid onuitstaanbaar. Nog altijd voel ik die zondagnamiddagen toen wij in de kapel zaten, waar de vespers als klaagliederen kreunden. Daar buiten lag het leven: de zon, de straten, de velden, de meisjes, de vrijheid. Er kwam een dag, waarop we als uit een gevangenis werden ontslagen. Een lang verlof scheidde ons nog van het universiteit-loopen. Geen twijfel, Tony Verbergen zou met mij meegaan naar Leuven, Germaansche philologie. Er wachtte ons een heerlijke tijd!

Tijdens het verlof ontving ik van Tony een brief. Een brief die mij ontgoochelde: ik zou alleen naar Leuven moeten vertrekken. Wij hadden het ons zoo anders voorgesteld: wij zouden een ‘kot’ huren, ergens in een verlaten straat, tot een stuk in den nacht zouden wij er discussieeren of werken. Maar Tony's vader had het anders gewild, of liever hij had het niet anders gekund. De ‘Handelaarsbank’ was gesprongen! In mijn kinderjaren had ik ook nog over zoo iets gehoord, ik herinnerde mij dat ik naar de bank ging kijken, maar die stond er nog heelemaal en onbeschadigd. Pas nu leerde ik dit begrijpen en me eenigszins voorstellen, wat dit voor Tony, onzen Tony, beteekende. Hij deed staatsexamen om pennelikker te worden en slaagde. Sindsdien vervreemdden wij van elkaar.

Ik geloof dat Tony te romantisch was om dien slag te kunnen aanvaarden. Zou hij nog verzen schrijven, speechen voor een betere gemeenschap of zich doodeenvoudig laten drijven en verdwijnen? Ik durfde het hem niet vragen wanneer ik hem ontmoette, en uit vrees hem te kwetsen gewaagde ik er ook niets van in mijn brieven. Trouwens, het correspondeeren hield stilaan op, wellicht omdat we ons tot zakelijkheden en onbenulligheden beperkten. Ik voelde dat ik een vriend had verloren. Het was mijn eigen schuld, mijn fijngevoeligheid belette mij als een man op te treden.

Daar ik wist hoe Tony tegenover de zakelijkheden van het leven stond, kan ik me voorstellen wat zijn kantoortijd voor hem heeft beteekend. Hij zal een van die klerkjes geweest zijn, die krom groeien over hun lessenaar en die met opluchting halfzes hooren slaan. Ik zie hem buitenkomen door de breede poort van zijn bureau, een golf van menschjes, die haastig huiswaarts schrijden en die reeds denken aan morgen. Een heele Piet zal hij wel nooit op zijn bureau geworden zijn, daarvoor was hij te schuchter en het kwam in hem niet op iemand den kop af te bijten om zijn plaats te veroveren. Hij leefde, maar hij was nauwelijks meer dan een machine.

Het ware misschien minder erg geworden indien zijn hart van dan af ware stilgevallen. Maar nog altijd leefde zijn droom, zijn smerige romantische droom. Ik kan het niet anders noemen, want droomers droomen zich ziek, ze droomen zich stilaan dood.

Nog altijd schreef Tony verzen en 's avonds, na overdrukken kantoortijd, las hij boeken en ze voedden zijn droom. Tijd om met makkers naar de herbergen te gaan had hij niet. Ze hadden het hem dikwijls gevraagd, maar hij had het niet gekund. Hij zou er verstrooid hebben gezeten, een dubber. En de meisjes zouden hem uitgelachen hebben daarbij. Tony werd te wijs voor zijn leeftijd en ook wel te dwaas. Hij geloofde nog in zijn boeken, zijn roekelooze toekomstbeelden. Hij had geen vrienden meer en als hij van vrienden mocht spreken, waren het van zijn boeken. Maar hij begreep niet dat ook zij zijn ongeluk werden. Een mensch mag misschien alles hebben, uitgenomen boeken. Die maken ons kapot, ze leeren ons altijd hooger vliegen, altijd maar meer van ons-zelf vragen, ze laten ons nimmer gerust. Nooit zou Tony rusten vooraleer hij een boek had geschreven. Het boek van zijn jeugd, zijn eigen leven. Het boek van zijn ontgoocheling en romantisme. Misschien was het ook eerzucht die hem tot schrijven noopte. Maar klaar kreeg hij het niet, soms voelde hij zich ziek, leeg en anderzijds te nerveus om het te kunnen voleinden. Dan schreef hij verzen en critici verkondigden, dat ze niet slechter waren dan zoovele andere probeersels. In zijn uitersten nood kon hij misschien tot God spreken, maar God was onstoffelijk en zoo ver van hem af. Daarbij, als kind had hij God leeren vreezen, steeds was de biecht hem een nachtmerrie geweest, wellicht was God hem een Meester en geen Vader of Vriend. Op zijn dorp werd hij als een zonderling beschouwd. Die hem aanspraken gaf hij antwoorden die ze niet verstonden. De menschen lachten er om en toch moesten ze hem respecteeren. Maar dat zijn hautaine houding niet gemaakt was, voelden zij wel. En sommigen kregen medelijden met hem. ‘Ja’, zegden ze, ‘die jongen heeft zijn doel gemist.’ Eerst had de schoolmeester dit gezegd en allen aapten het hem na.

Wij kunnen de schouders ophalen en zeggen: ‘Bah, die Tony, wat een brave Hendrik! Een leven zonder dramatische sprongen!’

En inderdaad, zoolang er geen vrouw tusschenkomt, neemt het maar zelden een andere wending. Maar wat er in Tony verborgen lag, zou ook eenmaal in hem blootgewoeld worden.

Er kwam een nieuwelinge op zijn kantoor. Voor zijn kollega's beteekende dit telkens een prettige verwachting of desillusie. Natuurlijk bleek Tony er zich niet om te bekommeren. De anderen vonden haar mooi en sympathiek. En ze hadden gelijk. Vriendelijk was ze en ze had mooie oogen, blauwe. Ze leek iets grooter dan de doorsnee-meisjes, en haar beenen waren daarom niet magerder, maar welgevormd. Julienne, heette ze, een Française, die slechts een paar jaar in een nabije stad woonde. Ze sprak ook Nederlandsch, maar met een vreemd accent. Het bleek dat haar vader officier bij het Fransche leger en haar moeder een volbloed Vlaamsche was, met haar ouders naar Parijs uitgeweken. Men vermoedde dat de officier van zijn vrouw gescheiden leefde, ofwel dood was.

'Dit komt op hetzelfde neer', merkte er iemand op. 'Heeft geen belang', filosofeerde een ander, 'ik ben eens benieuwd wie Julienne het eerst zal...'

Natuurlijk algemeen gelach en Tony keek verstrooid op. De collega's merkten plots Tony op en boden hem de eer en... het genoegen. 'De deugd', verbeterde een snottertje. Voor zulken praat bloosde Tony niet meer. Hij weerde met de hand af en bleek door te willen werken. Maar het ging hem niet af. Voortdurend dacht hij aan haar. Hoe het kwam wist hij zelf niet. Hij kreeg lust om het dwaasheid te heeten en er mee te spotten. Niet langer echter. Hij kon zichzelf maar moeilijk bedriegen. De eerste dagen scheen Julienne hem niet op te merken. Ze knikte hem van ver 'goeden dag', beleefdheidshalve. Maar toen Tony het aangedurfd had haar even aan te spreken, bleek ze verblijd en praatte ze ongedwongen en hartelijk. Den volgenden morgen veranderde haar 'goeden dag' in een glimlach. Het was Tony of zijn hart opsprong van vreugde en steeds zocht hij Julienne op. En zij hem. Ze praatten langer met elkaar dan met de andere collega's. En dezen vonden het verdacht. Er werd er soms om gespot, maar niet al te brutaal. Vroeger zou Tony zich om dien spot hebben geërgerd, nu deed het hem deugd. Hij verlangde er zelfs naar, hij voelde zich niet langer een minderwaardige, zich misschien wel een meerderwaardige. Trouwens, Julienne verdook hem haar sympathie niet meer; ook zij luisterde verrukt, wanneer Tony's naam werd genoemd. Het was liefde.

Wat verliefden doen is eigenlijk doodeenvoudig. Elkaar 'engel' noemen of iets in dien aard, elkaar kussen, elkaars handen streelen en naar de kino gaan, avondwandelen en als het weer gunstig was naar den buiten trekken. Tony was een mènsch geworden. Hij durfde het aan plannen te maken. Ook zij zouden eenmaal trouwen, voor altijd bij elkaar zijn. Wat mag een mensch meer van het leven verwachten?

Maar zoo hier geen klink in den kabel kwam, zou het geen leven geweest zijn. Het zou iets anders zijn, wàt weet ik niet, maar àlles behalve leven. Want leven is strijden, lijden en ten slotte sterven. En nochtans, Tony had geen reden om zich over Julienne te beklagen. Ze was op hem verliefd; haar verliefdheid was wellicht ook liefde geworden. Ze kocht hem soms een boek en de verzen, die hij aan haar opdroeg, apprecieerde ze. Niet omdat ze verzen beoordeelen kon, maar

omdat ze van Tony kwamen en voor haar bestemd, waren ze haar liever dan deze van de Musset. En om met dien romantischen Franschman te kunnen concurreeren, moet er nogal ernst of liever ‘liefde’ mee gemoeid zijn.

Dat Julienne zich door anderen in het duister liet knijpen, geloofde hij niet. Alhoewel een Française, zag ze er minder temperamentvol uit dan haar rasgenooten. Maar we moeten er ook rekening mee houden dat er in haar ook Vlaamsch bloed stroomde. Ze was dus mooi, trouw en niet onverstandig. Wat kan men nog meer van een vrouw verlangen? Ze had misschien één gebrek: groote behulpzaamheid. En de kantoorchef maakt daar dankbaar gebruik van. Als de bedienden huiswaarts waren, ook Tony, vroeg haar de chef om over te werken. Of er werkelijk zooveel werk was, valt te betwijfelen. Wellicht deed de chef haar met opzet overwerken. Want hij was niet te vertrouwen, die chef. De dactylo's konden er over meepraten. Maar bij Julienne durfde hij niet onmiddellijk aandringen. Er was iets in haar dat haar boven de anderen stelde.

Op een avond dat het onweerde kwam hij naast haar zitten en vroeg hij of ze schrik had. Ja, ze had schrik, maar niet voor het onweer. Hij had haar hand in de zijne, een oogenblik maar. En al opeens werd Julienne zich van zijn bedoeling bewust. Ze trok haar hand ruw uit de zijne en beefde. Hij streelde haar rug en fluisterde iets in haar oor. Wat hij fluisterde begreep ze niet, zoo ontsteld was ze. Ze werd hoogrood en sprong op. De chef keek haar bedremmeld aan en na zich hervat te hebben probeerde hij het met een kwinkslag goed te maken. Uit cynisme zegde hij dat hij het als een experiment beschouwde. Julienne groette niet eens en vertrok.

Dagenlang liep ze er over te piekeren of ze het geval aan Tony zou verklappen. Misschien beter van niet. Maar er was iets in haar dat haar onrustig maakte. Ze voelde te moeten spreken om zich te bevrijden, maar hoe er over beginnen?...

Tony ondervond dat er iets haperde en giste er naar. Hij deed het tamelijk tactloos en Julienne maakte zich kwaad. Ze wandelde koppig naast hem. Hij wilde haar als het ware de bekentenis uit den mond persen. Hij drong echter zoo aan dat ze nog norscher werd. Tony voelde zich wanhopig, klein en verloren. Dan begon hij te fleemen en haar te streelen. Ze wendde het hoofd met een ruk om, maar speelde komedie. Had hij de vrouwen gekend, hij zou haar verder met rust hebben gelaten. Maar hij streelde haar opnieuw en smeekte haar als een romantische, versuikerde minnaar. Stilaan begon het ijs in Julienne te smelten. Ze had hem lang genoeg overwonnen. En dan liet zij zich overwinnen... Het was op een eenzame plek tusschen koren en elskanten. ‘Als ge me werkelijk liefhebt...’ en verder kon hij niet. Hun bloed werd meester over hun rede.

Twee maanden later wist Julienne, dat ze zwanger was. Tony ‘kon’ het niet gelooven omdat hij niet ‘durfde’ gelooven. Maar Julienne voelde zich 's morgens als zeeziek en ze moest dikwijls braken. Het minste voedsel kon ze op den duur niet meer verteren en ze werd bleek. Als Tony haar kuste voelde hij dat haar mond flets was. Wat stond er hem anders te doen dan aan haar zwangerschap toch maar te gelooven? Hij voelde zich radeloos en bevreesd. Wat

zouden de menschen er van zeggen? Hij begreep dat ze het niet langer konden verzwijgen. Maar telkens ontbrak hem de moed thuis van trouwen te praten. Als Julienne het hem lastig maakte trachtte hij haar te paaien: ‘Toekomende week zal ik uw moeder vragen met u te trouwen,’ beloofde hij. Maar als de week om was bleef hij even futloos. Julienne pruilde en verweet hem dat hij van haar niet meer hield. Hij maakte zich kwaad en schold haar uit. Zij begon te schreien en haar armen rond zijn hals te vleien. Hij kuste haar als een automaat, misschien was het beter haar te begoochelen dan haar te ontgoochelen. Julienne werd somtijds bits. Vroeger had hij haar nooit zoo geweten, zoodat hij schrok. Had hij zich in haar vergist? Was ze dan werkelijk niet beter dan de anderen? Maar eens had hij gehoord dat zwangere vrouwen kitteloorig zijn en hij probeerde haar toestand te begrijpen. Hij zou een besluit nemen, voor de zooveelste maal, maar thans zou er wel iets van terecht komen.

De chef bleek het gevalletje met Julienne vergeten te zijn. Opnieuw vroeg hij haar over te werken. Ze aarzelde maar aanvaardde toch. De collega's hadden het opgemerkt en loenschten naar Tony. Hij beet op zijn vingernagels om zich te beheerschen. Hij voelde zijn hart feller kloppen en het werd hem onmogelijk een optelling te maken. Eindelijk sloeg het half-zes. Een collega stapte met hem op. ‘Ge moet een oogje in 't zeil houden,’ spotte hij. ‘De chef schijnt verduiveld verliefd op Julienne!’. Een messteek zou Tony minder pijnlijk hebben getroffen. ‘'t Kan me niet schelen,’ snauwde hij zijn collega af. ‘Als 't nood doet zijn er anderen genoeg.’ Er waren anderen genoeg, inderdaad. Maar toen hij van zijn collega afscheid nam keerde hij terug naar zijn bureau.

Julienne had zich voorgenomen desnoods den chef een kaakslag te geven. Maar in het begin liet hij zich eerbiedigen. Hij gebaarde met ijver te werken, maar af en toe blikte hij naar Julienne op. Hij kwam vóór haar zitten en stak nerveus een sigaret op. Met de anderen had hij het minder moeilijk gehad. Trouwens, het was ook nooit meer dan een avontuurtje van hunnentwege geworden. En lang mocht het van beide zijden niet duren om het mooi te doen blijven. Nu voelde de chef dat hij het met Julienne ernstiger meende. Misschien zou hij haar nooit in den steek laten. Misschien was het liefde, misschien was zij de vrouw die hem, levensbeu, nog iets anders van het leven kon geven? Nooit had hij als toen naar woorden moeten zoeken. En plots flapte hij het uit dat hij haar liefhad, dat al dat andere maar spel was, dat zij alleen maar zijn honger kon stillen. Julienne veerde niet op en gaf hem geen kaakslag. Ze voelde zich lam en willoos. Haar mond sperde een oogenblik open, haar kaakspieren werden als geëlectriseerd en plots brak ze in snikken los. Ze vouwde haar armen op haar machine en vlijde er haar hoofd op neer. Iets, dat haar maanden pijnigde, werd als een zweer in haar opengestoken. Het gaf haar een gevoel van verlossing, bijna een gevoel van buitenwereldsche vreugde. De chef streelde haar krieuwelend haar en ze liet hem begaan als werd ze als een kind geaaid. Maar met een ruk werd de deur opengestooten en stond Tony in het bureau. Hij zegde niets, hij voelde zich bleek worden en als dronken strompelde hij naar buiten.

Dien nacht heeft Tony niet kunnen slapen. Voortdurend zag hij Julienne voor zich opdoemen. Hij vocht als het ware tegen haar schim, maar telkens zag hij haar zooals ze zich aan hem had gegeven. Haar schroeiende mond zoog hem als willoos, de adem van haar neusvleugels blies als een bries over zijn koortsig gelaat, hij greep haar verwilderd haar dat zacht was als zijde, hij zag alles om hem heen als met vuur overgoten. Soms vloekte hij luidop en verwenschte hij haar, God zou haar straffen. Maar hij zou niet wachten op God, hij zou het zelf doen. Hij dacht er wellustig over na hoe zich het geraffineerdst te wreken. Doch toen de morgen aanbrak was hij enkel in staat drie uren later de grens over te rijden.

Men zegt dat hij geleefd heeft als een vagebond. Soms voelde hij zich opgelucht, er was niets dat hem nog begoochelde. Uren kon hij langs de straten slenteren en als hij geld had kon hij de liefde koopen.

Altijd iets nieuws en ten slotte altijd hetzelfde... En op een avond is hij weergekeerd. Voor het laatst wilde hij nog eenmaal de menschen zien die hem hadden gekend. Hij wilde weten hoe het met zijn moeder was, met zijn vader. Nog eenmaal wou hij thuis slapen en vaarwel zeggen. Hen zeggen dat hij niet ongelukkig was en dat de wereld schoon is. Dat de wereld groot is en de mensch maar een mier. Dat God de wereld voor ons heeft geschapen en dat wij ze moeten ontdekken. Zijn ouders waren niet dood zooals hij soms had gevreesd. Hij heeft zich aan tafel gezet en ze hebben hem te eten gegeven. Alles bleek te zullen worden gelijk vroeger. En almeteens zag hij een foto op den schoorsteen. Julienne! Maar die leefde niet meer. En boven hoorde hij gestommel van iemand die uit een bed kwam. ‘Ge moet niet schrikken,’ zei zijn vader. En toen wist hij dat het zijn kind was.

Remi BOECKAERT

[Gedichten]

Kleine wintermuziek

Geschreven in een boek
een dag van wind en regen
gezeten in een hoek
alleen langs binnenwegen.

Geschreven in een boek
los blad er in gelegen
oud kind weer op bezoek
geroeste lier, gebroken degen

Geschreven in een boek
los blad in wind en regen
naar niemendal op zoek
maar dankbaar voor genegen

laat-winters droombezoek.

II'45

Zonsondergang

Ben je moe, ben je af,
met gekneusde voeten
en het hart vol van draf
van dromen en wroeten -

Laat je leve' als een boek
glijden uit je handen,
leg het weg, in de hoek,
bij de andre banden:

Poëzie van de jeugd -
prozaiese zonden -
en toneelspelersvreugd:
maskers op de wonden.

Laat het glijde' en bekèn
tot jezelf en allen:
arme schoft die ik ben,
ik laat 't àl afvallen!

En leg 't weg in de hoek
en treed in de rangen
van die zitten voor 't doek
van zonsondergangen -

Naar niets meer op zoek.

IV'45

Schrijfhand

Hand die voor me op tafel ligt,
eens van een kind, tans man geworden,
hand in het bleke lampelicht,
half bloesemend nog, reeds half verdorde -

O waar, waar zijn ze heen, de tijden,
toen je nog zo onhandig was,
maar onbedaarlik levensblijde,
dat ik er slechts Geluk uit las?

In 't werk heb je vuur geblust
en werkend leerde je sterk worden
maar blussend kwam in jou de rust
waar mijn geluk traag in verdorde -

Hand, die mijn weenoog sluitend sust!...

V'45

Gedicht

Gedicht waar ik naar hengel
zwaar hoofd over mijn ziel
zwart water witte engel
onder het schip zijn kiel.

Gedicht, dames en heren,
die lacht: literatuur!
U wil dat wij vereren
het leven en zijn vuur?

Gedicht, dat vuur, die tengel,
ben jij, pijl in mijn hiel!
En 't leven sinds gebengel
touwladder uit mijn ziel.

VII'45

Joh. DAISNE.

Het probleem der portretwaarde

VAAK heb ik mij afgevraagd of de personages op de schilderijen onzer groote 17de eeuwers er ook zoo hebben uitgezien als zij daar staan afgebeeld. Ten aanzien van de kunstwaarde dezer doeken maakt dit uiteraard geen verschil; men zou het alleen graag willen weten. Allereerst deze overweging: in een tijd, die de foto als mogelijkheid van vereeuwiging nog niet kende, moet in zake gelijkenis de opdrachtgever in het algemeen strenger eischen hebben gesteld dan tegenwoordig, nu men de foto (en zelfs reeds de film) heeft voor het 'echte' gezicht, en het schilderij, desnoods, voor de afval van het 'echte', - de artistieke aspecten er van. Natuurlijk zijn er nog genoeg brave burgers, die uitsluitend gelijkenis vragen wanneer zij eenmaal in de beurs tasten, en genoeg schilders die zich daarbij aanpassen; maar een verschuiving moet er toch hebben plaats gehad: een kunstenaar als Kees van Dongen is in de 17-e eeuw nauwelijks denkbaar als s o c i e t y s c h i l d e r ! A priori mogen wij dus verwachten, dat de gelijkenis bij Rembrandt, Hals, Jan Steen, Vermeer, Van der Helst, etc. grooter is dan bij de corypheeën van tegenwoordig. Maar hoe wil men dit aantoonen? Een probleem, boeiender en, lijkt mij, ook belangrijker dan beschouwingen over het vernis of twisten om de echtheid van handteekeningen...

Men zou kunnen beginnen verschillende portretten van een en dezelfde persoonlijkheid met elkaar te vergelijken, - hetzij van de hand van verschillende kunstenaars, hetzij van een; het eerste zal vrijwel alleen voorkomen bij vorstelijke of beroemde personen, het tweede vooral bij het zelfportret (Rembrandt!), het portret van de vrouw van de kunstenaar (Rubens, Jan Steen, Rembrandt al weer), of in de gevallen waarin een schilder bij een vorst, een edelman of een prelaat in dienstbetrekking was. Neem b.v. de portretten van Willem de Zwijger, wat hebben zij ons te vertellen? Een bezwaar is hier al dadelijk, dat deze schilderijen op verschillende leeftijden gemaakt zijn, - evenals Rembrandt's zelfportretten, - zoodat een ontbrekende onderlinge gelijkenis (bij Willem de Zwijger is de overeenkomst tusschen de portretten m.i. vrij gering) nog niet de schilders ten laste gelegd hoeft te worden, en zich wellicht zoo zou hebben voorgedaan, indien men op dezelfde tijdstippen foto's had genomen. Het menschelijk gelaat is nu eenmaal onophoudelijk in wording, en verandert van jaar tot jaar, - onder invloed van ziekte, lijden, wijzigingen in haaren baarddracht, soms heel sterk zelfs. Daarnaast is er zelfs nog een fluctuatie van dag tot dag, ja haast van uur tot uur, zoodat ook een geringe overeenkomst tusschen twee geschilderde portretten, vlak na elkaar vervaardigd, niets bewijzen zou. Let maar eens op hoe sterk foto's kunnen variëeren, op een en dezelfde zitting genomen. Men heeft niet alleen zijn 'beau jour', maar ook zijn 'belle minute'...

Men kan het probleem anders stellen en zich afvragen of het eene geschilderde portret van het andere afwijkt op dezelfde wijze als de eene foto van

de andere. Kennelijk is dit niet het geval: aan de meest scrupuleuze portretschilder, van voorheen en thans, worden ‘afwijkingen’ toegestaan, die uit zijn kunstenaarspersoonlijkheid voortvloeien en die dus een geheel andere oorsprong hebben dan de afwijkingen op de foto. Ook de fotograaf is een kunstenaar, zal men zeggen; maar ik geloof toch niet, dat men er ooit in slagen zal de afwijkingen van zijn foto's van de werkelijkheid met zijn artistieke persoonlijkheid in verband te brengen (tenzij hij sterk retoucheert, maar dan is het geval niet zuiver meer). Men dient zich trouwens rekenschap te geven van de moeilijkheid om ‘werkelijkheid’ en ‘schijn’ van elkaar af te grenzen in dezen. I e d e r e foto brengt als het ware een stuk werkelijkheid; dat de foto's onderling verschillen, berust alleen daarop dat het inderdaad slechts een ‘stuk’ is dat zij brengen, een fragment, of aspect, nooit de geheele werkelijkheid. Afwijkingen van de werkelijkheid gehoorzamen hier aan physische wetten die zelf tot de werkelijkheid behooren. In het schilderij daarentegen doet zich de psychische factor gelden, al treedt deze dan ook soms, b.v. in het goed gelijkende portret, weinig op de voorgrond. Alle portretten van een en dezelfde hand vertoonen een zekere ‘familiegelijkenis’, - uiting van de persoonlijkheid van de schilder, die men bij het becijferen der portretwaarde van de totaalindruk moet aftrekken. Maar, is dit ‘aftrekken’ van gelijkenissen reeds een uitermate hachelijk schatterswerk, nog lastiger is het die ‘familiegelijkenis’ als zoodanig op te sporen en met eenige kans op exactheid te bepalen. In welk opzicht lijken het Joodsche Bruidje en kapitein Banning Cocq van de N a c h t w a c h t op elkaar, afgezien van de voor de hand liggende omstandigheid dat zij in dezelfde ‘stijl’ geschilderd zijn (wat trouwens ook maar ten deele juist is)? Maar het gaat hier niet om een stijl, het gaat om de gelijkenis, en men ziet nog niet goed hoe een zelfportret van Rembrandt en het conterfeitsel van Elizabeth Bas onder dit zuiver ‘menschelijk’ gezichtspunt tot een en dezelfde categorie herleid zouden kunnen worden. Sommige kunstcritici hebben zich van de moeilijkheid afgemaakt door te beweren, dat de schilder altijd ‘zichzelf’ uitbeeldt, - een theorie die men zeer scherp geformuleerd vindt in een bekende passage uit T h e P i c t u r e o f D o r i a n G r a y. Een goed geschilderd portret, zegt Wilde hier ongeveer, is steeds een afbeelding van de kunstenaar, niet van het model; de schilder openbaart op het doek alleen zichzelf. Een extreme, een paradoxale theorie, - maar een theorie, die zelfs in den mond van Wilde toch uitsluitend betrekking kan hebben op de ‘ziel’ van de kunstenaar, niet op diens uiterlijk! Voor de ziel neemt men dit soort zelfprojectie ook zonder meer aan, - het beteekent immers alleen maar, dat de schilder een eigen stijl heeft, dat hij een kunstenaar is, - maar juist dit brengt ons geen stap verder zoodra het gaat om het in rekening brengen van zichtbare gelijkenissen.

De ‘familiegelijkenis’, wortelend in de persoonlijkheid van de schilder, wat die verder als berekenbare factor ook waard moge zijn, is niet het eenige dat van de totaalimpressie moet worden ‘afgetrokken’ om de ware, of misschien is het beter te zeggen: de fotografische gelijkenis te vinden. Behalve de schilder

is het ook zijn tijd die invloed heeft op het eindresultaat: er bestaat een 'tijdgelijkenis' die in de 17-e eeuw nu wel niet zoo bijzonder groot schijnt te zijn, - in tegenstelling tot de Middeleeuwen, in het algemeen tot alle primitieve, weinig op individualiseering ingestelde perioden, - maar die toch niet geheel verwaarloosd mag worden. Dringt de tijdgelijkenis zich sterk op de voorgrond, dan lijken de portretten van persoon A en persoon B, geschilderd door schilder B resp. schilder D, die in dezelfde tijd leven, meer op elkaar dan het portret van A, geschilderd door D, op het portret van A, geschilderd door de drie of vier eeuwen later levende E, waarbij wij voor deze gelegenheid veronderstellen, dat A Mathusalem concurrentie aandoet. Maar al weer: hoe de tijdgelijkenis aan te toonen, te meten, onder woorden te brengen, in minder sprekende gevallen? Geabstraheerd zou ook moeten worden van de invloed van haar- en baarddracht, kleeding (vooral bij de vrouw!), belichting en entourage en dergelijke factoren, die een zeer reeële tijdgelijkenis teweeg kunnen brengen, zonder dat er van een gelijkenis in de hier bedoelde zin sprake is, n.l. in de zin van een overeenkomst in artistieke opvatting van het menschelijk gezicht bij de meest uiteenloopende schilderfiguren uit een en hetzelfde tijdvak.

Naar mijn meening is het vraagstuk van de gelijkenis van portretten uit vroeger tijden minder goed door dergelijke 'exacte' besommingen op te lossen dan langs intuïtieve weg, waarbij de wetenschappelijke betrouwbaarheid toch niet geheel prijsgegeven behoeft te worden. Bij datgene wat iedere volstrekt betrouwbare wetenschappelijkheid van meet af aan in den weg staat: onbekendheid met het menschelijke materiaal in kwestie, moeten wij ons neerleggen. Wij zullen nooit weten hoe een Rembrandt, een Hélène Fourment, een Willem de Zwijger, er 'in werkelijkheid' hebben uitgezien. Wij weten alleen, ongeveer, hoe onze eigen tijdgenooten er uitzien, - wij herkennen hen op grond van onze desbetreffende voorstellingen en herinneringsbeelden, - wij kunnen aangeven in hoeverre hun portretten gelijken of niet gelijken. Welnu, indien dit dan onze eenige zekerheid is, waarom dit hedendaagsch materiaal dan niet als vergelijkingsobject gebezigd? Waarom niet de portretten van Rembrandt vergeleken, in plaats van met Rembrandt zelf, met een tijdgenoot die veel op de portretten van Rembrandt lijkt, of, indien deze tijdgenoot niet te vinden is, met onze subjectieve, doch op veelzijdige ervaring berustende voorstellingen van hoe zoo iemand er uit zou moeten zien? Dit lijkt misschien fantastisch; maar ik zal zoo aanstonds enkele concrete voorbeelden geven, die wellicht een eenigszins ander licht op de zaak zullen werpen. Vergeten wij ook niet, dat deze methode door verschillende personen zou kunnen worden toegepast. Wanneer van twintig beoordeelaars achttien er beweren, dat zelfportret A meer met hun subjectieve voorstelling van 'een Rembrandt' strookt dan zelfportret B, dan kunnen wij gevoeglijk aannemen op den bodem der feiten te staan. De kans, dat A inderdaad beter lijkt dan B nadert dan vrijwel tot zekerheid. - een zekerheid, in dit geval verkregen door een wetenschappelijk waardevol com-

bineeren van subjectieve indrukken (ongeveer op dezelfde wijze als waarop Heymans en Wiersma karaktereigenschappen vaststelden met behulp van een enquete: de personen, die de lijsten invulden, konden zich stuk voor stuk vergissen, maar de onderlinge overeenstemming tusschen hun opgaven had toch een wetenschappelijke beteekenis).

Neem het bekende 'Huishouden van Jan Steen', uit het Mauritshuis, en leg daarnaast het 'Driekoningenfeest', uit Cassel. Op beide schilderijen komen zoowel Jan Steen zelf als zijn eerste vrouw Grietje van Goyen voor. De tijdsruimte tusschen de beide scheppingen kan men op gemiddeld 8 jaar stellen: het eerste is tusschen 1655 en 1660 geschilderd, het tweede tusschen 1661 en 1669. Een dusdanig leeftijdsverschil drukt zijn sporen op de gezichten; intusschen kan ik niet zeggen, dat de schilder en zijn vrouw er op het tweede schilderij veel ouder uitzien dan op het eerste. Grietje is op het eerste iets voller in het gezicht, Jan op het tweede waarschijnlijk iets meer gerimpeld. Een en ander is daarom zoo moeilijk te beoordeelen, omdat de uitdrukking van de gezichten (bij Grietje op het tweede schilderij vroolijker, uitgelatener dan op het eerste, bij Jan op het tweede komisch berispend of verbaasd, op het eerste lustig zonder meer) een schatting van de leertijd in de weg staat. Vragen wij ons af welk van de portretten het best moet hebben geleken, dan dienen wij deze vraag dus te vervangen door die andere vraag: in hoeverre zouden deze portretten afbeeldingen kunnen zijn van thans levende personen, die wij kennen, of zouden kunnen kennen? - eenvoudiger geformuleerd: welke van deze twee paren portretten maakt het meest de indruk van een werkelijk, levend mensch? Daarbij veronderstellen wij natuurlijk, dat een afwijking van de portretwaarde niet tot resultaat heeft dat wij met bepaalde typen uit onze omgeving juist een grootere, in plaats van een geringere gelijkenis ontdekken, - een grootere, in plaats van een geringere menschelijke authenticiteit. In theorie is dit denkbaar: wanneer een portret slecht lijkt, k a n het bijzonder goed lijken op een willekeurige andere persoon! Maar practisch behoeven wij m.i. met deze mogelijkheid geen rekening te houden. Het antwoord nu kan niet twijfelachtig zijn. Jan Steen komt ons menschelijk veel nader op het eerste schilderij, - op het tweede lijkt hij beter op een bulldog, - en Grietje eveneens, al zijn de verschillen hier minder sprekend. Op het 'Huishouden' is Grietje meer een Hollandsche vrouw zooals men ze hier nog ziet, op het 'Driekoningenfeest' doet zij iets te veel aan een schalksche bacchante à la Rubens denken. Het gezicht van Jan Steen op het 'Huishouden' is een van de merkwaardigste facies die ik mij herinner ooit gezien te hebben: ondanks alle vroolijkheid scherp en starend, ietwat visionair zelfs, - de kop van een genie. Ik teeken hierbij nog aan, dat op het tweede doek Grietje's gezicht mij aantrekkelijker voorkomt, - dergelijke overwegingen mogen natuurlijk op ons oordeel betreffende de menschelijke authenticiteit geen invloed hebben.

Hierna wil ik een analyse geven van de portretwaarde van de Officieren van de St. Joris Doelen van Frans Hals, van 1627 (Stedelijk Museum te Haarlem).

Er bestaat een gelijknamig schilderij van 1616: men zou de namen der officieren willen vergelijken, ten einde eventueele gelijkenissen op te sporen! Naar mijn meening zijn het zonder uitzondering andere officieren (is dit mogelijk in elf jaar tijd?); maar juist bij degenen die naar de 'intuïtieve' methode slecht afgebeeld lijken kan ik mij natuurlijk vergissen. Het schilderij van 1627 bevat een elftal officieren, van wie er, wanneer ik op mijn indrukken afga, acht een vrij hooge portretwaarde vertoonen. De een meer dan de ander; vooral enkele donkere ('Vlaamsche') types hebben het overtuigende van fotografieën: men herkent kennissen en familieleden, men ontdekt, dat een van hen op Frederik Van Eeden lijkt, men voelt zich op vertrouwd terrein! Met de drie anderen evenwel, de uiterst links en uiterst rechts gezetene en vooral de vaandrig staande in het midden, weet ik niets aan te vangen, en ik verdenk Frans Hals er van, dat hij deze, waarschijnlijk leelijke en onaantrekkelijke officieren flatteuzer heeft geconterfeit dan hij zou hebben gedaan met een volledige vrijheid van handelen. Flatteeren met het penseel hoeft de menschelijkheid nog niet dadelijk aan te tasten; maar een realist als Hals kon dit procédé misschien minder straffeloos toepassen dan menig ander schilder. In mijn oogen is de bedoelde vaandrig in het geheel geen mensch meer, maar een aangekleede pop; opvallend is ook, dat de techniek hier dadelijk veel slordiger en improviseerender is geworden. De door mij geschatte portretwaarde van deze elf schutters heb ik door cijfers tusschen 1 en 10 aangegeven, en kom daarbij tot het volgende resultaat. Zittend van links naar rechts: 3, 7, 6, 8, 9, 2, - staande van links naar rechts: 6, 1, 7, 8, 8. Laat men deze schatting nu nog door twintig of dertig andere onderzoekers verrichten, geheel onafhankelijk van elkaar, dan zou men tot een gemiddelde kunnen komen, dat de werkelijkheid op een of ander wijze benaderen moet.

Boeiende secundaire problemen, die zich bij een dergelijk onderzoek voordoen, kan ik hier slechts aanstippen. Ieder onderzoeker heeft uiteraard zijn eigen stel normen, samenhangend met aard en uitgebreidheid van zijn kennissenkring; hoe grooter die kring, des te gevarieërder en beweeglijker de normen, en hoe meer kans dat de normen van de eene onderzoeker samenvallen met die van de andere. Een methode, die op de hier geschetste lijkt, past men voortdurend onbewust toe wanneer men nieuwe gezichten 'registreert', en deze aan de reeds bekende toets. Daarbij komt men er vaak toe 'typen' vast te stellen: groote groepen van op elkaar gelijkende gezichten, naar meer of minder subtiele kenmerken, dus meer op de expressie betrekking hebbend dan op vorm en kleur van het gezicht, grootte van de neus, kleur van de oogen, en zoo meer. Een wetenschappelijke behandeling van dit soort 'physionomische' problemen staat nog geheel in de kinderschoenen. Voorts zou men, vooral in verband met de volgens de intuïtieve methode slecht gelijkende portretten, willen weten of het menschelijk type zich misschien in drie eeuwen eenigszins gewijzigd heeft, m.a.w. of er een 'tijdgelijkenis' bestaat, die in de snit der gezichten zelve zetelt. Van Frans Hals' schuttersofficieren is opvallend het robuuste, vitale, degelijke,

betrouwbare: heeft de schilder dit er zelf ingelegd, of is het een van hun tijdskenmerken? En indien het eerste, is dit dan een eigenaardigheid van Frans Hals alleen of van alle 17-e eeuwsche schilders gezamenlijk? Het valt te betreuren, dat het beschikbare materiaal waarschijnlijk niet rijk genoeg is om dergelijke vragen te beantwoorden; met name het ontbreken van dezelfde groepen personen, geschilderd door verschillende kunstenaars, doet zich hierbij pijnlijk gevoelen.

S. VESTDIJK.

In memoriam prof. dr. Johan Huizinga

TIJDENS de bezetting werd Prof. Dr. Johan Huizinga door de Duitschers in een interneeringskamp opgesloten. Hij verliet het als een gebroken man. Hij is gestorven zonder de bevrijding van zijn vaderland te hebben kunnen bijwonen. In hem herdenken wij den meest vooraanstaande onder de historici van de Nederlandsche taalgemeenschap, een van de grootste geschiedschrijvers van onzen tijd. In deze hulde betrekken wij tevens het dappere en gemartelde Nederlandsche volk, dat van den aanvang af, door zijn taai verzet, een voorbeeld is geweest voor alle onderdrukte naties, en dat voor zijn bevrijding den zwaarsten tol heeft moeten betalen.

Te Groningen op 7 December 1872 geboren, behoorde Huizinga tot den kleinen, voornamen kring van een doopsgezinde omgeving. Hij ontving zijn akademische opleiding in zijn geboortestad. Het Nederlandsch universitair onderwijs kende toen nog niet de scheiding tusschen filologie en geschiedenis, die ons sinds lang vertrouwd is. Dat verklaart hoe Huizinga, later vooral als historicus bekend, heeft kunnen promoveeren op een verhandeling over 'Vidushaka in het Indisch Tooneel'. Hij werd leeraar in de geschiedenis aan de H.B.S. te Haarlem, professor te Groningen (1905), welke Universiteit hij in 1915 voor Leiden verliet. Koningin Wilhelmina droeg hem op prinses Juliana in de vaderlandsche geschiedenis te onderrichten. De vorstin bracht hem later een verdiende hulde door hem te verzoeken als getuige op te treden bij het huwelijk van de kroonprinses. In 1932 werd Huizinga algemeen voorzitter van de Koninklijke Akademie van Wetenschappen, en naderhand rector van de Leidsche Universiteit.

De man, die door zijn 'Herfsttij der Middeleeuwen' een internationale faam verwierf, was in den omgang de eenvoud, ik zou haast zeggen, de schuchterheid zelve. Welsprekend was hij niet: bij den aanvang van meer dan één lezing onderging het publiek aanvankelijk eenige ontgoocheling, tot het dan plots de onvergetelijke diepte van den inhoud en de voldragenheid van den vorm door het eentonige debiet voelde heenbreken.

Overschouwt men het oeuvre van Huizinga, dan treft vooral hoe uitgestrekt het gebied was waarop hij zich bewoog. De overheerschende trek van zijn wetenschappelijk streven is het gericht zijn op de cultuurgeschiedenis. Zijn schitterendste verwezenlijking op dat terrein blijft het reeds genoemde 'Herfsttij der Middeleeuwen', dat in 1919 voor het eerst verscheen, en sindsdien herhaaldelijk werd herdrukt en in de verschillende wereldtalen vertaald.

Huizinga, die zich zoo vlot in de hoogere sferen van de synthese bewoog, heeft het niet versmaad aan den dorren voorarbeid mede te werken, dien men gemeenlijk als de taak van de harde wroeters in het vak beschouwt. Zijn Haarlemschen tijd heeft hij benut tot het uitwerken van 'De Opkomst van Haarlem'. Hij toonde er o.a. aan dat deze stad haar recht via 's-Hertogenbosch aan Leuven heeft ontleend, wat vooral van beteekenis is als men bedenkt dat het Haarlemsche stadsrecht op zijn beurt het moederrecht van een groot aantal Nederlandsche

steden is geworden. Ook heeft hij zich de moeite getroost een uitgave te bezorgen van ‘De Rechtsbronnen der stad Haarlem’ (1911).

Het wezen van de geschiedkundige wetenschap vormt bij Huizinga het onderwerp van twee bundels: ‘Cultuurhistorische Verkenningen’ (1929) en ‘De Wetenschap der Geschiedenis’ (1937). Om de strekking van zijn eigen prestaties op historisch gebied te begrijpen, is het gewenscht even op de opvattingen in te gaan, die Huizinga daarin ontwikkelt.

Wat is geschiedenis? Is om te beginnen de geschiedenis een wetenschap? Dan moet zij weer, ingevolge de bepaling, die zegt dat wetenschap alleen over het algemeene handelt, zich boven het afzonderlijke geval kunnen verheffen. Zij is echter de kennis van het slechts éénmaal gebeurde, de kennis van een oneindige reeks individueele gevallen. Zij schijnt, in d a t licht gezien, op den rang van de wetenschap geen aanspraak te kunnen maken. Vooraanstaande geesten in de XIXde eeuw hebben daarom getracht haar op een meer exacten grondslag te vestigen. Dat streven vinden we vooral in twee richtingen terug, bij de school van het historisch materialisme, en bij hen die de geschiedenis, en speciaal de kultuurgeschiedenis, ‘naar de normen van de natuurwetenschappelijke methode’ hebben trachten op te bouwen.

Daartegen is weer verzet losgekomen en die pogingen om enge causaliteitsverbanden of wetmatigheid in de historische wetenschap in te voeren zijn weer opgegeven

Huizinga zegt ons dan, in zijn welluidende, gedragen taal, wat de geschiedenis wel is: ‘Haar taak bleef de wijde en wisselende en oneindig gevarieerde, om vast te stellen en te beschrijven al wat een tijd van het verleden der menschelijke samenleving weten wil, al wat de overlevering over zulk verleden toestaat te weten. Haar weten bleef een inzicht, een verstaan van samenhang, een voorstelling van bijzondere feiten... Haar objekten bleven altijd complex, altijd diffuus, 't zij klein of groot, nooit te isoleeren uit den stroom van het gebeuren, onherhaalbaar, onherleidbaar’. (‘De Wetenschap der Geschiedenis’, blz. 33-34).

Maar dan moeten we opnieuw de vraag stellen: als de geschiedenis geen eigen wetten bezit, ziet zij de individueele feiten dan los van elkaar, als bij haar het causaliteitsbegrip slechts van beperkte gelding is, raakt dan in haar betoog de zin voor het algemeene niet zoek, en verliest zij niet het recht als wetenschap te worden beschouwd? Neen, luidt het antwoord, de historicus ziet in het verleden zekere vormen. Om die ook voor anderen zichtbaar te maken, tracht hij feitelijkheden zinrijk te rangschikken’. (Ib., blz. 54) ‘De historicus dus ontwaart in de verschijnselen van het verleden zekere ideëele vormen die hij tracht te b e schrijven. Hij o m schrijft ze niet als zoodanig, dat is immers de taak der sociologie, maar brengt ze in een bepaalden samenhang van eenmalig historisch verloop der aanschouwelijke voorstelling... Hij ziet die vormen altijd i n a c t u .’ (Ib, blz 64-65).

Geen wetten dus, geen strenge causaliteit, maar vormen, door andere wetenschappen aan de hand gedaan, vormen waarin de feiten worden in beweging gezien,

dat maakt in de geschiedenis mogelijk de betrachting van het algemeene, die haar tot wetenschap verheft.

Revolutionnair is deze opvatting niet. Huizinga heeft alleen op heldere en genuanceerde wijze geformuleerd, wat velen vóór hem gevoeld en min of meer bewust hebben toegepast. Overbodig was een dergelijk theoretisch exposé evenwel niet, want uitgestreden is de strijd geenszins.

De titel van het hoofdwerk van Huizinga luidt: 'Herfsttij der Middeleeuwen. Studie over levens- en gedachtenvormen der veertiende en vijftiende eeuw in Frankrijk en de Nederlanden.' De keus van het studieobjekt is op zich zelf reeds typisch. De levens- en gedachtenvormen, die de schrijver uit de teksten afleest, men krijgt den indruk dat zij zijn als 'gegeven', dat de voornaamste taak van de historie is ze in hun groote samenhangen ter kennis van den lezer te brengen, en dat het op de verklaring van hun o n t staan en b e staan minder aankomt. De aanhef van het eerste hoofdstuk, ''s Levens felheid', hamert reeds dadelijk in het brein van den lezer een reeks schrille contrasten, in wier teeken het streven naar levensschoonheid van de eindigende middeleeuwen dient te worden gezien. De kennis van de levens- en gedachtenvormen van een tijd, hun beteekenis voor het gebeuren van dien tijd, ook als zij niet rationeel te verklaren zijn, dat tracht Huizinga den lezer bij te brengen.

Hoofdstuk VII, 'De beteekenis van het ridder-ideaal in krijg- en staatkunde', is hiervan misschien het sprekendste voorbeeld. In de late middeleeuwen leven de oude ridder-idealen nog voort, ridders voeren nog strijd met elkaar, volgens de vaste code van een soort hoogstaand spel. Maar ondertusschen heeft de krijgskunde vorderingen gemaakt, zoodat het naleven van de verouderde regelen meer dan eens noodlottig wordt.

Huizinga's oriëntatie naar de studie van dergelijke levens- en gedachtenvormen vertegenwoordigt een reaktie tegen het al te uitsluitend aandacht wijden aan stoffelijke faktoren. Ook in het gebruik van de bronnen beteekent 'Herfsttij' een waarschuwing: Huizinga herstelt de letterkundige bronnen in eere, die men vóór hem al te zeer was gaan verwaarloozen ten voordeele van archiefbronnen (oorkonden, rekeningen en dergelijke).

De levens- en gedachtenvormen die Huizinga bestudeert verhouden zich als een spel tot de rauwere werkelijkheid van het materieele leven. Het probleem van het spel in het leven, het spel niet enkel van het kind, maar ook en vooral van den volwassene, is hem blijven bekommeren. Hij heeft het in latere jaren op het denkbaar ruimste plan onderzocht, doorheen de gansche menschelijke beschaving. De neerslag van zijn onderzoekingen vindt men in zijn laatste groot werk. 'Homo ludens. Proeve eener bepaling van het spel-element der kultuur' (1937). Als opvatting en struktuur zet het de lijn voort door Huizinga in 'Herfsttij' aangegeven.

Anders is het gesteld met het boek 'In de Schaduwen van Morgen. Een diagnose van het geestelijk lijden van onzen tijd' (1935). Het is g e e n geschiedkundig werk, - de titel impliceert het reeds. Het handelt over het heden,

niet over het verleden. Schrijver gaat gedrukt onder het bewustzijn, dat onze beschaving een zware krisis doormaakt. Hij zoekt het wezen van die krisis te bepalen. Zij strekt zich uit tot alle domeinen van de Westersche kultuur; zij blijft niet beperkt tot de ekonomie; zij houdt niet alleen verband met de opkomst van totalitaire ideologieën; zij geldt ook voor de wetenschap, ook voor de meest exacte wetenschap, en in dat opzicht, maar in d a t opzicht alleen, treft den hedendaagschen mensch geen schuld.

Het is geen geschiedkundig boek. Toch kon het moeilijk door een niet-historicus geschreven zijn. Het eerste hoofdstuk 'Ondergangsstemmingen', geeft reeds een 'Herfsttij'-beeld, dat in de gebruikte middelen doet denken aan Huizinga's klassiek geworden boek. De volgende hoofdstukken zijn doorloopende 'diagnose'. De konklusies zijn bondig, wat de vooruitzichten voor de toekomst betreft: 'De historie kan niets voorspellen, behalve één ding: dat geen groote wending in de menschelijke verhoudingen ooit uitkomt in den vorm, waarin vroeger levenden zich haar hebben verbeeld'. ('Schaduwen', blz. 210).

Een woord dus dat de deur openlaat voor de hoop, ingegeven door de overtuiging, bij den historicus, van de beperktheid van zijn middelen.

In het voorlaatste hoofdstuk van zijn 'Wetenschap der Geschiedenis' had Huizinga de 'waarde der historie' trachten te bepalen. 'Onze hedendaagsche wereldkultuur', besluit hij, 'is meer dan ooit gedrenkt in het verleden. Om zich zelf te begrijpen kan zij niet anders dan zich voortdurend spiegelen in het beeldvlak van alle tijden'. ('Wetenschap', blz. 106-107). 'De wereld te verstaan in en door het verleden, dat is de aspiratie der geschiedenis... Niet om een nuttige les voor een bepaald geval in de naaste toekomst is het te doen, maar om een standpunt in het leven. Zich rekenschap geven, wel weten, waar men staat, zijn plaats oriënteeren aan punten ver uiteen in den tijd, dat is het werk van den historiekenner.' (Ib, blz. 107-108).

De plaats van den denkbeeldigen leek, die in deze laatste uitspraak is verondersteld, heeft Huizinga zelf ingenomen, toen hij de 'Schaduwen van Morgen' ontwierp. Maar eerst met de doordringende visie op het verleden, die zijn vorming hem gaf, heeft dit boek voor onze tijdgenooten zijn schrijnende beteekenis gekregen.

Huizinga nam, onder de Hollandsche geschiedschrijvers, een eenige plaats in. Hij bleef niet binnen den engen kring van het vaderlandsche verleden, waarover hij toch bij gelegenheid belangrijke bijdragen leverde, zooals het opstel 'Uit de Voorgeschiedenis van ons nationaal Besef', dat hier onbesproken moest blijven. Door geografische grenzen liet hij zich moeilijk intoomen. Bestudeert hij het 'Herfsttij der Middeleeuwen' nog binnen de perken van Frankrijk en de Nederlanden, het spoor van den 'Homo ludens' volgt hij in alle tijden en door de gansche wereld heen. Met 'Schaduwen van Morgen' was nog een verder stadium bereikt: Huizinga had zich met vasten tred buiten het domein van zijn wetenschap begeven. Dat kon hij doen, zonder gevaar, beter dan wie ook, omdat niemand als hij zoo duidelijk haar grenzen had bepaald.

Hans VAN WERVEKE

De atomische energie

VRAAGSTUKKEN voor dewelke er tot vóór kort slechts in de laboratoria belangstelling bestond, zijn plots, door de atoombom, het voorwerp der algemeene nieuwsgierigheid geworden.

Het is niet zonder eenig gewetensbezwaar dat ik mij er heb toe laten overhalen dit onderwerp hier te behandelen: Vooreerst worden bepaalde bijzonderheden omtrent deze bom om redenen van militairen aard geheimgehouden. Aan den anderen kant, is het niet mogelijk de werking van dit oorlogstuig uit te leggen zonder te spreken over dingen die hemelsbreed verschillen van degene waarmede wij door het gewone leven vertrouwd zijn. Voor dergelijke uiteenzetting past slechts de taal der moderne wiskunde, welke echter, spijtig genoeg, alleen voor een klein groepje ingewijden verstaanbaar is; doordat men er zich niet kan van bedienen, moet men noodzakelijkerwijze zijn toevlucht nemen tot benaderende uitdrukkingen en schematische voorstellingen, die niet al te woordelijk mogen opgevat worden. Ten slotte, zal ik vooraf even moeten herinneren aan enkele eenvoudige begrippen over de inwendige structuur der stof; ik verontschuldig mij hiervoor bij degenen die er van niet onwetend zijn, doch meen zulks niet te kunnen nalaten zonder hetgeen volgen moet volstrekt onbegrijpelijk te maken voor de overigen.

Sinds lang vermoedt men dat de stof niet onafgebroken is, doch integendeel bestaat uit elementen, te klein om zichtbaar te zijn en identisch in den schoot van elk enkelvoudig lichaam. Deze elementen noemt men atomen. Het is niet meer dan zestig jaar geleden dat het bestaan dezer atomen klaar uitgemaakt is geworden en men begonnen is ze te meten. Zij zijn veel kleiner dan al wat onder het bereik valt van onze zelfs door de beste microscopen geholpen zintuituigen. Een korreltje fijn zand bevat er een milliard milliarden van. Ongeveer veertig jaar geleden heeft men er zich rekenschap van gegeven dat de atomen uiterst ingewikkelde gebouwen zijn, die uit nog kleiner deeltjes samengesteld zijn. Een atoom bestaat uit een centrale kern, welke de haast volledige massa van het atoom draagt, doch slechts het tienmilliardste gedeelte van het volume er van beslaat. Rondom deze kern bevinden zich electronen, deeltjes nog duizenden malen kleiner dan de kern, met een negatieve electrische lading gelijk aan de positieve electrische lading van de kern. Zelfs in de dichtste stof overtreft het ledige het gevulde; de verhouding ziet er ongeveer uit alsof er een zestal muggen in een kathedraal zouden rondvliegen.

De electronenkrans die het atoom omgeeft is uiterst broos en het valt niet lastig er een of meer electronen uit te onttrekken; doch hierdoor brengt men geen wijziging aan de natuur van het atoom, dat zich op eigen kracht weder samenstelt ten koste van de rondzwervende electronen, die binnen zijn bereik komen, en welke het tot zich trekt dank zij de omstandigheid dat de lading zijner kern grooter geworden is dan deze van zijn electronenkrans. De kern daarentegen, beschut door haar electronen, is buitengewoon stevig. Twintig jaar lang

hebben de natuurkundigen getracht ze te ontbinden, doch zonder succes. Het probleem loonde anders wel de moeite, want een kern wijzigen staat gelijk met het omzetten van een enkelvoudig lichaam in een ander, beteekent m.a.w. de verwezenlijking van den eeuwenouden droom der alchimisten. Doch benevens de belangrijkheid van het in 't verschiet liggend doel hadden de physici nog een anderen prikkel: de oplossing van het vraagstuk had er den schijn van zichzelf te willen opdringen, want, als om het te tarten, schijnen de kernen van bepaalde lichamen er een ondeugend behagen in te scheppen zich vanzelf om te zetten. Ik bedoel hier de radioactieve lichamen. Deze lichamen hebben kernen welke, zonder aanleiding van buiten uit, breken en een fragment laten ontsnappen, bestaande hetzij uit een electron, hetzij uit een kern van een heliumatoom (atoom dat viermaal zwaarder is dan dit van het waterstofgas, hetwelk het lichtste is der gekende atomen). Deze atomen verliezen zoodoende aan gewicht en na een zeker aantal heliumatomen te hebben uitgeworpen, eindigen zij met niet zwaarder te wegen dan deze van lood; alsdan houdt het proces op en gaat de ontbinding dezer atomen niet verder.

Er zijn niet meer dan een twintigtal jaren verloopen sedert men er in geslaagd is kernen van atomen op kunstmatige wijze te verbreken. Daartoe had men electriciteitsgeneratoren van verschillende honderdduizenden volt noodig. Maar slechts het dichtst bij de oppervlakte gelegen gedeelte van de kern werd zoodoende aangetast, en dan nog alleen bij de kleinste atomen en met een bespottelijk gering rendement: enkele tientallen atomen werden er in den loop van één proefneming gewijzigd. Om de diepere lagen van de kern te bestudeeren nam men alsdan zijn toevlucht tot de cosmische stralen, projectielen die veel krachtiger zijn dan al hetgeen men in de laboratoria kan bewerken: er zou een spanning van nagenoeg een milliard volt noodig zijn om ze te produceeren. Deze stralen, welke ons bereiken van ver buiten het zonnestelsel, zijn buitengewoon bevorderlijk geweest voor de verdieping onzer kennis van het binnenste der kernen.

Een tiental jaren geleden gelukte men er in een nieuw bestanddeel van de atoomkern af te zonderen, namelijk het neutron. Dit deeltje is zonder electrische lading en zijn massa staat gelijk met deze van een kern van waterstof. Doordat het niet electrisch geladen is, vermag het neutron den electronenkrans der atomen zonder moeite door te dringen. Zooals reeds aangetoond werd, is het immers niet door de plaats die zij innemen doch door hun electrische lading dat de electronen de kern beschermen: een stofdeeltje zonder electrische lading zal derhalve door den zwerm electronen trekken zonder van den rechten weg te worden afgebracht. Deze neutronen zijn zeer doelmatige projectielen om de kernen te breken, op voorwaarde dat hun snelheid niet te groot zij, want in dit geval kunnen zij door de kern trekken zonder den tijd te hebben deze te doen uiteenvallen. Op deze manier slaagde men er in, een tiental jaren geleden, de kernen der zwaarste atomen te breken, en ditmaal niet slechts enkele oppervlakkige scherven er aan te ontrukken, doch ze in twee gelijkwaardige deelen te splitsen. Men kwam alsdan tot de ontdekking dat deze twee helften niet langer als kernen

leefbaar waren en enkele overtollige deeltjes bezaten. Om een ietwat simplistische vergelijking te maken, zullen wij de kern van het atoom door een pyramide knikkers laten afbeelden. Zoo wij deze pyramide in tweeën verdeelen, zal iedere halve pyramide in wankelbaar evenwicht verheeren en zullen er een aantal knikkers te gronde vallen; zoodoende verkrijgen wij twee nieuwe stabiele doch kleinere pyramiden, alsmede enkele vrije knikkers die een zekere snelheid bezitten. Zoo ook zal, indien wij een neutron afschieten op de kern van een uraniumatoom (zwaar metaal dat nogal op lood gelijkt), deze kern zich in twee kleinere kernen verdeelen en het overtollige, hetzij vier neutronen, wegslingeren. Wanneer deze neutronen op hun beurt ieder een uraniumatoom treffen, zullen er viermaal vier, hetzij zestien neutronen voortgebracht worden, en zoo voorts, wat beteekent dat het verschijnsel als een lawine in versneld tempo zal voortgaan en dat, per slot van rekening, al het uranium de transmutatie zal hebben ondergaan. Wij hebben gezien dat, om dit resultaat te bereiken, ten minste één der vier vrijgemaakte neutronen opnieuw moet gebruikt worden, maar de ondervinding leert dat een neutron ongeveer een meter afstand kan afleggen in massief uranium alvorens een kern te raken, zoo ongemeen klein zijn de kernen in verhouding tot de afstanden die hen van elkander scheiden. Derhalve zou men behoeven te beschikken over een massa uranium van ten minste twintig ton, opdat de reactie niet zou teloorgaan. Dergelijke proefneming is mogelijk, doch uiterst gevaarlijk, vermits de aldus voortgebrachte energie gelijkstaat met deze vervat in vijfhonderd millicen ton dynamiet. Zij werd nochtans voorgesteld door Frederic Joliot, enkele jaren vóór den oorlog. Zoo er geen gevolg aan gegeven werd, dan ligt de oorzaak hiervan niet, zooals men in sommige dagbladen heeft kunnen lezen, in een veto van wege de Fransche regeering, doch in de ontdekking door Joliot en zijn medewerkers van een secundair verschijnsel, dat de reactie kwam verstoren en het onmogelijk maakte deze te bewerken door middel van het oorspronkelijk bedachte eenvoudige apparaat. Men was er derhalve toe genoopt te trachten de kansen op botsing tusschen de neutronen en de kernen te vermeerderen. Dit kan verkregen worden, hetzij door de snelheid van de neutronen te verminderen, b.v. door hen te jagen door uit lichte atomen bestaande lichamen, hetzij door een ander lichaam uit te zoeken dan het normaal uranium (U 238), waarvan de kern beter door neutronen kan bewerkt worden. Bij het uitbreken van den oorlog, waren de opzoekingen deze beide richtingen uitgegaan.

De gedachte het uranium te transmuteeren was bijna gelijktijdig te Parijs, te Rome en te Berlijn ontstaan. Pas vóór den aanvang der vijandelijkheden liepen de voornaamste Italiaansche en drie op vier der voornaamste Duitsche physici met pak en zak naar het kamp van het anti-fascisme over. Ten tijde van de capitulatie van Frankrijk, keerde Joliot naar Parijs terug, na de door hem verkregen resultaten alsmede zijn medewerkers in veiligheid te hebben gebracht in Engeland; hij stelde zich oogenschijnlijk ten dienste van de Duitschers.... doch joeg hen in werkelijkheid het verkeerde spoor op.

De Engelsche en Amerikaansche laboratoria pakten alsdan de studie in

vollen ernst aan, kregen de ettelijke noodige milliarden en wisten het probleem in minder dan vier jaar tijds op te lossen. Hoe kwamen zij er toe? Het geheim is goed bewaard gebleven. Al wat wij weten is dat de gebruikte lichamen het Actino-Uranium (U 235) en het Plutonium zijn, waarschijnlijk vermengd met een bepaalde hoeveelheid gewoon uranium (U 238) en met een lichaam dat remmend werkte, vermoedelijk een uit waterstof of uit deuterium (zware waterstof) samengesteld lichaam. Het Actino-Uranium is uit het uranium gehaald geweest door afwijking der geïoniseerde dampen dezes in een magnetisch veld. Sinds heeft men op groote schaal inrichtingen kunnen volmaken, die berusten op het diffusieverschil der isotopen. Wij mogen ons derhalve de atomische bom voorstellen als zijnde samengesteld als volgt: een bepaalde hoeveelheid Actino - Uranium of Plutonium - ongeveer een kilogram - is derwijze ingericht dat zij, onmiddellijk vóór het gebruik, met het tot een rem dienend lichaam automatisch kan vermengd worden; vóór het gebruik was de massa verdeeld in groepjes, door waarschijnlijk uit cadmium bestaande protektieschermen gescheiden. De detonator bestaat uit een bron van trage neutronen (radium E + berillium + zilver, b.v.) bijeengebracht en gedompeld in de massa actino-uranium op het oogenblik dat de ontploffing moet verwekt worden. Dergelijke bom maakt ongeveer twee gram vrije energie onder vorm van neutronen vrij; het zijn deze twee gram die een stad verwoesten en met nagenoeg twintigduizend ton gewone brisant-explosiefstof gelijkstaan. Zoo geweldig is deze kracht, dat er een vertragingstoestel noodig is om aan het vliegtuig toe te laten zich een vijftiental kilometer te verwijderen vooraleer de bom ontploft.

De bom wordt dus uitgeworpen, voorzien van een dubbel valscherm en van een barometrisch apparaat, dat haar op enkele honderden meters van den grond doet ontploffen. De actie der bom is drievoudig: 1° de warmteuitstraling van de door de neutronen verhitte lucht (in de nabijheid der bom bedraagt de temperatuur milliarden graden) is voldoende om de lichamen te verbranden en alle brandbare stof in lichtelaaie te zetten; 2° de schokgolf verwekt door de plotse uitzetting der lucht onder den invloed van deze verhitting volstaat om gebouwen kilometers ver letterlijk weg te blazen; 3° de vrijmaking van cathodische en X-stralen veroorzaakt gevaarlijke brandwonden en kwetst of doodt de hernieuwingscentra der roode bloedbolletjes, hetgeen op enkele dagen tijds den dood door bloedarmoede kan tot gevolg hebben. Bovendien worden de door deze uitstralingen getroffen voorwerpen zelf radio-actief, zoodat de geteisterde gebieden gedurende eenigen tijd onbewoonbaar worden, doch zeer waarschijnlijk verzwakt deze radio-activiteit spoedig en wordt zij na enkele weken onbeduidend.

Kan er, benevens hun macht tot vernieling, eenige weldoende invloed van deze machines uitgaan? Op deze vraag dient, volgens mij, zonder aarzeling bevestigend geantwoord. Stippen wij eerst een onrechtstreeksche weldaad aan: de met het oog op het vrijmaken der atomische energie ondernomen opzoekingen hebben tot een nauwkeuriger kennis van de kern der atomen en van de techniek der transmutaties geleid. Het is ons voortaan mogelijk nieuwe radio-actieve

lichamen tot stand te brengen die dezelfde eigenschappen bezitten als de in de therapie gebruikte produkten en die kunnen aangewend worden om ziekten zooals kanker te bestrijden; er zijn reeds zeer bemoedigende uitslagen in deze richting verkregen geweest in de Vereenigde Staten, onder meer door een jongen Belgischen geneesheer, Charles Pécher, die spijtig genoeg tijdens den oorlog is gestorven.

Aan den anderen kant is het thans, voor de eerste maal, mogelijk de atomische energie vrij te maken. Het is de taak van morgen deze energie aan banden te leggen, haar om te zetten in warmte of in electriciteit op een minder brutale wijze dan bij de ontploffing van de atoombommen. Mijns inziens, is de grootste stap gedaan; maar het zou voorbarig zijn van nu af te zeggen dat er eenige maanden of enkele tientallen jaren zullen verloopen vooraleer dit vraagstuk practisch opgelost zal zijn. Men is er reeds in gelukt van af het Uranium het element Plutonium door een kettingreaktie voort te brengen, die analoog verloopt als de ontploffing van Actino-uranium, maar ingewikkelder is. De ontbinding van ten minste één der elementen van deze reaktie geschiedt met zekere vertraging, wat toelaat het omzet-proces te remmen. Ook brengt deze reaktie niet alleen Plutonium, maar ook enorme hoeveelheden warmte voort. Wat mogen wij na afwachting van dien tijd verwachten?

Dat de atomische energie eerlang de benzine in de motoren der auto's of der gewone vliegtuigen zou kunnen vervangen lijkt mij weinig waarschijnlijk; daarentegen zullen de groote electrische centrales, de groote schepen, misschien zelfs de locomotieven en de vliegtuigen met groot vliegbereik de eerste zijn om er voordeel uit te trekken. Ongetwijfeld zal men het middel vinden om de energie van andere lichamen dan het actino-uranium op te vangen, of om er een aanzienlijker gedeelte van te gebruiken dan de twee per duizend die het huidige maximum vertegenwoordigen. Alle lichamen zijn onder dit oogpunt gelijkwaardig: de vernietiging van een gram van om het even welke stof, maakt altijd ongeveer vijf en twintig millioen kilowatt-uren vrij; de relativiteitstheorie heeft aangetoond en de ondervinding heeft bevestigd, dat de door de totale vernietiging van een bepaalde hoeveelheid stof vrijgemaakte energie gelijk is aan de energie welke noodig is om aan dezelfde massa een snelheid te geven gelijk aan deze van het licht, hetzij 300.000 km per seconde, te rekenen volgens de klassieke mechanica.

Ik ben niet van meening dat dit een gevoelige verlaging van den kostprijs der electriciteit zal teweegbrengen; het voornaamste bestanddeel van den prijs der electriciteit is immers het voor het bouwen der centrales en vooral het aanleggen van het distributienet vastgelegde kapitaal. Het groote voordeel door de atomische energie geboden is dat zij om het even waar beschikbaar is en niet langer alleen in de nabijheid van watervallen en kolenmijnen. Wellicht zal de levensstandaard in de van nu af reeds sterk geïndustrialiseerde streken hierdoor niet verhoogd worden, maar overal elders zal zulks wel het geval zijn en alle vrees voor een mogelijke uitputting der natuurlijke reserves aan brandstof wordt hierdoor weggenomen.

Slaagt men er in het totaal gewicht der generatoren van atomische energie op minder dan een tiental ton te brengen, dan mag men zich verwachten aan transportvliegtuigen waarvan de snelheid en de hoogtegrens nog slechts beperkt zullen zijn door de versnelling welke de passagiers kunnen verdragen. Op een twintigtal minuten zou men zoodoende den Atlantischen Oceaan kunnen oversteken; de reis van Engeland naar Nieuw-Zeeland zou niet langer dan één goed uur duren.

In deze voorwaarden zou het ondernemen van interplanetaire reizen binnen de perken van ons zonnestelsel volstrekt geen bijkomende moeilijkheid opleveren; het zou zelfs betrekkelijk niet veel moeilijker zijn buiten die perken aanzienlijke afstanden af te leggen, aanzienlijk zelfs volgens den maatstaf der sterrekundigen. Van zoodra zij heelemaal buiten de atmosfeer geraakt zijn, namelijk op meer dan 600 kilometer hoogte, is er niets meer dat de snelheid der raket-vliegtuigen verder beperkt, tenzij de relativiteit, welke belet de snelheid van het licht te overschrijden. Daar de versnelling haar invloed op de passagiers doet gelden, zullen dergelijke groote snelheden slechts trapsgewijze kunnen bereikt worden; zoo zullen er meer dan twee weken noodig zijn om zonder gevaar voor organisch letsel de snelheid van het licht te benaderen. Doch alsdan zal er zich een nieuw verschijnsel, dat wellicht paradoxaal schijnt, voordoen: voor de passagiers zal de tijd een steeds langzamer verloop kennen, gezien van het standpunt uit van hen die op de aarde gebleven zijn: hoe lang ook de reis zal schijnen te hebben geduurd voor deze laatsten, zullen de reizigers, bij hun terugkeer, den indruk hebben slechts een weinig meer dan een maand te zijn verouderd. Zooals men ziet, is het een echte ‘machine om het gebied van den tijd te onderzoeken’, die evenwel alleen in de richting der toekomst werkt. Zulks zou het ons mogelijk maken, na een wandeling door de ruimten tusschen de sterren, terug te komen leven te midden van onze achterkleinneven. Rein utopisch, zal men zeggen. En toch staan wij er op dit oogenblik dichter bij dan wij twintig jaar geleden bij de atoombom stonden. In den loop der laatste jaren zijn er in de laboratoria voorbeelden te vinden geweest van dergelijke verwezenlijkingen. Men mag gerust van de physici verwachten dat de werkelijk door hen verkregen resultaten steeds de stoutste scheppingen der verbeelding van de schrijvers van toekomstromans in de schaduw zullen stellen.

Max G.E. COSYNS

Het congres voor de studie der oudheid te Cambridge

IN Engeland heeft de studie der klassieke Oudheid zich immer in een ruime belangstelling mogen verheugen. Zij wordt er gecentraliseerd door twee geleerde genootschappen, de ‘Society for the Promotion of Greek Studies’, die zich meer speciaal toelegt op de kennis der Grieksche Oudheid, en de ‘Society for the Promotion of Roman Studies’, waarvan het arbeidsveld de Romeinsche Oudheid bestrijkt. Het zijn deze twee vereenigingen die, gezamenlijk, het groot Congres voor de studie der Oudheid hebben ingericht, dat te Cambridge is doorgegaan van den 8en tot den 15den Augustus.

Dat de Engelsche geleerden het hebben aangedurfd een dergelijk Congres te beleggen zóo kort na het eind van de vijandelijkheden in Europa en nog vóór den oorlog in het Verre Oosten tot een succesvolle conclusie was gebracht, mag op zich zelf reeds opzienbarend heeten. Onze verwondering - en bewondering - stijgt echter nog als wij bedenken, dat dit ‘Joint Meeting of Classical Societies’ de reëditie is van een experiment, dat reeds in vollen oorlogstijd is gewaagd geworden. Inderdaad, in den zomer van 1942, op een oogenblik dus dat, naar het oordeel van niet weinigen, het bestaan van Engeland zelf nog in de weegschaal lag, greep te Oxford het eerste, grootsch opgezette Congres voor de studie der klassieke Oudheid plaats, en kende een onverhoopt succes. Dit stoutmoedig initiatief moge een bewijs zijn voor het onverwoestbaar optimisme en de kalme zekerheid waarmede de Britten de wisselende kansen van het oorlogsgebeuren hebben gadegeslagen, het getuigt ook voor de diepe bekommernis die hen altijd heeft bezield: het hooghouden, midden in het oorlogsgeweld, van de hoogere geestelijke waarden, het handhaven van een geleerde traditie, noodzakelijk bestanddeel in een gecultiveerde samenleving.

Op het Congres te Cambridge is ook een begin gemaakt met het heraanknoopen der intellectueele betrekkingen tusschen Britsche geleerden en collega's van het vasteland, en dit ondanks de groote hindernissen die nog steeds het verkeer tusschen de onderscheiden landen in den weg staan. Was de Hollandsche gedelegeerde in de onmogelijkheid zijn land te verlaten, drie Fransche geleerden, waarvan de huidige Cabinetsoverste bij het Ministerie van Nationale Opvoeding, waren aanwezig, terwijl ikzelf de eer had ons land te vertegenwoordigen. In de toekomst zal om de drie jaar een soortgelijk Congres worden gehouden. Aldus werd ontegensprekelijk een belangrijk initiatief genomen voor de instandhouding, in onze Westersche landen, van de studie der Grieksch-Romeinsche wereld, aan dewelke deze hun vooraanstaande plaats in de beschavingsgeschiedenis der menschheid te danken hebben.

Het weze mij veroorloofd, geachte lezers, u snel een beeld op te hangen van de voornaamste werkzaamheden van dit Congres, waarvoor meer dan 350 deelnemers zich hadden laten inschrijven. Laat mij dan beginnen met de spreek-

beurten. Wij zijn vergast geworden op niet minder dan 17 voordrachten, gehouden door de meest vooraanstaande Britsche classici. Ontegensprekelijk echter - en dit lijkt me waard te worden aangestipt - ging de voorkeur der sprekers naar het Grieksch gedeelte. Aeschylos en Sophocles, Homeros en Hesiodos, Pindaros, het Athene van Pericles, de philosophie van Zeno en de Grieksche sculptuur stonden in het centrum der belangstelling. Wat over de Romeinsche Oudheid werd ten beste gegeven was veel minder, zoowel in kwantiteit als in kwaliteit. Ook in Engeland bestaat bij sommigen, vooral jongeren, de tendenz om het nut en de opportuniteit van het Grieksch onderricht in twijfel te trekken. Te oordeelen echter naar het groot getal en de eminente waarde van de geleerden die te Cambridge het resultaat van hun langdurig verkeer met de groote figuren van het onsterfelijk Hellas hebben medegedeeld, en de blijkbare belangstelling waarmede deze uiteenzettingen door een select publiek werden onthaald, is een buitenstander de overtuiging toegedaan, dat in het land van Bentley althans, voor de toekomst der Grieksche studiën geen onmiddellijk gevaar dreigt.

Een tweede eigenaardigheid verdient te worden onderlijnd. Met uitzondering van één enkele spreekbeurt over den persoon en den tijd van Julius Caesar is, in den loop van dit Congres, geen enkel g e s c h i e d k u n d i g probleem der klassieke Oudheid aangeraakt geworden. Een zuiver toeval zal men mij zeggen, dat verband houdt met de persoonlijke voorkeur der aangeworven sprekers, of liever der inrichters van het Congres. Mogelijk: maar mij lijkt het toe, dat naar een diepere oorzaak moet worden gezocht. Dit volk, dat in het gedenkboek der menschheid, meer dan welk ander ook, roem heeft verworven door de geschiedenis die het heeft g e m a a k t - meer dan door de geschiedenis die het heeft g e s c h r e v e n - bezit, ondanks zijn spreekwoordelijke nuchterheid en zijn mercantiele geaardheid, een uitgesproken neiging tot het uitdiepen van vraagstukken van moreelen en philosophischen aard. Gedurende de Congresdagen kwam dit duidelijk tot uiting. Op een avondzitting is het probleem van de politieke en intellectueele vrijheid in de Oude Wereld door 5 Universiteitsprofessoren belicht geworden, en in de daaropvolgende bespreking zijn verschillende aanwezigen op glansrijke wijze in het debat tusschenbeide gekomen. Wat den vreemdeling daarbij opvalt is de groote vertrouwdheid met de antieke schrijvers die heel wat niet-universitairen schijnen te bezitten: Thucydides b.v. mag zich in een ruime belangstelling verheugen. Het feit dat een dusdanig thema als onderwerp voor een bespreking werd uitgekozen, alsook de warme belangstelling waarmede het debat werd gevolgd, toonen ten overvloede aan hoezeer het begrip ‘vrijheid’ den Brit in hart en nier zit.

Een ander aspect der werkzaamheden zij nog aangestipt. Men weet dat in het domein der oudheidkundige opgravingen Groot-Brittannië steeds een vooraanstaande plaats heeft ingenomen: in Egypte, op Creta, in Mesopotamië, in de Indusvallei, overal in de landen van het geheimnisvolle Nabije en Verre Oosten, hebben zijn archeologen, door het werk van de spade, in den loop der tijden ver-

loren gegane schakels in de evolutie der menschelijke geschiedenis kunnen herstellen. In de laatste jaren is men zich echter meer en meer voor het eigen land gaan interesseeren. Door de oorlogsgebeurtenissen zelf is deze belangstelling voor de nationale oudheidkunde aanzienlijk gestegen: de verwoestingen die door de bombardementen in sommige steden werden aangericht zijn voor de opgravers een welkome gelegenheid geweest tot aktiviteit. Zoo is men te Londen op dit oogenblik druk bezig met het onderzoek van de 'Belgische' en de 'Romeinsche' faze in de ontwikkelingsgeschiedenis der stad. Het aanleggen van talrijke vliegvelden heeft ook aanleiding gegeven tot de ontdekking van nieuwe archeologische stations. Door de studie van de omgeschreven archieven die vergane beschavingen in den bodem hebben achtergelaten, begint men nu de geschiedenis op te stellen van bepaalde streken van Engeland die, geographisch en historisch, een gesloten geheel vormen. Zoo is dan een avondzitting van het Congres heelemaal in beslag genomen geworden door een exposé van 4 geleerden over de vroegste geschiedenis der Fenns, de karakteristieke veenstreek in Cambridgeshire. In aansluiting hierbij werd een zeer geslaagde excursie ingericht naar de indrukwekkende kathedraal van Ely, met wier constructie werd begonnen in de 2e helft der XIe eeuw - kort na de verovering van de streek door de Noormannen, en die, op een hoogte gelegen, thans nog op indrukwekkende wijze het lage veenlandschap beheerscht. In een goed geslaagde voordracht heeft een bekend archeoloog-historicus uiteengezet welk programma werd opgesteld voor een systematisch bodemonderzoek. Op een oogenblik dat ook bij ons dergelijke plannen worden gesmeed (ik verwijs b.v. naar het belangrijk probleem van het Romeinsch verdedigingsstelsel der IVe eeuw in ons land, dat ten nauwste verband houdt met het ontstaan der taalgrens in België), lijkt het mij gepast op de synchronisatie in het wetenschappelijk werk in Groot-Brittannië en bij ons den nadruk te leggen.

Zeer tot mijn spijt is het mij niet mogelijk verder te verwijlen bij andere aspecten van het Congres, de tentoonstelling van manuscripten van antieke auteurs in St. John's College, het bezoek - onder deskundige leiding - aan de schatten van het Fitzwilliam Museum, en vooral de tea party in King's College. Den namiddag vóór de plechtige sluitingsceremonie van het Congres, in een heerlijk decor waarin de traagvloeiende Cam, de statige zwanen, de eeuwenoude boomen, de effen groene grasperken en de gekanteelde silhouetten der eerbiedwaardige colleges, de voornaamste bestanddeelen uitmaakten, werden door slenterende groepen deelnemers vriendschappen gesloten, indrukken medegedeeld, en plannen voor de toekomst gesmeed.

Een paar woorden nog tot besluit. Gedurende meer dan vier jaar hebben de verdrukte volkeren van het continent naar Engeland uitgekeken als naar het laatste bolwerk der beschaving. Dank zij de taaiheid en den heldenmoed van gansch een volk hield het bolwerk stand. Zoo werd ons de dierbare vrijheid teruggeschonken. Nu het oorlogsgeweld is geluwd wacht ons allen een grootsche

taak. Aan de staatslieden der Verbonden Naties er zorg voor te dragen deze diep geschokte wereld op een gezonde basis te reorganiseeren. Wat tijd en energie het economisch herstel der uitgeputte landen zal vergen, is nog niet te overzien. Maar ook op intellectueel gebied is veel goed te maken. Vijl jaar vreemde overheersching, moeilijke materieele werkcondities, het afwenden van den geest van het zuiver wetenschappelijk en speculatief domein naar doeleinden van onmiddellijk en practisch nut, hebben in onze universiteiten een malaise doen ontstaan waarvan men hopen durft, dat zij spoedig tot het verleden zal behooren. Ook op dit gebied is een schoone taak voor Groot-Brittannië weggelegd: het is geroepen in dezen troebelen en gevaarlijken overgangstijd de hoeder te zijn van het humanistisch ideaal. In tegenstelling met de landen van het continent heeft Engeland geen breuk in zijn geleerdentraditie doorgemaakt. Het Congres van Cambridge heeft dit schitterend bewezen. Dat is voor ons allen een hoopvol vooruitzicht.

P. LAMBRECHTS.

Prof. dr. Maurits Basse

HET ligt niet in onze bedoeling, van dezen bescheiden letterkundige, leeraar en voorman, een volledig levensbeeld te schetsen. Dit kan later eens geschieden. We hebben reeds in 1939, toen hij door vrienden en vereerders werd gevierd, de gelegenheid gehad, op zijn literaire verdiensten te wijzen. Laten wij thans even den mensch herdenken.

Op 18 Februari 1944 ging prof. Basse heen, op 75-jarigen leeftijd. Hij maakte de ook door hem zoo vurig verwachte bevrijding van ons vaderland niet meer mede; maar hij zag ze toch in het verschiet. Zijn geest gaf dit sterkte en hoop; zijn hart kwam echter niet tot bedaren en bleef ontroostbaar; want de oorlog had hem zijn dierbare echtgenoote ontnomen.

'Mijn jaar is slecht begonnen', schreef hij ons op 22 Januari 1941. 'De hartziekte van mijn vrouw heeft op gevaarlijke wijze toegenomen, en ik vrees het ergste. Zij is 65 jaar oud, maar ik zou ze nog honderd jaar willen behouden. Ik moet mijn lot afwachten.'

Den volgenden dag ontsliep mevr. Basse. Alhoewel hij met teedere zorgen door zijn kinderen was omringd, toch heeft prof. Basse steeds diep dit gemis gevoeld en altijd kwam hij er in zijn correspondentie op terug, met de roerende aanhankelijkheid en de taaie vastberadenheid, hem beide eigen.

We zijn nu en dan eens naar zijn stemmig hoekhuis aan de Hofstraat en het 'Paradijspark', te Gent, getrokken, om met hem wat te praten. Zijn weduwnaarseenzaamheid drukte op hem en versterkte zijn neiging tot zwaarmoedigheid. Hij bleef daarin zijn diepsten aard getrouw. Hoewel hij zoo vaak een gewaardeerd en gevierd humorist was (getuige zijn jeugdnovellen, zijn brieven in 'Het Volksbelang', zijn lessen), toch merkte men ras op, dat zijn romantiek naast de lichtzijde, ook een rijk geschakeerden schaduwkant had. Hij kon soms zoo zwaarmoedig zijn. Op het Gentsche Atheneum hebben wij ons dikwijls afgevraagd, waarom hij, de schrijver van 'Pet, Pijp en Schaats', zoo zielsveel, zoo eenzijdig veel van de droefgeestigheid der gezusters Loveling hield, zoo bewonderend over Vuylsteke's mannelijke onbuigzaamheid en bitter-sterk pessimisme kon spreken, zoo hoog met de wereld van Byron en Tennyson opliep. Als leerlingen begrepen we het toen niet; maar we hielden allen van hem, alhoewel we zijn neerhalen van de modernen nooit aangenaam vonden. De eerste, die ons toen op prof. Basse's verdiensten als schrijver en geleerde wees, was prof. Frank Baur, zijn collega.

Prof. Basse sprak met overredingskracht; maar een zekere toon van ik weet niet welke verbittering, een soort van neiging om het contact tusschen hem en de jeugd voortdurend te verbreken, een soort van ontoegankelijkheid, beletten dezen strijder datgene te veroveren, waarvoor hij hardnekkig en herhaaldelijk opkwam. Hij zocht geen succes als letterkundige, geen populariteit als leeraar. Zijn woord, zijn houding getuigden van dit gedurig worstelen tegen vooroordeelen, zoowel politieke als philologische en letterkundige. Zijn eigen meening

drong hij niemand op en hij was zeer breed voor andersdenkenden; maar hij bond telkens opnieuw den strijd aan tegenover kwaadwilligheid en onbegrip. Dan deed hij er nog ‘een schepje bij’. Meer dan eens, bij een discussie met franskiljonsche studenten in de klas, wanneer het over de vervlaamsching der Gentsche hoogeschool ging, gaf hij na twaalf uur een extra-les en hij liet ons niet vóór halfeen naar huis gaan. Dit strijdbare karakter beviel ons in Basse.

In zijn laatste levensjaren heeft de teergevoelige romanticus Basse het luidst gesproken. De pittige humorist zweeg: er was trouwens geen aanleiding meer tot lachen en glimlachen. Had Rosalie Loveling toen op aarde kunnen terugkomen, om er een pendant te schrijven voor haar onvergetelijke novelle ‘Meester Huyghe’, in haar verdienstelijksten biograaf en exegeet Basse, ontroostbaar in zijn weduwnaarsmart, hadde zij het beste model gevonden. Dooden roepen dooden op. En zoo herinner ik mij een namiddag bij prof. Basse, terwijl wij elkanders oorlogstabak keurden en een vredespijpje stopten, dat wij over bijna niets anders praatten dan over de Lovelings, George Sand (van wie hij verscheidene boeken opnieuw aan 't lezen was), Helena Swarth en de gezusters Brontë. Ik geloof, dat toen reeds prof. Basse zijn Paradijs aan het voorbereiden was, de wereld van zijn voorkeur, waarin het goed is eeuwig met de dierbaarste afgestorvenen te leven, na een verdienstelijk leven op aarde, zooals het zijne. ‘Beatrice’ (in de drie beteekenissen: die van Dante, die van Rosalie Loveling en die van prof. Gaston Colle) wenkte, dringender en dringender.

De terugkeer tot de koude oorlogswinteraarde was ontgoochelend. Wij namen afscheid van elkaar. Ik heb prof. Basse niet meer teruggezien, wèl nog geschreven. Op het einde verminderde zijn zichtsvermogen. Hij deed nog zijn best om in zijn brieven op de lijn te schrijven; doch het ging niet meer goed. Zijn geschrift ‘daalde’, in functie van zijn snel dalende levenscurve. De stoffelijke oogen weigerden dienst, de geestelijke zagen des te beter.

Prof. Basse, die ons heel wat leerde over het geestesleven uit de negentiende eeuw, zullen we niet vergeten.

Jan SCHEPENS

Tooneelkroniek
Middeleeuws tooneel te Gent

DIE vier ons bewaard gebleven XIVde eeuwse spelen, abel ofte scone ende edel, genoemd, zoals wij tegenwoordig van (wereldlik) d r a m a tegenover k o m i e k , zouden spreken, zijn onderling wel zeer verscheiden.

De ‘Gezellen van den Spele’ hebben oordeelkundig gehandeld door ons tans, nà ‘Esmoreit’, ‘Lanseloet’ te brengen. ‘Lanseloet’ moét inderdaad, naar de inhoud te oordeelen, ouder wezen, d.w.z. later geschreven. Dit spreekt het duidelikst, wanneer we ons even die stukken gemoderniseerd voorstellen. Speel ‘Esmoreit’ niet in 's-Gravensteen, maar in geklede rok, en je bekomt, al naar de geest en het talent van de bewerker, een roman-ciné, wanneer de klem wordt gelegd op de snoderij van de kinderroof, en op de moraliteit dat ‘quade werken te quaden lone comen’ - een draak dus, genre ‘Martijn, de Vondeling’ - of wel een lichtelik magies-realisties spel, een variant op ‘Le Lion des Mogols’ van Epstein en Mosjoekin, wanneer daarentegen de klem wordt gebracht op de exotiese tegenstelling tussen de halfwerelden van kruis en halve maan, op Platus, de Oosterse wichelaar, die zijn sultan uit de sterren bericht dat in Sicilië een koningszoon werd geboren, of op de psychologiese feeërie van de liefde tussen broer en zuster die geen broer en zuster zijn. Van deze twee visies zou de tweede hypermodern kunnen wezen, maar met literatuurhistoriese nuchterheid bekeken, ligt de eerste meer voor de hand; bovendien, wat is dat hypermoderne anders, dan een berekende terugkeer naar de arcanen der primitieven? In beide gevallen zou ‘Esmoreit’ dan vroeger geschreven zijn dan ‘Lanseloet’ dat, gemoderniseerd, een psychologies drama geeft, genre XIXde-XXste eeuw, zoals dat de feuilleton wou zuiveren en naar binnen keren: B o u r g e t , B o r d e a u x , en huns gelijken. Het is weer een spel van liefde, niet v a n hoofse liefde, maar een pleidooi v o o r zulke liefde, t e g e n een liefde van ‘dorperie’. ‘Sprect hoveschelike ende mint met trouwen’, luidt hier de moraliteit. Het conflict is hier dus ‘dieper’, zoals de moderne psychologiese literatuur dat vindt; het gaat niet tussen mensen die entiteiten van boos of goed zijn (de edele Esmoreit en de snodaard Robberecht) - maar tusschen twee strijdige gevoelens van een zelfde mens: tussen goed en kwaad in de ziel en in de daden van de beklagenswaardige prins Lanseloet, toen ‘hi wert minnende ene joncfrou die met sijnder moeder diende’. Om te beginnen was Lanseloet's liefde voor de kamenier Sanderijn beslist hoofs: de prins wil haar huwen, maar Sanderijn verzet zich, vanwege het standsverschil, en wil ook ‘geens mans vriendinne’ worden. Lanseloet's boosaardige moeder dan, om haar zoon te genezen van zijn dwaasheid, doet hem het meisje bezitten, berekenend dat onder het effect van het ‘post actum animal triste’, de prins zich, al was het maar één oogenblik, van de geliefde zal afkeren. Het sluwe opzet slaagt, en de gewonde Sanderijn vlucht weg naar een vreemd land, waar ze de vrouw zal worden van een heus ridder, die niet wil achten op de éne bloem, die een valk van de nog zoveel andere en mooier bloemen rijke boom heeft

geroofd. Met het berouw ontwaakt ook weer de eerste liefde in Lanseloet, dubbelzinnige houding die als een prefiguratie is van die andere prins van Denemarken: Hamlet. Hij zendt zijn kamerling Reinout uit om de jonge vrouw op te sporen; deze vindt haar, maar ze is niet te bewegen om terug te keren. Reinout durft zijn heer de waarheid niet te bekennen en meldt hem dat Sanderijn is gestorven, waarop Lanseloet's hart breekt. Drie belangrijke punten van de liefdespsychologie worden hier dus aangesneden: de hinderpaal van het standsverschil, de hinderpaal van het 'post actum', en de hinderpaal van de geroofde bloem. Zoals het een kunstwerk past, wordt echter meer 's mensen gestruikel over die hinderpalen getoond, dan dat een quasi wetenschappelijke methode voor hun opruiming zou worden geleerd. De oplossing is à rebours: Lanseloet sterft van spijt, maar 't leven begin je niet opnieuw, een echte oplossing is er niet.

Als in 'Esmoreit' is de toneelverwerking hier weer zeer vlot en ineengrijpend: een schijnbaar eenvoudig kluwen van zielsconflicten en conflicten metterdaad; het toneel, plasties, als een grote balans met rechts de wereld van Lanseloet en links die van Sanderijn tegenover elkaar afgewogen; Reinout als een reiziger tussenbeide en Lanseloet stervend op de punt der naald, op de midden-breuklijn van de staatsietrap tegen de ruwe fondmuur, in nog maar één enkele uitdovende lichtbundel - blond, bleek en bloedrood in zijn smalle prinserok. Hulde aan J. Boes, directeur en regisseur der Gezellen; aan Gustaaf Boebaert, die voorzeker in rechte lijn moet afstammen van het geslacht der Esmoreits en Lanseloten; G. Gyselinck (als Reinout), een bizonder begaafd acteur, een en al talent en beheersing; Frans Roggen, de goedlachse echtgenoot van Sanderijn; J. Speelthore, de warandehoeder, die even de grappige noot brengt vóór de tragiese val van het verhaal; Lode Fierens, statelike proloog; mevr. U. Hart, somber feeksige koningin-moeder. Celine Weenen, die Sanderijn speelde, is bepaald van een aanbiddelike klei: iets van Marthe Dugard, iets van Marcelle Dambremont, èn zichzelve: glijdende gracielikheid en kwijnende roos van een glimlach. Door dat glijdende en glimlachende is ze, vergeleken bijvoorbeeld met Diana de Ghouy (Damiët), méér van de film, want, in tegenstelling tot zekere verkeerde meningen, is het spel op de film veel verstarder dan dat van het toneel. Wij hadden een tragiese Sanderijn verwacht, die nóg van Lanseloet houdt, al zal ze nooit terugkeren. Celine Weenen heeft ons integendeel iets féërigs gegeven, glijdend door dat middeleeuwse kasteel als een prinses uit prenteboeken, met al de bitter-charmante onberoerdheid der vrouweziel... Als in 'Esmoreit' werd de stemming ook weer verrijkt door het harmonium van G. Verschraegen, en wat de costumage betreft, - de schoonheid van oude schilderijen. Tot besluit de sotte klucht 'Nu noch', grappig, en picturaal wezelik mooi, met Gyselinck, Nina Schmidtz, Fierens en Speelthore.

Johan DAISNE

Intermezzo

ALVORENS een nieuw, onafhankelijk tijdperk van onze nationale kunstontwikkeling in te zetten, is het niet van belang ontbloot een bestek op te maken van de verschillende positieve waarden en jonge strekkingen, welke zich thans in ons beleven van de klankenkunst voordoen. Wij hebben vier jaar geleide muzikale beoefening achter den rug. De bezetter bekommerde zich zeer weinig om onze nationale produktie. Hij vertrouwde de inrichting van onze koncert- en radioprogramma's toe aan enkele van zijn trawanten en beperkte zijn toezicht tot het verwijderen van de Joodsche toondichters en een systematisch inlasschen van eigen produktie en eigen uitvoerders. Zijn Vlaamsche en Waalsche lakeien zijn veel verder gegaan. In naam van het volk, van de nationale kultuur, van het verleden, waarover zij het groot symbool van Peter Benoit zwaaiden, werden alle modernistische strekkingen op de zwarte lijst gebracht.

Met de Benoit-referentie bewezen deze collaborateurs, dat zij weinig of niets van die groote figuur uit het verleden begrepen hadden. Benoit is noch de stichter van de Vlaamsche muziek, noch de eerste toondichter die op Vlaamsche teksten komponeerde. Hij was de modernist van zijn tijd en de nieuwe beweging ging toen in heel Europa naar de volkstaal. Als dusdanig stond Benoit strijdvaardig tegenover de muzikale konservatieven van zijn tijd. De reaktie groepeerde namen als Fétis, Gevaert, Tinel. Deze twee laatsten waren eervolle Vlaamsche toondichters, die trouwens, ondanks hun begrip van de kompositiekunst, Benoit naar waarde wisten te schatten.

Benoit gaf aan het Vlaamsch muziekbeleven de stuwkracht van het Europeesch realistisch romantisme. Zijn strijd liep evenwijdig met de ontwaking van het Vlaamsch taalbewustzijn. Daardoor kreeg, historisch, de figuur van den kamper zulk helder lichtenden krans, dat men niet aarzelde zijn kompositie als onveranderlijken maatstaf voor de Vlaamsche toonkunst van heden en morgen te beschouwen. Heel Benoit's streven was gespannen naar de toekomst. De kortzichtige pro-Duitsche collaborateurs negeerden het heden in naam van Benoit en zagen niet in hoe zij toen tegenover den Antwerpschen meester eigenlijk de plaats innamen van een Gevaert of een Fétis vroeger.

Deze reaktie kreeg vier jaar volmacht. De vruchten van haar arbeid optellen is niet moeilijk. Geen enkel werk van beteekenis werd gekreëerd. De schoolsche traditie van den meester blijft stevig berusten in de handen van Flor Alpaerts, waar zij over Keurvels, Mortelmans, Candael haar toppunt vóór Mei 1940 had bereikt.

De huidige na-oorlogsche periode heeft ons wel van dezelfde school van toondichters een groot en merkwaardig werk gebracht: het vioolkoncert van Lodewijk De Vocht. Doch met dit werk breekt De Vocht, bewust, met zijn voorgangers af. Hij schijnt Brahms of Mendelssohn als toonbeeld te hebben genomen.

Te Antwerpen zelf was, kort na 1918, een modernistische beweging ontstaan. Iedereen herinnert zich de aardige vondsten van Karel Albert op het gebied van de

tooneelmuziek. Minder bekend zijn de kurieuze experimenten van A.L. Baeyens. Beide komponisten hebben naar allen schijn hun vernieuwingspogingen opgegeven. Karel Albert schreef tijdens den oorlog drie symphonieën. Hiermede verlaat de toondichter systematisch het expressionisme om een klassieke vormgeving met volksche inspiratie na te streven.

Terwijl Benoit nog leefde, was er te Brussel een nieuwe school ontstaan, onder leiding van Paul Gilson, wiens voornaamste aanhangers in Benoit de gevaarlijkste kracht van de reaktie zagen. Zoo is nu eenmaal het leven. Sindsdien is de Gilsoniaansche school zelf tot verstarring gekomen, alhoewel te Brussel een Marcel Poot aan de orkestrale techniek van den Brusselschen meester Vlaamsche zenuwen wist te geven, en onlangs de jonge Antwerpenaar Daan Sternefeld met zijn eerste symphonie dezelfde techniek tot een toppunt van orkestrale machtsuitbreiding dreef.

De jongste maanden brachten al enkele nieuwe namen naar voren. De toon-dichteressen Vignery (Gent) en Tolkowsky (Antwerpen) zoeken een compromis tusschen onze Vlaamsche traditie en de poëtische expressie van de Fransche school. De veelbelovende jonge Vlaming, Victor Lagley, uit Ieper, schijnt voorloopig volledig opgeslorpt te worden door het konventioneel modernisme van den Brusselschen komponist Absil. De uit Italië overgevlogen Gentenaar Norbert Rosseau blijft met zijn symphonische studie H2 O in het vaarwater van Respighi. De Antwerpenaar René Van de Velden en de in Engeland geboren Vlaming David Van de Woestijnen blijken al rijk te zijn aan beslist zelfstandige waarden, de eerste met een kernachtige klaviersuite, de tweede met een piano- en een vioolkoncert.

Dit inventaris van onze jonge krachten verraadt nog geen kwantitatieven rijkdom. Doch laat ons niet vergeten dat de bevrijding juist vóór den inzet van het winterseizoen kwam. Talrijke kunstenaars dachten er al niet meer aan iets op een programma te brengen. Daaruit ontstond bij sommigen een lichte aarzeling: een intermezzo, waaruit slechts enkelen voordeel konden halen. Het nieuwe koncertseizoen zal ons wellicht verrassende stemmen brengen.

Willem PELEMANS

Van den hak op den tak

Maurits Sabbe en ‘De Vlaamsche Gids’

Naar aanleiding van het 25-jarig bestaan van ons tijdschrift schreef onze betreurde leider in 1937 een algemeen opgemerkt artikel over verleden en toekomst van ‘De Vlaamsche Gids’. Daarin komen o.a. volgende beschouwingen voor. ‘Men zou er in Vlaanderen, althans voor een algemeen tijdschrift, moeten toe komen om niet meer in zoo ruime mate als in het verleden beroep te moeten doek op toewijding voor een ideaal, overtuiging, goeden wil, kameraadschap en dies meer om kopij te vinden. Men moet er toe komen om ook in ons tijdschriftleven het beginsel toe te passen dat elke arbeid, ook intellectueele, behoorlijk moet vergoed worden. Om tot dit zoo gewenschte resultaat te komen, moet de redactie meer kunnen rekenen op haar medestanders, die soms te veel onverschilligheid tegenover haar streven aan den dag leggen. Wie een goed tijdschrift wil, moet er wat voor over hebben.’

We zijn intusschen acht jaar verder. Maurits Sabbe's stem weerklonk niet in de woestijn.

Maurice Dekobra's genegenheid voor de papeeters

Maurice Dekobra, door de atoombom uit zijn evenwicht gerukt, zonder evenwel den zin voor publiciteit te hebben verloren, maakte zijn testament (het hoeveelste?) bekend: hij zal zijn bibliotheek en zijn kunstwerken aan de inlanders van de stad Papeete op Tahiti nalaten. Doet hij zulks uit genegenheid voor het primitieve Oceanië en uit misprijzen voor het eens zoo beschaafde Europa? Hij voorspelt de totale vernietiging van Parijs, Londen, New York. En Moskou niet? Is hij er wel zeker van, dat Papeete zal worden gespaard? Die stad is nochtans het dichtst bij de atoombommencentrales gelegen...

Arme Dekobra, uw geflirt met Oceanië laat ons onberoerd. Paul Gauguin en Pater Damiaan, dat waren andere kerels! Gij doet ons denken aan den Perzischen tuinman, die naar Ispahan vluchtte om er aan den Dood te ontsnappen en hem daar vond. Werk als dit van Dekobra heeft niet eens een atoombom noodig om te verdwijnen. - J.

Achilles van Acker en de literatuur

Een jonge vriend, die niet van Kanegem komt, maar van Petegem, schreef ons onlangs, of men weet, dat eerste-minister Van Acker in ‘De Garve’ werk van Raymond Brulez, Richard Minne, André de Ridder, Jan Greshoff, Multatuli, Poesjkin, Marcus Aurelius en andere Pieten heeft uitgegeven, en dat de huidige Premier reeds twee verhaaltjes in het weekblad ‘Zondagspost’ liet verschijnen. Wij lieten onzen jongen vriend weten, dat hij juist aan het goede adres was gekomen; want het redactiesecretariaat van ‘De Vlaamsche Gids’, gelegen

precies rechtover de woning van den eerste-minister, bevindt zich eenigszins in de ministerieele buurt. Weet hij, dat er nog veel meer is dan dat? Zooals vele Belgische Ministers weerstond Achiel ook niet aan de bekoring der Muze en in 1926 waagde hij het zelfs, een dichtbundeltje, ‘Moederweelde’ in het volle daglicht te zenden. Paul van Ostayen besprak het destijds in ‘Vlaamsche Arbeid’; en het zou wel interessant zijn, te weten, wat ‘Paus’ van Ostayen er over dacht, over Achilles' poëzie. Wie het nummer vindt (1926, blz. 399-400), bezorge het ons. In ieder geval mogen we hier Jules Janins bekenden slagzin over de journalistiek (volgens Margadant, met een vraagteeken) aldus paraphraseeren: La poésie mène à tout, à condition d'en sortir’.

Achilles Van Ackers twee verhaaltjes uit ‘Zondagspost’ zijn de moeite waard, om gelezen te worden. Bij ‘Montje’, het beste, zit 't venijn in den staart. In de tweede short story, ‘Een valsche Verklaring’, typisch voor een minister van Arbeid en Sociale Voorzorg, krijgt Van Acker het aan den stok met den fiscus.

In 1910 gaf ‘De Vlaamsche Gids’, toen in zijn zesden jaargang, een Brugsche novelle van een zekeren André Van Acker: ‘Stanse’. Of die André Van Acker, die wel wat ouder dan Achiel zal wezen, familie is van den Premier, weten we niet. Eén oogenblik hebben we ons afgevraagd, of André en Achilles toch niet één en dezelfde persoon waren; maar 't is onmogelijk; want in 1910 telde Achiel amper 12 lentes. Het feit, dat Achilles Van Acker zich tijdens dezen oorlog voor ‘Monsieur André’ liet doorgaan, zal menigen ‘magies-realist’ à la Johan Daisne doen watertanden en droomen; want Achilles is aan zijn eersten goocheltoer niet. Literair gesproken blijft het alleszins een feit, dat André Van Ackers ‘Stanse’ familie is van Achilles Van Ackers ‘Montje’ en ‘Moederken Staelens’.

Achilles heeft drie zonen, die alle drie wel eens de pen ter hand durven nemen. Of die drie zielen in één zak zijn zooals de gebroeders Ter Wilgh uit Daisne's roman ‘De Trap van Steen en Wolken’, weten we eveneens niet; maar dat de drievuldigheid Jan-Hans-Frank wel eens een magisch-realistisch geval zouden kunnen worden, behoort tot de literaire toekomstmogelijkheden. - J.

Merendree

Dit lieve Oostvlaamsche dorp, waar Pastoor Basiel De Craene opnieuw zijn ‘Vlaamsche Poëziedagen’ liet doorgaan, kan men langs twee tegenovergestelde wegen bereiken, zooals men deze kunstmanifestatie op twee tegenstrijdige wijzan kan beoordeelen.

De heeren Hinderyckx en Winderyckx zijn dit jaar, op Zondag 12 Augustus, beiden naar Merendree geweest. Hinderyckx kwam met den trein tot aan Landegems station, bereikte na een half uurtje de pastorie van Basiel en voelde zich opgeruimd en bereid om alles door den bril der welwillendheid te bekijken. Winderyckx reed met de tram tot aan de Lovendegembrug, en na een zwoegenden

marsch van een uur landde hij eindelijk, vermoeid, op het Poëzieplein aan. Viesgemutst bekeek hij alles met een critisch-streng oog.

- Ik wou dat ik hier mijn laatste levensjaren kon slijten, droomde Hinderyckx.

- Deze overdaad van stilte zou me klein krijgen, zuchtte Winderyckx.

- Wat een gelukkige mensch, die Pastoor De Craene, jubelde H., waarbij W. liet opmerken: - Ongelukkig voor hem en voor ons beeldt hij zich in, een dichter te zijn.

- Hij is een dichter, beklemtoonde H.

- Hij z o u het kùnnen zijn, beet W. terug.

- Zijn werk is een revelatie, die ons vandaag wordt gebracht, sprak H. met overtuiging.

- Het is een baaierd, die op den Eersten Scheppingsdag wacht, riposteerde W.

- Kom, laten we juichen om dezen Propagandadag ten bate van de Vlaamsche Poëzie, vergoelijkte H.

- ... van Basiels poëzie, meende W. te moeten verbeteren.

- Hij wil aan Vlaanderen toonen, dat er nog dichters zijn, vervolgde H.

- ... die naar hun eigen werk komen luisteren, voleindigde W. giftig.

De ruziemakende vrienden gingen bij elkaar zitten, ze hadden elkander noodig als licht en schaduw. Ze luisterden naar de declamatie en naar de spreekbeurten, woonden de avondvertooning bij, aten aan dezelfde tafel, sliepen in hetzelfde bed. Het gaat niet op, U hier al hun tegenstrijdige opvattingen mede te deelen.

- Een echt Paradijs voor dichters, sprak H. opgetogen.

- Zooals de Hel geplaveid is met goede voornemens, zei W., zoo tiert hier welig de slechte Poëzie.

- Ze zal van zelf verdwijnen, zooals de blaren in den Herfst, vergoelijkte H.

- Maar daardoor geeft ze een wintersmaakje aan onze zomervreugden, merkte W. op.

- Ge moet grootmoedig zijn jegens beginnelingen en veeleischend voor u zelf, meende H.; en als ge er van overtuigd zijt, dat ‘Geerolfswal’ nog niet kloek genoeg is gebouwd, breng zèlf wat goede aarde aan dezen dijk. Dit is beter dan hem te helpen afbreken.

- Afbreken in géén geval, besloot Winderyckx als eerste en opperste toegeving aan zijn optimistischen vriend. Hinderyckx wou Winderyckx ook ter zijde staan en zei daarom: - Zelfs als ‘Merendree’ een vertoon van middelmatigheid zou blijven of zou zijn, dan nóg is zulks te verkiezen in dit heerlijke natuur-décor, liever dan achter de groene ruitjes van een of andere Vlaamsche Akademie. Een Kermis is altijd prettiger en geanimeerder dan een Ceremonie. - J.

Arthur Cornette

VOOR onze letterkunde beteekent de in zekeren zin voorbarige dood van Arthur Cornette, - immers was de schrijver slechts 65 jaar oud, toen hij op 22 Januari 1945 overleed - een heel zwaar verlies. Wel is waar, een ‘populair’ schrijver is hij nooit geweest. Daarvoor was hij, ondanks zijn groote werkzaamheid - een activiteit welke hij voornamelijk gedurende zijn laatste levensjaren heeft toegespitst - te bescheiden en te verfijnd, in zekeren zin te traag; daarvoor stelde hij aan den lezer, en aan zichzelf, te hooge eischen, want Cornette's proza is eigenlijk slechts ten volle genietbaar voor ontwikkelde menschen; daarvoor behoort het literair genre dat hij bij voorkeur beoefende, het essai, niet tot diegene welke in Vlaanderen vooralsnog in ruimeren kring belangstelling verwekken; daarvoor is zijn literair bagage te gering in een land waar 't er nog naar uitziet of men karrevrachten boeken moet schrijven, liefst ‘volksche’ romans, om burgerrecht in de letterkundige geschiedenis te verkrijgen en waar de quantitatieve maatstaven al te vaak de bovenhand op de qualitatieve hebben. In weerwil van deze bij wat men gewoon is het ‘groot’ publiek te noemen, heel beperkte bekendheid van een schrijver die, naar het voorbeeld van zijn meester Stendhal, zich liefst tot de ‘happy few’ richtte, heeft Arthur Cornette in onze Vlaamsche intellectueele wereld, op allerhande gebied, een vooraanstaande plaats in beslag genomen, niet alleen als letterkundige en als kunstgeschiedschrijver, tevens als museum-conservator, als professor, als voordrachtgever enz.

Bij hen die ik gemakkelijkheidshalve de ‘fijnproevers’ zal heeten, bij de ‘kenners’ en ‘genieters’ - in het Engelsch, met een raak, ietwat ouderwetsch woord als ‘connoisseurs’ bestempeld - van een gedachtenfijne, gevoelsfijne on in stylistisch opzicht keurige literatuur stond hij hoog aangeschreven. Wat mij betreft, ben ik er van overtuigd, dat over vele jaren de ingewijden zich nog in zijn werk zullen verlustigen, wanneer al het geschrijf van thans meer befaamde en zooveel vruchtbaarder literatoren voor goed in de vergetelheid zal zijn verzonken.

Nooit vulgair-alledaagsch, maar evenmin geforceerd of gezocht is zijn kunst terzelfdertijd ‘modern’ en van bijna klassiek gehalte: rijk en pittig van inhoud, subtiel en sierlijk van vorm, wars van overlading en opgeschroefdheid, in den grond even eenvoudig als voornaam, even verwijderd van het schilderachtige, het sappige, het vlak-realistische, het overdadige waarin velen in ons land behagen scheppen - zoodat men er in zekere middens de kenmerken van den ‘typischen’ Vlaamschen schrijver in is gaan zien - als van het verbloemde en het precieuse. Een man die, een veredelden smaak, het instinct van het matige en den drang naar soberheid bezittend, alles wat hij neerschreef toetste aan deugdelijke normen; hij gunde zich den tijd om het geziene en ervarene te laten bezinken en er, in alle natuurlijkheid, met ‘zijn’ natuur van cultuurmensch, steeds met zorg en overleg de degelijkste uitdrukking voor te vinden.

Als essayist heeft hij twee lijvige bundels gepubliceerd: ‘Periscoop’ (1932)

- een reeks letterkundige opstellen -; 'Van Budapest tot Toledo' (1944) - een bundel reisindrukken -; daarbij kunnen we den posthumen bundel 'Octaaf' (1945) voegen, grootendeels uit in de 'Verslagen en Mededeelingen der Kon. Vlaamsche Academie' verschenen opstellen samengesteld; verder, twee kortere werkjes 'Een Levensbeeld' (1915) en 'Liszt en zijn Années de Pélérinage' (1920) het eerste op 300, het tweede op 250 genummerde exemplaren getrokken.

Daar komt echter heel wat geleerd-wetenschappelijk of vulgarisatorisch werk bij, door hem in zijn hoedanigheid van Hoofdconservator van het Kon. Museum voor Schoone Kunsten te Antwerpen en van Hoogleeraar in de Moderne Kunstgeschiedenis aan de Vrije Universiteit te Brussel uitgegeven: 'De schilderkunst in de Tentoonstelling van Oud-Vlaamsche Kunst te Antwerpen 1930', 'Honderd jaar Vlaamsche schilderkunst', 'Inleiding tot de oude meesters van het Koninklijk Museum te Antwerpen', 'Een Antwerpsch Maeceen, Ridder Florent van Ertborn', 'Petrus Paulus Rubens'. Degelijk studiewerk, met nog veel meer dan louter kennis en critisch inzicht, tevens met smaak en verfijning en met den lossen zwier, den rasschrijver eigen, neergepend.

Heel zijn politiek was gericht op keus. Gewikst koos hij zijn vrienden uit, evenals de boeken die hij las, de schilderijen waarmede hij zich omgaf, de muziekstukken die hij op de piano vertolkte, de steden die hij bezocht. Zijn geestelijke nieuwsgierigheid kende geen grenzen. Maar deze bedoelde niet alomvattend te zijn - hij verslond niet het eene boek na het andere, noch wierp hij in 't voorbijgaan een blik op alle mogelijke kunstwerken, noch reisde hij in een paar weken alle landen af, enkel om te kunnen zeggen: ik ben op de hoogte van alles wat op de boekenmarkt verschijnt, ik heb heel Europa afgereisd, ik weet alles wat er zich in de musea bevindt -, doch was bij uitstek selectief. Met onfeilbare zekerheid leidden zijn geslepen instinct en zijn geoefende geest hem naar het zeldzame boek, het weinig bekende schilderij, het niet in den Baedeker beschreven hoekje. Hij dweepte met enkele schrijvers, enkele schilders, enkele steden, bekommerde zich weinig om de rest. Zoo hij voor wat hem lief was, bezielde woorden vond, wees hij, ietwat minachtend, veel af van wat anderen prezen. Van 'parti-pris' mag hier nochtans geen sprake zijn. Uiteraard houdt een fijn besnaard en critisch aangelegd cultuurmensch van zijn slag er enthousiaste voorliefden en even besliste antipathieën op na. Deze hebben we te aanvaarden voor wat ze zijn, in functie van het uitgelezen individu dat ze enkel tegenover zichzelf te verantwoorden heeft.

Wanneer we de eigenschappen nagaan, die Cornette's werk tot iets eenigs stempelen, dan worden we in de eerste plaats getroffen door het feit, dat we met een dóor en dóor beschaafd, van den huize uit aristocratisch mensch te doen hebben, welke onverpoosd een gaaf evenwicht tusschen sensibiliteit en intellect tot stand wist te brengen, zoodat bij hem verstand en gevoel elkaar niet in den weg staan, maar integendeel, organisch versmolten, verre van elkaar te schaden, elkaar aanvullen.

In achterlijke kringen heeft men hem wel eens voor 'estheet' gebrand-

merkt. Wellicht omdat de kunst hem in het bloed zat en hij feitelijk voor haar leefde, omdat hij zich al haar uitingen, letterkunde en muziek, beeldende kunsten en tooneel, eigen had gemaakt. 't Volstaat niet eens te beweren, dat hij veel belangstelling voor de kunst aan den dag legde: deze maakte deel uit van zijn intiemste wezen, was onafscheidbaar met zijn leven vergroeid. Maar, naar het mij voorkomt, is dit kleineerend epitheton hem door enkele verdwaalden naar het hoofd geworpen, vooral omdat hij er nooit in toegestemd heeft zich voor het banale, het vulgaire warm te maken. Desniettegenstaande zonderde hij zich niet in een 'ivoren toren' af. Een boekenwurm was hij allerminst, wat dan ook voor gevolg heeft, dat zijn essayistisch werk nooit eenig spoor van pedanterie of dorheid vertoont, integendeel altijd een zeer levendige allure aanneemt, frisch aandoct. Bovendien van meening zijnde, dat niet alleen het sublieme en het heroïsche van tel zijn, stelde hij het leven onder al zijn aspecten op prijs, de gewone naast de buitengewone, altijd in de eerste plaats door het menschelijke geboeid.

Indien enkele lievelingsschrijvers op hem beslag hadden gelegd, naar dewelken hij altijd opnieuw greep: Stendhal, Stevenson, Maurice Barrès, André Gide, Georges Moore enz. - en in hun oeuvre hield hij wel het meest van hun gedenkschriften en reisindrukken, van 'Henri Brulard', van 'Mes Cahiers', van 'Si le grain ne meurt', van 'Travels with a donkey', van 'Memoirs of my dead life' -, werd hij in hoofdzaak door hun menschelijkheid aangetrokken, door wat ze hem rechtstreeks betreffende hun avonturen, hun geestes- en gevoelsreacties toe te vertrouwen hadden, door wat ze hem daardoor als verrijking van zijn kennis van het leven en den mensch, als middel tot verdieping van zijn inzicht, als verscherping van zijn gevoeligheid bijbrachten. Daarin ligt wellicht de reden waarom hij tuk was op mémoires, oude en nieuwe, op briefwisselingen, op reisverhalen, op biografieën, op geschiedkundige werken enz., meer dan op romans.

Onder de Fransche schrijvers zullen we, benevens de reeds genoemde, ook nog Marcel Schwob en, in den laatsten tijd, Marcel Proust en terug Anatole France, onder de Engelschen de Quincey, Walter Savage Landor, Walter Pater, Arthur Symons, Synge, Lytton Strachey, Priestley vermelden: zeg me wat U leest, en ik zal zeggen wie U zijt.

Zijn liefste ontspanning, ik herhaal het, was het reizen. En zoo hij als 'toerist' - in den Stendhaliaanschen zin van het woord - veel getrokken en gezworven heeft, is het nooit zijn voornemen geweest als globe-trotter, in den kortst mogelijken tijd, de helft van de wereld te doorloopen. In dit opzicht ging zijn voorkeur niet exclusief uit naar 'wereldsteden', die op alle reizigers hun aantrekkingskracht uitoefenen en waarmede een beschaafd mensch bijna verplicht is kennis te maken, want nog gevoeliger was hij voor het charme van zooveel minder befaamde steden, door de haastige reizigers doorgaans verwaarloosd, tot dewelke hij o.m. Poitiers, Chartres en Montauban, Toledo en Avila, Cassel en Hildesheim, Oxford, de Toscaansche en Umbrische steden rekende en waarover hij herhaaldelijk zoo prachtig heeft geschreven. Dagen aan een stuk

verbleef hij in een dezer kleine kunststeden, slenterde hij door een landschap, tot hij er zich niet enkel het uitzicht, maar de stemming van eigen gemaakt had. Deze voorliefde voor pleisterplaatsen belette hem nochtans niet zich bij gelegenheid in 'altijd even verbluffende grootsteden' als Londen en Parijs of zelfs Amsterdam en Weenen te vermeien, waaraan zijn hart vast zat en waarnaar hij steeds met dezelfde koortsachtige blijdschap, als een jong verliefde, terugkeerde(1). Bovendien behoort hij niet tot deze door kunst en archeologie verblinde maniakken, die in een vreemd midden enkel om musea, kerken en oude gebouwen bekommerd zijn. Ook het schouwspel in de straat, de menschen in hun alledaagsche doening trekken hem aan. Gaarne verwijlt hij op het terras van een café, van waar hij de voorbijgangers gade slaat, den polsslag van het leven beluistert. Op gastronomisch gebied b.v., evenals op allerlei ander geschoold zijnde, weet hij wanneer het pas geeft, met iets dat naar een nuchter epicurisme zweemt, met den Angelsaksischen humor verwant is, heel druk en gemoedelijk over een wijnsoort of een gerecht te schrijven, zooals hij, op een ander oogenblik, heel kleurig over een danspartij, een stoet, een volksvertooning kleurige bladzijden ten beste geeft. Overigens houdt hij evenveel van de natuur als van de steden met hun beschavingsmonumenten, en laat hij zich met evenveel monterheid uit over bergen en weiden, meren en bosschen als over historische kerken of abdijen, schilderijen of beeldhouwwerken. Behendig vlecht hij het verleden met de actualiteit, zijn literaire herinneringen met zijn persoonlijke bevindingen, de beleving van menschen uit vroegere eeuwen met de door hem opgedane impressies ineen. In Cornette's reisverhalen ligt een der aantrekkelijkste kanten bij den cultuurschat waarmede deze rijke schrijver op weg gaat en die, met zijn tandenborstel, zijn scheergerief en zijn pijama, van zijn uitrusting deel uitmaakt.

De eigenaardigheid van de cultuur, haar weldaad, is juist, dat ze - eens dat men den vereischten graad van belezenheid en informatie op allerlei gebied heeft bereikt, zijn geest en zijn sensibiliteit voldoende heeft geslepen - één is en des te meer één naarmate ze uitgebreider en veelzijdiger wordt. Ze is één en onverdeelbaar. Onverpoosd draagt ze er toe bij om onzen kijk op het leven, op de natuur, op de kunst te beïnvloeden. Een levenskunstenaar - want dàt is de cultuurmensch, meer nog dan louter een kunstenaar - scheidt niets af van wat tot zijn innerlijken rijkdom behoort, laat er niets van ongebruikt. Onverwachts doemen al zijn verworvenheden op, terwijl hij bezig is een boek te lezen, een schilderij te bekijken, naar een symfonie te luisteren, een landschap aan te blikken. Of, wat nog aangenamer is, gansch zijn geestelijk bezit dient hem bij het uitoefenen van één dezer bezigheden, de eene gewaarwording met de andere samenwerkend om zijn begrip en zijn genot te verdiepen.

(1) In een antwoord op de enquête van 'Toerisme' over 'De Vlaamsche Letterkundigen en het Toerisme' (1 Februari 1934) liet hij duidelijk zijn voorkeur voor deze drie steden blijken: 'Het vooruitzicht van Antwerpen voor goed te verlaten zou mij niet toelachen. Moest de nood er toe dwingen, dan zou ik niet veel eischen: 3 maanden Londen, 3 maanden Amsterdam en 6 maanden Parijs, met nu en dan een bezoek aan Antwerpen, om te komen zien wat er verbalemond is.'

Bij Cornette is deze simultaneïteit van indrukken buitengewoon treffend. Beschrijft hij bv. een stad of een landschap, dan rijzen onverhoeds in zijn geest herinneringen op, niet alleen aan andere steden of landschappen, maar aan een schilderij of een teekening, een gedicht of een roman, aan een muzikale phrase. Omgekeerd, leest hij een boek, dan roept deze of gene volzin hem zooveel anders te binnen, dat in zijn bewustzijn, of zijn onderbewustzijn, sluimert. Zoo breidt het register van zijn opvattingen en impressies zich voortdurend uit, gaandeweg verrijkt door de gedachten- en gevoelsassociaties welke te zamen in hem worden gewekt. Zijn natuurindrukken worden door zijn herinneringen verlevendigd, alsook zijn overwegingen naar aanleiding van boeken, kunstscheppingen of muzikale composities door zinspelingen op bevindingen van allerhande slag, in de meest uiteenloopende richtingen vertakt, ten slotte geharmonieerd.

Verrassend rijk is zijn werk aan deze gedachten- en gevoelsassociaties, aan deze flitsen uit zijn geheugen, aan vele luttele maar gevoelige details, terloops, op het geschikte oogenblik te voorschijn geroepen, die het geheel zoo levendig maken en er een zoo vol-menschelijken klank aan bijzetten.

Een langdradig beschrijver is Cornette nooit. Ik denk hier aan zijn eerste reisindrukken, ‘Spleen te Londen’[(1)], waar vier korte impressies ons een beeld van Londen bezorgen, alles behalve traditioneel; bij gebrek aan voorlichting betreffende gebouwen en straten, is daarin heel de atmosfeer, de geheimzinnige stemming van de Engelsche hoofdstad bevat. Hetzelfde geldt voor de uit denzelfden tijd dagteekenende Parijsche indrukken. Wel te verstaan, ligt het geen oogenblik in het inzicht van den schrijver deze steden te ‘beschrijven’, als gids te dienen: 't zijn een paar van zijn hoogsteigen belevingen, van zijn intiemste gewaarwordingen die worden opgeteekend, maar dan zoo typisch gekozen, dat in deze fragmentarische beelden de ziel zelf van de met zooveel dichterlijke fantaisie weergegeven stad trilt.

Cornette ondergaat hier de werking die velen onder ons, vooral als ze - zooals hij - ondanks alles nog in den greep van de Romantiek zitten, hebben doorgemaakt, wanneer ze beginnen uit boeken en kunstwerken een stad te leeren kennen en er eerst later werkelijk kennis mede maken, zoodat ze er in belanden hun brein en hun hart gevuld met allerlei reminiscenties. Later zal hij zich niet langer met deze snap-shots tevreden stellen en methodischer de film zijner ontdekkingen ontrollen, zooals o.m. in zijn heerlijke ‘Dagen te Rome’[(2)], maar daarbij niets van zijn raakheid of innigheid inboeten. Ofschoon hij in deze latere reisopstellen uitvoeriger beschrijft en vertelt dan in de eerste, al neemt hij daarin zijn rol van voorlichter ernstiger op, toch is niemand zoo huiverig als deze kunstgeleerde om zich pedant aan te stellen. De bij poozen lyrische, maar daarom niet minder bedachtzame toon - een ongedwongen causerietoon, die den lezer boeit, ontroert

(1) De Boomgaard (1911).
(2) Verslagen en Mededeelingen van de Kon. Vlaamsche Academie voor Taal en Letterkunde, Juni 1943.

en vermaakt - verleent aan deze stukken, zooals er o.a. in ‘Van Toledo tot Budapest’ heel wat voorkomen, een stemmige en evocatieve tooverkracht.

Ik liet verstaan, dat Cornette, zijn schalkschheid ten spijt, nog met heel wat vezels van zijn wezen aan de Romantiek vastzat. Geen beter bewijs daarvan dan zijn voorliefde voor Chopin en Liszt. Over dezen laatste heeft hij een werkje gepubliceerd, een dichterlijk-muzikale fantaisie, dat mij bijzonder dierbaar is, niet het minst omdat het ten volle getuigt van den, elders meestal onderdrukten, romantischen hang van dezen schrijver.

Tot een generatie van hedonistische sceptici behoorend, van trant zelf-beheerscht, wars van onbedaarlijkheid en pathos, liet hij zich soms verleiden door fijn-geschakeerd gevoel en zacht-getinte melancholie, door het schilderachtige en het teedere of heroïsche van het verleden. Daardoor vermocht hij, onverhoopt, zooveel innigheid en daarna weer zooveel gloed - altijd een verstilden gloed - en, benevens zijn preciesheid, zooveel droomerigheid in zekere zijner bladzijden te leggen. Herlezen we den aanhef van ‘Liszt en zijn Années de pélerinage’: ‘De melancholie van een eenzame kapel in de Alpen; de rimpelingen van het zilverig meer en het avondlied dat schalt tegen den rotswand; het gebabbel der onzichtbare bronnen in het bergland; het luiden der kerken in het dal; de bellen van de koeien in hooge weiden; de zoete vlijming der liefde en de weemoed van het verleden; de wereldsmart van Obermann en de blauwe sereniteit van Raphaël; de stormachtige tarentelle bij toortslicht gedanst op een Italiaansche dorpplaats; het fluisteren der cypressen in de tuinen van Tivoli en het frissche geklater der fonteinen in de bemoste bekkens, - dit zijn alles geluiden en vizioenen, herinneringen en stemmingen uit het leven van Franz Liszt, saamgevat in het muziek-album Années de Pélerinage.’

Onmiddellijk zijn we op dreef en begrijpen we, dat Liszt een vertolker heeft gevonden, die tegen hem opgewassen is. In ‘Dagen te Rome’ - waar we den typischen zin in aantreffen: ‘Laat ons het maar bekennen: ondanks alles zitten we nog in de greep van de Romantiek’, een uitlating waardoor mijn opmerking wordt gestaafd - komen beschrijvingen voor, als deze van het Colyseum, waarin Cornette zich evenmin dat confidentieele ontzegt, waarvoor hij anders danig op zijn hoede is. ‘Het is niet goed bestendig in het sublieme te vertoeven en de zware dampen van het verleden in te halen. Laat ons terugkeeren tot de aarde, tot de genoegens des dagelijkschen leven’. Daar hebben we Cornette op zijn best, als humanist en als epicurist.

Tot nog toe heb ik vooral over zijn reisliteratuur gesproken, omdat ik daar persoonlijk het meest van houd, deze als een nieuwigheid in onze literatuur beschouw. Nochtans zullen we den criticus Cornette niet onderschatten. Wel is waar zijn de gaven waarvan hij in zijn essayistisch-toeristisch werk blijk heeft gegeven ook deze waardoor zijn literair-critische opstellen op zulke uitzonderlijke verdiensten mogen bogen. 't Is in hoofdzaak in ‘Periscoop’, dat wij zijn critisch proza aantreffen. Door zijn geaardheid en scholing was hij voor literair ‘keurder’ als geknipt: eruditie, smaak, verstandelijke onderlegdheid, scherp ondescheidings-

vermogen, gevoeligheid, zijn dat niet de eischen die we, benevens vlijt en methode, loyauteit en onbevangenheid, en wellicht ook een tikje humor, aan elken recensent mogen stellen? Deze bezat hij in hooge mate. Met zijn wikkenden en wegenden geest, zijn ontvankelijk, voorzeker niet sentimenteel, maar, op den keper beschouwd, hartelijk gemoed heeft Cornette dan ook onze vooralsnog zeer arme critische literatuur vele diensten bewezen. Naast het uitgebreid verslag over den Staatsprijskamp in de Vlaamsche letterkunde - 'Acht jaar Vlaamsche literatuur 1910-1917' - opstellen over Jan Van Beers en Pol de Mont, talrijke in het groote Noord-Nederlandsche tijdschrift 'De Gids' verschenen recensies, bevat het boek één essai dat boven al de andere uitsteekt: 'Met Henri Brulard te Grenoble', waardoor Cornette verdient tot de schranderste en gevoeligste Stendhal-kenners te worden gerekend en - ook om wille van het in 'Octaaf' opgenomen stuk 'Stendhal herdacht als toerist' - zelfs posthuum, als eerelid van de eerste, in Vlaanderen nog te scheppen Beylisten-club gepromoveerd[1].

In 'Octaaf' zullen we nog enkele andere voortreffelijke opstellen gebundeld vinden: over Wagner, over Benoit, over Max Rooses, over Karel van de Woestijne, over Jacob van Maerlant, een vergelijkende studie over 'Madame Bovary' en 'Anna Karenina'. Alleen reeds uit deze opsomming blijkt de veelzijdigheid van dezen fijn-bewerktuigden, van een onalledaagsche belezenheid getuigenden, door de schoonheid als bezeten mensch.

Ten slotte zouden we ook nog bij Cornette's kunsthistorische en kunstcritische opstellen dienen stil te staan, inz. bij zijn 'Petrus Paulus Rubens'. Maar ook op dit eerst later betreden gebied is het meeste van wat hij schreef onuitgegeven gebleven: voorwoorden voor allerlei tentoonstellingen, rechts en links gepubliceerde stukken over oudere en nieuwere meesters - o.m. voor de catalogi van 'Kunst van Heden' te Antwerpen - zoodat we de hoop uitdrukken, dat de tweede bundel van 'Periscoop', waarin Cornette's opstellen over kunst en kunstgeschiedenis zouden verzameld worden, ons reeds in het voorwoord van deel I beloofd, ons niet langer zal onthouden worden. Ofschoon hij eerst op rijperen leeftijd geregeld voor deze onderwerpen belangstelling aan den dag is gaan leggen - nadat hij, eerst tot Directeur-Generaal voor Schoone Kunsten, daarna tot Conservator en Hoofdconservator van het Museum voor Schoone Kunsten te Antwerpen, later nog tot professor in de kunstgeschiedenis aan de Vrije Universiteit te Brussel aangesteld was geworden en de kunstgeleerde het geleidelijk op den kunstliefhebber, die hij van jongs af geweest was, maar toenmaals meer als dilettantisch snuisteraar, had gewonnen - is zijn inzicht in vele daarop betrekking hebbende problemen zoo vernuftig, zijn manier om het werk van allerlei schilders te kenschetsen zoo gevat, dat we verlangend uitzien naar den dag waarop we zijn desbetreffend proza zullen kunnen herlezen.

Maar het boek waarnaar ik het gretigst uitzie, omdat het, naar mijn meening,

(1) Wie vertaalt deze stukken in het Fransch, voor de 'Bibliothèque Stendhalienne' van Henri Martineau, waarvan de kostbare deeltjes in den boekhandel van 'Le Divan', in de schaduw van Saint Germain des Prés, te koop worden aangeboden?

indien hij het had kunnen voltooien, zijn meesterwerk zou zijn geworden - zelfs de enkele bestaande fragmenten zullen welkom zijn, indien ze ooit openbaar worden gemaakt - is Cornetts's 'Gedenkschriften' of 'Herinneringen'. Voor memoirenschrijver was iemand als Cornette in de wieg gelegd, die in enkele regels zoo suggestief een mensch kon typeeren, een landschap beschrijven, een stemming weergeven, die zulke scherpziende oogen had en wien het geheugen des harten nooit te kort schoot, en die bovendien door zijn verscheiden, aan afwisseling rijke loopbaan - als advokaat, als politiek man, als hooger ambtenaar, als museum-conservator, als inrichter van tooneelvoorstellingen, concerten en tentoonstellingen, als hoogleeraar, enz. - in de gelegenheid werd gesteld om in allerlei middens door te dringen en met ontelbare bekende figuren in aanraking te komen. Wat hij daarvan terecht zou hebben gebracht, bewijst een boekje als 'Een Levensbeeld', het met zooveel stille liefde, schroom en bescheidenheid aan zijn vader gewijd werk, waarin heel het Antwerpen van de tweede helft der XIXe eeuw herleeft. Ook het in 'De Gids' opgenomen stuk 'Theater te Antwerpen', zijn in 'Weerspiegeld Antwerpen' verschenen stuk over de 'Vijfde Wijk' e.a., geven de maat van zijn kunnen op dit gebied aan.

Wat Cornette's stijl betreft, is deze zeer persoonlijk: de zijne, vermits elk authentiek schrijver zijn zeggingswijze bezit, dewelke aan zijn geaardheid en zijn aanleg beantwoordt. Zoo er over den bekenden, thans gebanaliseerden, maar op het oogenblik dat hij neergeschreven werd, verbluffend diepzinnigen slagzin van Buffon, 'Le style, c'est l'homme', niet te twisten valt, kan deze zonder bezwaar omgekeerd worden: 'L'homme, c'est son style'.

Als mensch een ietwat vreemd maar aantrekkelijk mengsel van lyrisme en spot, van gemoedelijkheid en bedachtzaamheid, van critisch overleg en opwellende sensibiliteit, is de schrandere en nerveus-gevoelige Cornette in het bezit van een stijl welke deze eigenschappen maximaal weerspiegelt. Hij bezit in hooge mate de kunst bondig en raak zijn indrukken weer te geven, meer in de diepte, bij wijze van zinspeling, door middel van flitsen en toetsen, als een impressionist, dan in de breedte, maar aan de oppervlakte, zooals de meeste realisten dat deden door middel van overvloedige beschrijvingen of uitgerokken bespiegelingen. Er is iets kleurigs en nochtans gedempts in, iets zonnigs, maar zonder hitte, de schaduw naast het licht gevat zijnde. Uiterst geslepen en desondanks eenvoudig en duidelijk, want nooit 'esthetisch' aandoende - deze schrijfwijze blijft heel ver van 'l'écriture artiste', welke in dien tijd de volzinnen van menig auteur met nuttelooze sieraden overlaadde en, door een overdaad van fraaie, al te fraaie, op den duur gezochte woorden en beelden, deze ten slotte ontkrachtte - is zijn taal prettig om lezen; ze is pittig en kruimig, gaat licht-veerend en gracievol, soms lichtelijk nonchalant, als flaneerend voort, nochtans recht op het doel af, zoodat alle omwegen worden vermeden, zelfs wanneer de auteur even stil schijnt te staan, om wat te droomen of te mijmeren. Slaat hij een kronkelend zijpad in, waar hij meent iets aantrekkelijks in te ontdekken, spoedig keert hij naar de

rechte baan terug. In dit proza zit veel zwier en harmonie, zoodat het zegevierend de proef van het luid-op voorlezen onderstaat.

Ik wees er reeds op, dat dit de taal is van een gezellig keuvelend, maar met veel omzichtigheid en evenveel zekerheid zijn woorden kiezend, van den huize uit welbespraakt man. Bij hem staan deze natuurlijkheid en deze ongedwongenheid geen oogenblik de zelden vereenigde gaven: preciesheid en sierlijkheid, bondigheid en frischheid in den weg, noch de heel fijne genuanceerdheid van het woord. Zoo synthetisch-evocatief is Cornette's stijl, dat zijn kortste stukjes doorgaans de beste zijn; niets voortreffelijkers in zijn oeuvre dan zijn 'Randjes'(1); trouwens, heel dikwijls bestaan zijn langere opstellen uit aaneengekoppelde fragmenten, waarvan elk op zich zelf als een volmaakt afgerond geheel mag worden beschouwd (de toekomstige samenstellers van bloemlezingen zullen het niet lastig hebben om uit Cornette's werk voorbeeldige uittreksels te kiezen): in een kostbaar snoer moet elke parel zijn volle waarde vertoonen.

Door zijn cultuur, door zijn kennis van allerlei talen(2), door zijn herhaalde verblijven in den vreemde, door zijn talrijke connecties met buitenlandsche schrijvers, kunstenaars en geleerden, was Cornette op en top een cosmopoliet, onder de Vlamingen een dergenen die den ruimsten uitkijk op het intellectueel en artistiek bezit van de wereld hadden. Maar nog even wil ik er in dit verband op wijzen hoe deze cosmopoliet terzelfdertijd een onvervalscht Vlaming was gebleven, ja zelfs een echt Sinjoor. De liefde, niet alleen voor Vlaanderen, maar meer in 't bijzonder voor zijn stad, waarvan elk hoekje en kantje hem bekend was, voor haar stroom, haar oude kerken, haar straten, pleinen en plantsoenen, zat hem in het bloed. Aan belangstelling voor alles wat Europa hem aan eersterangs cultuurwaarden bood, voor velerlei uitgelezen steden en landschappen in het buitenland, voor talrijke bekenden van vreemde nationaliteit, paarde hij een onverwoestbare gehechtheid aan het cultuurwerk van zijn streek, aan de kunstenaars van eigen bodem, aan zijn Vlaamsche vrienden. Dóór en dóór aan zijn land en zijn volk verknocht, heeft niemand juister en guller dan hij over zekere, soms miskende, voormannen van den Vlaamschen strijd of de Vlaamsche kunst - een Pol de Mont, een Max Rooses, een Jan van Beers, een Peter Benoit, enz. - geschreven; heeft niemand vastberadener zich ingespannen om deze kunstenaars te verklaren en bekend te maken; heeft niemand grondiger en goediger onze schrijvers besproken. Als eerste voorzitter van de 'Vereeniging voor het behoud van Natuur- en Stedenschoon', heeft hij de ondankbaarste landschappen en de nietigste geveltjes in dorp en stad tegen het vandalisme van speculateurs en

(1) De rubriek 'Op den Rand' in het tijdschrift 'Het roode Zeil' (1920).

(2) Terloops weze aangestipt, dat Cornette volkomen de Fransche taal machtig was; een zijner allereerste gedrukte stukken is de door hem bij de plechtige opening van de 'Conférence du Jeune Barreau d'Anvers' uitgesproken redevoering 'L'orbite de la plaidoirie française' (1910). Ook als vertaler, dus als bemiddelaar tusschen de Vlaamsche cultuur en de uitheemsche, heeft hij een groote werkzaamheid aan den dag gelegd en danken wij hem o.m. vertalingen uit het Duitsch, van Gerhart Hauptman's 'Versunkene Glocken', ook uit het Duitsch, van Rimsky-Korsakov's 'Gouden Haan', uit het Engelsch, van Synge's 'Riders to the sea', uit het Fransch, van Maesterlinck's 'Pelléas et Mélisande', alsmede van Edmond de Bruyn's heerlijk 'Eloge d'Anvers'.

nieuwwillers verdedigd; in enkele zijner beschrijvende opstellen heelt hij innemend zijn genegenheid en zijn bewondering voor het Vlaamsche land, inz. voor Antwerpen, vertolkt. In dit opzicht klinkt zijn afscheid aan het geliefde Rome bijzonder aandoenlijk: ‘Het is tijd dat ik vertrek en al die geesten ontvlucht. Morgen ga ik naar het Noorden. En ik ben gelukkig, want mijn hart is aan de Schelde, bij het Steen, ik denk al aan de lucht en het licht van Henri de Braekeleer’.(1)

Zoo dient hij tot de weinigen gerekend, die, Vermeylen's parool indachtig, het er steeds op aangelegd hebben terzelfdertijd breedzinnige en fijnzinnige wereldburgers en niettemin onverbasterde, trouwe - maar ontwikkelde en niet enggeestige of achterlijke - Vlamingen te zijn, tot de weinigen die Europeeër zijn geworden, zijn kunnen worden, omdat ze bewust Vlaming waren.

André DE RIDDER

(1) Dagen in Rome.

Poitiers

POICTYERS is een seer grote stadt, ende betamelijck bevesticht; heeft aen d'eene syde hooch gebercht, daer de riviere verbyloopt, sijn binnen de muiren veel coren ende wijnackers; seer bewoont van adel, gelegen in een schoon lantschap, dat volder is van heerlijckheit ende edelhuisen dan eenich ander plaetse, die ick in Vranckrijck gesien hebbe. Heeft een academie ende redelijcke coopwinckels.

Zoo schreef Pieter Cornelisz. Hooft op 7 Februari 1599 in zijn 'Reis-Heuchenis'. Opvallend is de indruk van grootheid en heerlijkheid bij den jongen burgemeesterszoon die van het toch veel aanzienlijker Amsterdam kwam? Blijkbaar was Poitiers een stad van belang, vergeleken bij de huidige provinciestad? Maar P.C. Hooft was pas achttien, gemakkelijk verbluft en nog niet ervaren in de waardeering van steden en de scheppingen der menschen. Zoo was de Notre Dame van Parijs 'een stuk werx dat niet schoon maar uytermaete groot is, en veel gecost moest hebben', en het slot van Nuerenberg 'niets bysonders'.

Vestingen, een academie en coopwinckels. Van de vestingen zal wel niet veel meer te zien zijn geweest, wat brokkelige fundamenten van muren en torens verspreid in weilanden en moestuinen buiten de stad. Meer dan twee honderd jaar te voren bezat Jean de Berry daar een van zijn vele kasteelen. Wij kunnen het nog zien in het beroemd 'Getijdenboek' te Chantilly. In het kalender staat Juli in het teeken van de kreeft en van den leeuw. De oogst wordt afgedaan, de schapen worden geschoren in de weide op de boorden van de Clain. Op den achtergrond verrijst het driekantig slot, op elken hoek een ronde toren. Het was gebouwd door Guy de Dammartin, meester der werken van den hertog, bouwmeester op groot formaat die de kasteelen aanlegde van Bourges, Riom, Mehun s/Yèvre, Lusignac bij Poitiers, en de Sainte Chapelle te Parijs. Dertig jaar voor het bezoek van den jongen Hooft werd het kasteel bestormd door de Hugenoten, aangevoerd door Admiraal de Coligny, en rond den tijd van Hooft's reis was het al niet meer dan puin. Onze toerist heeft er dus geen tijd aan verspild. Al konden die ruïnen stemmen tot meditatie. Middeneeuwsche puinen waren echter nog niet in de mode, de Renaissance-mensch had slechts oog voor die der Oudheid.

Gelukkig was er iets levend te Poitiers - een Academie! Het zou van belang zijn te weten welke poëtasters en geleerden daar toen bijeenkwamen. Hooft dacht meer aan Galathea, aan Diana en haar vluchtige nymfen, dan aan den hertog Jean de Berry.

Ten slotte die redelijcke coopwinckels - daarvan hadden wij ook wat meer willen vernemen.

Men kan het hem niet kwalijk nemen dat hij niet méér opteekende. Men zag niet veel in dien tijd. En de 'Reis-Heuchenis' kan zelfs een record van opmerking geheeten worden. Men schonk weinig aandacht aan wat ons thans het meeste boeit, burgerlijke en geestelijke bouwkunst. Men liep de kerken voorbij, gebouwen

uit den Barbaarschen tijd, geen observatie waard. Het hoeft ons niet te verwonderen wanneer wij bedenken dat twee honderd jaar later de jonge Goethe te Assisi niet anders zag of wilde zien dan de kerk van Santa Maria sopra Minerva waar hij de laatste teekenen der Oudheid bewonderde, het fronton en de zuilen van den antieken Tempel, terwijl wat verder op den heuvel, gesteund door bogen als van een aquaeduct de kerk van St. Franciscus ligt waar hij de fresco's van Simone Martini had kunnen zien, en het leven van Franciscus door een navolger van Giotto. En zoo heeft Hooft, die te Chartres de cathedraal niet schijnt bemerkt te hebben, niets gezien van Notre Dame la Grande (Montaigne had er het jaar te voren iets over geschreven), noch van die Poitevijnsche heiligen St. Hilaire en Ste Radegonde.

Poitiers, op een matige helling, glooit naar het Oosten af tot de bedding van de Clain. Een trap van honderd en twee treden klimt van het station naar den abrupten kam waar de hooge stad begint.

Bij mijn eerste bezoek in 1920 was ik er nog geen uur of ik werd aangeklampt door een romantische figuur op leeftijd met een grooten deukhoed en lavallière; hij geleek op Mistral, en had tevens iets van Aristide Bruant, la fière allure des boulevards extérieurs: Jules Robuchon, archeoloog-in-Poitou, en bovendien beeldhouwer. Hij zag de kans schoon om de hand op een toerist te leggen. Hij toonde mij zeldzame aardige hoekjes van de oude stad, die ik alleen niet zou hebben ontdekt, binnenhofjes achter zwaar bespijkerde deuren, verborgen gevels der XVIe eeuw, het Hôtel Fumée, waar de Faculteit der Letteren gevestigd is. Ik moest mee, naar zijn atelier, waar ik bemerkte dat hij meer aanleg had voor de oudheidkunde dan voor de beeldhouwerij. Hij overlaadde mij met zichtkaarten en een aardige heliogravuur, het panorama van Poitiers, gezien van de oevers van de Clain. Gelukkig liet hij mij alleen dwalen in de kerken.

Fransche provinciesteden evokeeren altijd Balzac. De herinnering gaat naar de ‘Scènes de la vie de province’. Balzac was vooral door het westen van Frankrijk aangetrokken. Een enkele maal bewerkt hij de Dauphiné, in ‘Le médecin de campagne’, nooit het land van zijn vader, Provence. In zijn geboortestad situeerde hij de nare geschiedenis van den priester Birotteau ‘Le Curé de Tours’. De behandeling van ‘Béatrix’, ontwikkelt zich te Guérande, in Bretagne. Met ‘Le Curé de Village’ zijn wij te Limoges, ‘Eugènie Grandet’ slijt haar triestig leven te Saumur, het verhaal van ‘Les deux poètes’ begint in Angoulème.

De physionomie der provinciestad is het gewenschte decor voor een drama in de jaren '30. Het kan niet anders of er moet een sombere geschiedenis aan verbonden zijn. De gevel van een gerechtshof, altijd onheilspellend, een hermetisch klooster, een patriciershôtel met antieke gordijnen, de kleur van een postkoets, de snit van een kleed, meer is er niet noodig om episodes van Balzac te doen herleven. Het geheim van een geboorte, de captatie van een testament, krakeel en intrigen - Balzac is dàar om met wellust in familiezaken te wroeten. In een geel Empire-salon zitten een pokdalige heer en een douarière (hebt ge bemerkt

dat Balzac liefhebberij heeft voor pokdaligen? zeker de ziekte in de mode?), tusschen muren van folianten werkt in de eenzaamheid een priester, een diligencie rolt in de koer van een gasthof. Een naam, de titel van een boek in de vitrien van een boekwinkel, en heel de Balzac- atmosfeer staat U voor den geest. Zoo bemerkte ik te Saint-Flour deze ontstellende naamplaat ‘Vert, Huissier’; en in een stoffig papierwinkeltje te Rodez kocht ik een boek over ‘l'Affaire Fualdès’.

Maar Poitiers komt niet voor in het repertorium van Balzac! Het lijkt haast onwaarschijnlijk. Want die stad wàs iets voor hem. Een bisdom, een universiteit, een Hof van beroep! Stel u voor, in de dagen van Balzac, die gesloten adel, magistraten doortrokken van Portalis en Tronchet, advocaten die pleitten in glacéhandschoenen, nieuwe rijken die hadden gewoekerd in het Keizerrijk, agioteurs uit de Restauratie. Ook de romantische ligging had in den smaak van Balzac kunnen vallen: het plateau met panorama op de vallei van de Clain, die traag over grasachtigen bodem langs antieke witte huizen spoelt; kronkelstraatjes met doorkijkjes in rustieken koer; ieverig gaan en komen van priesters in wuivende soutane; stilte 's namiddags in de hellende straten van gestampte aarde zonder voetpad, cafétjes waar militairen komen, winkels waar gij door een gordijn moet van ritselende kralen. En de vocabels vliegen door ons geheugen, Mortsauf, Popinot, Vandenesse, Ajuda Pinto, of hoe zij ook heeten. Het is alles Balzac.

Gelukkig zijn er andere literaire herinneringen. Een straat draagt den naam van Emile Faguet. Hij was hier op het Lycée tot de rhetorika, voordat hij ging naar Charlemagne te Parijs. Na zijn Ecole normale werd hij hier leeraar aan hetzelfde Lycée. Misschien heeft hij wel les gegeven over de XVIe eeuw, in de atmosfeer zelf van de Pléiade, colleges over Pierre Ronsard die niet ver van hier geboren is, bij Vendôme, en die van 1542 tot '49 te Poitiers verbleef met zijn vrienden, de poëten Jean Antonin de Baïf en Rémy Belleau. Ronsard was in zijn landelijke gedichten geïnspireerd door de oevers van de Clain, hij noemt het riviertje driemaal in ‘Le Voyage de Tours, ou les Amoureux’. Ook Pierre Lasserre heeft hier gewerkt. Maar van zijn verblijf en dat van Faguet weten wij niet veel. Des te beter zijn wij ingelicht over Hippolyte Taine.

Taine kwam hier in April 1852. Hij was toen vier en twintig, en woonde in de rue des Carmélites nr. 6, un peu plus loin du collège, schrijft hij aan zijn moeder. Een straat of drie te Poitiers... En zijn weg liep, met wat goeden wil, langs Notre-Dame la Grande en Saint Porchaire - dat is te onthouden. Hij kwam van Nevers, met zijn schoone kerk van St. Etienne en zijn zestiendeeuwsche huizen op den rand van de stad. Hij had daar een professor van philosophie vervangen en was te Poitiers benoemd als leeraar van de rhetorica in het Lyceum. Hij leefde afgezonderd tusschen zijn boeken en zijn piano, want hij was een goed musicus. Je vis fort heureux à Poitiers, occupé à écrire une thèse sur la Sensation. Maar de leerlingen vielen niet mee. C'est le comble de la paresse, de la bêtise, de la platitude, bien pis qu'à Nevers. Duidelijker kan het niet. Na den staatsgreep van 2 December 1851 deed de ultramontaansche tyrannie zich in het onderwijs duchtig voelen. Taine beklaagt er zich over dat hij verplicht is aan

zijn leerlingen de lectuur te moeten ontzeggen van de Provinciales, Tartufe, l'Ecole des Maris en Jocelyn.

Ziehier wat hij schreef aan Prévost Paradol: Me voici Poitevin, il n'y a pas de quoi être fier. La ville est affreuse, pavée de têtes ou plutôt de pointes de clou, religieuse au possible, peuplée de nobles légitimistes ultras, et qui font bande à part. Ville affreuse stemt tot nadenken. Het was in 1852 niet beter gesteld dan in 1599. Het is haast onbegrijpelijk dat Taine die eenige jaren later zijn 'Philosophie de l'Art' zou schrijven, geen woord zegt van de romaansche kerken. Muziek trekt hem meer aan. Aan zijn moeder schrijft hij: Je vais quelquefois chez deux jeunes gens qui font des duos de flûte et qui jouent avec goût. Cela est doux et suave et assoupit la pensée comme le souffle d'un vent d'été. Taine was wijsgeerig aangelegd, maar ook romantisch dweepend, lezer van Hegel's Philosophie der Geschiedenis en tevens van 'Le Compagnon du Tour de France' - dan is zijn ziel toute en éruption (sic.) Het verblijf te Poitiers was geen gezegende tijd. De thesis over 'La Sensation' - men moet zijn brieven lezen, o.a. aan zijn vriend de Suckau om zich een denkbeeld te vormen van zijn inspanning en zijn grondige studie - werd geweigerd op grond van zijn doctrines dangereuses. Toen hem in het najaar een sixième te Besançon werd aangeboden, bedankte hij voor die verandering. Voor den lezer der brieven is het een oplichting dat hij Poitiers verlaat en zijn intrek neemt te Parijs in een klein hôtel der rue Servandoni, bij Saint Sulpice. Pas toen hij een betrekking kreeg in het Institut Carré Demailly waar hij o.a. kennis maakte met Boutmy, kwam er klaarte in zijn leven.

En nu de kerkgang.

Aan de cathedraal van St. Pierre, die afgezonderd ligt op een plein, zijn de namen verbonden van Henry Plantagenet en Eleonore van Aquitanië, namen van suggestieve muzikaliteit. St. Pierre maakt den indruk wat verzakt te zijn. Drie portalen, geklemd tusschen twee lompe, vierkante torens, zonder spits. In de tympan van het middenportaal het gewoon thema van het Laatste Oordeel. Links de Dood Mariae. Rechts Christus en de Apostelen, de Ongeloovigheid van Thomas en St. Thomas in Indië. Dat Laatste Oordeel is minder pathetisch dan sommige Oordeelen in gothische tympans. Christus is in de bovenverdieping opgesteld volgens de formule van Parijs, t.t.z. geflankeerd van twee engelen, daarnaast O.L. Vrouw en St. Jan. De Christusfiguur is opvallend gracievol, jong en bemoedigend. In de tweede verdieping worden de goeden van de boozen gescheiden. De duivels zijn niet zoo woest als die te Bourges, Zij gelijken op de meeste gothische demonen. Met hun dikken buik en korte beentjes zien zij er uit als Papoea's. Een vrouwmensch wordt horizontaal aangedragen naar den muil van een Leviathan om als een brood in den oven worden geschoven. De Opstandling beneden vertoont de woelige beweging van de rijzende zerken.

Binnen gloeit het alles beheerschend glasraam der absis: Christus op het Kruis. Van groote afmetingen, herinnert Christus aan het traditioneel schema der Trecentisten: de spieren van buik en borst sterk afgeteekend, het lichaam in zig-zag, beweeglijk, de armen kort, het tegendeel van de gewilde gerokkenheid

bij Grünewald. Naast den Heiland zijn Longinus, St. Jan en de Sponsdrager, slechts half zoo groot als Christus. Het bloedroode kruis gloeit daar eenzaam op den achtergrond.

Niet ver achter de cathedraal ligt Ste Radegonde, en daarachter zijn die witte huizen langs de Clain. Een plompe vierkante toren, met achtkantige bovenverdieping, links geflankeerd van een traptorentje met lantaren. De toren en de kerk zijn smal, er is slechts een middenbeuk zonder transept. Dat geeft aan de kerk meer het uitzicht van een kapel, in tegenstelling met de lage breed uitgezette St. Hilaire. Onder de kornis van elke verdieping loopt een fries van maskers; specifiek romaansche, ruw gehakte wezens die doen denken aan de figuren van Cantré, Permeke en Gustaaf de Smet. De Heilige Radegonde is de patrones van Poitiers. Pikant dat deze Duitsche koningsdochter, geboren in 548, afkomstig uit het land van Thüringen, een heilige is geworden in Frankrijk. Snood bedrogen door Chlothar I, werd zij door broeder Medardus van Noyon meegenomen naar Poitiers. De herinnering aan die Chlothar moet wreed geweest zijn, want om haar zielesmarten te heelen stichtte zij het klooster van het Heilig Kruis, waar zij zich opsloot in een cel. Zij deed de cel dichtmetsen, behalve een kleine opening, gelijk een brievenbus, zooals wij zien op een boekverluchting. Door die opening kon hare hand allerlei wonderen verrichten, zooals beschreven werd door Venantius Fortunatus. Maar wij hoeven het Latijn van Venantius Fortunatus niet te lezen, want op een XIII eeuwsch glasraam der kerk zien wij hoe zij een blinde genas, den duivel uit een bezeten vrouw joeg, gevangenen verloste, en visschers uit den storm redde. Al die mirakels hebben diepen indruk gemaakt op de verbeelding der Poitevijns, die haar den 13n Augustus vieren. En Puvis de Chavannes heeft haar afgebeeld op een muurschildering in het Stadhuis, waar zij in wit gewaad met bevallig zijdelings gebogen hoofd luistert naar den H. Fortunatus die zijn gedichten voordraagt in het pand van een kloostertuin.

Voor St. Hilaire moeten wij naar den westkant. Die St. Hilaire is ook een heilige van beteekenis. Mettertijd werd hij de groote heilige van Poitou. In den grond een bekeerde heiden, zooals wel meer gebeurt, maar die als neophyt veel vlijt aan den dag legde, bisschop werd en te velde trok tegen de Arianen. St. Hieronymus heeft een plechtig woord: ‘zijn boeken hebben de onweerstaanbare kracht van de Rhône’. De pelgrims die langs Poitiers trokken, op weg naar St. Jacob van Compostella, verzuimden niet hun devoties te doen aan St. Hilaire. De kerk is laag en breed uitgezet met een absis van vijf uitpuilende romaansche absidiolen gedekt door petasen van schaliën. De binnenruimte verrast door den wijdschen aanleg der zware beuken onder romaansche rondgewelven, met perspectieven in alle richtingen, wel niet zoo grootsch als de St. Front te Périgueux, maar toch wekken zij een gelijkaardige gewaarwording.

Op onzen weg door de stad loopen wij langs St Porchaire. De kerk is van weinig belang. Maar de zware, vierkante toren van twee verdiepingen in grijzen steen is een eerbiedwaardig stuk en maakt een aardigen indruk in het stadsbeeld. Gekneld tusschen winkelhuizen - links V ê t e m e n t s , rechts M. P h i -

loque, Sellier - staat deze toren daar vertrouwelijk en gezellig. Een geluk dat hij niet ontmanteld is, in 1843 liep hij zelfs groot gevaar te worden afgebroken, ware hij niet gered door tusschenkomst van de Société française d'archéologie. In den toren hing vroeger de klok der Universiteit die werd geluid om aan te kondigen dat een thesis zou worden verdedigd.

Maar het schoonste bezit van Poitiers is Notre-Dame-la-Grande. Montaigne heeft haren oorsprong verteld: On dict que la fondation de Nostré Dame la Grand', à Poitiers, print origine de ce qu'un jeune homme desbauché logé en cet endroict, ayant recouvré une garse, et luy ayant d'arrivée demandé son nom, qui estoit Marie, se sentit si vifvement esprins de religion et de respect de ce nom sacrosainct de la Vierge mère de nostre Sauveur que non seulement il la chassa souldain, mais en amenda tout le reste de sa vie; et qu'en condition de ce miracle, il feut basty, en la place où estoit la maison de ce jeune homme, une chapelle au nom de Nostre Dame, et depuis l'église que nous y veoyons. Zoo ver de legende van dien braven jongeling. Intusschen weten wij dat de gevel van Notre Dame la Grande gebouwd werd even na 1143. Hij wordt geroemd als de schoonste romaansche van Centraal-Frankrijk, slechts te vergelijken met dien van Angoulème. Maar die lijkt drukker en bijna overladen. Notre Dame la Grande is de naam. En de kerk is opvallend klein. Wat ziet zij er oud uit, verschrompeld! Maar wat prachtig uitgevreten steen, grijsgroen gepatineerd. Zij lijkt wel gebouwd uit mos. Klein en toch groot, schoon van verhoudingen, zoo maakt zij indruk door haar stille majesteit. En men denkt dadelijk aan het Oosten. Die byzantijnsche rondbogen, die korte stevige zuiltjes op de tweede verdieping, die wachttorens met geschubde puntdaken gelijk perzische mutsen, de groote toren op de kruisbeuk met een dak van hetzelfde in deze streek zeer verspreid type, allemaal bouwelementen die de Kruisvaarders uit Morgenland hebben meegebracht. De gewelfribben van het hoofdportaal zijn met oneindig geduld bewerkt in afwisselende ornamenten. Kijk aandachtig toe, gij zult er een boog bemerken van vogels en kruipdieren die in hun staart bijten en gekruld zijn als krakelingen. In de kapiteelen der kleine rondbogen nestelen allerlei dieren die daar te voorschijn treden uit het struweel van steen; op een hoek zit een gevleugelde leeuw, dragend een gebaard mannenhoofd gelijk een beeld van Khorsabad in miniatuur. In kleine nissen, beklemmend-opgesloten onder lage vout, schuilen roofdieren. Van de romaansche horror vacui getuigen de figuren die aangebracht werden boven den linkerboog: heelemaal links, Adam en Eva onder den boom der wetenschap, in hun primitieve vormen herkent men toch den wil om de erfzonde aan het voorportaal te brengen, een rilde Eva en een onbeholpen, schuchtere, door den tijd geschonden Adam. Dan, afgezonderd op een troon de Oosterling Nabukodonozor, de tijd heeft zijn gezicht uitgevreten. Dan volgt het drama der Propheten, gëinspireerd op het Sermoen van den pseudo-Augustinus, dat werd gelezen op Kerstmis, de vier Propheten: Mozes, Jeremias, Jesaia en Daniel dragend boeken, banderollen, de tafelen der Wet. Van Adam en Eva slaan zij de brug naar de Boodschap, Gallische godheid met

gekruld hertsgewei en den Boom Jessé. Op de tweede verdieping hebben de Apostelen plaats genomen. Bijna allen hebben veel geleden van weer en wind - slechts een die den kop niet verloren heeft! - het doet er niet toe, zij hooren daar vlak onder den Christus hoog gezeten in de mandorla van het sober fronton. Waar het maar kon, onder elke kornis, is weer een fries van maskers aangebracht, geen stutsteentje, of het werd uitgehakt tot een grimas, verstarde tronies met uitpuilende oogen, blazende wangen, wreede knevels, of lange spookgezichten met spleetoogjes en dichtgesnoerden mond, die herinneren aan precolumbiaansche afgoden. Wij bemerken ze op de drie verdiepingen van den pyramidalen middentoren, tot onder de hoogste, de derde kornis, telkens die krans van koppen, zij loeren acht honderd jaar over Poitiers.

Het jaargetijde en het uur zijn gunstig voor het genieten van oude kerken. September. Stille, ietwat weemoedige vacantiemaand, ze geeft nog milde warmte die de peren doet rijpen aan het spalier, en brengt regen die het grijs en het oker der oude gebouwen bevochtigt.

Langzaam verzadig ik mij aan dezen westgevel. Laat in den namiddag wordt hij door de zon met donkergoud geverfd. Mijn gedachten gaan even naar Amiens, de rhythmische stijging van zijn verdiepingen, naar Chartres en zijn twee scherpe rotspieken, naar de breede ontvouwing der vijf grotten van Bourges. Daar is alles triomf, hemelbeklimming, drift naar verlossing, jubelkreet van bevrijding. Alle boeien zijn gebroken en de mensch stijgt er uit. Notre-Dame-la-Grande integendeel is ingetogen, gesloten; de mensch bukt ter aarde, vol devotie, in zichzelf gekeerd, meer mediteerend dan extatisch. Geen heerschzucht, geen woede, geen liberalisme. Het lichaam gaat zich buigen onder de rondvouten. De bouwmeesters en de monikken die dien gevel hebben opgezet en versierd, hebben gekeken naar de huiselijke ivoren dyptyken. Geen muziek die de ziel van het Romaansche zoo innig uitdrukt als het ‘Orgelkoraal’ in G van J.S. Bach.

Ik loop in de klamme straten van Poitiers, langs de treffelijke winkels. M. Philoque, Sellier, hindert mij niet naast den grijzen toren van St. Porchaire. In de vitrien van een kleerwinkel herken ik Pranzini aan zijn verglaasden blik en mottigen knevel. Bij M. Vollat, patissier-glacier in de rue Gambetta, koop ik een heelen bussel angélique, Tintoretto-groen in roze faveur. Bij den brillenmaker gaat de capucin in zijn weerhuisje verdwijnen: wij krijgen regen. De eetzaal van het Hôtel du Palais is geheel in zwart-en-zilver.

Het is de provincie.

Arthur CORNETTE

De zwijger

Wie 's nachts den kop langs 't kussen van zijn vrouw kan leggen
en weet dat in den regen menschen vechtend zijn,
voelt zich opeens bezwaard met mannelijke pijn,
die schaamte en ikzucht is en bijna niet te zeggen.

Hij vraagt zich dubbend af waar hij het heeft verdiend
om naast zacht vrouwenvleesch zijn slaap te mogen strekken,
met warme wol en rust zijn lijf en zorg te dekken
en overtuigd te zijn: de dood is nog mijn vriend.

Hij luistert naar den wind, die geeselt met den regen,
hij weet dat hij geen held maar ook geen lafaard is,
geen duivel zonder god, geen heilige in een nis, maar mensch, die vier jaar lang gewacht heeft
en gezwegen.

Gezwegen en gehoopt, maar dan met zekerheid
en koppig in zich zelf, dat eens het tij zou keeren;
in stilte heeft hij geweend bij 't wreede bombardeeren,
zich troostend in 't besef: het is een harde strijd.

Had men het hem gevraagd, hij had een brug doen springen,
den blinddoek zelfs geweerd, ware hij gefusilleerd.
Maar niemand vindt zijn lot, dat eigenwijs regeert
en dat men nooit tot eigen baat of wil kan dwingen.

Doch hier in 't lauwe bed staat zijn geweten op
als hij zijn rijkdom ziet en voelt wat men kan derven,
wanneer men in den regen voor zijn land moet sterven.
En hard wendt hij zich om met in zijn keel een krop.

11-1-45

KAREL JONCKHEERE.

Uw gemak houden

VOLGENS Jan Van Mijnsheeren moest ge tijdens de bombardementen met V een en twee op Antwerpen anders niets dan uw gemak houden. Jan was schrijnwerker, maar een goede. En specialist in het bijwerken van antieke meubelen. Kisten die vijftig jaar op een zolder, melkkasten die nog langer in een boerenachterkeuken hadden gestaan op drie, twee, een of geen pooten en onder twintig lagen dikke, vuile verf. Jan waschte die met caligène, repareerde hun rotting en verminktheid, beitste, boende ze en het waren nieuwe oude. Hij deed dat niet voor firma's of antiquairs, maar voor liefhebbers, rijke, ontwikkelde heeren, die hem met vreugde brachten wat ze zelf ontdekt hadden, bij hem kwamen zitten terwijl hij er aan werkte en een beetje spijt hadden als het gedaan was, omdat het zoo aangenaam was bij Jan in zijn werkhuis achter in den hof. Hij had de rust en de wijsheid van die meubelen.

Jan kon uitwijken zoo goed als een ander, hij woonde met zijn vrouw alleen. Zijn zoon Oscar was marineofficier op zee voor de Engelschen, zijn dochter Céline was getrouwd te Tongeren, de heeren klanten brachten geen nieuwe meubelen meer. Maar Jan vond dat hij op niemands kap moest gaan zitten. Hij werkte gewoon voort. In dien van '14 had hij vier jaar loopgracht gedaan, twaalfhonderd nachten buiten geslapen, nooit bang geweest. Nog niet eens gebeefd. De werkhuiszolder stond vol oud goed dat hij als onherstelbaar afgekeurd had. De heeren lieten dat dan maar bij hem staan. Jan haalde nu stuk voor stuk naar beneden en had nog nooit zoo plezant gewerkt. Want het is plezant voor eenen stielman iets te maken dat niet meer kan gemaakt worden, niet moeten klaar zijn op een zelfgestelden dag en denken aan de blijdschap en de verrassing van de heeren. Maar Jan toch, jongen, zie dat is het grootste plezier dat ge mij kondt doen!

Jan onderschatte het gevaar niet. Hij vond dertig V's per dag op een stad als Antwerpen veel en zeventig, tachtig, negentig, zooals het ooit geweest is, overdreven. Negentig vond Jan vanwege den Duitsch beesterij. Hij was daarin nochtans breed. In zijn gedacht kon de oorlog niet wreed genoeg zijn, anders werd de mensch nooit slimmer en hij is van zijn eigen al zoo stom. We mogen over den oorlog ook niet klagen, want wij hebben er niets tegen gedaan, we hebben hem allemaal goedsmoeds laten komen. Welnu met die breede opvattingen vond Jan negentig V's op Antwerpen niet gepermitteerd. Alles moet een beetje menschelijk blijven ook.

Hier en daar is er wel een niet bang geweest onder de V's, maar die verschoot ten minste, die zei al eens oei! Hewel, Jan Van Mijnsheeren nooit. En ik zal zeggen waarom, als ge wat napeist verstaat ge dat. V twee hoorde of zaagt ge niet komen, V een raar of zelden en uit den weg loopen bestond niet. Dus ge moest wachten op den slag. En als ge den slag hoorde was 't gevaar voorbij en niet voor u, want dat bestond in een ontploffing zoo dicht bij u dat ge ze niet hoorde. Dus verschieten was effenaf onnoozel en daarom verschoot Jan nooit of jamais. Als zijn vrouw naar heur hart pakte en moest gaan zitten, keek Jan

zachtmoedig over zijn klein oorlogsgazetje en zijn ijzeren bril. Maar kind toch, dat ge nu nog wilt verschieten, ze ligt er immers al lang.

Jan lachte niet met bange menschen, hij stoefte niet met zijn sterkte. Ieder zijnen aard. Aan 't front ook. Rechtover hem woonde een bediende met vrouw en dochterken van zestien jaar, een schoon kind. Hij liep met een matras op zijn kop naar een schuilkelder, kwam er niet meer uit en stuurde driemaal daags zijn vrouw en dat schoon kind in het gevaar om zijn maaltijd te gaan klaar maken. Zelfs over dien sprak Jan niet minachtend. Schrik hebben moet erg zijn, zei Jan.

Jan had een braaf zacht vrouwken, nog schoon, een kop kleiner, maar dezelfde lieve, heldere oogen, iets grooter open en een titsken donkerder grijs. Hij had er in dertig jaar geen woord mee gehad. Toen de eerste V's vielen kalmeerde haar zijn sterkte, toen het erg werd, werd ze kwaad op hem. Zij schrikte zich allegedurig halfdood en hij ging, at, zat, stond, werkte en sliep alsof er niets gebeurde. Jan begreep die ergernis. Aan 't front ook. Een kameraad van Boisschot zou hem soms geslagen hebben als hij gedurf had. Jan zei nederig: Ja, kind, en ge zult gij mij zoo moeten verslijten.

Eerst wou ze naar Céline in Tongeren. Goed. Maar ze ging niet zonder hem. Toen raadde Jan het af. Wat zouden zij daar zitten doen? Op een ander zijt ge een doolaard en een sukkelaar, ge hebt uw gerief en uw werk niet, ge zijt rap te veel, er kan daar ook een vallen en thuis blijft ge op uw gemak.

Dan wou ze in den kelder wonen. Jan raadde dat af. Uw meubelen versleuren, uwen kelder versterken beschermt u niet, zet u uit uwen haak, maakt u bang, ge doet flerecijn op, weet niets meer liggen, zijt niet meer op uw gemak en ge houdt het niet vol. Het is al erg genoeg zonder dat ge u zelven van alles aandoet.

Dan sprak dat braaf goed Marieken hem drie volle weken niet aan. Dat ging over met patientie. Den dag van acht en negentig kon haar niets meer schelen. Is 't voor ons dan is 't maar gedaan. Ze had zich met liefde opgewerkt tot de hoogte van den man dien de Duitschers nog niet eens konden doen verpinken met al hun lawijt. Ze week van hem geen voet om zijn lot te deelen. Ze werkte zooals hij, breien bij hem in het werkhuis. Verschieten natuurlijk nog wel. En bij een heel harden slag wenschte ze dat de laatste Duitsch en zijn laatste kind kapot werden gemaakt. Dat zacht Marieke. Laat ze maar doen, zei Jan dan, verstrooid, het breed timmermanspotlood tusschen de lippen en veel meer met zijn meubel bezig dan met de V's.

Den eersten keer vlogen bijna al de ruiten van den achtergevel en het werkhuis uit en het dak open. Wat nu, schreide het vrouwken, zult ge nu luisteren, gij leelijke koppigaard dat ge daar staat! Wacht wat, suste Jan, 't zal rap gemaakt zijn. Vóór den donker lag het dak toe en was vóór al de ruiten triplex geslagen. Waren ze nu eens weg geweest, dan had hun huis hier schoon gestaan. Allee, kind, maak eens ne goeien pot koffie.

Veertien dagen later, juist om één uur 's middags, vlogen al de ruiten van

den voorgevel en twee ramen radicaal uit. Om half zes stonden de ramen er weer in en was alles toegenageld met triplex. Ge moet doen wat er te doen is en uw gemak houden. Ze dronken ne goeie pot koffie, zeiden dat de Engelschman en de Amerikaan hem die V's dubbel zouden terugsturen, aten in de keuken, sliepen op het eerste en werkten in het werkhuis zooals zij heel hun leven hadden gedaan.

Ze woonden in een slecht kwartier, een week later viel er een op twintig meter van het werkhuis waar Jan Van Mijnsheeren een antieke vitrine herstelde en Marieke kousen stopte met haar knieën tegen het duvelken. Ze hoorden geen slag. Een wind die niet floot, een onhoorbare zucht vouwde muren en dak toe en alles was gedaan eer zij hadden kunnen denken dat het gedaan was. Hun leven hield op zooals de stem van een radiospreker zonder dat hij het gewaar wordt, afgesneden wordt door een technische storing waarover de redactie zich twee minuten later verontschuldigt.

De reddingsploegen waren er bijna tegelijk met de V. Ze zochten de dooden en gekwetsten natuurlijk eerst in de huizen, maar nog vóór zonsondergang zagen zij dat er iets gestaan had op de kleine plek waar Jan dik dertig jaar gewerkt had. Een toeval en zoo zijn die twee brave menschen nog denzelfden nacht naar het gasthuis gevoerd. Hun identiteit en hun overlijden waren gauw vastgesteld, om acht uur 's avonds lagen zij al in het doodenhuizeken tusschen den hoop en last van familiebezoeken en geschrei heeft het gasthuis niet gehad, want wie kon rieken dat Jan en Marieken een dochter hadden te Tongeren en zoo hield ieder zijn gemak.

Den dag van zijn begrafenis, terwijl hij naar kerk en kerkhof gevoerd werd en in den put neergelaten, hoorde Jan Van Mijnsheeren een groot, aanhoudend en agaçant gerucht en hij had een gevoel van ongemak. Maar het was een onbehaaglijkheid totaal buiten hem, want hij wist niet wie hij was. Hij kon zich niet weren en het zou niet geholpen hebben. Niemand dacht er aan dat een man die niet eens oei zei voor negentig V's per dag, van één V nog niet dood was. Eenmaal onder de aarde en niet meer geschokt, vond hij weer de rust van zijn bewusteloosheid, Jan sliep nog eens uit.

Daarna werd Jan wakker. Hij opende de oogen, sloot ze, opende ze, deed dat dikwijls na elkaar en besloot dat hij in den pikkendonkeren lag ofwel blind was. Hij had nooit iets aan zijn oogen gehad, dus was het donker.

Hij wilde tasten waar hij was, maar zijn twee armen sliepen en verroerden niet. Hij probeerde zijn voeten te bewegen, maar zijn beenen sliepen tot boven. Hij hield zijn gemak en trachtte langzaam vingeren en teenen in beweging te krijgen om het bloed te doen vloeien en intusschen dacht hij na wie hij was. Hij herinnerde zich eerst het agaçant gerucht en de onbehaaglijkheid, dan mijnheer Vos van de vitrine, zijn beste klant en zooveel als zijn vriend, dan Sophie, de meid van mijnheer Vos, die hun angora-kat en papegaai gebracht had vóór hun vertrek, en toen opeens zijn vrouw, zijn huis, Oscar op zee, Céline te Tongeren, de vitrine waaraan hij werkte. Hij vroeg zich af of er soms geen V een of twee zou gevallen zijn. Als dat waar was, was het een leelijke affaire. Voor hem zoo

niet, maar voor Marieken, die er niet tegen kon vermits ze schrikachtig van aard was.

Iets voor haar doen kon hij nog niet, daarom wilde hij ze al eenigszins gerust stellen. Hij riep in den donker haren naam. Nu hoorde hij zijn eigen stem niet. Geprobeerd en nog geprobeerd, hij hoorde het binnenwaarts kraken dat we vernemen als we slikken, maar geen stem en hij wist niet of hij werkelijk riep en het niet hoorde, of moeite deed om te roepen en het niet kon.

Gelukkiglijk voelde hij toen eenig avans: aan weerskanten van zijn lichaam was zijn duim over zijn wijsvinger aan 't wrijven, of wijsvinger en duim over iets dat er tusschen stak, misschien een beitel, hij kon het niet onderscheiden. En ginder ver, wel honderd meter van hem af, bewogen zijn teenen. Zijn bloed begon dus te vloeien. Patientie. Die had hij, maar waar was Marieke? Opeens herinnerde Jan zich dat hij aan de vitrine bezig was, den lijmpot noodig had die op het duvelken stond, tegen zijn vrouw zei: ‘Geef den lijm eens, kind’ en ze had hem niets meer gegeven, er was iets tusschengekomen. Dat moest een V geweest zijn, want van zijn eigen was Jan niet van zijn zelven gegaan. Ongetwijfeld lag Jan bedolven onder het werkhuis, misschien met geluk onder de vitrine die hem beschermde. In alle geval had hij weer eens chance gehad. Aan het front ook altijd.

Het voornaamste was zijn vrouw gerust stellen en zien hoe het er mee was. Dat zou hij gauw kunnen doen, want van weerskanten voelden zijn handen zijn beenen, twee dikke ronde klompen, precies niet van hem. Hij neep er in zonder kracht en voelde dat zijn ledematen niet sliepen, maar versteven waren van een afgrijselijke kou. Lag hij in vollen winternacht onder den blooten hemel? Lang en scherp hield hij de lucht in 't oog, luisterend naar een nachtelijk gerucht, maar niets. Hij werd moe van de inspanning en sliep nog maar eens patientig in om kracht te winnen, want zoo was het geen avans.

Toen hij wakker werd ging het veel beter. Hij wist wat hij allemaal moest doen, kon zijn teenen tasten en wel nog niet zijn handen opheffen, maar ze glijdend over beenen en buik naar boven halen. Zoo voelde hij dat hij geen wonden had, maar ook niet heel veel aan 't lijf, vandaar die kou. Gelijk bij het bombardement van Contich moest de luchtdruk hem de kleeren hebben afgerukt. Hij had in alle geval geen broek meer aan, gênant, maar in Mechelen was het ook gebeurd. Het beste tegen die terribele kou was zich op zijn zij keeren en zijn knieën optrekken, zich oprollen en zich warmen aan zijn eigen warmte. Wat verschoot Jan toen hij dat niet kon. Zijn teenen bewegen was alles. Zijn lee moest kapot zijn, zijn onderste helft was precies niet meer van hem.

Voor den eersten keer voelde hij zich verlaten en hulpeloos. ‘Hulp!’ riep Jan, maar hoorde niets! ‘Hulp!’ en er kwam vocht in zijn mond, een straalken liep uit zijn linker mondhoek. Daar had hij geen goed oog in. Hij trok zijn handen naar boven, maar of het speeksel of bloed was kon hij niet voelen. Niet meer roepen. De redders zouden hem wel vinden. Onpatientig meer willen doen dan ge

kunt, is niet goed, ge verergert uwen toestand en het is geen avans, Jan hield zijn gemak.

Hij liet zijn handen weer afglijden. Zooals hij gepeinsd had lag hij op hout, maar zijn vingeren waren niet gevoelig genoeg om te zeggen: het is eik, olm of deen. Hij schoof zijn handen uiteen. Langs weerskanten een plank. Hij lag in een specie van bak. Wat hem fel verwonderde was de smalte. De vitrine was van boven een meter zestien, van binnen gemeten voor de schabben, en van onder een meter vijf en veertig. Dit was hoop en al zestig. Zou de vitrine toegedrukt zijn? Een kas van die maat had hij niet en waar waren dan de splinters, de glasscherven, de barsten en de ongelijkheid van oude meubelen? Dit was nieuw werk. Waar was het onderste en het bovenste?

Jan werd oprecht ongerust. Hij kreeg een voorgevoel dat hij in een slecht parket zat. Hij werd gelijk een dier in een kot. Hij kon wat hij nog niet gekund had, zijn handen kwamen recht op zijn ellebogen. Ze voelden dat hij onder hout lag, zeker drieduimsplanken die tegen den muur stonden, wat een geluk dat die hem niet hadden gepletterd. Hij tastte met den rug van zijn middelste vingerleden. Het waren de drieduimsplanken niet, want ze waren geschaafd. En ze lagen in dakvorm. Jan lag tien tegen een in een doodskist.

Nog hield Jan zijn gemak. Hij liet onmiddellijk zijn handen op zijn borst vallen en tastte aan den kraag van zijn hemd. Er stond een knoppeken aan en al zijn hemden sloten van boven met een colknoppeken. Hij was dus gelijkt en in het hemd van een ander in een doodskist gelegd.

Zijn eerste gedachte was niet angst of iets in dat genre, het was: hewel, 't is goed. Ik ben toch kapot, kan mij niet verroeren of verleggen, op de wereld kan ik niets dan last verkoopen. Hij bracht zijn handen samen, de vingers tusscheneen. Twee en zestig was jong voor een man zoo sterk en gezond, nooit ziek geweest, maar hij hield er rekening mee dat hij had moeten sneuvelen aan het front, minstens drie keeren was hij miraculeus ontsnapt, hij had dus een toemaat van meer dan vijf en twintig jaar gekregen in vergelijking met de gesneuvelde kameraden. En hij had een schoon leven gehad.

Tot aan zijn eerste communie was hij thuis geweest in zijn dorpke bij Tongeren, vader en moeder waren braaf en goed, naar school gaan, barvoets loopen, vuurke stoken, nesten zoeken, vischkens scheppen, schoone tijd. Dan was moeder gestorven, hij was in de leer gegaan bij grootvader te Tongeren, die was stoeldraaier. Het was daar goed. Grootvader was gestorven, Jan kon de zaak voortzetten, maar jong en nog niet slimmer zijn, hij trok naar de groote stad. De twee eerste jaren ging het zoo goed niet, maar dan leerde hij Marieke kennen, de dochter van een tolbeambte van Tongeren, het braafste vrouwke van geheel Antwerpen, dat durft Jan gerust zeggen zonder te stoefen. Vóór den oorlog hadden ze al een kindje, Oscar, nu op zee voor den Engelschman. Na den oorlog kochten ze Celine. Een schoon leven, oprecht. Rustig, regelmatig, vree in huis, zijn eigen meester, overal gaarne gezien, geen politiek, met Marieke naar de kerk, maar meer niet. En nu hadden ze hem in een doodskist gelegd vóór hij dood was. Dat had Jan niet

verdiend. Waarom hadden ze niet wat beter uit hun oogen gezien? Mocht hij dat niet vragen?

Jan voelde tranen loopen. Een onmetelijk medelijden met zichzelf zwol in hem, vulde boordevol zijn borst met een warme sterke golf en opeens wist hij niet of zijn lichaam snikte dan wel zijn kist bewoog. Hij dacht dat ze hem opnamen om hem weg te dragen naar het graf, hij sloeg met zijn handen, tokte met zijn ellebogen, hij meende dat geheel zijn roerloos lichaam bewoog, schudde, stampte, sloeg. Zijn handen vielen, hij krabde op den bodem. Hij kreeg ze nog eens tegen het deksel, hij duwde dat omhoog, hij liet een schreeuw, maar in plaats van geluid gaf zijn mond een overvloedig vocht uit. Jan Van Mijnsheeren gaf het niet op, hij wilde leven, niet levend begraven worden, hij vocht tot hij in bezwijming viel.

Nog eens kwam Jan bij kennis. Hij had geen kracht meer. Hij wist dat het gedaan was, hij zou er zelfs niet van verschoten hebben dat hij al onder den grond lag. Hewel, hij lag daar goed. Een wereld waarin dat allemaal mogelijk was, die twee oorlogen, al wat hij gezien had aan het front, dat torpedeeren van schepen met vijftienhonderd man, duizenden jongens kapot maken op eenen dag, geen brood of geen patatten hebben, menschen dood martelen in die kampen, die V's, Belgen ondereen malkander vervolgen en kwaad doen, al die onbarmhartigheid voor den mensch en als er dan een V valt pakken ze u op en steken u in den grond zonder te zien of ge wel dood zijt, hewel Jan verliet dat allemaal content. Hij is stillekens ingeslapen zonder ambras maken.

Zijn schoonzoon was een regent, een klein beetje mank en geen klein beetje gierig. Hij vond het sentimentaliteit dat vader en moeder niet bijeen lagen. Hun centen lagen bijeen, dat was genoeg. Maar iets later kwam Oscar, identiek de manieren van zijn vader, dat stil, langzaam spreken, die zachtheid. Het minste dat hij en Céline, de twee kinderen, voor vader en moeder konden doen, was volgens hem een klein kelderken koopen voor twee kisten en ze daar in netjes naast elkaar leggen. Céline zou waarschijnlijk in Tongeren blijven, vanwaar de familie afkomstig was en ik word in den volgenden oorlog getorpedeerd, ik heb geen graf noodig. We zullen iets betalen om het graf te laten onderhouden en elk jaar hier eens bijeen komen, Céline. Hij als jongman wou dat absoluut alleen bekostigen, maar Céline had een beetje spaargeld waarvan de regent niet wist, gelijk alle kort gehouden vrouwen, dat moest er mee aan besteed worden, anders verweet ze het zich heel haar leven.

Zoo werden Jan en Marieke opgegraven en toen ze boven waren moesten de kinderen vader en moeder toch nog eens zien. En ze zagen dat hun teeder beminde en vereerde vader op het allerlaatste van zijn leven zijn gemak niet gehouden had. Zijn handen stonden nog omhoog om tegen het deksel van de kist te duwen.

Gerard WALSCHAP

Lof van Limburg

voor gouverneur H. Verwilgen

Zoo zag ik in Limburg de seizoenen gaan:
Wie dàt zag weet dit beeld in zich bloeien staan:

In het voorjaar staan de tuinen hel
van bloemen zoo blank en van zonnespel;
en nergens is er een hemel zóó blauw
en rijzen de torens als in deze landouw.

Met Paschen is het land een lachend kind,
licht en blinkend in den voorjaarswind;
En een meiliedje zingt in een lindenlaan
langs alle wegen kapelletjes staan.

De zomer, die brengt de warmste zon
en een bloeiend licht, dat niet schooner kon.
De weidsche hei is een zee van goud
van bremmen en zilveren berkenhout,
en geen rust is zoo rein, geen droom zoo teer
als van leeljen op het diepblauw meer.

Als het najaar komt is het land zóó stil
dat de stervende heide zingen wil;
de purperen brem en het bruine kruid -
Het land geurt dan zwaar van druiven en fruit
en er valt gouden licht in de schaduwlaan,
waar, zwijgend en grootsch, de berken staan.

Des winters rusten de hoeven zwaar;
dan wordt het land zóó wijd, de hemel zóó klaar
dat de schuine zon op het witte land
de stilte met duizend droomen bemant.

Henri SCHOOFS.

Gentsche oogen bekijken de Vlaamsche literatuur

I. - Instappen, Dames en Heeren

Schrijvers komen en gaan. Elk jaar van onze gezegende en onvermoeibare tijdrekening zijn er, die debuteeren, en anderen, die literair of vleeschelijk (of beide te gelijker tijd) sterven. Niemand ontsnapt daaraan.

Maar komt daar nu de ordenende Geest, dien men Critiek noemt en die den veelvuldigen natuurgroei te ingewikkeld-ordeloos vindt, en gemakshalve begint te splitsen en te vereenvoudigen: Menschen uit allerlei eeuwen, menschen van vóór, van na en van tusschen de oorlogen, stelt U allen in rijen; wij zullen U indeelen volgens leeftijd en uitzicht, in scholen, in klassen, in groepen! Aldus luidt de wenk van alle critiek. En wij, die critiek, studie of essay beoefenen zooals anderen even onvermijdelijk moord of zelfmoord plegen, wij doen aan dit spelletje mee, met min of meer ernstig aangezicht. Niet alleen trachten wij min of meer arbitrair, min of meer verantwoord onze voorgangers in een wagen te duwen van den Trein, die voert naar de Eeuwigheid (d.i. Onsterfelijkheid voor de eenen en Vergetelheid voor de anderen); maar elke schrijver kiest daarenboven in den trein van z i j n tijd den coupé, waar zijn vrienden en hij het zich knusjes kunnen maken. Kwestie van comfort en gezelligheid. En voor elke periode speelt een of ander essayist de rol van machinist voor den steeds langer wordenden Literatuurtrein. En elk spoor naar de Eeuwigheid brengt gedurende een min of meer lange tijdspanne leven en richting in het Groote Bedrijf, en blijkt ten slotte een dood spoor te zijn. Leve de ‘doode sporen’, die de ‘nieuwe banen’ mogelijk maken! En elke locomotief belandt uiteindelijk na glorievollen dienst in het entrepôt van de doode en donkere Literatuurgeschiedenis. En het moet U zelfs niet verwonderen - we leven immers in een tijd, dat iedereen kan sturen en rijden! - dat er heel wat machinisten zijn, om ons Literatuurtreintje op rechte of kronkelende banen, over lange of korte afstanden, door berg en dal te voeren, ja zelfs om het te doen ontsporen; want we leven ook in een tijd van ontelbare verkeersongelukken.

Instappen, Dames en Heeren, kiest Uw collega's, Uw makkers en gezellen, Uw vriendinnen, Uw supporters en hovelingen, Uw knechten en medewerkers, Uw heiligen en Uw duivels maar naar hartelust uit, bevolkt elk Uw coupé met de menschen van Uw soort, en plaatst, naast de gebruikelijke bordjes ‘Niet rooken’, ‘Niet spuwen’ en andere, Uw eigen overduidelijk uithangbord: ‘Nederlandsch Museum’, ‘Van Nu en Straks’, ‘Vlaanderen’, ‘De Boomgaard’, ‘Ruimte’, ‘'t Fonteintje’, ‘Pogen’, ‘De Tijdstroom’, ‘Pan’, ‘Prisma’, ‘Vormen’, ‘Werk’, ‘Westland’, ‘Klaverendrie’ et tutti quanti. U vergemakkelijkt daardoor aanzienlijk de taak van de Critiek: zij zal dan wel zorgen, dat de schuifdeuren tusschen al uw onderscheiden en gesloten compartimenten gesmeerd open en dicht gaan.

II. - De stootbrigades van het Vlaamsche proza

Vermeylen, de scherpe en klaarziende geest uit de impressionnistisch-realistische periode van onze literatuur, de man die het Woud overschouwde, terwijl zijn tijdgenooten zich meestal blind staarden op bezonde dennen, schaverdijnende 'ijsvogels' en Casselkoeien, heeft de voor zijn Tijd geldende waarheid verkondigd, dat Guido Gezelle het begin beteekende van onze Nieuwe Literatuur.

We staan sindsdien weer wat verder. De hoogte (hoogten en waarheden zijn altijd relatief), waarnaar hij ons allen heeft gevoerd, stelt ons allen in de gelegenheid, nog beter het gansche Vlaamsche literatuurlandschap te omvademen. En het parool, waarmede hij de bijziende impressionnisten en realisten betooverde, geldt niet meer voor ons; want wij lijden aan de tegenovergestelde kwaal, wij zijn verziend. En ten gevolge van dit nieuwe gebrek zeggen we: In den beginne was Conscience.

Met 'Gezelle' als paswoord kan men geen levenskrachtige en levenver-wekkende literatuur meer dienen. Wij hebben vooral romanschrijvers noodig om de laatste étape af te leggen, die ons ten slotte bij de andere Europeesche literatuurtroepen moet brengen. Wij beweren nu niet, dat 'Conscience' het meest gepaste magische woord is. Het klinkt wat verouderd in vele ooren; maar wie kent er een beter?

'Buysse'? De Roomsch geloovigen zullen niet willen marcheeren.

'Streuvels'? De anderen zullen meesmuilen.

En 'Walschap', 'Roelants' of andere klinken nog te jong.

'Elsschot' misschien? Maar hij zal er zelf voor bedanken.

'Conscience' blijft ten slotte toch nog een levend symbool van gezonden en gestadigen scheppingsarbeid, waar om allen zich nog heen zullen willen scharen.

Zeker, we hebben Gezelle en Van de Woestijne; maar dit zijn dichters, de aristokraten van het Woord, met al de andere poëten de lucht- en zeemacht vormend van ons Geestelijk Legertje.

En we hebben ook Vermeylen en Van Ostayen; maar dit zijn essayisten, de universiteit van het Woord, met al de andere critici deel uitmakend van Genie en Artillerie van onze intellectueele weerbaarheid.

Op het Proza komt het in de eerste plaats aan, als weerspiegeling èn transformatie van het groote, veelzijdige, moderne Leven. Gemotoriseerd of te voet, om het even, het Proza is de Infanterie van elke Literatuur; het is Proletariaat en Burgerij in één machtige beweging samen.

Op de hoogte, waar Vermeylen de jonge geslachten bracht, op deze barre, verschrikkelijke en toch zoo heerlijke hoogte, waar wij allen ons zoo klein, zoo nietig weten, kijken wij om ons heen naar het Heden, kijken wij naar het Verleden, blikken ook eens speurend de Toekomst in. Bezwerende en bedwelmende formules wellen naar onze lippen op; maar er hangen nog te veel wolken in die

richting, en we willen eerlijk zijn en geen aanleiding geven tot een nieuwen ‘Parabel der Blinden’.

Wie lust heeft, trekke valsche wissels op een problematische Toekomst en geve zich uit voor een nieuwen Profeet. Geen nood, die dagen weldra uit den mist van morgen op. Wij doen aan dit bedrog of aan die autosuggestie niet mee.

Wij willen eerst eens den sinds meer dan een eeuw door onze prozaïsten-regimenten afgelegden weg overschouwen.

In den beginne heerschte de Chaos in ons Vlaamsche Beotië.

Eerst werd de Woestenij overwonnen door de eerste stootbrigades, de geslachten van Conscience, Snieders, Zetternam, Van Kerckhoven, Sleeckx, Bergmann, Loveling, Courtmans e.a. Hun taaluitrusting liet soms te wenschen over; maar zij hebben ‘bergen verzet’ en den grond begaanbaar gemaakt. Arm Vlaanderen werd vruchtbaar, productief. Op dorren bodem trokken zij de Romansteden op.

Na de zwoegers en strijders zijn de estheten gekomen, de vormkunstenaars. Deze tweede stormbrigade bracht minder vechtlust, maar meer schoonheid mede. Op een paar na minder stootkrachtig, zorgden Buysse, Streuvels, Teirlinck, Vermeylen, Van de Woestijne, Sabbe, Baekelmans, Toussaint e.a. voor verfijning, verruiming, rijkdom van allerlei levensaspecten. De deftige, stijve romantische Roman-steden kregen impressionnistische parken en lanen, kleinmalerische tuintjes en groezelige, maar interessante naturalistische achterbuurten. Natuur en Kultuur betwistten er elkander den voorrang.

De derde stootbrigade, de huidige, de moderne, kwam reeds in twee golven aangerukt. Sommigen beschikken weer over het elementair geweld van de eerste troepen, anderen zetten de tactiek van de tweede invasie voort. De eerste golf gaf Elsschot, Walschap, Roelants, Zielens, Brulez, Gilliams, Demedts, Fonteyne, Berghen, Van Hoogenbemt e.a.; in de tweede daagden de gestalten van Daisne, Van Aken, Boon, Lampo, Van Baelen, Van Lishout e.a. op.

En daarachter komen d'r nóg, zegt 't liedje.

We hopen het... Het mistgordijn van de Toekomst schijnt dus toch beloftenvol open te schuiven...

III. - Gent, torens en dichters

Uit het hart van Gent schiet het Belfort op, en daarboven schittert en glimt de Draak. Niemand denkt aan deze stad zonder de drievuldigheid van een belfort en twee kerken te vermelden. Zoo is en zoo was ons vergezicht, zoowel voor onze stoffelijke oogen als voor deze van onzen geest, en zoo zal het voor ons altijd blijven. In het geestelijke landschap onzer letterkunde kijken wij, Gentenaars, ook naar drie torens van poëzie op. In het Gent van de Stof doemen St. Niklaaskerk, Belfort en St. Baafskathedraal kort na elkaar, dynamisch en droomerig tevens, op. In het Gent van den Geest zien wij in even sterke gelijktijdigheid Charles Van Lerberghe, Karel Van de Woestijne en Maurice Maeterlinck: onze

drie moderne toppunten. Van de Woestijne, onze Toren, ons dichterlijk Belfort, bevindt zich in het midden, trouw aan en verbonden met dat ruwe, joviale, dadenrijke Gentsche volk, en anderzijds er toch even aristocratisch hoog van verwijderd als zijn Franschtalige toren- en tijdgenooten.

Wij, Gentenaars van dertig tot zeventig jaar, konden geen stap op ons geestesgebied verzetten, of we hoorden zijn stem, zijn zware, onvergetelijke versmuziek. We konden naar onzen geesteshemel niet opkijken, of daar schitterde, daar fascineerde zijn Vers, onze Draak.

En al de pogingen, die jarenlang werden ondernomen om den Van de Woestijne-draak van zijn belfort te halen, bleken vruchteloos. Toren en Draak bleven pal, meer dan ooit nog imponeerend: de Toren door zijn massale gestalte, de Draak door zijn schitterend-morbiden vorm.

Niet zijn bestrijders, maar de gewijzigde tijdsomstandigheden hebben ten slotte ook van dezen Draak een museumstuk gemaakt. De belangstelling gaat nu naar andere draken uit.

IV. - Van de Voorde, Herreman, Gijsen en wij

Toen omstreeks het jaar 1925 de eb van het expressionnisme was ingetreden en er is een lichte terugkeer te bespeuren viel naar de traditioneele dichtvormen, konden en wilden de Jongeren van toen dit niet gereedelijk aanvaarden en erkennen. De fascineerende eenzaat Van Ostayen werkte immers nog voort, en ook Brunclair en Burssens leverden nu en dan experimenten, die ons boeiden, wegens hun eigenaardigheid. De man, die in deze wankelmoedige jaren bij de jongeren voor den Jupiter tonnans doorging, was Urbain Van de Voorde. We vonden hem erg antipathiek; maar we luisterden toch naar hem, wel wetende dat hij soms gelijk had. We zagen immers ook in, dat het expressionnisme niet meer aan onze diepste verzuchtingen beantwoordde. Maar we verwenschten hem, omdat wij liever het avontuurlijke expressionnisme hadden zien zegevieren. Van de Voorde had goed te praten; zijn uitgangspunt was de periode van vóór 1914, het onze 1918-28. Wij startten in de grootste verwarring. Hij kende reeds degelijk de Van Nu en Straksers, eer hij te reageeren kreeg op het expressionnisme. Wij hebben onmiddellijk na den leeftijd, waarop men Conscience leest en voor de eerste maal kennis maakt met Gezelle, tezelfdertijd Van de Woestijne en Moens, Buysse en Marnix Gijsen, Vermeylen en Van Ostayen te slikken gekregen. De impulsieven, de durvers, de roekeloozen en de geestdriftigen kozen partij voor het nieuwe; de twijfelaars aarzelden, enkelen zochten een onmogelijk compromis. Onze aandacht ging natuurlijk het meest naar de nieuwlichters; de uitersten, de hevigsten hoorden we het best. In het kamp der expressionnisten schreeuwden ze allen om het hardst, en in dat der traditionalisten was het Van de Voorde, die het meest spektakel maakte. Onze aandacht ging toen minder naar het voortreffelijke werk, dat de dichters van 't Fonteintje hadden gepresteerd. Dit inzicht zou later komen.

Van de Voorde's zwaarwichtigheid drukte op ons jong enthousiasme als een nachtmerrie. Om uit de straatjes-zonder-eind van het expressionnisme te worden gejaagd, was er een strenge pandoer als Van de Voorde noodig. In de periode 1926-39 heeft hij trouwens het nuttigste werk verricht voor ons: ons geslacht terughouden van de vorm-anarchie, waarin we met wellust aan het ploeteren waren. Toen eenmaal, na lang zoeken, onze houding vaststond, was zijn taak van boeman en brutalen schoolvos afgeloopen en is die begonnen van Raymond Herreman, die meer psychologisch en esthetisch inzicht bezat en een aangenamer proza schreef. Van de Voorde's strenge stoerheid maakte plaats voor Herreman's diplomatische soepelheid en beminnelijke nonchalance. Na het vervaarlijk geblaf van den buldog, het gezellige gesnor van de poes. Van de Voorde beet soms: maar beet altijd aan hetzelfde been; hij lag immers vast aan den ketting van de ‘eeuwige lyriek’-manie. Herreman bewoog zich vrij en soms vrij slordig, op alle mogelijke gebieden; maar 't poesje durfde wel eens klauwen, onverwacht, om daarna dan weer poeslief te zijn. Tusschen hen beiden vinden wij Marnix Gijsen, die evenwicht hield en Van de Voorde's strengheid aan Herreman's humor wist te paren.

Van de Voorde: te zwaar; Herreman: soms te licht. Van de Voorde was de criticus voor de periode 1926-33. Herreman voor 1933-40. De jongeren, die onderscheidenlijk in een dezer twee periodes met schrijven aanvingen, hebben naar een dezer twee critici opgezien en geluisterd: Demedts, Buckinx, Vercammen, De Doncker, e.a. naar Van de Voorde; Coole, Daisne, Van Brabant, Van Snick, e.a. naar Herreman. De eerste groep van onze generatie heeft zich aan Van de Voorde's donker vuur gewarmd en er bij gehuiverd, de tweede groep heeft in Herreman's helder gelaat den glimlach en een op het eerste zicht oppervlakkige, maar toch levensechte blijheid gezien en overgenomen. Vóór 1933 was Herremans uur als criticus nog niet geslagen; maar hij oefende zich reeds, o.a. met zijn critieken uit ‘Den Gulden Winckel’. Toen Herreman's tijd was aangebroken, begon ook Van de Voorde zijn oude streken eenigszins af te leeren (het debuutwerk van Demedts, Buckinx, Vercammen heeft hij anders beoordeeld dan dit van Daisne, Coole, Van Brabant). Marnix Gijsen, vollediger, wist zich te handhaven; en zijn gezag boette er niets bij in. Aldus zijn nogal dikwijls het werk en de critiek uit een bepaalde periode bijna volkomen op elkander afgestemd.

Wat onze generatie betreft, hebben rationalisten en confessioneelen, vrijdenkers en geloovigen elkaar om zoo te zeggen angstvallig vermeden. Nochtans, op het filosofische standpunt na, streefden beiden dezelfde artistieke doeleinden na; en zelfs filosofisch hebben ze veel met elkaar gemeen, vooral de individualistische levensopvatting: maar de metaphysische problematiek, voor de eenen van bijkomend belang, voor de anderen primordiaal, lag reeds als een onoverkomelijke hinderpaal in den weg, vooral in een tijd als den onzen, waarin het ‘primauté du spirituel’ door eenieder werd erkend, maar natuurlijk niet door allen op dezelfde wijze beleden. In een vroegere periode, waarin het kunst-om-de-kunst-principe den doorslag gaf, kon men daar gemakkelijker over heen stappen.

Van de jongeren, die vóór 1933 debuteerden, getuigde Van de Voorde eens: ‘Modern, al te modern’. Van de tweede groep had hij kunnen zeggen: ‘Vlot, al te vlot’. Wat de eerste ontbrak brengt de tweede in overvloed mede: de positieve scheppingsvreugde, de bevrijdende daad van het schrijven-zonder-meer, het oncritische zich uitleven-in-het-woord. Dit beteekent de noodzakelijke overwinning op het aarzelende en onvruchtbare eclectisme van de eerste groep, een eclectisme dat er geen was, dat geen zin had, omdat het tot een soort van scheppingsvrees, tot een verdorren, tot een malthusianisme-in-de-poëzie had geleid... Het streven naar zg. kunst op Europeesch peil en het besef, dit toch niet te kunnen bereiken, had tot een verlamming van de schrijfdaad zèlf, tot een doodelijke inertie gevoerd.

Het ligt in de lijn van de evolutie, dat beide groepen elkaar een tijdje wederkeerig hebben genegeerd. Maar nu komt men geleidelijk tot een juist inzicht. In dien geest dienen de poëziebloemlezingen van Demedts, Daisne en De Rijck als beteekenisvolle pogingen te worden beschouwd, om tot dit inzicht in de eenheid van ons geslacht te komen. Het zijn er uit de tweede groep, die het eerst tot de d a a d overgaan, het initiatief nemen (Daisne en De Rijck); maar de eerste, waarachtige proeve van synthese, het eerste vrij ruw geschetste, maar aanvaardbare Gesamtbild komt van André Demedts, iemand uit de eerste groep. Aldus vullen beide groepen feitelijk elkander aan. Nu staan zij trouwens op den drempel van de komende tijden voor dezelfde taak.

De eerste groep van ons geslacht kwam precies als uit de duisternis van den nacht, de tweede groep verschijnt in volle daglicht. Zoo kan men zich, zinnebeeldig, het tafereel van onze generatie voorstellen: eerst donkere knapen, plechtig sprekend van smart en wonden; daarop volgt een levenslustige bende blonde jongens, wien alles toegelaten schijnt. En ook de schutspatronen der critiek mogen niet ontbreken: op den achtergrond van het ‘donkere’ paneel’, de zwaartillende Urbain Van de Voorde; op dien van het ‘lichte’, de propagandist van het epicurisme, Raymond Herreman.

En ergens bovenaan, in het midden, Marnix Gijsen, die beide periodes egaal beheerscht: met den strengen mond van den censor en den milden blik van den schoonheidsgenieter.

V. - Onze generatie

Het is begrijpelijk, dat wij thans, bij het opnieuw verschijnen van dit tijdschrift, dat zich geestdriftig verjongd heeft, even aan 1918 denken, toen eveneens uit het oude het nieuwe werd geboren. De thans opgekomen maandbladen hebben minder tijd verloren dan hun voorgangers van 25 jaar geleden, en dit na een oorlog die veel meer vernielde en brak dan de vorige. De twee belangrijkste literaire periodieken van nà 1918, H e t R o o d e Z e i l en R u i m t e, verschenen slechts in 1920. We hebben dus alleszins een voorsprong van enkele maanden.

Zullen wij, om het in de taal van 1920 uit te drukken, R o o d e Z e i l zijn, of R u i m t e? In de taal van 1945 antwoorden we: beide! Wij zullen èn de

traditie eeren èn den vooruitgang. Langs lijnen van geleidelijkheid gaan wij, zonder de lessen van het Verleden te vergeten, met vertrouwen de Toekomst in.

Het stevigste standpunt voor den intellectueel van dezen tijd is dit van den Man aan het Venster: met scherpen blik en warm hart slaat hij het schouwspel gade van wat het Forum hem biedt; maar hij laat er zich niet toe verleiden, om zijn Kamer, zijn veilige haven, zijn burcht van wijsheid, geringer te schatten dan de Straat.

De Straat, dit is de voorbijgaande actualiteit. Zijn Kamer, dit is de zoo gewenschte Stilte, waarin de groote gedachten en de schoone kunstwerken rijpen. Maar het Venster moet steeds open blijven; een bestendig contact met het Leven moet er zijn. De Straat weze het arbeidsterrein voor de Analyse, de Kamer de werkplaats voor de Synthese. Wij hebben geen lust meer om ons in onze kamers hermetisch op te sluiten; vijf jaren bezetting hebben ons al genoeg tot kluizenaars gemaakt. De vensters moeten openstaan; we moeten weer volop bezit van het Leven nemen. We hebben al te lang ons hart moeten opvreten, opdat we nu met welgevallen decadent zouden doen, naar onze gepolitoerde nagels kijken en van fashion droomen. We moeten eerst weer gewoon, normaal worden, eer we er weer kunnen aan beginnen denken, buitenissig te doen en het abnormale interessant te vinden. De abnormalen hebben vijf jaren over ons geheerscht, en we verlangen een eerlijk en gezond, liefst een bescheiden humanisme. Geen groote trom roeren, geen propaganda, geen praal- en machtsvertoon: we zijn dit alles grondig beu. Na de vervuiling van onze oorlogskeukens, na het 'comfort' van het maquis (dat deze maal de vochtige loopgraaf uit 14-18 verving), na de verrotting in de concentratiekampen, snakken wij er naar, weer beschaafde menschen te worden; maar onze linnenkast is leeg, ons uitgeflauwd vitalisme roept eerst en vooral om vitamines, en onze geest gruwt nog van Buchenwald en Belsen. Neen, we moeten niet vreezen, decadent te zijn. De zoogezegde vijanden van het bolsjevisme hebben onze levensvoorwaarden grondig gebolsjeviseerd. We zijn nu al een viertal winters de vreugden van Menapiërs en Eburonen deelachtig: geen kolen, geen glas, hout, turf en spriet. We hebben een eerbiedwaardigen trap van primitivisme bereikt en deze maal dank zij Europa zèlf, zonder medehulp van negerkunst, van totem en taboe. Op dit gebied zullen we het Roode Zeil moeten hijschen, niet dit van den opstand, maar dit van de beschaving.

Voor een herhaling van het R u i m t e -programma moeten we meer op onze hoede zijn. Het is te voorzien, dat de literatuur weer de straat zal willen veroveren. Het is een gevaarlijk werkterrein; want de politiek maakt er zich zoo spoedig meester van. Laten we hopen, dat de straat geen nieuwe slachtoffers vergt; we hebben nu al Martelaars genoeg. Want de straat is verdeeld, en jong bloed roekeloos en vlug opgehitst. Op den duur droomt men er van, tot zelfs Brussel te veroveren. Het stage werk van 30 jaren diplomatie wordt door één dag straatrumoer zoo niet vernield, dan toch verbrod. En dan, wat al elastische strategie om, als men 30 jaar is, de jeugddwaasheden van toen men er 18 was, te doen vergeten. We hebben thans zwarte en witte brigades gekend. Vervloekt de eerste,

leve de tweede. Maar nu de Demokratie weer is gered, dienen het geweld dat haar verkrachtte en het geweld dat haar bevrijdde, beide tot bedaren gebracht, tot inkeer. Het eene met de zweep en den muilband; het andere door overreding, met een huldewoord en het verzoek, thans positief en geweldloos aan 's Lands wederopbouw mee te werken. Geen zwakheid, niet capituleeren, niet zwichten voor diegenen, die vroeger ‘V.N.V. Houzee’, ‘Weg met België’ en ergers brulden, en zich nu plotseling willen aanstellen als de verdedigers van een België, dat ze vroeger altijd en dit tot verleden jaar toe uitgejouwd hebben. Maar ook geen zwakheid aan den anderen kant, ons niet laten leenen tot de maneuvers van hen, die tijdens de bezetting den Weerstand organiseerden om, mèt hun Vaderland, terzelfdertijd en nog meer de oogmerken van een partij en een buitenlandsche politiek te dienen. Laten wij zoowel tegenover het neofascisme als tegenover het bolsjevisme waakzaam blijven. Wij hebben er niets bij te winnen, af te dwalen naar rechts of links. Ons instinct van zelfbehoud zal ons redden; verliezen we onzen klassieken zin voor evenwicht en standvastigheid niet. Waarom zou West-Europa, dat nu al verschillende eeuwen het voorbeeld aan de wereld gaf, nu plots de les moeten worden gelezen door anderen? Het is niet noodig, dat wij in onze literatuur getuigenissen zouden krijgen als die van Cecile de Tormay of Alja Rachmanova, of een reeks van gehuichelde fascistische bekeeringen. De Geest moet vrij blijven. Uit alle richtingen zal de wind waaien. Wij zullen pal blijven als onze torens. Het Rome-of-Moskou-dilemna aanvaarden we niet; er zijn ook nog Londen en Parijs. Tusschen Henri Massis' ‘Défense de l'Occident’, dat den weg voor het fascisme hielp schoonmaken, en Oswald Spenglers ‘Untergang des Abendlandes’, dat den Westerschen geest rijp maakte voor overgave aan de wilde krachten van het Oosten, ligt een veiliger weg, die de onze is: het v e r t r o u w e n in onze eigen, geestelijke krachten. We zijn niet ouder of meer moe dan andere, zoogenaamd dynamischer volkeren. Vijf jaren bezetting en dictatuur zullen ons nu toch de waarde hebben doen inzien van vrijheid en democratie.

Klinken de woorden soms wel eens hol, hun beteekenis blijft hecht. Al is de mensch, evenals het paard, er toe bestemd, in de Maatschappij, in het gareel te loopen, toch kan hij de zweep missen en te ruwe of baldadige voerlui. We verkiezen thans sterke persoonlijkheid boven gehoorzaamheid aan een programma. Na dézen oorlog, meer dan ooit, bedanken we voor een Leider of Leiders. We gunnen elk zijn vollen bloei en elk zijn aandeel in de Zon. Trouwens, wat komt er van leiders en programma's terecht? Heeft er wel ooit iemand zijn beloften gehouden? Het Leven lacht met bij voorbaat genomen schikkingen. Daarom, ‘De Vlaamsche Gids’ zal U geen tuinen van Versailles beloven, zoolang men met den Vlaamschen zandgrond moet voortdoen, en er geen Lodewijk XIV opdaagt om ze te financeeren. Trouwens, ‘le roi-soleil’ greep maar uit de Staatskas, en dit kan niemand hem hier in België nadoen; want we leven, gelukkig, in de Democratie. Maar het zal U toch zooveel mogelijk de rustige schoonheid van enkele lieve stadsparkjes aanbieden. En dit is dan toch nog te

verkiezen: liever het burgerlijk-stevige, waar ge alleen wat belastingen voor betaalt, dan het koninklijk-pralerige, dat ge toch maar eens van ver moogt bekijken en waar men zelfs uw leven, goed en bloed kan voor opeischen.

We willen vrije burgers zijn in dit bevrijde land; en het is logisch, dat wij in de eerste plaats, zonder aan de rechten van de anderen te tornen, over de cultureele belangen zullen waken van de Vlaamsche vrijzinnigen in Vlaanderen.

Het groote verschil met de vorige generatie ligt vooral hierin: de eenheid van het R u i m t e -geslacht was er een van meet af aan, van boven en van buiten opgedrongen. Politiekers lazen de les aan dichters; Herman Vos en Joris Van Severen drongen een politiek-wijsgeerig programma op: eerst een welsprekende voorgevel en daarna kon men het Gebouw beginnen optrekken. Het gevolg is geweest, dat de eene arbeider na den anderen voor eigen rekening is gaan werken, eenmaal de na-oorlogsche roes voorbij.

Met ons geslacht is het net andersom gegaan. Wij zijn in verdeeldheid, in kleine groepjes begonnen; we hebben nooit naar iemand buiten de kunst geluisterd in zake kunst. Een wel omlijnd programma hebben zelfs de katholieken onder ons nooit gehad. En toch is met de jaren onze eenheid gegroeid; er zijn teekenen genoeg die er op wijzen, dat het b e s e f van deze eenheid reeds bestaat. Zoowel geloovigen als vrijdenkers onder ons zijn sinds lang reeds trouw aan een zelfde levenshouding en geestesgesteldheid: i n d i v i d u a l i s m e , of zoo ge dit liever hebt, p e r s o n a l i s m e .

Dit wil niet zeggen, dat wij ons van de samenleving wenschen af te zonderen. Deze mag ons echter niet verknechten, zooals ze het, helaas, al zooveel heeft gedaan in dezen tijd, zoowel door de machine als door den ersatz-Ubermensch. Wij zoeken naar de harmonie tusschen Mensch en Maatschappij. Geen anarchistische levensopvatting en ook geen slavenmoraal, geen ivorentorenkunst en ook geen Vijfjarenplanproza. Wij willen niet b u i t e n onze eeuw leven; integendeel er volop i n ; maar om te slagen in onzen Arbeid, zal het noodig zijn, dat wij er in onze meest begenadigde oogenblikken b o v e n uit groeien: zooals een boom, de wortelen diep in den grond, de kruin hoog in de lucht.

Onze eenheid zal trouwens nooit gesteund zijn op een arbitrair, bij voorbaat beraamd programma, alleen spreken uit onze literaire en artistieke verworvenheden. Wij hebben geen kiesplatform van beloften noodig. Alleen het Werk telt. Wij zijn bezig een Gebouw op te trekken. Wat op den voorgevel zal prijken, is zorg voor later.

Jan SCHEPENS

De Hollandse reis
Een Poéties Tijdsbeeld van Herrijzend Nederland
door Johan Daisne

Wanneer zal de horizon weer lichten
met die smalle gloorstreep onzer hoop?
Zij behoeft geen grootse vergezichten
om zich op te richten uit de dood.
MARSMAN

1. - Essen-Rozendaal

Nog één omwenteling van 't wiel,
en rail en wagen schuiven over
een grenslijn in een land zijn ziel -
't is telkens weer een kleine tover.

Gegroet o Hollands buurmanland,
het licht herwonnen op de rover -
ik klem mijn reisgenoot zijn hand,
hang weer verliefd uit 't raam voorover.

Gegroet! Ik zoen u met de blik,
dit is weer Holland van de doeken,
het schilderland van zand en slik.
en het vergulde uit de boeken.

Men sloeg u neder, Nederland,
men heeft u gruwelik geschonden,
maar God Zijn zee wast weer uw wonden,
Zijn zon u weer o r a n j e brandt!

Het mocht, het kon niet anders wezen:
een lijn door God Zijn wereld gaat
van Harmonie, die niet toelaat
dat ooit gerechten niet herrezen -

'k zie u, o Holland, mooier al genezen!

2. - Noord-Brabant

Reeds door de nacht nu snelt
de trein, en zonder licht -
een vroegereeuws model,
het raampje kan niet dicht.

Naar binnen vloeit een lucht
van weiland, slote' en mist;
ik hoor een koe die zucht,
een krekeljoch dat krist.

De wagens stommelen -
vooruit of achteruit?
Ik zit te dommelen,
een licht bloost aan een ruit.

Na 't weerzien in de dag
is dit, van ziel tot ziel,
de zoen als hij de nacht
alleen altijd ontviel.

Oud-Holland zit in lang
en mistgewaad als bruid
naast me, met kikkerzang
en blooslicht aan een ruit.

3. - Nijmegen

Leave Transit Centrum for Allied Officers

Een zaal zoals een halle,
en bed naast bed naast bed,
en door mekaar ze allen
die 't land hebben gered.

De nacht tocht door de ramen
met laatzomerse geur;
het maanlicht smelt ze samen
tot een-en-zelfde kleur.

Soms vangt één aan te woelen
en slaakt opeens een kreet -
ziet hij nog bloed en doelen,
streelt hij een vrouw haar kleed?

Het zijn meest ook Germanen,
zoals daar op de wand
de schim nog van oelanen,
geschetst uit Pruisenhand.

O herfst om de kazerne...
breng jij nu het geween
der meid-bei-der-Laterne?
Te laat, Lily Marleen.

4. - Arnhem

En nu? Een uitgebrand station,
een platte stad, geen dak, geen eten -
die deze beevaartreis begon
verstomt: we zullen 't nimmer weten
wat men hier overleven kon!

Ik sta en staar over het land:
geëffend puin, doorzeefde muren,
en zevenmaal te zwaar bemand
één treintje soms op toevalsuren,
en lifters in verstijfde stand.

Een auto - vol - toch óp de hand.
Voorbij. Een ander - leeg... de naarling!
En zo soms lang, tot zich iemand
ontfermt en dominee naast darling,

in stroo verpakt, meevoert door 't land.

5. - De Veluwe

In memoriam 'Eline Vere'

Het gegons van de banden
doet denken aan 't branden
der zee -
een vluchtig verwantschap,
en het waaierig landschap
vlucht mee.

Frédérique, De Horze,
twee steigrende horsen
die - bons:
een gat door granaten
in het asfalt gelaten -
en gons...

weer van banden die glijden
langs naaldboom en heide
van zand;
zo, over een tijdszicht
van verwoesting weer spreidt zich
de Plant.

Frédérique, De Horze...

6. - Zeist

Maar Holland,
ook dakloos
en glasloos,
vol puin,
het blijft Holland,
de zorgzame
aangename
tuin.

Zo sierlik
gerieflik
van lijn,
niet te groot,
niet te klein,
het slootje,
het brugje,
het plein,
zo nuchter
vertrouwelik,
zo binne-
waarts helder
en rein -
hier moést wel
een Vrouwe
Vorstinne
van zijn.

O landje van zuivel,
de baarlike duivel
heb je gezien,
maar je leven tans dank je
aan het lichtend leesplankje
van Pim en Mien.

7. - Utrecht I

Hier trokken ze voorbij,
de duizend in een rij,
van schooljongen tot grijsaard,
vergijzeld door Seysz-Inquart.

Waarheen? Over de Rijn,
ontberingen en pijn,
de meesten naar hun einde -
in allen iets verkwijnde.

Het regende, maar kou
en 't grimmige feldgrau
ten spijt, de vrouwen stonden
met voedsel voor die monden.

Ze hadden zelve niet,
maar liefde vindt steeds iet,
en die geen bron meer wisten,
die armsten vonden listen.

Een vrouw met kinderwagen,
verzon opeens te vragen:
‘Zeg Pa, 'k ben moe, rij jij!’
en floep! één uit de rij!

O liefde uit die dagen.

8. - Utrecht II

Hier trokken ze vandaan,
haar deel op en de baan,
over gezwollen beken,
door wind- en sneeuworkaan,
de vrouwen, rose en bleke,
voor lange, lange weken,
met haar voetlappen aan.

Ze trokken, dié een slede,
een karretje de tweede,
terwijl weer andre met
een kinderwagen reden.
Ze trokken, moe, maar deden,
verbeten of als in gebed,
naar deel in het Verzet.

't Verzet tegen de nood,
want z i j zochten het brood,
en werd, teruggekomen,
hun 't kostbare ontnomen,
de vrouwen, grauw en groot,
ze trokke' opnieuw, de zomen
verleggend van de dood.

9. - Ina Boudier-Bakker

Utrecht, de Oude Gracht,
driehonderd drie en dertig -
het zonnelicht wordt zacht
al en de bomen herfstig.

Een oud en voornaam huis,
toch op z'n Hollands poppig,
één glans, geen stof, geen pluis,
kristallicht, kaarsedroppig.

Klop! waag ik aan die deur.
Ze is er niet, en schemer
blijft zweven om een scheur
van licht: de wereld zweemt er

naar het visioen van een auteur.

10. - Prof. Dr. C.G.N. de Vooys

Hier woont de oude taalgeleerde,
de lettervriend en hoogleraar
die als studenten we vereerden -
ik voel me weer een eerstejaar.

Daar zit hij met zijn echtgenote,
zijn lachebril en knevelhaar
dat trilt - zo kunnen enkel groten
eenvoudig wezen, diep en waar.

Hij mocht de rampen overleven;
hem sterkte wat-ie redde: 't Werk,
en morgen zal hij weer lesgeven
over 't aanstaande bloeitijdperk!

Johan DAISNE

Kroniek van de Nederlandsche Poëzie
‘Je maintiendrai’

EEN eerste maal tijdens den Tachtigjarigen Oorlog (1568-1648), Nederland's onafhankelijkheidsstrijd, een tweede maal tijdens den pas voorbijen tweeden Wereldoorlog, Nederland's verwoedsten bevrijdingsstrijd, hebben onze Hollandsche Noorderburen bewezen, eerst en vooral wat zij onder nationale fierheid en weerstand verstaan, maar dan ook wat voor hen poëzie in den weerstand beteekent.

Het geuzenbloed kruipt waar het niet gaan kan. Pas waren, 5 Juni 1568, Egmont en Hoorn op de Groote Markt te Brussel onthoofd geworden, - de Raad van Beroerte ofte Bloedraad had hen, onder het voorzitterschap van Alva, deze Himmler der XVIde eeuw, wegens zg. hoogverraad ter dood veroordeeld, - pas was Oranje, hoofd van het nationaal verzet, in hetzelfde jaar tegen den verafschuwden Alva in het strijdperk getreden, of rond denzelfden tijd begon het geuzenlied, dit religieus en politiek Nederlandsch weerstandslied, vasten vorm aan te nemen.

Rond 1564-65 waagden de eerste geuzenliederen hun kans als gewone spotliederen. Men vermoedt dat de kern, waarrond het latere ‘Geuzenliedboek’ gegroeid is, uit dergelijke spotliederen heeft bestaan, die dan eerst, net als de ons thans bekende clandestiene trakten en illegale vlugschriften en uitgaven, in het geheim op losse, vliegende blaadjes in omloop werden gebracht. Volgens de meest betrouwbare opzoekingen kan het oudst verschenen ‘Geuzenliedboek’ voorloopig op 1574 worden gesteld. Men bezit daarvan echter geen exemplaar en ook moeten er nog een drie- à viertal ons eveneens ontbrekende drukken worden verondersteld, vooraleer te kunnen wijzen op de oudst bekende verzameling geuzenliederen, het eenig exemplaar van de Kon. Bibliotheek te Den Haag uit 1581, in het licht gezonden onder de strijdleus: ‘Vive Dieu, la Santé du Roy et la Prospérité des Geus’.

En van dat oogenblik af, tot in volle XVIIIde eeuw, houdt de stroom van ‘Geuzenliedboeken’ niet op.

Het ‘Geuzenliedboek’, dit herhaaldelijk herdrukt en steeds maar aangevuld religieus en politiek poëtisch testament van het opkomend en doorbrekend Nederlandsch Calvinisme en ook nationaal vrijheidsgevoel in de XVIe eeuw, behoort tot de waardigste Nederlandsche gemeenschapslyriek. Tot vollen bloei gekomen toen de Nederlanden voor hun godsdienstige en staatkundige vrijheid, voor hun vrijheid als volk op de bres stonden, geeft het als het ware een beeld van de heele geschiedenis van den bevrijdingsstrijd, ten overstaan van het traditioneel Roomsch-katholicisme en het politiek beleid van Philips II. Ziel van de beweging is Oranje, kerngedicht van het liedboek het fiere, waardige, overtuigende ‘Wilhelmus’, naar het woord van Kalff, ‘dien geboortekreet onzer nationaliteit’. Aan den kant van de tegenpartij staat de gehate, verguisde, uit-

gespuwde Duckdalve, den Hertog van Alva, den ‘ouden grijs’, die al het kwaad van de ‘papen, papisten allegaer’, vooral van de bloedige onderdrukking, op den hals krijgt geschoven. Het hoek is een tot in de kleinste bijzonderheden uitgewerkt fresco, bestaande uit aanklachten en noodkreten uit den geweldigsten tijd en strijd van de Nederlandsche historie, waaruit is gebleken dat de calvinistische strijd nog iets anders was dan een verbeten vechten om het geloof: dé strijd om Nederland's bestaan als volk en natie.

‘Je maintiendrai’, - een eerste maal had de strijdkreet van Oranje over de Lage Landen weerklonken, en wonderen verricht.

‘Je maintiendrai’, - vierhonderd jaar nadien zou dezelfde kreet voor het Nederlandsch volk en de Nederlandsche natie een tweede maal de beteekenis van een verzamelkreet krijgen en het nationaal lied, het ‘Wilhelmus’, dit oud, beproefd geuzenlied, wellicht binnensmonds, maar dan toch in het aangezicht van den vijand worden uitgezongen. Van Londen uit werd het althans door Radio Oranje, als een heilig en dagelijksch protest, over de heele wereld uitgezonden.

Doch er is meer geweest. Te midden van het onverzoenlijkst verzet, - het verraad werd veelal waardig voorbijgegaan, - waarop tijdens vijf jaar bezetting en onderdrukking het Nazisme als op een staalhard schild stuitte, heeft het Nederlandsch volk zich zijn ouden geuzenstrijd herinnerd en is het, net als tijdens het verzet tegen den ‘ouden grijs’ Duckdalve, weer eens aan het dichten en aan het zingen gegaan. Het wonder heeft zich in deze zelfbewuste en, niettegenstaande alle mogelijke krenkingen en wonden, hooghartige natie een tweede maal herhaald en voltrokken: wij bezitten een Nederlandsche verzetspoëzie, er is thans in de ontwikkeling van de Nederlandsche lyriek plaats voor het herrezen geuzenlied.

De Nederlandsche verzetspoëzie 1940-45 kan literair-historisch niet worden losgedacht van de anti-nazistische weerstandsliteratuur zooals die, wellicht eerder platonisch dan combatief, maar dan toch duidelijk met de opkomst van nationaal-socialisme en fascisme vorm is beginnen aan te nemen. Dit voert ons terug tot omstreeks 1930.

De figuur die, in mijn geest, het verbindingsteeken vormt tusschen de oudere socialistische en communistische, m.a.w. democratische anti-reactionnaire literatuur, en de nieuwere, uitgesproken anti-nazistische, maar toch algemeen menschelijke verzetspoëzie, is Henriette Roland Holst (1869), zelf voorttrekster van den geest en het werk van Herman Gorter (1864-1927). Indien er iemand is die in de Nederlandsche letteren de sociale en anti-reactionnaire literatuur van de vrijheid boven de doopvont heeft gehouden, dan is zij het geweest, bijaldien haar meterschap in dezen niet te scheiden is van het peterschap van Gorter. Tusschen ‘De nieuwe Geboort’ (1902), geschreven na haar toetreding, samen met Gorter, tot de Hollandsche S.D.A.P. (1897), en haar jongste medewerking aan de clandestiene en illegale verzetsliteratuur ligt een meer dan veertigjarige noeste strijd in het teeken van het eenig doel: de menschelijke vrijheid en waardigheid.

Tijdens de bezetting vreesde men voor haar einde. Zij heeft het alles nog mogen bestaan. Naar echter op te maken valt uit een opstel dat ze, onlangs nog, aan de nagedachtenis van prof. J. Huizinga, Holland's moderne cultuurfilosoof en slachtoffer van het Nazisme, wijdde, moet haar diens overlijden weer in de ziel hebben geraakt.

Omstreeks 1930 doen er zich teekenen voor die er op wijzen dat men in de Nederlandsche poëzie aan den vooravond staat van een, alhoewel nog niet duidelijk anti-nazistisch, dan toch algemeen proletarisch en vrij herboren geuzenlied. Revolte, passie, combatieviteit, verzet weerklinken in 'Tijdsignalen', (Bloemlezing uit moderne revolutionnaire poëzie, Gedichten van Jan W. Jacobs, Jef Last, Freek Van Leeuwen en Garmt Stuiveling, Verzameld en ingeleid door H. Roland Holst, 1929). Daar bleef het niet bij. Andere bloemlezingen, - 'Tijdsignalen' (1930), een aan Vlaamsche arbeiderspoëzie gewijd nummer van 'Helikon' (1931), 'Het roode lied van heden' (1932), 'Flarden' (1932), 'Van één wereld' (1934), - alsook brochures en tijdschriften, als 'Links richten' (1932-33), geven het bewijs dat er voor een hernieuwd Nederlandsch geuzenlied nog eenige kans weggelegd was. Er was alleen de schok toe noodig. Die zou tien jaar nadien komen, op den beruchten 10 Mei 1940, zoodat namen als die van Halbo C. Kool en tal van anderen, die rond 1930 in proletarisch-opstandige richting opgedoken waren, terug te vinden zijn in de 'ondergedoken' verzetspoëzie.

Tusschen 1930 en 1940 breken verzetsgedachten tegen het zich ontwikkelend en veld winnend nationaal-socialisme meer en meer door. Op 7 September 1933 schrijft Menno ter Braak zijn 'Voorrede over Stirner' ter inleiding van 'Politicus zonder Partij' (1934), en van toen af werd het het eene opstel na het andere, het eene al heftiger dan het andere, - tot hij, ter Braak, naar het woord van zijn vriend Thomas Mann, 'den ondergang van de vrijheid van zijn land en van zijn eigen vrijheid niet overleven' wou en, bij de eerste alarmsignalen in Mei 1940, voor de verknechting 'de vlucht in het tijdlooze' heeft willen nemen[1].

Vanaf 1933 breekt ook in het werk van Jan Greshoff het verzet door. Uit dat jaar zijn de 'Bruine Liedjes', ook dit treffend 'Wiegeliedje', dat aldus begint en eindigt:

> Kleine S.A.-man, slaap zacht,
> Hitler houdt immers de wacht;
> Voor hèm heb je pas in het holst van den nacht
> Een zoodje marxistische joden geslacht:
> Kleine S.A.-man, 't gaat goed,
> Geen betere meststof dan bloed.
>
> Kleine S.A.-man, slaap zacht,
> Jezus houdt immers de wacht;

1 In een brief van 14.X.1940, uit New-York, aan J. Greshoff. Cf. 'Zondagspost', 1, 30, blz. 3.

Hij heeft uw partijgenoot Krupp ruim bedacht,
Die voelt al zijn koninkrijk naadren en lacht:
Kleine S.A.-man, mijn held,
De kogel krijg jij, hij het geld!

Het was profetisch gezien. Greshoff heeft trouwens moeilijk een blad voor den mond kunnen houden. In ‘Jean-Jacques in 1933’, ‘Voces Mundi’ (1934) en ‘Een verloren Zoon’ (1935), reeds verschenen in ‘Gedichten 1907-36’ (Maastricht-Brussel, A.A.M. Stols), is de neerslag van het verzet, zoo niet altijd van het blad, dan toch tusschen de regels af te lezen. Europa was hem trouwens een rotzooi geworden. ‘De mallemolen draait verkeerd!’ - en de ‘verloren zoon’ zou het probeeren overzee, eerst in den Oost, daarna in Transvaal, ten slotte in New-York wat verschere lucht te gaan inademen. Zoo zou het ook Herman Marsman beproeven, hij die in zijn laatste gedichten, - ‘Derde Periode’ (1936-37), in ‘Verzameld Werk, I, Poëzie’ (Amsterdam, Em. Querido), - echo's van den geweldigen moreelen strijd, dien Europa ooit heeft gekend, laat doorschemeren. ‘Herman Gorter’, ‘Dies Irae’, geschreven ‘voorbij 't moeras van dezen lagen tijd’, ‘Kerkhof te Carmona’, waarin de Spaansche Burgeroorlog in grisaille wordt opgeroepen, zijn daarvan zoovele voorbeelden. Marsman zou echter zijn vlucht uit het Europeesch ‘moeras’ op zee met zijn leven bekoopen.

In 1936, een jaar voordat hij stierf, zou een andere, gezaghebbende stem weerklinken: die van Albert Verwey. In het uitgebreid gedicht ‘De Dichter en het Derde Rijk’ (Santpoort, C.A. Mees) nam hij het op, in naam van de vrijheid des geestes en des dichtens, tegen het Derde Rijk van Hitler en voor het Vierde Rijk van het vrij dichterlijk scheppen:

Want mijn rijk is oninlijfbaar, daar het
Zonder lijf is: wat uw Wijzen noemden
Rijk des Geestes....
Volken waar een dichter niet kan leven,
Staten waar een dichter niet wil sterven,
Zijn vervallen tot het puin van de aarde,
Tot het molm dat laatren mogen keren
Eer de wind van zee verstikte kiemen
Weer doe spruiten en de dampkring zuivre.
Hoor dit, gij verscholenen in holen:
't Minste lied dat ge in 't verborgen neuriet
Is veel meer dan 't machtwoord van uw leiders...
En de dwingland voor gesloten ramen
Zal het horen en zal bleken, beven,
Omdat gij ontwaakt zift, lof- en strijdzang
Van het oninlijfbre Rijk, het Vierde.

Het Vierde Rijk der ‘verscholenen’, waarin het vrij dichterlijk scheppen nog zou samengaan met de verdediging van den vrij te vechten grond en wat den mensch, als mensch, nog zijn volle waardigheid schenkt, zou, na de profetische en strijdbare stem van hem, die gedurende een halve eeuw de fakkel van het Nederlandsch dichterschap had hoog gehouden, op 10 Mei 1940 een aanvang nemen.

De moderne Nederlandsche verzetsliteratuur, zooals die in ontelbare clandestiene en meestal anonieme uitgaven, vliegende blaadjes, gepolicopieerde bundeltjes en gedrukte boeken door de ‘ondergedokenen’ en politieke gevangenen gedurende vijf lange jaren werd aan den man gebracht, is thans in twee bundels het meest typisch vertegenwoordigd: in ‘Het vrij Nederlandsche Liedboek’, uitgegeven in ‘Bezet Nederland’ en samengesteld door Jan H. De Groot, Han G. Hoekstra en Halbo C. Kool en in ‘Gedichten uit de Bezette Nederlanden’, (Voorwoord van Z. Exc. Baron Mr. B. Ph. Van Harinxma thoe Slooten, Inleiding van J.B. Braaksma, Brussel, Uitg. Mij. A. Manteau, 1945), die in den Zomer 1944 in eerste uitgave bij de uitgeverij ‘Oprecht’ te Zürich verschenen. Daarbuiten kan nog, onder tal van andere, gewezen worden op het ‘Eerste en tweede vervolg op het Geuzenliedboek’, ingeleid door Albert Helman, ‘Luchtalarm’ van Adriaan Morriën, ‘De zeven Hoofdzonden’ van Hector Mantinga of M. Mok, ‘Waaiend’ Pluis en ‘Bescheiden Gastgeschenk’ (beide Mansarde-pers, 1944) van Anton Van Duinkerken, werk van A. Roland Holst, H. De Vries, A. Donker, Ed. Hoornik, alsook uitgaven van ‘De bezige Bij’, de ‘Vijfpondenpers’, de ‘Schildpadreeks’, ‘Astra Nigra’, ‘De blauwe Schuit’ en ‘A.A.M. Stols’. Zoo moet ook rekening worden gehouden met naamlooze bundeltjes van reeds bekende dichters, die echter hun ‘vorm’ geweld hebben aangedaan, om door den vijand of het ‘Mussertgebroed’ niet te worden geïdentificeerd. Onder hen zijn er die dergelijke poëzie reeds als overwonnen beschouwen en er esthetisch niet meer willen van hooren[1].

Waar, hoe en waarom deze verzetspoëzie ook ontstaan is, één ding staat vast, dat deze al dan niet anonieme dichtkunst in de evolutie van de Nederlandsche lyriek weer eens een hoogtepunt van voldragen ervaringsleven en zuivere expressieve kracht vertegenwoordigt. Op enkele honderdtal jaren doet zich dat niet zoo dikwijls voor. Daartoe is een omwoeling van's menschen geest en gemoed noodig en wellicht vooral van's menschen vrijheid en waardigheid. En dat was het waarop het monster, dat Nazisme heet, een aanslag had gepleegd. En dat was het waartegen de Nederlandsche geest zich, al was het maar met een lied in plaats van met een bom, zou schrap zetten, zooals men dat in Nederland kan.

Bommengooier en dichter, ondergedokene en artist, zooals die prachtfiguur

(1) Deze illegale verzetsliteratuur en bedrijvigheid van clandestiene uitgeverijen werd voor kort, in het Stedelijk Museum te Amsterdam, op de tentoonstelling ‘Het vrije. Boek in onvrij en Tijd’ aan het groot publiek bekendgemaakt. Eveneens op de Kon. Bibliotheek te Brussel.

Gerrit Van der Veen, ‘de bommengooiende beeldhouwer’ en animator van het illegaal blad ‘De Vrije Kunstenaar’, of ook Jan Campert, patriot, martelaar in het concentratiekamp Neuengammen en dichter van twee thans reeds classieke gedichten van de verzetspoëzie, ‘Rebel, mijn hart’...[1] en ‘Het Lied der achttien Doden’, zij waren veelal één en dezelfde man. Het wonder van den zingenden en strijdenden David, van den neuriënden en zich verzettenden geus heeft zich hier weer eens op merkwaardige wijze herhaald. In dezen tijd van Gestapo, concentratiekampen en crematoria is het gedicht, eens te meer, een bajonet, een kogel, een granaat geworden. En een bron van schoonheid!

Inderdaad, indien het tevens dat niet was geworden, zou het niet meer beteekenis hebben gehad dan een gewoon, trouwens met de beste bedoelingen verspreid strooiblaadje. En dat is het verzetsgedicht niet eenvoudig geweest. Voor zoover thans het voornaamste in beide genoemde bundels verzameld is, kan men wel zeggen dat de poëzie zichzelf in het verzetsgedicht allesbehalve verloochend heeft. Er is meer, - zij heeft weer, na gedurende een heelen tijd afgedwaald te zijn geweest in onwerkelijke, elyseesche en surrealistische gebieden, bij deze gelegenheid de groote traditie van de aard- en daadverbonden Nederlandsche heroïsche poëzie teruggevonden:

> Wij strijden voor het heilig leven,
> Voor licht en lucht en boomgeruis,
> Voor al wat is van God gegeven,
> Voor onze kinderen en ons huis...
>
> Voor onze akkers, onze stranden,
> Voor wat geduld verwierf, ontgint,
> Voor al wat in de Lage Landen
> De harten en de geesten bindt.

Dat is eenvoudige, kloeke, schoone taal, die van den geest en van het hart, die van Oranje en van zijn huidige nazaten. Hetzij het gedicht, als in ‘Vechten’, opstandig klinkt:

> Vechten - tot in het uur, waarin wij vrij staan,
> Dat is wat elk te doen staat, man voor man...

als in ‘Wildzang’ beroep doet op het gemarteld geweten van de wereld:

> Gemartelden van alle landen
> Verenigt U! Het uur der wrake
> Zal straks het wild tot jager maken...

(1) Zie verder in dit nunmer.

als in ‘Martha en Maria’, ‘Concentratiekamp’ of dat direkte ‘Westerbork’, de anecdotiek binnen het poëtisch stramien betrekt, of ook, als in ‘O, Jezus’, ‘Op Nebo's Top’, ‘De Vlag’, ‘In de Woestijn’ en ‘Nieuw Purimfest’, bij de middeleeuwsche geestelijke of latere calvinistische traditie aansluit, welken vorm deze weerstandslyriek ook kiest, steeds geeft ze blijk van een intuïtief besef en een adequaat gebruik der poëtische uitdrukkingsmiddelen. Waarachtige lyriek, omdat ze gezonde lyriek is en wijst op een gezond poëtisch verleden, dat wortelt in vorm en inhoud van het ‘Wilhelmus’ en het ‘Geuzenliedboek’.

Trouwens wie, als in volgend ‘Executie’, in zes schamele verzen een wereld van angst, moed en bovenmenschelijkheid kan samendringen, is als dichter het nageslacht waardig:

> Zijn angst werd moed,
> Hij zag de werelden
> Als kleine stenen aan zijn voet
> Hij hoorde
> 't Spannen van de haan
> En is gegaan...

Het dankbaar nageslacht zal zijn naam echter nooit kennen en misschien juist daarom, als uiting van zoovele naamloozen, gevallen vóór het executiepeloton, dit hoogtepunt van expressieve Nederlandsche verzetspoëzie van geslacht tot geslacht doorgeven.

M. RUTTEN.

Rebel, mijn hart...

Rebel, mijn hart, gekerkerd en geknecht
Dat aan de tralies van den al-dag rukt,
Weest om uw tijdlijk lot geenszins bedrukt
Al zijn de kluisters hard, de muren hecht.

Want in den aanvang is het u voor-gezegd
Dat het aan enkelen steeds is gelukt
Het juk te breken, dat hun schouders drukt,
Want in den aanvang is het u voorzegd

Breekt uit en blaast de dorre sintels aan
Die zijn verdoken onder't dovend puin.
Vaart storm-gelijk over den lagen tuin,
Die Holland heet, slaat dood'lijk toe en fel,
Opdat het kwaad schriklijk zal ondergaan,
O hart, mijn hart, o bloedrode rebel!

Jan CAMPERT
(gestorven in het concentratiekamp Neuengammen)

Aan bovenstaand sonnet, alsmede aan ‘De Ballade van de Waarheid’ van Jan Engelman, werd door de stad Amsterdam de literaire prijs toegekend voor het best geslaagd Nederlansch verzetsgedicht.

De Nederlandse taalkunde 1940-1944

EEN volledig overzicht geven van wat onder de oorlog verscheen, is niet gemakkelijk, te meer daar we niet ingelicht zijn over wat in Nederland gedrukt werd in 1944, evenmin als in Zuid-Afrika, waar men zich vóór de oorlog was gaan interesseren voor historische grammatica, Middelnederlands, toponymie en volkskunde[1.].

Om deze bijdrage niet te overladen met geleerdheid wil ik de behandelde vakken niet aanknopen bij de periode vóór 1940. Hiervoor vindt men de volledigste inlichtingen in werken zoals dat van L. G r o o t a e r s , 'Inleiding tot de taalkunde'[2.], waarin bronnenlijsten na elk hoofdstuk, alsook in 'Een halve eeuw Nederlandsche taalkunde in Vlaanderen (1890-1940)' in 'Het boek in Vlaanderen 1941'[3.]. De bekende publicaties gewijd aan de nieuwe uitgaven bleven gedurende deze periode verschijnen: zo b.v., behalve het 'Boek in Vlaanderen', 'Nieuwe uitgaven in Nederland'[4.], 'Museum'[5.], 'Nijhoff's index op de Nederlandsche periodieken van algemeenen inhoud'[6.], 'Nederlandsche bibliographie'[7.], 'Contact'[8.], 'Boekengids'[9.]. Door een Brusselse firma, waarop de Duitsers de hand hadden gelegd, werd vanaf Augustus 1941 een maandschrift gedrukt, getiteld 'Bibliographie'[10.].

Wat opvalt gedurende deze vier jaar is, dat de fonologie in de mode is, vooral in Noord-Nederland; dat de toponymie ijverig beoefend wordt; dat in de dialectologie meer en meer gewerkt wordt met taalkaarten; dat in zake lexicografie de technische terminologie gekeurd wordt; dat de studie van de persoonsnamen weer opnieuw belangstelling geniet; dat de folklore mooier bloeit dan ooit - op wetenschappelijke grondslagen.

De voornaamste t i j d s c h r i f t e n bleven verschijnen, alhoewel met minder bladzijden en onregelmatiger, sommige tot einde 1943, wanneer de Duitsers de censuur verplichtend maakten, doch de meeste tot voor de bevrijding. Die ons vooral aangaan, zijn, door elkaar opgesomd, 'De nieuwe taalgids'[11.], waarin o.m. artikels over spelling, syntaxis, moderne en historische grammatica, 'Neophilologus'[12.], het 'Belgisch tijdschrift voor philologie en geschiedenis'[13.], waarin, zoals vroeger, voorkomen waardevolle recensies, inhoud van tijdschriften, lijsten van de universitaire proefschriften en artikels over folklore, filologie, enz., het 'Tijdschrift voor Nederlandsche taal- en letter-kunde'[14.], met vooral bijdragen over Middelnederlands, de 'Handelingen van de Koninklijke Commissie voor Toponymie en Dialectologie'[15.], met de jaarlijkse overzichten van de Nederlandse en Waalse dialectstudie, plaatsnamenstudie en patronymie, en talrijke uitvoerige studies, de 'Verslagen en mededeelingen van de Koninklijke Vlaamsche Academie voor taal- en letterkunde'[16.], 'Leuvensche Bijdragen'[17.], vooral gewijd aan dialectstudie, folklore en lexicografie, met 'Bijblad'[18.], dat een massa nieuwe boeken samenvat, ook uit het buitenland, 'Onze taaltuin'[19.], waarin vooral de dialectologie en, onlangs, de fonologie beoefend wordt, 'Volkskunde'[20.], en nog een vracht

gewestelijke tijdschriften, waarin de locale folklore en geschiedenis bijzonder tot haar recht komt, en die ik hier onmogelijk alle kan citeren, hoe verdienstelijk ze ook zijn. Een uitzondering maak ik voor 'Eigen Schoon en De Brabander'[21.] en 'Limburg'[22.], waarvan de vitaliteit en de degelijkheid opvallen.

Alvorens nu over te gaan tot de afzonderlijke gebieden moet ik de gedrukte hulde vermelden, die gebracht werd aan vier van onze meest vooraanstaande geleerden: de 'Bundel opstellen van oud-leerlingen aangeboden aan Prof. Dr. C.G.N. De Vooys'[23.], het 'Album René Verdeyen'[24.], 'Prosper Verheyden gehuldigd'[25.], de 'Feestbundel H.J. Van de Wijer'[26.].

Hier citeer ik ook het 'Repertorium' van L. de Wachter[27.], een standaardwerk, dat een ontzaggelijke bibliografie bevat over plaatsnamen, taal, volksleven, en andere gebieden, die hier minder te pas komen.

Het allernieuwste stokpaardje is dus de fonologie, waarvan ik maar liever geen definitie geef. Men raadplege 'La Phonologie' van M. Michel[28.], die alle bestaande termen en theorieën aan een grondig kritisch onderzoek onderwerpt. Deze nieuwe wetenschap, die in Nederland door N. Van Wijk[29.] voor het eerst volledig beschreven werd en voornamelijk door de artikelen van J. van Ginneken[30.] aan het grotere publiek bekend werd gemaakt, dreigt wegens haar ogenschijnlijke gemakkelijkheid de fonetiek te verdringen bij de studie van onze dialecten en zelfs bij het verklaren van de klanken in de moderne spraakkunsten voor schoolgebruik[31.]. Fonologische vragenlijsten worden voor de Nederlandse dialecten uitgezonden en ingevuld[32.].

Er valt niet veel nieuws te noteren in het hoofdstuk van de fonetiek. Voor enkele accentstudies verwijs ik naar de afdeling dialectologie.

Van de 'Practische Uitspraakleer van de Nederlandsche Taal', van E. Blancquaert[33.] kwam er een tweede druk. Een uitstekend werk voor het bestuderen van de klankorganen, het voortbrengen van de klanken, de dialectische afwijkingen, de uitspraak van moeilijke en vreemde woorden. Het gelijknamige boek van A. Van der Plaetse[34.], waarvan een omgewerkte druk, is bestemd voor de school en ook voor hen, die een betere omgangstaal willen spreken; het leert ook voordragen. 'De beschaafde uitspraak van het Nederlandsch', van A. Bossaerts beleefde een zesde druk[35.]; het is een verdienstelijk handboek voor normaal en middelbaar onderwijs. H. Kupershoek-Vos, 'De zuivere uitspraak van de Nederlandse taal'[36.] houdt zich vooral bezig met het verbeteren van uitspraakfouten en spraakgebreken.

'De korte o-klanken in het Nederlandsch' werden, in Noord-Nederland, grondig bestudeerd door B. van Dantzig[37.]. De schrijfster komt tot het besluit dat de 'o' van rok, enz. (meer 'a') en die van dom, enz. (meer 'oe') in de uitspraak van de meeste A.B. sprekers niet meer onderscheiden wordt, evenmin als in de spelling. Volgens haar vormen ze nog een fonologische oppositie.

In zake t a a l s c h a t is er ten eerste een poging om eenheid te brengen in de technische woordenschat tussen Nederland en België, en om de Franse termen te vertalen. In de K. Vl. Ac. werd er een commissie opgericht met dit doel[38.].

Verschillende woordenlijsten werden reeds uitgegeven, o.a. van de verlichtingskunde[39.] (in vijf talen), de luchtvaart[40.] (het te verwerpen vreemde woord naast het aanbevolen Nederlandse), het technisch onderwijs[41.], de mijnbouw[42.] en de brandweer[43.].

Ik wijs ook op de 'Mededeelingen van de Kon. Vl. Ac. voor wetenschappen, letteren en schoone kunsten, van België'[44.], een bron van levend, wetenschappelijk Nederlands, met ook enkele lijsten van de voor buitenstaanders zo ingewikkelde vaktermen[45.].

A. V a n d e V e l d e zet zijn opzoekingen voort naar oude benamingen van delfstoffen, chemicaliën, edelstenen, medicamenten[46.].

Twee nieuwe juridische woordenboeken zijn er bij gekomen, een vertaalwoordenboek[47.], dat een aangevulde omzetting is van B e l l e f r o i d [48.], en een verklarend woordenboek[49.], dat beoogt de rechtskennis uit te breiden, een inventaris op te maken van onze rechtstermen, en nauwer aan te sluiten bij Nederland. Geen van beide is echter een woordenboek van de rechtstaal, zooals ze in de Belgische wetboeken te vinden is.

'Onze taal in de administratie', van F. G e v e l s [50.], is een bloemlezing van Nederlandse administratieve teksten. Die dergelijke stukken moeten opstellen, vinden er modellen en woordenschat in.

'Terminologische kijkjes' door R. S c h r i j v e r s [51.] behandelt vooral het woordgebruik in de administratieve en juridische taal, waarin de schrijver bijzonder goed thuis was.

Ten tweede wordt er weer aangedrongen op het vervaardigen van woordenboeken, waarin de woorden niet alfabetisch geclassificeerd zouden zijn, maar volgens de begrippen[52.], zooals b.v. in de D u d e n -reeks[53.], of in 'Het juiste woord', van L. B r o u w e r s [54.]. Eenzelfde schikking wordt geadviseerd voor het verzamelen van de dialectwoorden[55.] en oude rechtstermen[56.].

Aan woordenboeken hebben we overigens geen tekort en we zijn beter toegerust, toutes proportions gardées, dan de andere talen. Bij de reeds bestaande noteer ik de 20e druk van het onmisbaar verklarend handwoordenboek van K o e n e n [57.], de 6e druk van G r o o t a e r s [58.] (de 1ste dateert van 1931!), die nog even welkom is voor de juiste uitdrukking en de uitspraak, en waarvan nu ook een schooluitgave bestaat[59.].

Van 'Het woordenboek der Nederlandse taal' werden nog enkele afleveringen gezonden[60.], alsook van het 'Supplement'[61.]. De nieuwe 'Bronnenlijst' is klaar[62.]. Moet hier nogmaals betreurd worden, dat er met een supplement begonnen is, vóórdat het woordenboek zelf klaar is? De bruikbaarheid vermindert natuurlijk ook met elk bijvoegsel.

Van het 'Middelnederlandsch woordenboek' werden de 'Aanvullingen en verbeteringen op het gebied van dijk- en waterschapsrecht, bodem en water, aard-

rijkskunde, enz.', voltooid[63.]; de bronnenlijst, 'De Bouwstoffen', door G. Lieftinck, is gevorderd tot aan nr. 945 (Nijh.)[64.].

Bij de middeleeuwse woordenschat moet niet voorbijgegaan worden het glossarium, dat R. Verdeyen[65.] opmaakte op oorkonden van de stad Luik. Het bevat een schat verbauwererende vormen in een Rijnlands-Limburgse mengtaal, die in 1360-1480 en later gebruikt werd voor de briefwisseling met Aken, Keulen, enz.

Enkele boekjes om zonder -ismen te leren spreken breng ik ook onder in deze afdeling: 'Goed gezegd zo', van J. Van Wageningen[66.], de 4e druk van Charivarius, 'Is dat goed Nederlandsch?',[67.], de derde van E. De Groote, 'Goed Nederlandsch'[68.]. 'Onkruid onder de tarwe, Proeve van taalzuivering', dat rond 1900 door H. Meert geschreven werd en waarvan C. Peeters[69.] de uitgave bezorgde, is erg verouderd.

Aan onze vloeken en krachtwoorden wijdde C. De Baere een uiterst interessant boek, genaamd 'Krachtpatsers in de Nederlandsche volkstaal'[70.].

Het kapittel van de woordenschat besluit ik met de vermelding van de bijgewerkte tweede druk van C. De Vooys, 'Inleiding tot de studie van de woordbetekenis'[71.] en van de bundel populair-wetenschappelijke beschouwingen over taalkunde, cultuurgeschiedenis en literatuur van A. Verdenius[72.], die in 1941-42 in 'De Telegraaf' en in 'Onze Volkstaal' geschreven werden. Van C. De Vooys verder nog 'Oorsprong', eigenaardigheden en verbreiding van Nederlands 'slang'[73.]. Interessant is ook het rapport van F. De Tollenaere over de 'Moderne lexicografie in Skandinavië'[74.].

Alhoewel aan de andere (Belgische) universiteiten ook op toponymische proefschriften gepromoveerd wordt, krijgt de plaatsnamenstudie haar impuls te Leuven door het inzamelen en publiceeren van materiaal, door de activiteit van haar wetenschappelijk personeel (ik denk aan H. Van de Wijer en H. Draye). Laatstgenoemde liet een kaart drukken, waarop de reeds onderzochte plaatsen zijn aangeduid; in een begeleidend artikel overziet hij het verrichte werk[75.]. Eveneens om de weg te wijzen aan de jongere krachten en om dubbel werk te vermijden, werd door E. Fairon een lijst opgemaakt van de academische dissertaties over toponymie en dialectologie[76.]. De 'Vlaamsche Toponymische Vereeniging' en het 'Instituut voor Vl. Toponymie' gingen voort met het uitgeven van hun 'Mededeelingen'[77.] met 'Bijlagen'[78.], en van hun reeks 'Toponymica'[79.]. Daarin werden onder meer de plaatsnamen te 'Ruisbroek'[80.] en 'Bekkerzeel'[81.] opgenomen.

'De toponymie van Meetkerke' door J. Pollet[82.] is een verdienstelijk werk met geschied-, aardrijkskundige schets en kaart. 'Deerlijk's plaatsnamen' van L. Defraye[83.], is het werk van een liefhebber, die uit volksmond en archiefstukken een lange lijst plaatsnamen uit zijn geboorteplaats inzamelde.

Bij het citeren van enkele werken van J. Lindemans past het er op te wijzen, dat deze onvermoeibare geleerde zich niet tevreden stelt met lijsten

op te maken van archief- en kadastervondsten, maar dat hij, in aansluiting bij de pionniersarbeid van J. Mansion, uit de plaatsnamen meesterlijk de geschiedenis leest van de eerste woudontginningen, van de akkerbouw van onze voorvaderen, hun beschaving en instellingen.

Op een zelfde hoger plan staan de studiën van H. Draye over de taalgrens[84.], over de kolonisatie[85.], over de veranderingen en aanpassingen van de plaatsnamen[86.].

Over de kwestie van de taalgrens werd sedert het verschijnen van J. Petri's 'Germanisches Volkserbe'[87.] nog heel wat papier verbruikt onder de oorlog, door E. Legros[88.], J. Warland[89.] en anderen. J. Vannérus wijdde er nog een lijvig boek aan in verband met de Romeinse versterkingen[90.]. Zijn enquête bestrijkt honderden kamp- en kasternamen uit Nederland en Wallonië. De kaart door J. Warland getekend bij zijn genoemd artikel stelt de huidige stand van zaken aanschouwelijk voor.

In 1940 verscheen ook nog het tweede deel van het etymologisch woordenboek van de gemeentenamen van A. Carnoy[91.].

Volgens een mededeling van P. Nienaber[92.]. wordt thans ook in Zuid-Afrika dit vak beoefend. Vragenlijsten werden uitgezonden en de berichtgever dringt aan op het oprichten van een 'Pleknaamgenootscap'.

Een sterk gedocumenteerd onderzoek, waarin beroep wordt gedaan op de vergelijkende historische grammatica en de geschiedenis, werd door R. Verdeyen ingesteld naar de betekenis van de twee eigennamen 'Vlaanderen' en 'Vlaming'[93.]. Het schouwt de etymologieën, die in de loop der tijden werden voorgesteld, en geeft een bevredigende oplossing, Vlaanderen zijnde het 'vlakke' land en de Vlamingen de bewoners ervan.

Verdere details over plaatsnaamkunde staan in de zorgvuldig bijgehouden jaarlijkse overzichten in de 'Handelingen van de Kon. Com. voor Top. en Dial.'[94.], waarin ook de locale tijdschriften geëxcerpeerd zijn volgens provincie en plaats.

Na Winkler[95.] was de belangstelling voor de persoonsnamen gaan verslappen. De nieuwste werken over patronymie hebben alle gemeen, dat ze de lezers trachten te interesseren door een gemoedelijk verhalende trant en door een ruimschoots putten uit de voorraad van de oude meesters. Zo is J. Meertens, 'De betekenis van de Nederlandse familienamen'[96.] niets meer dan een vulgarisatie van Winkler, met nagenoeg dezelfde indeling van de stof en dezelfde voorbeelden. J. Lindemans[97.] bundelde een serie artikels, waarin hij de vóórnamen uit de vaderlandse geschiedenis voor de krantenlezers besprak, met aanhaling van bekende historische feiten, doch teruggaande op een strikt wetenschappelijke documentatie. Een register bevat over de 3.000 vormen. Van denzelfden 'Hoe maak ik mijn stamboom op'[98.], waarvan het getal drukken de populariteit bewijst.

De in 1942 begonnen jaarberichten van K. Roelants in de ‘Handel. K. Comm. Top. en Dial.’ bevestigen ten andere de heropleving van de anthroponymie.

Ook de folklore gaat een andere richting uit. Er wordt in de gewestelijke periodieken nog wel overal geliefhebberd, naar de uitdrukking van L. Grootaers [99.], doch er is nu een begin gemaakt met het strikt wetenschappelijk ontginnen van het terrein. Als bewijs kan dienen het boek van J. De Vries. ‘De wetenschap der volkskunde’[100.], waarin uiteengezet wordt welk hst doel is, hoe het materiaal moet verzameld worden en bewerkt; verder de ‘Inleiding tot de heemkunde’[101.], waarin opstellen door verschillende geleerden over heemkunde in verband met toponymie en dialectologie.

Een andere inleiding tot de heemkunde vormt het eerste deel van een reeks over Limburg door W. Roukens [102.]. Het is hier ook de plaats om de onverpoosde arbeid aan te stippen van een anderen (Belgisch-)Limburger, met name J. Geasler, die al sinds tientallen jaren folkloristische en geschiedkundige bijdragen levert aan Belgische en Nederlandse tijdschriften. Onder zijn jongste geschriften een lange studie over ‘Het dragen van steenen als straf’[103.], een andere over ‘Spuwen en vasten (despucre-jejunare) volgens philoloog en folklorist’[104.], en een zeer nuttige analytisch-critische bibliografie[105.], geclassificeerd volgens de tijdschriften.

‘Vijftig Nederlandsche sprookjes’, door J. Sinninghe [106.], is voorafgegaan door een inleiding van J. De Vries, die bondig den modernen sprookjesverzamelaar voorlicht. Het boek zelf is desondanks niet volmaakt in taalkundig opzicht: het spelt op een approximatieve manier en de schrijver heeft zelfs de spelling van zijn verschillende bronnen geüniformiseerd[107.]. Over sprookjes schreef ook M. De Meyer: ‘De Vlaamsche sprookjesthema's in het licht der Romaansche en Germaansche kultuurstroomingen’[108.].

De ‘Seizoenen’-reeks[109.], bevat een aantal populair geschreven studies over onderwerpen uit ons oud en modern volksleven, van de hand van bekende specialisten. De lijst is te lang, ik vermeld slechts het laatst verschenene van L. Philippen, ‘Onze begijntjes’[110.], voorzien van een uitstekende bibliografie, foto's, gedrukt met een leesbare letter, in zakformaat van een honderdtal bladzijden. Sehr, overziet de laatste verklaringen van de etymologie van de naam, en besluit, dat de oplossing nog niet gevonden is.

Bij de dialectologie wijs ik eerst op de jaarlijkse bibliografische overzichten van L. Grootaers in de Handel, van de K. Com. voor Top. en Dial., alwaar de lezer weer de tijdschriftenartikels kan vinden, die ik hier niet alle kan opnemen; dan naar de handboeken van J. Van Ginneken, ‘De studie der Nederlandsche streektalen’[111.] en van A. Weijnen, ‘De Nederlandsche dialecten’[112.]. Dat van den meester is een volledige cursus en

bevat een bespreking van de meeste nieuwe tendensen. De leerling geeft losse hoofdstukken over en rond de dialectstudie.

In Nijmegen is er leven genoeg. Van Ginneken heeft er een hele groep jonge geleerden gevormd, die druk publiceren. Te Leuven geschiedt dit door Grootaers en zijn 'Zuidnederlandsche dialectencentrale', van welker 'Mededeelingen'[113.] reeds 44 nummers het licht zagen. Te Gent is zeer actief E. Blancquaert en het Seminarie voor 'Vlaamsche dialectologie van de universiteit'[114.].

Wat de woordenschat betreft, begin ik met het verslag van L. Grootaers[115.], over het voorbereidend werk, dat te Leuven verricht werd met het oog op een algemeen Zuidnederlands woordenboek. De 'Proeve van een Oudhasseltsch glossarium', van J. Gessler[116.], is eigenlijk Middelhasselts en is een verzameling nota's gemaakt bij archiefnavorsingen. Woorden, die niet in Verdam voorkomen, worden door den zelfden auteur verklaard in talrijke artikelen in 'Leuv. Bijdr.'[117.]. Van Gezelle's 'Loquela' in woordenboekvorm, wordt de derde druk voortgezet[118.]. Bij wat ik hoger geschreven heb over een ideologisch schikken van de woordenschat kan ik hier bijvoegen, dat men zich ook afvraagt of men de dialectgrenzen niet zou kunnen trekken naar de woordenschat, de morfologie, eerder dan naar de klanken. Met de mogelijkheid strenge grenzen te bepalen rekent men niet meer - de kaart van de Nederlandse dialecten is b.v. uit de 5e uitgave van de besproken 'Inleiding tot de taalkunde'(2) verdwenen - al belooft L. Grootaers nochtans binnenkort een geografische synthese te geven[119.].

In de reeks Nederlandsche dialectatlassen, onder leiding van E. Blancquaert, verscheen als nr. 4 'Vlaamsch-Brabant'[120.], als nr 5 'De Zeeuwsche eilanden'[121.]. Van de 'Taalatlas van Noord- en Zuid-Nederland' kregen we nog twee afleveringen[122.]. In de meeste tijdschriften worden voorts de artikels over gewesttalen met taalkaarten geïllustreerd.

Zoals gezegd werden er ook veel accentstudies geschreven, inz. over de dalende of stijgende betoning in het Limburgs, o.m. door W. Dols[123.].

Naast Limburg stond ook Friesland in het brandpunt van de belangstelling. Weliswaar is Fries geen Nederlands en konden naar de afdeling der wederzijdse invloeden verwezen worden: de boeken van W. Brandsma[124.] over de taal van G. Japicx, van K. Fokkema[125.], een historische behandeling en klank- en vormleer van het Leeuwardens, van H. Bos-Van der Heide[126.] met een studie over de taal in de 15e eeuw, van W. De Vries, 'Iets over de verbreidheid en de herkomst van het Fries en enige opmerkingen op het gebied der Nederlandse taalstudie'[127.].

In de brochure 'Een Fries substraat in Noord-Holland'[128.], worden de argumenten voor en tegen samengevat. Zoals te voorzien was, is er geen definitieve oplossing, evenmin als in de zaak van het Ingvaeonisch, waarbij evenveel beroep wordt gedaan op de intuïtie.

'Het eiland Urk'[129.] is onder meer een dialectische en volkskundige

studie van een oud stuk land, vóór het door de drooglegging van de Zuiderzee totaal verandert van uitzicht en bevolking, enz.

In de spellingstrijd wordt er nog van tijd tot tijd een schermutseling geleverd tussen achterhoeden. De troepen worden nog steeds aangevoerd resp. door J. van Ginneken met 'Onze taaltuin', en met steun van J. Van Mierlo (tegen), en door C. De Vooys met 'De nieuwe taalgids' en de 'Vereniging tot vereenvoudiging van onze spelling in België en Nederland' (voor). Te Londen zou er onder de oorlog een compromis gesloten zijn tussen België en Nederland(130.). De geschiedenis van de strijd voor de vereenvoudiging van de spelling van onze taal werd geschreven door J. Daman, 'Vijftig jaren van strijd, 1891-1941'(131.).

Onder het hoofd historische taalstudie noteer ik eerst een serie bijdragen over de invloed van het Spaans op het Nederlands door C. Van Dam(132.), en J. Delattre(133.), van het Portugees op het Nederlands door laatstgenoemde(134.), van het Nederlands op de Romaansche talen door M. Valkhoff(135.), van het Nederlands op de Franse zeemanstaal bij het Kanaal door B. Vidos(136.), van het Latijn op het Nederlands door L. Grootaers(137.), W. Roukens(138.). De literatuur over de Nederlandse leenwoorden in het Waals, Frans, enz., wordt door A. Boileau opgesomd onder de misleidende titel van 'Chronique de la dialectologie belge depuis 1930'(139.). Dezelfde schrijver levert t.a.(140.) een proeve van verklaring en rangschikking van de leenwoorden.

Behalve de 5e druk van L. Grootaers, 'Inleiding tot de taalkunde...' (2), eigenlijk een college in de encyclopedie, ken ik nog een nieuwe, minder geleerde 'Inleiding tot de taalstudie' voor athenea, colleges en normaalscholen door R. Sterkens en P. Sterkens-Cieters(141.).

Van de 'Geschiedenis van de Nederlandse taal' van C. De Vooys kwam een derde, bijgewerkte druk van de pers(142.).

Een nieuw boek van T. Frings, 'Die Stellung der Niederlande im Aufbau des Germanischen'(143.), was onbereikbaar.

Van E. Kruisinga eindelijk, nog een nieuw onderzoek over de gevoelswaarde van de verkleinwoorden in het Nederlands, Engels en Duits(144.).

Luik, 1 Juli 1945.

J. MOORS

Eindnoten:

(1.) - Zie verder noot 92.
(2.) - '...en tot de geschiedenis van het Nederlandsch.' Leuv., Vl. Drukkerij, 1942 (5)
(3.) - Jaarboek van de Vereeniging ter bevordering van het Vlaamsche boekwezen en de Vereeniging van Letterkundigen.
(4.) - Tot einde 1940.
(5.) - Maandbl. voor philol. en gesch. onder red. van J. Salverda De Grave, J. Heinsius, F. Muller, N. Royen, N. Tenha[...]ff +.
(6.) - Laatst ontvangen jg. 35. nr. 5 (Mei 1944).
(7.) - Tijdschr. voor boekenvrienden. Red. Cok Brinkman. Leid., Sijthoff. Laatst ontvangen jg. 61,1 (15 Juni 1944).

(8.) - Maandschr. voor boekenvrienden. Antw., De Ndl. Boekh., vanaf 1934.
(9.) - Algemeen Nederlandsch bibliografisch tijdschrift. Orgaan van het Algemeen verbond van katholieke boekerijen. Laatste jg., 21 (1943).
(10.) - Bruss., Agentschap Dechenne.
11. - Onder red. van Prof. Dr. C.G.N. De Vooys. Groningen-Batavia, Wolters, vanaf 1907.
12. - Driemaandeliks tijdschr. voor de wetenschappelike beoefening van levende vreemde talen en van hun letterkunde en voor de studie van de klassieke talen in hun verband met de moderne. Onder red. van Prof. Dr. J.J. Salverda De Grave, Prof. Dr. K.R. Gallas, Prof. Dr. A.G. Van Hamel, Prof. Dr. Ferd. Sassen, Prof. Dr. J.H. Scholte, Prof. Dr. K. Sneyders De Vogel, Prof. Dr. A.E.H. Swaen. Gron.-Batavia, Wolters. Laatst ontv. dl. 61 (1941).
13. - Driemaandel publicatie uitgeg. door de Société pour le progrès des études philologiques et historiques. Bruss., Falk, Parijs, Droz. Laatste dl. 1943.
In 1942 verscheen een register 1927-1941; het vorige omvatte 1922 (1e jg.) - 1926.
14. - Uitgeg. vanwege de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde te Leiden (Leiden, Brill).
(15.) - Ministerie van Openbaar Onderwijs, Brussel. Tot XVIII (1944). In 1942 verscheen er een register op jg. I-XV (1941).
(16.) - Tot jg. 1942.
(17.) - Tijdschr. voor mod. philol. opgericht door Ph. Colinet en L. Goemans, uitgeg. door L. Grootaers, met de medew. van A. Carnoy, J. Van de Wijer, H. De Vocht, J. Gessler, P. Sobry, E. Rombauts en J.L. Pauwels (Naamsche Steenweg, Heverlee). Tot XXVe jg., nr. 3-4 (1943).
(18.) - Tot XXXV (1943).
(19.) - Maandbl. voor de wetenschap der taal als volksuiting, nationale cultuurschat en instrument voor schoone kunst. Officieel orgaan van de Dialectencommissie der Nederlandsche Akademie van wetenschappen. Redacteur: Prof. Dr. J. Van Ginneken, met medew. van Dr. J. Grauls, P.J. Meertens, Dr. J. Pollmann, Dr. A. Weijnen en Dr. J. Wils. Tot nr. 11 van jg. 10 (1943). Maastricht, Van Aelst.
(20.) - Driemaandelijksch tijdschr. voor de studie van het volksleven. Officieel orgaan van de Volkskunde-commissie der Ndlsche Academie van Wetenschappen (A'dam, Elsevier). Laatste nr.: 45e jg. = 3e jg. nieuwe reeks (1943), nr. 3.
(21.) - Orgaan van de geschied- en oudheidkundige kringen van Westbrabant en Oost. brabant. Red.: J. Lindemans. Laatst verschenen XXVIIe jg. (nieuwe r. XIX) (1944), nr. 3.
(22.) - Maandschr. gewijd aan gesch., oudheidk., kunst, folklore en ltk. Maaseik, Van der Donck-Robyns, vanaf 1919.
(23.) - ...ter gelegenheid van zijn vijfentwintigjarig hoogleraarschap aan de Rijksuniversiteit te Utrecht 1915 - 16 October - 1940. Gron.-Batavia, Wolters, 1940.
(24.) - Bruss., Manteau - Den Haag, Nijhoff, 1943.
(25.) - ...ter gelegenheid van zijn zeventigsten verjaardag 23 October 1943. Antw., De Ndl. Boekh., 1943.
(26.) - ...den Jubilaris aangeboden ter gelegenheid van zijn vijfentwintigste hoog-leeraarschap aan de R.K. Universiteit te Leuven 1919-1943. Leuv., Inst. voor Vl. Topon., 1944. 2 dln.
(27.) - 'Repertorium van Vlaamse gouwen en gemeenten. Heemkundige dokumentatie 1800-1940'. Antw., De Sikkel, 1942-43. 2 dln. Een 3de deel moet nog verschijnen.
(28.) - Tijdschrift voor levende talen, VII (1941), blz. 42 vlg. Ook afzonderlijk verschenen in 'Levende Talen', nr. 2 (Bruss., Didier, z.j.).
(29.) - 'Phonologie. Een hoofdstuk in de structurele taalwetenschap'. 's-Gravonhage, Nijhoff, 1939.
(30.) - o.a. in Onze taaltuin, vanaf jg. 2 (1934).
(31.) - b.v. in de 8e uitg. van de 'Nederlandse spraakkunst' van E. R i j p m a en F. S c h u r i n g a. Gron.-Batavia, Wolters, 1941.
(32.) - Zie J. v a n G i n n e k e n, 'Internationale vragenlijst over dialect-phonologie'. Onze Taalt. 6 (1937), blz. 259 vlg., en van denzelfden 'Leidraad bij de Nederlandsche beantwoording der internationale phonologische vragenlijst'. Ib., blz. 282 vlg.
(33.) - Antw., De Sikkel, 1942(2).
(34.) - 'Practische uitspraakleer'. Tielt, Lannoo, 1941(2).
(35.) - Antw., Bossaerts, 1942(6).
(36.) - A'dam, Kuurstra, 1942.
(37.) - Gron., Noordhoff, 1940.
(38.) - Zie A. V a n d e V e l d e, 'De academische commissie voor technische taal' (verslag). Versl. en Meded. 1943, blz. 131 vlg.
(39.) - Arnhem, Ndl. Stichting voor verlichtingskunde, z.j., 2e dr.

(40.) - Commissie voor luchtvaart-terminologie, Gorinchem, Noorduyn. - Brussel. De Standaard, z.j.
(41.) - Interprovinciale Commissie voor de éénmaking der Nederl. terminologie in het technisch onderwijs. Antw., Prov. bestuur, z.j. (I. Metalenleer, II. Weg- en waterbouwkunde, III, Scheepsbouwkunde, IV. Burgerlijke bouwkunde.)
(42.) - Technologisch instituut Vlaamsche Ingenieursvereeniging. Schoten, Paeshuys, 1942.
(43.) - Ontwerp Teohnol. Inst. V.I.V., 1942.
(44.) - Vanaf 1940.
(45.) - b.v. 'Woordenlijst der kolloidenleer' door R. R u y s s e n . Kl. der Wetensch., jg V, nr. 8 (1943).
(46.) - 'Technische woorden', XIIe stuk. Versl. en Meded. K. Vl. Ac. 1943, blz. 33, vlg.
(47.) - P. M a g i n e l l e en C. E v e n e p o e l , vertalers van (sic!) de Bank van Brussel, 'Ndl.-Fr. woordenboek der rechtstermen'. Bruss., Pée, 1942.
(48.) - P. B e l l e f r o i d , 'Dictionnaire français-néerlandais des termes de droit'. Bruss., Pée, 1930(3).
(49.) - R. S c h r i j v e r s , 'Ons recht in ons taalgebouw'. Turnhout, Brepols, 1942.
(50.) - Lier, J. van In, 1942.
(51.) - Turnhout, Brepols, 1942.
(52.) - Zie J. S c h ö l t e , 'Het begripswoordenboek'. Neophil. 26 (1941), blz. 211 vlg.
(53.) - Leipzig, Bibliographisches Institut. Een Nederlanse Duden ontbreekt nog.
(54.) - Beteekenis-woordenboek der Nederlandsche taal. Turnhout, Brepols, 1931. Een 2e dr. verscheen onder de oorlog, 1942.
(55.) - Zie A. W e i j n e n , 'Plan voor een ideologische ordening van de woordenschat vooral der dialecten'. Leuv. bijdr., XXXV (1943), blz. 61 vlg.
(56.) - Zie F. P r i m s en E. S t r u b b e in 'Verslag over het oprichten van een commissie voor het Histor. Wdb. der Ndl. Rechtstaal'. Meded. K. Vl. Ac. van België, Kl. der moreele en staatkundige wetenschappen, jg. III (1941), nr. 3.
(57.) - M. K o e n e n -J. E n d e p o l s , Verklarend handwdb. der Ndl. taal tevens vreemde-woordentolk), 20e dr. uitgeg. door K. Heeroma, met medew. voor het Zuidndl. van R. Verdeyen. Gron.-Batavia, Wolters (1942).
(58.) - L. G r o o t a e r s 'Nouveau dictionn. fr.-néerl., néerl.-fr.' Bruss., Bieleveld, z.j.(6)
(59.) - Fr.-Ndl., Ndl.-Fr. Schoolwoordenboek. Bruss. Bieleveld, 1940.
(60.) - Van dl. VII, komma-kool (1940), kool-kop (id.), kop-korei(e) (1941), korei(e)-kortegaard (id.), kortegaard-kozijn (id.), dl. XII, prijswaardig-proef (1940), proef-prompt (1941), prompt-prouvette (1942), prouvette-psalter (1943), dl. XVII, tiend-tijger (1941), tijger-tirasseeren (1942), tirasseeren-toe (1943). 's-Gravenhage, Nijhoff, Leiden, Sijthoff.
(61.) - Dl. I, A-aanscherpen (1942), aanscherpen-aarde. (1943), aarde-actueel (id.). Ib.
(62.) - door C. K r u y s k a m p . Ib., 1943.
(63.) - door A. B e e k m a n , 's-Gravenhage, Nijhoff, 1941 (=dl. X van het Mndl. Wdb.).
(64.) - Mndl. Wdb., dl. X, Bouwstoffen, afl. 12. Ib., 1943.
(65.) - Régestes de la cité de Liège' éd. par E. F a i r o n . 'Glossaire philologique des textes germaniques des tomes I-IV' par R. V e r d e y e n . Luik, Commission communale de l'histoire de l'ancien pays de Liège, 1940.
(66.) - A'dam, Holkema en Warendorf, 1941.
(67.) - Antw., Het Kompas (1941) (4).
(68.) - Antw., De Sikkel, 1942(3).
(69.) - Turnhout, Brepols, 1941.
(70.) - Antw., De Ndl. Boekh., 1940.
(71.) - Antw., De Sikkel, 1943(2).
(72.) - 'In de Nederlandse taaltuin'. A'dam, Elsevier (1942).
(73.) - Meded. der Ndl. Ac. voor wetenschappen, Afd, Ltk., Nieuwe reeks, dl. 3, nr. 7 (2), A'dam, 1940.
(74.) - '...De woordenboekcentrales te Kopenhagen en te Lund'. Versl. en Meded. K. Vl. Ac., 1943, blz. 603 vlg.
(75.) - 'Twintig jaar toponymisch onderzoek in Vlaanderen'. Feestbundel Van de Wijer, I, blz. 61 vlg.
(76.) - 'Thèses relatives à la toponymie et à la dialectologie présentées pour l'obtention des grades de licencié ou de docteur en philosophie et lettres aux universités belges'. Overdruk uit de Hand. Kon. Comm. Top. en Dial., XVII (1943), blz. 175 vlg.
(77.) - Te Leuven, vanaf 1925. Laatst verschenen is jg. 17 (1941).
(78.) - Vanaf 1931. De laatst verschenene is nr. XIV. (1940).

(79.) - Bijdragen en bouwstoffen uitgeg. door de Vla. Top. Vereenig. te Leuven, onder leiding van H. Van de Wijer. Laatst verschenen zijn II, 8, VII, VIII (alle 1941).
(80.) - J. L i n d e m a n s en C. T h e y s, 'Plaatsnamen te Ruisbroek'. Bijlage XIII, 1940.
(81.) - J. L i n d e m a n s, 'Bekkerzeel'. (Brab. Plaatsnamen VIII). Toponymica II, 8, 1940.
(82.) - Brugge, Desclée de Brouwer, 1942. 'Vereenig. v. offic. gediplom. gidsen'.
(83.) - Deerlijk, bij den schr., 1942.
(84.) - 'Historisch-critische studie over het onderzoek naar het ontstaan van de Nederlandsch-Romaansche taalgrens'. Door de K. Vl. Ac. met goud bekroond in 1939. Zie het verslag van de keurraad in Versl. en Meded. van 1939, blz. 634 vlg.
(85.) - 'Landelijke cultuurvormen en kolonisatiegeschiedenis'. Toponymica VII, 1941.
(86.) - 'De gelijkmaking in de plaatsnamen (Ortsnamenausgleich)'. Hand. K. Comm. Top. en Dial. XV (1941), blz. 357 vlg.
(87.) - '...in Wallonien und Nordfrankreich. Die fränkische Landnahme in Frankreich und den Niederlanden und die Bildung der westlichen Sprachgrenze'. Bonn, Röhrscheid, 1937, 2 dln.
(88.) - 'Le Nord de la Gaule romane (Linguistique et toponymie)'. Hand. K. Comm. Top. en Dial. XVI (1942), blz. 161 vlg.
(89.) - 'Bild und Bildung der germanisch-romanischen Sprachgrenze in Belgien'. Album Verdeyen, blz. 387 vlg.
(90.) - 'Le limes et les fortifications gallo-romaines de Belgique. Enquête toponymique'. Kon. Belg. Ac., Verhandelingen in 4°, 2e r., bk. XI, afl. 2 (1943).
(91.) - 'Dictionnaire étymologique du nom des communes de Belgique'. Leuven, Universitas, 1939-1940. 2 dln.
(92.) - 'Suid-Afrikaanse plekname as studievak'. Bundel opstellen De Vooys, blz. 275 vlg.
(93.) - Versl. en Meded. K. Vl. Ac. 1943, blz. 407 vlg. Ook apart verschenen in 'Université de Liège, Séminaire de néerlandais', nr. 3 (1944).
(94.) - door H. V a n d e W i j e r; in samenwerking met H. D r a y e vanaf 1940.
(95.) - in 1885 'De Nederlandsche geslachtsnamen in oorsprong, geschiedenis en beteekenis' (Haarlem, Tjeenk Willingk); in 1900 'Studiën in Nederlandsche namenkunde' (ib.).
(96.) - Naarden, Rutgers, 1941, 'Bibliotheek voor geslacht- en wapenkunde', nr. 11.
(97.) - 'Bijdrage tot de geschiedenis en de beteekenis van de Vlaamsche persoonsnamen'. 1e reeks. Turnh., Van Mierlo-Proost, 1944.
(98.) - '...Kleine inleiding tot de Vlaamsche familiegeschiedenis'. Antw., De Standaard, 1943(3). (1e dr. van 1941).
(99.) - In Leuv. Bijdr. XXIX (1937), blz. 78.
(100.) - A'dam, Elsevier, 1941, 'Hoekstenen onzer volkskultuur', 1e r., dl. I.
(101.) - Dl. I van de Heemkundige bibliotheek onder leiding van J. v a n O v e r s t r a e t e n. Brussel, De Standaard, 1943.
(102.) - 'Limburg. I. Land, volk en kultuur'. Lutterade, Fonds voor Heemkunde, 1943
(103.) - Belg. Ts. voor Philol. en Gesch. XXI (1942), blz. 113 vlg.
(104.) - Philolog. Studiën, 13-14 (1942-43), blz. 30 vlg.
(105.) - 'Folklorica uit Limburgsche tijdschriften'. Verzam. Opstellen XVI (1941), blz. 210 vlg. (Hasselt, Geschied- en Oudheidkundige kring).
(106.) - A'dam, Elsevier, 1942, 'Hoekstenen onzer volkskultuur', 1e r., dl. II.
(107.) - Blijkens zijn noot, blz. 11.
(108.) - Uitg. Kon. Vl. Ac., r. VI, nr. 63 (Leuv., De Vl. Drukkerij, 1942).
(109.) - Antw., De Ndl. Boekh., vanaf 1940, 54 dln.
(110.) - 'Hun naam, hun leven'. De Seizoenen, nr. 54.
(111.) - A'dam, Elsevier, 1943, 'Hoekstenen onzer volkskultuur'. 3e r., dl. I.
(112.) - Groningen, Noordhoff, 1941.
(113.) - Vanaf 1922.
(114.) - Dl. I verscheen in 1933.
(115.) - 'De voorbereiding van een Zuidnederlandsch dialectwoordenboek'. Versl. en Meded. K. Vl. Ac. 1942, blz. 359 vlg.
(116.) - Hasselt, St. Quintinus-Drukkerij, 1940.
(117.) - De laatste, de 6e reeks, in jg. XXXV (1943), blz. 39 vlg.
(118.) - Tielt, Lannoo, 1944.
(119.) - 'Inleiding tot de taalkunde...'. Leuven, Vl. Drukkerij, 1942(5), blz. 314.
(120.) - Door H. Vangassen. Antw., De Sikkel (1940), 2 dln.
(121.) - Door E. B l a n c q u a e r t en P. M e e r t e n s. Ib. (1941).

(122.) - Nieuwe Noord- en Zuid-Nederlandse dialectbibliotheek onder leid. Van Dr. L. Grootaers en Dr. G.G. Kloeke. Dl. I. Leiden, Brill. De 1e afl. is van 1933, de 2e van 1941, de 3e van 1943.
(123.) - 'Een phonologisch probleem der Limburgsche dialecten.' Onze Taalt. 9 (1941), blz. 193 vlg.
(124.) - 'Het werkwoord bij Gijsbert Japicx'. Friesch-Saksische bibliotheek I.
(125.) - 'Het Stadsfries'. Ib. II.
(126.) - 'Het Ruidolfsboek'. Ib. III.
(127.) - Assen, Van Gorcum, 1942.
(128.) - Lezingen, gehouden voor de Dialecten-Commissie der Ndl. Ak. van Wetenschappen op 4 Aug. 1942 door Prof. Dr. G. Gosses, Dr. G. Karsten en Dr. K. Heeroma, met een woord ter inleiding en een nawoord van Prof. Dr. J. Van Ginniken.
(129.) - Door P. M e e r t e n s en L. K a i s e r . Alphen a. Rijn, Samson, 1942, 'Publicaties van de stichting voor het bevolkingsonderzoek in de drooggelegde Zuiderzeepolders', nr 9. Secties voor taalkunde en phonetiek, anthropologie, psychologie...
(130.) - Naar een bericht van J. K u y p e r s in 'Zondagspost' I,26 (1 Juli 1945), blz. 4 ('Onze intellectueele samenwerking met Nederland. De Spellingkwestie').
(131.) - Purmerend, Muusses, 1942.
(132.) - 'De Spaanse woorden in het Nederlands'. Opstellen De Vooys, blz. 86 vlg.
(133.) - 'Invloed van het Spaans op de Westeuropeese talen'. Ts. voor Lev. Talen IX (1943), blz. 1 vlg.
(134.) 'Invloed van het Portugees op de Westeuropeese talen'. Ib., blz. 133 vlg. Ook afzonderlijk, in één boekdeel samen met het vorige, bij Didier te Brussel, z.j., 'Levende talen', nr. 11.
(135.) - 'De expansie van het Nederlands'. Den Haag, Biblioth. voor wetensch. en denken, nr. 20, 1941. 2e druk in 1943 bij Manteau te Brussel.
'Een lijst Nederlandse scheepstermen overgenomen door het Romaans.' Album Verdeyen, blz. 329 vlg.
(136.) - 'Bijdrage tot de studie van de Nederlandsche woorden in het Fransch'. Neophil. XXVII (1942), blz. 7 vlg.
(137.) - 'De lotgevallen van een paar Latijnsche leenwoorden in onze dialecten'. Versl. en Meded. K. Vl. Ac. 1943, blz. 171 vlg.
(138.) - 'Limburgia Romana. Uit de werkplaats van het Limburgs woordenboek'. Album Verdeyen, blz. 317 vlg.
(139.) - Ts. voor Lev. Talen X (1944), blz. 28 vlg.
(140.) - 'Un chapitre de linguistique générale. Les emprunts'. Ib. VIII (1942), blz. 90 vlg.
(141.) - Bruss., De Boeck, 3 dln.
(142.) - '...in hoofdtrekken geschetst'. Antw., De Sikkel, 1943(3).
(143.) - Halle, Niemeyer, 1944.
(144.) - 'Diminutieve en affektieve suffixen in de Germaanse talen'. Meded. der Kon. Ak. van Wetenschappen, Afd. ltk., nieuwe r., dl. 5, nr. 9. A'dam, 1942.

Van den hak op den tak

Albert Mockel of de zelfkastijding

Albert Mockel, de vereerde Meester van vele Waalsche jongeren, was eens te gast bij hen, op een banket door het tijdschrift ‘L'Avant-Poste’ te Brussel ingericht.

Na het ernstige gedeelte werd ook een plaatsje ingeruimd voor den lach en de ondeugende zetten. Met of zonder toestemming van zijn kameraden, haalde Maurice Carême bijna alle aanwezigen in korte epigrammen eens geducht over den hekel. Ook zichzelf spaarde hij niet. Men lachte gul, men lachte goed, men lachte ook wel eens groen. Alleen Albert Mockel lachte niet. Als académicien en officieele ‘Onsterfelijke’ vond hij het waarschijnlijk niet prettig tot de onkwets-baren te worden gerekend.

‘Je réclame mon coup de cravache’, zei hij, tezelfdertijd plechtig en guitig.

Niemand verroerde; niemand stond op om dezen eleganten grijsaard een epigrammatische oorvijg te geven. Toen dacht de stichter van ‘La Wallonie’ een oogwenk na, en bij gebrek aan een beul diende hij zichzelf een striem toe, in een paar vijfvoetige jamben, die ik hier naar den vorm in het Nederlandsch vertaal:

> ‘Albert, zei ik, wat zal er van je blijven;
> heb je wel ooit een mooi vers kunnen schrijven?’

Alle aanwezigen waren diep onder den indruk, omdat een oudere zijn ceremo-niekleed van ‘Cher maître’ wenschte af te leggen en beschouwd te worden als de gelijke van de jongeren. - J.

De papegaai van Maurice Careme

Maurice Carême, dichter en onderwijzer, heeft bestendig een leerling thuis, een papegaai uit onze kolonie. De auteur van ‘Mère’ en ‘Chansons pour Caprine’, vindt er zijn genoegen in, het dier nu en dan iets aan te leeren. Schoolmeesters zijn onverbeterlijk in het verbeteren; en zelfs thuis, ja, thuis vooral, geven zij daar blijken van.

Carême spande zich in om zijn papegaai Descartes' beroemden zin, ‘Je pense, donc je suis’, te doen opzeggen. Allicht omdat Lorretje tot nu toe enkel een illustratie was geweest van de variante: ‘Je crie, donc je suis’.

Het moet zijn, dat het nabootsingsvermogen van Coco eerder zijn uiterste grens bereikt, dan zulks bij menschenkinderen het geval is; want de papegaai slaagde er wel in, de twee hoofdzinnen correct uit te spreken; maar toen hem aan het verstand werd gebracht nu ook nog het voegwoord er tusschen te schakelen, ging het vlijtige dier wat al te synthetisch te werk, en versmolt het de woorden pense en donc tot één phonetische contaminatie: ‘Je penque, je suis’.

Niet alleen leerlingen hebben last met het zinsverband, tot zelfs papegaaien, worden er mee gekweld, hoe gewillig ze ook zijn om Cartesiaansche propagandisten te worden.

Arme papegaai, u weze veel vergeven in deze eigenaardige menschenwereld, waar zelfs keizers en koningen het recht hebben te stotteren of te lispelen. - J.

Visitekaartje voor Raymond Brulez

Raymond Brulez telt thans vijftig jaren
en een paar weken, in den tijd.
Met minder boeken dan grijze haren
won hij den kamp om de Eeuwigheid.
Een halve eeuw achter den rug:
wat gaat het leven vlug!
Hij schreef ‘De schoone Slaapster’ en ‘Scheherazade’,
‘De beste der Werelden’, ‘Novellen’ en ‘André Terval’.
't Leven ontnam hem, tot ons aller schade,
zijn vrijen tijd. Hij stak niet meer van wal,
en ligt voor anker op den B.N.R.O.,
wijl andren reisden tot in Mejico.
Maar weldra breekt de tijd weer aan van 't varen
in schoone wateren van roman, tooneel, verhaal;
want eens de klip voorbij der vijftig jaren,
belemmert niets meer 't zicht op 't Ideaal. J.

Het heengaan van een groot taalgeleerde

Pater van Ginneken is overleden,
na een operatie te hebben ondergaan.
We hebben meer dan een reden,
om voor zijn werk in bewondering te staan.
Philologen en literatoren, staakt alle klein krakeel,
geen onverschilligheid bij dit afsterven;
want onze kultuur heeft daarom al te veel
van hem mogen erven.
Hij bracht frissche lucht in de linguïstiek,
ons moedertaalonderwijs vond hij ziek.
Wordt dit, dacht hij, nog ooit gezond?
Met een flinke brochure stak hij't vuur aan de lont.
Geen knapper kerel om de Nederlandsche taal te smaken en te kleuren!
Hij loofde geestdriftig haar regenboogkleuren.
En over ons eerste stamelen, het betooverend kindergeleuter,
schreef hij dien onvergelijkelijken ‘Roman van een Kleuter’.
Wat bij anderen droge en saaie philologenarbeid bleef,
behield bij hem den glans van't leven; hij was steeds op dreef.
Wie den Roman van een Paard wil schrijven (over de beteekenis van 't hinniken),
Ga in de leer bij den psycholoog, philoloog en artist van Ginneken. J.

Alles vloeit...

De heeren Hinderyckx en Winderyckx hadden een ganschen namiddag over de Vlaamsche literatuur gediscussieerd.

Hinderyckx was in de wolken. Hij had lust om al zijn diepzinnige bedenkingen te boek te stellen. Hij orakelde als Mussche, schwärmde en praatte volubiel als Daisne en bouwde reeds laborieus ingewikkelde doolhofzinnen à la Kloos. Hij droomde van een 'Twintig Jaar Vlaamsche Literatuurgeschiedenis' in 20 deelen.

- Het zal oprijzen als een Tempel, jubelde hij.

- ...en vallen als een baksteen, spotte Wynderickx, cynisch als Elsschot, giftig als Gijsen en gedesabuseerd als Richard Minne.

- Mijn waarde, vervolgde hij, blaas je niet op. Je spreekt me bombastisch over Ruimte, De Stem, De Akker, Het Overzicht, Ter Waarheid, Pogen, Diet-brand, Jong Dietschland, Hooger Leven, Averbode's Weekblad, De Pelgrim en andere verkapte dominee- of patertaalliteratuur. Weet, dat't Fonteintje, De Tijdstroom en Waterkluis, eveneens je twintig jaar Vlaamsche letterkunde resumeerend, alle aan het vlietende, vluchtende, verdampende water herinneren. Of wil je, zooals de betreurde Bruncläir in een van zijn burleske visioenen, 'de wereld overstroomen met urine'?

Hierop zweeg Winderyckx. De ingespoten dosis tegengif werkte bij den gevoeligen Hinderyckx te geweldig. Was deze schreeuwend enthousiast geweest, gene had zich schreeuwend onrechtvaardig uitgesproken. En ze scheidden van elkaar als kat en hond. - J.

Poëzie, het schoon bedrog

Herreman schrijft: 'Had Van de Woestijne ooit in proza bekend, wat hij zijn geheele leven lang in verzen heeft uitgedrukt, hij zou voor een vuilschrijver zijn uitgekreten door sommige menschen, die nu met een zalvende stem van hem spreken als van een heilige'.

Hij kon Joris Eeckhout niet fijner prikken! - R.

Literatoren in rennerstrui

Lezer, kent u het onderscheid tusschen een d i c h t e r, een n o v e l l i s t en een r o m a n c i e r, in wielrennerstermen uitgedrukt?

Weet dat de d i c h t e r een s p u r t e r is (een soort van Schorens),
dat zijn kracht ligt samengebald in zijn machtigen jump;
dat de n o v e l l i s t een s t a y e r is (een soort van Michaux),
dat zijn gangmaker (zijn onderwerp) hem mee zuigt,
dat hij van meet af volle gas geeft,
dat hij steeds sneller, sneller en sneller rijdt,
dat hij in het zicht van de eindmeet zijn gangmaker voorbijspurt,
dat hij zorgt voor een verrassend, een opjagend einde,

dat hij zekere gelijkenis heeft met den spurter, maar dat hij over langoren afstand rijdt;

dat de romancier een ronde-renner is (een soort van S. Maes),
dat hij beschikt over uithoudingsvermogen,
dat hij kan klimmen en dalen,
dat hij regelmatig is,
dat de overwinnaar dikwijls een paar ritten vóór het einde gekend is,
dat de ronde moet beschouwd worden in haar geheel.

Weet, dat de schrijvers maar één soort vijanden mogen hebben,
dat de uitgevers zouden protesteeren indien zij het waren...
dat een ongelezen boek een beleediging is voor den auteur,
dat hij, de geïnviteerde, in de spreekkamer wacht om binnen te komen. - R.

Vischmarkt en concertgebouw

- Als ik de ontelbare polemieken, die er sinds Adam en Eva in de Wereldliteratuur werden gevoerd, lees, opnieuw lees en er over nadenk, zei de teergevoelige Hinderyckx, dan lijkt die gansche boel me één reusachtige Vischmarkt.

- Gelukkig, antwoordde de gepantserde Winderyckx, zijn er daarnaast, van Adams liefdesverklaring tot Valéry's Cimetière Marin, nog meer momenten van eeuwige lyriek, zooals jij dat noemt. Jij kunt dus gerust de Vischmarkt aan mij overlaten en het Concertgebouw binnentreden.

- Hier, lees jij maar 'Be Faun', stelde Hinderyckx voor.

- Ik laat je 'Be Spiegel' en 'Klaverdrie', besloot de andere, er niet aan denkend dat allebei geen tijd te verliezen hadden. - J.

Philoloog en strateeg

In het 'Tijdschrift van het Willems-Fonds' van 1896 vonden we van den bekenden Gentschen professor H. Logeman volgenden opmerkelijken zin, die meer van geestdriftigen strijdlust dan van objectieve, wetenschappelijke bedaardheid getuigt:

'Want slechts de stellingen van een vijand breekt men zoo mogelijk af, voor die van een vriend brengt men hulptroepen aan'.

In het rijk van de wetenschap schijnen er dus ook bondgenootschappen en combines te bestaan. - J.

Staatsburgerlijke opvoeding

De toestand eens volks hangt af van zijne kennis, zijne zedelijkheid, zijne begrippen van recht - maar wij kunnen zijne kennis vermeerderen en zijne begrippen louteren en aldus zijnen toestand wijzigen. Zeker zou het gevaarlijk wezen, van de macht

geene rekenschap te houden; maar men moet trachten, dat zij er toekome in den dienst van het recht te zijn.

EMILE DE LAVELEYE

(Uit: ‘Nederlandsch Museum’, 1874)

Afdeeling God

IK sla een dichtbundel open, een bundel die nog naar den verschen inkt ruikt en op iedere bladzijde, onder ieder rijm, achter elke metaphoor stuit ik op God. Op het woord God, op den naam God, op den klank God, op de drie letters God. Iedereen komt met zijn God en hij levert hem af, hij zet hem daar neer, gelijk een zak aardappelen, gelijk een kattejong waarvan ge u wilt afmaken, zoo tusschen de verzen, eronder, erboven, erin, waar een hoekske vrij is. Sommige van die Goden hebben een aangezicht gelijk een blinde muur, en die daar, gelijk een ladder om over dien blinden muur heen te komen. Wat wilt ge dat ik met al die Goden aanvang? Ik ben geen pantheon. Als ik bot sta, dan heb ik niets aan uw God, aan uw woord God, aan uw klank God, aan uw drie letters God. Houd ze in uw pen, die drie letters. Iedereen weet dat ge niet verder kunt, dat *ge voor* den afgrond staat, waar er geen weg meer is, voor den sterrenhemel, voor de diepte van uw eigen oogen in den spiegel. Ge kunt niet verder, ik kan niet verder. Dat is geen schande.

Uw begrensdheid is de begrensdheid van iedereen. Zeg: 'Ik kan niet verder', gelijk ge zegt, zonder schaamte: 'Ik heb genoeg gegeten', of: 'Het is stikkend vandaag'. Maar laat uw God erbuiten. Wij hebben zoo al genoeg aan onze vrienden, aan onze collega's, aan onze geburen. Die ziet ge ten minste, die kunt ge hooren, ruiken, betasten. Maar uw God is niets meer dan een zwiep, dan een zwalp, een sliert, een flodder. Niet eens een kleurige luchtbel, of een lexicon, of een Leviathan. Niets dan drie hongerige letters. Zeg mij: 'Hier is Zeus, hier is Shang Ti, hier is Wotan'. Desnoods: Wotan. Dan weet ik ten minste waar ik ben, hoe ik mij moet instellen, welken voelhoorn ik uitsteken moet. Zeg mij: 'Hier is die van Bethlehem'. Die welken ge aantreft in de kathedralen, in de nissen, in de pottekariewinkels, op de prentkaarten, op de vaandels, op de lijkkisten; die met zijn bloote voeten en zijn programma. Dan antwoord ik u: 'Oké, we kunnen praten'. Of onze hemdsmouwen opschuiven. Wanneer Francis Jammes met zijn witten baard en zijn neusnijper van Maria zingt, dan zeg ik: 'Jammes, ik weet het, gij gaat tot daar en niet verder. Ik houd uw God in mijn hand gelijk een vol ei'. Wanneer Péguy te voet van Parijs naar Chartres trekt, omdat zijn jongen ziek ligt, dan zie ik hem gaan, met zijn mantel en zijn stok en ik zeg: 'Dat heb ik aan u en dat heb ik niet aan u'. (Ik heb veel aan Péguy). En ik zie den God, die naast hem stapt, van Parijs naar Chartres, door dat land tusschen de Seine en de Loire, te midden van de korenvelden. Hij is het die hier ook thuis is, bij ons. Hij zorgt voor den groei der vruchten, zeggen ze, die van hier, en opdat we intijds een nieuwen lijfrok zouden kunnen koopen. Hij houdt den boel in gang, gelijk de vuurmaker uit de fabriek. Met den valavond kunt ge hem op den hoek der straat zien staan, met zijn twee armen uitgestoken, gelijk een marchand daar zou staan, met een paar bretellen en een onderbroek op zijn linkerarm, en op zijn rechterarm van die witte katoenen kousen gelijk ze nu dragen, en donkergrijze, voor

de oude sukkelaars. En in zijn zak zitten misschien een paar Evangelies, voor wie er mochten naar vragen. (Maar ze vragen er niet naar, ze vragen naar kousen en satinetten voorschooten). Zoo zie ik hem. Ik ken zijn mate, zijn peillood. Ik weet hoever hij reikt, hoever hij in mijn binnenste tast, hoever ik hem laat tasten. Ge kunt gerust naar zijn eenzelvigheid vragen: hij draagt zijn papieren, zijn mobilisatieboekske bij zich. 't Is niet gelijk die drie letters van de dichters, die drie goedkoope scholastieke letters. Steek ze weer op stal, die drie letters, en geef ze wat hooi.

l Richard MINNE.

[Gedichten]

Portret van Richard Minne

I

Een boek, een boterham,
een pijp die scherpt de zinnen,
wat kiekens rood van kam,
al kaâklend rondom Minne.

Een wortel en wat thijm,
zijn eigen groenten winnen,
en tusschendoor een rijm:
God schept den dag, droomt Minne.

Konijnen en een geit,
een kat die zit te spinnen
en kalm haar leven slijt:
zoo daalt de rust in Minne.

De geur van gras en locht,
ruikt als gewasschen linnen,
en stormt het sparrevocht,
't is ambrozijn, zegt Minne.

Wat zon door vensterruit,
'Den zoeten Inval' binnen,
waar Noach met zijn schuit
ter Leie kwam voor Minne.

Een boomgaard en een vrouw,
een vogel op de tinnen,
dat maakt het harte lauw,
van 'Heinke Vos', van Minne.

II

Ik zie u zitten lijk een kater,
met uwen rug gekeerd naar 't vuur.
De warmte uw leên genoeglijk blakert,
zooals de zon een ouden muur.

Vermoeid, laat g'uw gedachten spelen,
- de zoelte na snikheeten dag -
en 't is alsof ge een schim ging streelen
of van 't Lam Gods geslagen lag.

Den rug gekromd gelijk een bogen,
die voor den pijl zijn koorde spant,
zit ge bij 't vuur te zienderoogen,
en wacht op ‘'t manneken met zand’.

***

'k Gedenk den ‘bloed’, als ‘strop’ geboren,
die draagt, gebrandmerkt in 't gelaat:
‘wie heeft bij 't baren me bezworen?’

Hij droomt van ‘alle malkontenten’,
van wie hij 't erfelijke zaad
ontving, als geestelijke rente;

en 't gaat door zijn gedachten krielen,
hoe met drie meter koord, als smaad,
eens 't volk in boetkleed neêr moest knielen.

Hij blijft verbeten knarsetanden,
en voelt om hals en door 't gewaad,
als gloeiend ijzer, ‘'t strop’ hem branden.

Soms zijt ge, als ik stil blijven staan,
uwe oogen op ten hooge,
naar sterren starend en de maan,
en stondt ge, als ik bewogen.

Van 't aardsche leven, ver vandaan,
door 't schouwspel opgezogen,
is u geen zucht uit 't hart ontgaan
om al die schoone logen?

Want droomen brengt ons in den waan,
dat de muziek der sferen,
door ons gemoed in nood, gevaên,
de wereld kan verkeeren.
Kom, glimt in 't oog een leede traan,
wat zou 't den dichter deren!

Ter herinnering aan het oorlogsgeitje van Richard Minne

Het hongrig geitje zwijmelt op zijn pooten,
gelijk een dronkaard die zijn stappen meet.
Van alle waardigheid en kracht verstooten,
heeft het zijn vuur, gelaten uitgezweet.

Met smalle heupen, op een wei gestoken,
niet grooter dan een schort en kaal gewied,
staat 't beestje met de knobbels door de knoken
en wacht den meester die geen redding biedt.

Het raspt met droge tong de taaie sprietjes
van 't zon-doorbeten gras en trekt de koord
wat nauwer aan den hals, om maagre nietjes,
en voelt niet hoe de pijn door 't lichaam boort.

Zoo staat het poover geitje nog t'herkauwen,
het schamel voêr en wacht vergeefs op meel.
Wie licht van hart dit treurspel durft aanschouwen
dien grijp ik koel (figuurlijk!) bij de keel.

Er was een keer...

Er was een keer: ‘Een geitje op hooge pooten,
gelijk de stelten van een ooievaar,
ter nauw zoo dik, en stijf als wilgepoten;
zoo stond een geitje in allerdroefst gestaar.

Het schudde schuw, als door een heks bereden,
zijn grijs-grauw rokje, reddeloos verkleurd.
Het knielde en het vergat van lieverlede
zijn maag, die door den honger werd verscheurd.

Als uit een mist verrees, vrij ongeschonden,
der zinnen-vreugd, waar 't vroeger prat op stond,
't Geneugt, was als een uurwerk afgewonden,
geen sotternije sprak zijn dorre mond.

Zoo prijkte 't geitje, o bittre hongerwetten,
met strenge logica gestyliseerd,
't vel over 't been, met schromple coteletten,
als Don Quichotte's uitgerafeld peerd;

Besluit.

Ik zocht vergeefs uw blanke lijn.
- Misschien is 't, godverlaten, beter dood,
dan hulploos ondervoed te zijn.
Zoo'n narigheid, dat slaat me uit het lood.

Na lezing van: ‘Wolfijzers en schietgeweren’

Ik ken een armen stakker,
die 't leven droomen vond.
Maar 't leven blies hem wakker;
nu draait hij dolend rond.

Lijk wind, langs boeg en steven,
vloog Naarheid om zijn hals.
Zoo heeft hij zich gegeven,
en vroeg om d'eersten wals.

Hij danste, 't hart verbeten,
als in een molen, stuk,
en wou zijn schaduw meten
aan 't schijnbaar dol geluk.

En 't leek een maskarade,
waar elk zijn wezen dook.
Hij draaide rond, en spade;
hij zweefde als in een rook.

Thans, op 't gelaat gesloten,
heeft hij een mom gelegd,
waardoor hij onverdroten
de bittre waarheid zegt.

Twee epistels aan Richard Minne

1

Wat hebbe ic di misdreven,
wat hebbe ic di misdaen?
Dat ic in d'Eickeldreve
aen doefmans-deur moet staen?

Ghequetst ben ic van binnen:
des vraghic, Ritsert myn,
hes ic, bedruckt van sinnen,
soe ver van di moet syn.

Nu sittic hier verleghen,
soe swyghsaem is dyn mont.
Ach! com myn verskens teghen,
du wis die vreucht mi jont.

1942

2

Myn vraghe viel int duuster;
Verloren gongh myn clanc.
Hoe breekic dynen cluuster,
du maects myn herte cranc.

Soe luttel can ic weten,
di reden van dyn druc.
Mi gruewelt myn geweten;
waerom slaets du mi stuc?

Waer bestu, Ritsert, bleven;
mi lanct na di soe seer.
Des blivic di, gheneven,
waer ic mi wend of keer.

3 Maart 1942

Kwatrijn

Vriend Richard,

Daar is geen stad, behalve Gent,
of zijn er nog, geen zijn er beter,
die stroppendragers heeft gekend,
met op hun borst, reuk van salpeter.

Gegroet:
Adolf HERCKENRATH.

Landelijk vers a la Richard Minne

Een vogelkeel die juicht en schalt,
een blad dat door de takken valt,
twee dronken vlinders in het licht,
zijn ruim genoeg voor een gedicht.

Een witte bank, een roode trui,
wat groene selder en een ui,
twee blauwe bloemen en een boek,
zijn ruim voldoende voor een doek.

Een zwarte snoet, een dartel kind,
een simpel strikje of een lint,
twee oogen en een frissche mond,
zijn ruim genoeg voor een verbond.

Een vijver en een oude schuit,
een knaap die als een merel fluit,
twee eenden slapend in het riet,
zijn ruim voldoende voor een lied.

Een appel en een zoete kers,
een roemer wijn en een jong vers,
twee vriendenhanden en een lach,
zijn ruim genoeg voor dezen dag.

Marcel COOLE.

Afdeeling Minne

I

SINDS lang vroeg ik mij af, of die eigenaardige Richard Minne-stijl natuurgave ofwel langzaam verworven kultuurproduct was. Met dit doel heb ik naar jeugdwerk gezocht. Schreef de zeventienjarige Minne zooals de dertigjarige of heeft hij zich dien specialen schrijftrant later eigen gemaakt?

Een tiental jaren geleden kreeg ik eens een pakje gepolycopieerde studentenblaadjes ter hand, waarin ik een reeks dor-wetenschappelijke artikelen van Minne las over sociologie en economie. Niets stond meer diametraal verwijderd van Minne's later sappig, zoet en zuur dichtwerk als deze vulgarisatieopstellen. Maar dit bewees nog niets. Herman Gorter als dichter en als theoreticus waren precies ook een en dezelfde persoon niet. Ik moest litterair jeugdwerk van R. Minne trachten te vinden. En ten slotte ontdekte ik enkele stukjes in een paar 'Vooruit'-almanakken, uit 1909 en 1914.

De oudste dagteekenen uit 1908, toen de dichter 17 jaar oud was: een 12-regelig gedichtje 'Vrijheid' en een prozaschets ''n Leven'. De dichter ziet het leven rooskleurig in, maar de jonge prozaïst is een zwartkijker. Een paar zinnen uit dit typisch jongelingsopstel laten onmiddellijk vermoeden, welke modellen de jonge Minne wilde nabootsen, eenerzijds het romantische medelijden van Beets, Ouden Heer Smits, Van Maurik e.a. en anderzijds het naturalistisch pessimisme van Aletrino, Coenen, Buysse.

Belangrijker is het gedichtje 'Vrijheid', omdat het hetzelfde onderwerp behandelt als het 'Liedje', een van de zwakste stukjes uit den Zoeten Inval. De vergelijking van beide gedichten geeft ons een bewijs, dat Minne's menschelijke en dichterlijke oorspronkelijkheid uit den Zoeten Inval niet uitsluitend aangeboren, maar vooral geestelijke en technische verworvenheid is.

1908	1920-29
Dan zal, o licht, o vrijheid-zegen; Dan zal uw naam niet meer een schijn, maar vrijheid uit den nood gestegen, dan zcd de vrijheid, vrijheid zijn.	*Vrijheid, wij weten niet wie gij zijt Uw wegen blijft immer gedoken, uw aangezicht van licht verstoken, en toch voelen wij uw aanhankelijkheid. Misschien zijt gij maar deel van 't Fatum en wiegelen wij ons in zacht bedrog.....*

Waar de jongeling nog met de woorden worstelt en meent het àl gezegd te hebben wanneer het woord er uit is, daar wentelt de volwassene ideeën aarzelend om, waarvan de woorden slechts een afglans geven. De oudere dichter aanvaardt den nevel, die de sociale illusie van de werkelijkheid scheidt. De jongeling ziet zijn verbalisme voor een realiteit aan. Waar vroeger ''t luid gegalm der strijd-geruchten' en 'de geestdrift in de morgenluchten' weerklonk, en alles uiterlijke actie betrof, daar heeft de dichter thans zijn leven in de ziel, van de stille innerlijkheid geplaatst. De jonge revolutionnair, die luid en con amore zijn vrijheidslyriek aanhief, prevelt nu in minore zijn aanhankelijkheid.

Met de drie stukjes uit den ‘Vooruit’-almanak van 1914 naderen we tot den lateren Minne, maar slechts stapvoets.

‘'n Ontmoeting’ parafraseert Multatuli's beroemde tirade ‘Het volk is laag gezonken’ in een vorm, die al even doorzichtig aan Multatuli's even beroemd ‘Sprokkelvrouwtje’ herinnert. De bank te Haarlem is hier een bank te Gent.

‘Oproerlied’ lijkt wel een voorlooper van het befaamde ‘Droomde ik niet eens van alle malkontenten’. Dit slechte jeugdgedicht vol holle frazen is ook in vijfvoetige jamben geschreven en het bevat een reeks van ergerlijke datieven en genitieven, waarvan het vierde vers uit het prachtige ‘Droomde ik...’ nog als een laatste echo klinkt:

> al 't schroomlijk leed der menschheid aangedaan.

Vreeselijk opgeschroefd lijkt dit ‘vrije lied den opstand toegewijd’. Maar het bevat een paar regels, die èn ‘Droomde ik’ èn het machtige, breed-epische N o ë-gedicht aankondigen:

> en 't rukken van dien machtigen menschenhoop,
> bij 't dreunen over de aarde, wijd en zijd.

Maar met welk een anderen geest bekeken in N o ë!

Het derde stuk, weer proza ditmaal, ‘Een à-propos’, geteekend R.J. Minne, geeft enkele beschouwingen weer over leven en maatschappij, naar aanleiding van het bericht, dat de Fransche dichter Léon Deubel zelfmoord pleegde. Daarin zien we reeds den schamperen Minne, die den romantischen klaagtoon vaarwel zegde om een zg. koud-cynische, maar brandend verontwaardigde taal te schrijven. Hij richt zijn haat tot den burger: ‘Burgerman en familie zullen...’. Hij ziet niet meer vaag-algemeen, maar anecdotisch-nauwkeurig toe. De belangstelling gaat van de algemeene zaak naar de ‘duizend vormen’. En hij noteert in zijn verbeelding de reacties in zoo'n bourgeois-gezin. We komen dichter bij den lateren Minne, den antiburgerlijken dichter, zèlf burger. En het slot van ‘à-propos’ toont aan, hoe Minne toen reeds de grenzen van zijn artistiek kunnen kende:

> ‘Onze meesters van op het katheder leeraren dat wij gelukkig moeten zijn, omdat we leven in de beste der maatschappijen. Wie zich de kracht gevoelt te juichen, late zijn genius een lied van lof zingen. Een dichter heeft zich gezelfmoord.’

Deze juichkracht heeft Mussche meenen te bezitten en inderdaad een tijdje werkelijk gehad. Minne heeft de loftrompet voor altijd bij het oud speelgoed op den zolder geworpen en het eenige loflied, dat hij later gezongen heeft, was zijn ‘Ode aan den Eenzame’. De dichter keerde naar den enkeling, bron van alle hoogere krachten, terug.

We zijn gewoon ons een kluchtigen Minne voor te stellen, een soort van enfant terrible, zonder al te zeer op den ‘onderstroom’ (zooals hij het in zijn Gebed voor de Galg noemt) van pessimisme te letten. Leed i s de ondergrond, waaruit zijn lach en zijn spot soms opborrelen. En aldus bekeken, staat hij zeer dicht bij dien anderen ‘veronachtzaamde’ van zijn groepje, nl. Karel Leroux.

Het is precies voor hen beiden, dat Leroux enkele van zijn beste verzen heeft geschreven:

> Komt nu de tijd dat al de wanen zijn opgegaan...

En deze pakkende slotstrofe:

> Zijn deze Lente en deze vrede
> geen versche waan, (‘zacht bedrog’, zegt Minne)
> mijn God, verzink ik niet in stede
> van op te staan?

Er is alles voor te zeggen, om Minne ook eens langs den tragischen kant te bekijken. Zijn gestalte draagt onloochenbaar de trekken van den levensgeslagene.

***

Zijn solide dichtersreputatie heeft Richard Minne aan zijn gedichten te danken, welke in 't Fonteintje verschenen.

Veel lange gedichten, op het eenigszins heterocliete ‘De Wespen en de Appelaar’ na, heeft Richard Minne precies niet meer geschreven. Het schijnt hem sindsdien aan adem te ontbreken.

***

Moesten Roelants en Herreman den Zoeten Inval niet zelf hebben uitgegeven, ik vraag me af, of Minne er wel zou toe overgegaan zijn. Hoe zij dit hebben gedaan, d.w.z. in hoever zij zelf beslisten welke stukken er zouden in opgenomen worden en welke niet, was tot nu toe een geheim gebleven; maar sinds de publicatie van fragmenten uit brieven van Richard Minne in ‘Wolfijzers en Schietgeweren’, hebben dezelfde vrienden een tipje van het gordijn opgelicht en ons een blik ‘achter de schermen’ gegund.

Het gebeurt me vaak, bij het lezen van verzen van Minne, Roelants en Herreman, dat ik me afvraag: hebben zij nu gelijktijdig dezelfde inspiratie gehad, of heeft de eene den andere beïnvloed? Als op elkaar afgestemde vrienden hebben zij natuurlijk in geest en hart heel veel gemeenschappelijks. ‘'t Fonteintje’ was geen toevallig samentreffen: poëtische visie en klimaat, geestesgesteldheid van hen allen hebben het Fonteintje bepaald; doch anderzijds heeft ook die Fonteintjes-geest ten slotte hen-zelf gedetermineerd. In het werk van de mannen van 't Fonteintje vindt men verscheidene snij- en aanknopingspunten. Het ontgoochelde, berustende Don Quichotisme hebben de Minne van de Hoveniersgedichten en de Herreman van ‘Van achter de koe uit’ onloochenbaar gemeen. En het gelaten-christelijke van ‘Rozenkrans’ toont me bij Minne een Roelantsch facet, iets Latemsch, landelijk-mystieks. Dit is de schoone cohesie, die hun werk zoo hecht verbindt, een eenheid van geestes- en gemoedsgesteldheid.

Maar die gepubliceerde brieffragmentjes van Minne leeren me ook een wilden, spontanen Minne kennen, een soort van ongelikten beer die aan alles den brui geeft en die zich eenigszins de contrôle van zijn twee raadgevers laat

welgevallen. Ze treden als zijn uitgevers, zijn zaakgelastigden, zijn managers op. Zij schiften zijn producten, als hij arbeidt; en zij porren hem uit zijn inertie op, als hij lui is. Sinds de uitgave van den ‘Zoeten Inval’ zijn ze alleszins verantwoordelijk voor de Richard Minne-figuur, zooals die thans in de moderne Vlaamsche letterkunde verschijnt. Het maakt de gestalte van Minne eenigszins raadselachtig, te weten dat er een export-Minne bestaat, bestemd voor het groote publiek, naast een verborgen, intieme Minne, alleen door zijn vrienden bekend. Eenerzijds zijn we dus blij, dat die Brieven ons iets over dien onbekenden Minne mededeelen; maar anderzijds vinden wij het jammer (maar dat kàn niet anders) dat die epistelbrokken ons te veel wijzen op Minne's onmacht, een bijna permanente onmacht als schepper. Zij maakt van dezen uiterlijk komischen dichter op sommige oogenblikken een tragische figuur.

Tot nu toe konden we het enkel vermoeden, maar deze brieven geven zekerheid over de dramatische worsteling bij dezen dichter tusschen zijn epicuristische luiheid en zijn verlangen om voort te brengen. Ze zijn niet van aard om Minne's werk in waarde te doen stijgen. Ze verhaasten het herfstproces, dat het werk van iederen kunstenaar reeds vroeg genoeg aantast: ze vestigen de aandacht op enkele, stilaan verdorrende bladeren. En willens nillens ziet men daardoor sommige verzen in een ander licht. Zoo kan ik hier en daar ‘een kreupel vers’ niet meer met dezelfde oogen bekijken. ‘De Dichter spreekt weer’, bijvoorbeeld, heb ik nooit een van zijn beste gedichten gevonden; maar ik hield er veel van, omdat hij daar de Muze zoo goed bij de lurven had. Maar nu ik door de lectuur van de brieven bijna zeker ben dat het een door zijn vrienden ‘afgeperst’, uitgelokt werkstuk is, beschouw ik het thans als opgejaagde, opgehitste, opgeporde poëzie: Minne voert er een schijnmaneuver uit om de al te waakzame vriendschap in slaap te sussen. Veel van wat bij Minne maakwerk is, zal aldus zijn ontstaan: het product van de gedurige aansporingen tot regelmatige activiteit. Maar de wildzang is nu eenmaal niet gemaakt om in een kevie plichtmatig te fluiten zooals een kanarievogel. En Minne verlangt soms zelf, in oogenblikken van ontevredenheid over zichzelf, naar zoo'n vergulde kooi (die hij zeer schilderachtig ‘een sinecuurtje tusschen Leie en Schelde’ noemde).

Herreman schijnt me ten opzichte van Minne de stimuleerende kracht te zijn en Roelants de schitter. De 5 à 6 minder goede ‘gelegenheidsgedichten’ uit den Zoeten Inval lijken me door Herreman uitgelokt te zijn (met de beste bedoelingen trouwens); terwijl de bloemlezing uit vroeger gebundelde gedichten, uit ‘Wolfijzers en Schietgeweren’, veel meer de hand van den gevoelspuritein Roelants verraadt.

Het is kenmerkend zoowel voor Herreman en Roelants als voor Richard Minne, dat zij naast het streven om goede poëzie te geven, tevens gepoogd hebben een humanistisch ideaal te dienen: nl. levenskunst te geven. De periode, waarin ze met hun werk op den voorgrond traden, bracht mee dat de meeste dichters offerden aan een opgeschroefd en, hoewel echt beleden, valsch gebleken levensgevoel en aan een lyrisch paroxysme, dat niet vol te houden was. Waar

velen uitzinnig pralerig of heldhaftig deden, huldigden de dichters van 't Fonteintje een opvallende nederigheid, die weldoend ontnuchterend werkte. Humor heeft hen voor banaliteit gehoed. Die afkoelende grijns spreekt het felst bij Richard Minne. Hij vond de wijsheid, die het echte beschermt en het verbaal-valsche ontmaskert. Toch vindt men nergens een te-veel aan ruw- en rauwheid. ‘In den Zoeten Inval’ is een misleidende titel, al zoo misleidend als die van 't Fonteintje.

***

Ik hou van Chaplin en van Richard Minne om dezelfde reden. Omdat ze beiden zijn: het grappige Paradox. De ernst die op zijn kop staat. Beiden zijn virtuozen der onbehendigheid. Ze doen zich op onfeilbare wijze voor râté doorgaan. Heer en clown: beide rollen spelen ze bewust verkeerd. In het onevenwichtige vinden zij prachtige poses van evenwicht. Zij spelen schijn en wezen tegen elkander uit als schaduw tegen licht. Ze zijn als honden die in hun staart bijten: speelsche drift die zichzelf ontvlucht en alleen zichzelf als slachtoffer weet te achtervolgen. Gedesabuseerden, die zich ongelukkig voordoen en anderen gelukkig maken. Onzichtbare kindergeesten achter zichtbare groote-menschen-rimpels, maar oogen, mond en ledematen, 't verraadt het al. Vermeende uiterlijke armoede die den innerlijken rijkdom tenauwernood weet te verbergen. Grillige slingering der uitersten: van het revolutionnaire, opstandige in één flits naar het bezonken-mystieke.

Het litteraire expressionnisme sleepte alle foorattracties in de wacht; maar onze eenige trapezist hing boven 't Fonteintje aan de touwen virtuoos te zweven, zóó virtuoos, dat hij zelfs genade vond bij den orthodoxen fanaticus Paul Van Ostayen, die zichzelf alle vrijheden toestond, maar de anderen in zijn systemen wou opsluiten en de weerbarstigen banbliksemde. Van Ostayens ‘Avontuur’ is m.i. de overwinning van 't Fonteintje, dank zij Minne's voorbeeld, op de toen zg. avant-garde-tijdschriften.

Juist zooals Chaplin kan men Minne een komische of één tragische figuur noemen, naar gelang men den nadruk legt op het volmaakte of het onvolmaakte van hun arbeid. Aan den balanceerstok, waarmee zij werken en zich in even-wicht houden, zijn tragiek en komiek de uiterste tegenwichten.

En het is alsof de natuur er zich zelf mee gemoeid heeft: uit beider physische verschijning spreekt hetzelfde tragi-comische oneven- en even-wichtige complex van revolutionnairen burger en burgerlijken revolutionnair. Is het niet waar, dat Richard Minne sprekend op Chaplin gelijkt?

Herlees Minne's zeer speciale liefdelyriek; en zeg me, of ge daarin niet de Chaplinsche malice van verteederden grapjas terugvindt.

***

Op het persoonlijke, menschelijke plan kunnen we ons gemakkelijk voorstellen, waarom Minne zoo weinig productief is: iemand die liever leeft dan

droomt, liever droomt dan schrijft. De mogelijke invloed van zijn vrienden doet er feitelijk zoo weinig toe. Minne's epicuristische luiheid of traagheid legt m.i. nog niet alles uit. Ziedaar een dichter, die litterair gesproken al heeft wat hij moet hebben: veel talent, begrijpende vrienden, en die toch weinig schrijft. Hij loopt gebogen onder den last van de vele schitterende plannen, die hij jaren koestert. Al dit zaad verrot niet in zijn bodem, maar blijft een taai, onderaardsch leven leiden. Minne is een rijke grond, die niet veel oplevert; maar elke opschietende plant getuigt van vollen wasdom. Toch zou de akker honderd maal meer kunnen rendeeren, oordeelen de landbouwexperten onzer Vlaamsche literatuur.

Als we Richard Minne nu eens even losrukken uit zijn Fonteintjes-verband en hem als afzonderlijke figuur in de Vlaamsche letterkunde situeeren, dan kunnen we hem op een grooter afstand bekijken. En het wil me voorkomen, dat zijn zoogezegde onvruchtbaarheid eenigszins ligt in het feit, dat hij voor sommige richtingen in onze literatuur een eindpunt beteekent. Hij herhaalt zich niet, omdat hij niet wil, omdat zijn gansche denk- en stijlvermogen zóó werken, dat al wat hij zegt, goed of slecht, onafwendbaar definitief klinkt.

De auteur van een definitief werk loopt in eigen schepping als in een straat zonder einde verloren. En toch was het een weg naar de Eeuwigheid, maar de kunstenaar ontstijgt geen tweede maal aan de stoffelijke begrenzing. Hij zoekt dien goddelijken uitweg van daareven, doch vindt hem niet meer en treurt er om als om een verloren geluk. De dichters Roelants en Elsschot zwijgen daarom des te gereeder omdat zij den breeden prozaweg voor zich open zagen liggen. Maar zelfs daar wil een Elsschot zich niet in het uiteindelijke schikken en een definitief boek als ‘Kaas’ meent hij bij elken nieuwen druk telkens weer te moeten retoucheeren, zonder aan de innerlijke structuur te durven tornen.

Minne, als prozaschrijver niet zoo zelfverzekerd, lijdt onder zijn dichterschap en wacht verbeten het eenmaal opnieuw verschijnende Mirakel af.

Hij is een resumeerende, synthetische verschijning, die geen voorbeelden schenkt, omdat zij het oerbeeld gaf. Niet overwegingen op moreel, godsdienstig, filozofisch of artistiek gebied zullen Minne ooit beletten, bij voorbeeld, een ‘schandalig, crapuleus Jezusleven’ te schrijven, maar het onnavolgbare, onherroepelijke ‘Gebed voor de Galg’ zelf.

Deze Gentenaar met zijn amper vijftig gedichten is de volledigste en de meest complexe Vlaming, die onze moderne literatuur aan te wijzen heeft. Zijn gansche Zoeten Inval bewijst het. Deze bundel biedt een summa, een samenvatting van de moderne Vlaamsche letterkunde. Niet alleen is het in zijn lyrische, epische en didactische drievuldigheid een mozaïek van al wat den Vlaamschen mensch bij natuur en mensch, in de stad en op het land beroert, maar in elk dezer genres werd een definitief specimen geteeld, dat in zich alle kiem- en groeikracht opslorpte. Het definitief, strak karakter van Minne's vers heeft hier niets te maken met zijn esthetische waarde. Zoowel de allerbeste als

de minder geslaagde strofen getuigen van Minne's zeer speciale scheppende geaardheid. Hij is de man van het fel stempelend beeld. Niet toevallig spreekt hij over sporen, ‘die diep zijn als een drift’ en over ‘een matrijs (die) tot wil en waarheid slaat’.

Het gedichtje ‘Eldorado’ vat op praegnante wijze Omer Wattez' boek over de Vlaamsche Ardennen samen, dat Minne graag gelezen heeft.

‘Beevaart’, ‘Drieluik’, ‘Rozenkrans’, ‘Gebed tot het Gebed’, zij wegen op tegen een gansche bibliotheek Vlaamsche godsdienstige geschriften.

‘Noë’ en ‘De Wespen en de Appelaar’ geven de twee extremen weer (het eene Bosch-Brueghel, het andere Tijtgat-Epinal) van een epiek, die in de Vlaamsche letterkunde De Laey en Albrecht Rodenbach als de twee uitersten kent. En zooals ik wegens zijn volledige menschelijkheid een Brueghel verkies boven de nochtans niet te onderschatten, overrijke verbeelding van den wildromantischen Gustave Doré, zoo houd ik meer van Minne's ‘Noë’ dan van Rodenbachs epische stukken.

Wat ‘De Wespen’ betreft, verhindert Van de Woestijne's monumentale Adam, om daar wat meer dan een leuke Spielerei in te zien. Buitelende invallen, bijna zonder doel, ware daar niet de zoo heel anders klinkende slotstrofe, die het geheel redt. Het is trouwens een eigenaardigheid van dezen bundel, dat de minder geslaagde gedichten meestal mooi, diep of aangrijpend eindigen. Dit zal dan waarschijnlijk ook wel de reden zijn, waarom ze genade vonden bij den dichter en zijn vrienden-uitgevers. Zie de bitter-zoete levenslessen op het einde van ‘De Wespen’, van de ‘Hoveniersgedichten’ (waarvan ik het korte epigram op den boer en het feeërieke Roos-gedichtje de beste vind, maar meesterlijk alleen is het laatste stuk), van ‘Stof en Geest’ (rijmelarij zonder meer, met een prachtige finale). Ook in ‘De Dichter spreekt weer’ maken de twee eindverzen alles goed.

De ‘Ode aan den Eenzame’ verkondigt den lof van het individualisme op het cosmische plan. Symboliek die in uiterste woordenarmoede een wereld van gedachten oproept.

Superieur aan den nochtans beroemden ‘Pallieter’ spreekt de geest van den eeuwigen Vlaming uit ‘Utopia’. Samuël Simrock moet het voor den Lierschen dagmelker niet afleggen. Hoe wilt ge dan, Minne, dat ge romans of novellen zoudt schrijven over dergelijke onderwerpen? Van al wat ge ons daarin zoudt kunnen vertellen, hebt ge de essentie hier gegeven.

‘Liedjes van den Wandelaar’ doen me onvermijdelijk aan Vermeylen's ‘Wandelende Jood’ denken en aan zwerversverzen van meer dan één Vlaamschen dichter. En waarom van het ‘Gebed voor de Galg’ nog een donker-vulgair ‘Kindeken Jezus in Vlaanderen’ of een ‘Tseezeken onder ons’ gemaakt? De ‘Medaljons voor Galathea’ koncentreeren al onze moderne, galante liefdelyriek van Paul Kenis tot Johan Daisne. ‘Nocturne’ roept de atmosfeer op van Streuvels' ‘Dorpsgeheimen’ en andere hekserijverhalen. En met alle decadente boulevard- en bordeellyriek rekent Minne eens en voorgoed af in ‘Inscriptie’ en

‘Nihil’. In den ‘Rozenkrans’ evenaart hij onze lyrische toppunten Gezelle en Van de Woestijne met denzelfden elegischen ernst, die Van Langendonck en daarna Roelants kenmerkt.

Een Buysse- of een Walschaproman is ‘Einde goed, alles goed’, dat in zijn twaalf regels even fel en definitief tot verbeelding en geheugen spreekt als romans van een paar honderd bladzijden. En van ‘Villegiatuur’ kan precies hetzelfde gezegd als van een Elsschotroman-in-vingerhoedformaat. Al wat de kritiek aan het Vlaamsche woordexpressionnisme te verwijten heeft, waarover verschillende essayisten ettelijke bladzijden schreven, vinden we geestig en grondig samengedrongen in twee korte gedichten: ‘Sourdine’ en ‘Aan Tristan Derème’. Minne's auto-kritische houding, zijn Selfdefense, resumeert hij in ‘De Dichter spreekt weer’ en vooral in dit zoo veelbeteekenende, zoo wijze ‘Anti-dotum’.

‘Lentefanfare’ vervangt meer dan een St. Jansvrienden-verhaal van Ernest Claes en anderen en ‘Oude Prent’ blijft als realistische Kleinmalerei een picturale traditie getrouw, die ontelbare Vlaamsche poëten hebben gevolgd, van Sauwen tot A.W. Grauls. De Leie inspireerde heel wat Oost- en Westvlaamsche dichters, Minne slechts eens, in ‘Van op de hooge Brug’. En zijn bijdrage tot de unanimistische literatuur, die ook in Vlaanderen haar beoefenaars heeft gehad, is zooals steeds beknopt en synthetisch-volledig met ‘De jonge Republiek’ en vooral met ‘Internationale Treinen’, hoewel de spot der verzwegen ontgoocheling hier het opkomend enthousiasme helpt dempen. Tot de bezinningspoëzie van onze lyrici in halve tonen, onze ‘creposcolari’, behooren het ‘Haat’- en het ‘Liefde-Rijm’. De zoo satirische Minne laat hier slechts een paar epigrammen los, de twee ‘Grafschriften’. En ten slotte resumeert het centrale stuk, het hoofd-stuk, ‘De arme en de rijke Dagen’, Minne's gansche levensgeschiedenis: zijn jeugd, zijn roeping, zijn opstand en zijn berusten.

Geen dichter, geen prozaïst, geen essayist uit de moderne Vlaamsche letterkunde kan worden genoemd, of men vindt een facet in Minne's ‘Zoeten Inval’. Daarom mogen meer musisch-ontvankelijken allicht een anderen dichtbundel boven dien van Richard Minne verkiezen, ik blijf van den ‘Zoeten Inval’ houden als van het meest representatieve, het volledigste dichtwerk uit de jongste vijf en twintig jaren.

Geen van de hier vergeleken auteurs wil ik daardoor devalueeren, alleen wensch ik aan te toonen hoe Minne zich overal op hùn peil bevindt, hùn gelijke is in 't kleine wat zij in 't lange en in 't breede beschreven of bezongen. Hun werken zie ik als i l l u s t r a t i e , als zoovele facetten van een rijk artistiek leven in Vlaanderen en geen enkel zou ik willen missen. Maar de s y l l a b u s daarvan lijkt me de ‘Zoeten Inval’ te zijn. Ziedaar de reden, waarom ik het zoo hoogschat.

***

Maar waar nu Minne grondig verschilt met al zijn tijdgenooten met wie hij een of ander aspekt deelt, het is dat elk gedicht van hem onder zijn eigen schoonheid zijn eigen zelfvernietigend vergift verbergt. En daaraan kan ook voor

een deel zijn zoogezegde onvruchtbaarheid te wijten zijn. Minne is een mensch, die zich nooit lang geheel kan overgeven aan een illusie of een schoonheidsdroom. Onmiddellijk komt de twijfel ontnuchterend om den hoek kijken. Meer ten gevolge van zijn geaardheid dan uit lust om aan het modernisme mee te doen (waartegen hij theoretisch gekant is) geeft Minne vaak een deuk aan het klassieke evenwicht van inhoud en vorm, impressie en expressie.

In zijn epische stukken steigert nauwelijks bedwongen een lyrisch élan, in lyrische zangen schuilt een kritisch-didaktisch virus, epigrammen en didaktische brokken eindigen soms onweerstaanbaar lyrisch. Maar al dit heterogene vormt toch een onverbrekelijke natuurlijke eenheid, dank zij Minne's uitzonderlijke gave van natuur-echte menschelijkheid.

Als een poëtische spelbreker, die zichzelf en de poëzie stokken in de wielen steekt, gaat hij op twee inverse wijzen te werk:

Ofwel gunt hij zijn maakwerk-rijmen een vaak heerlijk slot (De Wespen en de Appelaar, Hoveniersgedichten, enz...); ofwel verknoeit, vervormt hij moedwillig ernstige stukken. Het meest typische staaltje van deze tweede werkwijze is wel het derde Galathea-medaljon.

In bijna al zijn gedichten houdt Minne niet vast aan de klassieke beeld- en stemmingseenheid. Niet zoo abrupt-snel als de expressionnisten breekt hij een stemming af door het onvoltooid laten van het beeld, maar even veranderlijk-grillig laat hij de eene stemming de andere verdringen. Bij de expressionnisten gebeurt dit in funktie van het vereischte, filmsnelle tempo, bij een ‘fantaisist’ als Minne wordt de eene gemoedstoestand voor een diametraal tegengestelden opgegeven, op bevel van den ironischen, spottenden geest. In de beste gedichten steekt die felle geest zijn scherpen en oolijken kop door het gordijn der lyrische illusie en is zijn woord zeldzaam diep; maar soms gebeurt het dat Minne's spelbrekersgeest er zich bij bepaalt grof zijn tong uit te steken. Dit goede recht om er een lyriek op na te houden volgens eigen geaardheid en wetten, heeft Minne in een van zijn brieven beknopt, maar knap verdedigd:

> Gelooft gij werkelijk dat de ironie niet tot de hoogste essentie der lyriek behoort?.. Zuivere lyriek, lyriek ‘an sich’, wat is dat? Of moet men dan schreien om groot te zijn?

We kunnen het er allen over eens zijn. Minne is alleszins groot in zijn oogen-blikken van bezonken rust. Waar andere dichters aan het ‘schreien’ of het jammeren gaan om van de lyrische hoogte naar de epische vlakte terug te keeren, verkiest hij de buiteling van ernst naar lach. In zijn beste stukken vullen de grapjas en de filozoof elkaar aan, in zijn maakwerk echter hinderen ze elkander.

In de ‘Hoveniersgedichten’ en andere kunst- en vliegwerkstukken legt de levenswijze ten slotte den potsenmaker het zwijgen op. In gedichten als ‘Galathea’, ‘Nocturne’, ‘Inscriptie’ is het juist andersom: daar houdt de clown zich koest tot op het laatste oogenblik, maar dan breekt hij ook onhoudbaar los.

Gemoed en geest speelt Minne vaak tegen elkander uit. Maar slechts daar,

waar *ze* harmonisch in elkaar versmelten, levert de dichter zijn grootsten en schoonsten arbeid: ‘Rozenkrans’, ‘De arme en de rijke Dagen’, ‘Liedjes van den Wandelaar’, enz...

Minne's vijand nr. 1 is de Ernst met hoofdletter. (Ook daarom wou de exclusieve Paul Van Ostayen hem als de niet-expressionnistische uitzondering aanvaarden). De Ernst die zichzelf ernstig opneemt. Deze Gentsche spuiter is deels bewust, deels onbewust een ontwijder, een demagoog, een parodieerder, plus nog alles wat hij in de ‘Liedjes van den Wandelaar’ van zichzelf getuigde. Minne kan niet groot zien in de ernstige beteekenis van het woord. Zij, die zich door de ernst-illusie laten misleiden of er zich alleen willen laten door leiden, zullen door Minne nooit geheel bevredigd worden. Zij vergeten evenwel, dat de Ernst in dezelfde mate als de Lach slechts één facet is van het Wezenlijke.

Noach, Jezus en Samuël Simrock worden door Minne niet tot helden geboetseerd, maar tot menschen met alle mogelijke tekortkomingen. Zijn ‘Inscriptie voor een Meisjesboek’ misleidt: nooit zal er iemand dit overrijpe gedicht in een poëzieboekje durven overschrijven, of hij zou al zoo tegendraadsch als Minne moeten zijn. De ‘Medaljons voor Galathea’ zullen meer dan een Romeo, meer dan een Galathea schandaliseeren. De dichter van den ‘Zeer Eerbiedigen Rozenkrans’ zal wegens een paar vrijpostigheden, ondanks zijn oprechten, goeden wil, het bij heel wat geloovigen toch nog verkorven hebben. Het tweede ‘Winterkwatrijn’ zal menige vrouw ongepast cynisch vinden, hoewel de diepe genegenheid tot de echtgenoote luid genoeg klinkt. ‘Lentefanfare’ en ‘Van op de hooge Brug’ zijn treffend zeldzame voorbeelden, hoe Minne mooie gedichten op het hachelijke randje af met een banale mededeeling durft eindigen. Voor ‘Lentefanfare’ komt het er zoo erg nog niet op aan; maar in ‘Van op de hooge Brug’, deze gedempte lofzang aan de Leie, scheelde het weinig of de prijscourant-mededeeling over het palingroosteren schond bijna dit heerlijke beeld: Jezus, het veer, de nenufaren.

Minne's gedichten zijn, klassiek gesproken, m o d e l l e n van liefde-lyriek, oden, gelegenheidsgedichten, epische verhalen, gebeden z o o a l s z e N I E T m o e t e n g e m a a k t w o r d e n. Ze kunnen gelden als p a r o d i e ë n van de norm van elk genre. Maar Minne heeft er in de beste gevallen meesterstukjes en anders heel bijzondere, eigenaardige en buitengewoon oorspronkelijke werkjes van gemaakt, tot ons aller vreugde en geluk.

***

Gentenaar en boer.

Half landelijk, half steedsch vertoont hij zich in zijn ‘Zoeten Inval’.

Kritisch staande tegenover den boer, heeft hij ook den Gentenaar even vinnig bekeken. Het agressief-fiere, door een sereen landelijk inzicht, en opstand van den stedeling en vrome berusting van den boer, wisselen bij hem af. Periodiek krijgt de Gentenaar Minne bevliegingen van liefde tot het land: Gent-Waarschoot, Gent-Latem. Maar even regelmatig vindt hij den terugweg. Het land lokt hem,

het land temt hem. Het kwatrijntje over den boer met stroo in zijn klompen en in zijn hoofd, is van den Gentenaar afkomstig, die zich toch niet 100 t.h. één voelt met den grond.

Van dit tweegevecht tusschen Gentenaar en boer, die om beurten zegevieren en verliezen, vernemen we uit Minne's verzen vele echo's.

***

Minder door zijn verzen dan door zijn brieven en door enkele gelegenheids-rijmpjes weten we, dat Richard Minne het terrein is van een anderen bestendigen tweestrijd, dien tusschen den vrijheidslievenden bohémien en den burger die ‘een sinecuurtje tusschen Leie en Schelde’ verlangt. Elk krijgt zijn oogenblik van volle uitspreekbaarheid. De zwerver spreekt het luidst in ‘Noë’ en in ‘Liedjes aan den Wandelaar’, de burger in ‘Jonge Republiek’ en ‘Villegiatuur’. Weer brengt Minne's meest representatieve stuk ‘De arme en de rijke Dagen’ het evenwicht tusschen beide tegenstrijdige zienswijzen.

***

Over het k a r a k t e r van de door Minne gebrachte vernieuwing sprak ik reeds. Over de v o r m e n, waarin ze zich openbaarde, dient iets gezegd.

In een bij uitstek lyrisch-declamatorische poëzieperiode heeft Richard Minne niet alleen het epische gedicht in eere hersteld, maar het ook verjongd.

Zoowel kleine stukjes als Lentefanfare en De jonge Republiek, als zijn brio-gedichten Gebed voor de Galg, Einde goed, Villegiatuur, Utopia en Noë behooren tot dezelfde epische familie.

Hier waardeert men niet alleen het scherpziende oog van den realist, maar ook de éénige geestesgevatheid van een veelzijdig ontwikkelden cultuurmensch, die de betrekkelijkheid van alle geesteswaarden, de onstandvastigheid van velerlei gevoelens en de menschelijke gedragingen heeft gadegeslagen en bestudeerd. Deze eenzaat vindt er een speciaal genoegen in, den maatschappelijken schijn te ontluisteren en al wie sociaal misprezen wordt in een kleine aureool te zetten. Zijn wijze van opstellen van figuren en zaken, zijn schier antidichterlijk inventariseeren van de minst bij elkaar passende zelfstandigheden, zijn grillige, maar toch zaakzekere verteltrant doen hem soms wel eens de mindere zijn van andere Vlaamsche epici; maar over het geheel heeft hij in het epische dichtgenre uitslagen bereikt, die nóch romantiekers als Rodenbach, nóch realisten als Pol de Mont hadden durven droomen, gebonden als zij waren aan de conventies van het genre. Het werk van Omer De Laey is in onze literatuur de eerste aanduiding, méér zelfs, de eerste beslissende stap naar een felgekleurde volksepiek. Felix Timmermans bezorgt haar in het proza haar breedste vlucht; terwijl de Vlaamsche poëzie op Richard Minne moet wachten alvorens deze epiek haar vollen, menschelijken klank bekomt.

Ik weet het: als men aan detailkritiek doet, vindt men dat Minne vaak een strootje in den aesthetischen of in den prosodischen weg legt, dat zijn lyrische

stroom soms wat troebel water meesleurt; wat een algeheel en onvermengd genieten belet bij de voorstanders van ‘zuivere poëzie’. Maar het mag Richard Minne als een zeer groote verdienste worden aangerekend, dat hij zich meer door het echte leven laat leiden dan door dorre theorieën en vernuftige stelsels. Zijn brio-stukken Noë, Gebed voor de Galg e.a. doen het alleszins betreuren, dat hij sindsdien geen blijken van zoo'n levenskrachtigen scheppingsadem meer heeft gegeven.

Ook de lyrische poëzie heeft hij te onzent nieuwe elementen geschonken. Het is de verdienste en de moeilijkste taak van Minne en gansch 't Fonteintje geweest, niet openlijk met de traditie te hebben gebroken, den Van de Woestijne-cultus te hebben geëerbiedigd (waardoor zij onverdiend den naam van epigonen kregen, vanwege de modernisten) en terzelfder tijd tóch een uitweg te hebben gevonden, uitweg die gebleken is duurzamer te zijn dan de halsbrekende ontsnappingsfratsen der expressionnistische dichters.

Wat Minne's lyriek van die der anderen onderscheidt, is haar speciaal doseeren van geest en gevoel. Hij-zelf geeft ons het recept van zijn levenskunst en zijn woordkunst gehoorzaamt daar volledig aan.

> Omdat het zoo moet zijn,
> heb ik uw liefde - zoeten wijn -
> met wrangheid versneden.

En in zijn lyriek onderscheiden we nog duidelijker dan in zijn epiek (want rechtstreeks uitgedrukt):

1) den bezonken dorpsfilosoof met licht mystieke neigingen, die glimlachend berust; den dichter o.a. van de Rozenkrans-reeks en van de Gebeden (dat voor de Galg uit te zonderen!);
2) den levens-, maar vooral cultuurzatten stadsmensch, die cynisch spot of sceptisch toekijkt: den auteur van de Galathea-medaljons, van Inscriptie, van Internationale Treinen...

Het positieve element schijnt vooral bij den landelijken Minne te vinden te zijn; maar ook de stadsmensch kent zijn beslissende momenten, nl. wanneer hij zich opstandig voelt (‘Soms tusschen tulpen...’ en ‘Droomde ik niet eens...’). In zijn beste stukken vinden we beiden, den levensaanvàarder en den ontgoochelden pessimist. In ‘Noë’, ‘De arme en rijke Dagen’, ‘Villegiatuur’, ‘Utopia’, ‘Gebed voor de Galg’ krijgt het negatieve ten slotte de bovenhand, in ‘Rozenkrans’ en ‘Drieluik’ gaat het andersom.

***

Richard Minne dankt vooral zijn reputatie aan zijn grillig-geestige vondsten. Zijn gekke en wijze invallen en zijn bitter-zoete lach sloegen in en velen zagen niet verder.

Wie dieper delft, zal 't erts wel vinden, schreef hij jaren daarna in zijn gedichtje aan Gent, als een soort van late waarschuwing.

Wie inderdaad aandachtiger toeziet, vindt in de meeste stukken een pessimist, een ontgoochelde, een door de wereld gekwetsten schuchtere.

En er schuilt ook in Richard Minne een religieuze natuur, hetzij hij positief zoekt naar de kern van leven en wereld in de ascese van droom en gedachte, hetzij hij even positief naar de opstandige, meestal kettersche daad snakt en deze onvoorwaardelijk ophemelt. Maar daaruit blijkt allicht het overwicht van zijn Gentenaarschap, dat zijn revolutionnaire lyriek, waarin de stadsmensch zich van zijn droomen bevrijdt, de eenige v o l l e d i g e r n s t i g e Minne-poëzie is; terwijl de verzen van den landelijken (en ook van den klein-burgerlijken) Minne alle zonder uitzondering gemengd zijn: ernst en luim, lach en traan. Uit Richard Minne's ‘ernstige’ poëzie vermelden we als de twee merkwaardigste produkten: ‘Droomde ik...’ en ‘Soms tusschen Tulpen’. Daar is een Willem Elsschot hem het meest verwant, de Elsschot van ‘Verzen van vroeger’ wel te verstaan. Ernstig ook bij Minne is de exaltatie van het Individu. De Muiter, de Eenzame en Jezus stijgen onvergetelijk positief op uit ‘Drieluik’, ‘Ode aan den Eenzame’, (heelemaal niet pindarisch naar den vorm en toch even verheven) en ‘Gebed voor de Galg’. Maar Minne zou niet de volledige Minne zijn, moest hij ons ook van deze medalje de keerzijde niet toonen: zijn helden Samuël Simrock en Noach neemt hij zacht-meewarig in 't ootje. Daarin herkent hij zichzelf, dit zijn de zwakken, de humoristen zooals hij, de ‘droeve gezel’.

Zie ‘De arme en de rijke Dagen’: de sterke, jonge Minne durft alles; maar het laatste gedicht is van den ouderen, door het leven geslagen Minne. Hoe traag en aarzelend verheft zich de stem van den volwassene boven den uitdagenden juichtoon van den jongen wildzang.

's Levens op- en aftocht worden beide in den ‘Zoeten Inval’ bezongen: rijp van klank, soms vol en soms schor; maar altijd definitief als menschelijke uiting.

***

Zijn exaltatie van den opstandeling en zijn bijna conformistisch aanvaarden van de eeuwige levenswaarden mogen ons niet uit het oog doen verliezen, dat tusschen den weerbarstigen stedeling Minne en den berustenden ‘boer’ Minne de Gentsche kleine burger staat: dit is de man van de geestige zetten als de zon schijnt en de neurasthenieker als het regent; dit is ook de plager en de vitter, die in elke soep een haartje vindt, hoe fijn ze ook mag wezen.

Zijn spottend en kritisch didactisme doet onvermijdelijk denken aan die lange rij van negentiende-eeuwsche Gentsche volks- en burgerdichters, waaronder Napoleon Destanberg, Karel Waeri en Emiel Moyson de meest representatieve blijven en bij wie hij, over de reuzenfiguur van Karel Van de Woestijne heen, geestelijk aansluit. Onbewust allicht voltrekt Richard Minne deze evolutie verder. Maar waar Destanberg en andere rijmelaars verzenmakers waren zonder meer, daar weet Minne zekere volksonderwerpen, droog-komische details en fantastische en buitenmissige invallen te transfigureeren in de schoonheidssfeer van zijn

kunst. Het is een mirakel, dat Minne sommige banale mededeelingen een poëtische bekoorlijkheid heeft kunnen bezorgen:

> Die erwtjes zijn als boter. Zwijgt. En eet. (Villegiatuur).

En een klassiek voorbeeld, hoe een dichter soms met de banaliteit kan spelen en deze heeft kunnen verzoenen met de zuiverste poëzie, blijft altijd die eigenaardige slotstrofe van het gedicht ‘Van op de hooge Brug’:

> Of wist ge 't niet: de Jezus 't veer kwam overzetten,
> (de lelie drijft, alwaar zijn riemslag heeft verpoosd),
> en dat men tot zijn glorie, onder de gloriëtten,
> des Zondagss aan een matig prijsken paling roost?

Tientallen malen vindt men dezelfde details, dezelfde gegevens bij zijn talrijke Gentsche voorgangers uit de kleinburgerlijke, realistische volkstraditie. Maar de bloem van hen allen heet Richard Minne, zij dienen slechts als de bladeren te worden beschouwd. Hij is de eenige Gentsche dichter van dezen tijd, die wegens zijn geaardheid (in eenklank met de Gentsche volksziel) durft en kàn aansluiten bij de Gentsche volkstraditie van het pittige gezegde en de giftige insinuatie. Op een ander gebied doorspekte Edward Anseele er zijn redevoeringen mee en Karel Van de Woestijne aarzelde niet er enkele van zijn eigenaardigste bladzijden proza mee te voeden.

Typisch in dit verband voor den litterairen Gentenaar is Richard Minne's voorkeur voor de Leie, zijn antipathie bijna voor de Schelde-als-lyrisch-thema (waardoor hij Van de Woestijne boven Verhaeren zal verkiezen). Van het proletarische Gent gewaagt hij alleen in de reeds hooger vernoemde ‘Droomde ik...’ en ‘Soms tusschen Tulpen’. Hier spreekt het Gentsche bloed fel en ongedwongen.

***

In drie gelegenheidsgedichten heeft Minne zelf zijn litteraire positie afgebakend.

‘Van op de hooge Brug’ geeft op typische wijze zijn verhouding tot Karel Van de Woestijne weer. Naar den geest is het het meest treffende bewijsstuk van de diplomatie van 't Fonteintje èn tegenover Van de Woestijne, aangevallene, èn tegenover de expressionnisten, aanvallers. In de uitnoodiging om het voorbeeld van ‘Meneer Van de Woestijne’ te volgen, zit de looze sluwheid en de voorgewende bescheidenheid van de Fonteintjes-dichters, die zich liever voor epigonen lieten doorgaan dan het air van beeldstormers aan te nemen.

Maar ook de vorm van dit gedicht vertoont de bewijzen van de aanhankelijkheid aan het Van de Woestijniaansche vers. In de eerste en in de derde strofe hooren we den plechtstatigen Van de Woestijne-dreun, terwijl de tweede en de vierde strofe heelemaal Minne's miniatuurnauwkeurigheid en zijn gansch bijzonderen humor weerspiegelen.

‘Aan Tristan Derème’ bepaalt Minne's houding tegenover zijn tijdgenooten, de expressionnistische ‘kosmische poëten’. Hier spreekt weer die nederigheids-diplomatie, waaraan het publiek zich alleszins de eerste jaren heeft laten vangen:

uw dienaar (voor 't grof spel)
al blazend in de spleten.

‘Sourdine’ ten slotte is een soort van zelfverdediging van den schaars produceerenden Minne tegenover de àl te vruchtbare schrijvers. Zelfs de uitverkorenen heet hij terecht ‘microcosmosjes van God’. Slechts deze drie gedichtjes! En toch bevatten zij genoeg stof, niet alleen om er het gansche Fonteintjes-programma mee te illustreeren, maar ook om er een doctrine uit samen te stellen.

***

In zijn taal blijft Minne meer de leerling van Van de Woestijne dan van Gezelle bijvoorbeeld. Dit wil zeggen, dat hij minder philologisch te werk gaat, veel minder zoekt zijn eigen dialekt aan te wenden. In dit vormelijke vlechten van dialekt en zg. ‘beschaafde’ taal, waren en blijven de West-Vlamingen vooral virtuozen. De Gentenaar houdt even sterk aan zijn Gentsch, maar in zijn poëzie en in zijn proza wenscht hij minder het volkstaalelement te benuttigen, kàn hij het minder gebruiken (juist wegens haar zeer zwaar-aardsch specifiek gewicht!) Daarom kleeft hij zoo exclusief de Gentsche volksvisie, den Gentschen volksgeest aan. Met een armoedig minimum aan specifiek Gentsche woorden en uitdrukkingen was Van de Woestijne en zijn Minne, Mussche en anderen onvervalschte, rasechte Gentenaars. Zij zijn zoo Gentsch als Guido Gezelle Westvlaamsch was en toch heeft hun werk geen speciale woordenlijsten noodig om door anderen begrepen te worden. De eenige Gentenaars, die met idioticons werken, zijn folkloristen als Lodewijk De Vriese, Emiel Andelhof, e.a., die ook graag eens de Muse onder den arm namen. Ze liet zich wel tooien met hun verdroogde bloempjes uit het volkstaalherbarium, maar geven deed ze zich niet.

Minne schonk geen Gentsche curiositeiten, maar levend Gentsch bloed, bitteren en zoeten Gentschen geest aan de Vlaamsche poëzie. En ‘juffrouw Polymnia’ was in haar schik. Maar helaas, Richard Minne past op haar het Malthusianisme toe... Of, om het op zijn Gentsch te zeggen, na den ‘Zoeten Inval’, meer dan een misval!

***

Na Van de Woestijne's levenszatheid voltrekt Richard Minne de neerwaartsche, negatieve geestesevolutie tot het bittere einde toe: de kultuurzatheid. Ook daarin is hij een eindpunt. Van de Woestijne's negativisme betrof uitsluitend het lichaam. Zijn geest bleef heerlijk-positief. Minne negeert kinderlijk-middel-eeuwsch bijna de barokke vleesch-exaltatie; maar wat de gebieden van het intellekt betreft, doet hij decadent-vermoeid, gedesabuseerd. Hij is de intellektualist, van alle geestesmarkten ontgoocheld thuisgekomen, die weer primitief wil worden. Minne: de overbeschaafde stadsmensch, die zich als boer ontnuchteren wil, geen echte boer kan worden en toch geen volledige stadsmensch meer wil zijn. Maar het leven is hem lief, zoo in vreugde als in leed. Zelfs als de wereld zoo droef is, dat hij ons aanraadt twee oogen te sluiten, geeft hij in ‘Villegiatuur’ de zijne goed den kost en niets van de comédie humaine ontgaat hem.

Minne's invloed, in Vlaanderen en in Nederland liet zich. van meet af aan gelden, maar het duurde enkelen tijd eer het algemeen werd erkend. Zoo. aanvaardde Dirk Coster vrij laat Minne's beteekenis. voor de Vlaamsche letterkunde en maakte hij er zich met een oppervlakkige voetnota in de tweede en volgende edities van zijn bekende ‘Nieuwe Geluiden’ van af. Bij Greshoff en de Forum-dichters kan men een en anderen Minne-trek herkennen.

In Vlaanderen hebben eerst en vooral Jan Van Nijlen en Paul Kenis de beteekenis van Minne en 't Fonteintje begrepen en daarna zijn zelfs de modernisten met hun waardeering niet achterwege gebleven.

In de Vlaamsche poëzie gaf Minne het vers een ander accent. Hij huldigt niet meer het bij Van de Woestijne overwegend lyrisch-rhythmische procédé. Hij s p r e e k t in zijn vers, praat zelfs soms.

En wat het beeld betreft: hij volgt Van de Woestijne's weidsche barok niet na, hij verkiest de naïeve volksprent zooals Felix Timmermans. Maar hij doet het in zijn stijl, den hard-Gentschen trant, en volgens de vereischten van zijn tijd. Hij is de broer, wat jonger of van gelijken leeftijd, van Jules De Bruycker, den etser, en van de houtsnijders Masereel, Jan en Jozef Cantré. Heeft het litterair expressionisme hem langen tijd uitgestooten, het plastisch expressionisme verloochende hem niet.

***

Richard Minne en Omer-Karel De Laey....

Stellig is de tweede de meest opvallende voorlooper van den eerste.

Het ligt geenszins in mijn bedoeling den Gentenaar tegen den Hoogledenaar uit te spelen: hun werk karakteriseert immers niet alleen twee verschillende periodes, die met elkander weinig gemeens hebben, het is ook voor elk het product van een gansch ander milieu en een andere levensopvatting.

Bij het eerste zicht zouden we geneigd zijn De Laey's bijna fotografisch en zoo dikwijls aan de grens der uiterlijkheid blijvend realisme ver beneden Minne's geestelijk realisme te stellen en die indruk wordt nog versterkt door de schier eindelooze en gedurige herhaling van kwatrijnen met talrijke hortende enjambementen. Ik stel me zoo een Richard Minne voor, die meer dan honderd gedichtjes in den aard van ‘Lentefanfare’ zou hebben geschreven: dan gaan we Minne's ‘onvruchtbaarheid’ als een zegen beschouwen. Maar er is méér bij De Laey: deze kloeke boerenverschijning had een speelschen geest, een uitgebreide cultuur en juist in dien tijd van uitersten vormcultus en kunst-voor-de-kunstmanieën werkte zijn ‘kreupel’ vers als een weldoende reactie. En wat een beeldend vermogen! Het studentikoze, zijn goochelen met Latijnsche citaten schrijve men op rekening van zijn leeftijd.

Richard Minne is hem wat verschuldigd, zelfs al zou hij De Laey nooit hebben gelezen. En staat de dichter van den Zoeten Inval in zijn beste oogenblikken alleszins boven De Laey, ik ken van beiden meer dan een gedicht, waardoor ze gelijken zijn. Het werk van den Hoogledenaar kondigt dat van den Gentenaar aan in een tijd, dat Van de Woestijne's woord overheerschend weerklonk.

II

Bijna vijftien jaar later verschijnt Minne's tweede dichtbundel ‘Wolfijzers en Schietgeweren’. Sommige verzen er uit zijn meer dan 10 jaar oud. Naar geest, atmosfeer en klankexpressie verschillen ze grondig van de Zoeten Inval-gedichten. Ze hebben niet dat welige plein chant-accent van Minne's beste stukken. Een stiller, inniger, ouder dichter spreekt tot ons. De woordenrijkdom werd gesnoeid, de geestes- en gemoedsvolheid komt tot zuiverder uiting: dit is menschelijk en artistiek de aanwinst. Maar daarnaast zien we den dichter meer zijn toevlucht nemen tot het zoeken naar nieuwe vormen.

Geen dichter in Vlaanderen, en zelfs elders, kan zich zoo moeilijk verzoenen met een eenmaal aanvaard model. Dit is een van de treffendste kenmerken van zijn oorspronkelijkheid, dat geen enkele geijkte dichtvorm hem langer dan een paar malen heeft kunnen bekoren. Waar anderen hun gansche leven kwatrijnen, sonnetten, balladen, elegieën etc... schrijven, wordt hij ze alle spoedig ontrouw. Ja, zelfs de meest klassieke procédé's als die van het sonnet bijv. heeft hij nooit beoefend.

Hier in zijn nà-Zoeten Invaltijd doet hij me denken aan den Van Ostayen uit Het eerste Boek van Schmoll. Maar waar Paul Van Ostayen onmiddellijk na zijn vaarwel aan vroegere dichtprocédé's zijn laatste ontdekking (de volksmelodie) als een nieuwe herhalingsoefening exploiteert, blijft Minne Van Ostayens meerdere als artist, door alle seriewerk, alle stramienen te verwerpen. Elk gedicht van Minne kan als stramien worden gebruikt, maar dit laat hij aan anderen over. Er zijn maar enkele voorbeelden in zijn werk aan te halen, waarin hij een bepaalden vorm een paar malen gebruikt: de achtregelige gedichten ‘De jonge Republiek’, ‘Lentefanfare’ en ‘Gebed aan Mei’; de disticha van ‘Gebed voor de Galg’, ‘Einde goed’ en ‘Villegiatuur’.

In verschillende gedichten uit Den Zoeten Inval trof de voorliefde van Minne voor het opstapelen van allerlei ongelijksoortige zelfstandige naamwoorden. In zijn Wolfijzers en Schietgeweren-periode is deze eigenaardigheid vervangen door een andere: de voorkeur voor volksgezegden, het inventariseeren niet meer van woorden alleen, maar van uitdrukkingen.

Het opsommen van buitenissige en vooral antipoëtische woorden gaf aan gedichten als ‘Noë’ e.a., waar nog iets van Van de Woestijne's plechtige rhythmenpracht in overbleef, een nieuw uitzicht. Door het aanwenden van volksuitdrukkingen krijgt Minne's huidig vers een gedrongener zeggingskracht.

Na Gezelle's natuurbloei beteekende Van de Woestijne een majestatische vaart van natuur tot kultuur. Van de Woestijne's erfgenamen hebben als bergbeekjes grillige beddingen moeten graven om van de kultuurhoogvlakte terug naar het natuur-laagland te vloeien. Geen wonder, dat velen als kleine bergmeertjes op dit verschroeiend plateau na enkelen tijd zijn uitgedroogd.

Zoowel de expressionnisten, die als watervallen donderend tegen de rotswanden spatten, als de traditionalisten, die voorzichtig hun weg naar het dal

zochten, hebben instinctief begrepen, dat het zich-verwijderen-van-Van de Woestijne eenigszins een terugkeer tot Gezelle beteekende. Het blijft de groote verdienste van Paul Van Ostayen dit theoretisch te hebben aangetoond. Terugkeer tot Gezelle: niet tot den negentiende-eeuwschen particularist, maar tot den schepper van nieuwe, levende taal, tot den gezonden en weelderigen lyricus, voor enkelen ook tot het Gothieke in Gezelle. Ook Minne beproeft hier, technisch en lyrisch, dezen terugweg.

En dit is nu het groote verschil tusschen de twee dichtbundels van Minne. In ‘Den Zoeten Inval’ was de kultuurmensch overwegend aan het woord: anti-intellectualistisch, parodieerend, negatief, corrosief. Hij bestreed, bespotte de kultuur en vooral haar ontaarde aanwassen met de taal van die kultuur zelf.

‘Wolfijzers en Schietgeweren’ beteekent een terugkeer tot de natuur, niet zoo levenskrachtig, maar gezuiverd van alle decadentie. Minne's taal en vers vallen daardoor soms wat armoediger uit.

De ‘terugkeer’ tot Gezelle belijdt en beoefent Minne natuurlijk op de hem eigen wijze. Hij legt zijn Gentschen aard geenszins aan banden; integendeel, hij zegt het vlakaf hoe hij zijn verhouding tot Guido Gezelle wil (in ‘Gezelliana I’):

> maar anders gegoten,
> anders gehamerd en gevijld (dit naar den vorm)
> van den ketter en den blootvoet,
> van den kromme,
> scheef geschoold en dweers gestijld; (dit naar den inhoud)
> als 't nood doet,
> janverdomme.

Hij wil dus een verzoening, een versnijden van Gezelle.... met Minne (of van Gezelle met Elsschot).

In dien geest vind ik dan ook ‘Gezelliana II’ minder geslaagd, omdat het naar taal en bouw te uitsluitend Gezelliaansch-Westvlaamsch klinkt en er aldus uitziet. Het mist het oer-Gentsche volksaccent van ‘Gezelliana I’. I is uitsluitend van Minne; II zou ook van Gezelle zelf kunnen zijn, of van Karel De Gheldere b.v. I is noodzakelijke Minne-expressie, II slechts spel, oefening, inleving in andermans psyche en geaardheid. Als er toch iets uitsluitend aan Minne toebehoort, dan die grollende nijdigheid als van een hond, die zijn veroverd kluifje niet loslaat.

Meer gegroeid tot eigen uitdrukking zijn enkele volkstaalelementen in gedichten als ‘Art poétique’ (die van blz. 105 natuurlijk!), ‘Waarom?’, ‘Hopeloos’, ‘Critiek’ en vooral die frissche ‘Dag van Schoonheid’, wel niet een van Minne's hoogste lyrische uitingen, maar waarin hij zoo weergaloos-zuiver en direkt de ongeschonden levensvreugde uitzingt, al is het met een gekneusd hart.

Van Ostayens Schmoll-experiment wordt hier voortgezet, minder doelbewust, des te doeltreffender. En stellig zijn het nóch de gothische, nóch de franciskaansche Gezelle, die hier als uitgangspunt worden genomen. Naar den geest zal men veeleer aanknoopingspunten vinden bij de gemengde genres, waarin lyriek, epiek en didactiek voor elkaar niet vies zijn, doch roerend eens om eenzelfde idee te

dienen. Vooral de Fransche literatuur heeft ons met heel wat voorbeelden vertrouwd gemaakt.

Gezelliaansch naar den geest (nu eens alle vers-techniek ter zijde gelaten) doen een paar van Minne's schoonste gedichtjes aan. ‘De verre Zekerheid’, dat ik in Minne's werk een Goethiaansch moment van subliemen zelfinkeer vind en dat mij liever is dan dit andere Goethiaansche bezinningsoogenblik, de bekende ‘Ode aan den Eenzame’, roept voor mij dezelfde atmosfeer op van Guido Gezelle's kleengedichtje ‘'k Hoore tuitend hoornen...’ Hoe groot en diep men in het kleine soms kan zijn!

En Minne, die in dezen bundel bijna niets dan kleingedichtjes geeft (Is het bedoeling? Ik denk het niet. Veeleer duiden deze stukjes de huidige grenzen aan van zijn kunnen.) toovert nogmaals die natuurgewijde atmosfeer voor, die terzelfder tijd innig en grootsch is, idyllisch en tragisch, in het gedicht ‘Aan Gerard de Nerval’, dat verwantschap vertoont met Gezelle's ‘'k En hoore u nog niet, o Nachtegale’: dezelfde algeheele ontvankelijkheid voor geest en natuur, dezelfde hoogere weemoed en die uit het gemis ontstane en gelouterde vreugde. Het gemoed baant zich hier vrij een weg, de spottende geest barrikadeerde niet. Zijn grinnikend grimas bleef achterwege.

Dit gemisgevoel en -besef gaven Minne een van zijn zuiverste en schoonste gedichten in, ‘Verweer tegen den Winter’: een zacht-elegische klacht met gevoelens in mineur, die we van dezen geharnasten cynicus, dezen schamperen spotter nog niet te hooren kregen.

Hier spreekt een zachter gestemde, een teergevoelige. En daarom mag het geen toeval worden genoemd, dat een zesde van dezen bundel aan het Lente-wonder is gewijd. Minne, de zanger van de antithese, ziet de Lente geboren worden uit den strengen Winter, uit zijn eenzaamheid, uit zijn verveling: ze bot met des te meer spankracht uit zijn Vers.

Uit ‘Grindelwald’ vernemen we een romantische stem. Echt woorden voor een Schubert-melodie, hoewel de vroegere Minne hem te week vond.

***

Niet altijd vernemen we de stem van den ingetogen dichter. In meer dan één stuk is hij volledig de oude gebleven.

‘Vade-Mecum voor den Dichter’ en ‘Hopeloos’ geven weer een paar staaltjes van zijn averechts gezegd, maar juist bedoeld humanisme. In ‘Ook Ruiters’ etst hij nog een buitengewoon giftig en vinnig spottend tafereeltje, waarin hij het dier hooger schat dan den mensch. Tot hetzelfde anekdotisch-epische genre behooren ‘Pijper’, ‘Adieu’, ‘Gent’ en ‘Zij’, maar het verhaaltje is tot het striktste minimum herleid en uit de schijnbaar luchtige opmerkingen springt telkens weer met onvermoede kracht de diepere meditatie. In ‘Geslacht ligt dieper dan Cultuur’ had de eerste strofe beter kunnen zijn, maar de tweede maakt veel goed. Vooral de laatste regel blijft als klinkende, programmatische leuze onvergetelijk.

In ‘Harlekijn of de Eclecticus’ treedt nog eens Minne-Chaplin op, de virtuoos die zich voor een onbehendige wil laten doorgaan. Het gedichtje ‘Gogol’ (juist zooals vroeger het hoveniersgedichtje op Tsjechow) zegt me niet veel: gelukkig dat de slotverzen met hun diepere beteekenis de stuntelige beginrijmen goedmaken. ‘Uitkijk’ doet wegens enkele details aan ‘Utopia’ en een paar andere ‘Zoeten Inval’-verzen denken en ‘Eenzame Wind’ roept de ‘Nocturne’ uit den vorigen bundel voor den geest. En beide gedichten geven treffend het verschil weer tusschen beide verzenbundels. ‘Nocturne’ luidt opruiend-levenskrachtig, terwijl ‘Eenzame Wind’ eerder kalm-compassieus klinkt. De opstandige storm heeft voor den moeden, radeloozen wind plaats gemaakt. ‘Dagen I’ herinnert naar den vorm aan de simpel-kloeke Lovelingsgedichtjes.

Wat mij echter in dit representatieve tweede bundeltje het felst trof, was het ‘Nawoord’ (o misleidende, stomme titel), waarin Minne op ongeëvenaarde wijze, met zin voor humor en tragiek terzelfder tijd, zijn definitieve poëtische akte voor den litterairen burgerlijken stand heeft opgemaakt. Het klinkt buitengewoon aandoenlijk, dit voorloopige afscheid, dit grimmige verzaken. Feller accent slaat er uit den bundel niet op. De zwijgzame Minne heeft hier nog eens verbeten geblaft.

III

Moest Heineke Vos vóór den Zoeten Inval zijn verschenen, het hadde waarschijnlijk een beter onthaal gekend. Een dichtbundel wordt meestal als een mozaïek ineengestoken. Welnu, dit prozawerk vertoont dezelfde grillige structuur: ongelijksoortige fragmenten werden bijeengebracht, met den dunnen draad van een chronologisch relaas aaneengenaaid.

Mogelijk staan er hier passages in, ouder dan het oudste gedicht uit den Zoeten Inval, in ieder geval verschenen er enkele in 't Fonteintje.

Het vangt aan met een herinnering aan 1908-09, toen Minne zijn eerste verzen uitgaf. We zien er den Gentenaar, die toen reeds zijn stad schamper kon bekijken. We vernemen er, dat Heineke Vos (die toch meer dan eens zoo goed op zijn auteur gelijkt) als stadsjongen een deel van zijn jeugd op het platteland sleet. En dit legt Minne's Gentenaar-boer-dualisme uit. Zijn afkeer voor de stad en haar beschavingsvormen slaat in gehechtheid aan land en dorp om. Maar periodiek schommelt ook hier dit gevoel en die geestesgesteldheid van het eene uiterste naar het andere.

Op blz. 6 noemt Minne zijn stad ‘een provincienestje: En men moest waarlijk van 't platte land of uit een spelonk komen om in het Gent van die dagen een groote stad te kunnen ontdekken’. Maar als de dorpsche verveling op Heineke begint te wegen, betreurt hij de stad en het verleden: ‘Wat was de stad groot! En wat een reuzen van menschen! Zij schreven hun geschiedenis op de muren van den hemel’ (blz. 63). Dan doet de schrijver al zoo plechtig-romantisch en heroïsch als de dichter van het Beiaardlied, met wiens woorden hij op blz. 88 bedekt-gichelend spot. En zie hoe hij op blz. 62 hevig tegen de boeren te keer gaat! En later, bij de begrafenis van Tante Zalia, voelt de

verveelde stadsmensch weer de illusie van de dorpsrust als een werkelijkheid aan, verkiest hij weer de landelijke atmosfeer: ‘Er is iets intiems, iets vriendelijks aan, op een dorp begraven te worden... Hier is men niet gejaagd. Men heeft tijd over’ (blz. 93). Maar twee bladzijden verder, bij zijn aankomst te Gent, helt zijn voorkeur weer over naar de stad: ‘Mijn God, ik kan niet anders: Leve Babylon!’

Schrijver is in zoover decadent, dat hij uit afkeer voor overbeschaving en te veel aan kultuur, de landelijke eenvoud en geestesbeperktheid als een ideaal gaat beschouwen. In enkele bladzijden spreekt feller en duidelijker nog dan in zijn verzen de cultuurzatte Minne: ‘Die menschjes hebben de rust. Laat rust, waar rust is. R.I.P.’ (blz. 95).

Op de begrafenis van Tanta Zalia denkt Heineke aan Meester Huyghe's uitvaart: ‘die tragische bladzijde’ (blz. 92) van Rosalie Loveling.

De gedesabuseerde stadsmensch Minne bekijkt het dorp anders dan de op de buitengemeente Nevele geboren ‘stadsgeesten’ Loveling en Buysse. De literaire en geestelijke evolutie brengt dit mee. De strijdbare, negentiende-eeuwsche vrije geest, die bij Buysse-Loveling positief werkte en negatief aanviel, ageert bij Minne juist andersom: hij is geneigd, zij het tijdelijk en als gril te beschouwen, te aanbidden wat zij verbrandden. Zoowel Minne als de Nevelsche schrijver en schrijfster zijn kinderen van hun tijd. Afgezien van het feit of men het met hen eens is of niet, moet men erkennen, dat Buysse's en Loveling's geest positief-opwekkend was; Minne's aarzelend zwalken werkt negatief-vermoeiend. Vermoeidheid is altijd een teeken van decadentie.

In dit verband is zijn typeering van den zonderlingen, bijna uitsluitend monosyllabisch sprekenden en vaak zwijgenden dorpsjongen Badelon doorslaand. Geen figuur stelt hij zoo sympathiek voor. Badelon is de kloeke, domme oermensch, tegen wien al Heineke's filozofie als tegen een rots te pletter loopt, de incarnatie van den primitieven mensch. Hij troont in dit boekje als een afgodsbeeld, als een Boeddha, die al zijn wijsheid uit zijn enorme domheid haalt. En als pendant stelt Minne in de stad de meid Marie, die voor Heineke meer beteekent dan de geëmancipeerde vrouw Fanny of de Parijsche nicht. Marie ‘had bruine oogappels, Vlaamsche borsten, maar was dom en voos als een raap’ (blz. 117). Kortom, twee parels, die Badelon en die Marie, waarmee Minne ons toch zeker niet de illusie wil geven van een teruggevonden Paradijs!.. Voor decadenten is de kuur allicht heilvol, maar velen zullen er met reden voor bedanken.

Minne's dwarsdrijverij bereikt wel haar doel, maar zet niet tot navolging aan. Hetzelfde decadent verschijnsel behandelt Toussaint van Boelaere in ‘De Doode die zich niet verhing’. Ook Walschap heeft er zich op de hem eigen dynamische wijze mee ingelaten in zijn roman ‘Celibaat’; maar hij werkte meer in den geest van Buysse-Loveling: hij schenkt zijn Heerken ten slotte genade. De met decadentie spelende stadsgeesten Minne en Toussaint zijn cynischer: wel klinkt er deernis door hun spot heen, maar zij houden hun held ongenadig kopje-onder.

Het is een zeer eigenaardige bevinding: de dichter Minne verwerkt in zijn verzen steeds interessante onderwerpen; wanneer hij proza schrijft, vindt hij er echter soms zijn genoegen in ‘tamelijk saai’ aan realisme te doen. Hij heeft het over een ‘onbeduidend toeval’, zijn Heineke ziet er uit ‘alsof hij altijd gehuld ging in een onbestemde, neutrale kleur’ en doet zich ‘bewust onmondig’ voor (vandaar Heineke's sympathie voor Badelon). De gansche geschiedenis schijnt ‘minder vervelend... op papier dan in de werkelijkheid’. Maar men mag dit alles niet letterlijk opnemen.

Heineke huldigt de lusteloosheid bijna als een levenswet. Hij is een voddevent over de gansche lijn.

***

Deze Heineke Vos, voor wien Richard Minne zooveel sympathie gevoelt, al schetst de schrijver hem zoo moedwillig negatief, is ‘de geheimzinnige dubbelganger van (z)ijn jeugd... of eerder nog de anti-these er van’. Inderdaad, Heineke kan maar als Minne's schaduw worden beschouwd. Al zijn negativisme heeft de auteur op den rug van zijn triestigen held geschoven; als een soort van zondenbok van Minne's tegendraadsch zijn, fungeert Heineke.

***

Dit kleine boekje bevat verscheidene details, stemmingen, gedachten, die ons uit den Zoeten Inval bekend zijn. Door zijn anecdotisch-episch karakter geeft het ons een juisten blik op de wereld van den dichter. Het vult Minne's dichtbundel aan, zonder er evenwel iets schooners aan toe te voegen. Het geeft een massa bijzonderheden uit Minne's leven en uit zijn gedachtenwereld. De aanduidingen liggen voor het grijpen. Hier volgen de meest in 't oog vallende aanknoopingspunten:

De Wespen en de Appelaar (cfr. Heineke Vos, blz. 77); Gebed voor de Galg (blz. 24); Ode aan den Eenzame (40); Hoveniersgedichten (62, 79, 82, 115, 117); Nihil (95); Liedjes van den Wandelaar (72); Van op de hooge Brug (89); Villegiatuur (47, 115); Noë (26, 125, 127); Galathea (27); Einde goed alles goed (69) en Utopia (125-26).

***

Boven dit proza, hoe belangrijk ook, zullen de meesten toch Minne's verzen blijven verkiezen. En de auteur waarschijnlijk ook. Het is alsof hij het weet; want eenerzijds geeft hij toe, dat ‘de eenheid tusschen al die schuifjes ver te zoeken is’ en anderzijds bekent hij spontaan-ongeveinsd: ‘Een vers, jandorie, dat komt er gemakkelijker uit dan een brief’ (bl. 54).

In zijn verzen liep hij niemand achterna, al sprak hij wel eens van ‘Meneer Van de Woestijne’, die ‘het ons voorgedaan’ had. Hier in zijn proza zoekt hij een paar malen aanleuning bij oudere schrijvers, wier werk hij in zijn schooltijd waarschijnlijk leerde kennen. Als Minne over het Gent van 1908 schrijft, krijgt zijn zin de zacht-weemoedige tint van Tony Bergmann's stijl: ‘Lukt het soms, dat ik bij zomeravond over den Kouter dwaal, dan vind ik er, helaas!

niets van het rustige verleden terug'. Zoo liep Bergmann ook op het Liersche Begijnhof. Bij de beschrijving van 'Uitvaart no 1', denkt hij niet aan de talrijke begrafenistafereelen bij zijn onmiddellijken voorganger Cyriel Buysse, maar aan Rosalie Loveling's 'Meester Huyghe'.

In zijn proza gaat Minne minder met zijn tijd mee. En zoo hij als dichter heel wat volgelingen en nabootsers telt, loopt hij als prozaïst ietwat verloren.

Boven Heineke Vos' wereldje, staat de hemel van Minne's scepticisme en daarin drijven de fantaisistische wolkjes van zijn humor of de topzware donderkoppen van fatalistische en pessimistische gedachten. Die loodzware hemel drukt er àl te veel op.

***

In Heineke Vos werkt zijn zoo bijzondere synthetische kracht ten nadeele van het proza. Hij balt in één bladzijde de stof samen, waarmee een ander een gansch boek vult. Dit boekje bevat genoeg themata om er een tiental romans en novellen mee op te bouwen. In één bladzijde, 'Een Nichtje uit Parijs', vat Minne Buysse's Lente samen. Drie bladzijden 'Dagelijksche Zonde' volstaan hier, waar Lode Zielens, René Berghen e.a. ettelijke hoofdstukken aan besteden. Het kantoorleven bij Monsieur Claeskens en Heineke's vriendschap voor Meneer Charles, worden in een paar korte hoofdstukjes verteld, terwijl ze aan Elsschot de stof voor verschillende boeken zou verschaffen. En zoo zou ik kunnen doorgaan.

Kortom, Minne weet met al die levensstof precies geen weg. Hij schudt ze haastig-nonchalant uit, als een kolenlosser. Kwestie er van verlost te zijn! Gelukkig nog dat hij daarbij zijn eigen, geestige invallen ten beste geeft, zoodat het geheel ten zeerste lezenswaard blijft.

***

Zelfs als hij vertelt, kan Minne het niet verbergen een dichter te zijn, iemand die impressies en gedachten strofisch groepeert en aldus uitdrukt. Heel wat strofisch ingedeelde hoofdstukjes zijn daar om dit te bewijzen: Na 'Uitvaart no 1', komt 'Uitvaart no 2'. Geen enkele romancier zou zulks wagen, al is er hier een duidelijke tegenstelling tusschen beide gebeurtenissen. De Badelongesprekken (Dialoog en Seizoenenklapper) kunnen, naar den bouw, gerust prozagedichten worden genoemd. In een paar hoofdstukjes lascht Minne zelfs gedichten in. De meeste kapittels hebben titels, die beter boven verzen dan boven verhalen passen. De 'Brieven aan de geëmancipeerde Vrouw' zijn meer op strofische tegenstellingen gebouwd dan gesteund op psychologische evolutie. In zijn eersten brief gelijkt Heineke veel meer op een spottenden, virtuozen Van Deyssel-volgeling, dan op een ontgoochelden minnaar. Plots denk ik aan Karel Leroux' verhaal 'De barmhartige Samaritaan': hetzelfde medelijden met het schamele. Bij Leroux, dood-ernstig, zonder humoristischen hocus-pocus.

In dit Heineke Vos zit stof voor heel wat gedichten, welke hier slechts even werden aangegeven.

De dichter Minne staat vast in zijn schoenen. De prozaschrijver aarzelt, verschuilt zich achter de fictie Heineke Vos, om te zeggen dat er iets in zijn artistenleven niet naar zijn zin is gegaan. De plaats, die hij voor Heineke bepleit, ‘in de volgeladen schuit onzer schoone letteren’, schijnt hij precies voor zichzelf als prozaïst te vragen. De zelfverzekerdheid van den dichter heeft hem verlaten, wanneer hij als Heineke's biograaf verklaart: ‘Ik voel me daartoe vooral gedreven door een gevoel van rechtsherstel tegenover een generatie die, volgens mijn bescheiden oordeel althans, terzijde gedromd en geslachtofferd werd’.

Dat er critici rondloopen, die tooneel of romans willen schrijven om te ontsnappen aan den algemeenen roep: ‘Zeggen is gemakkelijker dan doen’ (La critique est facile, mais l'art...), ziedaar een klassiek verschijnsel.

Het geval Minne bewijst, dat er ook befaamde dichters zijn, die zich ongelukkig gaan voelen omdat ze geen Tsjechow of geen Maupassant worden en aan hun roem als dichter niet genoeg hebben:

> Gewonnen roem
> .....
> is als een bloem
> .....
> Daar is de sneeuw
> en dekt het al.

In de Vlaamsche letterkunde zie ik dit kernenrijke, maar onafgewerkte H e i n e k e Vo s , in de afdeeling voor kenners en fijnproevers staan, naast de grotesken van Paul Van Ostayen, de verhalen van Raymond Brulez, Joris Vriamont's ‘Exploten van Tabarijn’, proza van Gabriël Opdebeeck, e.a.

Multatuli en Van Ostayen komen hier trouwens een paar malen om den hoek kijken.

IV

Tien jaar geleden verscheen H e i n e k e Vo s in boekvorm. Pas in 1942 kwam Minne's volgende werk van de pers. Heeft hij al die jaren dan niets geschreven? Sporadisch verscheen er wel eens een vers van hem, maar jarenlang gaf hij wekelijks een anoniem ‘Briefken van Pierken’ in het Gentsche dagblad ‘Vooruit’. Dit anonymaat was spoedig een ‘secret de polichinelle’.

We hebben hier niet na te gaan, waarom Minne deze wekelijksche karwei, die hij tot Mei 1940 volbracht, al die jaren op zich had genomen. Maar in dit opstel, dat zoo volledig mogelijk Minne's literaire gestalte tracht uit te beelden, mag dit feit niet achteloos worden voorbijgezien. En een feit was het, dat Vlaanderen's eigenaardigste dichter, die tot nog toe uitsluitend volgens eigen luim en wet scheen te hebben geleefd en geschreven, zich plots aan een regelmatige taak zette (het opstellen van een wekelijksch humoristisch verhaaltje voor het volk) en dat een van Vlaanderen's begaafdste schilders, Fritz Van den Berghe, dit in gelijkaardigen trant illustreerde.

Jarenlang heb ik dezen dwangarbeid tot vermaak van de massa, en uitputting, neen afstomping, van die twee uitzonderlijke artisten Zondag op Zondag gevolgd, eensdeels meelachend om die gekke, demagogische invallen, waar wijsheid en dwaasheid elkaar hotsebotsend achterna zaten, maar anderdeels sakkerend op Minne en Vanden Berghe, die hun uitzonderlijk talent zoo aan het vergooien waren.

Welhoe, Minne had geen tijd of lust om de dichter van den Zoeten Inval te blijven; maar voor deze in moedwillig slechte taal geschreven verhaaltjes en overpeinzingen kwam er toch iedere week iets uit zijn pen! Deze averechtsche training, die echt in de lijn van zijn weerbarstig nonconformisme lag, heeft hem meer dan waarschijnlijk als artist geschaad. Hier was nu (ironie van het lot!) de formule gevonden voor de sociale rendeering van Vlaanderens wild-afzijdigsten dichter: leuke verhaaltjes waarin Minne al zijn gal mocht uitspuwen, àl zijn gal m o e s t geven. Hij maakte er een soort van roman van een gezin van: Spiegeleire, diens vrouw Euze, hun dochters Irene (plus haar man, De Gazebuize, en haar minnaar Kozijn Meedar) en Godelieve en hun zoon Pierken (de zg. schrijver van de Briefkens), de 'Broeder' uit Pierkens klas en enkele schavuiten, de onderpastoor Piekavet, Manse uit Tsapeurke en tutti quanti. In deze Spiegeleire-kroniek werd de aktualiteit op den voet gevolgd, geanalyseerd in Gentsch-volkschen trant. Alles werd er bij de haren bijgesleurd. Wat Minne over Heineke Vos schreef, kon men hier ook over hem meenen: 'maar ik vraag me af of hij zich niet bewust onmondig voordeed en met mij een loopje trachtte te nemen?'

Maar ten slotte vangt elke goochelaar zich aan zijn eigen streken en spel. Het aangeleerde, kunstmatige wordt op den duur tot een tweede natuur. En Minne zal nog lang den last ondervinden van zijn Spiegeleire-experiment. Bewijs daarvan: zijn nochtans belangwekkende bijdrage over Gent in den verzamelbundel 'Vlaanderen, welig Huis', die stylistisch een achteruitgang op H e i n e k e Vo s beteekent.

Hoe Minne deze taak taalkundig opvatte, moge blijken uit een paar zinnen:

> Gij ga mij een leerzaam huiswerk make voor u fakanse over den artistiek heeft den broeder teege mij gezeit en al de jonges ware djaloes.
> Vroeger was da maar een kakske dat spel maar tseedert dan de proofesters da in hulder klokhuis gestooke hebben van da malgree te wille vereksplekeere moochde al den eerste den beste niemeer zijn om daar nog iets van te ferstaan.

De lezer krijgt daardoor een idee, hoe ver Minne ging in zijn koud-verbeten taal- en stijlontluistering. Vroeger was een schrijver er trotsch op, zijn volk te leeren lezen. En hier deed een dichter juist al wat hij kon om te knoeien, juist in een tijd van geestelijke bewustwording der massa: feitelijk een decadente manie om op dergelijke wijze vorm en inhoud demagogisch te vernederen. En om in

die bewuste onmondigheid teugelloos te kunnen doordraven verschool Minne zich achter het brieven schrijvende schoolkind Pierken.

Een goed dichter gooide zich zoo te grabbel en wij allen hebben gelachen.

Mea culpa...

V

Richard Minne is op 30 November 1941 vijftig jaar oud geworden. Te dier gelegenheid gaven zijn vrienden Herreman en Roelants een boek uit met oude en nieuwe verzen, briefuittreksels en een paar verhalen: W o l f i j z e r s en S c h i e t g e w e r e n . Van je vrienden moet je 't hebben. Minne zal zelf wel gegrinnikt hebben van genoegen: deze wijze van vieren is inderdaad zeer ‘gemengd’, want ‘versneden’ zijn hier alleszins het verzamelen van nieuw werk (wat feestelijk stemt) en het publiceeren van intieme brieven (wat posthuum - onbescheiden, ja voor een levende macaber aandoet). Die lof- en lijkplechtigheden zullen hem, den bitter-zoeten eenzaat, welgevallig zijn geweest. Want Minne zal zijn vrienden wel de toelating gegeven hebben, hem niet alleen ten voeten uit te toonen, maar ook in zijn hemd. En hij zal het wel jammer hebben gevonden, dat Herreman en Roelants in de brieven (met de beste bedoelingen trouwens) hebben gesnoeid.

Bij het lezen van al die brieven en gelegenheidsrijmpjes denk ik onweerstaanbaar aan de fabel over den krekel en de mier. De moraal pleit voor de mier, maar onze sympathie gaat ondanks alles naar den krekel. Vergeleken bij den mierenarbeid van een Walschap of een Zielens, hebben de mannen van 't Fonteintje slechts geschreven en gedicht als 't hun paste; en van hun viertal blijft Richard Minne zeker de grootste en wildste krekel.

Deze brieven leeren ons, hoevele literaire plannen Minne in de jongste twintig jaren heeft gekoesterd en het opstellen van de lijst der doodgeboren Minne-boeken zou meer dan een bladzijde vergen. Het gevatst weet Minne nog over zijn ‘luiheid’ (cfr. blz. 161) te spreken, wanneer hij het in rijmen zegt:

> Ik ben in zweet en zog
> en schreef bladzijde dertien.
> Het einde zult ge nog
> in lang niet zien. (blz. 85)

Of wanneer hij zijn ernstig-komisch toontje er bij te pas brengt:

> De Heer zal mij laten opbellen: Hoezoo, ik kan uw rijmkens op mijn vingers tellen! Wat maaktet gij van mijn schoone dagen die ik u gaf? - Kaf. (bl. 87).
> ... ik zal voortknoeien tot wanneer ik eens onder een tram of in de akademie geraak... (blz. 95).

De brieven geven ons soms ophelderingen over het ontstaan van sommige gedichten, of varianten op enkele stukken. Maar voor het genieten van Minne's werk hoeft men ze niet noodzakelijk te lezen. Ze leeren ons vooral den mensch beter kennen en begrijpen.

Brugge, Maart 1943.
Jan SCHEPENS.

Gabriela Mistral

ALS men bedenkt hoe bitter weinig dichters een wereldvermaardheid verwierven in onze moderne tijden, dan is het apport van Amerika niet te misgrijzen. Noord-Amerika kan Walt Whitman vooruitzetten, Zuid-Amerika Ruben Dario.

Het komt nog zeldzamer voor dat een dichter met den Nobelprijs wordt bekroond. Door den aard van deze onderscheiding zelf, wordt ze gewoonlijk toegekend aan iemand, wiens werk de penicilline bevat om ten minste één geslacht van het menschdom te genezen van de ontsteking, die oorlog heet.

De Zweedsche Akademie heeft op het einde van 1945 anderhalf millioen frank willen besteden om het overwegend poëtisch oeuvre van de Chileensche dichteres Gabriela Mistral (1889) bekend te maken. We laten het buiten bespreking of de jury aan hooge politiek heeft willen doen en even de aandacht heeft willen vestigen op een half-continent, dat niet al te rechtstreeks bij den oorlog werd betrokken en, daar het Latijnsch is van uitdrukking, een soort van evenwicht kan lijken tegenover Angel-Saksische krachten. Het feit, dat Mistral door Frankrijk werd uitgenoodigd om enkelen tijd te gast te zijn, kan eveneens stof tot nadenken geven. Want Zweden is zeer subtiel in het kiezen van zijn kandidaten. Het heeft nu liefst buiten Europa gekozen, maar toch in de sfeer van het Latijnendom. Dit kan een troost zijn voor Jules Romains en Georges Duhamel en geen ressentiment scheppen in Engeland, de States en Rusland.

Als dusdanig kan Gabriela Mistral een goede keus worden geheeten. Wie het geval louter op litterairen grond beschouwt, kan enkele bedenkingen in het midden brengen. De bijna onvertaalbare, poëzie van Mistral zal nooit mondgemeen worden over de gansche aarde. Van uit dien hoek bekeken, draagt de bekroning niet.

Zeker is Mistral een zeer persoonlijke dichteres. Zij is nationaal en tevens algemeen menschelijk. Ze ankert in de traditie en is terzelfdertijde modern. Op dit oogenblik is ze onbetwistbaar Zuid-Amerika's grootste woordkunstenares.

De gedichten, die we trachten te benaderen met Nederlandsche woorden en klanken, geven een zeer zwak beeld van haar poëtische uitstralingskracht. Deze dankt haar charme en haar resonantie overwegend aan een klimaat, dat voor ons wegvliedt, precies als het licht over een landschap, wanneer een wolk zich tusschen zon en aarde zet. Voor Mistral geldt, wat voor den Spaanschen dichter Federico Garcia Lorca geldt: haar vertalen is haar ziel en kleur ontnemen.

Karel JONCKHEERE

[Gedichten]

De waterval van Laja

Val van Laja,[1] oud tumult,
sap van Indiaansche pijlen,
brieschend heete paardelip,
mulder van uw eigen boorden.

Rotsenwanner, die u zelf
want en plettert uw trezoren,
die op leven en op dood
steeds u neerstort uit den hooge.

Gij valt neer en eindigt nooit
't blinde springende mirakel,
't oude, aardsche lied danst gij,
bezetener dan Salomé.

Gij verspeelt uw lijf en ziel,
alles wagend zelfmoordwater;
gij valt met de tijden mee,
met de vreugden, met de wanhoop,
met het Indiaansche lied,
met mijn vleesch en met mijn leven.

Gij begraaft elk dier met schuim,
blindt de hazen met uw spatstof,
kwetst mijn armen en mijn knieën
met uw witte vuurwerkpijlen.

Hij die hout hakt, hoort u vallen,
zij die brood maakt, zij die zwerven,
zij die slapen, zij die dood zjn,
wie zijn ziel geeft of een mijn graaft,
wie op weide of in lagune
coïpo's jagen en chinchilla's.

Met u valt de hooge liefde,
halve smart en halve zoetheid;
valt het vurig hart der moeder,
die haar kindren weder vindt.

(1) *Laja, uitspreken: Là-cha.*

En ik hoor u zonder hooren,
val van Laja, dolle roeper,
koker vol van oude snikken,
lofzang, die tot klaaglied valt.

Met den Lajastroom vertrek ik,
met de witte adderslangen
door het lichaam van mijn Chili;
'k schenk mijn wil en 'k schenk mijn leven,
wil mijn bloed en hart verspelen,
't zij gewonnen, 't zij verloren!

Val van Laja, onbeschaamde,
blanke borst, gij eeuwig water,
wilde wereld zonder leiband,
Moeder, vallend zonder schande.

De vulkaan Osorno

Vulkaan Osorno, die als David
U verbergt in 't eigen wezen,
herder in de groene vlakten,
groote herder van uw broeders.

Sprong, die zelf straks springen zal,
doch zich zelf gevangen houdt,
hertbeest, dat den jager blindt
met uw sneeuwen pelsglans.

Vulkaan van 't Zuiden, vol van gratie,
ik had u niet en gij waart mijn,
gij hadt mij niet en 'k was in u,
ginds in 't dal, waar men mij baarde.

Thans vervult gij gansch mijn oogen,
thans bewoont gij gansch mijn hart;
plots zijt gij mijn buit geworden,
witte zeerob, oude vetgans...

Lichaam, glans en glinster, lichaam
dat trofee werd voor onze oogen,
wacht uw drinkend kroost ten oever
bij 't meer van Llanquihue.(1)

Vulkaan Osorno, vuur is goed,
voor ons bloed en voor uw flanken,
't vuur, dat elk bij zijn geboorte,
krijgt van 't Indiaansche land.

Het behoudt deze oude streken,
het bewaart uw heilig ras,
't redt onze Indiaansche hakkers,
en het leidt den dronken zeeman.

Leid de herders met uw vuurzuil,
vulkaan Osorno, oude hamel,
hef den hals op van uw ooien,
staande glorie van uw kudde!

Drijver met uw witte juk op,
geef ze dubbel voêr en sterkte,
schenk de weelde naar uw oerbeeld,
snijd den honger door met stenen!

Louter en versterk ons willen,
word ons vleesch en word ons leven,
brand uw fakkel vóór ons zwerven
en verhaast wat nimmer kwam!

Vulkaan Osorno, steenen wekroep,
zingend zwijgend godenlied,
brand ons oud verdriet tot assche,
dood den dood als Jezus Christus!

Gabriela MISTRAL

Uit 'Land van Chili'. -
Vertaling K, Jonckheere.

(1) *Uitspreken Ljan-kie-oe-ee.*

Confrontaties[1]

'Si nous regardons la même lumière nous ferons notre ombre du même côté'. Georges Duhamel

I.

DOKTER Joris Vallee is kalm. Het is overigens zijn gewoonte, zich achter het masker van zijn gepolijste kalmte terug te trekken. Tot vijf uur heeft hij seminarie gehouden. Geen der studenten heeft iets van zijn verbeten ontroering waargenomen. Hij kan hard zijn zoo hij wil, als glanzend staal, dat koel aanvoelt onder de hand. - Die hardheid heeft zijn beroep hem geleerd. - Daarna nog een dringende operatie. Rustig gleed het mes waar hij het wilde. Wel heeft hij wat gezweet in de rubberhandschoenen. Maar meer niet: geen beven, geen zichtbare ontroering.

- Weer een, waarop ze wat langer zullen moeten wachten! heeft zijn assistent geglimlacht, vol bewondering voor het kranige vakmanschap van zijn leermeester.

- Inderdaad... Dien hebben we er nog net op tijd doorgehaald. Ofschoon ik meende, dat het een vogel voor de kat was...

Ondertusschen trok hij rustig en voldaan zijn handschoenen uit.

Dit alles overpeinst hij thans. Toch schijnt het al ver achter hem te liggen, in een nevel; alles verdwijnt nu in de schaduw van het obsedeerende vooruitzicht waardoor zijn gemoed vervuld wordt.

Hij heeft den tijd niet gehad om andere kleeren aan te trekken. De weeë chloroformreuk hangt nog om zijn lijf. Dat wordt hij zelf niet meer gewaar. Kwestie van gewoonte.

Er is niet de minste aarzeling in hem, niet de geringste zenuwachtigheid. Maar het staat hem nochtans klaar en duidelijk voor den geest, wat hij doen zal: een wetenschappelijke stelligheid, zooals hij ze soms bijna dogmatisch zijn studenten pleegt voor te houden, scherp en concreet in zijn gedachten. Het wapen weegt zwaar in zijn zak, waar anders zijn sigarettenétui zit.

Hij loopt door de stad in den najaarsavond en heeft geen oog voor wat hem omgeeft. De helverlichte winkel-etalages zijn er niet, de gestage regen, het aan en af rijden van auto's niet, niet de drukte voor schouwburgen en bioscopen. Rond hem: niets. Maar in hem: een heelal. Het cosmos van zijn eigen horizont, van zijn vermeend geluk en van de pijn, die naar het hem dunkt, zijn aangezicht meer gerimpeld heeft en zijn haar gedund. Dat heeft hij haar nog op het laatst met kalme ijzigheid in de smartelijke vertrokkenheid van haar gelaat geslingerd:

- Ik word oud. Ik begrijp. Daar kan ik met al mijn wetenschap natuurlijk niets aan veranderen. Over enkele jaren zullen mijn handen beven en mijn hoofd misschien. Wie weet? Mogelijk, dat mijn adem gaat ruiken. Waarom niet? Ik snap het opperbest... Ieder in jouw plaats zou hetzelfde doen, Hélène! Dat is

(1) Deze novelle is een afzonderlijk staande voorstudie tot mijn roman 'Hélène Défrayé'.

de gang van de wereld, daar is nu éénmaal niets aan te veranderen. Ik had mij er moeten aan verwachten sedert het begin... Je moet niet eens voorwenden, dat het je spijt...

Nu is hij er tevreden om, geen aandacht aan haar pijnlijk zwijgen gewijd be hebben.

Hij loopt over de blauwe en roode spiegelende beverigheid van neonlicht op het natte asfalt. Er klepelt een klok.

- Wat niet meer is, is niet meer! mompelt hij.

Hij denkt aan een kankerende borst, die hij voor een week verwijderde. Met die woorden heeft hij de nog jonge vrouw gerustgesteld, wanneer ze hem vooraf met angstige oogen smeekte, of hij wel geheel zeker was, dat daarmee het kwaad geheel besnoeid zou blijven.

- De korte middelen, - de meest pijnlooze!

Toch smelt een langzaam wordende pijn om zijn mond. Zoo plooien zich zijn trekken als hij voor een hopelooze operatie staat. Hij weet, dat zijn rendez-vous met den voorbijtrekkenden dood vandaag iets geheel anders is dan gewoonlijk. Daarstraks, geen uur geleden, waren ze nog verwoede tegenstrevers. Dikwijls heeft de ontvleesde belager de vlag moeten strijken voor zijn vlijmscherp operatiemes. Die confrontaties zijn ridderlijke en aangrijpende duels, met het al of niet teloorgaan van een leven als inzet. Wat hij zich thans voorgenomen heeft... Op dit terrein is hij niet zoo familiaar met zijn tegenstander, wiens bondgenoot hij gedurende een onsplijtbaar deel van een seconde zijn moet. Maar hij aarzelt niet. Dat ligt niet in het spoor van zijn gewoonte. Hij weet grondig te overwegen. Maar ééns dat de patiënt naakt onder het witte linnen van de operatietafel ligt, kan hij doortasten en zijn daden tot de uiterste konsekwenties drijven.

Het besluit is niet tijdens een dwaze opwelling van woede in hem gegroeid. Integendeel. Doch het is de duidelijke oplossing van een duidelijk gesteld probleem. Anders kan het niet meer. Het ware een storing in de logische wet van oorzaak en gevolg. Er zijn ketens, die niet verbroken kunnen worden.

- Niet denken! peinst hij. Hij klemt zijn tanden opeen, maar merkt, dat zijn schreden trager worden. Hij schrikt om die onbewuste zwakheid en stapt weer door.

- Nu is hij bij haar, overweegt hij. Nu geeft ze zich aan hem, gelijk ze zich aan mij en misschien aan anderen gegeven heeft... Waar zou het eindigen?

Zoo hij het wil, kan hij haar betrappen: hij heeft nog den sleutel van het appartement. Maar ook dat ligt niet binnen den kring, dien hij om zijn denken getrokken heeft.

Achter haar beeld, dat nog in hem is, als een kwijnende iris, rijst een vaag belijnde mannenschim, zonder oogen, zonder gelaat. Zwijgend, groot.

- Natuurlijk jonger dan ik...

Dat doet de grootste pijn om zijn hart trekken. Vrouwen, die jong zijn als zij, moeten hem oud vinden. Er zijn veel jaren van leed en arbeid over zijn hoofd

gewenteld. Ze heelt soms met onverholen belangstelling naar zijn studenten gevraagd...

Hij verlaat het. centrum der stad. In deze rustige straten verdroomen dezelfde plechtstatige gevels met veel loof en beitelwerk in het arduin dezelfde dagen in passieve berusting.

Hier kent hij ieder huis en iederen steen. Hier leidt hem elken avond het verlangen van zijn vergrijzend wezen naar de jeugd van haar lichaam. Aan de overzijde is het huis. Even bekruipt hem de lust den sleutel te nemen en als gewoonlijk naar boven te gaan, zooals hij het zonder dit alles over een uur of wat zou gedaan hebben. Maar hij verdringt die dwaze begeerte uit zijn gepeinzen. Het wapen werd warm in zijn klamme hand.

De man herkent den vertrouwden glimp van het licht der schemerlamp, die brandt achter de toegeschoven gordijnen van haar venster. Hij steekt een sigaret op, zooals hij dit zelfs voor de meest dringende operatie doet.

Nog steeds ruischt de regen door den avond.

Er staat geen enkele lantaarn dichtbij. Hij luistert een tijdlang naar de stilte. Of wat hij voor de stilte nam. De regen zeurt in de goten, er schrijden lichte vrouwenvoeten over het glanzende pad. De motor van een auto slaat aan in een naburige straat en het portier klapt droog dicht. Er is nog het gerinkel van een tram. Dan niets meer. Tot een zware wagen traag voorbijdokkert en heel in de verte op den stroom een sirene roept. De aanzame man zet zijn kraag op. Het wachten begint hem te ergeren.

- De begoocheling is voorbij, denkt hij. Het einde naakt. Ik heb steeds wenschen en gevoelens beheerscht. Nu moet ik den toestand meester blijven, tot de oplossing van het probleem naakt en duidelijk voor me staat.

Hij spreekt tot zijn gemoed, zooals hij tot zijn studenten spreekt. Helder, duidelijk.

De dokter klikt de zekerheidssluiting van den revolver los.

Hoe hij ook tegen de stijgende herinneringen strijdt, hij slaagt er niet in, ze geheel uit zijn gepeinzen te verdrijven. Men breekt zoo maar niet met eigen banden een schoonen droom.

Er is dat gevoel van de eerste verwijdering van zijn vrouw, daarna de strijd om het kind. Het pijnlijke probleem van de echtscheiding, dat ze obstinaat heeft geweigerd onder oogen te zien. Hoe zijn zoon van hem verwijderd werd en hoe het hem slechts zelden gegeven was, hem nog eenige oogenbliken bij hem te hebben.... Later, de volledige vervreemding van den jongen, wanneer die tot • man groeide....

Maar dan, als een zuivere belofte: de ontmoeting met Hélène, de schuchtere hoop naar een nieuw geluk?..

Het regent.

Ze had zijn dochter kunnen zijn. Dat dachten sommigen, die hen beiden ontmoetten, - vele menschen zijn slechte waarnemers. Zijn aandringen tot het samen beginnen van een nieuw leven. Haar weigeringen. De roep van haar jeugd

door zijn hart en zijn vleesch. Ten slotte, geheel onverwachts: haar toegeving. Waarom in feite? De nieuwe jeugd, die hem doorstroomd heeft, het onbevroede geluk, dat plots zuiver en vrij van voorbijgetrokken schaduwen voor hem openging als een morgen... Die eenig schoone voorjaarsreis door Italië, hij voor het Internationaal Kongres voor Heelkunde te Bologna, zij voor de lente onder den zuidelijken hemel... De stilte van de exotische nachten - de geur van den nacht, van de bloesems en van haar lichaam, het verlangen naar den volgenden avond bij het ontwaken... De gedeelde droomen, - meende hij. De terugkeer, blank als het begin na een huwelijksreis. Dan, met het komen van het najaar, baar sombere stemmingen en haar onbegrijpelijke weemoed door het ruischen der regens... Ten slotte, als een donderslag: haar ontrouw. Geen vaag vermoeden, maar een stellige zekerheid. Zijn innerlijke verscheurdheid, in den beginne. Doch eindelijk zijn glasheldere conclusie, ook al kent hij de gevolgen:

- Geen tweede maal...

Onsamenhangend glijden al die herinneringen door zijn geest. Maar ieder van deze flarden is duidelijk, als onder de lamp van de operatietafel.

- Een laatste afscheid, denkt hij, daarna zet ik het voorgoed uit mijn geest.

Hij ademt diep en schudt alles van zich af, - zoo meent hijl Het licht achter het venster van de flat is plots uitgegaan. Hij wacht. Een eeuwigheid. Hij' telt de seconden aan het slaan van zijn hart.

De deur gaat open, - een vertrouwd geluid, - een natte lichtstreep schuift over de keien tot vlak vóór zijn voeten. Hij dringt zich tegen een muur om niet in het licht te staan. Al zijn spieren spannen zich: de eerste snede voor een gewaagde operatie. Daarna: terug kalmte, als bij een wetenschappelijke analyse:

- glad.

Hij had gehoopt haar óp den drempel te zien verschijnen,

- Ze namen afscheid in de gang...

De kans haar te treffen glijdt hem als water door de vingers.

Een slanke mannengestalte, den hoed diep over de oogen getrokken en den kop tusschen de schouders, steekt tien meter verder schuin de straat over.

Een schot breekt door den najaarsavond, als glas dat barst. Dan niets meer. Toch: schreden, die zich haastig verwijderen, vóór er hulp toesnelt.

Dan: de avond, de regen.

II.

Dokter Vallee steekt een sigaret op. Hij verwondert zich over de rimpellooze rust, die na zijn daad over hem is gekomen. Daar is weer de stilte. Neen - er is de regen, die buiten ruischt.

- Vreemd, die stilte. Dat is geen rust. De rust ligt niet in die verlatenheid.

Hij neemt een boek en leest. Smartelijke verzen. Nooit hebben die hem

veel gezegd. Hij was steeds de man van de daad, van de exacte wetenschap. De tastbare smart van het vleesch was hem altijd vertrouwder, dan die van de ziel. Wonderlijk, dat hij er dezen avond stiller bij wordt. Zijn sigaret brandt uit op den rand van zijn bord. In twee krinkelende strepen stijgt de rook rustig omhoog naar de lamp. Is de woekering, die hij uit zijn leven wenschte te snijden een onoverwinlijke kanker, die nog steeds nieuwe wortels door zijn gedachten schiet? Weer drijven de herinneringen als sombere avondvogels onder een geladen lucht. De klank van haar stem en hoe ze haar hoofd soms in de kussens rusten liet. Het geruisch van een ritselend kleedsel. Een exotisch parfum, waarvan ze boven alle andere hield. Haar schijnbare bezorgdheid om hem...

Maar heel in de diepte van zijn gemoed trilt nog de verre echo van een ander geluk. Een rustige, zwijgzame vrouw, met donkere, trouwe oogen. Een kind, zijn jongen. Daarna het onverklaarbare conflict, dat er plots was, zonder dat iemand de nadering er van voorspeld had. Maar zeker en dreigend, of het sedert altijd zoo in de sterren beschreven stond. De wederzijdsche zwakheid, de geslotenheid van beide karakters. Ten slotte: de breuk, dat kon niet meer anders. De jaren van vereenzaming, met alleen zijn arbeid als troost, gelukkig... Het nieuwe leven met Hélène, daarna... Vita nuova... Het geluk... o ja, het geluk... Hij glimlacht sceptisch:

- Zoo heb ik dan ook mijn Faustrolletje gespeeld... Maar ik, ik kreeg amper een gedeelde almoes!

Plots een een luid gerinkel, dat door zijn moegeworden hoofd snerpt, ééntweemaal, drie.... Telefoon. Het geeft hem heel even den indruk, dat hij hierop wachtte.

- Ja, dokter Vallee. Ik zelf.

- Een kind? Dringend? Blindedarmontsteking? Etterend reeds? Een oogenblik... De tijd om zijn wagen voor te rijden. Hij komt. In de operatiezaal alles in gereedheid doen brengen en alle noodige maatregelen treffen!

Hij haast zich koortsig: heeft hij iets goed te maken tegenover de eeuwigheid? Hij denkt er niet over na. De dwaze droom is voorbij. Zijn mijmering lost zich dra op tot een ijlen nevel, die onmiddellijk wegtrekt van zijn geest. Alleen dat warme, dringende bewustzijn: er is een leven in nood. Een kostbaar, jong leven. Hij zal helpen. Hij moet. De plicht, het eenig ware uit zijn dagen staat stralend en schoon gebiedend vóór zijn oogen.

In volle vaart glijdt zijn wagen door de stadsdrukte. Het regent. De menschen gaan en komen, of er niets gebeurd ware, dien avond. Er is veel licht op het donkerglanzend asfalt.

Wanneer hij, geheel gekleed voor de taak, in de operatiezaal komt, stijgt een ingehouden zucht van verlichting uit de heerschende spanning op.

De narcose is reeds begonnen. Onrustig wendt het kind het blonde hoofd. Een meisje. Acht of negen jaar. De stemmen klinken gedempt en meewarig. Alle aanwezigen wenden zich nochtans reeds lang aan dit schouwspel. Maar thans geldt het een kind. Het had het hunne kunnen zijn, of hetgene ze zich

misschien ééns gedroomd hebben. Leven of dood zijn nu gebonden aan het verloop van eenige oogenblikken. Niemand kan zeggen of het reeds niet te laat is.

Het kind slaapt. Een vleeschgeworden engel.

- Masker verwijderen! gebiedt de dokter.

Hij beziet het kindergezichtje en legt zijn koele hand op het gloeiende voorhoofd. Even. Hij denkt aan zijn jongen, die ook zoo was, op dien leeftijd. Een eeuwigheid kan door het verloop van één enkele seconde vloeien.

De anderen zien de aarzeling.

- Dokter, alles is gereed...

Hij ontwaakt. De werkelijkheid staat vóór hem. Misschien is de strijd hopeloos.

- Ik wil! siddert hij. Dat kind zal gered worden!

Of hij er zijn eeuwige verdoemenis mee afkoopen wil?

Even zijn vol spanning de vragende oogen op zijn wezen gericht. Kort en droog, zooals zij het van hem gewoon zijn:

- Wij beginnen:

Een aanmoediging en een bevel. De vingers worden bedrijvig. De witte gestalten gaan en komen onder het felle licht der lamp. Een nauwelijks merkbare beweging van het vlijmscherpe tuig onder den rustigen druk zijner rechterhand. Het vleesch wijkt in een diepe wonde. Nu slaapt het kind en weet niet wat er haar geschiedt.

- Zoo gebeurt er met ons het vreeselijkste, zonder dat wij het zelf beseffen! peinst de dokter.

Maar hij werkt. Heel zijn leven ligt thans binnen den straal van eenige centimeter om de groote wonde in het weeke kindervleesch. Zijn vingers zijn lenig als die van een vrouw in de schijnbaar gevoellooze handschoenen. Een groote, rustige liefde beheerscht de zekerheid van zijn doen. Het is stil. Zoo wil hij het. Een operatie is meer dan een gewijde gebeurtenis: de strijd van den mensch en zijn overwinning op het fatum, een contactname van tijd en tijdeloosheid.

Zijn bevelen klinken kort en helder: als glas. Niemand lost een woord. Maar tien biddende oogen zijn gericht op zijn handen. De adems verstijven. Doch de stem van zijn assistent aarzelt door de stilte, schuchter, om de schending van het oogenblik te vermijden:

- Patron... Denkt u niet, dat het te...

Vallee antwoordt niet, maar voelt zijn blik wit worden. De tijd waart ongestoord langs de muren. Hij werkt. De instrumenten glanzen met blauwe metaalglimpen, helder en vreeselijk onder het witte licht. Een enkele druppel bloed vlekt op het linnen. De stilte rekt de seconden tot minuten. Hij bijt op de tanden: nu kan het van een ondeelbare spanne tijds afhangen. De kinderen, die dit kind ééns ter wereld kan brengen... Er komt een brandend willen in zijn oogen achter zijn brilleglazen.

Ieder draagt een stuk van de goddelijke zaligheid in zich, zegt men. De regen klettert tegen de ruiten.

Dokter Joris Vallee werkt. De spanning wordt tastbaar boven al die witheid. Doch eindelijk glijdt zijn zachtere blik voldaan en licht befloerst tot de anderen op. De kramp wijkt uit zijn voorovergebogen lichaam..

Langzaam trekt hij zijn rubberhandschoenen uit. Een oogenblik verwijlt zijn hand op de blonde haren van het kind en wischt het zweet, dat op de slapen kleeft. Hij voelt zich moe, alsof hij op die eenige oogenblikken ouder geworden is. Maar een groot en onverwacht geluk stijgt in hem op. Hij verlangt naar het oogenblik dat hij, zooals men dat meer met kinderen doet, het herstelde patiëntje op zijn knie nemen zal.

Maar hij is moe. Het lijkt hem of op dien eenen avond de heele eeuwigheid over zijn lichaam en zijn gepeinzen gewenteld is. Hij ziet in den spiegel zijn rimpels en zijn grijze haren. Een weemoedige glimlach speelt een oogenblk om zijn mond. Hij is een oud en vaderlijk man. De dwaasheid van de wereld is hem thans vreemd. Waarom heeft hij niet zonder haat af wraak verzaakt? Dan herstelt hij zich. Hij schrikt om zijn weekheid: is dat een begin van berouw? Een gesloten en verhard masker spreidt zich van zijn voorhoofd tot zijn glad-geschoren kin.

Reeds zet zijn auto aarzelend aan, wanneer hij door een toegeschoten verpleger schielijk teruggeroepen wordt.

- Een onverwacht, een hoogdringend geval, dokter! hijgt de man. Of hij onmiddellijk komen wil? Het gaat om leven of dood.

- Dat is de tweede maal dezen avond, glimlacht Vallee, de derde... de vierde maal vandaag... Goed... Ga maar al... Ik kom onmiddellijk!

Het regent niet meer. Hij* staat onder de huiverende sterren in een zuivere lucht. Hij ademt even diep. Met heel den wil van zijn wezen. Zoo voelt hij langzaam de moeheid van zijn oogen en uit zijn hoofd wegtrekken. Er blijft echter een hevige pijn in zijn rug van in groote spanning gebogen te staan.

- Wat voor een geval?

- Weet het niet precies, dokter. Een slachtoffer van een moordpoging, of een ongeluk, geloof ik. Men heeft mij gezegd u onmiddellijk terug te roepen.

III.

Een vreeselijk vermoeden schiet plots door zijn gedachten, een groote, zinlooze leegheid. Hij wil van daar gaan, doch er is iets, dat hem weerhoudt. De fatale aantrekkingskracht van het noodlot? Hij weet het niet en gaat, zonder duidelijk beseffen wat hij doet, gedreven door dien onverklaarbaren drang, die ons soms naar onverklaarbare droomen of naar onverklaarbare daden leidt.

Wanneer hij vóór de deur komt, aarzelt hij een oogenblik, gaat dan vast-beraden binnen. Dat gebeure, wat gebeuren moet. Even knippert hij tegen het

felle licht boven de tafel, waarop reeds het ontkleede slachtoffer ligt: een jonge gestalte met slanke ontspannen spieren, - een stervende Grieksche god.

De grond wankelt onder zijn voeten. Hij kan zich nog aan de deurpost vastgrijpen. Het licht wordt verblindend wit, hij ziet niets meer dan een oneindige witheid. Maar dat duurt geen seconde.

- Mijn jongen! wringt het uit zijn keel.

Zijn ooren bruisen. Alles wordt bloedrood na het brandend wit.

Het schot, dwars door de stilte!

Maar met een bovenmenschelijke krachtsinspanning grijpt hij naar zijn ziel en veegt met gespreide vingers het geronnen bloed van zijn oogen weg. Hij voelt de bleekheid van zijn voorhoofd en zijn slapen wijken, zijn ooren gloeien. De dingen krijgen weer vorm en kleur... Die tragische verbazing op alle gezichten?

Een uurwerk tikt plots en luid.

- Herman, zegt hij stil; mijn goede jongen...

Meer niet. Zijn gebaren worden terug kort en bevelend, zijn woorden klinken onwederroepelijk: hij schijnt weer de oude.

Hij hoort het eerbiedig zwijgen der anderen, terwijl hij de wonde in het warme lichaam met teere vingers onderzoekt. Daarna steunt hij het hoofd in zijn handpalm en volgt met toegeklemde kaken hoe de pijnlijke trekken op het gelaat zich traag ontspannen.

- Heelemaal zijn moeder...

Onverwachts gaan de donkere oogen open. De dokter legt zijn hand verkoelend op het brandende voorhoofd.

- Vader... Laat me niet...

De woorden breken. De stem, is heel zwak. Zoo is ze als de dood naakt.

Maar die onuitgesproken vraag verheldert veel in zijn binnenste, waarover een groote onuitgesproken droefheid bezonken lag en geeft hem zijn helder vertrouwen terug. Een glimlach zoekt over het gelaat van den jongen man te ontluiken. Even. Dan sluit hij de oogen. Een krampachtige rilling trekt om zijn mond.

De verdooving is begonnen. Dokter Vallee houdt de hand van zijn zoon in de zijne. De pols is vastgeriemd. Hij staart rond in de operatiezaal, of hij er voor de eerste maal kwam. Hier heeft hij zijn strijd gestreden, hier alleen. Al wat er buiten lang: wankele zelfbegoocheling, ijdele droom. Voor de eerste maal schrikt hem even die witheid af. De hand van zijn jongen is klam.

De oogen zijn op hem gericht boven de witte maskers, vol van stil begrijpen. Toch beseffen zij niet de helft van wat er in de diepte van zijn zwijgen omgaat.

Wat hij vreesde gebeurt. De jongen ijlt tijdens de narcose. Eerst slechts een naam, dien de anderen niet begrijpen.

- Hélène... - smeekend en met lange tusschenpoozen - Hélène...

- God, denkt de vader, god, is die beproeving dan nog niet groot genoeg?

- Hélène, ben je daar? Laat me niet alleen...

Daar heeft hij voor de eerste maal in zijn leven zijn zelfvertrouwen voelen wankelen. Maar nu slaapt Herman rustig.

De vader ademt diep den chloroformgeur van het vertrek in. Hij voelt onder zijn huid de spieren op zijn kaken zich spannen.

- Mijn verstand bijhouden. Nu hangt alles er van af... Alles...

Weer glijden zijn oogen over de vertrouwde dingen, als een liefkoozing. Te midden van dit al heeft het fatum zijn lot naar dezen eenigen avond gedreven, onweerstaanbaar, door ieder uur, door iedere seconde. Elke gedachte, elk gebaar en elk woord bracht hem nader tot dit oogenblik. Is het een zinlooze jacht geweest, waar wij het doel niet van beseffen?

Het vleesch wijkt onder den behoedzamen druk van zijn hand. Het groote spel is begonnen. Dat is niet meer de strijd met den grijzenden dood, het is de wanhopige worsteling ter verovering van een heelal. Wanneer hij soms opziet om een instrument uit de hand van de verpleegster over te nemen, schemert het voor zijn oogen. De stilte stolt over de gebogen hoofden. Hij voelt zijn blikken nat worden van een schrijnend schuldbewustzijn.

- Het moet! denkt hij

Dan schuift hij een staalhard pantser om zijn ziel. Toch voelt hij een pijn, of zijn vingers door zijn eigen open vleesch grijpen.

Doch nu is er nog alleen de diepe snede in den onderbuik, er is alleen het weeke vleesch, waarin hij het staal met zachte voorzichtigheid naspeurt, alleen de vrees, dat een orgaan onherstelbaar geraakt ware. Dat zou de dood beteekenen. Het schijnt hem of hij slechts thans voorgoed beseft, wat de dood wel is, of hij voor de eerste maal zijn ongesluierden grijns bemerkt. En weer klemt hij zijn tanden op elkaar. De tijd suist hoorbaar door de stilte. De energie van jaren arbeid prangt zich ballend saam in zijn ziel tot een ingehouden dynamische geladenheid. Hij beeft boven het gekwetste jonge vleesch. Even schijnt het Vallee toe, of hij voelt vier gebiedende vrouwenoogen op zijn handen gericht. Dat trekt een pijnlijke kramp door heel zijn lichaam. De angst, dat dit leven, dat nog ademend en warm vóór hem ligt, zou vernietigd zijn of onherstelbaar verminkt, legt een onbevroede bezieling in de koortsige bedrijvigheid van zijn geest en zijn banden. De anderen merken aan zijn spalkende blikken boven het masker, dat zijn gelaat pijnlijk vertrokken is. Maar plots ontwaakt een stille glimlach achter zijn brilleglazen. Nog drijft de vertraagde tijd om de hoofden. Doch tusschen de glanzende punten van een fijne nikkelen tang geklemd, heft hij een door het bloed gekleurde brokje staal omhoog. De spanning boven de hoofden dient uit tot een drukke bedrijvigheid, eenieder door zijn taak opgelegd. Behoedzaam naaien de vingers van den dokter door de vormelooze ingewanden. De flauwe reuk van het geopend lichaam, bloed en chloroform mengen zich door de stilte. Hij sluit de wonde. Teer raken zijn vingers de gespannen huid. Nu beeft hij over zijn heele lichaam.

Drie worstelingen met den dood in enkele uren tijds zijn hem echter te machtig geweest. Hij valt uitgeput op den eersten den besten stoel en zonder de

rubberhandschoenen uit te trekken, laat hij zijn achter het masker betraand gezicht in zijn handpalmen zinken. Zoo verbijt hij de spanning van de laatste uren. Niemand merkt het.

Dokter Valle staat naast het bed van zijn zoon en waakt zwijgend over zijn slaap. Ergens in de verte slaat het middernacht. Hij wacht op het ontwaken - dat is het pijnlijkst. Hij voelt zich doodop, doch strijdt tegen het gewicht, dat zijn brandende oogleden drukt.

Maar plots luistert hij gespannen toe. Gedempte stemmen klinken achter de deur, - een hardnekkig geluisterde weigering, dan een nerveus en ongeduldig aandringen in onverstaanbare woorden door een van ouds vertrouwde stem. De verpleegster bekijkt hem vragend.

- Alles moest komen, zooals het is! mompelt hij stil, maar luid genoeg opdat de zuster het hooren zou.

Zijn gebaren zijn loom, maar zeker en volstrekt geruischloos. Hij opent de deur.

- Lea!

- Joris!

Hij heeft haar onmiddellijk herkend. De jaren omlijnden haar diep vrouwelijke schoonheid. Ze is weinig verouderd op dien tijd.

- Joris... Herman? Onze jongen?

- Onze jongen, flitst het door zijn hart. Onze jongen! herhaalt hij luidop.

Er is een bezonken weemoed in zijn gedempte stem.

- Wees gerust, Lea... Het ergste is voorbij...

Hij neemt haar hand in de zijne en leidt haar tot bij het witte bed. In haar wasbleeke gelaat vragen haar donkere, eindeloos liefdevolle oogen:

- Lijdt hij?

- Neen, hij slaapt nog. Ik moest veel chloroform gebruiken... Hij weet van niets. De pijn komt pas bij het ontwaken... Maar dan kan het geen kwaad meer!

Beschermend buigt ze zich over zijn slaap.

Nu waken ze samen bij de sponde. Ze volgt speurend iedere beweging op het gelaat van haar kind. Het leed van dit vleesch is onverbreekbaar aan het hare verbonden, of het nog in haar schoot rustte en de navelstreng nimmer verbroken werd. Toch ziet hij, dat ze kalm blijft. Hij zegt:

- Als de temperatuur niet onverwachts stijgt vóór den morgen, is het grootste gevaar geweken...

Zijn stem trilt. Hij wil het verbergen. Ze legt haar koele hand op de zijne en zwijgt. Maar haar heele wezen spreekt uit één weemoedigen blik van onderlinge verstandhouding:

- Ik heb vertrouwen in je... Niettegenstaande alles...

Voor de eerste maal sedert het begin van de eeuwigheid vloeien hun gedachten en hun wenschen in mekaar. De brug van hun zielen welft zich beschermend over het ademende lichaam.

- Lea... aarzelt hij... Lea... moeder... Dat het zóó ver komen moest eer wij elkaar terugvonden...

En opeens smelt er een stugge hardheid uit zijn gemoed weg. Dokter Vallee weent, als een kind. De laatste beklemming, die nog als een ijzeren reep om zijn ziel knelde, lost langzaam haar greep. Lea komt geruischloos uit de stilte tot hem en legt haar arm om zijn schouder

- De jongen is immers gered?

Hiij hoort haar licht gesluierde stem, doch wil niet opzien. Hij vraagt zich af:

- Wat zullen mijn oogen in de hare ontmoeten?

Maar wanneer hij haar eindelijk aanstaart, glimlacht ze als uit een schooner en gelukkiger verte. De spanning, die nog in haar binnenste natrilde, breekt weg in twee verlossende tranen.

- Niet weenen, moeder... Lea... alles is goed...

Ze antwoordt:

- Ja, alles is goed... We hebben onzen jongen tweemaal het leven geschonken...

Ze bekijkt haar kind. Die is gegroeid uit haar eigen bloed, ze heeft hem gevoed uit haar eigen lichaam. Ze voelt zich thans onuitsprekelijk rustig. Haar moederlijke intuïtie zegt haar, dat het gevaar geweken is. In dat geloof heeft ze vertrouwen. Wanneer vroeger de kleine jongen ziek was, kon ze vooraf zeggen, wanneer de koorts verkoelen zou. Nooit heeft het haar bedrogen. Hoe het kwam, wist ze niet. Nu wacht ze rustig naar het licht van den morgen. Ze bekijkt vader en zoon met trage blikken en peinst:

- Hadden we zóó voor twintig jaar voor één gedeelde smart gestaan, hadden we onze blikken naar één licht gericht, de harten aan één vuur gewarmd...

Haar glimlach drijft naar de stilte. Het bloed stroomt warmer door haar lichaam.

- Hij heeft Lea gezegd en moeder...

En ze herhaalt die schoone namen in zichzelf. Het klinkt vreemd en nieuw. Ze moet er van rillen. Het zwiigen is als een belofte. Nooit was de stilte zóó vol van een onuitgesproken bekentenis. Daardoor gaat het stage schriiden van den nacht. Hun zoon slaapt of er niets gebeurd ware. Die gedachte aan het volgroeide kind zweeft als een verbindenden droom tusschen hun bereide zielen.

De dag plooit open in een breeden waaier boven de daken van de stad, die daar beneden ligt, nog grauw in het aarzelende licht.

Zonder dat ze het beseft drukt ze de hand van haar zoon stevig in de hare. Het wordt een zomersche herfstmorgen boven de zuivergeregende daken.

En langzaam opent hij de oogen. Niemand spreekt een woord, de stilte is te broos geworden. Maar zijn blikken vragen:

- Vader?

Joris Vallee komt naderbii. De jongen wendt langzaam het hoofd en lacht. Hij wil iets zeggen, - iets vragen? - maar hij heeft er de kracht niet toe. Ze

Sien de bovenmenschelijke inspanning over zijn gelaat komen, doch zijn mond blijft gesloten over zijn vraag. Lea kijkt haar man vragend aan. Die lacht weemoedig door de vermoeidheid van zijn rimpels.

- Hélène... aarzelt hij.

Herman glimlacht weer en sluit dan kalm de oogen, Gerust.

Even kijkt hij naar den openwaaierenden morgen, of hij dien nooit meer verwachtte. Dan voelt hij den pols van zijn zoon. Hij knikt geruststellend:

- Alles, zooals het zijn moet. Over een uur vernieuw ik het verband. Nu is het nog maar een kwestie van dagen...

Hij neemt de handen van zijn vrouw in de zijne en kijkt haar aan. Ze legt haar vinger op den mond, met een hoofdbeweging naar den jongen, die niet gestoord mag worden.

- Wie is?..

- Hélène?... Je zult het zelf zien...

Zijn eigen stem klinkt hem in de ooren, als die van een vreemde. Ze knikt, begrijpend. Hij voelt zijn ziel grooter worden bij de gedachte aan de verzaking. Hij herinnert zich zijn brozen droom, als iets dat hem naglanst uit een ander Leven.

Hij glimlacht tot zijn hart:

- Nu begrijp ik, hoe heiligen verzaken en zich met zaligheid om den mond laten vierendeelen. Gelijk het is, moet alles gebeuren. Anders kon het niet... Ik ben er niet op afgestemd om in een klassieke tragedie of een derde-rangsfilm een hoofdrol te spelen.

Even staart hij droomend naar den hemel en de laatste bitterheid wijkt van zijn lippen:

- Er is geen schande mee gemoeid. Ik heb haar nooit wezenlijk bezeten... O, ijdele droomen, die wij naloopen in ons korte dolen over dezen wankelen grond...

Zijn hart is warm. Hij belt Hélène op. Automatisch grijpen zijn vingers haar telefoonnummer. Wanneer hij aan den anderen kant van de lijn hoort afhaken, spant hij zich in, om alle merkbare ontroering uit zijn woorden te verdringen. Maar ze schijnt zich niet eens over zijn tusschenkomst te verwonderen. Heel haar wezen roept alleen om hem - als ze zijn naam noemt: een nauw ingehouden snik.

Een halfuur later is ze er. Ze schijnt Vallee amper op te merken - een verstrooid hoofdknikje. Herinnert ze zich nog wel, wat er tusschen hen beiden geweest is? Ze werd schooner in haar angst. Zóó wonderlijk was de vrouw niet, die hij eens in haar meende bezeten te hebben. Ze glimlacht weemoedig naar de moeder en zit naast zijn zoon op den bedrand. Zacht raken haar lippen het warm voorhoofd. Hij opent de oogen en de pijn trekt weg van zijn gelaat. Glijdend over het witte laken zoekt zijn hand tastend de hare.

Er is nog maar alleen een onuitsprekelijk groot schuldbewustzijn en een groote hoop in het gemoed van dokter Joris Vallee. Een wijl staart hij wezenloos

in den zwellenden morgen. Dän voelt hij den blik van de jonge vrouw op hem gericht, vol droefheid maar vrij van alle verwijt. Hij kijkt een andere richting uit en peinst:

- Nu zijn we hier alle vier... Waarom hebben zich onze levens zóó vernietigend dwaas door elkaar gewenteld? O, die kalmte, die uit de harmonie der dingen spreekt...

Een hand rust vragend op zijn schouder.

- Lea...

Hij kust haar voorhoofd, eerbiedig, als een relikwie.

Met een rustige beweging van haar schoone grijze hoofd wijst ze de twee jonge menschen.

- Lea... herhaalt hij... Ik wist nooit hoe schoon en goed je wel waart...

Hij nam haar in zijn armen als jaren geleden.

Er klonk geen weemoed om het verloren bezit in zijn stem.

- We hebben zóóveel tijd verloren... Naar schimmen gegrepen, als een kind naar de sterren boven de daken. Maar ook wij kunnen nog gelukkig zijn...

Hij wees haar den ochtendhemel met een stil gebaar van zijn hand. Er gleed een lange goudkleurige zonnestraal door de witte chrysanten op de tafel. De dissonanten verstierven tot een ongesproken harmonie in het rijke akkoord der stilte. En het leven begon opnieuw.

1941.

Hubert LAMPO

De sociale geschiedenis van Engeland

PROF. G.M. Trevelyan heeft gedurende den oorlog een zeer mooi boek gewijd aan de maatschappelijke geschiedenis van Groot-Brittanje. Het werk, dat in de Vereenigde Staten in 1942 het licht zag, kon slechts in 1944 in Engeland worden heruitgegeven door den Londenschen tak van de firma Longmans en Green(1). Zulks was natuurlijk te wijten aan papierschaarschte, een plaag waaronder het Engelsche uitgeversbedrijf evenveel geleden heeft - en nog lijdt! - als het onze. Op het vasteland kan men de exemplaren van Prof. Trevelyans boek nog tellen, zoodat het voor ons de bekoring bezit van het nieuwe. Ik twijfel er echter niet aan dat men er weldra een Nederlandsche vertaling - of misschien een bewerking - zal van geven, wat het ten andere volkomen verdient.

De schrijver is een kleinzoon van den beroemden Thomas Macaulay en bekleedt tegenwoordig het ambt van Master in Trinity College te Cambridge, waar hij vroeger Regius Professor voor moderne geschiedenis was. De groote Engelsche historicus behoort dus werkelijk tot de hoogste traditie der Britsche universitaire en verstandelijke elite. Evenals zijn grootvader, die onder koningin Victoria een voorname plaats innam als staatman en historicus, houdt Prof. Trevelyan van groote algemeen-menschelijke waarheden, en bezit hij het talent steeds levendig te blijven en de behandelde onderwerpen op een schilderachtige wijze voor te stellen. Doch terwijl Macaulay, evenals Taine, met wien men hem dikwijls heeft vergeleken, niet alleen een historicus was, maar ook een voorstander van de politieke opvattingen eener bepaalde partij, is het opzet van onzen auteur uitsluitend het verleden tot nieuw leven te wekken.

Om dit doel te bereiken beschikt hij over natuurlijke begaafdheden van allereerste gehalte, wat voorzeker de lezers van zijn - nu reeds een twintigtal jaren oude - History of England niet ontgaan is. Dit boek, verschenen in 1926, heeft sedertdien talrijke herdrukken beleefd. Het is één van die werken, die men niet alleen raadpleegt, maar die tevens genoegen schenken. Men leest het van de eerste tot de laatste bladzijde, steeds met voldoening en soms met hartstocht. Het is niet onmogelijk dat Prof. Trevelyan er gedeeltelijk toe gebracht werd het te schrijven door het voorbeeld van zijn befaamden grootvader, die insgelijks een geschiedenis van zijn vaderland heeft nagelaten. Maar Macaulay slaagde er niet in de taak in haar geheel te volbrengen, niettegenstaande de vijf boekdoelen welke hij er aan besteedde. Integendeel heeft de professor van Cambridge zijn History voleindigd in 700 bladzijden met de sierlijke vaardigheid, die hem eigen is.

Het tijdvak waarin onze schrijver zich het best thuis voelt is de XVIIIe eeuw, waarover hij het ook heeft in de drie deelen van zijn England under

(1) G.M. Trevelyan: 'English social history. A survey of six centuries. Chaucer to Queen Victoria'. (Longmans, Green and Co., 1944), XII-628 biz.

Queen Anne. Zijn laatste boek levert insgelijks een treffend bewijs van die voorliefde voor deze periode, die de Engelsche historicus zoo goed kent. Meer dan een vierde van zijn English social history is er aan gewijd.

Wat de chronologie betreft, is het werk nochtans veel breeder opgevat. Het begint met de XlVe eeuw, die s. in twee hoofdstukken behandelt onder den gemeenschappelijken titel: Chaucers Engeland. Dit procédé laat hem toe geheel de atmospheer van den tijd onder het teeken van den verbaler der Canterbury Tales te plaatsen. En, daar hij deze manier om de evolutie in te deelen sprekend acht, heeft hij er om zoo te zeggen een. stelsel van gemaakt. Aldus wordt de XVe eeuw het tijdvak van Caxton, den beroemden drukker. Er zijn ook twee hoofdstukken over Shakespeare's Engeland. De XVIIIe e euw verdeelt onze auteur tusschen Daniel Defoe, den schrijver van Robinson Crusoe, en Samuel Johnson, den opsteller van het bekende woordenboek. Cobbett, een radicaal dagbladschrijver, die de hervorming der kieswet aankondigde en overleed in 1835, drie jaar na haar verwezenlijking, neemt de twee hoofdstukken over het begin der XlXe eeuw voor zijn rekening. Zoo wordt elk der groote tijdvakken van de sociale geschiedenis van Engeland als het ware belichaamd in een figuur, die er de intellectueele temperatuur van aangeeft. In haar geheel gaat de uiteenzetting van 1340 tot 1901, d.i. van het einde der middeleeuwen tot aan den dood van koningin Victoria.

De manier waarop Prof. Trevelyan de sociale geschiedenis opvat is zeer breed. Voor hem is zij eenvoudig de algemeene geschiedenis van het gansche volk, met weglating van het zuiver staatkundige. De politieke geschiedenis speelt dus slechts een zeer ondergeschikte rol. Maar de economische evolutie beschouwt de Engelsche historicus als onontbeerlijk voor de verklaring van de maatschappelijke ontwikkeling. Naar zijn meening bepaalt de economie de vormen der samenleving, evenals deze op hun beurt de basis zijn van het politieke stelsel.

Op het eerste gezicht schijnt deze opvatting niet zeer verwijderd van het historisch materialisime. Die strekking is haar inderdaad niet geheel vreemd, doch men vindt hier veel minder den geest van Karl Marx terug dan dien van de Engelsche Utilitaristen. Jeremy Bentham heeft er veel meer mee te stellen dan de schrijver van Das Kapital. Zulks is ongetwijfeld een specifiek Engelsche trek. Welke ook de diepere wijsgeerige overtuigingen mogen wezen bij de denkers aan de overzijde van het Kanaal, allen gaan ze min of meer akkoord met Bentham om te meenen dat om het even welke regeering hoofdzakelijk vier doeleinden hoeft na te streven: de bestaansmiddelen verzekeren, den overvloed begunstigen, waken over de veiligheid en streven naar gelijkheid. Zelfs een vluchtige lectuur van Bertrand Russel bv. volstaat om dit patent te maken. Het spreekt vanzelf dat vooral de gelijkheid volgens tamelijk verschillende normen kan worden opgevat. Onder de denkende elite zijn er conservatieven, liberalen en labourists. Maar de vreemdeling is er steeds over verbaasd hoe gering het onderscheid eigenlijk is dat daaruit voortvloeit. Een zelfde verschijnsel kan men vaststellen in de Vereenigde Staten. Republikeinen en democraten bestrijden

er voorzeker elkaar met heftigheid gedurende de kiescampagnes, maar de vlaggen waaronder zij kampen zijn geenszins de symbolen van een werkelijk diepgaande gedachtenoppositie. Boven het conflict der partijen heerscht voortdurend de typische Angelsaksische mentaliteit, vol werkelijkheidszin en geduld, veel meer geneigd tot hervormingen dan tot omwenteling, wat ontegensprekelijk een waarborg is voor het behoud van het sociale evenwicht en voor de bestendigheid van den staat.

De opvatting van het historisch verloop heeft bij de meeste Engelsche en Amerikaansche geschiedschrijvers heel weinig gemeen met het bekende t r i n u m van Hegel: thesis, antithesis, synthesis. Voor Prof. Trevelyan bv. hebben we veeleer te doen met een haast biologische of zelfs vegetale gedaanteverwisseling. 'The social scene grows out of economic conditions, to much the same extent that political events in their turn grow out of social conditions' zegt hij in zijn voorwoord. De sleutel van zijn opvatting schijnt wel het organisch begrip van wasdom. Voorzeker kan de plant lijden aan ziekte, en de mythe van den voort- durenden en fatalen vooruitgang heeft hier niets te stellen. Maar de twijgen van het gewas zijn zoo talrijk, dat wanneer één ervan kwijnt, de natuur steeds daar is om over de andere te waken.

De sociale ontwikkeling hangt inderdaad bij Prof. Trevelyan niet enkel af van de ekonomische betrekkingen tusschen de standen, van de eigenaardige kenmerken der familiale groepeeringen of van de huishoudkunde in de verschillende tijdvakken, maar ook van de natuur, den godsdienst, de letterkunde, de wetenschap en de kunst, zooals die groeien uit de algemeene levensomstandigheden. M.i. is deze opvatting van de sociale geschiedenis zóó breed dat ik eerder zou geneigd zijn van beschavingsgeschiedenis te spreken. Ze is echter het logisch gevolg van de schier biologische wijze waarop de Engelsche geleerde zich de evolutie van zijn vaderland voorstelt.

Een ander kenmerk van de voorstellingswijze van onzen auteur is de plaats, die hij aan de verbeelding inruimt. Hier moet men zich echter voor vergissingen wachten! Nergens doen zijn uiteenzettingen - al was het maar even - denken aan de soms zoo onverkwikkelijke fantasie van de specialisten der geromanceerde geschiedenis. Doch Trevelyan kan er niet mee over de baan dat Carlyle aan den geleerde, die zich ophoudt met de studie van het verleden, den bijnaam heeft gegeven van Dryasdust, wat zooveel als Droogstoppel beteekent. Deze droogstoppel heeft zeker niets gemeen met dien van Multatuli, en de Engelsche historicus meent dat hij in den grond een dichter is. Het kan best dat de geleerde een zekere moeite ondervindt om de poëzie, die hij zelf in de archieven ontdekt, aan anderen te doen medevoelen. Doch de aandrang, die een beteekenis verstrekt aan zijn bestaan, is wel degelijk de begeerte om het werkelijke leven van het verleden aan te voelen en zich te verheugen over eigen familiariteit met 'the chronicle of wasted time' om wille van 'ladies dead and lovely knights' (Inl. blz. 8). Walter Scott is een archievensnuffelaar geweest alvorens romanschrijver te worden, en zijn romans zijn als gevoed door het verleden. De uitvin-

der van Dryasdust - Carlyle zelf - dacht dat er meer poëzie schuilt in de geschiedenis dan in gansch het werk van Shelley.

Wanneer men te doen heeft met een historicus van het formaat van Prof. Trevelyan krijgt het verleden vanzelf vorm en kleur. De menschen uit vergane tijden zijn geen schimmen meer. De gedetailleerde studie hunner geschiedenis doet ze herleven met hun gebaren, hun hartstochten en hun lang vervlogen gedachten. Van geslacht tot geslacht herrijzen ze vóór de verbeelding met hun gewoonten van elken dag. Ze zijn onderworpen aan het steeds veranderend gezag der wet, aan de actie der politiek en der gebeurtenissen in binnen- en buitenland, waaronder sommige geheel buiten de verstandelijke sfeer van den gewonen man verloopen, zonder nochtans op te houden hem zoowel op stoffelijk als op zedelijk gebied te beïnvloeden.

Er is niets, zegt onze schrijver, dat den cultuur-mensch beter onderscheidt van den half-wilden dan de bewustheid der door de voorouders geschapen traditie. Het is geen grooter wonder sterren te wegen, zooals de astrophysiek dat heden doet, of de onderzeesche scheepvaart mogelijk te maken, dan getrouw het verloop van vergane eeuwen te reconstrueeren. Wat Trevelyan beoogt is dit laatste wonder te verwezenlijken. Hij wil het verleden vóór den lezer laten verrijzen evenals Michelet, maar zonder diens pathos. Evengoed als de schrijver van de H i s t o i r e d e F r a n c e streeft hij naar ‘la résurrection de la vie intégrale, non pas dans ses surfaces, mais dans ses organismes intérieurs et profonds’. En de Engelsche geleerde bereikt dit doel op schitterende wijze, zoozeer dat bij hem zelfs het landschap uit het verleden herleeft, dank zij een zeer fijn gevoel voor de eigenaardige schoonheid van het materieele uitzicht van zijn vaderland.

In het tijdvak waarmee het boek begint wordt Engeland een natie. De hoogere standen zijn niet meer Fransch; de boeren zijn geen Angelen meer noch Saksers. Gansch de bevolking is samengesteld uit Engelschen. Engeland ondergaat voortaan niet meer uitsluitend de buitenlandsche invloeden; het is sterk genoeg en voldoende geïndividualiseerd om de toenmalige wereld met aanwinsten te verrijken, die uit zijn eigen nationaal wezen zijn ontstaan. Na de mislukking van den Honderdjarigen Oorlog is Groot-Brittanje iets meer geworden dan een eenvoudige verlenging van het Europeesche vasteland. Het is een wereld op zich zelf, die echter in het geheel niet afgezonderd leeft. De ‘splendid isolation’ was niets anders dan een politieke opvatting. Op maatschappelijk, economisch en cultureel gebied heeft ze nooit bestaan.

Het ligt niet in mijn bedoeling in het beperkte kader van dit artikel de 600 bladzijden van het boekdeel van Prof. Trevelyan samen te vatten. Eigenlijk is alles te lezen, en ik wil het genot der lectuur niet 'bederven. Alle onderdeelen hebben hun eigen waarde, maar ik meen dat het publiek vooral belang zal stellen in de hoofdstukken over de XVIIIe eeuw en het tijdvak van koningin Victoria.

Overal weerklinkt de stem van het verleden dank zij het inlasschen van uittreksels uit schrijvers der onderscheiden tijdperken, van dichters tot memorialists, van reisverhalen tot juridische verhandelingen. De documentatie is

geput aan de beste bronnen: al de wetenschappelijke bijdragen tot en met 1941 werden geraadpleegd en verwerkt. De machtige herbouwende verbeelding van den grooten Engelschen historicus gaat slechts aan het werk op een solieden grondslag. En dat heeft hij gemeen met den vóór tien jaar afgestorven Belgischen meester Henri Pirenne, van wien hij zich nochtans onderscheidt door een meer acute belangstelling voor de literatuur en over het algemeen voor de intellectueele geschiedenis.

Op elke bladzijde van Prof. Trevelyans boek treden menschen uit vleesch en bloed den lezer tegemoet met hun eigen opvattingen, vreemd of aantrekkelijk naar gelang de omstandigheden. Welk een aangenaam gezel is bv. een koopman, die den naam draagt van Thomas Betson. In 1476 schrijft hij aan zijn zeer jeugdige verloofde - ze was toen twaalf jaar oud en hij huwde ze toen ze vijftien was! -: 'Eet altijd goed Uw vleesch, om groot te worden en vlug een vrouw te zijn. Groet wel mijn paard; misschien geeft het U wel vier of vijf jaar van zijn leeftijd om den Uwen te verhoogen. Wanneer ik terug naar huis kom, krijgt het dan wel vier of vijf jaar van den mijnen en vier paardenbrooden als dank op den koop toe'. Betson was later heel gelukkig met de kleine Katherina. We weten het uit een verzameling brieven, waarvan de Camden Society een geleerde uitgave bezorgde. Het briefje, waaruit ik zooeven een stuk vertaalde, werd opgesteld te Calais op 1 Juli, 'wanneer iedereen was heengegaan voor zijn middagmaal en de klok noen sloeg'. En onze schrijver voegt er bij: 'Meer dan vier en een halve eeuw zijn voorbijgeslipt sinds die oude klok noen sloeg te Calais, maar Thomas Betson, wanneer hij oprijst van zijn lessenaar en zijn brief plooit met een glimlach op zijn gelaat, is een Engelschman, dien we allen kunnen verstaan en van wien we allen kunnen houden'.

Een dergelijke trek bevalt des te meer dat Prof. Trevelyan geenszins één van die schrijvers is, die het schilderachtige najagen uit louter dilettantisme. Hij is een echt geleerde, die zijn bronnen aanhaalt en elk hoofdstuk beëindigt met een bibliographie, zooals de traditie het eischt. Wat voortdurend treft bij hem is de opeenvolging van rake details en van diepzinnige beschouwingen. Lees bv. deze overwegingen over de Elisabethaansche bouwkunst (blz. 156): 'Overal ten zuiden van de Schotsche grens met haar grimmige steenen kasteelen en baar omheinde torens, werd Engeland onder Elisabeth bij uitstek het land der heerenlandhuizen, verbazend verschillend van elkaar door de grootte, het gebruikte materiaal en den stijl, maar alle getuigend van den vrede en den voorspoed van het tijdvak, van zijn voorliefde voor weelde en schoonheid, en van zijn bewondering voor de glorie van 's menschen leven op aarde. Weelde en macht en, daarmee verbonden, de leiding in de bouwkunst waren overgegaan van de kerkvorsten op den adel. De groote tijd van de kerkelijke bouwwerken, na zooveel eeuwen te hebben aangehouden, was ten langen laatste voorbij. De nieuwe godsdienst is de godsdienst van het Boek, van het sermoen en van den psalm, veeleer dan van het geheiligd bouwwerk: er waren reeds mooie kerken

genoeg om aan de godsdienstige behoeften van het protestantsche Engeland te voldoen'.

Men weerstaat moeilijk aan het genoegen gansche passussen aan te halen en te vertalen. Hoe talrijk zijn niet de groote en kleine dingen waarop men de aandacht zou willen vestigen, bv. op het ontstaan der bloementuinen onder Elisabeth en de eerste Stuarts, op de overwegingen over de wetgevende bedrijvigheid onder de eerste koningen van de Hanoversche dynastie, - bedrijvigheid die zeker niet zonder gebreken was, maar toch de basis legde voor de hervormingen, welke het Parlement zonder omwenteling doorvoerde gedurende de XlXe eeuw. Dat alles wordt eenvoudig en duidelijk voorgesteld, met een raakheid en een behendigheid, die nochtans in het geheel niet schaden aan den ernst, waarvan getuigen de opname van lange tabellen betreffende de inkomsten van de verschillende sociale groepen tijdens de XVIIe eeuw, het aanwenden van diagrammen ter verduidelijking van het op- en neergaan der bevolking ten tijde. van Malthus, of het afdrukken van kaarten en plans der topographische ontwikkeling van Londen.

Geheel het boek getuigt van een stevig verstandelijk en zedelijk evenwicht, zoodat men bijna met verwondering een enkelen keer den weerklank van den oorlog waarneemt, zooals bv. wanneer de schrijver, na de aandacht te hebben gevestigd op het feit dat niemand er ooit in geslaagd was de St. Pauluskerk van Wren in haar geheel te zien, er in een nota aan toevoegt: 'Deze volzin werd geschreven vóór den Blitz!'. Doch die kalmte, die zelfbeheersching beletten niet dat het werk door en door Engelsch is, zoozeer zelfs dat het voorzeker een der recente publicaties uitmaakt, waarin men op de meest directe wijze het hart van Engeland hoort kloppen als een weergalm van het gestadige tempo der vergane eeuwen.

Charles VERLINDEN.

De Australische bevolking

OP een oppervlakte niet veel kleiner dan geheel Europa telt Australië een bevolking van ruim zeven miliioen inwoners, dus een millioen minder dan Beigië.

In de ten noorden en ten noord-westen van Australië gelegen Aziatische landen wonen daarentegen 1000 tot 1200 millioen menschen, meer dan de helft van de bevolking der aarde. Java alleen telt 50 millioen inwoners.

Deze wanverhouding begint eindelijk in Australië een zekere ongerustheid te verwekken, hoewel de draagwijdte van de hiermede samenhangende problemen nog slechts door weinigen wordt ingezien.

De voornaamste studies aan dit onderwerp gewijd zijn in de jaren 1928, 1930 en 1933 in Australië en Engeland verschenen.(1)

Wat bij het doorlezen dezer studies vooral opvalt zijn de ver uiteenloopende opvattingen der deskundigen wat betreft de bevolkingscapaciteit, d.i. het vermogen van Australië om aan een bepaalde bevolking een bestaan met een behoorlijken levensstandaard te verzekeren. Sommigen schatten deze capaciteit zeer laag.

F.C. Benham van de universiteit te Sydney en prof. Huntington van de Yale universiteit meenen dat het zoogenaamde optimum, d.i. de toestand waarbij de gunstigste levensvoorwaarden zouden verwezenlijkt worden, reeds bij een bevolking van 12 tot 15 millioen zou bereikt worden.

Professor East van de Harvard-universiteit beweert dat slechts 16,000,000 hectaren van den Australischen bodem voor akkerbouw geschikt zijn en vergelijkt het land in dit opzicht met Spanje of Italië.

Daartegenover staat de meening van prof. A.E. Richardson, vroeger bestuurder van een bekende Australische landbouwschool, het Waite Agricultural Institute in Zuid-Australië, die de mogelijke graanproductie van het werelddeel voldoende acht voor een bevolking van 100 millioen. De voorzichtige aardrijkskundige Griffith Taylor gelooft dat wij onze bevolking tot ongeveer 20 millioen zouden kunnen vermeerderen, voor de tegenwoordige toestand van de Vereenigde Staten zou worden bereikt, en tot 80 millioen ‘indien men met een toestand als dien van Europa wil genoegen nemen’.

In deze laatste bewoordingen komt natuurlijk de meening tot uitdrukking, dat Europa reeds overbevolkt is.

Volgens H.L. Wilkinson vindt men in Australië ruim 56 millioen hectaren grond geschikt voor akkerbouw. Dat is bijna twintigmaal de oppervlakte van België. Daarvan zijn 16 millioen hectaren goed land met voldoenden regenval. Op

(1) ‘The Peopling of Australia’, Melbourne University Press and Oxford University Press, 1928 and 1933. (Deze twee deelen bevatten bijdragen van een aantal professoren, staathuishoudkundigen, aardrijkskundigen en andere publicisten).
H.L. Wilkinson, ‘The World's Population Problems and a White Australia’, London, P. S, Kind and Son, 1930.

deze laatste oppervlakte, vijfmaal zoo groot als geheel België, meent Wilkinson dat plaats is voor slechts 370,000 hofsteden; als men de minder goede gronden met twijfelachtigen of onvoldoenden regenval meetelt, meent hij dat het aantal hofsteden 472,100 en dat de geheele bevolking, landbouwers en alle andere beroepen samen, 23 millioen zou kunnen bedragen.

Ik heb de zes staten van het Australische Gemeenebest bereisd en den staat Victoria herhaaldelijk in alle richtingen doorkruist. Als men de vruchtbare landouwen van de kuststreken van Victoria, Nieuw-Zuid-Wales en Queensland, de boomgaarden en wijngaarden van de oevers der Murray Rivier in Victoria en Zuid-Australië, de onmetelijke graanvelden van de Wimmera in Victoria en de Riverina in Nieuw-Zuid-Wales en van den zuidwesthoek van West-Australië, de vette zwarte aarde van zuidelijk Queensland, de suikervelden van noordelijk Queensland, de appelboomgaarden en aardappelvelden van Tasmanië bezoekt, dan valt het moeilijk bovenstaande berekeningen van Wilkinson ernstig op te nemen.

Waarom zouden gronden in alle opzichten even vruchtbaar als die van Vlaanderen, Brabant of Haspengouw, met een beter klimaat dan dat van België, een zooveel kleinere bevolking moeten hebben dan in België, in Nederland of in andere West-Europeesche landen?

Welke hooge eischen men in Australië gewoon is te stellen, blijkt uit uiteenzettingen over een zoogenaamde ‘home maintenance area’ d.i. de landoppervlakte noodig geacht voor het onderhoud eener familie. Voor een gemengde graan- en zuivelboerderij wordt een oppervlakte van 400 hectaren met een span van 9 paarden en de daarbij hoorende gereedschappen als minimum beschouwd.

Uitvoerige statistieken over het aandeel der immigratie aan de toeneming der bevolking in Australië sedert het begin der Europeesche kolonisatie bewijzen, dat gedurende de eerste 23 jaren (1788-1811) niet minder dan 84 t.h. van de toeneming der bevolking op rekening der immigratie kwam. Dit cijfer werd later veel geringer. In de jaren 1851-61, toen duizenden gelukzoekers naar Australië werden gelokt door de ontdekking der goudmijnen (gold rush) klom het cijfer weer tot 75 t.h., maar in 1921 tot 1931 was het nog slechts 26 t.h., en tijdens de crisisjaren 1930-35 hield de inwijking zoo goed als geheel op.

Zeer interessant zijn de bladzijden gewijd aan den psychologischen achtergrond van de Australische immigratie-politiek. Hierbij spelen zoogenaamde imponderabilia een voorname rol, o.a. de vrees der Australische arbeiders voor de mededinging van vreemdelingen op de arbeidsmarkt en het rassenbewustzijn.

Dit laatste komt tot uiting in de ‘Blank-Australië-Politiek’ (White Australia Policy). Oorspronkelijk was hierbij de bedoeling den toegang te ontzeggen aan gekleurde inwijkelingen, namelijk Chineezen, Japanners, Britsch-Indiërs, Kanaken (Zuidzee-Eilanders), enz. Maar gaandeweg dachten velen ook aan personen uit Zuid-Europa, zooals Spanjaarden en Italianen die dikwijls met den scheldnaam ‘dagoes’ worden aangeduid en als niet geheel blank worden beschouwd. Daarbij speelt de dwaze meening mede een rol, dat nijvere en

spaarzame vreemdelingen een gevaar zouden opleveren voor den hoogen levensstandaard in Australië. Intusschen wordt in de practijk weinig of geen verschil gemaakt tusschen inwijkelingen uit Zuid-Europa en die uit Midden- of Noord-West-Europa. Aan de geestelijke cultuurwaarden, die hierbij op het spel staan, wordt door de meesten niet gedacht.

Het economische, materieele element wordt telkens naar voren gebracht, alsof de mensch alleen van brood leefde. Twee richtingen komen aan het woord. Sommigen leggen al den nadruk op den Australischen uitvoer: wol, graan, enz. Dit is de zoogenaamde externe school. Anderen onderzoeken de mogelijkheden van de ontwikkeling der binnenmarkt. Dit is de interne school (autarchie). De vertegenwoordigers van de tweede richting komen tot andere gevolgtrekkingen dan die der eerste en zijn geneigd de bevolkingscapaciteit tamelijk hoog te stellen. De vertegenwoordigers der eerste richting daarentegen zien de toekomst zeer donker in wegens de talrijke beperkingen waaraan de Australische producten in vele landen onderworpen zijn.

Een onderzoeker behandelt de beteekenis van de Australische nijverheid voor de toeneming der bevolking en gaat zoo ver te beweren, dat eigenlijk onze bevolking reeds te snel gegroeid is en dat de vraag als volgt zou moeten gesteld worden: Hoe kunnen wij onze te vroegtijdig toegenomen bevolking in het leven houden? Deze onderzoeker beweert dat de opbloei der Australische nijverheid wellicht het opnemingsvermogen van het land heeft verhoogd, doch ten koste van den levensstandaard.

Een andere bijdrager onderzoekt in groote bijzonderheden de gevolgen van de Ottawa-overeenkomst en komt tot de slotsom dat deze overeenkomst wellicht eenige tijdelijke voordeelen voor de Britsche volken zou opleveren, doch dat de nadeelen, hoogere productiekosten, bemoeilijking van de handelsbetrekkingen met niet-Britsche volken, op den duur grooter zouden zijn dan de behaalde voordeelen.

Een der belangwekkendste studies brengt bijzonderheden over kolonisatieplannen die tusschen de twee wereldoorlogen in het werk worden gesteld om de Brititsche immigratie in Australië te bevorderen op kosten van den staat. De lezing dezer biidrage is hoogst ontnuchterend.

Kort na den eersten wereldoorlog zagen grootsche plannen het licht. Men sprak van niet minder dan honderd duizend immigranten uit Groot-Brittanje per jaar. De Britsche en de Australische regeeringen stelden vele millioenen ter beschikking. Maar toen men tot de uitvoering der plannen overging werden de groote getallen weldra tot een betrekkeliike kleinigheid teruggebracht.

De staat Victoria verklaarde zich bereid 10,000 kolonisten op te nemen. In werkelijkheid kwamen slechts enkele honderden. Verreweg de-meesten van hen bleken echter ongeschikt voor de Australische omgeving. Na korten tiid waren zij zoo ontevreden met hun lot, dat zij op schadevergoeding aanspraak maakten. Zij werden daarbij ondersteund door de Britsche regeering en kregen voldoening.

In West-Australië beproefde men het op een andere manier, de zoogenaamde

groepsgewijze kolonisatie. Doch hier was het fiasco nog grooter. De oprichting van 1700 hofsteden in de jaren 1922-31 heeft daar bijna 10 millioen pond sterling gekost. In het geheel werden ternauwernood 10.000 personen op deze hofsteden geplaatst en de meeste der nieuwbakken kolonisten bleken na tien jaren nog hulpbehoevend te zijn. De onderneming kostte meer dan 5000 pond per hofstede, d.i. zoowat drie kwart millioen Belgische frank.

Oorzaak van deze ongehoorde geldverspilling was, zooals meestal bij dergelijke staatsondernemingen, een slechte keuze der kolonisten. Jarenlang werkten deze mannen in groepen aan de ontbossching en voorbereiding van het land en kregen daarvoor een dagloon. De rekenplichtige regeeringsbeambten berichtten echter dat vier van zulke arbeiders onder de leiding van een ploegbaas hetzelfde werk deden als één voor eigen rekening werkende kolonist op zijn hofstede.

Geen wonder dat met dergelijke would-be-kolonisten, dien het er in de eerste plaats om te doen is eenige jaren een lekker leven te slijten op kosten der regeering, er niet veel van de grootsche plannen om Australië te bevolken terecht kon komen.

Daarom vragen zich sommigen af of deze onnatuurlijk hooge levensstandaard geen hinderpaal is voor de bereiking van het nagestreefde doel. Wel is waar eischt de schapenteelt of graanbouw op groote schaal, zooals in Australië gebruikelijk, aanzienlijke kapitalen. Maar het is de vraag of de staathuishouding op den duur een dergelijke dure organisatie van landbouw en nijverheid kan bekostigen. Is niet een naar aartsvaderlijke wijze op en van den bodem levende boerenstand een onmisbaar bestanddeel van iedere gezonde volksgemeenschap?

In Australië ontbreekt een dergelijke boerenstand zoo goed als geheel. Ware hij voorhanden, dan zou men in tijden van voorspoed arbeidskrachten uit dien stand kunnen putten. In tijden van crisis of slapte in handel en nijverheid zouden deze arbeiders naar hun boerderijen kunnen terugkeeren.

Als men in plaats van met groote kosten ongeschikte kolonisten uit Groot-Brittanje te laten komen, het eens met echte boeren van het Europeesche vasteland wou beproeven, dan zouden waarschijnlijk de kansen op welslagen heel wat grooter zijn.

In de vorige eeuw hebben zich eenige duizenden Duitsche landbouwers in Zuid-Australië en Queensland gevestigd. Het waren eenvoudige boeren, die Pruisen verlieten om volkomen godsdienstvrijheid te zoeken overzee. Zij hebben niet weinig tot bevordering van graanbouw, wijnbouw en fruitteelt bijgedragen en hun afstammelingen ziln meestal den landbouw trouw gebleven.

Later kwamen ook Italianen, Scandinaviërs en eenige honderden Nederlanders. Maar tot een grootscheepsche immigratie is het nooit gekomen. En die werd dan ook noch door de regeering, noch door het gros der bevolking gewenscht. Telkens wordt er de nadruk op gelegd dat eerst gezorgd moet worden voor de Australische werkeloozen. Thans vergen natuurlijk de terugkeerende soldaten al de aandacht.

Toch deed een paar weken geleden de beheerder-hoofdredacteur van het

groot dagblad The Argus te Melbourne, Brigadier E.G. Knox, door de radio een welsprekenden oproep om door intensieve immigratie de bevolking van Australië in de eerstvolgende twintig jaren tot 20 millioen op te voeren.

Om dit plan te verwezenlijken zou een jaarlijksche immigratie van vier tot vierhonderd vijftig duizend menschen noodig zijn. De h. Knox stelt zich voor dat het grootste gedeelte dezer uitwijkelingen uit Groot-Brittanje zouden komen. Doch ook kolonisten van het vasteland, met name uit de Nederlanden, uit Scandinavië en zelfs uit Duitschland zou hij welkom heeten. Van vele zijden is instemming met dit voorstel betuigd.

Er bestaat echter weinig kans dat dit met zooveel geestdrift verdedigde plan zal worden uitgevoerd. De federale minister voor Voorlichting en Immigratie, A.A. Oalwell, oppert allerlei bezwaren. Het vervoer alleen van zooveel menschen, zoo beweert hij, biedt onoverkomelijke moeilijkheden. Hij pleit voor een bescheiden plan, een jaarlijksche inwijking van 70,000 personen.

In 1937 schreef ik een artikel over het bevolkingsvraagstuk in Australië In de Australian National Review, waarvan het slot luidt als volgt: ‘Bij de verwarring en onrust die thans in Europa heerschen is het niet ondenkbaar, dat een toestand zal worden geschapen, waarin een krachtige beweging tot uitwijking naar overzeesche landen zal worden in het leven geroepen, Het is te hopen dat in dit geval een meer verlichte en energische politiek zal worden gevolgd in Australië dan in het verleden’.

De toestand dien wij een tiental jaren geleden hebben voorzien is thans voorhanden. Misschien is dit de laatste gelegenheid om de Westeuropeesche beschaving in dit werelddeel voor goed te vestigen.

Zal ditmaal met de noodige krachtdadigheid worden gehandeld?

Melbourne (Australië)

A. LODEWYCKX

Van den hak op den tak

Elk zijn beurt

Ge kent uit Herman Teirlincks jeugdwerk ‘De Doolage’ waarschijnlijk wel dit plezierige volksvertelsel van Tip, die zijn moeder niet wou helpen, en van die koe die naar 't water sprong, ‘en 't water naar 't vuur, en 't vuur naar den kluppel, en de kluppel naar Tip’, ten slotte. Niet alleen in de folklore gebeuren zulke rare toeren altemets, ook in de literatuur kunt ge somtemets dergelijke komieke kuren te zien krijgen. Het toeval, dat den criticus al even veel als zijn eruditie helpt (of in den steek laat), toonde ons onlangs volgende eigenaardige bokkespr ongen.

Eerst lazen we het weekblad ‘De Spectator’. J. Berchmans slaat en geneest er Jozef Muls. Hij looft hem als ‘den Vlaamschen kransenvlechter’, na hem eerst vrij onzacht te hebben afgemaakt met den als een knotsslag neervallenden zin: ‘Muls is een dilettant’. Noch bloemen, noch kransen.

Arme Muls! Maar deze, op zijn beurt, hanteert een wapen uit het arsenaal der litteraire rechtspraak. In nr. 4 van ‘Dietsche Warande en Belfort’, onze achtbare collega en concurrente, teekent hij zonder meer het doodvonnis van Marinetti's futurisme: ‘Werken van blijvende waarde heeft het Futurisme niet voort gebracht’.

Arme Marinetti! Om ons een juist begrip te vormen van zijn tijdelijke beteekenis, sloegen wij er nog eens zijn beroemd boek met manifesten, ‘Le Futurisme’, op na, dat als baanbrekend werk toch wel een zekere kans heeft om de vele ontzettende stommiteiten van zijn auteur, om Muls en anderen te overleven. Dit proza krioelt van banbliksems en terdoodveroordeelingen. Hoor, hoe Marinetti den ouden, degelijken John Ruskin te lijf gaat: ‘Wanneer toch zult gij u van de bloedlooze ideologie bevrijden van den erbarmelijken Ruskin, dien ik u voor eeuwig zou willen belachelijk maken?’.

Poor Ruskin! U, dien wij steeds als een right honorable man hebben vereerd, zult U ten minste met dergelijke koppensnellerij niet hebben beziggehouden. Daar lijkt U ons te deftig voor, en trouwens U stelt het opperbest bij de Onsterfelijken! Maar, wat lezen wij daar in Uw ‘Arrows of the Chance’?

Tu quoque! Een van Engelands wijsgeeren, een anderen John, een van Uw ‘concurrenten’, noemt Gij, onbeheerscht, onbeschaamd en onbeleefd, ‘dien armzaligen, idioten ellendeling Stuart Mill’.

Arme Mill! Of liever, neen. Beklagen we niemand; want wie weet op wien Mill het gemunt had. Als U veel tijd hebt, zet het onderzoek voort. Misschien belandt U ten slotte bij Kaïn en Abel, die allebei niet deugden, en toch beiden onsterfelijk zijn. - J.

Parijsche dagen

WIJ vertrokken met zijn zes, wij kwamen met zijn zes terug. Zoo moet het zijn. Wij zaten naast of tegenover elkaêr in de coupé: de lichte trein, niets dan dun metaal, schokte en grokte, maar we rookten onverdroten sigaretten, en Gérard de pijp. Aan dat schokken en grokken is het ongetwijfeld te danken dat er, uren lang, geen hiaat in de conversatie kwam; de machine zorgde er zelf voor dat wij af en toe eens sprakeloos tegenover elkaêr stonden, één ondeelbaar oogenblik, om op asem te komen. Er schoot af en toe een lach door de ruimte, en niemand keek naar het landschap dat snel voorbijgleed. Niemand, behalve Arië die nu en dan zich in de conversatie mengde, maar intusschen door 't raam van het coupévenster keek: hij kan het nooit laten, ook al had hij honderdmaal reeds het landschap in oogenschouw genomen.

Het was trouwens een zeer losse conversatie, niemand wist nog, vijf minuten na datum, wat de andere had gezegd of verkondigd, en wat hij zelf had in het midden gebracht: zoo gezeid, zoo vervlogen. Niet dat ze precies allen zoo'n vrienden waren, die praten kunnen zonder goed te weten waarover zij het hebben, gelukkig nu eens samen te zijn en met het vooruitzicht over eenige dagen ongedwongen samenzijn te kunnen beschikken. Er waren er onder hen die banden van vriendschap bonden sedert jaren, en in hun gezelschap bevonden zich dan makkers, die wellicht ééns echte vrienden zouden worden. De toon van warme gehechtheid aan elkaêr zonder redeneeren, heerschte in de coupé. Solidariteit onder menschen, die nooit elkaêr om een dienst zullen vragen - omdat zij zichzelf steeds hebben geholpen, zonder andermans steun; en omdat de diensten die ze toch eventueel elkaêr zouden kunnen bewijzen, zoo luttel van tel en beteekenis zijn, dat er geen woorden, en niet eens gevoelens dienen aan verspild. Het heeft dus geen nut alsnog te trachten uit te maken, wat die zes heeren zooal onder elkaêr hebben besproken, terwijl de sneltrein ze voerde naar Parijs, de wereldstad.

Waarom heeft de wereld thans weêr eens, vijf jaar lang, brand gesticht en moord gepleegd? Om die wereld ditmaal te bevrijden van fascisme en nazisme, - om de vrijheid. Om het kwartier verscheen nochtans in de trein een man die met of zonder uniform, met of zonder linnen armband waarop twee roode letters prijkten, u kwam vragen naar uw pas, naar den inhoud van uw portefeuille, naar den inhoud van uw reiskoffer, eerst dezerzijds, vervolgens generzijds van de grens. Hoe vrijheidlievend je ook bent, die vrijheid om u maar met vragen op vragen te overstelpen maakt je ten slotte toch kribbig. Te meer wanneer je, dwaas genoeg, niets noemenswaard hebt gesmokkeld, je vreesachtig heilig aan het reglement hebt gehouden. En op zak helaas niet meer geld hebt dan de toegelaten duizend frank, waar je precies één dag meê rondkomt, of juister meê rondkomen kunt. Want wij stonden er beter voor: de ‘Société des Gens de lettres’ was onze gastvrouw. Gelukkig, want anders! Je kamer: 250 fr. per nacht. Ontbijt inbegrepen, natuurlijk. Maar het ontbijt bestaat enkel uit zwarte

ersatz-koffie en wat droog Fransch brood, vijf schelletjes. Je krijgt boter en wat jam, maar die is extra en die wordt afzonderlijk gerekend. Twintig frank. Een déjeuner in een normaal-goed restaurant, kost ook al, met de belasting, een 250 frank. Diner, zoowat het zelfde. Koopt je wat kranten, drinkt je een apero, koopt je een pakje sigaretten, nog een kleinigheidje daarbij, en je duizend frank zijn naar de maan. En wat daarna? Maar wij met ons zes hadden een opmonterend gevoel: wij waren invités, en veel zou ons verblijf derhalve aan mondbehoeften en slaapgelegenheid niet kosten - en er zou ons nog wel genoeg overschieten om allerlei Parijsche waar meê naar huis te brengen: reukwerk, schoonheidsproducten, eau de cologne, enkele pijpen voor de jongens, boeken en andere souvenirs. L'espoir fait vivre. En welgemoed kwamen we te Parijs aan. Wij hadden reeds afgesproken, dat er wel geen taxi's zouden zijn en we dus de metro zouden gebruiken. Maar onze gastheeren wachtten ons op en we konden met een wagen naar het hotel. Fijn. Er stonden anders heel wat taxi's in en om het station, en nu je verwachting was beschaamd, vondt je dat er hier wel héél veel taxi's waren, véél meer dan noodig, in verband met de ellende van den tijd.

Het was nog niet zoo laat in den namiddag, en nochtans viel al de avond donker. Ik gaf mijn oogen de kost. Zeker was er in de omgeving van het station verkeer, maar geen enkele maal weêrklonk er het fluitje van den sergent de ville, die het verkeer zou regelen. En zoodra waren wij niet buiten den onmiddellijken omtrek van de spoorhalle, of de straatweg leek nachtelijk verlaten, en alle winkels dicht.

We dineerden, en lachten ons een bult. Indien we niet onder kameraden waren geweest, die (de meesten) de ijsperiode van het scepticisme hebben doorgemaakt, zouden wij hebben ingezien dat het geval wel een heel tragischen kant had. Tragisch om het beeld vooral, dat het ons zou geven van den toestand die moest heerschen bij den man of the street, den gewonen burger te Parijs. Den burger: want het is een feit dat, terwijl wij vroegertijds, vóór den jongsten oorlog, niet zonder spotzucht, niet zonder zweem van misprijzen zelfs, neêrkeken op den ‘bourgeois’, op den burgerstand, op de klasse der ‘deftige burgerlui’, wij thans wel moeten beseffen dat het juist de burger is, de intellectueele burger, die het diepst onder de ellende van den tijd gebukt loopt, het wreedst in de knel van den onverbiddelijken nood zit. Gij en ik, broeder... Waarom wij dan zoo'n uitbundigen pret hadden? Om het menu. Het ongeschreven menu... in een van de goede restaurants van Parijs, catégorie A. En het is best ook dat men niet vooraf weet, wat men te eten zal krijgen. Althans den eersten en ook den tweeden keer, wanneer men verwacht dat het menu, hoe ook weer óngeschreven, toch van a tot z van het eerste verschillen zal. Als weleer. Maar den derden keer is men ‘geleerd’, en weet men van te voren dat het diner zal bestaan uit: een bord soep, het vierde van een filet de hareng met wat groenten daarrond (een klein stukje van een saladeblad, enkele boonen, enkele teirlingen wortels, roode bee-

ten), een ‘plat’ gebakken visch met een kleine portie noedels (zonder de smaakgevende kaas), een gang spinazie (à l'anglaise, maar dat wordt niet gezegd; alleen in water gaar gemaakt, zonder vetstoffen) en, als nagerecht, een gebakken appel. Het was niet altijd spinazie, eens was het inderdaad een ‘macédoine de légumes’, maar het was altijd visch met on-bekaasde noedels, en het was altijd, een gebakken appel, bestrooid met wat gecaramelliseerde sacharine.

Was het Gerard die meende, vóór wij weêr vertrokken, dat we nu rijp waren voor de Pomona-keuken, het zuivere vegetarisme? Ik bekeek intusschen het, trouwens on-fijne, wijnglas, dat op de tafel stond, en zei bescheiden, dat ik er mij in verheugde eindelijk kennis te kunnen maken met den nieuwen Franschen tafelwijn - tot een ferm glas bier op de tafel verscheen. Ik zei vergoelijkend, ‘zoo zoo, lijk in Hongarije: eerst een flink glas frisch bier. Voortreffelijk!’ Maar in den loop van het vegetarisch diner stak plots een onverwachte arm tusschen onze schouders naar het wijnglas uit, greep het met sterke vingeren; en 't wijnglas verdween. Wijn werd niet geschonken. Er is geen wijn, behalve dan hier en daar wat oude wijnen, aan astronomische prijzen. In het land van den wijn, dronken we dus geen wijn. Alleen op een paar ‘officieele’ diners, kregen we vleesch of kip en goeden wijn. En echte koffie. Want in ons restaurant werd enkel malt-koffie opgezet. Geen sprake van melk en suiker. Maar op tafel kwam een kleine flesch te staan, den korten hals bekroond met een rubbertuitje: precies een zuigflesch, met gesuikerd water. We bekeken de flesch niet zonder argwaan, we waren allen dicht bij de vijftig of de vijftig voorbij. Wie zou, op dien leeftijd, vertrouwen stellen in een zuigflesch? De dapperste was Julien. Hij is een man van het ondergrondsch verzet. Hij greep de flesch met vaste hand, bekeek ze langs alle kanten, beschouwde het vocht in het licht van den kroonluchter, liet een paar druppels voorzichtig op zijn handpalm druipen, rook, snoof, lekte ten slotte, en besloot: in water gesmolten sacharine voor de malt-koffie. En met een ernstig gezicht, plaatste hij de ersatz zuigflesch kalm in het midden van de tafel. Ze bleef er ongeroerd. Raymond I dacht aan zijn kleuterjaren, toen zoo'n zuigflesch met suikerwater hem ‘lag’, en hem den zoetsten aller glimlachjes, - dien met gekrulde bovenlip, de oogjes half geloken, de wangen bolrond -over het gelaat voerde... De koffie smaakte bitter...

Maar gelukkig dacht geen van ons er aan, dat dit nu een uitzonderlijk menu was, dat wij ‘privilégiés’ waren in dat Frankrijk, waar in vroegeren tijd, God zich thuis voelde. En wij, hoe goed wij het thuis hadden, ons, als wij er mochten komen, voelden als God in Frankrijk... En waar nu zonder twijfel ondervoeding algemeen heerschte, en wellicht op sommige plaatsen hongersnood... Het nijpt u de keel toe. Lachen in het land van den lach is thans een onmogelijkheid, zou een schanddaad zijn.

We liepen nog wat door de stad: Boulevard des Italiens, Boulevard des Capucines, Boulevard St. Denis... Doodsch was de stad. Geen groepje menschen, - behalve wij met ons zes - alleen wat koppels, een paar heeren, een paar middinetjes, enkele alleenloopende heeren; Amerikaansche soldaten, wel

eens een dronken soldaat daar tusschen in; en op de middenkassei, die asfalt is, een enkele auto, die voorbijsnelt. Geen verkeersagenten. Men loopt van den eene trottoir naar den andere, zonder om te kijken, zonder eenige voorzorg. Het is ontzettend! Men komt onder den naren indruk. Is dit Parijs? Te Brussel is het verkeer, op dit uur, heel wat drukker, rijden heel wat meer auto's, is het licht heller... Neen, is dit nu Parijs? De stad was wel niet zoo luguber als ik ze zag in Februari 1940, toen ik voor de Fransche micro een lezing hield: toen waren alle vitrines blauw en waren de straten gedompeld in een triestige duisternis met hier en daar een blauw-doorschijnend lampje. Luguber, maar 't was Krieg. Maar nu is er geen oorlog meêr. Het is niet het stadsuitzicht dat het doet: het zijn de harten, de gemoederen die thans onder den verschrikkelijken economischen toestand lijden - die er jaren lang onder gebukt hebben geloopen en geen toekomstbeeld voor oogen hebben zien rijzen, dat moed en hoop uitspreekt. De hopelooze tijd die teneerdrukt. Trouwens in de metro, waar je opgepropt zit, tegen elkaêr gedrukt als sardines, valt het je op: die lui staan naast elkaêr, zij spreken niet met elkaêr, niemand flapt er een aardigheid, een kwinkslag uit. Het gemoed is grijs - en amper een man of een vrouw op honderd leest een krant of een boek.

En Gerard, erg onder den indruk, zei: Frankrijk gaat kapot. Niemand sprak een woord van verzet. Ook wie niet meende, dat Frankrijk inderdaad kapot gaat. De ellende van dien verlaten avond heerschte onbeperkt.

Fel onder den invloed van al die ellende, liepen we niet verder, en keerden naar het hôtel terug. Een teug alcohol, een glas fine of zoo, zou deugd doen. Maar de bar was al gesloten en trouwens, van likeuren geen sprake. Er zijn er geen. Wijn dan? Er is geen wijn, geen ‘ordinaire’ of tafelwijn. Of 't moest zijn een ‘overgebleven’ flesch oude wijn - alles is betrekkelijk - en peperduur, in het land van den wijn. We moesten ons tevreden stellen met, op mijn kamer, een glas helder bier, dun bier, frisch van smaak zeker, maar koud als de huid van een visch. Toch kregen we een half fleschje oude roode wijn - witte was er weêral niet; - de oudste van jaren genoten van den Godendrank. Maar de stemming helderde daarom niet op. Parijs was triestig...

Toen ik echter, vroeg van honk, 's anderdaags eens uitliep, op mijn eentje, terwijl de jonge mannen van mijn gezelschap zich klaar maakten voor het ontbijt, was het mij of ik liep in een atmosfeer van fijne helderheid, in een soort meiweêr, met een zon die nog geen warmte geeft, maar de lucht ijler maakt. En het verkeer was zeker niet zoo druk als in den vooroorlogschen tijd, maar zóó oneindig drukker als in de avonduren van den vorigen dag: men mocht weêr meenen: ik adem Parijs. Verkeersagenten, en hun fluitje doorsneed af en toe de dunne frissche lucht, en veel meer wagens, personen- en vrachtwagens, en mansvolk druk in de weêr, en de snoezige Parijsche meisjes, eenig in hun soort. Fijn, fijn. Het leven is zoetzappig, het leven is goed...

Die vijf heer en in 't hotel aan de ontbijttafel, lachten dat ze er van schokten,

toen ik de eetzaal betrad. Ze lachten om een economisch experimentje. Ze hadden elk bij hun ontbijt, op vriendelijk aandringen van den bediende, één peer opgesmuld van gewoon formaat. En nu kwam de rekening: vijf peren, 200 francs. Het was zoo zot dat niemand dacht aan afzetterij of wat dies meer zij, - maar het uit moest proesten! En daartusschen zei: 't zal nimmer meer gebeuren mij na dezen dag. Als men maar over duizend francs beschikken mag... Waar gaan wij heen? Maar ik kon vertellen van een das ‘pure soie’, niet zoo heel mooi, die ik voor een raam had uitgestald gezien, en die kostte 650 francs p l u s u n p o i n t. Niet gekocht natuurlijk: van mijn duizend waren er nog slechts 350 overgebleven (den ‘point’ ongeacht), genoeg dus voor acht à negen peren... Merci.

Tot dan toe hadden wij nog geen Franschen schrijver ontmoet. Maar telkens en telkens verscheen, om ons op onze tochten te leiden, een zeer vriendelijke oude heer, wiens naam wees op een Elsasser afkomst en op de groote dagen van David en Salomon. Maar wat ooit van zijn hand is verschenen, niemand, ook niet onze Fransch-Belgische collega's, wist er iets van. Doch we zouden nu gaan naar het Hôtel de Massa, een oud hoerenhuis, prachtig in een park gelegen, waar de ‘Société des Gens de Lettres’ haar zetel heeft gevestigd. Een oude heer, Georges Lecomte, voorzitter van de Société, ontving ons op de meest hartelijke wijze: hij behoort tot de litteratuur, maar sedert een groot aantal jaren heeft hij niets meer gepubliceerd en op zijn leeftijd - 83 jaar - zal wel niets meer van hem te verwachten zijn. Maar enfin, dat was nu toch al één auteur! De ondervoorzitter was een dame: ik kan er niet aan doen, maar zwaarlijvige dames, met kwabbige wangen - Teirlinck mocht haar wel eens het adres geven van een treffelijk Institut de beauté - daar houd ik minder van. Maar men heeft het niet altijd zooals men het gaarne wenscht. De tweede ondervoorzitter was een bizonder gedienstig man, zeer in de wêêr, goed in de kleeren, goede snit: toen ik een Franschen kennis, een van die auteurs waar het buitenland nooit dan bij toeval van hoort, vroeg of die gedienstige heer een dichter of een prozaschrijver was, kreeg ik lakoniek ten antwoord, dat hij een collaborateur was - ik schrok mij al dood - van modebladen. Ik kwam mijn schrik te boven. Wat kan zoo'n collaboratie sympathiek zijn! En ik dacht plotseling aan Mallarmé. Verder kwam ik steeds terecht bij mijn Vlaamsche vrienden of bij de groep der Fransch-Belgische auteurs - ik kreeg geen enkelen Franschen schrijver van naam en faam op het oog of in de gaten. En ik dacht bij me zelf: wij Vlaamsche schrijvers, reizen, en zijn hier, incognito. Uiteraard. Geen mensch immers kent ons werk. Maar die heeren Fransche auteurs toonen zich alles behalve ‘aimable’ of zelfs ‘poli’ tegenover onze Belgisch-Fransche beroemdheden, wier hart nochtans popelt van gelukzaligheid als ze maar een Franschen confrater de hand mogen drukken. Ze moeten wel heel ‘dépité’ zijn bij zooveel openlijke onverschilligheid. Jawel, Colette is te Parijs, en ook Mauriac, en Lacretelle en Paulhan. En ook de nieuwe Minister van Voorlichting, André Malraux: al literaire hoogwaardigheidsbeklеders die te Brussel zoo hartelijk werden onthaald, nog deze laatste

maanden, door opgetogen bewonderaars - amis de la Prance éternelle. Wat ik trouwens ook ben, wat ik trouwens ook meen, - maar met kalm gemoed. In hartstochtelijkheid koel en kalm, is mijn leus. Die ik niet altijd observeer, moet ik erkennen.

Na een glaasje champagne-wijn en wal al te zoet gebak - sacharine - begaven we ons haast stoetsgewijze naar de conferentie-zaal van het Hôtel de Massa, waar aan de bestuurstafel de heer Georges Lecomte, zooals het hoorde, zat met naast zich aan den eenen kant een onbekend seigneur, aan den anderen kant den heer Georges Rency, président van de Société des Ecrivains belges. En ik dacht aan het woord van Baudelaire: belge comme enz. Want 'bête' is dit accapareeren van het hoedanigheidswoord Belge als het een aangelegenheid geldt waar het Belgisch element uitsluitend uit Walen (qui n'osent dire leur nom) bestaat, met uitsluiting van alle Vlamingen. Zoodat door dit misleidend gebruik van een naam, die gemeenschappelijk is, die heeren telkens en telkens in het buitenland de leugen verspreiden of versterken dat België alléén Fransch spreekt. Littérature belge, écrivains belges - terwijl hier, op het literair gebied, beige alleen beteekend: provinciaal Fransch. Die 'écrivains belges' zijn, in verband met de Fransche literatuur, niets anders dan provinciale schrijvers, met geen andere beteekenis dan een schrijver 'de sous-préfecture' kan hebben. Want wie geniaal is, is zooniet universeel dan toch geniaal overal waar zijn taal wordt gesproken. Wat er ook van zij, de Waalsche heer Louis Piérard loopt wel de W a a l s c h e congressen en betoogingen af, maar noemt zich niettemin, en laat zich steeds noemen 'Président du P.E.N.-club beige' ofschoon er geen P.E.N. club beige bestaat, alleen, naast een Vlaamsche P.E.N.-club, een Walloon-P.E.N. zooals de Engelschen dit centrum noemen. De Engelschen hebben er zoo geen belang bij verwarring te stichten als wel de Brusselsche Amis-de-la France en als de Fransche élite, dewelke van die Belgische literatuur niets afweten, en eventueel op die provinciale, sous-préfecturale literatuur neêrkijken als een leeuw op een proefkonijn en ze voor belge houden, belge comme ... zooals Baudelaire zei, behalve wanneer de Fransche expansiepolitiek er meê gemoeid is. Maar Frankrijk voert op dit oogenblik - en zal, in verloop van eeuwen, geen expansiepolitiek meer voeren. Het vernederd, en bij lange nog niet herrezen Frankrijk zoekt allerwegen steun en vriendschap. Bij haar naaste geburen, voor het oogenblik. Meer niet...

De heer Lecomte is een man van vrij hooge gestalte, en zeker niet zwaarlijvig. Zijn kop is rood als de lel van een kalkoen. Vleezige neus, wit haar, witte baard. Hij lijkt sprekend op Anatole France, dien ik een paar keer heb ontmoet, te Brussel. Georges Rency is klein en zwaarlijvig als een tabakspot. Zijn kleeren zitten hem losjes aan het uitgezette lijf. Zoo kaal als een raap, en de grauwe kleur ook van de raap. Totaal geschoren. Het gelaat als de maan in kille nachten - maar een grauwe maan. Om ons, Belgische schrijvers te verwelkomen, haalde de ersatz-Anatole France, die Georges Lecomte heet, een keur herinneringen aan oude Belgische schrijvers aan: Rodenbach, Georges Eekhoud, Maeterlinck,

Verhaeren.

Hij had in lang vervlogen jaren de gelegenheid Maeterlinck aan Koningin Elisabeth voor te stellen: een onvergeetlijke gebeurtenis. Kortom, hij was er bijzonder blij om dat zijn 'Ami' Rency overgekomen was, met een gezelschap Belgische schrijvers, onder wie er enkele Vlaamsche waren, vertegenwoordigers van een literatuur uit Fransche vertalingen bekend.

Ik neem het nooit een voorzitter kwâlijk dat hij spreekt, bij wijze van welkomgroet, over een zaak waar hij nu eenmaal niets eigenaardigs of substantieels van afweet. Daartoe heb ik alle reden. Maar werden wij, door de toespraak van den ouden heer Lecomte, onverwachts teruggebracht tot de 'histoire ancienne', Georges Rency, die zei namens àl de Belgische schrijvers, Vlamingen en die 'd'expression française', te spreken borg ons op in de safes van de opportunistische banaliteit. Hij sprak van de gemeenschappelijke taal, van Paris, la ville lumière, en meende ten slotte dat de zoo hartelijke betrekkingen tusschen de Fransche schrijvers en de Belgische nader dienden te worden toegehaald. Hij sprak ook uitvoerig over de boches en de ellende van den bezettingstijd. Hij noodigde ten slotte de Fransche confrères - qui brillaient par leur absence! - naar Brussel uit, waar hun een enthousiast onthaal zou worden voorbereid.

Het was duidelijk dat het opgemaakt spel was tusschen den heer Lecomte en Georges Rency, want deze had zijn antwoord geschreven. Ik haalde eerst de schouders op, maar voelde onmiddellijk daarop zekere kregeligheid mij naar het hoofd stijgen, en terwijl Madeleine Renaud enkele gedichten van Belgen, waaronder twee heel eigenaardige van Kamiel Top voordroeg, deed ik aan Rency teeken dat ik ook wat zeggen wilde. Ik sprak onvoorbereid, maar bedankte de Société des Gens de Lettres om haar vriendelijke geste, nu voor het eerst ook Vlaamsche schrijvers te hebben uitgenoodigd, waar zij bedoelde het contact met de Belgische literatuur hoog te houden. Ik zei o.m. ook dat ik niet meende dat de 'apport belge à la littérature française' ooit nog het belang zou hebben dat het ten tijde zan Verhaeren had gehad, dat men niet moest verwachten in Vlaanderen nog ooit een groep schrijvers te zien opstaan, die het Fransch als schrijftaal zouden hebben gebruikt, wat niet belette dat een Vlaming zich wel eens zoo verwant aan het Fransche cultuurleven zou voelen dat hij zijn gemoedsaandoeningen en belevingen in het Fransch openbaar zou maken en aldus de Fransche literatuur zou verrijken, zooals Conrad de Engelsche, Stuart Merrill, de Heredia, Milosz en thans Julien Green de Fransche hadden verrijkt. Ik zei ook dat ik wel begreep lat Parijs vroegertijds eenigen argwaan tegen het Vlaamsche element in België aan den dag had gelegd, daar het alleen kon voortgaan op verhalen van Fransche krantencorrespondenten, die tusschen twee treinen Brussel aandeden en even een gesprekje voerden met de eerste de beste 'personnalité Bruxelloise amie de la France', of op den dwazen prietpraat van die heeren der Amitiés Françaises, die meenen dat Frankrijk met vazaldiensten wordt gediend. Ik zei ook nog dat de Vlaamsche beweging tot het verleden behoorde, dat zij haar historische rol had vervuld, nu de Vlaming weêr heer en meester was in eigen huis. Dat men nu voortaan in Vlaanderen zekerlijk niet meer zooveel ersatz-Fransch zou spreken

als weleer, maar dat de Vlaming, zonder gevaar voor eigen behoud, nu de vensters van zijn woning open zou kunnen zetten en vanzelfsprekend het venster van den v o o r g e v e l op het Zuiden. Dat wij inderdaad beseften deel uit te maken van het Latijnsche cultuurgebied, want ook wij waren, in merg en been, imbu de I'esprit latin, de I'esprit de latinité... En ik die hier voor U sta, meende ik nog - steenig me niet! - sedert de schoolbanken ben ik bij de Vlaamsche beweging aangesloten, een 'militant', maar geloof me, nooit heb ik een woord uitgesproken, noch in mijn hart, noch in mijn geest, dat tegen de Fransche cultuur zou zijn gericht en waar ik in dit milieu mij zou moeten over schamen. En... a b u n o d i s c e o m n e s. En ik sloot met een woord van dank voor het vriendelijk onthaal, dat ook ons was te beurt gevallen.

Ik keerde een beetje beschaamd naar mijn plaats terug: had ik niet de schreef overschreden, die de gast steeds voor oogen moet hebben, of hij laakt of looft. Want, terwijl ik sprak, had ik een moment den indruk 'kerel, je gaat wat zeggen wat je Waalsche confraters zal krenken', maar ik had mij op tijd herpakt en had alleen gezegd: neen, dat was het niet wat ik u zeggen wilde; en andere woorden waren over de lippen gekomen dan die welke ik zelf me reeds hoorde uitspreken... Was ik niettemin niet over schreef gegaan! Edoch, waar ik een stille afkeuring verwachtte, klonk integendeel een waarlijk bizonder levendig applaus. Wat ik had gezegd, in dit milieu waar men zeker van mij een meer 'beleefde' toespraak had verwacht, had 'ingeslagen' - ik meen om den nieuwen klank na het banale dankwoord van Georges Rency. Mijn Vlaamsche reisgenooten zeiden dat ik afgronden had 'gecotoyeerd', maar er goed was van afgekomen, ze konden alleen zeggen dat ze nu en dan eens hun hart hadden vastgegrepen; maar uit het Fransche publiek kwamen enkele heeren en dames me... gelukwenschen: ze hadden nu iets gehoord dat zeer 'interessant' was. Een Fransch-Belgische schrijver vertelde me, later op den dag, dat onze Fransche Belgische reisgenooten niet al te best te spreken waren over mijn optreden - ah, ce que je m'en moque - maar dat hij mijn standpunt volkomen begreep. Indien ik een Vlaming was, zei me 's anderdaags nog een 'Belgische' collega in lite-rarüs, zou ik als II hebben gesproken. Maar wat mij bizonder verheugde was het feit dat de directeur-generaal van Schoone Kunsten bij het Fransche departement van Openbaar Onderwijs, mij, op een latere receptie te gemoet kwam en me feliciteerde over mijn 'discours' (!?) plein d'intérêt, enz... Ik vertel dit nu zoo maar, alleen omdat het zoo is gebeurd. Ik hecht er geen ander belang aan dan dat nu voor het eerst te Parijs, in literaire kringen, een andere klank werd gehoord dan die van de knechten der Amitiés françaises. De stem van iemand die meent dat nu de Vlamingen, wier rol in de Belgische samenleving met den dag zwaarder wordt en dus voor de West Europeesche verhoudingen van grooter belang dan voorheen, hun zelfstandigheid hebben 'herwonnen', een politiek van vriendschap met Frankrijk kan en moet worden gevoerd - in samengang en innige verstandhouding met Nederland...

We dineerden in Café de la Paix. Gesteriotypeerd: soep, macédoine van

groenten (uit een blikje), gebakken visch met noedels, een schotel spinazie (à l'anglaise!), een gebakken appel. Een glas bier. Malt-koffie. Wij waren vreemdelingen en waren bevoorrecht. De gebakken appel als dessert sprak van armoede. En hadden wij pret toen hij op tafel verscheen - ik heb er telkens maar wat aan gepeuterd - dit kon toch niet beletten dat wij er het besef door kregen, dat in Frankrijk nog altijd gebrek troef is. Als 'wij' ons daarmeê tevreden moeten stellen, hoe voeden zich dan honderd duizenden Parijzenaars?... Ik moet er het antwoord op schuldig blijven. Het ging me soms door het hart.

En nochtans hadden we ter afleiding - de groote boulevards: des Italiens, Hausmann, Capucines, enz. beu, - een paar uur door de quartier des Halles gekuierd, le ventre de Paris... En wat daar aan groenten allerhande, aan fruit (appels, peren, mandarines, druiven) te zien was, - was Emile Zolaësk. Men kon letterlijk niet over of door de straat, van de manden, de kassen, de korven, de karren, de wagens. Ontzettend druk. Met hier en daar een tafeltje, te midden van de trottoir, en moeilijk te bereiken, waar broodjes met gekookte worstjes, of worstjes met 'frites', of geroosterde kastanjes aan den man werden gebracht. Dit oude kindergenoegen der heete kastanjes - chauds les marrons! - kon men zich tot laat in den avond op de Parijsche boulevards verschaffen, mits een betrekkelijk hoog aantal Franschs francs. En eens ook kocht Gerard, - en zoo hij het ten slotte niet deed, had hij toch het plan het te doen - een warme wafel; ze zag er krakend uit, maar doorschijnend dun...

We bezochten onder bevoegde leiding het Château de Versailles, de Trianon, het Museum der koninklijke en keizerlijke statiewagens, en de bibliotheek van Versailles. De château wordt langzamerhand in zijn vroegeren toestand - mits enkele wijzigingen in verband met de plaats die voor de Gobelins en de meubelen is bestemd - hersteld; een grijze lucht hing over de tuinen en de beelden van het grandiose park. De beruchte grandes eaux lagen stil. Al te wijdsch de zalen van het paleis. Men kan zich moeilijk indenken dat hier menschen met de kleine, hoe ook scherpe en felle driften van den mensch, hebben gewoond. Maar in de Trianon zou ik mij desnoods thuis hebben kunnen voelen, met die betrekkelijk kleine kamers, met de verfijnde weelde van salons, boudoirs, slaapvertrekken, nog geurend van de aanwezigheid van hooge dames en maitressen... 'de choix', la Maintenon, la Pompadour, Madame du Barry.

Maar de bibliotheek van Versailles kende ik niet: en ik moet nu erkennen dat zij een van de rijkste en merkwaardigste is die ik ooit te zien kreeg. Met een ongelooflijken schat aan boekbanden 'aux armes' van verschillende koningen, princes de sang, echte koninginnen en van die andere, zooveel interessantere, dié naar het hart. La Pompadour, - en er is geen naam ter wereld, die zooveel lichts en triomfantelijks en lieftalligs opwekt... Het herinnert aan zooveel futiels, en rijmt nochtans met Oradour, het Fransche dorpje dat de nazis tot in zijn fundamenten hebben verwoest, waarvan zij de bevolking van kleine Fransche menschen hebben uitgemoord.

Dien avond gingen we als gasten naar de opéra comique - wat laat - en

mochten er een paar tooneelen uit de Tosca bijwonen. Wat vielen er dooden, op de scène, bekroond door een theatrale zelfmoord, maar perfekt: de dame gooide zich in den stroom - zooals de zege van Samothrake op den voorsteven van het schip heen snelt - het dunne rose kleed, als een peplum, door den gloed van een schijnwerper belicht. Maar we hadden toch liever, hoe zeer wij de nobele tragedische kunst, zelfs in een opera comique waardeeren, in een of ander minder officieel theater de vertooning bijgewoond van een modern tooneelstuk, Giraudoux, Alacrou of Gaston Martens, en ik had, doch in mijn hart alleen, trek naar Edith Piaf, Trenet of een zanger van die lagere soort spektakelkunst, - maar wij waren nu eenmaal invités op officieel bezoek. Het valt een mensch soms zwaar een officieel personage te zijn. Vooral als men geëscorteerd is van jongen knapen die nog niet zijn verhard in de kunst (en de knepen) van de officieelerij. En ik betreurde het diepgrondig dat Serjanszoon, op het laatste nippertje door de veraderlijke griep was aangetast geworden en derhalve de reis niet had me□gemaakt, want zeker had dit vernuftig heerschap een gulden middenweg gevonden tusschen wat officieel niet mag en wat menschelijk wel mag. Want Maurice Plutarchos heeft gelogen waar hij orakelde dat alles komt terecht.

Dit viel me trouwens 's anderdaags we□r op, toen we het Museum van den mensch, in een vleugel van de Trocadero ondergebracht, zouden bezoeken, onder de hoede van een bizonder bevoegden deskundige. We liepen er te voet heen in den frisschen grijzen uchtend, langs de rue de la Paix, de Place Vend□me, de Obelisk van Loeksor en de Champs Elysées, waar ons groepje van zes man, plus een tweeden Antwerpenaar, de middenmoot vormde van het verkeer. Eenige auto's snelden wel is waar voorbij, maar dat was dan ook al: verder was de beroemde straatweg zoo le□g als een... ik weet niet wie of wat. Laat ik dan maar zeggen: een nuchteren dronkaard. Wij kwamen een half uur over den gestelden tijd op het Museum aan. En zooveel aanzien had de Vlaamsche ploeg al verkregen dat men op ons had gewacht om met den geleiden rondgang in het Museum te beginnen. We bezochten amper twee zalen (en dan nog!) van de veertig of vijftig zalen, die 't Museum rijk is. Niettemin hebben we daar heel wat wetenschappelijks uit den mond van den conservator van het Museum gehoord, waarvan een en ander ons voor het leven is bijgebleven. Gerard moest er, onder meer, ondervinden dat het lijstje zijner voorouders, uit archiefstukken tot het jaar 1150 opgemaakt, alles behalve kompleet was en hij rekende uit dat hij nog wel over een duizend levensjaren zou moeten beschikken om met zijn stamboom op te klimmen tot den stichter van zijn geslacht, wiens skelet hier te pronk stond. Wij leerden hier ook het onderscheid te maken tusschen 1, 2, en 4, wat betreft die voortreffelijkheid die de Franschen ‘les appas’ noemt (in de gebonden taal), een wetenschap waar wij bij de eerste de beste gelegenheid getuigenis zouden van afleggen. Wij werden ook een voortreffelijk wetenschappelijk woord rijker, dat een der Raymond's onmiddellijk op zijn notaboekje opteekende, wat ik helaas heb verzuimd te doen, zoodat het woord uit mijn geheugen is op de vlucht geslagen, maar dat eindigde op den klank P.G. op zijn

Engelsch uitgesproken, twee beginletters die intusschen uit de Vlaamsche literatuur naar de Fransche journalisterij zijn overgewaaid. Het woord caracteriseert een eigenschap, waaraan de Venus Hottentote (die we hier te zien kregen) haar vermaardheid dankt. Ten slotte, en waarlijk: onder meer, maakten wij eigenlijk nu kennis met twee authentieke Fransche schrijvers, nl. Saint Simon en Descartes, wier elka□r-tegensprekende schedels hier achter glas worden bewaard. Ik kan niet alles vertellen van wat wij merkwaardigs hebben gezien, beschouwd en min of meer hebben bewonderd. Ik moet volstaan met de geijkte formule: het Museum van den mensch is een bezoek overwaard. Het leert U af te zien van elke pretentie, den hoogmoed te verzaken - en voor de rest van uw leven bescheidenheid en ootmoed te betrachten, zooals trouwens de katholieke leer ons voorhoudt, wat wij nu en dan vergeten te doen. Mea culpa, een biecht die, naar mijn bescheiden meening, meer nog past in den mond van mijn reisgenooten dan in mijn mond...

Maar we hadden ruimschoots gelegenheid van onze nieuwe wetenschap gebruik te maken reeds den zelfden avond, toen we, na volbrachte dagtaak, op de Place Pigalle en de Boulevard de Cluny aanlandden, waar volop kermis heerschte: schiettenten, molens, worsteltenten, waarzeggerssalons, autostraden in het klein, met overal venters van worsten en frites, geroosterde kastanjes en zoo meer, alles fel belicht tusschen twee donkere wanden, want café's en bars en hotels ad hoe schenen hermetisch gesloten. Maar eens te meer bleek hier de ijdelheid van elke wetenschap: want, wat de menschelijke voorgevels betreft, wanneer een van de Raymond's één zei, hield de andere Raymond vol dat het twee was, terwijl de pessimist Gerard koppig verklaarde dat vier hier te pas kwam. Wanneer ik zei: P.G. (op zijn Engelsch uit te spreken) - het volledige, exacte woord had ik al vergeten, - beweerde Julien: ‘mis, het verschijnsel is normaal.’ Waaruit tevens zonneklaar blijkt dat wetenschap een duivelsche uitvinding is om de menschen tegen elka□r in het harnas te jagen, zooals de spelling, de burgertrouw, het nationalisme, het existentialisme, om bij het literaire vak te blijven.

Montmartre: en eindelijk het vooroorlogsche Parijs, met het levendige drukke verkeer, den Franschen geest, het stralende licht, de monterheid in hoofd en houding, het prettige gewoel, - echter tusschen twee donkere wanden, die kilometers ver het ongedwongen, kinderlijk-vergenoegd leven, hoe ook de maag honger lijdt, insluiten. Elk meisje liep arm in arm met een Amerikaanschen soldaat en dat was niet eens een schaduwzijde... Vlaanderen mag fier zijn op zijn zonen.

Eens waren wij te gast op de Belgische Ambassade, eens bij den Franschen Minister van Openbaar Onderwijs, den heer Jiaccobi: twee excepties in onze vleeschlooze dagen. Hier ondervonden wij dat het leven, naar Emanuel Hiel's bekende vers, zoetzappig is. Af en toe, althans.

Wij woonden de plechtige opening bij van de Parijsche Universiteit, die tijdens den ganschen tijd der bezetting gesloten is gebleven. Een plechtigheid

vol kleurigheid van wege de toga's van die heeren professoren, de Fransche en hun Amerikaansche, Engelsche, Tjechoslowaaksche gasten. De Sowjet-geleerden waren jammer genoeg niet opgedoken. En prachtige koorzang. Generaal de Gaulle verscheen langer van gestalte en hoekeriger van houding, dan ooit een levend Engelschman is geweest. Hij werd vanzelfsprekend plechtig toegesproken. Hij antwoordde gevat, met steeds het zelfde gebaar met de lange armen, die van uit de diepte onder de tafel werden opgehaald. Hij sprak kalm en indringend over de rol van de universiteitsjeugd in de moeilijke taak tot heropbeuring van het gekneusd, vernederd vaderland. De plechtigheid had in de beroemde coupole van het Institut de France plaats. Het standbeeld van Richelieu verhief zich op enkele meters afstand van de plaats op een houten bank waar ik klein en bescheiden in mijn colbertje zat te luisteren. En herinnerde mij plots hoe ik hier, maar in een makkelijken zetel, tien jaar geleden, een plechtige vergadering van de Académie Française had bijgewoond, waar de maréchal Pétain als peter optrad van maréchal Dubenney d'Esperey, die als nieuw benoemd lid der Académie verwelkomd werd door Abel Bonnard. Maarschalk Dubenney d'Esperey, wiens literair werk mij totaal onbekend is, behoort niet meer tot de levenden; maarschalk Pét'ain en Abel Bonnard zitten achter slot en grendel. Sic transit gloria mundi...

De Marseillaise, wij rezen allen op, de armen tegen het lijf aangedrukt, haast hiëratisch ondanks onze menschelijke postuur, en juichten toe. En trokken langzaam weg, met toch in ons een gevoel van: hoe ook de tijd verloopt, de volkswil, het volksgeloof blijven ongebroken, in hun diepste wezen onaangetast. Flandria fara da se...

Het Parijssche Hôtel de ville is monumentaal van binnen - daar ook gequest, doordien het decoratieve binnenwerk dagteekent uit een periode van verval op architectonisch gebied. De president van den Conseil municipal sprak de Belgische gasten toe, sprak van de eenheid van taal en cultuur van België en Frankrijk, van de gemeenschappelijk geleden ellende onder de nazi-bezetting. Gekende formules, maar met Franschen gloed uitgesproken. De académicien Georges Rency sprak het dankwoord uit. Ik heb er, tot mijn groote spijt, niet naar geluisterd, omdat ik op de eerste rij der aanhoorders Emile Henriot zag zitten, gespannen tusschen twee andere gasten van het stadhuis, de zoo fijne kenner der literatuur, den klaren, zinvollen romanschrijver, met Wien ik daar straks eenige woorden had gewisseld, met wien ik gaarne straks, na afloop van de plechtigheid, vol vertrouwen nog eens van gedachten zou hebben willen wisselen. Een echte Franschman, ook naar de uiterlijke verschijnselen, en allesbehalve, in wat hij schrijft, van het genre ‘pompier’. Rency zal wel goed en rond en bevattelijk hebben gesproken van de noodzakelijkheid de betrekkingen tusschen de Fransche schrijvers en de ‘Belgische’ nader toe te halen. En hij zei dat hij geestdriftig instemde met een vondst van Louis Piérard, die België had genoemd een Fransch dominion. Pas moins... Gelukkig sprak na hem, uit naam van de Vlamingen, Julien Kuypers die op bizonder gelukkige wijze, met redenaarskunst, het thema

behandelde, door mij den dag te voren, op de vergadering der Gens de Lettres aangesneden. En wat mij, zeer tot mijn verrassing den dag te voren was te beurt gevallen, viel hem, te recht, ten deel, nl. levendig applaus. Volledigheidshalve voeg ik er aan toe dat toen nog Louis Piérard aan het woord is gekomen, om den lof te zingen van zijn vriend Le Tocquer, president van den Conseil municipal... Louis Piérard ne perd jamais la carte of le nord.

Met den nachttrein zijn we uit de Ville Lumière teruggekeerd. Het heeft ons geen oogenblik verdroten, samen met onze Fransch-Belgische confraters in het literaire vak, de reis naar Parijs te hebben aanvaard. Ik heb den indruk dat wij in de Fransche hoofdstad de kiemen hebben achtergelaten, die misschien opschieten zullen, tot een politiek van literaire en artisiteke toenadering op vastere en hechtere grondslagen, op een soliedere 'compréhension mutuelle' dan die welke tot hier toe hebben gegolden - en waarvan de negatieve resultaten zoo pijnlijk zijn gebleken uit de afzijdigheid der erkende Fransche schrijvers bij de begroeting van hun Fransch-Belgische confraters. Hier ook zal de Vlaamsche substantie in de Belgische litteratuur de hefboom zijn die de cultuurstaten België en Frankrijk, in wederzijdsche erkenning van elks zelfstandige waarde op cultuurgebied, nader tot elka□r zal brengen. Alleen boomen die diep in eigen bodem wortelen, kunnen, over een zelfs breed water, naar elka□r neigen, zóó zelfs, dat wanneer zij tot vollen wasdom komen, hun takken in elka□r strengelen.

F.V. TOUSSAINT VAN BOELAERE

[Gedichten]

Ars Poetica

De bergen en de boomen, stroomen en de maan,
De zee, de zon, om van de sterren niet te spreken,
Ze slapen er niet van dat zij nog in het teeken
Van een of andre school in ‘isme’ niet en staan.

Pegasus moet men eerst zijn paardepooten breken
Om vlugger op zijn wiek Olympos op te gaan;
En laat ons in den neus der Muze een ringje steken,
Zoo wordt zij goed geleid. Of zweeft zij best vooraan?

Nog gister kocht men brood, gedeegd uit 'k weet niet wat.
Ik houd het bij het tarwebrood dat vader at.
Doch laat ons over 't water en den wijn niet twisten.

Elk blijve bij zijn leest. Eenieder is toch vrij.
Doch 'k ken er die met al hun kunstemakerij
De nagels smeden voor hun eigen, enge, kisten.

Irrequietum

Omdat gij altoos meer zult vragen, van de bloemen,
Dan enkel bloem te zijn en stil onder de zon
Omdat gij nooit uw naam in liefde hoordet noemen
Zonder geheime siddering dat het niet kon...

Omdat gij liever steeds de bijen zaagt aan 't zoemen
Dan honing drinken; en de frischheid van de bron
Uw leên slechts koelde om dieper te verdoemen
Een ziel waarrond het lijf slechts snerpend garen spon...

Omdat... En toch werd rond uw grenzeloos begeeren
Door vriendschap en door liefde een heerlijkheid gebouwd
Waarboven bonte vogels van het vurig leven veêren...

En toch stapt ge in den storm, en toch jaagt gij de hinde
Waarvan geen enkel jager ook maar het spoor kon vinden,
Omdat, sinds de eerste dwaling, gij u zelve steeds mistrouwt.

Firmin VAN HECKE

Van Jeroen Bosch tot Rembrandt

ALS een Renaissance-feest dat de weelde zijner kunstschatten voor een verrukte menigte uitstalt, zoo lijkt ons dit overzicht van bijna tweehonderd jaar scheppingen! Temeer daar het na al dat wapengeweld, los van ethische en ethnische imperatieven, de geldigheid van het genie als universeel verzoeningsmiddel bekrachtigt. Eere daarom de inrichters! Waar techniek en wetenschap de haat der volkeren dienen, daar strijkt het penseel over de wonden en verblijdt de menschen door spiegels van vrede: de werken, ontgroeid aan hun makers en hun ellendigen strijd, de tijdsbeperkingen ontstegen en gecristalliseerd door eeuwen aandacht en commentaar: de verf tot amber en ivoor en de kleur tot beteekenis.

Er bestaan bibliotheken over dit onderwerp: over de tijd, de economie en de huiselijke deugden van het volk, over de meesters en hun productie. Maar veel anecdoten vallen weg als men de werken ziet. En nieuwe vragen rijzen op. We tasten naar de makers en we grijpen in hun tegenbeeld of een hunner tegenbeelden. Is de hier afgebeelde wereld geen virtueele, waarheidsliefde en nuchterheid van die eeuw en dat volk ten spijt? Waar eindigt de eisch van den opdrachtgever en waar begint de vlucht der eigenzinnigheid? Tot hoever reikt de toegestane sublimeering, hoe diep wortelt de doorgezette transpositie van den schilder? Die knusse en warme interieurs waren toch in feite vochtig en kil, die zeilen gehavend door wind en storm, die kielen geschuurd en doorzeerd van het zout... En alles lijkt hier keurig en mild? Dit is dan de eerste les: liefde. Wat mist de huidige kunst? Amoureus geduld.

Deze werken zijn gemaakt door groote verliefden op hun vak. De subversieve begrippen komen maar veel later opduiken. Deze kunstenaars zijn overtuigd van de waardigheid hunner scheppingen. Vandaar een tweede kenmerk: een les in tucht. Zelfs de roode knie van een der Regenten bij Hals getuigt van tucht.

Wij kunnen deze kunst der 17e eeuw bezwaarlijk meten met de normen die ons werden voorgehouden door de groote modernen. ‘Geen anecdoten schilderen’, terwijl het narratief genre hier groot- en kleinmeesters telt. ‘Geen clairobscur’, waar hier dit spel tot de hoogste vergeestelijking groeit. ‘Niet dun werken’, maar zie eens Bosch en Antoon Mor. ‘Geen knepen, geen glacis, geen sausen!’, en hier is bijna geen meester zonder dit alles! En men hoort al mompelen: Zou de waag dan eindelijk omknikken?.. De waag dezer uiterlijkheden, ja. Want de waag der constanten slaat nooit om, spijts de paradoxen der irrealisten, en die waag duldt dat ook meesters van de z.g. ‘zuivere plastiek’ met Rembrandt en Frans Hals in hetzelfde Pantheon kunnen rusten. Wanneer wij ons kunnen hoeden voor overdrijving en onbillijkheid jegens tijdgenooten en onmiddellijke voorgangers, dan zal deze eenige terugblik ons beslist verrijken aan inzicht en mogelijkheden.

Er past maar weinig voorbehoud in het kader van dit feest voor de oogen. Een mateloos enthoesiasme weze het teeken van geestelijke bevrijding en pictu-

rale bevrijding in 't bijzonder, zij het ook naar meer beheersching en meer kennis. Wat deert het dezen roes, dat Ruisdael ons lichtjes ontgoochelt (de met ‘schietgheel’ bereide groenen zijn koud, de factuur is wat dor) en Hercules Seghers onze voorkeur krijgt? Dat de bekende ‘Luitspeler’ werk is van Hals of Leyster, en niet van Hals en Leyster (het portret van Judith Leyster door Jan Molenaer, dat ons eventueel op den weg zou kunnen helpen, is vermeld, maar niet tentoongesteld), niettegenstaande duidelijke verschillen?

De kunstgenieter gist. De kunstgeleerde wéét. En wie heeft het bij 't rechte eind? Stil, praten we niet over betwistingen, want dan zou de hoofddoek van de dienstmeid uit ‘De Brief’ door Vermeer sommigen ineens te onheimelijk, te opdringerig wit gaan lijken. (Vermeer's wonderlijke persoonlijkheid trotseert echter alles. In elk zijner werken hangt een ander klimaat: een onbeweeglijk landschap in warm licht, een geanimeerd interieur in koud licht, een beperkte harmonie ofwel een bonte, breed geborsteld of nauwgezet gepointilleerd).

Naar de bestemming ingedeeld hangen hier twee soorten van werken. Werken uit welstand voor welstand (roemers en Oostindiëpraal voor welgedane reeders in kraakheldere kragen) en werken uit eenzelvige liefde tot de schilderkunst (de gekwetste boom bij Van Goyen, de vroegtijdige kinderernst bij Rembrandt's Titus). De eerste soort vertoont de brooddronkenheid barer rijke gamma's: fluweel en kakelbont met hermelijn afgezet, zware tafeltapijten en kroonsaaien gordijnen, tierentaaien koffers en kopergeschetter, geperel van gelten en fluiten, kantwerk en borduursel aan flepmutsen en pimpels... En daarnaast de distinctie der arme kleuren, okers, asfalten en bistres, getransfigureerd door toover van licht, in doeken bewolkt met het zwerk van het waterland.

Distinctie van de beperking, derde les. Beperking in de gamma: louter blauwe harmonie bij Vermeer, louter grijsgroene bij Van Goyen (de delicate grijzen van Haarlemmer-blauw!) Sommige werken zijn aldus tot grisailles te herleiden, zonder hun koloristische volledigheid en hun rijke materie-weergave er bij in te boeten. Beperking van het motief: één figuur grootscher dan twee, drie, zes. Bontheid en menigvuldigheid vermoeien snel. En het tooneelmatige in de opstelling is nu eenmaal een trek van dit uitbundig ras.

Over deze feestdrukte schuift als een schaduw van onmenschelijk, want bovenmenschelijk formaat, Rembrandt van Rijn, physisch en psychisch bezeten door een wil die alles wil omvatten en doorpeilen. De irrationneele in deze bewuste eeuw. Die de beklemtoonde vraag stelt hoe boertigheid en beperktheid door eeuwigheid zullen worden beantwoord. Hij boeit al door de lijf-aan-lijf-worstelingen tegen de stof dier groote stukken. In elk er van herhaalt hij de vragen die zijn nog onvermoeide hersenen met de regelmaat en de aanhoudendheid van molenwieken - de maat zijner jeugdjaren - formuleeren en schilderen: Wat gaat er om in Titus' kinderbrein? Wat gaat er om in Deyman's leerling? Wat in Suzanna de angstvallige? En wat in Rembrandt zelf, waar hij zichzelf doorvorschend gadeslaat? Hierin ligt een kracht van suggestie: zijn brein lost

de vragen niet op, maar laat hand en oog antwoorden met de waarheid van een schilderij dat de vraag in alle eeuwigheid blijft herhalen.

Het is de transcendente term der vergelijking: Rembrandt = leerling-wijsgeer = meester-schilder. Daardoor blijft hij boeien. Zelfs bij de welomschreven opdracht van het Lakengild vindt hij een middel om de onbekende term onopgelost te laten: Wie komt binnen? Voor welke onzichtbare interpellant hebben de leden hun repliek klaar? Raadsel, bestendige sleutel van aandacht.

Ruisdael antwoordt ons tot in de puntjes, tot in de bloempjes van den weg: we zijn derhalve tevreden en bekreunen ons niet verder om de zaak. Paul Potter antwoordt eveneens correct. En zoo de meesten. Zooniet allen, op enkelen na. Vermeer stelt geen vragen. Hij geeft als antwoord de rustige adem om voort te ademen, lang, zoo lang mogelijk. Het leven is bij hem niet onderbroken, maar continu. We keeren tot hem terug om op streek te komen, en sereen na te denken.

Bij de werken der 16e eeuw heerscht nog de onheimelijkheid van geloofs-paranoïa, voelt men boven de nog middeleeuwsche zenuwen een hoogere kracht die de gestalten verwringt (Bosch) en de gelaten verlengt (Heemskerk's spierensystematiek). Nog geen onbevangenheid bij het schouwen in diepere gronden, maar verwezenheid en vrees. In den wandspiegel ziet de mensch zijn aanschijn niet, maar de aap der ijdelheidszonde. De lach is er krampachtig, het verdriet niet verlossend. Maar zie aan de overzijde, bij Hals, de hoeden scheefzakken en de bloeddruk stijgen, de Regenten boud en bewust den conterfeiter in 't gezicht kijken, en houdingen aannemen van kavalieren en prinsen! Men heet niet meer Petrus of Hieronymus, maar Hercules, Abraham en Judith!

Ieder mag de schaal zijner keure opmaken. Men mag gerust de regenboogkleurige gamma van Van Oostsaenen's ‘Salomé’ verkiezen boven Bosch' ‘Verloren Zoon’! Want er is werk voor de minnaars van uiterlijkheid en evenveel voor de op afgronden verliefden. Er is voor eenieder volledigheid. En dan ook, die herzieningsdrift, die recapituleeringsbehoefte die zoo modern is! We schouwen over eeuwen cultuur. ‘Het is alsof men moet gaan sterven’, zeide Gust De Smet op zijn retrospectieve. Hoewel we hier met hardnekkigheid willen gelooven dat het om geen einde, maar om een transfusie gaat.

Reeds vloeien door stille osmose de harmonieën van den wand in de roering der menigte over. Dààr, vóór de roomkleurige zeilen van Holland's admiraalschepen staat een meisje met groen-en-lila hoofddoek, en een bontmantel om Terborch uit zijn wade te doen springen! En in de Rembrandt-zaal, het heilige-der-heiligen, schuift voorbij de Staalmeesters de gestalte eener extatische vrouw, totaal in 't zwart, op het fijne gelaat na, met een halsdoek zoo vermiljoen als het tafeltapijt van het schilderij. En wat nog wonderbaarder voorkomt, na jaren treinvolk, stumperds en soldaten te hebben gezien, bemerkt men in deze zalen weer enkele schoone menschen, met in den blik het dankbare vuur dat alleen maar door schoonheid aangestoken kan worden.

NOJORKAM

't Azuur ontwend

't Azuur ontwend, den lachenden bacchant
En ook den landwijn welhaast gansch vergeten,
Zit ik als een galeislaaf aan de keten
Onder den looden hemel van mijn land.

En 'k zie met dorren blik den rossen brand,
Waardoor de wereld wordt vaneengevreten, Onmachtig dit in liedren te vergeten,
Nu 't leven zélf zich tegen 't leven kant.

De dagen van mijn weemoed zijn gezwollen
Tot groote rozeknoppen van verdriet;
Eens bersten zij en openen ten volle,
En wat dan komen mag - ik weet het niet.
Doch zou een sterveling het lot doorgronden
Waartoe een god hem waardig heeft bevonden.

Bertus AAFJES

Vader en zoon

I. - Beitschat's molen

Een vader blijft steeds ver buiten zijn kind.
Hij is een man die wat een jongen zoekt nooit vindt,
Tot innerlijke feesten onbegaafd
En aan een zinnelooze naam verslaafd.

Hij laat wat jaren dood is en begraven
Schijnbaar nog leven en die naam nog dragen.
En als het kind op ridders en toernooien rekent,
Laat hij een bouwval zien die niets beteekent. -

Wij wandelden naar Beitschat's molen, hij en ik,
En hij herkende niet de ontgooch'ling en de schrik,
Waarmee ik wieken miste aan 't lage huis.

Zijn machtloosheid werd nooit zoo zonneklaar gemeten
Als aan 't gemis dat ik hem eeuwig heb verweten:
Vier wieken, en hun spokig stormgeruisch.

II. - Een afscheid

Vertrouwen, op den duur beschaamd,
En 't weten dat 't niet anders kon:
Zoo was ons afscheid bij 't station,
Waar ik bevrijding had beraamd

Van 't levenswerk dat hij me opdrong
Als sieraad van mijn jonge staat, -
O vaderschap van raad en daad,
Besluit eischend op stel en sprong!

Ik had besloten: geen besluit.
'k Durfde niet meer te doen dan dit.
Hij zag mijn toekomst in 't gelid Ver aangetreden voor hem uit,

Zooals hij zelf had willen zijn
Toen hij zijn loopbaan had gemist, -
De nieuwe kans werd nu beslist:
De zoon, het weergaloos refrein,

Dat ook de schrilste dissonant
In een onmeetlijk voorgeslacht
Vanouds zoo wonderbaar verzacht,
Dat alles, alles zich ontspant...

Hij liet mij in mijn twijfel staan, -
Twijfel niet aan mijn afkeer, maar
Aan 't aangewezen schertsgebaar
Waarmee de zaak was afgedaan.

Hij liet mij staan, en liet mij vrij, -
Zoo vrij als een nakomeling
Onder 't verpletterend geding
Van aller vaad'ren tooverij...

Zoo liep hij vlug de deuren door,
Die draaiden voor de zakenman
Even geruischloos als hij 't van
Mij eischte, zonder wederhoor;

Een man diep in de ziel verblind,
Een wandelende rekenschap
Van ied're voorbeschikte stap
Van hem voor mij, zijn zoon, zijn kind,
Dat hij als levend duplicaat
In 't leven losliet, en dat hem
Beamen moest met zwakk're stem,
Maar even krachtig metterdaad....

Toen, door een schrijnend wee bezield,
Liep ik hem na, en in de gang,
Tusschen het reizigersgedrang
Dat hem van het loket afhield,

Zag hij mij staan, tien hoofden ver,
Opnieuw staan, in mijn schamelheid
Verloren, in mijn jongensstrijd
Onzeker wank'lend her en der.

Maar op genomen in die stoet
Van dringers naar het eene doel,
Wurgde hij in zich 't meegevoel
En wees mij, 't eigen vleesch en bloed,

Gebiedend achter zich terug,
Zeker van mijn hernieuwd besluit
Na weken, - en het treingefluit,
De aanblik van zijn breede rug

En 't haastig neer getelde geld
Bezegelden het slotaccoord
Van dat barbaarsche afscheidswoord
Dat woordeloos was opgeweld...

III. - De twee slapers

Zijn toezicht was nooit drukkend zwaar,
En voor een and're, kalmer knaap,
Niet in 't geheim onhandelbaar,
Was het een waarborg voor de slaap
Van ied're dag en nacht geweest:
Dit verre oog, zoo mild omfloerst,
Dat tot gehoorzaamheid beleest
En tot de koers die veilig koerst.

Ook ik sliep; maar in 't diepst geheim
Bleef ik vaak waken bij de maan,
Ontnam aan elke straal zijn vlijm -
Scherp ingetogen nachtbestaan
En richtte 't 's morgens vroeg op hem,
Wanneer hij voorbad bij 't ontbijt,
Met sidderingen in die stem
Van slaap'rige welsprekendheid.

Dan keek ik, éenmaal maar, en dan,
Voordat ik aan mijn slaap begon, -
De zoon die enkel leven kan
Omdat de vader 't eerder kon, -
Dan schoot ik van de maan een stuk
Uit mijn oog in zijn lodderoog,
En ging, wellevend en gebukt,
De kamer uit waar 'k hem bedroog.

Wie sliep het best, wie sliep het langst
Van twee bewakers van elkaar:
De vader, uit op kindervangst,
De nobele slaapwandelaar,
Die slaap in 't groot om zich verspreidt?
Of 't kind, dat dóet alsof het slaapt,
Dat waakt in eigen wond're tijd
En maanlicht uit de hemel raapt?

Nog zie ik hoe hij duiz'lig trad,
En ied're zonn'ge ochtend weer,
In 't werkzaam slapen van de stad,
Ten voorbeeld mij, en in zijn eer
Door zoet maanziek venijn getast
Wanneer hij niet, zoo'n arbeidsdag,
Meeslapen kon als eeregast
Aan het festijn dat geld inbracht.

Men zag het wel: hij had een zoon
Die zich een eigen wandel koos:
't Verraad spreidde zijn oog ten toon,
Blind van mijn bitt're oogentroost;
Maar hoeveel nachten heb ik niet,
Wanneer de maan omsluierd was,
Zijn oogen en hun glans bespied
Die door mijn gif gezuiverd was?

Zoo zijn de rollen eens voor al
En tot in eeuwigheid verdeeld:
Twee slapers, wederzijdsch vazal
Van 't somnambulisch tegenbeeld:
Voor hem de slaap, werkdadig vroom,
Maar door een spieg'ling verontrust, -
Voor mij de zelfverwekte droom,
Waarmee mijn haat zijn oogen kust.

IV. - Homunculus

Om bloed te tappen
Riep hij mij:
Van al zijn sappen
Gaf hij dit vrij.

Ik moest hem helpen
Van nacht tot nacht:
Zoo hebben welpen
De leeuw ontkracht

En sloegen met klauwen
Hun eigen lot,
Dat de oude niet bouwen
Kon om de spot

Over alles wat een
Vader doet:
Gebleven spatten
Van lusteloos bloed.

Toen joeg ik de vochten
Wild door mij heen,
En werd een bezochte,
Een rollende steen,

Die blindelings de helling
Van 't leven afraast,
Een woeste jaartelling,
Met een vloekwoord er naast.

En HIJ stond als een
Klein oud man
De val te vervalschen,
Wat wist hij er van?

Wat wist hij van vuursteen
En amethyst
Die in zijn duur geen
Verademing wist?

Wat zag hij van vonken
De sterren voorbij,
Verschoten, verblonken, -
Toen riep hij mij!

En de stem van zijn liefde
Achter mij aan
Vertwijfeld doorkliefde
Diezelfde baan,

Als uitkomst bevolen
Door de oude dwaas,
Als gloeiende kolen
De helling afgeraasd!

Ving hij mij later,
Haalde hij mij in?
Tot het eind bleef ik hater
Als van het begin.

Ik ben niet geboren,
Ik val maar alleen,
Tot vadermoorder
Raas ik als steen!

Durf maar, jij oude,
Te springen in 't vlak
Dat mij aan mijn schouder
Als erts afbrak!

Durf maar en spring maar,
Je komt tóch te laat: -
Ik loop achter 'n lijkbaar
Moe langs de straat...

Spring maar en val maar! -
... In donkere tooi
Naar een graf waar ik al maar
Kluiten op gooi...

(Wordt vervolgd.)

S. VESTDIJK

Okt. 1942. - Uit den bundel ‘Gestelsche Liederen’.

[Gedichten]

Inkeer

Ik weet mij stil bezinnend, leeg
Van moeheid om niet uit te spreken
Wat ik zoolang uit nood verzweeg.

Geen inkeer is bestand gebleken
Tegen het staag rebelsch beweeg
Van 't woord: het heeft een boog geleken,

Te strak gespannen voor 't gevoel
Dat nooit als pijl werd afgeschoten
Dan op zichzelf, met 't eenig doel

Om tot hart's warmte door te stooten:
Schelp, die ik glanzend in mij voel
En waar de parel ligt besloten.

1942

Kasteel Heeswijk

Nooit was de muur zoo donkergrauw
Als tegen deze witte wolk:
Verstilde, roerelooze pauw
Doodstil levend, symbool en tolk

Van zulk verleden: achter de muur
Ligt het kasteel waarvoor hij staat
Reeds eeuwen te wachten op het uur
Dat boven in zijn torens slaat.

Hier reden ridders met hun lansen
Of zaten lang en star te schaken,
Vierden hun feesten met wijn en dansen

Sliepen met schoone edelvrouwen
Die, om hun schoonheid te volmaken,
Honden hielden, zwanen, pauwen...

1943

Max NORD

Een puritein en een duiveltje

Quem queritis? Quaerimus Jezum Nazarenum.

PURITEIN. Trotsch en fier is Johan Sireen er op. Dit is zeer begrijpelijk: u immers is er trotsch op geen puritein, maar een losbol te zijn, een idiote bourgeois, een dwaas, een onwetende die superieur lachend alles onder zich en zijn scepticisme schat.

Het bed is warm, zweetachtig en riekt zuur. Dat komt door de nalatigheid.

Toch is het lekker te soezen onder een geel-gewatteerde sprei; door de toeë oogleden trilt het licht als door beschilderde glasruiten in geel, rood, zwart, fijne, verdoezelde kleuren soms. Dan heb je werkelijk den indruk dat al het bestaande op de wereld vergaan is in kleuren, in schoonheid. Iemand met orde staat dan op, met een zucht weliswaar, ziet eens kort naar zijn magere, wit als ziekelijk, behaarde beenen (dit brengt een afkeer van aardsche zaken), steekt die in zijn broekspijpen en zet zijn bril op. Zoo. Buiten de kamer schijnt een lekker zonnetje, het is een mooie dag aan 't worden. Een vogel zingt en zingt, één wonderbare trilling die zich verheft en daalt, een zuivere, heerlijke melodie. Ontelbare lichtflikkeringen en kleurschakeeringen zien we in de boomblaren. Ginds snelt de Onze-Lieve-Vrouwe kerk de lucht in, statig en goddelijk.

Daar staat-ie en zie hoe groot en machtig en sterk. Johan Sireen. Hoe ongenaakbaar die harde kin, de blik als staal, de tred vast als ie door de kamer loopt. Dit is onze puritein. Zijn gelaat is mager, natuurlijk, zijn wangen bleek, ijzige oogen en het geheel intelligent. Trotsch is men op zulke oogenblikken, men groeit en wast langs alle kanten, boven ieder uit, ontzaglijk voelt men zich en de wereld een speldekop. Plots begint dan op de borst de assche te kloppen. De kamer spreekt en alles vertelt het onvermijdelijke: wat moet gedaan worden. Hoor je, Johan, wat moet, moet, moet. Dwang ligt in de ouwevrouwtjeskop boven het bed, dwang in stoelen en vensters, in kasten ook en alles steekt een vinger uit en wijst naar ginds, dien hoek. Johan, denk er aan. Johan, de assche klopt. Johan, het mes is gescherpt, het lam wacht.

Buig nu het hoofd en voel, voel mee het lijden dat opgehoopt werd, smeek en bid mee om verlossing, juich indien genade bekomen werd, maar lach niet, in godsnaam, lach noch spot. Uw medemensch, uw broeder lijdt, onder 't kruis gaat hij gebukt, help hem zijn kruis dragen. Lees niet verder met een lach.

Pijnig mij in lichaam en ziel. Ik heb slecht gedacht, ik heb gezondigd, ik heb verlangd wat U niet was, gezocht waar Gij niet waart, met volle handen greep ik, maar niets ontving ik dan wat stof. Sla en neem al het aardsche en vleeschelijke weg. Ik ben een arme zondaar, een booswicht, een slappeling. Geesel mij en torn vleesch uit mijn rug. Harder, harder: slagen vallen in regelmaat, suizend zwiepen wiggen door de lucht en komen neer in smakkende godskus. Ik ben een hoogmoedige, ik achtte mij meer dan de andere schapen. Dit lichaam, doe het weg, geesel mij zonder erbarmen. Alles van mij los, ik ben een onwaardige, een dwaas. Uw wil kende ik en volgde hem niet op. Ter dood het vleesch, ter dood het lichaam.

Ter dood Johan Sireen's lichaam, zijn ziel zij aan ons, nu en in alle eeuwigheid, amen. Aan ons, oneindige beker zure wijn, papaver van liefde, kaars van glorie, onomvatbare schrijn van zaligheid, schoonheidsdroom van rechtvaardige waarheid; Moge dit komen aan Johan nu en in alle eeuwigheid. Moge zijn ziel gelouterd door zwiepende slagen, verteerd door heilige liefde, zich verheffen tot onzen troon.

Onwaardig, onwaardig, ben ik van Uwe liefde, geen kind ben ik om tot U te komen. Geen deugden, geen onschuld bezit ik, niets dan dit ellendig vleeschelijk lijf, dit omhulsel vol last en droefenis. Mijn oogen zijn naar buiten gericht en zien U niet. Mijn ooren zijn naar buiten geopend en hooren U niet. Het is te erg. Verlos mij van de vrees, die ellendige vrees te vallen, verblind te worden door 's werelds dwaallampen, U niet meer te kunnen zien. Toch moet ik hopen, steeds hopen en vreezen. Blank en rein, zoo moet ge worden, als witte klooster-kleeden, puur, zuiver, rustig, onvermengd (een zachte klepel slaat in blanke stilte, muren en muren, bim, bam, bim, bam, zeer zacht in de lucht). Wanneer gij zóó getooid zult zijn als een bruid, dan zal Ik komen en u meenemen naar het hemelsch paradijs.

Een zalige vreugde overstelpt me in eeuwigblijvende aanbidding. Ik hoor Uw stem, zoet gefluister langs de wanden, een stilte vol beteekenis, ik ween van vreugde, ach, hoe blij, hoe vreugdig is het, ik smeek U, behoud deze genade voor mij, laat mij er mee doordrenken, eeuwige zaligheid, eeuwige rust, eeuwig geluk.

Wie bonst daar zoo op de deur? Wat een lawaai en geweld, wat een gedreun, hameraar, mokeraar, laat Johan, laat hem alleen op dit overmenschelijk oogenblik. Bons niet zoo, wees beleefd en toon u medevoelend. Val niet binnen als een baksteen in een poel, alles verschrikkend en de puiten wippen 't water in, waterjuffers trillen lang na, planten sidderen en beven en de visscher staat op, boos en wanhopig den lawaaimaker aanziend. Johan, Johan Sireen, de deur begeeft, sta op. Doe open. Uw uur is nog niet gekomen, na misdaad volgt eerst loutering. De poorten des hemels blijven een gesloten vizioen.

‘Hello, dag Johan, je sliep nog, geloof ik. Bah, wat een vieze lucht, gewoon onmogelijk hierin te verblijven, gauw een venster open. Wat zie je er vreemd uit, zoo starend en bleek. Is er iets of zijn 't maar verbeeldsels van mijn dronken geest. Je moet weten dat ik dronken ben, dronken van blijdschap, je zult gaan hooren waarom. Hier een papier, een dagblad, zie je. Een mooi dagblad, goed gekend, groote oplaag, antipolitiek, onpartijdig in alle opzichten. Die mooie kolommen of toch een er van, die mag ik vullen. Hé, wat zeg je me daarvan. Schrijven, schrijven, nu aan 't werk, Tages Arbeit, Abends Gäste, nu moet ik schrijven tot mijn vingers in zeven knobbels staan, tot de adem me begeeft en de pen wegglijdt in bloed en zweet. Je schijnt niet zeer begeesterd, hé, maar dat is te verstaan? Ik schrijf en niet jij. Ja, ja; maar treuren kan ik daarom niet, ik ben er toch. “It's a long way to Tipperary”, en een nog langer die kolom.

Kom, dit vieren we, in alle hou ende trouw, in alle eenzaamheid en deugd, tot meerdemut van 't nageslacht.'

Wat antwoordt onze Johan nu? Hij schijnt vermoeid en zwak en zijn gansche lijf schokt nog na. Ja, ik hen verheugd, zeer verheugd, Fred. Dat zou-ie moeten zeggen. Ik ben gelukkig, wat een bofslag, kerel, je bent met een helm geboren, trouwens met zoo'n talent moest je er komen. Ja, dat zou-ie moeten zeggen. En wat doet hij? Hij denkt,. Johan Sireen denkt: 'IJdelheid der ijdelheden en alles is ijdelheid'. Fred leest dat in zijn oogen en innerlijk wat gekwetst, ben je soms boos omdat niet jij werdt aangenomen, ben je zoo'n nummer, Johan Sireen, ja dat dacht ik wel. Dat zegt hij maar gelooft er zelfs niet al te veel van. En dan praten ze en praten, wat Johan zou schrijven, wat Fred schreef, hoe mooi het was, of Johan reeds Gérard de Nerval gelezen had, zoo'n gek dat was juist iets voor hem, of geld waarde heeft of niet, wat de wereld is, het geluk, de mensch, God en liefde.

Een sigaret, twee, drie, een kop koffie, en nog even praten over bosschen en meisjes, Johan hier terughoudend afkeerig, maar dit moest Fred gegund die kleine triomf en vernedering. Plots is hij weg, gevolatiliseerd, verdwenen, opgelost. Johan zit hier alleen en schouwt aan wat innerlijk in hem zwemt en drijft. Door dit holle gepraat is het of vergaan is wat zooeven gansch zijn wezen vervulde, het is als een duikboot die getroffen is door diepzeebommen, hij komt niet meer boven en plots stijgt olie, gemeene, vette olie naar de oppervlakte. Enkele mannen van het vijandelijke schip gaan er naartoe en scheppen een beetje af, het is stookolie zeggen ze triomfeerend, de duikboot is naar de vaantjes. Alleen olie komt boven en vele menschen zijn dood.

***

Heel ver, aan de kimme, eindigt een helblauwe lucht, scherp afgeteekend tegen harde blaren; blaren van groene boomen; klaargroene en donkerder getinte en grasgroene, alle kleuren hebben zich versmolten, in een verrukkelijke groen-harmonie. Het mos voelt vreemd aan en schijnt te leven, o afschuw, als een naakt lichaam. Fel wiekend schiet een patrijs op, een konijn, twee wippen weg door de struiken. Witte glazen spinnen wandelen over dennenaaiden. Ook zwartbruine en boschmieren, muggen, ontelbare soorten kevertjes, en libellen aan 't beekje. Hier zit Johan reeds lang op een omgehakte boomstam. Alles schijnt tegen hem en lokt. Dan rijst hij en loopt door alles, pad, struik, beek en springt en wipt. Zie hoe boom en plant zich kronkelen, woest en dreigend om den verdwaalde een uitweg te beletten. Doornen en distels vertrekken zijn kleeren, nijpen in zijn vleesch en houden hem terug. Mierenhoopen versperren den weg, hard-omgebogen takken laten niet door zonder wringen. Hij zakt in oude opgehoopte blaren van den vorigen herfst, twee voet diep. Daar is slijk en daar een beek, te breed om over te springen. Weer het bosch en de takjes die zich verwarren in zijn haar, de blaren die aan broek en schoenen kleven, doornen en stekels waar Johan tot kniehoogte in valt. Doch ook daar bloeien bloemen en is

er veel moois, ongekend en onbezoedeld door menschentred. Tegen een hooge beuk geleund is het goed zitten, in de zon die brandt op het gelaat. Zoo, hier is 't dus aangenaam, hier zullen we blijven voor eeuwig en altijd, zonder denken, droomen, droomen. Kleuren en geuren. Veel groen en bruin en ginds ver een geel veld. Op z'n rug geleund in de zon staren om de oneindigheid te leeren meten. Ik ben moe, zoo moe, zoo godzalig moe. Vergeten en hier liggen als een dier, zelfs als een gewoon mensch, niet denken aan al die problemen die hart en ziel kapotvreten, steenen opstapelen in uw binnenste en een diepere kloof maken tusschen gij en de anderen.

Johan knort tevreden, het dier, het zwijntje uit Epicurus' kudde is ontwaakt en uit zijn tevredenheid, laaggebukt op handen en voeten. Is dit een zwijn of Johan Sireen, dit wezen daar met vuil gelaat en grommelig geluid, op vier pooten hurkend als een puit, lallend en schreeuwend. En toch weten dat dit gek en onwaardig is, dat dit niet mag gedaan. Doch er staat iemand toe te zien, minachtend afkeurend, star en streng, gekruist zijn de armen en de wenkbrauwen liggen zwaar voorover, nevels overtrekken het voorhoofd en de bovenlip is gekruld, de neusvleugel wijdopen. Wie zou dat zijn die vreemde, die ongevraagde die niets kan verdragen, en nu reeds het vonnis velt dat vanavond moet uitgevoerd, nu reeds de slagen telt die zullen zwiepen op Johans rug, op zijn eindeloos register nog straffen bijvoegt voor de uiteindelijke afrekening? Wie zou dat zijn, ik smeek u, Johan Sireen smeekt u, dringend en niet al te vriendelijk, antwoordt zonder dralen, zonder omwegen, onomwonden, oogenblikkelijk. Het is zeer belangrijk. Wie is dat? Dit is wat wij zoeken; gij en ik, wie die persoon is die het zwijntje beloerde, die het vernederde in zijn zwijnsheid. Een ziel of een geest, een dubbelganger, Johans ware ik, zijn schutsengel of ja, wat nog, wat kan het al niet zijn. Blijft zelfs dit niet meer over zwijn te zijn in alle zwijnerij zonder het te voelen? Dan viel hem in zooals ook inviel aan u en mij dat hij, Johan, ofwel dat zwijntje was ofwel die andere, die halve heilige. Hij besloot op pelgrimstocht te gaan naar het Licht om uit te vinden wie de ware was. Dit wat nu volgt is hoe hij het Licht zocht en vond, want wie zoekt zal vinden, maar het Licht schijnt in de duisternis en ze hebben oogen en zien het niet. Ook hebben ze ooren, maar hooren niets en ze hebben verstand maar begrijpen niets. Bijgevolg Schlusz met die periode. Op zoek naar het Licht, het heilig Licht, het onsterfelijk, oneindig, volkomen, volmaakt, onvergankelijk, goddelijk, waar, noodzakelijk, goed-in-alle-goedheid, onwezenlijk mooi, onkwetsend, lieflijk-zacht, ook hel-verterend en ziedend-gloeiend Licht, het Licht, onze geleidster en richtsnoer, onze goede engel en beschermster, eenige, en ware geliefde, vergeestelijkte waarde, van al het bestaande, vertering en versmelting van alles, uit slecht en goed de Goedheid vormend. Wat niet meer zou ik kunnen aanhalen in extase, wat al niet meer van kwaliteiten en deugden, of beter van vaststaande eigenschappen die een flauw en verwaterd beeld vormen van 't geen in mijn gemoed ontstaat. Ikzelf voel mijn onmacht. Naar 't Licht dus, daar trekken wij naar toe, in plaats van naar Oostland te rijden. Dit volsta.

In een ouderwetsche boerensjees rijdt nu onze held:

ju ju,
paardje ju,
rijd door bosch en heg
over pad en weg,
ju, paardje,
ju.

Je rijdt, Johan, ons aller hoop, in de ouwe boerensjees, ingeduffeld tegen de kou, de beenen overdekt met een deken, een sjerp om den hals, een muts om de ooren. De boer zit naast hem, een druppel hangt aan zijn neus, z'n pijp flikkert nu en dan en hij monkelt stil, in gepraat met een of anderen onzichtbaren bevrienden landman of herbergier. De gansche streek ligt daar wit van sneeuw, als een lijkwade, dit moet je zeggen als je eenige litteraire principes hebt, als een lijkwade dus, diep en ver en wijd, eeuwig ver en wijd, tot aan den horizont die oneindbaar schijnt; de boomen staan er zoo stumperig en akelig, zoo wraakroepend tegen alle armoede en tegen de menschen die van hun posten deserteerden en nu in warme huizen zitten. De kachel ronkt, behagelijk is het daar, de vader rookt, hij leest een dagblad, moeder stopt kousen, ettelijke bergen er van, en de kinderen spelen op tafel onder de lampeschijn. Daaraan denkt de reiziger die verkleumd zich nauwelijks te bewegen weet en in zichzelf mompelt. Het rijm is prachtig, in parelen droppels hangt het daar, hulpeloos onvast, één zonnestraaltje, één glinstering en alles breekt. We volgen sporen van konijnen, ook een vos en vogels. Sneeuw knarst onder het wiel, dit knort en piept, de boer slurpt aan zijn pijp, een vogel wiekt voorbij, en wat al niet meer. De adem is ware damp, de woorden zeldzaam.

Het is onmogelijk dat ooit die rit zal einden, eindeloos is de vlakte, eindeloos velden en velden, alles sneeuw, witte sneeuw, de boerderijen zijn deel van het al, witte blokjes op een groot wit laken, onzichtbaar. Plots zien we waartoe dit dient. De kleine mensch in dit eindelooze veld, de eeuwig reine kleur, dit ononder-brokene, het toont wel de onverdeelbare eenheid van al het bestaande, en onze eigen geringheid tegenover die angstig-zwijgende, onoplosbare raadsels. Hier Heer, verneder ik mij voor U en Uw werk, gij hebt mij gemaakt, nietige worm, om mee te eten van Uw vrucht, klein ben ik en groot is Uw werk, groot als ik weet niet wat van groots, het omvat alles, Uw werk. Vergeef mij dat ik mij zoo hoog schatte boven Uw andere werken. Ik heb mij vergist, vergeef het mij. Zalig hier te rijden en zich één te voelen met al Uw werk, mij een klein, een zoo klein deeltje, maar toch Uw deeltje, te voelen van al dit geschapene, een nog gloeiende kleine aschklomp in dit vuur, een weinig iets, en toch mag ik er zijn, toch hebt Ge me niet getroffen toen ik meer dacht dan ik mocht. Gezegend weze Uw werk, indien ik zeggen mag, gezegend.

De weg verbetert, de boomen staan wijder uiteen, huizen zijn hier en daar geklatst, menschen zijn op gang. Daar zijn reeds de torens der goede stad. Ju, binnen, paardje, naar een warm vuurtje en een drogen stal, naar een lekker

maal. Ratelend gaat het verder, hobbelige steenen onder een lichte laag sneeuw, 8r hebben veel menschen op gegaan, veel pelsmantels en sneeuwballen-gooiende jongetjes. Enkele oude wijven gaan naar de kerk, die ziet er mysterieus uit, een zwart, nauw geel verlicht gat, midden al dat wit. Over het stadsplein, met die mooie gevels, verder weg, naast de toegevroren stadsvijver, naast het post-gebouw, langs heen het kanaal en de reien, de hooge populieren wuiven niet, maar buigen ineengedoken onder hun last.

Ho, stoppen, paardje, halt, we zijn er. Reeds is de deur geopend, we wippen uit den wagen; onze vriend komt ons verrukt tegemoet. Binnen, de deur dicht, mantel af, voor de haard, met de voeten tegen een ruigen Sint-Bernardshond. Dit is een stille reis geweest, maar wat anders was het in de ziel van onzen vriend Johan. Toen hij gezegd had, ‘Gezegend weze Uw werk’, sprong plots een duiveltje dat ieder goed kent hem op den schouder, kneep hem eens flink wakker met die fameuze spitse klauwtjes en fluisterde het volgende in:

- Zichzelf te zegenen, wat een hoogmoed, zichzelf te zegenen, wat een verwaandheid.

- Ik begrijp u niet, zei Johan, ik heb mezelf niet gezegend.

- Doe niet zoo stom, ik wil geen wijsgeerige discussie beginnen, daartoe is het nog te vroeg.

- Maar ik begrijp er werkelijk niets van.

Beleefd en bereid, zooals duivels steeds zijn, begon het duiveltje uiteen te doen wat hij zeggen wilde: Toen ge uitriept ‘Uw werk weze gezegend’, dan heb je ook jezelf gezegend, vermits ook gij een deel zijt van dit werk, en zelfs een niet gering deeltje, want zie al de anderen, hoe klein zijn ze niet naast u, hoe verachtelijk en dwaas, hoe slecht en gemeen. Ge hebt geen ongelijk jezelf te zegenen, al zeg ik het zelf.

- Neen, neen, niet dàt heb ik willen zeggen, niet dàt was mijn bedoeling. Ik dacht niet aan mijzelf, toen ik die woorden sprak. Mijn God, vergeef mij, indien onbewust ik kwaad deed.

- Maar werkelijk, je hebt het gezegd en het bovendien gedacht. Doch het is zoo waar: zie de menschen rond u, ze zijn oneerlijk, vuil en dom, ze zijn vreemd, niet tot uw bloed behooren ze, gij zoo goed en verstandig, zoo begrijpend en gevoelend, zoo zedelijk-mooi. Steeds lachen ze en spotten met u en de besten staren zonder meelijden of beter meevoelen langs u heen.

- Waar, is 't geen ge zegt waar? Ben ik beter dan zij, ben ik van een ander maaksel? Ja, er is wel iets van, steeds dacht ik het zoo, wanneer ik gekwetst en beschaamd mij van hen aikeerde.

- Haha, zie je wel, ook jij bent ‘een god in 't diepst van je gedachten’. Jij heilig suikerboontje, jij, puriteintje van kus m'n voeten, twijfelde je reeds zoo snel, was je geloof zoo wankelbaar? Haha, dat is me een goeie. Je behoort tot onze soort en niet bij die kwezels! Niet alleen zegen je jezelf, maar ik verdenk je er van jezelf te aanbidden. Puritein, bah.

Toen verzwond het duiveltje, triomfantelijk schaterend. Welk een woeste

vaart nam nu die zielsslede: ijzig glijdend over de sneeuwvlakte, de koetsier rechtop met de teugels in de eene en een lange zweep in de andere hand. Luide kreten, vreemde keelklanken, één razernij. Hop, hier juist een boomstronk ontweken en voort, wanhopig, de paarden schuimbekken dat de vlokken in 't ronde vliegen, de koetsier trilt van opwinding en kan zijn gebulder niet bedwingen, tot hij de teugels verliest en de paarden dol geworden voortrennen; hij ligt neergeworpen, ziek van angst en opwinding, op den bodem der slee. Over vijvers en kanaaltjes, velden en wegen, langs de straten en pleinen, onhoudbaar. Zoo stormde het in die duivelsslee, het suisde, het brandde er, alles dooreen-gegooid, de ketel stond op springen. Hoe lang houdt hij 't nog uit, vraagt men zich af met wit gelaat.

***

Van toen af werd het een geweldige strijd, zonder ontzien, tusschen beiden. Niet immer was er twijfel, soms ook was er rust en zekerheid, soms dan weer twijfel. De tocht naar het Licht was toch reeds een heel eind gevorderd. Hij schreef op een avond, louter vrede, geen wind, geen hitte, alles toe en stil, dat de vreugdetranen er van langs de kaken lekten. Een roes omvatte hem, een innig-teedere roes. Hij schreef: ‘Tracht naar omhoog, laat je geest vrij uit dit geboeide lichaam en laat je hart spreken, zoo zuiver en kalm, zoo zonder passies, laat het eens spreken tot je ziel. Dan zul je dalend een beter mensch geworden zijn. De woorden in je mond zullen woorden van vriendschap, van liefde zijn. Je zult zien dat de menschen beter kunnen zijn, dat ze verleid zijn door de stemmen van hun lichaam, van deze aarde. Een waas van tevredenheid zal dan over je neerdalen. Hul je in een kleed van liefde, laat, och laat je hart eens spreken. Breek uit de banden van egoïsme, laat de bazuinen der liefde weerschallen en voort, ga voort, zonder omzien, zie alleen voorwaarts naar omhoog, en al wat je doet zal goed zijn en al wat je ziet en hoort zal mooi zijn. Je zult een melaatsche kussen zonder er van te walgen en de kus zal smaken als van engelen. Iedereen en alles is toch zoo mooi, het leven, het is toch zoo mooi. Vooral, dompel je onder in stilte, en kom dan boven verfrischt en hernieuwd. Laat het een doop zijn, een doop die nooit ophoudt. Breek los uit de banden van je benarde omgeving, uit je vreeselijk lijf, en stijg, roeiend op hoops wieken, omhoog, omhoog. Het licht tegemoet. Blijf niet weg van de zon, je zult niet verbranden als Icarus, je vleugelen zullen ook niet heel blijven, maar in haar zelve zul je opgenomen worden, in een loutering die niet te zeggen is. Hoed je voor de wind-stooten van 't egoïsme. Pas op dat ze je niet neersmakken van waar je kwaamt of nog langer.

Trek je los eer het te laat is. Zweef hooger, steeds hooger, en hernieuw je ziel, hernieuw je geest. Laat de stilte doordringen, zachtjes en kniel dan ootmoedig neer voor 't hoogere. Kniel neer, zink en buig voorover voor wat je niet begrijpt. Zeg nooit: ‘ik’, met dit metaalharde van 't egoïsme. Stop je weg onder aarde als een mol. Laat je lichaam verrotten. Wat beteekent het immers? Van asch en

stof gemaakt, zal het tot asch en stof vergaan. Wees niet bang voor de dood, ook niet hooghartig als een stoïcijn, maar smeek er naar, die uiteindige verlossing en vereeniging met den Hooge. Je lichaam zal verspreid worden naar de vier hoeken der wereld en er zullen anderen uit geschapen worden, anderen als jij. Je ziel echter is onvergankelijk. Eeuwig zal zij leven, wanneer reeds lang alle stof zal teruggekeerd zijn vanwaar het kwam. In hoogere kringen zul je zielen ontmoeten en die opnemen in jezelf, ze zullen deel van je uitmaken en jij van hen. Eén eindelooze opslorping en opgeslorpt worden, één eindeloos doordrenken in liefde. Voel de vreugde, het genot dat ligt in het woord ‘liefde’. Eenvoudig tintend als een dorpsklokje in de verre verte. Eénwording, één enkele vorm, één enkel wezen voor een troon van 't allerhoogste. Zweef de ruimte in, het licht tegemoet'.

Dit schreef hij, ietwat onbeholpen in 't uitdrukken, maar vast doorvoeld. Een soort credo dus. Op veel oogenblikken was hij niet zoo, integendeel. Dan doorboorde hem vrees en angst, pijnigde hem twijfel, kwelden hem des duivels klauwen, want deze liet niet af, licht te verstaan trouwens. Er is meer vreugde in de hel om één in 't verderf gestorte dan om honderd in boosheid verkankerde zielen. Misschien was hij nog te vatten.

Enkele dagen later kwam hij terug naar zijn kamer in een vreemde stad. Het was koud. Vreeselijk had hij gedwaald door de straten, zijn geest was op hol. Hij lachte in zichzelf met die hol-open lach, welgekend van hen die reeds zoo geweest zijn. Zijn oogen stonden ietwat star-vast, hij liep onzeker maar toch snel, en bereikte zonder veel moeite de kamerdeur. In den spiegel zag hij, o afschuwelijk beeld, een vreemde, mager, aschgrauw, een grimas op het gelaat, pratend in zichzelf. Razend van angst en woede sloeg hij er met de vuist naar, en toch bleef die vreemde grijnzen door de brokstukken en splinters glas. Iets onbehagelijks moest hij mompelen. In de kamer brandde zeer flauw een kaars, schaduwen monsterachtig dwarrelden over de muren en verpletterden hem in steeds komende deining. Zoo ook, wanneer men, kind nog, in bed leest, reuzen en heksen springen naar ons toe tot we onder de dekens kruipen, en met ingetrokken beenen, opdat de duivel of wie ook ons niet zou pakken, den ganschen nacht er onder blijven. Johan nu, lachte luid, als een paard hinnikend en zette zich bevend neer. Zijn voorhoofd was nat van zweet, zijn hemd ook. Hij gluurde lang naar den spiegel of er nog iemand was, doch neen. Zeer voorzichtig sloop hij nu dichterbij, keek langs den spiegelrand heen. Daar was hij weer die smeerlap. Ontzet wierp hij zich achterover. Dan was plots alles veilig, triomf overweldigde hem, en luid schaterlachend, schreeuwend tegen de duisternis in, zat hij er neer, telkens een nieuwe schaterlach die rolde tegen de muren, tot hij rochelend bijna, in slaap viel. Hij was zich slechts vaag bewust daarvan den volgenden morgen, toen hij den stukgeslagen spiegel zag. Was hij waanzinnig geweest of was 't duiveltje weer aan 't werk? Hij bad en smeekte om verlossing, doch erger werd het. Er was iets in hem dat niet zijn was, een wezen dat zijn wil geroofd had en richtte voor andere doeleinden. Steeds en meer werd hij er door overwonnen, zoodat hij

vreesde niet meer te kunnen worden wat hij was. U herinnert zich nog zoo'n geval met die goeie Jekyll en die gemeene, kleine Hyde, en hun vreemde avonturen. Toen ook reeds waart ge bang, nu des te meer. Steeds moeilijker werd het terugkeeren, steeds lastiger de tocht.

***

Een droom zal ik beschrijven, aangrijpend en beangstigend, die bijblijft en weerkomt. Men gaat er niet slapen zonder rillen.

Langs duistere straten, druipende dakgoten likten langs de muren, als in een sprookjesboek: de heks komt, gebogen, met langen neus en wratten, grijs en grauw in haar kleed, pikzwart is het waar ze voorbijtrekt, geen bloemen meer, geen vreugde. Een woeste wind tierde en huilde, de regen plaste, het duistere steegje was nauw verlicht door een lantaarn, een man in regenmantel (Johan voelde dat hij het zelf was) doornat, zijn hoed drijvend in water, zag star voor zich uit, steeds gaand, niets bekommert hem, bang is hij niet, de regen gutst, het is nacht. Droevig weer maar hij voelt noch weet, straat in, straat uit, langs gesloten vensters en natte muien, geen levende ziel te zien. Eensklaps staat hij stil voor een hoog huis en schelt. Lang trilt de klank na, scherp en luid. Het is of ieder 't moet hooren. Binnen worden treden hoorbaar, ze komen nader, nog, nog, de deur gaat open. De man gaat binnen, zijn gelaat is verschrikkelijk, regen en zweet maken het glimmend, de haast roode oogen puilen uit, de mond is vertrokken. Voor hem iemand zonder gezicht, onherkenbaar. Enkele oogenblikken gaan voorbij (Johan herinnert zich niet meer wat toen gebeurde). Plots grijpt hij den onbekende bij den hals, snoert hard toe, de aders op zijn handen worden zichtbaar, en er komt een licht vlokje schuim op zijn lippen. Paarden kunnen soms trekken aan een zwaar beladen kar, hun heele lijf staat gespannen en uit neusgat en muil springen schuim en speeksel. Het gezicht van den ander wordt gansch blauw en geen beweging is meer merkbaar. Hij legt het lichaam neer, vreemd genoeg werd er geen tegenstand geboden, houdt het hoofd recht met de haren en stampt er op, wild, twee, driemaal. Stukken hersenbrij kleven aan zijn schoenen, alles is verbriizeld. Dan strekt hij de handen uit. Wit wordt de omtrek, blank zonder kleurloos te ziin, een gouden schijn in de hoogte wordt sterker en groeit tot het gansche vertrek dat geen wanden meer heeft, doordrongen tintelt van kleine goudschitteringen. Toen was het of goud en blank en klanken zich mengden in draaiing en schittering. Alles goud.

Wakker denkt en denkt hij, liggend nog in bed, de eene hand onder 't hoofd, de ander vaag spelend in de eerste lichtstralen. En zooals de zon daar opgaat in 't oosten, gaat bij hem een verklaring op: de vermoorde is het duiveltje, hij moet het vernietigen om weer zichzelf te worden en het goddelijke te aanschouwen. Zoo vreeseliik was die droom dus niet, en juist wel. Iedereen weet trouwens dat veel droomen waar zijn en aanwijzingen bevatten voor 't verdere leven. Het beseffen van die redding maakte Johan recht gelukkig. Doch nog was de zege niet behaald, nog viel er te strijden.

Hij viel in een doezelig sluimeren en zijn geest zweefde rond, tippelend als een bietje van bloem tot bloem, van 't een naar 't ander overspringend, zonder te weten waarvoor of waarom. Hij, lag in dit vreemdaardig geestesdroomen wanneer men schijnt te dwalen zonder ander doel dan de oogster te volgen. Hij dacht dus aan 't duiveltje, zag toen Tolstoï's duiveltjes en Ivan de dwaas, veel Russische moejiks, zooals hij ze zich inbeeldde, braaf en goed, wat achterlijk-archaïsch, met langen baard en traag woord, toen geel graan, binnengehaald op een boerenwagen, geurig brood dat opengesneden werd, een moeder die voor tafel staat, het brood spreidend, zij is gansch toegewijd aan haar taak, vader, God de vader in al zijn aangrijpende en neerslaande grootschheid, te hoog om te beschrijven, het Lam Gods, kleur en vorm, Memling die als oud-soldaat, gekwetst en ziekelijk opgenomen werd in een klooster te Brugge (of het zoo was wist hij niet, wat gaat dat ons trouwens aan), nonnen, milde rust, zuster Beatrijs die genade vond in al haar zonden, witte lakens uitgespreid op een grasveld, groen is het gras, en wat al niet meer. Dat was zijn doezelen, vloeiend op kleur en gedaante, zonder diep door te dringen.

Alles is zoo niet als het zou moeten zijn en het duiveltje wordt zoo niet overwonnen, dat weet elk die er tegen vecht. Het kwam af, duchtig bewapend en op dit oogenblik van zekerheid, vergezeld van het gansche leger ontzenuwende verschijningen, zonder gedaante, zonder iets bepaalds, maar toch en misschien juist daarom sterk inwerkend. Daar was ochtendsoezen, gehuld in roze, daar was gelukstemming, vol gouden glans en hemelblauw, zekerheidsroes donkerrood, en nog veel andere. Toen die aanvielen op Johan, liet hij zich zonder de minste aarzeling of verwarring bedwelmen en werd bedolven onder zoete geuren en denkbeeldige bloemen. Dan, op een wenk van 't duiveltje, traden deze eerste ter zijde en een heele schare, een ware Sint-Antonius verzoeking nam de plaats in. Naakte wijven of deelen er van, aanlokkelijke dieren, wellustige planten, een rookstel en veel likeuren, romans, maar het vervloeide al in borsten, buiken, billen die hem aanlokten en wenkten, vervolgden en deden vluchten, weer nader-komen en voor hem blankten, deden opschitteren, niet rein maar toch blank. Slim had het duiveltje dit overlegd. In die stemming zou Johan zich laten gaan. Wanneer dan berouw kwam, zou die puritein denken dat het reeds te laat was. Groote spijt en wanhoop zouden hem misschien juist daarheen drijven waar Satan hem wilde hebben. Doch de mensch en ook de duivel wikt, maar 't blijft toch God die beschikt. Toen het scheen dat Johan bezwijken ging, toen al die naakte lijven als 't ware zijn geest verlichamelijkten, greep in hem iets plaats dat hem onttrok aan die verschrikkelijke geestelijke nacht. Hij zag op naar het plafond en bemerkte dat ook daar vrouwenborsten hingen te kwabben, doch achter hen door zag hij geraamten en draadjes waarmee ze vastgebonden lagen als personages uit een poppenspel. Hij doorzag en glimlachte eerst, sloeg dan snel de handen voor 't gezicht, smeet zich ter aarde neer en wierp zich in 't stof, ter zelfder tijd jubelend over dit gered-worden en die blijk van God's genade en schreeuwend om 't slechte waar hij had aan toegegeven, om de zwakheid van

zijn persoonlijk oordeel. Dit bevestigde grootelijks zijn droom: hij moest het duiveltje dooden zonder toe te geven aan eenig gevoel van vrees, medelijden of niet-durven. Hij moest. Vastbesloten richtten stralen zich uit zijn oog. Het was als een regenvlaag. De zon verschijnt plots weer, eerst zwak en dan verhelderend, tot ze in volle glorie aan den hemel te prijken staat. Vol verwachting staart ieder er naar toe. Zoo flakkerde zijn oog op en herwon vroegere, nu reeds grootendeels te loor gegane krachten. Groeien deed hij, snel en onverwachts, alles verdween in goud en blauw. Een Te Deum scheen aangeheven te worden, veel solemniteit, één zekerheidsdreun, één lofzang, geweldig en grootsch, omwille van het bereikte. Een nieuwe ziel was opgestaan, licht was verschenen. Te Deum laudamus, wij loven U, Heer, om Uw oneindige goedheid, den zondaar en verdwaalde hebt Ge op 't rechte pad teruggebracht, groot is Uw macht, maar oneindig Uw goedheid. We loven U, omdat ge dagelijks strijdt voor ons, omdat ge U verwaardigt af te dalen en ons te richten, ons manna te schenken. Te Deum laudamus, laudamus, laudamus. Welk een klank ligt daar in, welk een beteekenis! Voelt ge u ook zoo bewogen, zoo omgekeerd van binnen? Stijgt het hart u naar de keel en moet ge die vastgrijpen als 't ware met beide handen om tegen te kunnen houden dien jubel, die vreugde die u dreigt te verstikken?

Wat blijft er te doen wanneer de ziel herrezen is? Het duiveltje viel van zelf, tot in de diepste putten der hel viel het, waar alle kwaad dat hier op aarde ongezien voorbijgegaan wordt, gestoft wordt. Velen zijn er zoo gewogen en te licht bevonden, en neergeworpen, ijlings, in de diepe hellepoel, waar tronend op zijn zetel, Satan, dit wangedrocht van onomvattelijke boosheid, gezeten is en met wellustige blikken neerziet op hen die zich aan zijn voeten wentelen, die zich krullen in pijn, daar waar ze in dit leven slechts plezier en bevrediging van hun passie zochten. Want, wees er van overtuigd dat de hel niet die is van Shaw, neen, o neen, erg is ze, afgrijselijk is ze, afschuwelijk, het walgt me alleen reeds door te spreken er van. De hemel is geen vervelend oord, maar één oneindig zichzelf vergeten bij 't aanschouwen van Gods glorie. Te gemakkeliik lachen wij om ouwe prenten en kinderlijke geloovigen die alles woordelijk opnemen en de hel materieel voorstellen. Neen, we weten wel dat alles geestelijke pijnen of belooningen zullen zijn, in den hemel eten we geen rijstpap met zilveren lepels, maar het equivalent op geestelijk gebied. En dat willen we maar al te dikwiils vergeten, wij moderne materialisten en ongeloovigen, die twijfelen aan vereenigen-met-God, die mysticisme als ziekelijk beschouwen en Thomas à Kempis als een goeie ouwe die interessante zaken geschreven heeft maar waar men niet te veel moet van gelooven. Dit alles echter is waar, alleen is noodig dieper te gevoelen wijl men denkt en natuurlijk de geestelijke waarden in plaats der concrete te stellen, te weten dat we niet zullen gepijnigd worden in het vleesch maar in de ziel. Wij sexualisten en Freudisten, lezers van Lawrence en dergeliike, liefhebbers van jazz en swing en al die vreemde zaken en richtingen, wij twijfelen en zien het ware niet. Wij voelen niet in alle goedheid en zuiverheid des herten zooals zoovelen voor ons. Doch laten we daarmee ophouden, het houdt

ons van den feitelijken draad van ons verhaal af. De duivel is dus overwonnen en de ziel herrezen. Wat gebeurt er dan?

Johan reisde voor de laatste maal, naar een oord dat vergeten en onthouden is, dat alle tegenovergestelden in zich bevat. Wel is de beschrijving daarvan de moeite waard. Langs den weg bloeiden bloemen, groote en kleine, van alle mogelijke kleuren en geuren, en uit de vier seizoenen. Er waren rozen, narcissen, chrysanten, papavers, boterbloempjes en dahlia's, hortensia's en jasmijnen, er waren gardenia's en lelies, in 't kort alle bloemen waren er, van de prachtigste orchideeën langs de lievende viooltjes om, tot grasbloempjes. Het flonkerde en schitterde, doorflitst van zon en licht. Bergen vormden die bloemen langs den weg. Het oog was onverzadiglijk. Dan de boomen, zilverberken en eiken, beuken en magnolia's, kastanjelaars en rhododendrons, groene struiken en groen gras, dan beekjes. Geluiden: kabbelen en sidderen, trillen en deinen. Al het mooie dat bestaat was er. Tot het heel eindigde in een groote gouden en purperen bloem, hemel en aarde vervullend. De kern er van was gansch zuiverlijk blank en rein. Een vurig klokje klepelde er door, een poort mischte open en daarbinnen was goud weerom en wit en zachtblauw, steeds diezelfde kleuren. Blank, blank. De poort sloot zich achter hem die verrukt scheen en glansomstraald. Nooit komt hij terug. Hij vond wat hij zocht, het eenige werkelijke hier, hij vond en mochten wij allen ook zoo gelukkig zijn. Dit is al wat ik kan meegeven op uw reis. Vindt wat ge zoekt.

Dit is waar en als ge 't niet gelooft, lach er niet mee, want een obscure angst zal u immer ter zijde staan, gansch uw leven door. Vindt wat ge zoekt. Een poort, een licht, een glans!

Brugge, 2 Juli-6 Aug. 1943.

Hans VAN ACKER

Kort verhaal van de ‘Columbus II’

VERHOUDINGSGEWIJZE hadden zich het meest Finnen aangeboden. Dat was een feit. Men zocht naar aanknoopingspunten in ethnologie, psychologie en geschiedenis, maar het bleef een vraag. Waarom hadden zich juist het meest Finnen aangeboden om het eerst van alle menschen den voet op de maan te zetten?

Men had er reeds lang over gesproken op de maan te geraken. En opeens was alles in gereedheid. De Columbus II was klaar om te vertrekken. Men zocht nog slechts de bemanning.

Want het was wel te verstaan dat men voor goed naar de maan ging: men vertrok en men kwam er niet meer van terug. De reis terug was nog niet uitgevonden. Het was dus een louter avontuur, een loutere opoffering. Iets wat men deed en daarmee uit. De daad te stellen, dat was al. Eens ginder (als men onderweg niet verzwindt) blijft men er: om te leven of te sterven. Adieu, wereld en menschen.

Buiten Curfox, van de uitvinders, die zich opofferde, vroeg men vrijwilligers. Vier maar. Er kwamen er twee honderd zes en vijftig van over heel de wereld.

Het meest Finnen dus. Daarna veel Amerikanen, dan Nieuw-Zeelanders - geen Japanners, eigenaardig genoeg - en ten slotte in de groote minderheid Europeanen, buiten de Finnen dan. Eén kleurling bood zich aan, uit Celebes. Ik vind dat men hem zeker had moeten meenemen; anders gepigmenteerd als hij was, had men zijn reacties in de andere lichtgesteldheid ginder boven kunnen nagaan. Dat wil zeggen, het liep zoo af:

***

Uit de candidaten moest een strenge keuze gedaan worden. Ze moesten aan talrijke vereischten van geschiktheid voldoen, lichamelijk, verstandelijk, bijzondere vereischte voor middenrif.

Onder de vier die, buiten Curfox, gekozen werden, bevond zich Vanhees, - eigenaardig dat juist een Nederlander tusschen de twee honderd zes en vijftig moest behouden worden - waarmee ik voor zijn vertrek gesproken heb.

Het begrip ‘Columbus’ heeft sterk op de candidaten ingewerkt. De eerste den voet te zetten op die andere wereld, ginds hoog, een witte verre schijf. Den voet zetten en daarna misschien uit en gedaan. Vergaan, sterven, vervliegen, wie weet. Maar er geweest zijn. Ver van al de anderen, beneden achtergebleven, die naar u opkijken. Den sprong gemaakt hebben: van hier weg, lang suizend, verdwijnend, een stipje in den ether. Vliedend, vliedend. En aankomen dan. Ginds.

Columbus.

Ook te staan als hij, later, ver weg in de geschiedenis als een klein figuurtje, onbewogen: Curfox, Vanhees... Als een looden beeldje. Curfox: de eerste man die op de maan kwam. Of hij teruggekomen is, of het overleefd heeft, om het

even. Het gedaan te hebben.

Curfox, Columbus.

Later een klein beeldje in de geschiedenis, ver, ver.

Moeder, vader, die mag men niet hebben als men vertrekt naar ginds. Geen hart voor hier beneden. Een groot kloppend hart voor ginds boven.

Ach!

Erheen!

***

Ze gaan vertrekken.

De Columbus, als een dikke naald, ligt klaar.

Binnenin kloppen de vijf harten. Curfox' hart het minst nog: hij weet het meest, hij is de zekerste. Hij moet indruk maken op den staf die beneden blijft. Ja, het is voor goed dat ze weggaan. Men ziet ze nu nog. Maar zoo dadelijk zijn ze weg. Men zal scheiden en ze komen nooit meer terug. Weg. Voor eeuwig. (Tenzij iemand nog na hen naar boven ging en ze levend vond. Maar die blijft dan ook weer weg. Totdat men natuurlijk het middel zou vinden om terug te keeren. Maar dan is het aardige er van af.)

Binnenin de Columbus liggen ze om te vertrekken, vastgeriemd. Met de nucleaire kracht die het luchtschip drijft kan men het, eens vertrokken, doen versnellen, maar de aanvangssnelheid moet toch zoo buitengewoon groot zijn dat men er een stelsel heeft moeten op vinden om de mannen aan den schok te doen weerstaan. Dat zal ten andere noodig zijn voor de aankomst ook.

Het is eenvoudig. Het berust op het systeem van den zuiger die door zijn verplaatsing in den cylinder een gas samendrukt en aldus zichzelf remt. Twee derden ongeveer van de lengte van de Columbus is een holte, een buis als men wil: de cylinder. In zijn doorsnede past de zoogenaamde gondel die er in van voor naar achter schuiven kan, zooals de zuiger. De gondel is de cel waarin de bemanning zit - ligt op het oogenblik. Zij is nu in de voorste punt van den cylinder geschoven. Zoo dadelijk vertrekt de Columbus met een schok en vliegt de gondel naar achter. Zij blijft in werkelijkheid een oogenblik ter plaatse terwijl de cylinder rond haar alleen voor uit vliegt. Zij gaat bijgevolg veel langzamer in beweging dan het schip zelf. Het blijft een geweldige ruk, maar iets beters heeft men er nog niet op gevonden.

Zie: zoojuist vliegt de Columbus weg.

Kijk, kijk, hoe zij verkleint. Als een kogeltje. Men ziet haar niet meer...

Zij moet nu ergens snorren.

Vaarwel, Curfox, Vanhees, Gwyn, Zmuda, Frick: ik zal u allen nog eens noemen, dit is het eenige wat ik nog kan doen. Nu zijt ge weg.

***

De Columbus snort. De eerste die recht komt is Gwyn. Hij kijkt door het raampje in den staart. Het is alsof hij opgezogen wordt van de aarde weg,

waarheen. De aarde valt, valt, kleurloos, stort weg in wolken, de wolken verzwinden als damp: het is gedaan. De wereld is weg.

Een ruimte slechts. Wij alle vijf hier in een klein hokje. En toch nergens. Ach! Kan men nu spreken? Men vergeet alles, de toestellen zelfs. Men kijkt elkaar aan. We zijn weg, jongens, weg. Wij. En toch niets. Zelfs niets hierbuiten. Wij fluiten weg. Niets, niets, niets. Een weg, jawel. Een ideëel spoor. Een zoef met een richting. Maar dat waar we moeten aankomen is nog niet op de plaats. Het is ook nog ergens op komst. Er is niets. We fluiten...

Een kraken! uiteenbarsten van grond.

We zijn languit gevallen. Zmuda gewond, bloedt. We zijn aangekomen. Niet roeren, sst. Wie zal durven? Wat vast te stellen? Hier zijn we waar we heen wilden.

Ik heb gedurfd. Ik ben buiten. Sst. Niets. Sst. Stilte. Witte bergen staan. Wit licht. We zijn op maan. Uitgestrekt. Uitgestrekte bergen. Roerloos staan. Witte flanken. Lange vlakte. Bergen. Wit. Zwart. We zijn op maan. We zijn op maan met vijf. Alléén op maan. Roerloos licht op de vlakte. De Columbus steekt in den grond: een wonde. Zmuda bloedt. Het is dag in den nacht. Ik haal een spiegel en kijk er in...

Curfox, waar hebt ge ons gebracht?

Is dat de aarde ginds? Men heeft ons beneden geleerd waar we ze zouden zien. Dit bol daar. Kijk nu hoe ze daar hangt. Frick zwelgt tranen weg. In zijn uitrusting lijkt hij een kikvorsch. Ik hoor hem zwelgen. Hij staat naast mij, de beenen gespreid, te zien. Staat in het licht en staart in den nacht van de lucht.

Van de lucht; van de niets.

Wat achter die bergen ginds? Hier wit belegd door het melklicht, één flank. De andere zwart. Als de hemel. Hemel is het niet. Ja, sterren, vele, wel te zien en nacht. Maar wij in het licht.

Tegen de Columbus ligt de spiegel. Wij gaan er in kijken. Ei! Curfox gaat ginds weg: de C op zijn rug: Curfox. Hij gaat over de lange vlakte in het licht dat niet schijnt. Zmuda is dood. Ik kijk in den spiegel...

***

Op de aarde verschenen de dagbladen: De Columbus landt op Omicron. Berekeningen zijn mis. De maan niet bereikt.

***

Toch hadden ze iéts bereikt, de vijf.

Dit was ook het lot van Columbus.

17 November 1945.

W.J. ELSMAN

Exotische nacht

Onder de zware lindekruinen langs de reien
kwam vroeg de schemering, vertrouwd en traag,
als op het zomerstrand de zilverwitte tijen.
De teere dingen van de lente worden vaag:

het lichte groen van licht-omwaasde twijgen,
een witte hagedoren, wat jasmijnen, het azuur,
waarin de sterren openbloeien. In ons zwijgen
begint een nachtegaal zijn lied, ontzind en puur,

wijl achter ons op een verzonken toren
het nachtlijk uur, dat wij verwachtten, slaat:
nog wordt het kind niet uit uw schoot geboren,
dat sinds den laatsten zomer leeft in uw gelaat.

Die nacht is ons door God uitsluitend toegewezen,
opdat wij zalig zijn: uw oogen glanzen van
zijn oogen en uw haren geuren uitgelezen
naar zijn geheimste bloem, die bloeit in Hindoestan.

Uw stem zingt met de zuivere vokalen,
die men te Soerabaja van de moeders hoort
en in den zefier zit de wind te galen,
die goddelijke gamelang, dat nooit-voltooide woord.

En hoor, hoe paradijselijk de sagopalmen
gaan ruischen, nu mijn koele handen gaan
over uw heupen, langs uw dijen talmen
en helder worden van uw licht en diafaan.

Gij zult den zoo vertrouwden slaap niet vinden
in dezen nacht, wij zijn alleen vertrouwd
met deze vreemde boomen, bloemen, wind en
geluiden - en God, die door uw oogen schouwt.

Jan VERCAMMEN

Zomer te Loppem

Hoor, hoe de dennen neuren en patrijzen
zijn verre roepend in dit dichte lied,
waarvan wij nooit de woorden of de wijze
vergeten zullen, ook hiernamaals niet.

Ik heb verlangd in deze rust te leven
en hier den dood te naderen, wanneer
mijn oogen brekend, wil het mij vergeven,
aan u verzaken voor den eersten keer.

Gij zult nog eens uw warme voorhoofd leggen
voorzichtig in mijn handen, onderwijl
gij zeer aandachtig dit gebed zult zeggen,
gelijk men bidt voor iemands zieleheil:

Hij kon alleen in mijne woning wennen,
waar hij den zin vergat van zijn berouw;
hij hoore voort het ruischen van de dennen,
opdat wij wijlen in dezelfde trouw.

JAN VERCAMMEN.

De Russiese poezie

DE Russiese mens, we kunnen wel zeggen: de Slaviese mens, is, zoals we hem onder meer ook uit zijn letteren kennen, een jonge mens. Eet Westen drukt dat soms uit met de term ‘barbaar’, maar als u weet betekent ‘barbaros’ etymologies alleen ‘vreemdeling’ en het ligt zeer in de menselike natuur al wat hem en zijn groep enigermate vreemd is, of wel overdreven te loven, of wel voor niet vol aan te zien. Laat ik er dan aan herinneren dat de Russen tot onze aloude Indo-Germaanse of Ariese volkenfamilie behoren, terwijl de wezenlike Europese ‘barbaren’, de Finnen, de Hongaren en de Turken zijn. Op Russiese bodem werden, 3.000 jaar geleden, reeds paleizen gebouwd en een alfabet geschreven. In de 9de eeuw vallen een stam van Noormannen, de Variagen, in het land; hun hoofdman, Rurik, kan als een eerste tsaar of Russiese tsesar of keizer worden beschouwd, met wie de latere Romanov-dynastie verwant zal wezen. Die Germaanse, dus onder of boven alle vijandschap toch bevriende inval, wordt door de Russen op de passende wijs overwonnen: door opslorping. Merkwaardig in dit opzicht zijn nog vandaag de in de Russiese taal te constateren sporen van het Zweeds. In de 10de eeuw zweert de grootvorstin Olga het heidendom af en met het Christendom begint daardoor in Rusland de eveneens bevriende invloed van Byzantium. Maar ziet u nu de reactie der Russen op de wezenlike ‘barbaren’: in d8 13de eeuw begint de Tataars-Mongoolse overrompeling van het Slaviese Rijk door de Gouden Horde van Dzjingis-Chan en Timoer-Leng of Tamerlan. Twee eeuwen houdt het aan, maar ten slotte winnen het de Slaven, ditkeer echter niet door opslorping, maar door definitieve uitstoting van het vreemde element. Nee, die Russiese barbaar is veel minder een oosterling dan onze dichterlike journalisten dat zouden willen. En wat de kartelmuren, torentjes en koepels van praalmonumenten als het Kreml betreft, die het nog niet weet, verneme dat het het werk is van Italiaanse bouwmeesters, evenals Leningrad, ex-St. Petersburg, zoals trouwens ook Stockholm, aardig op Venetië's van het Noorden gelijken. Bovendien, inzover de Russiese mens inderdaad iets oriëntaals heeft, laten we bedenken dat wij, nevelingen, ook eens horden zijn geweest die oorspronkelik omzwierven in het werelddeel der opgaande zon.

De ‘jeugd’ van de Russiese mens houdt zeker verband met geografiese en historiese feiten - alles in 't leven is immers correlatief - maar ik wil er toch bovenal een psychologiese trek in zien. Wat vormt het wezen van die als van alle jeugd? We hoeven maar naar het kind te kijken: sterk gespannen uitersten. Bij het kind zijn dat nog maar uitersten van humeur: bald himmelhoch jauchzend, bald zum Tode betrübt; bij de Russiese mens, die al evenmin ‘kinds’ is als ‘barbaar’, staan alle uitersten van alle menselike spier-, hersen-, ziels- of hartsactiviteiten buitengewoon en benijdenswaardig hoog gespannen. Spieractiviteiten. In de dikke roman ‘Oblomov’ van Ivan Gontsjarov, de dichterlike bijbel der Slaviese vadsigheid, wordt de Rus je voorgesteld als de lamste goedzak ter aarde, maar lees in Ilia Ehrenburg's ‘Tweede Scheppingsdag’ tot

welk gigantenwerk hij dan eensklaps in staat is: hoogovens houwt hij, in het hart der ijswoestijnen. Hersenactiviteiten. Hij gaat door voor een domme moezjik, die lang heeft kunnen schrijven noch lezen; maar de taal van die moezjik is dialectloos, het is de taal van Poesjkin, en reeds in de tsarentijd werden driecents-uitgaven van Poesjkin's verzamelde dichtwerken op millioenen exemplaren aan die moezjiks in hun dorpen verkocht. Het wordt ons op school niet medegedeeld, het zou licht Westerse patenten in gevaar kunnen brengen, maar door Russiese geleerden werden uitgerekend àl onze grote ontdekkingen en uitvindingen precies een poosje vóór ons gedaan: telefoon, vliegmachines, weet ik veel! Onze geneesheren, ingenieurs enz. vallen vandaag van verbazing in verbazing voor wat Rusland nog alledag presteert. Het Russiese toneel is te allen tijde het eerste van de wereld geweest; toen Ivan Mosjoekin na de revolutie naar Europa kwam als een openbaring, was hij al vermoeid van een prachtig filmverleden in Rusland; en wat de namen van Sjostakovitsj, Sacharov, Aliochin en Zjoekov betekenen, weet u: evenzoveel kampioenschappen op evenzoveel domeinen van de geest en de daad. Ziels- en hartsactiviteiten. Toergeniëv beschrijft de ideëelste vrouwenliefdes, Koeprin de ergste zondes; Dostoiëvski, in dat opzicht de meest Russiese aller Russiese auteurs, verzoent misdaad en liefde in de Godmens, waarvan de graaf-moezjik Leo Tolstoi de vijfde evangelist wordt. Ivan Sjmeliov schrijft onder het tsarenregime de roman ‘De Kellner’, een van de mooiste kaakslagen in 't aangezicht van dat regime; na de revolutie, in het buitenland, geeft hij de meest conservatieve, de heerlikste mystieke novelle van de Russiese literatuur uit: ‘De nooit geledigde Beker’. Vroeger sprak men van Ivan de ‘Verschrikkelike’ en de oude Alexei Tolstoi, een intieme vriend van het keizer-like hof, schreef een vernietigend drama tegen die Middeleeuwse autocraat; de nieuwe, onlangs gestorven soviët-Alexei Tolstoi daarentegen, heeft tans een apologeties drama geschreven: ‘Ivan de Gevreesde’. Enzovoort. Voortdurend de uitersten, nu in die, dan in een andere, soms in éen enkele schrijver.

En wat al rijkdommen niet in de Russiese wijsbegeerte, bij de ‘zapadnik’ of westersgezinde Tsjaadaiëv, bij de slavianofiel Soloviov, en bij Herzen, die een synthese geeft!

Het Russiese volk is het meest dialectiese volk ter wereld: tot in het midden der XIXe eeuw tsaren en lijfeigenen, en in het begin der XXste eeuw tovàrisjtsji-komoenisty; een soviët-dictatuur, en niet van je malste, die een trap in de ikonen geeft, en dan een USSR met een democratiese constitutie, een concordaat met de Kerk en weer een Russies-nationalisties volkslied in vervanging van de ‘Internationale’. Het Westen kan dat niet begrijpen; wij zijn helaas ouder, decadent, corrupt; zoveel sprongen van these naar anthitese en terug, lijken ons of waanzin of bedrog, daar waar er geen hartstochtelik-eerliker mens bestaat dan de Rus, geen groter realist en geen groter idealist. Geen wonder dat Dostoiëvski in zijn volk de belichaming heeft gezien van de Godmens, dat Gorki, de vader aller Soviëtauteurs, na volbrenging van de eerstnoodwendige, sociale taken, de terugkeer van de zuivere geest heeft aangekondigd. Die bang zijn voor het rode

gevaar hier in 't Westen, zou ik gerust willen stellen: je vrees is ongegrond, dat kùnnen ze hier niet, want het is je waarste Christendom. Kortom, wit of rood, ik ken geen wegslepender, geen mij liever mens dan de Russiese, niet om dat Russiese, maar omdat, misschien toevallig door dat Russiese, hij een der menselikste mensen is. Als geen ander mens zo intens, leeft hij dit proefbestaan van geest en stof, van aards- en hemelsheid, van droom en daad. Van die voortdurende spanning tusschen thesen en antithesen zijn zijn vele en velerlei prestaties telkens de merkwaardig hoge synthesen, waarvan de Russiese literatuur daar als een van de heerlikste voor ons ligt. Zoals Tioetsjev heeft gezegd:

> Niet het verstand kan het verstaan
> geijkte maten grijpe' er boven;
> het leidt zijn eigen lotsbestaan -
> in Rusland kan je slechts g e l o v e n .

Het algemene beeld van die Russiese literatuur, van de Russiese poëzie, is, als in alle literaturen, een opeenvolging van synthesen (classicisme, romantiek, realisme, symboliek, futurisme, neusachlichkeit), van evenzoveel oscillaties tussen hogergenoemde grote thesen en antithesen van dichtung en Wahrheit, van God en mens. Aangezien echter die uitersten bij de Russiese mens sterker gespannen staan dan overal elders, volgt daaruit dat de Russiese synthese, de Russiese poëzie, tegelijk sterker dan overal elders het qualificatieve van die slingeringen heeft gemerkt, maar ook tevens steeds feller de limiet heeft gemarkeerd. Met andere woorden: je vindt in de Russiese poëzie de grootste rijkdom van ons bekende of niet bekende genres, maar je vindt er tevens een blijvende eenheid in de veelheid, het boven-genre dat ‘Russies-realisme’ heet, alle vormen kan aannemen, maar in de grond je duurzaamste synthese van realiteit en idealisme is. Dat is, geloof ik, het lapidairste wat van de Russiese letteren en van de Russiese poëzie kan worden gezegd en moet worden onthouden. Laat ik u dat met enkele voorbeelden mogen illustreren. Voor het gemak zal ik daarbij de classieke indeling der Russiese letteren volgen, in drie grote periodes:

1° De o u d - R u s s i e s e letterkunde, in het teken van Byzantium, van het begin in de XIde eeuw, tot omstreeks 1650, dus tot en zonder de tijd van Peter de Grote. Uit die periode dagtekent dat ‘Chanson de Roland’ van de Russen, dat de ‘Mare van de Veldtocht van Prins Igor’ heet, met die heerlike ‘Jammerklacht van Jaroslavna’, Igor's vrouw. Daarin is reeds heel opmerkelik het mooie begin van dat Russiese-realisme.

2° De n i e u w - R u s s i e s e letterkunde, van Peter de Grote tot 1840, een synthese van oud-Russiese cultuur en Europeïsme, synthese die culmineert in het poëtiese wonder Alexander Poesjkin. Hoe wonderbaar ook in en uit zichzelve, heeft Poesjkin natuurlik zijn wegbereiders gehad. Onder hen noem ik u T r e d i a k o v s k i , een ongelukkige maar veel liefde verdienende figuur, zijn leven lang met de nek bekeken als een platvoet onder de dichters, maar grond-

legger van de Russiese metriek, waarin Poesjkin zijn oeuvre zou scheppen. Verder L o m o n o s o v , de visserszoon uit Archangelsk, die te voet naar Moskou en Kiëv trok om de grootste eerste Russiese encyclopedist te worden. Dichter van odes als ‘Avendlik gepeins over de grootheid van God ter gelegenheid van het grote Noorderlicht’, groots-opgezette pseudo-classicistiese machines, maar die nog wel leesbaar zijn en mee hebben geholpen om Poesjkin's moderne taal te smeden. Ten slotte D i ë r z j a v i n , de hofzanger van Katarina de Grote, maar ook dichter van eenvoudige regels als deze, en daardoor voor de leermeester van Poesjkin:

De stroom der tijd sleept op zijn golven
de dingen met zich voor altijd
en laat de tsaren als de volken
verzinken in vergetelheid.
En gaat niet àl aanstonds ten onder,
blijft iets in lier nog of trompet,
't wordt eens door eeuwen toch verslonden,
want niets ontgaat de grote wet.

Nog, onmiddellik vóór Poesjkin, de fijne Zjoekovski, die vaak vzordt genoemd als de vader van de romantiek in de Russiese poëzie. Maar 't volgende puntdicht alleen volstaat reeds om u aan te tonen hoe... ‘Russies-realisties’ dat Russiese romantisme moet worden begrepen:

Van al de lieve reisgezellen die weleer
met hun gezelschap onze weg wisten te klaren,
zeg niet bedroefd: ze zijn niet meer,
maar vol erkentlikheid: ze wàren.

En wat te denken van de soldateske Denis Davydov, met regels als:

'k Ben geen poëet, maar partizan, kozak.
Bestijg ik soms de Pindos - fluks, verwaten
en zorgeloos, met vrije hak,
sla 'k óp langs d'oever van Castalia's water
mijn onafhankelik bivak.
Nee, 't past geen màn, in zetels hangend,
te kwelen over rust, geslaap en week geaai -
dat Busland dondere van het lawaai
dat met dit lied werd aangevangen!

Of deze profetiese regels van Ryleiëv, Poesjkin's boezemvriend, die na de mislukte Dekabristenopstand werd gehangen:

Ik weet dat ondergang hem wacht
die 't eerst het hoofd te bieden tracht
aan hun die 't arme volk verdrukken.

Mijn lot, ik weet, werd reeds beslist.
Maar waar en zonder offer is 't
dat strijd voor vrijheid ooit mocht lukken?
Ik weet, ik voel het, o mijn God:
'k zal sterven voor mijn land, de mijnen.
Gezegend, Heer, heb ik dat lot,
en glimlachend zal ik verdwijnen.

En toen kwam Poesjkin, Alexander Sergeiëvitsj, ‘solnysjko roesskoi poëzii’, het ‘zonnetje der Russiese poëzie’. We willen het vandaag niet weer over hem hebben, dan nog eens resumeren dat hij iets was als Goethe, een wonder van vorm en inhoud, van verstand en hart, romanties en classiek, en daardoor dé grote beginner van het Russiese-realisme. Luister bvb. naar zijn beroemde ‘Profeet’[(1)]:

Door dorst des geestes afgemat,
sleept' ik mij voort door dorre heide,
toen bij een kruisweg aan mijn zijde
een seraf met zes vleugels trad;
met vingers, lichter dan een droom,
beroerde hij mijn ogenzoom,
en zie, mijn blik werd scherp en warend
als van een opgeschrikte arend.
Mijn oren raakte hij toen aan
en ik kon elk geluid verstaan:
ik hoorde 't sidderen der sferen,
de hoge vlucht van 't englental,
het botten van wat groeit in 't dal,
der vissen trek in zee en meren.
Toen boog hij over naar mijn mond,
en trok de tong, die hij bevond
vol laster, leeg gepraat en zonde,
mij uit; zijn hand, bebloed door 't wonden,
stak toen de tong der wijze slang
er in langs mijn verstijfde wang.
Toen voeld' ik hoe zijn zwaard me sneed
diep in mijn borst: het hart, dat beefde,
ontnam hij mij en in de spleet
schoof hij een kool van vuur, dat leefde.
Gelijk een dode lag ik daar
toen ik God's roepstem werd gewaar:
‘Sta op, profeet, zie rond en luister,
wees van mijn wil vervuld, trek voort

(1) Vert. Aleida G. Schot.

door landen, zeeën, licht en duister,
brand in der mensen hart je woord.'

Onmiddellik op Poesjin volgde L i ë r m o n t o v , auteur van de onsterfe-like roman 'Een Held van onze Tijd', maar ook van een heel stel prachtige poëmata, benevens heel mooie lyriek. U kent wellicht de Soviëtroman 'Het witte Zeil', van Valentin Kataiëv. In het Russies luidt de titel 'Biëliëiët paroes odinoki', wat de eerste versregel is van een beroemd gedicht van Liërmontov[(1)]:

Een eenzaam zeil slaat witte glanzen
over een blauwverwaasde zee.
Wat zoekt het ver voor nieuwe kansen?
Wat liet het in vertrouwder stee?

De golven buitlen, winden fluiten,
de mast buigt neer en kraakt beducht.
Helaas! 't zoekt geen geluk daarbuiten,
zo min als het 't geluk ontvlucht.

Van 't helst azuur zijn 's waters vormen,
daarboven brandt het goud der zon,
maar 't zeil, oproerig, roept om stormen,
alsof 't in storm eerst rusten kon.

Als u ziet, weer eens een synthese van de Russiese dualiteit. Ten slotte, derde grote figuur van deze periode, de Oekrainiese lijfeigene T a r a s S j e v t s j e n k o , schilder, musicus, dramaturg en Poesjkiniaans volksdichter van Zuid-Rusland. Luister naar zijn 'Testament':

Wanneer ik zal sterven,
begraaft me in een koergan,
in 't midden der grote steppen
van mijn geliefde Oekraina,
zo dat de eindeloze vlakten,
de Dniëpr en de watervallen
zichtbaar wezen en hoorbaar weze
hoe de golven er bruisen.

Wanneer ze weg van Oekraina
't bloed der vijanden zullen voeren
in de blauwe zee, zal ik roeren
vlakten en bergen,
alles verlaten en opstaan

(1) Bew. Theun de Vries.

om te bidden tot de Heer. Maar tot dan
ken ik geen God.

Begraaft me en staat op,
breekt je boeien,
laat uit 't laffe vijandelik bloed
de vrijheid opbloeien.
En wilt dan, in 't grote gezin,
in 't nieuwe, het bevrijde,
een stil en goed woord
aan mijn herinnering wdjden.

Hierna begint dan de derde grote periode van de Russiese literatuur: de nieuwste Russiese letterkunde, van 1840 tot vandaag, en in het teken van de schepping van een nieuwe democratiese cultuur, als synthese van de vroegere adelscultuur en de steeds meer veldwinnende boerecultuur, met dien verstande dat in het Russies het woord ‘boer’ een heel klein beetje iets anders betekent als in het Zuidnederlands. Deze periode omvat ten eerste de gulden tweede helft der Russiese XIXde eeuw, èn de Soviëtliteratuur; wel weer een bewijs hoe in de Russiese geest deze laatste, voor ons zo revolutionnaire tijd, naadloos aansluit bij het voorgaande.

Als dichters zijn hier dus op de eerste plaats de volks- en boeredichters te vermelden: Nikolai Niëkrasov, die eens van de hongerdood werd gered door 15 kopeken te verdienen van een bedelaar, voor wie hij in een achterbuurt-slaapstee een rekwest opstelde; voor 't overige geen begenadigd stilist als Poesjkin, maar een zielsverheffend dichter, die door duizenden, waaronder veel studenten, werd ten grave gedragen; verder de Zuidrussen Alexei Koltsov en Nikitin. Daartegenover, als antithese, de erfgenamen van de vroegere adelscultuur; op de eerste plaats de reeds genoemde Tioetsjev, een cosmist en rechtstreeks opvolger van Poesjkin; de byzantinist Apollon Maikov, de impressionist Fiët-Sjensjin, een verrukkelik cameeënsnijder, en de ook reeds genoemde, oude tsarenvriend, maar vooruitstrevend dramaturg en fijn lyricus Alexei Konstantinovitsj, uit het geslacht der Tolstoi's. Van Apoechtin heb ik in mijn ‘Trap’ het door Tsiaikovski getoonzette gedicht ‘Dat je bestaat’ vertaald, dat ik hier andermaal laat afdrukken:

Stralen de dagen of zwijgen de nachten,
drijf ik op dromen of strijd ik op straat,
steeds, als mijn droomwijn en 't brood van mijn krachten,
is er één weten dat vóor mij uitgaat:
dat je bestaat.

Enkel dit weten, en recht is 't verleden,
jong elke dag waar mijn hartklop door slaat,

want er is niets in mijn leven, gebeden,
geestdrift noch scheppingen, of het ontstaat
aan je gelaat.

Laten de dagen dan zwaar zijn of helder,
laat dan mijn lot reeds getekend zijn, laat!
Enkel dit weten slechts zal ik steeds tellen,
zingend nog als Zijn stem me verlaat:
dat Jij bestààt!

Zeer populair in de kringen van vooruitstrevende jongeren was de op jeugdige leeftijd aan de ziekte van alle Russiese dichters uit die nitsjevo-tijd: de t.b.c. overleden poëet van liefde, natuur en een ideaal van goedheid: S e m i o n N a d s o n . Van hem dit bijna kinderlike ‘Seringen’:

Ik droomde van schemeringsluchten,
waar sterren op schitterden groot,
van lichtgroene wilgen die hingen
op blauwlichtend water in 't park.

En achter seringen verscholen
een huisje met jou aan het raam,
gans wit en met hangende hoofdje,
heel mooi, maar zo droevig en bleek.

Je weende, en lichtende tranen
zijn toen uit je ogen gerold.
Er weenden hoogmoedige rozen,
de nachtegaal weende in 't bos.

En telkens je zachtjes weer snikte,
benee, in de geurende tuin,
ontvlamde een glanzende glimworm,
en viel uit de hemel een ster...

U voelt het al, hierna moest onvermijdelik het symbolisme beginnen, wel te verstaan op Russies-realistiese wijs. Eerst nog op de voorzichtige manier van vooral een wijsgeer, ofschoon een mysticus: D m i t r i M e r e z j k o v s k i . Zeer bekend van hem is de mooie ballade van Sakia Moeni of Boeddha. Ziehier een edel liefdesgedicht, dat meer dan de banale klacht van een versmade, een aanklacht van de humanitaire denker is:

U hebt wellicht gedacht dat bleek en sprakeloos,
van u eens algeheel vervuld, door u verstoten,
ik nog weer naar u toe zou komen als een bedelaar
om aan uw voet geknield te mogen liggen snikken?

O dwaze ingebeelde! Hebt u nooit geboord
dan dat niet alle' als u in zalig nietsdoen leven?
Dat er ook denken is, en strijd, en eervol werk?
En dat u dàárnaast niemendal bent met uw schoonheid?

Ach zie om mij de tover van de wereld,
in mij die vonk onsterflike natuur,
ik heb de jeugd, ik heb mijn trotse vrijheid,
en Raffaël, en Dante, en Shakespeare!

En dat u denken zou dat ik me kwellen zal
en voor uw voet hulpeloos komen snikken?
Nee, schand, als ik aan u één traan verspillen zou.
Zoals ik u vergat, vergeet u me wel vlugger.

O gij verruklik en niet heel verstandig kind!
U hebt mijn woede niet verdiend, geloof me.
Maar als u kon verstaan wat voor kracht lag
daar aan uw voet en waar u mee gespeeld hebt,
mijn liefde, gespeeld, om alles stuk daarna te slaan -

Dan werd uw aangezicht van schaamte rood
en over mijn versmade hart en al zijn dromen
die u met eigen hand lichtzinnig hebt vernield,
niet ik, maar u sloeg dan in stomme wanhoop
aan 't snikke' en huilde stekend hete tranen.

Ook de romanschrijver I v a n B o e n i n, de Russiese Nobelprijs 1933, heeft uitstekende zgz. ‘paysagistiese’ verzen geschreven. Van hem deze ‘Kerkkruishaan’:

De haan die op het kerkkruis kraait,
hij staat zo hoog, hij loopt en draait
zo zacht, voorzichtig en zo licht,
hij drijft zo oeverloos in 't licht.

Hij staat daar, steil, met hoge borst
en sikkelstaart, de hoge vorst.
Hem na loopt gans de hemelstoet
en zingen, zingen dat hij doet!

Van 't leven zingt hij, van de dood,
van 't goede brood en mensenood,
dat jaren gaan als golven slaan,
als water vloeit en wolken gaan.

't Is alles waan, zo zingt de haan,
en na die droom àl weer gedaan -
het ouderhuis, de kinderlach
en alles wat je gaarne zag...

De grote vertegenwoordiger van het Russiese symbolisme was dan K o n s t a n t i n B a l m o n t, met zijn leus ‘Eta zjizn jest son’ = dit leven is droom. Van hem dit mooie gedicht ‘Zjensjtsjina’, de ‘Vrouw’:

De vrouw is met ons wanneer we geboren,
de vrouw is met ons in 't allerlaatst uur,
de vrouw is ons vaandel van strijd en van gloren,
de vrouw is verrukking, aanbidding, azuur.

Eerste verliefdheid en blijvende weelde,
eerste begroeting die ons leidt en richt,
makker van strijd die 't vuur met ons deelde -
de vrouw is muziek, de vrouw is het Licht!

Of deze glanzende ‘Rozen’:

Het schemert in mijn tuin van witte rozen,
het glanst er stil van rozen wit en rood,
mijn hart droomt vol, vol schaamte voor het boze,
maar heerlik en hartstochtlik groot.

Ik zie je aangezicht verbleekt verschijnen,
een golvend haar als een spiraal van droom,
je oog, verduisterd, sprekend in het mijne,
je lip, je lippen, rood van schroom.

Mijn liefd' is dronke' als trossen rijpe druiven,
mijn hart droomt vol van woorden heerlik groot,
de schemer in mijn tuin kan maar niet overhuiven
die rozen wit en glanzend rood!

Het einde van die periode is dan expressionisties en futuristies met A n n a A c h m a t o v a, I g o r S e v e r i a n i n en de cabaretkunstenaar A l e x a n d e r V i ë r t i n s k i, de dichter van ‘Aan je vingeren hangt wierookgeur’ en ‘Papegaai Flaubert’, een curieuse Russiese variant van Edgar Allan Poe's ‘Raven’:

Weer denk ik aan die nacht,
o meisje, toen je weende:
uit je geverfde ogen rold' opeens
in mijn glas wijn een blauwe edelsteen.

Ach hoeveel hoeveel keer
zag ik hem weer,
zag ik die nacht,
die nacht nog weer,
o meisje, die je meenam!

Nog hangen in 't salon
je lichtgevende kleren,
't enige licht dat deze dagen verft.
In 't hoekje treurt je papegaai Flaubert.
'Jamais' zegt-ie,
de hele dag zegt-ie:
'Jamais, jamais, jamais',
om dan in 't Frans te wenen...

De jonge Soviëtpoëzie begint waar deze laattsaristiese dichtkunst uitscheidt: de oude Sologoeb, de jonge Sergei Jesiënin, imaginist en zelfmoordpleger; Demian Biëdny, de toornende en bliksemende dichter van de Communistiese Marseillaise, die, gedurende hun strijd tegen de witgardisten, het Rode Leger door luidsprekers te horen krijgt; maar vooral Blok, Brioesov en Maiakovski. Valeri Brioesov was reeds lang vóór de revolutie een bekende figuur, met verzen als dit beroemde 'Metselaar':

- Metselaar, metselaar, wit in je kleren,
wàt moet je bouwen, voor wie?
- Nou zeg, geen tijd om te praten met heren,
dat's een gevangenis, zie.
- Metselaar, metselaar, flink zijn je handen,
maar wie verzucht hier eens in?
- Zeker niet jij, noch de hogere standen,
al voegt jullie 't stele' evenmin.
- Metselaar, metselaar, 's nachts in die kerker, wie zal daar zijn zonder schuld?
- Ja, licht mijn zoon wel, dat 's ook maar een werker,
daar is ons lot van vervuld.
- Metselaar, metselaar, zal-ie niet vragen
wie of de steen heeft gelegd?
- Nou zeg, pas op, geen geklets op de schragen -
weten 't àl zèlf wel - ga weg!

Alexander Blok, omgekomen van honger en koude, dromer van dat beerlike 'Blauwe Slaapkamertje' waarop Alexander Viërtiski muziek heeft geschreven, is vooral de dichter van de 'De Profundis' der Russiese revolutie: het poëma 'De Twaalf'. Die twaalf zijn soldaten van het Rode Leger, boeven, als je wilt, maar tevens twaalf apostelen, want:

...vooraan, met bloedig vaandel,
door de sneeuwstorm niet zichtbaar,
en voor kogels niet trefbaar,
glijdt daar zachtjes op zijn tenen,
in 't gestuit van sneeuwen edelstenen,
en een witte rozekroon:
Jezus Christus, Godes Zoon!...

De grootste dichter van deze periode, de Foesjkin van de 20ste eeuw en van de Soviëts, is de zoon van de Kaukasus, de futurist V l a d i m i r M a i a k o v s k i. Tegenover het vroegere ‘nitsjevo!’, de Russiese uitroep van desolaatheid, schreef hij als een zijner laatste werken het poëma ‘Chorosjo!’, ‘'t Is goed!’, en pleegde, na volbrachte taak, zelfmoord. Van die reus, de onver-taalbaarste aller Russen, ziehier uit zijn afscheidspoëma ‘Luidkeels’, het volgende[(1)]:

Geachte / kameraden nazaten!
Wroetend / in de vandezedagse / de versteende stront,
onzer dagen donkerte doorzoekend,
zult gij / misschien / ook naar mij vragen.
En, misschien, zegt / uw geleerde,
met geleerdheid verdekkend / der vragen zwerm,
dat toen namelik leefde / een ziedend zanger
en heftig vijand van ongekookt water.
Professor / zet de fietsbril af!
Ikzelf zal vertellen / over de tijd / en over mezelf,
Ik, assainisator / en waterdrager,
door de revolutie / gemobiliseerd en opgeroepen,
vertrok naar het front / uit de heretuinen
der poëzie...
Ook voor mij was het / voordeliger en / aangenamer geweest
op u per regel / romancen te schrijven.
Maar ik / kalmeerde / mezelf / staande
op de keel / van mijn eigen lied.
Luistert / kameraden nazaten,
naar de agitator / de schreeuwer-hoofdman.
De klaterbeekjes van de dichtkunst / overstemmend
schrijd ik / door de lyriese deeltjes,
als een levende / met de levenden sprekend...
Moeizaam / zal mijn vers / het massief der jaren doorbreken

(1) Vert. Mr. J. Huyts.

en wichtig / groof / zichtig,
te voorschijn komen
als in onze dagen / een waterleiding
nog gemaakt / door de slaven van Rome...
Sterf mijn vers / sterf als een gemeen soldaat
als, naamlozen / de onzen in bestormingen stierven.
Ik spuw / op het veeltonse brons,
ik spuw / op het marmerslijm.
Wij rekenen af met de roem / we zijn toch onder ons -
laat ons / een gemeenschappelik gedenkteken zijn...
Nazaten / controleert de zwemgordels der woordeboeken...
In de loop der jaren / word ik de gelijkenis
van versteend-staartige / monsters.
Kameraad leven / welaan / laat ons sneller doorstappen.
Laten we der dagen rest / volgens het vijfjaarsplan / door-stappen.
Geen roebel / cumuleerden mij
de verzen,
de meubelmakers
bezorgden geen meubels thuis.
En behalve / een schoon hemd,
zeg ik op mijn geweten,
heb ik niets nodig.
Verschijnend / in de Tse Ka Ka / der komende / lichte jaren[1]
steek ik
boven de bende / der dichterlike / strevers en sluwerds
alle honderd deeltjes / van mijn / partijboekjes
als communisties partijbiljet omhoog.

Tijdgenoten van Maiakovski waren verder Nikolai Asiëiëv, Boris Pasternak en Eduard Bagritski, een leerling van Sjevtsjenko. Van de nieuwste Soviëtdichters: Alexander Avdiëiënko, Alexander Bezymiënski en Alexander Zjarov, S. Kirsanov en M. Sviëtlov, Pavel Vasiliëv, S. Marsjak en de kinderdichteres Barto, N. Tichonov en Sergei Smirnov, Tvarovski en Michalkov, een der mededichters van het nieuwe volkslied der USSR, alsook van de o.m. door de film 'De vrolike Jongens' wereldbekende liederaar Liëbiëdiëv-Koematsj, heb ik al vroeger gesproken en een en ander gebracht. Het is nog moeilik een etiket te plakken op de Soviëtpoëzie van de daagse dag; de genres lopen schijnbaar door mekaar en wat ten slotte overheerschend zal blijken is nog niet zo duidelik te zeggen. Hoe het zij, het is steeds en meer dan ooit het Russiese-realisme. In tegenstelling met het Westen, waar de poëzie een soort van geheim-

(1) Tse Ka Ka=Centrale Controle Commissie van de Communistiese Partij.

schrift voor ingewijden werd, is de Soviëtpoëzie een zeer levend en levendig bestanddeel van het Russiese bestaan, niet alleen fijnproeverij voor literaire revues en bundeltjes, maar dagelikse krantekost, in de goede zin van het woord. Wezenlik poëzie uit en voor het leven. Histories literair zijn de Russen ons hier weer eens een stapje voor. Zij hebben weer aangeknoopt met het verleden, met de breedst mogelike opvatting van poëzie, terwijl wij hier nog de nadagen beleven van inderdaad kostbare fonteintjes, maar die ons niet wijs mogen willen maken, dat de brede stroom der dichterlikheid zich bij hun straal zou hoeven te beperken.

Laat ik dan eindigen op dit steeds actuele verbroederings-gedicht van Marsjak: ‘Gesprek op het dek’:

Op het stormdek van de stomer
spraken zij elkander aan;
zij aan zij zagen ze dromend
eilanden en schepen gaan.

D'ene droeg soldatekleren,
d'ander een matrozepak;
Spaans, gans rauw van leed, sprak d'eerste,
terwijl d'ander Russies sprak.

Kind van 't zuiden, kind van 't noorden,
't een kon 't ander niet verstaan;
maar aan beiden zijn zes woorden
dadelik naar 't hart gegaan:
Ibaruri
Lenin
Stalin
Komsomol
Madrid
Moskva...

En het scheen of plots twee volken
samen spraken, gans vertrouwd,
tussen 't water en de wolken,
op dat schip op 't eindloos blauw.

Johan DAISNE

[Gedichten]

De oude vrouw

Nu wordt ze met de dagen doover
en zit in 't zonlicht voor de deur.
Ze merkt niet hoe de sering hooger
klimt en kent geen kleur.

Ze kan nog enkel mompelen en bidden
en met de beenderige handen in den schoot
uren in het gele daglicht zitten;
Ze glimlacht reeds begrijpend tot den dood.

Soms zegt ze nog tot u ‘mijn vriend’,
maar in den avond ziet ze u niet staan.
Ze wijst u met den vinger, als een kind,
de zon die traag en rood zal ondergaan.

O nachtlijk duister...

O nachtlijk duister dat de leesten
in de stede naakt omlijnt
en de wilden en bedeesden
bij het morgengloren pijnt,

vlugger dan de zonnewende,
vlugger dan de lentetijd
aan de zachte vrouwenlende
droom verwekt tot eindeloosheid.

O nachtlijk duister dat de wonden
heelt en bet en openrijt,
uit bezit van leest en monden
groeit uw breede eeuwigheid.

Paul VAN KEYMEULEN

Bert Decorte

HET is zeer spijtig voor de Vlaamsche poëzie en voor de poëzie tout court, dat hier te lande zoo weinig omslag werd gemaakt van Bert Decorte's jongste onderscheiding: den Grooten Regeeringsprijs voor de Poëzie, tijdvak 1941, 1942 en 1943. Honderden organismes spannen zich sedert meer dan honderd jaren in, met veel geduld en weinig geld, om onze cultuur een paar verdiepingen op te heffen. De uitreiking van een Driejaarlijkschen Prijs zou een gebeurtenis moeten worden, vooral waar het gaat om een talent als dat van Bert Decorte. We zijn echter gemachtigd te verklaren, dat bij volgende prijzen meer aandacht aan de regie er van zal worden besteed.

Decorte werd bekroond voor den bundel ‘Een stillere Dag’, uitgegeven door het huis Manteau, in Maart 1942. Voor het vorig tijdvak stond hij reeds in de finale in competitie met Herwig Hensen, die bekroond werd. Zijn voornaamste concurrenten dezen keer waren André Demedts, Luc Indestege, Jan Vercammen, Luc. Van Brabant, Marcel Coole.

De juryleden waren Franz De Backer, Achilles Mussche, Pieter Buckinx, Adolf Herckenrath en Baziel De Craene.

De prijs kon aan niemand beter toegekend worden dan aan Bert Decorte. Een onderscheiding is eerst en vooral de bekroning van een betrekkelijke waarde. De beste bundel van een bepaalde periode kan op zich zelf een mager beestje zijn. ‘Een stillere Dag’ biedt echter zoo'n weidschen waaier van absolute schoonheden, dat werkelijk van een grooten prijs mag gesproken worden.

Men kent de ontwikkeling van Bert Decorte. Hij debuteerde met ‘Germinal’. Het was echter meer dan een kiemen van zijn talent. Hij bracht ons met den eersten keer in het tropische woud van driftige droomen en zinnenvuur. Nimmer sedert Van de Woestijne was bij ons iemand aan het woord gekomen, die zoo prinselijk mild met klank en rhythme goochelde. Er stak daarenboven een vaart in dit vers, die den onthutsten lezer voortstuwde, niettegenstaande zijn remmingsdrang om ook eens naar de diepte, naar den tweeden zin van deze betoovering te peilen. Het was overbodig. Decorte had het bewijs geleverd, veel pregnanter dan Van Ostayen bijvoorbeeld, dat men ook zalig worden kan door poëzie zonder duidelijk begrip, maar met een bijna uitsluitende fascinatie van beelden, zang en innerlijk verantwoord tempo. Men hoefde geen profeet te zijn om onmiddellijk te voelen dat iemand met dergelijke instrumentatie eens alles zou kunnen zeggen, als het leven er maar mocht in gelukken hem in zijn waren greep te krijgen. ‘Germinal’ wàs echter reeds leven, hiervoor stond de waarachtigheid in van Decorte's accent.

Zijn tweede bundel heette ‘Orfeus gaat voorbij’. De titel zelf verlokt ons om te verklaren dat hier reeds meer orchestratie aanwezig was. In zijn eerste periode ijlde en jubelde de dichter nog zelf. In ‘Orfeus’ is de eerste fase van bezinning ingetreden. De dichter is na zijn ‘pythische wartaal’, zooals Marnix Gysen Decorte's factuur noemt, aan het luisteren gegaan. Hij verneemt echter

in zijn tweede boek een dubbele bron van geluid. Eerst en vooral ruischen zijn eigen heidensche psalmen nog voort, weliswaar eenigszins krampachtiger, want voorbij hun eersten opgang. Maar er is tevens iets sereners in sommige verzen gekomen, iets dageraadsachtigs na de zwoelheid van de middernachtelijke hekserijen. De tooverleerling had den bezem weer in den hoek gezet.

Het derde bundeltje brengt een bewerking van Geisha-liedjes. 'Yoshiwara' heet het. Wie zou meenen dat deze oefeningen zonder belang zijn voor Decorte's ontwikkeling, vergist zich. Hoewel Villonaansch van sfeer, maar dan met totaal andere verhoudingen, bleek het hoofdzaak voor Decorte zich gedrongener te leeren uiten.

Beschouwen we 'Yoshiwara' als 'oefening naar buiten'.

Toen kwam 'Een stillere Dag', de volkomen geslaagde groote en grootsche stap naar volledigen inkeer; zoowel naar vorm als naar standpunt tegenover het leven is het een radikale vernieuwing.

Wie had ooit gedacht dat Decorte een bundel sonnetten zou schrijven? Er is echter sonnet en sonnet. Hier geen kluistering aan de oude strenge matrijs. Rijmschema en caesuur en versvoeten, Decorte lapt ze aan zijn zolen. Maar welke zolen! Ze verbinden den vasten grond met een voet, die één zwier en lenigheid en veerkracht is. Pas tegen het einde van den bundel is een soepele klassiciteit in aantocht, die aan het vers een meesterschap geeft om ons te voldoen en te beroeren naar geest en hart.

Niets heeft Decorte ingeboet van zijn vroegere weelde. Hij heeft alleen gesnoeid en aldus de zuiverste harmonie bereikt tusschen bron, stortvloed en stroom. Wat echter de diepere bekoring van dezen 'Stilleren Dag' uitmaakt, is de acuut ervaren en warm verwoorde levenswijsheid. Even rijk als vroeger zijn exotisch bloesemende verbeelding is thans de korf der vruchten. Het is zeer moeilijk voor een mensch alleen om een volledig bilan der menschelijke belevenissen op te maken. Decorte heeft ook nog niet alles meegemaakt, maar wat hij van het leven heeft geproefd en hoe hij er zich heeft over bezonnen, staat hier in miraculeuze menschentaal uitgezegd. Het register van zijn psychische gewaarwordingen is van een indrukwekkende vleugelwijdte. Nergens hapert men aan iets geforceerds en deze volledige overgave aan zich zelf en aan het spontane woord bewijst, indien het nog moest bewezen worden, hoe poëzie allesbehalve een spel is. Wie tot dergelijke vaststelling aanleiding kan geven, is een groot dichter.

K. JONCKHEERE

P.S. - In December 1943 verscheen van Bert Decorte nog de bundel 'Refreinen', uitgave Manteau.

Slotballade

In den naam des Vaders dien 'k niet ken,
in naam der milde moeder Aarde,
in naam van die ik zelve ben,
Decorte, kaal en zonder waarde,
schenk ik dit christen boekje aan hen,
de halve alsook de heelbehaarde,
verketterde discipelen,
die nooit hun eigen zieltje spaarden.

Ik schreef het met een puntge pen.
Ik ben geen van die fijnbesnaarden,
zoo geen verwaterde Jan-hen
die eeuwig deugd aan vreugde paarde,
doceerend in een kippenren,
maar een van die niet best vermaarde,
vermeetle wederwilligen,
die nooit hun eigen zieltje spaarden.

Want 'k ben zoo een die nimmer wen
aan wet en wil der getabbaarden,
één van die vrije vogelen
die niet in 't hoenderhok kan aarden,
een die de dolste paarden men,
maar ook een dier met walg bezwaarden,
dier stevige onbestendigen,
die nooit hun eigen zieltje spaarden.

Prins Dwarshout, zoo ik schamp en schen
en keer mijn hakken der eerwaarden,
verslijt mij liefst voor wat ik ben,
die nooit zijn eigen zieltje spaarde.

Bert DECORTE

Meeningen over de novelle ‘Regen’ van Hubert Lampo

UIT het essayistisch werk van Lampo wisten we reeds dat hij sympathiseerde met het litterair procédé dat door Johan Daisne werd toegepast. Dit blijkt thans zeer duidelijk uit het feit dat Lampo zich in zijn novelle ‘Regen’ (bijvoegsel ‘Zondagspost’ van 10-2-46) eveneens aan het surrealistische genre heeft gewaagd.

We moeten hier nochtans onmiddellijk aan toevoegen, dat Hubert Lampo zulks voorzichtiger deed dan de Gentsche auteur.

Waar Daisne in zijn werken definitief breekt met de gangbare roman- en novelleconstructie door den lezer te verplichten zijn schepping - zoowel reëele als surreëele - zonder aarzelen te aanvaarden of te verwerpen, daar laat Lampo een diplomatische veiligheidsmarge. Laat ons dit even verduidelijken. Waar bv. Daisne de reïncarnatie behandelt - reïncarnatie die uiteraard buiten het terrein van het rationeele en empirische valt - daar aarzelt hij niet dit verschijnsel als waarheid, als een absolute normaliteit voor te stellen. Zoo ook in zijn tooneelstukken verwerkt hij conflicten en toestanden die aan de nuchtere sceptici als bokkesprongen van een overprikkelden geest verschijnen. Doch daar bekommert hij zich niet om. Wie deze spiritueels actie niet wil volgen, aanvoelen of aanvaarden, is daar vrij van, doch Daisne duldt geen compromis door een publiek tegemoet te komen dat niet tot de kern van zijn kunst kan of wil doordringen. Zoo stelt hij in ‘De Trap van Steen en Wolken’ een leven op het tweeledige plan voor: het reëele en alledaagsche leven van een normaal mensch en het surreëel bestaan van denzelfden persoon. Zulks komt overeen met twee menschelijke activiteiten: ‘doen’ (gewoon leven) en ‘droomen’ (hetzelfde leven herscheppen in overeenstemming met een geestelijke conceptie).

Anders uitgedrukt en herleid tot de meest simplistische voorstelling, stemt zulks overeen met het materieel leven en het leven des geestes. Dit leven des geestes droomt de mensch zich als het ideaal; het kan slechts geleefd worden wanneer het eerste leven niet oppositair is aan het tweede. Wat neerkomt op een volstrekte onmogelijkheid: steeds zal het reëele leven, in de beteekenis van banale alledaagschheid, het ideëele en ideale leven dwarsboomen en derhalve onmogelijk maken. Hieruit volgt dat dit laatste leven steeds van spiritueelen aard is.

Welnu, dit spiritueele materialiseert Daisne in zijn kunst, zoodoende dat hij naast het gewone het andere leven stelt, even aanvaardbaar, doch op een ander plan. Als hij nu in ‘De Trap van Steen en Wolken’ deze dualiteit voorstelt, dan doet hij zulks met ernst en overtuiging. Hij vraagt niet te gelooven en aan te nemen. Hij eischt dit van den lezer en dat is als kunstenaar zijn recht.

In de novelle ‘Regen’ van Lampo wordt ons ongeveer een zelfde thema voorgesteld als in ‘Renée’ van Daisne, weliswaar anders geïnterpreteerd door

andere polarisatie en volledig verschillend naar technische uitwerking en situeering, maar toch met een identieke kern: de reïncarnatie.

Lampo doet zulks op zijn manier: eveneens ernstig, er voor zorg dragend de bijzondere atmosfeer te laten aanvoelen door wendingen, die enkel een subtiel en rijk gemoed suggereeren, i.e.w. hij doet zulks meesterlijk.

Dat hij de belofte die hij in de Vlaamsche literatuur was meteen tot een zekerheid heeft herschapen, laten we buiten discussie. Enkel dit eene nog: hij is een auteur van de jongste generatie en staat borg voor de toekomst van de Vlaamsche letterkunde. Dus... doch laten we niet afdwalen.

Wij zegden dus dat Lampo voorzichtiger is. Hij laat een marge voor de critici, die het 'droom'-gedeelte in de pejoratieve kwalificatie van 'totaal fantastisch' zouden kunnen situeeren. Door twee personages te scheppen - de toehoorder en de verteller - weet hij een gevaarlijke klip. te omzeilen. Hij zelf, de auteur, neemt geen standpunt in, omdat hij arbitrair blijft. De toehoorder luistert en de verteller verhaalt het 'sprookje' van de reïncarnatie.

Wat doet de toehoorder? Hij reageert niet en laat aan het scepticisme carte blanche.

Wat doet de schrijver? Hij concludeert niet en doet dus in feite hetzelfde van den toehoorder.

Lampo heeft, schijnbaar, geen duidelijke stelling genomen. Hij liet een speelruimte. Wie het surreëele van de reïncarnatie wil of kan aannemen, is vrij. De anderen kregen de keuze het te verwerpen, met dien verstande dat ze mogelijks - in het allergunstigste geval - het esthetische van het irrationeele novelle-gedeelte zullen naar waarde schatten. Doch eischen dat men zulks voor waarheid - in de minst philosophische beteekenis van dit begrip - zou aanvaarden, dat deed hij niet.

En of zulks nu een eigenschap of een gebrek is, wenschen we liever in het midden te laten. Hoofdzaak is dat hij zijn oeuvre en de Vlaamsche literatuur met een merkwaardig stukje proza heeft verrijkt.

De lezing van deze novelle bevelen we aan al de literatuurliefhebbers aan, inzonderheid aan de geniepige criticasters die de jongste Vlaamsche letterkunde met een ongemotiveerd genoegen als provincialistisch en hopeloos bestempelen.

Men vraagt zich af waarom?

Rik LANCKROCK

Van den hak op den tak

De stem van twee Vlaamsche profeten

‘Het hapert onze Belgische schrijvers zeker nog al wat aan kiesche taalkennis en aan een wel doorgezette gedachtenleiding; doch het gebrek wordt dagelijks al minder en minder aanstootelijk. Wij zijn, tegenover de Hollanders in vergelijking gesteld, niet zoo kuisch en zoo kiesch, niet zoo ernstig statelijk als zij, maar misschien wel wat levendiger en wat meer populair, 't geen juist eene behoefte is voor ons land, waar het volk, en niet de geleerden, de taal moet opbeuren. Ons avenir literaire laat zich met goede voorteekenen zien.’

JAN-FRANS WILLEMS

(Uit een brief aan Potgieter, 30 April 1844)

‘Sedert vele eeuwen had Belgenland onder vreemden dwang gezucht, of zijn lot was vastgehecht geworden aan het lot van andere volkeren. Het recht tot eigen ontwikkeling had het verloren.

1830 sloeg op de klok des tijds. Het Belgisch volk stond op; het streed, het kampte om de vrijheid, het zegepraalde... Maar nauwelijks is de laatste triomfgalm in het ruim verzwonden, of de twistfakkel stort hare vonken over ons uit: wanorde, mistrouwen, onzekerheid, haat en verdeeldheid richten zich dreigend op tusschen de overwinnaars...

Maar te midden van dien hopeloozen toestand, van dat gevaar, zendt de hemel zijn licht over het Belgisch volk; hij toont ons de star onzer onafhankelijkheid, de star onzer macht, de star onzer toekomst...’

HENDRIK CONSCIENCE (Redevoering van 8 April 1853)

Over dichterlijke samenscholingen

Een aankondiging van ‘Scieutia’ (maandblad voor kunst, wetenschap en geestesleven, Mechelen) meldt ons het bestaan van twee nieuwe dichtersscholen, een Gentsche en een Antwerpsche, elk een zeker aantal vertegenwoordigers omvattend. Op een paar scholen minder of meer komt het in onzen tijd van verlengden leerplicht en kultureelen uitbouw in de breedte, hoogte en lengte (in afwachting van de diepte) nu werkelijk niet aan. Volgens dit bericht staat de Gentsche school er nog beter voor dan de Antwerpsche; want deze moet het enkel met een drietal leden en een ‘e.a.’ -afkorting stellen, terwijl gene niet alleen een vijftal leden telt, maar daarenboven over Johan Daisne als ‘haar centrale lichaam’ beschikt. Wat zullen de andere Gentsche ‘centrale lichamen’ daarover denken uit de andere ‘Gentsche scholen’?

Of het nu haringen of dichters betreft, hoe meer scholen, des te meer leven en beweging. En het is misschien zelfs mogelijk van verschillende scholen tegelijk vertegenwoordiger te zijn. Waarom zouden de dichters ook niet beginnen cumuleeren? De menschen uit het onderwijs moeten het wel doen om rond

te komen en achter het intellectueele prestige van hun land. hun eigen stoffelijke armoede te verbergen.

Gentenaars (en Antwerpenaars ook waarschijnlijk) zijn nogal dikwijls eigenzinnige menschen. Liever dan te wijzen op wat hen verbindt en ondanks alles bijeenhoudt, vinden zij er hun vermaak in, den nadruk te leggen op wat hen scheidt.

Daarom, laten wij elkaar de waarheid zeggen, dankbaar voor een eerlijke opinie en op onze hoede zijn voor allerlei soorten van wierook. We dienen voor elkaar niets te verbloemen. Ons aller vader en moeder zijn alleszins niet van een Gentsche school; anders hadden zij het vijgeblad niet gewild.

Het Leven zèlf legt het organisch verband, veel sterker dan alle kunstmatige akkoordjes, ontstaan uit ‘consentement mutuel’. Van de adoration mutuelle willen we eveneens niet weten.

Mogen we allen nog lang op ons eentje vagabondeeren langs de vele litteraire wegen. De sterke man staat alleen, zei Ibsen. Maar de dictatuur heeft zelfs bij de verwoedste democraten den lust aangewakkerd, er hovelingen en satellieten op na te houden. - J.

Pampoesologie

In twee verhalen, toevallig in hetzelfde tijdschrift verschenen, trof ons een zelfde naam, zonnig en ondeugend, typisch voor het zomerseizoen: Pampoes. Julien Kuypers, uit Brussel, en Lode Cantens, uit Antwerpen, zijn beiden onder deze klankrijke bekoring bezweken. In Kuypers' ‘Minneborre’ geldt het een meisje, bij Cantens een man. Terwijl we zoo aan het filosofeeren zijn, hoe men denzelfden naam te Brussel een vrouwelijken en te Antwerpen een mannelijken inhoud en vorm geeft, terwijl we zoo in dien Pampoes-poespas aan het soezen gaan, herinneren we ons plots, die klanken nog gehoord en het beeld, dat ze opwekken, nog gezien te hebben. Te Brussel of te Antwerpen? In een vorig leven? Bij Baekelmans, Teirlinck, Toussaint, Timmermans of Claes? Alleszins in een vorig tijdperk, meenen we aanvankelijk, in een op woordklank gespitste periode uit onze nationale literatuur, toen men zoo graag en zoo veelvuldig pampoesde en onomatopeede.

Na lang zoeken en tasten (we gaven het bijna op) hadden we de andere (of een van de andere) Pampoes te pakken (gelukkig een Brusselsch, geen Antwerpsch exemplaar!) in August Vermeylens roman ‘Twee Vrienden’.

En driemaal is er water mee gemoeid: de ‘borre’, de Schelde, de Zee!

Zoolang onze Rebecca's en Max de Winters Rozeken Van Dalen en Smul heeten, leve Pampoes, symbool van de levenskrachtige, schalksche kleinheid van onze literatuur!

J.

Literatuur, oorlog, weerstand

OVER de Hollandsche Verzetsliteratuur werd er reeds heel wat geschreven, over de Vlaamsche zoo goed als niets. Zij bestaat nochtans ook, maar is minder bekend. Laten we thans over het geheel geen waarde-oordeel vellen. Vermijden we, het buitenland te overschatten en het onze te misprijzen. Met de Breendonk-geschriften bijvoorbeeld, waarvan dit van Franz Fischer stylistisch het beste en dit van Victor Trido het aangrijpendste, kan een Dostojefski of een Dante van morgen een meesterwerk opbouwen. Herman Van Snicks 'Reportage-Europa 1930-1945', A.H. Gannets 'Vlaanderen veegt' en andere uitgegeven of nog onuitgegeven werken bevatten flinke brokstukken. Het is niet allemaal verlies, zooals diegenen smalen, die er steeds op uit zijn om slechts de winst van het buitenland te zien.

Vergeten we bijvoorbeeld niet, dat de beste Duitsche oorlogsliteratuur van deze eeuw tien jaar na 1918 werd geschreven, ofwel verschillende jaren onopgemerkt bleef en door het succes van Remarque plots werd 'ontdekt'.

Op dit oogenblik kan men enkel oorlogsliteratuur verwachten van de slachtoffers zelf, d.i. van gekwelde, gepijnigde, gebroken menschen. Men moet hun eerst den tijd laten voor een volledig herstel. Deze Geteekenden, wier stigmaten bij elke nieuwe Lente weer aan het bloeden gaan, hooren wij de woorden herhalen van een van Heine's 'Zwei Grenadiere': 'W i e b r e n n t m e i n e a l t e W u n d e'.

Beziet bij deze hoopvolle Lente de naakte, kaalgeschudde boomen. Ook zij hadden het in den Winter hard te verduren. Morgen reeds dragen zij bloesems, weldra bladeren, en later komen de vruchten. Sluiten we onze oogen niet voor de feiten van gisteren. De enkele hier bijeengebrachte getuigenissen zullen u er aan herinneren. Maar laten we in de mate van het mogelijke er een Lentemystiek op nahouden: geen door valsche illusies geïmproviseerde, maar een die rekening houdt met al de er aan verbonden moeilijkheden, en deze zijn legio. Zij mogen ons evenwel in onzen drang naar Herleving niet verlammen; maar het heeft ook geen zin ze te negeeren.

Een dictatuur houdt niet van schrijvers en getuigen, die tevens vrije menschen zijn. Zij heeft hen op alle mogelijke en onmenschelijke wijzen het zwijgen opgelegd. Potlood, vulpen, papier, ja zelfs het gesproken woord werd aan haar slachtoffers ontzegd. Daarom zal het ontzaglijke leed van de duizenden, die met hun leven zèlf hebben moeten getuigen, door anderen te boek moeten worden gesteld. De knechten en lakeien van de dictatuur krijgen daarentegen de gelegenheid om zich uit te schrijven. In de mate, waarop de 'zwarte' literatuur, d.w.z. deze geschriften die den nazigeest van 1933-44 voort zouden willen propageeren, in de nabije toekomst door de Democratie zou kunnen geduld worden, zal ook de Verzetsliteratuur in kracht toenemen; want zij beteekende de weerbaarheid van gisteren en zij zal ook de weerbaarheid van morgen zijn. Krijgt haar opponente den genadeslag (wat gehoopt moet

worden door al wie in 1940-45 heelt geleden), dan mag de weerstandsliteratuur ook hààr taak als geëindigd beschouwen.

Wij moeten groeien naar het nieuwe morgenlicht. De nacht heeft uit. Wij moeten ons aanpassen. Maar daarin bestaat precies het drama van den weerstander. Weerbarstig te zijn tegenover de zg. 'nieuwe orde' was juist zijn hoogste deugd. De man van den weerstand steekt thans nog grootendeels in zijn oorlogsmentaliteit, -huid en -kleeren.

Waar wij dienen voor op te passen is, dat België geen nieuwe Wies Moensen, Frans Daelsen en Cyriel Verschaeve's kweekt. Er bestaat voor vrijheidlievende menschen daar maar één middel toe: het talent van waar het ook kome in geen geval fnuiken; maar verhinderen dat het de advocaat worde van een slechte zaak.

Na 1918 waren de cultureele uitingen van het Vlaamsch-Belgische minimalisme braafjes en tam, die van het Vlaamsch-nationalistische maximalisme hartstochtelijk en gedurfd. De Jeugd voelde zich aangetrokken tot de waaghalzen en keerde de kalme bezadigden den rug toe. Alle tusschenoorlogsche moeilijkheden zijn daaruit voortgevloeid. Nu hebben de feiten bewezen, dat de bezadigde minimalisten het bij het rechte eind hadden, terwijl de maximalisten niets anders hebben voorbereid dan den weg naar het verraad, 'de onderwerping en de schande' van 1940. Het dient evenwel erkend, dat de besten onder hen vóór 1933 hebben klaargezien en den terugweg zijn ingeslagen. De fout van 1918 mag niet worden herhaald. Onze goede en rechtvaardige zaak dient met geestdrift en hartstocht te worden beleden en verdedigd.

In 1918 begreep de jeugd de verbittering niet van hen, die uit de loopgraven terugkeerden. Thans kennen de tot man gerijpte jongelieden-van-toen ook de ontgoochelingen van den mensch, die uit den oorlog komt als uit een hel en zich den vrede als een paradijs heeft voorgesteld. Neen, het is een vagevuur. Wij hebben den indruk, dat de jeugd van vandaag wèl de tragedie van de overlevenden uit de Duitsche folterkampen begrijpt. Dat onder hen of voor hen een Suëtonius, een Dostojefski, een Heine opsta, niet een navolger van deze grooten van vroeger, maar equivalenten.

Zoo'n uitbarsting van levenskracht als in 1918 zal het deze maal niet worden. De Weerstand (d.i. de som van alle gezonde, moreele en intellectueele, nationale krachten) heeft het daarom al te hard te verduren gehad. Als een Kanaalzwemmer is hij uitgeput; maar de schijnbaar nooit opdagende kust werd bereikt! De verloren krachten komen thans stilaan terug.

De twintigste eeuw beleven wij als een tweede 'zestiende eeuw'. Reformatie en Contrareformatie, Luther en Erasmus dragen andere namen. Laten we hopen, dat ook wij onze 'zeventiende eeuw' zullen krijgen, deze maal zonder Spanjaard. Misschien kan Erasmus, met zijn verouderd Latijn, maar zijn eeuwig juiste diagnose, ons daarbij nog helpen.

JAN SCHEPENS

Vader en zoon
(vervolg)

V. - Ballade van het vierde kruis

Gij hebt ons smart'lijk lijden toebedeeld,
O God, maar daarvoor ook Uw Zoon gezonden:
Uw liefstgeboor'ne en Uw evenbeeld,
Zelfs met Zijn doornenkroon en geeselwonden.
Sindsdien, wanneer de wereld ons besteelt,
Ons fnuikt en foltert in ons zielsverlangen,
Is Hij het die de ergste wonden heelt, -
Maar zelf hebt Gij niet aan het kruis gehangen.

Het was Uw Zoon maar; en het mag dan zijn,
Dat Gij met Hem één zijt langs and're banen
Dan voor 't gezond verstand aanvaardbaar schijnt
En voor de ketterij der Arianen:
Zelf leedt Gij niet die duldelooze pijn,
Gij werdt niet in Gethsemane gevangen
En weggesleept en tot Gij dood zoudt zijn
Tusschen twee roovers aan het kruis gehangen.

Ontken het niet: Gij hieldt U achteraf,
En liet een ander voor de zonden boeten
Van heel een menschheid die Gij 't aanzijn gaf
En die Ge als zwijnen in hun draf laat wroeten.
De schepper knoeit, - het schepsel wordt gestraft, -
Dan nog een Zoon, om't schepsel te vervangen:
Het is omslachtig, - maar vooral is't laf,
Want Gij hebt nimmer aan het kruis gehangen.

Was Hij niet zoo zachtmoedig, 'k spoorde Hem aan
Zich in een nieuwe hemelvaart te wreken,
Aan 't hoofd van booze engelen ruim baan
Voor 't nu eerst in zijn eer herstelde teeken
Makend: het schandhout, de ontzielde waan
Van schietgebeden en van kerkgezangen,
En U er naar het leven mee te staan
En U als Barabbas aan 't kruis te hangen!

Geef, God, dat mij geen sluitrede ontgaat
Bij 't overpeinzen van Uw duister wezen;
Uw best verweer is dat Gij niet bestaat

En dat Gij mij dus ook niet hoeft te vreezen.
Maar vrees mij tóch maar, Gij die 'k leven laat,
Want als een bloedhond volg ik al Uw gangen,
En maak mij eeuwig schuldig aan die smaad:
Zelf hebt Gij nimmer aan het kruis gehangen!

VI. - De werkplaats in het bosch

Mundi fabricator est in diminutione (Marcion)

Toen ik de Chaos uitgetreden was, -
De holle weg geleek een navelstreng, -
Vond ik in 't donker woud een vuurschijn gloren,
Waar God de kleine plek bewoonde die
Nog niet aan de onzuiverheid ten prooi viel.

Hier zwoegde Hij bij kaarslicht aan een draaibank,
En paste verre maten aan elkaar, -
Ver, omdat alles wat hier toegepast
En als model beproefd werd in de wereld
Rechtvaard'ging vond in grootere verhouding:

Een knikker, die Hij in een doos liet vallen,
Verbeterde 't gebrek der zwaartekracht
Om zich gewetenloos in dienst te stellen
Van moordtuig, oorlogs- en beleeg'ringswapens
En van de hand die Cyrano versloeg.

De dood werd voorts, nog algemeener en
Ook waar geweld niet heerschte, overwonnen
Door de aanmaak van een stel duurzame poppen,
Die op de draaibank in een paradijs
Dronken van liefdeslust te leven schenen;

Terwijl de liefde niet door toorn beschaduwd,
Door haat en door het starre zelfbehoud,
Maar door de zachter schaduwen van 't kaarslicht
In slaap gewiegd werd na de eed'le extase
Van buiten zich te branden in een ander.

Kunstmaat'ge landschappen, huizen, kasteelen,
Volmaakt en als een zaal'ge lust voor de oogen,
Ontsproten aan Zijn handen, die zoo godd'lijk
Hamer en beitel, boor en zaag hanteerden,
Dat deze wereld zich wel voegen moest...

Maar ik, die pas nog in de wereld toefde,
Ik twijfelde aan die dwang van hier naar ginder
En aan Zijn macht om meer te doen dan dit:
Wetten te stellen, waar de mensch van afwijkt
En die geen wetten zijn, omdat zij falen.

Ik sprak tot Hem: ‘Eer dat de moord verdwijnt
Omdat een knikker glad in doozen rolt,
Eer dat de liefde Schoonheid's marionetten
Tot tastbaar en vereeuwigd voorbeeld neemt,
Eer dat de mensch naar dit geknutsel zweemt,

Dat Gij meent naar Uw hand te kunnen zetten,
Eer dat in 't nuchtervale licht verschijnt
Waarmee Gij bij Uw walmend kaarslicht solt,
Zal alles blijven als het vroeger was
En nimmer worden zooals Gij't bedoelde!’

Hij boog het hoofd, en knutselde nog voort
Aan een nieuw stuk, dat 'k meende te herkennen,
En wierp me een van Zijn blinde blikken toe,
En sprak alsof Hij een beschikking voorlas,
Terwijl Zijn handen onder 't werk niet talmden:

‘Helpt gij mij niet? Ik repareer hier niets
Dan wat gijzelf brooddronken hebt verdaan.
Nu komt uw oude speelgoed aan de beurt,
Dat gij versmeet, waarom ge als kind gezeurd
Hebt, dat gij in een rommelhoek liet staan.

Herken de knikkers die gij toornig staalt
Van makkers die er nog veel minder hadden,
De poppen die gij niet op tijd gevoed hebt,
En 't klein kasteel waarop ge uw hakken zette
Omdat het minder mooi leek dan in de aanvang.’

(Slot volgt.)

S. VESTDIJK

Okt. 1942. - Uit den bundel ‘Gestelsche Liederen’.

Herinneringen aan mijn vader

TOEN mijn vader op 3 April 1945, op een stroozak in de hel van Bergen- Belsen zijn strijd tegen de typhus-ziekte moest verliezen, omdat de uitputting en de vuilheid zijn lichaam en zijn moreele sterkte hadden gesloopt, liet hij, in tegenstelling met de meeste, bij historische gebeurtenissen betrokken politici, geen bundeltje ‘mémoires’ na.

De afwezigheid van de gewenschte atmosfeer tijdens zijn ballingschap op Grand Gallet, te Pont-de-Claix, en het gebrek aan een stukje potlood in de concentratiekampen, lieten niet toe dat hij wat herinneringen neerschreef.

Toen we nog samen waren op het 17e eeuwsche kasteel van Montastruc, te Zamonzie, bij Bergerac, was hij nochtans van plan de manier, waarop hij de voornaamste mijlpalen in zijn leven had bereikt, toe te lichten. Hij ontwierp zelfs de eerste hoofdstukken, maar de bekommernis om de zijnen aan het heimwee en de verveling te onttrekken, deed hem er toe besluiten zich eerst met ons bezig te houden.

Later, toen we hem verlaten hadden en hij als eenzame zijn ballingschap doorworstelde, schreef hij veel brieven. Daarin vertelde hij herinneringen aan zijn vader, den rijkswachtbrigadier; aan zijn moeder, die met de inkomsten van een kruidenierswinkeltje drie kinderen in 't leven moest houden, en uit zijn publiek leven. Die brieven zouden hem na het einde van den oorlog als grondstof gediend hebben om zijn plan uit te voeren. Maar de Duitschers voerden eerst hùn plan uit en door middel van hun concentratiekampen doodden ze lichaam en geest van vele vrienden der vrijheid, waaronder ook den eenzame van Grand Gallet.

Mijn vader heeft dus geen bundeltje ‘mémoires’ nagelaten. Indien hij ze echter wèl had kunnen schrijven, dan zou hij niet vooral over de funkties, die hij bekleedde, hebben uitgeweid, maar wel grootendeels gehandeld hebben over de middelen, die hij aangewend heeft om zijn levensprogramma te verwezenlijken: bijdragen tot de ontvoogding en de ontwikkeling van de menschelijke persoonlijkheid, om te bereiken dat iedereen de waarden van het leven zou beseffen.

Mijn vader heeft het turnen steeds beschouwd als een van de schoonste middelen om den ontvoogdingsstrijd te voeren. Het was dan ook in de turn- bəweging, dat hij zijn eerste ambten bekleedde en zich het eerst ten dienste stelde van de gemeenschap.

Als atheneumstudent deel uitmakend van een groepje Liersche jongeren, die in de lichamelijke opvoeding het heilzaamste middel zagen om de moreele en physische opleiding van zichzelf en van anderen te verzekeren, deelde hij ook de meening zijner gezellen, dat zij niet bij de pakken mochten blijven zitten. Zij stichtten een turnkring en mijn vader maakte als lid van het propaganda- komiteit deel uit van het bestuur. Op 18-jarigen leeftijd zond hij zijn eerste pennevruchten de wereld in. Zijn ‘Wijsbegeerte der Turners’ moest dienen om

de menschen wakker te schudden en hen aan te sporen de turnsport, die niet alleen de spieren staalt maar ook de wilskracht en de vrije tucht aankweekt, te beoefenen. En alsof het turnen zelf en het in leven houden van hun jonge vereeniging nog geen zorgen genoeg baarden, richtten de bestuursleden nog voordrachten in. Zij wilden vooral hun leuze, een gezonde geest in een gezond lichaam, in praktijk stellen.

Die eerste geestdrift heeft mijn vader nooit vergeten. En later vertelde hij ons niet alleen over de duurzame eigenschappen, zooals karaktersterkte, fairheid en flinkheid, die hij dank zij het turnen verworven had, maar hij verdedigde het turnen en de turners ook, toen nij gewapend was met de kracht der officieels functie.

Ik heb hem één zijner gelukkigste oogenblikken weten beleven, toen hij den inhoud van het staatstelegram, waardoor hij als afgevaardigde der Belgische regeering in 1938 naar de Sokolfeesten te Praag werd gezonden, verwerkte. Toen werd een droom voor hem werkelijkheid. Hij zou dan toch het mirakel zien, waarvan allen, die het reeds hadden aanschouwd, zegden dat het onmogelijk was het met woorden te beschrijven.

Hij ging naar Praag en hij zag er de honderdduizenden kleurige en keurige Sokols en Sokoletten uit alle deelen van het vrije Tsjechoslovakije; hij bewonderde er de krachtige turners op het grootsche Masaryk-stadion, dat baadde in de zon; hij zag de bonte rijen opmarscheeren en hij genóót. Hij ging op in de broeder lijke genegenheid van de Sokols en hij was ontroerd toen hij de Sokoletten begroette, die, liederen zingend, hem een beker wijn aanboden, dien hij moest ledigen op hun kameraadschap.

Toen hij terugkwam uit Tsjechoslovakije, vertolkte hij zijn gevoelens na het festijn. ‘Zoo pas nog kon ik de stad met de honderd torens toejuichen, “Praha de Schoone”, de oude Boheemsche hoofdstad met haar barok-juweelen en tevens de moderne groote stad, waar ik onvergetelijke stonden heb gesleten. Ik draag in mij mede den geest van Praag, de ziel en het hart van Tsjechoslovakije. En ik hoop dat ik over zes jaar (in 1944) het geluk zal kennen nogmaals het feest van de Sokols te mogen bijwonen, vergezeld van ten minste 1.000 Belgische turners en turnsters in eenvormige kleedij, parend met den Uilenspiegelgeest van Vlaanderen, den ernst van Marnix van Sint Aldegonde, opdat allen ten onzent beter zouden leeren kennen en begrijpen het land van Tyrs, Masaryk en Benesj’.

Hij is in 1944 naar het gouden Praha niet teruggegaan. Op dat oogenblik echter zal hij de film van zijn herinneringen nog eens hebben gezien. Want toen vertoefde hij in het concentratiekamp van Saxenhausen, waar hij aan een phlegmon leed. En een chirurg uit Praag verloste hem van de pijnen, door hem met een knipmes in den arm te kerven. Misschien is er tusschen hen een diepe vriendschap gegroeid, niet alleen omdat zij als vaderlanders lotgenooten waren, maar ook omdat zij den ‘Naz-dar’-groet, den groet van alle Sokols, konden wisselen. Zij hebben hun vriendschap echter nooit te Praag zèlf kunnen verwoor-

den tijdens een Sokolfeest - een feest van bewust vrijheidsbeleven - omdat beider gebeente in Duitsche aarde is gebleven.

Naast zijn groote liefde voor de ‘reine dwazen’ heb ik vooral zijn Vlaamsch-gezindheid bewonderd, die hij intens beleefde. Zijn redelijk flamingantisme, dat voor hem nooit een kwakzalversmiddel voor kiesstrijd is geweest, uitte zich niet uitsluitend in slogans en in pathetische redevoeringen, maar vooral in zijn gewone gedragingen: in zijn familie, in zijn partij en in het openbaar leven. Hij sprak overal zijn moedertaal en hij ging door gansch het Vlaamsche land om de billijkheid der Vlaamsche eischen, door democratische, nationale en zuiver menschelijke overwegingen gesteund, aan te toonen. Zijn betoog sprak vooral tot het verstand, hoewel hij ook het hart kon raken en de sluimerende Vlamingen tot de werkelijkheid kon brengen. En juist omdat hij de overreding en het steunen op degelijke argumenten als methode aanwendde, stond hij vijandig tegenover diegenen, die de Vlaamsche kwestie misbruikten om hersenschimmen als Groot- Nederland, een Dietschland of een autonoom Vlaanderen na te jagen.

In zijn Vlaamschen strijd heb ik zijn redevoering, gehouden in een burcht van het franskiljonisme, steeds als een prestatie aangezien. Het bestuur van een club, bekend onder den naam van ‘La ruche wallonne’ - de titel zegt genoeg! - wou de Vlaamsche kwestie eens door een flamingant aan zijn leden laten uiteenzetten. Mijn vader aanvaardde de hem gedane uitnoodiging en hij verheugde er zich over, dat hij nu eens de kans kreeg om zijn voet in den schotel te zetten, daar waar het noodig was. Ik denk dat hij zijn blijdschap vlug vergeten was, toen zijn eerste woorden op alles behalve vriendelijke kreten werden onthaald en een verdacht gemompel onder de toehoorders opging. Hij zei nochtans wat er te zeggen was en het zaakje verliep goed, hoewel hij achteraf bekende, dat hij daar veel koud zweet had gelaten.

Indien mijn vader zijn herinneringen zou geschreven hebben, dan zou hij zeker meer vertellen over zijn Vlaamschen strijd. Hij zou misschien ook gesproken hebben over zijn verknochtheid aan zijn familie; want ik weet hoezeer hij al de zijnen - de dooden in gelijke mate als de levenden - heeft geëerd. Maar omdat die banden, die hem met ons verbonden, het schoonste bezit van ons patrimonium als erfgenamen uitmaken, wil ik hun waarde niet verminderen door de herinnering er aan uit de diepte van 't hart te halen.

Omdat wij zijn laatste zieleleed niet hebben kunnen milderen en omdat wij niet naast hem stonden toen zijn stervende geest bij ons vertoefde, zullen wij troost moeten vinden in de schoonheid van zijn leven en in het symbool dat zijn dood voor ons beteekent, voor ons, die de vrijheid en de democratie liefhebben.

Herman VANDERPOORTEN

Gedachtenistekst voor een gevallen held van de witte brigade

Gesneuveld te Nazareth (O.-VI.)

Ik ging, zooals miljoenen gingen,
Zooals ook gij eens gaat, op reis...
En vele aardsch'erinneringen
Verzonken reeds in 't doezlend grijs;

Maar klaarten, uit hun liefde lichtend,
Ofschoon gegroeid, uit tijdlijkheid,
Gaan, hunne zaalge droomen dichtend,
Mee met me naar de eeuwigheid.

Ik voel om mij mijn lieve ouders
En 't meisje, ik zoo noô verliet;
De wapenbroeders naast mijn schouders...
'k Vergeet hen, na den dood zelfs niet;

'k Vergeet ook niet waarvoor wij streden,
Waarvoor ik stortte 't hartebloed,
Waarvoor ik doodskramp heb geleden,
Waarmee ik kocht het eeuwig goed.

A.H. GANNET

De eik in 't krijgsgevangenenkamp

Hij staat, met kloeken stam en wijde kruin,
en troost mijn dwalend oog;
een stille symphonie van groen en bruin,
met rustig takgeboog...
De stoere eik in 't krijgsgevang'nenkamp
is mij een kloek houvast,
in warreling van weemoed en van ramp
een hoop, die groenend wast.
Hij staat, in eed'le welving van zijn top
in blauwe of donk're lucht,
een beeld van kalm-bedaard vertrouwen op
der wereld dwaze vlucht;
want alles hier op aard heeft toch zijn zin
- soms op een lang termijn -
en speurt het oog niet steeds 't begeerd gewin
aan vollen levenswijn,
laat droesem eerst bezinken tot den grond,
na 't schuddende geweld,
zoo heldert wel en geurt op tijd en stond
wat uit den bodem welt,
gelijk de sappen al van eeuwen her
doorruischten stam en tak,
en thans nog zingen van heel diep en ver
door 't wijde bladerdak...
Waar menschen, heerschers, lusten, smarten gaan,
in onbestend'gen duur,
daar blijft de troost van stoere eiken staan,
als blijvende natuur.
Zoolang een vezel taai, veerkrachtig houdt
ons vast aan haren schoot,
blijft het vertrouwen ferm en frisch en stout,
ook in den barsten nood...
Hij staat, met kloeken stam en wijde kruin,
en troost mijn dwalend oog;
een stille symphonie van groen en bruin
met rustig takgeboog.

6 Augustus 1940, Colditz (Saksen)
V. DE MAESSCHALCK

Ballade van de gehangenen

In memoriam
de gehangenen van het concentratiekamp
te Neuengamme (Hamburg) 1944-1945.

Kameraden worden gehangen.
Een rare boom is de galg.
Wij voelen hun laatste verlangen,
Hun hoop en hun bevrijdende walg.

Wij kijken naar de stroppen.
Zij wiegelen en schijnen te vangen.
De hemel verbleekt waar zij hangen.
Een kameraad klimt op.

'Vaarwel kameraden!'
Hij steekt zijn geschoren kop
Door den dikken rukkenden strop.
Zijn oogen zijn zonder tranen.

Een kameraad klimt op...
Wij zien hem den nacht in staren.
De lucht vangt hem op.
De dood is zonder gebaren.

Een kameraad klimt op.
In lange rij de dooden hangen...
Zij neigen hun scherpen kop.
De maan valt op hun wangen.

Gelukkig dat een mensch kan sterven.
Geen één die niet stierf als een man.
Wij staan in de koude te beven.
Zij weten er niets meer van.

Wat zullen de kinderen erven
Van deze schamele mannen,
Die zoo groot konden sterven
Aan de galgen van Neuengamme?

Zal men hun gedachtenis eeren?
Zij worden verascht deze nacht.
Zonder naam sterven de gestreepten.
De waaiende wind wordt hun graf.

Zij hebben hun leven niet gegeven
Opdat men roemen zou hun naam.
Maar voor die galg en hun geweten
Hebben zij zonder fout gestaan.

Die reinheid zal niemand onteeren.
Wat kon haar deren de laatste schop
Dien officieren kwamen geven
Aan een doode in een strop?

Al brengt men kronen veel en kransen,
De dooden zijn niet immer schoon.
Maar deze geraamten aan een koorde
Treft geen enkele hoon.

Zij hangen met gebonden handen,
Hun koppen kijken naar de maan,
Doch hun zielen als sterren staan
Boven het kamp te branden.

Na hun dood viel er niet veel te deelen:
Kapotte schoenen en lompen zonder naam.
Toch schonken nooit zóó weinigen
Zooveel aan hun erfgenaam.

Toen zij niet meer konden spreken
Met hun koord en hun doode lijf
Hebben ze hun testament geschreven.
Hun beulen stonden er machteloos bij.

Nooit werd er een aldus geschreven
Als door die dooden in een rij.
Ons hart beefde bij het lezen.
Tusschen de sterren stond donker: VRIJ.

Theo VAN STICHEL

Vaderland en koncentratiekamp

Voor Myriam en Marcus Katz; ter nagedachtenis van hun zoon, te Birkenau in 1942 vergast.

TOT dieren verlaagd, tot beesten vernederd, hokten wij samen in beestenwagens, krepeerden we. Onophoudelijk werden we van België uit, naar moordkampen in Opper-Silezië, Zuid-Oostenrijk, Noord-Duitschland, en ten slotte naar Bergen-Belsen gevoerd. Wij waren de eersten om te walgen van de weerzinwekkende wangedrochten die we waren geworden. Het denkende brein werd een vormelooze brei; en we kenden slechts één stage obsessie: ETEN, ETEN, om 't even wat, om 't even hoe.

Soms echter, in zeldzame oogenblikken, vluchtten we voor onze vieze tronies en voor ons dierlijk leven, om ons even terug op te menschen (als ik dit neologisme mag bezigen).

Onder de koperovergoten wolken van het Poolsche platteland als aan de zonnige oevers van den hyalijnen Donau, lijk in de ziltige schuilkelders van het platgebrande Hannover herinnerden wij ons, als in een bedwelmenden droom, het verre vaderland.

Een vaderland is noch een ijdel woord noch een loos begrip. Misschien is het dat in natiën door willekeurige verdragen in het leven geroepen en van meet af tot verdwijnen gedoemd. Deze beteekenis is waarschijnlijk ook van toepassing in stiefmoederlijke staten die niets willen afweten van een natuurrecht op leven: de overheden negeeren er dat de mensch slechts zijn eigen meester is, de hoedanigheden der inboorlingen worden er ingedeeld in blondharigheid en in kromneuzigheid. Maar sociale, economische, politieke ademha- lingsorganen, dat bezitten zij, en wel bij de vleet: het zijn de donkere norren en de tallooze uitroeiingskampen.

Voor de gebieden echter die kunnen bogen op een duizendjarigen ontwikkelingsgang van hun geschiedenis, voor die streken die prat gaan op een roemrijk verleden, en op een verzekerde toekomst - daar heeft het vaderland ook een heel anderen zin.

Want daar, daar maakt het vaderland deel uit van den mensch, het gaat schuil in zijn lichaam, het tikt op het ritme van zijn hart, het klopt naar het slaan van zijn polsen, het vervloeit in zijn bloed. Zoo een vaderland missen of ontberen is dan ook een ziekte, een kwaal, een wee - het is heim-wee.

Wij die meer dan het leven zijn, wij die de Herrijzing zelve zijn - wij hadden geen nevelachtig, geen zwijmelachtig vaderland; wij bezaten een schat, een ongeëvenaarden, een kostbaren, een onschatbaren schat. Onze door slagen gebroken vingers knelden hem vast in onze lillende harten en in onze door pijn en lijden rein gezengde zielen. De bruin-bronstige beulen konden ons wel nauwkeurig aftasten: hun van onschuldig bloed druipende klauwen konden den schat niet opdelven.

Het vaderland was steeds aanwezig in die vunzige fabriek, onder de gore fraisemachines en achter de smeerachtige draaimachines waar we dag in dag uit, twaalf uren lang doorzwoegden, en ons dan ook doodzwoegden.

Maar 's nachts op onze vieze stroozakken, ondanks het bikken van allerlei ongedierte, speelde een gelukkige glimlach om onze bloedlooze lippen. Want het vaderland dat overdag, voor ons een tastbare werkelijkheid was geweest lijk het bacillenrijke soepwater waarmede men ons drenkte en de ongetelde stokslagen waarmede men ons voedde - het zoo verre en toch zoo naë vaderland werd in onzen droom een hartelijk, een meevoelend, een meewarend ideaal, lijk de blijvende herinnering aan de jonge vrouw met het mooie gitzwarte haar en met de diepe donkere oogen, die u eeuwige trouw had gezworen en wier tooverbeeld u nooit verliet.

In de sombere uren van dit onmenschelijk leven, zonder medelijden, zonder vreugde verzetten zich al onze krachten om niet heelemaal in den rottenden poel onder te dompelen. Maar hoe dikwijls hebben we niet dan gesproken van de welige Vlaanders, van de loome Leie, en van dien mooien Meidag toen daar zooveel jong bloed van onze beste kameraden werd gestort, nutteloos en schuldeloos; hoe dikwijls hebben we niet gedacht aan het bourgeoise Antwerpen met zijn duizenden diamanten en zijn schoon-stroomende Schelde; aan het vorstelijke Brabant waar koren en rogge, haver en suiker eindelooze landouwen vergulden en verrijken; hoe dikwijls herinnerden we ons niet het koninklijke Brussel met zijn naar het Kruis rijzende Stiftkerk met zijn Gerechtshof dat een Hammurapi waardig had gevonden, met zijn Universiteit waar de vrijheid het eenig onomstreden dogma is; Leuven met zijn scheef loopende straten en zijn sombere steegjes waar de Galileeër zich thuis voelt omdat het huis des armen het huis Gods is; hoe vaak hebben we niet gedroomd van het noeste en ijverige Walenland, van het bruisende en broeiende Charleroi met zijn laaiende hoogovens, van den mooien Maasstroom waarin het gemartelde Luik zich eeuwig spiegelt; en ontwaarden we niet daar de mulle duinen waar een wilde wind u het gezicht striemt? en zagen we niet daar de ruige en norsche Ardennen waar de natuur zelve haar rust komt vinden?

De prikkeldraad kon ons wel den terugkeer beletten naar die lage landen bij de zee waar sinds duizenden jaren een arbeidend volk geliefd, geloofd en geleefd heeft. Het vaderland echter gedijde in ons, welde in ons op, lijk een brak water, om ongehinderd, tot ons te kunnen komen.

Het kwam tot ons toen de dikbuidelige Duitscher over 14-18, over Gent en over zijn ‘bom-de-vrittes’ wauwelde; het kwam tot ons in de kolommen van de door ons in het geniep gelezen ‘Oberschlesische Zeitung’; wij zagen het in een essay over den te jong gestorven Fritz van den Berghe dat we daar ergens in een oud verfrommeld weekblad hadden gevonden; het kwam tot ons in de zoogezegde vrije (?) Vlaamsche kranten die weggevoerde arbeiders ons overhandigden - en waarin een bent pezewevende petieterige penneridders die alles dorsten en alles durfden, de plak zwaaiden.

Het vaderland was bij ons den 10n Mei, en den 11den Juli, den 21sten Juli, en den 3en September.

Dan herdachten we stil en ingetogen, in het onwrikbaar geloof van onze ontvezelde harten, ons bloedend land. Het had niets anders gewild en verlangd dan zijn eigen leven te mogen leven, te midden van den weerklank zijner zangen, te midden van het geprevel zijner gebeden. Een meedoogenlooze vijand was op hem losgestormd. De dreumesen gingen aan het gillen, de ruggen gingen gekromd, het haar werd sneeuwwit, bloed sijpelde, tranen biggelden, rouw, ellende en dood vierden hoogtij. Maar voor minder dan dertig gedevalueerde zilverlingen had Judas het aangedurfd het makelooze heiligdom van een onschuldig-lijdend land te bezwadderen en te bevuilen.

***

Ons land is niet schoon omdat wij ervoor geleden hebben en ervoor gestorven zijn; maar wij hebben ervoor geleefd, wij hebben ervoor geleden en wij zijn ervoor gestorven, juist, en enkel, omdat het voor ons schoon, zacht, edel en goed was.

Honderd en vijftien jaar geleden, toen ons nationaal bestaan nog gewikt en gewogen werd, heeft onze grondwet van onze gezagdragers hechte vertegenwoordigers van het volk gemaakt. Ten eeuwigen dage heeft zij dan de vrijheid afgekondigd, de vrijheid van het geweten en de vrijheid van den godsdienst, de vrijheid van het recht en de vrijheid van de pers, - grondleggende vrijheden waarop het land zich vredig heeft kunnen uitbouwen.

Het staatsburgerlijk stambewustzijn dat ons eigen is is slechts denkbaar, is enkel levensvatbaar in een ongeschonden grondgebied, in een onafhankelijken staat, en in een al-omvattende vrijheid.

Al de vreemde bezettingen die we moesten verdragen, al de pogingen tot inpalming en tot naasting die we moesten verkroppen, hebben nooit kunnen beletten dat we, door een stagen en zekeren ontwikkelingsgang dàt worden wat we nu zijn: staatsburgers die vrij zijn, die vrij willen blijven, die vrij kunnen blijven in een vrij, on-afhankelijk en democratisch gemeenebest.

En, omdat we zoo onszelven zijn. kunnen we ook ons lot als mensch dragen, onbevreesd en onbevangen, eenvoudigweg omdat we Belgen zijn, omdat we trachten te leven lijk Belgen, omdat we willen en ook omdat we toch zoo goed en zoo schoon kunnen leven lijk Belgen, hoopvol en eervol.

Uit de heidenterpen herrijzen de duizenden dooden. Uit de gaskamers walmt de heilige assche op.

Mèt de dooden en mèt de levenden, hand in hand en schouder aan schouder, leggen de herrezenen de plechtige gelofte af dat, als het moest, zij nogmaals zouden kunnen leven, en sterven, voor de Broederlijkheid en voor de Vrijheid, voor het Recht en voor den Vrede.

Juni 1945.

Marcel MARINOWER

Gesmoorde klacht

O Man van Golgotha,
O God aan 't Kruis,
Uw beulen komen dra:
Romein en Pruis.

Uw maats, de Joden,
gaven U prijs
voor valsche goden,
voor drank en spijs.

Wat kon 't hun schelen,
dat Gij moest gaan;
één uit de velen
moet er toch aan...

'k Begrijp Uw lijden
in 't aardsch rumoer.
O, wat voor tijden,
Christus, mijn Broer!

Moest Gij nog leven,
Gijzelaar lief,
men stak U nogmaals
bij boef en dief.

Christus, U griefden
noch pijn, noch smaad.
'k Was enkel Liefde,
nù ben ik Haat.

November, 1942
Jan SCHEPENS

's Morgens vroeg, op de nuchtere maag

IK laat de deur stilletjes dichtglijden, als tegen mij aan, want de buren, moeten niet weten dat ik zoo vroeg op straat kom: wat heeft een deftig mensch als ik om dit uur hierbuiten verloren? Maar ik heb mij nog niet heelemaal omgekeerd, of ik kan ternauwernood een vloek in mijzelf onderdrukken: aan den overkant staan de huizen als fantastische constructies van licht; het uur van den nanacht is zoo klaar, zoo onwezenlijk melkachtig klaar als voor een sprookje van elfen en feeën - maar wij, wij zijn verdomme geen dichters, wij hebben nu de pest aan al dat licht, wij zoeken als boeven het duister op en wij hebben niet eens aan de maan gedacht, wij stomme beginnelingen nog, er valt zoo ontzettend veel te leeren voor dit bittere vechten onder den grond, er valt zoo ontzettend veel te berekenen en vooruit te zien en om te zien bij lederen kleinen stap dien je zet, wij zullen er later een leidraad over schrijven voor wie het na ons moeten doen. Maar ondertusschen zit zij daar nu, die dwaze kallemoeie van een maan, en staat daar aan den hemel te gloriëeren als in een toovertuin.

En het ongeluk, dat leert het leven ons al gauw, het ongeluk komt niet alleen. Ik draai den hoek om van de straat en daar grijpen de vuisten mij aan van een wind, een ijzigen wind die met por op por in den rug mij vooruitstoot en zoo dwars door mijn kleeren snijdt, dat ik huiver in merg en been. En meteen begint het te sneeuwen in een gierende jacht van fijne sneeuw - zij zijn nu met zijn drieën: de maan, de wind en de sneeuw, die tegen ons samenspannen; daar komt nu wel niemand meer bij.

Een oogenblik weet ik niet goed meer wat ik zal doen. Daar ligt de lange laan als een laan van licht, waarover de wind de sneeuwjacht drijft; ieder gebaar, ook het kleinste gebaar, wordt gevaarlijk herhaald en vergroot in de schaduw, die het afwerpen moet Ik sta hier met mijn zakken vol strooibiljetten. Op dit zelfde uur, in het centrum van de stad, zijn onze Partisanen en een groenje studenten bezig met de uitstalramen in te slaan van enkele groote magazijnen, waar de nazi's hun propaganda voeren en onze jongens trachten te verleiden voor het front in het oosten; ik had er graag bij willen zijn om de muziek van de rinkelende scherven te hooren. En ondertusschen moeten anderen in de wijken der stad de duizenden bilietten uitwerpen over de straten: deze kostbare smalle strooken papier, die ons zooveel zorgen en moeiten hebben gevraagd, dat zij ons lief geworden zijn.

Maar hier nu, op de laan. zou het roekeloos zijn. Ik zal het liever in de dwarsstraten doen, in den donker der hooge huizen, die nog als uitgestorven gesloten staan. De sneeuw heeft gelukkig ongehouden, het was maar een wilde gekke bui en ik kan u niet zeggen hoe ongewekt ik mij nu gevoel, al speelt de wind ook een hachelijk spel, want hij sleept de papiertjes met zich mee en

smijt ze soms tot op de laan en jaagt ze dwarrelend de hoogte in, en er rijden vaak op dit uur patrouilles rond in de stad, maar het kan mij niets meer schelen, ik ben nu volop in de goede stemming: stout en voorzichtig en betrouwend; ik weet, dat deze dingen niet kunnen gebeuren zonder een zeker percent gevaar en wij nemen dus allen dat gevaar er bij... en de wind, die blaast onze briefjes weliswaar als doode blaren op en weg, maar hij legt ze ten slotte toch ergens neer en zij vinden overal wel hun mensch.

Daar gaat weer een pakje, dan nog een en nog een, uit mijn linkerzak met mijn rechterhand geef ik het over aan den grond in een gebaar, dat mij reeds eigen wordt. Het heeft iets van het gebaar van den man die zaait, en ik begrijp hier nu plots wat het zeggen wil: het zaad over te geven, het zaad toe te vertrouwen aan den grond; gij gooit het niet weg, gij strooit het uit, en gij verwacht iets van het zaad. Zoo geef ik onze papiertjes over aan de straatsteenen en den wind, en ik voel mij hier volkomen voldaan en tevreden, want ik herken nu dit zeldzaam geluk dat mij heelemaal verwarmt: gij zijt moederziel alleen om het werk te doen, maar gij weet dat anderen ergens elders bezig zijn aan hetzelfde werk; gij zijt eenzaam, maar niet verloren; gij zijt eenzaam, en toch verbonden; gij zijt eenzaam en toch opgenomen uit u zelf.

Het worden mijn laatste briefjes; ik zal ze gaan neerleggen vóór de deur van een man, dien ik persoonlijk niet heb gekend, maar van wien ik heb gehoord dat hij onlangs werd gefusilleerd; het is daar vóór zijn huis ook een halte van de tram, zoo zullen de menschen de briefjes spoedig vinden en zij zullen misschien ook aan hem nog eens denken. Ik laat het dunne pakje langzaam glijden uit mijn hand, ik kijk eens op naar de hooge ramen waarachter hij heeft geleefd, en als was hij uit de steenen van de muren te voorschijn getreden, komt daar opeens een man op zijn dooie gemak naar voren, uit een donkere holte naar buiten, in het licht, op mij af.

Zoo, zoo dan, dit is dus mijn beurt, dit is dus mijn manier van ontmoeting met het gevaar, dit is dus mijn uur waarop ieder van ons gedurig bedacht moet zijn. En toch, en toch, ik had het hier nu niet meer verwacht, zoo aan den rand van dit laatste oogenblik, dat ik zoogoed als on weg ben naar huis. Die man, die onbekende gestalte daar. In een puur instinctieve beweging ga ik een stap achteruit, dan blijf ik staan, en wacht hem af. Hij steekt bijna een heelen kop boven mij uit; als hij mij raakt straks, slaat hij mij neer met één enkelen slag van zijn vuist. Maar ik wacht hem beraden af; ik zal vechten, àl wat ik kan. Ik ben ach geen vechtersbaas, ik kan de jaren niet meer tellen dat ik nog eens goed gevochten heb, ik moet terug tot in mijn jeugd... maar daaruit stijgen sterkende herinneringen op, toen stoven de stukken er af in de buurt, ik ben het niet vergeten, want ik was toen het opperhoofd van een machtigen stam Indianen en ik zal den Witten Bizon nooit beschamen, ook nu niet, nu vooral niet. Laat hem daar maar toeslaan, ik doe mijn best. Hij kijkt

mij vlak in mijn gezicht, bukt zich ineens, raapt een papier op, werpt er een blik in, vouwt het in tweeën en bergt het voorzichtig in zijn zak. Dan keert hij zich om en gaat terug in den zwarten insprong van den winkel op den hoek, in zijn diepe nis, waar hij, buiten den wind, stond te wachten op de eerste tram.

Mijn heele lichaam wordt ineens, als een boog, ontspannen. Een oogenblik blijf ik nog staan, om weer adem te halen. Ik kijk om mij heen, er is geen levende ziel. Dan ga ik traagjes, slenterend, voort, alsof ik zorgeloos, genietend loop te kuieren in den bitter-kouden nanacht, om den man in zijn nis daar te beduiden, dat ik het begrepen heb en hem geloof dat hij geen verrader is.

Achilles MUSSCHE

Victor J. Brunclair

VOOR ‘de man in de straat’ heeft natuurlijk de naam van Victor J. Brunclair een niet zeer vertrouwde klank. Het is nu eenmaal het lot van de dichter, laat staan van de expressionistische dichter, zoeals Brunclair er één was, niet tot de intellectuële bagage van de massa te behoren, en hijzelf zou wel het meest verwonderd zijn geweest van het tegendeel.

Maar dit belet niet dat eenieder mag weten dat Victor Brunclair gestorven is op 21 November 1944 in het Concentratiekamp van Lagelund (Sshleswig-Holstein). En dat ook eenieder mag worden verteld waarom hij werd gedeporteerd. Toen hij mij in het begin van 1942, met zijn toen pas gehuwde jonge vrouw, een bezoek bracht, kon hij, noch ik, weten dat het een afscheidsbezoek zou zijn. Want minder dan één jaar later werd hij wegens een valsche aantijging gearresteerd en in de gevangenis te Antwerpen opgesloten. Toen het bleek dat die aantijging niet gegrond was, heeft de Gestapo zijn vooroorlogse geschriften gaan onderzoeken en bevonden dat hij, de sympathisant van de activisten van de oorlog 14-18, geen deutschfreundlich maar een duitsvijandig individu was. Dat bleek namelijk uit zijn groot essay ‘Het Heilige Handvest’, dat in 1937 is verschenen en bekroond werd door de provincie Antwerpen.

In dit boek heeft de Gestapo o.m. gelezen: ‘De Germanen hebben ons in kultuuraangelegenheden altijd, om het zo uit te drukken, een pad in de korf gezet. Ze hebben ons altijd willen overtuigen van hun meerderwaardigheid- complexen, en dit voor betogen en prestaties die nooit aan de creatieve intuitie, altijd aan het bewust en stelselmatig rationalisme ontsprongen. De Geest is er geïnfeodeerd aan een staatstelsel dat enkel betracht de puinen van een op rationalisme en Herrenmoral gevestigde kultuur te bolwerken. De Germanen zijn Ersatzmeesters, camoufleerders van tekorten. Gretchen is bloedarm en Germania is maar mooi als ze een stormhelm draagt. - Mussolini, Hitler, Stalin, regimehouwers door bloedstorting, hoe zult gij U tegenover het hoogste gebod der mensenliefde verantwoorden? Doe ons het paradijs geen tweede maal verliezen, daar waar gij het denkt te vinden.’

Brunclair bleef dan, op grond van deze tekst, aangehouden en werd in September 1944 naar Duitsland gedeporteerd.

De dood van de Fik, zoals wij hem gemeenzaam noemden, heeft zijn vrienden verrast en terneergeslagen. Laat ons daarom een troost zoeken in wat hij ons heeft nagelaten, in wat een mens, als hij dood is, het meest leven blijft: zijn geschriften.

De naam van Brunclair is natuurlijk onafscheidbaar verbonden aan de groep der Vlaamsche expressionistische dichters, en dan ligt het voor de hand dat ik een woordie zeg over de positie die hij in deze groep heeft ingenomen.

Eerst aarzelend in het tijdschrift ‘Ruimte’ en daarna definitief in ‘Vlaamse Arbeid’ kwam het alras tot een scheuring, zoals dat onder goede Vlamingen gebruikelijk is, tussen de dichters van het Vlaamse expressionisme, die zich in

twee groepen verdeelden, aan de ene kant Moens, Mussche en Gijsen, aan de andere zijde van Ostaijen, Brunclair en ikzelf. Theoretisch uitgedrukt vormden zij naar het woord van Paul van Ostaijen, de romantische en de organische of classicistische expressionistische groepen. Brunclair echter was het enfant terrible van onze groep en nu eens helde hij over naar de ene en dan weer naar de andere zijde, wat van Ostaijen eens deed schrijven: 'Brunclair hangt aan een touw boven de kloof die beide groepen scheidt. Of het touw sterk genoeg zal blijken te wezen?' Hij is, helaas te vroeg gestorven om hierop het antwoord te kunnen geven! Sommige gedichten uit zijn laatste bundel toonden echter aan dat hij een weg had gevonden die hem zou hebben geleid naar een dichterschap dat de meesten van ons hem zouden benijd hebben.

Men heeft Brunclair tijdens zijn leven, zooals men dat trouwens ook met V.O. heeft gedaan, gescholden, aan de hand van zijn gedichten, voor clown en grapjas. De critici hebben jammer genoeg nooit geweten hoe bloedernstig hüj zijn kunstenaarschap opvatte, en evenmin hebben zij geweten hoe weinig hun critieken hem hebben kunnen raken. Eij stond boven het oordeel van de anderen, maar waar die anderen niet het creatieve van zijn eigen kunst, maar het theoretische van zijn kunstopvatting aanvielen, repliceerde hij steeds op de hem eigen, d.i. scherpe en niets ontziende wijze. En hierin ligt misschien het zwaartepunt van zijn literaire nalatenschap, ik bedoel in zijn zeer agressief proza. Want meer dan een scheppend artist is Brunclair m.i. een critisch kunstenaar geweest en dat blijkt ten overvloede uit 'Het Heilige Handvest'. De kijk die hij had op de bestaande kunstuitingen en zijn schiftingsvermogen van de qualitatieve verschijnselen der kunst stempelen hem tot éen onzer beste critici, althans op het gebied der dichtkunst, Om dat te bewijzen wil ik een halve bladzijde aanhalen uit het merkwaardige essay dat het 'Heilige Handvest' is: 'De dichter zal zijn tijd beleven, niet richten, omdat zijn invloed in dezen concreet nihil is. Als geestesmens is de dichter in het tijdgebeuren een toeschouwer. Hij aanvaardt de onmacht door zijn zuiver dichterschap aan de wedloop een ideeële bestemming te geven, maar deze onmacht schakelt zijn verlangen nààr en zijn cultus vàn een "seinsollende Welt" niet uit. Hij kan daarvan het geestelijke projectiebeeld aanlijnen, want de inhaerente hoofdeigenschap van den dichter is "de drang naar elders", naar een nevengebied van de fenomenaliteit, weg van het reaalgebeuren naar een geestelijke oasis. Daar weit de bron van zijn lyriek. Maar met de golfslag van deze verre bergrivier kan hij nooit het maatschappelijke getij doen verebben. Wel kan hij de dingsn van buiten verfrissen, zooals v.O. zei. En in dit verband noemen wij b.v. René de Clercq een heugelijk verschijnsel, inzoverre hij de propaganda-leuzen uit een bepaald tijdsgewricht met lyrische deesems doorkneedt en hun accidenteel karakter naar poëzie omvormt. Maar men drukke de Muze geen stormhelm op de wilde lokken. En de veder van den dichter worde geen speer voor ideologische tornooien.'

Deze enkele regels duiden aan dat Victor Brunclair in de volle rijpheid

was van zijn critisch talent, en wat wij, gezien zijn enorme werkkracht, nog van hem hadden mogen verwachten, stemt ons bitter tegenover het noodlot dat hem uit ons milieu op zulke tragische wijze heeft weggerukt, en des te meer tragisch voor hemzelf omdat hem, tijdens zijn ballingschap een zoontje werd geboren, dat hij dus nooit heeft gekend en aan wie hij zijn laatste gedicht heeft gewijd, dat hij op sluikse wijze aan zijn jonge vrouw nog heeft kunnen doen toekomen:

Aan mijn Zoon

Moeders ogen zijn stille sterren
In ons leven opgegaan
Volgt mijn biik die baan van verre
Nooit zal hun tedere glans vergaan

O goede gloed der dubbellichting
Waardoor ons leven wordt geleid
De myriaden vergezichten
Verloren in de wind verspreid

Zij wijken voor uw binnenglans
Oneindig minder schoon dan deze
Want steeds komt in hun kleinen krans
Een lichtkern hooggerezen

Wiens gloed ons als een mantel hult
Van louter klaarten saamgeweven
En ons met goedheid houdt vervuld
Ons hele leven

Loods langs de barre wrakkenkust
Stuur vast uw vaart door hoge zeeën
Het lot gunt ons zo luttel rust
Naast kleine vreugden grote weeën

Daarom houd in de storm der baren
Het zuivere leidslicht voor uw boeg
Niets kan haar ogen evenaren
Van die in smart ons leven droeg

Al zijn deze simpele verzen weinig representatief voor de poëzie van Brunclair en weinig origineel voor zijn temperament, een temperament dat altijd onder hoge druk stond, toch mogen ze hier een plaats vinden bij de herdenking van het treurspel, waar hij de zo beklagenswaardige held is van geweest.

Gaston BURSSENS

Kamiel van Baelen

NA de bevrijding werd Van Baeien's uitzonderlijk talent door bijna alle critici erkend. Zijn leven was kort, maar het was een schoon, een groot, een vruchtbaar leven. Gelukkig hebben wij het werk dat hij ons geschonken heeft. Dit oeuvre is niet omvangrijk, doch beteekenisvol en van fundamenteel belang. In 1942 verscheen 'Be oude Symphonie van ons Hart' dat in 1941- 42 werd geschreven en in 1943 'Een Mensch op den Weg' dat in 1939-40 werd uitgewerkt. Eerlang verschijnt nog het derde en laatste boek van zijn hand: 'Be gebroken Melodie'.

'De oude Symphonie van ons Hart' is een roman, dien wij moeilijk bij een bepaald genre van de Vlaamsche literatuur kunnen classeeren. Het is fantastisch, zonder wansmakelijk en levensvreemd te zijn; realistisch, zonder brutaalweg feiten ten toon te spreiden; een boek van hoogere abstractie, zonder nochtans gewone logica uit te spinnen.

Van Baelen stelt in dezen roman den mensch voor als een stukje stof en een stukje van God. De substantie is verwerkt op een zeer modern plan. De indeeling, de constructie, de situeering, de interpretatie breken met een stijf conventionalisme.

Van Baelen beschrijft een normalen mensch (in tegenstelling met vele andere auteurs, belust op de meest extra-vagante types uit een psychopathologische verzameling), gehukt onder materieele beslommeringen en hongerend naar hoogere idealen.

Wij zouden dit werk een satire op het leven durven noemen omdat Van Baelen, scherp-hekelend, elke hoop, elke verwachting als een preludium van de ontgoocheling en de teleurstelling laat klinken. En toch getuigt dit boek met zijn naargeestige en drukkende bitterheid van geen deprimeerend pessimisme, omdat het de 'juiste' projectie is van het 'ware' leven in een 'reëel' milieu.

Evenals de Fransche existentialistische romanciers laat hij zijn held tot de wanhoop komen. Deze wanhoop doet hem tot zelfmoord besluiten. Doch op het fataal oogenblik weet een chirurg de zelfmoordpoging te verijdelen En hier begint de 'roman': de held zal achtereenvolgens met verschillende harten het geluk trachten te verwerven. Hij krijgt beurtelings het hart van een groot-financier, een zwerver, een doctor in de wijsbegeerte, een krankzinnige, een losbol... en 't laatste krijgt hij er een van chroomstaal (dit wordt zijn dood: het spiritueele kan onmogelijk enkel door het materieele bepaald worden). Deze verschillende harten worden het middel om telkens den mensch in zijn zoeken naar het geluk uit een ander standpunt te bekijken. De groote synthese, het geluk, zien wij hier in een verrassende complexiteit gesteld. Ligt het geluk in fictie, droom, roes, beschouwing, ontworstelen aan stof of geest, atheïsme of theïsme, huwelijk, vrij-liefde-leven, verzaken, levensaan-

vaarding, mystiek, ongedifferentieerd uitleven in de natuur? Schrijver brengt geen positier antwoord, maar onbewust gaat de lezer die verschillende punten voor zich zelf verwerken. In deze schematische diversiteit ziet men de overweldigende omvangrijkheid van het groot probleem. En uit deze diversiteit kan men nu deducties maken voor een strikt persoonlijke levensbeschouwing.

De praemissen van zijn tweede werk, 'Een Mensch op den weg' laten zich weerom resumeeren tot een strict ethisch motief, dat op allegorische wijze is uitgebeeld. Van Baeren scheen wel een zeer bijzondere voorheide te hebben voor de anegorie. Elke menschelijke daad, zelfs de meest onbenullige, kreeg door zijn vizie en zijn bezieling een hoogere symbolische beteekenis.

Het onderwerp van het boek kan als volgt samengevat worden: een mensch (Ludo) gaat zijn weg. Aan een tweesprong van het leven vervoegt hij zich bij de bezinning (Viator). Alles lijkt volmaakt in orde, doch de twijfel (Thomas) daagt op en verleidt hem.

Het ideëel gebinte van het boek is geschraagd door een christelijke moraliteit: verantwoording der levensdaden aan het opperwezen. Bezinning is bestemming van den mensch. Het aanvaarden der bezinning is lastig, maar noodzakelijk: de zorgeloosheid valt van den mensch af.

Dit is het secundair uitgangspunt van den schrijver, een waarheid die hij impliciet en expliciet in den verderen uitbouw van zijn boek zal verwerken

In dit verband raakt de auteur bijna alle menschelijke problemen aan en het is het behandelen daarvan dat het boek zoo aantrekkelijk maakt en tot een geestelijk avontuur herschept, niet zoozeer om de problemen zelf, maar wel omdat ze door den auteur zoo innig verbonden worden met het leven van zijn romanfiguren. Deze overlast aan problemen doet hem soms zwaar op de hand lijken. En dat is juist het paradoxale van zijn persoonlijkheid: naast zijn ingewortelden ernst behield hij een gevoel, ja zelfs een zeer scherp ontwikkelden zin voor humor en sarcasme. Hierin schuilt zijn merkwaardige originaliteit: het vinden van een subtiele levensechte combinatie tusschen gevoel en 'brains' eenerzijds, ernst en humor anderzijds. Waar er in de Vlaamsche literatuur voorheen afzonderlijke tendenzen tot humoresken, psychologische analyse, geestelijke verdieping, e.d. bestonden, komt hem, als jongere, de eer toe deze tendenzen tot een geheel van levende kunst of kunst uit het breede leven te hebben verwoord.

In dit boek doet hij den mensch onvoorwaardelijk kiezen tusschen de twee levensuitersten: het extremistisch spiritualisme en het materialistisch scepticisme. Tusschen die twee antipoden zoekt de mensch naar evenwicht.

Van Baelen heeft zijn symphonie gecomponeerd. Zijn melodie werd, helaas, gebroken, doch de echo van zijn oeuvre zal helpen om de composities van de jonge literatoren een grootmenschelijken en universeelen klank bij te zetten.

Rik LANCKROCK

De anti-tankist

De borst van de
anti-tankist
is muur en afgrond.

Muur:
waartegen pantserwagens
te pletter lopen.
Afgrond:
waarin pantserwagens
in onpeilbare diepten
te pletter vallen.

De borst van de anti-tankist
is muur en afgrond
en bebaard
bij lijkt op
de strijder
uit verhalen uit
oude tijden:
de anti-tankist.

De anti-tankist
is d'enige
steunpilaar van de beschaving
die ons rest.
Met z'n behaarde borst
muur en afgrond
stuit hij
de duistere machten
van de nacht.

A.F. GESCHIER

[Gedichten]

Paschen 1945

Ons harte wentelt de steenen af,
het kruipt van uit zijn puinengraf,

uit kelderdonker in zonneschijn.
O dronkenheid, o scheurende pijn!

Uw bloesems, o Lente, zijn veel te teer,
uw blauw doet onze cogen zeer,

We staarden ons blind op steenen wanden.
Zie onze grauwe, vergroofde handen,

zie àl onze dooden, die, puin onder puinen,
nimmermeer wandelen in lentetuinen...

Uw weelde, o Lente, wordt schrijnend gemis,
nu ze met hen niet te deelen is.

Ons harte duizelt, nu 't bij zijn ontwaken
in één dronk leven en dood moet smaken.

Smeulen

Smeul onder de asch
van mijne zelfgenoegzaamheid,
gij, sprankel van 't onsterflijk vuur,
verlangen zonder naam...
Eens komt het onafwendbaar uur
dat ik mij schaam.

Dan slaat gij uit,
Een rechte, zuivre vlam,
verteert mij gansch,
uw willige buit.

1945

S. VERZELE-MADELEYN

Kamiel Top

WELLICHT heeft niemand van de vele leerlingen die tijdens deze bezetting aan de Gentsche Normaalschool hebben gestudeerd ook maar een oogenblik vermoed, dat het ten slotte de naam van Kamiel Top zou zijn, dien men in 1945 onderaan de gedenkplaat der school zou aan te brengen hebben, als haar glorieusten, en tragischen vertegenwoordiger tijdens dezen oorlog.

Top scheen immers door geen enkele opvallende kwaliteit of door geen enkel speciaal gebrek daartoe aangewezen. Hij was noch vinnig in het debat, noch mededeelzaam in discussie. Ja zelfs die typisch Vlaamsche eigenschap van ‘dwars’ te zijn en tegengesteld aan alle gegeven bevelen, bezat hij niet. Schuchter als vele dichtende jongeren, hield hij zich ver van alle woordentwisten.

Niet dat hij onverschillig was voor den gigantischen strijd of blind voor de gevaren' van een blijvende Duitsche overheersching, neen, maar de geaardheid van zijn persoonlijkheid was nu eenmaal zóó, dat hij met het inzicht van een Hamlet over onze gesprekken en ons enthousiasme kon zeggen: ‘Words’, en rustig zijn aandacht wijden aan andere, hem meer-liggende bezigheden.

Misschien is daar de laatste maanden vóór zijn arrestatie verandering in gekomen, misschien was hij ook een van die stille werkers, die als zoovelen in dit land niet terugdeinsde voor het opperste offer, zonder den schijn te wekken iets meer te willen presteeren dan om 't even wie uit zijn omgeving.

En ten slotte is daar zijn tragische dood, zijn ellendig einde in een der somberste concentratiekampen van het Hitleriaansche Duitschland...

***

Top was een dichter hij de gratie Gods. Dat wil zeggen: dat onder gelijk welke omstandigheid, spijts gelijk welken druk hij op zeker oogenblik tot het schrijven van verzen moest overgaan. Ook al was hij niet aan de zee geboren en had hij niet de lessen gevolgd van een K. Jonckheere, toch zou het klotsen der haren, het schreeuwen der meeuwen en het spel der wolken hem steeds hebben aangetrokken en tot dichten aangezet. Natuurlijk hebben de omstandigheden zijn ontwikkeling wel eenigszins bepaald, want kind van de zee is Top in al zijn werk.

Top was vroeg-rijp dichter. Naast zoovele jongeren, die soms jaren en jaren moeten werken om hun persoonlijkheid te ontbolsteren, viel het bij hem op hoe hij van bij zijn eerste publicatie uiting wist te geven aan wat diep in hem gistte en woelde. Niet alleen was er geen afstand tusschen hem en zijn werk, maar daarnaast wist hij zichzelf volledig uit te spreken in zijn verzen: weemoedig, onvoldaan, met een tikje humor. Wij gelooven dan ook dat Top niet veel vooruitgang meer zou gemaakt hebben op zuiver technisch gebied.

De eerste maal dat de naam Top in Vlaanderen genoemd werd, was hij de uitgave van Daisne's bloemlezing, een vijftal jaar terug. Daarin publiceerde hij drie gedichten (Madonna, Werkmanskind, Het Oude Huis), die hij in 1941 samen met een twintigtal andere bundelde in ‘Het open Venster’.

In 1943 volgde daarop in eigen beheer ‘Van Zee en Visschers’, een reeks

gedichten met lino's versierd. Het is hoofdzakelijk door ‘Het open Venster’, dat Top zijn naam heeft gevestigd. Twintig gedichten van ongelijke waarde en lengte, rond dit hoofdthema: zijn ontgoocheling bij de eerste kennismaking met het leven. Schier op elke bladzijde vindt men woorden als: leed, tranen, weemoed, pijn. Slechts een paar keer onderbroken door een helle noot (Een Brief van jou, Carpe Diem). Natuurlijk zit daar wel een stuk puberteitsnawerking in. Maar toch was Top geen opgewekte, uitgelaten natuur. Te zeer was de eenzaamheid der zee hem lief, opdat wij ons daaromtrent zouden kunnen vergissen. Naar den inhoud dient over deze gedichten weinig gezegd. Naar den vorm kunnen wel een paar opmerkingen geuit worden. Ten eerste is het opvallend hoe weinig het Top om woordkunst te doen was. Het heele bundeltje is in dezelfde maat geschreven, steeds naar hetzelfde vers-schema, met een herhaald gebruik van dezelfde, gemakkelijke rijmen (boomen-komen, kind-wind, enz.). Geen enkele inzet is een wonderlijk spel van klanken. Geen enkel vers kan uit het geheel gelicht worden als verrassend-schoon. Integendeel is gansch deze poëzie in mineur gehouden, met een duidelijke voorkeur voor alledaagsche beelden en uitdrukkingen (je vader dronk een extra-pint, over 't verleden vegen we de spons, enz.), al staat een enkel woord er wel ter wille van den klank (Luttinska Nowgor). Hun grootste sterkte halen deze verzen uit hun eenvoud.

Een tweede opmerking is dat deze gedichten treffend dicht bij de gesproken taal staan. Het is schier gewone omgangstaal. Voeg daarbij een paar humoristische toetsen en een aanwenden van de zee als onderwerp of decorum en onmiddellijk komen we in de atmosfeer van K. Jonckheere, al kan ook de persoonlijke omgang van Top met Willem Elsschot op dit gebied tot soberheid hebben geleid.

Feitelijk wordt er in dezen eersten bundel nog niet veel over de zee gesproken, maar toch vormen juist deze zeegedichten het sluitstuk naar zijn tweeden bundel, samen met een paar beschrijvende gedichten. Want van het eerste tot het laatste blad is bijna gansch dit ‘Van Zee en Visschers’ aan onderwerpen buiten den dichter gewijd.

Er dient natuurlijk aangsstipt dat Top niet haalemaal buiten dit werk staat: ook een beschrijvend detail kan ons den dichter helpen onthullen. Literair, meenen we, valt ‘Het open Venster’ boven ‘Van Zee en Visschers’ te verkiezen, omdat het lyrischer, persoonlijker is. Maar toch maakte Top met dit laatste een groote kans. Indien hij bv. bij Richard Minne had kunnen ontdekken hoe dergelijke epische details kunnen worden aangewend tot de schepping van een eigen sfeer en tot spiegel voor de eigen ziel, dan had uit Top wel een degelijk dichter kunnen groeien.

Ten slotte is het noch in ‘Het open Venster’ noch in ‘Van Zee en Visschers’, dat Top naar onze meening zijn hoogtepunt heeft bereikt, wel in ‘Dissonante’, opgedragen aan professor Hegmans, zijn vriend.

E. PAREZ

Film 1940-1944

HET Maquis, waarvan ik de eer had een der chefs te zijn, was vooral synoniem van Aktie en Strijd. Het was het rustende Maquis niet, waar ‘fils à papa's’ en opportunistische militairen, na den eersten Augustus 1944, den moed opgewacht hebben, waaraan ze vóór dezen datum gebrek hadden.

Onder ‘Maquis’ verstonden we de eenheid voor de ondergrondsche aktie van al de elementen van een Natie, welke zich op dezer grondgebied bevonden, 't zij autochtoon of niet autochtoon, en welke met een zelfde ideaal van Recht en Vrijheid bezield waren.

Aldus waren in dit schoone Maquis Aigoual-Cevennes vereenigd: Franschen, Spanjaarden, Russen en Belgen; katholieken, protestanten en atheïsten; Konings-gezinden en Communisten, lieden komende uit alle politieke of wijsgeerige. milieu's. Broederlijkheid (ieder voor allen) en gelijkheid regeerden. Als er gevaar dreigde, voerden steeds de bekwaamsten en de moedigsten het bevel.

Maar wat lange, afmattende dagen zijn er noodig geweest om tot de vorming van dit Maquis Aigoual-Cevennes te komen! Eerst verzet, dat ingezet werd omstreeks 15 Juni 1940, toen alles verloren scheen. Weerstand der harten en der geesten te midden van een omgeving, die niets beter vroeg, dan de Wet van den overwinnaar te herkennen, heloten te worden van een tyran.

Daarna daadwerkelijk verzet! Sabotage van alle officieele orders. Cellen-beuw onder de militairen van ondergeschikten rang en onder de talrijke vluchtelingen door de Wet van den sterkste reeds geënt en klaar om terug te keeren en zich te onderwerpen aan zijn beginselen. Eindelijk Weerstand!....

> ‘Vriend, hoort ge de zwarte vlucht
> van de raven over onze vlakten.’[(1)]

Dekking zoeken, wegens verraad, in de bergen van de Cévennes,' voorheen de toevluchtsoorden van de Camisards, andere strijders voor de vrijheid in vroegere eeuwen. De eerste dagen in angst en afwachting doorgebracht.

Aktieve Weerstand! Bij de van de wijs gebrachte burgerlui de schadelijke gevolgen van een verderfelijke vijandelijke propaganda saboteeren. Themistocles. Dagelijksche gang, met strenge, verborgen consignes. Uiterlijke onverschilligheid en innerlijk opwekkend leven. Altijd voortdoen en nooit stilstaan.

> ‘Vriend! Hoort ge den doffen roep
> van het land aan banden gelegd?’

Nooit hindernissen willen kennen. Kunnen lijden zonder huilen, crepeeren zonder spijt. Al degenen die verdienen de Vrijheid te helpen, meesleuren.

> ‘Ohé! Partisanen, werklieden en boeren,
> 't Is alarm!’

(1) Les Partisans, Chant de la Libération, door J. Kissel.

Jongens overbrengen en weerspannigen laten onderduiken. Aktie! S.A.P. - Landing en Parachutage-sectie. Een sector zoo groot als een Belgische provincie. Sabotage van Duitsche kabels. Tooverij der golven: Boodschappen. ‘Du Père Noël à Pitchounette’. Orders. Klare nachten. Donkere nachten. Wachten. Wapens. Materiaal. Proviand.

‘Vanavond kent de vijand den prijs
van bloed en tranen’.

Zijn chef niet kennen, uitgezonderd de Gaulle. Naamloos werken voor naam-loozen. Vergelijking: AC8B voor Archiduc Vrijheid voor Vrijheid.

‘Komt terug uit de mijnen
Daalt van de aards af, kameraden.
Haalt uit het stroo
De geweren, het schroot, de granaten!’

Pas van den Minier. Esperou-Aigoual 1.564 meter. De sneeuw doet de jongeren weenen van kou en moeite, doch niet van spijt. Cévennes 29 Februari 1944-2 Maart 1944. Moorden. 17 strijders door de SS opgehangen. Wraak!...

‘Ohé! De dooders, met den kogel of het mes
Doodt vlug!’

Pont d'Herault. 17 vijanden gedood om de Vrijheid te verdedigen. Parachutages volgen elkaar op en het Maquis wordt georganiseerd volgens Arcesilas-formuul: ‘Met mannen maakt men eunuchen, met eunuchen maakt men geen mannen’.

‘Ohé! Saboteurs, past uw last
Dynamiet!’

Men streelt de mitraillette, zooals men de vrouw van zijn leven streelt.

‘Wij zijn het, die de traliën breken
Der gevangenissen voor onze broeders!’

Miliciens(1) = Moordenaars. De moordenaars worden als moordenaars behandeld als het daghet. Onze gerechtigheid is onvermurwbaar.

‘De haat aan onze lurven
en de honger die ons drijft, de miserie.’

La Soureilhade + Lasalle=Aigoual Cévennes.
S.A.P.R.2/7 = Streek van de Vigan.

(1) Fransche ‘zwarten’, incivieken.

Marceau en Olivès. Juxtapositie van den militair en den politieker, van den leek on den dominee. Picard=Trapèze. Voorbereidingen voor de bevrijding. Pierre-Michel=Archiduc. Philippe=Philippe. Dauphin=Delord. Pluche = Olivès. Marceau=Marceau. Colas=Matignon. Hoche=Cassé. Kerkhofs= Georges.

> 'Er zijn oorden waar de menschen
> In hun bed, droomen.'

Sharp=Geïnterallieerd verbindingsagent. 'Le Gabaret est un mauvais lieu' Plateau van l'Esperou, na het kalkplateau van Montdard. 'La Mort de Turenne fut irréparable', kon onherstelbaar worden. Babbelarij, verklikkingen. Parachutages. Aanval op Le Vigan. Rouw in het Maquis. Marceau, éérste overal, zelfs in den dood. Marceau dood = 28 Duitschers dood.

> 'Hier weet iedereen wat hij wil,
> wat hij doet. Als hij gaat...'

Afscheidslied. 'Marseillaise'. 'Aux armes, Citoyens...'

> 'Vriend! indien ge valt
> Komt een vriend uit de schaduw
> In uw plaats'.

'Jupiter est le Roi du Monde!' Ontscheping in de Middellandsche Zee. 15 Augustus 1944. 40.000 parachutisten, bloeitijd voor 't Zuiden.

> 'Morgen zal er zwart bloed
> Drogen in de groote zon
> Op de banen'.

Maquis. Aigoual-Cévennes. Bevrijding. SLECHTS acht honderd krijgsgevangenen. DE WRAAK!

> 'Fluit! Makkers!
> In den nacht luistert de Vrijheid'.

Het was het einde van het Maquis. Er kwam scheiding tusschen den Weerstand en zijn vertakkingen. Onvermijdelijk. Ondergrondsche aktie en politiek! Huwelijk uit liefde zonder berekening. Huwelijk uit berekening zonder liefde. De naphtaline won het pleit op den Weerstand. De opportunist verdrong den Weerstander. Politiek!!

Het Maquis is gestorven, maar de Geest van het Maquis blijft. Vrijheidsgeest duurt eeuwig. Eere zij het Maquis!!

Joris PENNINCX

Uit de illegaliteit

Terroristen

Dertig terroristen werden gefusiljeerd.
Wij kennen dit Duitsche schrikwoord al sedert lang.
Al wie zijn Land trouw dient, wordt met dien naam vereerd:
hij is ons goed vertrouwd, hij maakt ons niet meer bang.

Al wie geen vriend is van den nazi-socialist,
hij draagt den eeretitel nu van terrorist;
(de geus werd ook beschimpt in den strijd om 't geloof)
maar beter dàt dan 't ijzren kruis met eikenloof.

Dertig terroristen werden gefusiljeerd,
aldus meldt Jungclaus, de politiegeneraal.
't Brengt hem geen baat meer bij; de kansen zijn gekeerd,
in een nabij en tijd gaat Jungclaus aan den haal.

De verscholen vrijheid

Ik zoek U te vergeefs,
verbergt Gij U, Vrijheid?

- Stoor me thans niet, ik leef
in illegaliteit.

Gij zult mij nergens zien,
' noch bij om 't even wie.
Ik werk nu clandestien.
Zoek mij in het Maquis.

Daar wordt gij thans verwacht,
daar neemt gij dienst bij mij,
daar worden wij een macht,
daar vechten wij ons vrij.

De ondergedokene

Als ze me vinden,
ach, mijn beminden,
zij weten niet welk lot me wacht.

Als ze me halen,
wie zal verhalen,
waarheen mijn tocht leidt door den nacht?

Als ze me slaan,
geen zal verstaan
mijn lijden en mijn bittre klacht.

Als ze me breken,
wie zal mij wreken
op den beestmensch, die mij veracht?

Na mijn marteldood,
in het Morgenrood
schenk ik U, o Land, mijn kracht.

Robert Ley: ‘Ons socialisme, de Haat der Wereld’.

Bot en brutaal lijk alle grooten
uit uw verfoeiden Herrenstaat,
verkondigt gij aan uw heloten
het evangelie van den Haat.
Het Duitsche volk is laag gezonken,
dat het zoo'n leiders noodig heeft,
die het waanzinnig doen ontvonken
voor iets, waar bloed aan kleeft.
Gij spreekt van socialisme, kerel,
en gij stipt met genoegen aan,
dat het den haat ontmoet der wereld;
maar wie begon te slaan?
De democraat, die u doorziet,
vangt ge in uw netten niet.
Uw socialisme, dr. Ley,
is slavernij.

Wat raast gij altijd over soldateske deugden, over capaciteit en ethnische geschiktheid!
Waarom stoordet gij ons in onze kleine vreugden,
en voerdet gij hier in uw eigen haat en nijd?
‘Volk zonder ruimte’? Neen: Volk zonder geweten,
dat woest verdelgen kwam àl wat het niet beviel.
Het zocht expansie, uitsluitend in de breedte:
de ware Ruimte heerscht, hoog in het Rijk der Ziel.

Gij spreekt misprijzend over ploetocraten,
over het geld, over den Jood;
maar uw agenten zijn echte piraten;
gij steelt ons goud, óns geeft ge lood.
De vrije volken, door u verdrukt,
verlangen vurig, dat gij mislukt.
Uw socialisme, dr. Ley,
dwingelandij!

Dat gij de ploetocraten van morgen wilt worden,
maken wij allen uit uw daden op.
Vergeefs gebruikt uw schildersbaas zijn nieuwste borden,
uw volk komt van den regen in den drop.
De ‘groote optimist van alle tijden’,
zooals gij Hitler schilderachtig noemt,
is verantwoordelijk voor al ons lijden.
Uw werk en 't zijne, 't blijft eeuwig verdoemd.
En gij durft zeggen, doelende op Londen,
op Moskou, Tsjoengking en Washington,
dat zij 't geluk der gansche Menschheid schonden,
ùw Arbeid 't Kapitaal overwon?!
‘Het gouden kalf is van zijn troon gestort...’
Kom, leugenaar, trek het in Gods naam kort.
Wèg met uw socialisme, Ley,
en ù erbij!

De propaganda-oorlog

‘Europa tegen blokkade bestand..’
Herr Goebbels brengt dit aan ons weerbarstig verstand.
Maar hij slaagt er niet in, ons daarvan te overtuigen;
want de rantsoeneeringstabel komt tegen hem getuigen.
Hij haalt cijfers en ‘feiten’ en statistieken voor den dag,
die kosteloos te verkrijgen zijn in de bureelen van ‘De Vlag’
en die de verknechte pers welwillend overdrukt,
met het doel ons te bekeeren; waarin zij niet gelukt.
Goebbels schermt met zijn nieuwe gebieden in het Oosten
en belooft den hemel op aarde, om ons over zijn hel wat te troosten.
Hij laat op zijn bevel het graan ten bate van het Reich in de Oekraïne groeien,
terwijl Himmler zich beijvert om alle democraten als onkruid uit te roeien.
Goebbels toovert met millioenen kilo's brood, patatten suikerbieten;
maar zwijgt over de eigen millioenen parasieten,
die het rijke West-Europa aan het kaal vreten zijn

nog erger dan de Colorado-kever, de sprinkhanen, de luizen en 't venijn.
Moesten wij hem nu eens werkelijk gelooven,
dan waren we echt alle moeilijkheden te hoven.
Er zouden koeien, schapen en varkens zijn bij de vleet;
maar het is enkel Duitschland dat van dien ‘overvloed’ eet.
Hij maakt uitbundig den lof van het Europeesche hoorndier;
doch het komt nooit op ons bord, het blijft er een van papier.
Hoor hem over den landbouw in bezet Rusland raaskallen;
daar wordt koortsachtig gewerkt... maar weer is een stad hun ontvallen.
Laat Goebbels maar praten over de mislukte blokkade;
wij weten 't wel beter dan zij, die verraden
en het hongerregime van Duitschland willen doen vergeten,
omdat zij zichzelf een indigestie mogen eten.
Die ersatz-brochures met al hun geteekende prentjes en heerlijke statistieken
jagen het hoofd op hol van tal van geesteszieken;
maar in de bezette landen heeft men nog gezond verstand in voorraad,
zoodat men Herr Goebbels maar betoogen en liegen laat.
Voor de kortzichtigen is die propaganda een valsche, rooskleurige bril;
wij blijven nuchter en zien goed het verschil
tusschen al die getrukeerde ‘feiten’
en de armzalige Duitsche realiteiten.
Wij moeten het nu nog wie weet hoelang verdragen;
maar de hoop is reeds toegelaten, de hoop op beter dagen.
Al moeten wij nog veel honger lijden en veel zwijgen,
toch zijn het de moffen die bittere pillen als Stalingrad te slikken krijgen,
Eens hebben wij terug corned beaf, sigaren, wit brood en chocolade
en mogen de Duitschers weer voorstanders zijn van zwart brood en marmelade.
Dan drinken de vrouwen weer millioenen liters koffie en thee,
om in welsprekendheid te wedijveren met pastoor, rabbijn of dominee.
En dan zal het volstrekt overbodig zijn
dit in brochures bekend te maken aan het volk van over den Rijn.

‘Wetenschap breekt monopolies’

Anton Zischka, gij die boeken
voor de Propaganda schrijft,
niemand moet er lang naar zoeken
om te zeggen wat er blijft
van uw ‘heerlijk’ socialisme,
van de Duitsche wetenschap,
van 't Germaansche Messianisme
en 't brutale leiderschap.
't Zijn geweldige prestaties

op 't gebied van nijverheid.
Maar al de verslagen naties
krijgen ook weer eens hun tijd.
Onze kolen, voor benzine,
gaan den weg naar Duitschland op;
en de nieuwe margarine
toovert gij uit schotelsop.
Plooibaar glas weet gij te maken,
en uit melk trekt gij nu wol;
maar met al die ersatz-zaken
slaat uw hoogmoed erg op hol.
Gij verkoopt ons, zonder schaamte,
al uw knollen voor citroen;
en gij huldigt het geraamte
als dén vorm van het fatsoen.
't Vet is voor uw officieren,
wij krijgen uw woord in ruil;
gij behandelt ons als dieren,
en Europa wordt één kuil.
Al de rijkdommen der aarde
liggen buiten uw gebied;
en uw ersatz stijgt in waarde,
nu er niets meer overschiet.
Anton Zischka, denk eens even
aan de weelde van voorheen:
toen kon iedereen goed leven,
nu is 't vel over het been.
Hitler zijt ge dank verschuldigd;
hij scheert onzen knikker kaal,
wijl gij 't brood vermenigvuldigt
in uw propagandataal.
Anton Zischka, wij verlangen
Vrijheid, maar geen Duitsch genie.
Weg met al uw lofgezangen
op de Duitsche industrie.
Telkens als gij ons komt pesten
en geen vrijheid gunt den geest,
blijft gij aartsvijand van 't Westen,
zijt gij het barbaarsche beest.
‘Wetenschap breekt monopolies’...
maar de Mof breekt steeds zijn woord.
Bethmanns naam blijft hier symbolisch,
Bismarck, Hitler: zelfde soort!

Lied van het onafhankelijkheidsfront

De Duitsche horden overrompelden ons land,
de nieuwe orde kwam toen ook met spoed tot stand.
De groote tocht begon der feldgraue soldaten,
die tevens nazi's waren, die wij allen haten.
Het log geweld brak los; de vrijheid werd verkracht;
de blijde dag week bang voor den Germaanschen nacht.
Maar al wie slechts verachting heeft voor Hitlers knechten,
hij bond den ondergrondschen strijd aan en ging vechten,
trouw aan den Vaderlandschen Grond,
in 't Onafhankelijkheidsfront.

Geen dwang kan ons verslaan; geen vrees voor vreemde wet.
Wij kennen onzen plicht en treden in 't Verzet.
Ons vaderland was steeds een land van vrije mannen;
wij zijn geen slaven en wij dulden geen tirannen.
Staat allen op, gezwind: gij, die 't geweer hanteert,
en gij, die met uw geest de massa commandeert.
Eén zelfden vijand moeten wij nu hard bestrijden,
opdat een einde kome aan ons lange lijden;
óp voor den Vaderlandschen Grond,
in 't Onafhankelijkheidsfront!

O Vaderland, o België! Gij blijft niet lang verknecht!
De Duitsche macht stort in. Eens zegeviert het Recht,
eens leven wij weer vrij, wij, Vlamingen en Walen;
dan zal de polizei ons niet meer komen halen;
dan ligt het hakenkruis verbrijzeld voor ons huis
en zijn we weer verlost van Nazi en van Pruis.
Daarom op dezen stond nog plechtig eens gezworen
den eed van trouw aan 't Land. Dat z'onze leus thans hooren:
Trouw aan den Vaderlandschen Grond,
het Onafhankelijkheidsfront!

Partisanen

Partisanen,
nieuwe banen
leiden naar een beter tijd,
waar het leven
en uw streven
aan den Vrede zijn gewijd.

Partisanen,
jonge vanen
wappren krachtig in den wind.
O, de vrijheid
en de schoonheid
werden nooit zoozeer bemind.

Partisanen,
de Germanen
bijten in het zand weldra;
voor wie logen
en bedrogen,
kent Uw liefde geen gen□.

Partisanen,
de tirannen
komen om in d'oorlogsbrand.
Onze zonen
zullen wonen
in een vrij en weerbaar land.

Partisanen,
jonge hanen,
luidt den dag van morgen in!
Heden rouwen,
morgen bouwen!
't Wordt weldra een schoon begin.

Partisanen,
ziet, de manen
van den Nationalen Leeuw!
Hoe zij, ruige,
gaan getuigen
van een nieuwe Gouden Eeuw!

Solidariteit

Steun de broers die onderduiken,
sta hen bij met raad en daad,
eer de honden 't spoor gaan ruiken,
eer de feldgendarm hen slaat.
Laat ze aan hun lot niet over,
steun hun ongehoorzaamheid,
help ze vluchten voor den roover,
doe aan solidariteit.

Denk aan hen die alles wagen,
alles zetten op het spel,
opdat eenmaal beetre dagen
volgen zouden op die hel.
Steun de ondergrondsche strijders,
toon dat gij hun dankbaar zijt,
help die dappere bevrijders,
geef aan ‘Solidariteit’.

Huldig onze Martelaren;
want hun lijden en hun bloed
brengen ons nooit tot bedaren.
Onvergeetlijk blijft hun moed.
Help hun weduwen en weezen,
hard voor hen is 's levens strijd,
dat hun wonden wat genezen,
steun mild ‘Solidariteit’.

Zij, die de Gestàpo duchten
bij hun ondergrondsche taak,
zij, die in de kerkers zuchten
voor de grootsche vrijheidszaak,
zullen nooit worden vergeten.
Deze broeders in den strijd
doen beroep op uw geweten,
werk voor ‘Solidariteit’.

België breekt weldra zijn boeien,
door het lijden werd het sterk.
Opdat niemand u verfoeie,
sla de handen aan het werk!
Smeed de allersterkste eendracht,
de verraderskliek ten spijt,
jaag uit 't Land de lompe Wehrmacht.
Leve ‘Solidariteit’!

Jan van GENT

Madame Red

FEITELIJK begon de historie ten kantore van major A. Engel, ten jare 1919, in een Belgisch grensbureel.

Major A. Engel werd verondersteld als zijnde druk bezig met het bestudeeren van de wegen in de buurt van Eupen on Malmedy, doch droomde in werkelijkheid van zijn eerstvolgend verlof in de United States - toen de deur geopend werd, en een soldaat vroeg of hij een dame kon ontvangen.

'Laat binnen' zei major Engel. - Hij was nog niet zoo verschrikkelijk oud. De jonge vrouw kwam de kamer in.

Ze maakte geen overweldigenden indruk. Ze was tamelijk groot, blond en actief. Haar oogen waren blauw-grijs, zacht on vroolijk. Ze moest nog jong zijn. Erg jong.

'Pardon - U is major Engel?'

Ze sprak Engelsch. Vlug - zonder aarzelen - met vreeselijk veel fouten. Haar kleeren zaten strak en stevig.

Hij knikte.

'Zeer aangenaam met U kennis te maken...'

Ze stak hem haar warme kleine hand toe. Overdonderd drukte hij ze. Ze had de situatie gansch in handen.

'Ik ben Madeleine Feyen...'

Die naam zei hem niets. Dat zag ze.

'Madame Norris...' - het zei nog niets. Ze bloosde: 'Ik ben de vrouw van Red Norris...'

Nu snapte hij het - doch wist voorloopig nog niets te zeggen. Daarom zweeg hij, en wachtte, na begrijpend geknikt, en 'aangenaam' gezegd te hebben.

'Feitelijk heet hij niet Red' legde de jonge vrouw uit. 'Hij heet - wel - Lorenz - nee, - enfin, het komt er niet op aan. In mijn trouwboekje staat het wel juist. Hij heet zichzelf Red, en iedereen noemt hem Red. In zijn jonge jaren moet hij een beetje roodachtig geweest zijn. Nu is bij beslist blond. Tenminste...' Ze haalde diep adem: 'Wààr is Red Norris, major Engel?'

Major Engel had bliksemsvlug nagedacht. Hij kende zijn jolly fellow, Red Norris. Dat joch had hem gezworen, dat hij zijn vrouw halen ging. En nu stond ze hier. Hij kon zóó ook wel raden, dat ze heel België, misschien wel Frankrijk en Duitschland erbij, met alle ambassaden, consulaten en militaire posten, afgereisd had om Norris te kunnen vinden.

Now, Madame Red' zei hij tenslotte. 'Een week of acht terug zei Red mij', toen hij afzwaaide, dat hij U halen ging, om samen naar Amerika te gaan. Sindsdien... hij kreeg het warm 'Sindsdien - heb ik van hem een kaart gehad - uit New-York...'

De jonge vrouw bewoog niet onder den slag. Haar zelfbeheersching was enorm. Misschien had ze een vluchtig visioen van een jong Amerikaansch soldaat met een prettige stem en ondeugende oogen, die met een heel jong meisje in een

wit-gaze toiletje en lange blonde krullen onder bloeiende kerselaren wandelde en die haar lachend plaagde, en haar kuste. Hij had sterke, stevige handen gehad.

Ze zei eindelijk, en haar stem was niet noemenswaardig veranderd: ‘Kunt U mij zijn adres geven in New-York, major?’

‘Dat kan. Het staat toevallig op de kaart. Eén oogenblikje...’

Hij kwam dadelijk terug en gaf haar de kaart.

Ze keek hem peinzend aan:

‘Dus, hij zei dat hij mij halen zou?’

‘Jawel. Diezelfde woorden: ik haal Magdalen. Dan gaan we naar Amerika. - Kan ik soms iets voor U doen, madame?’

‘Neen. Tenminste...’

Ze glimlachte. Wanneer ze glimlachte kwam er een kuiltje in haar kin. ‘Red is toch zéker met mij getrouwd, sir? Ik bedoel...’

‘Natuurlijk is hij met U getrouwd’ haastte de major zich haar te verzekeren. ‘En zoolang U niets van een echtscheiding hoort kunt U ervan verzekerd zijn dat hij zich wezenlijk als uw echtgenoot beschouwt. Waarschijnlijk...’ hier begon de goede major gevaarlijk te liegen ‘is hij voorop gegaan om een huis te zoeken. Ik ken Red. Daarom: schrijf hem, naar het adres van de kaart. Ik ben er zeker van dat hij zal antwoorden...’

Major Albert Engel loog. Madame Red Norris, geboren Madeleine Feyen, nam het hem niet kwalijk. Ze was zoo zoetjes-aan al op de hoogte van de leugens geraakt. Ze had haar familie al zoo hartstochtelijk veel voorgelogen om het lange, eigenaardige stilzwijgen van haar man goed te praten, dat een beetje meer of minder er niet op aan kwam. God zou het haar vergeven - maar het was niet gemakkelijk geweest. Eer is eer. Ze had haar eigen eer, en Reds eer, met onwaarheden en uitvluchten overeind gehouden. Het waren vernederende, harde maanden geweest. Maar ze was trotsch - en taai.

‘Dank U, major...’

Ze reikte hem weer de hand. Een geur van oude viooltjes kwam met die hand mee.

‘Steeds tot Uw dienst, madame...’

Ze ging. Zonder om te kijken.

De soldaat kwam zien of hij nog iets noodig had.

‘Niets. Wat ik zeggen zou, Luke - wat denk je over de Belgische meisjes?’

‘Meisjes zijn overal 't zelfde’ zei Luke, die vrouwenhater was sinds zijn vrouw er met een anderen van door was. ‘Onredelijk, onzinnig, and so on. Goeden nacht, major...’

Dat was het einde van hetgeen in België voorviel in 1919.

Precies een maand later zette Magdalen Norris voet aan wal in New-York. Madeleine Feyen, geboren te Brugge, anno 1896, had afgedaan. Magdalen Norris vatte het leven aan.

Ze zag schuttingen, kaaien, beambten, kruiers. Ze voelde zich draaierig

worden. De zeereis was nog dragelijk geweest. Doch nu verlangde ze beslist naar Red.

Er waren tien boys die op haar bagage loerden. *Ze* had vier koffers en een reistasch.

Nog nooit was ze bazig geweest, of bevelend, of hard. Nu werd ze het. Moést ze het worden. Een vrouw alleen kan niet zijn lijk ze het graag zou hebben.

'Hier jij' zei ze tegen een van de kleine jongens. Hij had zooiets in den aard van een wagentje bij. De andere negen keek ze woedend aan. Ze dropen af.

De jongen die ze geënterd had, had een goedhartig gezicht. Zoo zou Magdalen in de toekomst immer zijn: immer zocht ze houvast, hulp, bij goedhartige menschen. Ze hoefden dan nog niet buitengewoon snugger te zijn. Goedhartigheid was haar genoeg.

Haar tocht van het vrijheidsbeeld naar Reds kleine hotel was, op zichzelf genomen, een avontuur. Een avontuur dat ongeveer drie uur duurde. Het vierde uur rekende ze af met den kleinen kruier, en had ze, met een boos 'I am his wife' beslag gelegd op Reds kamer.

Het was een raar klein hotel. Het hield het middelpunt tusschen een negerkroeg, een Italiaanschen wijnkelder, een Fransch café en een Engelsche bar. Tusschendoor werden Duitsche maaltijden genuttigd. Het was zindelijk, doch nokvol en luidruchtig.

Magdalen Norris dacht niet na. Ze wachtte er zich wel voor, na te denken.

Ze trok haar japon uit, en waschte zich, en kleedde zich weer aan, en borstelde heur haar.

Ze was er nog mee bezig toen Red thuiskwam.

Niets vermoedend kwam hij de kamer in. - De stilte, die zijn binnentreden onmiddellijk volgde, was zwaar van raadsels.

'Maudlin!'

'Goeden avond' zei ze, beleefd, en heel gewoon, als had ze hem dienzelfden dag nog ergens gezien.

Hij mompelde iets. Hij leunde tegen den deurstijl, - nog niet in staat gevoeglijk te reageeren.

Zijn haar was goudblond, in de war, krullend, bijna wollig. Niettegenstaande het ongewone van den toestand bleven zijn oogen fel, ondeugend, schitteren. Ze waren groen-grijs, en jongensachtig. Feitelijk was hij heelemaal een jongen. Smal, mager, beenig, hoekig. Zoo was zijn gezicht. Zoo was zijn lichaam. Maar in dat smalle, tengere, schuilde een geweldige kracht.

Nu hij geen khaki droeg, geen uniform, verloor Magdalen weer wat van haar houvast.

'Misschien kon je me een zoen geven' zei ze hoopvol, toen ze klaar was, en heur dikke, glanzende, krullende haar opgespeld had.

'Ja, dat kon ik wel' zei hij.

Toen lachte hij. Hij lachte tot hij geen adem meer had.

Zoo was Red. Hij had allerlei eigenschappen die veel weg hadden van ondeug-

den - doch hij hield van grappige situaties. Hij kon ze waardeeren.

Magdalen Norris deed haar best om niet mee te lachen. Doch haar oogen twinkelden, en het kuiltje verscheen in haar kin.

Hij stapte op haar toe, lijk een turfboer, sloeg zijn armen om haar heen, en kuste haar: met toewijding, volharding en aanbidding.

'Hou je nog van mij, baby?'

'Misschien niet meer zooveel als in het begin' zei ze. 'Waarom ben je weggeloopen?'

Ze streek hem door zijn woelig haar, en wachtte met kloppend hart op het antwoord.

'Ik kon je niet aan' hij grinnikte verlegen. 'Je bent teveel voor mij, Maudlin...'

En hij sprak waarheid.

Ze bleef bij hem. In het kleine, drukke hotel. Doch van het eerste uur af had ze hem verwittigd, dat ze er niet meer al te lang zouden blijven.

'We kunnen geen huis hebben met hetgeen ik verdien' zuchtte Red.

Hij was zooiets als suppoost in een dure schouwburg: hij had nog niet de kans gehad iets beters te krijgen.

Magdalen was niet naar de States gekomen om suppoostenvrouw te worden. Om naar huis te schrijven: ik woon in een ruikend hotel, en eet ieder en avond witte boonen met tomatensaus.

Magdalen Norris had handen, en een jong, sterk lichaam. Na een sloopenden oorlog verlangde ze naar het voelbare, wérkelijke bestaan. Ze wilde léven.

Ze vroeg Red naar grond. Ze had al gehoord van de Far West, van de prairies en de wildernis. Doch het verbaasde haar te vernemen dat, niettegenstaande de New Yorksche buildings, die dingen er nog waren. Kreken, bergen, woestijnen. Ze had verwacht mooie, nette landerijen te vinden, afgebakende gronden, hoeven - zoo lijk in Vlaanderen, maar dan een beetje grooter.

New York ontzenuwde haar. New York was als een kokende, bruisende, wreede zee - voor Magdalen. Ze hield van niets wat haar aan de zee herinnerde. Ze hield feitelijk van niets dat rumoerig was.

'Wij moeten weg' zei ze tegen Red 'Naar het land...'

'Land' was voor Red iets vruchtbaars, of iets waar delfstoffen waren Iets waar geld te verdienen was. Dat kostte geld.

'Is er dan geen land dat niét zooveel geld kost?'

Ja, Dat was er. Met kilometers en kilometers. Voor een prikje kon ze een woestijn krijgen zoo groot als half België. Red werd sarcastisch. 'Rond de Mountains, baby, heb je zooveel land als je maar wilt. In Montana, of Wyoming, of Arizona, of Nevada. Voor een paar dollars geven ze je een waterloos land cadeau...'

Er was nog land waar, op een oppervlakte van dertig km^2 geen mensch woonde.

Ja, Red had wel kunnen raden dat Magdalen niet zou versagen vooraleer Ze midden in de wildernis zaten.

Hoeveel mijl het was van West Slope, een klein, obscuur houten stadje, was niet te bepalen, doch het waren twee dagreizen met paard en kar, door een absoluut woest land, naar de bergen toe - onder een brandende, verzengende hitte.

In het woud ging het nog, al vloekte Red een heel repertorium af om de smalle kar er gansch door te krijgen - doch het werd slecht over de geitenpaadjes van het rotsgebergte - en het was om te stikken in een oneindigheid prairiegras, droog en bruin geschroeid door de zon. Het was precies 46 graden.

De uitgestrektheid van het door hen voor een appel en een ei gekochte domein was niet bij benadering te bepalen - doch het middenpunt lag bij een canon: tusschen twee bergen in liep een kleine, snelle rivier, en bij de rivier, in een inham, stond een oude blokhut. Ten tijde dat er goudzoekers waren in de buurt van West Slope had men in de kreek een tijd lang naar goud gezocht - tot men overtuigd was, dat men zich voor niets zoo een eind verplaatst had, en de moeite van het bouwen van een blokhut gedaan had.

De oevers van het riviertje, aan den voet van de twee bergen, vormden een klein paradijs. Er groeiden loofboomen en dennen, roode en blauwe bloemen, en het mos op de rotsen was helder groen. Doch dit paradijs was maar een zéér kleine vallei, die langzaam klom, met den loop van het riviertje mee, om zich eindelijk te verliezen in den harden bodem van de bergen.

‘Hoe ga je je woning heeten’ vroeg Red aan zijn jonge vrouw - want in den grond had hij medelijden met haar.

Ze had nog niets van het paradijs gezien. De plechtige sparren, die roken lijk ‘thuis’ in de Kempen, de grillige bloempjes, en de witte keitjes, die blonken op de rivierbedding. Het huis was primitief, klein - doch stevig en romantisch.

‘Genista-valley’ zei ze, met glanzende oogen: tegenover haar, in den rotsachtigen bodem aan den anderen kant, bloeide en brandde een antieke brem.

De Bremmenvallei...

Dien nacht sliepen ze op een bed van varens, in eikaars armen, met rondom zich de enkele runderen en het vijftal schapen: aanvangspremie van het gouvernement.

Jack Norris zou in de Bremmenvallei geboren worden...

Red had verwacht dat Magdalen's moed haar in de schoenen zou zinken wanneer ze de wildernis, het onherbergzame oord en de groote vlakte tusschen de bosschen achter de schilderachtige kloof zou ontdekken. Haar moed zonk niet: heel eenvoudig omdat ze er geen begrip van had wat de onvruchtbaarheid van een rotsachtigen, drogen bodem beteekende.

Ze was jong. De Heer wist hoe het haar lokte: in zalig, vredig nietsdoen door de bosschen te zwerven, door het klare water te baden, bessen te eten en als een kluizenaar van God's schepping te genieten, in ootmoed en dankbaarheid.

‘Dat gaat niet’ zei ze ernstig tegen Red ‘Dat zou niet verantwoordelijk zijn tegenover onze kinderen...’

Kinderen. Babies.

Het sloeg Red met sprakeloosheid. Hij had zich nooit kunnen voorstellen ooit kinderen te hebben. De Vlaamsche vrouw sleepte hem mee naar een wereld, waarin hij nooit gedacht had te belanden. Het duurde een heelen dag vooraleer zijn zorgelooze natuur weer de bovenhand had.

Maar voor die kinderen zouden ze werken. Voor die kinderen bouwden ze een omheining voor de dieren, en werd hout gehakt voor den Winter, en werd een stukje grond ontgonnen op Genista-valley om maïs en koren op te winnen, -- en werden honderden dingen meer gedaan.

Als de zon diep-rood boven de bergen uitklom stonden ze op - en begonnen te werken. Zij werkten in rythmisch, gelijktijdig strekken van hun jonge lichamen, naar den hemel en naar de aarde toe, en de grond dronk gulzig hun wroeten en hun zweet - kracht voor de komende geslachten. De onbarmhartige zon bleekte hun haren en bruinde hun gezichten, hun oogen werden glanzend en diep, en hun handen werden hard.

Magdalen droeg overalls en shirt - en het overkwam Red dat hij het werk staakte, en op een rotsblok ging zitten, en eenvoudigweg naar haar keek. Ze had de verbetenheid van het oude geslacht, en de sterkte van het nieuwe, en haar huid was van een zacht, goudkleurig brons. Nooit zei ze hem: werk. Doe dit. Doe dat. Neen. Hij deed waar hij zin in had - doch zij werkte zoo taai, zonder ophouden, bijna woedend - dat hij haar vanzelf hielp.

En het bracht op. Niet geweldig. Maar het hielp. Ze zouden eten hebben voor den Winter. En ze hadden nog een beetje wol van de schapen, en wat maïs over - en daar reed Red mee naar West Slope, en bestelde er een biggetje voor. Niemand daar in de buurt had een varken.

‘Mijn vrouw wil een biggetje hebben’ zei Red met grappigen ernst. ‘En als zij iets wil - wel, dan wil ze het. Wie brengt mij een varken mee?’.

Magdalen had een zwijntje gewild omdat ‘thuis’ al de boeren varkens hielden, tot in de Kempen toe, en daar vooral. En daar Genista-valley haar ‘thuis’ moest zijn, had ze behoefte aan een varkentje. In West Slope was het juist koopdag. Er waren veel groote farmers, paarden- en schapenfokkers, die allemaal aan den anderen kant woonden, en West Slope een verdomd gat noemden. Het verhaal van het biggetje van madame Red deed de ronde, en ze riepen Red, en zwoeren hem tegen de Lente ieder een varken te brengen. Te brengen. Alsjeblieft. Hij kreeg daarenboven klinkende munt terug voor zijn waren, en opgewekt reed Red terug naar huis.

Het was bijna avond toen hij op Genista-valley kwam. De zon zakte langzaam naar het riviertje toe, en droop van oranje en gouden-tranen. De wind suizelde door het harde gras en langs de toppen van de bergen, en een groote vrede daalde neer in het hart van major Albert Engel's joly fellow.

Hij had grond, een huis en een vrouw. En geld. Wat moest hij meer hebben?

- Het was goed, dat Magdalen naar de States gekomen was. Doch toen hij as vallei inreed, zag hij niet Magdalen, zooals gewoonlijk, bij de kreek staan, en de schapen drenken. Dan had ze altijd een japon aan, eens dat de zon bijna onder was.

Ze was er niet. Hij steeg af, en ging het huis in. Ze was er ook niet.

Ongerust ging hij de kleine ontginning rond achter het huis, en toen de bremmen-wildernis aan den overkant van de rivier.

'Magdalen!'

Hij riep. De twee bergketens weerkaatsten haar naam - en schaterden een spottende echo.

Toen klom hij naar het plateau, dat weer afzakte, en doodliep in de grenzeloosheid van hun domein, en eindelijk vond hij haar, op een vooruitstekend rotsblok, vanwaar mijlen en mijlen te overzien waren. Doch nu was het avond, en de mijlen waren blauw en wazig.

Er was een strakke uitdrukking op haar gezicht, en heur haren zaten in de war.

'Maudlin...'

Hij voelde dat er iets gebeurd was in zijn afwezigheid. - Was er soms iemand... Het bloed steeg hem naar het hoofd. Doch ze liet hem den tijd niet verder na te denken.

'Red - hoor je niets?'

Werktuigelijk luisterde hij. Ze keek hem gespannen aan.

Hij hoorde niets dan het fluiten van een paar vogels, het suizen van den wind, en het vergruizelen van een afschuivend rotsblok.

'Neen' zei hij, en schudde het hoofd 'Ik hoor niets bijzonders...'

'Dat is het juist' ze streek heur haar uit het gezicht 'Dat je niets hoort. Zoo lang je weg waart, Red, heb ik geluisterd. Maar je hoort geen mensch - je hoort geen leven... Niets dan eenzaamheid... Kan je begrijpen, Red, dat er in een omtrek van mijlen en mijlen, en nog eens mijlen, niets is dan wij alleen? - En gisteren - was er niets dan ik alleen...'

Ze huiverde, en greep zijn arm.

'Je moogt me niet alleen laten, Red - niet meer - dan ga ik liever mee naar West Slope... Je moogt me niet meer alleen laten vóór baby geboren is...'

Hij sperde zijn oogen open, en sloeg een kruis - impulsief: hij was van Iersche afkomst, en soms herinnerde hij zich dat hij katholiek was. Toen klaarde hij op:

'Dan begrijp ik alles, darling... Kom naar huis... Zoodra de baby er is zal het, helaas, niet meer stil zijn...'

'In Mei' zei Magdalen - en de groote stilte verdween.

Toen kwamen de geweldige regens. Red zei, vroom, dat hij nooit geweten had, dat de Heer hem had willen verdrinken - en damde en wroette om hun riviertje in haar bedding te houden.

Het was een weer, als geschapen om moedeloos te worden, doch ze hadden een droog huis, en hadden een matras van schapenwol - zoodat het Winter werd zonder dat ze het wisten.

O, die verschrikkelijke, barre Winter van 1919-1920 - daar in Genista-valley, waar ijzige wind dóór joeg, en dikke sneeuwvlokken holen en spleten vulden... Waar voorraden levensmiddelen bevroren, en alle water veranderde in ijs... Waar twee jonge menschen dicht tegen elkaar kropen, bij een vuur dat nauwelijks warmte gaf, en klappertandend en hongerig luisterden naar het geloei van den storm en het gebulder van het tempeest... In die dagen vroeg Magdalen haar man haar de gebeden in het Engelsch te willen leeren: ze moest haar kinderen nadien toch leeren bidden - en bij een koude van 30 graden onder nul trachtte Red zich dat alles te herinneren.

In the name of the Father... In den naam van den Vader...

Bij God, een Vader hadden die kinderen dien Winter hard noodig: dien Winter kreeg Magdalen een scherpen trek om den mond - en jaren later, toen ze, goed gevoed en warm gekleed, in het koudste weder de vlakte in trok, om de ijskegels en het sneeuw-kantwerk te bewonderen, en de rust van bepoeierde dennen tegen een klaren hemel - kon ze toch nooit dat gevoel van wrok en angst van zich afzetten, dat in haar geboren was in den Winter van 1919.

In Reds oogen had ze dikwijls de vraag gelezen: gaan we terug naar West Slope - terug naar de menschen? - Doch ze had gedaan, of ze niet begreep. Ze wilde alle martelingen verduren. Niet onder geven. Al leed ze duizendvoudig al de koude die hij leed, en sneed ieder van zijn huiveringen door haar hart. Hij was zoo zielig mager geworden, dat haar oogen er vochtig van werden.

Vervolgens smolt de sneeuw, en werd de aarde terug vertrouwelijk bruin.

Het was een verlossing - een wedergeboorte.

‘Ik ben nog nooit zoo blij geweest’ zei Red, en zijn neusvleugels trilden in den eersten Westenwind.

Hij vergat hoe hij al die maanden verlangd had naar een geut whisky of gin, en rekende uit hoeveel tijd hij nu nog had om de wieg verder in orde te brengen, en hoeveel beesten er in den Zomer zouden zijn. Die Lente was een aanhoudend feest. Sleutelbloempjes en anemonen in Genista-valley-groen gras in de vlakte. Zon, die de laatste koude opslorpte en deed verdwijnen.

Ze dronken melk en aten vleesch - en toen verscheen op een middag een kwaad-geluimde vrachtvoerder, met een soort houten traliewerk, waarin elf kleine varkens.

‘Er hangen kaartjes aan’ zei de vrachtvoerder, en hij zette de varkentjes neer ‘Als ze me nog eens naar zoo'n wostenij sturen, kunnen ze verd... naar de hel loopen...’

Red en Magdalen keken naar hun biggetjes, vol aandachtigen ernst.

Had iemand hun gezegd, dat op dat oogenblik iedereen in West Slope en mijlen in de ronde gierend lachte om de grap: elf varkentjes voor madame Red,

met een kaartje van den afzender aan het krulstaartje - ze zouden verschrikt en verbaasd geweest zijn.

Tien jaar later herinnerden de grappenmakers zich dat zij de grondleggers geweest waren van het fortuin van Red Norris en madame. Ze waren toen eerder nijdig...

Waar de Winter de ergste beproeving beteekend had voor het verzwakte lichaam van de aan comfort gewende jonge vrouw, de ergste nacht voor Red was de nacht dat zijn kleine zoon geboren werd.

Het was een warme Mei-nacht. Magdalen leed, en wilde niet gillen. Het bloed sprong uit haar lippen, waar ze haar kleine ongelijke tandjes ingedrukt had.

Haar oogen, groot van pijn, volgden de minste bewegingen van Red, en ze trachtte hem bemoedigend toe te lachen.

Hij voelde zich mizerabel. Hij probeerde zich al de voorschriften te herinneren, al de raadgevingen uit het boekje dat de sheriff's vrouw van West Slope hem cadeau gedaan had, toen hij zoowat van alles in den winkel was komen koopen- voor baby - doch hij bleef zich hulpeloos en ontredderd gevoelen, en telkens het lichaam van Magdalen ineenkromp, wischte hij zich het zweet van het voorhoofd. Toen de baby er was, en rustig sliep in zijn groote, geweldige wieg, strompelde Red, ellendig als hij was, naar buiten, en zette zich op een rots bij de rivier.

Het water kabbelde vreedzaam door de donkerte. Myriaden sterren pinkten hem vriendelijk toe. Het was geweldig, hemeltergend - dat alles zoo doodgewoon en kalm was, waar hij baadde in zijn zweet, en niet wist of hij juichen moest om de geboorte van kleinen Jack, of zichzelf vervloeken om wat hij Magdalen had doen lijden.

Eindelijk, toen de zon opging, kwam hij terug de kamer in.

De kleine zoon maakte vriendelijke, zuigende geluidjes. Magdalen werd wakker, en glimlachte opgewekt:

'Je hebt een opkikkering hard noodig, arme boy', ze haalde onder haar hoofdkussen een kleine, platte flesch uit 'Asjeblieft. Drink dat op de gezondheid van Jack...'

Hij dronk. Hij dronk tot hij geen adem meer had. Toen verklaarde hij plechtig: 'Ik wil hangen, Magdalen, als er volgende maal geen vrouw hier is om je te helpen...' - en dronk de flesch verder leeg.

Rond Paschen waren ze bijna een gansche week op weg om, bij een rancher achter West Slope, Jackie te laten doopen door den pater, en de goddelijke diensten bij te wonen. Ze kwamen bij de menschen, en zaten op stoelen, niet op houten blokken, en aten uit porseleinen borden. Niettemin keerden ze vol ijver, en met nieuwen moed, naar Genistavalley terug.

Ze werkten. Weer bleekte de heete zon hun haren, weer slurpte de grond gretig hun zweet en hun wroeten. Ze konden er niet aan denken hun beesten te verkoopen, en durfden ternauwernood het woordje 'Winter' vernoemen - toen het gouvernement plots premies uitkeerde aan beginnelingen, emigranten en ontginners. Het was niet zoo geweldig veel.

Doch het schrikbeeld van de naderende koude verloor z'n grimmigheid. En ze werkten verder. Na Jackie werd Becky geboren, een klein, blond meisje, en toen John, die lijk Jackie slank en donker was, en na hem Eva, en ten slotte Biddie en Peter.

Ze maakten niet veel drukte, die kinderen. Ze hadden alle zes groote, donkere cogen, en vriendelijke gezichtjes, en ze keken toe hoe hun moeder werkte. Het was toen dat hun veestapel zóó gegroeid vzas dat Red met trots op West Slope in het postkantoor een bord kon hangen: 'Bij Red Norris op Genista-valley worden twee veedrijvers gevraagd' - en dat hij zelf voortdurend te paard er op uit ging om te koopen, te verkoopen, te ruilen en te zoeken.

Magdalen ontdekte dat hij sluw en handig was in zaken-doen, en tot hun schade ontdekten zijn verkoopers dat niet.

Hij legde ze in de luren. En wanneer hij weer op Genista-valley was, schudde hij trotsch dollar bills en silver coins in haar schort: Zij had getoond wat ze kon - en nu toonde hij ook wat hij kon. Doch onbewust bleef hij haar als het hoofd van de gemeenschap erkennen. Iedereen erkende haar als het hoofd. In West Slope sprak men méér van madame Red 'een duivelsch handige vrouw' dan van den farmer Norris zelf. Ze was nog altijd recht en eigenaardig mooi - krachtig mooi. Wel was haar gezicht hard, energiek, en was haar stem méér dan flink en doordringend te noemen - doch ze was intelligent, en Intelligente menschen worden niet vlug absoluut leelijk.

Indien men haar oogen had willen bekijken, dan had men kunnen zien dat ze nog altijd even zacht en vriendelijk waren als toen ze met Red Norris, Amerikaansch soldaat, onder de Belgische kerselaren wandelde, en haar hart tot barstens toe klopte onder zijn onstuimige zoenen.

Maar haar oogen waren lastig te vinden. Ze had altijd zooveel te doen, naar de aarde toe, en ze moest zoo vliegen van de stallen naar het huis, van het huis naar het veld, en naar honderden andere plaatsen, dat er geen tijd voor haar oogen overbleef.

Ook haar kinderen erkenden haar als het hoofd van de gemeenschap, het hoofd van Genista-valley. Ze had nooit gedacht, dat die kleine menschen een oordeel zouden hebben over haar eeuwig geploeter van 's morgens tot 's avonds, tot Jackie, een Zaterdag, dat ze de loonen uitbetaald had in het knechtenhuis - wat veel drukte gaf, want de meeste boys waren niet maisch, en pingelden tot de 'laatste halfcents' - haar bij den arm greep:

'Moeke' zei hij, met zijn vriendelijk stemmetje 'Volgend jaar zal ik het geld aan de cow-boys dragen, want...' en zijn stemmetje was niet meer vriendelijk 'Ik wil niet hebben dat ze u gierig kreng noemen...'

'Ik verbied je dat woord uit te spreken' zei zijn moeder - doch ze lachte, en streek hem over het bolletje.

Er waren nog nooit veedrijvers weggegaan van de vallei. Ze zeiden wel dat de bazin gierig was - doch dat hoorde zoo op een betaaldag. Voor de rest zouden ze voor haar door een vuur loopen.

Jackie was buitengewoon sterk. Zóó zelf dat men hem Iron-side was beginnen noemen, waarbij Magdalen steeds onbewust aan Karel Martel dacht - en na verloop van tijd wist niemand meer dat hij feitelijk Jack heette.

Iron-side, en Becky, en John, en Eva, en Biddie, en Peter - ze waren opgevoed in het verminkte Yankee-Engelsch: hun moeder had de States als haar vaderland aanvaard, en had nooit gedacht dat in die kleine hoofden belangstelling zou ontwaken voor haar moederland. Het eenige Nederlandsche woord dat ze hun geleerd had was ‘Moeke’ - doch vóór ze twaalf jaar waren konden de kinderen zich verstaanbaar in 't Vlaamsch uitdrukken: zij dwongen hun moeder hun 's Zondags les te geven.

Op West Slope was nu een kleine school, doch volgens Magdalen was die school ‘heidensch’. Dus moesten de kinderen vanaf hun achtste jaar naar een kostschool: de meisjes op een private school te Glendive, en de jongens heelemaal naar South Bend. Het kostte een fortuin - doch madame Red begon méér dan één fortuin bijeen te krijgen.

Het oude blokhuis was lang al veranderd in Zomerhuisje: een groot woonhuis met verandahs en erkers was gebouwd midden een aangelegden tuin achter den berg, en over het Westen ging de naam van ‘den varkenskoning’ Red Norris. Het was niet flatteerend. Wél winstgevend. En al die mijlen, en al die kinderen, en al het geld, en al het werk - het rustte op de schouders van Magdalen. En zij versaagde niet.

West Slope bestond niet meer. Er was een stad in de plaats gekomen, met een groote houten spoorweghall, en verschillende lijnen naar de North Pacific railway. Een breeds autoweg kronkelde doorheen het gebergte, door heen de gedunde bosschen en door de rest van het woud naar Genista-valley.

Een avond, in de Lente, liet Magdalen plots haar afrekening met den meestergast in den steek, en ging naar het oude blokhuis. Er hing iets in de lucht dat haar dwong daar heen te gaan. Ze kwam voorbij een menigte menschen, veedrijvers, negers, knechten, meiden - die beleefd knikten - en ze wist, dat ze over hen beval. Ze stond op een rotsblok, aan den kant van de vlakte, en zag mijlen - niet in wazigheid, lijk weleer, doch vol grazende kudden. Ze sloot de oogen, en zag nog verder. Nog mijlen. En iedere mijl beteekende méér schapen, méér varkens, méér paarden, méér runderen - méér menschen - méér geld. En dat alles hoorde haar toe. Ze was rijk.

Op hetzelfde oogenblik wist ze, dat ze fabelachtig rijk zou worden. Dat het geld, dat ze nu al had, tot in het oneindige zou aangroeien. En ze wist niet hoe het kwam - dat het haar een beetje verdrietig stemde. Want ze was alleen. De kinderen weg. Red weg - zelden thuis. En al die mijlen, die door haar beheerd dienden te worden. Ze ging naar de blokhut.

In den tijd, dat John nog op bloote voetjes moest loopen, omdat er geen geld was voor schoenties, had ze vlieren geplant, doodgewone, fel-ruikende, donkere Europeesche steenvlieren.

Ze geurden warm in den wind, die zoel langs de dennetoppen streek. De kloof was levend van herinneringen.

Hier hadden ze koude en honger geleden - hier waren de kinderen geboren - hier hadden ze geléefd.

Ze zat op een van de houten zitblokken, en keek naar den uitgedoofden haard, en luisterde naar het gesuizel in de sparreboomen, en het gesjilp van de vogels. De tocht van het nieuwe huis naar het oude had haar moe gemaakt. - Heur haren waren aan 't grijzen - al was ze nog geen veertig.

Er kwam iemand de vallei in. Iron-side. Hij kwam in de deuropening staan. Zijn anders bruine huid was grauw:

'Moeke, I am afraid... Becky...'

Ze keek hem rustig aan. Ze vroeg zich niet af waarom hij nu hier stond, in plaats van aan de Universiteit te zijn.

Het was maar toen men haar het verminkte lichaam van Becky bracht, dat ze begreep, dat Iron-side haar met zijn kleine sport-auto omver gereden had.

Met het langzaam wegsterven van Becky en den moreelen knak van Iron-side, begon een nieuwe episode in het leven van Magdalen Norris. Ze vocht tegen de wanhoop van Becky en de wroeging van Iron-side met dezelfde verbetenheid als ze weleer gevochten had tegen koude, armoe, droogte, pijn en ontbering. Ze moèst het winnen.

De kinderen waren thuis met verlof. Red was in New York, op Wallstreet, en verdiende geld met alle mogelijke dingen.

Magdalen dwong Iron-side het beheer van het goed op zich te nemen, en ging niet meer van Becky weg. Het was goed voor Iron-side dat hij vee kon merken en paarden afrijden in plaats van te denken aan het half-vermorzelde lijf van Rebecca Norris. Het was goed voor Becky dat haar moeder altijd bij haar was. Misschien was het ook goed voor Magdalen...

Voor de kinderen was hun vader een vriendelijke, charmante heer, die nu en dan op bezoek kwam, dure geschenken meebracht, en grappen vertelde tot hij weer vertrok. Hun moeder, daarentegen, was de verpersoonlijking van al wat veilig, sterk en zeker was in hun bestaan. Ze zei wel niet veel, en had nooit veel tijd voor hen gehad, doch ze had hen leeren bidden, en gezegd wat goed en slecht was in het leven, en hoe ze het goed konden herkennen.

Nu dwong het leven haar te praten, want blonde Becky praatte graag en véél.

De ziekenkamer van Becky, Becky met haar gebroken ruggegraat en etterende voeten, werd het centrum van het groote huis. Door den dag moest Magdalen de andere kinderen, tot den dertienjarigen tweeling Biddie en Peter toe, met geweld van de kamer jagen, of ze kwamen nooit meer buiten, doch 's avonds zaten ze er allemaal, zelfs Iron-side, al viel hij bijna om van vermoeidheid.

'Was het mooi in België, Moeke?' - 'Hoe hebt ge papa leeren kennen, Moeke?'-'Hieldt ge veel van hem, Moeke?'

Magdalen vertelde.

De vensters stonden wijd open, want het was warm, en in de kamer rook het naar rozen en vlieren. Over de prairie vorderde de avond, in onwezenlijke deemstering, en bij de canon speelde een cow-boy op z'n banjo.

Ze dempte haar stem, om te verhalen van het meisje in wit-gazen toiletje, en sergeant Red Norris, die samen onder bloeiende kerselaren wandelden, die elkander kusten, en die met elkander trouwden. En hoe hij vervolgens vertrok, en niet meer terugkwam.

Ze begon er een vreemd genoegen in te vinden zichzelf te kwellen met het ophalen van het oude, geleden verdriet, van haar teleurstellingen en wanhopig wachten. Want, bij den Heer, was het nu niet meer juist hetzelfde? Was Red niet weg - en bléef hij niet weg? Hij was nog maar één keer naar Becky komen kijken...

Ze draaide het gloeiende ijzer rond in de wonde - al die familieleden, die, in 't geniep lachend, ijverig naar Red informeerden, en of ze nog niet welhaast met hem naar Amerika ging...

Toen New York. Dan West Slope, en de wildernis. Het zwoegen, den eersten, heeten Zomer. De bittere koude nadien. En hoe ze elkander liefhadden.

Ieder woord dat ze snrak - het bleef hangen in de kamer, en werd levend en kreeg vorm en beteekenis. De kinderen hadden hun oogen groot open, en keken naar hun moeder - alsof ze in die oud-geworden vrouw met haar gebruinde gezicht, haar neergeslagen oogleden en griizende haar het jonge, slanke meisje zochten te ontdekken, dat met Red Norris in een blokhut gewoond had, op varens geslanen, en steenvlieren geplant. Dat gelachen had met de ontberingen - en voor eenig feest een doopplechtigheid had gehad aan den overkant van West Slope...

Iron-side en Eva zaten er doorgaans zwiigend, ietwat droomerig: ze waren ernstig, bijna zwaarmoedig - en ook Becky zei dan weinig. De tweelingen fantaseerden er geschiedenissen bij - doch het was John die nooit zijn mond houden kon, en die de onmogelijkste dingen vroeg.

‘Moeke - houdt u nu nog van papa?’

‘Waarom niet’ zei ze, kalm - berustend.

‘Omdat hij altijd weg is...’

Ze moest er over nadenken.

Hield ze nog van Red? - Misschien wel. Misschien niet. - Het was zoo moeilijk. zich z'n gezicht te herinneren.

Als hij lachte had hij rimpels rond de oogen, ja - en dikwijls nam hij haar hand vast, ja - en steeds was hij lief voor haar.

En dan?

De kinderen gingen naar bed. Ze bleef alleen met Becky.

Het was nu heelemaal donker in de kamer, buiten de plek rond het nachtlampje, dat brandde naast het bed van de invalide.

Becky schreef. Becky schreef iederen avond. Altoos brieven naar haar vader - brieven die ze nooit verstuurde, en zorgvuldig in een kistje bewaarde. Ze was

nochtans niet sentimenteel - doch de katholieke pater kon maar alle veertien dagen tot op Genista Valiey geraken - en ze had iemand noodig om haar schrijnend leed te verhalen - het leed dat zelfs haar moeder niet kennen mocht - al raadde ze het.

Wanneer Magdalen aan die brieven dacht, dan dacht ze er steeds bij: ‘Brieven aan den onbekenden god’. En ze glimlachte, een tikje vermoeid. Becky kende haar vader niet. Niet zooais zij hem kende. Lawrence Norris. Red.

Doch een avond, dat ze bij het open venster stond, en naar Becky keek, die weer aan een brief bezig was, viel het haar op, hoe Becky's haar donker leek, krullend, en, in het zachte licht, gloeiende gensters schoot. Alsof oud rood koper ermee vermengd was.

Zóó was vroeger Reds haar geweest.

Becky was haar kind - èn Reds kind.

Er waren banden, die niet te breken waren - en waaraan het hart stevig vast zat...

Veertien dagen later stierf Becky. Ze was bijna achttien jaar oud.

Toen het voor België 10 Mei 1940 werd, kwam Magdalen Norris in een comité voor hulp aan Belgische vluchtelingen - het hart vol bange zorgen en voorgevoelens.

Iron-side was terug aan de universiteit. Red in New-York. Zijzelf opnieuw zwoegend van den morgen tot den avond, in een activiteit die nooit verflauwde, en immer nieuw voedsel zocht. Alsof een inwendige onrust haar verteerde.

Vervolgens kwam ook voor de Vereenigde Staten de oorlog. Genista-valley werd uiteen geslagen. Red onder de wapens. Iron-side onder de wapens. John onder de wapens. Eva verpleegster.

Van de ranch moesten een menigte jonge mannen weg. Magdalen hield Biddie en Peter thuis om te werken, en voelde met zooiets als grimmige voldoening hoe zij zelf haar krachten tot het uiterste moest inspannen om het reusachtig bedrijf overeind te houden. Ze hield de teugels strak in handen.

Sinds het ongeluk van Becky had ze in geen auto meer willen zitten - nu deed ze het opnieuw. Ze gebruikte alle mogelijke voertuigen om haar verstrooide kudde op te zoeken. Red in Texas: ze bereikte hem per vliegtuig, en hij schold haar vriendelijk uit, en maakte grappen met haar.

Ze waren beleefd en hoffelijk voor elkaar. Ze praatten niet over den tijd van de blokhut en het bed van varens. Ze hadden het over de laatste beursberichten, en het tekort aan werkkrachten.

Iron-side en John waren in Iowa. Eva in Californië.

Red was bij de eersten die de States verlieten voor Europa. Hij had vlug promotie gemaakt: majoor Lawrence Norris klonk niet kwaad.

Hij was lang in Engeland, en vervolgens in Afrika. Iedere maand schreef hij naar Magdalen. Dat hij leefde, en er zeker van was dat de oorlog spoedig gedaan zou zijn.

Het avontuurlijke soldatenleven beviel hem wel; enkel hinderde hem het feit, dat hij geen geld kon verdienen zooals hij dat zelf wenschte.

Zoo gebeurde de landing in Frankrijk, in 1944.

Van toen af hoorde men op Genista-valley niets meer van Red Norris.

Op dezelfde geheimzinnige manier als hij in 1919 verdween, verdween hij einde 1944.

Colonel Albert Engel had verschillende deugden en ondeugden - en in meer ondergeschikte orue had hij een gewerdig geheugen.

En hij herkende Magdalen Norris dadelijk.

Het was Februari 1940, en hij penae rustig in zijn kantoortje midden de Belgisch-Limburgsche hei, toen mauame Ked Norris zich liet aandienen.

‘De duivel hale me’ zei hij geraten, want hij kon raden waarvoor ze kwam, en zijn geweten was niet gansch zuiver ‘Ze is een vasthoudende vrouw, en het zal me niets baten wanneer ik nu in een jeep stap, en langs een omweg verdwijn... Laat haar binnen...’

Ze kwam binnen - en, zooals te verwachten, herkende hij haar onmiddellijk.

Dezelfde kalme, zelfzekere houding. Dezelfde strak-zittende, naar bloemen ruikende kleeren, Hetzelfde zorgelooze Engelsch. Dezelfde zachte, blauw-grijze oogen.

Overigens was ze op een eigenaardige manier oud, zéér oud geworden. Iets moest haar innerlijk verwoest hebben. Ze had géén rimpels - maar haar gezicht was erbarmelijk. Ze was zichtbaar aan het einde van haar uithoudingsvermogen. De kalme, zelfzekere houding kostte haar het laatste restje moed.

‘Waar is Red?’ - ze begon zonder eenige inleiding, en sprak vlug, hortend, alsof ze een langen weg achter den rug had - ‘In Washington hebben ze voor 'm geschreven - hebben ze je naar 'm gevraagd... Je hebt niet geantwoord... Hij stond niet op de doodenlijst...’ ze keek hem wanhopig aan: ‘Waar is Red, colonel Engel?’

‘Hij is niet dood...’ zei colonel Engel, als met tegenzin.

‘Dat dacht ik wel...’

Ze ging vermoeid op een stoel zitten. Dat ze terug was in haar geboorteland, in haar geboortestreek, maakte geen indruk op haar. Ze had eenvoudig den tijd niet om daaraan te denken - noch om zich druk te maken over familieleden die nog zoowat overal verspreid waren.

Alles gold Red.

Hij was niet dood. Natuurlijk was hij niet dood. Maar kón die man zich dan niet indenken dat het vrijwillig verdwijnen van Red een wreeder marteling voor haar beteekende dan gebeurlijk zijn onvrijwillige dood?

‘Hij heeft niet gewild dat ik u weten liet waar hij was’ liet de colonel zich aarzelend ontvallen.

Op hetzelfde oogenblik wist hij, dat ze niet zou opgeven vooraleer hij gezegd had waar Red was...

Kamer 67 van het veldhospitaal, waar major Lawrence Norris nu bijna drie maanden lag, was hoog en wit.

Hij had eerst nog een tijdje in een lazaret gelegen, maar hier in het hospitaal was het ontegensprekelijk beter: er waren niet zooveel soldaten die je herkenden, en in wier oogen zich onmiddellijk een rechtzinnig medelijden zou weerspiegelen - een medelijden dat hij niettemin haatte en verroerde uit den grond van zijn hart.

Albert Engel had voorgesteld hem naar Amerika te laten overbrengen - maar zooiets wilde hij zeker niet. Neen. Niet terug naar Magdalen. Sinds een onverwacht ontploffende bom op het vliegveld zijn knieën vermorzeld had, zijn linker-arm weggerukt en zijn gezicht met litteekens doorgroeid, had hij een afkeer van alle gezonde, normale menschen, en een bijna panischen schrik voor Magdalen.

Als hij zijn oogen sloot - en dat deed hij meestal, want hij was en bleef moe - zag hij haar gaan en bewegen door Genista-valley, krachtig, kordaat, flink. Brandende hitte of snerpende kou konden haar energie niet aan banden leggen. Het personeel vloog voor haar - en geld stroomde door haar handen. Alles wat ze aanpakte - effecten, gronden of veeteelt - het veranderde in dollars. Ze maakte alles rendeerend. Ze kon slechts rendeerende dingen gebruiken.

Wanneer hij dan zichzelf zag, zijn verminkte beenen, één arm kwijt, en wit-roode litteekens door het gelaat - dan brandde in hem een diepe, verstikkende schaamte. No, hoe zouden haar klare, doordringende oogen op hem wegen. Misprijzend. Spottend misschien. Hij was een nutteloos iets... Lichamelijk en moreel geknakt. Hij had geen interesse meer voor geld. Hij walgde er van.

En nieuwe golven van vrees - vrees voor Magdalen - sloegen hoog in hem op. Sloopten hem. Deden hem huiveren van radeloosheid. Hij voelde zich ellendig, en met moeite kon hij ‘God’ zeggen. Zelfs de brieven van Becky, die hij meegenomen had, en waarin telkens en telkens weer kinderlijke, bewonderende liefde voor Magdalen, de moeder, sprak, konden hem niet helpen. Ze waren lief - doch sentimenteel. Becky was een kind - een goed, lief, gestorven kind. God hebbe haar ziel. Zij had Magdalen nooit gekend lijk hij haar gekend had: een wezen dat, met ontembaren wil, altijd vooruit ging. Altijd verder.

‘Probeer eens op te staan’ had de dokter aangedrongen ‘Probeer wat te loopen, major...’

De krukken stonden bij het bed. Hij liep niet. Hij wilde niet. Hij wilde niets dan sterven. Hij hoopte zoo eens onmiddellijk te sterven. Lijk Becky.

Dien morgen nu, had de verpleegster de traditioneele seringen op de vensterbank veranderd voor een bos bloeiende, goudgele brem. De takken ervan waren hardgroen.

Het was heel toevallig - doch door dat toeval brak de stomme wanhoop in de oogen van Red Norris, en hij keek niet langer naar de hooge, witte muren van zijn kamer, doch naar de bloeiende brem.

Bremmen-vallei. Genista-valley.

Hij en Magdalen. De zon, die de keitjes op de rivierbedding deed glinsteren. De harsgeur die 's morgens en 's avonds han kloof vulde. Magdaiens warme, blonde lokken. Haar zachte, lieve gezichtje. Haar kleine, streelenue handen.

Hij voelde plots een ondraaglijk veriangen naar Magaaren. Hij had behoefte aan haar warmte, aan haar hulp, aan haar troost. Het was of hij een klein, héél klein jongetje was - en in zijn verlatenheid herinnerde hij zich al de uren, al de dagen van onuitsprekelijk geluk met Magdalen.

Hij was dusdanig verdiept in droomerijen dat hij niet merkte hoe de deur van zijn kamer geopend werd - hoe Magdalen binnenkwam.

Iemand deed de deur achter haar dicht.

'Red' zei ze.

Ze dacht dat ze het schreeuwde - doch het was niets dan een heesch gefluister.

Als door een nevel zag ze zijn verschrikt gezicht - ze hoorde hem roepen 'Maudlin!'. Toen draaide alles weg, en verloor ze het bewustzijn.

Niet lang. Iets dwong haar tot de werkelijkheid terug te keeren. Het was Red, en hij had zijn lippen op haar mond gedrukt. Hij was uit het bed gekomen, en tot bij haar gestrompeld.

De leege mouw van zijn pyama-jasje hing zielig langs hem af.

'Red... O, Red...'

Tranen stroomden over haar gezicht. Ze klemde zich aan hem vast, en kuste de litteekens op zijn voorhoofd en zijn wangen, en herhaalde immer, alsof ze niets anders kón zeggen, en al het andere niet meer telde: 'Red... O, Red... Ga niet meer weg... Laat me niet meer alleen...'

Een onderdeel van een seconde dacht hij terug aan den dag, dat hij naar West Slope gegaan was, en bij zijn terugkeer Magdalen had moeten zoeken in de prairie: hoe de eenzaamheid haar toen verschrikt had.

Iets van dienzelfden angst voor de eenzaamheid lag nu in haar ocgen. Toen sloeg hij voorzichtig zijn eenen arm om haar heen:

'Wat kan je nog met mij doen, Maudlin?'

Langzaam, doch overheerlijk, drong het tot hem door dat voor Magdalen niet het feit telde, dat hij verminkt was, doch het feit dat hij bij haar was. Met bonzend hart wachtte hij haar antwoord af.

'Alles' zei ze, hartstochtelijk 'We gaan wonen waar je wilt, Red. In Europa of in Amerika. Maar, bij God, ga niet meer van mij weg... Ik kàn het niet langer meer dragen... Ik ben op...'

Zijn adem stokte. Dat ze bij hem was... Dat ze hem liefhad...

Haar zachtjes tegen zich aandrukkend, draaide hij in de richting van de vensterbank.

De brem bloeide.

Genista-valley.

Ze gingen terug naar huis...

E. DE MUNCK

Roelants pro domo

ANDRE DEMEDTS heeft in Dietsche Warande een recensie van één bladzijde geschreven over ‘Geped om een goed einde’ door Maurice Roelants. Maurice Roelants wijdt in Dietsche Warande zes bladzijden aan deze recensie. Ik wijd aan zijn zes bladzijden één bladzijde van De Vlaamsche Gids. Binnen kort zal men een gebed moeten storten om een einde, goed of slecht.

Roelants kan maar niet verkroppen dat hij geen eigenlijke romans schrijft. Voor den zooveelsten keer verantwoordt hij zich daaromtrent met de vele overtollige en welgekozen woorden die zijn werk zoo aanvallig maken en die men zakelijkheidshaive moet resumeeren als volgt: Walschap en anderen beweren dat een roman vóór alles een verhaal is, maar er zijn zeer schoone romans die niet aan dynamisme doen en ik beweer te schrijven zooals ik wil.

Blijkbaar heeft Roelants het gevoel dat iemand van hem eischt anders te schrijven dan hij doet en hij verweert zich daar voortdurend tegen. En telkens kom ik er bij te pas.

Welnu om hem, wat mij betreft, gerust te stellen, laat ik hem langs dezen weg weten dat ik wel uitvoerig mijn opvattingen omtrent den roman uiteengezet heb en dat ik daar bij blijf, maar dat het mijn vurige wensch is dat hij en alle andere auteurs op deze wereld precies schrijven zooals het hun belieft. Al wat men hun kan vragen is goed te schrijven. En als Roelants de vrijheid opeischt romans te schrijven die niet goed in elkaar zitten, ik eisch de vrijheid op te zeggen hoe naar mijn bescheiden meening een roman wèl goed in elkaar zit.

Zijn laatste bladzijde is zoo mogelijk nog typischer Roelants.

In de eerste alinea zegt hij dat een roman als verhaal een meesterwerk kan zijn en een prul.

In de tweede alinea dat een waarachtig schrijver een goed verhaal prachtig kan schrijven, maar dat een kletsmeier ook een trepidant verhaal kan ineensteken.

In de derde alinea dat een roman als verhaal zijn eigen grootheid, maar ook zijn kinderachtige technische servituden heeft.

In de vierde alinea dat ieder schrijver zijn eigen middelen altijd moet wantrouwen en herzien om niet zijn eigen copist te worden.

In de vijfde alinea dat hij den roman in zijn groote verschijningen waardeert en in vele gevallen minacht.

Vijf keeren ongeveer hetzelfde, vijf keeren iets dat op alle genres en op alle kunsten past, vijf keeren wat men den hoofdredacteur van De Standaard over zijn eigen boeken moet zeggen.

Gerard WALSCHAP

Tooneelkroniek
Ibsen's ‘Spoken’ ...of moliken? - Naar aanleiding van een wederopvoering

IN zijn ‘Weltliteraturgeschichte’ - een boek dat je altijd weer met genoegen ter hand kunt nemen - spreekt Klabund van ‘den tragisch sein sollenden ‘Gespenstern’. Ik geloof dat het heel juist is gezien en gezegd. Van wezenlike speken, van demonen (waaraan ik niet geloof), of van engelen (waaraan ik wel geloof, omdat de realiteit der ziel het bestaan van een occulte realiteit voor- of naonderstelt, als band met een goddeliker wereld) - van zulke geesten is er in Ibsen's stuk geen sprake. Zijn spoken zijn kunstmatige, kleinmenselike en slecht-literaire, fabrieksproducten. Mensen die Ibsen's stuk niet kennen en er zouden naar vragen wat voor dingen die ‘spoken’ van 'm zijn, zou men moeten antwoorden: moliken, vogelschrikken, die een verzinnebeelding willen zijn van muffe en verkeerde maatschappelike conventies, mitsgaders van pseudo-wetenschappelike dreigementen aan het adres ener afgedwaalde mensheid.

Men verwijte me niet dat ik Ibsen's werk niet voldoende in de lijst van zijn tijd zet. Ik ben niet alleen geen vijand van het zgz. anecdotiese in de kunst, ik verdedig integendeel dat anecdotiese, zelfs tot in de poëzie toe, tegen de grimme uitdragers van een alleenzaligmakende, zgz. ‘eeuwigheidskunst’. Want die eeuwigheidskunst is ook maar spooksel. ‘Auch der gröszte Künstler ist am Ende nur ein verhallender Glockenschlag’, heeft iemand gezegd. En mocht het niet waar zijn, dan zullen het toch niet zijn eeuwigheidsbedoelingen zijn die hem kunnen redden. Want die eeuwigheidsbedoelingen worden veelal zo begrepen, dat de kunstenaar zou proberen zijn werk zo hoog mogelik boven het tijdelike en ruimtelike uit te tillen, m.a.w. het zo abstract mogelik te maken, en daar moet zelfs een gedicht ten slotte benevens zijn kleur en geur ook zijn ziel bij inboeten.

Een kunstwerk mag niet worden gesteld buiten tijd, ruimte en de persoon van de auteur, want die zijn het leven, en daarvan kan je een kunstwerk nooit genoeg meegeven als je van óverleven droomt. Er is natuurlik la façon. Buiten de anecdote word je zielloos, binnen de anecdote blijf je zielloos als je niet diep doorboort. In de kern der anecdote ligt de ware eeuwigheid. Neem bvb. ‘Oorlog en Vrede’, van Tolstoi. Anecdote: de Russiese campagne van Napoleon èn 't leven van duizenden vergetenen daaromheen. Toch is het ‘eeuwig’ werk, en niet enkel door het abstracte, de ethica van het thema ‘oorlog en vrede’, noch door de historiese waarde van het document.

Ik plaats dus wel, en gaarne, Ibsen's werk in een tijdskader. En zijn ‘Nora’, hoe stokoud ook, heeft al mijn liefde en bewondering. Nora werd door haar man behandeld als een meisje in een poppehuis. Naar aanleiding van een geringe gebeurtenis breekt het conflict los, en al schijnt haar man heel op 't laatst de vergissing van zijn tijd in te zien, Nora zal hem en hun kinderen verlaten en het ‘grote’ leven intrekken. Typies werk dus uit de tijd van de beweging voor

vrouwenemancipatie. We weten tans dat zowel Nora's man als Nora-zelf ongelijk hadden - de waarheid is veelal een ding dat in 't midden te zoeken is, doordien de werkelikheid nu eenmaal geen simplex is. De vrouw is zeker geen pop, maar dat maakt haar nog niet tot een man. Toch belet ons dit niet Nora's drama intens mee te leven, als een eerlike etape in de zielsgeschiedenis van het mensdom, etape die zich nog kan herhalen in de jeugdgeschiedenis van elk individu, volgens de wet der ontogenese.

Maar in ‘Spoken’, nochtans nà ‘Nora’ geschreven, is Ibsen er naast. De hoofdidee is weer, maar algemener dan in ‘Nora’, een pleidooi voor emancipatie, een veldtocht tegen, als gezegd, de muffe en verkeerde conventies, zoals die, op 't eind van de vorige eeuw, in hogere kringen en kleine provinciesteden, de menselike ontplooiing bezwaarden: spoken, die een schaduwstreep over onze natuurlike ‘levensblijheid’ trekken. Je denkt onvermijdelik aan Tsjechov, die hetzelfde heeft willen brengen, en héèft gebracht, met zijn ‘Drie Zusters’ en ‘Oompje Vania’, stukken waarvan de anecdotiek ook al weer tot het historiese verleden behoort, maar die tot de ziel van dat anecdotiese door zijn gedrongen en dat uiterst pregnant maar zonder sofisterij uitbeelden. Niet zo Ibsen, wiens behendigheid hem hier blijkbaar parten speelt. Hij wil iets bewijzen, of op iets wijzen, en om een maximum van effect te bereiken, sleept hij een bende knotsstukken bij mekaar, timmert ze meesterlik ineen, maar het zijn en blijven arsenalia, die zijn bewijsvoering bedenkelik en alleszins te complex maken.

Denkt u maar 's an: een vrouw is niet helemaal belangeloos getrouwd; de man, voorheen flink en levensblijde, gaat uit verveling aan de boemel; de vrouw vlucht naar een dominee toe, die zij liefheeft en die haar liefheeft, maar uit plichtsbesef, of 't moest uit kleinmoedigheid wezen, stuurt de dominee haar naar haar man terug; de man scharrelt met het dienstmeisje, het dienstmeisje blijkt een vruchtbare bodem, maar gelukkig kan er in de gauwigheid een vilein van een dronkeman en horrelpoot worden gevonden, die zich uit laat kopen om de gevallen meid te trouwen; half als gedienstige, half als dochter wordt dan later het kindder-zonde in het huis van de kamerheer opgenomen, terwijl het wettige zoontje op buitenlandse reizen wordt gestuurd om zijn blikken af te wenden van het vaderlike mispunt. Dat alles nog maar als vóórgeschiedenis van 't stuk.

Wanneer het spel dan begint is de vader dood en komt de jongen terug; de dominee heeft als moeder's raadsman en zaakwaarnemer een stichting opgericht ter zuiverende nagedachtenis van de vader; de jongen en zijn halfzuster vervallen in hetzelfde minnespel als destijds hun vader met hààr moeder; de stichting - niet geassureerd, om de streng-gelovigen te ontzien - gaat als straffe Gods in vlammen op; de naïeve en een beetje laffe dominee laat zich door de duivelse horrelpoot inpalmen, en het meisje klapt de deur achter zich dicht wanneer ze verneemt wie of ze eigelik is en dat een huwelik met haar halfbroer van haar een verpleegster zou maken, want de jongen werd onherroepelijk door een geneesheer doodgevonnist, tengevolge van zijn pa's uitspattingen. Het enige licht- en steunpunt, maar niet groter dan een lucifer, in dat akelige familie- en verwarde ideeën-

drama, is dan 't slot: de naar moderne idees overneigende moeder heeft haar ongelukkige kind beloofd hem een dodelike dosis morfine toe te dienen als zijn ziekte in 't onherstelbare stadium van krankzinnigheid zal zijn getreden - maar op dat ogenblik vindt ze er de kracht niet toe. Inmiddels is ze ook zachter over haar man gaan oordelen: hij was te levensblijde voor dit. muffe bestaan - vandaar zijn afdwaling.

Toch, na de voorstelling, vraag je je ontstemd af, wat of dat alles nu wel bewijzen moet? De vage conclusie is dat de dominee, met zijn gescherm voor idealen en zijn standpunt dat je 't leven als een beproeving moet aanvaarden, licht meer gelijk heeft dan de anderen met hun eis van ‘waarheid en levensblijheid’. In dàt opzicht, maar ook in niet meer dan dat, staat ‘Spoken’ een stapje verder dan ‘Nora’, als een aarzeling van de auteur tegenover een te vermetele levens- en mensenemancipatie - dus eigenlik het tegenovergestelde van zijn uitgangspunt. Hoe kon 't ook anders in zo'n ineengewrochte boel, met als pronkknots dat getheoretiseer over erfelike hersenverweking, een modieuse gruwelvondst van de vorige eeuw; als het freudisme in het eerste derde van de onze? Men vraagt zich af wat of in Godsnaam die in zijn jeugd zo levensblijde en dus al was 't maar uit instinct harmoniese vader kàn hebben gedaan om zulk een stumperig jochie te verwekken, dan wanneer de latere dochter er weer zo lekker van stal en levensblijde uitziet? Spoken inderdaad, maar vooral in het hersenwerk van een auteur. Heus, alle aanbidding van die eerbiedwaardigen-uit-plichtsbesef. ten spijt, is dit stuk van Ibsen bij 't kantje af een draak.

't Zit zeker spannend in mekaar, maar als u weet, zijn er ook meester-like draken. Dat het dan ten slotte tóch geen draak is komt doordien: 10 in tegenstelling tot de wezenlike draak, de personages hier geen Simplexe vleeswordingen van enkel deugden of gebreken zijn (daartegenover zijn zij hier, of is hier hun dooreenvoeging, wel wat àl te complex), en 20 doordien in de dialoog hele tirades en ook replieken voorkomen, waar we inderdaad een gróót schrijver luidop en met ziel kunnen horen nadenken over het leven.

Het Antwerps-Gentse ensemble, waaruit thans volgens ministerieel besluit het Belgiese Nationale Toneel moet groeien, heeft ons van dit, al was het dus maar om zijn aanvechtbaarheid merkwaardige stuk, een goede voorstelling gebracht.

Johan DAISNE

Vogels van diverse pluimage

HET is verheugend, stimuleerend meteen, ‘De Spiegel, Maandschrift voor Poëzie’, Kortrijksche steenweg, 162, Gent, de nu niet zoo oude traditie van het homogeen poëzietijdschrift weer te hebben zien opnemen. Daar kan allicht heel wat verrassends uit groeien, en dan: het brengt leven in de brouwerij, al zal het brouwsel niet altijd het noodige gehalte hebben. Maar dat hoeft ook niet. Trouwens, ieder zijn gading. Een moderne bar, die zich respecteert, is van sterke én lichte dranken voorzien.

Zoo zijn dan de ‘Balladen van Er. Villon’ van den aartsbrouwer B. Decorte al van het prikkelendst zoet-en-zuur, dat u kan smekken. Vertalen van poëzie kan maar één reden van bestaan hebben: het gedicht hoeft zoo te worden gedistilleerd dat het, eenmaal vertaald, op zijn beurt uiting blijkt te zijn van het persoonlijk beleven van den vertaler. En daarin is Decorte, deze distillateur van soms hemelsche elixirs, doorgaans ‘meesterlijk’ geslaagd. Het woord is, voer één keer, niet overdreven. Deze balladen van Villon zijn, onder de pen van Decorte, balladen van Decorte geworden. Wat een batig saldo is.

Na deze elixirs, doet de ‘Kleine Suite in mineur voor Geertje’ van P. De Ryck wat braafjes, eerlijk, oprecht, maar wat zoetjes aan. Ligt dit aan de ongecompliceerdheid van het gevoel, aan een zekere formeele amechtigheid? Allicht aan beide. In ‘Band van den Dood’ dringt echter de beleving zuiverder, voller door.

Wat mij betreft, ik geloof heel wat meer in de nochtans doorgaans ruggegraatlooze poëzie van P.H. Dubois. Al te zeer zeggen, al te weinig zingen. In medio stat virtus! Zulks benadert hij dan wel in enkele kleingedichtjes.

‘De Minnaar en de Vrouw’, van H. Van Herreweghen sluit aan bij de elyseesche poëzie van het minnaars-type, dat vóór '40 opgeld deed. Nochtans wordt het paradijs, waaraan dit gedicht zijn poëtisch ferment ontleent, door- trild door aardsche hartstochten en verzuchtingen. Ook is er een poging aanwezig om te komen tot een beweeglijk en zingend versrhythme.

Ik heb L. Van Brabant, als dichter, altijd een warm hart toegedragen. Sinds wanneer kiest men zijn sympathieën? Vooral als men, zooals in ‘Voor mijn Kinderen’ en ‘Een Hart en de Maan’ uit ‘Klein Viaticum’, weer eens dat door elkaar loopen van zeggen-en-zingen terugvindt. Zoo iets zeldzaams wordt nu toch niet zóó vaak bereikt.

Wat M. Coole betreft, die heeft voor goed den steven naar een soort romantisch classicisme gewend. In een vers, dat streng aan banden wordt gehouden, leeft zich een dan eens gloeiend dan weer verteederd hart uit, dat echter zijn ‘wilde vleugels’ niet meer stukvliegt. ‘Het Gedicht’, ‘Aan de Poëzie’ en ‘De Dood van den Dichter’, behalve dat het pogingen zijn tot het

vastleggen van het eigen dichterschap, reken ik tot de gevoeligste aanwinsten van onze jongste dichtkunst.

'De aardsche Bruid' van J. Tulkens zet de lijn van 'Ontvangenis' voort. Het verrassend nieuwe dat 'Ontvangenis' bracht, vinden we in 'De aardsche Bruid' niet terug, doch het levensgevoel is verdiept, het vers is er vaster, de strophe hechter op geworden. Het gedicht, waaraan het bundeltje zijn naam ontleent, zal wellicht eens als het gaafste voorbeeld van deze poëzie worden geciteerd. Nu vraag ik me toch af of wat meer vrouwelijk rhythme deze eerder bezonnen poëzie zou schaden?

Over 'Maandkalender' van A. Herckenrath schreef ik in het woord vooraf tot het nummertje: 'Ik zou Herckenrath nog een dichter van den ouwen stempel willen noemen, toen het nog een deugd was te zingen zooals men gebekt is en niet verder te willen reiken dan zijn stok lang is. Oprechtheid en eerlijkheid in poëzie werden toen nog zorgvuldig aangekweekt... en dit was het wat zoo menig vers uit dien tijd, de opkomst van onze moderne letteren, al reikt het soms niet tot de toppen van de ijlste poëtische vlucht, écht deed zijn'.

Bij den lsten jaargang van 'De Spiegel' sluit 'Poëziespiegel 1945' aan: een keuze uit en van het beste in den loop van vorig jaar verschenen. Tevens een initiatief dat toejuiching verdient, vooral daar de Spiegel-dichters nu niet het leeuwendeel van de beschikbare plaatsruimte kregen toegemeten. Nu mis ik daarin toch ongaarne een gedicht van Herckenrath en Hensen. Of staat deze laatste er steeds nog op niét te worden geanthologiseerd? Niet eens gespiegeld? En als ik nu, uit die keuze, nog eens moest kiezen, dan zou ik niet weten wàt: het 'Bericht aan de Notabelen' van Gijsen, of de 'Ballade der Gehangenen' van Decorte? Het verwondert me dan ook niet dat Decorte, alchimist en distillateur van sterke dranken, de Driejaarlijksche Staatsprijs voor de Poëzie is ten deel gevallen.

Een debuut dat, buiten 'De Spiegel' om, heel zeker opgemerkt werd is 'Schakel der Ziel' (Gent, L. Vanmelle) van A. Vanistendael. Herfstige, driften droombeladen poëzie, die het spoor volgt van Tagore, Rilke, Van de Woestijne en van die traditie het goede, het sonoor-rhythmisch vers, maar ook het minder goede, een stel van nu geijkte themata, overneemt. En dat men nu niet kome aanzetten met 'eeuwige themata'! Die verkrijgen slechts essentieele waarde als ze in den geest en het hart van den dichter persoonlijk zijn beleefd en in het gedicht even persoonlijk zijn beleden geworden. Daarom is me bij Vanistendael een 'Herfstmijmering te Brussel', een 'Schamper Lied' en 'De drinkende Vrouw', geschreven bij een doek van Vermeer, liever dan dit soms valsch klinkend obscurantisme en zingen van 'alle nachtegalen'. O, die nachtegalen in onze moderne lyriek, - waar zijn ze die vandaan gaan halen?

H. Van Snick's 'Reportage, Europa 1930-45' (Antwerpen, De Sikkel, 1945), geneest eenigszins van die doloristische koorts. Vooral de 'Zangen van

Verzet', deze zoo zeldzame specimina van de eigenlijk, tot onze scha en schande, haast onbestaande Vlaamsche weerstandslyriek, verdienen meer dan gewone aandacht. Ruw, rauw, maar toch zoo naakt menschelijk, zijn ze de vertolking, in een van alle dichterlijke taal ontbolsterd hard vers, van enkele waarachtige levensmomenten tijdens de bezetting, en daaromheen.

Literaire overzichten zijn, ter oriënteering, al even onmisbaar als duidelijke wegwijzers. Maar dan moeten ze ook een of andere richting aanwijzen. Zoo lijkt me de inleiding tot 'Van Maas en Schelde', Gedichten van Limburgsche en Noord-Brabantsche dichters, 1925-44 (Vroenhoven, A. Van Aelst), van Dr. P.C. Boeren, eerder verward en verwarrend, en wordt daarin al te zeer aandacht gewijd aan 'kleine bazen'. De bloemlezing, die er bij hoort, kan er door, al was het maar daar het den lezer nog eens gegund is die parel, 'Een Lied om Eva' van Van Duinkerken, te herproeven, alsook enkele poëtische snap-shots van Pierre Kemp.

'Dichters getuigen' (Hoogstraten, Moderne Uitgeverij) van P. De Ryck wil een panorama zijn van een kwarteeuw Vlaamsche lyriek, 1918-43. Die stof kon moeilijk binnen zoo een kort bestek worden verduwd. Deze nauwelijks uitgestippelde richtlijnen, die poging tot classificatie en, af en toe, de bekommernis om nauwkeuriger te formuleeren en karakteriseeren, kunnen wellicht eenmaal dienen als voorstudie tot een uitgebreider en grondiger uitgewerkt totaalbeeld van de moderne Vlaamsche lyriek.

Blijft nog 'Voor Volwassenen' (Brussel, A. Manteau, 1945), een bundel aphorismen van J. Greshoff, ook over poëzie en dichtkunst. Een kleine goudmijn voor dichters, die het nog meer willen worden, of het reeds sedert lang zijn. Reeds dit: 'Poëzie is nooit een einde, altijd een begin, en nooit een begin doch altijd een einde', - opent vergezichten. Er wordt hier aanhoudend getast naar de atoomkern van het poëtisch mysterie. En dat in een gecondenseerden, paradoxalen, Multatuliaanschen vorm, doch voor geesten, die iet of wat over 'more brains' beschikken, geladen met een kristalheldere, limpiede beteekenis. Poëzie van en voor den denkenden geest, ontmaskering van bestendige waarheden. Ook de levenskunstenaar vindt er zijn gading in. Immers: 'Het leven is te onbelangrijk om ernst, te bitter om een grap te zijn'. Volwassene, - lees en probeer te denken. Maar dan niet verkeerd, wat ons (helaas of gelukkig?), meer dan eens, per dag gebeurt.

M.R.

Van den hak op den tak

De goudsmid en de vogeltjes

Ik zeg, toeval is toeval... Toen ik opkeek, stond hij, op een paar passen, vóór en naast me: Fernand Victor Toussaint, genaamd van Boelaere. En we keken samen naar de vogeltjes, dien vinnigkouden winterzondagmorgen, op de Groote Markt te Brussel. Hij, onder zijn bleekbeigen vilthoed, een hoogrood gezicht, en onder zijn hoogrood gezicht, een witgele wollen sjerp, die goed zat. Ik,... heeft geen belang.

En hij keek naar de vogeltjes, de vinken, de sijsjes, de peruchen ofte parkietjes, de kanarievogeltjes. En hij keek de vogelaars en aanstaande vogelaars vlak in de oogen. En hij luisterde, met zg. gespannen aandacht, naar wat die wel, haast op een begrafenistoon. onder elkaar vertelden... De goudsmid keek en luisterde!

En ik dacht zoo bij mezelf: de goudsmid kijkt en luistert... En wie weet, of het alles weer geen goud wordt in zijn geest, gouden vogeltjes en gulden gesprekken. En straks zal de goudsmid, bij het late licht van den winterzondagmiddag, die gouden vogeltjes en gulden gesprekken in zijn geest weer oproepen, en het zullen, op het verduldig papier onder zijn geduldig ciseleerende hand, gouden woorden en gouden zinnen worden. En het wordt, allicht, een nieuw gedicht voor een nieuwen ‘Gouden Oogst’? Of een kortverhaal: ‘De Vogeltjes’?

Nog dienzelfden avond heb ik een paar bladzijden van den Goudsmid herlezen. En ik heb, van al die goudsmederij, niets teruggevonden. Ik vond slechts proza, dat juist zei wat het, waarschijnlijk, juist te zeggen had. En ik was tevreden, als de Japansche steenhouwer! - Th.

Traduttore, traditore

Een twintigtal jaren geleden kwam een gepenslonneerd Fransch colonel, - mijn vriend, die classicus is en die het weten kan, verzekert me dat hij Godchot heette, - op het, voor hem, lumineus idee de hexametrische ‘Bucolica’ van Vergilius in Fransche alexandrijnen te bewerken. Een krachttoer waarbij de kerel zijn laatste haarsprietjes inschoot, die zóo al niet dik gezaaid waren.

Hoe groot was echter zijn verbazing toen hij, bij de collatie van zijn werk, wel verplicht was te constateeren, dat zijn vertaling één vers meer telde dan bij den zoetgevooisden Mantuaan.

Wat nu aangevangen? Wel. hij kwam er niet toe het vers te schrapnen - het zou hem God weet wat gekost hebben! - hij liet het staan waar het stond, excuseerde zich daarvoor in de inleiding en hoopte, - zoo beweert mijn vriend, die classicus is en het dus weten kan, - dat hij, Godchot, Vergilius. misschien wel eenigszins ‘verbeterd’ had! - Th.

Het natuurgevoel in de litteratuur

Voor Camille Huysmans

HET natuurgevoel, de liefde voor de natuur, bij voorkeur de landelijke, is niet zoo oud als men het zou denken. Niets is minder waar dan het zoo vaak geciteerde 'Nil nove sub soli'. Er ontstaan, in den loop der eeuwen, wel degelijk nieuwe gevoelens, nieuwe melancholieën, nieuwe wanhopen, nieuwe verteederingen, nieuwe geestdriften; zooals er ook teloor of zelfs te niet kunnen gaan. Het natuurgevoel schijnt zich vooral te beperken tot den stedeling. En dit hoeft ons geenszins te verwonderen. Het geluk is nu eenmaal datgene wat men niet bezit of niet mèèr bezit. Het natuurgevoel is bij den stedeling het heimwee naar een oorspronkelijken staat, de herinnering aan een verloren paradijs.

Ik zal nu niet beweren dat de landman geen open oog heeft voor de natuur. Maar zijn kijk op de natuurverschijnselen is veeleer een baatzuchtige, geen esthetische. Voor den boer zijn aarde en water, lucht en licht geen componenten van een kunstwerk, maar de factoren, waarvan de harmonische samenwerking zijn materieel bestaan bepaalt. Hij ziet niet, als de dichter, de 'velden als wiegende zeeën' maar als gemeten gronds wier vermoedelijke opbrengst dag voor dag naar den marktprijs wordt geschat. Zij die de landelijke schoonheid met de meeste geestdrift hebben verheerlijkt waren geen boeren, maar soms kleine stadskruideniers, zooals een Felix Timmermans. Ik denk dat U mij hier het geval Streuvels zult tegenwerpen. Ik weet dat, bij het verschijnen der eerste werken van Streuvels, men - vooral in Holland - het aldus voorstelde, alsof een eenvoudige boer aan het schrijven was gegaan. In werkelijkheid behoorde Frank Lateur tot een burgersfamilie en had de toekomstige schrijver van L e n t e l e v e n , vooraleer hij zelve de pen zou hanteeren, in collegestudies contact gekregen met de litteratuur.

Er is nog een andere factor die belet dat het natuurgevoel zijn rechtmatig deel verovere. Deze ligt in de soms exclusieve belangstelling voor den mensch. Zoo vertelt ons Plato een typisch geval. De wijze Socrates wandelt met zijn discipelen langsheen de liefelijke boorden van de Ilyssus. Een dezer discipelen spreekt geestdriftig over de bekoorlijkheden van het landschap: het frisch murmelende water, de lommerrijke platanen, de azuren einders... Sokrates onderbreekt hem: 'Mij interesseert niet de natuur, maar wel de mensch!'... Deze bijzondere mentaliteit, dit zich concentreeren op het wezen van den mensch, op zijn lotgevallen, dit zich afzijdig houden tegenover de natuur, beperkt zich waarachtig niet tot dezen Griekschen wijsgeer. Een moderne Vlaamsche Sokrates is bij voorbeeld Gerard Walschap, die duizenden enthousiaste lezers telt, wiens werk zoodus aan de litteraire behoeften van een belangrijke fractie van het romanlezend publiek beantwoordt. Door anderen echter wordt de afwezigheid van de natuur in Walschaps werk als een fundamenteel gemis gevoeld. Zoo zegde mij eens Maurits Sabbe dat hij romans als A d e l a ï d e of

Een Mensch van Goeden Wil heelemaal niet kon genieten, omdat hij er geen atmosfeer in vond, omdat de heldinnen en helden zich op een eentonig grijzen achtergrond afteekenen. En nochtans beantwoordt de Walschapiaansche litteraire formule aan de oudste traditie, aan deze die bij den oorsprong der wereldlitteratuur in eere werd gehouden. De eerste dichters der Europeesche beschaving: Homeros of de scheppers van Nibelungenlied of Chanson de Roland, wat bezingen zij? Den mensch met zijn grootheid en zijn ellende, den mensch in strijd met den medemensch, met het Noodlot, met de Goden. Zij bezingen den moed van Roeland, den trouw der Niebelungen, den toorn van Achilleus. Maar wie deze heldendichten leest, ziet geenszins de landschappen, waar al deze roemzuchtige gebeurtenissen zich voordeden, vóór zijn verbeelding oprijzen. Hij ziet niet de okergele wallen van het trotsche Ilion onder den azuren koepel der Oostersche hemels, noch den machtigen Rijn tusschen groene heuvelruggen. Daar waar het absoluut noodig is, zal een Homeros wel een natuurnotatie geven. Maar deze beperkt zich gewoonlijk tot een korte kwalificatie. Zoo noemt hij b.v. de zee: de ‘luidruchtige’ of ‘de onvruchtbare’ of ook ‘de ongeploegde’. De dichter bekijkt den oceaan met de mentaliteit van een landbouwer, die zou betreuren dat er op deze oneindige uitgestrektheid geen tarwe of boonen wassen.... Ofwel beschouwen deze primitieve dichters de natuurverschijnselen met mythologische bijbedoelingen. De bliksem is een genster die Tor's hamer uit de wolken doet flitsen. De morgen is Heoos rozige hand. De zonnestralen, die in het kamp der Helleenen de pest verwekken, zijn de pijlen afgeschoten door den God Apollo. Men vindt nergens wat ik zou noemen zuivere natuurbeschrijving, tafereelen waar men de natuur krijgt om de natuur, naar de formule van ‘de kunst om de kunst’.

Deze afwezigheid van de natuur stelt men vast in al de representatieve gewrochten van de verschillende litteraturen. Dit geldt ook voor onze Nederlandsche letterkunde. Daar waar een kleine natuurbeschrijving opduikt is ze de onbeholpenheid zelve. In de oorspronkelijke Middeleeuwsche versie van ‘Zuster Beatrijs’ komt de beschrijving voor van een bosch:

> Dus quamen si
> Smorgens aen een foreest.
> Daer stonden scone bloemkine
> Op dat groene velt ontploken
> Sie scone waeren ende zoete roken.
> Die locht was claer ende scone
> Daer stonden vele rechte bome...

Dit getuigt nu precies niet van een sterk plastisch vermogen. ‘Scone bloewikine, die scone waeren, de lucht was claer ende scone’. Driemaal hetzelfde banale hoedanigheidswoord in drie regels. Het ligt geenszins in onze bedoeling slechts zulke werken te waardeeren, waar een sterk natuurgevoel

zich in aesthetische vormbeelding manifesteert. Neen onze bedoeling is alleen na te gaan hoe en wanneer het natuurgevoel zich in de letterkunde openbaart, welke verschillende vormen dit natuurgevoel aanneemt. Ik wil u geen dogma, geen litteraire theorie opdringen - en terloops zal ik maar biechten dat, in mijn jonge jaren, ik zoowel als U, bij het lezen van Conscience's romans, systematisch de beschrijvingen oversloeg.

De geestdriftige bewondering van de natuur vertoont zich het eerst bij de lyrische, de individualistische dichters; hij een Horatius, die fraaie oden wijdt aan het wisselend spel der seizoenen, bij een Vergilius, die in enkele verzen op wonderlijke wijze een avondstemming suggereert, zooals in zijn Eerste Bucolica:

> Jam summa procul villarum culmina fumant
> Majores cadunt altis de montibus umbrae.

Met geringe technische middelen toovert de dichter een avondlandschap voor de oogen. Ik wil nu een sprong doen over verschillende eeuwen om bij een ander poëtisch genie een gelijkaardig voorbeeld aan te halen. Na een avondwandeling in het Thuringer woud, schreef Goethe het volgend eenvoudige gedicht:

> Ueber allen Gipfeln
> Ist Ruh,
> In allen Wipfeln
> Spürest du
> Kaum einen Hauch.
> Die Vögelein schweigen im Walde
> Warte nur! Balde
> Ruhest du auch.

In weinige trekken, met een soberheid van middelen die ongeëvenaard is gebleven, geeft de dichter hier een landschap en een stemming weder: de rust van het bergwoud bij vallenden avond, stemming die culmineert in de gedachte van den nakenden dood.

En om te bewijzen dat, naast deze twee grooten, ook Vlaamsche dichters met eer kunnen aangehaald worden, wil ik u herinneren aan het sublieme A v o n d s t i l t e van Hugo Verriest:

> Het eindloos hangt daar hoog en ligt hier neer te droomen
> Te droomen in de vlakte en in het zwijgend woud,
> Het woud dat zwijgend rijst met halfverlichte boomen
> Die boomen vormeloos die schijnen eeuwenoud:
> Want eeuwen oud is 't al en meteloos te zamen,
> Als samen stilte ligt en nacht op de natuur,
> Natuur, onroerbaar stil, waar blad noch boomen aâmen,

Noch d'adem van den tijd waait in de drijvende uur.
De drijvende uur ligt stil op roerelooze boomen,
En roerloos voor den bosch strekt 't ongemeten land,
Het ongemeten land dat donkre verten zoomen,
Die verten meteloos lijk zeeën zonder strand.
En zeeën zonder strand van stille, zoete smerte,
Van smert, onroerbaar, kalm en vrij van bitterheid,
Onroerbaar liggen, kalm in 't zwijgend eindloos herte,
met 't eindeloos gevoel der eeuwige eindloosheid.

Vergelijken wij nu deze twee laatste gedichten zoo stellen we vast dat, zoowel bij Verriest als bij Goethe, de poëtische strooming dezelfde bedding volgt. Zij vangt aan met een b e e l d : Het bergwoud, het bosch in de vlakte; gaat over naar het g e v o e l van de avondrust en culmineert in een g e d a c h t e : het vermaan van den dood bij Goethe, het besef der eeuwige eindeloosheid bij Verriest.

In de poëzie kunnen deze drie bestanddeelen, deze drie componenten: beeld, gevoel en gedachte in wisselende verhouding staan tot elkander, zoodanig dat één onder hen bepaald overheerscht. In zekere gevallen gaat de dichter niet uit van een stemming maar is het de abstracte gedachte die het beeld als het ware visioenair schept. Zoo in een der sterkstgebalde gedichten die in de Nederlandsche taal geschreven werden. Hier brengt de dichter Urbain Van de Voorde de natuurbeschouwing met een ruk op het metaphysische plan:

Azuur-bekroond torst glorie-aarde
volheid van haar barens-smert
wonderbare, blauw-omblaarde
bloeme met een gouden hert.

Alle leven mint en moedert
vóór de strakke oneindigheid.
't Stuifmeel van de zon bepoedert
de 'eeuwgen stamper van den tijd.

Dit proces kan verder doorgedreven worden in dezen zin dat de dichter zich identificeert met een bepaald aspect van de natuur en dit laatste als een allegorisch beeld van zijn eigen zielstoestand beschrijft. Het meest typische voorbeeld hiervan is het beroemde Z e e s o n n e t van Willem Kloos:

De Zee, de zee klotst voort in eindelooze deining
De zee waarin mijn ziel zich zelf weerspiegeld ziet
De zee is als mijn ziel in wezen en verschijning
Ze is een levend schoon en kent zichzelve niet.

Een ander voorbeeld is het niet minder bekende O 't R u i s c h e n v a n h e t R a n k e R i e t van Guido Gezelle: of zijn E g o F l o s:

> Ik ben een blomme
> en bloeie voor uw oogen
> geweldig zonnelicht.

Maar laat ons terugkeeren tot de chronologische evolutie van ons thema. Wij stelden zoodus een echt en intens natuurgevoel vooreerst vast bij lyrische Latijnsche dichters als Horatius, Vergilius, Ovidius. Op de Latijnsche volgde de kultuur der Middeleeuwen. De litteratuur staat in het teeken van het Christelijk geloof, een geloof dat tegenover de natuur een gereserveerde houding aanneemt. De Roomsche Kerk vreest dat een al te felle bewondering van de natuur de geloovigen zou verleiden om een gewillig oor te verleenen aan de verlokkelijke klanken van de boksfluit van den heidenschen Pan. Tot in deze dagen werd het verwijt van 'pantheïsme' van geestelijke zijde aan het adres van sommige litteratoren gericht. Zoo moet de schrijver van Pallieter op dit gebied enkele moeilijkheden ondervonden hebben. In de middeleeuwsche litteratuur is het natuurgevoel dan ook vrij zeldzaam. Wel zijn er uitzonderingen zooals een Ruusbroec, de prior van het Groenendaalsche klooster in het, Zoniënwoud, wiens mystische bespiegelingen zich trouwens ook op het randje der orthodoksie bewegen.

De Renaissance die de menschelijke persoonlijkheid emancipeerde zou een betere atmosfeer, een gunstiger klimaat scheppen. Wij krijgen dan ook enkele frissche klanken te hooren zooals bij Ronsard: 'Mignonne allons voir si la rose, qui ce matin était fraiche éclose'... en later bij La Fontaine. Ook in onze letteren bij: Hooft, die in zijn herdersliederen zich de Latijnsche voorbeelden herinnert en bij Vondel die in A d a m i n b a l l i n g s c h a p een zeer zinnelijk beeld van het aardsch paradijs ophangt.

Opvallend daarentegen is dat in de groote eeuw van het klassieke Fransche drama de natuur volkomen zoek is. Dit valt te verklaren door de meer rationeel georienteerde mentaliteit van de Franschen. Natuurgevoel is een vorm van romantische sentimentaliteit. Het welt op uit het hart, niet uit den geest.

Er is b.v. een leerrijke vergelijking te maken tusschen het groote klassieke Fransche drama en het Engelsche. De dramatische conflikten van Corneille en Racine, worden haast uitsluitend binnen de wanden van een paleiskamer gelocaliseerd. Shakespeare daarentegen stelt de plaats van de handeling op te midden der natuur; zoowel op een verlaten eiland als in T h e T e m p e s t, als op de mistige wallen van Elseneur, waar te middernacht de geest van Hamlets vader rondwaart; zoowel in het melancholische Ardennenwoud, waarheen in 'As You Like it' een heele hofhouding haar toevlucht neemt, als op de heide waar de eenzame Koning Lear door een orkaan verrast wordt. En daar is dan dit meesterwerk, de verrukkelijke M i d z o m e r n a c h t s d r o o m,

bevolkt met elfen, nimfen en woudgeesten, een spel dat evenveel fonkelt van de dauwdroppelen in de bloemkelken als van de tranen in de oogen der heldinnen.

In Frankrijk zal zich echter in de tweede helft der XVIIIde eeuw een merkwaardige kentering voordoen. De verfijnde overbeschaving dezer decadente eeuw heeft in alle lagen der samenleving een gevoel van onbehagen geschapen. Jean Jacques Rousseau zoekt een psychologisch en sociaal heelmiddel en komt tot de bevinding: 'Terug tot de Natuur!'. 'L'homme nait bon, c'est la société qui le corrompt.' Geen denker heeft ooit zulken machtigen invloed op zijn tijd uitgeoefend als de schrijver van La Nouvelle Héloïse. Zoowel de koningin Marie Antoinette als de terrorist Robespierre, die haar later zou doen onthoofden, beroepen zich op de leer van Rousseau. Marie Antoinette zal de leer van het 'Terug tot de Natuur' trouwens op zeer eigenaardige wijze in de praktijk brengen. Zij laat in het park van Versailles het rustieke Trianon als een soort modelhoeve inrichten. Binnen dit landelijke kader treedt zij op als herderin te midden van gepommadeerde schapen en zilveren melkstoopen. Aldus wordt de liefde voor het landelijke een modegril, die met min of meer oprechtheid in eere wordt gehouden. Het hoeft dan ook geen verwondering te baren dan ook op het gebied dezer nieuwe sensatie men spoedig naar het extreme, het zonderlinge, het exotische neigt. Van daar de bijval dien de volgeling van Rousseau, Bernardin de Saint Pierre geniet met zijn Paul et Virginie. Hetzelfde geldt voor de Foe's Robinson Crusoë die het probleem stelt van den mensch alleen en verlaten op een eiland in onmiddellijk contact met de natuur, met de natuur die van vijandin weldra dienares wordt. Natuurbeschrijvingen zijn zoozeer gegeerd in romans, dat Walter Scott, wiens ware aard meer belangstelling voelt voor riddertornooien, veldslagen en schakingen van edele jonkvrouwen, dergelijke natuurbeschrijvingen eenvoudig weg in bestelling geeft aan zijn secretaris, die ze dan ook op maat levert.

Heel wat oprechter is de natuurvisie en de natuurinspiratie bij de Engelsche dichters der romantische school: ik noem Keats en Shelley, wellicht de toppunten van alle poëzie die op deze planeet ooit werd voortgebracht. Keats de schepper van Endymion, dit heerlijk natuurpoëem, dat ons in een verrukkelijk frisch en welluidend metrum het symbolische verhaal biedt van de dichterziel die wil opgaan in de volmaakte schoonheid door zich te vereenigen met de natuur. Shelley de sterke zanger van de Oden aan den Westwind, aan den Leeuwerik, aan de Wolk. Deze beide geniën staan daar als gigantische gestalten die de Europeesche natuurpoëzie der XIXde eeuw beheerschen. Shelley en Keats zijn de onmiddellijke voorbeelden geweest voor dezen, die de Nederlandsche poëzie in de jaren tachtig tot haar hoogsten bloei zouden brengen: Jacques Perk, Willem Kloos, Herman Gorter, Albert Verwey, zelfs Boutens. Deze beïnvloeding is er een zoo intense dat men niet schromen mag deze Hollandsche dichters in zekeren zin als epigonen te beschouwen. De Nieuwe Gidsers hebben de natuur gezien door de oogen der groote Engelsche romantiekers. Aan hen hebben zij hun symboliek, hun techniek, hun ritme

ontleend. Het ritme van Iris, Perks mooiste gedicht, ‘Ik ben geboren uit zonnegloren en een zucht van de ziedende zee’ klonk reeds in Shelley's Wolk:

‘I bring fresh showers for the thirsting flowers from the seas and the streams’.

Een der toppunten van het schoonste natuurepos dat ooit in de Nederlandsche taal geschreven werd: Gorters Mei is de zang van Balder. De slotstroof luidt:

> Er is niet één,
> Neen, neen, niet één
> Die zoo als ik haar woestenijen kent
> Zij is mijn kluis,
> Mijn vaderhuis.
> Mijn stad, mijn hemeltent.

Wie hoort hier niet het echo van de slotstroof van The Dark Lady's Song uit Keats Endymion:

> There is not one,
> No, no, not one
> But thee to comfort a poor lonely maid;
> Thou art her mother,
> And her brother,
> Her playmate, and her wooer in the shade.

Het leek mij noodig deze beïnvloeding aan te stippen om de evolutie onzer Nederlandsche letteren te schetsen. Het zou mij echter ten zeerste spijten moest men uit deze beschouwingen besluiten dat Gorter zich op het randje van het plagiaat heeft bewogen. Neen, Mei blijft een typisch Hollandsch werk, een wonderlijk tafereel waarop de dichter de Hollandsche natuur met zoo fijn genuanceerde tinten en op zulke liefderijke wijze heeft afgebeeld als destijds de grootmeesters der Hollandsche schilderkunst, een Hobbema, een Aart van der Neer of een Van de Velde het deden.

Een weerga van dit hoogtepunt dat voor altijd met den naam van Herman Gorter zal verbonden blijven, vinden wij bij zijn tijdgenoot den prozaschrijver Jacobus Van Looy. Maar waar Gorter trachtte het natuurschoon weer te geven met middelen die aan de muziek ontleend lijken: harmonisch ritme en welluidende klankwaarden, zal Van Looy zijn toevlucht nemen tot picturale middelen. In zijn eerste werken: de meesterlijke bundels Feesten, Proza, Gekken valt het verhalend element haast volledig weg. Wij krijgen hier de natuur om de natuur, de beschrijving om de beschrijving. De hengelaar aan de rivier, de landbouwer op den zomerschen akker, de geliefden wandelend

doorheen het Hollandsche duin worden opgenomen in de machtigste visie der natuur die in onze letteren zich ooit heeft uitgedrukt.

Bij andere tijdgenoten van Jacobus Van Looy zou de beschrijvingsmanie tot een soort dogma verstarren. Bij een Lodewijk van Deyssel en vooral een Ary Prins loopt dit impressionnisme uit in eigenaardige extreme gevallen die thans vrij zonderling aandoen.

Hiertegen was een reactie onvermijdelijk, reactie die haar schrandersten vertolker vond in Menno Ter Braak, die aan de beschrijvingsmanie den Querido's en Ary Prinsen een vinnig critisch essay wijdde, getiteld: 'Het Schrijverspalet'. Ter Braak sloot aan bij Stendhals verklaring 'Occupé du moral, la description du physique m'ennuie' waarin wij als een echo vernemen van Socrates' 'Alleen de mensch, niet de natuur boezemt mij belang in'. 'Een auteur die uitgaat om te beschrijven wantrouw ik reeds bij voorbaat' verklaart Ter Braak. 'Hoe meer ik over de beweging van Tachtig nadenk, hoe meer ik tot de conclusie kom dat zij, door de sluizen der woordkunst wijd open te zetten, Holland in de beschrijving heeft laten verdrinken inplaats van het hoog op te stooten in den vaart der volken.'. Hij ziet in het beschrijven in het algemeen een bijna onfeilbaar bewijs van een gebrek aan intelligentie. Toch behoeft men niet aan het voortbestaan der beschrijvingskunst te wanhopen; zij voorziet in een behoefte, de behoefte van den middelmatigen cultuurmensch aan navertelde zichtbaarheid; die zichtbaarheid der schoone oppervlakte behoedt hem voor het intelligente probleem, hij zou haar niet kunnen missen zonder de diepte als een constante bedreiging te beseffen.'

Een aldus op de spits gedreven intellectualisme bergt in zich een even groot gevaar van eenzijdigheid als het door Ter Braak aangeklaagde euvel. De mensch is een complex van diverse behoeften. Er zijn behoeften van het gemoed, van de verbeelding zooals er zijn van het verstand. In tijden van voedselmiserie hebben we geleerd dat ons physisch gestel niet alleen eiwitstoffen en koolhydraten maar ook nog vetstoffen en - voor de aardigheid - vitaminen van doen heeft. Hetzelfde geldt voor de menschelijke psyché. Een uitsluitend intellectualistische voeding, waarbij hart en verbeelding niet tot hun recht komen, moet noodzakelijk lijden tot verstoring van het organisch evenwicht. De ideale roman ware dus, theoretisch gesproken, deze die in juiste doseering dynamische dramatiek zou paren aan psychologische verfijning, beeldrijke fantasie aan suggestieve milieuschildering. Auteurs die in ruime mate aan dit postulaat beantwoorden zijn niet zeldzaam. Ik noem slechts Bernard Kellermann, Meredith en Conrad, Tolstoï en Sjolochow, Flaubert en Maupassant en boven allen de geniaalste romanschrijver aller tijden: Marcel Proust.

Maar wij willen ons beperken tot onze eigen litteratuur. Ook in de Nederlandsche romankunst van dezen tijd zijn er uitstekende voorbeelden van werken, waar evenveel aandacht wordt besteed aan de dramatiek van het menschelijke leven als aan de bekoring der natuur. Wij denken aan de

Waterman van Arthur van Schendel, aan het Wassende Water van Herman de Man. Ook het exotische natuurgevoel dat reeds in Multatuli's Havelaar zulke fraaie evocaties schiep, vond verder nog voortreffelijke vertolkers in Couperus, Augusta de Wit, Slauerhoff...

Hoe had zich intusschen bij onze Vlaamsche schrijvers het natuurgevoel gemanifesteerd?

Conscience paste de formule toe van Walter Scott: sterk aangrijpende dramatische gebeurtenissen, waartusschen hier en daar ter verpozing een niet zeer suggestieve beschrijving ingevlochten werd. De Leeuw van Vlaanderen, Jacob van Artevelde en zooveel andere romans zijn onvergankelijk monumenten opgericht ter eere van de geschiedenis van het Vlaamsche volk; maar niet ter eere van het Vlaamsche landschap. Hier en daar is er weliswaar een geslaagde bladzijde waar het natuurgevoel even boven de banaliteit uitgroeit; maar dit alles doorstaat niet de vergelijking met de machtige visie van latere schrijvers als een Stijn Streuvels. Met Streuvels krijgen wij eindelijk een waardigen vertolker van de schoonheid onzer gewesten. Moest door een natuurramp, b.v. door een overstrooming, zooals deze die destijds de Zuiderzee schiep, ons Vlaamsche land verdwijnen, en moest dan toch Streuvels' werk gered blijven, zoo zou men, aan de hand van De Vlaschaard, van Lenteleven, van Langs de Wegen haarfijn onze beemden en akkers, onze hoeven en dorpen weer vóór het oog kunnen oproepen. Streuvels is een oerkracht, een natuurelement dat zich uit met majestatischen adel. Streuvels blik op de natuur is deze van den mensch Adam op den zesden scheppingsdag. Het scheen wel of, in onze taal, dit werk onovertreffelijk was en, naar mijn oordeel, is het vooralsnog, in zijn aard, niet overtroffen geweest. Maar langs nieuwe wegen, kon men andere uitzichten van onze Vlaamsche natuur bereiken en vertolken. Dit deed een Felix Timmermans. Een werk als Pallieter heeft zelfs grooteren weerklank gevonden bij ons volk dan welk boek ook van Streuvels. Ik wil hier niet aan vergelijkende kritiek doen, maar dit kan niettemin ter karakteriseering van deze beide groote prozaschrijvers gezegd worden: De houding van Timmermans tegenover de natuur is er een gansch anders dan deze van Streuvels. Streuvels beschouwt de schèpping met den plechtigen ernst van een Michel Angelo; Timmermans echter met den lolligen monkel van een Breughel. Bij Streuvels heerscht de natuur soeverein buiten elk menschelijk gedoe om. Bij Timmermans hebben we hoofdzakelijk te doen met een zondagskind, dat zijn uitbundigen levensroes botviert in en door de natuur, een kerel die zich heerlijk natregenen laat in de eerste lentevlagen of dolzinnig buitelen gaat in de malsche wintersneeuw. Indien wij de definitie der naturalisten toepassen: ‘Kunst is de natuur gezien doorheen een temperament’, dan stellen we vast dat Pallieter de Vlaamsche natuur is zooals ze gezien en genoten wordt door een hypersensueel wezen. Sommigen hebben Pallieter van overdrijving beschuldigt: verwijt dat niet opgaat, daar wij hier niet hebben uit te gaan van het onderwerp, maar wel van het subject;

in dit geval: Timmermans, voor wien de natuur maar een aanleiding is om zijn vitaliteit te betuigen.

Streuvels en Timmermans zijn hoogtepunten. Maar hun natuurvisie is geen uitzondering. Het gevoel voor natuurschoon is gemeengoed geworden bij de meeste Vlaamsche schrijvers in den aanvang dezer eeuw. Hierbij heeft de onderlinge beïnvloeding der kunsten een belangrijke rol gespeeld. Omtrent 1900 triomfeerde in de schilderkunst het impressionnisme, dat de weelderige kleuren en het glorierijke licht opzocht buiten, in de natuur. Deze beïnvloeding is zoodanig vruchtbaar geweest dat er thans geen landschap is in Vlaanderen of het vond naast de picturale weergave ook de litteraire vertolking. Wilt gij de Brabantsche heuvelen zien, lees Teirlincks Serjanszoon of Toussaints Landelijk Minnespel. Het weemoedige Brugge en het Brugsche Vrije weerspiegelt zich in Sabbes Mei van Vroomheid en Nood der Bariseeles. Zelfs bij zulke romanciers, welke, zooals Stendhal, meer 'préoccupés du moral' blijven, treft men suggestieve natuurbeschrijving van landschappen die aangepast zijn aan de stemming der helden. Dit is b.v. het geval met Roelants 'Leven dat wij droomden' en 'Alles komt terecht'. Deze auteurs hebben meestal een voorkeur voor bepaalde gewesten. Wij hebben echter het geluk in onze litteratuur een dichter te bezitten die als het ware de synthese is van de gansche Vlaamsche natuur: Guido Gezelle. Toen Keizer Maximiliaan aan den astronoom Tycho Brahé vroeg wie hem een volledig beeld kon bieden van het heelal, antwoordde deze laatste: 'Alleen Kopernikus vermag dit'. Zoo zou ik thans ook willen verklaren: 'Alleen Gezelle geeft ons de volledige Vlaamsche natuur'. Er is geen bepaald seizoenuitzicht, geen natuurverschijnsel, haast geen insekt, geen dier, geen kruid, geen gewas van onzen Vlaamschen bodem, of Gezelle heeft het als onderwerp gekozen voor een gedicht: innig van stemming, frisch van visie verrassend van ritme, sterk van plastische kracht. Gezelle bezingt de raaf en de kraaie, de merel en de nachtegaal, de leeuwerik en de mees, de kobbe, de gyrinus natans, de slekke, de puid. Hij bezingt de tarwe en het gers, de abeelen, de kopwilgen, de hagedoorn, het riet de glycine, den goudenregen. En het lijkt haast alsof hij nooit tevreden is over het bereikte. Eenzelfde thema zal hij tot vier of vijfmaal toe opnieuw behandelen.

Zoo sommige van Gezelle's gedichten: natuurevocaties zijn, zonder meer, in velen dringen moreele en religieuze beschouwingen door. Na zijn verrukking geuit te hebben over de schoonheid der schepping, zingt de dichter den lof van den Schepper. Hijzelf, de priester, is als de gyrinus natans, 'het krinkelende winkelende waterding met zwarte kabotseken aan'. Ook hij schrijft, herschrijft en schrijft nog den heiligen name van God.

Maar benevens den diepgeloovigen, den vromen priester, leert deze natuurpoëzie ons hem nog als een andere sterkuitgesproken persoonlijkheid kennen: als bewuste Vlaming strijdend voor eigen aard en vrijheid.

Hoor hoe hij De Leie bezingt!

Jordane van mijn hert
en aderslag mijns levens,
o Leye, o vlaamsche vloed
lijk Vlaanderen onbekend.

De Leie, ze is een Gouden Rivier geweest, niet alleen voor vlasrooters, maar ook voor zoo menigen Vlaamschen kunstenaar, schilder, dichter of prozaschrijver. Bij Gezelle was de Leie, een Jordane, een nationale rivier. Andere hebben haar fataisistisch, humoristisch, symbolisch beschouwd. Zooals Richard Minne, de fijnzinnige dichter van Sint Martens Latem:

De Leie en lijkt ons maar een landelijk rivierken
een wandelende streep, en wat traag water toe,
met aan iederen draai een waaiend populierken,
een half-verdronken ponte, een schilder en een koe.

Hier langs de straten is 't zoo triestig en het regent.
Maar ginder is de nieuwe maan al opgestaan.
Waarom nu elk van u de Leie niet gezegend?
Meneer van de Woestyne heeft het vóór-gedaan.

'Meneer van de Woestijne heeft ons voorgedaan?' Inderdaad. De Leie vormde het uitgangspunt van zoo menig stemmig gedicht, het tooneel van zoo menig treffende geestelijke parabel of allegorisch verhaal die uitblinken in het oeuvre van Karel van de Woestijne.

'Vlaandren, wie weet u en de zomer-dageraden
en voelt geen rilde liefde in zijn leden branden
lijk deze morgen door de veie Leie landen?

De dichter van Den Boomgaard der Vogelen en Vruchten, van de Gulden Schaduw, van de Interludieën is niet alleen de vertolker geweest van wrange zielsconflikten, maar ook, naast Gezelle, de grootste natuurdichter onzer Vlaamsche litteratuur. Zijn levensloop, die hem van de Leieboorden bracht naar den zoom van het Zoniënwoud, en later naar de zeekust, heeft hem de natuur in haar verscheidene gedaanten innig doen aanvoelen. Als de natuur is Van de Woestijne's poëzie overdadig weelderig, wulpsch sensueel. Daar waar zij de aarde bezingt, is zij ooftbeladen als het Herfsttij, maar ook weemoedig als het najaar. Daar waar de zee echter het tooneel is van zijn antieke verbeeldingen, zooals in Zon in den Rug, Interludieën, of ook in de lyriek van de Gulden Schaduw, of God aan Zee, waait de sterkende adem der wijdsche verten doorheen deze verzen, wier ritme de energie bezit van den golfslag op het strand. En in welke

ongeëvenaarde vormschoonheid vermeit zich hier zijn verbeelding! De zee? Ze is: zooals een roos, een groote roos die stil ontbladert in den avond. Ik stelde hooger vast hoe karig de beschrijving der natuur blijft in Homeros' epos. Hoe overdadig werd ze daarentegen in de antieke visioenen die van de Woestijne dichtte: de Paarden van Diomedes, de Spartaansche Helena, Penthesilea. De zee is niet meer de 'onvruchtbare', maar:

> 'De zee lag als een hyakinthen doek
> van zilvren draen doorweven en die beefden'.

Of de branding is als een nadersluipende kudde hinden in den mist.

Het is met de confrontatie van den antieken Helleen en den modernen Vlaming dat wij willen besluiten en zonder overschatting - althans wat het natuurgevoel in onze litteratuur betreft - de conclusie van Fausts leerling eigenmaken: 'Wir haben es herrlich weit gebracht'.

Raymond BRULEZ

Vader en zoon
(vervolg en slot).

VII. De weg

Weg die alle wegen wijst
Volgens vaderlijk bestek,
Stoffig zijt gij en vergrijsd
En bij zonen niet in trek,

Die zich met die tochtgenoot
Muitende nog wel verdragen,
Maar zich dra op 't zijpad wagen
Dat hen tot zichzelf verstoot

En hen brengt in de betoov'ring
Van een glans die 't oog verleidt:
Vrije ruimte, vrije tijd
En de schoonheid der omloov'ring...

Ziet hen dolen door het woud,
Speurend, in zichzelf verdeeld,
Waar het al maar doffer goud
Waardeloos tot was vergeelt.

Duister dooft er lamp na lamp,
Blad na blad, en 't houdt niet over, -
Beter was het pad wat grover
En door laarzen aangestampt

Die de regelrechte taal
Van het wegbereiden spreken,
Doof voor 't sluw verlokkend teeken,
Veelervaren kadastraal.

Is er uitkomst na die tocht?
Blijft een vader niet een vader?
O, dat men hem vinden mocht
Voor het woud zich gansch ontbladert!

Eens, vermoeid van herfst'ge schijn,
Zullen zij terug gaan dwalen
Om de vader in te halen, -
Maar die zal reeds verder zijn.

VIII. De vader

De vadernaam, - hoe nog dat woord verzaadt
Zelfs in de diepst verzade levensavond,
't Gerijpt caesarisch heerschen ondergravend,
Rimpels gladstrijkend tot een kindgelaat.

Zonder de vader is men maar hoogdravend
En stoft op kracht en praal die niet bestaat;
Men kan niet snikken; en het sterven gaat
Zwaar en weerbarstig, tot in 't hart gehavend.

De grootste geesten geven zich nog in
Zijn hand; elk houdt een grijsbesnorde zwoeger
Na al 't verlies over als laatst gewin.

Zij staren peinzende op hun blazoen,
En laten voor 't verguld niet onderdoen
De ruwe balk, ruw als die hand van vroeger.

IX. De Overlevende

Wanneer mijn vader sterft, laat mij dan staan
Vereenzaamd als een treurboom in 't plantsoen,
Gesmukt met 't teerste, avondlijkste groen,
Bijna bebloesemd, sneeuwwit aangedaan.

Bijna een bruid, boven die sponde waar
Sinds kort mijn moeder ook een toevlucht vond;
En ruischende hernieuw ik 't oud verbond
Met mijn diepst neergebogen treurgebaar.

Zoo, treurend, zou ik willen sterven ook.
Maar hoe te sterven, zoo ver boven hen?
Erbarm u mijner, treurboom die ik ben,
Gedoemd te bloeien onder de stadsrook,

In 't tweeslachtig plantsoen, geen stad, geen land,
Dalend als sneeuw en stijgend als de bruid
Boven mijn vaders doode handen uit
In deze aarzellichte tusschenstand.

X. Het nieuwe gezin

Wanneer 'k mijn vader was geweest,
Gelijk naar lichaam en naar geest
In ied're trek, en niettemin
Mijzelf erbij in 't oud gezin,
Dat 'k aldus weergaloos omspande,
Almachtig binnen zijn vier wanden,
Zou 't leven rimp'loos zijn vergleden
In paarsgewijze tegenheden,
Innig elkander toegedaan
In 't kruislingsch wiss'len van hun baan,
Als visch in water, wolk in wind,
Of in de moederschoot het kind,
Dat zich aan zijn verwekker paart
En saam met hem door 't leven vaart,
Als had het blinde oermoment,
Waarop de man de vrouw bekent,
Zich duizendvoudig door de dagen
Van 't kinderleven heengeslagen:
Eén golfslag, waarin spel en lust
Tot dienstbetoon zijn uitgerust
Aan 't eene, hoog're spel dat voort
En voortdeint, eind'loos ongestoord...

Ten overstaan van 't and're ik
Had men die lichte liefdesblik,
Die nimmer zich omfloersen laat
Of door zijn zwaarte in haat omslaat:
Het onvermijdelijk verkoelen
Dat minnaars zonder boos bedoelen
Doet heulen met de tegenstand
Die ons als hardheid ingeplant
En in 't gevoel is ingeschapen:
Een steek'lig en weerbarstig wapen
tegen de zoete dwing'landij
Van blikken van de overzij,
Dat nu, als vestingwerk onteigend
En tot ontmant'ling overneigend,
Vervallen als in vredestijd,
Zoo weinig deelnam aan de strijd
Dat voor geen vonk te vreezen viel,

Ontspringend aan de vreemde ziel
En ons als vijandschap bewust...

Geen twist hoefde in huis gesust;
Want ieder hoog bevel was heel
Hetzelfde in zijn tegendeel.
Weerspiegeld en tot beeld herleid:
De jeugdige onervarenheid,
Die tot voordien, misplaatst en krom,
En met het vlegelwoord ‘waarom’
Steeds op de lippen, diep miskend, -
Een stiertje dat de stier berent, -
De vader onrecht deed, omdat
Zij nimmer nog geweten had
Wat 't is van hoog af neer te zien -
En te hevelen bovendien -
Op wat zoo ver en gruw'lijk vreemd
Ons woord als van een ster verneemt
Op de and're zelfvervulde ster,
Zoo dreigend leeg, zoo vreemd en ver...
Die afgrond was nog maar een kier,
Niet breeder dan het glimpapier,
Waarop het maand'lijksch schoolrapport
De vader voorgehouden wordt,
En waar een spitse onvoldoende
Hem met de achterstand verzoende
Van 't ongeoefende vermogen:
Er trekt een glimlach door zijn oogen
En, paedagoog maar voor de sier,
Verkreukelt hij het glimpapier,
Waarop de afstand van 't geluk
In lichtjaren staat uitgedrukt,
Streng en onwrikbaar, niet te peilen,
Maar door de vader te doorijlen
Met één bezielde blik die zich
Naar de eigen schooltijd heeft gericht,
Toen hij het zelf niet heter kon...
Een dubbelster is meer dan zon
En maan en satelliet tezamen:
Zij luist'ren naar dezelfde namen
En keeren in tot 't zelfde huis;
En aan de moeder, die zoo kuisch
en onaanraakbaar is geworden, -

Zonder dat toch de lust verdorde
Om man te zijn in haar bezit, -
Wordt, hoog vervuld tot 't laatste lid,
Geslacht pas in de volste zin
Geslacht, en niet als in 't begin,
Onzeker hoe het verder kiemde,
Onwetend waarom schaamte striemde,
Nog maar een daad die wordt bedreven
Zonder dat 't einde is omschreven.
Dit einde is de zoon, die deelt
In 't onvergank'lijk ritueel
Door onvermoed in zijn bestaan
Tot aan zijn oorsprong in te gaan
En vaderlijk en diep gezegend,
Door geen afgunst'ge blik bejegend,
Ineen te vloeien nacht na nacht
In 't werk waarvan 't verderf ontkracht
Is door het doel dat men zich stelt...

Geen angst die ons het hart nog kwelt
Voor onberekenbaar verborgen
Vreemd harteleed; en heel geen zorgen
Om wat de jeugd nog kan misdoen:
Minuut was met minuut verzoend
En gleed ineen tot kralenkrans...
Zoo groeide 'k op, als kind reeds mans
Genoeg om ieder raadsbesluit
Te toetsen aan hetgeen 't beduidt
In 't onvermijd'lijk wank'le brein
Van wie onfeilbaar niet kan zijn, -
Daarbij als man niet ingenomen
Tegen de pas ontloken droomen,
Die, wist ik, in hun dwaze vlucht
De wijsgeer van zichzelf niet ducht
Zoodra hij peinzend zich laat gaan
In 't schuw herinnerd voorbestaan...

Dan eind'lijk kwam de dag dat ik
Verrast werd door mijn stervenssnik,
Terwijl de zoon tot vader werd:
Een dubbelster tot drie gesterd, -
De heele lieve lange lijn
Waar 't menschenleven in verdwijnt,

Die losmaakt wat aaneengeboeid
Eenparig door de tijdstroom roeit:
Vader na vader, zoon na zoon,
O losse vastheid waar men woont,
Zichzelf gelijk en toch een ander
En met de eeuw'ge medestander
Op schouderhoogte naast ons voort -
Bewegend naar de donk're poort
Die ons hergeeft aan wat wij zijn:
't Geheimnisvolle wereldbrein
Dat, vader wel, of vader niet,
Ons 't laatst verblindend uitzicht biedt
Van saamgegroeid met ons geslacht
Binnen te treden in de nacht,
Die licht mag zijn of duisternis...

De waarheid die omsluierd is
Spreekt zijn orakeltaal tot ons:
De vogel kent men aan zijn dons,
Maar ook aan 't haav'loos veeren pak
Waartoe de tijd zijn pennen brak:
Een oude vuile adelaar
Die niet meer naar de hemel vaart...
Toch vaart hij! Maak zijn haan gereed!
Verjongd in 't onaanrandbaar kleed
Dat hem nog heugt uit prille uren
En tot zonsondergang zal duren,
Stevent hij naar de bergtop heen,
Die hij met brekend oog bescheen,
Als tot geboorte van zijn kind
Dat breekt uit 't vlies en wegen vindt
Om eens voor al, springlevend feest,
Te worden die hii is geweest!

Oct. '42. - Uit den bundel ‘Gestelsche Liederen’.

S. VESTDIJK

Dagboek

VANMORGEN heb ik mijn snor weer laten wegscheren. Het was de vierde in mijn leven: en ik ben maar pas dertig jaar en een ernstig mensch.

Maar wellicht heeft het ditmaal de diepste gevolgen.

Mijn vrouw had gelijk als ze zei dat mijn snor me vroolijker, geestiger, liever maakte.

Als ik me nu in den spiegel bezie, denk ik aan een clown die reeds zijij pruik heeft afgenomen, maar nog met de effen bovenlip als een halve maan rond den mond geschminkt is.

Men zou op het eerste zicht werkelijk zeggen: daar ontbreekt nu iets. Die bovenlip is te effen, te sereen-kaal. Men zou ook willen denken aan iemand die pas lachte en plots de tragiek van de. grap inziet en voor den ernst staat.

Mijn snor is weer weg.

Eerste gevolg reeds: mijn vrouw wou mij onder deze gedaante niet meer herkennen. Zij heeft ‘D'ailleurs’ opgebeld. Nu hoor ik haar in de biljartzaal lachen in gezelschap van dien fat.

Omdat ik den ernst van het oogenblik begrijp, ben ik beginnen te schrijven.

‘D'ailleurs’ is een vriend van mijn vrouw. Van voor ons huwelijk reeds.

Hij heeft een snorretje, begrijpt men. Een snorretje, veel brillantine en die losse manier om met vrouwen om te gaan... en met zichzelf. Want hij kent zichzelf en ziet zichzelf voortdurend.

Ik heb het recht mijn snor te laten wegnemen.

Nochtans heeft mijn vrouw mij gekend zonder snor. Maar, ik geef toe, in een heel bijzondere sfeer. In de muziekdroomsfeer uitgaande van de uitvoeringen in de zaal van het Conservatorium. Ik heb altijd van muziek gehouden. Mijn vrouw ook. Zij studeert nu nog klavier in een privaat instituut. ‘D'ailleurs’ behoort tot dien privaten kring. Viool.

Ik ben rechtskundig adviseur bij de Groote Galerijen. Ik was het. Ben het nog omdat ik nog niets anders waarneem. Ben het niet meer omdat ik sinds langen tijd in verlof ben: ziekverlof zoogenaamd. Dat is een truc van mijn schoonpapa: hij arrangeert dat, Ik bekommer er me inmiddels niet om. Bijna ben ik ook consul van één der kleine landen van Zuid-Amerika. Dat is ook een truc van mijn schoonpapa: hij houdt er aan dat ik zooiets ben. Dat staat goed in zijn kringen. Hij is trouwens ook iets in die lijn. Geen consul, maar administrateur van dit en dat: heel big en heel buitenlandsch. Hij is trouwens gelukkig weer naar conferenties te Rio de Janeiro.

Want ik weet niet wat de gevolgen van dezen dag zullen zijn. Op het gebied van de familiebetrekkingen.

Ik was. door eigen krachten en prestaties, rechtskundig adviseur bij de Groote Galerijen.

Ik bewoonde een klein appartement, nam mijn hoofdmaaltijden in de

stad, reed tram op, tram af, groette de bedienden in de Groote Galerijen (of groette ze soms niet), sprak met de bazen, diktearde, onderteekende.

Maar daarbuiten trachtte ik te leven. In te dringen in het leven. Iets noopt me altijd daartoe.

Onder de oppervlakte doordringen in de halfduistere gangen van het leven. Geboeid zijn door dit haif-duister. En daar tot positieve belevingen komen. Soms zijn dit louter inwendige gebeurtenissen, zelfs maar intense droomen. Soms zelfs koorts of ziekte.

Indringen in het leven van een ander. Ontmoetingen die men aanhoudt. Een drang dien men verwezenlijkt. Een gedroomde vraag die men achtervolgt.

Dat zijn koortsen, erotische avonturen, reizen en tochten, studies, uitdagingen aan anderen, zelfontledingen, verdieping in de verschijnselen van het leven. Steeds het innerlijk avontuur. Drang, zweepslag, zoeken, bemachtigen, verteren, herkauwen.

Ik genoot van een betrekkelijk ruime vrijheid bij de Groote Galerijen. Mijn dag was niet juist afgepast en ingedeeld.

Ziehier hoe ik opstond.

Mijn eerste reflex was het herkauwen van de droomen van den nacht. Nog bijna niet wakker, zocht ik naar den draad van mijn droomen.

Wat stond er weer op den zwarten boeg van dat hooge schip? Beaumon? In witte letters. De kraan haalde uit het water roze dingen op die ik gezocht had. Wat ook weer? Ze draaide over de breede schouw van het schip: ik vloog mee. Ach ja: de roze bladen openden zich. Uitknipsels uit het roze papier van de ‘Derniere Heure’: een verhaal in teekeningen over dieren. De hond blafte tegen de jonge non. Had ik me vergist in haar? Zij liep weg in de grot en scheen haar kapsel af te nemen...

Ik ben nog zoo moe. Ik voel nog mijn hart kloppen.

Dat mag niet. Na een nacht rust moet alles in evenwicht gekomen zijn. Zelfs behoeft men's morgens het minst te eten, omdat het organisme gedurende de rust nieuwe krachten heeft opgedaan. Dat zegt Alexis Carrel.

Wat een kop heb ik in den spiegel. De inhoud van den droom geeft 's morgens die versteende gelaatsuitdrukkingen. Dat heb ik vroeger volgehouden tegenover Mark. Elken morgen zijn die trekken verschillend, maar zinvol.

Soms wasch ik mij automatisch en verstrooid als nog half in droom. Soms trek ik eerst bijna al mijn kleeren aan.

Als me geen der feiten die zich in den loop van den dag moeten voordoen verschijnt, kan ik geen blik van het raam afwenden zoolang ik op mijn kamer ben. Alles wat ik doe gebeurt als voor den spiegel van het raam, in het aanschijn van den dag die leeft op het plein daar beneden.

Ik word maar wrevelig en zakelijk als ik vaststel dat het niet meer mogelijk is onder de menschen te komen met zoo'n baard als ik heb. Dan moet ik me scheren. Vóór of nà het ontbijt? Wat is ook weer best? Alexis Carrel zegt...

Mijn kamer ligt overhoop. Dat is mijn element. In een slaapkamer dient

niets te hangen of te staan of een plaats te hebben. Alles moet liggen, afgeworpen worden of vallen. Geen plaats voor iets.

Ik voel geen lust de knoopjes uit het hemd van den vorigen dag te nemen, en in een versch te steken. Ik moet vlug buiten: de dag is begonnen. Dan maar alles aangetrokken wat ik gisteren droeg.

Ik moet vlug den dag beginnen, ben geweldig onrustig en heb nochtans niets in het hoofd dat zou kunnen aangepakt worden. Moest ik nu naar die domme Galerijen niet! Ik kan ziek zijn of naar het Ministerie moeten.

Ik ontbijt laat, vroeg, veel of weinig, of niet.

Ik ben in een goeden dag of in een slechten.

Soms begin ik ook al van in mijn bed bij mezelf te dikteeren. Dat is dom. Dat is onverdraaglijk.

Die man was ik: in den tijd van de Groote Galerijen. Ik droeg geen snor. De meisjes tyranniseerde ik zoo wat. Ik beheerschte ze van te hoog. Ik was toen niet getrouwd.

Ik was op een keer zoo lang reeds weer heelemaal mezelf. Hij die ik moet zijn door mijn aard. En die ik altijd terug word.

Dat wordt op den duur vervelend. Soms zie ik dan iemand anders. Iemand van een heel ander type. Dan zou ik die willen zijn. Hoe dwaas. Maar onweerstaanbaar.

Soms verplaats ik me ook werkelijk in die andere persoon. In om het even welke andere persoon. Door dan in heel verschillende zakelijke omstandigheden te leven, krijgt men beter dien indruk. Men wordt soldaat als een type militair. Men koopt zich een nieuw kostuum van een heel ander genre en rijdt nooit meer met de tram. Men spreekt Vlaamsch of men spreekt Fransch. Men verandert van woning. Men laat zijn snor groeien. En zoovoort...

Het was een betrokken dag. Ik hield het in de stad niet meer uit. Met de Veertig spoorde ik naar den buiten, Er was natuurlijk geen plaats om te zitten. Dan vreet men zich nog meer op. Staan waggelen op het platform tusschen een hoop menschen, wanneer men elke tronie zou willen verbrijzelen. Dan maar, indien mogelijk, naar de punten van zijn schoenen kijken op de latjes van den vloer. Of bij een zwenking eens naar buiten. De groene laan die voorbijschuift.

De atmosfeer is woelig. Een zomerdag die zich niet opent. Het sterke bloeien van het vele groen. Er hangt onweer in de wolken.

Ik mag niet denken aan het einde van den rit. In het bosch blijf ik niet: het is groen vergift. Ik zal terug moeten trammen.

Mijn hart hangt in mijn borst te bewegen.

Er stapt een heer met een klein meisje op. Hij is uit de poort gekomen van éen dier rijke villa's langs de laan.

Hij blijft dicht bij den uitgang op het platform staan, op dezelfde plaats waar hij opgestapt is.

Dat heb ik maar onderbewust gemerkt.

De ontvanger verschijnt. Een stem: Deux directs. Dat was de heer. Ik weet het.

‘Deux directs’. Hij staat eenvoudig op het platform en kijkt uit het rijtuig. Maar één oogenblik, - toen hij betaalde, - heb ik zijn blik gevat.

Een stille, binnenwaartsche blik. Rustig. Beperkt naar buiten tot het toevallig noodzakelijke van het overreiken van het tramgeld.

Daarna weer slechts bestaande voor zichzelf.

‘Deux directs.’ Die stem. Als geslepen kristal.

Daarna niets meer.

Het kleine meisje staat naast hem en kijkt naar buiten. Hef handje in a zijne.

‘Deux directs.’ Een ander leven. Zoover van het mijne. Zoo; volmaakt.

Voorbijgaande in een gaaf décor van bescheiden onverstoorbaarheid. Kalm en oppervlakkig door de sfeer der goede vormen en de degelijkheid van huis en fortuin, en door geregelde bezigheden.

Ik ben een oogenblik doorgedrongen in de kamers van een leven waar de tijd anders tikt. Een heer die van een villa naar een andere rijdt.

Daar liggen netjes en stil de tapijten. De sloten der deuren zijn degelijk. Men soupeert op vastgestelde uren in vastgestelde vormen. De vormen stellen vast wat en hoe men daarna nog rooken kan. Hoe men het platte uurwerk uit het vestzakje haalt en kijkt hoeveel tijd men nog heeft alvorens naar de kamers te gaan voor den nacht. Men ziet uit op een blank kiezelpad langs het terras en op de boomen die het zicht der laan afsluiten.

Daar is een ander leven dat kan tikken.

Mijn onrust is weg.

Dit leven is evenwicht, verpoozing.

Ik ben rustig geworden. Maar rustig geboeid. Ik heb geschouwd in het diepste puntje van het leven van een ander. ‘Deux directs.’. Dat wil ik' bereiken.

Bijna dadelijk heb ik mij teruggewend tot Elvire. Ik wist dat ik bij haar, dit worden kon.

Want naast den heer op de tram gaapte een ruimte. Daar ontbrak een vrouw. Wie was de vrouw?

Ik kende ze dadelijk. Ik wist hoe ze moest zijn.

Zoo dacht ik onmiddellijk aan Elvire en werd met een onstilbaren drang naar haar getrokken. Mjn hart zou bonzen tot ik haar een week later reeds bereikte. Nu was het nog maar het stillen van den hartklop als na een wilden loop.

Ik kende haar van vroeger reeds. Ik kende haar heel goed. Te goed voor de gave eer van de dochter van den stijven administrateur die thans mijn schoonpapa is.

Ik durf dit zeggen omdat ik ten slotte met haar getrouwd ben en ik vind.

het geen oneer voor mijn vrouw een vroeger avontuur gehad te hebben met haar lateren man. Vooral wanneer ik dit was.

Ik durf dat schrijven omdat zij ten slotte zeer nuchter van opvattingen is: het is een prachtige vrouw, zonder ouderwetsche begrippen. Ik durf dit schrijven omdat ik vandaag (misschien vanaf vandaag) geen rekenschap aan mijn vrouw te geven heb. Ik hoor ze flirten met D'ailleurs.

Dat was ontstaan op een Bach-concert in het Conservatorium, dat avontuur. De aria ‘Bist du bei mir’ werd uitgevoerd. Een bevend-luisterende zaal, Op het verlicht verhoog zitten luisteraars. Die zie ik voorbij het orkest. Onbewogen levens. Gefixeerde verschijningen waarbinnen iets onzichtbaars leeft. Maar dat ik op zoo'n oogenblikken voel leven. Ik hoor de muziek, maar binnen in de sfeer van al die verborgen levens. Onder die oppervlakte klopt nu mijn hart.

De beenderige gezichtsschaduwen van een priester: iets gemarteld. Te vleeschelijk. Veel vrouwen. Boven licht-beschenen halzen. De oogen afgewend soms. Er zijn er die zich beschouwd voelen.

De jonge dokter dien ik ken naast een dame in oranje kleed hooger dan hij. Paarlen over de deuken van het sleutelbeen.

Links een jonge vrouw in groenen pull-over. Wel sluitend om de borst. Den blik weg.

Een jong meisje in bruin kleed wat ouder dan de schooljaren. Maar overrijp. Ik moet mij van haar afwenden, want ik zie door tot binnen in haar. Hoe zij wacht.

De aarden neus van den dirigent die omkijkt naar den solist.

De jonge vrouw in groenen pull-over. Popelende stilte. Mijn blik gaat over haar en dringt in haar, want haar oogen waren zich stil aan 't wenden over de zaal. Zij ziet mij: en zij drijft de oogen verder.

Haar armen liggen op haar schoot. Een schouder hooger dan de andere. De hals van den pull-over wat omlaag gezakt.

Onder de pauze wandelen we elkaar voorbij en weten dat we iets bepaalds moeten zeggen. Zij is alleen. Dat doet haar goed. Ze wil eenigiszins laten merken:, ach, hoe ongezellig hier, een publiek dat me niet schelen kan, hernam men maar weer vlug. Zij rookt.

Ze is een mooie vrouw. Gazelle-achtig. Jong, Vrank. Haar binnenwaartsch leven blijkt uit den open hals van haar pull-over.

Dat was Elvire. Zij is mijn vrouw geworden. Maar lang na een eerste diepe verliefdheid.

Bij vele vrouwen hoeft men maar een toestand te onderhouden die haar uit het evenwicht gelicht heeft, Dan blijven ze één zwenken, één overgave.

Mijn weinig beweegbaar gelaat, mijn vluchtende blik schijnt haar weer houden te hebben in die sfeer boven en buiten alles. Die zich dien namiddag tijdens de Bach-uitvoering tusschen ons had opgehangen. Die we moesten verbrijzelen en doen neerstorten door het knetteren van twee polen.

Ik was erg verliefd. Diep. Met overgave. Met trouw.

Dat hoef ik nu niet verder uit te spinnen. Ze was toen trouwens andert dan nu. Vooral dan op dit oogenblik, vandaag.

Onze roes was kort maar diep. Volledig.

Daarna zonk alles in elkaar. Zij werd anders, ik werd anders. Er kwam nog iets van buiten haar in de lucht, iets van haar omgeving. Ook een idiote vriend, dien ik niet kende, en dien ik ook niet verder meer kennen wilde. Iets in den aard van D'ailleurs, stel ik me voor.

Ik werd ook onmogelijk: werk scheen het to zijn of iets anders.

Ja, zoo vlug het gekomen is, zoo vlug breekt alles dan plots af. Met dezelfde knettering.

We ontmoetten elkaar niet meer.

Haar was het, Elvire, die ik thans na maanden weer terug zocht te naderen. Zij moest me brengen tot dit ander leven, waarin ik geschouwd had. Dat was haar sfeer. Haar echt, dagelijksch leven. Niet dat éénmalig opvonken uit ons vorig avontuur: toen moet ze een poosje zichzelf niet geweest zijn. Geleefd buiten de wetten van haar aard.

Haar leven was dit waarin ik in den blik van den heer geschouwd had. Zij was de ontbrekende vrouw.

Ik vond haar spoedig terug.

Inmiddels was ik reeds de andere geworden.

's Anderendaags na de ontmoeting met den onbekenden heer, ging ik me in ‘Old England’ en nog een paar andere magazijnen van de stad, die een zeer select klienteel bedienen, een nieuw uitzet aanschaffen.

Twee kostuums: één sport, één gekleed, waarvan de snit in de lijn lag van een deugdelijke ouderwetsche traditie. Maar aangepast aan de nieuwe tijden.

Ik liet mijn snor groeien, kapte mijn haar in een streep en onderzocht de vraag om zelfs mijn oogleden te laten inkorten.

Daar ik al vroeger een snor had gedragen was dit physiek element van verandering mij niet voldoende. Ik wou een heel ander mensch zijn. Niet meer op den vorigen gelijken. Mijn aard verloochenen.

Mijn oogleden zijn te zwaar. Ze openen zich niet voldoende. Niet dat dit de afmetingen van een gebrek aanneemt. Ik word als normaal beschouwd, maar telkens ik me zie in een flits van een uitstalraam of op een spiegel toekom, vind ik dat mijn oogleden te zeer omlaaggeslagen zijn.

Ik kan dit reeds bemerken op de eerste foto die van mijn kinderjaren bewaard is gebleven. Ik sta op een wit bankje met het rubberen popje van den fotograaf in de handen. Mijn tong steekt een weinig uit den mond en mijn oogleden zijn groot en niet heelemaal omhoog. Als had ik toen reeds moeite om ze op te houden.

Het is dwaas, maar mijn oogleden zijn te zwaar. Zij bepalen mijn heele leven.

Nu scheen het dat de heelkundige bewerking niet gewaarborgd was omdat

de kleine spiertjes in de oogleden van onder naar boven loopen. Die zouded moeten doorgesneden worden. Zouden ze daarna nog welken? Dat was de vraag.

Mijn snor moest dus alles doen.

Zoo heelemaal vernieuwd kwam ik tot Elvire.

Zij herleefde toen ze mij zoo zag.

Den filosoof, den half-slordigen, den niet-degelijken jongeling dien ze eens bemind had (als ik dit alleen maar schrijf hoort zij het hiernaast toch niet) vond zij thans keurig, aannemelijk, hoofsch en lief. Dat lief was vooral dank zij mijn snorretje.

En dat is nu waar: het fijne snorretje boven mijn lip gaf mijn aangezicht wat vriendelijk leven. Nu is het weg.

Zij vond mij een fijnen man, en zoo diepzinnig daarenboven.

Nu moet ik weer een fout uit het leven van mijn vrouw van vóor haar huwelijk bekend maken. Er begon een nieuw avontuur met mij.

Daar papa weer in het buitenland was en het andere deel der familie op een buitengoed in de Ardennen, moest Elvire alleen in Brussel achterblijven om haar klavierexamen af te leggen.

Zelfs de familie had reeds breede opvattingen maar was daarenboven ook zoo degelijk.

En nu zal ik maar ronduit zeggen dat ik dagelijks bij Elvira in de villa verbleef. Wij zijn daarna toch getrouwd. Met volle toestemming van de familie.

Daar was nu dit andere leven.

De dokter dien ik voor mijn oogleden had geraadpleegd, vond dan wei iets aan mijn lever, hoewel dit zijn specialiteit niet was, om mij een ziekteverlof bij de Groote Galerijen te verschaffen.

Alles boeide mij in dit nieuwe leven.

Wat een rust. Wat een gevestigdheid. Geen problemen. Alles is gekend. Alles is voorbereid. Niets moet nog overwogen worden.

Uur van opstaan, kleedij voor de gelegenheid. Ontbijt klaar om ingenomen te worden. Geen bezigheid als taak. Bezigheden als tijdverdrijf. Als omgangsvormen. Als maatschappelijke plichtplegingen.

Alles sloot. Ik werd volmaakt.

Elvire. Ik. Twee gelijken,

Mijn armen zwaai ik niet meer. Ik hang niet op een stoel. Verveling: nooit. Alle kleine dingen zijn waardevol. Zitten in het rond op de rechte stoelen na het souper, hoogstens rookend, heeft zin. Voldoet. Omdat men het doet zooals het hoort.

Wij hebben elkaar lief, heel lief: volgens den codex van de gebruiken van den stand. Dat is degelijk, aangenaam, geruststellend. En toch voldoende. Romantisch op zijn manier. In de kamer hangen de lichte voiles voor het open raam aan het balkon boven den ordelijken tuin: het park. Daar schijnt soms ook de maan binnen.

Gefilterd valt zij door de draperijen op het licht tapijt voor het lage bed. Zelfs voor zulke gelegenheden bestaan er nog japonnen.

Elvire is bovenaardsch.

Ziehier hoe ik opsta.

Niets is zoo leelijk als wakker in bed te blijven liggen. Dat is een gouden spreuk.

Staat ge vroeg op: dan gaat ge paardrijden. Vroeg opstaan en niet te weten wat te doen heeft geen zin. Ga niet in den hof loopen te slenteren. Elvire zal u vragen: waart ge dan met niemand afgesproken?

Staat ge niet vroeg op, dan is het op het uur dat het werkvolk van de straat is en de bedienden naar hun kantoor.

Blijf niet in uw bed naar de wolken door het raam liggen turen. Slentet niet in uw kamer rond.

Ga niet dadelijk op het balkon naar den tuin kijken, of volg niet een vogel of een straal zon: ge zijt nog niet gekleed. Straks in den voormiddag kunt ge dat doen, als er wandeling of lectuur op uw programma staat.

Bad in de badkamer. Tanden wasschen. Haar opschikken met spiegel vóor en spiegel achter.

Ik leg me toe op wat ik doe.

Vandaag blauw hemd met streepjes aantrekken: ik moet naar de sport-shop een nieuwe raket gaan koopen. Ik vergis me niet in de keuze welka manchette-knoopen ik in het hemd steek. Vandaag liefst die met kleine polo-stickjes. Alles heeft zin.

Bijna vergat ik de parel op mijn das te steken.

Zoo gaat het elken morgen. Ik voel me behaaglijk.

Als ik, lieve dwaas die ik ben, in den tuin wat wil kleuteren - dat schijnt zoo mijn hobby te zijn, - dan heb ik daar een speciaal tuin-complet voor. Elvire komt dan ook wel eens met een gietertje in een morgenjurkje of met een lange broek aan.

Eens snoeide ik een stekelbessenstruik en Elvire begoot het boordje bloemen, toen we ons opeens tegenover elkaar bevonden. Ik zat warempel op mijn, achterste en Elvire had zich op een knie neergebogen om een plantje onkruid uit te trekken. Zoo zaten we tegenover elkaar.

Ik met mijn fijn snorretje in mijn ernstig aangezicht en met het tuinpak aan. Elvire in de lange broek en het haar in een kleurigen hoofddoek gebonden.

We bezagen elkaar in de oogen. Zij bekeek mijn snorretje (ik moet er dien dag toch maar triestig uitgezien hebben) en ik haar kleurigen hoofddoek.

Toen kreeg Elvire iets in de oogen en in de keel. Het waren tranen en zij kon bijna niet spreken. Toch zei ze:

- Maak uw hemd maar wat los.

En ik begon op mijn knieën te kruipen door het zand. Rond elke plant. Ik woelde met mijn handen in de mulle warme aarde, dat ik afzichtelijke

nagels ging krijgen. Den heelen voormiddag spitte ik. Ik deed de kousen uit, en stak de klompen van den hovenier aan.

Mijn tuinkostuumpje zag er uit.

Elvire had haar hoofddoek afgeworpen.

Na dit voorval kon ik er rustig toe besluiten haar te trouwen.

's Middags als we binnen gingen zei ze nog:

- Ach, eens anders te zijn! Het scheen haar een verlossing.

We trouwden werkelijk. Ik kon consul worden, zei mijn schoonpapa.

Maar toen werd het tragischer.

Na een tijdje begon ik weer, in klaarlichten dag, te droomen van de lichte verweerde kasseitjes waartusschen grassprietjes groeiden, voor de poort van onze Brouwerij.

Daar was ik geboren. Ginds in ons dorpje. Daar was ik kleine jongen geweest.

Jarenlang had ik er gespeeld, gedroomd, laag tegen den grond, bijna met het aangezicht tegen de lichte afgeronde kasseitjes in den oprijweg van de lange bierkarren door de poort. Daarbinnen de donkerte van kelders en tonnen die hol klonken en roken.

Stilaan werd het me een foltering mijn snorretje dagelijks te verzorgen.

Toch moest ik zwijgen.

Zelfverwijt, spijt. Toch blijf ik de andere! Ik heb het gewild.

Elvire is niet bekeerd. Zij heeft nu grillen, buien. Voorspel van onweders.

Ik heb haar laten woelen, zonder iets te zeggen. Integendeel. Mijn reactie was die van de volmaking naar buiten van mijn nieuwe persoonlijkheid: de onverstoorbare goede vormen.

Zoo schijn ik een vlak strand, waarop zij begint te bewegen, koortsig als een zee voor een onweder.

Ik laat haar van binnen beginnen te woelen. Eens stormt zij misschien los.

Inmiddels zwijg ik. Inmiddels moet ook mijn snor blijven: o, meer dan vroeger. Dat is Elvire's reactie: geen duimbreed wijken. Naar buiten toe. Van binnen klippert zij als een zee.

Ik heb gezwegen.

Ook vandaag of gisteren heb ik niet gesproken. Maar mijn snor is af.

Ik ben weer mezelf.

4 Juli '44

W.J. ELSMAN

Acht dagen zon

Intocht

Nog deint in mijn gemoed het steedsche woelen,
en klopt mijn hart met al te snellen slag;
nog toeft mijn denken in den luiden dag,
maar onbewust kan ik de stilte al voelen.

Nog waart mijn geest in het gedrang verloren,
en ruischt en bruist het in mijn moede hoofd;
wel heeft mij d'overgang een wijl verdoofd,
maar onbewust kan ik de stilte al hooren.

Nog zijn mijn oogen dof, en vaal mijn kaken,
en moet aan mij het wonder nog geschiên,
dat ik de stilte als ouden wijn zal smaken,
dat ik haar klaar-bewust zal kunnen zién.

Overgang

Ik ga van bloem tot bloem, fluit een refrein,
en ga weer weg, vergeet de zachte kleuren;
nog snuif ik in gedachten 't felle geuren
van open deur en tram en magazijn.

Ik stap van plant tot plant, neurie een wijs,
en drentel achteloos, kan nog niet kijken;
dë aardsche grenzen willen nog niet wijken,
'k ben te veel mensch nog in dit paradijs.

Ik ga van boom tot boom, fluister een zin,
mijn stappen wordt ineens een lijze schrijden,
ik voel mij langzaam naar den droom verglijden,
wil plots terug, en keer, maar ben er in...

Verglijden

Nu ben ik gansch van u, o diepe stilte,
ik ben in u, en gij zijt reeds in mij;
gesmolten is in 't zorgen-hart de kilte
van den langen winter, en wolken-vrij

en open als het land zijn nu mijn zinnen:
er is geen einder meer, er is geen zoom,
het is een helder, zuiver herbeginnen,
als in het nest van dezen hoogen boom.

Vergeten is wat was, en wat moet komen
heeft geen belang, er is alleen wat is...
Maar zie, ook dit lost zich weer op in droomen,
en soms verschiet mijn geest gelijk een visch...

Vacantie-ontwaken in het dorp

Van uit mijn bed zie ik den grijzen toren
tegen de lucht die geel is als saffraan;
ik kan reeds lang de vroege vogels hooren
fluiten in 't vreemde licht van zon-en-maan.

Van uit mijn bed volg ik 't gekraak der trappen,
en dan het luid geschuifel van een klomp,
en dan den hollen klank van zware stappen,
en dan 't metalen zuchten van een pomp.

Van uit mijn bed raad ik 't eentonig tellen
en het aamechtig slaan van d'oude klok,
totdat de nonnetjes de schoolbel schellen,
en ik ineens, verbaasd, klaar-wakker schok.

Zomernamiddag buiten

Het is veel stiller nog dan deze morgen,
kindren en dieren zijn nu uitgestoeid,
alles buigt door gelijk een rug vol zorgen,
de bloemen lijken eensklaps moegebloeid.

De takken van de boomen hangen open
als vingren van een doodvermoeide hand,
de schaduwen zijn schuw ineengekropen,
de felle zon staat loodrecht boven 't land.

Den maaiers ploffen messen in de lenden,
en menig paard schuimbekt zijn pooten wit,
en wandelaars durven het hoofd niet wenden,
als plots een vink hen uit te lachen zit.

De ernstige vijver

De vijver vlekt er donker, onbewogen,
een kaderlijst omheen het stille huis,
de hooge boomen zijn een zonnesluis,
het watergroen is er een rust voor d'oogen.

Hij ligt buiten 't bereik der wilde winden,
geen rimpeling vertrekt ooit zijn gelaat,
dat altijd eender is en ernstig staat,
en nooit de plooi der vroolijkheid kan vinden.

Hij haat het gaan en keeren van de gasten,
hun rukken aan de riemen van de boot;
sinds naakte beenen in zijn water plasten,
vreet hij zich wrokkend op, schaamt hij zich dood...

De roeier

Wanneer het morgen is, en voor drie-kwart
de wereld uit zijn slaap niet kan ontwaken,
zit ik in d'oude schuit, als in een baken
van licht, en roei de zorgen uit mijn hart.

Wanneer het middag is, en de zon schicht
op schicht afschiet, en 't oog niets kan ontwaren,
zit ik in d'oude schuit, en mijn gebaren
zijn licht als 't rhythme van een blij gedicht.

Wanneer het avond is, en voor drie-kwart
de wereld slapen ging, of ligt te woelen,
zit ik in d'oude schuit, en op het koele
water, roei ik de vlammen uit mijn hart...

Marcel COOLE

Herinneringen aan Julius Sabbe

TOEN ik in September 1898 van Hasselt naar Brugge werd overgeplaatst, richtten mijn schreden zich eerst naar Victor De Veen en Julius Sabbe, die ik van vroegere lezingen te Brugge kende. De Veen woonde te St. Andries en was opgetogen toen hij vernam, dat ik zijn ambtgenoot was geworden. Aanstonds begaf ik mij naar het ‘Café Belge’, waar ik mijn intrek nam en daarna bij Julius Sabbe, aan de Potterierei. Ik werd er hartelijk ontvangen en naar de heer des huizes geleid, die op de verdieping vóór een grote met boeken en kranten beladen tafel naarstig aan het schrijven was.

Er zijn bezoeken, die als het ware in 't geheugen gegrift blijven. Ik zie Julius Sabbe nog aan zijn tafel gezeten, dicht bij het venster, dat uitzicht had op de Potterierei en haar drijvende, statige zwanen. Mijn collega lei zijn penne-houder neer, drukte mij de hand en vestigde zijn blijde ogen over de brilglazen heen in de mijne. Ik zag dat hij spierwit en bijna volledig aan het kaalworden was.

Ik vroeg of ik hem niet in zijn werk stoorde - hij schudde ontkennend het hoofd - en of hij mij enkele inlichtingen wilde geven over het midden, waarin ik voortaan zou te leven hebben. ‘Gij zult het u niet beklagen’, zeide hij, ‘naar Brugge gekomen te zijn. 't Is hier, in zijn geheel genomen, een vrijzinnig en Vlaams midden. Wel zijn er zes, zeven Walen, maar met hen kan men goed over de baan. Over de leerlingen heeft men zelden te klagen. 't Is hier een nijvere bevolking’.

‘En wat betekent de studieprefekt?’ vroeg ik.

‘Willemaers is niet kwaad. Een zeer braaf man, die met iedereen welstaat. Wijers, die wij van 1881 tot aan zijn dood in 1890 hebben gehad, was uitstekend. Toen ik hier in 1869 aankwam, trof ik er als studieprefekt de Waal Delgoffe aan, die van mij eiste dat ik onze taal door middel van het frans zou onderwijzen. Ge begrijpt dat ik hem wandelen zond.’

‘Hebt gij ook collega's gehad van meer dan gewone waarde?’

‘De Jonghe, zei hij, is van vóór mijn tijd. Hij is bekend om zijn uitgave van de Kroniek van Despars’.

‘Dat is dezelfde’, wedervoer ik, ‘van wie Hoffmann von Fallersleben in zijn Gedenkschriften gewaagt’.

‘Ja’, zei Sabbe, ‘en wiens vrouw een likeurwinkel had’. Een van die tijd leeft nog: Eusèbe Feys. Hij is het vermelden waard. Fransman van geboorte - hij ls van Rembersvillers en nagenoeg tachtig jaar oud. Hij leerde, met en door zijn eerste vrouw, onze taal en gaf zelfs een spraakkundige studie van het Brugs in het boekje van Adolf Lootens: Oude Kindervertelsels in den Brugschen tongval, verzameld en uitgegeven door Adolf Lootens, met spraakkundige aanmerkingen over het Brugsche taaleigen door M.E.F. En die M.E.F. is Eusèbe Feys. Die aantekeningen - hij haalde het boekje te voorschijn - van bladzijde 67 tot 83, zijn buitengewoon interessant.

‘Wij spraken daar even van de Kroniek van Despars. Kent gij de Beroerlicke Tijden van Marcus van Vaernewijck? Daaruit zou een bloemlezing te verzamelen zijn, en in gemoderniseerde taal zou die voorzeker bijval hebben’.

Eindelijk voelde ik, dat ik mijn bezoek al te lang had gerekt. Ik zei het hem openhartig en verontschuldigde mij daarover. Maar hij hield mij nog vast. ‘Luister’, zei hij, ‘ik ben zeer blij dat gij naar Brugge komt, ook, dat begrijpt ge, voor ons Willemsfonds. Onder onze ambtgenoten zijn er zeer goede Vlaams-gezinden: Coppé, De Veen, Van Ouytsel, Verstappen, maar niet een van hen kan lezingen houden. Op u reken ik. Ik weet langs welke kant gij staat’.

Ik drukte hem bevestigend de hand. Wij zijn dan ook de beste vrienden gebleven.

***

In het begin van Januari 1899 gingen mijn vrouw en ik bij de Sabbe's ‘nieuwjaren’. Wij troffen mevrouw alleen thuis aan. Haar getaand uiterlijk en haar gelaatstrekken herinnerden sterk aan Maurits, die daarenboven niets van het beslist en soms onstuimig karakter van zijn vader, maar wel veel van het zachte gemoed van zijn moeder had geërfd. De familie Jooris, waartoe zij behoorde, genoot te Brugge de achting van iedereen.

Het sappig Brugs van Maurits' moeder beviel mij steeds uitermate; het kwam mij zo deftig, zo goed burgerlijk voor, als van aanzienlijken huize.

Ik maakte toen van de gelegenheid gebruik om te gewagen van Maurits' eerste bundel ‘Aan 't Minnewater’, die het jaar te voren met drie etsen en talrijke pentekeningen van Emiel Renders in Holland bij Van Dishoeck het licht had gezien en in de letterkundige kringen opgang maakte. Ik zei dan ook dat de Gentse professoren van Maurits te recht fier zouden geweest zijn op hun begaafde oud-leerling.

Mevrouw Sabbe keek ons ietwat sceptisch aan en zei:

‘Zoudt ge dàt denken? Fier? Ik kan de brief niet vergeten, die Vercoullie destijds aan Jules schreef en waarin hij hem de raad gaf: Maurits naar Luik te zenden, omdat hij voor Gent te zwak was’.

En werkelijk, kort daarna sprak ik er met Jules over; hij toonde mij die brief en het heeft mij danig gespeten, dat ik er toen geen afschrift van nam.

Ik keek mevrouw Sabbe verwonderd aan. Mijn hartstochtelijk karakter kwam tegen zo iets in opstand. Ik barstte los en zei: ‘Luister, beste mevrouw, de naam van uw zoon zal nog lang worden genoemd en geroemd, als er van al die Gentse hooggeleerden geen sprake meer zal zijn’.

Ik wist toen niet, dat de toekomst mij zo sterk in het gelijk zou stellen. De naam Sabbe is vooral door Maurits' levenswerk onsterfelijk in Vlaanderen. Hij heeft onverdroten, onverpoosd gezwoegd, als een toonbeeld voor alle begaafden.

Meer dan 47 jaar zijn sindsdien vervlogen. De meesten van mijn tijdgenoten zijn overleden. Maar ik zie nog vóór mijn ogen de zachte trekken van de vrouw, die de grote last van een zwaar huishouden op haar schouders torste. Naast haar

zie ik de meid ‘Lowize’, die Maurits in ‘Caritate’ schetste, ik had bijna gezegd: vereeuwigde. Zij is in 't huishouden van de Sabbe's tot aán zijn ontwrichting, tot aan zijn ondergang gebleven, lief en leed met haar meesters delend. Zij was het evenbeeld van de meid die bij de Brugse stadssecretaris Louis Thooris meer dan een halve eeuw diende en van Lie, die met mevrouw Courtmans en haar acht kinderen naar Maldegem trok en elk huwelijksaanzoek van de hand wees.

Arme Lowize, gij hebt lang deel uitgemaakt van het gezin der Sabbe's aan de Potterierei en het is maar billijk dat ik hier van u melding maak.

***

Jules, zoals ik en zijn vrienden hem noemden, was een man van aanzien in het toenmalige Brugge. Vooral zijn redenaarstalent werd er algemeen bewonderd. Ik heb hem meer dan eens in zijn bloeitijd gehoord. Hij was waarlijk welbespraakt.

Waar hij helpen kon, deed hij het. Zo woonde in Sabbe's buurt de brugge-wachter van de Snaggaartbrug, een zekere Van Eede, een braaf, gedienstig man, die veel jaren dienst telde en algemeen geacht werd, vooral omdat hij een aanzienlijk getal mensenlevens had gered. Die man stond op het punt op pensioen te worden gesteld en wenste dat zijn zoon, of een van zijn zonen, hem zou opvolgen. Sabbe ging daarvoor de directeur van bruggen en wegen vinden en bepleitte die zaak niet alleen bij die hoge ambtenaar, maar ook in een hoofdartikel van zijn weekblad De Brugsche Beiaard, dat hij bij Frans Cabuy uitgaf.

Sabbe hield zich in zijn vrije uren vooral met politiek bezig en schreef regelmatig vóór iedere woensdagavond zijn hoofdartikel voor de ‘Brugsche Beiaard’. Bedenk wat zulks betekende in die dagen van klerikale overmacht.

Ook het vrijzinnige Willemsfonds lag hem nauw aan 't hart. Hij had mij, voor die vereniging, van in het begin een aanwinst genoemd. Ik deed dan ook zoveel als ik maar kon. Op een zaterdagavond had ik over Berta von Suttner's Wapens neergelegd! gesproken en een lans gebroken voor wereldvrede. Toen Sabbe en ik samen naar huis gingen - wij woonden een paar honderd passen van elkaar af - door de eenzame straten en langs de slapende kaden, bleef hij eensklaps staan, alsof hem iets te binnen schoot en zei:

‘'t Was een mooie voordracht. Maar de wereldvrede is een utopie, een hersenschim. Kijk rondom u. Ze wapenen zich verwoed, overal. Ze zijn dol jaloers op elkaar. Ze zullen elkaar als razende honden verscheuren.’

Wij stonden aan de Karmersbrug, dicht bij het huis van de Brugse drukker Oamiel Moeyaert. ‘Europa zal in vuur en vlam staan’, ging hij voort. ‘Zeg niet dat ik een zwartkijker ben. Het zal misschien nog erger zijn dan ik nu vrees.’

En waarlijk, 't is erger geweest.

Julius Sabbe was geen dromer. Soms werd het mij bang om het hart bij 't horen van zijn ruwe bewoordingen, van zijn onmeedogend scherpe critiek. Maar later, veel jaren na zijn dood, na lange overweging in mijn eenzaamheid, moest ik wel tot mijzelf zeggen dat hij helaas in veel zaken gelijk had.

Hij kon ook luimig zijn. In mijn verbeelding zie ik hem nog staan rondom de

kachel in de leraarszaal, vlak naast het kantoortje van de dienstvaardige hoofdsurveillant Florent Smets, met Verstappen, De Veen, Huybrechts, Blondeel, Rasquin, Daxhelet en anderen, moppen tappend en hartelijk lachend. 't Was gewoonlijk Sabbe of Verstappen die vertelde.

***

In de lente van 1904 was Julius Sabbe het eerste teken van aderenverkalking gewaar geworden, namelijk door het springen van een adertje van het linkeroog. Dat maakte zijn lectuur moeilijk en zijn gang enigermate onzeker. Ik wist alleen dat onze collega onpasselijk was. Maar zijn dokter, mijn oud-studiemakker Leon Neelemans, kwam naar mij toe en lei me zijn toestand bloot. ‘'t Is een lastige klant’, zei hij. ‘Hij lijdt aan artériosclérose. Ik heb hem dan ook alle gebruik van alcohol streng verboden en hem een melkregime voorgeschreven. Na het middagmaal mag hij niet meer werken. Hij mag dus 's namiddags geen les meer geven. Ik ben zo pas bij de studieprefekt geweest. Sabbe heeft maar één namiddagles, de Vrijdag van 2 tot 3. Zoudt gij die voor hem niet willen geven?’

‘Wel zeker’, antwoordde ik.

‘'t Is een lastige zieke’, hernam dr. Neelemans. Weet ge wat hij mij zei? ‘Blijf ver van mij met al dat papgelul. Wat doet het er toe, of ik een paar jaar vroeger of later sterf?’

Sabbe herstelde tamelijk vlug. Nauwelijks was hij weer kwiek, of hij ging opnieuw aan 't plannensmeden. Op zekere dag kwam hij op me af en vroeg me, of ik een studie van hem over Julius de Geyter voor Karl Iro in het Duits wilde vertalen: Iro wenste het in zijn te Weenen verschijnende Unverfälschte Deutsche Worte op te nemen. Zoals altijd voldeed ik aan zijn verzoek, des te liever, daar ik met de oude de Geyter bevriend was. Op het eind van Augustus 1904 kwam Sabbe naar mijn huis en wel met de vraag, of ik hem en Julius De Geyter op een uitstapje naar de Belgische Ardennen wilde vergezellen. Ik weigerde om de eenvoudige reden, dat ik mijn gezin niet wilde alleen laten. Maar dezelfde dag nog schelde mevrouw Sabbe bij ons aan. Zij lei aan mijn vrouw uit dat haar man zo stuntelig geworden was, dat hij zonder leidsman niet gaan kon, dat hij zou verongelukken, zodat zij hem niet wilde laten vertrekken zo ik hem niet vergezelde. Langer dan acht dagen zou het uitstapje niet duren.

Ikzelf was weinig geneigd het verzoek in te willigen; ik kende immers de Ardennen. Maar mijn vrouw vond dat ik zo'n uitstapje had verdiend en ik stemde ten slotte toe. Ik heb me dit uitstapje niet beklaagd. Julius De Geyter en Julius Sabbe waren mannen van aanzien, die sedert lang de vrijzinnige strijd hadden meegestreden en op de hoogte waren van onze nationale letterkunde. Het was een genot met hen te verkeren.

Toen wij Laroche betraden, zei De Geyter: ‘Hier ben ik, lang geleden, met Conscience gekomen. Hij vertelde mij dat de baas van het hotel, waar wij ook straks onze intrek zullen nemen, hem telkens met ‘cher maître’ toesprak. Hij lachte daarom. Ik zei hem echter: ‘Maar gij verdient die titel toch zeker meer dan de eerste de beste orkestleider. De man zal uw werken in de Franse uitgave

van Calmann-Lévy hebben gelezen'. Conscience, die een nederig man was gebleven en zichzelf niet overschatte, antwoordde daarop: 'Ik heb die dwaze titel liever niet. Ik wil immers niemands meester zijn.'

Ik sprak toen van de ware verminking, die Conscience aan zijn 'Wonderjaar' had doen ondergaan.

'Laten wij niet overdrijven', zei De Geyter. 'Dat is gebeurd in een tijd van nood en om voor zijn werken ingang in de gevangenissen te verkrijgen. Conscience was overigens veel liberaler dan men gewoonlijk aanneemt. Onder zijn beste vrienden had men Jan Van Beers, Julius Hoste vader, Camiel Van der Cruyssen, enz., en die nemen hem die verminking niet zo kwalijk'.

'Is het waar', vroeg ik, 'dat Conscience zo buitengewoon welbespraakt was?'

'Ongetwijfeld', zei De Geyter, 'ik hem hem meer dan eens gehoord. 't Was werkelijk betoverend'.

Ik vertelde hun toen wat Julius Vuylsteke mij in 1892 in de achterkamer van zijn boekwinkel van de Gentse Koestraat had verteld: op zekere dag was Vuylsteke met zijn vader, die rechter was te Gent, naar Kuurne bij Kortrijk gereden, om een eerste-communiefeest bij te wonen, dat in het huis van zijn oom, die, meen ik, notaris was, werd gevierd. De jeugdige Vuylsteke, student in de rechten, trof daar Conscience aan. Bij het nagerecht vroeg de vrouw van den huize, of de heer Conscience geen woordje zou ten beste geven. Alles was natuurlijk Frans. Conscience sprak toen een Franse rede uit die Vuylsteke steeds was bijgebleven. Ik heb, zei Vuylsteke, veel grote Franse redenaars gehoord, maar nooit een, die onze Conscience overtrof.

Julius De Geyter en Julius Sabbe beaamden dat ten volle. Ik voelde dat zij Conscience zeer genegen waren. Toen ik later A.C. Van der Cruyssen's 'Herinneringen aan Conscience' las, zag ik dat ook deze vrijdenker partij voor hem koos.

De Geyter vertelde ook van Zetternam, Van Kerckhove, Sleeckx, Frans De Cort, Van Beers, De Laet, Van Rijswijck...

'Kent gij de brochure', zei De Geyter, 'die jaren geleden door de liberale associatie van Antwerpen tegen De Laet werd uitgegeven? Zij heet: Le dossier de Monsieur Jan De Laet, représentant des communes rurales de l'arrondissement. Tracht ze in uw bezit te krijgen. Zij is van het grootste belang. De Laet is lang dood, maar die striem is onvergeten.'

Nooit heb ik belangwekkender les in onze Vlaamse letterkunde gekregen.

***

Sabbe's leerlingen noemden hem 'Kop'. Al wie de houtskooltekening van Jef Van de Fackere heeft gezien, beseft dat die naam nog zo slecht niet gekozen was.

Jef Van de Fackere was een van Sabbe's begaafdste oud-leerlingen. Een paar successen met portretten in de Cercle Artistique had de 26-jarige kunstenaar, die tot leraar aan de Kunstacademie van zijn moederstad was benoemd geworden,

op het idee gebracht het beeld van zijn oudmeester te conterfeiten. Daar de leraars van de Academie en van de Nijverheidsschool in dezelfde met tekeningen en schilderijen versierde zaal vergaderden, kende Jef Van de Fackere mij en Pieter Huybrechts. Hij sprak ons van zijn plan en verzocht ons, zijn voorspraak bij Sabbe te zijn. Zo ontstond Sabbe's portret, dat nu in het museum van Brugge hangt.

Jef Van de Fackere woonde toen bij zijn ouders in de Ridderstraat. Daar hij maar de Zondag vrij had, moest Sabbe elke zondagmorgen naar het kleine atelier, waar hij aandachtig en nieuwsgierig het ontstaan en de voltooiing van zijn beeltenis volgde. Dat werk was af in de lente van 1906. Het werd in Van Marcke's muziekhandel aan de Steenstraat tentoongesteld en eerst in Augustus naar het Driejaarlijks Salon te Gent gezonden. Pieter Huybrechts, die een begaafd sympathiek en gastvrij man was, schreef er met grote lof over in het Journal de Bruges, Leonce du castillon in de Vlaamsche Gazet, Sulzberger in de Etoile Belge, Karel Lybaert in het (gentse) Fondsenblad, Julius De Vigne in het (gentse) Volksbelang. Al die bewonderaars kenden Sabbe, maar buiten Huybrechts kende niemand Van de Fackere. ‘De gelijkenis,’ zei De Vigne, ‘is daar niet alleen uitgedrukt naar den lijve, maar ook naar de ziel.’

Ook ik, die dagelijks met Sabbe verkeerde, was die mening toegedaan.

In December 1906 keerde het portret naar Brugge terug. Na Sabbe's dood schonk Maurits het, in naam van de familie, aan het Brugs Museum, waar het nog steeds een goede indruk maakt. De gesloten handen vooral zijn een bekoorlijke brok. Het is een van de beste werken van Jef Van de Fackere gebleven.

Ook zijn met wit krijt opgelichte houtskooltekening, die in 1906 als voorlopige studie van het olieverfportret werd gemaakt, vond grote bijval. Het oorspronkelijke is thans in het bezit van de familie van Oscar Dumon, de brugse ingenieur die op 3 april 1945 te Brussel door een ongeval aan zijn eind kwam.

Enkele maanden na dit succes had Sabbe zijn tweede beroerte. Was de eerste weinig hinderend geweest, ditmaal was het erger. Het spreken en het gaan vielen hem lastig. Hij was droevig en moedeloos.

Op 30 Maart 1908 verloor hij zijn goede vrouw. Op 6 December 1908 werd hij, een gebroken grijsaard, door het brugse Willemsfonds gehuldigd: Pol de Mont sprak er met gloed, de grijze Gillis Minnaert, Paul Fredericq, Max Rooses verkondigden zijn lof. De meeste leraars van het atheneum bleven daar weg. Men moest vlaams- en vrijgezind zijn, om in het Zwart Huis te verschijnen.

Dat belette echter niet dat Julius Sabbe door al zijn brugse collega's en door de inspectie, door al zijn leerlingen en oud-leerlingen werd hooggeschat en bemind. Hij wist dat en was er fier over. Hij heeft mij dat meer dan eens bekend. De brugse atmosfeer was goed, hartelijk, innig. Niemand heeft in mijn tijd zooveel echte genegenheid genoten als Julius Sabbe.

Maar dat het katholieke gemeentebestuur van Brugge Sabbe's overgroot aandeel in Brugge-Zeehaven eenvoudig negeerde, dit heeft hem pijn gedaan.

Hij meende recht te hebben op de rozet van officier in de Leopoldsorde,

maar de katholieke regering weigerde hem die promotie. Hij voelde zich door die achteruitzetting beledigd. Ook dàt heb ik uit zijn mond vernomen.

***

Toen het ogenblik van zijn pensionnering naderde, kwam hij naar mij toe en zei, dat ik zijn opvolger worden moest. Ik onderwees toen Duits en niets dan die taal. Hij hield voor onze jeugd de kennis van het nederlands van veel groter betekenis en gaf mij de raad van vak te veranderen. Hij sprak er ook met de inspecteur Kleyntjens over, die hem niets weigeren kon. Zo werd ik Sabbe's opvolger in de hoogste twee klassen van het brugs atheneum.

Nauwelijks was de tijding van zijn overlijden tot ons gekomen, of de leraars in germaanse talen: Coppé, Bontinck, Van de Wijer en ik werden bij de studieprefekt Adant geroepen. De vraag werd gesteld: wie bij Sabbe's lijkbaar spreken zou? De mening van al de leraars luidde, dat dit de plicht was van de chef, maar die verschool zich achter zijn gebrekkige kennis van onze taal, en het was toch volstrekt in die taal dat een man als Julius Sabbe moest worden geëerd. De ware reden zal wel geweest zijn, dat Sabbe burgerlijk werd begraven. Na allerlei geredeneer nam ik aan, alhoewel ik, op een na, de jongste was.

Toen wij, Sabbe's vrienden, van de dodenakker huiswaarts keerden, bleef Victor De Veen plotseling staan, trok mij terzijde en sprak: Uw zo ware lijkrede heeft mij getroffen. Ge weet, hoeveel ik van Sabbe heb gehouden. Welnu, ik zou u een verzoek willen doen. Zoudt gij mij later dezelfde eer niet willen bewijzen? Het zou voorzeker een troost zijn voor al de mijnen.

Ik beloofde het hem en heb ook woord gehouden.

Enkele dagen later kreeg ik van Lode Baekelmans het verzoek, een korte levenschets te schrijven voor Julius Sabbe. Ze zou in het Letterkundig Overzicht van de nederlandse boekhandel van Antwerpen verschijnen. Ik schreef ze terstond. Ze luidt a.v.:

‘Julius Sabbe werd op 14 Februari 1846 te Gent geboren. Hij bezocht er de door en door vlaamse volksschool, verschillende in de hollandse tijd gevormde meesters wakkerden er de leergierige knaap tot studie aan. Daarna ging Sabbe naar het atheneum, waar weliswaar het onderwijs volstrekt verfranst was, - een tiental uren Latijn stonden er tegenover een armzalig uurtje Vlaamsch! - maar waar Heremans door zijn jeugdige gloed en zijn ongemene geleerdheid de jongeren weldra voor zich en zijn vak innam. Sabbe, die op de Gentse volkschool de moedertaal had leren zuiver schrijven, leerde ze bij Heremans keurig spreken en van harte liefhebben. Op 19-jarige leeftijd liet hij zich als student in de wijsbegeerte en letteren aan de hoogeschool zijner vaderstad inschrijven; Serrure, de uitgever van het Vaderlands Museum, en Heremans, de verzamelaar der Nederlandse Dichterhalle, doceerden er de Nederlandse letterkunde. In September 1869 wordt hem de betrekking van leraar in de Nederlandse taal aan het Koninklijk Atheneum te Brugge aangeboden; de jonge candidaat in de wijsbegeerte en letteren aarzelt; het liefst zou hij zijn studiën voltrekken en de doctorsgraad verdienen. Maar Heremans weet hem tot het aanvaarden van het ambt over te

halen. Zo komt Sabbe naar Brugge en blijft er 37 jaren ononderbroken als leraar werkzaam. Hij werd in September 1906 op pensioen gesteld, en overleed er op 3 Juli j.l., aan de gevolgen ener aderenverkalking.

Sabbe werd er Bruggeling met hart en ziel. 'De ouderen van dagen onder u hebben de jonge kleine man in uw stad geheel onbekend zien aankomen, zei Paul Fredericq bij de dodenbaar. Hij was alsdan slechts 23 jaar oud en in de volle kracht van lichaam en geest. Alles wat de natuur en de studie in zijn hart en in zijn hoofd aan schatten neergelegd hadden, stelde Sabbe van de eerste dag af ten dienste zijner aangenomen tweede vaderstad. Men heeft het te recht gezeid, hij werd aanstonds en bleef "de meest Brugse aller Bruggelingen". En dat zonder een hoge rang, zonder een hoge geboorte, zonder enig geldvermogen; alleen door de kracht en het licht van zijn geest; door de gloed van zijn hart; door de macht van het vuur, dat zijn ziel verteerde.'

Sabbe was inderdaad door de natuur kwistig bedeeld. Bij een buitengewone welsprekendheid - men heeft hem in dit opzicht te recht met Conscience, Van Rijswijck, Verriest e.a. vergeleken -, bij een ongemeen helder verstand paarde hij een stalen wil, een hardnekkigheid, die door geen onspoed, hoe groot ook, te breken was.

Hij wilde de verheerlijking van Breidel en De Coninck, en ze kwam er.

Hij wilde Brugge-Zeehaven, en ondanks de onwil van hoger machten, ondanks de moedeloosheid, die van lieverlede allen, ook de Maere, overmeesterde, is Brugge-Zeehaven er gekomen.

Hij wilde voor Benoit de Antwerpse Muziekschool tot een Koninklijk Vlaamsch Conservatorium maken. Vol geestdrift zie ik hem nog naar het Brugse station stappen, op weg naar Brussel, bij minister De Bruyn. Hij twijfelde geen ogenblik aan de zegepraal!

Sabbe was een dichter, een ziener, een redenaar, een volkstribuun, een onvermoeid kampvechter. Week in, week uit, schreef hij zijn artikelen, waarin Vlaanderen, zijn kunst, zijn verleden, zijn vrijheid, zijn recht werden verdedigd. In zijn rustige oogenblikken schreef hij zijn sonnetten, zijn B r u g g e i n W o o r d e n B e e l d, waarvan Max Rooses in de Vlaamsche Gids zei: 'Hij, die deze verzen schreef, vertolkte ze in daden; hij die deze dromen wiegde in zijn hoofd, gaf hun het aanzien in de werkelijkheid. Hij zong onvermoeid van het grote Brugge van straks. Zijn leus was, als die van een andere onzer vrienden: Z e g g e n e n D o e n!'

Zijn I n M e m o r i a m van Peter Benoit getuigt niet alleen van een grote liefde en een innige bewondering voor de kunst van de meester, - wie zal uitmaken, hoeveel Benoit aan hem was verplicht? - maar ook van een groot talent als keurig prozaïst. En wie hem gehoord heeft in een zijner talloze voordrachten, - pleidooien waren het altoos! - die vergeet nooit de bekorende, overweldigende macht van zijn woord.

Een zijner talrijke leerlingen, Frans Retsin, heeft hem een laatste, veelzeggende hulde gebracht.

‘Arme vriend Sabbe, zo eindigde hij zijn lijkrede, in de ogen der officieele wereld waart gij maar “een schoolmeester van den Athénée”, maar in het hart van het dankbare volk, blijft gij aangetekend als een weldoener des vaderlands, als een der roemrijkste Vlamingen van deze tijd.’

Dat is Julius Sabbe in werkelijkheid geweest.

***

Meer dan eens heb ik Julius Sabbe aangeraden, zijn gedenkschriften te boek te stellen. Ik hield hem o.a. Willem Rogghé's Gedenkbladen voor en beklaagde het, dat wij zo weinig memorialisten hadden. ‘Gij kent, zei ik, de Vlaamse Beweging vooral in West-Vlaanderen. Schets ze, zooals gij ze in de laatste 35 jaren hebt gekend.’

‘Zodra ik gepensionneerd ben’, zei hij. Maar hij is dan ziek geworden en gestorven.

Toen ben ik bij Frans Retsin gaan aankloppen. ‘Gij beschikt,’ zei ik, ‘over tijd, kalmte, talent en een ongemene documentatie. Doe wat onze arme vriend Sabbe niet heeft kunnen doen.’ Frans beloofde, maar de oorlog brak uit; Frans bezweek in Augustus 1918 en gans zijn inboedel werd enkele weken later - boekerij en documentatie - door het gepeupel verwoest. Ik verlangde van hem zijn Sabbeherinneringen. Te vergeefs, helaas!

Gelukkig had in 1933 de Maurits-Sabbe-hulde plaats en verscheen het keurige boek ‘de Sabbe's’ van de hand van Lode Monteyne, met 34 illustraties. Naar dat mooie en leerrijke boek verwijzen wij onze lezers.

J. PÉE

[Gedichten]

Avond

Het goud der lucht vervloeit langs wit doorvlamde blaren,
wij stappen langs het groen, dat aan de struiken bloeit,
in d'avond aan het park, waar geuren zich vergaren
en vermiljoenen maan reeds door de boomen bloeit.

Wij weten niet waarom w'ons rond de beuken scharen,
noch waarom d'hagen van ligustrum zijn gesnoeid.
De kale vlakheid waar eens witte bloemen waren,
geurt nog naar 't bittre hout, waaraan weer werd geknoeid.

En weerom zal aan 't eind de blauwe avond vallen,
achter den rooden beuk, die slechts een scherm is,
daar waar de wolken weer verwuiven en versmallen,
en niemand weet wat is en wat nog verder is,
en niemand weet wat waart achter de groene wallen,
en niemand weet wanneer van alles 't einde is.

Zwarte Jan

Hij leurt met veters en met spelden,
met schoenenblink en koperpoets.
Hij laat zich door de kinders schelden,
of kijkt soms droomrig naar een koets.

Zijn haar is vuil en hij heeft luizen,
hij fopt in 't wisselen van uw geld.
De menschen sluiten snel hun huizen
nog vóór hij aan de deuren belt.

Zoo gaat hij door de grijze straten,
ge vraagt U af waarvan hij leeft,
en hij wordt ouder, ouder, ouder,
terwijl zijn leurbord even beeft.

KAREL RAPIER

‘Public schools’ in Groot-Brittannie

EEN van de eigenaardigste en ook meest onlogische instellingen van dat bij uitstek onlogische land, Groot Brittannië genaamd, is wel de ‘public school’. De benaming zelf is onlogisch, want zoo er een algemeen grondbeginsel op deze scholen kan toegepast worden, dan is het wel dat zij geenszins openbaar zijn. Ontegensprekelijk hebben zij een voorname rol gespeeld in de geschiedenis van Engeland en het Imperium, alhoewel, zooals dit trouwens dikwijls het geval is geweest met de Engelsche instellingen, nooit een regeering van Zijne Majesteit den Koning er bewust aan gedacht heeft ze een dergelijke rol te laten spelen. Eenerzijds mogen zij er op bogen den zege verzekerd te hebben aan Groot-Brittannië gedurende de twee groote oorlogen tegen Duitschland. Anderzijds hebben zij bijgedragen tot het toebrengen van den genadeslag aan de klasse zelf, die zij geroepen waren te dienen en hebben zij, - de meening van hun voorstanders ten spijt, - den klassenhaat in de hand gewerkt.

De ‘public schools’ gingen niet ten onder en zullen niet ten onder gaan. Geleidelijk zullen zij zich vervormen tot iets nieuws. Want het Britsche volk weigert volledig met het verleden te breken. De plotse afschaffing van een traditie is één van de grootste zonden die een Engelschman kan begaan. Daarom ben ik er van overtuigd, U een onderwerp voor te stellen van het allergrootste belang, dat een helderen blik werpt op de jongste Britsche geschiedenis.

Opdat gij nochtans dit vraagstuk beter zoudt begrijpen, moet ik U verzoeken mij ver in het verleden te willen vergezellen, ten einde met mij den oorsprong van deze ‘public schools’ na te gaan. Dan zal ik vier en een halve eeuw overslaan en U dezelfde scholen voorstellen op het oogenblik dat zij een voorname nationale instelling werden, ten tijde van den befaamden Rector van Rugby, Thomas Arnold. Vervolgens ben ik van plan, U mijn eigen schoolherinneringen te vertellen, en den stempel dien zij op mijn bestaan drukten. Niettegenstaande het voor een Engelschman steeds gewaagd is, zal ik toch trachten even in de toekomst te kijken.

Op het einde van de vijftiende eeuw, ten tijde van Chaucer, woog de hervorming van het zedelijk gehalte van de Geestelijkheid op de schouders van William van Wykeham, dezen grooten kanselier van Engeland. Een nieuwe ketterij, die van John Wycliffe, tastte de grondvesten van de katholieke kerk zelf aan. Zij won niet alleen veld, omdat een elite het gezag van de leerstellingen van de kerk ging in twijfel trekken, maar ook omdat de eenvoudige burger zich meer en meer verontwaardigde over de verslapping van de tucht en het betreurenswaardig zedelijk gedrag van den gewonen priester en van de geestelijken. Het waren niet zoozeer de monniken of de plaatselijke parochiale geestelijkheid, wier gedrag aanleiding gaf tot dit schandaal, maar veeleer de massa leekebroeders, diakens en kloosterlingen van de Heilige Orden, over geheel het land verspreid, die allerlei werk verrichtten zonder eenig toezicht, tenzij dit van hun privaten

werkgever. Hun bezigheden worden thans door leeken waargenomen. Zij zorgden voor de boekhouding van handelaars, grondbezitters of beambten. Zij vertaalden documenten. Velen onder hen gingen van de eene betrekking naar de andere over, toegevend aan de luiheid en neigend tot de misdaad. Het huwelijk was hun ontzegd en zoo moesten zij den heilzamen invloed van een echtgenoote en van een regelmatig gezin ontberen. Overtraden zij de regelen van de maatschappij, dan waren zij nochtans slechts verantwoordelijk tegenover de Kerkelijke Tribunalen, die hun betrekkelijk lichte straffen oplegden, vergeleken bij die uitgesproken door de toenmalige rechters van Zijne Majesteit den Koning.

De toekomstige geestelijken werden in de 'grammar schools' onderricht. Hun leermeesters waren zelf geestelijken. Deze scholen spanden zich weinig in tot het vormen van karakters. Daarom besloot William van Wykeham een grootsche proefneming te wagen. Hij stichtte in de koninklijke stad Winchester een 'grammar school' van weergaloozen luister. Het bestuur werd toevertrouwd aan een Gardiaan, verantwoordelijk voor de tucht, en deze duidde een Rector en een toegevoegd Rector aan, alsmede negen Aggregaten, om de drie hoofden behulpzaam te zijn. De Gardiaan, de Rector en zijn Assistent stelden respektievelijk den Heiligen Petrus, den Heiligen Jacobus en den Heiligen Johannes voor, de negen Aggregaten de andere overblijvende apostelen; en ten slotte werden zeventig leerlingen uitgekozen, die de eersten zouden zijn om van het nieuwe onderricht te genieten, maar die ook tevens de zeventig discipelen moesten verbeelden die, twee aan twee, door Christus gezonden werden om zijn boodschap in de wereld te verkondigen.

Ik wensch dat u allen eens in de gelegenheid zult zijn te Winchester het statige gobouw te bewonderen, dat de groote Kanselier optrok om zijn leerlingen onder te brengen. Dit geschiedde gedurende een prachttijdperk uit de Engelsche bouwkunst en geen uitgave werd bij de uitvoering van het ontwerp gespaard.

Gebouwen met twee verdiepingen omringen de twee groote geplaveide binnenpleinen, met, in het midden, een vierkanten toren. Rondom één van deze binnenpleinen bevonden zich de stapelplaatsen, de bierkelders en de werkplaatsen van de metselaars. De vertrekken van de studenten namen drie zijden van het tweede plein in beslag, terwijl langs de vierde zijde een gebouw stond, dat alle andere overtrof. Het was een groote kapel met hooge en machtige steunbegen van de zuiverste gothiek. Haar statige aanwezigheid vulde geheel het gebouw met een plechtige stemming, die tot heden is blijven bestaan.

Welke de overtuigingen in zake godsdienst van de studenten van het Winchestercollege ook mogen zijn, uiterst zelden zijn zij, die den stempel van dat gebouw niet dragen. In den hoek van het plein bevindt zich een even indrukwekkende refter. Daar hebben, gedurende bijna zes eeuwen, de zeventig studenten hun maaltijden gebruikt. In grijzen bouwsteen is achter de kapel een klooster, met een prachtig klein koor, opgetrokken. Gedurende den Zomer werkten de studenten hier in openlucht en thans, bij blakende zon, gebeurt het nog dat een

meester uit de hoogere klassen zijn leerlingen naar het klooster leidt, om er een tweespraak van Plato of een rede van Cicero te lezen.

Ik kan U verzekeren, dat men geen beter geschikte stemming voor het onderricht der Humaniteiten kan wenschen, dan Plato te lezen, uitgestrekt in het gras en omringd door den statigen zuilengang van het oude klooster, terwijl een zacht zomerbriesje de bladeren van de boomen doet ruischen.

Winchester werd in 1382 gesticht. Koning Hendrik VI, tevreden over den door Wykehams bereikten uitslag, stichtte in 1440 te Eton een ander college, dat hij met even prachtige gebouwen begiftigde. Tot heden zijn deze twee instellingen de voornaamste 'public schools' van Engeland gebleven. Al zouden andere instellingen, jonger van oorsprong, een dag kunnen verdwijnen, toch ben ik er vast van overtuigd dat deze waarover ik U gesproken heb nog een lang bestaan zullen hebben. Want de traditie is hier zoo diep ingeworteld, dat geen enkele socialistische Regeering zou wenschen ze af te schaffen. Straks zal ik U zeggen welke de reacties waren van een afvaardiging socialistische Kamerleden, die gedurende den oorlog Winchester bezochten. Als de profeet Balaäm waren zij gekomen om te verwenschen en zij zijn gebleven om te zegenen.

Kort na hun stichting namen deze twee colleges van Winchester en Eton een nieuwe uitbreiding. Tal van edellieden, waaronder de meest gegoede en de invloedrijkste van het land, op de hoogte van het uitmuntende onderwijs dat er gegeven werd, zonden er hun zonen heen opdat deze zouden deel hebben aan de studie van de leerlingen. Zooals de gebouwen waren opgevat, ontbrak de noodige plaats om hen te herbergen en zoo namen zij, onder toezicht van de meesters, hun intrek in naburige huizen. Te Winchester werden deze studenten 'commoners' geheeten, en te Eton 'oppidans', omdat zij in de stad woonden. In de twee instellingen was het getal studenten, die van het kosteloos onderwijs genoten, nauwkeurig beperkt tot zeventig. Het onderricht was niet alleen aan de jonge lieden uit de streek voorbehouden, doch stond open voor leerlingen uit geheel het land.

Onder Koningin Elisabeth werd een derde school te Harrow gesticht door een rijken vrijboer, John Lyon. Hij bedoelde feitelijk een kostelooze 'grammar school' te stichten. Dat was zij ook gedurende een zekeren tijd, doch in den loop van de achtttiende eeuw werd zij, net als Winchester en Eton, een kweekschool voor de zonen van de gulden elite, zonder echter de kern van zeventig leerlingen te bevatten. Die van Winchester en Eton beschouwen Harrow steeds wat als een 'nieuwe rijke'. Wanneer een 'Etonian' van de 'andere school' spreekt, dan bedoelt hij Winchester. Het omgekeerde is ook waar. Nochtans mag Harrow het recht opeischen onderricht gegeven te hebben, - zonder het minste gevolg echter wat de wiskunde betreft, - aan een strijdlustigen en tuchteloozen leerling, met name Winston Churchill.

Vooraleer de Grieksche en Ciceroniaansche Wedergeboorte tot ons eiland was doorgedrongen, steunde, op het einde van de vijftiende eeuw, het onderricht

op het onderwijs in het Latijn, Vergilius, Ovidius en enkele christelijke schrijvers. De jongelieden moesten Latijnsche verzen schrijven en prozateksten opstellen. In de klas droegen zij uittreksels uit Latijnsche schrijvers in Engelsche vertaling voor. Fransch werd slechts in enkele scholen onderwezen, 'opdat de Fransche taal niet volledig zou verloren gaan' was de ingeroepen reden. Zij is sprekend genoeg. Maar buiten de les-uren mocht geen enkele andere taal dan het Latijn gesproken worden. Gedurende verschillende eeuwen werd deze verbazende regel gesteund door gewelddadige geeselingen en in zekere minder belangrijke scholen werd een verklikkingsstelsel onder de leerlingen ingesteld, dat af en toe naar de Gestapo ruikt. Men moet echter indachtig zijn, dat het Latijn te dien tijde een groot praktisch nut opleverde. De diplomaat, de man van de wet, de openbare ambtenaar, de dokter, de boekhouder en de stadsklerk gebruikten allen het Latijn in de dagelijksche uitvoering van hun ambt.

Nochtans mag men niet beweren, dat de 'public schools' tot in de negentiende eeuw een instelling met nationale draagwijdte zouden beteekend hebben. Zij waren het voorrecht van een aristocratische minderheid, terwijl zij slechts een uiterst beperkte kans boden aan leden van minder gegoede standen, die bijzondere geschiktheden vertoonden om zich boven hun normalen rang te verheffen. Talrijk waren echter de zonen van de aristocratie die hun onderricht ontvingen in de 'grammar schools', naast jongelieden van z.g. 'lager' peil. Gedurende het bewind van Elisabeth, het gulden tijdperk uit de geschiedenis van Engeland, was de volledige afwezigheid van iedere laatdunkendheid in de betrekking van de klassen onderling een van de geheimen van de nationale grootheid. Het volstaat een stuk van Shakespeare te lezen om te begrijpen met welk een vrijheid van uitdrukking een edelman zich tot een waard van een dorpsherberg kon richten, of een dame van hoogen rang tot haar meid. In verschillende opzichten oefenden de 'public schools' een nadeeligen invloed uit op de verdere ontwikkeling van de sociale uitwisseling, alhoewel deze evolutie het onvermijdelijke gevolg was van de industrieele omwenteling, van den groei van het Britsch Imperium en van de daaruit voortvloeiende noodzakelijke uitbreiding van de leidende klasse.

Desniettemin zou het verkeerd zijn te veronderstellen, - zooals ik het bij den aanvang zei, - dat de Regeering in den beginne deze noodzakelijkheid begreep. De industrieele omwenteling liep ten einde, de bevolking van de Britsche eilanden had vijf en twintig millioen zielen bereikt en de kolonisatie van Australië en Nieuw-Zeeland was een voldongen feit, vooraleer Thomas Arnold Rector werd van Rugby. Men zou kunnen aannemen, dat de tijd van de Hervorming en het tijdperk van de naderende Democratie de verbetering en de vermenigvuldiging van de 'grammar schools', onder de stuwkracht van den Staat, zouden bepaald hebben.

In dit geval zouden de meest begaafde kinderen van de verschillende sociale klassen een gelijkaardig onderricht genoten hebben, zooals dat gebeurde gedurende het Tudortijdperk. Nochtans werd zoo een logische maatregel geenszins getrof-

fen. De nieuwe richting bleek integendeel geheel ten gunste te zijn van de ‘public schools’ gevestigd volgens de oude beginselen van Winchester, Eton en Harrow.

Thomas Arnold had zelf zijn onderricht gekregen te Winchester, dat te dien tijde een tijdperk van verval doormaakte. De tucht was verslapt en de waarde van het onderwijs niet meer zoo hoogstaand als vroeger. De zorg die vroeger besteed werd aan de karaktervorming ontbrak. Toen hij dan te Rugby aankwam, besloot Arnold een nieuwen geest in de school op te wekken. Hij slaagde zoozeer in zijn taak, dat zijn opvattingen in geheel het rijk gevolgd werden en dat zij heden ten dage nog grootendeels toegepast worden in de ‘public schools’. Een van zijn voornaamste hervormingen was het invoeren van het prefectoraal stelsel. De school werd verdeeld in een aantal huizen, ieder bestuurd door een ‘huismeester’ of preceptor. Deze duidde vijf van zijn beste leerlingen, onder de oudste gekozen, als prefecten aan en vertrouwde hun in groote mate het beheer van zijn huis toe. In ruil voor de verantwoordelijkheden, die door de prefecten werden gedragen, mochten zij bepaalde rechten doen gelden. De jongste leerlingen moesten voor hen werken, hun boeken onderhouden, hun thee zetten of hen 's morgens wekken. Een voorrecht waarvan de prefecten genieten kwetst de geestesgesteldheid van het vasteland: hun recht lichamelijke kastijdingen toe te dienen aan de jongens die de regelen van het huis of van de school overtreden. Nochtans bestaat dat recht nog steeds, al wordt het minder toegepast dan toen ik jong was. Trouwens wordt het feit, in die omstandigheden geslagen te worden, geenszins als vernederend beschouwd. In feite tellen de ‘taaiste’ leerlingen met fierheid de slagen op, die zij in den loop van hun onderricht van prefecten en meesters gekregen hebben!

Dat prefectoraal stelsel legt het karakter van zeer jonge lieden een ernstige proef op, doch over het algemeen zijn de gevolgen eerder gunstig dan nadeelig. Dank zij het optreden van zijn prefecten, slaagde Arnold er in, tal van wantoestanden, die te Rugby heerschten toen hij er aankwam, uit te schakelen, te weten de brutaliteit, het drankmisbruik, de kansspelen en andere kenmerken van een ernstige tuchteloosheid.

Naar het voorbeeld van William van Wykeham interesseerde Arnold zich speciaal voor de kapel en voor de godsdienstige diensten, die er plaats grepen. Alhoewel hij in dit opzicht een kenmerkende strooming van zijn tijd volgde, toch is de invloed van de kapel heden nog merkbaar niettegenstaande het feit dat de godsdienst thans niet meer dezelfde overwegende rol speelt in het nationale leven als ten tijde van Koningin Victoria. Ik ben er van overtuigd, dat wie een collegekapel bezoekt, - welke zijn houding in zake godsdienst ook weze, - moeilijk aan een gevoel van verheffing zal ontsnappen, wanneer hij naar vijfhonderd jongens luistert, die er een van hun geliefkoosde congregatiehymnen zingen. Hier worden de aandoeningen niet in het gelid geplaatst, zooals dat het geval was bij een ‘Sangfest’ van de Hitlerjugend, maar kan iedere jongen zijn eigen geestelijke

gevoelens vrij uiten en toch tevens gewaar worden, dat hij een lid is van een groote gemeenschap.

Arnold moedigde ook de ontwikkeling aan van geleide spelen, alhoewel hij aan dit vraagstuk minder belang hechtte dan zijn opvolgers. Toen ik de school bezocht werd de athletiek op overdreven wijze vereerd. Te dikwijls werd een jongen als prefect aangeduid omdat hij opvallend bedreven was in de beoefening van de sport, en de 'cricket'-kapitein van de 11 was een persoonlijkheid van grooter aanzien dan de schitterendste leerling van het college. Nochtans ben ik gelukkig te mogen bekennen dat sindsdien een verandering is ingetreden ten opzichte van een zoo overdreven richting, die vóór alles de lichamelijke vaardigheid wou eerbiedigen.

In het Victoriaansch tijdperk bood de hervormde 'public school' een gelegenheid aan de zonen van den toen opkomenden middenstand om toegang te verkrijgen tot de rangen van de leidende klasse. Samen kregen de vertegenwoordigers van den kleinen landadel, de houders van vrije beroepen en de nieuwe nijveraars hun onderricht; derwijze werd een uitgebreide en meer moderne aristocratie gevormd, die sterk genoeg was om te voorzien in de verschillende behoeften van de Regeering en van de Hooge Ambten, zoowel in Engeland als in het Imperium van Koningin Victoria.

Desniettemin bleef deze klasse, opgevoed volgens een ander onderwijsstelsel dan de massa, gascheiden van het overige deel van de natie. Daarenboven veroorzaakte de opvoeding van een jongen man in een dezer scholen danig hooge enkosten, zoodat de gezinnen met een beperkt aantal kinderen in de mode kwamen bij de leidende klasse, wier leden moesten ondervinden, dat zij zich zware geldelijke lasten oplegden. Heden kost aan de ouders de opvoeding van een jongen te Eton ongeveer 200 pond (35.200 fr.) per jaar.

Vooraleer het over de toekomst van de 'public schools' te hebben, meen ik goed te doen de herinneringen uit mijn collegedagen voor U op te roepen.

Een kleine jongen van twaalf jaar bevond zich in den loop van de maand September 1920 voor de eerste maal op het plein van het college van Winchester, waar hij zes jaren, - even gelukkig als nuttig, - zou doorbrengen. Fier op zijn nieuwe studententoga rezen zijn blikken naar den middelsten toren, die sedert twintig geslachten de volgelingen van Wykeham had kunnen gadeslaan. Nadat men hem den lessenaar getoond had in de zaal, die hij met veertien medescholieren moest deelen, was hij opgetogen over de ontdekking, aan de deur van een muurkast, van een oude lijst, een lijst die wel veertig jaren telde en waarop de naam van zijn vader stond, die hem daar was voorafgegaan. Dat hij geen smal lint rond zijn stroohoed zou mogen dragen vooraleer hij de school gedurende drie jaar had bezocht, was een van de eerste zaken die hij vernam, ook dat hij, zoolang hij geen prefect was, zijn hoed zou moeten afnemen om het centrale plein over te steken.

Zijn eerste jaar was bijzonder druk. Zijn herinneringen aan dien tijd keeren

vooral terug naar de karweitjes die hij volbrengen moest voor zijn prefect. De dag waarop hij trachtte met schoenpoets de knoopen van de uniform van dien meerdere te doen blinken, blijft hem bij als een van de ongelukkigste van zijn leven. Nog steeds herinnert hij zich de vlijmende woorden, die te dezer gelegenheid naar zijn hoofd geslingerd werden. Maar hij is nog steeds zeer fier, - de twijfel van zijn vrouw ten spijt, - op zijn geschiktheid voor het poetsen van de schoenen, die, naar hij beweert, ver de normale handigheid van een gewoon sterveling te boven gaat.

Hij herinnert zich nog zeer levendig tweemaal afgerost te zijn geweest. Zijn eerste zonde bedreef hij toen hij over het cricketveld stapte, waarvan hij de bestemming niet kende. De tweede maal had hij een bal geworpen op een wijze, die een gentleman onwaardig geacht werd. Koppig houdt hij staande dat hij tweemaal onrechtvaardig werd gestraft, maar hij heeft de voldoening te weten, dat zijn eerste beul een gevangenis langs de binnenzijde mocht bekijken en dat zijn tweede thans kostganger is van een krankzinnigengesticht. Later werd hij nog onder de hand genomen, gewoonlijk omdat hij zijn kleederen ordeloos verspreid over den grond liet liggen. Hij voelt minder wrok voor deze laatste, meestal verdiende kastijdingen, alhoewel zijn vrouw de meening toegedaan is, dat zij geheel ondoeltreffend zijn gebleven!

Niets blijft hem bij van de stof die hem gedurende dat jaar op de schoolbanken aangeleerd werd. Twee zaken werden hem nochtans voor altijd eigen: de eerbied voor de van oudsher gevestigde tradities en het aanvoelen van het schoone. Geen jongen die te Winchester verbleef, of hij moest van ieder dezer lessen genieten. Moeilijk verbreekt men een wet, die gedurende eeuwen is geëerbiedigd geworden.

Wanneer men de beweegredenen uitdiept die de eerste wetgevers bezield hebben bij het uitvaardigen, dan ontdekt men meestal, dat die wet ingegeven werd door de wijsheid. Zoo ook is het onwaarschijnlijk dat men bestendig in een omgeving van schoonheid leven kan en tevens onverschillig blijven voor de bekoorlijkheid die er uit straalt.

Den vooravond van den eersten dag van het Kerstverlof komt, naar oude gewoonte, geheel de school samen rond een vreugdevuur, dat ontstoken wordt in het midden van het speelplein. De jongelieden werpen hun oude stroohoeden op den brandstapel om het vuur beter te onderhouden en vóór het feest ten einde loopt hebben reeds vele nieuwe hoeden den weg van de oude gevolgd. Heel het kwartaal lang hebben de studenten kaarseindjes verzameld, die zij nu langs de muren die het terrein omringen planten in kandelaars, met het mes door geslachten van volgelingen van Wykeham gesneden. De kaarsen worden ontstoken en zij vormen een flikkerenden achtergrond, waarvóór de donkere schaduwen van de jongens twee aan twee wandelen. Aldus worden ook de oude kloostermuren van Wykeham verlicht en massa's schitterende lichtjes teekenen de stoere stammen van de boomen af die het speelplein beheerschen. De bekoorlijkheid van dit tooneel wordt misschien niet bewust naar waarde geschat door het jongetje

van dertien jaar, die het voor de eerste maal bewondert, doch naar gelang de jaren voorbijgaan komt hij tot het besef, dat deze plechtigheid, - die 'illuminatie' heet, - een 'Ktêma eis aei' is, die voor immer in zijn geheugen blijft gegrift.

De vriend, wiens avonturen ik U vertsl, was niet bijster handig bij het spel. En nochtans droeg hij ook van het spel een les mee. In de 'public schools' worden voor de sportwedstrijden de verschillende 'huizen' tegenover elkaar geplaatst en het gevoel van trouw tegenover zijn eigen huis is sterk ontwikkeld. Nochtans komt er een oogenblik, waarop dit gevoel moet wijken voor een nog ruimer rechtschapenheid tegenover zijn school. De strijd tusschen de trouw aan een kleine eenheid en die aan grootere eenheden, is een van de vraagstukken, die een man vroeg of laat in zijn leven ontmoet. Ongetwijfeld ligt daar een van de eigenschappen van de Engelsche 'public schools', die vroegtijdig aan hun leerlingen het middel inprenten om dit lastige vraagstuk op te lossen.

Pas op het einde van zijn derde studiejaar begon onze vriend eenig voordeel te halen uit de voortreffelijke geestelijke opvoeding, waarmee Winchester zijn zonen bedeelt. Toen bereikte hij de klas van een zekeren Mr. Roberts, dien hij erkentelijk zal blijven tot zijn laatsten adem toe. Want Mr. Roberts stelde het beeld zelf voor van hetgeen een Engelsch schoolmeester op zijn best aanbieden kan. Wel moet bekend worden, dat hij niet buitengewoon kieskeurig was voor zijn kleedij. Terwijl hij les gaf, had hij de gewoonte zijn steel lichtjes achteruit te duwen en zoodoende stelde hij het deel van zijn kuiten tentoon, zichtbaar tusschen de uitgerafelde zoomen van zijn broek en zijn kousen, die eeuwig over zijn schoenen hingen. Daarin vonden de leerlingen een bestendige bron van humor. Doch boosaardig was hun leute nooit, want uit het diepste van hun hart hielden zij van hem.

Mr. Roberts bezat die kunst de teksten van Vergilius en Euripides in den geest van geheel de klas te doen leven. Hij kon zelfs belang wekken voor een historisch onderwerp als het administratief stelsel ingevoerd door Keizer Vespasianus in Spanje. Door het woord van Mr. Roberts werd de studie van dit saaie vraagstuk spannend als de opsporing van een verloren schat. Een van zijn leerlingen zou zich later, tot zijn grootste nut, de ontleding herinneren van de oude Romeinsche opschriften en van de ernstige deelen uit 'Het Leven van de Romeinsche Keizers' door den geschiedschrijver Suëtonius. Dit was inderdaad het geval toen deze leerling plichtbewust het administratief stelsel door von Falkenhausen en Reeder aan bezet België opgelegd, in zijn juisten bouw wilde bepalen en zijn persoonlijk onderzoek staafde met de ontleding van de ondergrondsche pers en met bladen als de gestolen 'Soir' en 'Le Nouveau Journal'.

Nog een andere les kreeg onze jonge vriend van Mr. Roberts mee en ook deze is hem steeds van nut geweest in den loop van zijn leven. Een tijdje voor hij deze klas zou bereiken maakte hij wat wij best zouden noemen een periode van inzinking door. Het bestaan leek hem van iedere beteekenis ontbloot en

gevestigd op ontgoochelingen. Mr. Roberts begreep echter vlug wat er haperde. Hij noodigde zijn leerling uit om met hem een kopje thee te komen drinken en toen stelde hij hem deze vraag:'Beschouwt gij het geluk als een activiteit of als een geestesgesteldheid?'. Onze vriend antwoordde, zooals, naar ik vermoed, negen van de tien jongens het in dit geval zouden gedaan hebben: 'een geestesgesteldheid'. Mr. Roberts nam de Ethica van Aristoteles en sloeg blad na blad om tot wanneer hij bij het befaamde hoofdstuk was beland waar de wijsgeer verkondigt, dat het geluk een activiteit is en dat het een van de meest voorkomende en meest betreurenswaardige vergissingen is van het menschdom tevergeefs op zoek te gaan naar een gelukkigen geestestoestand. 'Dit hier', verklaarde Mr. Roberts, 'is een van de grootste waarheden, die ooit geschreven werden en die bijna onopgemerkt aan de wereld voorbij gingen'. Het ligt niet in mijn bedoeling thans over deze verklaring uit te weiden en ik verkies ze ter overweging aan te bieden. Slechts dit wil ik zeggen, dat, wat mij aangaat, ik overtuigd ben van haar diepe waarheid en dat deze overtuiging mij totnogtoe een practische steun is geweest.

De nauwe en vriendschappelijke betrekkingen, die tusschen meester en leerling bestaan zijn een van de voornaamste kenmerken van de 'public schools', gaat en dat zij dan een zwakke zijde van het stelsel wordt. Want het gebeurt, dat bepaalde meesters hun opvattingen aan hun private vrienden opleggen en aan het persoonlijke geestelijke initiatief slechts weinig kans laten om tot ontwikkeling te komen. Menschen als Mr. Roberts begaan deze fout echter nooit. Zij bieden hun raadgevingen aan wanneer iets dwars zit, doch nooit trachten zij een levensopvatting, op strakken leest geschoeid, op te dringen aan diegenen, die zij vooral moeten opleiden.

De vriend wiens avonturen wij gevolgd hebben, oefende gedurende de laatste twee jaren, die hij te Winchester doorbracht, het ambt van prefect uit. Zijn beurt was dan gekomen om 's morgens zijn bad te laten klaar maken, om zijn schoenen te laten poetsen, om zijn thee te laten zetten en om zijn kleederen te laten borstelen door zijn jongeren. Maar naast die voorrechten had hij tal van nieuwe verantwoordelijkheden op zich genomen. Hij moest de spelen leiden, de oefening van de school bij brandgevaar verzekeren en het werk doen in verband met de bibliotheek van zijn 'huis'. Hij moest de tucht in de lokalen handhaven (een gemeenschappelijke zaal en enkele slaapkamers waar een vijftiental leerlingen van zijn leeftijd onderkomen vonden) en er voor zorgen, dat iedereen zich op voldoende wijze van zijn taak kweet. Voor een jongen man van 17 jaar zijn dat ernstige verantwoordelijkheden en ook beginnen de jonge prefecten meestal met eenige vergissingen. Soms nemen zij zichzelf te ernstig op en stellen zij zich bespottelijk aan, ofwel besteden zij al hun wilskracht aan het uitvoeren van hun voorrechten en komen zij er niet toe hun werkzaamheden op een bevredigende wijze te volbrengen. Maar 'experientia docet' en het eerste dienstjaar is niet voorbij, of de prefect vindt gewoonlijk den goeden middelweg.

Evenwicht en gematigdheid, ziedaar twee beginselen, die de ‘public schools’ aangeleerd hebben sedert den tijd van Thomas Arnold. Pochen op zijn welslagen is de grofste vergissing, die men in de oogen van een leerling van de ‘public schools’ kan begaan, hetgeen hij dan ook uitdrukt op een wijze die niet kan vertaald worden: ‘swank’. Hoe meer wonderen een jongen bij het spel verricht, hoe minder hij er over zal spreken. Hoe schitterender de student, hoe meer hij op zijn onwetendheid zal wijzen.

Wat de leerling van de ‘public schools’ ook op de meest besliste wijze veroordeelt, is het uitdrukking geven aan om het even welke ontroering. In de 18de eeuw waren de Engelschen niet bekend om hun terughoudendheid noch om hun gebrek aan uitdrukking ten opzichte van hun gelijken. Zij waren gastvrij en vriendschappelijk. In het Lagerhuis zouden de leden van de vergadering niet beschaamd geweest zijn tranen te storten bij het beluisteren van de woorden van een groot redenaar. De ‘public schools’ waren de eerste om aan hun volgelingen te leeren hun meest eigen gevoelens te verbergen en dit voorbeeld beïnvloedde geheel de natie. Diep in zichzelf is de Engelschman gevoelig, bijna gevoelerig. Slechts enkele vreemdelingen hebben hen nochtans voldoende leeren kennen om deze waarheid te ontdekken.

Een ander edel kenmerk van de gedragslijn van de ‘public schools’ mag ik niet onvermeld laten. Het wordt als een erge misdaad beschouwd zijn meerdere in te lichten betreffende het wangedrag van zijn gelijke. Deze traditie heeft zoowel haar licht- als haar schaduwzijde. Ik heb heel jonge jongens gekend, die slachtoffer waren van een geweldenaar, die liever verbazingwekkende achtervolgingen dulden dan den schuldige te verklikken bij wie over het gezag beschikte om in te grijpen en aldus een einde te maken aan een wantoestand. Te veel deugnieten halen hun voordeel uit dien toestand. Nochtans meen ik, dat over het algemeen deze traditie gezond is. In Engeland is de verklikking een uiterst zeldzaam kwaad. Hoezeer ik er van verzekerd ben, dat in geval van overrompeling van ons eiland, de Duitschers er dezelfde verhouding Quislings zouden gevonden hebben als in de landen, die zij werkelijk bezet hebben, toch zouden er zeker veel minder gevallen van gewone verklikking geweest zijn, tenminste vanwege de mannen.

Vooraleer deze uiteenzetting te besluiten, zou ik er enkele woorden willen aan toevoegen over de toekomst van de ‘public schools’. Ik betreur te moeten vaststellen, dat de spanning tusschen de standen, gedurende den oorlog, een verbazende ontwikkeling heeft bereikt. De Engelschen die niet genoten hebben van de opvoeding gegeven door de ‘public schools’ ondergingen vanwege de linksche pers een drukking, die hen er van wou overtuigen dat deze ‘public schools’ kweekscholen waren van laatdunkendheid en niet te rechtvaardigen voorrechten. ‘De oude schoolbanden’ zijn thans het mikpunt van onvriendelijke geestigheden, waaruit zou moeten blijken dat in deze scholen bij ieder geslacht, een samenzwering wordt onderhouden, die er op uit is de massa te onderdrukken.

Grootendeels gaan deze aantijgingen terug op een volledige onwetendheid,

maar dit behelst op zichzelf een aanklacht tegen het stelsel dat een te afzijdig karakter heeft gekregen. Toen gedurende den oorlog de leden van een afvaardiging van het Parlement te Eton, Winchester en een paar andere scholen op bezoek was, beseften deze menschen de grootsche mogelijkheden, die hen tot dan vreemd waren gebleven. ‘Dat opvoedingsstelsel’ zegden zij, ‘moet over geheel de natie worden uitgebreid’. Dat is in feite het doel, dat nagestreefd wordt door de hervorming ingevoerd door de coalitieregeering van Mr Churchill en het blijkt wel de vaste bedoeling te zijn van de huidige socialistische Regeering ze te verwezenlijken.

Het stelsel bewaren, doch tevens de uitgaven die ermee gepaard gaan verminderen is het ernstigste vraagstuk, dat dient opgelost. Zooals ik het reeds zei, hebben de ‘public schools’ er toe bijgedragen de klasse te vernietigen, tot wier voordeel zij in het leven waren geroepen geworden. Geen enkele onderwijsinstelling zou voor lagere kosten een dergelijke opvoeding kunnen geven, zonder een aanzienlijke tusschenkomst van den Staat. Het blijft echter een open vraag te weten, of een school onder toezicht van den Staat oude tradities tot leven zou kunnen opwekken, zooals alleen Eton, Winchester en Rugby dat tot heden konden doen.

Dank zij hun persoonlijke bewegingsvrijheid en dank zij hun volledig onafhankelijke bestuurscomité's bleken deze scholen bij machte hun eigen methodes te ontwikkelen, ten einde het karakter van hun leerlingen te vormen. Persoonlijk zou ik ze graag hun vrijheid zien bewaren en zoo de Staat eenige geldelijke hulp moest toekennen, dan zou hij geen enkele voorwaarde tot tusschenkomst moeten stellen.

Derwijze gaat de Staat slechts heel zelden te werk. Ik meen nochtans, dat de gewone scholen in ruime mate gebruik zouden kunnen maken van de ondervinding opgedaan door de ‘public schools’ en hun onderwijs overnemen tot nut van geheel de natie. Mocht deze uitslag bereikt worden, dan ben ik er van overtuigd, dat Groot-Brittannië een grooten stap zou gewaagd hebben in de richting van de uitschakeling van de oneenigheid tusschen de standen en de partijen, die het bewijs zijn van de grootste zwakheid eigen aan de Democratie.

C.H. DE SAUSMAREZ

Kroniek van het proza

Richard Minne of het postpapier in eere hersteld

HET is een nobele drang van het menschdom om de complexiteit van zijn reacties tegenover Aarde en Geest te willen ordenen. Maar al te veel echter slaat men hierbij Herakleitos' mogelijke waarheid in den wind: ‘Tegenstellingen komen voort uit diepere eenheid; er heerscht een verborgen harmonie, schooner dan de zichtbare.’

De ‘zichtbare’ harmonie wil nu eenmaal dat er drie Regeeringsprijzen zijn, één voor de Poëzie, één voor het Proza en één voor het Tooneel. Verder werd nog voor een aanmoediging gezorgd ten bate van onze al te schaarsche essayisten.

Wanneer nu in ons land een auteur opstaat, die schrijft uit de prilste spontaneïteit van het hart en zijn proza verlicht met de mysterieuse klaarte van een gedicht, dan gaan de schoolmeesters dubben over deze ongewone fosforescentie en weten niet meer of de auteur dient beschouwd als dichter of als prozaïst. In feite is hij niets anders dan een volledig en absoluut eerlijk artist.

Aldus kwam het dat de jury's verlegen zaten met Richard Minne's jongste boek ‘Wolfijzers en Schietgeweren’, uitgave Manteau, 1942. Deze bundel bevat namelijk een nieuwe verzameling verzen maar tevens eenige verhalen, benevens een serie brieven. Wie Minne kent weet dat deze ‘zichtbare’ tweeslachtigheid even normaal is als die van bloemen, welke zich zelf bevruchten. Op het domein der wisselwerking tusschen de literaire genres, heeft Minne dezelfde bestuivingskracht als de distels, maar, de Nederlandsche spreuk indachtig, hij is een distel, die wél vijgen voortbrengt.

De Jury, die gelast was den jongsten Driejaarlijkschen Staatsprijs voor het Proza uit te reiken, heeft den knoop doorgehakt en ‘Wolfijzers en Schietgeweren’ de hoogste onderscheiding toegekend. Eén van haar argumenten, niet het sterkste, vond ze in het feit, dat een andere Jury het werk als poëzie niet had kunnen bekronen. Niet bij gebrek aan waarde maar uit eerbied voor de hooger geschetste compartimenteering.

Zoo wreekt zich de ironie van het leven. Minne, die zijn succes overwegend te danken heeft aan zijn verzen, doch er nooit voor officieel werd aangemoedigd, krijgt een onderscheiding als prozaïst. Het is trouwens dezelfde speling van het lot, die één onzer beste vertellers, Willem Elsschot, telkens speende van den Prijs voor het Proza.

Deze bekroning houdt echter nog wat meer in. De kunst van het briefschrijven werd verleerd. Men ziet althans geen bundels van moderne Mesdames de Sévigné verschijnen, Snoeck's ‘Brievenboek voor Verliefden’ buiten beschouwing gelaten, alsmede de officieele Wit-, Blauw- en Grijsboeken.

Richard Minne's brieven zijn een wellust voor den geest. Ze bezitten al de

gaven, die men van een epistel verwachten kan: oprechtheid, directheid, geest, fantasie, ongekunsteldheid, charme. Het is zeer moeilijk om een brief te schrijven, die naar één persoon werd gericht maar die daarenboven elken buitenstaander boeit. Minne vertelt geen schandaaltjes, doet niet aan kwaadsprekerij, kortom zijn motieven liggen buiten de sfeer der ongezonde nieuwsgierigheid. Welk is Minne's geheim dan? Hij is eerst en vooral een nimmer sluimerende geest. Hij zoekt, hij vraagt, zelfs in zijn schijnbaar meest apodictische uitspraken. 'Ik maak fout op fout, zegt hij, en nochtans ben ik hardnekkig tegen het weglaten der buigingsin. Voor die n wil ik op straat komen. Is dat uit contradictie-geest, of uit verlangen die n en haar logica nog eens tot mijn bezit te maken? Komt mijn strijd voor de n voort uit zwakte (lust tot contradictie), of uit sterkte (lust tot bezit)?'

De problemen, die hij in zijn brieven aansnijdt, zijn in feite de onze. Op zijn vragen wenschen we voor ons zelf ook het antwoord. Minne is als het ware een beetje onze publieke secretaris, die met zijn schrijfmachme op de markt zit en voor ons, die altijd voor een of ander ongeletterd blijven, de missieven naar de Groote Verliefde van het Onbekende typt.

Ofschoon hij zich zelf voor nijdas verslijt, is Richard Minne een ingoed mensch. Deze innerlijke warmte straalt over in zijn brieven en wie bijvoorbeeld den cyclus epistels over de vriendschap leest, benijdt Raymond Herreman, naar wien ze werden gericht doch die zoo vriendelijk was ze ons per procuratie te laten geworden in dit boek.

'Wolfijzers en Schietgeweren' bekronen was in feite de aandacht vestigen op de veronachtzaamde epistolaire kunst. Moge dit een aanmoediging zijn voor degenen, die in laden of liggers de vergeelde doch niet doode bladen bewaren van andere schrandere en brave menschen. Want wie brieven ontving van Raymond Brulez weet ook hoe geestig en onderhoudend die een banaal blad postpapier kan bezielen.

De onderscheiding, die 'Wolfijzers en Schietgeweren' te beurt viel, is eveneens een niet bedoelde hulde aan de mannen van het 'Fonteintje', van wie Minne hier toevallig de exponent is.

Deze bonte verzameling ontstond dank zij de medewerking van de drie vierden der redactie.

Zonder Herreman zouden de brieven nooit geschreven zijn en waarschijnlijk niet gebundeld. Men kan derhalve laten opmerken dat Minne wel zelf zijn boeken schrijft maar dat hij ze niet zelf 'maakt'. Dergelijke eer valt gewoonlijk slechts de dooden te beurt. Minne geeft echter onomwonden de reden hiervan op in een luchtig doch zeer waar distichon:

> Wilt ge gezond en lustig leven:
> Herlees nooit wat ge vroeger hebt geschreven.

We herinneren ons dat Cyriel Buysse in een interview ook eens heeft verklaard dat hij met den besten wil van de wereld zijn eigen geschriften niet

kon herlezen. Men vergeve ons de figuur, maar het is inderdaad alsof men een gebaard wezen opnieuw in den schoot van herkomst zou willen doen opgaan. Tot Minne's voldoening en tot onze baat heeft hij in zijn vrienden van het 'Fonteintje' trouwe bakers gevonden. Want ze zijn getweeën. Maurice Roelants schreef voor dit album een magistrale inleiding over den Gentenaar, den Fonteinier, den dichter van den haat, den fantasist, den levensminnaar, den filosoof, den eenzame in Minne. Terecht laat hij de Fransche geaardheid of althans de Fransche voorliefde van Minne opmerken. Deze leidt niet tot wezensvervreemding maar beteekent een gelukkig ingrediënt in onze nevelachtige zwaartillendheid. Deze facet van Minne's temperament verklaart dan ook nog beter, waarom zijn brieven zoo veerkrachtig zijn, zoo sprankelend en incisief.

'Wolfijzers en Schietgeweren' destijds verschenen in de reeks 'Documenten' verdient dezen naam ten volle. Het werk is uitverkocht. Moge het een spoedigen herdruk beleven, Richard Minne zal wel iemand vinden om de vervelende drukproeven te lezen.

Dat men zich echter haaste vooraleer de buigings-n heelemaal worde afgeschaft.

Julien Kuypers' 'Donderkoppen' of de lof der geestelijke vivisectie

EEN goed schrijver is meteen een résumé van een periode of een streek. Soms van beide. Vondel maakte het bilan op van de Gouden Eeuw in strijd en glorie, iemand zooals Balzac dat van het tweede Keizerrijk, Dreiser en Lewis dat van een bepaald Amerika.

In de Vlaamsche Letteren zijn het vooral de kleine provinciesteden, die hun notaris vinden om maar Brugge en Lier te noemen.

Van de Woestijne trok een definitieve streep onder de grootsche tragiek van de geraffineerde bourgeoisie, Streuvels zette een punt achter het Vlaamsche boerenleven, vooraleer machine en socialisatie het een nieuwe zwenking gaven.

De meeste dezer schrijvers deden dit onbewust, maakten het geval mee op organische wijze.

We meenen dat Teirlinck met 'Het ivoren Aapje' de eerste is geweest, die zich stelselmatig aan de ontleding van een stadsklimaat heeft gezet, gedurende de gistingsperiode van even vóór 1914.

Literaire criteria buiten beschouwing gelaten, komt hij echter in Julien Kuypers, den als romancier nog te weinig bekende, zijn evenknie te vinden. Als virtuoselijk artist wint Teirlinck het pleit, doch als systematisch chroniqueur moet hij het afleggen bij Kuypers.

Teirlinck neemt een bepaalden tijd als achtergrond en daarop laat hij zijn personages bewegen als op een zeer bont en dynamisch doek. Laten we niet vergeten dat Teirlinck in den grond altijd een tooneelman is geweest.

Kuypers daarentegen kiest zijn menschen zoo dat zij als het ware den tijd

maken, terwijl de wisselwerking van het algemeen gebeuren op hen niet uitblijft. Persoon en geestelijk kader passen bij Kuypers in elkaar als een zwaluwstaart. Nog één stap verder en zij waren symbolen geworden.

Het meesterschap van Kuypers in zijn jongsten roman ‘Donderkoppen’ bestaat precies hierin zijn helden voldoende representatief te hebben gemaakt voor een algemeen gangbare mentaliteit, zonder dat er sprake kan zijn van marionetten of pions, die op kunstmatige wijze louter illustratie waren geworden.

‘Donderkoppen’ is geen tendenzwerk. Vader Andries, bijvoorbeeld, die het type is van het vooroorlogsche rustige maar uitgediende, is een beetje als de aarde zelf. Hij draait om een eigen as, die van zijn persoonlijkheid, maar terzelfdertijde wentelt hij ook, als om de zon, om zijn tijdperk.

Dit tijdperk wordt besloten door de verwarde jaren na de crisis, die op hun beurt hun beslag krijgen in 1940.

Het is een zeer stoutmoedige worp geweest van Julien Kuypers de diagnose te willen opmaken van een drietal jaren, die alle mondige lezers van zijn boek zelf, lucide of lijdzaam, hebben meegemaakt.

Een gewoon romancier uit Vlaanderen zou de diverse reacties opgeteekend hebben van één man tegenover de complexe en gecompliceerde dagen uit dien tijd. Met een bijna verontrustende acuutheid van geest en een intuïtie, die geen kreuken vertoont, heeft Kuypers een totaal profielzicht van een gansche reeks ‘personaliteiten’ geëtst. Van den onbeduidendsten snob, over den valschen en den waren artist, tot bankiers en ministers; elke facet van onze toenmalige maatschappij brengt haar mozaïeksteentje bij tot het trillend beeld van de algemeene maatschappij.

Kuypers beperkt zich evenwel niet tot de vertegenwoordigers van elk milieu; ook elk geslacht, in de dubbele beteekenis van het woord, completeert het ‘publiek’ De student staat er, ook de ouderling; naast den man weerklinkt de stem van de vrouw.

Het gevaar van deze volledigheid had een gewisse systematisatie kunnen worden.

Kuypers beheerscht echter niet alleen de psychologie van zijn personages, hij houdt ook den gang van het verhaal voor oogen. De student treedt op het gepaste oogenblik op, de militair verschijnt slechts ten tooneele, als de tijd hiervoor vervuld is.

Kan men van Hensen's poëzie zeggen dat ze zich ontwikkelt als een algebraïsche formule, van Kuypers' romantechniek dient beslist verklaard dat ze op meetkunde is gebouwd.

Horizontaal staan de menschen uit ‘Donderkoppen’ per rang de taille, volgens leeftijd.

Verticaal vertegenwoordigen ze de verschillende lagen van de maatschappij.

In de diepte vertoonen ze de schakeeringen van hun geestelijk en zedelijk peil, van hun waarde en hun waardigheid.

Het is verder geen boutade te verklaren dat er in ‘Donderkoppen’ daarenboven iets van een vierde dimensie aanwezig is, iets dat ook relativiteit kan genoemd worden. Want naast hun hartstochten of hun berusting, zien Kuypers' schepsels onafwendbaar den tijd voorbijtrekken, die hen voortstuwt of onberoerd laat, hen neerslaat of voorbijsteekt.

Dit wonder van psychologische mechanica gebeurt over vierhonderd compacte bladzijden, die door de uitgeversmaatschappij ‘De Sikkel’ tot een voortreffelijk verzorgd boek werden verwerkt.

De meeste menschen begrijpen hun eigen tijd niet.

Heerscht een ongerepte vrede, dan achten sommigen het noodig aan revolutie te doen. Wordt iedereen door een chaos onderst boven geworpen, dan gaat in elk hart een heimwee branden naar sereniteit en paradijselijke rust.

Het is een gave om zijn tijd nuchter te kunnen bekijken en uit den wirwar de samenstellende motieven te halen. Het is een andere kwaliteit van evenwichtige geesten zich niet als profeet te willen opwerpen. Ten hoogste kunnen mogelijkheden worden geopperd en dan nog liefst in vragenden vorm.

Kuypers vermocht het in dit groot psychologisch oorlogscommuniqué zich bijna cynisch objectief te houden, objectief tegenover zijn door hem in het leven geroepen wezens. Dit doet elk eerlijk kunstenaar.

Doch bij het slot weet hij op simpele doch ontroerende wijze den mensch, die wij allen waren in 1940, een résumé te laten vinden van genen en, wellicht, nog dezen tijd. Dit résumé luidt: ‘Tusschen twee eeuwen in, aan den samenloop van twee stroomen; en zwemmen naar een onbekende kust’.

‘Donderkoppen’ is voor de Vlaamsche romanliteratuur meer dan een boek in de rij. Het is een intelligent en moedig gewetensonderzoek, een bezinning volgens de klassiek-litteraire middelen, die Schiller eens aanwendde in ‘Wilhelm Tell’, waarin het Vaderland eveneens de som is en het product van elken burger.

K. JONCKHEERE

Een laatste woord over het Hubrecht van Eyck-probleem

DE behouden terugkeer van het Lam Gods, na zijn fantastisch avontuurlijke lotgevallen tijdens de jaren 1940-45, heeft het zoogenaamd Hubrecht van Eyck-probleem weer actueel gemaakt. Wel is er van een debat, zooals in de vooroorlogsche jaren, geen sprake. Doch ieder die het retabel eenvoudig maar vermeldt, - en hoe velen zijn er onder die niet bij machte zijn een zelfstandig oordeel te vellen, - kiest reeds door het noemen van de of den auteur(s) tegen wil en dank partij.

Als een verheugend toeval mag dan ook worden begroet het feit, dat juist dezer dagen van de pers kwam een reeds enkele jaren geleden geschreven studie van prof. dr. J. Duverger: 'Het grafschrift van Hubrecht van Eyck en het quatrain van het Gentsche Lam Gods-retabel. Met een aanhangsel: Natuurwetenschappelijk onderzoek van de opschriften en de lijst van het Lam Gods-retabel', door E. Bontinck (Verhandelingen van de Koninklijke Vlaamsche Academie voor Wetenschappen, Letteren en Schoone Kunsten van België. Jaargang VII, nr. 4, Antwerpen-Utrecht, 1945, 99 blz., XXIV afb. buiten tekst).

Die studie vormt een belangrijke - en, laat ons hopen, laatste - bijdrage tot de oplossing van het bewuste probleem, dat we in de termen van den auteur zelf aldus kunnen formuleeren: 'of Hubrecht van Eyck gewrocht heeft aan het Lam Gods-retabel te Gent, ja zelfs of hij bestaan heeft'. Menigeen zal zich afvragen, of het twistpunt de heele moeite wel waard is, die men er reeds aan heeft besteed. Prof. Duverger antwoordt bij voorbaat op dat bezwaar: 'Wie de waarheid op kunsthistorisch gebied, zoekt te achterhalen, heeft tot plicht rekening te houden met een meester, die, door tijdgenooten, werd geroemd als de grootste kunstenaar, die ooit geleefd had...', en verder: 'wie het bewijs levert, dat Hubrecht van Eyck heeft bestaan en de echtheid van het quatrain aantoont, die erkent meteen dien meester als den ontwerper en den schepper van minstens een gedeelte van een kunstgewrocht van uitzonderlijk belang, nl. het Lam Gods-retabel te Gent'.

Zooals de titel het zegt, is onderhavig werk gewijd aan de studie van twee bronnen, waarvan de echtheid is betwist geworden. De eene is het grafschrift van Hubrecht van Eyck. De schilder werd in de Sint-Jans- (thans Sint-Baafskerk) begraven. De zerk, thans in het Museum van de Sint-Baafsabdij bewaard, stelt een geraamte voor dat een koperen plaat voor zich hield. Op die thans verdwenen koperen plaat stond een gedicht van achttienregels gegrift, dat begon met de woorden:

> Spieghelt U an mij die op mij treden...

De tweede aangevochten bron is een Latijnsch quatrain, op de lijst van de buitenpaneelen van het veelluik geschilderd, en nog steeds, hoewel eenigszins

geschonden, bewaard. Prof. Duverger heeft aan het slot van zijn studie den tekst van dat quatrain met alle nog bereikbare nauwkeurigheid vastgesteld. Aannemend, m.i. terecht, dat dit opschrift in opdracht van den schenker Joos Vijd is aangebracht, stelt hij er volgende vertaling van voor, die eenigszins afwijkt van de tot nog toe vooruitgezette interpretaties: 'Schilder Hubrecht van Eyck, een grooter heeft niet bestaan, heeft dit werk begonnen en zijn broeder Jan, de tweede in de kunst, heeft die zware taak voltooid op verzoek van Joos Vijd. Deze (Joos) verzoekt U door dit vers zorg te dragen voor (o f w e l : met dit vers plaatst deze onder uw hoede) wat tot stand kwam op 6 Mei (1432)'. (Met U is 'niet bedoeld de massa, die geen Latijn verstaat noch geregeld toegang heeft tot de kapel, maar de geestelijkheid, de kerkmeesters en de H. Geestmeesters der St. Janskerk. Zij worden verzocht het retabel onder hun hoede te nemen. Daarenboven kan die vraag ook gericht zijn tot de familieleden en erfgenamen van J. Vijd, nl. tot de patriciërsgeslachten Triest en Borluut'.)

Welke bezwaren zijn nu tegen die beide bronnen ingebracht?

Reeds in 1882 schreef een Engelsch auteur, J. Hilton, in een werk over chronogrammen, dat het quatrain op het Gentsch retabel eerst een eeuw of meer na 1432 schijnt geschilderd te zijn; het kon volgens hem niet bij den voorgewenden datum thuishooren, want, beweerde hij, 'alle jaartalverzen van vóór het midden van de XVe eeuw zijn verdacht, ja, onecht'. Die argumentatie raakte hier te lande niet bekend, voordat het debat pro en contra Hubrecht, in 1931 begonnen, in vollen gang was. Het antwoord is eenvoudig: het geschrift van het quatrain is wel degelijk vijftiendeeuwsch; chronogrammen waren omstreeks 1432, in strijd met Hilton's bewering, in Vlaanderen reeds in gebruik, zooals prof. Duverger door een paar voorbeelden bewijst.

De twee voornaamste bestrijders van Hubrecht zijn F. Lyna en E. Renders geweest. Eerstgenoemde had het vooral op het grafschrift gemunt, en hield voor, dat het eerst na 1565 was gedicht, terwijl Renders voor zijn stellingen bovenal steun ging zoeken in de opvatting, als zou het quatrain eerst tusschen 1616 en 1621 op het schilderij zijn aangebracht.

Het grafschrift bestond in 1565 nog niet, zegt Lyna: Lucas de Heere kent namelijk het sterfjaar van den schilder niet, blijkens een noot die voorkomt in een dichtbundel van hem die dat jaar verscheen. In 1568 daarentegen drukt Marcus van Vaernewijck het af. Daarop luidt het antwoordt: dat Lucas de Heere schreef: H u b e r t s t i e r f a n n o .14., bewijst hoogstens dat hij zich het jaartal niet precies meer herinnerde, toen hij zijn aanteekening neerschreef. Er zijn meer voorbeelden in de handschriften van Lucas de Heere, waarbij hij opengelaten ruimten naderhand niet meer heeft ingevuld.

Positief ten voordeele van een hoogen ouderdom pleit het feit, dat de verschillende afschriften, die omstreeks 1562 van dit epitaphium werden gemaakt, sterk van elkaar afwijkende lezingen vertoonen, wat een goede verkla-

ring vindt in de overweging, dat de plaat met de zerk onder de voeten van de kerkbezoekers sterk was afgesleten, dus oud was.

Zij die beweren, dat men eerst na 1565 het grafschrift heeft gemaakt, zijn een verklaring van die bevreemdende handelwijze schuldig. De mode, volgens Lyna, legde een dergelijke herdenking ook ‘van personages van minder gehalte’ op. Daarvan wordt echter niet het minste bewijs geleverd. De naijver tusschen Gent en Brugge, hield van zijn kant Renders voor, bracht de Gentenaren ertoe tegenover Jan van Eyck, die hoofdzakelijk Brugge toebehoorde, een eigen Hubrecht van Eyck op een voetstuk te plaatsen. Prof. Duverger wijst er echter terecht op, dat, verre van te groeien, ‘sedert het midden van de XVIde eeuw, zelfs te Gent, de faam van Hubrecht van Eyck aanzienlijk getaand was ten voordeele van die van zijn broeder’. Niets bewijst trouwens dat de welbekende economische en politieke naijver tusschen beide steden uit de XIVe eeuw, in de XVIe nog zou hebben voortgeduurd, en nog wel op kunstgebied.

Er is nog heel wat meer. Het grafschrift geeft den nauwkeurigen datum aan van het overlijden, die goed overeenstemt met wat men kan besluiten uit de betaling der rechten op de nalatenschap, en die dus vertrouwen inboezemt. Om de draagwijdte van die treffende overeenkomt te ontzenuwen, moesten Renders en Lyna tot de al te onwaarschijnlijke veronderstelling hun toevlucht nemen, dat de opstellers van omstreeks 1565 opzoekingen in het stadsarchief hadden ondernomen.

Het argument, dat quatrain en grafschrift niet vroeger worden vermeld (het zoo gevaarlijk te hanteeren a r g u m e n t u m e s i l e n t i o) heeft slechts een zeer betrekkelijke draagwijdte: vele bronnen zijn niet bewaard gebleven, de voorhanden bronnen konden niet en moesten niet noodzakelijk de beide gegevens kennen, en zij die ze hebben gekend, moesten ze niet noodzakelijk mededeelen. Evenmin valt tegen den ouderdom van het grafschrift eenig argument te halen uit de taal. Wat Marcus van Vaernewijck ook bewere, hij heeft den tekst niet letterlijk overgeschreven, en hij heeft zelf het gedicht als ‘oud’ bestempeld, wat met de meening van Carel van Mander overeenstemt.

En nu het quatrain op de lijst van de buitenpaneelen. Prof. Duverger verdedigt de stelling ‘dat het werd opgesteld door een geestelijke op verzoek van J. Vijd en dat het, naar dezes wensch, in 1432 of kort nadien, op de lijsten werd geschilderd door een gezel uit het atelier van Jan Van Eyck of misschien zelfs door een Gentsch schilder’.

Wat heeft men, behalve de hooger genoemde en reeds weerlegde bezwaren, tegen de hier bepleite, bijna volkomen gelijktijdigheid van schilderij en quatrain aangevoerd?

In de eerste plaats: de weinige zorg die er aan is besteed. Dat is op zich zelf reeds betwistbaar, en is in geen geval een bewijs tegen de echtheid. Verder: de taal en de gebruikte uitdrukkingen, die den Renaissance-tijd zouden verraden;

geen enkel bewijs wordt aangevoerd; daarentegen zijn er heel wat aanwijzingen ten gunste van een hoogeren ouderdom.

Behalve de hierboven genoemde auteurs heeft ook een Duitscher, met name M. Konrad, zich tegen de authenticiteit van het quatrain uitgesproken, en wel op volgende gronden: er hangt in het Antwerpsch Museum voor Schoone Kunsten een kopie van het Lam Gods, waarop een omlijsting te zien is die van de huidige verschilt: deze zou niet volledig echt kunnen zijn, evenmin als het quatrain'. Eerst omstreeks 1550 zou daar verandering in gekomen zijn: in 1557-1559, toen Michel Coxcie een andere kopie schilderde, voor Filips II, had de omlijsting reeds haar huidigen vorm. Konrad meent dat de kopie van Antwerpen uit de jaren 1520-40 dagteekent. De bewijzen die hij ten gunste van die stelling aanvoert, zijn geenszins overtuigend. Er zijn daarentegen ernstige gronden aanwezig om aan te nemen, dat het werk tot de tweede helft van de XVIe eeuw behoort, zoodat dan de voorhanden afwijkingen aan de fantasie van den kopist zijn toe te schrijven.

Wij zullen prof. Duverger niet volgen in de hoofdstukken die hij wijdt aan 'de grafschriftenverzamelingen en het quatrain' en aan 'een nieuw onderzoek van de lijsten van het Lam Gods-retabel en van hun opschriften'. Zij hebben tot doel de laatste oorzaken van twijfel op te ruimen, die op de zijpaden van het debatgebied konden zijn opgerezen.

Wij vragen daarentegen nog aandacht voor het aanhangsel, waarin Dr. E. Bontinck, assistent aan de Gentsche universiteit, de uitslagen vastlegt van het 'natuurwetenschappelijk onderzoek van de opschriften en de lijst van het Lam Gods-retabel'. Dr. Bontinck is chemicus en gespecialiseerd in de natuurwetenschappelijke studie van de schilderkunst uit vroegere tijden. Hij heeft de lijsten onderzocht in ultraviolet en in infrarood licht, en de verf aan een microchemisch onderzoek onderworpen. Hij besluit dat het opschrift onmiddellijk op een goudlaag werd geschilderd. Een steenimitatie die op de lijst werd aangebracht, is van lateren datum dan het quatrain. Dit laatste werd in geen enkel gedeelte overschilderd of veranderd. Daarenboven leert de vorm van de barsten: 'De netstructuur van de plamuurlaag (= onderste laag) loopt regelmatig door de verf van de letters. Dat is een kenmerk voor een verflaag (letters) die dezelfde veroudering onderging als de daaronderliggende laag (plamuur)'. - Uit het natuurwetenschappelijk onderzoek valt dus geen argument te halen tegen de gelijktijdigheid van lijst en opschrift. Integendeel.

Bij deze zoo getrouw mogelijke samenvatting van het boek van prof. Duverger wenschen we nog een enkele beschouwing te voegen. Afgezien van de echtheid van quatrain en grafschrift, hebben ook onze andere bronnen tot de kennis van Hubrecht van Eyck aanzienlijke waarde. We kennen uit de Gentsche stadsrekening van 1424-25 een 'meester Luberecht', die twee ontwerpen van

altaartafels voor de Gentsche schepenen maakt, uit die van 1425-26 een ‘meester Ubrecht’, dien de schepenen blijkbaar in zijn atelier gaan opzoeken. In dat laatste schepenjaar maken de registers van Staten van Goed melding van een ‘meester Hubrecht den schilder’. Ten slotte gewaagt ook de rekening van 1426-27 van een overleden ‘Lubrecht van Heyke’. Wie eenigszins met de Gentsche bronnen uit die periode vertrouwd is, weet dat de naam Hubrecht, die in het Maasdaal vanzelfsprekend zeer populair was, in de Leie-en-Scheldestad praktisch nooit voorkwam, en aarzelt dan ook niet die vier personen tot één te versmelten: schilder Hubrecht van Eyck.

Ten slotte is er nog het getuigenis van Antonio de Beatis, die in 1517 het bestaan kent van een schilder Roberto (vergissing te verklaren door het feit dat voor een Italiaan de voornaam Hubertus ongewoon is), die het werk begonnen is, terwijl zijn broeder, ook een groot schilder, na zijn dood het werk heeft voltooid. Dat pleit tevens, zooals ook prof. Duverger aanstipt, voor het bestaan van het quatrain in 1517.

Bundelt men al die bewijzen samen, dan blijft voor een niet vooringenomen onderzoeker het besluit niet uit: Hubrecht van Eyck heeft niet slechts bestaan, hij heeft ook een belangrijk aandeel in het Gentsche altaarstuk gehad, en heeft als zoodanig recht op een plaats van beteekenis in de geschiedenis van de schilderkunst.

H.V.W.

Van den hak op den tak

Dr. Julius Pee

Hij werd op 19 April 1871 te Gent geboren, dit wil dus zeggen dat hij de 75 jaar bereikte en wij hem niet mogen vergeten.

Toen hij vijftien jaar geleden naar Staakte trok, was het niet om zich daar in een ongenaakbare eenzaamheid te verschansen, maar om een tweede leven van arbeid te beginnen. En hij werkte met de spade, en met de pen. Wat hij als hovenier presteerde, moet ge maar aan dr. Julius Pée en de zijnen zèlf vragen; op den litterairen akker heeft hij in die vijftien jaar tijds meer gepresteerd dan gedurende zijn gansche leeraarsloopbaan: toen had de leeraar te veel ander werk. Zijn Courtmans- en Multatuli-biografieën zijn merkwaardige briefconstructies; want waar anderen met steen of geest bouwen, daar trekt Dr. Julius Pée de monumenten van zijn droom op uit de brieven van zijn helden en heldinnen. Toevallig is hij litterair-historicus; hij had ook een romanschrijver, een bekend advocaat voor assisenhofzaken of een biechtvader kunnen zijn. Want deze landman, die het Staaktsche onkruid voorzeker hardnekkig bestrijdt, heeft een gretig oog en een overgevoelig hart voor alle parasieten en parasitaire verschijnselen in de nationale en in de buitenlandsche litteraire tuinen. De verschrikkelijke en benijdenswaardige passie, die Dr. Julius Pée naar de epistolaire kunst drijft, beheerscht hem zoo sterk, dat zijn eigen, ontelbare brieven later zijn meesterwerk zullen blijken te zijn. Nu komt zijn Multatuli-arbeid die eer toe.

Schrijvers van dit land en van elders, de kluizenaar van Staakte heeft geen tijd voor u, zoolang gij een normaal en gelukkig leven leidt. Hij kan u allicht bewonderen, maar zijn medelijden en zijn belangstelling blijven u ontzegd. Pas wanneer ge door allerlei echte en figuurlijke luizen dreigt opgevreten te worden, begint dit groote hart voor uw persoon onstuimig te kloppen. Gij wordt zijn heros en zijn prooi, het voorwerp van zijn vereering zonder genade. Zorgt er dan voor, hem den weg naar uw familie-archief niet te versperren; zooniet ontneemt ge hem het wapen, waarmede hij u wil verdedigen, of ook wel eens in uw hemd zetten. En ge moogt zèlf wel een en ander op uw kerfstok hebben, Dr. Julius Pée is aanstonds bereid het u grootmoedig te vergeven, op voorwaarde dat ge in een stapeltje brieven uw min of meer schokkende avonturen rechtzinnig hebt gebiecht.

Dr. Julius Pée's streven verdient navolging. Hij zelf heeft hier nogmaals het goede voorbeeld gegeven. - J.

A.H. Gannet

Wij zagen hem op een Septemberdag van 1940 te Maldegem. Hij had een deel van zijn eerste oorlogszomerverlof in een Duitsche cel doorgebracht, door de nalatigheid van hen, over wier deugden hij nooit uitgepraat geraakt. In een vertrouwelijk hoekje van de onheimelijke Mussolinistrasse trok hij ons bij den

arm, haalde een onooglijk klein papier uit het maquis van zijn binnenzak, en las ons zijn ‘Zes jonge Reichssoldaten’ voor. Con sordino, maar met klèm. De Mussolinistrasse verroerde niet, wij evenmin. Alleen Engelsche kaakspiergymnastiek en Vlaamsche oogtintelingen! Meer durfden we ons niet veroorloven. Aldus kregen we kennis van een der eerste Vlaamsche verzetsgedichten. Den ganschen oorlog door gaf Gannet ons nu en dan zoo'n brokje ten beste. Onopgemerkt, onopgesmukt, onomkoopbaar. Gannet veegde in stilte alle vuilnis van vóór zijn deur weg. Op het einde van 1944 verschenen deze pamfletten in een boekje: ‘Vlaanderen veegt’. (Uitg. Rombaut-Fecheyr, Gent). Maar het bleef onopgemerkt... door de schuld van von Rundstedt! En onze vrije bladen vertoonden zich toen nog in hun allerdunste gedaante. ‘Vlaanderen veegt’ krijgt als belangrijk tijdsdokument nog wel eens zijn uur, als al het overige op Vlaanderen niet meer zal wegen.

Wie is Gannet?

- Een man, die al zijn gansche leven de gedichten van anderen verklaart en nu niet kan nalaten de zijne van allerlei voetnota's te voorzien; en, wat het voornaamste is, een man, van geen Duitschers vervaard, maar nog wat beschroomd om in eigen gedaante op het litteraire forum te verschijnen: bang dat hij er te veel plaats zou kunnen innemen. - J.

De scheidsrechter

Alisma en Sagittaria twistten wie van beide de welriekendste bloemen had.

Er werd een vlinder bij gehaald.

Hij peilde bij Alisma. - Hum-hum, zei hij.

Dan bij Sagittaria. - Hum-hum, zei hij nog.

- Welnu? vroegen de Schoonen.

- Jullie zijn beide zoet zoet... maar een vlinder heeft geen reuk, dames. - N.

De kinderen en het juweel

Twee kinderen hadden een juweel gevonden. Wie had het eerst gezien, wie opgeraapt? Ze haalden een scheidsrechter. Hij peinsde lang.

- Gij moogt den steen dragen. En uw maat mag den glans dragen. - N.

Het paard en de zebra

- Wie heeft er u zoo toegetakeld, arme schimmel?

- Ik ben geen schimmel, maar een zebra.

- Hoe komt ge aan die twee kleuren?

- Om den leeuw te ontkomen. Gij, Volle Maan, gij zult weldra zijn prooi worden, want ge zijt witter dan de woestijn. Mij verwart de zon met het riet. Als grensbewoner heb ik twee vlaggen noodig. - N.

De behulpzame gieren

- Ik heb daareven een arm geitje bespeurd, Igallejoe, dat zich ziek voortsleepte.
- Er is zooveel ellende, beste vriendin. Hebt u het geholpen?
- Zoo goed ik kon. Maar ik kon het niet achterlaten. Daarom heb ik het weggeborgen. Diep in mij. Ach, de emotie breekt mijn eetlust! - N.

Het schreiende hert

Een Koningshert schreide om gezelschap. De woudgeest stuurde een boomnimf. Ze klauterde op zijn rug, in zijn gewei. Het hert vond ze lief, zwaar, zeer zwaar op die plek. En het schreide om ze weer weg te nemen. - N.

De pegasus van de streek

Een dichter ging op de hoeve werken. Hij verzorgde de paarden, deed ze naar het land en sprak hen toe. Ik kan niet meer schrijven door de eelten, en niet meer gaan van vermoeienis. En Gavoren, het lievelingspaard, zei plotseling: - Bekijk mijne flanken! En de dichter zag er vleugels groeien. - Bekijk uw enkels! En ook daar groeiden vleugels. - Zet u te paard zei Gavoren. Ik ben Pegasus. - N.

De fabel van de roos

Een roos keek over de haag.

- Wat een prachtbloem, zei de voorbijganger. Wat zou ik graag de plant zien die zoo 'n bloem voortbrengt!
- Doe geen moeite, antwoordde de roos. Mijn wortels wroeten in de vaalt, want ik moet mijn schoonheid voeden. Mijn takken zijn stekelig, want ik moet me verdedigen. Waarom houdt ge u niet tevreden met wat het schoonst aan mij is? - N.

De wilg en de kamperfoelie

Men vroeg den wilg waarom hij huwelijk had gesloten met de kamperfoelie, in plaats van met de hazelnoot, die daar toch ook naast hem groeide, en vruchten draagt, terwijl de kamperfoelie... och arme... alleen stekels....

- Juist, zei de wilg. Maar zij is soepeler. Zij groeit niet naast mij, maar rond mij. - N.

De trilrog en de sidderaal

Een trilrog wou den hemel zien boven de zee. Daarom noodigde zij de Sidderaal uit om haar op sleeptouw te nemen. Hij zou de boeg zijn en het roer, en zij de kiel. Ze zagen de hemel. Maar een zeearend greep de sidderaal die bovenzwom.

Moraal: als vijanden vrienden worden, dan dient één als beukelaar. - N.

Holland-Belgie of de litteraire draw

Een appel tegen den dorst der staatkundige ontgoochelingen

VRIJDAG, 17 Mei 1946, te 10 u. 17 hebben we ons voor het eerst op Nederlandschen bodem laten scheren. In vereenvoudigde spelling dan nog, want op de ruit stond in klassieke witte Lutetia-letter ‘Heren’.

We waren nooit in Holland geweest, behalve op Dauwtrappertjesdag en dan nog niet verder dan Domburg op Walcheren, waar de Roemeensche Carmen Sylva haar royale gedichten tegen de branding van de Noordzee opmurmelde.

Verder waren we nooit willen gaan.

We behooren tot diegenen, die steeds een droom in reserve houden. Wie alles heeft gezien, is moe en heeft geen illusies meer. Gerbault is er met zijn prauw op uitgetogen om het laatste onbewoond eiland van den Pacifiek te gaan ontdekken en daar de uiteindelijke sereniteit te vinden. Wat één oplossing is. Wij waren voorzichtiger geweest en hadden als Utopia iets dichters gekozen, een streep grond, die we in onzen ouden dag nog konden bereiken, na alle land- en zeekaarten te hebben toegerold, en waar menschen woonden, die een taal spreken, waarvan het onder de knie krijgen geen nieuwe mondstanden meer vereischte.

Dat land achter de kim was Holland.

Holland, het paradijs van de zuivere uitspraak; Holland, het land van den kloeken en onaantastelijken gulden; Holland, de voor ons ietwat melancholische voortzetting van Zwin en Schelde; Holland, waar Gorter's ‘Mei’ ligt begraven en waarvan de cursorische verklaring in onzen atheneumtijd, samen met een gedicht van Van de Woestyne, aanleiding was om ‘het’ zelf eens te probeeren.

Wie het land van zijn droomen ingaat, ontdoe zich van zijn schoeisel. De bewerking in het kapperssalon te Amsterdam had derhalve een gewisse symbolische beteekenis. We werden er namelijk ontdaan van de gekende Belgische stekeligheid, waarvan de kiemen, de onze althans, den vorigen dag waren gelegd te De Panne, in het duin, waar de zilverdistel bloeit.

We zijn te vroeg naar Holland geweest. Waar moeten we nu heen. Toch hebben we geen middel verzuimd om de kennismaking zoo lang mogelijk uit te stellen.

De aarde leek ons te laag bij den grond. Dit is de weg der mieren, die een broodkruimel willen veroveren. De zee, toen we haar verlieten, vertoonde een effen horizont; geen galjoen, geen zwaan voer halzend op ons af.

Er bleef de lucht. We dachten aan de route der engelen, zwatelden Vondel na ‘Mijn Belial ging heen op vlucht van vleugels drijven’ en deze wijze van benaderen leek ons de eenige waardig van het doel.

De val van Icarus

Voor 475 fr. bieden de geconjugeerde inspanningen van de Sabena en de K.L.M. u op een ordentelijk uur - wat voor droomers, synoniem van slapers, van het allergerieflijkste belang is - hoogstaande dingen aan:

1. Een geclubd salon, waarin zich met internationalen zwier charmante dames en heeren bewegen en waaronder nooit het rijke, oude paar ontbreekt, dat hond, kat of papegaai aan de zorgen heeft toevertrouwd van den huisknecht, die nu, ginds in de verre villa, tusschen de goudregens, de late vreugde beleeft zelf heer te zijn.

2. Luchtkaarten, die u met een mager wordenden pijl van Croydon naar Australië schieten en die op ongeëvenaarde wijze den trots in u versterken, dat ge thans eindelijk weet wat reizen is.

3. Een autocar, die niet in panne valt tusschen de Koninklijke straat en Evere en die weemoedig wordt nagekeken door al de Brusselsche dactylo's en ministeriebedienden, welke zich precies op dat uur naar de kruk op de zooveelste verdieping begeven.

4. Niet al te ingewikkelde formaliteiten van Tol en Veiligheid, met krijt-krullen op uw valies en pakken van het hart wegnemende stempels.

Merkt gij, lezer, hoe teeder en hoe complex meteen er gezorgd wordt, opdat gij buiten de sfeer van uw naderenden droom wordt gehouden? Een vliegveld is een gedicht. Een sonnet. Er is orde en de rijmen ronken regelmatig.

Daar vallen ze stil. De Douglas, waarmede gij vertrekken zult, stond vijf en veertig minuten geleden nog op Schiphol, in het hart van uw droom. Er stappen heeren uit, waarschijnlijk ambassadeurs en spionnen, potlood- en luciferskoningen. Ze hebben een klein verdacht valiesje bij en dragen hun gabardine op den arm, zooals een gabardine alleen op een vliegveld kan gedragen worden.

De pijp uitgeklopt tegen het bordje, waarvan ge alleen den Engelschen tekst leest, omdat die op de beleefdste manier vraagt niet te rooken, nog even het Brabant van Ruusbroeck, dien anderen hoogvlieger overschouwd (nog nooit lagen de verten zoo donzen) en ge zit.

Feitelijk zit ge reeds in Holland. Een Belgisch schip op de Amazonerivier blijft België; een K.L.M.-vliegtuig te Evere is Nederland. De steward versterkt u trouwens onmiddellijk in dit besef. Hij biedt u een kaart aan, waarop de route, zonder den minsten kronkel, een roode lijn trekt, vlak het noorden in.

We vliegen. Aan uw sidderende (buur) vrouw wijst ge twaalfhonderd meter lager Vilvoorde aan.

- Pardon, meneer, verbetert de charmante steward, dat is Lier.

Een beetje onthutst kijkt ge langs bakboordzijde. Uw eer staat op het spel. Ge krijgt nog een kans, over enkele minuten moet Antwerpen opdoemen met zijn Schelde-elleboog en dezen keer zult ge u niet kunnen vergissen. Maar Antwerpen komt niet en grinnikend fluistert ge uw reeds minder trillende vrouw toe:

- De steward kan zich ook vergissen. Het moet toch Vilvoorde zijn geweest.

Het ondermaansche schaakbord schuift zeer traag voorbij. Roelants heeft reeds opgemerkt dat we den wind in het gat hebben. De wolk, die haar schaduw onder ons afwierp op de roze pouffe van een dorp, verschuift inderdaad lichtjes met ons mee.

Vliegen we reeds twintig minuten? En Antwerpen dan?

- Daar! Achter ons!

- Breda, meneer.

We geven het op. Gelukkig. Holland zelf helpt mee opdat zijn ontdekking met de grootste aardrijkskundige verwarring zou gebeuren.

Een blik op den altimeter zet onze borst uit. Wij rijzen nog, bijna vijftienhonderd meter. De Vlaamsche letteren nemen werkelijk een hooge vlucht.

Een dame achter ons wordt groen, we moeten in een luchtzak zitten, want dalen plots enkele honderden meters.

Delta van het Hollandsche diep met honderd haarvaten, Lek, Amstel. Nu zal het gebeuren. We geven de verraderlijke kaart terug, schaal 1.650.000. Alle sappen van aders en weefsels worden wakker, we vloeien weg, een schok.

Schiphol.

Het heeft drie en veertig minuten geduurd. Zij, die met den trein komen, moeten nu ergens 'Kontich-kazernen' lezen. Over zeven uren zullen we ze afhalen in Amsterdams Centraal Station. Over een kwartier vertrekt onze Douglas 3, vroeger een Dakota voor parachutisten, opnieuw naar Brussel, met een lading Hollandsche rozen. Kwart voor elf zal ze dalen te Evere. Het gros van de Vlaamsche literatuur zal dan reeds te Esschen zijn...

Ontmoeting op het Leidsche plein

Arthur van Schendel moest eieren hebben. Roelants heeft ze mee. Binnendijk drinkt gaarne koffie, we hebben ze mee. Van Vriesland rookt gaarne tabak, we hebben er mee, de wettelijk toegelaten hoeveelheid natuurlijk. Nederland vraagt echter ook andere dingen dan brood. We hebben ook de spelen mee, tijdschriften en een enorme hoeveelheid welgezindheid. Op geen van beide maken de Hollandsche tolbeambten de minste opmerking en een kwartier later springen we uit de K.L.M.-bus, op een stemmig druk plein, dat Roelants, onze landpiloot, het Leidsche Plein noemt.

Voorzichtigheid wordt geboden. We zijn in het hart van Holland, in de kern van onzen droom.

Nog niet, want eerst moet de huls worden gebroken en die is: de drukte van de hooge, blonde Hollanders, die per se op de eenige voorbijgaande tram moeten; het majestatische zitten van de ietwat kleinere en wat minder blonde dames, die het stuur van hun fiets vasthouden, als staken ze een kinderwagentje voort; in correlatie hiermee, de eerder ratelende fietswielen over het asfalt, want fietsbanden zijn er niet, tenzij men een reep als dusdanig mocht beschouwen. Maar dat doen we niet, de wielen loopen werkelijk op hun tandvleesch; twee mannen, die met trage gebaren elkaar in gebukte houding beloeren, om dan met een zwier en een zwaai een handstand uit te voeren, een paar oogenblikken sidderen van inspanning, plots weer normaal op hun voeten terecht komen en met de muts rondgaan om een paar centen, wat ons zeer sympathiek voorkomt, want bij ons werken de bedelaars minder.

De eerste sfeer is doorbroken; wat der dagelijkschen menschen is, hebben

we geresorbeerd; daar vloeit nu het echte Amsterdam open, onder een schuchtere meizon. Het is hier goed, rustig, degelijk, vertrouwd. Het kan ons niet schelen of Amsterdam, dit Amsterdam tot de twintigste eeuw behoort of tot de XVIIe. Wij zijn hier altijd geweest en duwen de gedachte van ons af dat deze indruk te wijten is aan het feit dat we zonder urbanistischen overgang van de Brusselsche Kruidtuinlaan op dit Hollandsche plein zijn terecht gekomen. Zoo is Brussel niet, hier wordt vooreerst geen Fransch gesproken maar dat zuivergehouden Nederlandsch, dat meteen onze wanhoop was en het uiteinde van ons cultureele streven. Voor ons is Amsterdam als een gezeefd Brussel, het doet ons denken aan een schoonen hoop tarwe, effen van lijn maar toch korrelig genoeg om geen dood zand te zijn. We vergeten dat we stappen want eensklaps lezen we ‘Vondelpark’. Alleen die naam zet een orgelpunt boven den warm aangehouden cellotoon die ons door het hart streek. ‘Vondelpark’. Wij zijn ingeburgerd. Het mirakel van de literatuur heeft zich voltrokken, de communiceerende vaten hebben gewerkt.

De programma's

Een paar maanden geleden zijn de Nederlandsche schrijvers ons in volle sneeuwtempeest komen bezoeken. Ze beweren dat we hen voortreffelijk hebben ontvangen. Tusschen deze meiregenvlagen in zoeken wij nog een beter woord dan ‘voortreffelijk’. Reuze-voortreffelijk dan...

Verbroedering van broers is onzin. Minister van der Leeuw had volkomen gelijk, toen hij, terwijl zijn vrouw aan het sterven was thuis, in een tafelspeech beweerde dat het voortaan moet uit zijn met toenaderen en welkom. De Hollandsche vrienden kunnen zich thuis wanen in België en wij van onzentwege mogen aanzitten, zelfs in privé-clubs als ‘De Koepel’, zoo dikwijls als we willen. Alle ijs des harten is gebroken.

Toch zouden we te kort schieten aan nuchterheid, bijaldien we zouden meenen, dat er verder niets meer te overbruggen is. Gelukkig zijn de Hollanders nog niet verbelgischt en de Belgen niet verhollandscht. Herman Teirlinck, die eveneens van de partij was, heeft ginds het schoone woord genomen om op charmante doch nadrukkelijke wijze te verklaren dat wij zeer kameraadschappelijk met elkander moeten omgaan, doch dat we vooral onszelf moeten blijven. Kon dit in sommige ooren wat bevreemdend klinken, het is de volle waarheid.

Als de Hollanders wilgen zijn en wij populieren, dan is dit geen enkele reden om tegennatuurlijke kruisingen voor te stellen. Het is voldoende dat we langs denzelfden grachtzoom staan en het gemurmel van onze looveren tot harmonie trachten te brengen.

Wat ons opviel is een gevoel van bewondering, die nog geen jaloerschheid is dat de Hollanders tegenover onze kunstprestaties betuigen. Het is altijd moeilijk om na te gaan in welk land de grootste artisten zitten. Voor dezen oorlog hadden we den indruk dat Holland ons litterair voor was. Holland zelf, bij monde van Greshoff o.m., verzuimde niet ons af en toe op onze ware proporties

te wijzen. Welnu, op dit oogenblik zien de Hollanders een beetje naar Vlaanderen op. Zij benijden ons bijvoorbeeld onze jonge romanciers. Waarop wij onbevangen verklaren dat ze in Bertus Aafjes een jongen meester in de poëzie van formaat gevonden hebben.

Het mangelt in Holland niet aan litteraire tijdschriften. Maar toen onze vrienden inzage kregen van het Nieuw Vlaamsch Tijdschrift en de uiterlijke gestalte er van bekeken, bekenden ze spontaan dat zij het nog zoover niet hadden gebracht en in geen geval dergelijken staf van medewerkers zouden kunnen in linie stellen.

De allergrootste verrassing bleek de uitvoering van 'Jeanne au bûcher' in het Concertgebouw. Wie Lodewijk De Vocht met Het Nationaal Orkest en de diverse zangers en koren dit oratorio van Claudel en Honegger zag leiden, kwam werkelijk diep onder den indruk van deze prestatie. Er werd zelfs geweend in de zaal, niet om het lot van Jeanne d'Arc maar uit pure esthetische mobielen.

De dichter Martinus Nijhoff, directeur van den Dienst der Schoone Kunsten, bracht niet alleen, op het banket, aangeboden door de stad Amsterdam, hulde aan de uitvoering, maar hij bekende openhartig dat dergelijke kunstontplooiing in zijn vaderland tot de onmogelijkheden behoort.

Het waren werkelijk verheugende dagen, die geen enkel Waalsch congres kan bederven. Daarenboven was Louis Piérard aanwezig, die immer sprak namens toute la Belgique.

De Vlaamsche gasten werden in Amsterdam gewenteld van banket naar banket Elke facet van cultureel Nederland glom culinair en oratorisch in onze richting. De Regeering, de Burgemeester en de Wethouders van Amsterdam, de P.E.N.-club, de sociëteit 'De Koepel' hebben ons werkelijk vertroeteld. Persoonlijk mochten we dan nog aanzitten bij de redactie van 'De groene Amsterdammer' en in het Chineesch restaurant van den Dam werden kruisbanden 'gesmeed' van eeuwigdurende sympathie.

La petite histoire

Individueel hebben de Hollandsche schrijvers en uitgevers zich afgesloofd voor ons. Ze gaven hun beste bed weg, haalden hun laatste goeie flesch boven, vroegen of ze ons bij den voornaam mochten noemen en het hartroerendste dat we meemaakten geschiedde aldus.

Achilles Mussche had een Belgischen hoed meegebracht, voor zich zelf wel te verstaan. Het was een mooie hoed, een Zondagsche, misschien ten hoogste drie maanden oud. Zekeren avond, den laatsten van ons verblijf ginder, dwaalden we de trappen af van 'De Koepel' en wachtten bij de kleedkamer op ons gerief. Welnu, de hoed van Achilles Mussche was verdwenen. Toen iedereen gediend was, bleef nog één hoofddeksel over, een goede, degelijke Hollandsche hoed, twee maanden oud schatten we. Wat was er gebeurd? Een vriend van de Vlamingen had zijn sympathieën zoo ver gedreven dat hij een herinnering wilde be-

waren aan ons bezoek en hij had hiervoor Mussche's borsalino gekozen. Den zijnen had hij eerlijk in de plaats gehangen. Dat noemen we uitwisseling, m.a.w. onder één hoedje gaan zitten. Wie zich het meest amuseerde was natuurlijk Mussche zelf, toen iemand achter hem zei: 'De twee Vaderlanden van mijn... Hoed'

Nog andere herinneringen zullen ginder bewaard blijven.

De club 'De Koepel' had dien avond ook een hondje aangenomen en onder luidruchtig applaus stelde Antoon van Duinkerken voor het lieve dier den naam 'Toussaint' te geven. De Vlaamsche letteren worden ginder thans gestreeld als nooit te voren.

Charmant waren ook de borrelende wapenfeiten van Bertus Aafjes en Bert De Cort. In den vroegen ochtend kon men het aandoenlijk schouwspel gadeslaan onze twee poëtische poulains in elkanders armen en met verlaagd zwaartepunt te hooren verzen voordragen. Kwade tongen zullen beweren dat zij rijmen zochten op borrel, doch die tongen behooren aan prozaschrijvers. Die hadden namelijk de legende willen ter wereld brengen dat de dichters horizontaal waren huiswaarts gekeerd en zij, de straffen, verticaal. Wij, die tot geen van beide groepen behooren, beweren dat alles er deftig is toegegaan. Dichters zijn daarenboven altijd bedwelmd en hebben derhalve meer training dan de vertellers.

Besluit

We merkten op dat de Hollanders tot meer opofferingen blijken bereid te zijn inzake ravitailleering dan de Belgen. Ofschoon de uitstalramen vol liggen met sigaren - bij de tabakhandelaars ten minste, - zonder zegels is het nutteloos voor de toonbank te gaan staan. Alles is op den bon. De Hollanders zijn voorzichtig met hun betrekkelijke weelde en ze sputteren vooral niet.

In een eetgelegenheid, in het midden van de stad, werd door iemand om een glas spuitwater gevraagd. Spuitwater was er, maar het werd opgediend, na veel verontschuldigingen, in een tas. Er is geen glas. Aan dergelijke bijzonderheden merkt men hoe zeer het land nog te lijden heeft.

Maar Nederland komt dit te boven.

Ofschoon er geen papier is, kan men er heel wat boeken koopen. Weinig recente echter. Nauwelijks is een verzenbundel of een roman van een bekend man uit de drukkerij, of een week nadien is het boek uitverkocht. Dit is meteen de reden waarom er niet al te veel over de grens komt.

Morgen komt alles terecht en dan zullen we opnieuw in volle sereniteit het Hollandsche boek kunnen koopen.

We hebben vaarwel gezegd aan de Amsterdamsche unieke grachten en hun gesublimeerd provincialisme, en zijn beladen met genegenheid en kopij en boeken teruggekeerd. Holland dat enkelen tijd geleden onbereikbaar was, is opnieuw teeder gekleurd in onze 'Géographie cordiale de l'Europe'.

K. JONCKHEERE.

[Gedichten]

Later...

Gij die mij lief hebt, zult dien wegel vinden
Doorheen 't verlaten lentegroen gewas,
Waar een vaag beeld, tusschen de lage linden
Verschijnen zal, gegroeid als uit het gras,
En staren, en gij zult mij zien, beminde,
Of denken mij te zien zooals ik was;
En dan zal plots het visioen verzwinden:
Het zal een droom zijn dien uw liefde las.

Gij zult stil heengaan, en u ommekeeren
En gansch het woud zal bloeien rond uw hoofd:
Gij zult mij ovral zien, zoo ik u niet.
En ween dan niet, gij hebt in mij geloofd.
Het zijn de dooden die best leven leeren:
In wat u thans ontroert, zingt nog mijn lied.

Narkissos

Ga heen van de fontein... gij zoudt verbleeken,
't Is uwe stem slechts die uw naam vernoemt.
Uw mond leerde geen mond met kussen spreken,
Gij draagt nooit 't kleed met hartebloed bebloemd.

Uw lied, voor lief en leed, is licht gebleken,
Uw hand te smal, voor 't grijpen naar 't gemoed,
Niemand, in uw dor hart, kan bloesem kweeken,
Dat 's winters nog van zomer droomen doet.

Uw lippen bloeien niet, noch glanzen de oogen,
Uw glimlach is zoo ledig als een logen,
Gij ken noch deugd, noch wellust, noch berouw;

Gij kunt het zwaard niet zien, zonder te beven,
Gij staat ontkleed, niet naakt, gij schept nooit leven,
Noch man, noch vriend, noch minnaar van de vrouw.

Firmin VAN HECKE

[Gedichten]

Eenzaam drinklied

Schenk me nog een roemer wijn,
Ik zal minder eenzaam zijn,
Eenzaam onder al die velen
Wier gesprekken mij vervelen,
'k Wou nog liever eenzaam zijn
In een wijde zandwoestijn.

Op den bodem van het glas,
Wordt weer alles als 't eens was,
Wordt het vlijmendst leed vergeten,
Wordt slechts droom aan droom gemeten,
Wijn is mensch, vriend, liefste, vrouw,
Zacht en edel, vurig, trouw.

Als de dood ons weg hier leidt,
Zijn wij eenzaam voor altijd;
Eens komt hij voor allemaal,
Maar voor dat die vent mij haal',
Schenk me'n vollen beker wijn:
Hier, wil 'k nooit meer eenzaam zijn.

Levensvrees

Veel eedle jaren zijn in leed vergleden,
In rouw en pijn, zielsangst en bitterheid,
Genadeloos hebt gij in mij vertreden
Leven, al luister, hoop en lieflijkheid.

Er was geen god tot wien ik heb gebeden
Om kracht en troost, in smart en eenzaamheid.
In siddrend zwijgen heb ik 't al doorstreden,
Soms bracht een vrouw wat vluchtge teederheid;

Een oude vriend heeft stil naast mij gezeten,
Ik vreesde 't leven dieper dan den dood,
Maar de eigen afgrond kon ik zelf niet weten.

Wordt ooit die donkre zwakheid overwonnen?
Dan kom ik, Leven, uit dien dorren nood,
Nog eenmaal drinken aan uw puurste bronnen.

Frans DE WILDE

Ab imo pectore

IN de vijfde Latijnsche hadden wij voor Nederlandsch een dikken Hollander, die naar scheerzeep rook. Het lag eigenlijk minder in zijn bedoeling ons een beetje goeden smaak bij te brengen, dan wel ons te waarschuwen voor het dreigende gevaar van slechte boeken. En zoo eindigden dan al zijn lessen met een roerende redevoering, waarbij hij ons allen één voor één in de oogen keek, als om te zeggen dat hij wel wist welke vettige romans wij achter hoek of kant gelezen hadden. Wee degene, die dien blik niet doorstond! Tot hem was zeker de peroratie van zijn rede gericht: dat het verstand van dengene, die slechte boeken leest, zal verschrompelen als een blad in den herfst, zal opgezwiept worden door de winden, tot het neervalt in de duistere poelen van den herfstregen.

Hoe de man het op zekeren dag over zijn hart kreeg ons een passage uit ‘De Kleine Johannes’ voor te lezen, ik weet het nog niet. Ontroerd door onze ongewone belangstelling, en verwonderd over het uitblijven der traditioneele proppen, die vooral tijdens zijn lessen gelanceerd werden, bleef hij gansch het uur doorlezen. Pas bij het belsignaal werd hij zich van zijn paedagogische fout bewust. Hij is toen een speech begonnen, zóó ontroerend en aangrijpend, dat de tranen hem in de oogen stonden en wij in onze banken huiverden van schrik.

Wat kon hij anders in mij te weeg brengen dan een heimelijk verlangen naar dat slechte boek? Zeker was ik denzelfden avond nog begonnen, als ik niet vreesde in de volgende les voor zijn speurende oogen te bezwijken. Toen hij het weer eens had over het ongelukkige lot van de jongens die vuile boeken lezen trachtte ik mij in te beelden dat ik ‘De Kleine Johannes’ gelezen had. Toen zijn oogen de mijne doorpeilden lag er een spottende glimlach om mijn mond. Ik besloot denzelfden avond nog met de lezing te beginnen.

Het boek, dat ik rillend uit de bibliotheek had genomen werd mij innig lief. Ik las en herlas het, tot ik lange passages van buiten kende. Ik declameerde ze hardop als ik alleen was, 's avonds in mijn bed, en raakte soms zóó in vervoering, dat ik den leeren band van het boek tegen mijn wang streelde en hem kuste.

En langzaam kwam de kleine Johannes los uit de starre letters van het witte papier, en werd een vriend, wiens aanwezigheid ik even goed voelde als die van mijn schoolkameraden, maar die mij zooveel malen beter begreep, dat ik hem boven allen lief kreeg. Hij leidde mij in den hof, leerde mij het klagend tjilpen der musschen verstaan en de trotsche pantomime der lelies. Hij leerde mij droomend de witte wolkenpaarden nastaren en verlangen met hen mee te reizen. Want ik vond de wereld slecht, dóórslecht.

Lieve Johannes, jij leerde mij te streven om een goed mensch te zijn en ben ik heden nog ver van dat doel, het zal mij immer blijven bezielen. Aan jouw hand werd ik een droomer, ik die toch even goed den prijs van de koffie kende als de heeren Last en C^{o} van de Lauriergracht, 3. Maar ook bracht je

mij dat heftige verlangen naar waarheid. Koortsachtig begon ik te lezen tot diep in den nacht. Ik verslond boeken en zag beangstigd hoe elk van deze boeken met pijnlijken ernst een eigen waarheid vooropzette en verdedigde. Oorspronkelijk bezielde mij elk van deze waarheden, ik werd er door aangegrepen en meegesleurd, maar zoohaast ik met een nieuw boek kennismaakte moest ik mijn vorige theorieën overboord werpen en ging ik weer een totaal anderen weg op.

Zoodat ik al spoedig het hoofd kreeg van een bokser, die op het punt staat knock out geslagen te worden. Voortaan las ik de boeken niet meer uit drang naar waarheid, maar wel om er mij nog dieper van te overtuigen dat niemand de waarheid kende.

Ik kon mij woedend maken als ik zag met welk een pedant betwetersgezicht onze prof zijn waarheden stond te verkondigen, en met welk hoovaardig misprijzen hij dan sprak: ‘Er zijn natuurlijk toch zekere heerschappen, die het altijd willen beter weten, maar daar zullen wij onzen tijd niet aan verknoeien. Het gezond verstand...’. Ik rilde.

Overdag kon ik mij handhaven met mijn agnosticisme, maar 's avonds als de duisternis mij opsloot tusschen de vier muren van mijn studio, kwam de angst plots huiverend op. Ik meende geesten te hooren, die tergend lachten en mij toefluisterden: ‘Er zijn ontelbare meeningen. Alle zijn valsch, uitgenomen eene. Wee hem, die ze niet vindt. Hij zal ondergaan al wat je professoren zoo schrikaanjagend over de straf van het hiernamaals gezegd hebben, en nog veel meer’. Ik begon te zweeten. Maar al te dikwijls waren mij de pijnen van de hel beschreven. Tot wien moest ik bidden? Och, geesten, zegt het mij! Wat moet ik doen?

Radeloos van angst stormde ik de trappen af, het salon binnen, waar mijn ouders zaten. Lijkbleek liet ik mij in een fauteuil neerzinken, en als de geur van versch brood ademde ik de kalme rust, die daar heerschte. Zouden vader en moeder het raadsel dan niet moeten oplossen? Waren die zoo gerust over wat na dit leven komt? Het deed mij goed het hoofd van moeder te beziene die zachtjes was ingesluimerd met een boek in de handen, en van vader, die rustig en regelmatig aan zijn pijp trok. Ik genoot van die kalmte, die ik met lange teugen inademde, die ik hoorde in het tikken van de Friesche klok, en die ik zag in de rookwolkjes, die vader uit zijn pijp blies. Kon ik gansch mijn leven maar naar deze stilte luisteren, en den angst voor de hel vergeten.

Maar in het bed kwamen de geesten weer. Zij kropen naar mij toe, trokken aan mijn lakens, en fluisterden: ‘Zoek want de dood komt als een dief in den nacht’. Ik begon dan te bidden. Maar de geesten lachten en gierden altijd maar luider.

Tot nog toe was de angst enkel 's avonds opgekomen, op het studio. Maar nu kwam hij zelfs in vollen dag. Toen ik op een middag naar school ging ontsnapte ik ternauwernood aan het gevaar, door een auto overreden te worden.

Ik schrok hevig, en daar kwam de angst weer op. Het had geen haar gescheeld of ik lag voor gansch de eeuwigheid te branden.

's Morgens ging ik naar de mis, ging met ingetrokken hoofd en samengeknepen oogen te communie, paternosterde na de mis nog enkele tientjes voor het beeld van O.L. Vrouw, dat aan de andere zijde van de kerk stond, zoodat ieders blikken mij nastaarden, en dat alles verdroeg ik in de stille hoop dat 's avonds de geesten zouden uitblijven. Doch iederen avond dezelfde teleurstelling: de geesten hadden nog meer pret.

Mijn schoolwerk raakte stilaan op den achtergrond, ik kreeg straffen, kon die niet maken, en dan nog die afmattende angst, zoodat ik verzwakte en ziek werd.

's Morgens werd ik wakker, rillend van de koorts, met het besef dat ik doodelijk ziek was, en dat de dood niet lang op zich zou laten wachten. En het was voor mij een aangename verrassing vast te stellen hoe kalm en gelaten ik bleef. Het was of mij de kracht ontbrak om mij angstig te maken. Voor de eerste maal sinds langen tijd kwamen de geesten 's avonds niet, en ze zijn sindsdien niet meer gekomen.

Want ik had een uiterste punt van radeloosheid bereikt, zoodat mijn verstand zich moest verdedigen. Langzaam is die verdediging geschied, even langzaam als die afgrijselijke angst voor de hel is weggeraakt. Niet dat een boek mij toen de waarheid openbaarde, maar na enkele maanden was ik een volkomen cynicus geworden. Want cynisme is geen uiting van sterkte. Het is verdediging, ironie om je gevoel te overstemmen, spotternij om je tranen te bedwingen. Maar ik voer er voorloopig goed mee, en voor het overige interesseerde mij de waarheid niet. En de hel? Och Heere, daar moet je Shaw maar eens over hooren.

Van langsom meer kwam in mij het gevoel op dat ik onoprecht was tegenover mezelf en de anderen. Ik voelde mij 's avonds soms zoo moe van dat komediespelen en de-groote-Jan-uit-hangen dat ik walgde voor mezelf. Maar ik kon dat net van cynisme, waarin ik gevangen zat, niet van mij afwerpen. Integendeel ik voelde hoe het mij meer en meer opzoog.

Ondertusschen toonde ik in den loop van den dag niet de minste verzwakking. Ik stak hooghartig den draak met elken ernst, genoot triomfantelijk van mijn overwinningen, die ik keer op keer behaalde, en verzekerde mij alzoo het hooge woord bij mijn vrienden.

Was het misschien daarom dat de leiders van scouts en K.S.A. zoo onverpoosd ijverden om mij onder hun leden te tellen? Maar toen zij zagen hoe zij steeds afketsten op mijn ironie, begonnen zij hun pogingen te staken. Ook mijn opstellen waren daar de oorzaak van. Daarin trok ik ten strijde tegen hun scrupuleuze domheid, bespotte hun vergaderingen en verkneukelde mij in hun lezingen over de blommekens van Gezelle, en het harteken van Alice Nahon (dit laatste alleen voor de oudere leden).

Wij bleven nochtans beste vrienden. Want zoohaast ik hen beleedigd had kreeg ik er spijt van, trachtte het goed te maken en vond me achteraf een bespottelijk figuur.

Wanneer je op het einde van je Poësis een gansch jaar lang niets dan andermans verzen hebt moeten ‘smaken’, dan wordt je gevraagd ook eens een versje te maken, om te zien hoe jij wilt dat die dingen geschreven zijn.

Na een week was mijn gedicht nog niet af tot groote ergernis van onzen prof, die maar niet begrijpen kon hoe ik zooveel last kon hebben met een eenvoudig gedicht. Want hij verstond niets van den strijd, die zich in mij afspeelde; van die worsteling om door dien wal van cynisme heen te geraken en contact te krijgen met mijn eigen teruggedrongen gevoel; van dien radeloozen angst dat ik den klop van mijn eigen hart niet meer zou hooren.

Plots greep mijn hand naar de pen en onbewust schreef ik de eerste verzen van mijn gedicht. Mijn gevoel was den strijd aan het winnen, want zachtjes aan volgden de overige regels. Ik herlas het gedicht en was zeer tevreden, want ik voelde weer het kloppen van mijn eigen bloed.

Telkens mijn cynisme nog eens opdook had ik enkel maar mijn gedicht te lezen, opdat mijn gevoel weer de bovenhand zou krijgen. Toch kon ik mij met het bereikte resultaat nog niet tevreden stellen. Ik voelde mij nog als een nietsnut, die zonder overtuiging rondslentert, als een bangerik die geen standpunt durft kiezen.

En ook van deze laatste kwaal heb ik mij langzaam ontdaan. Want ik heb de menschen elkaar te lijf zien gaan, uit onverdraagzaamheid voor mekaars opinie. Ik heb de overwonnelingen zien doorvechten, met een dwaas licht in hun oogen, zien moorden, zonder eenig nut.

Tegen hen zal ik strijden. Tegen de fanatiekers, de ketterjagers, en de dwepers. Amen.

Johan ILE

[Gedichten]

Telefunken

De radio-engelen zingen
magneten in mij wakker
op golflengte van de dood;
een ebonieten vloot
gelijkgerichte krachten,
die met u wisselstroomt,
onmeetlijke afstanden.

Hun diamanten kelen
geven in mij de stoot
tot duizenden juwelen,
waaraan uw sferen hangen.
Ik voel mij overgroot
van ruimte overmannen.
Uw wezen overkomt
het mijne ultra-kort.

N.V.

Ik ben uw richting in den dood
en geef verslag van elke stap
met ruggespraak en dieptelood,
opdat, wat in u resulteert,
volkomen zij en ongedeerd.
Gij vraagt nauwkeurig rekenschap.
Wij houden voeling als vennoot,
bij de voldoening van den dag,
van ons doorloopende verdrag.
Ik doe de avond dicht met lak,
dat in de horizonnen stak.
De nachten zijn tweemaal zoo groot
voor ons gezaamlijk overzicht.
Gij staat bij me, de oogen dicht.
Uw handen gaan door het rapport
en vinden debet noch tekort.
De morgen is een nieuw exploot
tegen het heden uitgebracht.

Intermédiaire

Ontroeringen uit dit heelal,
die nauwelijks het woord aandoen,
zetten zich ijlings naar u om

in oergetal, de blinde som
van voor gij tot uw vormen kwam.

Ik kan er verder niets aan doen,
o wezen zonder tegenwicht
van levend bloed en licht,
vervloeiend aan de buitenzijde
van 't binnenst ingewijde,
door uwe spanningen gesticht.

Geen morgen meer bereikt uw oogen.
Gij zijt in eeuwig onvermogen.
Als doode bloemen is uw huid
ineen gegaan en uit.

Nu ik moet ademen voor twee,
levende voor u mee,
verscherpen zich de sterren,
tot ik u zie van verre;
betrekken dag en nacht
hun dubbeldiepe wacht.

Volmacht

Het was vannacht een vrouw, ik wist niet wie,
die zich ophield in mijn nabijheid.
Zij schonk mij volmacht en volkomen vrijheid
zelfstandig te beschikken over ons twee.

Om bij het samenzijn te ondervinden
dat ik dit kende uit mijzelf,
deze gedeelten in mijn handen:
armronding, voorhoofd, voetenwelf,
rugwervel, knieschijf en oorschelp.
Alsof ik u ontwierp ten brande
eener omhelzing die u stielp
elke verstrooming in het andre.

Spirogeet

Ik zal u naderen door de riolen
en langs de voegen van de muur
in leege middagen, het uur
dat ergens in de straten wordt gestolen.

Gij zult alleen zijn en de deur
staat op een kier. Ik kom naar boven loopen.
Uw hart gaat hameren om het onmooglijke,
dat oogenblikkelijk gebeurt.

Ik zal op u in 't holste van de nacht
plotsling een zaklantaren laten schijnen.
Uw leden zijn verlamd; uw keel ontkracht.
Ge blijft staroogen lang na mijn verdwijnen.

Ook overdag ontkomt ge mij niet meer.
Mijn blik rust op u uit verborgen hoeken.
Gij gaat zóo zenuwslopend aan het zoeken,
dat ik u tot de avond enerveer.

Ik tik tegen de binnenkant der deuren
van kamers, die gij uitgegaan zult zijn.
Gij durft niet om te keeren; om de schijn
en uw figuur te redden hoor ik neuriën.

O spirogeet van onrust in het huis.
Jicht van onvrede langs de binnenwanden.
Pijnpunten, die kathodestralen zenden
en overal een perforatie branden,
waarmee eerlang de woning valt aan gruis.

Rina Ketty

Zoo heeft het bloed door u gestroomd:
Rina Ketty zingt Montevideo,
ononderbroken donkerrood.
Ik heb met een stad in uw hart gewoond
en sliep in de zuidzee van uw schoot.
Mijn verlangen ligt naar u uitgestrekt
met scheepvaartlijnen, opgewekt
uit hongercentra, boot na boot
ligt in uw richting onderweg
op de leege landkaart van mijn hart.

G. ACHTERBERG

Uit: 'Existentie', te verschijnen bij Stols, Den Haag

Problemen voor den naoorlogschen mensch

Nu we verlost zijn van de akelige oorlogsnachtmerries, moeten we ook onze al te zoete vredesdroomen-uit-den-oorlogstijd, onze al te rooskleurige en idyllische illusies, welke op geen werkelijkheid en enkel op ons geloof in den Idealen Mensch berusten, van ons afschudden. Zij mogen onzen huldigen 'vredesdag' niet vergallen. Wij moeten weer de 'vrijheid' gewoon worden. Maar men weze mild voor hen, die onder de nachtmerrie hebben gesidderd en geleden.

Een van de ontgoochelingen van den Weerstander is, dat zijn antagonist van vóór 1940, met wien hij broederlijk schuilkelder, gevangeniscel en 'maquis' deelde tijdens de bezetting, weer de oude, kleine twisten van vroeger begint op te rakelen, precies dezelfde oude, eeuwig-menschelijke twistpunten over godsdienst, economie, staatsinrichting, sociale verhoudingen, nationale en internationale toestanden. Natuurlijk zijn deze brandende kwesties voor de gelegenheid op nieuwe vooisjes gemoduleerd en met nieuwe redenen omkleed.

Een 'vredes'-periode is nu eenmaal geen oorlogstijd. Zoolang er een buitenlandsche vijand op ons grondgebied vertoeft, veranderen de binnenlandsche 'vijandelijkheden': elke landgenoot wordt dan uw vriend, die zich met u tegen den buitenlandschen vijand keert; en als binnenlandsche vijand of 'verrader' beschouwt ge terecht al wie zich als vriend voordoet van dezen buitenlandschen vijand.

Eenmaal het gevaar bezworen, keert elk naar zijn oude binnenlandsche stellingen terug. Feitelijk heeft iedereen, bewust of onbewust, zijn eigen filozofisch en politiek ideaal voort gediend, zelfs toen er alleen sprake was van nationaal verzet.

Er is het vraagstuk van de menschelijke wreedheid, dat beangstigt al wie van zijn ouders en van zijn leermeesters de goed-en zachtheid als de schoonste menschelijke deugden heeft leeren waardeeren. Verdraagzaamheid, bestaat zij feitelijk nog? Hééft ze wel ooit bestaan? Wat blijft er in en nà een oorlog nog over van al het opvoedingswerk, waaraan de menschheid zoo moeizaam arbeidde? Of was dit enkel getheoretiseer in het luchtledige?

Neen, de besten hebben niet gefaald; en zij, die met de woekerwinsten ook hun moraal op zak hebben gestoken, dienen tot de orde te worden teruggeroepen. We moeten ons absoluut hervatten. Beginnen met ons zelf.

De fanatieke en onverbiddelijke wreedheid, als wapen ter verovering of ter verdediging, dient hardnekkig bestreden. Wie is daarmee begonnen? Voor ons, Belgen, is het antwoord gemakkelijk: de nazi's. Van wie zij het mogelijk hebben geleerd, moeten w i j ons thans niet afvragen; ten hoogste w a a r o m zij het dan op hun beurt hebben toegepast op kleine, onschuldige en zwakke volkeren als het onze.

De tijd moet uit zijn van de politieke geweldenaars, die de volksmassa's als

het tapijt gebruiken, waarover zij gearmd loopen met Dame Geschiedenis, die zij als hun wettige vrouw of als hun concubine beschouwen. Maar deze courtisane is al zoo sluw en valsch als zij. Nemen we het Italiaansche voorbeeld: in 1940 met Mussolini flirtend, was zij in 1944 de vriendin der wrekende partisanen, vandaag doet zij met den populairen Meneer-om-het-even-Wie mee, om morgen allicht weer pathetisch Mussolini's, Garibaldi's of Matteoti's schim op te roepen.

Geweld lokt geweld uit. Het beste middel om iets uit een menschenhoofd n i e t te krijgen, om het er dus i n te slaan, is het er met alle machtsmiddelen te willen u i t slaan.

Zelfs als alle lijden en martelaarschap weer eens vergeefsch zouden zijn geweest, zelfs dàn nog zou de Weerstand zich tegenover het nageslacht kunnen verantwoorden met den slagzin van een Franschen koning: 'Wij verloren alles, behalve de Eer'. Juist dàt wat in de geschiedenis van de Europeesche beschaving Goering en de gansche Neurenbergsche kliek aan hun holklinkende hakken veegden, tot hun eeuwige schande.

In 1940, in den Zomer, toen de Duitsche bezetters hun kleinen voorraad 'hoffelijkheid' en valsche 'vriendschap' in een paar weken tijds hadden uitgeput en zich weldra in hun ware gedaante vertoonden, begonnen zij onze rijkdommen systematisch te plunderen. Na de Angelsaksische weelde-eb (ondanks de krisis), de Germaansche armoevloed! Toen schreef mijn vriend, de Fransch-Belgische dichter Armand Bernier, zijn ontroerende 'Eloge du pain', kleine ode aan een kleine weelde, die voor wie weet hoe lang verdween...

Nu het getij weer is verloopen, zijn er reeds duizenden, die niet meer aan gisteren willen denken en achteloos en ondankbaar een verdroogde broodkorst het lot van het straatvuil doen deelen, al spreken de kranten van hongersnood... elders. Het onbereikbare is weer alledaagsch geworden.

Wij, hongerlijders van gisteren, zijn weer verzadigd. Om te kunnen verkwisten. Wij, weduwnaars van gisteren, zijn opnieuw met den Vrede getrouwd. Om te kunnen ruzie maken.

De Vrouw en het Brood: we waardeeren ze slechts als we ze moeten ontberen.

Wij, zwemmers in den maalstroom van gisteren, moeten thans een andere tactiek aanleeren, om in de hedendaagsche stroomingen het spoor niet bijster te worden. Wij moeten ons aanpassen, gisteren gingen we tegen de vijandelijke richting in; nu moeten we mét den natuurlijken gang van zaken méé.

We moeten immers voortleven, al is het voorloopig van de eene armoe in de andere.

Aan ons verdroogt stilaan het slijk van de oorlogsellende. En toch moet die afschuwelijke grondstof eenmaal het heerlijk-koele marmer worden, waaruit de Kunstenaar vroeg of laat enkele onvergankelijke beelden zal houwen.

Menschen ploeterden met hun lichaam in het verschrikkelijke en tóch droomde hun geest van het sublieme. In een langzame en geraffineerd wreede ontaarding zijn ze, helaas, vergaan. Wie zal hun droomen, hun S.O.S.-kreten opvangen en ze gestalte geven? Patmos wacht op Johannes.

Kunst en Literatuur komen steeds laat; evenwel nooit té laat; het zijn herfstverschijnselen. Laten we intusschen nog wat van deze verwarrende, verbijsterende na-oorlogsche Lente genieten, om op ons verhaal te komen.

Wij leven nu eenmaal in de Lage Landen bij de Zee: dit is onze glorie en onze beperking. Wij, dwergen, werden in een heroïschen strijd gemengd; en we hebben ons als dwergen, als vliegen, als muggen, als bijen verdedigd. Ze moesten ons maar gerust hebben gelaten. En we zijn ook al wat sinds eeuwen die buitenlandsche sprinkhanenplagen, helaas, gewoon: zooals de duivel het branden. Daarom heeten onze twee meest volksgeliefde helden, niet Breydel, Artevelde of Anneessens (dit maken ze ons in de schoolboekjes wijs), maar Reinaard de Vos en Tijl Uilenspiegel. Zij waren beiden in den Weerstand, omdat ze er feitelijk altijd hebben in gestaan, en in de contramine ook. Dat is nu eenmaal ons en hun karakter. Balkansche Comitadji's of heethoofdige Spaansche pronunciamento-kraaiers bezitten we niet, neen, geen bandieten of roofridders, ten hoogste wildstroopers, smokkelaars en deugnieten. Ons ‘maquis’ hebben we in het struikgewas moeten organiseeren, bij gebrek aan wouden en gebergte.

Daarom vraag ik me dan ook af, of er hier wel een ware, nieuwe, groote Weerstandsliteratuur mogelijk is. Wij missen er den noodigen klankbodem (de bergen, wouden, etc.) en de noodige instrumenten (bandieten, roofridders, hidalgo's en Sancho's, Schwejks, Kozakken, dinamitero's en Fransche maquisards) voor. Weerstandsliteratuur zullen we meer dan waarschijnlijk weer uit het buitenland moeten importeeren.

We hebben geen Garcia Lorca, gelukkig ook geen burgeroorlog; maar moesten we een binnenlandschen brand krijgen (de hemel spare ons daar van!), dan nóg zouden we geen Garcia Lorca hebben; want onze Garcia's zijn veel te slim, te veel Reinaard en Uilenspiegel.

Poëzie en Kunst achter prikkeldraad en gevangenismuren gedijen niet goed. Men verliest er zijn laatste illusies, en wat beteekent nog schoonheid zonder illusies? We mogen ons nog gelukkig achten, dat de oorlog onze beste dichters heeft gespaard, maar zooals alle geluk is ook dit door den Dood overschaduwd. Ach, konden we Brunclair, Top, Van Baelen en Zielens en anderen maar terug tot het leven roepen.

Oorlog, Weerstand, Verraad, Maquis, Haat, zwarten en zoovele andere woorden: pas op, lezer(es), er zit springstof in; behandel ze met omzichtigheid.

Brugge, 1 Mei 1946.

Jan SCHEPENS

[Gedichten]

Maandagavond

Aan Mr. N. Biltris.

Gemeten licht van perkamenten vouwen.
Geschaard omheen de discotheek,
In diepe zetels, de muziekgetrouwen,
Wijl hij, de lange handen bleek,
Het ingebeeld orkest moet leiden.

De stalen naald gaat op de schijven glijden...
Hij teekent wijd en breed gemeten
Het heele stelsel der planeten:
Bach.

Verheven lach,
Verzenuwde gebaren
Om van een Mozartzin
De curve te bewaren.

Een slot vervloeid als een begin.
Een Debussy? Ravel?

Ofwel
Een streelen langs een mi do re,
Een lied van Gabriel Fauré.

Gebaren van een kaartenlegger.

En dan de dans, de doodendans.
Aan ieder komt een eendre kans:
Prelaat of prins of Honegger!

De bleeke handen stijgen.
Een korte greep - een vlugge moord -
Het breken van een slotakkoord.
De stilte hooren hijgen.

Vesperkoor

We zijn de bruiden van den Zoon,
En wij verlieten goed en have
Om ons te scharen om Zijn troon
In overgave.

De vrees voor 't jagen van ons bloed,
- Als avondzon door tempelramen -
En angst voor strijd van kwaad en goed
Drijft ons te zamen.

Ons blijft niets anders over dan
Te minnen met het schrale denken.
We missen 't rijp geluk den man
Een kind te schenken.

We zijn de bruiden van den Zoon
En knielen op de koude steenen.
Genade, Heer, als we in Uw woon
In stilte weenen.

Herman VAN SNICK

Brief aan Achilles Mussche

Waarde Mussche,

In uw In Memoriam Lode Zielens, verschenen in het boek dat denzelfden titel draagt, schrijft gij een zin die mij aanleiding geeft u bona fide mijn sociaal standpunt voor te leggen. Gij wijst er op dat in de Vlaamsche letterkunde alleen Zetternam, Buysse en Lode Zielens oog gehad hebben voor ‘de weergalooze ellende van ons landelijk en stadsproletariaat’ en als voorbeelden van het ‘onbegrijpelijk blind’ blijven haalt gij aan dat Streuvels zich er op beroemde van sociale zaken geen verstand te hebben en ‘de hopeloos simplistische oplossing van het sociale vraagstuk, die Walschap door zijn rijk geworden Thijs Glorieus laat vinden met niets dan een beetje goeden wil. Wat zijn de meeste Vlaamsche literatoren achterlijk in het sociale!’

Ik vind dat een schrijver de recensenten en critici van zijn werk slechts bij uitzondering van antwoord moet dienen. Wat hij te zeggen heeft moet in zijn boek staan, hij moet er geen toelichtingen op losse bladen aan toevoegen voor elken recensent die hem verkeerd gelezen heeft.

Toch zou ik ter verdediging van mijn boek een van die zeldzame uitzonderingen willen maken en u zeggen dat ik wel Thijs Glorieus een oplossing van het sociale vraagstuk laat vinden, maar dat dit niet mijn oplossing is. Zoo laat ik Rosa, de tweede vrouw van Thijs, haren eersten man doodschieten, maar dat is ook niet mijn oplossing van het huwelijksprobleem.

Zeker schrijf ik warmer over het naief simplisme van Thijs dan over het schot van Rosa en ben ik het meer met Thijs eens dan met haar. Als gij dan ook aandachtig leest, zult gij zien dat ik lang niet zoo naief en onnadenkend ben als de geleerden meenen dat een Vlaamsch romanschrijver is. Ik beschrijf den invloed van een eenvoudig en door menschenliefde en rechtvaardigheidszin gedreven man en ik geef duidelijk aan dat hij begrensd is tot zijn omgeving, dat hij de bewusten in die omgeving niet overtuigt en dat hij ophoudt met de verdwijning van den man. Dat staat zeer duidelijk in dit oogenschijnlijk argeloos verhaal en ik ben er zeker van dat ook gij dit niet hopeloos simplistisch vindt.

Maar genoeg over mijn boek, ik heb u meer te zeggen. Eerst echter nog een tweede voorafgaande bemerking.

In uw In Memoriam stelt gij den Russischen schrijver tegenover den Vlaamschen. Gij zegt dat de Vlaamsche, met uitzondering van Zetternam, Buysse en Zielens, wel liefde voor hun volk maar geen maatschappelijk gevoel hebben, terwijl daartegenover de Russische ‘zich op ieder oogenblik verantwoordelijk voelt tegenover het leven en zich altijd in den grond van zijn hart over zijn schepselen erbarmt’.

Welnu, dit getuigt van een simplistisch eenzijdigen kijk op de Vlaamsche en van een hopeloos simplistische kennis van de Russische literatuur.

Op de Vlaamsche. Ik ben het met u eens dat Zetternam en Zielens zich

verantwoordelijk voelden tegenover het leven en zich over hun schepselen erbarmden, maar gij zult mij niet wijsmaken dat Cyriel Buysse dat deed, die in mijn oogen een groot romanschrijver is. Van belangstelling voor het lot van den nederigen Vlaamschen mensch, van erbarmen over hem en van liefde voor hem is de Vlaamsche literatuur op zijn minst zoo vervuld als de Russische. Van Conscience af over Snieders en Ward Vermeulen tot Streuvels en Claes, wordt altijd door met warme genegenheid hetzelfde lot van Vlaamsche werkmenschen beschreven, maar wat men in deze boeken mist is een socialistische strekking, d.w.z. een geest van sociaal verzet en een verwijzing naar lotsverbetering door de methoden van de arbeidersbeweging. Dat geeft u echter niet het recht te spreken van gemis aan maatschappelijk gevoel. In 'De Werkman', 'De Oogst', 'Het Leven en de Dood in den Ast' van den Streuvels, die volgens u zoo mis is, in het werk van Ward Vermeulen dien gij niet vernoemt en dat in mijn oogen hopeloos clericaal is, zit tienmaal meer maatschappelijk gevoel dan in dat van Cyriel Buysse, wiens sociaal gevoel alleen maar anti-clericalisme was. Met een woord, gij verwart maatschappelijk gevoel met anti-clericalisme en socialisme. Ook in mijn oogen moet een intelligent sociaal voelend Vlaming anti-clericaal en socialistisch voelen, maar zoolang hij breeddenkend blijft, moet hij erkennen dat een katholiek en iemand die niet voelt voor klassenorganisatie ook maatschappelijk gevoel kan hebben.

Het maatschappelijk gevoel nu dat gij mist in de Vlaamsche letterkunde min Zetternam, Buysse en Zielens (en van Gustaaf Vermeersch en Reimond Stijns spreekt gij niet), is in de Russische romanliteratuur van vóór de revolutie geen zier sterker dan in de Vlaamsche. Ik ben het wederom met u eens dat de Russische roman ons anders en sterker aangrijpt dan de Vlaamsche, maar dat komt eerstens doordat de Europaziatische personaliteit ons meer boeit en tweedens doordat de Russische roman dien wij kennen, dien van Tourgeniev, Tolstoi, Dostoievski, Tschechov, Gorki, Gontsjarov en Lermontov heel wat grooter kunst is dan de onze. Het komt niet door een surplus aan maatschappelijk gevoel. Tourgeniev bijvoorbeeld was daarvan totaal verstoken. Graaf Leo Tolstoi, die van de groote romans 'Oorlog en Vrede', 'Anna Karenina', 'Sebastopol', 'Opstanding', 'De Kozakken', kende dat maatschappelijk gevoel niet. Hij is later Christusje gaan spelen, maar zijn groote romantijd was voorbij en over de diepte van zijn sociaal gevoel van na zijn grootgrondbezittersbekeering moet gij zijn vrouw, Gorki en zijn biografen maar eens lezen.

De derde, Dostoievski, heeft geheel zijn leven geworsteld met problemen van moreel-religieuse wereldbeschouwing met Russisch-nationalistischen inslag en hij heeft deze evolutie in haar verschillende phasen voortdurend beschreven in romans, waarvoor personen uit zijn onmiddellijke omgeving en bij voorkeur zijn vader, broer en zusters model hebben gestaan. Sociale idealen en plannen, die gij mist in de Vlaamsche letterkunde, heeft Dostoievski nooit gehad. En vermits gij vindt dat ik met 'Een Mensch van goeden wil' een sociaal achterlijk schrijver ben, zal ik u meteen den sociaal achterlijkste van al mijn collega's

aanwijzen: Dostoievski, auteur van ‘De Idioot’. Indien gij er aan twijfelt dat deze auteur een christen Russisch-nationalistisch panslavist was, moet gij slechts zijn beroemde Pousjkin-rede lezen.

De vierde, Tschechov, was een positief tegenstander van uw maatschappelijk gevoel. Hij verfoeide het, hij vermeed den omgang met menschen die daarin geloofden, hij bespotte ze. En toch ken ik geen Russisch schrijver die het medelijden met den hulpeloos vechtenden en strevenden mensch zoo schrijnend heeft uitgesproken als Tschechov, de cynische pessimist.

De vijfde, Gorki, was een oerschrijver die zijn grootste werk geleverd heeft toen hij eenvoudig beschreef wat hij tijdens zijn ellendig zwerversleven had ervaren. Toen kreeg hij door studie en omgang met intellectueelen dat maatschappelijk gevoel van Zetternam en Zielens en het peil van zijn werk daalde onrustwekkend, want het werd tendenzwerk waaruit één boek, ‘De Moeder’, zich glorierijk verheft. Nadien is hij tot de ware bronnen van de kunst teruggekeerd en zijn werk is wederom gestegen.

Gontsjarov ten slotte is de schepper van de meest onsociaal voelende figuur die ik in de gansche letterkunde ken: Oblomov, maar het is waar dat zijn boek een aanklacht tegen het Oblomovisme is.

Na deze grooten zijn de Sovjets gekomen. Zooveel ik maar kon heb ik ze met vreugde gelezen. Hun werk loopt over van uw maatschappelijk gevoel, maar het bereikt niet meer het peil van de vooroorlogsche grooten.

Gij ziet dus dat uw karakteristiek van de Russische literatuur als tegenstelling van de Vlaamsche zeer inexact is. Ik voor mij geloof dat de sentimenteele en miserabilistische toon van Lode Zielens u herinnerd heeft aan de hartstochtelijke spreekwijze van Dostoievski's helden, die ook de schrijftoon van den auteur in zijn ik-verhalen is, hetgeen inderdaad juist is en waarschijnlijk den invloed van Dostoievski op Lode Zielens aanwijst. En gij hebt dan in een vlug en mooi geschreven in memoriam, om wat breedte te geven aan uw stukje, een karaktertrek van Dostoievski veralgemeend tot de Russische literatuur. Ik begrijp het, maar het is niet exact. En het is onrechtvaardig tegenover de Vlaamsche literatuur. De Russen hebben geschreven zooals de Vlamingen. Zij hebben grooter kunst voortgebracht niet doordat zij meer maatschappelijk gevoel hadden, maar doordat zij grooter kunstenaars, diepere menschen waren. De overige verschillen komen voort uit de verschillen tusschen het leven ginder en hier. Deze verschillen kunnen wij betreuren, maar niet de Vlaamsche schrijvers verwijten. Het is hunne schuld niet dat menschen en levensverhoudingen hier anders zijn.

Nu, waarde Mussche, ga ik u, zoo sociaal achterlijk als ik ben, mijn sociale inzichten voorleggen. Tot hier heb ik geschoolmeesterd, van nu af raadpleeg ik u.

Ik ben eerst en voor alles liberaal. Voor mij bestaat er geen hooger menschelijk goed dan de vrijheid, de vrijheid om te denken, te spreken, te doen, te leven zooals men verkiest. Ik wil die vrijheid op alle gebied zoo ruim mogelijk zien, moreel, economisch, politiek, enzoovoort. Ik vind dat de vrijheid het eenig klimaat is waarin de menschelijke persoonlijkheid groot en volmaakt kan worden en ik

ben van oordeel dat een gemeenschap juist de waarde heeft van de som van hare individuen en geenszins van hun aantal, gelijkgezindheid of wat ook. Ik ben aan de vrijheid verhangen, ik verdraag veel minder dwang dan om het even wie rondom mij en in dat opzicht ben ik sterk anti-sociaal. Ik zie echter in dat vrijheid zonder orde niet mogelijk is. Ik zie ook in dat zekere orde de vrijheid verhoogt. Om slechts één enkel voorbeeld te noemen, ik ben voor de economische vrijheid, maar ik weet ook dat een beknotting van deze vrijheid ten voordeele van economische orde de algemeene welvaart verhoogen kan en welvaart is een basis voor de vrijheid, want hoe armer de mensch is des te minder is hij vrij. Dit is slechts één voorbeeld. Er moet dus vrijheid zijn in de orde, maar de grens van beide kan ik niet concreet teekenen. Indien gij het mij kunt voordoen zal ik u welgemeend dankbaar zijn.

Dan ben ik socialist. Ik ben het uit medelijden met de armen en de werklieden die ik beter ken dan gij meent. Al heb ik zelf geen armoede geleden, ik heb tusschen armen en eenvoudigen geleefd.

Ik ben het niet alleen uit genegenheid en deernis, ik ben het uit drang naar rechtvaardigheid. De ongelijke verdeeling van het kapitaal, veel te veel bij eenigen, veel te weinig bij de overgroote meerderheid, de zeggenschap alleen op grond van rijkdom en bezit, het kunnen leven zonder werken van het werk van anderen, dat alles is in mijn oogen onrecht, waaraan een einde moet gemaakt worden en ik wil daar het mijne toe bijdragen. Maar ik kan niet met tremolo spreken over de ontzettende ellende van den arbeider die 20 fr. per uur verdient gedurende acht uren per dag met weekend, betaald verlof enzoovoort en genoeg om te leven indien hij niet werkt. Er zijn ontwikkelden en middenstanders die het harder hebben. Ik geloof dat naast het economische ook het gevoels- en gedachtenleven de wereld drijven. Ik zie in belasting op het kapitaal en nationalisatie der bedrijven het ware middel tot bestrijding van het kapitalisme, maar ik ben niet zeker dat nationalisatie de wereld zal verrijken, zooals het liberaal industrialisme dat in de vorige eeuw heeft gedaan en mijn zin voor vrijheid doet mij sympathiseeren met den ondernemenden man, die een bedrijf opricht, terwijl mijn zin voor rechtvaardigheid zegt dat hij de vruchten mag oogsten van zijn werk en dat deze belangrijk grooter moeten zijn dan die van de mannen die hij een broodwinning heeft bezorgd. Ik zie dat werkstaking het eenig middel is geweest om den werkgever tot sociale rechtvaardigheid te dwingen, maar ook dat zij goed is zoolang de eischen rechtvaardig zijn en dat zij het land een schade kan toebrengen die niet altijd te verantwoorden is tegenover het voordeel dat zij afdwingt. Ik zie het belang van de economische lotsverbetering van den minderen man, maar ik droom niet minder van een cultureele lotsverbetering, die het bestaan van den minderen man zou opheffen, een deproletariseering door opvoeding en ontwikkeling.

Vervolgens ben ik ook communist. Naar mijn meening is het socialisme een noodoplossing in het kapitalisme. Het tracht meer evenwicht te brengen in de ongelijke verdeeling van het kapitaal en meer gelijkheid in het levensbehagen

van de menschen, maar het bestendigt den West-Europeeschen doem te leven en te wroeten om bezit te verzamelen tot den dood. In de uitschakeling van deze ellendige drift zie ik een ideaal. Ik laat in het midden in hoever het te verwezenlijken is, het communisme is in elk geval een stap in die richting en geen geringe. Mijn twijfel aan de nationalisatie blijft, mijn sympathie voor den privaten ondernemingszin ook, mijn gevoel voor het recht op eigendom niet minder en de onmogelijkheid te sparen en te vergaren komt mij voor als een gemis aan levensvreugde, maar ik kan mij niet verweren tegen de rotsvaste overtuiging dat het communisme, of een communisme, de levensvorm van de toekomst is. Over honderd, duizend of twee duizend jaar, dat komt er niet op aan, zal de menschheid in economisch gelijke voorwaarden leven, zonder zich in rijkdom te willen of te kunnen verheffen boven de anderen. Ik kan dat niet bewijzen, ik kan u niet zeggen hoe dat zal georganiseerd zijn, maar ik kan niet zien dat de sociale strijd een andere uitkomst kan hebben. Voor mij is dat vanzelfsprekend en ik betreur maar eene zaak: vóór dien tijd geboren te zijn.

Ten slotte, waarde Mussche, indien ik het schrijven mag zonder ter dood veroordeeld te worden, ben ik ook een beetje nazi. Ik kan niet inzien dat het intelligente menschen zijn die doen alsof het heelal zijn definitieven vorm voor eeuwig herbevestigd heeft, nu er weer ministers, volksvertegenwoordigers en partijsyndicaten zijn. Ik vind dat de noodzakelijkheid der Belgische partijen, hun onderlinge strijd, onbewezen stellingen zijn. Volgens mij heeft de oorlog bewezen dat dit overbodige bemoeilijkingen van den gang der staatszaak zijn en is de eenige en enorme winst van de bevrijding dat neergeslagen zijn diegenen die, in hun streven naar de vernieuwing welke wij allen wenschen, het ideaal van vrijheid trachtten te dooven dat aan het einde van den martelgang der menschheid wenkt. De mensch gaat naar vrijheid met het correctief der orde, deze lieden maakten hun ideaal van de orde en vernietigden daarom systematisch de vrijheid. Ik weet dat zij dit betwisten en op welken grond. Ik ben bereid hun veel toe te geven, maar alleen reeds hun misprijzend spreken over vrijheid, alleen reeds hun kleineeren en bezwadderen van dit hoogste ideaal beschouw ik als een onvergeeflijke misdaad.

Maar dat neemt voor mij niet weg dat al wat gij en ik en alle menschenvrienden willen bereiken, niets anders is dan een fijner en nauwkeuriger ordening van het openbaar leven. Uw belastingen op het kapitaal, uw nationalisatie, uw sociale veiligheid, het plan Bevin, wat zijn zij anders dan dat? Welnu, ik denk dat de politieke vormen die wij in België als de quintessens van de democratie beschouwen, in de vooroorlogsche politieke geplogenheden, behooren tot de onvolmaaktheden die mee van de eersten ten offer zullen vallen in de onvermijdelijke zelfverbetering van de democratie.

Ik heb u mijn opvattingen in enkele bladzijden uiteengezet, terwijl ik een dik boek zou moeten schrijven om u alle nuancen, détails en onmisbare nevenzaken te laten zien. Ik kan slechts hopen dat het mij gelukt is u de groote lijnen te schetsen en vooral de onsamenhangendheden aan te wijzen. Over deze laatste

schaam ik mij geenszins, daar ik voortdurend ondervind dat de simpelste geesten de schoonste, compleetste en definitiefste wereldbeschouwing bezitten. De mijne is vol gaten, vraagteekens en aarzelingen en daarbij wijzigt zij zich dan nog merkbaar en onmerkbaar van dag tot dag.

En nu vraag ik, sociaal achterlijk schrijver, wat ik met mijne gebrekkige sociale visie als schrijver kan aanvangen, of wat gij of anderen van mij op dat stuk het recht hebt te verlangen. Is mijn sociale visie namelijk gebrekkig, mijn sociaal gevoel en mijn sociaal verantwoordelijkheidsbesef zijn het in het geheel niet en ik schrik niet terug voor een taak. Ik heb mij als schrijver van een groep losgemaakt en ben sindsdien een eenzaam, overtuigd en hardnekkig individualist. Maar indien ik alleen ben gebleven was het slechts om dichter bij allen te zijn. De gemeenschapsidealen waarmede gij en ik twintig jaar geleden dweepten, zijn mij duurbaar gebleven en er gaat geen dag voorbij dat mijn sociaal gevoel mij niet dringt nog anders dan als schrijver deel te nemen aan het openbaar leven.

Doch wanneer gij mij een sociale taak zult hebben gewezen, zal ik u een andere vraag stellen. Gij gaat naar het volmaakte socialisme, uw zoon, kleinzoon, achterkleinzoon of wie weet ik naar het volmaakte communisme, wij allen naar het aardsch paradijs, dat niet in het verleden maar in de toekomst ligt, indien de atoombom en hare perfecties ook dezen toegang niet afsluiten, zooals de engel met het vlammend zwaard dien van het andere.

Welke zullen in dit sociaal paradijs de problemen zijn van de menschen, die volgens de formule van Aldous Huxley in laboratoriumbocalen zullen zijn geteeld? Naar mijn overtuiging zullen zeer vele huidige vraagstukken uitgeschakeld worden door den vooruitgang der medische wetenschap, die de physische oorzaken van en de chemische geneesmiddelen tegen domheid, zwaarmoedigheid, koppigheid, tobberijen, luiheid enzoovoort zal kennen en den gemiddelden menschenleeftijd brengen op twee à driehonderd jaar. Wanneer gij nu een stuk als ‘Nora’, van Ibsen, ziet opvoeren, interesseert dit sociaal ideaal van den grooten Noor u nog, een vrouwenemancipatie die al lang verworven standpunt is? Zal dat niet het geval zijn met al de onmiddellijke sociale doelstellingen, waarvoor wij ons als schrijvers zouden warm maken? En wat zal de sociale paradijsmenschen nog boeien indien hun leven nog eenig belang heeft waarvan wij ons een voorstelling kunnen vormen, tenzij die eeuwige problemen die wij trachten te behandelen in onze sociaal achterlijke romans, de problemen van ‘Beatrijs’, de problemen van ‘Elcerlyc’, leven en dood, liefde, vrijheid en de limieten die Kant ons getrokken heeft, ruimte en tijd de oorzaak?

Ik moet u niet herhalen, waarde Mussche, dat dit geen pennetwist is, maar een raadpleging en een gedachtenwisseling, ik zie nieuwsgierig uit naar uw antwoord en ik blijf

Uw toegenegen,
Gerard WALSCHAP

Beschouwingen over het tooneel

IN het bekoorlijke ‘Impromptu de Paris’ van Jean Giraudoux spreekt de argelooze Robineau den term ‘literair tooneel’ uit. Onmiddellijk hoort men het afkeurend gemompel van de tooneelspelers. Jouvet roept om hulp, terwijl Robineau zich afvraagt: ‘Wat heb ik dan zoo voor verschrikkelijks gezegd?’

Ik wacht op de komst van den auteur, aan wien men het schrijven van een literair tooneelstuk zou verwijten en die daarop zou antwoorden: Hemeltje lief, juist dàt heb ik gewild! Helaas, moed is op deze wereld een zeldzame zaak! En de vracht van een halve eeuw slechte literatuur te moeten dragen, beteekent geen kleinigheid.

Kan men dan werkelijk geen onderscheid maken tusschen een stuk, dat enkel woordenkramerij is en een, dat iets te zeggen heeft, tusschen een werk, welks woordenovervloed slechts een kunstmatig ornament beteekent, en een, waarin het woord het vleesch zèlf is geworden?

Heb ik niet hooren beweren, dat een zekere Racine, een zekere Shakespeare, een zekere Calderon literaire stukken schreven?

Edward Gordon Craig ontdekte eens in een schouwburg te München, terwijl hij voorbij een deur achter de schermen ging, volgend opschrift: Streng verboden te spreken! En hij zei: ‘Het geheim van de tooneelspeelkunst is eindelijk gevonden’. Boutade? Best mogelijk; maar toch niet zonder beteekenis, vermits het komt uit den mond van een ervaren tooneelleider, die verkondigt dat het publiek niet naar den schouwburg gaat om te hooren, doch om te zien. Op den duur zou zelfs ‘Hamlet’ feitelijk niet geschikt zijn om te worden opgevoerd, evenmin als de andere stukken van Shakespeare. Want het gaat er om, ten voordeele van de tooneeltechnici, den dichter van het tooneel te verbannen. Maar bereiken zij daarmee wel, wat zij beoogen, deze tooneelmenschen? De scène is immers een van de meest betwiste plaatsen ter wereld. Nauwelijks werd de dichter er van verjaagd, of daar dagen reeds de muzikant, de decorateur, de schilder op! En hebben we niet bij de insceneering van Giraudoux' ‘Sodome et Gommorhe’ het offensief van den architect bijgewoond?

Het is een allereerste vereischte dat men zijn lezers inlicht over de beteekenis van de gebruikte woorden. Men voelt onmiddellijk dat het in deze beschouwingen niet gaat om zeker ontspanningstooneel, dat in reeksen fabriekmatig wordt vervaardigd volgens oude, beproefde en nog steeds uitstekende voorschriften, en dat, of het een vaudeville of een melodrama betreft, op onfeilbaar mechanische wijze een lach of een traan veroorzaakt. Wij hebben het hier niet over dit sacrosante tooneel: het commercieele tooneel.

Wie lust heeft de opvoering van ‘Ta Bouche’ of ‘L'Abbé Constantin’ met zijn onbenullige aanwezigheid te vereeren, hij doe het gerust; wij vinden

daar geen graten in. Maar dat men ons toelate, ons vrij over te geven aan onzen eeredienst: het Tooneel.

Een vriend van ons, architect en volgeling van Le Corbusier, verwijt me soms mijn voorliefde voor vuur en spiegels; waarop ik hem antwoord: 'Blijven er dan nog zooveel andere schuiloorden voor de magie over, dat men zich van deze beide kan ontdoen?

Laten we ten minste die van het Tooneel behouden.

Naar aanleiding van het theater heeft men van magie gesproken, van godsdienst, van riten en mirakels. Hoe dan ook, men blijft er steeds in het bovennatuurlijke.

Sommige tooneelopvoeringen staan in rechtstreeksch verband met de Magie. Het Grieksche tooneel met zijn drie opeenvolgende beteekenissen was specifiek magisch: de laagste ten gerieve van het volk, de tweede voor den gegoeden stand, de derde, de meest verheven en van mythischen aard, enkel voorbehouden voor de ingewijden. Zeer weinig moderne tooneelstukken zouden aan deze vereischten voldoen. Nochtans mag men voor enkele wel van dramatische magie spreken. Jouvet deed het meesterlijk, Salacrou eveneens. Zij hebben de dramatische s t a s i s beschreven, dezen staat van betoovering bij een publiek dat door zijn ontvankelijkheid de medewerker wordt van den auteur en den speler. En Jouvet sprak van de incantatiemacht, waarover de Dichter beschikt. Maar deze betoovering vangt niet op den avond van de algemeene repetitie aan.

Pas zijn de eerste woorden van de tweespraak geschreven, of de auteur voelt zich opgenomen in een wonderbare wereld. Zijn personages beginnen hun eigen leventje te leiden, gedragen zich naar eigen wetten. De auteur schrijft slechts neer wat zij mededeelen. Natuurlijk is het, alsof hij kiest, wegneemt of toevoegt. Maar ten slotte gaat het er slechts om de vreemde eischen van deze personages, van den toon van het stuk en van deze werkelijkheid te volgen, de eenig geldende voor het tooneel, de dichterlijke werkelijkheid.

Er zijn zoovele wijzen om iets uit te drukken; maar het komt er op aan de eenig juiste te kiezen, adequaat passend bij het personage. Hoed u voor de verstrooidheden, hoed u voor de toegevingen jegens u zelf! Een oogenblik het contact verliezen is voldoende om tot een van deze replieken te komen, die weerspannig blijven tegenover den tekst, omdat men ze er niet heelemaal ingeschakeld krijgt en waartegen men bij elke ontmoeting aanstoot. Dan mag men met zekerheid zeggen: hier spreekt het personage niet meer, maar de auteur.

Nog nooit heeft Tsjekovs tooneelmeesterschap me zoo groot toegeschenen. Vergeefs zal men bij hem naar een voorbeeld van dergelijke valsche replieken zoeken. Tsjekov valt nooit uit den toon.

Is het noodig, nader te bepalen dat er hier geen sprake is van ‘natuurlijkheid’. Wij staan aan den tegenpool van realisme en naturalisme. En zeggen dat zelfs zeer vrije geesten zich aan dit bedrog hebben laten vangen. Schreef Paul Léautaud niet: ‘Men dient op het tooneel te spreken, zooals men in den dagelijkschen omgang spreekt’.

Het leven nabootsen. Mooi zoo! Het leven: wij ademen het 's morgens in met het eerste teugje lucht. En den ganschen dag laat het ons niet meer los. Sommigen hebben er meer dan genoeg van, anderen schikken zich in hun lot. Maar een ieder kan er van nemen naar eigen behoefte. Is het dan noodig, dat dit leven ook nog het tooneel overrompelt? Neen, de kunst heeft geen bestaansreden als ze maar een transpositie van het leven zou zijn, indien ze er niet voor te vinden ware om orde in dezes wanorde te brengen en om den geest te doen getuigen tegen het onbewuste.

En is het daarenboven niet kinderachtig, op een gebied dat het zijne is, met het leven te willen meeloopen? Deze levensfragmenten, die men ons vertoont, zijn van een armoe en een platheid zonder weerga, even bedroevend als deze èchte sparren die ik eens op het tooneel zag. De regisseur had zijn publiek een waar woud willen aanbieden. Maar de toeschouwers voelden slechts het heimwee van den ontrukten boom naar zijn bosch. Men had hun de natuur willen schenken en nog nooit had men hun in zoo'n mate de natuur ontnomen. De meeste ensceneeringen zijn op dit misverstand gebouwd geworden.

Zelfs als zij de natuur niet meer zoo slaafsch nabootst, en het wel eens gebeurt dat zij iets oproept en voorspiegelt, dan nog bezondigt de moderne ensceneering zich aan overdaad en gecompliceerdheid. Dikwijls verplettert zij den tekst. Zij leidt de aandacht van den toeschouwer er van af. Waartoe is al die weelde noodig? Georges Pitoëff wist met wat licht op afgedragen kleedjes wonderen te verwezenlijken. Voor vele tooneelvrienden zou de opvoering van de groote stukken een soort van voordracht zijn, zooniet vóór een doek als achtergrond, dan ten minste vóór een decor dat het stuk steune zonder zijn belangrijkheid in den weg te staan. Zoo zou men Shakespeare opgevoerd willen zien[1]. Maar de Europeaan vertoont niets, schreef Henri Michaux, hij tóónt alles. Alles vindt men op het tooneel, werkelijk alles; niets ontbreekt er, zelfs niet het uitzicht door het venster heen. Geen enkele beweging zelfs stelt iets voor. Het is de beweging zelf... Als de Chineesche tooneelspeler de groote ruimte wil oproepen, kijkt hij eens eenvoudig weg in de vage verte, en wie zou met den blik zoo ver kunnen dwalen, indien er slechts een nabije einder ware? Alleen de Chineezen, zegt Michaux, weten wat een tooneelvoorstelling i s .

(1) Zooals bekend, werden de bij Shakespeare vermelde scenische aanwijzingen er door zijn commentatoren aan toegevoegd.

Wat de dagbladrecensies uit 1943-44 er ook mogen over verteld hebben, heeft de opvoering van Claudels ‘Le Soulier de Satin’ door de Comédie Française niet aller geestdrift en goedkeuring weggedragen. Het heeft weinig belang, dat tijdens de eenige pauze bij deze voorstelling die vier uren duurde de zaal voor een derde leegliep, dat op de vijfde rij van de orkestzetels een toeschouwer de spelers onderbrak en met de armen zwaaiend hen toeriep: ‘'t Is volslagen idioot’, dat ik een buur van mij heb hooren uitrekenen dat Marie Bell veertig maal van schoeisel veranderde. Dit zijn slechts kleinigheden, typisch voor de domheid van den doorsneetheaterbezoeker. Ik wil me slechts de landerigheid herinneren, de onbehaaglijkheid die enkele bewonderaars van Claudel ondergingen voor een ensceneering, welke het stuk geweld aandeed en al te bewust opzichtelijk de music-hall-atmosfeer opriep door haar weidsche weelde, de snelle opeenvolging van haar tafereelen en de vernuftigheid van haar technische middelen. Wat mij betreft, dacht ik toen aan de vrome innigheid, waarmede op een patronagetooneel ergens in België een groep liefhebbers de ‘Annonce faite à Marie’ opvoerden. In deze met houten banken armoedig gemeubelde zaal kwam het tooneelmirakel tot ons in zijn zuiveren staat. De dramatische kracht van Claudels taal kreeg daar haar volle ontplooiing, haar volledige draagwijdte. En ik geloof niet, dat zij ooit een beteren klankbodem vond dan dit publiek, waarvan zij een soepele stof scheen te hebben gemaakt, dat zij bewerkte naar eigen wet.

Dit machtsmisbruik van den regisseur, den schilder, den decorateur, den machinist ten opzichte van het tooneel werkt des te storender, naarmate de tekst meer grootheid bezit. Zoolang het een gewoon stuk geldt, kan het nog zooveel kwaad niet.

Met kunst- en vliegwerk handig om te springen, is niet verboden. En doordat de schouwburg daarvoor als het beste domein mag worden beschouwd, kan niemand daar iets tegen in brengen, dit uit te baten tot het ongerijmde toe. Niets zoo vermakelijk als een gewiekst gezichtsbedrog, het beste middel om onzen zin voor optiek te verfrisschen. Laten we er ons evenwel voor wachten, deze spelletjes ernstig op te nemen.

Het naturalisme heeft alles aangetast, den tekst, het decor, het spel van de acteurs en hun mimiek. Dit monster wordt telkens opnieuw geboren. Men meent, het verpletterd te hebben. Zie, daar verschijnt het al terug, ergens elders, Dat men me niet zegge: Waarom oude twisten weer doen oplaaien? Er is een schandelijk naturalisme dat blijft voortwoekeren, des te gevaarlijker daar het zich verbergt.

Te Parijs heeft men ‘De Kerseboomgaard’ weer opgevoerd. Slechts een enkele tooneelrecensent hield rekening met de belangrijkheid van dit werk. De anderen hadden geen oor voor Tsjekovs bijzondere taalmuziek. Van de zuiverheid

en helderheid dezer poëzie snapten zij niets. Misleid door Tsjekovs eenvoud en distinctie stapten zij er over heen. Voor hen is ‘De Kerseboomgaard’ een burgerlijk drama, en aangezien daarin over de verkwisting van een erfdeel wordt gesproken, ook een sociaal drama. Dit noem ik naturalistische critiek, ofwel ken ik er niets van.

En ziehier thans enkele stelregels over de kunst van het tooneelschrijven:

> Houd u slechts een maal met de waarschijnlijkheid bezig. Om stelling te nemen tegenover haar. Alle zijn aanvaardbaar, als men maar consequent blijft.
> Breng niets op uw tooneel, dat niet door het vervormende prisma van de Poëzie werd herschapen.
> Wilt ge zonder moeite die transponeering bereiken? Situeer uw stuk in het verleden, in het onbepaalde verleden. Door zijn tijdeloosheid zal het van alle tijden zijn.
> Schuw de locale kleur, het tijdscostume en de geschiedkundige waarheid als de pest.

Er komt een oogenblik in 's kunstenaars evolutie, zooals in die van de kunst, waarop een afzien van en een afkeer voor het accidenteele, het episodische waar te nemen valt. Het gaat er steeds om, het realisme te ontwijken en een zeker peil van abstractie te bereiken, op te klimmen tot de wezenlijke en eeuwige waarden. Op zoo 'n oogenblik bevrijdt de schilder zich van de tirannie der algemeen aanvaarde vormen en der perspectiefwetten.

En wat doet de tooneelspeler, als hij aan dit punt is gekomen?

Vooreerst een kneep. Om aan de dwingende eischen van ruimte en tijd te ontsnappen, Phèdre in moderne kleeren spelen! In ‘Pasiphaë’ verschijnt Sylvain Itkine in habijt vóór het antieke koor. Anouilh gaat op dezelfde wijze te werk in ‘Antigone’.

En nu een methode en een stijl. De Ouden bedienden zich van het masker om hun personages voor te stellen. De Chineezen hebben dit gebruik behouden. Onze moderne acteurs vernieuwden het. Terwijl de middelmatige tooneelspelers drukke gebaren en scheeve plooien maakten, bedienden Irving, Jouvet, Copeau, Ludmilla Pitoëff, Chaplin en nog vele anderen zich van hun gelaat als van een masker. Achter een gewilde onbewegelijkheid, achter een starre beheersching verscholen zij de vluchtigheid van deze trillingen waarmede het leven onze huid even aanraakt en waar hun ware persoonlijkheid dreigde verdeeld te geraken. Niets verscheen aan de oppervlakte dezer aangezichten, dat niet door den filter, door de zeef van het masker drong, niets dat aan zijn contrôle zou zijn ontsnapt.

Een tooneelspeler, die zijn masker schept, beoogt de grootheid. Wie zou

hem dit kwalijk nemen? Wie zou hem verwijten naar dit kunstpeil te streven, waar de aandriften, de verzuchtingen, de gevoelens van onrust en opstand in serene harmonie worden samengesmolten, waar alle beweging statisch wordt.

Ik geloof niet dat het dragen van het eigenlijke masker te verkiezen zou zijn. Het kartonnen masker beteekent de definitieve, onverbrekelijke onbewegelijkheid, terwijl het tot masker gespannen gelaat een altijd lenig evenwicht toelaat, waaruit het meesterschap van den Geest spreekt. Geest èn beheerschte Stof. Ik meen, dat de kunst deze contradictie broodnoodig heeft.

Mijn eerste herinnering als kind geldt het theater. Voor mijn geest zie ik een verhoog, waarop zich een praalbed met kussens bevindt. Personages in middeleeuwsch costume zongen een soort van wisselzang. En een vrouw liet haar haren tot aan haar middel golven. Ik keek geboeid toe en voelde maar al te wel, dat het geweldige genot dat me doorzinderde van een verboden soort was. Me dunkt dat ik toen voor de eerste maal de onloochenbare obsceniteit van het theater heb begrepen, de schaamteloosheid van een gebruik, dat personages op een verhoog plaatst opdat deze vóór de oogen van twee- à driehonderd toeschouwers hun binnenste als een kunstig raderwerk zouden uiteen nemen. Zelfs de burleske stukken zijn, daarmede vergeleken, argelooze spelletjes en betrekkelijk onschuldig.

Alleen de Poëzie redt het tooneel van de obsceniteit. Zij schenkt deze, meer bepaaldelijk, beteekenis en adel, zooals de liefde zekere gebaren veredelt.

Salacrou schrijft: ‘Ik heb de opvoering bijgewoond van sommige zeer realistische stukken, die zoo indringend een huiselijk tooneel of een twist in verband met overspel nabootsten dat ze me in verlegenheid brachten en ik me afvroeg door welk toeval ik de onwelvoeglijkheid zoo ver dreef, deze lieden die ik niet kende bij het reinigen van hun bezoedeld linnen in gesloten kring te bespieden en aldus hun intieme vuilnisjes te ontdekken zonder hen over mijn aanwezigheid verwittigd te hebben. Ik heb er nooit van gehouden achter een deur iets af te luisteren, zelfs als ik in een zetel zat. Dit is toekijkerskunst’.

Dit verhoog heeft, naar het schijnt, enkel in mijn verbeelding bestaan. In mijn kinderjaren zou ik nooit naar den schouwburg zijn geweest. Mijn ouders bevestigen zulks. Waarom leeft dan deze herinnering met de kracht van een obsessie in mij? Heb ik het werkelijk beleefd? Of is het een droom van een zoo dwingende nauwkeurigheid, dat ik hem met de werkelijkheid heb kunnen verwarren?

Maar dit heeft slechts belang voor mij.

Januari 1945.

Suzanne LILAR

De doode den

Hij sluit de deur, de grendel dicht,
onveilig is de winternacht,
hierbinnen houdt de hond de wacht,
de luiken toe, en maakt nu licht,

steekt 't vuur aan in de grauwe haard,
zit eenzaad bij de tafelpoot,
eet traag een snede roggebrood
en veegt de kruimels uit zijn baard.

Dan zit hij peinzend bij het vuur
verwarmt zijn mist-doorkilde lijf,
herdenkt zijn vroeg gestorven wijf
zijn schaduw kromt zich op de muur.

Op d'assche een handvol dennenhout:
op vlammen leken rood als bloed,
het knapt en knettert in de gloed,
- Och, allemaal onnoozle kout.

Het gansche jaar heeft hij gestaan
die doode den, bruin-roestig-ros
vlak aan den rand van 't blauwe bosch.
- Daar schoten ze de partisaan.

Zij kwam er iedren dag voorbij:
moest zij niet naar de klaver zien
en later ook de beeten wien;
- Geen reden tot: ‘Vergeef het mij’.

Die vroege morgen vond zij hem
zoo zwak, verhongerd, bijna dood,
zij gaf hem graag haar morgenbrood;
- kroop in zijn schuilplaats in de brem.

Zij was als de barmhartigheid
waschte zijn kleeren in de bron
lei ze te drogen in de zon;
- vergat haar vader en haar tijd.

Weer werd hij sterk, herwon zijn kracht
bereidde zich op nieuwe strijd
hield zich nog schuil een heele tijd
- zij bleef bij hem zoo meenge nacht.

Haar smeken gaf hij geen gehoor
hem lokte weer de vrije daad
tegen de zwarten en 't verraad
- hoe kwamen ze hem toch op 't spoor?

Maar wat in strijd is heldenmoed
als 't kwaad de overmacht behoudt?
de schoten echoden door 't woud
- de doode den was rood van bloed.

Hebt gij haar wit gezicht gezien
toen zij hem sleepten door 't gehucht
en op haar mond geen woord geen zucht
- Waarom mij geen vertrouwen bien?

Hebt gij haar niet gehoond, gevloekt
toen g'eindelijk van haar schande wist,
zij vlood het huis in nacht en mist
- god weet waar zij nu dekking zoekt.

Waar zwerft zij rond door weer en wind
waar vond ze werk, waar vond zij brood
waar vond ze troost voor zooveel nood
- waar schonk ze 't leven aan haar kind?

Hij huivert bij het doovend vuur,
zoo star heeft hij er in gestaard,
zoo bang heeft hij dat beeld bewaard,
schuw schuift zijn schaduw op de muur.

Twee kaarsen vlammen voor het kruis
de luiken weg, de grendels los
een lichtstraal schemert door het bosch
en wijst ze bei den weg naar huis.

Sidy DE KEYSER

Over sigaretten, wandelingen en vervelende romans

HET feit, dat Walschap en Roelants aan het bakkeleien geweest zijn om te bewijzen dat alleen hun eigen romans van de goede soort zouden zijn, is voor Herreman een springplank geweest om in een reeks voortreffelijke Boekuiltjes te vertellen wat voor een soort romans hij zelf het liefst leest, en welk roman hij zou schrijven indien hij er den tijd en het talent toe had. Dat hij daarbij erg vaag en utopistisch blijft, is niet zoozeer aan het gemis aan vakkennis en dito routine te wijten, maar wel aan het feit dat hij geprobeerd heeft, de verzuchtingen zijns harten in een technisch harnas te persen. De beste romancier zou bij een dergelijke poging even vaag en even utopistisch blijven, om de eenvoudige reden dat het werk, dat zelfs de meest gedegen romancier zich droomt, of dat hij, vóór hij zich aan het schrijven zet, concipieert, telkens en onvermijdelijk het werkelijk resultaat op bedroevende wijze in de schaduw stelt.

Inmiddels blijkt uit al deze schrifturen dat de belangstelling der literatuur-beoefenaars, mitsgaders deze van de luttele trouwe supporters, met onverminderde kracht van de literaire staatsprijzen naar den roman als Probleem is afgezwenkt. Dit is m.i. op zichzelf reeds een bemoedigend symptoom, omdat de Vlaamsche roman werkelijk een probleem is in den vollen zin van het woord. Ik had persoonlijk reeds het verdacht genoegen daar reeds op te wijzen in een gal-achtig artikel naar aanleiding van den jongsten staatsprijs voor het proza, over welke publicatie De Faun zich met een ziekelijken ijver ontfermde. Met deze korte informatie beoog ik niet, mezelf de glorie des vaandeldragers toe te eigenen. Er werd inderdaad, reeds toen ik nog aan de melkflesch lag, door hoogervernoemde heeren over het wezen van den roman gepalaberd, en de goedkoope ontboezeming die ik in De Faun loosde had eerder betrekking op den roman als sociaal-financieel dan wel als literair-technisch fenomeen.

Daar het den tweeden bugel niet past, de eerste trompetten de les te spellen, zal ik me niet in dit literair steekspel mengen met de gebruikelijke gedachte dat ik evenveel kans zou hebben als de anderen om een zeker aantal lezers er van te overtuigen dat alleen mijn eigen producten van de goede soort kunnen en moeten zijn. Zelfs de fabel van de honden en het been kan me daar niet toe verleiden. Deze lijdzaamheid kan verdacht schijnen van een jong en heetbloedig veulen, na den algemeenen wekroep tot meer leven in de brouwerij. Ik kan mijn zelfbeheersching echter scherpen op een precedent, want ik heb zelfs geen kik gelaten toen hoogervermelde eminences grises, voor de gelegenheid in een entente cordiale van wederzijdsche waardeering versmolten, onze Noorderburen bij monde van Elseviers weekblad gingen verkondigen dat er in het naoorlogsch Vlaanderen niets nieuws te oogsten was en dat uitgevers en lezers dus best deden hun materieele belangstelling voor het werk der entente te reserveeren. Ik heb me echter steeds in het bezit van een zekere dosis zin voor realiteit kunnen verheugen, en

ik heb me gelaafd aan de kannibaal-achtige gedachte dat ik hopelijk veel langer zal leven dan de huidige en zeer bedrijvige kampioenen. Verder voel ik me nog niet zoo bedreigd dat ik, in staat van vermeende zelfverdediging, van me af zou hoeven te bijten.

Daar Herreman echter, door zijn voortreffelijke deugd om zelfs in de bitterste verwijten geen graten te vinden, den oeretitel van de meest verdraagzame en ongevaarlijke aller gladiatoren ten volle heeft verdiend, wil ik, met zijn Boekuiltjes in de eene en met het oordeel des onderscheids in de andere hand, hem toch even wijzen op het feit, waar ik trouwens niet kan aan verhelpen, dat niet alleen in de poëzie onverhoedsche elementen hun verderfelijke rol spelen.

Herreman droomt er inderdaad van, een roman te schrijven waarvan iedere regel door zijn publiek met evenveel en onverminderde spanning zou gelezen worden. Natuurlijk is Herreman wijs genoeg om te weten dat dit een utopie is, wat hij dan ook gereedelijk toegeeft. Van deze utopie uit vertrekkende, spreekt hij met spijt over de nutttelooze herhalingen en uitweidingen, die zoovele goede werken ongenietbaar maken, ditzelfde spijt illustreerend met een paar voorbeelden die door enkele uitverkorenen gemakkelijk kunnen worden gelocaliseerd.

‘De roman, die langdradig wordt, zegt Herreman, gaat over een meisje en een man die elkaar zoeken omdat ze elkaar beminnen. Zij ontmoeten elkaar in de straat, dan in een garage, zij gaan samen wandelen in den regen, en dan in de zon, en dan nog eens in den regen, en zij hebben reeds lang alles gedacht en gezegd wat wij moesten weten, als de schrijver ze nog eens doet wandelen om alles te herhalen. In de plaats van de spanning te verhoogen, put de schrijver ze uit. Ik liet eens een auteur opmerken, dat zijn held 257 cigaretten rookte in zijn roman. Dat is ook juist, zei de schrijver. Jawel, zei ik, maar uw roman duurt twee jaar, en gij laat uw held toch geen 4 × 365 maal voedsel naar binnen nemen, en dat doet hij toch ook’.

Tot daar Herreman. Laat me, om alle misverstanden bij voorbaat uit den weg te ruimen, verklaren dat Herreman natuurlijk gelijk heeft. Maar ik wou toch zijn aandacht vestigen op een feit, dat voor velen erg belachelijk zal schijnen. Herreman zelf spreekt over den smaak van het publiek. Ik ken iemand die Faulkner terzijde legt omdat hij voor hem onleesbaar was. Ik heb den naam van dien lezer slechts kenbaar te maken om hem door een fanatieke menigte te doen lynchen. Verder zijn er boeken, die uitsluitend geschreven zijn of schijnen voor menschen die geen tijd hebben, andere voor menschen die van een boek een ganschen en ongestoorden avond wenschen te genieten en nog andere voor lui die met alles tevreden zijn als het hen maar over hun verveling heen helpt.

Vlaanderen heeft natuurlijk een verscheiden publiek. Het publiek, en deszelfs verlangen en voorkeur, zijn steeds meer verscheiden geweest dan de werken die het door zijn eigen schrijvers aangeboden kreeg. Vlaanderen heeft zelden een volumineus roman voortgebracht. Er werd in Vlaanderen veel en oppervlakkig verteld, omdat dit aangenaam en gemakkelijk was. Er werd zelden in een roman

een probleem ten voelen uit uitgebeeld, ontleed in al zijn schakeeringen, en in zijn volle verband tot het leven van de materie, den geest en het hart, gediagnoseerd. Indien dit gebeurd was, dan zou Herreman zijn noodkreet reeds vele jaren vroeger hebben kunnen slaken, omdat in dergelijke werken de vermeende herhalingen voor het grijpen liggen. De romans van Faulkner krioelen van herhalingen. In de romans van Huxley grijpen tientallen ontmoetingen plaats tijdens dewelke over de kunst gepraat wordt. Volgens het procedé van Herreman kon 'The grapes of Wrath' op tweehonderd bladzijden geschreven worden. Al die ondergeschoven hoofdstukken, waarin Steinbeck de individueele tragedie van de Joads op het massaal plan transponeert, zouden zonder bezwaar kunnen wegvallen. Wat heeft een haastig lezer bijvoorbeeld aan een bladzijden lange beschrijving van een schildpad? Misschien zou 'The Grapes of Wrath' dan wel een gecondenseerd meesterwerkje geworden zijn; maar wat het aan één enkele dimensie zou gewonnen hebben zou het ruimschoots aan de twee andere hebben verloren.

Ik weet dat Herreman het ook zoo bedoelde. Hij gebruikt Proust en Tolstoi als de uitzonderingen die den regel moeten bevestigen. Maar het is erg moeilijk een probleem te onderzoeken zonder in zekere mate te veralgemeenen.

Ten slotte is het argument 'spanning', dat Herreman met een zekere voorliefde gebruikt, heelemaal geen critische constante, maar wel een erg rekbaar begrip. Er is m.i. nog wel een andere spanning dan deze die misdadigheid en geheimzinnigheid als noodzakelijke ingrediënten behoeft. Wie van een dergelijke spanning houdt moet detectieveromans lezen.

Het is met de spanning gesteld als met de verbeelding. Er zijn al te veel menschen geneigd de verbeelding te associeeren met het verzinnen van gebeurtenissen waar een normaal verstand het noorden bij verliest. Is verbeelding niet eerder de gave, om gebeurtenissen en toestanden te verzinnen, die zoo eenvoudig lijken, dat ze van de alledaagsche werkelijkheid gecopieerd schijnen?

Evenmin kan de spanning door het fabrieksmerk 'mysterie' worden gemonopoliseerd. Er is ook een spanning die niet aan het einde van elk hoofdstuk een vraagteeken laat, maar die rustig in elk der romanfiguren groeit. Ik bedoel dat elk menschelijk karakter, in zooverre het de belangstelling van den schrijver opwekt, de stof in zich houdt om de spanning van den lezer gaande te houden. Steinbeck pasticheerend kunnen we zeggen dat een romanfiguur, die op het eerste zicht doodeenvoudig lijkt, erg ingewikkeld kan zijn. Dit 'gecompliceerde', dat in elk menschelijk wezen in meer of minder bewusten vorm aanwezig is, zal zich op velerlei wijze manifesteeren naarmate het door gevoelens, gebeurtenissen, of louter zintuigelijke waarnemingen wordt beroerd.

Hoe dit gecompliceerde door den schrijver aanschouwelijk wordt voorgesteld, is uitsluitend een kwestie van techniek. Men kan het in louter explicieten vorm doen, met essayistische nauwkeurigheid en dito bondigheid; men kan het ook uitvoeriger doen, volgens alle knepen die door eeuwen romankunst reeds werden geleerd. Het is noch Herreman, noch mezelf straffeloos toegelaten, een enkel technisch systeem als het eenig goede te aanbidden.

Dit alles heeft weinig belang. Ik meen dat een schrijver moet probeeren zoo eerlijk en zoo volledig mogelijk het menschelijk gemoed in al zijn mooie en minder aantrekkelijke facetten uit te beelden. Wat onze eigen literatuur betreft, twijfel ik minder aan de eerlijkheid dan aan de volledigheid. Het lijkt wel of zelfs onze eerlijkste schrijvers de wilskracht niet hebben om de problemen die het gemoed van hun eigen figuren stelt, verder te volgen dan het bestek van hun gebruikelijke tweehonderd kleine bladzijden (die er in een buitenlandschen bladspiegel amper vijftig zouden zijn) toelaat.

Tot Herreman sprekend zeg ik dus: Indien de man, die 257 sigaretten rookt, zich onder het rooken telkens duidelijker aan den lezer openbaart, laat hij er dan 500 rooken. Indien dit niet het geval is, dat hij ze dan in zijn zilveren koker houdt en ze tusschen twee hoofdstukken door in rook laat opgaan. Indien, bij het gebruiken van een avondmaal, de aanzittenden telkens een vaag gebleven facet van hun gecompliceerd karakter belichten, laat ze dan iederen dag voor de gebuchten van hun maag aanzitten. En laat het verliefd paartje wandelen, al was het twintig maal, als wij hen bij iedere wandeling maar beter leeren kennen.

Piet VAN AKEN.

Fransch-Belgische letteren

Suzanne Lilars 'Burlador'... of de getemde Don Juan

Sinds Tirso de Molina, man en monnik, zijn El burlador de Sevilla y convidado de piedra[1] de wereld inzond en voor Don Juan de triomfantelijke reis door allerlei literaturen heen begon, hebben honderden mannelijke dichters en dichterlijke mannen, uit een soort van begrijpelijke jaloerschheid allicht, er zich in gedicht, roman en drama op toegelegd het prototype van den Aartsverleider naar den duivel te wenschen; of, op afstand den onoverwinnelijken màn in hem bewonderend, accentueerden zij naar hartelust Don Juans demonisch karakter.

In haar drama in drie bedrijven 'Le Burlador'[2] eerbiedigt Suzanne Lilar den fellen glans, dien Tirso's genie aan de door hem geschapen Don Juan-mythe verleende; maar ze heeft er zich niet door laten verblinden en een Don Juan gecreëerd, die aanvankelijk zijn traditioneele rol speelt en Isabella overwint, doch ten slotte - ik zal niet zeggen haar ondergeschikte en haar gevangene, al heeft het er wel een trek van weg - haar even-waardige, haar trouwe partner wordt tot in den dood. In een tijd van vrouwenemancipatie als de onze is het logisch, dat een vrouw beproeft om Don Juan te normaliseeren en tot zijn gewone menschelijke gestalte te herleiden. En mevr. Lilar heeft naar Don Juans diepste zielenroerselen gepeild, om ook den mensch uit het monster te halen en de door verschillende schrijversgeslachten te strak getrokken grenzen tusschen goed en kwaad wat losser te schetsen: eveneens logisch in een tijd, waar de psychanalyse een nieuwen en even onverkwikkelijken blik heeft gegund in 's menschen verborgenste diepten. De auteur laat Isabella aan Don Juan zeggen: 'Les hommes vous détestent. Ils s'écartent de vous comme d'un maudit'. Met een vrouwelijk en quasi moederlijk excuus noemde ze hem bijna 'L'ange du Démon'; maar haar fijne intuïtie hield haar van dien mannelijken rebellendurf terug, en wijselijk heeft ze den schijn van Tirso's Juan-mythe geëerbiedigd. De heldin Isabella, haar medium, onthult evenwel haar spontaan-vrouwelijke bedoeling: het zwakke geslacht te wreken door Don Juan uiteindelijk te temmen. Maar mythen zijn taai; en al leven we in een tijd, die zelfs in Caïn, Judas, Nero, Caligula, Pilatus en andere klassieke monsters haar rehabilitatiemogelijkheden zoekt door er een greintje menschelijkheid in op te sporen of door eenvoudigweg in demagogische brani-achtigheid de rollen om te keeren, toch slaagt niemand er in, het door de eeuwen gestereotypeerde volledig te verdraaien.

Als moderne poëtische zielsontleding houdt Suzanne Lilars stuk kloek stand

(1) Een van zijn vertalers, de Fr.-Belg. dichter Ch. Potvin, vond steen niet edel genoeg en maakte er marmer van.

(2) 'Le Burlador' (Ed. Les Artistes Réunis, Brussel) bekwam onlangs den Edmond Picard-prijs voor Letterkunde.

tegenover Tirso's stevige 17de-eeuwsche tooneelmachine; en dit is wel het beste bewijs van haar kunnen; maar wat de typeering van den Verleider betreft, heeft het derde bedrijf (Don Juans 'bekeering', zijn plotse geschiktheid tot het trouwe partnerschap; dus Isabella's triomf èn op den Spaanschen aartsvlinder onder de mannen, èn op al de andere vrouwen) me niet overtuigd. Don Juan is er zijn legende ontvlucht en van een verweekelijkte sentimentaliteit, die me terug naar Tirso's Burlador doet verlangen, ondanks al diens kunst- en vliegwerk, stijlhouterigheid en pompeuse pseudoclassieke ornamentiek. In Suzanne Lilars stuk mis ik Tisbea en Don Juans vader, in Tirso's werk Dona Mariana, Dona Mercedes en de achtjarige Rosaline (haar gesprek met Don Juan: een ware vondst!) Ook Tirso's stuk kan niet volmaakt worden genoemd. Maar hij is meer een tooneelman, tot in zijn knepen toe. Mevr. Lilar huldigt een andere tooneelconceptie. Zij noemt haar werk een 'essai de poésie dramatique'. Als dusdanig hecht zij veel minder belang aan plastiek en actie dan aan de muzikaliteit van haar taal en de zielkundige karakterontleding. Niet w a t men voorstaat, maar h o e men het uitvoert, is van essentieel belang. En door 'Le Burlador' bewijst de schrijfster voldoende haar theorie in een levende praktijk te kunnen omzetten.

De zeven vrouwen uit haar stuk (de verschillende leeftijden, standen, karakters, geestesgesteldheden) zijn alle rijk verscheiden en buitengewoon genuanceerd belicht. De mannelijke rollen vervullen hier een meer secundaire taak, behalve Don Juan natuurlijk, wiens evolutie volledig wordt ontleed.

Ik wil ten slotte nog wijzen op mevr. Lilars rijke en harmonieuze tooneeltaal, die de verworvenheden van de Fransche classieken zoowel als van de impressionnisten en symbolisten niet versmaadt, op haar levensinzicht en -wijsheid, zich uitend in meer dan een schitterend aphorisme, op de voor een vrouw ongewone durf om de troebele gebieden der zinnelijkheid te onderzoeken en op den soms overdreven lof van het Vleesch ten koste van den Geest, op een paar te opzettelijk lang uitgebate vondsten (het handen lezen, bijv.).

Dit debuut roept, als verschijnsel, Maeterlinck's 'Princesse Maleine'-tijd voor den geest. Moge mevr. Lilars verder werk zulks bevestigen! Een Belgische hoog-geestelijke tooneeltraditie wordt voortgezet. Twee mannen: Maeterlinck, Crommelynck, en nu een vrouw: Suzanne Lilar.

Victor van der Eecken

Zelfs als men niet weet, dat Victor Van der Eecken een sympathieke, Franschtalige Gentenaar is, ruikt, ziet, hoort en ondergaat men de Gentsche atmosfeer reeds van de eerste bladzijde af van zijn boekje 'Rien qu'une ville'. Hij schetst er de verschillende aspecten van, zooals vóór hem zoovele Gentsche schilders, etsers en teekenaars ze reeds gesuggereerd hebben. En Van der Eeckens kijk op menschen en dingen laat niet den minsten twijfel nopens zijn afkomst toe: hij is van de 'familie' waarvan zoovele Gentsche auteurs ('flaminganten' zoowel als 'franskiljons') deel uitmaken, van het ras der verteederde spotters.

Hij laat zich door zijn vrienden ‘Tito’ Van der Eecken noemen (Tito, zonder den maarschalkstitel van den Zuidslavischen partisanenleider). Daar is misschien wel wat dandyisme mee gemoeid, maar toch vooral kinderlijke opgetogenheid.

Van de stad Gent geeft Van der Eecken een psychologisch-dichterlijke doorsnede, een panorama niet in enkele groote lijnen, maar in een mozaïek van zeer precieuse en zeer speciale instantaneetjes. Maar vergis u niet, lezer(es), aan zijn foto-shopstijl; V.d.E. is beter, oneindig veel dieper dan de knapste fotograaf. Al heeft het er den schijn van, dat hij u een albumpje wil aanbieden, een reeks éphémérides of verloren hoekskens, ge zult alras ondervinden, dat de blik van den auteur veel verder reikt dan de oppervlakte. Goede journalistiek, zeker; maar ook Gentsche Comédie Humaine in microscopisch kleine blokjes. Met zijn airs de rien du tout, met zijn volubiel gepraat van levensgenieter en filozoof à la Gaston Colle, bezit V.d.E. een benijdenswaardig talent van chroniqueur en goedmoedig menschenkenner, die onzen en zijn tijd niet wil verliezen met Balzaciaansche romanconstructies. Zijn liefde voor zijn stad is zóó groot, dat ook hij durft overdrijven in het voordeel van Gent en in het nadeel van de Gentenaars. Maar hij is de eenige niet, die zich daaraan bezondigt. Ik hou van ‘Rien qu'une ville’, dezen roman-in-prozagedichtjes, dit panopticum van sarcastisch en toch niet eenzijdig bekeken Gentsche burgerluitjes, deze leuke mengeling van stadszichten, tranches de vie en levenswijsheid.

Victor Van der Eecken, Franschtalige ‘broer’ van Richard Minne e.a., ik ben blij uw werkje te hebben gelezen, ge zijt van de ‘familie’. Ik heet u welkom, in afwachting dat ik u ook ‘Tito’ mag heeten.

Dr. Gontran van Severen

Vóór 1940 had ik in het tijdschrift ‘Le Flambeau’ studies over Corneille, Faguet en Thibaudet gelezen, onderteekend met dien expressieven naam. What's in a name, zei Shakespeare reeds. Een Vlaming, die zich voor Fransche literatuur interesseerde?... In een land, waar Walen soms Frans Depooter heeten en Vlamingen Robert de Namur, is men dit nooit zeker. ‘Gontran’ klinkt aristocratisch en franskiljonsch, ‘van Severen’ gewoon-burgerlijk, en sinds Joris of George van Severen ook Vlaamsch-politisch. In Vlaanderen liggen politiek en literatuur vaak zoo roekeloos dicht bij elkaar. Daarom: het beste was, er voorloopig niets over te zeggen.

‘Cyriel Buysse - Extraits Choisis, notice et notes de M.G.V.S.’ bracht een paar jaren geleden de eerste opheldering. En ik dacht: Buysse, die van meer dan één Gaëtan en Cie in zijn minder bekende, want minder geslaagde burgeren nobiljonromans een weinig geflatteerd portret schilderde, heeft dan toch in dezen sympathieken Gontran - een degelijken doctor en burger, vermoed ik - een verkleefden ridder-met-de-pen gevonden...

Dan gaf de ‘Office de Publicité’ Gontran Van Severens flinke studie over Karel Van de Woestijne. Na een daad van piëteit tegenover Buysse, den demo-

cratischen aristo, een aandoenlijke hulde aan V.d.W., den aristocratischen democraat!

Waar zoovele Gontrans en andere Van Severens er op uit waren (of zijn) om te scheiden, wat geestelijk naast elkaar staat, verdient dr. Gontran Van Severen, zijn naam alleen reeds is een synthese, daar hij de tegenstrijdigheden verbindt, onzen vollen lof, om de wijze, waarop hij Verhaeren, Maeterlinck, Gezelle, Van de Woestijne, Vermeylen, Fernand Séverin, Baudelaire, Valéry e.a. in één zelfde schoonheidslicht bekijkt.

Simone Bergmans

Hetzelfde schoonheidsverlangen heeft de auteur van 'Moi, ce malade' bezield, toen ze 'Rencontres - Musique et littérature' (Office de Publicité) schreef, opgedragen aan de nagedachtenis van Charles en Paul Bergmans, haar grootvader en haar vader, beiden bekende musicologen. Erfgename van een stevige cultuurtraditie, put Simone Bergmans hier uit de schatten van geest en gemoed. Haar werk getuigt van eruditie, een eruditie die niets nieuws meer brengt, maar didactisch èn esthetisch, geleerd èn gecultiveerd is; eruditie die een tweede natuur werd. Vulgariseerend i. pl. v. baanbrekend. Niet meer het nuttige, maar het mooie, sierlijke weten. Zij bouwt geen tempel meer op; maar kent de kunst hem te bewaren en Schoonheids eeuwig vuur te onderhouden. Bewaarderkunst, vrouwenkunst.

Jeanne Plateau

En ik denk aan enkele Gentsche patriciërshuizen, waar een eeuw stoffelijke en geestelijke weelde tal van private musea oprichtte die voor het oog van de profanen gesloten blijven en waar het goed is met gastheer en -vrouw over dergelijke onderwerpen te praten. En in verband met dit alles heb ik, belust op een volledige gamma van geestelijke genietingen, ook enkele gedichten opnieuw gelezen uit den posthumen bundel van Jeanne Plateau, kleindochter van Joseph en dochter van Felix Plateau, dichteres en akwarelliste: zij ook, zoo vertrouwd met de onmerkbare kunstgrensgebieden. Het is vandaag juist 9 jaar geleden, dat ze stierf...

Gent, 6 Mei 1946

Jean BAUDOUX

Fransche letteren

Een surrealistisch romanschrijver: Julien Gracq

OMDAT het zoovele onvermoede vergezichten op de wereld heelt geopend - op de kimmen en afgronden vooral, weinig of niet op de vlakten - is het surrealisme[1] sedert het uitsterven van het symbolisme, wellicht als de eenige literaire school te begroeten, welke tot een grondige vernieuwing van de poëzie heeft bijgedragen. Daarentegen is het surrealisme op het gebied van het scheppend proza nog altijd in gebreke gebleven. Mij vaak afgevraagd hebbend 'waarom', heb ik mezelf tot antwoord gegeven, als mogelijke verklaring van deze naast zooveel rijkdom opvallende armoede, dat het wellicht uiterst bezwaarlijk zou zijn in een roman diezelfde lyrische hoogspanning vol te houden, waartoe de surrealistische dichter binnen het bestek van een doorgaans korter gedicht bij machte is zich op te werken, zonder zich aan opschroeverij of grootsprakerigheid te bezondigen; dat het even lastig zou zijn al die verrassende, ietwat verbijsterende, maar daarom slechts in schijn ongerijmde associaties tusschen de uiterlijke wereld en de innerlijke op te roepen, waarin juist een der eigenaardigheden van de surrealistische opvatting ligt, wanneer deze tot uiting komt in beelden, terzelfdertijd rijk aan geestelijken inhoud en aan spontane, bijna zuiver intuïtieve ontroering, zelfs aan automatisme, en welke, krachtens de gebruikelijke denk- en gevoelsnormen niet bij elkaar behoorend, door den dichter als bij tooverkracht naar elkander worden toegehaald en, met maximale intensiteit geladen, den schok veroorzaken, welke de wereld met glanzen en weerlichten omhult, beurtelings in hemelschen en duivelschen gloed. Ook omdat het niet doenlijk zou zijn in wat in den traditioneelen zin een 'roman' wordt geheeten, en waarin onvermijdelijk een diepe realistische inslag voorkomt, van het begin tot het einde een geestelijke atmosfeer te scheppen, welke iets van het magische weg heeft (niet van het feërieke, noch van het fantastische) en van het extatische. Daarentegen zijn er in de surrealistische levens- en kunstleer heel wat aspecten, welke zich uitstekend tot een oorspronkelijke epische bewerking leenen: die heftigheid en die verbittering, rijk aan Nietzscheiaansche levensdrift en wilskracht en, daarmee gepaard, die geest van nihilistische ontkenning; die zin van verzet en opstandigheid, welke niet eens voor smaad, schimp en hoon, voor een clowneske boertigheid of een verguizende satire terugschrikkend, zich in het scandaleuze en het revolutionaire uitleeft; die ingewoekerde romantische drang naar avontuur en sensatie; die diepe erotische inslag; dat geloof aan wonder en tooverij en aan al de duistere krachten van droom en instinct, naast die metaphyssische diepzinnigheid... Wat er ook van zij, behalve een paar jeugdwerken van Aragon - uit den tijd toen hij nog tot het

(1) Van surrealisme gesproken, verwijs ik naar het onlangs verschenen, buitengewoon belangwekkend boek van Maurice Nadeau, 'Histoire du Surréalisme' (Editions du Seuil, Parijs, uitgever).

surrealistisch cenakel behoorde - o.a. den verrassenden ‘Paysan de Paris’, en een paar even ergerlijke en pakkende verhalen van André Breton, o.a. het hallucinatorische ‘Nadja’, valt er in de surrealistische balans niet veel op den post ‘proza’ te boeken. Bovendien zal men bezwaarlijk een benaming als ‘roman’, of een soortgelijke, op een dezer fragmentarische en in hoofdzaak autobiografische werken toepassen, vermits ondanks alles de roman bedoelt een verhaal te zijn, een chronologisch voortschrijdende uiteenzetting van feiten en handelingen, in verband met één of meer personen, binnen een bepaalde ruimte, binnen een bepaalden tijd. Wat Breton betreft, slaagt deze er enkel in door een herhaald beroep op het droomleven - op den, wakend of slapend, eerst louter instinctief onderganen, daarna in eeniger mate geleiden droom - den raadselachtigen samenhang tusschen werkelijkheid en bovennatuurlijkheid, tusschen het stoffelijke en het psychische, ook tusschen het bewuste en het onbewuste aanvaardbaar te maken. Een ‘avontuur’, - zelfs een geestelijk avontuur, - zooals weleer in zekere symbolistische romans, of, nog minder, een ‘intrigue’, een vertelling met een inleiding en een ontknooping, zooals in den anecdotischen roman, of zelfs de min of meer volledige en diepgaande kenschetsing, langs wegen van geleidelijkheid, van enkele ‘helden’, zooals in den psychologischen roman, zal men voorzeker van deze prozawerken niet verwachten. Georges Ribemont-Dessaigne's verhalen komen me voor als tot een soort van naar het paradoxale toegespitst expressionnisme, op de grens van het fantasmagorische, te behooren, veel meer dan tot het eigenlijk surrealisme.

Verder naar een verklaring zoekend, valt het me ineens te binnen, dat ook nog de hooge eischen, welke door de vertegenwoordigers van een beslist antirealistische, om zoo te zeggen anti-prozaïsche strekking aan den stijl worden gesteld, voor hen een beletsel te meer moeten zijn om, gelijk de eerste de beste romanschrijver, in de taal van alle dagen de meest dagelijksche episoden uit het bestaan van een romanfiguur, die doorgaans niets buitengewoons vertoont, na te vertellen of met nuchtere zinnetjes, zoo methodisch mogelijk, het menschenhart te peilen, volgens de traditioneele, maar daarom wel eens doellooze en veelal ontoereikende, want noodzakelijk aan de oppervlakte blijvende procédés van wat ik de rationeele psychologie zal noemen. Van psychologie in den beperkten zin des woords - van ontledende psychologie, volgens het Cartesiaansch begrip - kan bij deze auteurs geen sprake zijn. Zou 't hun wel mogelijk zijn hun helden in die egale, die aardsche belichting te zien, welke hun zou toelaten er het portret van te teekenen, beurtelings met klaarten en schaduwen, totdat deze ons op den duur als bekenden voorkomen? Waar deze auteurs niet buiten het geheim kunnen of willen en zich enkel voor het ongewone en het zeldzame, om niet te zeggen het zonderlinge en het aanstootelijke interesseeren, ligt een zoo positieve kenschetsing van den doorsnee-mensch uiteraard buiten den kring van hun belangstelling. En moesten ze dan toch probeeren zinrijker te zijn, en hun helden meer te vergeestelijken, dan zou een andere hinderpaal op hun weg oprijzen: de symboliek. Dan zouden ze het gevaar loopen eenvoudig den gemoedstoestand hunner personnages in

‘teekenen’ te vertolken. Bij alle symbolistische schrijvers - ook deze beweging heeft talrijke dichters en heel weinig romanciers voortgebracht - is er ongetwijfeld wisselwerking van binnen naar buiten, maar wordt ondanks alles meer van de binnenwereld op de buitenwereld overgedragen, dan omgekeerd. 't Is zijn gemoedsstemming, welke door den symbolistischen dichter op de natuur wordt uitgestraald, uit zijn ziel medegedeeld aan de objecten waarin hij zijn aandoening belichaamt. Bovendien is de symbolist in de meeste gevallen nog een impressionnist, die in droomerijen behagen schept, liefst de meest weemoedige, en zich in esthetische bespiegelingen verlustigt, maar zelden het bestaan in zijn algeheelheid aanvaardt, met zijn leelijkheid, zijn dwaasheid, zijn wreedheid, in zijn verdorvenheid, zijn meest bevreemdende afwijkingen. Waar de surrealisten vaak van hun misprijzen voor al dat weeke en teedere in het gevoel, dat passieve en laatdunkende in de levenshouding, dat estheterige en onbestemde in het woord blijk hebben gegeven, is het voor hen uitgesloten zich in een richting te bewegen, welke aan het symbolisme zou verwant zijn.

Mij dunkt, dat zoo er bij den surrealistischen dichter - zooals bij elken waren dichter - ook een wisselwerking van binnen naar buiten plaats vindt, de gevoelsassociatie hoofdzakelijk van-buiten-uit wordt teweeggebracht. Het geziene, het ervarene neemt hij in zijn eigen wereld op, om het daar ten volle te herscheppen tot een eenheid, welke zoowel sensorieel als geestelijk is, en waarin overheerschend is en blijft het opgevangen beeld, de ondergane indruk, het oerbeeld dat hij met zijn innerlijk leven vermengt, in de eerste plaats met alles wat daarin tot zijn onder- of bovenbewustheid behoort, zoodat de overzetting veel radikaler is dan bij den symbolistischen dichter. Daar hij aan de werkelijkheid talrijker elementen ontleent en deze tevens met meer elementen van zijn psychisch wezen verbindt, zal in den regel zijn dichterlijk oeuvre minder het karakter van subjectiviteit vertoonen, ook minder louter sentimenteel of louter sensualistisch aandoen. Tevens is hij algemeener en, de grondige transmutatie der realiteit ten spijt, veel wezenlijker. Bij de besten onder de surrealistische dichters vinden we daarom iets cosmisch terug, dat soms zoo diep en tevens zoo zuiver, ook zoo grootsch, zoo profetisch aandoet, trots al hun cynisme en al hun perversiteit. Maar de vraag is: hoe al dat onverwachte en al dat overlegde in een doorloopend verhaal in proza te versmelten, door al de episoden heen, welke er den logischen gang van bepalen, al dat tegenstrijdige en al dat zonderlinge aanvaardbaar te maken?

Voor vele lezers, die met onvermoeide belangstelling de ontwikkeling van de surrealistische kunst volgen, is het daarom een heele verrassing geweest den in 1940 verschenen roman van Julien Gracq, ‘Au château d'Argol’[(1)] te lezen, en nadien, in 1945, zijn tweeden, ‘Un beau ténébreux’[(2)]. Romans in den waren zin des woords, en waarin nochtans de regels van het surrealistisch spel geëerbie-

(1) (José Corti, Parijs, uitgever).
(2) (José Corti, Parijs, uitgever).

digd worden en inz. de ambitie om uit de hedendaagsche werkelijkheid mythen te voorschijn te tooveren, het concrete met het vizioenaire te paren, het intuïtieve met het overwogene, het frissche, bijna het naïeve met het erotische en vooral het heiligschendende met het sacrale, in een terzelfdertijd eenvoudige en hooggestemde taal. Welke betrekkingen Julien Gracq onderhoudt met de weleer uiterst gesloten, thans wellicht door den oorlog uiteengeslagen surrealistische ‘groep’, welke verhouding er bestaat tusschen de waarschijnlijk door de gebeurtenissen voorbijgestreefde surrealistische ‘leer’ en zijn persoonlijke kunstopvattingen, is mij onbekend. Maar 't komt mij voor, dat het surrealisme als beweging thans beschikt over een romanschrijver van universeele beteekenis, dezen waarop het zoo lang vruchteloos heeft gewacht.

‘Au château d'Argol’. Vreemde roman, ietwat duister en opgeschroefd bij pozen, en lichtelijk melodramatisch in zijn heftigheid, maar buitengewoon aangrijpend en boeiend als het bewogenste avonturenverhaal; waarvan de lezer een onvergetelijken indruk bewaart, welke als een obsessie in zijn geest blijft zweven. Een stuk leven, dat door den droom transcendentaal herschapen wordt tot dit lyrisch-episch brok, met zijn woeste en overfijnde, soms Shakespeariaansch aandoende grootheid. Met de meest bescheiden middelen nochtans wordt uit een bijna banaal voorval het wonder te voorschijn getooverd, uit een bekend stuk landschap het mysterie gepuurd. Want op eerste zicht hebben we te doen met een werkelijk gebeuren, evenals met een werkelijk decor. Maar het eene en het andere worden ontdaan van hun gewoonheid, door de poëtische verbeelding en de metaphysische visie van den auteur gedramatiseerd en tot het zinnebeeldig-mythische van een modern sprookje van liefde en haat, van leven en dood verheven, omhangen met een plechtigheid, een vervoering, een wijding, welke in den modernen roman eenigszins vreemd aandoen. Men dient het boek met evenveel aandacht als sympathie te lezen, wil men er den verborgen zin van vatten, en nog is men niet altijd zeker van de interpretatie, welke men er aan geeft. Misschien zal het den al te nuchteren lezer bevreemden en teleurstellen door wat hij meenen zal er aan overspanning, raadselachtigheid en tooneelmatigheid in te ontdekken, en misschien is het inderdaad niet geheel van deze gebreken vrij te pleiten; voor wie zich in deze saga inleeft, ligt er daarentegen iets in van den zwoelen luister van Wagner's mystische drama, van ‘Tristan’ of ‘Parsifal’, op welker motieven trouwens meer dan eens gezinspeeld wordt.

Het kasteel Argol is gelegen ergens in Bretanje, in een wild en van nature uit fabelachtig landschap, dat door Julien Gracq wonderbaar beschreven wordt, als een wezenlijkheid in een wereld van droom en legende; op een bijna ongenaakbare hoogte, op de rotsen, in een oneindigheid van bosschen, heidevlakten en moerassen, boven de zee, rijst het in de wolken op. Een oud slot, met hooge zalen, dikke gewelven, geheime gangen, het gewenschte decor voor een ‘black novel’. Van meet af aan, door een angstig voorgevoel gedreven, beseft men als iets onvermijdelijks, dat in dit nieuwe Monsalvaat, huiveringwekkende gebeurtenissen zich zullen afspelen. Zoo in het slot geen spoken rond-

dwalen, of geen heksen in de zolders huizen, of in de onderaardsche krochten geen geketende gevangenen zuchten, is 't de held van het verhaal - onverwachts eigenaar van dit kasteel geworden - die deze spoken en heksen in zijn brein ontketent, die deze boeien rond zijn ziel draagt, als zijn predestinatie.

Door een intiemen vriend, die bij hem op bezoek komt, wordt in het kasteel een onbekende vrouw - 'âme de feu et de glace' - binnengeleid. Welke hare betrekkingen met dezen gezel zijn, wordt ons niet toevertrouwd, evenmin als de juiste verhouding tusschen beide onafscheidbare vrienden, geestelijke medeplichtigen in allerlei experimenten.

Tusschen deze mannen geplaatst, draagster van hun noodlot, wordt Heide de aanleiding van het drama, dat zich tusschen de drie personen zal ontspinnen, eindigend met de wreede verminking van de vrouw door den eene, den doodslag op zijn vriend door den andere. De vrouw valt als zoenoffer, niet van geslachtelijke jaloezie, maar omdat ze de twee vrienden van elkaar vervreemdde. En de man wordt uit den weg geruimd, niet uit wraakneming, doch uit zucht naar bevrijding, uit geestelijk verweer. Wat verder van den overblijvende gewordt, laat de schrijver andermaal in het duister. Eens gered uit wat wellicht voor hem een banaal en vernederend liefdesavontuur zou zijn geworden, tevens verlost van den geestesverwant, die hem bij deze bezwering heeft geholpen, maar daardoor zijn rechten te buiten is gegaan, en die alleszins zijn rol heeft uitgespeeld, staat de held weer alleen in het leven, verwoest en toch beschikbaar voor een nieuw avontuur. Hij heeft eenvoudig de macht van het noodlot ondergaan, den vreemden doem, dien we van het eerste oogenblik van zijn aankomst in het kasteel vermoed hebben, toen hij in het verlaten kerkhof, op een grafsteen, den naam van de hem toenmaals onbekende vrouw griffelde, op den zerk waaronder deze later zal komen rusten. En zoo zijn ook de anderen bezweken onder deze ongeschreven wet, het doodsgebod, krachtens hetwelk hun jong leven in een tragisch conflict moest worden voltrokken.

Bijzonderheden van zuiver inlichtenden aard omtrent deze personnages worden ons niet verstrekt, noch over hun verleden, noch over hun uitzicht, noch zelfs over hun karakter. Immers is 't geen realistische of geen psychologische roman, dien we te lezen krijgen. We zullen deze drie helden nooit volledig kennen, behalve in hun geheimste essentie, juist degene welke ons door de meeste romanciers wordt onthouden.

Alleen op hun innerlijk leven wordt soms wat klaarte geworpen, in een tooverachtigen schemer, waar nog veel in de schaduw blijft, veel van wat we gaarne zouden weten, terwijl andere trekken schel belicht zijn. Ze eten niet, ze praten niet, noch minder flirten ze; ze praten niet over koetjes en kalfjes. Voortdurend gaan deze uitzonderlijke wezens geheel en al in hun geestelijke sfeer op, intens, ietwat bezeten, als in een staat van bestendige vervoering, zich bewegend in hun ideëele wereld van kunst en wijsbegeerte, van schoonheid en geheime wetenschap, en 't is met gespitste zintuigen en met verscherpte sensibiliteit, dat ze vorschen naar een mysterie, dat ze overal, in hen en buiten hen, aanwezig

weten, bijna als slaapwandelaars, dat ze, hun op het oogenblik hunner ontmoeting nog omsluierd maar onafwendbaar fatum tegemoet schrijden.

Misschien zal ‘Un beau ténébreux’ minder in den smaak van de aanhangers van het orthodoxe surrealisme vallen, aangezien daarin de stemming minder legendarisch is, het gebeuren minder vreemdsoortig en de omkleeding minder esoterisch, en zal het daarentegen den gewonen lezer meer bevallen, omdat we ten slotte te doen hebben met een meer aan het traditioneel concept beantwoordend verhaal, waarvan tevens minder verborgen is de zin. 't Is in een werkelijk decor, in een soms met een uiterst verfijnd impressionnistisch, meer dan expressionistisch, uitbeeldingsvermogen voorgesteld landschap, dat de roman zich afwikkelt, met talrijke personnages, waaronder er verschillende amper ‘abnor maal’ zijn, naast andere, in dewelke we helden van het uitzonderlijke slag dezer uit het ‘Château d'Argol’ herkennen, en met allerlei episoden van uiteenloopenden aard, waarvan er verschillende in een zedenbeschrijvenden roman, onder de beste, zooals er tusschen de twee wereldoorlogen enkele geschreven zijn - soms denkt men aan Marcel Proust of aan André Gide - niet misplaatst zouden zijn. Desondanks is ook dit werk ongewoon; speelt het zich op een heel ander plan dan het alledaagsche af; ontvouwt zich, in de diepte, achter het uiterlijke vertoon een tweede bestaan, veel geheimzinniger en tragischer, waarin de menschen, van hun modieuze kleedij ontdaan, naakt verschijnen, met hun hartstochten, hun driften, hun perversies, geheel anders dan ze in den omgang schijnen te zijn. Tevens is dit tweede werk van Julien Gracq nog ‘ontstichtelijker’ dan het eerste, als manifest van den vrijgevochten, niets of niemand ontzienden mensch, die zijn weg volgt, zonder er een duimbreed van af te wijken. Juist omdat de wereld van ‘Uu beau ténébreux’ schijnbaar reëeler is, minder metaphysissch, en de intrigue gemakkelijker te volgen, en de afwisseling aan personnages rijker, mag het door den auteur bereikt resultaat nog verrassender heeten. Misschien is het voor een schrijver heel wat gewaagder met bijna klassieke middelen zoo'n roman aan te durven, en er het opstandige en het demonische van te vermommen onder een veel minzameren schijn.

Eens te meer bevinden we in ons Bretanje, maar thans in een vrij mondaine badplaats, in een heel comfortabel hotel, waar allerlei beminnelijke gasten elkaar toevallig ontmoeten. En 't ziet er uit alsof niets buitengewoons ooit de rust en de verveling van deze banale plek zal komen verstooren. Tot den dag dat de mooie, rijke Allan verschijnt, die er zijn laatste dagen komt slijten, vast besloten op den dag en de wijze, die door hem gekozen zullen worden, een einde te stellen aan een bestaan, dat geen zin meer heeft. Niets zal hem van zijn ‘acte gratuit’ kunnen weerhouden, zelfs niet de liefde, die hem onverwachts wordt geboden en waarin hij wellicht zijn ‘geluk’ zou hebben kunnen vinden. Waar we de kans liepen in Allan al de afgesleten helden van de Romantiek - Werther of Don Juan of Faust, om niet eens van de schepsels van den Marquis de Sade of van M.G. Lewis te gewagen - vereenigd terug te vinden, maken we kennis met een voorzeker niet argeloozen, maar in den grond eenvoudigen jongen man van

onzen tijd. Noch engel, noch duivel. Geel comediant. Geen proseliet. Nog minder een gek. Niet als een wanhopige zal hij zijn daad plegen, evenmin als een held, noch deze als een voorbeeld stellen. In stilte zal hij uit een wereld verdwijnen, waarin het hem niet langer mogelijk is te aarden, na van zijn laatste dagen lustig en intens te hebben genoten, nochtans niet zonder, enkel door de verschijning van zijn brandende personaliteit, heel het vreedzaam bestaan van het badplaatsje onderste boven te hebben gekeerd, den geest van zijn gezellen diep beïnvloed.

Zoo de vrijwillige, lang overwogen, in zekeren zin vreugdige zelfmoord, de zelfmoord als bevrijding, het hoofdthema van ‘Un beau ténébreux’ is, ontdekken we er een tweede in, bijna even overmachtig: de liefde als daad van geweld, als onweerstaanbare kracht, waarbij alle berekeningen en conventies van geen tel meer zijn, waarbij alleen het toeval de paren bindt en ontbindt, waarbij in de omstrengeling van twee naakte lichamen ook twee zielen naar elkander neigen, en naar hun diepste wezen tasten, den ondergrond van hart en zinnen. Ook hier doemen tusschen de tafereelen van water en land vele den surrealisten duurbare vizioenen op, waarin poëzie en mysterie de werkelijkheid transmuteeren, waarin de droom de realiteit verhoogt. Geheim der dingen, geheim der menschen, nabij het geheim van de ruischende zee of van het fluisterend woud.

Weinige moderne Fransche auteurs bereiken de densiteit, d.w.z. de volheid en de spanning, van Julien Gracq's proza, die fijne en diepe stemmigheid en die stille en zwierige grootschheid, die gebondenheid en die explosiviteit, houden er een trant op na terzelfdertijd zoo ongezocht en zoo overlegd, natuurlijk en kunstig in dezelfde mate, even ontbloot van effectmakerij als van gemakzucht en die zonder de minste verslapping zin- en beeldrijk blijft, gansch het boek dóór. Een eigen, fonkelnieuwen stijl, voldragen en prachtig, en die nochtans - o, eenig wonder van de Fransche letterkunde! - klassiek mag heeten, in dien zin dat hij een niet-verstarde traditie voorzet en vernieuwt, een stijl waarin we, wanneer we ons oor tegen de schelp leggen, iets van Racine (ja, ja, van Racine, schrijver van verzen met pre-surrealistische sonoriteit als: ‘C'était pendant l'horreur d'une profonde nuit’, of als ‘Ariane, ma soeur, de quel amour blessée, vous mourûtes aux bords où vous fûtes laissée’, of als ‘C'est Vénus tout entière à sa proie attachée) en iets van Hugo en van Lautréamont, van Rimbaud en Nerval, maar ook van Breton en Eluard terugvinden, en daarbij nog wel het meest van Julien Gracq zelven, dichter-romanschrijver van onzen tijd.

André DE RIDDER

In memoriam Lord Keynes

OVER John Locke schrijft Paul Hazard in zijn meesterwerk ‘La Crise de la Conscience européenne’: ‘D'abord, il était Anglais: donc, il pensait profondément.’ Deze zeer algemeene en zelfs gewaagde uitlating zal waarschijnlijk niet door iedereen onvoorwaardelijk bijgetreden worden. Wie zou haar nochtans een grond van waarheid durven ontkennen? Samen met de utilitaristische stroomingen in de Engelsche philosophie en de economische geschiedenis der laatste eeuwen, tot en met den moeizamen strijd voor sociale hervormingen van de Labour-beweging, vormt ze wellicht de kern van de verklaring van het zoo belangrijk aandeel dat Engeland heeft in den opbouw van de economische wetenschap. De reeks der Britsche ‘master-economists’ - A. Smith, D. Ricardo, J.S. Mill, A. Marshall, Lord Keynes - vertoont een zelden bereikte homogeniteit. Schreef Lord Keynes niet een der beste biographieën der moderne Engelsche literatuur over zijn leermeester Alfred Marshall? Noemt deze zich niet de directe volgeling van Adam Smith? Hun onderlinge afhankelijkheid is zeer groot en toch leverden allen baanbrekenden arbeid. De lengte van den afgelegden weg beseft men des te beter wanneer men bij de studie van ‘The General Theory of Employment, Interest and Money’ terugdenkt aan de fameuze ‘Inquiry’ van hem dien men eens den vader der economische wetenschap genoemd heeft. Vooral de Britsche bijdrage maakte de ‘dismal science’ waarover Thomas Carlyle schrijft tot een autonome en thans vrijwel algemeen erkende geestesdiscipline.

Met den dood van Lord Keynes verliest de wetenschap misschien den geniaalsten economist dien de wereld ooit gekend heeft. Het behoort tot de taak van den geschiedschrijver in het licht van het historisch perspectief over hem een zoo objectief mogelijk oordeel te vellen. Zijn levenswerk is en blijft nochtans het voorwerp van zoo talrijke polemieken, studies en practische verwezenlijkingen dat vooral zijn tijdgenooten niet kunnen nalaten, van nu af aan, hulde te brengen aan de grootheid van zijn genie.

John-Maynard Keynes (eerst op het einde van den tweeden wereldoorlog wordt hij lord) werd geboren in 1883. Hij studeerde wiskunde aan de voor exacte wetenschappen terecht beroemde universiteit van Cambridge. Menigeen zag in den jongen mathematicus een ‘man of genius’; wien een schitterende toekomst open lag. De imponeerende persoonlijkheid van zijn leermeester Prof. Alfred Marshall, wekte zijn belangstelling voor economische vraagstukken. Men beweert wel eens dat de kennis van de mathesis een noodzakelijke voorbereiding is voor de studie der philosophie. Zeker is het althans dat deze laatste, naar de woorden van Prof. A. Marshall, behoort tot de vorming van den ‘master-economist’. Met zijn beroemd werk ‘A Treatise on Probability’ - een mathematisch-philosophisch tractaat over de bestaande opvattingen omtrent de waarschijnlijkheid - behaalde de jonge John-Maynard Keynes een fellowship aan de universiteit van Cambridge.

Vroeger reeds nl. in 1913 verscheen zijn 'Indian Currency and Finance': een beschrijving van het Indisch muntstelsel na de koppeling van den rupee aan het Engelsch pond. Zijn heele leven door behield hij de integriteit eigen aan den filosoof. Nochtans zocht zijn concrete geest steeds naar contact met de levende werkelijkheid. Zoo verscheen kort na het uitbreken van den oorlog in 1914 een studie van zijn hand in de 'Economic Journal' over den invloed van den oorlog op het Engelsche bankwezen. De vredesconferentie van Parijs zag Keynes, als deskundige van de Britsche schatkist, bij de voorbereiding van het verdrag van Versailles. Ontgoocheld over de onvereenigbaarheid van de vredesvoorwaarden met de 17 punten van Woodrow Wilson, nam hij spoedig ontslag.

Zijn diepe ontgoocheling voor de misachting van de economische werkelijkheid, samen met zijn eigen zienswijze, schreef hij neer in twee schitterende werken: 'The Economic Consequences of the Peace' en 'A Revision of the Treaty'. Het eerste werk, waarvan in 1925 reeds meer dan 140.000 exemplaren verkocht waren, vestigde voor goed zijn celebriteit. Het heeft veeleer de allure van een luchthartige polemiek dan wel van een strenge wetenschappelijke studie. Ons komt het voor als het werk van een man, die voor zijn meeningen durft opkomen. Met zijn helderen stijl, zijn conciese, bijna wiskundige bewijskracht, getuigt het boek van een ongewone overredingskracht. Hij publiceerde trouwens een bundel opstellen onder den titel 'Essays in Persuasion'. Zeker was het boek op het oogenblik van zijn verschijnen vatbaar voor kritiek. De woorden van den profetischen Keynes doorstonden echter schitterend de proef der jaren; wat hij toen neerschreef is gebleken de waarheid te zijn. De vurigheid van den profeet koppelde hij aan de macht van zijn onverbiddelijke logika. 'Mr. Roosevelt.... is magnificently right' zegde hij in 1933 over de New-Deal politiek der Vereenigde Staten. Wie kent niet zijn pessimistische uitspraak omtrent de Britsch-Amerikaansche onderhandelingen over de dollarleening? Zijn scherp doorzicht zou zeker van onschatbare beteekenis geweest zijn bij de bepaling van het nieuw economisch statuut van Centraal Europa. In dit opzicht is zijn heengaan dan ook een onherstelbaar verlies voor de heele menschheid.

De hem zoo eigen durf en helderheid van opvatting treden nog sterker op den voorgrond in zijn 'Tract on Monetary Reform'. De veel omstreden theorie van Gustav Cassel, waarbij het evenwicht in den wisselkoers van twee valuta's zou bepaald zijn door de verhouding hunner respectieve koopkrachten, vindt hier een voorstander van groot formaat. Toch is zijn naam vooral onafscheidbaar verbonden aan de revolutionaire, in 1930 verschenen 'Treatise on Money', dat een mijlpaal beteekent in de geschiedenis van de financieele economie. De classici steunden hun dikwijls al te eenzijdig deductief gebouwde redeneering op een huishouding in toestand van evenwicht. Hoogstens slaagden ze er in, en dan nog wel in een sterk geschematiseerde momentopname, de vlugge evolutie van de economische werkelijkheid te kenschetsen. Lord Keynes waagt den zoo gevaarlijken stap van statische naar dynamische economie. Hij richt het onderzoek van de economische wetenschap naar de grillige stroomingen van inkomens en uit-

gaven. Niet zoozeer meer de stabilisatie van het algemeen prijzenpeil dan wel de economische gaafheid van de heele gemeenschap wordt zijn hoofddoel. Het nationaal inkomen vormt de maat van deze gaafheid, de graad van tewerkstelling is er het symbool van. De slogan 'full-employment' is Keynesiaansch in zijn oorsprong. Had hij niet reeds voorspeld, dat de revalorisatie van het pond in 1925 fataal leiden moest tot toenemende werkloosheid? Scherpe analyse van de onmiddellijke werkelijkheid laat hem toe den vinger te leggen op de banden van causaliteit, die de verschillende factoren van het economisch leven onderling verbinden en beinvloeden. Hierdoor komt hij tot de kennis van de vele kanalen waarlangs economisch onevenwicht tot stand komt en tevens krijgt hij inzicht in de manier waarop de terugkeer tot het evenwicht dient te geschieden. De relatieve waarde der diverse factoren tracht hij quantitatief te meten. Daarvoor maakt hij gretig gebruik van de statistiek, zonder echter te vervallen in cijferfetichisme. Over ieder der behandelde problemen geeft hij aanvankelijk de courante d.i. de klassieke zienswijze. Daarna toetst hij deze aan de economische realiteit. Door grondige analyse en meting komt hij dikwijls tot op het eerste zicht paradoxaal lijkende conclusies. Het is misschien de reden waarom zoovele hiervan als louter onzin bestempeld werden, om uiteindelijk dan toch aanvaard te worden. Als typisch voorbeeld in dit verband moge gelden zijn paradoxaal-schijnende equatie: volume der besparingen = volume der investeeringen (savings-equal investments). Het vraagstuk der tewerkstelling, dat reeds lang zijn aandacht inbeslaggenomen had, werd - na eerst in populairen vorm behandeld te zijn geweest, in 'The Means to Prosperity' - in academische termen verwerkt in zijn 'The General Theory of Employment, Interest and Money'. Weer krijgen we hier een magistraal werk dat door 'The Economist' bestempeld wordt als 'the Keynesian Bible'. Daar het aangevuld met nieuwe inzichten, een synthese is van zijn vroegere opvattingen, vergt de studie er van een zeer ernstige voorbereiding. Keynes zelf schrijft in de inleiding, dat het werk enkel bestemd is voor genoegzaam ontwikkelde economisten. De inkleeding van de heele redeneering in den vorm van een mathematische formule maakt het nog meer ontoegankelijk. De uiteindelijke conclusie komt hierop neer, dat enkel een politiek gericht op wijziging van het volume der investeeringen er in kan slagen verandering te brengen in den graad van tewerkstelling. Voor een verhooging van deze laatste staan twee wegen open: primo een vermindering van den rentevoet en secundo een actieve investeeringspolitiek vanwege de overheid, door een ruim programma van openbare werken.

Lord Keynes nam persoonlijk maar een gering deel aan de tallooze polemieken waarvan zijn werk het voorwerp uitmaakte. Zijn twee groote werken spreiden zoo'n weelde van nieuwe ideeën ten toon dat ze werkelijk een ideaal arbeidsterrein vormen voor de economisten van morgen. Vooral bij de jongeren telt hij ontelbare bewonderaars en geestdriftige verdedigers. Meer dan eens heeft men gemeend hem het verwijt te moeten maken van inconsequentie met zijn eigen ideeën. Begripsbepalingen en theorieën wijken in latere versie soms aanzienlijk

af van hetgeen vroeger hiervoor door hem verkondigd werd. Vele beweringen zijner critici berusten echter dikwijls op verkeerde interpretatie. De meester zelf bekommerde zich weinig om zijn vroegere opvattingen. Hem boezemden voor alles actueele problemen en toestanden belang in. Waar een bepaald begrip verouderd bleek in verhouding tot de evolutie, die ondertusschen haar gang gegaan was in de economische realiteit, diende het onmiddellijk veranderd en geactualiseerd. Zelden bereikte een wetenschapmensch, wiens discipline hem zoo streng bindt aan antecedenten, zoo'n originaliteit. Hij was het trouwens, die den hoeksteen legde voor het grootsche plan voor sociale veiligheid van zijn land- en tijdgenoot W. Beveridge.

Nog één maal zou hij blijk geven van zijn wonderbare overredingskracht in zijn 'How to pay for the War?' Een concreet financieel vraagstuk, nl. de financieering van den tweeden wereldoorlog, behandelt hij door een eenvoudig beroep op het gezond verstand. Een systeem van gedwongen sparen krijgt bij hem de voorkeur over een sterk verhoogden belastingdruk. Van dit systeem zag hij trouwens vooral het groote voordeel voor den Engelschen arbeider. Op 8 April 1943 publiceerde de Engelsche regeering, onder den vorm van een witboek, een Keynes-plan voor de naoorlogsche financieele en economische politiek. Het plan en de maker speelden een zeer aanzienlijke rol bij de voorbereiding van de voor de heele wereld zoo belangrijke akkoorden van Bretton Woods. Als liberaal economist bleef zijn geloof rotsvast in de onvervreemdbaarheid der eeuwige rechten van het individu. Wat hem echter niet belette, vroeg reeds, 'the end of laissez-faire' te verkondigen, dat hij wenschte vervangen te zien door 'purposive direction' van het sociaal-economisch leven.

Deze korte beschouwingen over Lord Keynes als philosoof, economist en hoog ambtenaar van de Britsche regeering, kunnen we niet sluiten zonder ook nog enkele woorden te wijten aan den mensch.

'The Observer' noemt hem 'an intellectual man of action'. Bij een debat over monetaire aangelegenheden zorgde hij er steeds voor dat bloemen prijkten op de tafel waar om heen de besprekingen gevoerd werden. Onder zijn vele eeretitels noemen we dezen van organisator van het Camargo-ballet, financier van de 'Cambridge Arts Theatre', president van de 'Council for Education in Music and Arts'. Als bewonderaar der kunst maakte hij zijn woning tot een verzamelplaats van meesterwerken der beeld- en schilderkunst. Over dit facet zijner veelvuldige persoonlijkheid zal de toekomst ons waarschijnlijk nog meer brengen. Een zijner groote verdiensten was, aldus de melding die in vele Britsche bladen voorkomt, dat ook hij, net zooals de soldaat op het slagveld, stierf in dienst van zijn volk.

A. DEVREKER

Een en ander over het tooneelleven in Nederland sinds de bevrijding

ER ligt een jaar van moeizaam herwonnen vrijheid achter ons.

Toen de vijand na vijf eindelooze jaren zijn verfoeiden greep losliet, was het Nederland van boven de rivieren naar lichaam en geest doodelijk uitgeput. De verlossing bracht ons brood en spelen. En op de spelen stortten zich de uitgehongerden met evenveel gelukzalige verwoedheid als op het brood.

Tijdens de bezettingsjaren hadden wij nog opvoeringen gezien van voor de Duitsche kultuurdragers ongevaarlijke stukken als M a r i a S t u a r t, L ' A r l é s i e n n e, P e e r G y n t of Gaston Baty's D u l c i n e a. Maar op het laatst waren de schouwburgen gesloten, bij gebrek aan licht en brandstof. Maar ook met vuur en licht ware het tooneelleven voor den goeden Nederlander toen een aanfluiting geweest.

Wij behoeven zeker niet in herinnering te brengen, wat een der Amsterdamsche theaters in de jaren 1942-1944 voor een deel der bevolking aan weergalooze tragiek heeft gebracht: geen tragedie, gespeeld op de planken, maar zinloos en menschonteerend door de gehate beestmenschen die ons aller ondergang hoopten te kunnen bewerkstelligen. Ik bedoel de 'Hollandsche Schouwburg' aan de Plantage Middenlaan, waar eens de zoo knappe acteur Louis de Vries zijn triomfen vierde in S c h a k e l s of D e D e s p o o t. In dit lugubere doorganshuis werden de Nederlandsche Joden aan de weerzinwekkendste vernederingen en kwellingen onderworpen, vooraleer de laatste etappe naar gaskamers en hongerkampen af te leggen. Het is dan ook een mooi gebaar geweest van de hoofdstedelijke autoriteiten, toen dezen in 1945 verboden dat een schouwburg, waaraan zulke vreeselijke herinneringen zijn verbonden, nog ooit als plaats van openbare vermakelijkheid mag worden in gebruik genomen.

Over de donkere tijden moet ik toch een vermakelijke anecdote vertellen, die met het tooneelleven verband houdt.

In 1942 werd de dag herdacht waarop de grootste acteur dien Nederland ooit heeft aanschouwd, Louis Bouwmeester, te Middelharnis werd geboren. Te dier gelegenheid had in den Amsterdamschen Stadsschouwburg een kleine, intieme plechtigheid plaats. Eenige tooneelspelers hadden zich verzameld onder het versierde portret van den acteur, wiens naam onverbrekelijk verbonden is aan zijn hoofdrol: Shylock. Wie Bouwmeester zegt, zegt De Koopman, zelfs zóózeer, dat het volk hier veelal meent dat 'de Koopman' Shylock is, en niet Antonio.

Nu smeedden enkele ondeugende patriotten het volgende complot, dat uitstekend slaagde. Er werd door een hunner een korte herdenkingsrede gehouden, waarna een gramofoonplaat werd aangekondigd. En ziet: de niets kwaads vermoedende Duitschgezinde autoriteiten, waaronder de misselijke Wethouder van Onderwijs en Schoone Kunsten, Jan Smit, die niet tot de snuggersten hoorde, luisterden naar de eenige plaat die de stem van den grooten doode bewaard heeft

en waar de wereldberoemde scene op staat gegrift welke aldus aanvangt:.. ‘Laat hem oppassen voor den schuldbrief... Hij heeft me beschimpt en benadeeld... En waarom? Omdat ik een Jood ben... Heeft een Jood dan geen oogen, geen handen, etc., etc.’ Er heerschte geen plechtige herdenkingsstilte, maar onder de gefopten een zeer pijnlijke en onder de samenzweerders een van zwijgende galgen-humoristische voldoening... In de courantenverslagen werd hier natuurlijk geen woord over gerept!

De Vijfde Mei kwam met een millioenenvoudigen juichkreet.

De Amsterdamsche Stadsschouwburg wierp haar poorten wagenwijd open en de Tooneelgroep ‘5 Mei 1945’, bestaande uit alle vrijwillig of gedwongen werklooze acteurs en actrices, overrompelde de planken en verdreef - voor een poosje - de zwakkere kunstbroeders en -zusters om het clandestien geschreven en voorbereide stuk Vrij Volk op te voeren, voor avond aan avond uitverkochte zalen, waar de fijnproevers opgingen in de massa der hongerenden. Het werd evenwel eer een nationale dan een louter artistieke manifestatie.

Vrij Volk had ten doel, den strijd en de zege van ons land in tijden van verdrukking ten tooneele te brengen. Het was geschreven door vijf auteurs die elk een tafereel voor hun rekening hadden genomen. In en buiten de hoofdstad werd het ongeveer 150 maal gespeeld en de schrijvers en hun respectievelijke regisseurs beleefden er zeer veel genoegen aan. Over dit gelegenheidsstuk dat aldra tot de geschiedenis behoorde, moge nog het volgende worden gezegd.

Het eerste tafereel, geregisseerd door Ben Groeneveld, bracht in wel wat geëxalteerd-dichterlijken vorm (schrijver was de veelzijdige Albert Helman, alias Lou Lichtveld) - de geschiedenis van Claudius Civilis en de oude Batavieren. De nuchtere toeschouwer (want zelfs in die dagen van dolle geestdrift en redelooze vrijheidsvreugd verloochende de gemiddelde Hollander zijn reputatie van nuchterheid niet geheel), slikte deze scène's uit dankbaarheid voor het spel van Jan Musch. Het tweede tafereel, van Maurits Dekker, geregisseerd door Louis Saalborn, deed de roerige dagen van Willem den Zwijger vóór ons herleven. Het derde plaatste den bezoeker voor het Nederland van 1672, toen de stralen van den Zonnekoning ons wel wat al te deerlijk schroeiden. Anton Coolen schreef het; Auguste Defresne, thans met Albert van Dalsum de leiding vormend van het inmiddels opgerichte Amsterdamsch-Rotterdamsch Tooneelgezelschap, regisseerde het. Mevrouw Jeanne van Schaik-Willing's vierde tafereel (wij zijn nu in 1813) vermocht, onder Ko Arnoldi's leiding, de aandacht niet al te zeer te boeien. Hoe verademde men toen het vijfde tafereel, waar Defresne ditmaal als auteur en van Dalsum als regisseur optraden, de pas doorleefde gruwelijke realiteit voor onze nog van ontzetting vervulde blikken ontvouwde! Alle letterkundige en tooneelkundige verdiensten buiten beschouwing latende, meenen wij te mogen verzekeren dat het meerendeel van het publiek Vrij Volk 150 maal heeft toegejuicht om de actualiteit van dit slottafereel.

Aan soortgelijke oorzaken schrijven wij het nog veel grooter succes toe, behaald door het tweede stuk dat het zelfde Tooneelgezelschap gaf: De Naam-

loozen van '42, door Auguste Defresne, dat de Vlaamsche lezer zelf te Antwerpen en elders in zijn land heeft kunnen zien en dat in Mei 1946 ook te Londen ging onder den titel Dutch Family. Vlaanderen heeft, naar wij vernamen, het stuk toegejuicht; wij zullen derhalve niet onze persoonlijke bezwaren uitspreken tegen een drama met onmiskenbare technische verdiensten, dat, met name door Jo Sternheim, zoo natuurlijk gespeeld werd, dat dit geen spel meer genoemd kon worden.

Toen er nu voldoende geofferd was aan de actualiteit, haalden de diverse gezelschappen hun oude paardjes van stal. Veel bizonders kregen we niet te zien, noch van Eduard Verkade die Molnar's Duivel na dertig jaar weer liet grijnslachen; noch van Van Dalsums troep wiens vertooning van Shakespeare's Midzomernachtsdroom velen teleurstelde, omdat menigeen zich afvroeg of het niet hoofdzakelijk de bedoeling was, Mendelssohn's heerlijke muziek, die vijf jaar lang door de Duitschers als ontaarde kunst was gebrandmerkt, weer in bevrijde ooren te doen klinken; noch van de kleine, kortstondige combinaties die Heyermans' Meid en Op Hoop van Zegen, later ook Allerzielen of Zola's Thérèse Raquin trachtten nieuw leven in te blazen (dit zij gezegd met alle waardeering voor eerste krachten als Magda Janssens en Johan Kaart). Het groote publiek was nog lang niet verzadigd en slikte, slikte alles, zonder zich te verslikken - tenzij in de tranen van een dankbare ontroering om de herwonnen vrijheid.

Nog nooit had men in ons land zulke volle zalen gezien. (Dit gold trouwens ook voor de bioscopen en de concertzalen). En toch waren de prijzen hooger dan ooit en moesten de toeschouwers, zonder één enkel vervoermiddel, door weer en wind, na uren en uren in de rijen voor de loketten te hebben geblauwbekt.

Zoo onstelpbaar was de honger naar de ‘spelen’ dat de zaalruimte overal ontoereikend was en allerlei localiteiten met zeer bedenkelijke accommodatie overal uit den grond rezen, tot in de stadsgedeelten die het verst buiten het klassieke vermakelijkheidscentrum lagen. Zoo vierde Jan Musch triomfen in zijn ‘Politiek Cabaret’ in de Tolstraat en vulden dagelijks honderden dankbaren de voor tooneelopvoeringen vrij ongeschikte zaal van het Muziek-Lyceum, omgedoopt in Minerva-Paviljoen.

Er ontstond een soort verafgoding van de kunstenaars die het zwijgen hadden verkozen boven den arbeid onder de laars van den Duitscher. Dat was dan ook een flinke houding geweest, die hulde verdient, want het is voor een tooneelspeler waarlijk geen kleinigheid, jaren lang vrijwillig zijn mond te houden, of, als wij het parlementairder moeten uitdrukken: afstand te doen van zijn activiteit.

Er waren ook slachtoffers gevallen. Onder hen noem ik den knappen Coen Hissink, die om zijn politieke overtuiging werd gefusilleerd; en den beschaafden Elias van Praag, die door den laffen vijand werd doodgemarteld in een concentratiekamp omdat hij, gehuwd met een niet-Joodsche vrouw, een ‘arysche’ werkster in dienst had gehouden: welke euvele daad bespied was door een N.S.B.-achterbuur, die den ‘misdadiger’ terstond bij de moffen was gaan aangeven.

In deze periode, die wij de ‘politieke’ zouden willen noemen en waarin b.v. de populaire Jan Musch bij zijn zeventigsten verjaardag, in December '45 luisterrijk gevierd, werd gehuldigd, constateeren wij een nieuwe, zij 't korte mode: het ‘zeggen’ van een geheel drama door een acteur of actrice. Had Charlotte Köhler deze soort voordrachtkunst vóór den oorlog al met succes beoefend, thans kwamen Nell Oosthout, Johan Schmitz, Cor Breed, Schönlank en sterren van mindere grootte, en brachten ten tooneele, zooals de aanvechtbare term luidde, gedeeltelijk of geheel, stukken als Joseph in Dothan, Adam in Ballingschap, Macbeth, Egmont, Peer Gynt, Jacobs van Beieren, Saint Joan en Stefan Zweigs Jeremia. Maar intusschen bleef het wachten op een homogene troep en een goed, nieuw stuk.

In September '45 smolten de ‘illegalen’ met de ‘gezuiverde en berispte’ acteurs samen tot het Amsterdamsch-Rotterdamsch Tooneelgezelschap, dat afwisselend de beide groote steden bespeelde. Buitendien kwam de hoofdstad te beschikken over de troep van Cor Hermus, ‘Comedia’ genaamd; over die - inmiddels ontbonden - van Cees Laseur (‘Centraal Tooneel’) wiens leider ons weldra zal verlaten om zijn beroep in Amerika te gaan uitoefenen; over enkele losvaste combinaties als die van Cor Ruys die te Utrecht eerst Fransche blijspelletjes gaf en later te Amsterdam Pagnols Meneer Topaze weder opvoerde, en die van Meyer Hamel, die de liefhebbers van de operette in de tooneelzaal van ‘Bellevue’ gelukkig maakte met Schuberts Driemeisjeshuis en de provincie bereisde met Kalmann's Gravin Maritza. Tot laatstgenoemd gezelschap behoorden enkele der beste krachten van het onvergetelijk ensemble van Fritz Hirsch, den grooten kunstenaar die door de Duitschers werd vermoord.

Ook de hoofdstedelijke Opera ging weer aan den slag, zij het na enkele pijnlijke incidenten, zooals bij de eerste vertooning van Tosca, en later, toen een filmachtige ontvoering van den hoofdpersoon de vertooning van Fidelio onmogelijk maakte.

In deze historiek, welke zich moet bepalen tot het noemen van namen en titels, waarachter, naar ik hoop, de lezer iets van de groote en diepe vreugde mag bespeuren die de tallooze minnaren van de goddelijke Thalia toen bezielde, moet ik mij beperken tot het voornaamste.

De belangrijkste opvoeringen van de troep van Van Dalsum en Defresne waren: André Obey's Schending van Lucretia, Steinbeck's Vliegenvanger (The Moon is down) en het verzetsdrama Er komt een vriend vanavond, door Companeez en Yvan Noé.

De Schending van Lucretia was het eerste nieuwe stuk op het na-oorlogsch repertoire. Er was aan de regie een bizondere zorg besteed en vooral de gedeeltelijke afwezigheid der decors, die aan de verbeeldingskracht van het publiek een bijna symbolische vrijheid schonk, de choreografische sierlijkheid der figurantengroepeeringen en de nieuwigheid van het ‘klassieke koor’ geconcretiseerd in de gemaskerde gestalten der ‘spreekster’ (Nell Knoop) en van

den ‘spreker’ (Van Dalsum) maakten indruk, en een zoo sterken dat men over de betreurenswaardige tekortkomingen van de hoofdvertolkster heenstapte. De Vliegenvanger - de titel was niet gelukkig gekozen - bood weer het voordeel der actualiteit, evenals, op een heel andere manier, Er komt een vriend vanavond, uitstekend vertaald door Paul Storm en waarin een acteur, die tot dusver een bescheiden plaats op de planken had ingenomen, spoorslags op den voorgrond trad: Johan Fiolet.

Natuurlijk was, voor het eerst na jaren van weerzinwekkend Deutschtum, de wederopvoering van den traditioneelen Nieuwjaars-Gijsbrecht, een ontroerend evenement op zichzelf; maar bovendien had van Dalsum zijn sterke, persoonlijke, door velen bewonderde ofschoon niet door allen aanvaarde opvattingen als regisseur laten zegevieren over de traditie. Wij kregen hier en daar schitterende, Rembrandtieke licht- en kleur-effecten te bewonderen. Zooals vanzelf spreekt, werd de aeloude Gijsbrecht weer gevolgd door een zeer actueel gemaakte Bruiloft, dit keer gerijmd door den handigen Eduard Veterman, wiens naam U sinds jaren bekend is en die later in het seizoen nieuwe sporen verdiende door de indrukwekkende decors bij Paulus onder de Joden en zijn Aristofanesk, ook alweer geactualiseerd blijspel Lysistrata, dat naar veler meening niet laboreerde aan overmatige kieskeurigheid bij het bereiken van komische effecten, en waarmee De Amster-Rotterdammers hun eerste speelseizoen na de bevrijding besloten.

Inmiddels was dus onder de voortvarende en deskundige leiding van Cor Hermus een met jeugdig vuur bezielde troep, ‘Comedia’, tot stand gekomen.

Wat deze heeft gepresteerd is, op enkele vergissingen na (zooals Marcel Achards propaganda-eenacter Ceux du Tchad en de reprise van diens Jean de la Lune onder den ongelukkig gekozen titel Specialist in Merceline), een krachtig en verheugend blijk geweest van den nieuwen bloei van Nederlands tooneelleven. Hermus heeft de meest homogene troep gevormd en een répertoire samengesteld, dat zoowel door de hoeveelheid als door de hoedanigheid der oude en nieuwe stukken, eenvoudigweg verbluffend is. Van hem kan ik weer niet alles noemen wat goed is, maar drie vertooningen moge ik onder uw bizondere aandacht brengen.

Drie stukken: het revolutionnaire drama uit den Spaanschen burgeroorlog, De Vijfde Colonne van den Amerikaan Hemmingway, waar vooral Joan Remmelts als vertaler, regisseur en speler het leeuwenaandeel in het succes had; het Engelsche blijspel - onweerstaanbaar in zijn gezonde vroolijkheid, Ik zie, ik zie, wat jij niet ziet (Blithe Spirits) van Noel Coward; en de klassieke Tartuffe, dank zij Bertus Aafjes' nieuwe, min of meer metrische vertaling even frisch en boeiend als het 280-jarige origineel van den onsterfelijken Molière. Ware het slechts door deze drie vertooningen, dan mag gezegd worden, dat ‘Comedia’ de tooneelkunst in ons land aan zich heeft verplicht.

Wij mogen dit overzicht niet besluiten zonder eraan te herinneren dat ook

het Residentietooneel (leiding: Dirk Verbeek) goede stukken heeft gebracht: behalve de reprise van A ç o k a door Dr. Gonggrijp, ongeveer twintig jaar terug voor het eerst gespeeld door de Leidsche studenten onder regie van Louis van Gasteren; en M e t o n z e H a k k e n o v e r d e S l o o t (To the Skin of Our Teeth) van den Amerikaan Thornton Wilder, waarin Mary Dresselhuys, als gast, een welverdienden lof oogstte. Ook het kleine, verdienstelijke gezelschap van Pierre Balledux speelde vele malen het gevangenisdrama O r a n j e H o t e l (bijnaam van de Scheveningsche strafgevangenis in oorlogstijd) geschreven door 'Nummer Zooveel', achter welk zinnebeeldig pseudonymaat of anonymaat zich wederom Eduard Necker (Veterman) verschuilt.

Op het laatst van het afgeloopen seizoen bewonderden wij Werfels godsdienstig drama P a u l u s o n d e r d e J o d e n (Amsterdamsch-Rotterdamsch Tooneelgezelschap) waarin Johan Schmitz en Louis van Gasteren mooi spel te zien gaven, maar waarvan de ontroerende en grootsche opvoering een woord van diepe en eerbiedige hulde verdient aan het adres van Van Dalsum en Louis Saalborn, resp. als Gamaliel en Hoogepriester. De erkenning van Van Dalsums verdienste ging zoover, dat in de Nederlandsche pers reeds gesproken werd van zijn 'legendarische' rol.

In het afgeloopen jaar hebben onze acteurs zich ook veel vaker dan tevoren doen bewonderen in hoorspelen, uitgezonden door A v r o of V a r a . Onder hen noemen wij Van Dalsum, Kommer, Klein, van Gasteren, Mevrouw Enny Mols-de Leeuwe e.a.

De Nederlandsch-Belgische kunstverbroedering, die thans door geheel ons volk eenstemmig wordt toegejuicht, vindt ook haar uiting in het verheugende feit, dat eenige Vlaamsche kunstenaars voor korter of langer tijd overgaan naar het Residentietooneel: Ida Wassermann en Jos. Gevers zullen de Scheldestad verlaten voor de Hofstad.

Ook vestigen wij de aandacht op het verschijnen, sedert November 1945, van een, aan al wat de tooneelkunst en de tooneelgeschiedenis betreft, gewijd algemeen maandschrift, T o o n e e l s c h i l d genaamd. Het wordt geleid door den dichter Binnendijk, Gemeentelijk Referendaris voor kunstzaken te Amsterdam, door den acteur-regisseur Ferd. Sterneberg en den jongen acteur Hanno van Wagenvoorde, die in zijn bijdragen blijk geeft van een zeldzaam grondige wetenschappelijke scholing op psychologisch en philosophisch gebied. Dat zulk een maandschrift, op prachtig kunstdrukpapier en met rijk geïllustreerde artikelen, ook uit Vlaanderen, een gretig onthaal vindt bij het Nederlandsche publiek, getuigt wel van het verblijdend feit dat sinds de bevrijding de tooneelkunst zich in ons land in een ongekende belangstelling mag verheugen.

Dr. MARTIN J. PREMSELA

Van den hak op den tak

Ingewilligd verzoek

Voor die enkele maal zijn niet Hinderyckx en Winderyckx in het Land van den Hak op den Tak bijeengekomen, maar Karel Jonckheere, voorstander van het Land van den Fazant en het Hert, en Jan Schepens, tegenstander van het Land van den Glimlach.

En zij voerden het volgende gesprek:

JONCKHEERE: Mag ik u ter overweging geven uw J. te laten vergezeld gaan van een S? Men vraagt mij allerwegen of ik het ben. Is dit vleiend of misprijzend, ik weet het niet...

SCHEPENS: Hinderyckx zegt me dat het vleiend, Winderyckx dat het misprijzend is. Den lof moogt ge deelen, de blaam weze voor mij.

JONCKHEERE: Teeken de goede met J.S. en de mindere met J. als overgangsmaatregel, om stilaan heelemaal tot J.S. te komen...

SCHEPENS: Laat me dan maar dadelijk Js. worden! En ik reken verder op medewerking van J.! - K.S.J.

Vriend van Romain Rolland

- Hinderyckx, men vraagt me, of ik geen lid zou worden van de Belgische afdeeling van ‘De Vrienden van Romain Rolland’. Romain Rolland heeft het alleszins verdiend, over de gansche wereld vrienden te tellen. Maar hij staat niet alleen; hij is niet de eenige Fransche schrijver, dien ik waardeer, ik vind hem volstrekt niet den grootste. En dan zijn er nog de auteurs uit andere litteraturen, en uit de onze ook enkele; en dan heb je de schilders, de componisten, de beeldhouwers, de bouwmeesters: het wordt een uitgelezen internationaal gezelschap. Daarom aarzel ik; mijn sympathie voor den ‘pêcheur d'hommes de Villeneuve’, zooals Panaït Istrati (ook voor dien zou een vriendenkring gewenscht zijn!) hem terecht noemde, mag niet die voor andere figuren van beteekenis in den weg staan. En ik kan toch geen lid van een paar honderd vriendenkringen worden; de huidige samenleving bindt ons al genoeg. Ik word dus geen lid; maar ik zal Romain Rolland nog eens in mij laten leven, ik zal hem eens opnieuw lezen, in alle stilte, au-dessus de la mêlée...

- Het beste middel, om hem wat minder te ‘bewonderen’; maar om hem naar juister waarde te schatten, zei Hinderyckx, die nu ook eens het laatste woord had, zonder dat de in tweestrijd verzonken Winderyckx het gemerkt had, een bewijs dat deze het met zichzelf nog niet eens was. - Js.

‘In den dwaaltuin van den taaltuin’

Deze rubriek vind ik de interessantste uit het weekblad ‘Spectator’, zei Winderyckx. ‘Het Land van den Glimlach’ doet mij te veel aan zekere Goebbel-

sche propaganda denken. Voor geen geld ter wereld zou ik langer dan vijf minuten in een spraakkunst willen neuzen, ze mag van dr. De Baere of van om het even wie zijn; maar ‘in den dwaaltuin van den taaltuin’ wil ik desnoods langer vertoeven...

- Je wil dus geen lessen in de spraakkunst meer leeren, Winderyckx, maar elke week laat je je door den Philoloog de les lezen.

- Die weet ten minste de pil te vergulden. Philoloog kan beter zijn koopwaren aan den man brengen.

- Het is altijd beter aan den man, dan aan het kind; en het zou nochtans het tegenovergestelde moeten zijn. Het succes van rubrieken als deze bewijst, dat de volwassene een verloren tijd heeft in te halen.

- In ieder geval een feit is zeker, dat Philoloog nuttiger werk verricht met deze zijn rubriek, dan moest hij zélf een spraakkunst hebben samengesteld.

- Maar stel je nu eens voor, dat hij inderdaad ook een spraakkunst op zijn actief héeft.

Wel, ik heb er mijn Intelligence Service nog niet op uitgestuurd om er het fijne van te weten; maar wie Philoloog ook zijn moge, zijn ‘Taaltuin’ bewijst, hoe flink men om het even welke wetenschap kan opdienen, als men niet opgejaagd wordt door een ministerieel programma en een tirannieken uurrooster. - Js.

Over spraakkunst sprekend

- Terwijl we het nu toch over spraakkunsten hebben, van die van den normaalschoolleeraar Sleeckx tot die van den normaalschoolleeraar Geens, vind je het ook niet, dat leerboeken vlugger verouderen dan belletrie? Daar heb je nu de jongste ‘Nederlandsche Spraakkunst’, door H. Geens (Uitg. De Boeck, Brussel).

- Een nieuwe spraakkunst, in de nieuwe spelling, zeker? onderbrak H., opgetogen.

- Neen, een nieuwe spraakkunst, nog in de oude spelling (wat bijzaak is), maar in den nieuwen geest (en dit is hoofdzaak). De voorbeelden zijn gehaald uit het werk van allerlei Nederlandsche en Vlaamsche auteurs, ook de jongste ontbreken niet. Ik zag zelfs een citaat uit ‘Dietsche Warande en Belfort’...

- En geen uit ‘De Vlaamsche Gids’?

- Neen, die is nog te... groen. Nog niet classiek en klassikaal genoeg. Maar alle gekheid op een stokje, laten we deze nieuwe spraakkunst op gejuich onthalen.

- Elke piepjonge spraakkunst stemt mij vol hoop en ik zeg telkens (en ik moet het nog al dikwijls zeggen; want er verschijnen vele spraakkunsten): nu zal ons volk eens eindelijk wat minder fouten schrijven. Er zijn jammer genoeg te veel regels en daarenboven nog veel te veel uitzonderingen.

- Ik voel niet veel voor nieuwe spraakkunsten, zei W., omdat zij gecommercialiseerde wetenschap zijn; mijn sympathie gaat veel meer naar oude, beduimelde, vuile, afgedankte boekjes, waarvan de auteurs samen met den datief

verdwenen of alleen nog in versteende vormen overblijven. Spraakkunst is taalwet, ik verkies het leven.

- Elke nieuwe spraakkunst is als een verrukkelijke droom, jubelde H.

- Elke oude, wat er nog overblijft van dien droom, zuchtte Winderyckx. - Js.

De nieuwe spelling

- Zul je nu ook in de nieuws spelling gaan schrijven, Winderyckx?

- Gaan knoeien, bedoel je?

- Dit hangt van jou slechts af, zeg.

- Ik zal nog wat wachten en intusschen dr. J.L. Pauwels' brochure over de ‘Nieuwe Spelling van het Nederlands’ (Uitg. De Sikkel, Antwerpen) instudeeren. Ik ben er voor noch tegen, en ter wille van de eenheid wil ik wel wat Hollandse jenever in mijn Vlaamse taaldrank gieten. Maar ik stel me voor, dat 18-jarigen er met wellust zullen in onderduiken... en allicht verdrinken. Tot ook zij eenmaal tot het besef zullen komen dat het leven en de natuur (en taal is daar de menschelijke expressie van) nu eenmaal niet eenvoudig zijn.

- Jammer, dat men maar half vereenvoudigde, vond H.

- De Spellingscommissie deed daarin zeer wijs, zoo zullen ten minste ook onze achterkleinkinderen de gelegenheid krijgen tot het koesteren van vereenvoudigingsplannen. Laat den eene zich warm maken voor postzegels, den andere voor nieuwe spelling; mij kan het niet schelen of deren, als ik maar mag filosofeeren.

Het jaar van de vijftigjarigen

- Ik meen, zegde Hinderyckx, dat we nog nooit zooveel vijftigjarige auteurs hebben mogen vieren als dit jaar.

- Inderdaad, grinnikte Winderyckx, het fameuze fin-de-siècle was een vruchtbare moeder.

- Kijk eens, de belangrijkste figuren van ‘Ruimte’ en ‘'t Fonteintje’, allen geboren tusschen 1890 en 1900 en de meesten in 1896, doceerde H., onverstoorbaar kalm.

- Moeder ‘fin-de-siècle’ heeft naast volgzame bloedjes ook meer dan één rebel gekweekt...

- ...als alle goede moeders, zalfde H.

- Men kweekt maar het bloed, dat men zelf bezit.

- Twee dooden zouden dit jaar 50 zijn geworden, voorwaardelijke wijze physisch gesproken, maar aantoonende wijze geestelijk: want hun werk leeft nog.

- Ik haal Lapalice, of, liever, neen, Lazarus.

- Haal jij maar. Ik bedoel Paul van Ostaijen en Alice Nahon.

- Hoed af voor Paul van Ostaijen, den man, die van ons beroemde hoedemakers maakte...

- ...en ons in zijn ‘Alpejagerslied’ onze zooveelste reïncarnatie gaf...

- Neen, alleen een winkel. Nu hebben we een tribune in een nieuwe huid. Zijn we werkelijk niet van de familie van Rodica en Dodica, van de meisjes van Honoloeloe, Pampelune en Milwaukee, van Ahasverus, Wieske Veyt, Samuël Simrock, van Gaston met zijnen basson, van den luien Badelon en den neerstigen Boekuil, van Johannes Polyfotista en Ivan Michailovitsj Daisne-Doxa en van nog zooveel andere fantasten zonder geld en weerga? Ik wil Van Ostaijen herdenken, een van onze geestelijke vaders, den man van de 'twee vaderlanden' Antwerpen en Brussel.

- En laat mij Alice Nahon gedenken, de zachte, de teere...

- Ja, bestel je maar onmiddellijk een kostschoolbakvischjesmentaliteit en dito uniform...

- Kom, suste H., we zullen ons hier beiden op het terrein 'Gezelle' kunnen verzoenen.

- Nu, elk dan een Gezelle-knipsel naar eigen formaat. Voor jou de sentimenteele Gezelle, zooals Alice Nahon hem zag; en voor mij de virtuoos Gezelle, zooals Van Ostaijen hem ontdekte.

- Onder de vijftig jaar zijnden of wordenden heb je Gaston Burssens, van Ostaijens trouwen paladijn, die graag in de schaduw van zijn heros vertoeft en toch zichzelf weet te blijven...

- ...en Achilles Mussche, dien men langen tijd de gestalte van Wies Moens voor de voeten gooide, die er óver stapte, en zijn eigen Gentschen stijl volgt...

- ...en ten slotte Reimond Herreman, den goeden dichter...

- ...dien we deze maal nu eens gerust zullen laten, zei Winderyckx. Lieve hemel, de schrijf- en spreekindustrie zal het niet onder de markt hebben. En dan resten er ons nog een paar, die dezen zomer zestig jaar worden, ze zijn wat 'zwart', ik weet niet in welken graad.

- Op dien leeftijd wordt of is men gewoonlijk grijs of wit, meende H., argeloos of sluw.

- Hun 'viering' zal 'intiemer' geschieden of niet; 't is hun eigen schuld; maar het vele goede dat ze vóór 1940 presteerden blijft natuurlijk goed, eindigde W. Met het beeld van Felix Timmermans en Lode Monteyne vóór oogen namen de beide vrienden afscheid van elkaar... - Js.

André van Acker,

van wien we ons in nr. 1 afvroegen of hij iets met Achilles Van Acker had te maken, was de zoon van den bekenden Brugschen kunstschilder Flori Van Acker.

Een lezeres en twee lezers deelden ons mede, dat André Van Acker op 1 April 1889 werd geboren en op 1 October 1921 overleed, en dat hij in 1914 een studie liet verschijnen: 'Moments d'extase devant Memlinc'. - Js.

De zwaluw en de wijsheid

- Welhoe, zijt gij nog niet naar het nest, kleine zwaluw?
- Eerwaarde Uil, men zegt dat gij de Wijsheid zijt. Ik had zoo graag de wijsheid met eigen oogen aanschouwd. Maar ik vond U niet bij dag.
- Wat zie ik, een witte zwaluw?
- Ja, Heer, ik ben geen zwaluw gelijk de rest.
- Maak u maar vlug weg, onvoorzichtige kleine! Weet ge dan niet dat ik mij met vogelen voèd? Ik vang ook de zwaluwen, de zeldzame gelijk de overige. Maak u weg, want ik heb nog in geen twee nachten gegeten! - N.

De draak en de sim

- Waar verbergt zich die leelijke deugniet? Wee hem als ik hem te pakken krijg!

Zoo raasde de draak Ernst tegen Sim de Humor. Die zat veilig op den rug van Ernst, daar waar de huid zóó dik is dat hij hem niet voelde. - N.

De dog en de egel

De dog die zooveel stieren tot staan bracht, deinsde nu zelf terug voor zóó'n zwak, maar stekelig dier...

Moraal: Sterke tanden gaan dikwijls gepaard met een gevoeligen neus. - N.

De arend en de glimworm

Een vischarend die zijn weg verloren had zag een glimworm op een boom kruipen.

- Wat een raar vischje, zei hij.
- Ik ben geen vischje, maar een worm. En zoo ge mij durft raken...
- Ik kan u niet gebruiken, maar wel uw lantaren. Daarmee kan ik misschien mijn weg terugvinden. Hap! En hij slokte hem op. - N.

Lady Amherst en de niksen

In heel het woud was er geen varen, geen orchidee die met de vederpracht van Lady Amherst konden wedijveren. Daarom beschermden haar de woudgeesten als een kleinood.

Zekeren dag zag ze pluimlooze wezens die in den stroom helsch leven maakten.

Waren het apen, witte apen? Het waren niksen. Lady Amherst verwijderde zich.

Waarom verbergt zich de distinctie voor de levensvreugde? - N.

Zweedsche dagen

Voor Franz Alofs

NA twee dagen en twee nachten treinreis, Stockholm bereikt. Den eersten nacht van de reis reed de trein over Duitsch grondgebied, Westfalen, door de Engelschen bezet, toen de eerste ochtendstralen zich over het landschap verspreidden als vloeiend licht. Keulen zouden we straks bereiken. De spanning was groot. En daar liep de trein de stad binnen. Ontzettend al die ruïnes: het leek of hier alles plat lag, behalve rechts en links een gebouw zonder vensters, zonder dak, zonder inhoud: vier rechtstaande muren die de leêgte omvatten, de ijdelheid van het leven. Maar daar staat ook ongedeerd - zou men gelooven - de beroemde Dom van Keulen. Uit kelders kruipen mannen, vrouwen en kinderen, als mieren uit hun hol. Zij zijn enkele pions op een reusachtig, maar volkomen leêg, schaakbord.

Van Keulen toe, naar het Noorden toe, overal puinen, stukgeslagen gebouwen, rechtstaande gevels waaraan geen dak, geen zoldering zit; op een of ander spoor, dozijnen wagons die slechts roestijzer zijn, voortdurend ijzeren bruggen, steenen bruggen, waarvan stukken en brokken bezijden den weg of den waterloop opgehoopt liggen, zonder dat iemand er nog acht op slaat; groote fabrieken zonder dak of venster, maar waarvan de hooge schoorsteenpijp onbeschadigd de lucht inschiet; doch geen enkele schouw waar rook uitkomt, geen paard, geen koe, geen kip, geen mensch. Waar zit nu het leven dat hier leefde, werkte, minde? Niets. En op de perrons der grootere stations, groepen menschen, mannen, vrouwen en vele kinderen, die er zóó haveloos uitzien, zulke ongelooflijk armtierige kleêren hebben aangetrokken, dat men alleen denken kan aan opgejaagde landverhuizers, vluchtelingen, refugiés. Geen enkele vrouw, geen enkel meisje van wie men zeggen zou, ziehier Frau Burgemeisterin, ziehier het levenslustige Käthje.

Het ergste van het ergste dat men zien kon, was evenwel Hannover. De heele stad is een egale puinhoop, grijs en grauw, waardoorheen straten zijn getrokken, met hier en daar vier tegenover elkander staande muren, recht op als decors, als altijd obsedeerend, zonder vensters, zonder dak. En nochtans ziet men, van uit den trein, soms een kamertje bevolkt, dat als een nest aan den muur was blijven vast zitten - hoe men uit die kevie raakt, hoe men er in komt, weet ik niet - of een kelder, waaruit een mensch te voorschijn treedt, alsof hij gekleed opstond uit een graf. Te midden van de puinen stond een man alleen gaten te stoppen. Binnen duizend jaar komt hij er nog niet meê klaar.

De massa wachtende menschen op het perron was te Hannover bizonder groot, maar als overal slordig in de kleeren, als zouden zij van heinde en ver zijn saêmgeraapt. Griezelig schouwspel, vooral nu wij toch weten dat de oorlog en zijn ontzettende schrikbeelden van vluchtende menschen, door de bombardementen bedreigd, voorbij is, dat de vrede heerscht, althans geen oorlogsgeweld meer is te vreezen. En niets, zooniet de diepste ellende, kon zulke spektakels

van ongenadig verval en onteerende verleptheid, verantwoorden. Want wie maar tien stuivers heeft kleedt zich niet zoo in lompen en afval. Een Franschman naast me zei: ‘C'est un spectable terrible, mais ils n'ont que ce qu'ils méritent. On ne peut les plaindre’. Ik kan er niets aan doen, ik ben anders vrij gevoelig voor ten toon gespreide ellende: thans ben ik met een ontzettende hardheid blijven kijken op die, naar het uiterlijke, wrakke bevolking van schijnbare vluchtelingen - ook al keken er enkelen onder hen ons aan met een smadelijken blik van onverschilligheid.

Recht tegenover onzen trein stond een andere personentrein te wachten: hij bestond uitsluitend uit goederenwagens. Benden schoolknapen beklommen de wagons, na eerst hun schoolboeken over den boord te hebben gegooid. De meesten bleven rechtstaan, anderen lieten zich neer op den bodem van den wagen, onzichtbaar geworden. Daar verscheen een heel oude vrouw. Algemeene aarzeling. Toen sprongen een paar jongens op het perron, pakten het vrouwtje vast en hieven haar op, anderen grepen haar uit den wagen vast en trokken; en ten slotte bolderde het levend wezen over den rand van den wagen en verdween, op den grond neêrgesmakt.

Hamburg, waarvan men ons onder de bezetting had verzekerd dat vrachtvoerders er onmogelijk hun weg konden vinden onder al de vernielde gebouwen, leek mij, na Hannover, lang niet zoo beschadigd als ik verwachtte. De groote gebouwen in de haven hadden zeker veel geleden, maar langsheen de straten om het station stonden de meesten recht, al zij het zonder één venster, zonder één dak. Maar ook hier en daar bleek nu en dan een in de lucht hangende kamer bewoond, en in het centrum der stad reden trams. Men keek verbaasd toe: trams te midden van die ruïnes, die verlaten straten, die leêge huizen. Over honderd jaar zullen in Duitschland nog puinen zijn te zien, waarop het gewas zal groeien. Wat dorre gras en een enkele bloem, een enkele heester.

En thans, naar Denemarken toe. Hoe meer we naar het Noorden klommen, hoe zindelijker, hoe frisscher van kleur (wit en bruin domineeren) de kleine pachthoven zijn, die zich hier én langsheen den spoorweg bevinden. En soms in de weide, of tusschen de boomen van vele boschjes, een paard dat op den uitkijk staat, en plots aan het hollen valt, na u eerst te hebben misprezen door het uitslaan der achterste pooten, en dan in galop vlucht, het hoofd fier in de lucht. Alles wordt, naarmate men de Deensche grens benadert, kleiner, mooier, afgemetener, maar ook sprookjesachtiger. En zoodra men een kudde eenden ontmoet, in de buurt van een kleinen waterplas, denkt men aan Andersen en zijn sprookjes, al is er in gansch den omtrek geen meisje, geen kleine jongen te zien. Al de huisjes schijnen, daar zoo maar kleurige vlekken tegen het frissche groen der weiden en het dieper groen der boomenkruinen afstekend, onbewoond en ongebruikt. Waar zitten dan de menschen, die toch deze kleurige doosjes, die huizen zijn, 's nachts bewonen? Men zag inderdaad geen mensch op de stille akkers.

Toen de gansche trein op de boot werd geïnstalleerd, die hem over de Belt

zou voeren, was het nog volkomen nacht. Maar door al het gestoot en gebonk uit een, trouwens zeer lichten, slaap gewekt, klom ik op de ladders tot op het hoogste dek - een kop warme koffie was al een stoffelijke belooning! - waar het trouwens krioelde van menschen. Het schouwspel was feeërisch. De hemeltrans was één fonkel van klare sterren; over het water gleden en verdwenen overal gouden glanzingen, weêrschijn van een ergens achter wolken verborgen bleeke maan, en honderden roode, groene en blauwe lichten doorboorden met hun kalme kleurigheid, de halve duisternis.

's Ochtends, toen we Kopenhagen naderden, waren de ‘husetjes’, - die aardige doozen, langsheen den weg wit en rood, of soms (de houten woningen) okerbruin, - zóó hel van kleur, tintelden de jonge bladeren van de zilverbeuken en soms van fruitboomen in een boomgaardje, en de nieuwe heldergroene naalden der denneboomen, zóó verrukkelijk frisch, dat we wel moesten denken dat de lente hier haar intrede deed. En feitelijk is dit in dezen zin ook waar, dat in de Noordsche landen en wel vooral in Zweden, het gewas nog in zijn eerste groei en bloei staat, terwijl ten onzent de seringen al zijn uitgebloeid en de eerste vruchten al op onze tafel verschijnen. In Zweden zag men nog geen veldaardbeien, maar integendeel stapels oranjeappels en pampelmoezen, en Canadeesch fruit, alles natuurlijk geïmporteerd.

Kopenhagen dan, waar we bij het ochtendkrieken aankwamen, en enkele uren in den prillen dag verloren liepen (ook op zoek naar een kop warme koffie met wat gebak daarbij, maar we bezaten met ze allen slechts enkele öre) is een waarlijk prinselijke stad, met ruime straten en lanen. Bij den terugkeer verbleef ik er nog een kleinen dag, en bezocht de onmiddellijke omgeving en een badplaats palend aan de hoofdstad: alles ruim, helder, vol zon en lucht. Wie vertelt me, wie die Absalon is, te wiens eere in het centrum der stad een ruiterbeeld is opgericht, waarschijnlijk, naar de wapens die hij droeg, een dapper veldheer uit het einde der XIIe, begin XIIIe eeuw? Tevergeefs heb ik de mij ten dienste staande werken geraadpleegd. Van dien Absalon spreekt geen Westerschen historicus. Zouden de Denen, jaloersch op de militaire glorie van Zweden, een Absalon hebben uitgevonden en bestandbeeld, een krijgman vol eer, maar even onbekend als de onbekende soldaten in onze Westersche landen? Op den helm van dien grooten held zat een meeuw, een blauwvoet. Na een tijdje vloog de vogel weg...[(1)]

Hij vloog over een naburig water, kanaal of zeearm, ik weet het niet, op welks oever een vischmijn in open lucht zich verhief. Op het water lagen een dozijn vischbooten gemeerd, soort tanks ten halve met water gevuld, waarin de visch, reeds naar soorten gesorteerd, zwom. Uit die bakken haalden half naakte

(1) Ik had eenvoudig Larousse moeten raadplegen in plaats van geleerde boeken, waar ik geen weg in wist. Absalon is een Deensche bisschop, die als vele bisschoppen het zwaard hanteerde. Hij wierp de Wenden uit Denemarken. Rond een, door hem opgerichte vesting werd Kopenhagen gebouwd.

visschers - prachtige kerels, kloek van bouw - manden visch, die dan bij een keurder op een van de booten werden gebracht. Met een ongelooflijke vlugheid en zekerheid greep deze keurder visch na visch uit de manden, wierp de eenen in dezen waterbak, de anderen in een tweeden, nog anderen in een derden, al naar de kwaliteit van de visch. Nu en dan smakte hij er een op het dek van zijn eigen boot. Uren aan een stuk leek de man te keuren, onverschillig als God zal zijn op den dag van het laatste oordeel.

Op den oever, op lange houten tafels, stond bak naast bak vol visch. En tusschen al die fel ruikende visch slenterden wij rond, vol belangstelling. Nooit zag ik fijner kleuren, nooit heerlijker kleurschakeeringen, met over elke kleur, wreef of stippeltje, rood, oranje, genacreerd wit, rose, lichtblauw, de zachtheid van het water, als over de oogen van een hond soms het fluweel zweemt van wat vocht. Maar die platte manden, vol kronkelenden paling, ge zoudt minuten lang op die gespierde buitelingen kunnen kijken; en vooral die diepe bakken met kreeften in meer dan één variatie: ze zijn zoo monsterachtig van vorm en factuur, dat alleen een gek het ontwerp voor zulke vischsoort kan hebben gemaakt. Op dezen vroegen morgendstond waren de koopers niet talrijk, maar een zwaarlijvig man, zeker de meester-kok uit een restaurant-riche, trok de aandacht: hij slenterde nonchalant door korven en kassen heen, scheen niets in het bizonder te bekijken, greep echter soms een visch, dien hij tot onder zijn neus bracht, - hij was groot van gestalte, en de neus was vrij dik, - en besnuffelde hem, als een hond doet met vuiligheid op de straat, en liet hem dan terug in korf of bak vallen, of het hem niet meeviel: du bout des lèvres zei hij dan een woord - Deensch - en de man ging vol majesteit voort, hij was zwaarlijvig; hij kwam later weêr terug, keek van uit zijn hoogte op de visch neêr; zei weêr een woord, kort, heel kort - maar ik heb niet op het sluiten van den koop gewacht; een aardig kafeetje was daar in de buurt, dat fel aanlokte (o geur van versche koffie, vroeg in den morgenstond!) en ik verdween in den kelder met vischmeisjes, jonge vrijstertjes (ja, reeds zoo vroeg) en gespierde slanke visschers. Fijne koffie, na de surrogaat-koffie op de internationale express-trein in de laatste dagen, fijn gebak ook, nog warm van den oven en slechts enkele öre... 't viel danig meê! En dan die Deensche vrouwen, er liepen er reeds vele voorbij, ze zijn slank, gespierd, gezond, blond haar, de meest met een kroon van vlechten, blauwe oogen - en sportief.

Later, bij den terugtocht in de ‘Tivoli’, het frivoliteiten- en volksvermaken-complex, dat enkele hectaren in de volle stad omvat, kwam ik, in den vallenden avond, nog heel wat jonge en oudere Deensche dames en heeren tegen: het Deensche type, slank, blond, blauwe oogen, sportief, was hier niet meer dan bij een sporadische verschijning te zien: kleine smalle meisjes en luidruchtige knapen als overal. Een groepje geüniformde meisjes, alle, op een blonde na, donkerharig, trok plots mijn aandacht: ze waren heel aardig en ik vond ze charmant. Het waren Belgische - Brusselsche - meisjes. Ik zag ze den dag

daarop in den trein... Waaruit dan toch blijkt dat hoe we andere volkstypen bewonderen, wij steeds verrast worden door de charme van onze eigen vrouwen en kinderen.

Misschien kom ik er nog op terug, misschien niet, maar ten slotte is Kopenhagen, vooral als men uit Stockholm terugkomt, een continentale stad en men zou ze op vele plaatsen van Europa kunnen ontmoeten, zonder dat men over haar heerlijkheid op die plek der aarde verbaasd zou zijn. Daarentegen is Stockholm eenig, en buiten het Zweedsche landschap niet denkbaar. Niet zoozeer schooner dan Kopenhagen dan wel typischer - eenig.

De vaart naar Malmö over de Sund is een korte zeereis. Maar als ge denkt dat ge nu de mannen van de politie, van de douane, van de deviezenkontrôle en wat al weet ik niet, die u de heele reis door al hebben gepest, kwijt zijt, dan zijt ge mis. En nochtans werden onze passen al twintig keer gecontroleerd, ons arme geld al twintig keer nageteld en opgeschreven, onze koffers al twintig keer onderzocht en haast ondersteboven gekeerd, in alle mogelijke talen, die ge begrijpt of niet begrijpt, zoowel in den dag als in den nacht, dat ge ten slotte snakt naar wat vrijheid, naar een dag waarop men u niet zal komen vragen wie ge zijt, van waar ge komt, waar ge heen gaat, of ge niets te declareeren hebt - wie kan in Godsnaam weten wat hij wel of wat hij niet declareeren moet? - hoeveel geld ge in uw bezit hebt. En, toppunt van dwaasheid, bij het oversteken over de Duitsch-Deensche grens, te Flensburg, hadden we te antwoorden op de vraag, of we geen Duitsche correspondentie meêvoerden. Waar zouden wij ze zijn gaan halen, we hadden, op gansch de reis door bezet Duitschland, niet eens den neus buiten den wagon gestoken! - dat vroeg een vriendelijk Engelsch officier. Maar nu ge, na de korte zeereis, meendet: oef, gedaan; nauwelijks te Malmö, een mooie stad, met in haar haven tal van Zweedsche en Amerikaansche booten, rukten reeds de Zweedsche heeren sportief op u af; en zij waren waarlijk niet de minst nieuwsgierigen. Bij lange niet. In Godsnaam dan, nog eens, en de laatste maal, Goddank, al die nuttelooze formaliteiten. Maar we reden met een prachttrein, we zaten koninklijk in makkelijke fauteuils, we voelden ons ‘des voyageurs de marque’, na al dat gesol met douane, passen, politie, enz., enz. We reden heerlijk in een landschap van bosschen, weiden (niet vele), groote en kleinere meeren en plassen, en weer bosschen en meeren, en al een bruine rots: een grootsch, maar niet bijster afwisselend landschap, uren lang. Zelden een kleine boerenstede, zelden een kudde, zelden zelfs een paard, een koe, een mensch. Af en toe een station. Maar we zaten gezellig in onze fauteuils te praten, we liepen van de eenen naar de anderen, onze Fransche collega's werden luidruchtiger, we keken ten slotte niet naar de stations. Tot, toen we onder den rook van Stockholm kwamen, wij verrast werden door een onstuimige groep studenten en studentinnen, mitsgaders photographen, die allen te samen ons welkom heetten, ons met bloemen vereerden, en onze trekken, in de halve duisternis van den wagon, vereeuwigden, samen met blonde Zweedsche studentinnen. Wat waart ge (en zijt ge) een mooi en lief meisje, twintig-

jarige Ann Mari: uit uw teint ‘de lys et de roses’, uw helderblauwe oogen, uw frisschen lach, straalde de jeugd, de lente, het leven. Het tuiltje bloemen, waarmede gij mijn knoopsgat hebt versierd, - en de photograaf was een en al zenuwachtigheid - ik zwoer bij me zelf dat ik het terug mee zou nemen naar Brussel, desnoods droog en reeds verkleurd, eventueel tusschen de bladzijden van een boek - Zweedsche verzen, die ik toch niet zou begrijpen, maar die van liefde zouden zingen, wat ik wèl begrijpen zou! - dat zwoer ik; maar zoo zijn 's menschen eeden, ik vergat ze in mijn hotelkamer... Een onbekende hand gooide ze in de papiermand. Ik heb danige spijt. Gedane zaken hebben echter geen keer. Ma ar ge waart zoo'n verrukkelijke verschijning, Ann Mari, dat ik u toch nooit vergeten zal...

De nacht was al nakend, te Stockholm, en het regende bij plassen. Toch liep ik, na de hotel-formaliteiten, nog even uit. De enthousiaste dichter Marcel Coole wou meê, vriendschappelijk. Ik liep stoïsch in den regen, op zoek naar de Hollandsche vrienden, die reeds vroeger in den dag moesten aangekomen zijn. Maar vanzelfsprekend had mijn geheugen het adres verkeerd onthouden: omdat ik 't adres stom had vergeten, liep ik (ook al vanzelfsprekend) stoïsch in den stortregen, Marcel Coole lei niet minder stoïcisme aan den dag, uit vriendschappelijke attentie voor zijn ouderen reis- en landgenoot. Maar gros Jean comme devant, keerden we, te midden van honderden lichten, op de vochtige trottoirs en straten in lange banen weêrkaatst, naar het hotel terug.

Intusschen hadden de Hollandsche vrienden ons tien keer opgebeld, maar de Zweedsche portier had waarschijnlijk niets begrepen van de boodschap, hij zei niks, en we gingen naar kooi, ik zoowat in de stemming van ‘un renard qu'une poule aurait pris’. De vrienden, in de nachtkroeg waar ze ons wenschten te verwelkomen, hieven een Vlaamsche Leeuw aan; maar zelfs de nationale klanken te midden van den Stockholmschen nacht, konden ons niet bereiken en helpen op den goeden weg naar de vriendschap. Ik sliep, Coole sliep, wij sliepen; en ik van geen schuld bewust. Toch had ik een nare droom. Maar wat ik precies heb gedroomd weet ik al evenmin als het waarom van mijn verschijning op deze aarde, waar ik mij toch nooit heb kunnen oriënteeren en veel adressen verkeerd heb onthouden, meestal tot mijn nadeel en mijn schande.

Heel vroeg in den morgen liep ik de straat op, op zoek naar Stockholm. Het - was een ietwat grauwe, frissche morgen, maar het regende niet meer. Het toeval wou dat ik in enkele van de meest typische straten van de stad belandde, winkelstraten waren het, met alle goeds der aarde in de vitrines opgestapeld; en ik zei, ik weet niet welken Griekschen dichter na, die van Egypte sprak: Stockholm is het land der Goden (al zijn zij dan Wotan en Freya), al wat je hart lust, oranjeappels, citroenen, druiven, groenten allerhanden, schoeisel, specerijen, vulpennen, kleedingstukken, enz., enz., dat alles vindt ge te Stockholm in overvloed, de Goden zij dank. De Grieksche dichter sprak ook van schoons vrouwen en liefde, maar het was te vroeg in den uchtend en later op den dag heb ik er niet meer aan gedacht. Trouwens, de Vlaamsche delegatie telde

ook jonge mannen, Ik laat hun het woord. A chacun son métier. Terug in het hotel, al dadelijk vol enthousiasme voor de heerlijke stad, vond ik Marcel Coole, reeds uit zijn bed, en, dichter bij Gods genade, bereids vol geestdrift voor Stockholm, al had hij nog geen voet op straat gezet. Maar dichters zijn nu eenmaal zieners. En Coole meer dan wie ook.

De portier kende nu alvast mijn naam en ik vernam waar ik de secretaresse van de Hollandsche P.E.N.-club kon opbellen, en we hadden een gezellig - telephonisch gesprek en maakten afspraak: de beide, Hollandsche en Vlaamsche, delegaties zouden elkaâr een uurtje later aantreffen... wat ze dan ook deden. En eens te meer waren Nederland en Vlaanderen, enkele dagen lang, één en onverdeeld.

De voorzitter van de Zweedsche P.E.N.-club, tevens onze gastheer en de voorzitter van het Congres, was prins Wilhelm van Zweden, de broêr van den Zweedschen kroonprins. Een bizonder typische en uitzonderlijk sympathieke figuur. De eerste op het appel, overal bij, de laatste die de vergadering verliet, met een handdruk, een gewisseld woord, een vriendelijke attentie: het bloed van Bernadotte, warm voelend en enthousiast, vloeide zeker nog overheerschend in zijn aderen. Als schrijver - dicht en ondicht - hoog geprezen. Ik kan er niet over oordeelen, maar (waarom weet ik niet) zeer ben ik geneigd te denken dat wie zich zoo'n voortreffelijk gastheer heeft getoond, zoo familiair en thuis onder schrijvers uit vele landen, wel een aardig en verdienstelijk literator zal zijn. Wat er ook van zij, op het Congres zelf en bij de genoeglijke feestelijkheden die nu eenmaal bij een Congres hooren, kon er geen twijfel bestaan: prins Wilhelm stond duidelijk aan de zijde van hen onder de Congres-sprekers, die zich het scherpst tegen het fascisme en het nazisme uitlieten, omdat zij onder de Duitsche bezetting zoo afgrijselijk en zoo afschuwelijk hadden geleden: de Joden, de Polen, de Hongaren, Nederland. Het ging hem uit het hart: hij getuigde onomwonden van zijn sympathie.

P.E.N.-clubs zijn vereenigingen van anti-fascistische, anti-nazistische schrijvers, van schrijvers die practisch tot de linksche ideologieën behooren, maar bovenal uitkomen voor de vrijheid van de gedachte en de vrijheid van het woord. Het Stockholmsche Congres was het 18de van de Federatie der P.E.N.-clubs en het eerste sedert den oorlog. Ik ontmoette er enkele schrijvers, vrij bekende figuren, maar van een aantal bekenden moest ik vernemen, dat zij door de Duitschers vermoord waren geworden. Pathetisch was het moment waarop de weduwe van een doodgemartelden Poolschen schrijver me kwam groeten en me sprak van haar man, dien ik herhaaldelijk in mijn leven had ontmoet, van wiens werk ik heel wat kende, die zelfs te Brussel mijn gast was geweest. De nazi's hadden niet alleen haar echtgenoot, maar ook haar beide zonen vermoord. En ik vernam uit haar mond dat 145 Poolsche letterkundigen als slachtoffers van de naziterreur zijn gevallen. Het waren ook op het Congres momenten van ontroerendo spanning, wanneer de leiders van de Poolsche, Joodsche, en Tsjecho-

slowaaksche delegaties met zeer enkele woorden verslag uitbrachten over de ontzettende terreur die de Duitsche nazi's in hun respectievelijke landen hadden doen heerschen. Gruwelen, schelmerijen, moord en brand, massamoord, massadiefstal, onnoembare brutaliteit, knevelarijen, leugens, overal had het Herrenvolk dezelfde ideologie van ontzettend egoïsme, ontzettende wreedheid in toepassing gebracht. Het spreekt vanzelf dat het Congres eenparig den wensch uitsprak, door den Joodschen delegatieleider geformuleerd, dat aan de Joden de volle gelegenheid zou worden gegeven om hun aloude cultuur in een atmosfeer van onbeperkte vrijheid verder te ontwikkelen. Ik had er thans niet eens een hekel aan dat de man van den Bijbel sprak als van het Heilige Boek, het fundament van 's werelds beschaving - wat ik niet geloof - en zijn overtuiging te kennen gaf, al zei hij het niet met volle woorden, dat de Joden het zout der aarde zijn geweest, en vanzelfsprekend het nog zijn. De Polen vertelden kort en bondig niet enkel van de terreur onder de nazibezetting, maar ook van de toestanden die in Polen op dit oogenblik he erschien, en die niet wijzen op een herrezen vrijheid. Vele Polen keeren liever niet naar hun land terug... Een Catalaansche schrijver diende een resolutie in, waarbij het Franco-regime, dat het nazi-regime in eigen land nabootst, wordt veroordeeld. Nul is de vrijheid in Spanje. Verboden is het uitgeven van werk in een andere taal dan het Castiljaansch en ook is het gebruik van het Catalaansch en het Baskisch in school, pers en openbaar leven verboden. En de terechtstellingen van politieke tegenstanders onder onteerende voorwendsels, de heerschende schrik. En eensgezind sprak het Congres den wensch uit dat de Unie der democratische Naties aan het Franco-regime een einde zoude maken. Ook voor de Hongaarsche bevolking, van de nazistische Horthy-tirannij bevrijd, sprak het Congres zijn warme sympathie uit. Sowjet-schrijvers waren trouwens op het Congres niet aanwezig. Wij hebben het allen diep betreurd. Want die afwezigheid wijst niet alleen op een abnormalen toestand van onvrijheid in de Sowjet-Unie zelf, doch ook op een mogelijkheid van vijandschap, van althans onvriendelijke verhoudingen tusschen het Oosten en het Westen van Europa. Maanden geleden had zich prins Wilhelm, als voorzitter van de Zweedsche P.E.N.-club, tot het Sowjetgezantschap te Stockholm gewend met het verzoek dat de Russische schrijversfederatie een aantal schrijvers naar het Stockholmsche Congres zou afvaardigen. Pas enkele dagen vóór het Congres liet het gezantschap telefonisch weten, dat geen Sowjet-schrijvers op het Congres zouden aanwezig zijn. Wat dan door het Congres werd betreurd, vooral omdat het wijst op onveiligheid en dreigend gevaar.

De Hollandsche afvaardiging, met Victor E. van Vriesland als leider, had een motie ingediend waarvan de Vlaamsche delegatie al sedert een goede maand kennis had gekregen. Want tusschen de Vlaamsche en de Nederlandsche P.E.N.- centra bestaan banden van volkomen vertrouwen, eensgezindheid en vriendschap, wat onvoorwaardelijk samengaan op alle gebieden van literatuur en cultuur beteekent. De Hollandsche delegatie stond op het standpunt, dat de lijsten van schrijvers, die in hun land van herkomst, wegens hun houding tegenover de

Duitsche horden en hun aanhang, een sanctie hadden opgeloopen, uitgewisseld zouden worden, derwijze dat geen enkel P.E.N.-centrum deze schrijvers nog zou ontvangen en eventueel steunen. Van van Vriesland, die met zeer groote energie het Hollandsche standpunt verdedigde, vernam ik op dit terrein onder meer, dat b.v. de schrijfster Jo van Ammers Kuller, die in Holland is verboden, naar Zwitserland is uitgeweken en daar lezingen houdt en werk uitgeeft, dat zij acht tot de literatuur te behooren. Ik heb meer dan eens die dame ontmoet, haar nazigezindheid stak ze onder stoelen noch banken, evenmin als het waarom van die nazigezindheid: haar boeken werden steeds in het Duitsch vertaald en in het Reich veel gelezen. Ik heb nooit een werk van die dame gelezen, en heb er geen spijt van. Wat in den smaak van de nazi-lezers viel was doorgaans van weinig literair belang. De in het Duitsch vertaalde 'romans' (?) van Claes en Timmermans behooren ook allerminst tot de eigen Vlaamsche literatuur, als dingen van schoonheid. Zij zijn lectuur zonder meer, en hebben geen hoogere beteekenis. Claude Aveline, de zeer fijne Fransche schrijver, verdedigde de Hollandsche motie tegen de opvatting van Hamon Ould, den Engelschen secretaris-generaal van de P.E.N.-federatie, die, met ook een Amerikaanschen délégué, meende dat het Hollandsche voorstel neêrkwam op een soort negatie van het vrije woord-principe van de P.E.N. Ouid's houding was voorzien - ô die Engelschen en die Amerikanen, die de invasie niet hebben gekend! - maar stelde niettemin allen te leur, voor wie de kwestie der epuratie niet is een kwestie van vrije uiting van de gedachte, van vrijheid van woord, maar een kwestie van kwaadaardige collaboratie met het Duitsche nazisme tot het tot stand komen van een regime dat juist de vrijheid van de gedachte en de vrijheid van het woord, met de hulp van concentratiekampen, martelingen en moord, aan band zou leggen. Zeer tot mijn verbazing stond Louis Piérard, woordvoerder van het Fransch-sprekende Belgische centrum, zeer scherp aan de Hollandsche zijde: hij sprak zelfs van den rexistischen schrijver Pierre Daye, aarts-collaborateur, die thans in het Franco-Spanje vertoeft, er met eere wordt beladen en die zich, naar het heet, klaar maakt om naar Zuid-Amerika uit te wijken zoodra het Franco-regime aan het wankelen gaat. In een Belgisch blad heb ik echter een interview van Louis Piérard gelezen, waarin wordt bekend gemaakt dat onze nationale vriend zich te Stockholm aan de zijde der Engelsche oppositie had geschaald. Wat onwaarheid is. Piérard stemde trouwens voor de Hollandsche motie - die 17 stemmen tegen 5 bekwam - nadat hij een pleidooi ten gunste van die motie had gehouden. Eens te meer begrijp ik de houding van Piérard niet, en zijn occasioneele afkeer voor de strikte waarheid. Te Stockholm een zulke, te Brussel een andere lezing, in een en dezelfde zaak, het wordt mij te machtig. Niet eens, maar altijd. Te Stockholm liep een oogenblik het gerucht dat Louis Piérard zich candidaat stelde als algemeen voorzitter van de P.E.N.-federatie. Na Galsworthy, Wells, Jules Romains en Paul Valéry, Louis Piérard. Daar was geen denken aan! Het is ook waar dat onze Waalsche collega, grand écrivain s'il en fut, te Stockholm een drukke tijd heeft doorgebracht. Nooit was hij zoo pathetisch, had hij zulke oratorische gestes,

sprak hij zulke meeting-taal, was hij zoo Piérardesk, als te Stockholm. Een echte Piérard déchaîné. Niemand drong er met zooveel welsprekendheid op aan, dat de P.E.N.-clubs een politiek van realisaties zouden voeren. Hij had tal van plannen. De vergadering besloot echter de benoeming van een algemeen voorzitter voor de Federatie een jaar nog uit te stellen, en wel tot het volgende Congres dat te Zürich (Zwitserland) plaats zal hebben. In 1948 zal New York de zetel zijn van het XXe P.E.N.-congres. Daarna komt Rome aan de beurt - (te Stockholm vernamen we het verdwijnen van het fascistische koningdom uit de annalen van het hedendaagsch Italië...) Laat ons hopen dat Italië over drie jaren nog steeds een republikeinsche staat zal zijn. En Spanje er een zal zijn geworden. Dit waren de voornaamste vraagstukken die te Stockholm te berde kwamen. Er was meer, en vooral was er het voornaamste misschien: het persoonlijk contact tusschen schrijvers uit de vier windgewesten, gelegenheid tot persoonlijke gedachtenwisseling en mogelijkheid tot plannen ten behoeve van de kennis en de verspreiding van de eigen literatuur. En daar zijn ook de feestelijkheden: een vertooning in de Opera, de opvoering van een XVIIIe eeuwsch spektakelstuk, een verrukkelijke pastorale in het eveneens XVIIIe eeuwsch theater van Drottningholm, te midden van een uitgestrekt park, - een verrukkelijk schouwspel - bezoek aan musea, particuliere collecties, het koninklijk slot. Te veel om te melden. Enkele diners en avondpartijtjes bij Stockholmsche uitgevers, die zoowaar paleizen bewonen, althans vergeleken bij de Belgische uitgeversfirma's... En wat mij - ons - betreft, de gezellige samenkomsten bij een borrel of een bescheiden lunch - een rustpoos tusschen veel rumoer en weeldeblijken - met de Hollandsche kameraden, - vrienden onder elkaêr. Het slotdiner, door de stad Stockholm in haar prachtig stadhuis aangeboden, en voorgezeten door Prins Wilhelm, waarna in de gouden zaal van het huis werd gedansd. En waar, naar ik hoorde, de dichter Marcel Coole en de romancier René Seghers den roem van de Vlaamsche danskunst met blonde Zweedsche dames hoog hebben gehouden. Hubert Lampo zag ik met geen oogen, al was hij overal present. Want af en toe dook hij eens aan mijn zijde op, kon zelfs geen woord met hem wisselen, want zoomet was hij verdwenen in de ‘tourbillon de la fête’, mysterieus als nooit een dichter, wel een romancier kan zijn. Hij zelf getuigde dat hij zich heerlijk amuseerde in het deftigste aller gezelschappen.

Na den dans, verloopt doorgaans alles in het honderd. Vlaanderen en Nederland scheidden: de eenen vlogen dadelijk naar Holland terug, anderen bleven te Stockholm, anderen weer (geloof ik) gingen naar Dalecarlië, en Lampo ging, mijn raad ten spijt, naar Dalecarlië meê. Marcel Coole was makkelijker om te praten, ging meê naar het eiland Gotland, hoofdstad Visby. Ik zou willen gelooven dat het hem niet heeft verdroten mijn belangloozen raad te hebben opgevolgd. Gotland is, op zeker gebied, een paradijsachtige streek, met ruïnes aan den eenen kant, maar jong leven aan den anderen. En men ademt er vrij en onbekommerd, hetzij aan het zeestrand, dat niets dan grijze en grauwe rotsen te zien geeft, geen greintje zavel of zand - maar vele zeemeeuwen, ô, vliegt de Blauwvoet; en of

hij er vloog! - hetzij tusschen de rotsen, waarop de bebouwbare aarde berust. Maar veel bebouwbaars is er op Gotland niet. Veel bosschen, nog al wat weiden, weinig vee. Bietenvelden, naar het schijnt, die ik niet heb gezien. Een oude schuur, getrouwe weêrgave van een Vikingswoning, van die Vikings welke met hun kromme snekken gansch West-Europa plunderden en schatplichtig maakten. Het kleine museum te Visby, - oude versterkte stad met breede steenen wallen nog, en met een aantal bouwvallige stoere kerken (11 ruïnes) - bevat veel merkwaardigs, o.m. enkele schilderij-steenen en praehistorische voorwerpen, herinnerend aan den tijd weêr van de Vikings en van den grooten bloei van Gotland, toen de zeevaart nog het eenige verkeersmiddel was tusschen de Germaansche volken. Op het eiland bevindt zich een soort reservaat voor planten en bloemen: een millioen veldbloemen van allerlei kleur en vorm stonden in vollen bloei. Feeërisch was het. Tal van kerken, met merkwaardige interieurs, soms (Bizantijnsch) barbaarsch van kleur en smaak, verheffen zich in de zeer kleine Gotlandsche dorpen. Zij zijn zeer typisch van bouw. Zij doen u vreemd aan en toch uiterst sympathiek met den eenvoud van hun architectuur en de bescheidenheid van hun mobilair, als de Bizantijnsche kleurigheid - over Rusland - zich niet al te zeer aan het oog opdringt.

Van op een zeer hooge rotsvlakte, die we moeizaam beklommen, had men een ruimen blik over de Baltische zee, grauw en grijs tot in de eindloosheid, en verlaten van God en mensch. De zee zooals duizenden jaren her, de eerste bewoners van de streek ze hebben gekend. Hoog op de rots geklommen stond een Hollandsche dichteres, gansch alleen (een tijdje toch). Ik hoopte dat zij, als Sappho te Leuca, een koninklijken zang zou aanheffen, die gouden over de grijze zee zou galmen, ode aan Aphroditè, - want ook in het hooge Noorden is liefde een levenszaak. -

Monsieur Yves de Constantin, een Fransch schrijver van ‘des romans d'amour’ (zei hij zelf bij de kennismaking) riep het weêr eens echt-Parisien, uit: ‘Ah, qu'elle est gentille!’ Niettemin zweeg de dichteres. Ze zweeg, sportief in den wind en de lucht, die was betrokken...

De badplaats Snäckgärdsbaden, waar we onder dak waren, is verrukkelijk. Het hotel bevindt zich te midden van een park, rijk beplant met uitgelezen boom- en heesterstrooken. Langs een kant stapelen de rotssteenen er zich op elkaêr tot een hoog rotsgebergte, met pijnboomen en steeneiken en bloeiende struiken. Half verborgen staat daar een rustbank van eenvoudig hout. De oneindige zee ligt ginds roerloos in het zilverige licht van den uchtend. Daar heb ik het hoogste geluk gekend: de rust na vermoeiende dagen. Het hart dat zich eindelijk uit de knel los kan maken en spreekt in volle overgave, zooals de zon in het stille hemelblauw bloeit. Spreekt tot zich zelf, al luisteren ook ooren in de buurt, want eenzamen zijn we toch allen op aarde.

Zeven of acht uur boottocht van Stockholm naar Visby. Er hing mist bij den terugtocht en deze duurde daarom langer: de hoorn, de sirenen huilden zonder poozen. De nacht was trouwens donker, het water zwart fluweel, met de witte

kammen der nabije golven. Nog een dagje in Stockholm. De Hollandsche vrienden, voor zoover ze niet reeds waren afgereisd, teruggevonden: gezelligheid van het ongegeneerde samenzijn. En dan weêr de reis terug, over Kopenhagen en bezet Duitsch gebied. Met de Fransche schrijvers al te gader. Een Fransche wagon, vuil en zonder comfort. Twee nachten die slapeloos waren, of nagenoeg. Met twee Vlaamsche schrijvers ook, die niet uit de armen van Morpheus waren te halen. Evenmin als Venus, laat Morpheus makkelijk zijn moede prooi los. Ik zat daar, ik keek zoo maar af en toe door het venster. Ik voelde wel dat ik niet was als vader Cats, die slapelooze nachten herschiep tot een dichterlijke lust voor het ethisch voelend nageslacht.

Ik liet mijn notaboekje nu onaangeroerd. Genoeg opgeteekend. Panta rei, alles vervloeit; en het geluk dat we soms kunnen vastgrijpen, hangt niet van ons eigen wezen af. Geen ander hand knijpt onze vingers vast, en 't gedroomd geluk, als alles wat aardsch of hemelsch is, vervloeit door onze vingers heen, die niemand liefderijk drukt. A quoi bon? Fatale wijsheid, even fatale berusting...

F.V. TOUSSAINT VAN BOELAERE

Spiegel der zee (fragment)

De straat

Gelegen in het hart der stad, - de grijze,
de volksvrouw met haar dochters in satijn, -
zou zij in spel en woord mij onderwijzen
en eiland in de zee der huizen zijn.

Ik droeg den reuk van stroo en specerijen,
wanneer de winkelbel mij buiten stiet,
ik overzag het schaakbord der plaveien,
mat aan den schemer wat de dag nog liet.
Ze was een oude straat met smalle huizen
en scheeve schouwen met doorrookten kop,
de zeewind kon er door de gaten suizen
en als het vroor zaten er meeuwen op.
De hooge gevels keken door de ruiten
verveeld en flets, van luie armoe zuur,
een oude visscher leunde soms naar buiten
en tuurde kwijlend naar zijn overbuur.
Des avonds hoorden wij de kindren krijten
om dan opeens vervaarlijk stil te zijn;
door onzen sluimer klonken soms verwijten,
een zware stem, een lange gil van pijn.
Daarom, wanneer ik stap door oude straten,
hef ik het hoofd en draal wat als ik kan,
wat ik als kind wist wil me niet verlaten,
en ik zeg stil: elk raam heeft zijn roman.

Er stond een herberg, waar ik bier ging halen,
een koele, witte kan, getapt van 't vat,
daar leerde ik voor het eerst met geld betalen,
daar maakte men mij zeekren avond zat.
Bedroefd en walgend liep ik in den regen,
mijn hoofd één troebele herinnering,
ik dacht aan moeder en was zoo verlegen
dat ik niet huiswaarts dierf en zwerven ging.
Het vage zwaaien van de lichtbaak wenkte
mij naar de kaai, op 't einde van de straat,
ik doolde en voelde mij de diep gekrenkte
en in mij groeide een eerste felle haat,

omdat het groote leed van zooveel kleinen
te wijten is aan dwaas en blind vermaak
van grooten, die niet weten hoe zeer pijn en
onmacht een hart verharden tot zijn wraak.

Een natte vischreuk deed me eensklaps braken,
wanhopig zocht mijn hand een vasten muur
en ik viel neer. Maar toen ik mocht ontwaken
begon voor mij een wonder avontuur.

'k Zag om me heen een krans van jonge nonnen
met zacht gelaat en zalvend handgebaar,
heel ver en ijl was een gezang begonnen,
er hing een geur als om een meialtaar.
Het was zoo goed, ik durfde niet te spreken,
werd dit geen droom want weg was het verdriet,
een warme stem kwam toen de stilte breken
en vroeg: ‘Kent gij uw straat en nummer niet?’
Ik knikte met een glimlach en werd schuchter
want 'k zag het beeld van een bedronken man,
mijn oude vrees maakte me klein en nuchter
en 'k zei: ‘Waar is mijn nieuwe, witte kan?’
Ze lachten gul en wezen aan mijn zijde
de kleine kruik, die naast den zetel stond,
en nooit was een verloren kind zoo blijde
omdat het weer iets van zijn moeder vond.

Terwijl ik dezen avond zit te zinnen
bij 't vuur, met slechts de dieren om me heen,
vraag ik mij eensklaps af of dit ontginnen
mij niet zal armer vinden dan voorheen.
Want met den wind, die aan het strand komt landen
waait ook een wilde onrust door mijn geest,
deed ik niet beter alles te verbranden,
is al wat ging wel werklijk hier geweest?
Schrijft men voor anderen of voor zich zelven,
groeit ook een boek tot ware 'erinnering,
wiens spade glanst, denkt die alleen aan delven,
wordt dit geen lied omdat ik gaarne zing?
Ik luister naar het woelen van de vlagen,
die kommerloos door alle tijden gaan;
zal ik mijn onrust verder laten knagen

en zonder oorsprong vóór den dood gaan staan?
Of slapen gaan bij haar, mijn warm vertrouwde,
met 't klaar besef: geen vruchten zonder zaad,
het wàs uw jeugd, die aan uw wezen bouwde,
dien wondren avond in de regenstraat.

En inderdaad, wie eens als kind kon dolen,
doorweekt en schuw en keerend naar zijn woon,
die dankt de sporen van zijn natte zolen
om 't nieuwe hoofdstuk: de Verloren Zoon.
En lang, dien nacht, lag ik met open oogen,
kil van berouw maar ouder zonder spijt,
slechts wie het moedernest is uitgevlogen,
bevroedt verrast 's levens gespletenheid.
Een nieuwe zin is in zijn vleesch ontloken,
er zwelt een land, dat uit de misten doemt,
een heete bron is door haar vlies gebroken,
die hij dan jaren later heimwee noemt.
Hoe zou ik, die mij hunkerend verteerde
naar 't Andere, dat ik nooit heb bereikt,
de straat niet danken, die mij eenmaal leerde
dat men in scheiden pas zijn hart verrijkt.

De morgenstraat. - Zij kende de geheimen
van middernacht en brozen dageraad,
zij wist hoe zieke kinderen bezwijmen
en hoe de torenklok alle uren slaat.
Ik schond haar voetpad met mijn trage stappen,
keek in de goot of ik geen schatten vond
of ging tegen een oude blikdoos trappen;
de morgenstraat verbond mij met den grond.

Na schooltijd 's middags lokten me de ramen,
het versche brood, het bloederige vleesch,
de koffies met hun moeilijk schoone namen,
die ik nog steeds met ouden toover lees.
Na 't eten ging ik zonder poozen zwerven
langs kerk en post en telegraafkantoor,
de dokbrug over naar de timmerwerven,
waarvan ik nog het holle kloppen hoor.

In 't rustig noenuur lachend zitten kijken
op een ducdalf bij lauwen zonneschijn,

hoe meeuwen zwevend op het water strijken,
en tijd te hebben en nog kind te zijn,
is een geluk, dat men niet mag vergeten,
wanneer men burger wordt en trager eet
en koffie drinkt in eer en in geweten
alsof 't geluk ons naar die wetten meet.

Doch ik werd pas de volle en zwaar vervulde
der stratenziel in 't schemeruur,
wanneer de zon de daken rooder hulde
en ons gezicht bescheen met gouden vuur.
De westerzeedijk werd een park van tulpen,
die bloeiden op den einder van de straat,
ik staakte een poos het spel, bekoord door 't fulpen
mirakel van dit hemelsch nachtgewaad.
Een jongen sloeg zijn muts tegen mijn beenen,
ik bukte mij en zocht met vage hand
tusschen de donkre naden van de steenen
mijn knikker en verbrak den tooverband,
die sedertdien zoo dikwijls werd verbroken
tusschen den eenzame en zijn horizont,
tusschen de droomen, die in hem ontloken
en hun verwoorden in zijn murmelmond,
Kent gij den roep der moeders in den avond
uit hooge vensters warm van lampenschijn,
het ‘ja!’ van kinderen den hoek om dravend,
terwijl een hond blaft die wil buiten zijn?
Het is een afscheid aan een rimpel leven,
die uitruischt naar het nachtelijke strand,
het toeten van een visscher op den steven,
het keeren naar het huiselijke land.

Ik placht nog wat te dralen op den drempel,
een zeeman, die zijn eiland noô verlaat,
want in mij stond geprent met diepen stempel
het gastvrij aangezicht der vrijheidsstraat.

Karel JONCKHEERE

Voorjaarsnacht

Iets als muziek wiekt om dit somber huis:
het zwijgen van den nacht en het geruisch
der boomen in de prille voorjaarswei,
ginds aan den rand der slapende vallei,

wanneer de helle koekoeksroep weerklinkt
en deint en golft en helmende verzinkt
in het verwonderd bosch waarin de nanacht draalt
en plots gaat klimmen in de hemelbaan.

Gij rust in mijnen arm, ik kijk u aan
en luister hoe gij slaapt en ademhaalt.

In 't koele licht der maan ontwaakt de gentiaan.

Pieter G. BUCKINX

Ballade aan een zeeman

'k Wou zingen als een fijne snaar
bij het begin van die ballade,
want die twee kindren stonden daar
alleen maar met hun droom beladen,
hun jonge handen in mekaar
en in hun ogen drang naar daden,
- een schip vertrok, de lucht lag klaar
en zij verdroomden op de kade.

De hartstocht groeide tot gebaar
in zomernachten zwaar geladen,
een man een vrouw die aan mekaar
hun wilde levensdrift verzaden.
Hij wist de goedheid lag in haar
- verdroomde, schoon begrensde daden.
Een schip vertrok, de lucht lag zwaar
en zij die leefden op de kade.

De ouderdom, die tovenaar
van weinig winst en zoveel schade,
verganklijkheid van ieder jaar,
waaruit ze telkens moeder traden.
De geest werd traag, de leden zwaar,
het hart alleen had niet verraden.
Een schip vertrok, zij bleven daar
want zij vergrijsden op de kade.

Prince,
Jij die niet bang bent voor gevaar
en zwerven durft op Gods genade,
jij bent een groter kunstenaar
dan die verdorren op de kade.

Paul BERKENMAN

L.P. Boon
- Scenario voor een film -
De atoombom en het mannetje met den bolhoed

De 8 deelen van de film als deelen van een grootsch opgevatte jazz (zonder echter symphonisch te worden).

1e deel. - De aarzelende aanvang, die innerlijke onrust niet verbergen kan, en geïllustreerd wordt door het regelmatige rhythme van de batterij.

2e d. - Het eerste deel, waarin de onrust en de overspanning der zenuwen merkbaar wordt. Hortend rhythme, soms het diepe klagen der saxofonen.

3e d. - Een terugverlangen naar den aarzelenden aanhef, maar onderbroken door vinniger motieven van zenuwoverspanning.

4e d. - Het eerste uitbreken van koortsmotieven, door het driftige rhythme heen het lange nalaaien van de trompet.

5e d. - Het rhythme van het tweede deel, maar met koortselementen. Milderen der batterij, klagende saxofonen en af en toe nalaaiende trompet. Brokstukken uit ‘De Leerling-Toovenaar’ - echter ironisch en tot Swing herleid.

6e d. - Koorts die aan panischen angst grenst. Elementen uit Beethoven's 5e symphonie, eveneens tot Swing herleid - alhoewel iedere ironie hier verre van verwijderd blijft.

7e d. - Breken van koorts, te vergelijken bij breken van overspannen veer.

8e d. - Aanvangsmotief met nog grooter aarzeling, die misschien wanhoop zou aantoonen indien het dit durfde.

Na de rolverdeeling komt volgend dialoog:

De mensch - het door de natuur misdeelde dier dat schuw en angstig een leven-van-dag-tot-dag moest leiden - verkreeg een zekere sluwheid die hij kon ontwikkelen tot verstand. Het verstand, dat uit zichzelf de macht verkreeg DEMONEN OP TE ROEPEN, kon echter deze Demonen niet meer bedwingen - en de mensch weet, in zijn diepste, in zijn verste wezen, dat hij zichzelf naar een afgrond sleept waaruit hij nimmermeer zal opstaan, dat hij den weg naar eigen vernietiging inslaat, en de tijd doet aanbreken waarin het menschelijlke dier op de aarde niet meer zal bestaan.

GEDREVEN DOOR HET NOODLOT ware er een pakkende en romantische titel voor, moest het niet veel meer een ziekelijke nieuwsgierigheid zijn, die hem drijft, om met eigen oogen eigen ondergang te MOGEN aanschouwen.

1e deel

DUISTERNIS - een klok slaat langzaam en regelmatig tik-tak tik-tak - een stem zegt rustig: ici Radio Paris, il est 8 heures - een straatklok wijst 8 uur - DE STRAAT IN AVOND EN REGEN - glimmend asfalt - reklaamzuil met natte aanplakbiljetten -een meisje in blinkende regenjas komt het trottoir opgestapt en vervoegt zich bij een wachtenden man - achter hen: een man met druipnatte muts die naar omlaag kijkt en een nat verfrommeld pakpapier van het trottoir schopt - het pakpapier is leeg - een taxi stopt - de vóórband rijdt even over het natte papier - ondertusschen heeft de rustige stem verder gesproken: gelieve nu te luisteren naar een radio-spel, getiteld ‘atoombom’ - de man met de druipnatte muts heft een magere ongeschoren kin naar de camera, en zegt ietwat verbaasd: atoombom? - het meisje, haast verdwijnend achter den hoek, laat even den arm van den man los en keert eveneens het hoofd naar de camera - doodgewoon gelaat, maar mooischijnend in den afglans der neon-lichten - zij zegt eveneens vragend, maar scherper: atoombom? - EEN MANNETJE MET NATTEN BOLHOED dribbelt glimlachend en hoofdschuddend voorbij - op het oogenblik dat hij in het midden van het beeld komt zegt hij: alles berust op een misverstand - camera volgt hem in den rug tot hij verdwijnt in de deur van een CAFE-CABARET - draaideur van het café - camera gaat de draaideur in - blik door de zaal heen naar het kleine podium toe, waar een agent met een forschen knevel en een ouderwetsch uniform vol. blinkende knoopen, een neger wegtrekt - de neger protesteert, met overdreven theatergebaren, dat hij van de witte brigade is - volk dat lacht - dikke man die laatste rest van zijn glas bier uitdrinkt - vrouw die de beenen herkruist - man met scherpen neus, die lauw in de handen klapt, zuur glimlachend naar het kleine podium toe, plots de beenen ziet, en zonder overgang zich zeer ernstig naar zijn buurman overbuigt, zeggend: van kousen gesproken.... - camera naar het podium waar een NEGERMEISJE een gramofoon neerzet en begint te dansen - de dansende voeten naast de draaiende plaat - negerjazz - de op-en-neergaande

gramofoonnaald - de voeten van het negermeisje, waarvan slechts de teenen op den plankenvloer rusten, terwijl de hielen rhythmisch heen en weer bewegen - boven de jazz hooren wij echter steeds luider de rustige stem van den radio-speaker: vijandelijke vliegtuigen naderen. Naar alle waarschijnlijkheid hebben zij atoombommen aan boord. Wij manen aan tot kalmte. Aan onze grenzen staat afweergeschut.

2e deel

BOEM - afweergeschut ergens aan den rand van een vlakte - vlakte omrand, met struikgewas - maan - dalende loop - kruitdamp - zoeklichten - ZOEKLICHT wordt LICHTSTRAAL in het café-cabaret, schijnend over het dansende negerinnetje - er parelt zweet aan haar schouders - langzaam daalt een zweetdroppel over de linkerborst - camera blijft zweetdroppel volgen - hand die zweet van voorhoofd wegvaagt - zweetdroppel valt op draaiende gramofoonplaat - de dans van het negermeisje wordt razender - maar haar oogen onrustiger - razende voeten -onrustige oogen - draaiende plaat met zweetdroppel - camera draait weg door de zaal heen: onder een tafeltje, de onrustige voeten van den bierdrinker - de onrustige voeten van de dame - angstige oogen van het NEGERMEISJE - angstige oogen van den BIERDRINKER - angstige oogen van de DAME - HET MANNETJE MET DEN BOLHOED - bolhoed met beide handen tegen de borst klemmend - staat onder aan het podium en kijkt naar het negermeisje op - camera ziet van het mannetje naar negermeisje op - camera kijkt van het negermeisje op het mannetje neer - het mannetje zegt nog steeds glimlachend: alles berust op een misverstand - maar tevens hooren wij luider de stem: nadere bijzonderheden over de atoombom. Zooals men weet werd de eerste atoombom in den vorigen oorlog tegen Japan gebruikt. Hirosjima... - JAPANSCH BEELD: vuurberg, bloeiende kerselaar, twee Japansche vrouwtjes met parasol - camera wijkt achterwaarts, het beeld verkleint en is deel van behangpapier - schuin-opgaande vuurbergen en bloeiende kerselaars en telkens twee Japansche vrouwtjes met parasol - het is een doodgewone binnenhuiskamer - man met plat tegen het hoofd gekamde natte haren, ligt in wijmen zetel en is in slaap gevallen met een dagblad op de knieën - titel van het dagblad: l'Humanité - naast hem, op tafeltje, een aschbak met eindje sigaret dat nog rechtstaat en zoo uitgedoofd is geweest - camera gaat van aschbak naar radio met brandend lampje - de stem: doof de lichten, ga in de kelders, neem water en natte doeken mee - vrouw van den man in den zetel, die tegen kinderen in den vloer de hand opsteekt en driftige gebaren maakt - camera naar de kinderen die naakt in een zinken badkuip staan - het jongetje blijft er in rechtstaan - het meisje zet zich juist neer in het water - camera van in den vloer naar de vrouw - maakt gebaar dat zij kletsen zal uitdeelen - haalt mannetje uit de zinken kuip en begint hem driftig af te drogen - zittend meisje dat linkervoet uit het water steekt en met de hand aan de teenen komt - de stem zegt: atoombom - allen kijken naar de

radio - de vrouw gilt, en terwijl zij het mannetje tegen zich aandrukt grijpt zij met den vrijen arm ook het meisje uit de kuip - beeld van de naakte kinderen tegen de moeder - water loopt van het meisje af en vormt klein plasje op den vloer - de man snelt naar het venster en kijkt in de straat- gordijn wappert lichtjes in het open raam - uit het venster buigende man trekt met de rechterhand de kraag van zijn jas dichter rond den hals - camera van in het venster naar DE STRAAT - zenuwachtige menigte met drukke gebaren - mannetje met den bolhoed dat de handen uitspreidt en het hoofd schudt.

3e deel

BOEM - afweergeschut dat heen en weer schudt in juist eender rhythme van het mannetje zijn schuddend hoofd - BOEM - hand die watercloset opentrekt - man die zijn broekband vaststrikt en door een gang naar een deur loopt - emaille-plaat op de deur: alleen toegankelijk voor het personeel - deur gaat open, lawaai van machines - zetterij van een dagblad - overspannen zenuwachtige drukte - gebogen gestalten die koortsig het zetsel op den steen bijeenbrengen - de stem: vliegtuigen hebben de stad reeds als doel-perispheer - verre geronk van vliegtuigen - gestalten heffen luisterend het hoofd - ratelen der machines valt stil - vingeren grijpen letters en vormen het omgekeerde woord: MOBMOOTA - eerst inkt-rol er over, daarna papier - het papier wordt er met een hoek afgehaald, er staat op gedrukt: ATOOMBOM - hand slaat papier en zetsel weg - geronk wordt heviger - dubbel beeld van de volledig-stille zetterij waar vliegers dwars doorheen scheren - journalisten die binnendraven met teksten: atoombom - mannetje met bolhoed tusschen hen in - zeer doodgewoon alsof hij tot het milieu behoort - hij draagt tekst: misverstand - stroom van brakende rotatief: atoombom atoombom atoombom - mannetje met bolhoed die er vóór staat, trappelend en met de handen schermend, zeer driftig sprekend - open en toe gaande mond MAAR ZONDER GELUID - in zijn driftig-zwaaiende hand de tekst: misverstand - zijn tekst wordt

4e deel

Schouwburgprogramma:

Het mannetje met den bolhoed	M. MISVERSTAND
Hamlet	A. ATOOMBOM

- iemand heeft schouwburgprogramma in handen - rolt het op, maakt er een bootje van - camera van in den zetel naar het tooneel - men ziet de verre gestalten van Hamlet, den koning, Polonius - men hoort echter hun stemmen niet - integendeel hoort men een hevig gemompel in de zaal - camera gaat snel zaal rond en blijft op het balkon - gerucht wordt heviger, want men spreekt er verward en hard-op - een deur met rood licht: nooduitgang - iedereen kijkt met

gespannen aandacht naar de opengaande nooddeur - het is het mannetje met den bolhoed dat er doorheen komt - hij kijkt verbolgen naar het volk dat hem aangaapt - hij draait het hoedje tusschen de vingeren, begint zich uiterst rechts door twee rijen zittende toeschouwers heen te wringen, en zet zich uiterst links op den eenigen leegen stoel - klapt het zitvlak neer, legt het bolhoedje op de knieën en kijkt star naar het tooneel, alsof hij er zich niet van bewust is dat aller oogen naar hem gericht zijn - camera volgt zijn blik naar HET TOONEEL - camera schiet in vogelvlucht tot vlak bij een theater-Hamlet - Hamlet speelt machinaal, maar met overdreven gebaren, het eerste tooneel uit het derde bedrijf - een vertrek in het kasteel, waarvan het overigens zeer duidelijk te merken is dat het slechts schermen zijn - de koning en Polonius gaan weg, houterige gebaren makend - Hamlet zegt onbewogen: to be, or not to be - brengt met stijf gebaar de hand aan het voorhoofd - zegt: and by opposing end, to die, to sleep. No more -theater-Ophelia komt op - zij willen verder spelen, maar raken in de war door het gerucht uit de zaal - Hamlet kijkt naar het souffleurshok - DE SOUFFLEUR, mannetje met bril, houdt een wijsvinger op zijn brochure, vergist zich en zegt: atoombom - theater-Hamlet zegt tot theater-Ophelia: atoombom - de schermen van het tooneel worden werkelijkheid, EEN ECHTE KASTEELZAAL - de echte Ophelia kijkt de echte HAMLET niet begrijpend aan - de houterige gebaren zijn nu diep-menschelijke gebaren - zij snelt naar het diepe venster met het glas-in-lood - een ossenwagen met volle houten wielen rijdt traag en schokkend voorbij - de voerman, met deels ontblooten schouder en in de oogen hangende haren, keert zich naar een voorbijstappenden boer, met braak over den schouder - camera ziet boer naderkomen, draait met hem mee en volgt hem in den rug - de boer kijkt op naar voerman boven op de kar - zij zeggen ‘atoombom?’, en halen niet begrijpend de schouders op - in de diepe vensternis wendt Ophelia terug het hoofd naar Hamlet - hun hoofden dicht bij elkaar - Ophelia speurt met groote verschrikte oogen Hamlet's gelaat af, alsof zij er een voorteeken van de komende tijden op ziet - Hamlet wil het hoofd wegwenden maar zijn blik blijft haperen aan een glanzenden oorhanger van Ophelia - in deze houding verstarren zij, en worden zij terug THEATER-HELDEN - theater-Hamlet brengt verward de hand aan het voorhoofd - nóg kijkt hij naar den schitterenden oorhanger van de theater-Ophelia - het is een klein glazen vliegtuig waar sterk licht op valt - geronk van vliegtuigen - ORKESTBAK - In den orkestbak staat een cellist recht, lijkbleek - hij braakt, duizelt en valt - het volk uit den schouwburg haast zich naar buiten - geronk heviger - volk haastiger - geronk nog heviger -

5e deel

HEVIGE SLAG voortkomend van muzikant die, in den orkestbak, wil wegvluchten en in de groote trom schopt - een gestalte springt van het balkon - jong meisje raakt onder de voeten - theater-Hamlet tusschen hen - tot be, or

not to be - het mannetje met den bolheid tusschen hen - het bolhoedje wordt van hier naar daar gestampt - beelden van den leegloopenden schouwburg - affiche: Shakespeare's Hamlet - beeld van anderen leegloopenden schouwburg - FOLIES-BERGERES - affiche: j'ai perdu mon pantalon - beeld van leegloopende cinema - affiche: Chaplin - de film die in de wanordig leegloopende zaal, onder geroep en getier, verder rolt - iemand vloekt godverdomme - verkeerd beeld van Charlot - scheidingslijn der prent in het midden van het cinemascherm - de voeten staan bovenkant, het hoofd onderkant - hij zingt zijn lied uit 'Moderne Tijden' - hij geeft de finaal-rede uit 'De Diktator' - WIJ ZIJN GEEN MACHINES, MAAR MENSCHEN - meisje van de cassa, die het entreegeld in haar sacochje propt - cassa die ingedrukt wordt - mannetje met bolhoed, trommelend op zijn bolhoed, roepend: MISverstand MISverstand MISverstand - het overal buitenstroomend volk snelt naar de metro - METRO-TAFEREELEN - een tot werkelijkheid herleide teekening van Moore - tot werkelijkheid herleide beeldhouwwerken van Moore - vage groote gebogen hoofden - ter hoogte van hun kin zeer duidelijke kleine oorlogsbeelden: ontploffende bommen, in de hoogte snellende vuurpijlen, achteroverslaan van figuurtjes, gebombardeerde huizen met een stuk fladderend gordijn, halfverschroeide boom met wieg die in de takken hangt, man met afgerukt been die wezenloos op een bank zit - een der gebogen gestalten legt groote hand over de kleine beelden - beelden dringen er doorheen - mannetje met bolhoed legt er bolhoed over - beelden dringen er eveneens doorheen - mannetje dat vertwijfeld in de metro rondkijkt - camera volgt zijn blik - blijft hangen bij meisje dat zeer naïef zit te vertellen over den anderen oorlog - camera komt heel dichtbij - het meisje zegt: ik wierp mij op den grond - zij werpt zich werkelijk over den vloer van de metro - liggend illustreert zij haar verhaal met gebaren - het metro-tafereel verdwijnt en maakt plaats voor oorlogstafereel MAAR HET LIGGENDE MEISJE BLIJFT - een man drukt zich tegen een muur aan - de explosie - het stof trekt weg maar de man staat nog steeds tegen den muur - het meisje staat recht en de man valt in zijn uitgestrekte lengte naar haar toe - terwijl de omgeving terug METRO wordt zegt het meisje: hij was door den luchtdruk doodgeperst - zeer simpel meisjesgebaar, de hand tegen de borst en de gesloten oogen wegwendend: o dan was ik bang - zij kijkt rond en merkt dat de gansche metro haar verhaal gevolgd heeft - zij merkt ook dat de camera op haar gericht is - zij maakt een wijkend gebaar met het hoofd en de schouders - wendt het hoofd van links naar rechts - wordt zenuwachtig - heeft het gevoel dat de bom HIER zal vallen - wil buiten en kan niet - rukt den halskraag van haar kleed open - snelt, tusschen de opeengepakte menschen dóór, naar den uitgang - snelt samen met het mannetje met den bolhoed naar den uitgang - botsen tegen elkander aan - zeer belachelijke beleefdheidsfrases - het mannetje neemt den hoed af en zegt: na u - het meisje stamelt: neen, na u -

6e deel

mannetje met den bolhoed snelt buiten, door de IN PANIEK VERKEERENDE STRAAT heen - wriemeling van de massa - mannetje zeer groot, camera ziet hem in den rug, aan zijn voeten schieten de auto's, de bussen, de trams, in verwarring voorbij - mannetje zeer klein, camera ziet hem onder de auto's doorlopen - STRAATONGELUK in de algemeene chaos - brekende winkelruit - kantelende autobus - in de hoogte stekend wiel dat gek verder blijft draaien - muts op het asfalt - mannetje, terug gewoon, wordt weggeduwd schreeuwt:

MISVERSTAND -

krijgt stamp in den rug, van een auto - rolt neer op den trottoirboord - stamelt: misverstand - strekt de armen uit naar de beenen van de voorbijrennende massa - grijpt de beenen vast - men rukt zich los en snelt voort - hij kijkt vertwijfelend rond en zoekt iemand... IEMAND - ziet een man met hoog voorhoofd die door een bovenraam naar hem kijkt - stamelt nauwelijks hoorbaar: misverstand - man aan het bovenraam strijkt de hand over het hooge voorhoofd - voorhoofd wordt zeer groot - voorhoofd wordt een vlakte - de groeven: plooien in het landschap, de haren: boomen van een woud - uit het woud komen voorhistorische monsters - naarmate zij op de vlakte komen vallen zij uiteen tot wat beenderen - SPHINKS - Grieksche reidansen - door de smetteloos zuivere lichamen heen worden stilaan de geraamten merkbaar - de rij vormt letters

ATOOMBOM -

deze letters staan in een oud boek - alchimist - voorhoofd van den alchimist - voorhoofd van den man aan het venster - de straat - het fluisterende mannetje met den bolhoed - de kamer achter den man aan het venster, met de spelende radio - het luisterspel in de radio: atoombom - het mannetje: misverstand - de radio: ATOOMBOM - misverstand - ATOOMBOM - woedend rukt de man aan de knoppen van het toestel - hoort Beethoven - een stem zegt: Beethoven - een stem zegt: Atoombom - de twee stemmen zeggen samen: gelieve nu te luisteren naar ‘Atoombom’, een luisterspel van Ludwig von Beethoven - men hoort, vaag en vervormd, Beethoven's 5de - golvend koren - camera rust een tijd op het rhythmisch golven van het koren - de golven worden stilaan een vlammengloed - de vlammengloed verandert langzaam en haast onmerkbaar in woelige zee - woedende zee - orkaan - CONCERTZAAL met de uitvoering van Beethoven's 5de - dubbel beeld van een orkaan en een concertzaal - orkaan - BIBLIOTHEEK - mannetje met den bolhoed staat op ladder, neemt een boek van de plank en draagt het naar een lezer die... ook het mannetje met den bolhoed is - bekijken elkander niet en toonen dus ook niet de minste verrassing - ORKAAN dringt de BIBLIOTHEEK binnen - ladder slaat om, boekenschabben vallen, door open venster spoelt de zee binnen - orkaan - OPERATIEZAAL - dokter in witte jas, wit masker en rubberen handschoenen, MAAR MET BOLHOED, opereert het... mannetje met den

bolhoed - orkaan slaat de operatiezaal in - LOUVREmuseum - gehuil van den storm wordt gehuil van bommenwerpers - dwars door de splijtende en brekende muren heen schiet een zware bommenwerper - chaos - puin - uit het puin steekt de hoek van een verwoest schilderij - aan flarden gereten doek - bloot chassis - afgerukt koperen naamplaatje dat bengelt aan verwrongen vijs - letters op het naamplaatje, zeer groot: Rembrandt, geboren en gestorven - zeer klein mannetje met bolhoed over de reusachtige koperen plaat, dribbelend rond het woord ‘gestorven’ - ‘gestorven’ in het Nederlandsch - in het Fransch - in het Engelsch - in het Russisch - in het Poolsch - in het Duitsch - ondertusschen de dood, geraamte met zeis, het mannetje met den bolhoed achternazittend - de dood, geraamte met een houten been, dat staat te vertellen over den anderen oorlog - ondertusschen een vaag beeld op achtergrond, van soldaten met sjako, bajonet op het geweer, tegen soldaten met pinhelm, bajonet op het geweer - zij worden geraamten, met sjako en pinhelm - bajonet op het geweer - maar het geraamte met houten been is op den voorgrond zeer duidelijk gebleven - groote gebaren makend - vertellend aan andere geraamten die er staan naar te luisteren - geraamte van een kind dat op zijn hurk zit, tegen een muur - geraamten die lachen - lachen van het kinder-geraamte dat op zijn hurk zit - lachen van geesteszieken op den koer van een krankzinnigengesticht - gek met een wekker dien hij heen en weer schudt en tegen het oor houdt, dwaas lachend - gekken die rond de chauffage staan al wijzend naar wat ontsnappenden stoom, en lachen - lachen van een vrouw met tandeloozen mond -

7e deel

Plots aangrijpende drift tot bandeloosheid -

iemand die door straat vlucht en ruit inslaat - iemand die een klein meisje vastgrijpt dat naar een abri wil vluchten - in een abri, een vrouw die zich de kleeren van het lijf rukt en schreeuwt: neem mij - magere man die een patisserie binnendringt en met beide handen den mond volpropt - terug lachen van de oude vrouw - dansende oude vrouwen in een donker straatje - oude vrouw die de rokken vastgrijpt en rechtstaande watert - regen - overslaande dakgoot - waterslokkende riool - sluis met bruisend water - ZEE - booten die vergaan - STORM - boomen die omslaan - stad die instuikt - stad die weer opgebouwd wordt - langzaam uit elkander vallend Karthago - vluchtend klein mannetje met bolhoed, de bolheid met beide handen op de ooren drukkend - OPBOUWEN VAN EEN KATHEDRAAL - tot werkelijkheid geworden beeld van Jules De Bruycker's ‘plaatsen van den draak op het belfort’ - mannetje met den bolhoed die samen met de menigte aan de koorden trekt, op ladders kruipt, valt, hooger klautert - uit elkander vallen van Rome's Amphitheater - ondertusschen zeer vaag geloei van alarmsirenen - zeer klein mannetje met

bolhoed en witte toga, dat weenend op een gebroken marmeren zuil zit - bouwen van een wolkenkrabber - mannetje met bolhoed en vuile overall, hoog in de lucht over de ijveren staven loopend - valt van poutrel - zweeft door de lucht - geronk van vliegtuigen - vliegtuigen over woelige zee - klimmende en over alles heenspoelende zee - mannetje met bolhoed dat verdrinkt - golven worden vlammen - mannetje met bolhoed dat verbrandt - verbrandt tergend langzaam - zee - verdrinkend mannetje - steekt de kin boven water - steekt nog eens de hand boven water - bolhoedje drijft nog alleen - vlammen - terug verbrandend mannetje - INSLAANDE BOM - opengereten mannetje met den bolhoed - gehuil van granaten - soldaten die hun rugzak aanbinden en het geweer grijpen - loop van afweergeschut die de hoogte ingaat - Duitsche schupo die fluit om straat vrij te maken voor aanrukkende Amerikaansche soldaten - zelfde zich keerende schupo die straat vrijmaakt voor aanrukkende Russische soldaten - klein mannetje met bolhoed, den arm in verband, dat de aanrukkende reuzensoldaten wil tegenhouden - Duitsche schoolkinderen, half vagebonden, die een ingelijste foto van achter een kast halen - ingelijste foto met gebroken glas - Hitler - Hitler lacht - Hitler opent en sluit den mond, juist zooals in zijn groote redevoeringen ECHTER ZONDER GELUID TE MAKEN - Hitler zwaait de vuist - zeer klein mannetje met den bolhoed tracht uit het kader en tusschen het gescheurde glas naar buiten te kruipen - Hitler, nog steeds in de omlijsting, slaat op den rand van de omlijsting - slaat op het mannetje met den bolhoed, steeds schreeuwend zonder geluid te maken - brengt ten slotte een Hitlergroet - en dan eensklaps een ontzaglijk heil-geroep - ‘heil-heil’ gaat over in ‘hoe-hoe’ van de zee -

8e deel

booten vergaan - masten knakken af - torens vallen - wolkenkrabbers stuiken ineen - rood dalend licht - helwitte vlam -

ATOOMBOM

niets - duisternis - langzaam te voorschijn komen van een woestijn - eindigend voetspoor van een voor de helft onder het zand bedolven bolhoedje - zand dat afritselt - bolhoedje dat bedekt wordt -

Overwegingen van een dilettant
I. - De nieuwe Olympos

Pour la belle et intelligente admiratrice du film, C.E.W.

SCHRIJVEN over de film! Het is bijna even aantrekkelijk als een film gaan zien. Welk een bekoring gaat er immers uit van deze jongste der Muzen, de lichtzinnige platina-blonde met het soms verdiepte, teedere gebaar, doch altijd gracieus!

Men moet dan echter niet bevangen zijn in het vooroordeel, dat de film beschouwt als iets, dat niets met kunst heeft uit te staan; anderzijds dient men zich evenmin te bezondigen aan exotische comedie en afschuwelijk vakjargon, waarvan de term 'filmisch' wel het antipathiekst is.

Er zijn nog altijd ontelbare lieden, die in de vaste overtuiging verkeeren, dat kunst en film niets met elkaar hebben uit te staan. Hoogstens kunnen zij de z.g. cultuurfilm waardeeren, b.v. 'De Kasteelen langs de Loire' of 'Van Bol tot Bloem', films die dus eigenlijk met filmkunst niets te maken hebben en waarbij men gevoeglijk in slaap kan vallen, tenzij men, buiten alle cinematografische overwegingen om, toevallig belangstelling koestert voor het onderwerp, omdat men in de a.s. vacantie een tochtje langs de Loire denkt te maken of omdat men bollenkweeker is.

Neen, ik bedoel de film, die men voor zijn plezier gaat zien, uitsluitend voor zijn genoegen, om zich te verstrooien, al weet ik wel, dat tal van menschen niet gelooven, dat zij met een kunst- of cultuurmanifestatie hebben te doen, zoolang zij niet dat bekende, welhaast klassiek bekommerde of vermoeide gezicht kunnen trekken, dat nu eenmaal gangbaar is bij zaken die den geest betreffen.

Mijn ideeën daarentegen zijn altijd geïmpregneerd geweest met den geur van Engelschen tabak of van Manilla-sigaren en zonder dat aroma verloren ze veel van hun bekoring. Ik heb dat nooit als een nadeel gevoeld. Duidt het niet veeleer op een volkomen vertrouwdheid, als men met de cultuur leeft als met een tweede natuur, als met een tot natuur geworden gewoonte? En wijl ik van een film geniet als van een goede sigaar, zou ik daarom dat genoegen als van lagere orde moeten beschouwen?

Ik ben met de film opgegroeid en herinner mij nog duidelijk die trillende en hortende gestalten, die zich zoo onwezenlijk en schoksgewijs in een atmosfeer van regen voortbewogen; zelfs binnenskamers regende het. Met enthousiasme heb ik de avant-gardemanifestaties gevolgd en de staaltjes van absolute filmkunst naar behooren bewonderd. Ik heb de cinematografie als een autonome kunst leeren verstaan, doch daarbij nimmer vergeten, dat wij ons moeten hoeden voor dogmatische verstarring. In principe is de eisch van autonome filmkunst alleszins juist, maar ook hier breekt het leven door de staketsels der theorie heen en zijn vaak de ketterijen sympathieker dan de orthodoxe leer.

Waarom zou men in plaats van geometrische figuren (Walter Ruttmann) geen andere voorwerpen gebruiken, en zelfs menschen, die dan als menschen handelen, mits deze menschen, hun handelen en hun psyche maar in het visueels rhythme van de film worden opgenomen?

En stel u eens een absolute film voor, die twee uur of nog langer duurt! 't Zou even erg op mijn zenuwen werken als het woord 'filmisch'!

Ik wil nog verder gaan en toegeven, dat de filmkunst een uiting is van intellectueels degeneratie en deze op haar beurt weer bevordert: alleen maar passief kijken, waarbij de activiteit van intellect en gevoel aanzienlijk gereduceerd wordt; filmkunst: een mengsel van kapitalistische aspiraties, die de sentimenten van de massa bespelen, van zakelijkheid en erotiek, van vulgaire dagdroomen met hier en daar onverhoedsche doorbraken der persoonlijkheid. Een zeer onzuivere kunst dus, maar zoo bekoorlijk bij de gratie harer onzuiverheid, zooals de schoonheid van een vrouw geraffineerd kan worden door haar onvolkomenheden, die haar aantrekkelijkheid als het ware accentueeren. De film: een grensgebied dat het verlokkende bezit, dat alle grensgebieden eigen is. En het schoonste gedicht, is het niet een mengeling van ideeën, klanken en rhythme met hun veelzijdige en vaak nog zeer individueels associaties, terwijl de 'poésie pure' het niet verder heeft gebracht dan tot enkele min of meer geslaagde experimenten? (Soms heel goed geslaagd; ik denk aan Jan Engelman).

Men stelle zich bovendien eens voor: een dom, geborneerd mensch, die een Hamlet-opvoering of een concert bijwoont. Zullen zijn reacties intelligent, belangwekkend of van fijnen aard zijn? Het belangwekkendst zal hoogstens het gemeen-plaatsig-religieuze gezicht zijn, dat hij plichtmatig trekt.

Denk u daarentegen iemand, die genoten heeft van de Beatrijs en den Reinaert, die ontroerd werd door de edele gratie van een minnedicht van Hooft en onder den indruk geraakte van de weelderige barok van Vondel; die geheel kon opgaan in de wereld van Proust, bevangen geraakte van de eindelooze droefheid van Rilke's poëzie, waar het onzegbare in woorden werd vastgelegd, voor wien het grandioze van Courbet, de innigheid van een bloemstukje van Fantin-Latour of de ingetogenheid en vroomheid van Nicolaas Maes een openbaring was. Welk een rijkdom van associaties zullen bij hem worden opgewekt, als hij naar die nieuwe wereld op het witte doek schouwt?

Enkele voorbeelden mogen volstaan, om dit te illustreeren. Ik kies daartoe een tweetal films, die wij voor het eerst na den oorlog hebben kunnen zien en één van reeds acht jaar geleden.

Hierboven sprak ik reeds even van de doorbraak van het persoonlijke. Dit persoonlijke element wordt voornamelijk vertegenwoordigd door den cineast met zijn camera-oog, wiens 'zien' een creatieve functie verkrijgt.

Enkele treffende voorbeelden hiervan kon men bewonderen in de Engelsche film 'Pimpernel Smith'.

Wanneer aan het einde van die film de tengere Engelsche professor onder het schijnsel van een lamp staat tegenover den Duitschen generaal, die hem

dreigt neer te schieten, dan valt het licht van die lamp in één oog van den Engelschman en het glanzen van dat ééne oog wordt iets daemonisch, geeft juist het onheilspellende aan zijn woorden: ‘You're doomed, captain of murderers’.

Nog nimmer heb ik zóó duidelijk - misschien irrationeel maar dwingend - ervaren, dat het recht, dat democratie en menschelijkheid een macht, een dreigende, verdoemende macht kùnnen en móeten worden. Dit dreigende glanzen van dat ééne oog in het fijn-besneden, intellectueele gelaat gaf plotseling de intuïtieve zekerheid: ook de menschelijke waardigheid is een reëele macht, die de schenners mag en zal treffen. Ik voelde plotseling de lamlendigheid van de halfzachten, die nog durven te zemelen of wij degenen, die het beeld van den mensch zoo schandelijk hebben geschonden, wel mogen dooden. Een grootere dreiging dan die van den dood blonk in het oog van dezen professor, wiens gelaat desondanks niets van zijn menschelijkheid verloor.

In deze zelfde film snelt het camera-oog het propagandaministerie binnen en nadert ijlings het bureau, waarachter de Duitsche generaal is gezeten. Men ziet eerst nochtans alleen een bijna rechtopstaand boek met dikke vingers bezijden, die het vasthouden. Plotseling wordt het boek neergelegd en de verwijfde tronie van den machtswellusteling heft zich op: in één moment wordt hier op ontstellende wijze de gepommadeerde liederlijkheid van een geheel systeem onthuld, la bête humaine, d.w.z. het door het denken geraffineerde en geperverterde beest. (Eigenaardig blijft toch de specifiek Engelsche visie op zoo'n Duitschen generaal, het varkensachtig lompe mist men, bovendien spreekt de Duitsche generaal Engelsch en kan dus per se niet de stomme geesteloosheid en gespeendheid van elken humor verkrijgen, die zoo kenmerkend is voor den Duitscher).

Maar toch, deze tot het uiterste doorgevoerde psychologie is slechts mogelijk geworden door de geperfectioneerde onthulling van het menschelijk gelaat door de camera en het intelligente, vizioenaire zien van den cineast.

Wij zijn dan tevens aangeland bij de quaestie: acteeren of niet in de film? Nu is verfilmd tooneel uit den booze en verfilmd cabaret nog meer. En het moet erkend worden: de Engelsche film is soms heel sterk in het harkerig verfilmen van drakerige en onmogelijke tooneelstukjes. Doch waar het karakter van de filmkunst niet wordt geschaad, wat zou men daar tegen goed spel kunnen hebben? Staaltjes van voortreffelijk spel zag ik b.v. in Julien Duvivier's ‘Tales of Manhattan’. Hier wordt enkele malen op verbluffend meesterlijke wijze geacteerd, terwijl toch het spel volkomen in de film is verwerkt. In ‘Manhattan Tales’ ziet men een jong meisje, dat een brief heeft gevonden, waarin een jongeman, dien zij altijd voor eenigszins suf heeft gehouden, door een andere vrouw haar ‘lion’ wordt genoemd. Het meisje gaat nu den jongeling, dien zij plotseling heel anders beschouwt, wat uitdagen en tarten. De wijze, waarop zij dien brief om zijn hoofd heen beweegt, hem het papier onder den neus houdt en dan dit weer wegtrekt, hem in allerlei toonaarden het woord ‘lion’ toewerpend, is buitengewoon geraffineerd, werkt op den toeschouwer erotisch stimuleerend.

Bovendien, wat men in de tooneelkunst ‘mimiek’ noemt, is niet meer

uitsluitend afhankelijk van den speler zelf, doch evenzeer van het camera-oog, dat het gelaat voortdurend onder een anderen gezichtshoek - en de essentieele - ziet.

Ten slotte kan het terecht beroemde filmwerk ‘Carnet de Bal2’, reeds in 1937, naar ik meen, vertoond, het duidelijk maken, dat een film zelfs philosophisch kan zijn met zuiver cinematografische middelen. Dit laatste is en blijft belangrijk. Want men kan het meemaken, dat menschen, die het eene oogenblik met volle overtuiging erkennen, dat de filmkunst een autonome kunst is, even later beweren, dat bepaalde psychische processen niet te verfilmen zijn, dat men b.v. het oeuvre van Proust niet in een film kan vangen en dit dan als een minderwaardigheid van deze kunstbeschouwen. Daargelaten, dat men zoo apriori nog niet kan zeggen wat àl of niet verfilmd kan worden, daargelaten eveneens, dat geen enkel filmwerk, wil het goed zijn, ook maar in de verste verte de weergave is van een boek (de film ‘La Bête humaine’ is iets geheel anders dan de gelijknamige roman van Zola), zou ik hier willen opmerken, dat Maillol evenmin ‘A la Recheche du Temps Perdu’ kan beeldhouwen, en geen schilder dit werk kan schilderen.

In ‘Carnet de Bal’ wordt verhaald hoe een vrouw, wier man pas overleden is, een balboekje terugvindt ván haar eerste bal. Ze leest daar de namen van zeven jongelui, met wie zij dien avond heeft gedanst en besluit dan deze jongelui, thans volwassen mannen, nog eens op te zoeken, om te zien wat er van hen is geworden. Aan het einde van haar tocht bevindt zij zich in een moderne dancing: muziek en omgeving zijn volkomen stijlloos. Zij wendt zich dan tot een meisje van ongeveer zeventien jaar en vraagt haar verwonderd, of ze dit mooi vindt. Het kind bemerkt haar verwondering niet en in de oogen van het jonge meisje ontwaakt een zaligheid, terwijl zij antwoordt: ‘Oui, madame, c'est mon premier bal’. Nu verdwijnt de moderne dancing, en de kale omgeving en gierende muziek lossen zich op in het bal van hààr jeugd, zooals zij dat steeds in haar herinnering ziet: kroonluchters, ruischende japonnen en meesleepende melodie. En de toeschouwer voelt hier ‘aan den lijve’, hoe het verleden steeds verheerlijkt in ons leeft en dat alle geluk slechts een illusie is en geen objectieve realiteit.

Maar afgezin van de goede qualiteiten die de film kan bezitten en vaak bezit, biedt ook de draak dikwijls een uitstekende gelegenheid, om het al te menschelijke te observeeren, hetgeen dus beteekent: gelegenheid tot vermaak. Het is me wel eens ingevallen, welke interessante opmerkingen en overdenkingen ons waren geworden, indien b.v. een Stendhal de film had gekend.

Hoe vaak hebben wij al niet een filmster zich zien ontkleeden terwijl wij toch nimmer meer ontwaarden dan wat in een winkel voor damesondergoed geëtaleerd ligt; hoe vaak nam een filmschoonheid een bad voor ons aller oogen, terwijl schuimend water en flou in edelen wedijver ons gevoel voor zedigheid met de noodige krieuweling bevredigden! Hoe treffend worden hier jacht naar sensatie en verlangen naar erotische prikkels gepaard aan de publieke moraal, die met de ellemaat werkt: Dit kan er nog net mee door, want eigenlijk zie je toch niets.

Welk een gevoel voor humor wordt hier ontwikkeld bij dat haasje-over-spelen van niet te onderdrukken instincten en begeerten met de openbare orde en goede zeden, terwijl nog zelfs de zucht naar ‘hooger leven’ aan bod kan komen.

Ik herinner mij een film, waarin Zarah Leander de rol van vrouwelijk arts vervult. Door te groot medelijden gedreven - door een schoons, bewonderenswaardige menschelijkheid dus, - doet zij iets, waardoor zij het recht verliest, om haar beroep uit te oefenen. Een avontuurlijk leven volgt en zij treedt zelfs op als cabaretzangeres! Tenslotte vertelt zij haar levensgeschiedenis aan een jonkman, die haar heeft lief gekregen, doch niet alvorens eerst de ‘gevaarlijke vrouw’ te hebben gespeeld, waarbij zij voldoende gelegenheid heeft gehad, om hem en het publiek te doen zwijmelen in erotische aspiraties. Doch wanneer zij dan zoo ongeveer aan het einde van haar geschiedenis is gekomen en eigenlijk een engel van liefde en opoffering blijkt te zijn, glijdt een bandje van haar schouder, en het publiek zoowel als de minnaar kunnen naast den adel des gemoeds ook de schoonheid van haar schouder bewonderen.

Maar laat ons niet met deze associatie spotten, want heeft Paul Valéry niet ergens gezegd, dat niets zoo aantrekkelijk is als ‘une épaule nue entre deux idées?’ Ik hoorde in elk geval in mij opklinken de melodie van Tristan Derême:

> Pélops, par l'épaule d'ivoire
> Qui tous les maux guérit,
> M'arracheras tu de l'esprit
> La face de la Gloire?

Het belangrijkste echter, dat door de filmkunst is bereikt, bestaat hierin, dat door haar de moderne wereld is gepoëtiseerd, de levenloosheid der techniek overwonnen en tot levende schoonheid geworden, de moderne domheid in een ideale illusie herschapen.

De filmkunst heeft ons het ideale beeld van den modernen mensch geschonken, zooals de Helleensche kunst de wereld den harmonischen mensch van de Oudheid heeft getoond.

Hoe treffen ons nog steeds die ideale gestalten van goden en helden, incarnaties van hevige hartstochten, maar nimmer door deze gemoedsbewegingen misvormd!

Wij worden ontroerd door de machtige waardigheid, waarmee Zeus ‘woorden wisselend’ aan ‘uiloogige’ Pallas Athene vraagt: ‘O kind, welk een woord ontvalt aan de omheining uwer tanden?’ Zelfs wanneer hij zijn na-ijverige gade Hera bedreigingen toevoegt, gaat in deze echtelijke twist zijn waardigheid niet teloor.

Wonderbaārlijk is de suggestiviteit der epitheta ornantia: Altijd is Achilles de snelvoetige, zelfs wanneer hij mokkend in zijn tent zit; Hector, de met de vederbos wuivende, ook dàār waar hij Andromache en Astyanax vaarwel zegt.

En wanneer de helden nederstorten in den strijd, geschiedt dit op grootsche wijze: de aarde dreunt van hun val.

En toch, geen menschelijke zwakheid en geen teedere ontroering blijft hun vreemd: als een zorgzame en liefhebbende vader, neemt Hector den schitterenden helm van zijn hoofd, om den verschrikten Astyanax te omhelzen, en voor Andromache, die onder de innigste vrouwelijke smeekbeden koninklijk blijft, terwijl de plooien van haar gewaad zoet geuren, vindt hij woorden van tegelijk mannelijke en teedere troost. Wij denken aan Odysseus, ondanks mannelijke kleinmoedigheid en zéér menschelijke list toch altijd den goddelijken zwerver.

Zóó ook verschijnt ons de moderne mensch op het witte doek. Ondanks het uiterste raffinement in de gelaatsuitdrukking, waardoor elke bewogenheid, elke hartstocht wordt weerspiegeld, zien wij hem steeds als ideale verschijning. Men denke slechts aan den veel gesmaden filmkus. Hier zijn hartstocht en ontroering volkomen geïdealiseerd; het liefdespaar in supreme verrukking, terwijl elke misvorming afwezig is: geen verwrongen gelaatstrekken, geen transpireeren, geen verwaarde kapsels of verfomfaaide kleeding, geen vleugje van mislukking: zelfs de neuzen raken elkaar nimmer per ongeluk; de gezichten zijn één en al verrukking en meteen volmaakt harmonisch. Hier wordt verwezenlijkt wat den mensch werd voorgespiegeld: Gij zult aan God gelijk zijn.

Dus vlijen wij ons elke week neer in onze fauteuils en gaan op in de illusie. Is deze illusie goedkoop? Zij behoeft het althans niet te zijn. Wel is zij zeer gecompliceerd, doch zouden wij bevreesd zijn voor de zuiverheid der elementen, die ons genot samenstellen? Voor de dogmatici blijve de zeer onartistieke bekommerdheid gereserveerd, die zich met volkomen overbodige kwelling afvraagt, of dit genot wel zuiver artistiek is.

Het genieten van een film is iets zeer gecompliceerds, zooals ook het moderne leven gecompliceerd is. Men behoeft daarop niet grootsch te gaan, want dat is ridicuul; men behoeft echter evenmin de allures van een ketterjager aan te nemen en er ontdaan over te zijn, wanneer men bemerkt, dat tot de constitutieve elementen van dit genot het comfort van den fauteuil behoort, het genoegen dat men rooken kan of in deze van weerschijn blanke duisternis een blik of handdruk kan wisselen met zijn gezellin, wier illusies zoo volkomen met de uwe samensmelten.

De filmkunst is een moderne kunst: zij is de jongste der Muzen, de lichtzinnige platine-blonde, zooals ik aan het begin al zei. Er zijn lieden, die in het woord ‘modern’ een vrijbrief zien voor elke dwaasheid, voor elke aberratie. Ik behoor niet tot hen en de verheerlijking van alles wat modem is, blijkt vaak niets anders dan stupiditeit.

Het moderne is heel vaak leelijk!

Ik kan er niets aan doen, stóotende jazz-muziek en jongelui, die daarbij met bête gezichten zitten te wippen en hun langsliertende haren doen schudden, wekken mijn tegenzin, en ik erken dat gaarne, al moge men mij dan ook van seniele aftakeling verdenken.

Eens hoorde ik over de radio kort na zoo'n swing- en jazz- uitzending enkele

liederen van Reynaldo Hahn, den vriend van Proust. Toen kreeg ik het gevoel: deze wereld van schoonheid is voor goed achter den horizon verzonken. Doch kort daarop ervoer ik iets, dat mij als een belofte van bevrijding toescheen: het Fransche chanson, modern maar ook teeder en gevoelig, lichtzinnig soms en altijd gracieus, nu en dan ernstig, doch nimmer zonder bevalligheid. Soms springt ons hart op, door een zalige melodie meegevoerd: 'Le bonheur est entré dan mon coeur' zooals b.v. Lys Gauty dat zingt: 'een heldr'e verruk'lijk meesleepende wijs', gelijk Marsman eens dichtte; een juichende bevrijding, modern en van alle tijden, onweerstaanbaar. En wie zou niet veel gedichten geven voor de poëzie van een regel als: 'Vous avez l'éclat de la rose et la fraîcheur du jasmin'?

Het fransche chanson: moderniteit, waarin de gratie en de schoonheid van het verleden verjeugdigd voortleven. En zoo is het ook met de film: deze jonge muze met het plotseling verdiepte en teedere gebaar. De film is de poëzie van het moderne leven. 'La Bête Humaine' opent met een daverenden treinrit en de ijzeren dreun van rails en locomotieven besluit haar; de techniek is poëtisch geworden, het harde en nuttige in den stroom des levens opgenomen. En de handen, die zich tastend omhoog strekken langs de armen en schouders der geliefden: de eeuwige domheid der erotiek is de eeuwige wijsheid der schoonheid geworden.

O poëem van grijs en monochroom, van licht en donker!

Ars una, species mille.

C.L. SCIARONE

Adrien

IK weet niet wat me er toe dreef mij bij den vertellerskring te voegen, verveling misschien,.mogelijk een behoefte aan belangstelling. We zaten, vier mannen en een vrouw, in 't klein stationnetje rondom de kachel, terwijl de regen triestig op het schuin asbesten afdakje kletste. Gansch den dag al regende het. Ik had dit gezelschap voordien nooit ontmoet; de vrouw vooral had onmiddellijk mijn nieuwsgierigheid geprikkeld, het was dan ook een zeer innemende verschijning, beter, een uiterst markante persoonlijkheid: goed gevulde buste, hoewel niet overdadig, bepaald uitdagende heupen, en beenen! - 't Gezicht in niets buitengewoons, misschien dan de curve der lippen en de ronde kin, maar dan een harde onderzoekende blik uit grijze oogen. Met dat al ook, neen, vooral, veerkrachtig en sensueel elegant. De een had herinneringen opgediept, de ander was ingevallen met het relaas van het wedervaren van zijn zoon, een ontzettende geschiedenis, ontstellend door het onafwendbare, de meedoogenlooze logiek. Daar was dan die van Turnhout, een vent met een kalen schedel, die smalend oreerde dat die E-miel, die zoon dan, on-lo-gisch gehandeld had, niet con-se-kwent, want zie je, alle daden dienen consekwent op elkaar afgestemd, alles was voorbeschikt en die er zich niet aan hield, nu ja, die verdween - kwietsch. Hij keek eens rond of allen akkoord waren. Maar de mannen, uitgepraat en met de triestige loomheid van den regendag in zich, zagen stomp vóór zich uit. Een stopte een pijp, de vrouw tikte een sigaret op haar duimnagel en wachtte tot de pijpen-rooker aanstak, om dan opnieuw tegen den muur achterover te leunen, de knieën hoog opgetrokken naar nergens kijkend, misschien naar de vuilgeworden, gescheurde Ardennenlandschappen.

Om iets te zeggen had ik er dan tusschen geworpen dat het voorbeschikt zijn de consekwentie ophief, dat het was het een of het ander, of men nam aan dat elkeen, dat ieder individu voor zijn daden instond, of dat hij daden bedreef waarvoor hij voorbeschikt was, dus buiten zijn persoonlijke controle om. Niet? Dat ik de mannen in de eerste, de consekwente, de vrouwen in de tweede, de voorbeschikte kategorie, onderbracht, met af en toe een uitzondering om den regel te staven. Ondertusschen, terwijl ik al dien flauwen kul uitkraamde, loerde ik schuinweg naar de vrouw, maar de oude keek net in mijn richting en dan bracht ik de hand kwansuis aan mijn linkeroog en achter dit scherm begluurde ik haar beenen en de opgetrokken knieën.

‘Zoo mijn vriend Adrien’ - vervolgde ik - daar ze zwegen; ‘Adrien dat was altijd een “type” geweest, die kon niet anders dan gevaarlijk leven en toch was hij niet wat men gewoonweg een avonturier zou kunnen noemen of dan moest de term adekwaat gebruikt worden voor iemand die zijn persoonlijk avontuur najaagt, niet als een etiket voor gelijk welken fortuinjager of moeilijkhedenzoeker. Al wat hij deed, alles waar hij bij betrokken was geschiedde op het randje af van het algemeen geldende, van het wettig geoorloofde, het sociaal aanvaarde. Daarbij een felle kerel, kloek gebouwd, onvervaard, iemand met

sex-appeal. Alhoewel vrouwen voor hem om zoo te zeggen bijzaak waren; niet dat hij ze uit zijn systeem sloot, dat niet, maar hij gaf ze geen overheerschende plaats, zijn omgang met hen zou men dierlijk kunnen heeten, en hij zette zich dus niet bij één vrouw vast. Adrien had gestudeerd, college geloopen en deed zijn tweede medicijnen toen de Spaansche tragedie inzette. Hij liet den boel in den steek en vertrok naar Barcelona, waar hij zich bij de internationale brigade liet inlijven. Na het débâcle bij Irun was hij een tijdje in Frankrijk en maakte deel uit van een groep wapensmokkelaars over de Pyreneeën, daarna Parijs (een beetje la vie de Bohême) en dan, fluistert men, de Légion. In '38-'39 was hij terug. Intusschen stierf zijn oude en werd hij door zijn broer voor de keus gesteld: meewerken in de zaak (een koperslagerij van middelmatige allure) of zijn part uitbetaald krijgen en adjuus. Hij nam de adjuus: "'t bedrag zal wel niet erg groot geweest zijn" en ging naar Marseille. Een zuiver anarchist was hij ook niet, al lag het "ni dieu ni maître" wel in zijn oogopslag'.

'k Moest even op adem komen en bedachtzaam rolde ik er mij eentje; al zeg ik het zelf, 'k had mij in het onderwerp ingeleefd en 'k geloof dat ik een Adrien schiep waar menig jong mensch kon van droomen. Toen was de trein er eindelijk en kon de vertelling afgebroken worden. In den coupé stonden we als sardines opeengedrongen, ik naast die vrouw, ze was zoowat van mijn grootte en met wat handigheid kwam ik achter haar staan, 't stampend horten van den trein wierp ons af en toe tegen elkaar. Ik had mijn been tusschen de hare geschoven, niemand die het opzettelijke ervan kon bemerken, zij reageerde niet en liet ook niet blijken of het haar hinderde of welgevallig was. 'Gust' noemden de mannen haar, maar, verduiveld er was niets mannelijks aan haar, bij lange niet. Gust, meer dan dien naam kende ik van haar niet, ik wist zelfs niet bij wien van die mannen ze hoorde, misschien bij Kale Schedel? Maar als ze bij die was, in welke verhouding? Die vent met zijn treurige smoel, de meest meewarige van 't schamel gezelschap, al was zijn kleedij nog verweg de properste. We hadden aldus misschien een goede twintig minuten zwijgend gestaan, 't is te zeggen wij getweeën, de vrouw en ik, als een eilandje tusschen de over en weer geschokte pratende medereizigers toen ze, zonder zich om te draaien, vroeg: 'Die Adrien, komt die nog bij jou.' - 'Bah, ja, bah, ja,' loog ik. Ze draaide heel eventjes het hoofd en keek dan weer vóór zich. 't Is waar, ik had die paar woorden er niet gemakkelijk uitgekregen, zoo iets schors in de keel almeteens. Met mijn handen wist ik geen weg, beurtelings moest ik ze wel gebruiken om mij aan de gepaknetten vast te houden, maar hoe gaarne ik het ook zou gedaan hebben, ik kon niet, versta je mij, ik durfde de vrije hand niet op haar leggen, niet op haar rug, niet op haar zijde.

Nu Adrien oproepen was een moeilijk geval, ik beproefde het zelfs niet. In 't groote station stegen we uit. Bij den uitweg wachtten twee der mannen ons op, die van Turnhout was na ons uitgestegen en bleef dicht bij de vrouw. Vóór we bij hen waren, ervan gebruikmakend dat de kale voor een hoop reisgoed moest uitwijken, vroeg ik haar gedempt of ze gehaast was en of ze iets wilde gebruiken. Ze trok even de schouders op. We waren er. De één stak de hand uit: adjuus.

De Kale treuzelde wat, nam dríe keer afscheid en bleef. Kom je, zeiden de anderen, hij bleef besluiteloos rondscharrelen, maar ‘Ik zie je straks wel, Witte’, zei ze en hij kon gaan. Bonjour.

Rechtover het station in de ‘Phare’ gingen we aan een hoektafel zitten. Terwijl we op het bestelde wachtten en zij naar de toilet moest, overzag ik den toestand, die, alhoewel met mijn wenschen strookend, een wending genomen had die maatregelen noodig maakte. Ik nam aan dat het aan mij lag om den nacht te bewerken; hier zat ik nu met het avontuur op den schoot, had ik maar de rol te spelen die ik reeds ontelbare malen, met kleine varianten, op mijn eentje in den regen loopend of tusschen mijn bezigheden op het laboratorium, of woelend in mijn bed naast mijn ingeslapen vrouw, had overdaan; tot het type zelf der vrouw, die nu juist op het tafeltje toekwam, was niet vreemd aan het scenario. Ik houd van vrouwen waar pak aan is. Een reden om dien nacht niet naar huis te gaan was gemakkelijk genoeg vooruit te brengen en aanvaardbaar te staven: geen treinverbinding en niet getelegrafeerd doordat in dat vervloekte nest het telegraafkantoor reeds gesloten was, enz., enz.

Gust moet iets ervan op mijn gezicht afgelezen hebben en haar vraag verraste mij: ‘waar Adrien dien avond te ontmoeten was? kwam hij bij mij?’ - ‘Of die haar zóó interesseerde?’ lachte ik groen. Ik duwde, onder tafel, mijn knie tegen de hare en ze week niet, ik lei mijn hand op de hare en ze liet begaan, maar haar gelaat bleef nietszeggend. Middelerwijl zat ik reeds op heete kolen, we moesten hier buiten, indien nu een bekende binnenkwam. ‘Hoe’ heet je? vroeg ik lam. ‘Iedereen heet mij “Gust”, is je dat niet voldoende?’ - ‘Woon je in de stad, wat is je die van Turnhout?’ Nu om 't kort te trekken ze heette eigenlijk Gusta, woonde nu hier dan elders, die kale was een soort onbezoldigd engelbewaarder en speelde harmonica in doosjes waar zij zong en nu waren ze hier voor een achttal dagen omdat de vent bij een spe-ci-a-list moest (God! die kon hem naäpen, dat leert ge maar in 't bed, maar 'k was nijdig met mezelf om die gedachte). Dat zei ze allemaal en ik slikte het. Maar niet ik, maar die vrouw leidde het gesprek en ze wou me nogal de wormen uit den neus halen. Over mijn persoontje moest ze niet veel weten, toch was 't een ondervraging in regel, maar subtieler, zoeter dan mijn onbeholpen gevraag, en iets achterhouden was niet gemakkelijk, je voelde dat zij je dóór had. Neen niet over mij moest ze iets weten maar Adrien, dien wou ze hebben: ze zei het zoo onkiesch niet, dat is klaar, maar dát was het alleszins.

Alhoewel ik er in mijn binnenste moest om lachen, het was een gekke geschiedenis en hoe die zich zou ontwikkelen: Quien lo sabe? Maar ‘vamonos’ laten rollen en meerollen. Van A tot Z moest ik den Adrien belichten, evenwel was ik die ‘veine’ kwijt en het lukte mij waarachtig niet bij de eerste visie iets samenhangends te voegen: het was geen verhaal meer, geen levensbeeld, maar close ups, maar afzonderlijke snapshots; het maakte haar nochtans niet achterdochtig, integendeel ik ben er van overtuigd dat dit haar nog meer aan den haak sloeg. Dit en dat, en wit en zwart dat het wel geen bruut maar toch, enfin, een dwin-

gend karakter was, al in 't al eén egoïst, maar toch in staat buitensporige daden te stellen waar geen eigenbaat aanzat, dat kon ik over Adrien toegeven. Nog had ik over plannen voor den avond, die nu snel viel, of voor later niets kunnen in het midden brengen; 'k vond er geen woorden voor: brutaal vragen: ‘een kamer? ai mij.’ Weer was zij het die het roer in handen nam: - ‘Er zijn hier toch geestiger plaatsen dan dit brave kaarterscafé?’ en we moesten ook iets eten. Waar at ik anders? (dat was ook een vraag: thuis) ‘Hier en daar’ jokte ik. - ‘Maar zonder bonnetjes’? vervolgde ze. - ‘Bonnetjes? nu ja, dat liet zich wel schikken’ (maar duur dacht ik), 't Slot was dat we een lokaal opzochten waar ik voor een armzalig soupeetje een slordige 450 fr. mocht afdokken. Onder het eten bracht ze opnieuw het gesprek op Adrien (wat een poppenkast! 'k begon zoo het gevoel te krijgen dat het tijd werd hem ‘kwiek’ den nek om te draaien). - ‘Adrien, ja, ik zal je er mede in kennis brengen’ zegde ik integendeel - ‘ja wat doet hij, van alles: met zijn temperament!’ Ik zat naast haar op de bank, knusjes, als je de inrichting kent, niet prima maar toch een zekere chic: de tafeltjes door schutsels gescheiden, groenleeren banketten, iet of wat vermoeid, een oorlogsverlichting maar dat vond ik nu juist heel prettig om het intieme. Ik vroeg of ze voor later iets in het zicht had? - ‘Wel, een grog en dan slapen? Of heb je iets beters?’ - ‘Slapen, goed, maar niet alleen!’ - ‘Je holt hard, meende ze lachend’, ‘een goeie grog om den regen te compenseeren’, een avond met vrienden in een leuke omgeving, ze klakte met de tong. - ‘Waar konden we Adrien... wat voor kaberdoeskens liep die af?’. ‘Kon ik nu terugkrabbelen?’ We namen de tram naar de Voormuide, 't miezelde nog steeds, de straten glommen in den pooveren straal van mijn zaklampje. We traden den Belfast binnen. Nogal wat volk. Terwijl we aan de toonbank een porto namen, vroeg ik de serveuse of ze Adrien reeds gezien had. ‘Adrien?’ zei de barmeid, met een vraagteeken in haar stem, ‘ik zal madame vragen’. Ik ging die echter zelf tegemoet en fluisterde iets van mijn vriend Adrien. ‘Neen, Gussie, hij was er niet geweest’. Er zou nog maar dat aan mankeeren, vloekte ik inwendig.

Dan naar de ‘Hong Kong Tavern’. We zaten er aan een tafeltje met rechtover ons twee mannen, dokkers zagen het er uit, die er eentje ophadden en grinnikend Gust monsterden, haast beleedigend. Er waren ook eenige Duitsche matrozen met wijven die aan hun nek hingen, die hadden ruziemaken in. Ik praamde Gussie heen te gaan: we konden een kamer nemen...? ik leunde bijna tegen haar schouder en bracht het er fluisterend uit. Ze keek zelfs niet op, zei niet neen, zei niet ja. Maar er kwam niets van dien avond en ik moest genoegen nemen met een afspraak voor's anderendaags.

Ze moest, zei ze, naar de Brugsche Poort, ik kon haar een eind uitleiden. In de donkerte. Onderweg had ik een paar maal omgekeken, hoorde ze niets? neen, en toch had ik het gevoel gevolgd te zijn. Tot ze vond dat het ver genoeg was. Toen wist ik niet of ik haar kon omhelzen... Zij wel, 't gebeurde heel toevallig, 't was al voorbij, en zij den hoek om, vóór ik wist dat het zoo laat was. In 't naar huis gaan langs de lekende straten, het zicht bemoeilijkt door de regensterretjes op

míjn brilglazen en mijn lampje dat begaf, was ik korzelig en toch weer hoopvol, blij en bang met het voor mij avontureuze in die onverwachte ontmoeting. Mijn avondeten stond op tafel, een bord pap met, voor de laatste zomervliegen een omgekeerd bord erover, mijn boterhammen er naast. Geluidloos at ik. Boven piepte een deur. - ‘Ben jij het, Juul?’, ‘Ja ik was 't, ik kom’. Traag kauwend zat ik daar in gedachten. Dan naar boven, en behoedzaam schoof ik mij, met een afwezigen kus, naast mijn vrouw.

Ik kon niet inslapen, draaien en keeren. Rond den morgen had ik een lumineus idee: die kamergeschiedenis het zwakste punt in heel mijn strategie was opgelost, ik lachte geluidloos, een moment maar, wat zou mijn vrouw denken. 't Idee was dat ik zou trachten, en ik was zeker te slagen, den sleutel te krijgen van Lowette's atelier.

Lowette, de groote Lowette, was uit de stad en Philemon had den sleutel. Ik plande de dagverdeeling. Dien dag zijn de uren voorbijgekropen, Bruul de dienstdoende assistent en de collega's hadden het in de gaten, 's Avonds stond ik een kwartier te vroeg aan de Geldmunt op haar te wachten, de hand in mijn broekzak speelde met den sleutel. Niettegenstaande mijn bijziendheid was ik er van overtuigd haar van ver te zullen herkennen. Voor de zooveelste maal liep ik tien meter naar rechts, tien meter naar links en plots stond ze naast mij. Ze droeg hetzelfde tenuetje als den dag te voren. We gingen traag stappend verder. Ik zei, zonder overtuiging: ‘Ciné?’ en dat ik Lowette's sleutel had. ‘Adrien?’ vroeg ze verheugd. ‘Ai mij!’ kreunde ik binnensmonds ‘waar gaat dat eindigen’. Ik moest niet aandringen. Ik kan U verzekeren dat ze zelf den pas versnelde. - ‘Had ik hem gezien’. ‘Nu moest ik zeker weer doorrazen? Je kunt het je voorstellen I’ - ‘Kom, toch niet jaloersch van eentje die ik zelfs niet ken?’. Ik gromde iets nijdigs. Ze gleed haar arm onder den mijnen en die warme buste zóó dicht bij mij te voelen doorzinderde me met duizend begeertespelden. Zij klom na mij de trap op, in de benedengang misliep ik mij bijna, ik kende dien bouw zoo bijster goed niet. ‘'t Was een oud klooster, zie je’ vertelde ik haar (ik was er misschien twee keeren geweest maar waarom haar dat zeggen) nog een klein gangetje en dan de eerste deur: ziezoo. Op de deur stond met krijt: ‘Ben den 29en terug. Betsy’. Je kon niet zeggen dat het een overhoop was maar ver van ordelijk. Gust was aan de deur blijven staan en monsterde alles nauwkeurig, keek door 't raam op het dakenpanorama, keerde zich toen kordaat om met een vlugge kopbeweging als een inbezitname. Ik had de deur gesloten, den sleutel omgedraaid en mijn hoed erover gehangen. Kon men ooit weten wie lust tot spieden had? Ik ging naast haar staan en lei mijn arm rond haar middel, doch ze draaide zich als een aal, niet bruusk, niet wegstootend, neen, enkel lenig, een niets van een beweging, ha dat was een lijf. Ze zag zeker mijn ergernis, want ze lachte. Moest er iemand komen, zot.

Ik ging vlug tot haar, maar ze was er zelf al met een vluggen kus en dan, poef, weer het kruisverhoor. ‘Wie was Betsy? ze had het dus ook gezien. “29” dat was overmorgen!’ ‘Betsy’ herhaalde ik om tijd te winnen; och zei ik ten-

slotte ‘dat moet ge niet vragen’. ‘Zuster? Lief’ ging ze onverstoorbaar verder. ‘Ik weet het niet, ik weet het niet. Ik weet het niet’ rolde ik af. Was er iets méér waar dan dat! ‘En laat Adrien Adrien zijn en Betsy Betsy, wij hebben aan elkaar genoeg’. Ik balde verwoed de vuisten onder haar tartend lachen. Wat moest ik beginnen? Ik wist geen raad. De schildersezel schuin voor het vensterraam was ledig, maar op de tafel tegen den muur leunend stonden vier kleine raampjes, zoo ongeveer 25 op 30 alle op dezelfde manier aangezet: een boerenhuisje, wit en rood, een boom, een wolksken als een rozig ballonnetje, alle vier hetzelfde nondenon bazaarwerk. Gussie zat op de sofa, een oud doorlegen ding. Schilderen doet hij ook' constateerde ze. ‘Bah’, schoot ik op ‘prullen, bazarprullen, rotprullen, broodprullen, moest je zoeken, je vondt de prentkaart’. Ik had me naast haar laten neervallen. Kalmeer, zei ik tegen mezelf. Daarbij ik moest den toestand forceeren, ik kon toch dien ganschen avond den Adrienbiograaf niet spelen. Ik nam haar in de armen - groene zei ik in mezelf groene - want zittend op een sofa is 't geen lolleken vooral als er van de andere partij weinig hulp komt; ze liet begaan alsof het haar niet aanging, en 'k mag verdoemd zijn als ze niet weer over Adrien begon en middelerwijl trachtte ik mijn hand in de bloesopening te wringen, maar als het haast zoover was en ik een witte glim zag, dan bracht ze alles met een kort schouderbewegen weer op zijn plaats. - ‘Hou je braaf en in plaats van er gekapt stroo van te maken vertel nu eens aaneenhangend wat Adrien uitvoerde toen...’ Daarzie en verwacht dan een avond vol liefde en wat bij; ik trachtte mij er met een triviale kwinkslag af te maken ‘daar gekapt stroo van maken, zoo'n maische weelde...’ met een lichten slag op mijn hand werd ik tot de orde geroepen. Present! en vooruit met de Adriens.

‘Adrien’ zei ik ‘Adrien, Adrien’. ‘Ja, ja’, lachte ze ‘Adrien, Adrien, Adrien’, in alle toonaarden en toonwaarden ‘maar geen spiritisme, niet? Facts, Tatsachen’.

Ik had mijn arm rond haar gelegd en probeerde haar te kussen (zeer moeilijk zittend op die sofa). - ‘Doe niet dwaas’, zei ze ‘moest je kameraad komen. Moest Adrien’ en ze schoof terzijde. Maar dan kon ik het niet langer uithouden, ik had er genoeg van voor apprenti sorcier te spelen, het water stelpen verdomd, van lachen geen spraak. ‘Adrien’ riep ik en mijn stem sloeg over van driftige haastigheid ‘Adrien, die bestaat niet, dien heb ik uitgevonden, hij be-staat niet’. Ze glimlachte. - ‘Jaloersch? en liet streelend haar vingers door mijn haar spelen...’ ‘Hij bestaat niet, ik ben Adrien’ maar toen eerst schaterde ze ‘bestaat niet, bestaat niet’ schreeuwde ik ‘bestaat niet, ik ben Adrien’. Ik ben het...’. - ‘Genoeg’, zei ze en stampte met den voet, ze was vóór me komen staan, almeteens gaf ze me een kus op de lippen... ach man, toen stond ik in vuur, ik greep haar onstuimig bij de schouders ('k zal haar toonen dat ik geen groene ben, ging het me door den kop) ‘hij bestaat niet’ en ik drukte haar neer op de sofa. ‘Gussie, Gussie’ en gulzig wou ik... Dat kreeg ik evenwel niet gedaan. Kwaad siste ik: ‘Adrien’....

- ‘Stoor ik...’ Ik keek onthutst naar de deur: ‘Lowette!’ Ik sprong

recht en raapte mijn hoed op (de sleutel was nochtans omgedraaid, flitste het door mijn hoofd. Dat oud kot).

- 'Geneer je niet' schamperde hij.

- 'Adrien' zei ik uit mijn lood geslagen...

Triomfantelijk keek ze mij aan, een oogenblik en 'Adrien', herhaalde ik dof. Maar hij keek langs mij heen naar Gussie die haar bloes schikte; mij bezag hij niet, lucht, fffft, lucht.

- 'Adrien' orgelt ze, 'Adrien'. - Plots was er klaarte, warmte en vuur in dat kot. - 'Zeg maar Gust', zingt ze stralend en ze stak de hand uit, na haar een halve minuut wel - en dat is lang, man - aangestaard te hebben greep hij ze en ze keken malkander in de oogen en op haar gezicht lag een verwachting, en wat weet ik al, tusschen die half geopende vochtige lippen. Ik had ze kunnen slaan. Kreng, gromde ik binnensmonds. Had hij aan de deur geluisterd? wat kon hij gehoord hebben? Foert, dat hij! Ik ging tot bij hem en lei de hand op zijn arm. 'Wel man, dat is nu eens een verrassing', had ik willen zeggen en nog veel meer maar fffft, lucht. Met zijn gorillalangen arm, veegt hij mij achteruit, venijnig 'Je hebt hier niets verloren'. Een anderen Lowette. Maar mijn prestige dan! 'Adrien' zei ik bits 'wat mankeert Je, luister, ik zal het uitleggen'. - 'Uitleg aan mijn klompen' schreeuwt hij lomp. 'Buiten' en dan de clou, Gussie die mij mijn hoed reikt, ik had hem zeker op den grond laten rollen. 'Ik zie je later wel... vent'.

Wat kon ik anders doen dan het afstappen. Als een geslagen hond, kwaad maar bang sloop ik de trappen aî, als een figurant na het spel. Ik zie je straks wel en als een licht: Ik zie je straks wel, ze kon er 'witte' wel bijgezegd hebben als op 't station tegen den kale. Wat een vrouw!

In de gang bleef ik luisterend staan. Neen, ik kon niets hooren, treuzelde wat besluiteloos. Weer naar boven gaan? Ik ging buiten, haalde toen mijn uurwerk uit en bekeek, zonder ze te zien, de uurplaat, keerde op mijn stappen terug, maar de deur voorbij. Op den hoek, zoowat een 20 m. van den ingang bleef ik, opnieuw staan en bekeek nogeens mijn uurwerk, knoopte mijn jas dicht, haalde toen een oud omslag uit mijn broekzak, bleef het aandachtig begapen, om dan, met alsof ik een besluit, een kategoriek besluit had genomen, me om te keeren en haastig terug te stappen: allemaal voor de galerij, jongens, alles smoes, want weer de deur voorbij, om dan den stap te vertragen; alles voor de galerij; welke galerij? kon het idioter? Er werd een hand op mijn schouder gelegd: de kale schedel. Nu verklaarde ik mij het vreemde gevoel gevolgd te zijn van vorigen avond en van dezen avond. ''k Zie je straks wel, witte, Serpent, 'k Zie je straks wel, groene'. Ik lachte bitter. Hij scheen te verstaan. Hoe? misschien wel telepathie, in deze bepaald komische geschiedenis was alles wel mogelijk.

- 'Negen uur tien', zei hij, 'laat het nu maar zitten', hij wees naar mijn vestzakje. 'Je kijkt er toch niet naar. Trouwens, het heeft geen belang. Wie is die wnidheer?' en hij wees met zijn duim naar boven: 'Adrien?' - 'Neen', antwoordde ik, 'Ja', hernam ik. - Ik moet een moment verwon-

derd gekeken hebben, dan begrijpend: ‘Je waart er immers bij in de wachtkamer toen ik hem creëerde’. Hij schudde het hoofd: neen. ‘Gus-ta’ en hij duimde weer naar boven. Hij grinnikte, zij had het hem verteld, gisternacht, en bedaard knikte hij herhalend: ‘Gisternacht’. Ik vloekte zachtjes tusschen de tanden ‘van alle sintemijters is deze idioot...’ ‘Kom mee,’ zegt hij, maar ik hield hem staan: - ‘Hoelang blijf je in de stad?’ ‘Zij weet het’, opnieuw duimspel. Hoe staat het met dien specialist. ‘Spe-ci-a-list!’ ‘Haha, ros’, lacht hij droog, ‘dat bestaat niet. Zij zegt dat’. Ik deed een beweging om terug te gaan - misschien naar boven - Hij bekeek me spottend; meewarig: ‘Kijk’, zei hij - Waarlijk, de schavuiten, ze hadden het licht aangestoken in het atelier en op de stores zag men hen beiden, dan deden ze er zeker een zwaarder deken voor wegens de verduistering. Ik nam een steen, en wierp hem, in een plots opkomende razernij, naar 't venster. Hij viel roefelend terug. ‘Te laag’, constateerde de kale en keek schattend naar omhoog. Ik had lust tot huilen, wegens de vernedering voor dien kerel, zie je, maar wie was hij? -- ‘Is 't je zuster, witte?’ (nu zei ik ook al witte). Na een tijdje terwijl hij voor zich keek. -- ‘Trek het je niet aan, jong, 't heeft geen zin, ze geeft toch niet om jou’. -- ‘Is het je zuster?’ herhaalde ik koppig. ‘Neen’, schudde hij, dan met een kort lachje, een lachje dat er eigenlijk geen was, alleen maar een aanzetten ervan, als een antwoord op een onuitgesproken vraag: -- ‘ik, ik ben haar schaduw’.

't Was weer beginnen miezelen, we gingen als bij afspraak het huis binnen en zetten ons op de onderste trede. (We zouden ze toch hooren, als ze naar beneden kwamen. Indien ze naar beneden kwamen). We zaten zwijgend. Ik boos, spijtig, vernederd, en fantaseerde van alles. De Kale was zeker geen spraakzame, 't was daarenboven stilaan donker geworden en men zag alleen nog de gloeipunten onzer sigaretten. Waarop wachtten we eigenlijk? - ‘Ga naar huis’ zei hij, zoomaar zonder aanleiding ‘waarop wacht je nog, voor jou is de geschiedenis ten einde. Terug in de coulissen, Stefane’, het laatste met een tooneelinflexie. - ‘Het is beter dat je gaat' voegde hij er mild aan toe’. Hij had zijn hand op mijn knie gelegd en drukte hem vriendschappelijk. - Jij hebt uitgediend. Jouw nummer is voorbij. Verdwijn Stefane!', weer de tooneelstem. Een tijd stilte, dan vervolgde hij: - ‘jij ook hebt gelachen met mijn the-o-rie weet je nog? - maar ja je weet het: in mijn systeem is alles voorbeschikt, alles is vooruit beschreven, je kunt het voorbeschikte niet veranderen: con-se-kwent is alles voorbeschikt, je moet de rol uitspelen. Maar er zijn er die 't voelen, die 't weten die het stuk, het leven enfin, wel niet vooruit kennen, maar voelen dat ze die rol en geen andere te lijden hebben, versta je, 't geheel is als een reuzenraderwerk van ineengrijpende spelen, een puzzle, machtig mozaiek en wie legt het laatste steentje, wie is (hij siste het) wie is het laatste steentje? Hij klemde mijn knie krampachtig. Er zijn er die denken dat zij er buiten kunnen staan als toeschouwers toe-schou-wers, de dwazen. Jouw rol is uit. Je peil is af. Stefaan rechts af. Kom nu, zei hij dan, op een geheel anderen toon, jij bent niets voor Gusta, Gussie (grinnikend) en zij is niets voor jou. In ons bestek

is er voor jou geen plaats. Ga nu voor het te laat is, en dan scherp venijnig ‘jij die meent dat je zelf je rol bepaalt en jij met jouw twee stallen, één voor de mannen en één voor de vrouwen.’. ‘Ja maar’, ja maar, witte, waarop doel je, geen melodrama, witte, jij met jouw ‘Ste-fa-ne’, ik balkte hem na. Ik zweeg. Dacht ik na? op den duur weet men niet meer of men denkt of niet, maar weggaan kon ik niet. ‘Ik mag je wel, witte’, zei ik verzoenend. Maar hij scheen mij niet te hooren, ‘mijn rol is schaduw te zijn’, zei hij dan.

Sssst, sst, en hij drukte een paar keer snel mijn knie, sst.: buiten klonk de ijzeren stap van een Duitsche patrouille. Het geluid stierf weg en hij ontspande. - ‘Wacht nog een beetje’ zei hij ‘en ga dan den anderen kant uit’. ‘Waarom zou ik weggaan; het interesseert mij, laat mij vanuit de coulisse kijken’. - ‘Je past je aan’, wedervoer hij ‘maar dat gaat niet, het heeft geen zin, neen, het kàn niet’. ‘Ik begrijp jullie beiden niet, haar niet en jou niet, jij witte, wie ben je? en waarom die comedie met mij?

- ‘Comedie!’ ik kon in de duisternis natuurlijk zijn gezicht niet onderscheiden; maar er zat een verontwaardigde verwondering in zijn stem. ‘Jij hebt toch zelf Gusta meegevraagd, jij waart het toch die van Adrien gesproken hebt, jij hebt haar toch hier bij dien Adrien gebracht’. Zijn stem was van lieverlede hooger geworden; maar hij hernam zich en, effen, vaststellend ‘dat was nu jouw rol’, jouw voor-be-schikt-zijn, zij, zij wou dien Adrien, dien onvervaarden man leeren kennen, zien of hij soms... comedie? - ‘Witte hoe wist je dat allemaal’. Hij werd opnieuw teruggetrokken, monosyllabiek, - ‘Zij zegt het’. -‘Witte, slaapt ze bij jou, slaapt ze bij jou, witte?’ - ‘Neen’, zei hij, neen, en dan veel later: ‘ik wacht, zie je, ik wacht’.

Ik sakkerde binnensmonds, minachtend: hij wacht... Maar hij ging verder: - ‘ik zal altijd op haar wachten’, en plots agressief: ‘maar jullie’, jullie, met jullie vooze streken, jullie heeft ze door, jullie heeft ze vlug door, jullie zijn maar passanten, proefkonijnen, bij mij komt ze terug; en jullie, je meent, gekken die jullie bent, dat ze voor jullie komt en kruipt, dat het het bed is, dat... gekken, dan komt ze lachend bij mij... ze heeft nog haar hoofd in mijn schoot gelegd, zoo lachte ze. - ‘Wttie, zei ze dan, zijn 't ezels, en ze vroeg...’ hij zweeg ‘welnu witte, wat?...’ ‘niets, zei hij schor, niets, 't gaat je ook niet aan’.

Moest ik nu dien pathetischen onzin, dien hollen broebel beluisteren, vlammende flauwe idioot.

Hij was opgestaan, sst, sst, hoorde hij iets daarboven? Niets. Ga nu en hij duwde mij naar de deur. We spraken af voor den volgenden dag. Ik moest me haasten om thuis te komen en was dan nog verplicht een grooten omweg te maken, daar aan al de bruggen schildwachten stonden. Als ik geen twintig keeren herbegon met de eerste visie van dien avond, deed ik het geen enkelen keer, en toen zei ze 'k zie je straks wel; dan die witte, die rotvent en Lowette in de rol van Adrien - de onvervaarde man, plots had ik het geweldig warm. Wat zou die aan Philemon en aan de anderen, over dien avond vertellen, ik hoorde ze al brullen, ik moest Lowette spreken, beslist, hem uitleggen dat... hem uitleggen

dat hij Adrien niet was, aí was nu toevallig Adrien... Eens keerde ik zelfs een heele straat op mijn stappen terug, maar ik voelde te goed dat ik nooit den lef zou hebben dien nacht opnieuw in het atelier te gaan en dan die kale met zijn voor-be-schikt-heid, rotvent, what a life. Thuis dan de vrouw, ze sliep reeds, neen ze sliep niet. - ‘Ben jij het, Juul’’. ‘Ja ik was 't’. Woelen en keeren, draaien en piekeren, valsche teef van een Gussie, rare Witte, tenslotte toch een vent!... Maar wat was de bezigheid, het doel van Gusta? wat zat er achter? Lowette uitleggen dat...

Het was een meevaller toen ik 's anderendaags met de C proeven en de blauwdrukken naar het Centraal Laboratorium van Prof. Dr. Van Peteghem gestuurd werd. Eigenlijk als een corvee bedoeld, een geniepige truc van Bruul, van dat assistentje van niets om me te pesten, pestei, pestbuil, pestbruul. Een paar Cigaretten aan den zaalwachter, in een klein uurtje was 't klaar. Een uur gewonnen. Trammen naar Lowette's kot. Ik zal die eens diets maken dat hij een os is, een kalf, een ossekalf, dat hij niet bestaat, die is goed, dat hij niet bestaat, klaren wijn schenken. Beter de korte pijn dan de lange, het was toch al te dwaas dat die mijn heele plannenmakerij in de war zou sturen. Ik was toch geen apprenti sorcier, dat duiveltje moest maar weer onder het dekseltje, eerst uitleggen, kalm, zakelijk, duidelijk afdoend: Lowette de baan af, de ‘Adrien’ uit de baan, dan Gussie overtuigen dat ik ik IK ‘Gussie, Adrien bestaat niet’ een heele straat lang zong, sakkerde, fleemde ik hij bestaat niet, hij be-staat niet... dan zou ik haar in de armen knellen, neen, den vinger leggen op dien tepel die uitdagend onder de bloes spande; Gussie wij... wij... en dan stond ze zoo vóór mij, ging ze achterwaarts vóór me uit en moest ik trager gaan en werd ik bang dat de menschen het zouden merken, moest ik mijn tasch vóór me houden en 'k greep naar het oude middeltje, ik moest aan iets anders denken, iets doodsgewoons: de C proeven van Bruul den assistent met zijn scheeven smoel, apenbruul, bruulaap, brilaap, apekool, bruulkool, bruulknol; daar! zoo was 't over, enfin, je kent dat ook. Ik ben geen abnormale, jij ook niet.

Bedachtzaam ging ik de trap op.

‘Lowette, ik kom je mijn verontschuldigingen aanbieden om de ondoordachte wijze waarop... jamaar zoo niet hein, je moet het van zoo hoog niet nemen, manneken... Lowette, ik kom je mijn verontschuldigingen...’, maar 't was alles onnoodige kopbreke-rij geweest. De deur stond op een kier, en hij was er niet, dat kon ik bij een eerste rondkijken reeds vaststellen. Ik wou me terugtrekken en toen zag ik de vrouw. Betsy, vloog het door mijn kop. Betsy? zei ik. Nog nooit had ik zulke groote donkere oogen gezien, van zijn leven niet, diepe afgronden, een ovaal gezicht zonder glimlach. Rond de 25 waarschijnlijk. Ze staarde me aan als van 't lam gods geslagen, bracht de hand aan de keel, en week achteruit tot aan het venster dan herstelde ze zich, maar haar oogen bleven reeënoogen. Zeer onnoodig vroeg ik: ‘Is Lowette hier?’ Ze schudde het hoofd ‘neen’. Waar kon ik hem vinden?’ ‘Wie ben je?’ vroeg ze met een zachte altstem. Ik negeerde de vraag en herhaalde ‘Waar is hij, ik moet hem spreken’. -‘Wie,

wie ben je wel? over Wien heb je't?' Om dan almeteens op te vliegen: 'Moét, moét hem spreken, zóó zijn jullie mannen, moét! Laat een mensch met rust, ik ken je niet. Laat ons er buiten'.

Daarop liet ze zich op de sofa neervallen en barstte in snikken uit. Dat mankeerde er nog aan, ik was aarzelend, twijfelmoedig in het deurgat blijven staan, nu moest ik iets doen, mij terugtrekken? Ik trad echter op haar toe en streek met de hand over haar hoofd. Wat scheelde er? Kon ik iets doen? Ze bleef snikken. Is hij er uit getrokken? Nu hief ze het betraande gezicht naar mij op: over wien sprak ik? en zuut: wat gaat het jou aan. Maar er lag toch, vond ik, niets vijandigs in haar oogen en ik was geweldig onder den indruk van die diepe, aangrijpende altstem, dramatisch geladen, begrijp je, een stem die gelijk wat ze zegt, je naar 't hart grijpt. Van 't gezicht gleed mijn blik naar de laaguitgesneden bloes, ik zag in de halsopening, zij zag dat ik zag, ze deed den mond open alsof ze iets zeggen wou, maar bevochtigde alleen maar de lippen; het roode tongpuntje wijlde in den mondhoek. Dan had ik den plotsen impuls om den barmhartigen Samaritaan te spelen. Ik dacht reeds niet meer aan Adrien. Ze had zich rechtgesteld, bezag me met zóó'n oogen, wendde zich toen heel traag af, en - 'Ga nu, ik weet niets...', zei ze in een zuchten, 'jij verspeelt je tijd'. Ik vatte moed, ging achter haar staan en lei mijn hand op haar arm. - 'Kan ik iets voor je doen?' Zij liet het hoofd tegen het vensterglas leunen. 'Kan ik iets voor je doen?' herhaalde ik schor met mijn adem in haar hals. Ik trilde en had een onuitsprekelijke begeerte om dat lichaam. Maar ik liet haar los en trad een schrede terug: - 'Pardon...' zei ik dof. Lamme, lamlendige, lammeling, groengroentje, vloekte ik intusschen, en 'k wou met looden voeten mij terug trekken. Ze had zich nu half omgedraaid en met die groote zwarte oogen en die trillende lippen smartelijk naar mij toegekeerd, bedachtzaam, behoedzaam legde ze een zachte hand op mijn hand. Een kleine druk maar, één moment slechts. Ha! maar dat snokte door mijn ziel, wijl een rilling over mijn rug liep. Onstuimig wilde ik haar tot mij trekken. Lenig ontweek ze mij: - 'Ga nu, zei ze en theatraal wuifde haar arm naar de deur. Ik ging, de deur na mij dichttrekkend. Op de trap hoorde ik het kroppend snikken en 'k vloog de paar treden opnieuw op en daar zat ze, op de sofa, een zakdoek in den mond geduwd, zenuwachtig, krampachtig te lachen, te lachen. Op 't zelfde oogenblik had ze een oorveeg zitten. - "Dààr!" en lag ik bij haar op de knieën "pardon" en lagen we mond aan mond...'

's Avonds stond de Kale reeds op mij te wachten. Sigaret? We hadden ons in een klein café laten binnenvallen en in een achterplaats gezeten kregen we goedgevulde glaasjes jenever voorgezet. Het zal wel onder dien invloed geweest zijn dat ten slotte de weinig spraakzame Kale ontdooide. Hij zegde almeteens: 'Dat was de echte Adrien niet'. - 'Ha?' vergenoegde ik mij glimlachtend te brommen. Hij schudde het hoofd. 'Die was de echte niet!' - 'Ha? Wie beweert dat?' sarde ik. - 'Gus-ta'. Ik floot. 'Ha! die...' smaalde ik; 'hoe komt ze erbij? Luister, witte: donnant, donnant, eerst jij met de geschiedenis

uitpakken voor zoover je ze kent; daarna zal ik het mijne lossen'. - 'Top I' beaambte hij. Hij wist niet goed hoe te beginnen, voelde ik wel.

'Wat doet Gust eigenlijk?' hielp ik hem op de baan, maar dat scheen aan een verkeerd vat te tappen zijn. Hij bekeek me eens: 'Neen', sprak hij, 'die kwestie zullen wij er buiten laten, dat heelt nu toch geen zin meer'. - 'Hoe zoo?' deed ik verwonderd. Hij ging er edoch niet op in. 'Ik wil je geen verdriet aandoen, jong, (ik wuifde afwerend) maar dàt weet je nu toch reeds dat je geen minuut geteld hebt; jij waart maar aanleiding, het ging, en het gaat, enkel om Adrien'. -'Welnu', viel ik hem hoonend in de rede, 'ze heeft hem gehad, genomen en genoten, mijn Adrien'. Hij lachte zelfs niet. 'De echte, de echte Adrien, over dien hebben we het'. - 'Neen, neen, ha, neen, witte, echt oí onecht, ik wou weten wat er zich tusschen die twee dien nacht had afgespeeld'. -'Om een lange geschiedenis in te korten: haar Adrien was haar niet bijster meegevallen, bruut en brutaal genoeg, maar niet geschikt voor haar, niet mans genoeg, vol domme aanstellerigheid'. Hier meende ik mijn ongelukkigen kameraad te moeten verdedigen. 'O, aanstellerig', zei ik schijnheilig, 'dat is te sterk, eerder zelfingenomen, een tikje pedant; snoeverig, neen'. Dat ging er niet door: 'Neen, jong, Gusta is over den valschen Adrien, den pseu-do-Adrien, niet te spreken; wat een fi-as-co. Een holle druktemaker, vulgair, theatraal cynisch; zie jong, dàt moest je meegemaakt hebben toen ze hem nabootste: Zóó met z'n handen had hij vóór haar gestaan, als wou hij ze worgen; daarna huilend haast met smakken op zijn borst, net een zieke oerangoetang, dan op zijn knieën handenwringend. Gust heeft de gave om een mannetje klein te krijgen. Wat kon zij in 's hemelnaam met zoo'n opgeblazen praatvent, die bij 't minste donderen in zijn schulp zou kruipen, doen? Niet betrouwbaar.' Ik spitste de ooren. Wat was dat? Vaag ongerust voor iets onbekends dat gevaren borg, reeds zonder nieuwsgierigheid en met grooten lust er vandoor te gaan. We waren opgestapt en bij het groote station gekomen, zetten we ons in de 'Phare', net aan hetzelfde hoektafeltje waar wij, Gust en ik, dien eersten avond gezeten hadden. Onvoorziens was ze daar ook. Ze gaf me heel gewoon de hand. De kale fluisterde verlegen, schaapachtig: 'Ze wou je nog eens zien vóór ons vertrek.'

Ik liet geen verwondering blijken, kan iets mij nog verwonderen? Gust nam zelf het roer in handen, maar tot tweemaal toe moest de Kale er tusschenwerpen, 'dat heb ik hem al gezegd, Gusta'. Onverstoorbaar ging ze echter verder en zoo kreeg ik de tweede uitgave van Lowette's nederlaag, een luxe uitgave. Wat moet de kerel geleden hebben, levend gevild en ingezouten, god, wat moet die geschreeuwd hebben. 'Juul', sprak ze en ze bekeek me recht in de oogen ('t was de eerste maal dat ze mijn naam noemde), 'Juul, 'k had graag den echten Adrien ontmoet - zwijg! - 'k had gemeend dat die...'

'Maar hij bestaat niet', had ik willen zeggen; maar van 't plotseling opkomend krampachtig lachen kon ik het er niet uitkrijgen, 't was zoo ongeveer 'Haa-drien die bestaaaaa hahaha niet I!'.

Ze keek kwaad geërgerd; wou ze uitvliegen? Mijn lachen met inspanning

onderdrukkend en heftig knikkend, herhaalde ik vlug en met nadruk: ‘Hij bestaat niet!’ Ze kneep me driftig in den arm. Dan, rechtstaande: ‘Kom, witte’. Ik heb hen tot aan den trein gebracht. Op het perron namen we formeel afscheid.

Door 't raam gaf hij me nog de hand, en 'k zegde, ‘Stefaan af’, met de gepaste tooneelinflexie, luidop tot smalende verwondering van een paar fezelende zakenlieden. ‘Stefaan, verdwijnt in de neevlen’. Hij schudde mij zwijgend de hand. Beschaamd? Tevreden van mij af te zijn?

Toen ffft, ze waren weg. Ik ging in de wachtzaal tweede klasse om tot bezinning te komen. Bij Betsy gaan? Lowette toch opzoeken? Neen, van dien kant had ik niets te vreezen, laat hem het maar eens beproeven bij Philemon of bij de andere stamgasten op te snijden: het zal me niet heel moeilijk vallen hem naar beneden te halen. Maar toch zou ik het hem beter op voorhand laten voelen. Wat dacht hij, Lowette, over Gusta? Zag hij meer in haar dan een aanhaalster, een pathologisch geval? Foert: laten vallen. Bij Betsy? Ja, neen... Blijven plakken aan zoo iemand: gevaarlijk, met al de mogelijke en niet te voorziene verwikkelingen. Toch maar gaan, een paar keer slechts en dan: adjuus?...

Zoo ben ik dan maar naar huis gegaan. Mijn avondeten stond klaar tusschen twee borden. Ja, ik was 't. Thuis.

René IDE

De Hollandse reis (Voortzetting en slot)

11. - J.A. Daman

En hier, achter de kleine deur,
de smalle trapjes op, hierboven,
is dit nu 't rustensinterieur
van één die Holland's jeugd in schoven
hielp opbinden naar beste keur.

Het voorbeeld van de onderwijzer,
de vriend van kind en wetenschap,
niet één naar hersenen wat grijzer,
of groter door een houten trap,
maar wezenlik een zonnewijzer.

Zijn rekenkunst was eerlik-zijn,
zijn sommen van-elkander-houden,
en zijn geschiedenis dat schijn
het nimmer won van die eenvoudig
de stippels waren van de lijn

waarlangs u, Holland, grootheid bouwde
die zonne toe, driekleurig goudig.

12. - Simon Vestdijk

Het regent over Doorn,
op 't zand, tussen de dennen;
de wind, in zachte hoorn,
doet hoge trillers rennen.

Geen mensen op de weg -
je loopt zowat verloren;
het ooft, over een heg,
hangt zèlf zich te bekoren.

De villawoningen
gelijken wel aan hoofden,
van dode koningen
of stomme zinsberoofden.

Geen mens - alleen geruis
van rege' en windgeschuifel,
dat ooft, en, per abuis,
een stoel onder één luifel.

M'n God., benauwend, is't,
of dit een helderziende
tot dekmantel en list
in schimmenhandel diende.

Hij zit achter een ruit,
om 't hoekje van een voorhang -
niet slechts de hond die luid
je aanblaft, spert de doorgang.

Hij typt, gebogen, lang,
en uit zijn vingers ratelt
de eindeloze slang
der woorden die hij natelt.

Hij schrijft, geschoren kruin,
de blikken blauw van zeeën,
en op zijn lip nog schuin
de zoen uit Galileën.

Soms, bijna met een lach,
neemt hij tabak en vlam aan,
speelt op de vleugel Bach,
en zegt dat Ina Damman...

Tot plots weer schalt de hoorn
en Nederland's verbeelding,
door Vestdijk, van uit Doorn,
zich boekstaaft, woest en weeldrig.

13. - En voort gaat de reis

En voort gaat de reis, met de vaart
van het bloed, dat kamers en kleppen
uit, eensklaps weer het hoofd doorklaart
en geveerd de voeten doet reppen.

Vertrekken! O wonderbaar woord,
wegpoetsen de roestige vlekken,
het hele verlede' overboord
en de Hemel opnieuw ontdekken I

En wacht je hetzelfd' overal -
wat telt is de gang, de beweging,
en de droom, hoe of 't Eens zijn zal,
die getrouw daar telkens bij meeging.

14. - Hotels

O malle hallen van hotellen,
jullie kunnen het mooist vertellen:
van rijke vrouwen met zwart haar,
verschenen en verdwenen, maar
die levenslang je blijven kwellen!

Ach zalen om te dejeuneeren!
Eens zag ik er Eline Vere,
gewaterverfd als, blindend blond,
tot we vername' uit obersmond:
Miss So-and-so, der M.P.+, heren!...

En 's nachts, in lakeloze bedden,
op bandeloze autopedden,
trap aan, trap uit, o droom, o dwaas -
daarbuiten Canadees geraas,
maar YMCA blijft jouw zieltje redden!

15. - Moderne Cassandre

Dear, Bill, schrijft ze, kom toch
kwik bek zu mir uit Schuimen+!
Maar Bill moet nieuwe Träume
gezien hebben - en och!

voldoende battle-dresses,
en 's nachts is 't weer één rel,
met Jantjes en met messies,
om schaam je: foei, die lel!

\+ (M.P. = Military Police)
\+ (Schuimen - Germany, uit een holografies tijdsdocument!)

Maar als de boten gaan
zie ik ze vast al staan:
dear Bill, het schuim, en Jan, en snikken -

en nog, na vijftig jaar,
trots dovigheid en staar,
soms mummelen, en eensklaps slikken!

16. - Beps

Wat hier tans desolaat
nog rechtstaat, doods en ijl,
als opgraafsels langsheen de Nijl,
was eens je straat.

Waar 't hier nog kraakt van 't glas,
al staat zacht gras gezet
waar eenmaal het plaveisel was,
zong toen je tred.

En hier dit gapend gat
(mijn God! waarom schreeuw ik je naam?)
hield eens als lachend raam
je beeld omvat.

En plots - mijn adem hort -
daarboven?!... Maar 't is maar
het pleister dat alsmaar nog naar
beneden stort.

Ik vlucht, ik vlucht, slechts steen,
geen dier, geen mens, geen magen,
om aan te klampen en te vragen:
wààr is ze hèèn?!

Zij, eenmaal mijn vriendin,
ééns, in de blijde dagen,
en tans versleept, of dóód geslagen,
omdat Jodin...

Maar dan, gerechte Heer,
ziet zij weer lachend neer,
zit zij weer lachend in
tussen Uzelf en Haar,

van iéder volk de Koningin,
nietwaar?!

17. - Heimwee

Een klein gedichtje maar
en enkel om te zeggen
dat in die beste waar
zelfs ik het niet kan leggen

wat mij tans diep en zwaar
ligt in de ziel te wegen:
het Leidse Plein zo klaar
en ik één hang naar regen!

Met kinderlik gebaar
nu slapen en in sluimer
al minder minder ruimer

en nog alleen met haar
mijn vrouw en trouwelinge
van oude dingen zingen...

18. - Bij Tine

De Oosterbegraafplaats, een Zondag,
toen het schoons van de zomer nóg
schoner weer blond over de grond lag...
Tussen twee bome', als een Van Gogh,
vlamd' Amsterdam bleek in de verte,
terwijl hier, verblauwd en inerte,
een lamplicht van eeuwigheid zeeg.
Een mond sprak nog, maar de stem zweeg.
We wandelden tussen de zerken,
een pad langs, dat vreemderwijs leidt
achteruit in die eeuwigheid.
En 't waren als zoveel boekwerken
die daar dooreen lagen gespreid...

Toen wees ons de hand der bewaarder -
en de plek werd plotseling klaarder,
terwijl hij deed als één die wijdt -
de roman van jouw droom en leven.
'k Zie nog, omkijkend in die drove,
de strekking van je gipsen hand
naar mijn neergelegde chrysant...

19. - De terugreis

En weer nu de vreugd van het scheiden -
hoe wonderbaar vreemd telkenmaal:
als wagens beginnen te glijden
en je hart gaat schaatsen op staal!

't Is of plots zich al 't schoone en blijde
saamvoegt tot een stralend totaal -
gladiolen in 't hart van de heide,
en de zee - de slip van een sjaal!

Je drukt het verliefd als een ruiker
nog een lange keer aan je hart -
maar hoor, onder 't spoor loopt een duiker,
met een zacht geborrel van smart.

En is die des middags gezwollen
tot de stroom die twee landen scheidt -
het leven verschuift weer de rollen,
voorbij is de zomerse tijd,

de wateren gaan eensklaps stollen,
en verlangend loop je te hollen,
door de nacht naar de overzijd',
waar je vrouw 't eten heeft gespreid.

20. - Terugblik

O kaart aan de wand
met die smalle strook land
waar ik zekere uren
zo peinzig naar zit te turen -
ik weet het wel dat een mens
liefst het rijk van zijn wens
waant óver de grens.

Want niet één idool
van de straat of de school,
of bij nader bekijken
moet het verschromple' en bezwijken -
en zo, o land op de kaart,
heb jij vast ook de waard
maar der mensenaard.

Maar zonder idool
is het leven een dool,
en van alle voorbeelden
die menselik schoons verbeelden,
lig jij Nederland,
klaar ende kant,
voor de hand!

Johan DAISNE

De laatste les

‘IK begrijp het niet’, zei de Kuif, op zoo'n vertwijfelden toon, dat Rob Leersma moeite had, om niet hardop te lachen. ‘Ik begrijp het werkelijk niet. Goed, ik kan me voorstellen, dat een jongen meer geeft om sport dan om literatuur, maar dat iemand zoo absoluut niets voelt en begrijpt van een gedicht als dit... Je bent toch niet dom! Neen, het is me een raadsel! Geloof me, je mist heel veel’.

Als dr. Arend van Rees zich opwond, moest zijn rosbruine kuif, die hem den bijnaam Kuif bezorgd had op het Lyceum, het ontgelden en die stond dan nu ook wild overeind boven zijn bleek, fijn gezicht, met de helle oogen achter brilleglazen. Rob dacht: ‘Man, zwam niet zooveel! Al praat je tot den laatsten dag, mij krijg je toch niet. warm voor gedichies! Je begrijpt me niet? Nou, ik begrijp niet, dat er menschen zijn, die hun heele leven doorbrengen met van alles op papier te kladden en andere lui, die daarover gaan zwijmelen van geestdrift! Voor jou is dat misschien geschikt...’ Zijn blik gleed misprijzend over de tengere gestalte met de altijd even gebogen schouders. Och, geen kwaaie, de Kuif, maar geen vent! Stel je zóó iemand nu eens voor op ski's! Hij grinnikte in zichzelf. Sinds hij wist, dat hij met zijn ouders deze Kerstvacantie naar Zwitserland zou gaan, was zijn geest vervuld van sneeuw, bergen, ski's, schaatsen. Daartusschen sloeg de Kuif een zielig figuur. Hij miste wat, zei de Kuif? Nou, de Kuif zelf miste nog veel meer. Spieren, om mee te beginnen. Die zou in zijn Kerstvacantie wel zitten suffen over boeken of zelf zitten schrijven. Hij was immers in zijn soort nog beroemd ook? Ria dweepte zelfs met zijn gedichten en kon ze heelemaal opzeggen. Hij snapte ze niet en wilde ze niet snappen ook. Het kon hem geen steek schelen. Ria was ook mal op boterballetjes en taartjes. Hij gaf niet om snoep. Geef hèm maar een sigaret. Daar ben je man voor. Snoep en gedichten. Dat is goed voor vrouwen! En voor slappelingen zooals de Kuif, met z'n bleeke snuit en gebogen schouders. Je hadt nog meisjes die met hem dweepten! Ze beweerden, dat hij ‘zalig’ les gaf. Hij zat er altijd bij te dutten. Het eenige, wat hij niet wild vervelend vond van de heele wereldliteratuur was Shakespeare. Bij hem gebeurde er tenminste wat en die kon moppig zijn. Alleen jammer, dat hij ook alweer van die ellenlange verzen er in had staan. Als die er nu 'es allemaal uit werden gehaald, kon het soms best een goed stuk worden. Maar als je zooiets tegen den Kuif zei, kreeg hij een rolberoerte!

Hij keek naar Ria. Die staarde verzaligd naar den Kuif, die voorlas:

> Morgen, voor daglicht, zal ik langzaam zinken...

Wat een nonsens! Hoe kan iemand weten, dat hij morgen zal zinken?

> Nu, in den voornacht, houd ik doodenklage.

Wat had je er aan, zoo iets te lezen? Hij wou ingenieur worden. Of vlieger, heelemaal besloten was hij nog niet. Maar het deed er niet toe, of je ingenieur werd, koopman, architect, geneesheer, in wèlk beroep had je nu ooit iets aan de literatuur, die ze hier in u stampten? Verloren tijd. Aanstellerij. De een praatte den ander na, dat je zulke dingen moest kennen en mooi vinden. Moeder begon laatst ook al: 'Dat je nooit eens een goed boek leest!' Hij las wèl goede boeken. Over vliegen, reizen, techniek... daar leerde je toch zeker een massa van? En natuurlijk detectiveboeken. Die waren soms wàt knap. Wat leerde je van zoo'n gedicht? Moet je dat hooren:

> Ik waak alleen. Waarom als allen slapen?
> Waarom ik, die zal sterven met de anderen?

Liefde en sterven, daar hadden ze het altijd over, die dichters. Hèhè, afgeloopen! Rob slaakte een zoo luide zucht van verlichting, dat de Kuil even naar hem keek. De jongen werd wat rood. In weerwil van alles mocht hij dezen leeraar, met een wat neerbuigende genegenheid.

'Prettige vacantie', zei de Kuif in het algemeen en toen tegen Rob: 'Ik hoor, jij gaat naar de wintersport in Zwitserland? Amuseer je. Als je dan later ook maar eens bedenkt, dat de mensch niet alleen bij spieren kan leven!'

Rob grinnikte. In zijn dankbaarheid dat dit voorloopig de laatste literatuurles was geweest, nam hij zich voor, na de vacantie wat minder demonstratief onverschillig te doen. Als hij den Kuif nu zoo'n plezier zou doen, wilde hij wel wat beter opletten. Maar bij de gedachte alleen, had hij al neiging tot gapen. Gelukkig lag dat in het wazige verschiet, waarheen alles was teruggegleden wat 'na de vacantie' was.

***

Het was vreemd, terug te zijn in Holland en vreemd, dat het vijf jaren geleden was dat je voor het laatst hier door de straten liep. Het leek opeens, of je maar een paar weken was weggeweest, die twee weken Kerstvacantie...

Rob liep door bekende en toch vreemd geworden straten. Dit was niet meer het Holland van vroeger. Hij kon niet recht onder woorden brengen, wat veranderd was, zoodat je je vreemd voelde. Misschien was het niet een bepaald iets, maar alles bij elkander. Lanen, waaruit de boomen verdwenen waren, omgehakt in dien laatsten winter zonder eten en brandstof. Straten, die heelemaal weg waren, vernietigd door een bombardement. Hun oude huis: een gevel, met niets daarachter dan een hoop steenen en rommel. En de menschen die er nog waren... maar vooral de velen die er niét meer waren... het was of je die het meest bij je voelde hier.

Hij schrikt op, doordat hij bijna tegen iemand aanbotst. Een kreetje uit den mond van een knap meisje en een luidruchtige begroeting: 'Hallo, Rob!' en 'Hallo, Ria!' Samen loopen ze verder tot haar huis. Dan, juist als ze afscheid

zullen nemen, zegt zij: ‘Weet je wie ook dood is? De Kuif. In 42 doodgeschoten.’
‘Doodgeschoten?’

‘Ja, hij werkte illegaal en heeft kranige dingen gedaan’.

Hij loopt alleen verder naar huis.

De Kuif doodgeschoten. Niet in te denken! De Kuif, die illegaal werkte, die gevaarlijke dingen deed, zich zoo moedig had gedragen...

Hij ziet hem weer voor zich: zijn tengere gestalte, zijn gebogen schouders, zijn bleek, fijn gezicht. Wie had dat achter hem gezocht! Kerels als boomen hadden zich laf gedragen en zoo'n mannetje van niets, zonder spieren...

Opeens herinnert hij zich de afscheidswoorden van den kleinen leeraar: ‘Bij spieren alleen kan de mensch niet leven’. Had hij het niet zoo gezegd? Vijf jaren vallen weg. Hij zit weer in de klas, half duttend. Hij hoort weer vaag de dichtregels van Marsman. Wat had die arme Kuif zich erover opgewonden, dat hij daar niets aan vond! Het was toch een aardige vent.

Zijn moeder kijkt op, als hij binnenkomt. ‘Je hebt lang gewandeld,’ zegt zij. Hij antwoordt niet. Daar hun huis vernield is, hebben ze voorloopig een gemeubileerde étage genomen. Enkele dingen staan er echter van henzelf, mee teruggebracht of opgeborgen destijds, toen zijn vader, verontrust door de berichten, besloten had zijn gezin in Zwitserland te laten en zelf eveneens daarheen was gegaan, vlak voor de bezetting. Hun boeken zijn hier ook. Boeken, waar hij nooit naar heeft omgekeken.

‘Is er wat, Rob?’

‘Neen, waarom?’

Zijn moeder kent dien stuggen toon. Dan is er iets. Rob was altijd stug, als anderen huilden.

‘Heb je nog vrienden opgezocht?’

‘Neen, ik heb Ria ontmoet’.

‘Is ze aardig geworden?’

‘Ja, een heele dame’.

‘Maken ze het allemaal goed bij haar thuis?’

‘O ja, best’.

Hij slentert naar de boekenkast en staat daarvoor, de handen in de broekzakken. Dan zegt hij, zonder om te zien: ‘Weet u, wie ook dood is? Dr. van Rees. De Kuif.’

‘Arend van Rees, de dichter? Ja, dat had ik al gehoord. Wat jammer toch, iemand die nog zooveel moois had kunnen schrijven’.

‘Ja,’ zegt Rob.

Hij ziet de rosbruine kuif opeens zoo duidelijk, boven het onmenschelijk hooge voorhoofd en de oogen achter de brilleglazen, die zoo stralen konden als hij voorlas. Gek, toen hij destijds hoorde, dat ze in Zwitserland zouden blijven, had hij het aan den eenen kant leuk gevonden, aan den anderen kant jammer.

Je hadt je kameraden en Ria... Maar toen had hij half lachend, gedacht. In elk geval heb ik dan mijn laatste les van den Kuil gehad!

Nu, terwijl hij staat te staren naar de ruggen der boeken, denkt hij: de laatste les?... Het is opeens, of de Kuif was teruggekomen voor hem alleen, om hem nog eens duidelijk te maken, met het eindelooze geduld waarmee hij vroeger probeerde hem een gedicht te doen begrijpen, dat een mensch niet zijn waarde ontleent aan spieren, en dat iemand, die geen voetbal goed zou kunnen aftrappen en geen heuvel zou kunnen af-skien, daarom toch wel een VENT kan zijn.

Mevrouw Leersma kijkt even naar haar zoon, maar ervaring en moederlijk instinct doen haar zwijgen. Natuurlijk is er iets, als Rob zoo stil staat te kijken. Waarnaar? Toch zeker niet naar de boeken! Dan ziet zij, in verstomde verbazing, dat hij zijn hand uitstrekt en een boekje uit de kast neemt. Wat kan dat in 's hemelsnaam zijn? Toch niet de gedichten van Marsman? Dat bestààt toch niet? Ja, maar het zijn de gedichten van Marsman.

Rob bladert in het boekje. Met een schok herkent hij de woorden:

> Ik waak alleen. Waarom, als allen slapen?
> Waarom ik, die zal sterven met de anderen?

Even later glipt hij de kamer uit, het boekje weggestopt in zijn jaszak, alsof hij iets verkeerds deed. En alleen op zijn kamer, zit hij gebogen over het gedicht en leest het.

Omdat het den Kuif zoo'n plezier zou doen.

Willy CORSARI

Meeningen
Een koloniale droom

‘WIJ willen Vlamingen zijn om Europëers te worden’, schreef August Vermeylen. En waarom zouden wij er ons ook niet op toeleggen, om Afrika in de sfeer van onze belangstelling te betrekken, vermits wij, Belgen, daar een uitgestrekte kolonie ‘bezitten’, en er nog wat meer zuidwaarts onze taal in Zuidafrikaansche gedaante leeft.

Onze steden en dorpen, zeden en gewoonten, gebeden en vloeken werden in kleuren en geuren beschreven, bezongen en te boek gesteld; maar de zeer folkloristische Vlaamsche literatuur schijnt zich bitter weinig voor onze kolonie te interesseeren. Nu en dan gaat eens een geleerde, filoloog of bioloog, daarheen, zorgt er voor dat hij zijn reisbrieven in een of ander dagblad kan laten verschijnen; en daarna ziet zijn reportage in boekvorm het licht. De eigenlijke schrijvers zien nooit Kongo. Waarom? We weten het niet. En uit de groep van ónze globetrotters, zendelingen, ministers, gouverneurs, administrateurs, ambtenaren, journalisten, etc., stond tot nog toe geen Henri de Monfreid, Joseph Conrad, Maurice Martin du Gard, Pierre Camo, Edward Hart, Pierre Loti, Budyard Kipling, etc., op.

Op de atheneumbanken vond ik het reeds beschamend, te moeten lezen en hooren herhalen, dat ‘Tropenwee’, het beste Nederlandsche verhaal uit en over onze kolonie, door een Nederlander, Henri van Booven, werd geschreven. Het werk van Emiel Delrue of Van der Straeten bleef een mooie belofte en Frans Demers (was die maar dààr gebleven, in plaats van hier een Europeesche-neger-in-Duitschen-dienst te worden!) stelde zich met zijn proeven van koloniaal tooneel met een reputatie van ersatz-Jan-Fabricius tevreden. Het feit, dat Fransch-Belgische auteurs als Henri Kerels e.a. het al niet beter deden dan de nog zeldzamer Vlaamsche ‘kolonialen’, bewees dat de onmacht om de Kongoleesche visie in Nederlandsche (resp. Fransche) woorden weer te geven, niet een Vlaamsche, maar een nationale ziekte was en is.

We hebben geen Multatuli's en Du Perron's, zelfs geen Noto Soeroto's en Augusta de Wit's. We bezitten, dank zij Toussaint van Boelaere, Barceloneesche Indrukken. Waarom ook geen Kongoleesche? Cyriel Buysse vertelde ons, wat hij in Spanje en Marokko zag; maar tot aan den Evenaar geraakte hij niet. Streuvels en Camille Melloy bezochten Jerusalem, niet Leopoldstad. Felix Timmermans trok ‘naar waar de appelsienen bloeien’; de maniok en de banaan bleven hem onbekend. Vermeylen reisde door Rusland, niet door Oeroendi-Roeanda. Marnix Gijsen ontdekte Amerika, niet Katanga. Jonckheere's Tierra Caliente ligt in Amerika, niet in Afrika. Rogghé en Daisne zagen den Wolga, niet den Kongostroom. In tal van avonturenboekjes hebben de aztekenprinsessen meer succes dan ‘onze’ negerinnen. Onze kolonie, die (al ware het slechts door

het heimwee, dat ze in onze Europeesche zielen zou opwekken) een band te meer zou kunnen zijn tusschen ons land en de wijde wereld, blijft terra incognita.

Het gebrek aan een Vlaamsche koloniale letterkunde is een van de facetten van onze kleinheid, misschien van onze achteruitzetting. Idem voor de Walen. Werken als die van den Vlaming Amaat Burssens en den Waal Gaston Denys-Périer, wijzen er evenwel op, dat een harmonieuze samenwerking tusschen Staat en artist toch een flink resultaat zou kunnen opleveren. En ministers van koloniën als de heeren De Bruyne en Godding doen ons op een gunstige kentering hopen.

Ik droom van Belgisch-Kongo als van een schakel, een geestelijk landingsterrein tusschen onze Nederlandsche literatuur en de Zuidafrikaansche. Ik droom van door den Staat geschapen faciliteiten, om de twintig beste Vlaamsche en de twintig beste Fransch-Belgische auteurs in de gelegenheid te stellen om in een periode van tien jaar onze kolonie te gaan bezichtigen (maar niet in rekordtempo; en met andere oogen dan die, waarmee ze sommige Europeesche steden bekijken) en er zich door laten inspireeren. Een tienjarenplan voor een koloniale Belgische literatuur. Want ik zou willen weten, of het aan óns, Belgen, ligt, dat we klein blijven, uitsluitend aan óns... Ofwel, of het nu eenmaal ons lot is, dat we, geestelijk gesproken, geen gelijkwaardigen van Franschen, Engelschen en anderen mógen of kùnnen worden...

Wij zongen, zingen en zullen voort de beteekenisvolle woorden blijven zingen uit ‘Naar wijd en zijd’:

> ‘Ginds toch wacht U een strand,
> als een wereld zoo groot,
> waar Uw Vlag staat geplant’.

Wij zingen het. Mochten wij er ook den diepen zin van doorgronden.

Of blijven we eeuwig gedoemd, om aan Vlaamsche of Waalsche Beweging te doen?

24/6/46

Jan SCHEPENS

Levensruimte in de literatuur
Beeldekens en borden in den litterairen winkel

HET komt mij voor dat er in de hedendaagsche letterkundige periodieken meer dan ooit met slagwoorden wordt geslingerd. Krachtpatsers als: Intellektueele standing, Christen-Vlaamsch idealisme, Democratische volksverbondenheid, kortom al wat dreunt als een gong schrijven de jongeren in hun blazoen met een emphasis die alleszins voor hun geestdrift getuigt. Dat is wellicht een teeken des tijds. De moderne mensch houdt er immers aan zich tegenover den chaos van de huidige samenleving te verschansen achter een heele boel principes en ideeële vooropstellingen van wijsgeerigen, religieuzen en moreelen aard. Hij zoekt min of meer bewust naar een afgebakend levensprogramma, dat hij eventueel ter verantwoording van zijn eigen daden kan voorleggen en tevens desnoods als maatstaf kan aanwenden om zijn tegenstrevers te lijf te gaan. Dit streven naar waardebepaling is menschelijk en even logisch als het etiket op een flesch wijn en de vlag op een schip. Niemand zal ontkennen - tenzij Jean-Paul Sartre misschien, maar zoover zijn we nog niet - dat er in het leven en in de literatuur zekere onontkoombare normen en beginselen dienen erkend, die met ons innigste wezen essentieel zijn verbonden. Dat is tot op den dag van heden een waarheid als een koe. Zoodra het principe echter een gelegenheid wordt tot machtsmisbruik en eenzijdige partijpolitiek, wordt het een giftige parasiet voor al wat vrij en organisch bloeit.

In de literatuur, zooals trouwens in alle kunst, geldt maar één principe, dàt van de artistieke eerlijkheid. Daarmee houdt alle voorbehoud op. Een kunst-werk beantwoordt volledig aan zijn wezen en doel als het in ons een innerlijke ontroering weet te wekken of om het simplistisch uit te drukken: als het menschelijk schoon is. Het moet niet noodzakelijk goed zijn, niet origineel, niet verheven, niet hartstochtelijk, niet beredeneerd, niet realistisch, niet idealistisch. Het moet niet intellectualistisch, Christen-Vlaamsch noch volksverbonden zijn, evenmin als het lang of kort moet zijn; het moet dit noch dat buiten zijn eerste en eenige vermischte: schoonheid scheppen, wat gelijk staat met het ondoorgrondelijk gebaar van God die het leven in den eersten mensch blies. Ik zal hier geen nieuwe waarheden verkondigen als ik zeg dat schoonheid ipso facto alle overige waarden als: goedheid, waarachtigheid en dies meer impliceert. Dat noem ik een waarheid als men olifant, omdat er geen grooter beest onder de zon loopt. Iets is schoon of leelijk, het goede is schoon, het slechte is leelijk; een kunstenaar die bewust het leelijke zou verheerlijken, loochent zijn eigen aard. In mijn, zij het dan bescheiden leesrepertorium evenmin als in het dagelijksche leven, heb ik nooit iemand aangetroffen die bewust, met klaarheid van geest het slechte verheerlijkt en ik zou de menschen al zeer slecht moeten kennen, als ik niet terecht beweer dat zulk een iemand niet op Gods lieve wereld rondloopt.

Dit artistiek liberalisme sluit niet uit dat wij de gezonde meening var

andersdenkenden zouden eerbiedigen en er ons zoo mogelijk minnelijk bij aanpassen; want elke eerlijke overtuiging is een eerbare en immune verworvenheid. Ieder rechtgeaard mensch reageert in dit leven volgens de wetten van zijn persoonlijk bewustzijn en wij zullen de laatsten zijn om te beweren dat het kunstwerk, de tolk bij uitstek van dit menschelijke bewustzijn, niet mag geleid worden door zekere welomschreven criteria; het moet zelfs, omwille van de eerlijkheid een weergave zijn van de levensopvatting van den kunstenaar. Daarom zullen wij den pastoor op den kansel, den volksredenaar op het marktplein en den intellektueel in zijn studiekamer van harte recht laten wedervaren. Wij zijn in alle nederigheid bereid het hoofd te ontblooten voor de ideologie van de christen-Vlaamsche idealisten en wij zullen de eersten zijn om een werk dat met 'more brains' werd geschreven, maar niettemin ons hart weet te raken, met onverholen enthusiasme te begroeten.

Wij houden het echter bij het gezond oordeel van Shakespeare: Maat voor maat. Als wij van den eenen kant hooren proclameeren dat ieder kunstenaar omwille van zijn eerlijkheid verplicht is een christelijk kunstenaar te worden en van den anderen kant vernemen dat alle individualistische kunst uiteraard uit den booze is, gaan onze voelhorens aan het trillen. Hier ontaardt het ridderlijk steekspel der principes in een geniepig maneuver om zekere geestesstroomingen die in wezen hoegenaamd niets met de kunst als zoodanig te maken hebben, langs dezen weg aan het publiek op te dringen. In de commercieele wereld noemt men zooiets: reklame. Dit principieel absolutisme sluit niet alleen het gevaar van beperking in: wat men gedurig en in alle toonaarden verneemt, aanvaardt men ten slotte voor onkreukbare waarheid en menschen zonder twijfels, die de wijsheid in pacht hebben, willen nu eenmaal alleen dàtgene hooren waarvan zij al overtuigd zijn; het doet tevens afbreuk aan de essentieele beteekenis en de prestige van de kunst die precies niet aangewezen is om als propagandavlag te dienen voor fanatieke kliekjes en kasten. Tegen dit separatisme stellen wij ons te weer met open vizier. Dat is ons goed recht en onze geestelijke trots. Wij houden er niet van met ooglappen door het leven te stappen, wij zoeken ook niet naar wijkende kimmen en onbereikbare horizonten; al wat wij vragen is vaste grond onder onze voeten en een open hemel boven onze hoofden. Wij willen in de getuigenissen van onze kunstenaars den polsslag van het tastbare leven voelen kloppen, rustig of wild, regelmatig of hartstochtelijk, soms driftig maar altijd gezond en meetbaar. Wij willen kennis maken met den serenen mystieker en den cynischen vloeker, met kwezels en hartstochtelijke vrouwen, met sukkelaars en dagenmelkers, met aristocraten, vagebonden, brave huisvaders, zwervers, kantoorklerken en eenvoudige lieden zooals gij en ik; met den mensch in al zijn menigvuldige aspecten. Individualisme? Provincialisme? Immoraliteit? De individualistische atmosfeer in de poëzie van Van de Woestijne, de gezonde boeren van Buysse, het warme bloed dat zingt door de boeken van Zielens zijn onze geloofsbelijdenis. Het leven en de kunst, die er de quintessens van is, laten zich niet leiden door uiterlijke wetten en voorschriften. Alle menschelijk ervaren hangt

gespannen tusschen de uitersten van goed en kwaad, liefde en haat, ‘engelschheid en dierschheid’; wij willen al de snaren van dit net aan het trillen brengen en wie de dissonanten niet kan verdragen stoppe zich de ooren. Een kunstenaar schrijft niet zus of zoo, hij schrijft zooals hij is en al wat hem van buiten af wordt opgedrongen beteekent een belemmering, hindert hem als een muilband vóór den mond. De kunstenaar heeft maar één norm waaraan hij integraal verantwoording is verschuldigd: zijn eigen belevingsvermogen; al de rest is slagwerk hokus, pokus, pas. Laat de heeren critici en moralisten dan vandaag van op de tinnen hunner onaantastbare bolwerken verkonden dat het uit hoofde van dit en met inachtname van dat zóó moet zijn en niet anders; morgen staat er hier te lande, in Siberië of in Patagonië een doodgewoon sterveling op, die met enkele schamele woorden en een hart dat vierkant voor het leven open staat al deze principes en vooroordeelen den kop inslaat. Dat is de hoogste troef in onze handen. Wat dit betreft gaan wij hier voor eenmaal volledig akkoord met Timmermans die indertijd op de aantijgingen van klerikale zijde snedig en afdoend antwoordde: ‘Ik kon niet anders’, zich neerzette en een nieuw boek begon te schrijven over koleurige landouwen, appetijtelijke radijskens en vrouwen die van melk en honig overvloeien.

Laten wij in onze litteraire tijdschriften eerst en vooral betrachten elkander te begrijpen zonder naijver en zonder kleingeestige scrupules. Een letterkundig tijdschrift is geen parochiale kroniek, geen staatsblad noch een commercieels revue. Het heeft geen zin de waarde van een kunstenaar te bepalen naar de intensiteit van zijn geloofsovertuiging, zijn wijsgeerige of sociale instelling, evenmin als het zin zou hebben in het parlement over astronomie of op den preekstoel over paardenfokkerij te spreken. Het letterkundig tijdschrift is in wezen en doelstelling een klankbord van wat er in het hart en de ziel van de jongeren omgaat, dat is meer en gecompliceerder dan velen wellicht beseffen. Wij hebben iets te zeggen. Laat ons daarom vrijuit spreken. Schiften en stempels drukken laten wij vooralsnog over aan volgende generaties. Er wordt in de huidige periodieken veel in den wind gebabbeld. ‘Parlons d'abord littérature’, met een variante op het bekende woord van Lhote. En ik zou hier zonder eenige ironische contremine willen besluiten met de woorden van Richard Minne die het beter kan weten dan wij allen:

> ‘Betrouw u niet op beeldekens en borden.
> Iedere herberg heeft het hare, maar 't bedriegt...’

Betrouw u op het volle leven, gij zult er wel bij varen.

Roger VAN DE VELDE

Van den hak op den tak

Litteraire kwakzalverij

Dr. Wilfried Broeckaert, die wel wat in zijn mars heeft, doch ongelukkig genoeg precies niet schijnt te weten wat stijl en echte humor is, kunnen we met zijn boekje 'Pumpernickel en Humorvitaminen' (Uitg. Boekuil en Karveel, Antw.), onmogelijk loven. Integendeel, dergelijke staaltjes van laag-bij-degrondsche boert, in een stijl als die uit de boerenalmanakjes en de parochieblaadjes, dienen aan de kaak gesteld. Een vorig werk van hem, 'Pillekes', werd 'op niet minder dan 42.500 ex. verspreid'. Arm Vlaanderen, dat uw zonen eerst naar een wereldberoemde universiteit stuurt, om ze daarna voor de rest van hun leven in een of ander provincienest, waar alle leven weelderig bloeit, behalve dit van den geest, te verstompen en te verboerschen. - Js.

Woorden en waarden

Aldus de titel van een door 'De Sikkel' (Antw.) uitgegeven bloemlezing van teksten over 'leven, mens, gemeenschap'. Ware het niet uitdrukkelijk vermeld, dat de samenstellers, de hh. J. Bergmans en A. Van Cauwelaert, atheneumleeraars zijn, we zouden hen zeker voor behendige advokaten hebben gehouden, o.a. om de wijze waarop zij Frederik den Groote en Macchiavelli tegen elkander uitspelen. Dit boek bewijst eens te meer, welk een baanbreker Multatull is geweest. De verstandige lozer, hij weze leeraar of leerling, zal ondervinden, dat de hier aangehaalde woorden niet hol zijn, maar werkelijk waarden dekken en helpen ontdekken. - Js.

Vertaalt gij niet, ik doe het zelf

Er bestaan twee wijzen, om vertaald te worden: wachten tot een vreemdeling zich over uw werk en uw taal ontfermt, ofwel die Zuster-Anna-politiek beu zijn en het zèlf aanpakken. Of dit forceeren van het uitstralingsvermogen van een talent kunstmatigen of natuurlijken roem voor gevolg heeft, laten we buiten bespreking. We moeten die zaak ook niet altijd romantisch-idealistisch bekijken; een beetje practische zin schaadt geen enkelen Belg, polyglot van nature en uit noodzakelijkheid.

Naar het voorbeeld van andere Vlaamsche schrijvers, vertaalde Daisne daarom zelf in 1939 zijn verhaal Goyim in het Engelsch, het Fransch en het Russisch, en vond er thans in eigen land uitgevers voor. De Engelsche tekst verscheen bij Meddens (Brussel), alleen: splendid isolement! Fransche en Russische versies werden broederlijk samen gepubliceerd bij E. Gelezniakoff (Brussel): entente cordiale.

Benijden we Daisne's uithoudingsvermogen, om driemaal een reeds gedrukt werkje te hebben kunnen 'herkauwen'. - Js.

Jean-Paul Sartre

SARTRE bezit ongetwijfeld, de gave der titels. De namen van zijn boeken duiden niet alleen op volmaakte wijze de inhoud van het werk aan, zij geven ook de positie weer, die de schrijver op dat ogenblik bereikt heeft, sommige onder hen drukken zelfs de diepste verzuchtingen van het algemeen oeuvre uit. De Walg - 'La Nausée' - is niet alleen die vreemde kitteling aan de maag, die Antoine Roquentin aan de boord van de zee schielijk gevoelt, zij is ook de steen des aanstoots, waarop heel het bestaan 'voor niets' gebouwd is. 'L'Etre et le Néant' is een titel, die de totaliteit van de existentialistische analyse omvat, terwijl zijn inhoud anderzijds tot de grootste problemen van de mensheid behoort, zie Hamlet. Geen enkele titel is echter meer kenschetsend voor het werk van Jean-Paul Sartre dan de algemene betiteling, die hij aan zijn laatste romantrilogie gegeven heeft: 'Les Chemins de la Liberté'.

In zijn eerste novelle 'Le Mur' tekende Sartre reeds de gang naar een vrijheid, die slechts te bereiken was voorbij de overwinning op de dood. En toen hij in 1939 in enkele ophefmakende artikelen de kunst van Jean Giraudoux en François Mauriac bestreed ten voordele van deze van William Faulkner, sprak hij eveneens in de naam der vrijheid en betitelde zelfs een zijner bijdragen: 'François Mauriac et la Liberté'.

Voor Sartre is de vrijheid de hoogste waarde van het bestaan. De vrijheid maakt alle andere waarden mogelijk en grondvest hun betekenis. 'C'est la liberté qui est le fondement du vrai,' zoals zij '...l'unique fondement de l'être'[(1)] is. De philosophische werken, die hij tot nog toe gepubliceerd heeft, kunnen dan ook in overwegende mate als een 'uitdieping van het begrip vrijheid' betiteld worden, terwijl zijn romans onveranderlijk de ontwikkeling van een intens-denkend en levend mens naar de vrijheid, samenvatten.

Wat was het, dat Jean-Paul Sartre in 1939 François Mauriac verweet? In de eerste plaats de afhankelijkheid, waarin de personages van de schrijver van 'Thérèse Desqueyroux' tegenover hun schepper stonden. Thérèse, Bernard, Rose, bezaten geen eigen bestaan, volgden geen zelfstandige ontwikkeling; zij werden totaal opgeslorpt door het wezen en het lot van de auteur, die onmachtig was om zijn subjectiviteit op te geven. Zij waren de dragers van Mauriac's theorieën, maar geen levende wezens, begiftigd met een vrije wil. In zijn aanval op Jean Giraudoux zou hij tot het besluit komen, dat roman- en toneelpersonages, waaraan de schrijver vooraf alle vrijheid ontzegd heeft om ze te gebruiken als de spreekbuizen van zijn opinies over duizend en één onderwerpen, geen mensen

(1) Zevende hoofdstuk van een studie over 'Het Existentialisme, Philosophie van de Belevenis', die eerlang in de Basisreeks bij de Uitgeverij A. Manteau te Brussel verschijnt.

Jean-Paul Sartre, inleiding tot het werk van Descartes 'Labyrinthe N° 14'. Het boek verscheen in April 1946 bij de 'Editions des deux Collines' te Genève.

meer zijn. Giraudoux' helden bestonden volgens Sartre alleen in de poëtische verbeelding van de auteur.

Vier jaren later zou hij in ‘L'Etre et le Néant’ zijn opvatting over de ware verhouding tussen kunstenaar en personage op precieze wijze bepalen: ‘On peut concevoir une création à la condition, que l'être créé se reprenne, s'arrache au créateur, pour se refermer sur soi aussitôt et assumer son être; c'est en ce sens qu'un livre existe contre son auteur’ (blz. 25).

De analyse van het wezen der verbeelding heeft de eerste taak van Jean-Paul Sartre uitgemaakt, zoals zij wellicht het eerste antwoord op het niet van zijn bestaan geweest is. Door de verbeelding, zegt Jean-Paul Sartre, zoekt de mens aan de wereld te ontsnappen, zoekt hij bijgevolg zijn vrijheid te gebruiken. De dichters - en wie denkt hier niet in de eerste plaats aan de surrealisten? - ‘nous offrent d'échapper à toute contrainte du monde, ils semblent se présenter comme une négation d'être-dans-le-monde, comme un anti-monde’[1].

Die ‘tegen-wereld’ ontwaart Antoine Roquentin, het hoofdpersonage uit ‘La Nausée’, wanneer het gebroken lied van een Amerikaanse jazzkomponist weerklinkt. Het lied bestaat niet op dezelfde wijze als de bomen, de dieren, de voorwerpen. Bij Husserl hebben we immers gezien, dat de objecten totaal afhankelijk zijn van hun verschijning. Een mes is niet in te beelden zonder het metaal van het lemmet en het hout van de heft. Een lied daarentegen bestaat afzonderlijk van de phonoplaat of van de stem der zangeres. Het lied is een voorwerp op zichzelf, omdat het zijn vrijheid in zichzelf heeft. Terecht doet Robert Campbell in zijn werk over Jean-Paul Sartre[2] opmerken: ‘La musique est toujours au-del’... elle est un pur ‘Sein’[3] que ne recouvre aucun ‘Seiendes’. Elle coïncide avec ce qu'elle signifie, elle n'a pas d'existence'. Zulk zuiver Zijn zoekt Antoine Roquentin te verwezenlijken, als tegenhanger van een bestaan, dat volledig opgaat in het slijmerige en waarvan hij de nuttelоosheid met een onverbiddelijke scherpzinnigheid inziet. De literaire activiteit wordt voor hem een bevrijding, zoals de dromen van de kinderen en de bakvisjes hun antwoord is op de brutaliteit van de wereld die hen omringt. Wat het precies worden zal weet hij niet: ‘Il faudrait qu'on devine, derrière les mots imprimés, derrière les pages, quelque chose qui n'existerait pas, qui serait au-dessus de l'existence. Une histoire par exemple comme il ne peut pas en arriver, une aventure. Il faudrait qu'elle soit belle et dure comme de l'acier et qu'elle fasse honte aux gens de leur existence’[4]. Zo is de esthetische activiteit de eerste werkzaamheid van de geest, die zijn vrijheid veroverd heeft.

(1) ‘L'Imaginaire’, Gallimard, blz. 161
(2) Robert Campbell ‘Jean-Paul Sartre ou une Littérature philosophique’, uitg. Pierre Ardent, Parijs, blz. 187.
(3) Bij Heidegger hebben wij gezien, dat het ‘Sein’ de zin is van een existentie, het ‘Seiendes’, het brute bestaan ervan.
(4) ‘La Nausée’ Gallimard, laatste bladzijden.

Veroverd op wat? En wat is het wezen van die vrijheid zelf? We menen dat het antwoord op de eerste vraag de beste inleiding zal zijn tot het antwoord op de tweede. We zagen immers twee polen in het werk van Jean-Paul Sartre oprijzen: de vrijheid... en de wereld of het leven waarop die vrijheid moet veroverd worden.

Wat is de wereld anders dan al wat buiten ons ligt? En welk is de onpersoonlijke activiteit van de wereld, tenzij het verlangen om ons op te slorpen en in haar naamloosheid te doen verdwijnen? Al wat ons omringt, zowel de natuur als de mensen(1), kennen volgens Jean-Paul Sartre slechts één, exclusieve handeling: de originaliteit, de eigen aard of beter nog: de vrijheid van het individu, te fnuiken en te niveleren. Vandaar het zin-loos voortbestaan van conventies en tradities, die de vrije ontplooiing van de mens zoeken te uniformiseren. Vandaar het scheppen van taboes en zedelijke voorschriften, waaraan niemand gelooft, die slechts door vreesachtigen geëerbiedigd worden, maar die niettemin als quasi-goddelijke machten boven het leven hangen.

Langs deze redenering ontwaakt de ‘frondeur’ - die in het hart van iedere Fransman slaapt - in het werk van Jean-Paul Sartre. En of de bourgeoisie het te verduren krijgt! En of de kleinzieligheid en de grootsprakerigheid gehekeld worden! Het bezoek van Antoine Roquentin aan het stedelijk museum van Bouville is een meesterwerk in het genre. De verschillende portretten van de ‘grote bouwers van de stad’ worden achtereenvolgens beschreven, ontleed en fijnzinnig gehekeld, tot aan de meesterlijke en onverwachte uitroep, die het hoofdstuk besluit, ‘Salauds’.

Valt Sartre hier niet alleen het onterende principe van de kleingeestigheid, maar vooral elk gezag en alle eerbiedwaardigheid aan, zoals Gabriel Marcel beweert? Wij menen, dat Sartre's overtuiging niet zo eenvoudig is. Er zijn ongetwijfeld autobiographische drijfveren in zijn veroordeling van de bourgeoisie geslopen. Zijn aanval op de Franse burgerlijke geest - ten slotte deze van zijn ouders - is niettemin volledig gewettigd. Ten andere, Sartre zal in het verder verloop van zijn ontwikeling voldoende bewijzen, dat hij een gezag en de eerbied voor zekere waarden noodzakelijk acht.

Sartre bekampt met even grote heftigheid de ingeburgerde principes, die hij, zoals Heidegger, inauthentiek noemt, hetzij omdat ze alleen pose zijn, hetzij omdat hun bestaan verre van essentieel is. Een voorbeeld kan hiervan gegeven worden door het fameuze vertrouwen in de ervaring, Sartre gelooft niet in het nut, zelfs niet in het bestaan van een waarde, die men de ervaring zou kunnen

(1) En het meest nog degenen, die ons liefhebben; men denke aan de Parabel van de Verloren Zoon in ‘Het Dagboek van Malte Laurids Brigge’

noemen. Wat de grijsaards hun ervaring heten, is slechts een vermomming van hun onmacht. Een daad, die een betekenis gehad heeft in bepaalde omstandigheden, verovert hierdoor geen eeuwige waarde, vermits de omstandigheden, waarin ze zou kunnen herhaald worden, nooit identiek zijn.

Sartre gelooft evenmin in het avontuur. 'Les aventures sont dans les livres... L'aventure, c'est une manière de voir' en verder schrijft hij: 'Quand on vit, il n'arrive rien'(1). Knusjes achter de kachel gezeten, met een schaar stomme bewonderaars rondom ons, kunnen wij in gloeiende woorden het relaas maken van gebeurtenissen uit ons verleden, maar in werkelijkheid zijn alle 'avontuurlijke toestanden', waarin wij verzeild geraken, hachelijk, angstwekkend of potsierlijk.

Op de meest onverbiddelijke wijze heeft Jean-Paul Sartre in 'L'Etre et le Néant' ook de exalterende idee van de liefde omlaag gehaald. Dat twee subjecten - twee zielen zo ge wilt - elkander raken, is, volgens Jean-Paul Sartre, totaal onmogelijk: het ene zoekt steeds de bovenhand te behalen op het andere(2). In de liefde wens ik dat de ander mij zien zou, zoals ik graag gezien word. Ik zal bijgevolg alles in het werk stellen om zijn vrijheid zoniet aan banden te leggen, dan toch op zulke wijze te oriënteren, dat ze voordelig voor mij uitvalt. Hier sta ik echter in contradictie met mezelf, vermits de gevoelens en de daden van de evennaaste slechts waarde verkrijgen wanneer ze in vrijheid geschieden. De liefde is bijgevolg onmogelijk. Ofwel trachten we door het masochisme ons zelf aan de andere te onderwerpen en een 'object' te worden voor hem; ofwel streven we er naar onze eigen aard te bewaren door het sadisme, waarin we de tweede persoon aan onze wil onderwerpen.

De idee, dat het bestaan met anderen onvermijdelijk tot conflicten leidt, omdat ieder geweten steeds het geweten van de andere aan het eigen zoekt te onderwerpen, heeft Jean-Paul Sartre met buitengewone virtuositeit uitgedrukt in zijn éénakter 'Huis Clos'. Sartre drijft hier de wanhoopsatmosfeer nog verder, dan Faulkner of Celine ooit deden. Hij verplaatst het toneel in de hel. Een lafaard, een kindermoordenaarster, een tuchtloze vrouw plaatste hij tegenover elkander in een kamer, die zij nooit meer zullen verlaten. Zij zijn overleden, hun bestaan is dus afgesloten en behoort toe aan de levenden op aarde, die het interpreteren naar believen. Maar vooral Garcin wordt vervolgd door het verlangen éénmaal te begrijpen wat hij op de wereld geweest is: lafaard of held, schurk of eerlijk man. Hij richt zijn vraag tot de overige verdoemden. Zij gaat gepaard met een oprechtheid, die in het leven doorlopend vermomd wordt door de kwade wil. Op aarde beschikt de mens over honderd middelen om zijn diepste wezen te verbergen; de doden niet meer, vermits het 'rijk van hun handelingen' afgesloten is.

(1) 'La Nausée'.

(2) In 'Pygmalion' laat Shaw ongeveer het volgende zeggen aan een zijner personages: 'Ik zag dat in het huwelijk steeds een van beide de hoge toon voerde, en daar ik noch tiraniseren, noch dienen wou, verkoos ik niet te trouwen'.

De twee anderen, die aanvankelijk door Garcin als een mogelijkheid tot zelfkennis beschouwd worden, openbaren zich nu als een blik, waarin afschuw en haat te lezen staan. Er kan geen sprake zijn van een toenadering tussen de drie personages, vermits zij ingemuurd tegenover elkander staan. Zij zijn ingemuurd door hun dood, die geen 'worden' meer toelaat, en door hun subjectiviteit, die alle communie met anderen onmogelijk maakt. Zo komt Garcin tot de vaststelling, dat de hel dit samenleven met drie is en dat hen geen andere foltering zal opgelegd worden: 'L'Enfer, c'est les Autres'.

In dit werk heeft Jean-Paul Sartre de grondslagen gelegd van een existentialistische psycho-analyse. Zijn zieken lijden door teruggedrongen krachten, zoals deze van Freud, maar zij glijden niet zozeer af naar krankzinnigheid of sexuele overspanning, maar naar haat en vernielingszucht. In 'L'Etre et le Néant' heeft hij deze psycho-analyse verder uitgewerkt, terwijl bevoegde psychiaters hem sedertdien terzijde gesprongen zijn.

Zo doet Jean-Paul Sartre zijn gang langs de menselijke onwaardigheid. Als philosoof heeft hij zich echter niet beperkt tot een oproeping van de algemene zonde - wat volstond voor de schrijver - maar hij heeft zijn neerhalende blik gefundeerd in een concept, dat hij het 'slijmerige' noemt. De Evangelist heeft reeds geschreven: 'Omdat gij lauw zijt, warm noch koud, daarom zal ik u uitspuwen uit mijn mond' (Openbaring 3; 15). Ook Jean-Paul Sartre ziet dat de menselijke gedragingen niet behoren tot de schone hardheid van het staal en evenmin tot de vloeiende doorschijnendheid van het water: zij zijn slijmerig en modderachtig. De mensen kruipen als pieren over de aarde; hun aanwezigheid op de wereld evenaart die van een natte spons aan de waterbak. Zulke voorbeelden krioelen in de romans van Sartre, terwijl zij in 'L'Etre et le Néant' hun ontologische verklaring krijgen.

Het slijmerige, 'le visqueux', is niets meer dan de neutrale, geslachtloze, kleverige toestand, waarin de meeste mensen zich geestelijk bevinden. Zij zijn noch engel, noch duivel, hetgeen betekent dat hun menselijkheid noch op, noch neerwaarts gaat. Hun enige dimensie is horizontaal en zij kennen evenmin de zuivere lucht rond de bergtoppen, als de duistere krioeling der afgronden. Van deze 'tussen-beide-toestand' zoeken de meeste mensen de modderachtigheid met alle middelen en vooral met kwader trouw te ontwijken. 'Ils trichent', naar het woord van Claude-Edmonde Magny.

Maar het slijmerachtige blijft ons vervolgen, het volgt ons als een te getrouwe hond waarvan men niet meer wil horen. Het vult onze vrijheid met zijn spons-achtige, vormeloze daden- en gedachtenmassa; het ontneemt ons alle zelfstandigheid en alle waarheid.

Men begrijpt dat de Sartriaanse opvatting van het slijmerige een diep-morele waarde heeft. De totale levensbeschouwing van de schrijver van 'La Nausée' laat zich niet bepalen door het modderachtige, maar in het modderachtige ziet hij de onwaardigheid van de meesten. De kritiek van hen, die Sartre veroordelen om

dat slijmerachtige, lijkt ons daarom onverdedigbaar. Sartre is de eerste om dat slijmerachtige te schandvlekken, al ziet hij het overal aanwezig.

Op de weg naar de verklaring van de Sartriaanse opvatting van de vrijheid hebben wij tamelijk lang stilgestaan in het in-authentieke leven, dat ten slotte schijnt te bestaan in het slijmerachtige, dat de meeste mensenlevens vult. Wij komen echter op twee polen uit: het warme en het koude, het onveranderlijke en het eeuwigwisselende, 'le solide et le liquide'. Kan de vrijheid vast en onveranderlijk zijn, of vloeit zij als een stroom naar de zee? Antwoorden op die vragen zal ons naar het middelpunt van de vrijheid en het authentieke leven voeren.

Zou de vrijheid hard en onveranderlijk kunnen zijn? Ligt haar bepaling niet precies in het ongedetermineerde, zelfstandige, eeuwig wisselende naar eigen voorkeur of beginsel? Maar als we van een eeuwige, duistere en ongewijzigde massa spreken, denken we dan niet aan de brute existentie van Husserl of aan de 'Gründ' van Martin Heidegger? Zoals zij, ziet Sartre twee polen tegenover elkander staan: het volle, ongedifferencieerde bestaan der dingen, waarvan niets te zeggen is, tenzij dat het een dichte, tot de rand toe gevulde massa is en die hij de 'en-soi' noemt, en het mobiele, onstandvastige, soepele, menselijk bewustzijn, dat hij de 'pour-soi' heet. Tussen beiden ligt dan het domein van het slijmerachtige.

Voor Sartre bestaat de 'en-soi' nochtans niet alleen in de voorwerpen, die wij niet zijn, de 'en-soi' omvat ook de dag van gisteren, het tijdperk tussen de twee oorlogen, een mensenleven. De 'en-soi' is al wat niet kan herleid worden, nimmer essentieel verandert, maar gebloqueerd is aan alle zijden. Hij is, zou men zeggen, de stof der dingen. Op deze stof hebben de mensen hun stempel gedrukt, maar het bestaan ervan konden zij niet uitschakelen. De 'en-soi' stemt dus niet overeen met de concepten, waarin wij getracht hebben hem op te sluiten, hij is meer dan het gebruik, dat we er van maken. Aan alle zijden slaat hij onze overmoed aan scherven en verdedigt zijn geheimzinnig niet te beschrijven bestaan.

Zo gezien - en 'La Nausée' is niets meer dan de ervaring van een man, die losgerukt wordt uit de normale wereld van begrippen, utilitarisme en conventies om toegang te vinden tot het brute bestaan der dingen - kan niets de waarom van de 'en-soi' vestigen. Deze straat van Parijs, die overdag een levenslustig en gejaagd aspect vertoont, verliest 's nachts of in de vroege morgenuren schielijk haar vertrouwd uitzicht, haar rol gaat te niet, haar bestaan tekent zich plotseling af als onzinnig, doelloos en 'te veel'. Dat gevoelen van de overdadigheid van alles ondergaat Antoine Roquentin in panische angst, wanneer hij in de stadstuin van Bouville overrompeld wordt door '...la gratuité parfaite des choses. Tout est gratuit, ce jardin, cette ville et moi-même. Quand il arrive qu'on s'en rende compte, ça vous tourne le coeur et tout se met à flotter... voilà la nausée', (blz. 167).

De Husserliaanse opvatting van een tweevoudige wereld, of beter, het onder-

scheid dat de Duitser gemaakt heeft tussen het zelfstandig wezen der dingen en het woord, het begrip of het gebruik, waarin we dat bestaan opgesloten hebben, wordt bij Sartre verder ontwikkeld en op het plan van de waarde gebracht. Het zuiver object is niet verschillend van het woord, waarmee wij het gekenmerkt hebben, het bezit zelfs geen betekenis, geen doelstelling 'an sich'. Het bestaat... zonder meer, bijgevolg bestaat het te veel. Bij Heidegger zagen we reeds dat de Dasein zonder noodzakelijkheid en zonder bedoeling in de wereld geworpen wordt. Bij Sartre is alles zin-loos (absurde), toevallig (contingent), overbodig (de trop).

Wie dat vaststelt, wordt door de walg overrompeld; hij staat met afschuw tegenover een leven, waarvan hij het nut niet inziet. Meteen groeit zijn angst, angst die bij Sartre niet minder ontbreekt dan bij Heidegger en Kierkegaard. En zijn geest wordt overmand door de wanhoop. Walg, angst en wanhoop zijn drie etappen, die de mens - door een verbluffend paradox - niet naar de zelfmoord maar naar de vrijheid leiden. De zelfmoord zou de laagste daad zijn die mogelijk is en - wat meer is - zij zou even overbodig zijn als het leven. De dood zelf is immers overbodig en het verminkte lichaam even doelloos als het levende.

Maar, zegt Jean-Paul Sartre, indien ons van buitenuit geen doel kan opgelegd worden, indien we slechts bestaan omdat we bestaan, dan zijn wij vrij. Hij die alle illusies opgegeven heeft, verovert niet alleen zijn helderziendheid, maar ook zijn vrijheid. De mens is zichzelf in de mate, dat hij zich van het slijmerige heeft losgerukt en als antithesis voor de 'en-soi' komt te staan.

Zo benaderen wij het cruciale punt van de existentialistische gedachte, die bij de Fransman Jean-Paul Sartre haar scherpste veruiterlijking krijgt. De 'ensoi', zegden wij, is al wat niet behoort tot het menselijk bewustzijn: hij is zowel een vervloden indruk als een kop koffie. Maar wat is het menselijk bewustzijn dan? Een Niet, antwoordt de schrijver van 'L'Etre et le Néant' en dat Niet schept de menselijke ongebondenheid.

Zich bewust zijn van iets, betekent, zowel op het affectieve en subconsciente als op het intellectueel plan, een essentieel negatieve daad stellen; het betekent van één daad, van één voorwerp vaststellen, dat zij niet behoren tot de daden en de voorwerpen, die hen omringen. Opmerken dat het sneeuwt brengt de uitsluiting van een reeks weerkundige verschijnselen mee, om alleen het huidige vallen van de sneeuw als waarheid te aanschouwen[(1)]. Er bestaat een zekere splitsing tussen de objecten en het IK en in die splitsing huist het bewustzijn. Het beschikt over een zekere 'pouvoir de néantisation', hetgeen het eerste aspect van de vrijheid is.

Sartre verklaart zich nader, wanneer hij schrijft dat het bewustzijn geen

(1) Terecht heeft Gabriel Marcel gerepliceerd, dat een vaststelling niet alleen een negatie maar ook een affirmatie is. Sedert Kant kan dit echter niet meer rationeel bewezen worden, hetgeen Marcel naar de klaarblijkelijkheid heeft doen grijpen.

substantie is. Het is een Niet, dat zich op onverklaarbare wijze in de samenhang van het Zijn genesteld heeft. Het is het luchtledige in de vaas[1]. Het is een vermogen - dat alleen aan de mensen gegeven is - om op zichzelf te wentelen, zichzelf te ondervragen, 'in zichzelf te dalen', zoals de volksschrijver zegt. Maar een zelfstandig kenmerk bezit het bewustzijn niet, tenzij zijn vrijheid. 6Het bewustzijn bestaat alleen waar een vrijheid aanwezig is. De taal drukt het uit: men weet altijd 'iets'. Dat 'iets' is natuurlijk de 'en-soi', zonder hetwelk het bewustzijn niet in te beelden is.

Sartre ziet dus geen twee wezenheden tegenover elkander gesteld: de brute massa, die de wereld der kenbare voorwerpen zou zijn, en het 'object' dat de menselijke realiteit zou zijn; maar duidelijk schrijft hij: 'La réalité humaine n'est qu'un manque (de coïncidence avec lui-même)'. Tegenover het phenomeen, dat ons ter kennis gegeven wordt, staat geen ander phenomeen, dat de handeling van het kennen zou uitvoeren, maar het tweede is essentieel een Niet tegenover het Zijn van het eerste. De afgrond der menselijke ziel, waarover alle dichters geschreven hebben, wordt hier philosophisch, zelfs ontologisch gefundeerd: het menselijk bewustzijn is een Niet, waarin de voorwerpen hun aanwezigheid komen schrijven.

De mens is dus aan de wereld gebonden. Hij heeft de 'en-soi' nodig om te bestaan als redelijk wezen; anders kan hij, als Niet, niet ingebeeld worden. Dit betekent, dat hij steeds in een toestand staat en dat deze toestand door hem niet gekozen werd. Bijgevolg is de vrijheid geen 'je ne sais quel pouvoir abstrait de survoler la condition humaine'. De zwakheden van ons lichaam, de gure temperatuur, de daden van onze voorouders hebben wij niet gekozen, kunnen wij ook niet wegcijferen. Maar het staat ons vrij er een zekere houding tegenover aan te nemen, een houding die Claude-Edmonde Magny[2] metaphysisch noemt en die uitsluitend bestaat in een zekere 'pouvoir d'orientation'. En deze zin is niet gebonden aan onze natuur of persoonlijkheid, vermits Sartre, naar het scherpe woord van A. De Waelhens nooit tot op het plan van de persoon reikt[3]. Sartre zelf noteert: 'Au coeur de chacun de mes personnages il y a l'indétermination, le néant et non pas un caractère. C'est pourquoi chacun de mes personnages, après avoir fait n'importe quoi, peut faire encore n'importe quoi'. De helden van Jean-Paul Sartre reageren op het feit van het ogenblik; zij houden slechts rekening met het verleden in de mate dat het hun daad van heden vergemakkelijkt of verklaart. Zij leven in het ogenblik met de grootst-mogelijke intensiteit. Heidegger wist reeds dat de menselijke vrijheid was: 'La capacité de se

(1) Kaft van 'L'Etre et le Néant'.

(2) Die in 'Les Sandales d'Empédocle' een uiterst scherpzinnige ontleding heeft gemaakt van het werk van Jean-Paul Sartre tot 'L'Etre et le Néant'. Uitg. 'La Baconniere', Neufchatel.

(3) A. De Waelhens 'Zijn en niet Zijn', over de philosophie van Jean-Paul Sartre, Tijdschrift voor Philosophie, Gent. (blz. 43).

constituer soi-même comme ipséité'. En buiten die zingevende daad kan van geen denkend wezen gesproken worden.

Eens die fundamentele begrippen vastgelegd: de menselijke realiteit is een Niet, uitsluitend, maar ook: goddelijk gemachtigd om de voorwerpen buiten zich naar eigen wil en voorkeur te 'constitueren', heeft Jean-Paul Sartre niet geaarzeld het domein van de zuivere ontologie te verlaten. In haar scherpste formulering luidde de vraag, die nu oprees, als volgt: hoe moet de mens handelen in vrijheid? En hiermee werd heel het probleem van de existentialistische ethiek opgeworpen.

Heidegger beweerde op deze vraag niet te moeten antwoorden, daar hij een zuivere 'Weltanschauung' beoogde en alle morele bekommernissen hem vreemd waren. Jaspers' philosophie zelve verbood hem een ethiek op te bouwen, waarvan de voorschriften scherp en determinerend zouden zijn. Sartre daarentegen heeft in de laatste bladzijde van 'L'Etre et le Néant' en vooral in het tooneelspel 'Les Mouches' de grondslagen gelegd van een existentialistische ethiek, hierdoor bewijzend, dat het 'existentialisme ook een humanisme is'.

De levenswijze, die Jean-Paul Sartre de mens toewenst en die hij, zoals Heidegger, de authentieke noemt, is gebouwd op het begrip van de toetreding 'l'engagement'. Toetreden tot iets moet echter de vrijheid van handelen waarborgen. Zonder vrijheid is geen waardige toetreding mogelijk. Maar zij moet ook een concrete, onveranderlijke toestand erkennen. Deze toestand ziet Sartre meer als een tekort dan als een bezit, hierdoor herinnerend aan de titel van het boek van André Malraux 'La Condition humaine'. Wat de mensen verbindt, behoort meer tot hun nood dan tot hun genot. En deze communie in het gemis noemt hij exalterend. Door haar vinden de mensen elkander en leren zij niet alleen hun gemeenschappelijk ideaal, maar ook hun verantwoordelijkheid kennen.

Want de vrijheid is bindend[(2)]. Door het feit, dat het bewustzijn een Niet is, worden wij elk ogenblik verplicht onze standname tegenover de buitenwereld te kiezen. Wij moeten kiezen. Wie, zooals Mathieu Delarue uit 'L'Age de Raison', met de illusie leeft, dat hij buiten de daad staat en dat hij door zijn onthouding alle verantwoordelijkheid van de schouders geschud heeft, draagt de zwaarste schuld. Op elk ogenblik zijn wij verantwoordelijk voor al wat op aarde gebeurt, door het feit dat we elk ogenblik een houding - hetzij positief, hetzij negatief - tegenover alles innemen. We kunnen de schuld van wat gebeurt noch op de menselijke natuur, noch op het noodlot, noch op een hogere macht werpen, vermits we gezien hebben, dat het geloof in deze begrippen absurd is en in het Niet verzwindt.

Zoo bemerken we dat de vrijheid overal en altijd het laatste woord van Jean-

(2) Een opvatting, die hem gedeeltelijk althans door het Frans Verzet ingegeven werd.

Paul Sartre blijft. De mens is vrijheid en leeft slechts om zijn vrijheid te handhaven.[2] Wees wat ge zijt, betekent voor hem: blijf vrij. En de vrijheid is het onverklaarbaar vermogen, dat de mens gegeven is om zijn lot te aanvaarden of te verwerpen. Het is aanvaarden en er tevens - we aarzelen niet om te schrijven: een sublieme zin aan te geven[1], - te verwerpen, omdat het de vrijheid met valse begrippen paait of de mens in de halfslachtige toestand der slijmerigen doet overgaan.

Wat de gang der mensheid betreft, die gang kan alleen naar de vrijheid leiden. Klinkt de anarchie opnieuw op? Zoals de jonge Marx, droomt Jean-Paul Sartre van een gezuiverde maatschappij, waarin elk zijn eigen weg zou gaan, zonder nochtans zijn verantwoordelijkheid tegenover de anderen op te geven. Het ware communisme dus, dat, omwille van de naastenliefde, ook het ware christendom is (los van de bovenzinnelijke verhouding tegenover God natuurlijk[2].

De mens alleen en vrij, maar wetend dat hij slechts bestaan kan wanneer hij zijn vrijheid vult met daden, die evenveel toetredingen tot het menselijk tekort zijn als pogingen om de menselijke vrijheid te verzekeren.

'L'Homme, c'est l'avenir de l'homme', schrijft Francis Ponge en dat woord resumeert heel het hedendaags humanisme, waarvan Jean-Paul Sartre ongetwijfeld een der oorspronkelijkste en machtigste vertegenwoordigers is.

Jan WALRAVENS

(2) Een opvatting, die hem gedeeltelijk althans door het Frans Verzet ingegeven werd.

(1) Men denke aan de slotscène van 'Les Mouches', waarin de invloed van Nietssche sterk naar voor treedt.

(2) En daarom utopisch, naar strikt christelijke opvatting.

[Gedichten]

Doornroosje

Ala 'n duveltje ult de doos
springt wel haar furie boven
en beurtelings doorn en roos
is zij vol wreed beloven.

't Zijn duizenden varianten:
mijn lief, mijn vrouw, mijn kind.
Geen blijft er onbemind, ik min naar alle kanten.

Hoe wijs zij is, hoe dwaas,
hoe wankel of beraden,
met 't vochtig morgenwaas
is iedere roos beladen.

En iedere roos die ik pluk
is doorn en balsem beide
aan 't eeuwenoud geluk
te slapen zij aan zijde.

Opnieuw

Ik heb nu weer opnieuw gevoeld
hoezeer zij mij is toegedaan.
Lang heb ik binnen haar gewoeld
aleer ik uit haar op mocht staan.
Diep is het rijk daar ik in woon
met dochter en met zoon.

Men is alleen - of met elkaar,
een viertal, of een mensch apart,
een klaverblad, een vogelschaar,
vier streken van één zelfde hart,
waarop de liefde veilig vaart
en nieuw zich openbaart.

Zij trilde er van het oogenblik,
dat oog met oog in eenen smolt.
Niet lang meer hebben zij en ik
in 't wilde liefdesveld gehold

maar wetend en elkaar vertrouwd
dit kleine rijk gebouwd.

En die erbij komt, deelt de buit
van liefdes blijden overvloed:
hier is het voedsel, hier het bloed
en hier de lach van maagd en bruid,
de volheid in de ochtendpraal
en 't mannelijk onthaal.

Hier schijnt de zon en straalt de maan,
hier bloeit de overgroote tuin,
hier rijzen boven asch en puin
vier wanden, die voor eeuwig staan
hier troont beschermend aan het rak
ons overwelvend dak.

(Bij de geboorte van Constantijn)

C.J. KELK

Overwegingen van een dilettant
II. - Poëzie

BIJ de meeste menschen staat de dilettant niet bijzonder hoog aangeschreven. Zijn oppervlakkige, fluctueerende belangstelling, alleen maar gericht door genotzucht en toeval, steekt al heel ongunstig af bij het belangloos en dieper speuren van den vakman. Naast de degelijkheid van den gespecialiseerden deskundige valt zijn gepruts maar al te zeer in het niet. Vooral de gemiddelde Nederlander is gewoonlijk te degelijk en te ernstig, om iets met dit wezen op te kunnen hebben; hij weet er geen raad mee en een dilettant als Couperus was dan ook tevens een typisch onhollandsche verschijning. Door zijn degelijkheid en geringe beweeglijkheid van geest werd de Nederlander dan ook heel gemakkelijk geïmponeerd door Duitsche 'Tiefheit' en 'Gründlichkeit', die men zelfs thans niet in de juiste proporties vermag te beoordeelen.

Toch zou men goed doen met zlch eens af te vragen, of de oppervlakte per se verwerpelijk en ook minder leerzaam is dan de diepte. Men kent de zee door haar te bevaren of er in een vliegtuig boven te zweven, maar ook de man die met de golven worstelt en tenslotte verdrinkt, kent haar. Deze laatste kennismaking levert andere aspecten op dan de eerste, doch zouden ze ook essentieeler zijn?

Natuurlijk is veel en nauwkeurig weten een genot op zichzelf, het voert op den duur tot een bezetenheid: de demonie van het complete, en op die manier kunnen zelfs de complete werken van Potgieter interessant worden en ook alles te weten omtrent postzegels kan wellicht tot een mystische extase voeren, al is het object der belangstelling allesbehalve belangrijk of aantrekkelijk. Het vakmanschap, het specialisme en de compleetheid zijn immers in zekeren zin een vorm van geborneerdheid en domheid - of, zoo men liever wil, - van geestelijke myopie. In zekeren zin! Want de alzijdige belangstelling van den coiffeur is een dilettantisme, dat ongetwijfeld aan de eenzijdig gespecialiseerde belangstelling ver inferieur te achten is.

Het wezenlijke van het dilettantisme ligt dan ook niet in een oppervlakkigheid, die ontstaat uit gebrek aan kennis of inzicht. Integendeel, de dilettant die cultureel acceptabel is, zal het nut van degelijk en methodisch onderzoek beseffen, wetenschappelijke methoden waardeeren en ze zelf bij tijd en wijle toepassen of ze gebruikt hebben, doch zich niet den slaaf daarvan maken.

Ik zal niet trachten een en ander nader te ontwikkelen, daar dit anders bedenkelijk veel zou gaan lijken op een specialistische verhandeling over het dilettantisme, want ook daarover zou men met vrucht een dissertatie kunnen schrijven; een heel interessante beschouwing hierover leverde trouwens Arthur van Randwijk in den bundel 'In aanbouw'.

Het is hier veeleer mijn bedoeling, om de noodzakelijkheid van den dilettant, als beweeglijk en vernieuwend element in een altijd dreigende verstarring, aan te geven, als den mensch in wien het specialisme eerst zin krijgt. Dit sluit vanzelf

in, dat het specialiseren niet zinloos is; het is noodzakelijk, maar zonder den dilettant als productief consument verliest het op den duur alle reden van bestaan.

De noodzakelijkheid van den specialist op het gebied van litteratuur en litteratuurgeschiedenis blijkt al dadelijk uit het feit, dat de onleesbaarheid van een product als Potgieter's ‘Jan, Jannetje en hun jongste kind’ wordt opgeheven door den gespecialiseerden kenner J.H. vd. Bosch. Diens inleiding en commentaar vormen een heel wat aangenamere lectuur dan het werkje zelf.

Hetzelfde is het geval met het grootste deel van de vaderlandsche 17de eeuwsche klassieken: den lyricus Hooft kan men bewonderen zonder commentaar en zonder aanteekeningen, indien de gekunstelde Renaissance-stijl en het 17de eeuwsch idioom den lezer althans niet te groote moeilijkheden bieden. Maar hoe zou diezelfde lezer in 's hemelsnaam den onnoozelen inhoud van ‘Granida’ moeten waardeeren - afgezien al weer van kleinere lyrische gedeelten - zonder al het wetenswaardige, dat de vakman hem weet mee te deelen?

Het werk, door deze specialisten geleverd, is heel nuttig. Zij stellen ons in staat, om ons een denkbeeld te vormen van een cultuurphase, die ons, zonder hun arbeid, onverstaanbaar zou blijven: de zuivere gratie van Hooft en zijn door-endoor hollandsche vrijzinnigheid; de rijke orgeltoon van Vondels barokpoëzie; de steile Christelijkheid van Huygens tegen een achtergrond van geleerde en spitsvondige geestigheid; kortom een geheele cultuur van onschokbare christelijke overtuiging, versierd met antiek-heidensche tierelantijnen.

Intusschen kan het wel niet anders of zoo'n nijvere commentator wordt zelf een soort 17de eeuwer, doch - wijl hij in de 19de of 20ste eeuw leeft, - tevens een imitatie en dus noodzakelijk met een belangrijk quantum onnoozelheid, welke hem belet om in te zien, dat er nog andere cultuur- en levensgebieden zijn dan de studie van de zeventiende eeuw of zelfs van de Nederlandsche letterkunde in haar vollen omvang. Dé onnoozelheid sluit dus de nuttigheid geenszins uit en hetzelfde bedoelt Van Rantwijk waarschijnlijk als hij zegt, dat de specialiseering ‘de vorm is waarin een bepaald soort domheid nog productief is.’

Behalve dom zijn dgl specialisten ook nog hoogst ongevoelig; zij missen de intelligente gevoeligheid die juist den dilettant kenmerkt. Deze zal plotseling getroffen worden tot in het diepst van zijn ziel, als hij de wonder-teedere klanken hoort van dit lied:

Het liedt dat jck te claeghe laet gaen
  En met geneuchte queel,
Dat hiev'jck al in den daegeraedt aen
  Met wel 600 schellen keel
Dat om te luisteren alsdoen, nae mij,
Den Aemstel ooren leend' en ooren 't Y.

En van mijn jeucht, men vallen siet nu
  Den laeten avondtstond;

Noch word mijn stem haer schallen niet schuw,
Of singens moe mijn mondt,
Des swemmen strandewaert, en neurien mee,
De Meerenminnen van de Zuijder Zee.

Hij luistert dan met verrukking en verwondering, beseffend dat hier de kern ligt van Hooft's poëzie en persoonlijkheid: een weemoedigheid die zóó vol gratie tot klank is geworden, dat het woord ‘weemoed’ al niet meer passend is. Het klimmen der jaren wordt tot melodie, en een diepe nostalgie gezuiverd tot de kristalklare schoonheid van het hollandsche landschap, veel schooner dan ooit de werkelijkheid is en waarin de meerminnen kunnen zingen. Een heidensche levensliefde getemperd en geharmoniseerd door een elegante levenswijsheid heeft zich hier ‘losgezongen’.

Wanneer dan de dilettant, die dit gedicht voor zichzelf ‘ontdekte’ en verder de drama's van onze gouden-eeuwsche klassieken plichtmatig en vaak geeuwend las - ook die van Hooft, - eens bij toeval op de Westermarkt op de tram staat te wachten, dan kan het gebeuren, dat op een zomerdag, één uit vele, hij plotseling met nieuwe oogen de Westertoren ziet. En plotseling ziet hij tevens, dat dit ranke en nobele bouwwerk de synthese is van de vroomheid van dien tijd en van Hooft's edelen, libertijnschen zwier. Het was misschien arrogantie, doch hij meende iets van dien tijd en zijn geest te begrijpen, beter dan dit uit allerlei commentaren zou mogelijk zijn. En dienzelfden dag - was zijn waakzaamheid door deze toevallige gebeurtenis gescherpt? - meende hij Vondel's geest te lezen uit het tympanon van het Raadhuis, zooals men dat ontwaart wanneer men zich door de Raadhuisstraat naar den Dam begeeft. Toch was het hem altijd onmogelijk geweest en bleef het hem een niet te voltooien taak om Vondel's ‘Inwijdinghe van 't Stadhuis t' Amsterdam’ te lezen, zoo instructief bezwaard met een inleiding en aanteekeningen van M.E. Kronenberg.

Men zal dien dilettant wellicht gemakzuchtig en arrogant vinden; hij is mij echter buitengewoon sympathiek, wat niet verwonderlijk is, daar ik zelf dit weinig diepzinnige wezen ben, dat via enkele lyrische gedichten, enkele reien uit drama's, waarvan de breede, orgelende rhetoriek mij wel imponeerde doch ook spoedig verdoofde, den levensgeest van de goudeneeuwsche poëzie meende te ervaren. En dan liefst tijdens Amsterdamsche wandelingen, waarvan de aantrekkelijkheid in veel persoonlijkere motieven was gelegen dan in belangstelling voor de vaderlandsche geschiedenis en letterkunde.

Mijn belangstelling voor poëzie is zeer subjectief en eigenzinnig geweest, en dat reeds heel spoedig. Al heel jong kon ik algemeen aanvaarde normen op dit gebied niet accepteeren. En nu tegenwoordig het gedrang om den hengstebron enorm is, geloof ik dat de eenige manier waarop iemand ‘liefde’ voor de poëzie kan demonstreeren, hierin bestaat, dat hij anti-poëet is, iets dat in ruimen kring veel grootere ontzetting en verachting zal opwekken dan de antichrist in levenden

lijve. Ik kan mij echter niet bedwingen, wann er ik met lieden in aanraking kom, die dichters en dichtbundels letterlijk consumeeren en daarbij dan zoo verheerlijkt doen. Als ik nu in dit opzicht een hypocriet was, zou ik me haasten hieraan toe te voegen: 'Omdat de dichtkunst mij zoo lief is', doch dit zou een welmeenende leugen zijn, want wat men doorgaans poëzie noemt, laat mij onverschillig, en de dichter als vakman werkt op mijn zenuwen, als poseur op mijn lachspieren. (Een letterkundige almanak kan in dit laatste opzicht bijzonder instructief en vermakelijk zijn: men zie b.v. 'In Aanbouw')

Het is met een en ander net zoo gesteld, als wanneer men mij bij een uitval tegen de duitsche cultuur altijd maar weer Goethe voorhoudt, waarmee men dan denkt mijn germanophobie feilloos te kunnen exorciseeren. Ik citeer dan het slot van Goethe's 'Faust':

> Alles Vergängliche
> Ist nur ein Gleichnis;
> Das Unzulängliche,
> Hier wird's Ereignis;
> Das Unbeschreibliche,
> Hier ist's getan;
> Das Ewig-Weibliche
> Zieht uns hinan.

Men zou deze woorden even goed kunnen gebruiken als opschrift voor een bordeel voor 'überschnappte Seelen', een inrichting die voor elken 'Mann von deutschen Wesen' wel veel aantrekkelijks moet hebben.

Wanneer weldenkende lieden zooiets hooren, lachen zij eens en stellen zich gerust met de gedachte, dat dit slechts als een boutade bedoeld is. Toch is het niet alleen maar een boutade; men moet op zijn tijd ook eens om den verheven Olympiër kunnen lachen, hem zien als 'old humbug Goethe' (Aldous Huxley), om éénige kans te hebben, Goethe zelf weer eens te ontdekken.

Men nadert het gebied der dichtkunst bijna altijd als eens Mozes het brandende braambosch: met ontschoeide voeten.

Men betreedt hier immers de gebieden der cultuur, en daarmee valt niet te spotten, dat is een heilige zaak. Men komt zelden op de gedachte, dat in de dichtkunst de cultuur - zij het op cultureels wijze - problematisch wordt. En daarmee bedoel ik dan de werkelijke poëzie en den waren dichter en den minnaar van poëzie, die haar om haarzelf liefheeft en niet alleen (zooals talloos velen) omdat men op die wijze aan geestelijke luiheid en intellectueels ontoereikendheid een eerbiedwaardig cultureel cachet kan verleenen. Iemand voor wien poëzie wat beteekent, zal daar niet zoo mee te koop loopen; wel zal het gebeuren, dat hij een bundel gedichten zoo onopvallend mogelijk wegschuift, omdat een dichter of een gedicht hem tot in het diepst van zijn ziel verontrust heeft.

Doch laat mij niet abstract blijven, en mijn eigen ervaringen in dit opzicht nagaan, zonder vooringenomenheid en zonder verfraaiingen. Die ervaringen zijn van

een dilettant en de opteekening daarvan moge arrogant zijn en elke algemeene geldigheid missen, men kan het toch in elk geval opvatten als een soort van wetenschappelijke psychologische documentatie.

Wanneer men vijftien of zestien jaar is, kan Poelhekke's ‘Woordkunst’ een aantrekkelijk boek zijn. Voor mij is het dat zeker geweest, en nog bezit die vroegere druk voor mij een groote bekoring. Later is het door Gerard Brom en daarna nog eens door Jos. J. Gielen herzien, doch die hebben daarbij zoo specialistisch hun wenkbrauwen gefronst, dat de groote verdienste van dit werkje, - de duidelijkheid, - volkomen te loor is gegaan: de duidelijke algemeenheden zijn door onduidelijke vervangen, met het gevolg dat de omvang 'bijzonder is toegenomen en het zéér geleerd lijkt. Het boekje, dat ik in 1923 kocht, heeft iets van den zwierigen dilettant, de druk van 1941 van den ongenoeglijken specialist.

In de practijk bleek Poelhekke's handleiding mij echter vaak in den steek te laten, en waar ik in critieken de poëzie van een of anderen dichter geanalyseerd en beoordeeld vond., bleek mijn oordeel nimmer met dat van den recensent te klop pen. Ik las de aangehaalde gedichten en hield mijn hand op den critiseerenden tekst, hopende, dat mijn oordeel zou overeenkomen met dat van den deskundigen beoordeelaar.

Dat bleek echter slechts bij uitzondering het geval te zijn en aldus werd de poëzie mij onsympathiek, want de Schoonheid bleek onbetrouwbaar! Ik had n.l. nog niet de arrogantie om te vermoeden, dat de heeren beoordeelaars zich wel eens konden vergissen; in alle nederigheid zocht ik de fout bij mezelf: ik kon blijkbaar de goede maatstaven niet naar behooren hanteeren. Evenmin durfde ik den letterkundeleeraar - wiens uitgebreide kennis en inspireerend onderwijs ik nog altijd met dankbaarheid gedenk, - te bekennen, dat ik Hooft en Vondel vervelend vond en alleen maar interessant wat na Tachtig kwam, dat ik echter ook dat mooie beschrijvende proza onleesbaar vond. Het ergste was, dat ik het mijzelf niet durfde bekennen, want menschen die zulke ‘brokken plastiek’ onder het lezen oversloegen, had ik leeren beschouwen als vandalen. En hoe onnoozel van zoetelijkheid vond ik Guido Gezelle, dien iedereen toch voor een groot dichter hield!

Ik zou haast voor goed alle litteratuur en poëzie den rug hebben toegekeerd en had mij al eens met toewijding op een nuttig vak als de economie geworpen. Maar ook daar kon elk vraagstuk zóó beredeneerd worden, dat men tot lijnrecht tegenovergestelde conclusies kwam, wat voor mij, - die altijd degelijk katholiek onderwijs had genoten, - iets onzinnigs was. Bovendien kon ik in geen enkel boek door het hoofdstuk over de ‘ruilmiddelen’ heen komen. Dit onderwerp vond ik hoogst vervelend, waarschijnlijk omdat ik dit maar moeilijk kon begrijpen en dan nog niet eens volledig.

Doch zie, de dag der verlossing was gekomen.

Ik had kennis gemaakt met een jongeman van mijn eigen leeftijd en deze vroeg me, of ik niets van de katholieke jongeren kende, van hun idealen en voorbeelden, de groote letterkundigen die door hen werden bewonderd.

‘Zeker Vondel en Gezelle?’ vroeg ik, eindeloos verveeld.

‘Neen man, Dostojewski en Strindberg!’

Het was of de bliksem insloeg. Van Dostojewski had ik ‘Schuld en Boete’ gelezen en prachtig gevonden, doch mijn bewondering was wel wat getemperd door mijn achterdocht: Was dat wel kunst, was dat stijl, was dat plastiek? Bovendien had ik me schuldig gevoeld door het lezen van een ‘vertaling’.

Een vertaling was heel wat anders dan het origineel en letterkundige werken moest men in de origineels taal lezen. Ook was mijn exemplaar nog uit het Fransch vertaald. Al spoedig kwam ik er nu achter, dat je Dostojewski moest lezen in de Duitsche vertaling, die bij Piper & Co was verschenen.

En nu was de poëzie gevonden:

Hoe interessant die brekende horizonnen, de heele wereld verrot en belachelijk, alleen God en de kunstenaar eenzaam en boven die algemeene verdwazing.

Ik kon rebelleeren tegen de maaschappij, tegen de bleeke sentimenten der Tachtigers, tegen klankschoonheid en plastiek, en tegenover den zatten burger en zijn grauwe voldaanheid stonden wij, die ons meer verwant voelden met zwervers en veile deernen (Raskolnikow viel op de knieën voor de prostituée Sonja Marmeladowa), en dus dronken wij elken avond eenige potten Urquell, rookten ontelbare Grey's-sigaretten en de slonzige provincieslетjes die voorbij het caféraam paradeerden waren de veile deernen, ‘die de droeve pracht van hun lichaam veil hadden.’

Een en ander ter opluistering en ter inspiratie van onze discussies over socialisme en God, Marsman, de Brunings en Vincent van Gogh. Een gedicht van Kloos of Perk, een gewoon schilderij van het gewone realistische genre was een gelegenheid om je dood te lachen, en vooral kwamen we nooit vóór één uur of nog later in den nacht thuis, een prestatie in een kleine provinciestad en een ergernis voor onze degelijke vaders, die dit uur tamelijk ‘gevorderd’ vonden.

Maar eerst in die uren werd voor ons werkelijkheid wat Marsman had gedicht over ‘de wenteltrap der ontstelde ruimte’ en diens ‘Stralsund bij nacht’:

> 's Nachts
> staan rompen op,
> sluimerend beschonken
> van den dood en het verblindend donker.
>
> O! de minnenden met hun afgeknotte armen -
> leunend in eikaars smartelijke wonden
> beuren zij hun monden naar den nacht.

Onze vaders en de directeuren van diverse inrichtingen van onderwijs bestreden ons en de eveneens verlate politie-agenten bezagen ons hoofdschuddend. En dàt hadden wij noodig.

Dit alles is niet bedoeld om de zaak belachelijk te maken! Wij hàdden de poëzie ontdekt, de schoonste poëzie: die van den opstand en het verzet, het

breken met de gestelde machten en de overgeleverde waarden. De een teekende alle gezichten op vreeselijk vertrokken manier en vulde de vlakken op met de schrilste kleuren, de ander liet den nacht zich zat vreten aan menschenvleesch. Doch het was alles een uiting van dat groote avontuur, door Menno ter Braak in zijn 'Carnaval der Burgers' aangeduid: 'Wat in de gemeenschap steeds wordt getemd en geketend: de begeerte naar vernietiging, naar den dood der burgerlijke grenzen....' (pag. 180). Het is deze drift naar het onbenaambare, waarvoor de mensch toch altijd vergeefsche namen zoekt: God of Dood, die den jongen mensch drijft, en het is alleen een verschil van geaardheid en niveau (een heel belangrijk verschil overigens), die enkelen voert tot artistiek rebelleeren en anderen tot het schrijven van onfatsoenlijke woorden op muren of heimelijk in de klas doorgegeven briefjes. Maar in dit verlangen naar het ont-grenzen blijft de essentie van het kunstenaarschap.

Doch ook dit verlangen ontkomt niet aan zijn grenzen en zijn verburgerlijking; dit is onontkoombaar. Maar het wordt ondraaglijk wanneer men in die verburgerlijking het wezen van het dichterschap gaat zien, wanneer de dichter vakman wordt en in dit vakmanschap - al of niet met bekwaamheid beoefend - zijn reden van bestaan gaat vinden. Nu komen de stroomingen en gestalten, de invloeden en de sferen, de veel en weinig belovende talenten, en de poëzie wordt een onmisbaar ornament van de cultuur, onderwerp van conversatie voor gezelschappen en voorwerp van intrigues voor de poëten zelf; de dichtkunst is een bedrijf geworden.

Hoe ver dit kan gaan, blijkt uit een lezing, die enkele maanden na de bevrijding voor de radio werd gehouden over illegale poëzie en waarin de spreker (wie weet ik niet meer) het nut dezer poëzie betoogde op grond van het feit, dat aldus de continuiteit van onze poëzie werd bewaard!

Het zijn dgl. opvattingen over poëzie, die mij tot vurig anti-poëet maken, wijl in de gangbare opinie, die de goegemeente over de poëzie heeft, en waarin zij door vele dichters wordt versterkt, de volledigste miskenning van het karakter der poëzie schuilt. Ik voel dan de lust in mij opkomen, om alle poëzie te verraden. Verried ook Judas Iskarioth zijn Meester niet, omdat hij hem zoo ongeneeslijk lief had? En uit deze overweging moge dan blijken, dat zelfs een dilettant en anti-poëet bij tijd en wijle een tragisch wezen kan zijn en dus op de clementie aanspraak maakt van een generatie, die zich zoo gaarne in de tragiek baadt.

***

De cultuur wordt - ik zei het reeds - in den dichter problematisch. Cultuur is het niet-oorspronkelijke, doch de samenleving wordt eerst draaglijk als de onna tuur (d.w.z. de cultuur) tot tweede en in zekeren zin tot eerste natuur is geworden. De dichter nu is degene, die door de eerste natuur is aangeraakt en aldus kan elke mensch dichter zijn en wie is er zoo verworpen, dat hij die eerste natuur: God, de Dood, de Schoonheid, de Liefde nimmer in zijn leven ervoer? Maar snel en nuttig worden deze ervaringen in maatschappelijke vormen ingekap-

seld en vergeten. ‘Jede Leidenschaft wird dein Kleinbürger zur Gewohnheit’, heeft Jakob Wassermann eens geschreven. Eigenlijk weet ik niet goed meer, of het er niet juist andersom stond: ‘Jede Gewohnheit wird den Kleinbürger zur Leidenschaft’. En elk geval vullen de beide waarheden elkaar voortreffelijk aan: Hoe zou de jongeman den hartstocht van zijn liefde anders kunnen bewaren en bezitten dan door dien op te sluiten in de goede gewoonte van het huwelijk? En de weduwnaar met het rouwkrip om den arm ziet reeds speurend uit naar de opvolgster van zijn dierbare overleden gewoonte, waaraan hij verslaafd geraakte gelijk de dronkaard aan zijn drank.

Het zou echter kortzichtig zijn, om de gewoonte te minachten naast den hartstocht; deze laatste moge aangrijpend zijn en ons in zijn wervelenden storm meevoeren, zijn geweld is. spoedig geluwd en laat slechts verwoesting en uitputting na; de gewoonte daarentegen is liefelijk en bindt ons met duizend banden, laat nimmer af en is onoverwinlijk. De Balzac zegt ergens: ‘Personne n'ose dlre adieu à une habitude. Beaucoup de suicides se sont arrêtés sur Ie seuil de la mort par le souvenir du café où ils vont jouer tous les soirs leur partie de domino’. Een opmerking niet ontbloot van humor, maar tevens diepzinnig. En Proust karakteriseert haar zoo poëtisch, waar hij schrijft: ‘L'habitude! aménageuse habile mais bien lente...’

De dichter nu - en ik bedoel hier den dichter die verzen schrijft - sluit de primaire drift in het woord, maar zij gaat daarin niet geheel teloor. Wèl misschien haar oorspronkelijk karakter, doch zij wordt getranssubstantieerd tot iets anders, dat wonderbaarlijke, dat wij de magie noemen van het woord. Doch dit getranssubstantieerde bevindt zich daar in hinderlaag, steeds gereed om weer om te slaan naar het oorspronkelijke, wanneer een lezer die verzen ter hand neemt en in den magischen ban dier woorden geraakt. Die magisch-incantatieve functie der poëzie heeft D.A.M. Binnendijk in vele zijner poëziecritieken zoo voortreffelijk toegelicht en ‘subliem’ geformuleerd.

Men zal echter begrijpen, dat het ervaren van die eerste natuur van den dichter wel een gesteldheid en een aanleg kan zijn, maar nimmer een gewoonte en heelemaal nooit een vak. En daarom word ik argwanend, wanneer de stroom maar gelijkmatig - of met de jaren en de bedrevenheid toenemend - gaat vloeien. En wie de poëzie ‘geniet’ wordt een huichelaar als hij maar onafgebroken alle dichters en hun vele, tallooze bundels kan genieten en verteren. Zeker, ook de Schoonheid moet in de maatschappij geregeld worden en de litteratuurgeschiedenis en de litteraire critiek moeten haar voor burgerlijk gebruik gereed maken, de ‘Schoonheid’ opvoeden tot alle christelijke en maatschappelijke deugden, haar tot een socialen factor herleiden. Zóó werd het Christendom in de Kerken getemd en nuttig gemaakt, wat heilig was werd redelijk, en slechts hij die ónredelijk is, kan de noodzakelijkheid van dit temmen loochenen. Maar óók moet men erkennen, dat het officieele Christendom aldus onchristelijk werd en de poëzie onpoëtisch.

Wij krijgen dan aan de zijde van de dichters een ‘sfeer’. Dit is een wat mooie benaming voor het feit, dat het overgroote deel der poëzie heel eenvormig wordt en volkomen het tegengestelde van ‘onvervangbaar’. De meeste dichters zijn dan ‘poëtisch’ evenmin ‘onvervangbare persoonlijkheden’. Tenslotte gaat men die sfeer zéér belangrijk achten. Onweerstaanbaar verrijst voor mijn oog het beeld van een tuin, een grooten tuin met enkele toegewijde tuinarchitecten en vele minder kundige stekj eskweekers. Men verheugt zich over den weligen wasdom ofwel spreekt zijn bezorgdheid uit over het ontbreken van zekere variëteiten. Zoo hebben we de laatste jaren vóór den oorlog vele lieden bezorgd het hoofd zien schudden, aangezien het met de epiek niet meer wilde vlotten. Eerst bij Prof. Huizinga in diens ‘Geschonden Wereld’ vond ik de opmerking, dat de epische dichtkunst waarschijnlijk uit den tijd was.

Aan de zijde van het consumeerende publiek constateeren we de ‘kennersallures’: àlle poëzie wordt beoordeeld en aanvaard. Die be-oordeeling blijft natuurlijk oppervlakkig en meestal beperkt tot: ‘héél goed’ en ‘héél mooi’, wat ook niet anders verwacht kan worden, want wie werkelijk sommige poëzie ‘ervaart’ zal tevens voor andere soorten ongevoelig blijven.

De groote waardeering voor poëzie is echter een uiting van aanstellerij en zelfs bij een eminent poëziecriticus als Binnendijk, wiens formuleeringen en beoordeelingen ik met belangstelling en met instemming heb gelezen - ik bedoel hier vooral zijn bundel poëzie-critieken ‘Gewikt, Gewogen’ - bezondigt zich nu en dan aan overdrijving. Zoo gebruikt hij maar al te grif het woord ‘beangstigend’, wanneer hij voor een talent of diens verdere ontwikkeling mogelijkheden van mislukking ziet. ‘Angst’ is een woord, dat beter gereserveerd kan blijven voor andere gevoelens dan beloften van dichters en hun bundels doorgaans plegen op te wekken.

***

Het dichterschap wordt geboren uit een verlangen naar ontgrenzing: in dezen zin is ook de schilder, de musicus, ja, ieder mensch een dichter. Waar deze ontgrenzingsdrang zich openbaart in die menschelijke werkzaamheid, die wij ‘kunst’ noemen, gaat een zeer bepaalde persoonlijke aanleg een belangrijke rol spelen. Er zijn menschen, die bijzonder gevoelig zijn voor het ‘woord’. Ik herinner hier slechts aan Oarry van Bruggen's ‘Het Huisje aan de Sloot’, waarin het meisje, 's avonds in bed liggend, met een woord ‘speelt’ tot dit a.h.w. van allen zin is ontledigd en een angstaanjagend ding is geworden met eigen leven. Het zijn de menschen met een dergelijken aanleg, die een gevoelen, een psychische ervaring vermogen ‘om te zetten’ en iets essentieel anders; zooals Marsman dat - naar ik meen in ‘De Stem’ van 1926 uitdrukte - dat ‘het graan des levens wordt omgestookt tot den genever der poëzie’; of zooals Binnendijk in ‘Gewikt, Gewogen’, dat herhaaldelijk met minder blague maar treffender heeft geformuleerd; (o.a. pag. 57-58, 92, 94, 98 en 100).

Doch de oorspronkelijke ervaring blijft, hoewel soms onherkenbaar, in het gedicht leven. Die levende aanwezigheid kan door velerlei factoren worden verwezenlijkt: door een oorspronkelijke visie op een anecdotisch gegeven (‘Beenen van een bedrogen Vrouw’ van Gerard den Brabander; ‘De Idioot in het Bad’, van Vasalis); door de constructie van een irreëele, magische situatie (‘De Gestorvenen’, van Bloem); door een anecdotisch-symbolisch gegeven, dat zich identificeert met een tot uiterste puurheid geraffineerd klankschoon (Nijhoff's ‘Satyr en Christofoor’); door het creëeren van een rationeel niet te verklaren sfeer (Vestdijk's ‘Stad aan de Wadden’) en uit duizenderlei andere mogelijkheden, die dan nog altijd geassocieerd in steeds wisselende verbindingen voorkomen. Dat hierbij het ‘vakmanschap’ eveneens een rol speelt, zagen wij als ontvlamde knapen, met onze belangstelling voor ineenstortende horizonnen, veile deernen en hortend proza over het hoofd, zooals latere knapen verblind werden door heupen en borsten van rijpe vrouwen, wier oogen dan nog als magnolia's werden opengeschoven.

Doch allereerst blijft de dichtkunst: een plotselinge verlamming van het cultureels in ons door de aanraking met het in ons verborgene. En mocht ik al hebben gezegd, dat in de poëzie de cultuur problematisch wordt, dan bedoel ik daarmee niet, dat ze anti-cultureel zou werken. Juist die aanraking tusschen de cultuur en die aan vergeten gebieden ontsproten drift, behoedt het cultureels voor verstarring, d.w.z. verburgerlijking. De cultuurproleet wordt zich van deze waarheid in dien zin bewust, dat hij vindt, dat een dichter niet au sérieux kan worden genomen; de snobistische poëzie-consumenten door in zwijmelende vervoering te geraken, wanneer zij maar metrum of rijm ruiken.

En de dilettant?

Ik kan hier niet anders dan persoonlijke ervaringen geven, doch dit lijkt mij, in verband met poëzie, bij uitstek gewenscht. Mijn anti-poëtische ‘houding’ en soms zelfs ‘overtuiging’ zijn vormen van verweer tegen de gemeenzaamheid van ‘Bent u óók liefhebber?’ Want niets verdraagt zoo weinig ‘gemeenzaamheid’ als de poëzie.

Evenmin is elk uur of elk tijdstip daartoe geschikt.

Ongeveer tien jaar geleden heb ik Rilke ‘ontdekt’ en gedurende eenige maanden geraakte ik in den ban van diens poëzie. Nog steeds gevoel ik hoe deze dichter het onzegbare heeft gezegd in de groote aanwezigheid en de verzoenende stilte van den Dood. Wel bleef na elke lezing een eindelooze treurigheid in mij achter. Ik schreef over deze poëzie aan een van mijn vrienden, een schilder. Hij antwoordde mij: ‘Zes, zeven jaar geleden, toen je eens voor me poseerde, heb ik je aandacht op deze gedichten gevestigd; enkele had ik in een cahier overgeschreven, doch je had er geen aandacht voor. De tijd was toen nog niet gekomen en ik drong niet verder aan; nu heb je ze zelf gevonden en dat is des te beter’. Reeds op jeugdigen leeftijd was hij een gevoelig en wijs mensch, wat velen nimmer worden.

Het contact met poëzie is voor mij zooiets persoonlijks, dat er gedichten zijn,

die mij zoo diep treffen, dat ik ze wegsluit en soms, jaren later, zoo'n gedicht overlees met de gevoelens van iemand die zich aan een verboden vrucht waagt. Er zijn gedichten en versregels, die ik niet meer kwijt raak en telkens met vrees weer ontmoet. Ik denk hier o.m. aan eenige der hierboven genoemde gedichten (Bloem, Den Brabander of aan enkele regels uit Hoornik's 'Requiem').

Een persoonlijke verhouding tot de poëzie - de eenige die voor den dilettant van waarde is - brengt vanzelf met zich mee, dat er dichters zijn, die hem telkens boeien, maar ook dichters, wier poëzie hem steeds ontoegankelijk zal blijven. Zoo heb ik van A. Roland-Holst nimmer meer dan tien regels achter elkaar kunnen lezen zonder kitteloorig te worden: het bardengebaar en den adem uit Elyzeesche velden is voor mij ongenietbaar. Dichters, die mij telkens weer ontroeren, zijn o.a. Rilke, Valéry Larbaud met die wonderbaarlijke 'Poésies de A.O. Barnabooth', Tristan Derême en Richard Minne met zijn verrukkelijken bundel 'In den Zoeten Inval'.

Het noemen van enkele namen is slechts een poging, om niet al te abstract te zijn, een vluchtige illustratie van mijn vooringenomenheid.

Een vooringenomenheid die samenhangt met mijn aard en mijn ervaring; een vooringenomenheid die men noodzakelijk zal constateeren bij iedereen, voor wien poëzie iets beteekent. De kunst blijft voor mij steeds een streven naar het onbereikbare, een pogen om de onvolkomenheid van de 'realiteit' op te heffen, een vorm te geven aan de melodie, die eeuwig-lokkend in de ziel van ieder mensch blijft klinken. Woorden zijn daarvoor ontoereikend, hoewel wij steeds weer aan dat verlangen om aan de grenzen en het onvolmaakte te ontsnappen, namen trachten te geven: God, jeugd, verleden, schoonheid. In het gevoel van het dagelijksche leven wordt deze melodie vaak overstemd, maar dan toch weer, als wij alleen zijn gaat zij klinken en stijgt het oude verlangen op in ons hart, soms als een groote, eindelooze droefheid, dan weer mild en ironisch, soms als een verlammende verrukking. Dit oude verlangen: altijd weer vind ik het terug als een vertrouwd thema, doch hoe rijk geschakeerd! Ik denk hier aan die wonder-baarlijke sonate van Vinteuil, door Proust uit de meest uiteenloopende muzikale ontroeringen die hij had ervaren, saamgeweven. En ik denk vooral aan die teedere passage van dezen auteur, waar in enkele volzinnen deze nostalgie is vastgelegd:

> Il y a bien longtemps aussi que mon père a cessé de pouvour dire à maman: 'Va avec le petit'. La possibilité de telles heures ne renaîtra jamais pour moi. Mais depuis peu de temps, je recommence à très bien percevoir si je prête l'oreille, les sanglots que j'eus la force de contenir devant mon père et qui n'éclatèrent que quand je me retrouvai seul avec maman. En réalité ils n'ont jamais cessé; et c'est seulement parce que la vie se tait maintenant davantage autour de moi que je les entends de nouveau, comme ces cloches de couvents que

> couvrent si bien les bruits de la ville pendant le jour qu'on les croirait arrêtées, mais qui se remettent a sonner dans le silence du soir.
> (Du côté de chez Swann; I, 39).

Deze melodie hoorde ik in Hooft's lied en eveneens - hoe geheel anders ook van timbre - in Verlaine's sonnet ‘Mon rêve familier’, met dien teederen slotregel: ‘L'inilexion des voix chères qui se sont tues’ en in Gezelle's ‘Dien Avond en die Rooze’.

Soms wordt die pure schoonheid, waarnaar wij verlangen, in één regel verwezenlijkt, maar dan is zoo'n enkele versregel ook een wonder, waarvoor ik graag vele bundels cadeau geef:

O late dag, gij smaakt naar water en naar rozen...

Wanneer men vergeet, dat de dichter de opstandige is, de mensch die rebelleert tegen de verburgerlijking en haar grenzen, dan ontstaan de vakmanswijsheid en kennersallures. Men is nu eenmaal dichter en dicht dus zijn heele leven voort, en vergeet, dat de verre stem in ons hart soms zwijgt, soms jarenlang. En de kenners verliezen door hun vermogen om elk soort van uiting te apprecieeren de zeer persoonlijke ontroering. Het wordt dan alles zoo mechanisch, bijna een reflex, zooals men dat heeft kunnen waarnemen bij de plotselinge verzamelaars van romantische schilderijen of van producten van de Haagsche School. Deze geldbeleggers bekeken zóó onafgebroken Gholen en Mauve, Willem de Zwart en Akkringa, zwijmelden zóó regelmatig bij stukjes van Vertin en de Koekkoek's (vooral àl die Koekkoekjes), dat men dgl. menschen zoo ongeveer kon beschouwen als chemische reagentia: zoo'n man, die zich vroeger alleen maar bekommerd had om lederfournituren of effekten, sloeg werkelijk uit, als hij voor een romantisch stukje of een schilderijtje uit de Haagsche School kwam te staan; ze ‘roken’ die dingen op den duur. Zij waren de kenners - en vaak degelijke kenners - van de verfkorst, doch ze vonden nimmer door of langs die korst heen den weg tot den kunstenaar, d.w.z. tot het leven.

Zoo is het ook gesteld met de ‘kenners’ der poëzie, die haar wezen trachten te vatten in definities, in geruststellende woorden en dus nimmer geraakt worden door haar kern.

Toch moet ik erkennen, dat wij als rebelleerende jongelieden op een ernstige wijze het vakmanschap hebben miskend, doch dan een vakmanschap, dat een uiting is van bescheidenheid, van eerbied voor datgene wat in ons om uiting vraagt en van liefde voor het materiaal.

Over dit vakmanschap kan men zich misschien het best oriënteeren bij sommige schilders en voor zoover het liefde, eenvoud en eerbied is, heb ik daarvan zelden schooner zien getuigen dan Jac. van Looy in ‘Jakob’.

C.L. SCIARONE

De rode doek

Ze vonden hem vanmorgen hier.
Ze waren straf om hem bezorgd,
geen adem meer, dood als een pier,
een rode doek had hem geworgd.

Ze zijn de dader op het spoor?
Dat spoor dat naar het kerkhof voert?
Die diepe voor loopt daar te loor
en niemand die bij dag daar roert.

Ik ben de oude tuinman, Heer.
Mijn dagtaak is weldra volbracht
als 'k nog de dode blaren keer,
ze vielen dichte van de nacht.

Geboren in hetzelfde jaar?
Jawel, ik heb hem goed gekend.
We koutten soms wel met elkaar,
ik was toen knecht en hij student.

Ik had een huisje en een bruid,
die zingend hielp in hof en gaard,
Ze kweekte bloemen,.wiedde 't kruid,
ze was me 't heele leven waard.

Maar op een avond, o die keer,
zag ik ze beiden vrijend staan:
mijn bruid, mijn vrouw, en hij, mijn Heer,
hier in de donkre beukenlaan.

Nog zwoer ze trouw mij op het kruis,
maar zelf toch vond ze rust noch duur;
ze sleepte zich door hof en huis.
en tuurde naar de kerkhofmuur.

Ze kwijnde weg, sneeuw voor de zon,
haar heele wezen in een ban
die 'k, machteloos, niet breken kon,
't verlangen naar die vreemde man,

dat sterker was dan gods gebod.
Ze is dan naar hem toegegaan
als naar een onafwendbaar lot,
hier door de rode beukenlaan.

Ja, z'is bij mij teruggekeerd.
Gebroken kwam ze uit de stad.
Heel langzaam is ze uitgeteerd -
Nog nooit had 'k haar zo lief gehad.

Ze was zo teer, zo bleek, zo broos,
geslagen als bij tovervloek,
zo slap als een geknakte roos
onder haar rode zijden doek.

Nog eenmaal vroeg ze me een zoen,
en z'is voor 't laatst dan weggegaan
een zonnige gouden najaarsnoen
langsheen de lange beukenlaan.

Maar zelfs in 't graf vond ze geen peis,
ze had haar zonde niet berouwd
en schonk aan niemand het bewijs,
dat zij in god nog had vertrouwd.

Ik kwam bij 't einde van de dag
als ik haar ziel onrustig wist,
en wachtte hier tot ik haar zag
daar in de kille witte mist.

Soms zocht ze mij, soms vlood ze mij,
Ik was met haar zoozeer begaan,
ze vleide mij, eens vochten wij
hier in de stille beukenlaan.

'k Heb al die jaren haar bemind,
gebeden om haar zielsrust,
'k heb haar behoed als was z'een kind
haar iedre nacht in slaap gesust.

Ze kon niet vrij zijn van de smaad
zolang die vloek niet was geweerd
en rustloos zon ze op die daad.
Pas gistren is hij weergekeerd.

Had ik het slot hiervan geducht
om 't breken van mijn dwaze waan.
Ik zag ze beiden in hun vlucht
aan 't einde van de beukenlaan.

Sidy **DE KEYSER,**
Prijs van de Stad Gent 1946

Verzen

Ik heb begeerd, ik heb geproefd, gebeten
van elke spijs, van elke vrucht.
Ik ben den geest van elk gebod vergeten
en voor een zonde nooit gevlucht.

Ik heb met volle teug 't genot gedronken
van speelsche vrouwen en van wijn;
ik heb genomen, nimmer weergeschonken,
o, wellust vogel-vrij te zijn.

Doch gij die nimmer spraakt van hechte banden
maar hebt gebeden voor mijn nood,
U laat ik binden deze moede handen
en moe dit hoofd in uwen schoot I

***

Nog laaien vuren in den ijlen nacht,
en nog een vlam misschien in 't hart der velen.
Nog is er hier en daar een kind dat lacht,
en verre nog den roep uit herderskelen.

Is er dan toch een einde aan elken nood,
is er voor elke pijn dan nog verdooven?
Mij werd de kiem van elk geluk gedood;
ik ben te moe, mijn God, om te gelooven!

De nacht is drukkend zwaar, ik kan den slaap niet vinden,
een vloek weegt op dit huis als op een tooverslot.
Ik ben verguisd door allen die mij eens beminden,
verketterd en vervloekt, en in den naam van God!

En toch, heeft ooit een mensch door mijne schuld geleden,
en heeft wel ooit een hart om mijnen smaad geweend?
Ik heb, alléén, met trots den harden strijd gestreden
en strijdend zijn mijn lippen en mijn hart versteend.

Ik heb gescholden, ja... en ik heb onomwonden
het vuil getoond dat wij verstoppen in ons hart.
Ik heb geketterd, God, om duizend duistere zonden,
en sluw heb ik de vuige zieligaards getart.

Is het daarom misschien dat men mijn stem wil smoren;
word ik daarom als vogelvrij ten val gebracht?
Of kan er niemand meer de harde waarheid hooren
Ik ben ten kamp bereid, wij meten onze macht I

Geo VERBRUGGEN
Prijs van de Stad Gent 1946

Het Hollandsche boek toch over de grens

De legende van een bekeering

D EEL III van de reeks 'Woorden tot het Nederlandsche Volk', uitgegeven door 'Vrij Nederland', Amsterdam, brengt ons een studie van Henriëtte Roland Holst-van der Schalk, getiteld: 'Een Overgang tot het Socialisme'.

Ofschoon de dichteres van 'De Vrouw in het Woud' zich haar geheele leven lang voor de socialistische gedachten heeft ingespannen, is het toch typeerend dat ze thans in volle straat komt en in den herfst van haar leven meent een theoretisch boek aan haar ideaal te moeten wijden. Te meer daar het socialisme van Henriëtte Roland Holst-van der Schalk zeer dicht aanleunt bij het christianisme, zoodat sommigen reeds hebben gesproken van een bekeering.

De titel 'Een Overgang tot het Socialisme' is op zijn minst bevreemdend, op het eerste zicht althans. Wie hem ondervraagt vooraleer het boek te hebben gelezen onderstelt terecht dat de schrijfster de adepten van een andere levensbeschouwing er toe wil brengen hun standpunten te herzien en zich tot het socialisme te bekeeren.

Wie met de inleiding heeft kennis gemaakt, is zoo zeker niet meer van de interpretatie van den titel. De essayiste beweert dat het kapitalisme dood is even goed als het Tzaristisch-theocratisch Rusland. Maar dan volgt een zin, die ons sceptisch stemt tegenover de kracht van verdere argumentatie: 'Maar wat in zijn plaats (die van het kapitalisme) komen zal, dat moog in de sterren geschreven of, theologisch uitgedrukt, door Gods ondoorgrondelijk raadsbesluit van eeuwigheid af vastgesteld zijn - een zachte stem in ons binnenste zegt met een accent van absolute overtuiging: "Het menschenlot is in menschen hand gegeven" en wij voelen dat zij waarheid spreekt'.

Het is deze mengeling van aardsche zekerheid met goddelijke inzichten, die ons een beetje wrevelig stemt. Het standpunt, waarop de schrijfster zich gesteld heeft, is niet van troebelheid vrij te pleiten. Dit neemt niet weg dat het aanvaardbaar is. Henriëtte Roland Holst is vóór alles een dichteres en Holland is een land, waar iemand, zooals Van Eeden als communist kon beginnen en als stervende den lof kon zingen van de katholieke kerk.

Het vierde hoofdstuk uit dit boek dat handelt over de 'Grondslagen der religieuze Opvoeding', kon bijna geschreven zijn door den eersten den besten kapelaan. In de besprekingen, die het boek rechts en links in katholieke bladen mocht in ontvangst nemen, wordt trouwens aardig geflirt met dit hoofdstuk. Het zou ons niet verwonderen dat sommige katholieken den titel anders lezen en spreken van 'Een Overgang tot het Katholicisme'.

Onzes dunkens beleeft Henriëtte Roland Holst op dit oogenblik een vlaag van sentimenteel sociolo-mysticisme, ten ware ze, zonder het te durven uitspreken, overtuigd zou zijn dat socialisme en ook andere materialistische

theorieën niet in staat blijken te zijn den mensch ook naar binnen gelukkig te maken. Of, derde veronderstelling, maar zeer duidelijk wordt dit alles niet, het socialisme is goed leefbaar naast het christianisme. Het eerste zal den mensch in zijn aardschen strijd gelukkig maken, terwijl het tweede hem zal vervullen van vreugde in hart, geest en eeuwigheid. In dit geval blijven er twee oplossingen: ofwel dient het christianisme gesocialiseerd ofwel het socialisme gechristianiseerd.

We komen terug op den titel van het werk, die pleit voor het socialisme. Maar we lezen hoofdstuk vier en voelen opnieuw den twijfel zich van ons meester maken. Laten we enkele van Henriëtte Roland Holst's uitspraken citeeren:

> 'De grondslag van iedere goede opvoeding is het wekken en versterken in het kind van de vreeze Gods'.

We vragen ons af of elk socialist het hiermede eens zal zijn, en twijfelen geen oogenblik of deze zin gretig zal opgenomen worden door alle geloovigen.

Komt volgende passus niet regelrecht uit een brochure van 'Geloofsverdediging'?

> 'Geen vrees voor menschen zal men hem (het kind) inboezemen; laat hij allen vrijmoedig tegentreden, maar zonder eerbied en ontzag voor den Schepper van hemel en aarde ontbreekt aan de opvoeding het stevige fundament, waarop het geheel gebouwd moet worden. De zachte stem in zijn binnenste, die hem waarschuwt om de verleiding te weerstaan, moet hij gevoelen als die van God in hem, en de pijn, wanneer hij bezweken is voor de verleiding, als verduistering van de Goddelijke vonk in hem, daar geworpen door het Goddelijke Licht'.

Wie nog een oogenblik zou vermoeden, dat dit alles op vagen theïstischen grondslag berust, wordt onmiddellijk achterhaald, want, zegt steller:

> In Jezus, den kindervriend, zal hij de oneindige goedheid en barmhartigheid Gods loeren kennen, waarvan allo aardsche goedheid 'lechts een flauw'e afschaduwing is'.

Verder komen er nog een paar uitspraken voor, die we, met allen eerbied voor de dichteres, naïef vinden. Bijvoorbeeld: 'De opvoeding onder het kapitalisme kan niet waarlijk religieus zijn'; 'de socialistische opvoeding kan niet slechts, maar moet religieus zijn. Het gevoel van de broederschap aller menschen moet wortelen in het geloof', dat allen kinderen Gods zijn'; 'De eisch: "Gij zult den Heer uwen God boven alles liefhebben en uw naaste als u zelven", hoe ook uitgedrukt, is de eenige bodem, waarin het zaad der socialistische overtuiging diep wortel kan schieten.'

En wat doen de theologen met volgenden zin:

> 'De meetkunde en wiskunde, de natuurkunde, de sterrenkunde en de chemie zullen een ander karakter krijgen, wanneer hun stellingen, verschijnselen en wetten worden begrepen als openbaringen van de

onbegrijpelijke grootheid Gods, welker kennis den mensch veroorlooft,
op tallooze wijzen de natuurkrachten in zijn dienst te spannen'?

Het pleit ten voordeele van Henriëtte Roland Holst dat ze godsdienst scheiden wil van kerk, want, zegt ze: 'Het doel der kerk is gericht op de geestelijke beheersching der gelooyigen'.

Op een bepaald oogenblik van het leven denkt iedereen dat hij de goede formule heeft ontdekt om het menschdom te redden. Na vijftig jaar socialistisch militantenschap meent H. Roland Holst het heil te hebben gevonden in een weder-zijdsche bestuiving van godsdienst en socialisme.

Oog in oog of de mannelijke balans

OFSCHOON alle streven van het menschdom er bestendig op gericht is om het geluk te benaderen, toch zijn er periodes, waarin het geluksprobleem zeer acuut wordt gesteld. We meenen er niet ver naast te slaan, als we beweren dat onze tijd op hyperbewuste wijze ziek gaat aan een geluksminderwaardigheids-complex.

De letterkunde is van deze kwaal een trouwe spiegel. Overschouwen we alleen onze eigen letteren of reeds dringen zich de namen op van Reimond Herreman en Roelants. De eerste wijdt bijna al zijn geschriften aan de filosofie van het geluk, terwijl Roelants in vers en roman het Vraagstuk langs alle kanten uitdiept.

Het zou verwondering baren moesten de Hollanders, die we gewoonlijk als den nuchteren vleugel van onze letterkunde verslijten, met hun scherpzinnigheid niet evenzeer het geluk ondervragen. Zijn ze niet zoo sentimenteel als wij, ofschoon vele teekenen het tegenovergestelde bewijzen, ze hebben een hart, waardoor evenveel tochten gaan als door het onze, maar de elite komt er moeilijker mee in de warande dan wij. We vragen ons zelfs af of de beste Nederlandsche kunstenaars zich niet met opzet beheerschen in het uitbeelden van den hartstocht uit tegenwicht tegen de gevoelerigheid van de massa, die lyrisch, te lyrisch wordt bij de eerste maten van 'Het Plekje bij den Molen'.

Onder de hedendaagsche Holiandsche schrijvers, die voorbeelden zijn van concentratie, vernoemen we gaarne D.A.M. Binnendijk, Dirk Binnendijk, litterair referendaris van de stad Amsterdam. Zijn scherpzinnig essayistisch proza maakt van hem een betrouwbare en graag beluisterde figuur. Hij kent uitstekend de Fransche en Engelsche literatuur en dit verkeer maakt hem nog rustiger en bezonkener, ook klaarder. Wie vergezichten wil opdoen over het. hermetisme van een Boutens of een Adriaan Roland Holst, neme Binnendijk onder den arm. Niemand beter dan hij kan U in profielzicht een serene doorsnede geven van deze twee bezwerende sfinxen. Het is merkwaardig om ook de analyse van Binnendijk door... Binnendijk te hooren voortzetten, zoals dit geschiedt in zijn verzenbundel met den mannelijken titel 'Oog in Oog'. Dit 'portret in den spiegel' bevat drie en dertig kwatrijnen, waarvan de uitgave werd verzorgd door Meulenhoff in de reeks 'De Ceder'.

Dirk Binnendijk neemt een onuitgegeven maxime van La Rochefoucauld als motto: ‘Qui cherche le bonheur, trouvera la vérité’. Men merkt onmiddellijk hoe het geluk niet alleen gezocht wordt met het hart, zooals dit meestal bij ons voorkomt, maar ook met den geest. Want de waarheid is geen belooning voor het hart, de waarheid, helaas, slechts een abstractie zijnde. Schaepman heeft wel beweerd dat de dichter de waarheid ziet, maar de man heeft zich vergist. Elke dichter ziet zijn waarheid alleen; als het om de algemeene gaat dan is hij even kleurenblind of, men excuseere ons dezen comparatief, nog blinder. De dichter herleidt de wereld tot zijn klimaat, tot zijn visie en daar de meeste menschen geen eigen inzicht hebben krijgen ze den indruk dat de dichter, via zijn zang en zijn intuïtieve beelden om, tevens het hunne verkondigt.

Binnendijk is op dat oogenblik van zijn leven gekomen dat hij er een bilan moet van opmaken, quitte om het over enkele jaren te retoucheeren. Hij staat echter voor een dilemma. Moet hij de balans opmaken als denker of als dichter? Of den stouten sprong wagen door den Siameeschen tweeling in hem? Op dit dilemma, we zijn er zeker van, moet zich dan nog een tweede gegrift hebben: ‘Zal het resultaat van deze proefneming genoeg poëzie bevatten? Is dit niet het geval, waarom dan geen maximes tout court?’ Want het komt er eveneens op aan de rede niet te laten vertroebelen door encantatorische afwijkingen. Slaagt het experiment wel, dan is meteen een nieuwe weg open naar de eenheid hart en gevoel, zijn we een stap nader bij de kern van onze menschelijke essentie.

Binnendijk heeft zijn opdracht zeer fijnzinnig begrepen, de dichter-mathematicus Herwig Hensen zou er niets beters op gevonden hebben. Hoort, hoe hij de verhouding hart-rede inziet:

> Binnen het vierkant van een streng kwatrijn
> kan nog der wereld duister helder zijn.
> O kwadratuur van 's harten toovercirkel!
> Hier ligt uw vraagstuk opgelost in 't rijm.

In welke groote aan de aarde ontheven ruimte Binnendijk het vraagstuk wil plaatsen, geeft op zeer schoone wijze het tweede kwatrijn aan:

> Ach, hemelscher dan sterren in 't azuur
> is van uw oogenpaar het stralend vuur.
> Sterren gaan onder in het da geraden,
> voor deze twee bestaat er uur noch duur.

Van meetaf aan neemt Binnendijk uitsluitend het louter aardsche standpunt in, buiten de aarde ‘is er niets bestaanbaar’. Daaruit volgt dat ieder mensch dien naam waardig op zichzelf aangewezen is, maar dat hij ook den plicht heeft alle lasten op te nemen en het recht alle lusten te kennen. Het komt er echter op aan klaar te zien en den moed te hebben te berusten. Wat ons recht houdt is de liefde maar deze brengt leed. Hiervoor is weer ander heil, dubbel zelfs, verruk-

king of vergetelheid. Alle vreugden en passies brengen ons terug tot ons zelf en Dirk Binnendijk treft hiervoor het goede, weemoedig woord:

> Wanneer wij samen zijn, zijt gij alleen.
> Zijt gij bij mij, dan ben ik ook alleen.
> Wij worden eerst van de eenzaamheid bevrijd,
> als beiden, gij en ik, weer zijn alleen.

Aldus deze nuchtere maar temperamentvol beheerschte kwatrijnen van iemand, die de naakte hoofdlijnen van het leven met onverschrokkenheid voor zich zelf heeft willen volgen. Beminnen en verzaken hollen ons uit, zoodat we voor nieuwe innerlijke avonturen rijper zijn. Maar we moeten het verdriet durven uitleven, zooniet verdienden we het niet mensch te zijn. Op dit orgelpunt eindigt deze kleine maar rijke bundel, waarin evenveel poëzie steekt als vernuft, maar poëzie die gesublimeerd wordt als het ware door alle afwezigheid van wat gemakkelijk is en laf. Ze doet ons denken aan een slanken wandelstok uit rozenhout. De gepolitoerde uitsteeksels suggeeren de vroegere dorens en via de dorens de roos. ‘Oog in oog’ is ons lief door deze edele besnoeiing en om zijn veêrigen, zuiveren stut.

Holland parodieet zichzelf of de nuchtere zuster van Maria Lecina

EEN van de eigenaardigste kronkelingen van het menschelijk vernuft is wel de zucht om wat grootsch is of een populaire faam geniet in het belachelijke te trekken. Het lijkt wel of de natuur op geregelde tijdstippen haar agenten kiest om de vlucht in de hoogte of de vaart in de ruimte te temperen en aldus een evenwicht te brengen tusschen wat der wolken is en den beganen grond.

In de literatuur vindt dit verschijnsel zijn normale weergave. Naast de mystiek brachten de Middeleeuwen ons de genoeglijke cluyten, naast de majesteit van den vorst buitelde de grillige onbeschaamdheid van den nar. De ernst van den professor werd steeds en overal geflankeerd door de fratsen van den student, elk ernstig litterair genre riep automatisch de parodie in leven. Het bekende gedicht van Goethe, ‘Erlkönig’ ontsnapte er niet aan, de sentimenteele volgelingen van Heine vonden hun tegengif in Piet Paaltjens. Frankrijk, dat bij uitnemendheid het land der geestigheid is, heeft de parodie tot een systeem verheven. Wie kent de reeksen pastiches niet van alle Fransche klassiekers, de soms ietwat spitsvondige stukjes uit ‘A la manière de...’ van Paul Reboux en Charles Muller? Er is een geweldige massa talent noodig om een parodie tot een goed einde te brengen. Men kan het spijtig achten dat, waar zulk talent te vinden is, dit niet werd aangewend om positieve kunst voort te brengen van den eersten graad. Ten ware men de parodie als een superieuren vorm van critiek ging beschouwen, een oorspronkelijke formule om te wijzen op het goede- maar meteen op de zwakke zijde van het opnieuw opgestoofde meesterwerk. Want onbetwistbaar kan de paro-

die ons leeren tot welke systematisatie elk goed auteur het in zijn eigen werk heeft gebracht. We bekennen ootmoedig dat het kwajongensachtige genre van de opzettelijke navolging tot onze graag gelezen bladzijden behoort, op voorwaarde natuurlijk dat het zelf niet belachelijk wordt. Gaarne hebben we vijf frank over voor een poesjenellenkeldervertooning en zelfs een gulden voor een boekje als ‘Dieuwertje Diekema’. ‘Dieuwertje Diekema’ is een parodie op Werumeus Buning's overbekende ‘Maria Lecina’. Eerst clandestien verspreid tijdens de bezetting, kende het zoo'n succes dat het enkelen tijd geleden in boekvorm verscheen en prettig werd uitgegeven door een Hollandsche firma, die de eerste de beste niet is, L.J.C. Boucher uit 's-Gravenhage. Tot zelfs in de uiterlijke verzorging werd er naar gestreefd om aan de editie van ‘Maria Lecina’ te herinneren: zwarte kaft met een etiketje, waarop, en dit is reeds parodie, een kader van kleine harten werd gevlochten. Als kleuren werden die van de Nederlandsche vlag gekozen, blauw, wit en rood.

De auteur van ‘Dieuwertje Diekema’ is een jonge Hollandsche dominee, die moest onderduiken en C. Stip teekent. Om zich in het maquis te amuseeren nam de auteur ‘alles wat er van Maria Lecina door (zijn) hoofd zwierde, verving de Spaansche namen door Nederlandsche, veranderde de rest en schrapte driekwart van het geheel’. Uit de korte maar fijne inleiding blijkt verder dat Buning zelf er schromelijk veel plezier aan beleefde. ‘Diewertje Diekema’ is dan een lied geworden in dertig verzen waar geen woord Spaansch bij is. Toch bezit Holland een streek waarvan de taal bijna evenveel woorden bezit, welke op een a eindigen als het Spaansch. Deze taal is het Friesch. De oplossing was gevonden. Doch laten we den oolijken C. Stip zijn coupletten zingen. De aanhef is kostelijk:

> Dieuwertje Diekema staat te draaien
> in fil d'écosse en crêpe de chine,
> en menig man gaat naar de haaien
> die Dieuwertje Diekema heeft gezien.

Bij Buning eindigde elke strofe op ‘Porque Maria’. C. Stip laat ons de keuze tusschen diverse refreinen: of wel O.K. Diekema, of o jé Diekema, O wee Diekema, jippie jippie jee Diekema of, zegt hij, ‘desgewenscht in volkschen zin:’ Houzee, Diekema!

Het verhaal is aangepast bij Hollandsche toestanden, hoort maar:

> Dieuwertje Diekema spoelt de glazen
> achter de toonbank bij haar pa
> in het café De Laatste Ronde
> in Scheemda, Sneek of Wolvega.

Er komt een schipper en die wordt verliefd op Dieuwertje Diekema. Hij drmkt zoodanig veel, dat hij beschonken wordt met het resultaat dat hij dubbel ziet:

Dieuwertje Diekema had vier knieën
en ze droeg twee jurken van crêpe de chine
en waarschijnlijk twee stel lingerieën
maar dat de schipper niet goed zien.

Als hij Dieuwertje van te na zijn liefde wil verklaren, roept zij haar pa en die is niet voor de poes:

Honderd stieren in Dieren doen Dieren tieren
en tweehonderd wolven Wolvega,
maar geen stier kan zoo met zijn vieren tieren
als de pa van Dieuwertje Diekema.

Hij greep den schipper bij zijn lurven
en schudde hem als een tombola,
hij smeet hem tweemaal tegen de tapkast
en driemaal tegen de toonbankla.

Een van de meest zwierige strofen van het geheel luidt:

In Huizen suizen de lichtgasbuizen
en de waterleiding in Amsterdam,
maar geen buis kan zoo in het donker suizen
als het suisde in zijn hersenpan.

Dit is een echt bravourestukje met klanken, die een plezierige echo vormen van het oorspronkelijke.

Het slot van Dieuwertje Diekema? Onze schipper,

Hij werd wakker met een hersenschudding
in het huis van dokter Fokkema,
en hij had niet eens meer kunnen zeggen:
adio, Dieuwertje Diekema.

Hij heeft nog menigen borrel gedronken
in Zwaag-Westeinde en Wartena,
maar nooit meer heeft hij een druppel gedronken
in Scheemda, Sneck en Wolvega.

Dit amusante boekje pleit eens te meer voor den nuchteren zin voor evenwicht van de Hollanders. Het bewijst ook meteen dat ze in de zwartste uren nog moed genoeg overhadden om het niet aan hun hart te laten komen. Wie dat kan behoort tot een gezonde, onverdelgbare natie.

K. JONCKHEERE

[Gedichten]

Terreur

O zielsterreur in deze huizen.
Elke begonnen vlucht valt weer in gruizen,
zoodra zij zich verheft naar de paleizen,
die loodrecht zweven boven dak en deur.

Iedere schreeuw maakt weer een scheur
in de voorzichtig opgebouwde mazen
der droomen, die ons samenlazen
buiten de poort, over de muur.

Mimicry

Ik laat de avond sterven
tot ook de kamer dood is.
Uw beeld, dat levensgroot is,
vindt zijn verloren verve.
Een angst, die in mij groot is,
omdat de ander snood is,
gaat liggen als een vijver.
Als hij mij aan komt randen
zal ik onder zijn handen
alleen nog overblijven
als dit onwederstreven
water, waarin niets staat,
dan voor mijn oogen uw gelaat.

Gerrit ACHTERBERG

Uit: ‘Asyl’, te verschijnen bij D.A. Daamen's U.M., Den Haag.

De theoreticus Herman Thiery

DE virtuoze veelzijdigheid van Johan Daisne (Herman Thiery) moet men in het raam zien van de artistieke en intellectualistische traditie der Thiery's. Hij stamt uit een familie van artistiek gevoeligen en zijn litteraire prestaties zijn een voortzetting van het door vader en ooms aangevatte werk. Hij zet er de kroon op, artistiek gedegener en wetenschappelijk hechter. In dit opzicht doet Daisne's gemakkelijke bewegelijkheid me aan die van den jongen Herman Teirlinck denken. Beiden zijn zoons van schrijvende vaders: zoowel Isidoor Teirlinck als Michel Thiery mag men litterair voelende wetenschapsmenschen noemen. En hun beider zoons, Herman Teirlinck en Herman Thiery vertoonen een gelijksoortige voorbeschiktheid, een handigheid-om-alles-aan-te-pakken, met daarnaast, natuurlijk, de groote tijds- en wezensverschillen. Een soort van speelsche virtuositeit hebben ze gemeen, beiden onderscheiden zich in het prozaverhaal, beiden beschikken over hetzelfde gemak om van het regionalistische naar het internationalistische plan over te gaan. Teirlinck heeft niet genoeg verzen gepubliceerd, om te weten of hij op prosodisch-technisch gebied een ‘oudere’ Daisne zou kunnen genoemd worden en Daisne's ‘Charade van Advent’ is tot nu toe het eenige gepubliceerde tooneelstuk van hem. De andere dramatische werken, welke hij reeds schreef, zullen ons later toelaten vast te stellen, of hij den auteur van ‘Ik dien’ voorbijstreefde, ofwel een soort van ‘jongeren’ Teirlinck is. Vertoont hun vakmanschap dus vele punten van overeeidromst, hun inhoud en hun mensch-zijn verschillen grondig. Teirlinck is rijper en Vlaamscher dan Daisne, deze egocentrischer, romantisch-gevoelig, niet verwijfd, maar meisjesachtig; gene impressionnistisch en veel objectiever, speelsch zinnelijk, luchthartig spottend, heelemaal niet sentimenteel, meer ‘artist’.

Michel Thiery's werken dienen hier niet om zichzelf vermeld. Voor deze studie over het litteraire werk van den zoon hebben we ze nog eens geraadpleegd uitsluitend met het doel er affiniteiten tusschen vader en zoon in aan te treffen. In zijn werkje over ‘De(n) Plantentuin van het Stedelijk Schoolmuseum te Gent’, zijn zwanezang als conservator - als eereconservator zal hij er ons wel nog schenken! - neemt Michel Thiery een zin over van Ernst Haeckel, waaruit het sterke individualistische gevoel der Thiery's spreekt: ‘Tusschen menschen voelde ik mij dikwerf eenzaam, nooit echter wanneer ik met mijzelf alleen was: dan heb ik gecollectionneerd, geteekend en geschilderd, en was in de wolken.’ Met de litteraire begaafdheid van zijn zoon Herman ware Michel Thiery de ideale persoon om Rousseau's ‘Rêveries du promeneur solitaire’ voort te zetten. Hoewel Daisne in den omgang zeer sociaal is, toch erkent hij ‘als iedereen zijn uren van alleenlooperij’ te hebben en noemt hij zich als dichter meestal ‘de groote Droomer’. Die droom- en fantasie-geschiktheid hebben vader en zoon met elkaar gemeen. Herman en Michel Thiery doen me vaak aan Kleinen Johannes en diens vader denken. En de wisselwerking tusschen beiden is soms moeilijk om uit te maken. Zoo nu en dan wordt in hooger genoemd plantkundig dagboek

de kalm noteerende tuinwandelaar dichterlijk en laat hij zich door zijn mijmeringen overrompelen. Dan toont hij ons hoe Daisne naar zijn patroon werd geknipt. Volgend stukje over de Lente (blz. 62) spreekt boekdeelen daarover: ‘En op dezen stillen namiddag’, zoo zonnig en warm na vele winderige, koude dagen, is het hier bijna plechtig stil; slechts heel in de verte hoort men het rumoer van de stad. Een zwaluw schiet over den tuin, korte kreten uitstootend: Sjer-Sjer-Skruu..., en bijna op hetzelfde oogenblik bereikt u een amalgama van bloemengeuren. Onwillekeurig keeren uw gedachten terug naar den gulden tijd, toen gij nog een kind waart. Gij staat met uw makkers weer op school, op de overdekte speelplaats en gij zingt het heerlijke lentelied: ‘Déjà les hirondelles...’

Stylistisch is dit stukje natuurlijk veel meer van den leeftijd van Buysse's ‘Zomerleven’ dan van Daisne's werk, al werd het op 1 Mei 1941 geschreven. Maar de noteering ‘amalgama van bloemengeuren’ kon ook van zijn zoon zijn, die in tegenstelling met zijn vader ook houdt van ‘het rumoer van de stad’. In het gemak, waarop ze als volwassenen weer het kind in hen oproepen, zijn vader en zoon gelijkwaardig: het Fransche liedje dient men bij Herman Thiery alleen te vervangen door de Holiandsche meisjesboeken van Tine van Berken of door een film-Schlager.

In Michel Thiery's werk over de Sahara blijven we ook even bij een paar paragrafen stilstaan. ‘Wij zijn ondankbare schepsels. Het klimaat van België vindt in onze oogen geen genade; de regen is ons zelden een welkome gast’ schrijft hij in den aanvang en na onderzoek besluit hij ‘dat ons land, wat het klimaat betreft, inderdaad is b e v o o r r e c h t .’ En goedmoedig-filozofisch leidt de bedaarde natuurgenieter daaruit een moreelen stelregel af, waar hij belang aan hecht, daar hij hem in vetjes liet drukken: ‘En dat het er niet altijd naar wensch gaat, is veelal meer aan de menschen zelf dan aan de Natuur te wijten.’ Dit streven naar en ook wel het bereiken van een rustige gelijkmoedigheid, die serene natuur-filozofie deelt de zoon met den vader. Het is misschien wel het geheim van zijn veelschrijverij. Velen van ons inderdaad sakkeren op regen en sneeuw en verlangen naar de schoone dagen om te schrijven, en als die er dan eindelijk zijn, dan verkiezen we te wandelen, te reizen, te genieten van het leven. In den loop van Daisne's reeds uitgebreid oeuvre vinden we heel wat verzen ontstaan op regen-, sneeuw-, wind- en mistdagen, waarop de meesten van ons niet tot werken kunnen besluiten. Daisne's niet te loochenen conformisme, zijn geschikt- en bereidheid tot den litterairen arbeid zijn vruchten uit den ouderlijken tuin, deels natuurgave, deels aangekweekte gewoonte, maar beide atavistisch en traditioneel bezit. En op het einde van het hoofdstuk ‘Egypte, een Woestijn’, waar Michel Thiery het heeft over de briefwisseling van den priester uit den Ammontempel aan diens verloofde, denkt men onwillekeurig aan sommige Daisne-verzen, aan enkele strofen uit Kernamout: dezelfde uiting van sereen humaan gevoel, van diep ervaren, maar bijna schuchter uitgesproken ontroering, die hier minder de gelegenheid krijgt om zich uit te drukken omdat het wetenschappelijke vulgarisatie geldt.

‘Een bezoek aan het Museum voor Natuurlijke Historie’ bevat ook verschillende interessante gegevens. We krijgen er een beeld van den schrijver zelf: ‘Ik bracht er ook menigen Zondag op mijn eentje door, uren lang toekijkend, teekenend en schilderend. Zoodoende had ik de gelegenheid de wandelaars gade te slaan, en hunne indrukken op te vangen...’ (blz. 8). Deze scherpe opmerker en vlijtige werker, die ons ‘den overweldigenden indruk’ beschrijft, ‘dien de enorme zaal met haar ongewone tentoonstelling op gemoedsmenschen maakt’, ontpopt zich thans ook, het kén niet anders, tot een filozoof. Waarnemen leidt onvermijdelijk tot denken. Maar hij is te eerlijk-bescheiden en te schuchter om het met eigen woorden te zeggen en daarom steunt hij zich, sprekend over de geologie, op een uitspraak van Maurice Lugeon: ‘En het verhevene, het ontroerende van die wetenschap ligt hierin, dat wij ons door haar, meer dan door eenig ander leervak, dichter voelen gebracht bij deze trilogie: den Tijd, het Leven en den Dood, trilogie die voor de menschelijke gedachte onbereikbaar is’ (blz. 9). Is het dan te verwonderen, dat de zoon een ‘Trap van Steen en Wolken’ schrijft en zich voor parapsychologie en dergelijke metaphysische wetenschappen interesseert?

Deze eerlijke en bescheiden arbeider heeft op Johan Daisne's werk meer invloed uitgeoefend dan men zou kunnen vermoeden: een watermerk is niet altijd zoo onmiddellijk zichtbaar, het moet in het licht worden gehouden, in het licht van een voorzichtige, maar zaakzekere critiek.

***

Niets is gevaarlijker en verleidelijker voor den essayist en den criticus dan de invloeden af te wegen, die een artist vanwege ouders, familie en milieu heeft ondergaan. Deze affiniteiten te negeeren, leidt vaak tot verkeerde, op geen positieve gronden rustende overwegingen; maar er te veel belang aan te hechten, brengt menigen essayist op een dwaalspoor: hij gaat een bijkwestie voor de hoofdzaak houden; en het werk zélf moet nummer één blijven. Daarom geef ik deze bijzonderheden over de Thiery's eerst en vooral en tracht ze te verantwoorden in verband met Daisne's werk.

Het werk van Johan Daisne kan immers in die mate uitgroeien, dat het vraagstuk van zijn atavisme vroeg of laat eens onder de loupe zal worden genomen door een of anderen dr. Paul Minderaa of Albert Westerlinck.

Als Johan Daisne ontvluchtte hij Herman Thiery; maar in de keuze van zijn pseudoniem toonde hij zich op en top een Thiery. Ik wees reeds op de affiniteiten met den vader. Ik wil ook terloops een woordje zeggen over de ooms Henri en Jan. Henri was een te Gent bekende beeldhouwer. Jan Thiery is een van de meest eigenaardige menschen die ik ooit ontmoette, als ‘fenomeen’ nog mysterieuzer voor mij, nog minder doorgrond dan zijn neef Johan Daisne. Jan Thiery schrijft, schildert, beeldhouwt. Een paar malen heb ik hem reeds in mijn leven ontmoet. Een prachtige figuur voor een roman; maar geen enkele Vlaamsche schrijver zou er iets van terecht brengen, denk ik; eerder iemand om door een Rus

beschreven en geanalyseerd te worden, maar dan een Rus van de oude school uit de 19e eeuw.

Wetenschappelijk heeft Michel Thiery degelijker werk gepresteerd, artistiek was Henri begaafder dan Jan en litterair steekt Johan Daisne torenhoog boven zijn oom Jan uit. Maar het belet niet, dat Jan Thiery met al de andere Thiery's een verbindingsteeken vormt. In verband met deze studie moge het volstaan, afgezien van elke waardebepaling, te wijzen op de gemeenschappelijke grondtrekken van alle Thiery's hier vernoemd:

1) voorliefde voor plastiek: teekenen, schetsen, schilderen;
2) een internationalistisch georiënteerde, sterk ontwikkelde geestesnieuws-gierigheid en -bedrijvigheid;
3) een gemakkelijke neiging tot filozofeeren;
4) een groote werk- en wilskracht;
5) een zwak voor moraliseer en;
6) oorspronkelijke geesten, zoekers naar het nieuwe.

Jan Thiery heeft over allerlei mogelijke en onmogelijke onderwerpen vulgariseerend geschreven en daarbij zijn eigen levensbeschouwing ten beste gegeven, Ziel- en opvoedkunde, wijsbegeerte, moraal, sociologie, kunstkritiek, dogmatiek, geschiedenis brengt hij in zijn geschriften te pas, hij schreef een satirisch tooneelstuk, gaf een boekje over de verzorging van den kanarievogel uit, dichtte het Lied van den Wereldburger in drie talen, Nederlandsch, Fransch en Esperanto, vond er geen componist voor en zette zich met koppigen wil aan de studie van solfege en contrapunt om er ten slotte zelf muziek voor te kunnen schrijven, zoo goed en zoo kwaad als het ging. Dit alles vertelde hij in ‘De Geschiedenis van een Lied’. Zijn eerste roman ‘Wetenschap-, Kunst- en Arbeidsminnende Werkers’ (1905) werd geconfisqueerd, als zijnde, naar de auteur me verklaarde, ‘in strijd te wezen met de zoogenaamde goede zeden’. In 1928 gaf hij ‘De Vrije Tribune van Gent’ uit, met artikels in het Nederlandsch, het Fransch en het Esperanto. In 1931 schreef hij een ‘Schets van 'nen Internationalen Godsdienst (Natuurdienst, gebaseerd op gezonde rede en logica)’, in 1939 een ‘Catechismus van den Vrijdenker, of Bestrijder van elke Kerkleer’. Jan Thiery is het type van den mislukten duizend- en duivelskunstenaar. Zijn neef Johan Daisne blijkt een wonderkind van hetzelfde bloed; maar de Thiery-krachten laat hij gelukkig niet in eigenzinnige wild- en grilligheid verloren bloeien; hij beheerscht zich beter. Jan Thiery is een oorspronkelijke geest, die evenwel al zijn krachten heeft verbruikt tot het verwerven van een veel te rudimentaire, te primitieve denk- en uitdrukkingstechniek. Johan Daisne, die den durf van zijn oom Jan aan het rustige geestesevenwicht van zijn vader paart, genoot een verzorgde opvoeding en kon van meetaf zich met den noodigen zwier en natuurlijkheid in de wereld der wetenschap bewegen. Zijn cosmopolitisme is hem ingeboren, dat van zijn oom Jan moeizaam en hard verworven. Meer dan eens wees de kritiek op Daisne's, met vreemde woorden doorspekt, dichterlijk taaltje en dan heb ik tel-

kens onwillekeurig bij het lezen van zijn ‘dichterlijk Esperanto’ aan 't Esperanto van zijn oom Jan gedacht.

Cosmopolitisme eenerzijds en egocentrisme anderzijds vinden we even sterk uitgesproken bij Jan Thiery als bij Johan Daisne; en ook den familiecultus dienen beiden in even sterke mate. Maakt de oom pastels, schilderijen of beeldhouwwerk van meisjes en vrouwen uit alle werelddeelen (‘Juffrouw van Samoa’, ‘Jong Meisje van Birma’, ‘Berbermeisje’, ‘Kaffermeisje’, ‘Eskimo vrouw’, ‘Meisje uit Moskou’, ‘Vijf Meisjes van Bethlehem’), het verkiezend liever in dienst te staan van een romantisch-cosmopolitische verbeeldingswereld dan van de Vlaamsch-Gentsche realiteit, de neef schrijft ‘Zes Domino's voor Vrouwen’ en leeft zich als dichter even cosmopolitisch-imaginair uit in Wahrheit-und-Dich- tungs-momenten met vermeende en echte heldinnen en heldinnetjes als Aurora, Line, Ilse, Clara, Dia, Beps, Sonia Karinowa, Josephine, Renée, Maggy, Myriam, Engeltje, Ave enz. enz., een ware staalkaart van allerlei typen en nationaliteiten. De Vlaamsch-Gentsche werkelijkheid beperkt zich dan voor Jan Thiery als voor Johan Daisne tot de eeuwig mooie natuur en den eeuwig schoonen familiecultus. Wat Jan Thiery in busten en schilderijen uitwerkt (‘Mijn broeder Michel’, ‘Mijn broeder Hendrik’, ‘Mijn Ouders en 5 Vrienden’, ‘Neef Henri’, ‘Onzen goeden Pieter, mijn Vader’, ‘Mijne, van een beroerte, zich herstellende Moeder’, etc.), verwoordde Johan Daisne in tientallen gedichten en gaf er definitief gestalte aan in zijn roman ‘De Trap van Steen en Wolken’. Het egocentrisme uit zich bij den oom in verschillende studieportretten en in honderden gedichten bij den neef: zoo doet bijv. Daisne's beteekenisvol gedicht ‘Mensen’ (Exegi Monumentum) me denken aan Jan Thiery's bas-reliëf ‘Gedenkplaat tot versiering van eigen Graf’, al is het via Poesjkin gebeurd:

> ‘En 'k sta alleen. Men leert ook vriendschap af,
> en slechts in Moeder nog vertrouwen,
> in God, zichzelf. Het wordt een eenzaam graf,
> maar 'k zal er zelf mijn zuil uit bouwen.’

Hoe Daisne zélf tegenover het oeuvre van zijn oom Jan staat, weet ik niet; maar diens werk zal hem wel een voldoende aantal lessen verstrekt hebben, hoe men zekere onderwerpen n i e t moet aanpakken om tot een goed resultaat te komen. Trouwens, Jan Thiery's belangstelling is vooral den filozofisch-socialen weg opgegaan en meer dan eens op hol geslagen. Want Jan Thiery's geval toont op overtuigende wijze al de nadeelen en noodlottige gevolgen aan van een te eigenzinnig auto-didactisme.

***

In Daisne's artikels en essays vindt men het zuiverst en het best de Thiery-grondtrekken weer; en dit is gemakkelijk te begrijpen: de leerende, vulgariseerende toon spreekt daar het duidelijkst. Michel Thiery in zijn natuurwetenschappelijke werken en studies en Jan Thiery in zijn deels utopistische, deels praktische, sociaal-wijsgeerige beschouwingen, zijn beiden vulgarisators.

Het theoretische en essayistische gedeelte uit Daisne's werk neemt er voorloopig de minste plaats in, doch een belangrijke voor de studie van zijn persoonlijkheid. Daarin toont hij zich ten volle een Thiery en in den beginne aanvaardde hij zelf die splitsing zijner personaliteit: schreef hij over kunsttheorieën, dan teekende hij Herman Thiery; was het artistiek werk, dan liet hij Johan Daisne aan het woord. In den laatsten tijd echter gaat zijn voorkeur bijna uitsluitend naar zijn pseudoniem, en meer dan eens treffen we thans een stuk aan onder den naam van Johan Daisne, waar feítelijk Herman Thiery zijn parten aan het spelen is. De theoreticus Thiery begint zich te verbergen achter den breeden rug van den artist Daisne.

Hoe Herman Thiery tot Johan Daisne groeide, zeggen me verscheidene studies en artikels van hem; een paar handelen over filmkunst, een paar andere over literatuur. Uit elk van die stukken blijkt de theoreticus de meerdere van den practicus, dus den artist. Moet hij een film of een boek bespreken, eerst geeft hij een gansche theorie ten beste, bladzijden lang, en ten slotte eindigt hij met enkele regels over het te bestudeeren werk. Den theoreticus zou ik den ingenieur kunnen noemen: schitterende schema's en ontwerpen, prachtige luchtkasteelen. Den praktischen uitvoerder, hij weze hier in die artikels de criticus of elders in gedicht of verhaal de artist, zie ik als een werkman, die niet zoo vlug de heerlijke plannen van zijn baas uit kan voeren. Bij Daisne konstateert men een groot gemak om nieuwe denkbeelden en-schema's te lanceeren. Het plan immers vraagt maar één oogenblik vernuft; de uitvoering evenwel eischt jaren arbeid.

Den ‘uitvinder’ in Daisne zou men kunnen Jan Thiery heeten, den praktischen uitvoerder Michel Thiery. De uitvoering van de theorieën, welke Daisne al verkondigde, zou reeds verscheidene menschenlevens aan arbeid vergen. En te zeer artist om het spoor van zijn wetenschappelrjken vader te volgen, en wel wetende, dat schoone theorieën als ijle wolken zijn, waarmee geen kunstenaarsbestaan kan worden gevuld (het voorbeeld van zijn oom Jan), heeft Herman Thiery zich een nieuwe personaliteit gesmeed, die van Johan Daisne. Zijn centraal werk, ‘De Trap van Steen en Wolken’, dat wel een zekere beteekenis van sleutelroman bezit, kan ik atavistisch-symbolistisch ook zoo lezen: Michel Thiery = steen, Jan Thiery = wolken, Daisne: de trap die beide(n) verbindt. Hij-zelf was er aanvankelijk zóó van overtuigd, dat de afstand tusschen Daisne en Herman Thiery groot moest blijven, aangezien hij als Daisne in een van zijn Filmnotaboekjes over dr. Herman Thiery kon schrijven als over een anderen mensch, een vriend, een vreemde, een na te volgen theoreticus:

> ‘maar ik verwijs de makkers met aandrang naar wat hierover af doende, meen ik, onze vriend dr. H. Thiery rechts en links schrijft: zijn theorie der waarden, van de waardeparadox, het (filosofisch) romantisme, de dosage der romantiek, het transrealistisch begrip der kunst’.

Door Daisne te worden kon de dichter zich als artist van den rationalistisch-theoretisch aangelegden Herman Thiery losrukken. Aldus heeft hij zich een nieuwe

persoonlijkheid geschapen, zonder evenwel radikaal met de vorige te hebben gebroken. De tirannieke overmacht van den theoreticus, zoo sterk sprekend uit de artikels en essays, werd bij Daisne bijzaak, een hobby, een hebbelijkheid tot redeneeren. Maar nog komt de theoreticus Thiery regelmatig Daisne-artist in zijn werk hinderen: hij is het, die in 'Klaveren-drie' voor 'poëzie uit en voor het leven' ijvert, terwijl Daisne alleen wil dichten voor eigen, simpele vreugde, hij nogmaals die het noodig oordeelt op het einde van 'De Trap van Steen en Wolken' zijn theoretische bagage uit te stallen, hij eveneens die nooit tevreden is met de bloote weergave der realiteit en haar telkens een nieuwen ínhoud toekent: eerst opteerde hij voor het transrealisme, daarna voor het fantastisch realisme, nu voor het 'magies-realisme'. De Daisne van de verzen en het verhalend proza is 70 t.h. Daisne en 30 t.h. Herman Thiery. Als artist wil hij den knecht niet spelen van Herman Thiery's theorieën-overvloed. Hij heeft ze zich eigen gemaakt en er in zijn werk de i l l u s t r a t i e van geleverd. Maar zich tegen Herman Thiery verzetten, doet Daisne niet, dit komt met zijn aangeboren conformisme niet overeen. Daisne en Herman Thiery vormen een buitengewoon eigenaardige contaminatie, een ingewikkelde ineengroeiing.

In het kritisch proza van Daisne herkennen we den impulsief-aktieven Jan Thiery, den bouwer van luchtkasteelen-hervormer-profeet-utopist-Tolstoj in klein formaat, en den bezonken, kalmen, zaakzekeren, analytisch-beschrijvenden geleerde Michiel Thiery beiden. Een prachtig voorbeeld om dit aan te toonen levert, zijn eerste filmkunstrubriek uit het tijdschrift 'Prisma' (Maart 1936), In dit artikel herken ik duidelijk de twee andere schrijvers Thiery. Nu eens is het Jan, dan Michel, wier onderscheidenlijke 'stemmen' goed waarneembaar zijn. Hier volgen enkele aanhalingen uit dit artikel:

DAISNE ALS MICHEL THIERY	DAISNE ALS JAN THIERY
'als kind een vreemd-diepe liefde voor de filmkunst voelde'	'We stellen van den beginne af ons werk in het teeken van het axisme'
'Om methodisch te werk te gaan...'	'Een degelijk artikel, hoe het ook tegen mijn eigen opvattingen mag indruischen, mag zeker zijn van opname'
'het hinodagboek dat ik sinds jaren bijhoud'	'een tweede deel, dat nogal stout en misschien wat utopisch is'
'Toch zal meestendeels een korte inhoud van de besproken banden nuttig zjn, al ware het maar om den lezers even het geheugen op te frisschen'	'Ik droom van de groep, die we zouden kunnen vormen, een filmgroep geboren uit P r i s m a en werkende in het teeken van het axisme...'
'Tot begrijpen en apprecieeren wordt zoo weinig een ernstige, hartelijke poging gedaan'	'Vertrekpunt is onze hartgrondige antipathie voor alle negativistische critiek'
	'Wij huldigen een nieuw isme dat alles is en dus geen-eclectisme of, sansisme,

of nog beter - AXISME (Gr. Axia-waarde)'.

In zijn nog niet in boekvorm uitgegeven thesis moet de theoreticus Herman Thiery zich natuurlijk in zijn nopjes hebben gevoeld. Heeft hij zich daarin als heer en meester ontpopt, of liet hij toe dat nu en dan de artist Johan Daisne hem de taak wat kwam veraangenamen? We zullen het later wel eens kunnen

nagaan. In afwachting moeten we ons maar tevreden stellen met een verklaring uit een interview: ‘Beschouwingen over een Axiologische Ekonomie’, zegt Daisne zelf, is ‘een studie over de incidentie der filosofie in de ekonomie, over het onderordenen der wetenschappelijke ekonomie aan de wijsgeerige waarden, waarbij ik naast een theorie tevens een methode heb vooruitgeschoven, die ook op de andere gebieden van leven, wetenschap en kunst, nieuwe maatstaven kan aanleggen’. Ik vermoed dat de t h e o r i e wel wat met Jan en de m e t h o d e met Michel Thiery zal te maken hebben.

In ‘Nieuw Leven’, van Maart 1909, vind ik een belangrijke studie van L. Michel Thiery over ‘De School der Toekomst’. Dit essay is ons bijzonder welkom thans, omdat het een kijk gunt in Michel Thiery's opvoedingsidealen en -systeem, zoodat we daardoor ook kunnen weten hoe hij zijn eigen zoon Herman opvoedde. Wanneer de geestdriftige nieuwe-school-promotor ons den idealen leerling toont, die dag aan dag de meteorologische waarnemingen opteekent, dan moet ik me geen geweld aandoen, om me Johan Daisne voor te stellen, die even nauwgezet-plichtmatig zijn poëtische reakties registreert, met een door de paedagogiek vereischte stiptheid en regelmaat. Als Michel Thiery al doet wat hij kan om in zijn school ‘de stijve lijnen en hoeken der vensters achter groene slingers en sierlijk bladmozaïek’ te verbergen, zoo verklaart dit reeds eenigszins Johan Daisne's afkeer voor het cubisme, zijn vroegere voorliefde voor ‘versierde’, met vreemde termen opgesmukte taal. Waar de vader-onderwijzer het kind leerde ‘zich te buigen voor het groote in het kleine’, daar moet het ons dan ook niet verwonderen dat Daisne zoo reusachtig veel van Gezelle houdt en de dagelijksche ‘banaliteit’ als inspiratiebron niet verwerpt.

Treffend bij Johan Daisne is de w i l tot schrijven, hij heeft zich die discipline opgelegd, tot het hem een ‘tweede natuur’ werd, ‘sterker dan uzelf, die u nog voortdrijft als ge moe zijt en neuzig’. In dien schrijfwil betoont hij zich een waardige zoon van zijn vader, die in hoogergenoemd stuk schreef: ‘De school der toekomst beijvert zich om het groote ziekteverschijnsel onzer eeuw, z w a k t e v a n w i l, bij de nieuwe generatie te voorkomen’. En ook den volgenden wenk van vader Thiery heeft Daisne ter harte genomen: ‘Zie om u heen: de jonge lieden zijn óf leeg van geest óf pessimist en levenszat’. Geen van de drie gebrandmerkte ondeugden kent Daisne. Leeg van geest is hij in geen geval, het optimisme verdedigt hij door dik en dun en zijn afschuw voor decadente levensmoe- en loomheid maakt het hem zelfs moeilijk Karel Van de Woestijne objektief te waardeeren. Waar de vader schreef: ‘Alle edele figuren waren groote werkers. Wie eerbied heeft voor eigen werk, doet het goed en eerbiedigt het werk van anderen’, lezen we bij den zoon soms gelijkluidende verklaringen, zoo bijv den slotzin uit de radiovoordracht ‘Waterkluisgroepeering en litteraire Critiek’:

> ‘Alles is droom, dus zoo schoon en edel mogelijk droomen, vredig werkende voor eigen vreugd en deugd, en voor die van den naaste, en in stille zaligheid genieten van het simpele leven, zooals het ons toe wenkt, als een weer te vinden paradijs, uit die heerlijke doeken der Middeleeuwen’.

Ook de vader houdt van dien lang voorbijen tijd en in 1909 sprak hij van ‘de donkere, veelbelasterde Middeleeuwen, alleszins toch de periode, waarin wellicht de kunst haar hoogtepunt bereikte’.

Michel Thiery zegt ook over zijn ‘school der toekomst’: ‘Zij kweekt geene serreplanten. Wonderkinderen en aapjes zijn haar een gruwel’.

Een ‘aapje’ is Daisne zeker niet geworden; maar het ironische Leven, dat met de schoonste stelregels van filozofen en pedagogen den aap houdt, heeft van hem toch eenigszins een ‘wonderkind’ gemaakt, buiten zijn eigen wil en dien van zijn vader om misschien. De natuur laat zich niet heelemaal leiden; en dat die ideale school der toekomst precies geen ideaal meer is, komt juist door het feit, dat zij een werkelijkheid is geworden en de toekomst... weer iets anders vraagt! Zoo is Johan Daisne méér dan. Michel Thiery van hem kan hebben verwacht, met daarnaast momenten dat hij aan de gestelde verwachtingen niet beantwoordt. Dikwijls heeft de kritiek het epitheet ‘fenomeen’ bij zijn naam gevoegd, niet heelemaal ten onrechte, op voorwaarde dat men het niet te absoluut opvat. Me dunkt, dat men hem vooral aldus noemde, omdat zijn ‘veelschrijverij’ opviel in een periode van onze letterkunde, waarin opvallend weinig werd geschreven. Ten tijde van Conscience, van. Hiel en van Cyriel Buysse zou men dit regelmatig publiceeren als normaal hebben beschouwd.

In zijn inleiding tot ‘De nieuwere Dichtersgeneratie in Vlaanderen’ heeft hij zich heel gevat daartegen verdedigd:

> ‘Veel-of-weinig schrijven is een persoonlijke partikulariteit, het vele bewijst nog geen genie en het weinige ook geen diamantairkunst, het eene kan zoowel weitschweifig als het andere amechtig zijn... Maar in Vlaanderen blijven zekere litteraire critici (vooral die met classicistische Schwärmereien), hardleersch om dat dwaas criterium los te laten. Weinig-schrijven blijft voor hen nog altijd een kwaliteit o p z i c h z e l f, terwijl zij die betrekkelijk veel schrijven (en 't is zéér betrekkelijk als we eens naar buiten kijken!) a priori gedoodverfd worden als intempestieven, zelf-critiekloozen (o die “zelfcritiek!”), vormslordigaards (terwijl mij dunkt dat zij precies veel doen voor onzen vorm, zij het niet altijd in de “eeuwige” classieke moulen).’

In dit epitheet ‘fenomeen’ ligt er evenwel nog iets anders. Met dit ééne woord werd gepoogd op de gansch bijzondere wezensstruktuur van Daisne den nadruk te leggen. In hoofdzaak kan het ‘verschijnsel’ Daisne aldus worden bepaald: de denker en de droomer Daisne (invloed der Thiery's) wordt geconditionneerd door het kind Daisne (invloed langs moeders zijde) en het ‘kind’ beteekent bij hem den artist. Een ‘serreplant’ is hij zeker, zonder de minste pejoratieve bedoeling, een plant van den warmen, moederlijken haard en den vaderlijken binnentuin. Zijn poëzie blijft 90 t.h. binnenkamerstemming, steeds ommuurd. Zij mist ‘open lucht’. Zij is meer plantentuin dan natuurin tegenstelling met die van Guido Gezelle, den hovenierszoon.

Ook Daisne's proza staat niet in de volle, vrije lucht. Is dit een nood-

zakelijkheid? Heelemaal niet! Daisne blijft daarvoor een stadsmensch. Zijn werk ziet er daarom niet bloedloos uit. Zijn aard kan, noch moet hij verloochenen: hij is geen brok natuur zooals Gezelle, Streuvels, Timmermans, Elsschot e.a.; maar een zorgvuldig, àl te voorzichtig gekweekt kultuurprodukt. Dit wil niet zeggen, dat hij decadent zou zijn; integendeel, zijn ongewone werkkracht getuigt van een gezonde, kloeke natuurlijkheid. Die wilskracht behoedt er hem voor, dat hij zich te veel zou geven aan de tijdsomstandigheden. Hij kan zich gemakkelijk tegen gangbare invloeden schrap zetten, hij die zoo vlot velerlei invloeden assimileert. Want dit is het eigenaardige bij hem: waar gansch zijn werk één bewijs beteekent, dat hij als artist een buitengewoon lange puberteitsperiode in proza en poëzie nog maar voortdurend prolongeert (want nog altijd is het de 'student' Daisne, die voortschrijft, 'à la recherche du temps perdu', zou men kunnen zeggen, wellicht omdat hij, toen hij wérkelijk student was, zijn schrijflust heeft verdrongen), waar hij nog steeds de wereld van het kind en van den puber als zijn natuurlijke en onmisbare levens- en kunstatmosfeer beschouwt, waar hij niet los kan of wil uit de invloedssfeer van het ouderhuis en vooral van de Moeder; zoo is hij ter compensatie in onze letterkunde absoluut geen volgzame, maar een vernieuwer, een van de soort die liever stroom-op vaart dan met de algemeene strooming mee te gaan. Hij stoort zich aan niemand en gaat zijn eigen gang, de kritiek zal hem nooit neer kunnen slaan; daarin toont hij zich als een eigenzinnige Gentenaar.

Daisne kan zich des te gemakkelijker aan dwingende tijdsbewegingen onttrekken, daar de Thiery's steeds alleenloopers zijn geweest.

In zijn artikels zet hij vaak uitstekende kerngedachten uiteen, die niet altijd onmiddellijk tot hun recht komen, omdat ze niet uitgewerkt zijn en begraven liggen onder een berg fioritures, en hij is bijzonder knap in het uitdenken en formuleeren van synthetische slagwoorden; doch hij lanceert ze niet altijd op het gepaste oogenblik, of brengt ze te vaak in verband met zijn eigen werk; of hij laat een gelukkigen term varen om er met een nieuwen te kunnen schwärmen.

Jan SCHEPENS

(Eerste hoofdstuk van een studie, welke eerlang bij de Uitg. A. Manteau, Brussel, zal verschijnen).

[Gedichten]

Die verkeerde schepping

Je hebt, o God, de vele meisjes
te mooi geschapen voor je tuin,
opdat ik bloei als edelweis je
op berg ontloken aan je kruin.

Je hebt je hof te vol van bloemen,
je hoofd te veel bij 't werk gezet,
dat ik, o God, maar hang te zoemen
en op mijn einddeel niet meer let.

En was je wonder dan zoo stichtend,
zoo vol geheim, zoo vol van schijn,
dat ik, helaas, me niet meer zwichtend
je tuin betrad - je bloemfontein -?

Of weet je niet dat zoo erbarmlijk
je tuin vertrapt wordt als het kruid?
Natuurlijk, trok je - o zoo schandlijk -
er al je mooiste bloempjes uit!...

Zondagavond

Een Zondagavond, Winter en mijn boeken,
en heel alleen met regen aan het raam.
Ik wou geluk alleen in mij nog zoeken,
- ik ben voor niemand ergens erfgenaam -

Alleen maar in mezelf te moeten leven,
hoewel ik weet dat ik het al ontbeer,
is dit het lot door God mij ingegeven?
En harder slaat het leven na verweer!

Ik zie geen einder die zal openklaren,
alleen den regen en een ring van mist.
En rondom mij of zich nu allen scharen
die ik heb nagejaagd en steeds gemist.

Moet ik in deze kilte nu verscheiden?
Is dit het einde van een drukke jacht?
Nog wil ik roekeloos en koppig lijden,
maar dieper is het of er Iemand wacht.

Remi BOECKAERT

[Gedichten]

Vriend Hein

Hij staat daarbuiten voor de deur te gapen,
zijn handen spelen hol met de versleten zeis.
Het is de laatste maal dat wij hier zullen slapen,
hij weet niet dat we klaar zijn voor de groote reis.

En treuzelt nog wijl hij ons zal verhalen
waarom hij komt in 't midden van den nacht.
De V die ons moet komen halen
Wordt afgevuurd na 't lossen van de wacht.

Hij geeuwt en wrijft verveeld zijn handen.
Hij wordt al oud, de oude heer Charogne.
Wij gaan op reis naar nooit geziene landen,
maar drinken eerst de laatste flesch Bourgogne

De oude markeur

Rijstkakkers loopen met 't hemd op de broek,
een zatte matroos kust zijn lief op den hoek,
een man met een sjiek en een baard van vijf dagen
komt bij de Lloyd om een baantje vragen.

De dokken klotsen vol water en teer,
er bodderen wielen vol wagensmeer,
de man met de sjiek en den baard van vijf dagen
voelt in zijn maag een eentonig knagen.

Maar straks markeert hij op 't schip in den nacht,
dan drinkt hij wat rum uit de vatenvracht,
de baas van de vaten die ziet het niet,
dan neuriet hij zacht een matrozenlied.

Karel RAPIER

Frikske in oorlogstijd

Geen kind op het dorp, of 't weet u over hem iets te vertellen. Zo'n pierewaaier eersteklas is door klein en groot gekend.

Klein van gestalte, lichtjes voorovergebogen, een lange wit-grijze stoppelbaard en een vuile oude schipperspet op het grauwe onverzorgde hoofd, een dikke knuppel in de rechterhand, een paar versleten schoenen aan de blote voeten, scheuren en iappen in jas en broek, zo sukkelt hij dagelijks door de straten. Vreemden kijken raar op: wat een zonderling daar! Men haalt glimlachend de schouders op en gaat verder, zonder een aalmoes te geven. Aalmoezen? Frikske vraagt er zelden om.

- Geef mij liever een boterham!.. In deze tijd van oorlog en rantsoen verlang ik alleen een boterham!

- Anders niets, Frik?

- De boeren mogen er een stukske spek of gerookt vlees tussen leggen. Bij die kan 't er af!

- Zijn ze nogal gewillig, man?

Frikske schudt het hoofd en frutselt aan de vele veiligheidsspelden, die zijn jas dichthouden. Knopen vindt ge nergens aan het totaal versleten kleedingstuk.

- Daar zijn uitzonderingen!... Maar de meerderheid... 'k Moet ze niet hebben!... 'k Ga nogal wat liever bij de mensen van 't gelaag...[(1)] Die hebben ten minste een hart!

- Vertel eens, vent!

Met glunderende oogjes kijkt hij u aan, onbeweeglijk staat hij daar vóór u. Dan een trek van de lippen, hij prevelt enkele onverstaanbare woorden, keert zich om en gaat verder. Hij schelt niet aan elk huis. O neen! Frikske heeft goede klandizie. En daar wil hij niet aan tornen.

- Wat zouden de mensen wel zeggen, moest ik ze niet bezoeken!

Eigenlijk menen ze het allemaal goed met hem. Want Frikske krijgt menigmaal een ‘gewichtige’ boodschap te doen. Nagels halen voor Neel de timmerman; een pakje wegdragen naar het station, een doosje lucifers halen voor een of andere boer! Of 't allemaal vlug gebeurt? Spreek niet over tijd!

- Haast en spoed, zelden goed! filosofeert hij en gaat ergens langs een korenveld in een greppel zitten. Zijn gerimpelde handen zoeken in de diepe, met tientallen waardeloze voorwerpen gevulde zakken naar zijn geliefkoosd pijpje en pakje tabak. Frikske kan niet zonder die twee. Jammer dat die verdomde oorlog hem zo deerlijk in de weg zit. Vroeger kreeg hij af en toe een hompje; ja soms gaf de een of de ander meelijdende ziel hem een pakje Semois. Dan was Frik in de zevende hemel. In zulke ogenblikken bestond er geen gelukkiger mens op de

(1) Steenbakkerij.

wereld. Wat wenst ge nog meer: rustig langs de waterkant gezeten, hoog op de smalle, kronkelende dijk van de Nete, boven u de gloeiende zomerzon, achter u 't gouden koren en vogelenzang, en in u 't zalig genot van dit smakelijke pijpje. Bij elke haal blies hij fijne, blauwgrijze rookpluimpjes voor zich uit. Soms overviel hem een gevoel alsof gans de wereld om hem heen draaide, alsof alle planten en beemden en grachten en velden naar hem bewonderend opkeken, wachtten en luisterden... Toe, Frikske, zing eens voor ons! Zingen, ja, toe! Hij bezag de kop van zijn stenen pijpje, peuterde met een houtje in de smeulende asse en ja, daar begon hij te neuriën, heel langzaam en zacht, alsof niemand het mocht horen. Daar bij die molen, die mooie molen, daar woont een meisje... daar woont mijn lief!..

Frikske was gelukkig. Het ene liedje na het andere kwam over zijn lippen. Doch 't laatste behield hij telkens ‘La petite blonde de chez nous’.

Het gebeurde wel eens dat hij tegen de berm achter enkele struiken in slaap viel. Frikske had nooit slechte bedoelingen. Hij was tevreden met zijn bestaan. Maar 't gebeurde ook wel eens, dat 'n verliefd paar in zijn buurt duchtig aan 't flikflooien ging, zonder hem te hebben bemerkt. Tot wanneer hij opeens rechtsprong en 't geweldig geschrokken tweetal ijlings op de vlucht sloeg. Hij riep hen iets na, zij luisterden niet en holden voort. Ach, waarom die jonge mensen lastig vallen? Hij is toch ook jong geweest! Ha, de jeugd! Heerlijkste tijd van het leven! Had Frikske het maar geweten! Hij zou hier nooit zo sukkelachtig hebben gelopen! Vrouwen kunnen lief en goed zijn. Maar zij kunnen ook de ondergang van een man betekenen. Geld vraagt een flinke meester! Frikske haat geld. Ééns was hij een welstellend boerke. Daar waren koeien en paarden, schapen en hennen. Daar was een mooie boerin... Veel te mooi, volgens hem. Want zij stond liever voor de spiegel dan bij het botervat.

Dan gebeurde er een groot ongeluk. Gans hun hoeve brandde uit. Alles verloren. Geen steen bleef rechtop staan.

- Straf van Onze Lieve Heer! meenden de buren. De ijdelheid van de boerin, mijn vriend!

Frikske weende gelijk een klein kind. Zijn vrouwmens gaf geen traan. Cynisch keek zij naar die verbrande zwarte hoop steen en scheefgetrokken ijzeren staven. Wat gaf zii er om!... Dagenlang spraken beiden geen woord. Op een morgen vroeg zij hem geld.

- Niks te doen, zei Frikske. Zuinig zijn!

- Vrek! snauwde zij hem toe.

Hij balde de vuisten. Op haar kop slaan? Neen, dàt kon hij niet. Daarvoor was hij te goed van inborst. Maar hij was hier de baas. Dat zou ze voortaan beter gaan gevoelen!

Maar op een ochtend ontwaakte hij en lag alleen in het bed, dat hij zelf met enkele planken aan elkaar had getimmerd. Een ogenblik stond, hij beteuterd te kijken. Alhoewel hij zich reeds weken aan dergelijke ontdekking had verwacht, leek het hem toch onmogelijk.... Zijn vrouwmens, weg... Alleen?.. En dan aan

't peinzen. Wie kwam hier laatst veel op bezoek? Pee de Klakke? Die zijn asem stonk altijd naar 't pruimen. Onmogelijk met zo'n kerel. Miel de Loeker? Nog zo slecht niet. Een struise, ferme kerel, met twee stevige poten aan zijn lijf. Of zou het soms Doriske zijn?..

Aanstonds ging hij op zoek. Hij bezocht ze een na een, allen waren thuis. Wat stak Frikske zich in zijn hersenen? Of zijn vrouw soms hier was? Zeg eens, kerel, moet ik soms op uw wijf passen?

- Zoudt gij misschien gaarne doen!

- Ontplof!

Ze smeten de deur met harde slag achter hem dicht. Daar stond hij nu, even onwetend als vanmorgen.

Een week verliep...

Doch zij liet niets van zich horen. Daarop is Frikske aan het drinken gegaan als een echte tempelier. Geen vol glas kon hij zien staan. Geen dag of hij was op bezoek bij koning Cambrinus. Alle centjes moesten er door. Zo raakte hij op de dool, ging van dorp tot dorp, van streek naar streek. Niemand deed hem kwaad: men haalde spottend de schouders op wanneer men dat kleine, breedgeschouderde ventje langs de veldwegen zag strompelen, peuzelend aan een gedroogde haring of een snee oudgeworden brood.

Op een dag is hij aangeland. Hoe het komt dat hij hier gebleven is, weet hij zelf niet'. Vond hij 't hier beter dan elders? Was er meer te... drinken? Neen, dàt kon de reden niet zijn. De jeugdjaren waren voorbij, één oorlog zat hem reeds in de knoken, 't bedelen was zijn dagelijkse bezigheid geworden. Een gewoonte als een andere. Met de jaren kreeg hij vaste klandizie. Maandag naar de Blauwe Hoeve; Dinsdag in de Rode Pan; Woensdag naar de Vosberg; Donderdag naar Lazernij; Vrijdag zowat overal; Zaterdag naar 't dorp en 't gelaag; Zondag in de buurt van Notmeer en... rustdag! De mensen waren er danig aan gewoon. Wanneer Frikske niet verscheen, dachten zij dat er aan de loop van de wereld iets haperde. Frik was door iedereen gekend, doch het best door de jongens uit de school. Die waren in hun nopjes wanneer hij in de buurt van de klassen verscheen. En dit gebeurde de jongste jaren vrij aanzienlijk, vermits de diensten van de bevoorrading en rantsoenering in een lokaal van de school waren ondergebracht.

Op een dag, midden in de winter, zitten we rustig in de klas, wanneer eensklaps en tamelijk driest de deur wordt opengestoten en hij daar vóór ons staat: beteuterd gezicht, rode ogen, vuile stoppelbaard, de grijze haren tot over de oren, vieze blauwe pet op het knikkende hoofd en een knuppel in de linkerhand. De punten van zijn rijkgescheurde overjas hangen bijna tot op de grond. Aan zijn linkervoet heeft hij een zwartgeschilderde vrouwenklomp, terwijl zijn rechter in een versleten hoge schoen zit, die met een dik koord is dichtgesnoerd. De jongens proesten het gulhartig uit: Driekoningen is voorbij, Frikske!

Plotseling wordt het doodstil: zegt hij wat? Zijn lippen bewegen, wij luisteren.

- 't Is hier niet, meneer!... Neen, 't is hier niet.

Opnieuw een lachsalvo van geheel de klas. Frik keert zich kalm om en wil weggaan. Doch ik spring toe en grijp hem bij de arm.

- Zoekt ge wat, Frikske?

Hij schudt het hoofd links en rechts, kijkt met nietszeggende ogen naar de grond:

- 'k Dacht dat het hier was... Ne mens kan zich vergissen... Ik kom hier niet dikwijls... Of geeft gij toch zegeltjes?

- Nu niet, Frikske![1] Pas over veertien dagen.

- Waarom nu niet?

- Ge moet op tijd komen... De bedeling heeft reeds plaats gehad.

- Tijd, tijd!.. Vraag eerst of ne mens tijd heeft!

- Zoveel werk, Frik?

- Man, ge kent me niet! Gij weet niet wat ik te doen heb... Zorgen! Zorgen!!! En allemaal voor een ander!

- Gij zijt barmhartig!

- Ik barmhartig!.. De anderen niet!.. Of noemt gij die verdomde rantsoen-zegeltjes ook barmhartigheid?..

- Ge moet toch leven, kerel!

- Ba, waarom al die last?... Die smoezers van vandaag kunnen ne sukkelaar niet eens gerust laten leven... 'k Heb geen zegels nodig!

- Wat gij zegt!

Plotseling glimlacht hij. Hij schijnt er waarlijk zin in te krijgen. Zo'n koutje doet hem zichtbaar deugd. Hij schudt vergenoegd het hoofd, buigt naar mij toe, brengt de rechterhand bij zijn mond en fluistert aan mijn oor:

- Kunt gij het twee jaar zonder zegels volhouden, hoe weinig ze er u ook voor geven?

- Neen, Frik, geen sprake van!

En fier klopt hij op zijn borst:

- Ik... Ik... kan dat!

- Allee!..

- Ja, ja, ja!... Twee jaar volgehouden!... Doe 't mij eens na!... 'k Loop de boeren af... heb vaste klandisie, ook in het dorp... Overal krijg ik mijn hap en mijn slok... En nu spreken ze zo ineens van die zegeltjes... Ze hebben daar zeker nooit eerder aan gedacht?.. Wat een last, wat een last!.. En mijn hoofd zit vol zaken!.. 'k Weet niet wat eerst te beginnen!..

Langzaam sleft hij weg door de lange gang. Ik sluit de deur achter hem.

De jongens glimlachen. Zij kennen hem beter dan wie ook. Hoevelen hebben hem niet reeds gevraagd nog eens te doen zoals de soldaten in de oorlog 1914-1918. Dan neemt hij zijn stok en gaat tegen een muur staan, legt aan als met een geweer, loert langs de muur en doet alsof hij gaat vuren. Maar eensklaps springt hij op de kinderen toe, draait een paar malen als een felgegeselde tol rond en

(1) De onderwijzers moesten elke maand de rantsoeneringszegels uitdelen.

zwiert uit alle macht de knuppel in de richting van de knapen, die luid schreeuwend uit elkaar stuiven.

- Ha, ge wilt met mij spotten I... Deugnieten, allemaal!

Hij zoekt zijn stok, staat een poos onbeweeglijk, steekt een hele litanie af op de brutaliteiten van de hedendaagse jeugd en houdt eensklaps op. Wat nu te beginnen? En Frikske redeneert:

- Wat doet 't haantje op de toren? Wat doet 't vrouwtje in de tuin van meneer Bernard? Draaien! Joep! roept Frikske zo hard hij kan en draait op zijn hakken rond. De richting, die hij tans uitkijkt, zal hij volgen, 't Geluk is voor de onnozelen van geest, zei Onze Lieve Heer, want zij zullen God zien. Maar Frik is niet zo dwaas als hij er uitziet. Hij weet best waar deze veldweg hem brengen zal. Maar hij weet niet wat hem te wachten staat. Niemand weet dat. Dat is 't avontuurlijke in het dagelijkse leven. Frik houdt van avonturen. Dat verwarmt het leven, oordeelt hij. Hij strompelt over het fietspad en kijkt zorgvuldig of er geen keitjes, nagels of andere ongewenschte voorwerpen op de baan liggen. Al dergelijke dingen ketst hij met zijn stok ver de velden in.

- Sleet voor de banden, verdwijn!

Ligt er ergens een blaadje papier, Frik bukt zich, raapt het op, bekeurt het ding zeer aandachtig en moffelt het dan tussen de voering van zijn overjas, die er reeds dik van staat. Zo speelt Frikske onbewust voor reinigheidsdienst. Wie durft beweren, dat het ventje dagelijks geen ‘goede daad’ verricht?..

Daar het station..

De tram voor Mechelen staat klaar om te vertrekken. Frik steekt een arm in de hoogte.

- Hola, mannen! Een second!

Zijn acht en zestig jaar oude beentjes geven wat ze kunnen. De reizigers glimlachen en de kaartjesverkoper helpt een handje om 't sukkelaarke binnen te krijgen.

- Is me dat werken! Amai!...

- Dat zijt ge in uw leven zeker nooit gewoon geweest, Frik?

Doch hij keert de Rumstenaar, die hem deze woorden toestuurt, flegmatiek de rug toe en wil zich door de deur van de tweede klasse naar binnen werken. Doch hij wordt op bescheiden wijze tegengehouden. En Frik begrijpt. Onomwonden flapt hij 't er uit:

- Da's voor de stinkers!.. Niks voor mij!

Een preuts juffrouwtje schijnt het in zijn nabijheid niet langer te kunnen uithouden en gaat op het voorbalkon staan.

- Rode lipjes, hm, hm!.. grijnslacht Frik en ziet de juffrouw veelbetekenend na.

- Nog zo slecht niet, hé, kereltje?

Maar ons ventje filosofeert er over, terwijl zijn rechterhand diep tussen de voering en de stof van de overjas duikt:

- Rode lippen, zwart gat! Hi, hi, hi!..

- Frikske, zeg het eens? komt nu plotseling de conducteur er tussen.

- 'k Heb 't gezegd!

- Ja maar, niet truten, hé... Tot waar rijdt gij mee?

Frik beziet hem van het hoofd tot de voeten, neemt de pet af, zijn vingers krieuwelen door de grijze haren, waarna hij de donkerblauwe schippersklak terug opzet. Eensklaps steekt hij de rechterarm vooruit en houdt de hand gesloten.

- Hier zie!... Da's voor u!... Pak aan!

En hij duwt de verbaasde man een doosje lucifers in de handen.

- Jamaar!... Zo niet, hé!

- Da's voor mijn couponske!... 't Enige waarmee ik betalen kan!

Doch de conducteur oordeelt dat het spelletje nu reeds lang genoeg heeft geduurd.

- Volgende halt uitstappen! Daarmee basta!

- Merci! zegt Frikske en loert eens door de ruiten naar buiten.

- Indien de controleur moest komen...

- Ja, ja, 'k weet het al! oppert onze reiziger, stapt bij de eerstvolgende halte gauw uit de eerste wagen en wringt zich met andere reizigers vlug in de bijwagen. Om daar zijn spelletje opnieuw te beginnen. Zonder succes?.. Mis hoor! Want wanneer ook hier dit lucifertjes-voorwendsel op een sisser uitdraait, stopt juist de tram, Frik is er de eerste uit en laat de kaartjesvent rustig verder bazelen.

Daar de fabriek, waar hij regelmatig gaat vernachten, in de buurt van een groote ketel!

- Laat ze 's winters maar doen. Ik lig warmpjes binnen!

De wakers kennen hem sinds jaren. Niemand zou hem enig kwaad willen doen. Wel nemen ze hem vaak in 't ootje. Doch terwille van het smeer...

Noch overjas, noch vest doet hij uit. Zijn pet dient tot hoofdkussen, enkele oude door hemzelf saamgeraapte vodden dienen tot ‘bed’. Als een kat keert hij elke avond gans dit zoodje om en wanneer hij dan fijntjes op zijn rug ligt uitgestrekt en naast zich, in de grote koperen ketel, het water sist en bruist, wanneer Frik die weldoende warmte over zijn moede ledematen voelt stromen, en er meteen een stille vreugde over hem daalt, ziet hij door het venster naar de avondschemering, peinst niet aan de dag van morgen, noch aan die welke voorbij is; maar hij keert zich op zijn linkerzij, sluit de ogen en snurkt à la minute...

Tot er midden in de nacht zwaarbeladen vliegtuigen boven de fabriek verschijnen, en door hun hels lawaai Frik in zijn zoete slaap komen storen.

- Frikske, naar de schuilkelder! Alarm!

Een waker schudt hem heen en weer. Frik keert zich langzaam om, trekt de ogen voorzichtig open en gromt:

- Schuilkelder? Niks van!... Da's allemaal ontploffen!

- En als er nu eens?.. Hoor ze schieten!

- Laat mij gerust!... Wat God bewaart, wel bewaard!... Onkruid vergaat niet!

't Ventje keert zich andermaal om en slaapt weldra opnieuw in.

G. MOORKENS

Lamentoso

ONLANGS hoorde ik vertellen hoe een ‘flemish painter’ in Amerika ontvangen werd. Deze kunstschilder, hier slechts bekend door een kleinen kring belangstellenden, had ons land verlaten in Mei 1940, en de wisselvalligheden van den oorlog brachten mede dat hij te New York exposeeren kon.

Zijn Vlaamsche oorsprong volstond om talrijke bezoekers aan te lokken. De verkoop liep van een leien dakje. Uit ver afgelegen steden van de V.S. kwamen bestellingen. Er werd hem onder meer het versieren van een kerk aangeboden. Toen onze schilder uit het station van het provincie-stadje stapte, stonden de stadsoverheden hem af te wachten met muziek en open rijtuig.

Zulke enthusiastische verwèlkoming valt Russische, Spaansche of Fransche toondichters ook wel eens te beurt. De Vlaamsche toondichters daarentegen blijven in het vergeethoek je. Benoit, Blockx en Tinei werden destijds spontaan in het buitenland uitgevoerd. Heden kunnen wij alleen wijzen op sporadische officieeie manifestaties waarop enkele Vlaamsche composities, doorgaans aitijd dezelfde, opgedrongen worden. Laat er ons meteen bijvoegen, dat het met de Belgische muziek al niet beter gaat.

Nochtans is ons land, bij uitstek, een land van muziekliefhebbers, van muziekscholen, van konservatoria. Geen gemeente, of zij heelt haar muziekacademie, geen dorpje, of het heeft een fanfare. Wij bezitten twee permanente opera-gezelschappen die op een rijk verleden mogen bogen. De Muntschouwburg stond vooraan in den strijd voor de Veristische school. Daarna heeft het Franckisme daar zijn voornaamste slagen gewonnen met Gwendoline van Chabrier of Ferval van Vincent d'Indy. De modernistische toondichters genoten eveneens een breede gastvrijheid. Wij herinneren terloops: L'Enfant et les Sortilèges (Ravel); Le pauvre Matelot (Milhaud), Antigone (Honegger). Na de zware strijdjaren voor eigen bestaan, werd de Vlaamsche Opera te Antwerpen het podium van het neo-romantisme, waarop een Richard Strauss een zijner schoonste slagen won.

Verder bezitten alle steden degelijke philharmonische gezelschappen. Het bezoek van het Londensch Philharmonisch Orkest heeft niet eəns ons Nationaal orkest in de schaduw kunnen stellen. Onder den oorlog, hebben de Duitschers gepoogd een reeks fono-platen aan te leggen met opnamen verzorgd door het N.I.R.-symphonie-orkest, dat van dezelfde vergoedingsvoorwaarden mocht genieten als het Berlijnsche Philharmonisch orkest.

Talrijk zijn onze virtuozen die triomfantelijke wereld-tournées hebben gemaakt. Is het wel noodzakelijk de namen van Vieuxtemps, Ysaye, Degreef of van het Pro-Arte-Kwartet aan te, halen?

Tegenover deze ruime internationale uitwisseling, staan onze toondichters haast vreemd. Bekennen wij vlak weg dat, buiten de concerten ingericht onder

officieele bescherming, onze nationale muziek weinig of niet op de buitenlandsche programma's voorkomt.

Dit gebrek aan export (het woord klinkt leelijk wanneer het gaat over een kunstwaarde) is de grootste oorzaak van het niet bestaan in ons land eener Vlaamsche muziekuitgeverij. De hooge graveerkosten kunnen onmogelijk gedekt worden door den binnenlandschen afzet. Zulks is bij voorbeeld wel mogelijk, en dan nog op zeer beperkte schaal, voor de fanfare- of harmonie-muziek. Voor dit genre kunnen uitgevers bestaan en vervolgens toondichters aan het werk gaan.

Waar liggen onze tekortkomingen? Het gemakkelijkste is, in dit geval, het Staatsbestuur aan te klagen en maar te jammeren over de schrale subsidies, welke in andere landen veel toereikender zouden zijn! Een vergelijkende, en naar verhouding van het bevolkingscijfer opgestelde statistiek zou naar mijn meening heel zeker het tegenovergestelde bewijzen. Laat ons tevens de constante les van de geschiedenis niet vergeten. Staatssubsidies gaan nooit naar de creatieve, doch alleen naar de schoolsche kunstschepping. Zij kunnen niet meer beteekenen dan een steun voor het kunstonderwijs.

De tekortkomingen liggen in ons. Wij moeten ze durven onder oogen nemen. Het is de eenige manier om ze te boven te komen. Wij dienen ze te zoeken, eenerzijds in de geestelijke houding van onze kunstliefhebbers tegenover de Nationale toonkunst; anderzijds, bij de toondichters zelf, die onder den invloed dezer geestelijke houding, niet meer tot een klaar begrip kunnen komen van de hedendaagsche muzikale normen.

De algemeene geestelijke houding van de kunstliefhebbers wordt in haar essentie bepaald door de muziekkritiek. Deze kritiek kan slechts op internationaal plan staan, indien zij rekening houdt met het aktueel stadium van de muziekwetenschap, waarin de moderne stroomingen een belangrijke rol spelen.

Zulke kritiek is voor de Vlaamsche toonkunst haast volkomen afwezig. Wij hebben een Gevaert gehad, wiens studies over de muziek der Oudheid heden nog van groote beteekenis zijn. Doch Gevaert moest in het Fransch publiceeren. Wij hebben Florimond van Duyse gehad de eenige Vlaming die het Vlaamsche lied aan een wetenschappelijke studie onderwierp. Na hem heeft niemand het werk overgenomen. De heruitgaven van zijn realisaties hebben niet eens rekening gehouden met de nagelaten nota's van Van Duyse, waarin hij zelf, in het licht van nieuwe ontdekkingen, noodzakelijke veranderingen aanteekende.

Litteraire kritiek ontbreekt bij ons niet. Homeros en Goethe, Plato en Bergson worden aangehaald bij het bepalen van de muzikale waarden eener kompositie. Over stijl, bouwmaterialen en technische verwerking, zwijgt zulke kritiek zorgvuldig. Zoo blijven wij in het decadente tijdperk van de romantiek geankerd en zullen er nooit uit geraken. Wel zien we te Antwerpen, te Mechelen, te Gent enkele geleerden zich onledig houden met vraagstukken van wetenschappelijken aard. Een Stellfeld, een Van Nuffel, e.a. hebben wonderbaar

monnikenwerk verricht. Zij hebben talrijke werken opgegraven uit stofferige bibliotheken en moeilijk te ontcijferen handschriften overgeschreven. Hun werk heeft eens en voor goed bewezen dat er vóór P. Benoit, en na de Vlaamsche kontrapuntschool in onze gewesten, geen Vlaamsch muziekleven te bespeuren was. Zulk werk dient onze wetenschap en zal later ongetwijfeld onrechtstreeks onze komponisten beïnvloeden. Thans hebben zij vooral kritiek van de levende muziek noodig.

Sedert Benoit is het muzikaal probleem ondergeschikt gebleven aan het taalprobleem. Dit probleem was eerst van politieken, achteraf van litterairen aard. De beteekenis van Benoit zelf is nooit op zuiver muzikale gronden bepaald geweest. In zijn prachtige studie over den Vlaamschen meester, heeft Corbet voor de eerste maal het bestaan van het probleem erkend, maar vermijdt zorgvuldig de oplossing ervan.

Het inachtnemen van het louter muzikale werd bij ons slechts als stelling aangenomen door twee muziekkenners: Paul Collaer en Denijs Dille waarbij wij dan nog de vroegere kronieken van een Karel Albert zouden kunnen voegen. Paul Collaer vocht met pen en uitvoeringen. De belangstelling langs Vlaamsche zijde was eerst zeer gering. Ook ziet men in den beginne dezen Vlaming zich tot het Franschsprekend publiek richten. Onder den oorlog verscheen zijn studie ‘Beteekenis der muziek’ oorspronkelijk in het Vlaamsch. Het feit is van groot belang want het wijst op een niet te versmaden groei van de belangstelling.

Denijs Dille heeft zijn concepten verdedigd door pers en radio. Zijn studie ‘Bela Bartok’ is een unicum in de Europeesche literatuur. Beide toonkundigen hebben de vensters opengeworpen. Zij stellen de jonge toondichters voor nieuwe horizonten. Hun werk begint stilaan vruchten te dragen. Jonge krachten scharen zich rondom hen.

Zullen zij in de toekomst de internationale beteekenis veroveren, welke ons nu ontzegd wordt? Deze netelige vraag brengt ons bij het muziekleven zelf, waarvan de aard, de waarde en de maatschappelijke beteekenis grootendeels door den scheppenden kunstenaar worden bepaald, doch waarin het sociaal milieu onrechtstreeks een zwaren invloed uitoefent. Dit zullen wij onderzoeken in een volgende bijdrage.

Willem PELEMANS

Snapshots van Sovjetdichters
S.P. Sjtsjipatsjov

NERGENS elders ter wereld ‘schwärmen’ als te Moskou de meisjes van 16 à 18 jaar (i.e. van de laatste drie klassen van het gymnasium) en ook oudere (vrouwen ditmaal, zonder leeftijdsgrens!) voor dichters, tooneelspelers en vooral voor opera-zangers. Zij doen het op zoo'n geestdriftige manier dat al deze begunstigden der Muzen die ‘flappers’ meestal als een echte plaag gaan beschouwen. Het kost hun soms heel wat moeite om ze, na een of andere succesvertooning, van het lijf te houden, of ten minste uit den auto die hen naar huis brengt. Ook de Muzen worden, met de jaren van hun kweekelingen, vaak strenge huisvrouwen, de geestdrift van veel bakvischjes ten spijt.

Dichters van elke grootte en waarde treden te Moskou steeds op voor bomvolle zalen. O, Vlaamsche dichters! In de geheele zaal hangt een wierook van dwepende flappers-vereering. De dichters schijnen er ten andere zoo'n hekel aan te hebben dat zij, in den regel, met ten minste een half uur vertraging beginnen.

Zelfs de gewone sterveling, iemand die nooit door de Muzen werd gezoend, is, wanneer hij zich naar zoo'n poëzie-avond begeeft, niet geheel buiten gevaar. Hij wordt bij den ingang door een zwerm jeugdige schoon- en leelijkheden bestormd en aangeklampt:

‘Of U soms niet een kaartje te veel hebt?’

En eens in de zaal en op zijn plaats, waar hij kunst en kalmte dacht te vinden, beginnen zijn ooren te tuiten van al wat dit ‘gent écolière’ om hem heen aan het tateren is: over dit en gene, dit en dat boek, dezen dichter met of zonder snor en hoe oud hij wel mag zijn?

Lang heb ik gedacht dat alle heldinnen van Toergenjev sinds lang waren uitgestorven. Helaas, Moskou 1946 bezit er bij vrachten.

Gedurende een dezer jongste poëzie-avonden die ik bezocht, traden op: Michalkov (zelfs tot Moskou schijnt het zazoe-genre te zijn doorgedrongen!) die vooral om zijn fabels beroemd is en tevens de dichter is van de nieuwe Sovjet-hymne; Zjarov (in schitterend uniform) wiens parodieën op Sovjetdichters in de ‘Literatoernaja Gazeta’ zeer gesmaakt worden; Lebedjev-Koematsj, die vele populaire liederen heeft gedicht, welke op muziek werden gezet door Doenajevski; Dolmatovski, een der best gequoteerden onder de jongeren; Vera Inber, een spiritueel vinnig katachtig, oud wordend mager vrouwtje, dat, ik moet het bekennen, mooie, pittige en soms ook gemoedelijke verzen schrijft; Loegovoj, die een zeer mooi gedicht ten beste gaf, ‘De Sneeuw’, en Sjtsjipatsjov.

En daar waar al de anderen gedichten voordroegen over den oorlog, soldaten, strijd, en Dolmatovski zelfs over de ‘jeep’, las Sjtsjipatsjov verzen over liefde

en leven. Hij las met een ietwat magere stem, zelfs met een soort eenvormigheid, eenvoudige maar toch ongewoon klinkende kleine gedichtjes over gewone dingen: de liefde, de vrouw, den wind, den rook in den winternacht opstijgend boven een izba, het oud worden, over den blijen kerel die langs den toegevroren stroom een zware slede houtblokken voert

> .. en zingt een korte wijs:
> 'Er zijn soms meisjes net als ijs
> En ijs, zegt men, gaat 's Zomers aan het dooien'.

Het kwam me voor dat deze fijne, ietwat droge en eenigermate schuchtere, grijzende, ietwat aristokratische man, midden al deze anderen, wier verzen heel wat langer waren en heel wat meer roffelend gedruisch maakten, de echte lyricus, ja vooral de echte individualist was.

Sjtsjipatsjov is, wat leeftijd betreft, geen jongere.

Poëzie is maar zelden een exportartikel. Sovjet-poëzie min nog dan deze van andere landen. Vele namen van Sovjet-dichters geraken slechts moeilijk over de grenzen van de U.S.S.R. Dit o.m. om vele redenen van technischen aard. En dat de naam van Sjtsjipatsjov slechts zelden, wellicht nog niet, tot de buitenlandsche lezers is door gedrongen, mag geen verwondering baren. Zelfs in de Sovjet-litteratuur is hij een dichter van de jongste jaren.

Sjtsjipatsjov werd in 1899 geboren, diende tot 1929 bij het Roode Leger, was in 1942 oorlogscorrespondent. Alhoewel van hem in 1923 een verzenbundel verscheen, schijnt hij eerst in 1939 zijn volgenden bundel te hebben gepubliceerd. Dit was 'Lyriek', waarmee hij meteen op het voorplan kwam. Daarna verschenen 'Verzen' (1940), 'Middag' (1942), een poëem 'Het Huisje te Sjoesjenski' over het huisje waar Lenin gedurende zijn verbanning in Siberië gewoond heeft, een gedicht waarvan ik niet nalaten kan een paar beelden vluchtig aan te duiden:

> 'Als horens van een hert ligt de bedding van de stroomen'..

en

> 'Niet te overzien strekt zich Rusland uit,
> De winden zelfs vliegen niet tot aan de grenzen.'

Zijn jongste bundel 'Verzen der Liefde' dateert van 1945.

Evenals alle Sovjet-dichters heeft Sjtsipatsjov, gedurende den oorlog, arbeid en talent gewijd aan de eene idee waarvoor de Russische kunst gedurende deze jaren bestond: overwinnen. In deze jaren (en vaak ook nu nog) hebben alle Sovjet-dichters naast enkele goede gedichten in den regel vele wellicht nuttige maar aesthetisch minderwaardige verzen geschreven. Dit zijn meestal gedichten waarvan de inhoud al het andere overstemt, maar die soms toch niet van poëtische handigheid, ja zelfs bekoring zijn ontbloot. Als voorbeeld uit het werk van Sjtsjipatsjov, haal ik een van zijn jongste gedichten aan:

Rusland

Breed galmt uw roem met donderend geweld
De roem van uwe dochters, van uw zonen.
Twaalf groote en ook kleine zeeën telt
De open ruimte waar uw volken wonen.

Gij strekt u over wereldstreken wijd,
Wondere die ons bindt met liefdebanden.
Het Sovjet zinbeeld onverganklijk wijst
Hoog boven den Kreml-wal vol grijze tanden.

Sjtsjipatsjov's vorm bij uitstek is: twee zeer beknopte strofen. Zijn vers is meestal vol dichterlijke nietige bijzonderheden, waaruit iets bijna onuitdrukbaars opstijgt. Het zijn zorgvuldig afgewerkte miniaturen, laconisch, maar vol lyrisme en degelijk optimisme:

Je bent dus acht en dertig jaar vandaag geworden
En schoon je naar den schijn daar zoo gelukkig zit,
Zeg je in je zelf wellicht niet te hooren woorden:
'Reeds komt de Herfst, de blanke winter volgt, zoo wit'.
Misschien komen zoo'n gedachten je niet eens plagen,
Aan zorgen draag je reeds een meer dan zw'aar gewicht.
Dat god je geeft een nazomer vol lange dagen
En, als die komen zal, een Herfst vol helder licht.

Er is in de poëzie van Sjtsjipatsjov en vooral in haar vorm iets dat denken doet aan de'vele kleine vormen, eigen aan de Oostersche poëzie. Het 'métier' er van heeft iets van dit Palechalakwerk, dat zelfs buiten de grenzen van Rusland zoo beroemd is, of ook nog van die teere gevoels- en bewegingsrijke illustraties zooals alleen de Russische kunstenaars ze in rake en weinige lijnen kunnen vastleggen. Volgend gedichtje bezit in zijn gebonden plasticiteit de voor onze verbeelding noodige suggestieve bestanddeelen om de meisjesachtige vrouw, haar wachten, haar verlangen, haar vertwijfeling wellicht, voor onze blikken op te roepen:

Steeds komt de wind aanhoudend waaien,
Verwart een speelsche lok in 't haar,
Kleeft innig 't kleed in tastend aaien
De meisjesheup en borstenpaar.

Nog talmt de vrouw waar staan te zieden
De boomen in hun blarenweeld,
Vast voelt de wind zich diep tevreden
Als maker van een zoo mooi beeld!

Moskou, 1946.

Dr. L. LANDSMAN

Van den hak op den tak

Antoine Clesse en Caroline Popp

In dat zelfde boek vindt men den tekst van de ‘couplets chantés par l'auteur au banquet donné, par la presse belge, le 8 mai 1887, à l'occasion du 50e anniversaire du Journal de Bruges, dont Madame Popp est le rédacteur en chef’.

Ik kan me voorstellen, hoe het refreintje door iedereen werd meegezongen:

> ‘Tous nous admirons l'écrivain,
> Et tous nous honorons la femme’.

Maar wat ik me niet kan voorstellen zijn de gedachten en gevoelens van de Brugsche grootmoeder en schrijfster, terwijl ze op dit banket was en daarna toen ze van den nationalen chansonnier op 24 Juni 1888 (of een dag later; want ik weet niet hoe de postdienst toen werkte) zijn boek ontving met de volgende opdracht: ‘à Madame Caroline Popp, affectueux souvenir d'un vieux et toujours meilleur ami’...

Had de lof van Victor Hugo haar verwend, twintig jaar vroeger; was ze te oud en te moe geworden (ze stierf drie jaar later)? In elk geval, ze liet het boek onopengesneden. En vijftig jaar later ontfermde ik er mij over, kocht het van een Brugschen antiquair en sneed het open in haar plaats. - Js.

De kool en de rups

- ik verveel me, zei de kool.

- Scheelt er niets anders, zei de rups. Ik zal je kittelen.

En ze vrat de kool uit tot in het hart. - N.

De twee paarden

- Ik heb mijn ruiter in het zand doen bijten. Het wordt tijd dat het paard ontvoogd worde. Waarop wacht ge, broeder, om uw juk af te gooien?

- Welke dag zijn wij vandaag? Dinsdag? Ik doe het morgen.

- Waarom niet nu?

- Op Dinsdag krijgen we dubbele portie haver en hooi. - N.

De fabel der leeuwen

- Gegroet Atlas! Een antilope zwerft in de nabijheid!

- Achtervolg ze, meester Terreur. Ge hebt een kroostrijk gezin!

- Ik heb dezen nacht gejaagd. Mijn familie is verzadigd!

- Oh... Ik wacht tot er een kudde komt.

Uit hunne maag steeg een gerommel dat ze door knipoogen tevergeefs poogden te bedwingen. - N.

Standpunten

- Ik zweef graag in de wolken, vooisde Hinderyckx.

- En ik stamp gaarne met mijn klompen op den grond, spotte Winderyckx.

Gehinderd beet H. van zich af: - Ik weet het, jij vindt er een sarrend genoegen in, Pegasos als vigilantpaard in te spannen en hem voor 'knol' uit te schelden!

- En jij, beet W. terug, jij speelt liever voor een of anderen Bijbelschen profeet, die zijn zonnewagen door den cosmos jaagt. Jij wil je prozaïsch paardje tot den adelstand van 'ros' verheffen.

-Jij maakt het edele vulgair.

- En jij denkt het vulgaire te adelen. Devalueeren of diviniseeren, allebei boerenbedrog. Er is alleen dit verschil tusschen ons: jij weet niet dat je bedriegt, ik wel. - Js.

Jan Walravens, de toovenaar

Te Gent, voor de leden van leesclub 'Boekuil' over de moderne literatuur 'van Rimbaud tot Faulkner' sprekend, had Jan Walravens het op zeker oogenblik over 'le petit choc surréaliste'. Iedereen luisterde aandachtig, tot zelfs een levensmoede lamp, die genoeg had van hangen en branden en Walravens' woorden wilde onderlijnen met een petit choc très réaliste, door op het realiteitsplan vol overtuiging te barsten en gansch haar glazen woning met annexen in haar val en uitspatting mede te sleuren.

Moraal: Ga nooit onder een lamp zitten, vooral als er over existentialisme, magisch realisme en andere litteraire tooverij wordt gesproken; want zelfs de sluimerende en zoogezegd levenlooze dingen beginnen dan onrustig te worden. - Js.

Antoine Clesse en de atomen

Onlangs meende een vriend van mij de oorspronkelijkheid van een gedicht van hem te moeten verdedigen door er met kinderlijke vooringenomenheid op te wijzen, dat hij 'voor het eerst de atoomkracht in de Vlaamsche poëzie had aangewend', d.w.z. er over gerept had. Dergelijke oorspronkelijkheid liet ik dan ook graag het monopolium van hoogerbedoelden vriend, en ik dacht er niet meer aan. Tot ik gisteren, achteloos snuffelend in een pakje oude drukwerken, Antoine Clesse's 'Nouvelles chansons et poésies' op den kop tikte. Een elektrische schok doorzinderde mij; want daar zag ik op blz. 82 een liedje op 'Les Atomes'. Met de zangwijze er dan nog bij. En zelfs met den datum: November 1872.

Daar was die oude 'pompier' Clesse, feitelijk armurier et chansonnier (en Béranger in het rijk zijner eigen illusies) mijn vriend 74 jaar te vroeg en te vlug af geweest. En ik schrijf hier een paar regels over, uit Clesse's liedje, opgedragen

aan zijn vriend Henri Adan, die hem ‘son remarquable travail intitulé: Le microscope’ had geschonken:

> ‘Mon cher ami, tu connais les atomes:
> Ils sont, entre nous, méchants comme les hommes’.

Het is natuurlijk geen V l a a m s c h e poëzie, heelemaal geen poëzie zelfs.

Hugo van den Abeele

In de heerlijke streek tusschen Gent €n Deinze, waaraan zoovele bekende Vlaamsche kunstenaarsnamen zijn verbonden, leeft Hugo Van den Abeele, met zijn drie eeretitels, die nobeler klinken dan die van heel wat aristo's: zoon van Albijn Van den Abeele, gemeentesecretaris van Sint-Martens-Latem, eereburger van de stad Deinze. Er zijn kleine steden met groote manieren, die niet wachten op een oorlog en een bevrijdenden Poolschen of Britschen generaal om een burgerschap (zonder belastingsverplichtingen!) te verleenen. Hugo Van den Abeele, die over de geschiedenis van Deinze reeds menige bladzijde schreef, eert volgens alle regels der locale geschiedschrijving de stad die hem vereert. Zijn jongste pennevrucht, die hij in het zweet zijns aanschijns en in het stof der archiefstukken koesterde, heet: ‘Geschiedenis der Rederijkerskamer, met zinspreuk Geen Konst zonder Nijd’. Het boek bevat tal van interessante bijzonderheden, die niet alleen Deinze maar de gansche Vlaamsche tooneelbeweging aanbelangen. Wie zich voor dergelijke speciale monografieën niet kan warm maken, en onberoerd blijft bij het lezen van zekere namen, opschriften, aanplakbrieven, toespraken en gelegenheidsrijmen, is geen Vlaming en verdient zelfs het burgerschap van Zoetenaaie niet. - Js.

Terug tot Conscience

Als we wat te veel hypermoderne romans en kortverhalen hebben gelezen, die geest en gemoed voortdurend op koortshoogte houden, moeten we durven terug gaan naar het romantisch-naïeve boek. ‘De Sikkel’ en ‘Standaard-Boek-handel’ zijn ook deze meening toegedaan en daarom zenden zij thans een nieuwe Conscience-reeks in het licht. ‘De Loteling’ zet de serie in. Conscience is onze Mathusalem, voorbestemd om even lang te leven. Ondanks alle globetrotterij dient de gunst niet te worden versmaad, zoo nu en dan nog eens bij zijn haard te mogen aanzitten en te luisteren naar die boeiende, aartsvaderlijke stem. Alle spot en scepticisme laten we voor een tijdje varen om weer zuiver kind te zijn.

Verwende lezer, neem dit boek nog eens ter hand, voor de menschelijke ontroering, voor het charme van de gevoels- en stijloverdrijving, om wat u scheidt van en wat u nog bindt aan Jan en Trien; en waar het u te bar, te sterk of te naïef wordt, keep smiling! - Js.

Over filozofie

Hinderyckx en Winderyckx hadden het over werken van professoren in de wijsbegeerte, die daarom nog geen filozofen zijn, meende H.

- Alleszins handelaars in de wijsbegeerte, lachte W.; als zij geen wijsheid aan den man brengen, dan toch cursussen voor de studenten.

- Ik waardeer vooral iemand als Edg. de Bruyne, om zijn stevigen constructieven arbeid, zei H.

- Ik waardeer hem ook; maar hij is me te droog, wedervoer W. Ik hou meer van een Gaston Colle, die al keuvelend en vlinderend filosofeert.

- Ik lees thans een R.K. 'Inleiding tot de Wijsbegeerte', van dr. L. De Raeymaeker (Uitg. Pantheon, Antw.), meldde H.

- waar Leuven triomfeert en Brussel wordt doodgezwegen, onderbrak W.

- zelfs Colle, van Gent, wordt niet vernoemd.

- Natuurlijk: de filozofen vinden hem een literator en de literatoren beschouwen hem als een filozoof; maar hij blijft mijn man.

- Toch zou ik je aanraden, W., het eens door te werken; want die lui kennen alleszins de kunst om, betoogend voor eigen winkel, zeer bevattelijk te zijn.

- Inderdaad, uiterst gevatte en aartsbehendige propagandisten. Maar ik laat me niet vangen, ik zal bij de lectuur mijn waarheid wel lezen tusschen hun neothomistische regels.

(Een week later, toen beiden het hadden gelezen en begonnen te verteren).

H. - Ik heb het overzicht van het wijsgeerig domein en dit over de geschiedenis der wijsbegeerte graag gelezen.

W. - En mij heeft vooral het derde deel, de inleiding tot het wijsgeerig leven, geïnteresseerd. Daar komt de theologische aap het meest uit de filozofische mouw. Dat zijn geen vlinders à la Colle, mijn waarde Hinderyckx, maar mieren; wat een wroeters, wat een delvers, wat een organisators, wat een leger van geestelijke gendarmes. En is het jou niet opgevallen, dat in de wijsbegeerte alles 'inleiding' is? Die menschen doen niets anders dan deurtjes en poortjes openen.

H. -... waar God of de Waarheid uit te voorschijn treedt en ons allen blind slaat, de filozofen incluis; wij, mieren, mollen, muggen: menschen. - Js.

Notities over Hendrik Conscience geschreven in 1923

a)

IN mijn jongensovermoed, - toen ik al vroeg de beleefde gemanierde vijand-schap der menschen onderling ontdekte, heb ik Hendrik Conscience voor een ietwat schimmige, simpele goedzak gehouden. Het verwonderde me niet weinig, dat ik zijn werken aantrof in de boekenkast van mijn fijn bezenuwde tantes, die er wel eens op een knusse Zondagnamiddag, met de snorrende poes op hun schoot, in te lezen zaten: als zij de hand naar zooveel boeiende romans, van Alexandre Dumas père, van George Sand, van Octave Feuillet, maar uit te steken hadden. En ze beantwoordden mijn verwondering met het thans vreemd in mijn ooren naklinkende argument: 'ter afwisseling bood Conscience hen eens wat anders'. Dit andere was nochtans het eigen Vlaamsche, waar zij uiterlijk gezien met welbehagen aan ontgroeid schenen.

Als zoovele jonge Vlamingen vergiste ik mij omtrent het wezen en de verschijning van deze wijze en eerbiedwaardige man. Hij was me een toch zóó verre, legendarische figuur, een grijsaard met een lange profetenbaard, zooals ons werd voorgehouden door middel van zijn bronzen standbeeld vóór de Stadsboekerij te Antwerpen: op een Rubensstoel gezeten, de veder in de hand, oud en afgesloofd, in een gekleede jas en met een verkreukte pantalon. Alle jeugd, alle mannenkracht schijnt onvereenigbaar met deze voorstelling. Aldus opgevat beantwoordt zijn figuur aan de voorstelling die we ons maken van een 'grijze held', zooals Victor Dela Montagne hem noemde in zijn cantategedicht 'Treur en Triomfzang', waar Peter Benoit zijn beste muziek voor schreef. Laat het ons ronduit durven zeggen: in dit geval leggen we dan weer te veel nadruk op de 'grijsheid' van de held, wat iets vadertjesachtig onschadelijks voor de geest roept. En het heldhaftige lijkt ons een beminnelijke dichterlijke vrijheid, want in strijd met alles wat aan weerbaarheid doet denken.

Men mocht hem nu eindelijk eens anders leeren kennen en waardeeren. Hendrik Conscience was een milde, weinig complexe, maar op zijn tijd geestdriftige natuur. In alle omstandigheden van zijn leven trad hij te voorschijn als de Dichter, in de aloude beteekenis die er aan gehecht mag worden: d.i. de druïdenpriester, de runenlezer, de herder der kudde. Men moet er zijn biographie maar op lezen, de geschiedenis van zijn 'hard leven', zooals hij ze zelf noemde; men moet hem willen zoeken en vinden, verscholen somtijds achter een oubollige anecdote; men moet hem zien, in de glorie van zijn opkomende schrijversfaam, op audiëntie bij Koning Leopold de eerste, nederig in zijn te ruime geleende kleeren, maar innerlijk toch de waardige, verheven en uitverkoren onderdaan, die zichzelf weet een grootsche zending te vervullen, n.l. de onvoorwaardelijke gehoorzaamheid aan zijn ontembare, nimmer onderworpen kunstenaarsziel, wanneer hij zich liever broodloos op een logeerkamertje terugtrekt om aan zijn heilige

taak te arbeiden, dan doelloos slavenarbeid te verrichten op een muf ambtenaarskantoortje van het Antwerpsch Provinciaal Gouvernement; men moet hem zien verschijnen, als redenaar in zijn volle lengte opgericht, door een geheimzinnige macht bezield waarmede hij revoluties in het leven had kunnen roepen. Men moet hem leeren kennen doorheen zijn huiselijke vrede en tegenspoed, zijn wake aan het ziekbed van zijn ongelukkige kinderen, zijn rouw. In alle omstandigheden bewaart hij, zonder het zelf te zoeken, zijn ongemeens proporties: hij is een volksch, een nationaal, een menschelijk monument van eenvoud, van historisch besef en goeden wil.

b)

Het volksche bij Hendrik Conscience, afgezien de onderwerpen die hij tot de zijne maakt om zijn vertellingen te schrijven, bestaat waarschijnlijk voor een groot deel in het gemis van nuanceeringen, zoowel in het voelen als in het denken. Hij ziet maar de uitersten, hij beweegt zich van het eene uiterste naar het andere: het goede is zeer goed, het booze is zeer boos, het leelijke is aartsleelijk en het schoons is vlekkeloos volmaakt.

Dit volksche vereenigt zich met het nationale ideaal, dat zijn overredingskracht bij voorbaat in de getuigenissen van een eeuwenoud verleden zoekt. Van dit verleden ziet Conscience het globale en massale, het in de loop der tijden te zamen gesmolten geheel van drijfveeren en daden, dat hem dreigend en glorierijk als in een droom verschijnt, zooals kinderen de gebeurtenissen van hun sprookje als een geheel van angst of verrukking in de phantasie beleven. Tot de ontleding van zijn droom komt hij achteraf niet, hij schijnt niet te ontwaken.

Doch dit verlangen naar de aloude roem en de zegevierende fierheid van het ras, hoe luisterrijk beleefd en beleden in werken als De Leeuw van Vlaanderen, Jacob van Artevelde en De Kerels van Vlaanderen, heeft zijn dagelijksche persoonlijkheid niet misvormd tot een dwepende fanatieke schim, die voor zijn medemenschen en hun kleine verzuchtingen ongenaakbaar werd. Wij zien hem in het midden van zijn huisgezin, hij spreekt redevoeringen uit, hij wordt geëerd en gevierd door zijn buitenlandsche aristocratische bewonderaars en door zijn eigen landgenooten uit de kleine burgerij en het volk. En wanneer hij door een blinde, menschonteerende vervolgingswaanzin getroffen wordt, vanwege een in het duister peuterig concurentje als Suske van Kerck-hoven: wie heeft daaromtrent ooit zijn mémoires gelezen. Toen hij zich voelde sterven moest zijn dochter het manuscript verbranden, want hij wilde niet ‘dat iemand om hem last zou krijgen’.

c)

Toevalligerwijze, thans, ben ik er toe gekomen Blinde Rosa te herlezen. Dit verhaal van ‘classieke schoonheid’, zooals er in de schoolboeken over vermeld staat, heeft mijn belangstelling voor Conscience doen ontwaken. Daarna

heb ik achter elkaar van hem gelezen: De Leeuw van Vlaanderen, met vele manhaftige figuren, als het ware met schelle kleuren geschilderd op de linnen wanden van een door de wind bewogen kermistent; Jacob van Artevelde, heel wat steviger gebouwd en getuigend van een door idealistische drijfveeren aangevuurde verbeelding, die trouwens in De Kerels van Vlaanderen evenzeer opvallend is. Spijts de somtijds comische ruwe hevigheid of de weeke en vage contouren van de détails, is De Leeuw van Vlaanderen in zijn geheel beschouwd een toch grandioos uitzonderlijk werk waar men, in het genre, nauwelijks de weerga in vreemde literaturen vermag van aan te wijzen. Wat ons nog steeds aanspreekt in dit gewrocht van een zes-en-twin-tigjarige, is de verbeelding, het heroïsch geloof dat bergen verzet, het brio en de vaart waarmede de storm over het middeleeuwsche Vlaanderen zich in dit boek van driehonderd bladzijden, als een natuurgebeuren, aan ons oog voltrekt.

Spijts mijn ontzag voor deze drie grootsch ontworpen en uitgewerkte boeken, kan ik het voor mij-zelf niet verbergen dat ik meer van zijn z.g. realistische vertellingen houd.

Komt het er werkelijk op aan, of men over kleine of groote dingen op naïeve, doctrinaire wijze aan het philosopheeren gaat? Conscience is braaf mét de nederigen en misdeelden. Dit is zijn moraal, zijn tendenz. Opstandig en profetisch, met een oud-testamentische allure, is hij natuurlijk niet; hij is geen nieuwe-wereld-bouwer. Hij blijft overwegend een gevoelsmensch. Doch zijn dichterlijke verbeeldingen van het volksleven, - Hoe men Schilder wordt, De Loteling, Baas Gansendonck, Blinde Rosa, en zijn in onze letterkunde unieke Geschiedenis mijner Jeugd, moesten ze ons in een vreemd idioom onder de oogen komen, en hielden wij ze voor oorspronkelijk in een ander rijk dan het onze gesitueerd: wie weet hoe wij door hun speciale, volksche sfeer bekoord werden.

De Vlaamsch-folkloristische elementen zijn ons te bekend, wij zijn te zeer vertrouwd met de psychologie van onze eigen bekrompen menschen uit de arbeiders- en boerenklasse om er de boeiende bekoring van te ondergaan. En laat er mij aan toevoegen: op een bepaalde leeftijd en in de maatschappelijke positie waar wij ons in bevinden, zijn we verlegen om van onze bewondering voor Conscience openlijk blijk te geven. De belangstelling die wij eens voor zijn werk aan de dag legden, verschuiven we naar onze prille jeugd, naar de onverantwoorde gezindheid van onze vlegeljaren. Op latere leeftijd schijnt het ons niet meer te betamen, - en het behoort ook niet meer tot onze lieve wenschen, - één van die goede en schoone geschiedenissen te lezen, critisch wellicht, maar nu met de toegevend rijpe èn ontvankelijk rijpe aandacht, die zij spijts hun gebreken en onvolkomenheden zeer verdienen. Want in het beste geval berust ons oordeel over Conscience en zijn oeuvre op vage en onbezonnen jeugdindrukken, die, wat de kunst en het leven betreft, toch maar zooveel waarde bezitten als de herinnering aan onze eerste pijp tabak, die we er met min of meer aangename gevolgen als een echte Turk in spe op waagden.

Wat mij-zelf betreft: ik was geestelijk te vroeg oververzadigd en ontgoocheld voor mijn leeftijd, om de weldaad van Conscience's kunst onbevangen in mijn jeugd te genieten. Nu het evenwicht zich in de loop der jaren schijnt te herstellen, heb ik Conscience's beste werk als een verrassing genoten. Neen, zonder - meer zijn zijn beste boeken voor mij niet langer gegarandeerd onschadelijk en dus beslist speciale jongens- en meisjeslectuur. De familiesouvenirs, aan de hand waarvan wij de geestelijke en civiele identiteit van onze voorzaten pogen te ontraadselen: een kanten muts, een zilveren snuifdoos, een met figuurtjes besneden ivoren wandelstok, vergeelde minnebrieven, legaten en testamenten, huwelijks-, geboorte- en overlijdensacten: - zijn ze in de loop der tijden maar eenvoudig speelgoed geworden, omdat onze rakkers-van-kinderen er grààg mee spelen zouden? Enkele van Conscience's werken zijn objecten van geestes- en gevoelsverteedering, waar men niet onachtzaam mee omgaat, omdat ze bij een eerbiedige aanraking steeds doen beseffen dat ze, onder een waas van bestorvenheid, levende dingen zijn gebleven.

d)

Het is niet overbodig rekening te houden met het bezwaar: dat die verre wereld van Hendrik Conscience thans zoo gesloten voor ons is. En met een groen grimlachje wordt er dan dadelijk aan toegevoegd: dat Conscience, als zoo vele Vlamingen van zijn generatie, het c o n s t r u c t i e v e b e l a n g van de Vlaamsche beweging niet heeft ingezien; dat hij zich liet misleiden door het romantisch, vaderlandsch symbool der miskende moedertaal, zonder zich bewust te bekommeren om een werkelijk staathuishoudkundige politiek, die al de nooden van een klein, verdrukt volk omvat; dat hij de sociale rampspoed, waar het Vlaanderen van zijn tijd bestendig in verkeerde, met diepe droefenis aanschouwde, doch het opstandige woord niet over zijn lippen kreeg, dat de vernederden van hem verwachtten en van hem allèen zouden aanvaard hebben.

Peter Benoit, de musicus, droeg marschen en zegezangen in zich voor wel honderd revoluties, het is gelijk waar ze op de wereldkloot ontbranden mochten. Hendrik Conscience heeft door zijn optreden een paar malen getuigenis afgelegd van passievolle en gedurfde onafhankelijkheidszin, o.m. naar aanleiding van het z.g. ‘Tractaat der 24 Artikelen’, toen de Mogendheden, ten voordeele van de Hollandsche Kroon, de afstand eischten van een deel der toenmalige provinciën Limburg en Luxemburg. Te Antwerpen geraakten de gemoederen der revolutionnaire jeugd aan het gisten, en er dient aan toegevoegd te worden dat de adel en de groothandel aldaar voor een groot deel als orangistisch aangeschreven stond. Na een hartstochtelijke ontboezeming van Conscience op een samenkomst in de Variété-Schouwburg.[1] liep een opgewonden menigte de ruiten te verbrijzelen

(1) Waar een tooneelstuk, ‘Het Wonderjaar’ naar de gelijknamige roman, werd opgevoerd.

van het burgermeestershotel. Twee-en-veertig jaren later, in 1881, toen hij directeur van de Koninklijke Academie van België werd, sprak Conscience in dit bedenkelijk conservatieve milieu een geestdriftige rede uit over de Geschiedenis en strekking der Vlaamsche Letterkunde, die velen schril in de ooren moet hebben geklonken.

Als artist is het hem te veel te doen geweest om aan de Vlaamsche menschen Vlaamsche lectuur te verschaffen, zoodat zijn litterair talent, in de plaats van zich te verdiepen, dreigde verloren te gaan in een algemeen gangbare en verstaanbare sentimentaliteit. Conscience zag zoo weinig verschil tusschen kinderen en volwassen mannen en vrouwen; hij maakte geen onderscheid tusschen de geslachten bij het uitbeelden van zijn personages: alle denken, voelen en handelen op dezelfde weeke wijze.

Vanzelfsprekend kunnen al zulke tekortkomingen niet ontkend of vergoelijkt worden. Doch ze hebben in de grond niets met het feit der dichterlijkheid te maken. Bij ondervinding weet ik het maar al te goed: men moet zich in het werk van Hendrik Conscience willen en kunnen in-lezen, alvorens er van te genieten. Op zichzelf beschouwd geldt dit argument der geslotenheid en getaandheid in zekere mate voor meest alle auteurs van drie, vier generaties geleden; en steeds zóó zal het zich in de toekomst blijven herhalen en doen gevoelen voor alle min of meer frissche geschriften van onze eigen tijdgenooten, die wij vlot en dikwijls met zooveel waardeering in ons opnemen, hoewel ze voor onze nazaten nauwelijks meer toegankelijk zullen zijn.

Maurice GILLIAMS

Bij de herdenking van Julius Sabbe

HONDERD jaar geleden, den len Februari 1846, werd Julius Sabbe geboren te Gent, maar hij had zijn leven verpand aan Brugge en bij zijn herdenking rijst onmiddellijk de vraag, waarom van uit de oude, ingedommelde stad, die hem zoo bekoord had, hij zijn opwekkende roepstem is blijven richten tot gansch het Vlaamsche volk.

Zag hij niet in het vervallen Brugge met zijn heerlijk verleden en zijn kunstroem het beeld van zijn eigen volk verstoken zooals het was, in de jaren toen hij den strijd aanbond, van al zijn rechten, terwijl het slechts in de eigen taal diende opgewekt txt een hooger leven, opdat het een nieuwen zegenrijken tijd zou tegemoet gaan?

Hoe meer hij in de verlatenheid van Brugge de vernedering van het Vlaamsche volk bevroedde, hoe vaster ook zijn beslistheid groeide, dat gansch zijn streven er zou op gericht zijn aan de aanbeden stad een nieuw leven en aan het Vlaamsche volk al zijn rechten te verzekeren.

Volksopvoeder, dichter, redenaar, al zijn gaven stelde Julius Sabbe ten dienste van zijn volk; hij was zijn tijd vooruit en kende, zooals alle verdienstelijke mannen, die in dat geval verkeeren, miskenning en vernedering, maar daarom ook is hij een groot man, dien alle Vlamingen, en vooral de liberale Vlamingen, vereeren als een der trouwste bewerkers van de Vlaamsche verrijzenis.

Zijn leven is trouwens een toonbeeld van eenheid, toewijding en karaktersterkte.

Te Gent volgde hij de lessen van het atheneum in een tijdstip, dat onze taal nagenoeg volkomen verbannen was uit het middelbaar onderwijs, zooals zij trouwens verbannen was uit de gerechtshoven, het bestuur en het leger. Men wijdde in het Gentsche atheneum tien uren per week aan de studie van het Latijn en één enkel uur aan het Nederlandsch! Maar prof Heremans was met dien leergang belast, en hij wist zijn leerlingen den eerbied en de liefde voor de moedertaal in te prenten.

Julius Sabbe werd dan ook in de Gentsche hoogeschool lid van het ‘Taalminnend Studentengenootschap 't Zal Wel Gaan’, waar hij Vlaamschgezinde liberale studenten ontmoette als Julius De Vigne, Amand de Vos, Odilon Périer en Pray on van Zuylen.

De Vlaamsche beweging werd door die studenten beschouwd als een machtigen hefboom tot volksontwikkeling; de eerste afdeeling van het Willemsfonds was te Gent gesticht geworden in 1865, en studenten van ‘'t Zal Wel Gaan’ waren als een jonge wacht voor de volksbibliotheek van het Willemsfonds; zij gingen zelf de boeken opkoopen op de Vrijdagmarkt en verschaften aan de lezers de noodige voorlichting bij het uitleenen van de boeken.

Zoo werd reeds in die jaren door Julius Sabbe en zijn jeugdige Vlaamschgezinde vrienden het maatschappelijk dienstbetoon opgevat.

In 1867 werd het Vlaamschgezind-liberaal weekblad ‘Het Volksbelang’

opgericht, dat onder zijn redaktie-leden Julius Sabbe, Julius Vuylsteke en Max Rooses telde.

De Vlaamschgezinde overtuiging en de edelmoedige volksgezindheid van Julius Sabbe zou gansch zijn leven adelen.

In 1869 kwam hij zich te Brugge vestigen, waar hij leeraar werd aan het atheneum.

Hij gedroeg zich te Brugge zooals Heremans te Gent, en won zijn leerlingen voor de gehechtheid aan de miskende moedertaal. Hem viel in 1876 de eer te beurt de eerste Nederlandsche redevoering uit te spreken op de jaarlijksche prijsuitreiking.

Door zijn toedoen werd de studentenkring de 'Van Maerlantszonen' opgericht; dank zij hem kwamen uit het Brugsche atheneum talrijke Vlamingen, die een groot aandeel hadden bij de ontvoogding van hun volk.

Men heeft dat tijdperk van de Vlaamsche beweging wel eens het romantische tijdperk genoemd, maar van welk breed inzicht, dat hen verhief boven de armzaligheid van die jaren, getuigde het offervaardige streven van die Vlamingen; met welken zienersblik hebben zij de toekomst van hun volk bewerkt, en hoe moeten wij ook thans hun breed humanistische opvattingen in eere houden, na deze twee langdurige bezettingen, die zooveel moreele waarden deden te loor gaan.

In het weekblad 'De Halletoren', waarvan het titelblad ontworpen werd door Juliaan en Albrecht De Vriendt, kwam hij voor de gedachten op, die zijn streven beheerschten; hij riep het verleden op om het heden te bemeesteren en de toekomst te verzekeren. Hij zelf heeft in het eerste nummer van 'De Halletoren' de titelplaat verklaard als volgt:

'De Maagd van Vlaanderen met het vaandel in de hand, rijst uit haar slaap gewekt, over het Vlaamsche land weer op, getroffen door den staat, waarin het gezonken ligt. Met de hand naar het schrift wijzend op haar vaandel, roept zij de Vlamingen op om het voorbeeld hunner vaderen na te leven en in den strijd voor het leven, zich op elk gebied te doen gelden.'

In 'De Halletoren' werd door Julius Sabbe geijverd voor de oprichting van het gedenkteeken ter eere van Breydel en de Koninck.

Voor hem was de slag der Gulden Sporen niet alleen het einde van de feodale macht en het ontstaan van het nationale bewustzijn.

'Voor onzen stam', verklaart Sabbe, 'had de zege op den Groeninger Kouter nog een grooter beteekenis, eene ten minste, die ons diep in het hart grijpt. Het werd op dezen bodem beslist, dat Vlaanderen vrij zou blijven, en die vrijheid al de natuurgaven van zijn werkzaam volk tot een wonderbare grootheid en luister zou zien opbloeien.'

Conscience zoowel als Peter Benoit hebben zich voor de oprichting van het gedenkteeken beijverd, Conscience, die een feestvergadering in de Halle voorzat, waarop Julius Sabbe het woord voerde, Peter Benoit, die op de groote Markt te Brugge den 15en Juli 1877 een groot zangfeest leidde begeleid door klokkenspel en bazuingeschal.

Eindelijk in 1887 werd het gedenkteeken opgericht, niet zonder een zekere miskenning van Julius Sabbe, zooals hem dat overigens meer dan eens in zijn strijdlustig leven overkomen is.

Na den 'Halletoren' verscheen de 'Brugsche Beiaard', waarin Sabbe het opnam voor de oude gebouwen van Brugge, dat een tweede Neurenberg moest worden; ook dat pleit werd gewonnen. Neurenberg is vernield, maar Brugge leeft met de bekoring van zijn aloude droomerige schoonheid.

Voor Sabbe kwam het er overigens niet alleen op aan Brugge als kunststad door zijn huizen, zijn reien en kanalen te doen herleven.

Hij wou dat van uit Brugge een nieuw kunstleven zou uitstralen.

Hij wees op de groote mogelijkheden in verband met de toegepaste kunst.

Hij liet het belang uitschijnen van den tuinbouw en hij was vooral doordrongen van de noodzakelijkheid, dat Brugge opnieuw zou verbonden zijn met de zee.

Aan de zijde van baron de Maere-Limnander voerde hij een onverdroten propaganda voor Brugge-Zeehaven, en terecht mocht de Maere getuigen: 'Zijn naam zal voor eeuwig aan de herleving van Brugge blijven gehecht'.

Toen echter in 1907 Brugge opnieuw door een kanaal met de zee verbonden werd, liep Julius Sabbe als vergeten en verloren onder de menigte genoodigden, die de inwijdingsplechtigheid bij woonden.

Daartegen was verzet opgegaan, maar J. Sabbe was te grootmoedig en ook te eenvoudig om zich daaraan buitenmate te storen. Hij kende slechts zijn plicht en liet het oordeel over aan het nageslacht; dat oordeel laat hem recht wedervaren; alle Vlamingen houden hem in eere.

Ruim, ja doorslaggevend was ook zijn aandeel bij den strijd van Peter Benoit, opdat naar de opvattingen van den Vlaamschen meester, de Vlaamsche muziekschool te Antwerpen tot Koninklijk Conservatorium zou verheven worden.

Het ging hier om een groote gedachte: het nationale leven in de kunst, zooals het zich trouwens in de muzikale gewrochten van verschillende volkeren begon te laten gelden. Zooals Peter Benoit, was Julius Sabbe van meening, dat 'de kunst om oprecht en leefbaar te zijn zich als de natuurlijke bloem van den nationalen aard ontwikkelen moet' en dat alle kunst om waar te zijn nationaal moet zijn.

Den echten kunstenaar ziet Julius Sabbe als volgt:

'De echte kunstenaar maakt, indien ik zoo spreken mag, de synthese van zijn geslacht uit. Hij moet het leven van zijn volk leven, zijn taal spreken, deel nemen aan zijn genot, zijn lijden en strijden; zijn geschiedenis, zijn geloof, zijn overleveringen in zich dragen; in één woord, zijn strevingen en verzuchtingen kennen, zijn ziel baden in den geest van zijn volk'.

Op muzikaal gebied bestond er naar zijn inzicht een wisselwerking tusschen taal en kunst.

Ook werd hij de trouwe vriend en medestrijder van den onvergetelijken

Peter Benoit, die den strijd aangebonden had voor de zegepraal van het nationaal beginsel, op muzikaal gebied.

Peter Benoit was bestuurder geworden van de Antwerpsche Muziekschool. Hij wou deze muziekschool tot een Conservatorium zien verheven worden, dat op Vlaamschen grondslag zou werken.

Vuylsteke en Sabbe verzekerden aan Peter Benoit den steun van het Willemsfonds.

In Juli 1897, terwijl Benoit een herhaling van de Rubenscantate leidde, vernam hij dat het pleit gewonnen was.

De beweging voor deze principieele zegepraal was trouwens gepaard gegaan met de inrichting van Vlaamsche festivals; de machtige oratorio's van Peter Benoit werden in onze Vlaamsche steden ten gehoore gebracht, en Julius Sabbe had aan de inrichting van deze uitvoeringen te Brugge een machtig aandeel.

Wie in 1897 de Vlaamsche volksbetooging heeft bijgewoond, die te Antwerpen plaats had bij gelegenheid van de verheffing der stedelijke muziekschool tot Koninklijk Vlaamsch Conservatorium, zal een onuitwischbare herinnering bewaren aan de zanghulde, die door duizenden en duizenden Vlamingen uit alle oorden van het Vlaamsche land samengestroomd, op de Groote Markt van de Scheldestad aan Peter Benoit werd gebracht. Nooit klonk in den zang van een voor zijn rechten en zijn kunst opkomend volk meer vertrouwen in de toekomst, maar nooit ook ware een dergelijke opgang mogelijk geweest, indien geen mannen als Sabbe er voor gestreden hadden.

Zijn gedichten, zijn redevoeringen, zijn dagbladartikels, al de uitingen van Julius Sabbe, dragen den stempel van hetzelfde ideaal.

Zijn gedichten, vooral zijn sonnetten, waren overwegend een lofzang op Brugge. Het roemrijke verleden van Brugge, zijn doodenslaap door Karel Ledeganck bezongen, zijn toekomst, maar dat was de heldenstrijd van het Vlaamsche volk in vervlogen eeuwen, de vernederingen, die het te verduren had, de onverzettelijke wil, waarmede een betere toekomst werd bewerkt door Vlaamschgezinden zooals Julius Sabbe.

> De tijden keeren weer; de klokken zijn hun boden.
> Hebt ge, in de zwarte nacht, de zegeklok gehoord,
> Van uit den toren, die daar grijs, die nacht doorboort?
> 't Is of de stem een volk wil wekken uit de dooden.

Zijn zoon Maurits Sabbe, de teergevoelige letterkundige, die aan Brugge zulke roerende bladzijden heeft gewijd, heeft in een bundel ‘Mijn Brugge’ betiteld, verschillende gedichten van Julius Sabbe vereenigd, die nagenoeg alle uit denzelfden aandrang opwellen.

Aldus zijn oratorio ‘Klokke Roeland’ geschreven voor den prijskamp van Rome in 1877 en ‘Brugge's Juichlied’, waarin hij de vreugde van Brugge bezingt bij het vernemen, dat het plan van Brugge-Zeehaven was goedgekeurd geworden door het Parlement.

Hij verkoos den sonnetten-vorm en legde er zich op toe aan de beelden een plastische schoonheid te geven, die hem ook als dichter een verdiende plaats moest verzekeren in de evolutie van onze Vlaamsche letterkunde.

Ook in dat opzicht werd hij niet voldoende gewaardeerd door de ‘Van Nu en Straks’ers, al waren toch Sabbe en Vermeylen verwant door een zelfde vereeering voor Guido Gezelle.

Of zou dit gedicht niet passen in elke bloemlezing aan onze Nederlandsch letterkunde gewijd:

> Ai zingend komt een meid de trap afdalen
> Naar 't waterschep, met guitig rokgeflap:
> Rood is de rok, wit de opgebonden kap,
> En de emmers glimmen in de morgenstralen.
>
> Daar staat een iris aan de kaai te pralen.
> Flink schept de blonde 't borlend golfgeklap;
> Beklimt dan blozend weer de brokkeltrap.
> Een meerle fluit in 't groen, met lange halen.
>
> Die lieve jeugd in Lente's zonnedoop;
> Die grauwe muur langs d'ouden waterloop:
> Dat schaduwspel van vlier- en lindenloover;
>
> Wie maalt me dàt, en 't gouden lichtgetoover
> In 't vensterglas der huisjes van daarover:
> Een oudjeslonk op al die jonge hoop?

Wie zulke verzen naliet moet ook als dichter herdacht worden door het dankbare nageslacht.

Onwrikbaar trouw aan het Vlaamschgezind ideaal van zijn studentenjeugd, ie Julius Sabbe door het leven gegaan.

In 1869 sprak hij te Gent een rede uit op een feestmaal, bijgewoond door Willemsfonds-ers, die kan beschouwd worden als de geloofsbelijdenis, die gansch zijn streven zou beheerschen.

‘Wij hebben de eer tot een volk te behooren, dat de middeleeuwen door de bewondering verwekte, en het voorbeeld was der andere volkeren van Europa, die er zich door op de baan des vooruitgangs lieten voorgeleiden. Dit volk heeft zich nooit te klein geacht om zich gelijk op welk gebied, met gelijk welken tegenstrever te meten. Dan was het groot en geacht. De eer van zulk een voorgeslacht te hebben is zwaar om dragen; zij is zelfs zoo zwaar, dat wij er op den duur moeten onder bukken. En laat het ons bekennen, wij gaan diep gebukt. Doch hoe dieper dit zij, des te hooger moeten wij ons oprichten. Onze taak is verheven; wij moeten bewijzen, dat onze moed er niet beneden is’.

Nooit is de moed van Julius Sabbe beneden de taak gebleven, die hij voor

zijn volk opgenomen had, maar steeds ook was zijn idealisme door werkelijkheidszin getemperd.

Zijn liberalisme, hoe breed maatschappelijk ook aangelegd, was doordrongen van humanisme en individualisme:

'Ik droom niet zoozeer van wereldbroederlijkheid en wereldbeheerschende wetten, als wel van verbetering van het eenvoudig individu, dat toch de grondstof is waaruit de wereld bestaat en dat ook nader bij de hand ligt om zich te laten verbeteren en hervormen'.

Aan zijn vriend Julius Pée, die dweepte met het bekende boek van Bertha von Suttner 'Die Waffen nieder', dat machtig en roerend pleidooi voor den wereldvrede, zegde Julius Sabbe: 'Europa zal in vuur en vlam staan. Zeg niet dat ik een zwartkijker ben. Het zal misschien nog erger zijn dan ik nu vrees'.

En het is inderdaad tot tweemaal toe meer dan erg geweest.

Hoe zou Sabbe de huidige nationale en internationale verhoudingen beoordeelen, indien hij moest verrijzen uit zijn graf?

Hij zou er zich in verheugen dat de meeste eischen, zooals hij die voorstond en die het levensrecht van de Vlamingen moeten verzekeren, zijn in vervulling gegaan, maar hem zou wel een van die stoere opmerkingen ontvallen bij de vaststelling van al wat het nazisme aan zedelijke waarden in den schoot van onze bevolking heeft aangetast.

Hij zou ons echter allen, bij de rotsvaste trouw aan het Vlaamsche ideaal, aansporen om te volharden in het streven tot zedelijke verheffing van ons volk in dezelfde verknochtheid aan eigen taal en eigen leven.

En te midden van de internationale tegenstellingen, die zelfs na deze zware beproevingen, den wereldvrede steeds wankel maken, zou hij, die eens den staat beschreef als 'een groot huisgezin in wiens zaken wij allen belang moeten stellen', ons aansporen tot waarheidszin, karaktersterkte en rechtschapenheid, opdat iedereen zijn plicht vervulle in den schoot van de eigen natie om aldus een betere broederlijke wereld voor te bereiden.

J. HOSTE

Stijn Streuvels, 75 jaar.

EEN beteren schuilnaam had hij moeilijk kunnen vinden. Naam en persoon dekken elkaar volkomen. Bij zoo'n pseudoniem stelt men zich inderdaad een pezigen, wild-borstelharigen man voor, stoer staande in het zacht-harmonische heuvellandschap van Zuid-Vlaanderen. De allitereerende naam wijst verder op artistieke taalbezorgdheid en op Gezelliaanschen invloed. Geen wonder, hij is de oudste zoon van Gezelle's zuster en langs moeders kant dus voorbestemd om de groote Westvlaamsche traditie van het taalparticularisme voort te zetten. Wat de oom in de Vlaamsche poëzie had bereikt, zou de jonge Frank Lateur, die niet van verzen hield, voor het Vlaamsche proza herhalen, en er in slagen. Geweldige taak, die Streuvels' machtig talent bewijst, daar waar zoovele andere schrijvers en dichters (men denke aan Ward Vermeulen, Omer-Karel De Laey, René De Clercq, Herwin Eeckel e.a.) jammerlijk faalden.

Zelfs Guido Gezelle slaagde er niet in, aan zijn proza een duurzaam leven te bezorgen. Gezelle - Albrecht Rodenbach - Hugo Verriest - Streuvels (de eerste drie verbonden door de banden van vriend- en leeraarschap en de twee uitersten door die van het bloed) vertegenwoordigen een belangrijke beweging in de Nederlandsche letteren: zij hebben een toen ingeslapen provincie, die vroeger eens een Maerlant en een Simon Stevin had gegeven, weer definitief bewust gemaakt, litterair en artistiek. Om deze banden nog nauwer toe te halen, ging Streuvels zich zelfs te Ingoyghem vestigen, waar Hugo Verriest, de beminnelijke ‘pastor van te lande’, zieleherder was. Hij woont er nog, in zijn villa ‘Lijsternest’.

Streuvels is vijf en zeventig jaar oud. En nog moeten over hem zeer vele essentieele dingen worden gezegd.

De Westvlaamsche Meester houdt in zijn werk van sensueele details. In meer dan één verhaal (o.a. ‘Jeugd’, ‘Een lustige Begraving’) wedijvert hij inderdaad met de zon, om de Rubensiaansche weelde van de Vlaamsche vrouw tot haar recht te laten komen. In boeken als ‘De blijde Dag’ (een weeshuisontgoocheling en -ontvluchting) en vooral in den roman ‘De Teleurgang van den Waterhoek’ zien we een Streuvels, die aan valsche schaamte een broertje dood heeft. Het is trouwens in Vlaanderen een openbaar geheim, dat Streuvels reeds vóór den oorlog 1914-1918 met zijn roman ‘De Teleurgang...’ klaar was, maar hem slechts na den oorlog uitgaf, op een oogenblik dat zijn koppige wil het won op de onbegrijpelijke voorzichtigheid van diegenen, die hem het publiceeren van dit boek zoo lang hebben belet. En in de novelle ‘Op het Kasteel’ maken we zelfs kennis met een baron, die Pietro Aretino gelezen heeft. Moesten we systematisch de studie van dit totaal nieuwe aspekt van het Streuvelsche werk doorzetten, we zouden nog heel wat merkwaardigs en nieuws vinden.

Men heeft den niet-katholiek Cyriel Buysse altijd het verwijt toegestuurd den Vlaamschen boer als een beest te hebben afgeschilderd, terwijl diezelfde

heeren (Persijn e.a.) het steeds hadden over den idyllischen en den Vlaamschen boer begrijpenden Streuvels. Welnu, een nauwgezette vergelijking toont juist het tegenovergestelde aan. Buysse hield van den Vlaamschen landsman, terwijl Streuvels den hoer veeleer als een enggeestig, dom of sluw onderdeel van het machtige natuurgeheel schildert. Men was echter tégen Buysse o.a. wegen zijn litterair naturalisme.

We mogen er van overtuigd zijn, niet alleen dat in Stijn Streuvels reeds een drang naar vrijer uiting voor den katholieken schrijver latent broeide (drang die zich jaren later wild en hevig in het werk van Walschap openbaarde), maar dat andere omstandigheden (Streuvels elders wonend, natuurlijk op 't platteland; Streuvels los van de particularistische traditie) een meer naar alle zijden uitgroeienden Streuvels zouden hebben mogelijk gemaakt, zoodat hij werkelijk een evenknie van Knut Hamsun zou zijn geworden. Wat dreef hem b.v. tot Gorki?

Streuvels is niet alleen de voortzetter en verheerlijker van de particularistische Westvlaamsche school, maar ook de gevangene daarvan geweest.

In een anderen zin zou men van een miskenden Streuvels mogen spreken. Als zijn beste boek noemt en roemt men altijd ‘De Oogst’ en ‘De Vlaschaard’ en ‘Lenteleven’ (vooral ‘Lente’, met Horieneke!). Ik heb me al dikwijls afgevraagd, hoe het komt dat ik steeds terug grijp naar ‘Dorpsgeheimen’, naar ‘Langs de Wegen’ (door Vermeylen hoog geprezen), naar ‘Werkmenschen’ (waar Roelants ook zeer veel van houdt: vooral dit meesterlijke ‘Leven en Dood in den Ast’), naar zoo menige, links en rechts verspreide novelle (in elk boek vindt ge er bijna een), waarin de natuur niet met de kleine macht van de menschen speelt (dit zijn de ‘pessimistische’, meer nog de fatalistische verhalen) noch waarin de natuur de aanleiding is voor den pantheistischen schrijfroes van den Meester; maar waarboven iets geheimzinnigs hangt, èn boven de natuur, èn boven den mensch, iets dat hem een grooter schaduw geeft, iets dat hem zijn tijdelijke gestalte, karakter en kenmerken doet verliezen. En dit is niet alleen boven den mensch en de hem omgevende natuur, maar er ook in en door, zoodat het geheel iets vreemd-onwezenlijks krijgt. Déze Streuvels nu, de visionnaire realist, is miskend gebleven, ten bate van den zon en wolken, wind en boomen schilderenden prozaplastieker en taalvirtuoos. De schepper van een nieuwe, bloeiende, levende taal (organisch-harmonischer nog dan de taal van den jongen Jac. van Looy, want nu nog lees- en genietbaar en wortelend met haar diepste vezelen in het Vlaamsche volk), de knappe taaltechnieker van een van Nederlands zonnigste litteraire periodes, bij zooverre dat Verwey ging beweren, dat moest de zon schrijven, zij het als Streuvels zou hebben gedaan, déze Streuvels werd overschat.

Maar terwijl men zich blind staarde op zijn zonnelichtend proza, zag men niet de andere hoedanigheden en kenmerken van dit werk, omdat die toen minder opvallend waren. Streuvels' toen meest geroemde boeken zijn nu het minst leesbaar geworden; terwijl het nu de visionnaire realist is, die den vooroorlogschen zonverheerlijker redt. Elke tijd interpreteert daarenboven zijn eigen kunstenaars

en de voorgangers anders. Daarom moeten de literaire figuren van beteekenis door elke nieuwe generatie opnieuw worden bestudeerd. De invloed van ‘Van Nu en Straks’ is voorbij, dus ook zijn criterium. Als wij nu de beteekenis van een Buysse, een Streuvels e.a. NIET herzien, dan moeten zij fataal verouderen en verdwijnen met de beweging, die hen willens nillens onder den arm heeft. genomen. Een gestalte als Streuvels heeft bij een herziening alles te winnen; wat ze er bij zal verliezen, is slechts een tijdskenmerk, in het slechtste geval: ten bate van een andere tijdseigenaardigheid. Maar alleen bij de grooten kan telkens iets nieuws worden ontdekt. Streuvels mag onder hen gerekend worden. De door Van-Nu-en-Straks-ers bewonderde Streuvels was de niet-romantieker. Vermeylen zegt het trouwens. De Streuvels, dien wij nog belangrijk, d.w.z. LEVEND vinden, is juist de romantieker, de man die met eigen taal en eigen temperament zoo diep in de Vlaamsche volksziel heeft gepeild, dat hij van dat volk en van dat land een surreëele visie, een getransponeerde werkelijkheid heeft gegeven. Zooals alle romantici heeft hij zijn inspiratie in den eeuwenouden liederen vertelschat gezocht. Hij weet daarmee wondere dingen te bereiken. Dit legt eenigszins uit, waarom iemand, die den tijd van voor 1914 niet heeft gekend, een boek als ‘Dorpsgeheimen’ boven ‘De Vlaschaard’ verkiest.

Streuvels' gebied is grootendeels de wereld van de natuur, maar zeggen dat hij zich niet bekommert om de wereld van den menschelijken Geest, is niet heele-maal juist. Streuvels' boeren bewegen zich weliswaar niet in die wereld, maar de auteur zelf heeft oneindig veel geest door zijn natuurbeschrijvingen laten schemeren. Wie zelfs in die beschrijvingen alleen het bloot realistische zien én het episch-breede prozaritme bespeurt, doet hèm tekort, die al in vollen schrijfroes meende: ‘schilderen blijft toch altijd de conventioneels interpretatie der werkelijkheid’ (cfr. ‘Zomerdagen op het vlakke Land’). Streuvels bewees daar en in andere uitspraken reeds nuchter te kunnen overwegen, toen nog iedereen over zijn zonnebrandend proza delireerde. Er is trouwens bij Streuvels in zijn wijd uitdeinend, door een machtigen adem gedragen proza een zeker verbalisme, dat bij hem, maar nog meer bij zijn navolgers spoedig onuitstaanbaar cliché werd. Dit nu is verouderd, vormt de afvallende bladeren in den Herfst van zijn oeuvre. Gezelle had in de Vlaamsche letteren de rhetorisch-plechtige fraze gebroken. Daar waar ze gewoonlijk gelijkt op (en vergeleken wordt bij) orgelmuziek en zeegeruisch, liet hij zijn taal als een lichten vogelzang weerklinken; maar een middelmatig dichter als Cyriel Verschaeve, die de traditie van Albrecht Rodenbach voortzette, wilde er onmiddellijk Zeesymphonieën mee componeeren. Streuvels dijt de fraze ook uit, maar tot indrukwekkend woudgeruisch of windorkest over 't platteland.

Deze katholieke pantheïst weet aan zijn proza een machtig en toch genuanceerd leven te schenken, dat aan zijn beschrijvingsfresco's een Bijbelsche grootheid en een episch-dynamische allure bezorgt, die de statisch-roerlooze landschappen van een schilder als Valerius de Saedeleer totaal missen. De Saedeleer geeft het

decor van een grootsche Vlaamsche natuur, waaruit een Breughel helaas spoorloos is verdwenen.

Streuvels' eerste boek ‘Lenteleven’ verscheen op 23 Maart 1899; op 27 November van hetzelfde jaar stierf Guido Gezelle. De neef begon aan zijn groot werk, toen de oom van het zijne moest afscheid nemen. In éénzelfde familie teekent zich een merkwaardige litteraire evolutie af. De Vlaamsche letterkunde telt zoo verschillende families. Cyriel Buysse was zijnerzijds de neef van de gezusters Loveling. Ook hij zette een familietraditie ten bate van onze litteratuur voort. Dit familie-element mag bij de studie van Streuvels' en Buysse's werk niet worden verwaarloosd. Het verklaart litterair-historisch heel wat.

Streuvels blijft het meest typische voorbeeld van Vlaamsche boerenweerbarstigheid met de er mee verbonden reusachtige deugden en gebreken. Vele stormen zijn al over hem heengegaan, litteraire, en andere. Kalm wachtend op den laatsten, nu hij als mensch reeds een gedeelte van zijn werk overleeft (zélf sterk overtuigd van de degelijkheid er van), houdt hij zich kloek en bouwt hij opnieuw aan de wereld uit zijn jeugd. Dat hij er ook nog niet aan denkt van het literaire tooneel te verdwijnen, bewezen de ‘Romandagen’ te Deurle, waar hij eens vluchtig verscheen, niet meer als het Glorierijke Licht, maar als een indrukwekkende, schichtige schaduw.

Walschap en anderen zijn het Licht geworden. Of zij langer zullen nastralen dan hij, zal het leven ons leeren, als wij het geluk hebben zoo oud te worden als Streuvels.

Jan SCHEPENS

William Morris in Vlaanderen

WILLIAM MORRIS stierf op 3 Oktober 1896. Op dat oogenblik reikte zijn invloed reeds ver over de grenzen van zijn geboorteland. De talrijke artikels, in 1934 geschreven ter gelegenheid van den honderdsten verjaardag van zijn geboorte, bewijzen dat zijn dood geenszins de uitbreiding van zijn invloed gehinderd heelt. Ten onzent werd deze verjaardag echter niet aangegrepen, als een gunstige gelegenheid, om na te gaan op welke wijze en in welke mate de Morrisbeweging zich alhier heeft ontwikkeld. Zoo dit thans, pas vijftig jaar na zijn dood geschiedt, dan mag ter verantwoording ingeroepen worden, dat nu het onderzoek steunen kan op een ver doorgedreven Morrisstudie, die een vroegere poging noodzakelijker wijze moest ontberen.

De studie van het wezen, van de diepere beteekenis van Morris liep inderdaad niet van een leien dakje. Daarbij was Morris zelf de grootste hinderpaal. De rijkdom in een persoonlijkheid besloten, blijkt duidelijk uit de diverse beteekenissen die vrienden en kennissen - ook wel epigonen en critici, zoo het de persoonlijkheid van een kunstenaar geldt - aan hem hebben gehecht. Men moet niet bij uiterste tegenstellingen verwijlen, als die uitgedrukt in de oordeelvellingen van John Middleton Murry en van Gilber Keith Chesterton, om in te zien dat Morris al heel vlug aanleiding gaf tot de meest tegenstrijdige beschouwingen aangaande zijn persoon. Bij deze beoordeeling moest de kennis dikwijls wijken voor de affiniteit en het bevoegd oordeel voor het uitroepteeken.

Zijn biograaf, J.W. Mackail, heeft echter de twee - enthousiasme én kennis - op voortreffelijke wijze verbonden. Zoodoende heeft hij niet alleen een biographie geschreven, die een model van het genre is, maar heeft hij ook bewezen dat het zakelijk oordeel geenszins neutraal hoeft te zijn. Neutraliteit tegenover Morris zou trouwens gelijk staan met onbegrip; hij dringt tot de keuze: voor of tegen.

De onvermijdelijke aanvaarding of verwerping is alle studies gemeenschappelijk, die getracht hebben de positie van Morris te bepalen onder de Victoriaansche dichters, in de Praeraphaelitische schilderkunst, tegenover het anarchistisch socialisme, in de negentiende-eeuwsche bouwkunst en ten overstaan van de wedergeboorte der sierkunsten, meer bepaald, van de boekdrukkunst. Morris werd aldus aan een grondig onderzoek onderworpen, dat uitging van de verschillende standpunten die door zijn uiterlijke bedrijvigheden opgedrongen werden. Nagaan welke van deze bedrijvigheden ten onzent de aandacht getrokken hebben, welke daarentegen onopgemerkt bleven en, tenslotte, welke tusschen deze beide uitersten schommelden, bleek een geschikt richtssnoer te zijn om den invloed van Morris in onze gewesten te bepalen.

De dichters die samen de Victoriaansche poëzie vertegenwoordigen zijn niet gebonden door een gemeenschappelijke leer. De band tusschen hen is zeer los. Zoo die verschillende dichters de nadeelen inhaerent aan de ‘school’ niet kennen, dient ook te worden opgemerkt dat zij tevens verstoken blijven van de voordeelen.

Zooals de andere Victoriaansche dichters staat Morris dus alleen tegenover zijn publiek, zoowel in het binnenland als in het buitenland. Zijn onbetwistbare voorkeur voor de epiek - kenmerkende eigenschap die toelaat zijn poëzie te onderscheiden - is alles behalve het gewenschte middel om den natuurlijken afstand tusschen Groot-Brittannië en Vlaanderen te overbruggen. Engelschman zijn en epen schrijven! Voor minder zou een Vlaamsche dichter - schrijvend in het laatste kwart van vorige en in het eerste kwart van deze eeuw - u links laten liggen. Om den afstand blijkbaar te vergrooten kiest Morris dan nog liefst de onderwerpen voor zijn epische poëzie uit de wereld der Oudgermaansche heldensagen. En toch is het hier dat wij een aanknoopingspunt, méér echter niet, aantreffen. Zou Morris zelf dat ooit hebben kunnen vermoeden, na zijn avontuur te Eecloo, alwaar hij niet begreep hoe een brave Vlaamsche gastvrouw zijn Oudijslandsch niet verstond, dat hij aanwendde om haar onbegrip van de Engelsche taal te overwinnen?

Bijna een halve eeuw later houdt Omer Wattez een lezing in de Academie, waar hij op de beteekenis van Morris wijst als baanbreker voor de verbreiding van de Noordsche cultuur in Groot-Brittannië. Bij Omer Wattez is het echter meer te doen om de Oudgermaansche beschaving dan om Morris. Deze is het glanzend voorbeeld. Uit de Vlaamsche dichters die hij aanhaalt omdat het epos uit het Noorden niet heelemaal onopgemerkt aan hen is voorbijgegaan, blijkt duidelijk dat hij Morris niet ziet als een schakel tusschen de saga's en Vlaanderen.

Ook geen andere Vlaamsche letterkundigen komen in aanmerking. Het litteraire aspect van de Noord-Nederlandsche sociaal-aesthetische beweging, die aldaar de boodschap van Morris verkondigd heeft, vond bij ons geen weerklank. De invloed van Morris boven den Moerdijk, valt buiten het kader van dit artikel, maar om twee redenen moeten wij er even blijven bij stilstaan. Zijn geestverwanten in Noord-Nederland hebben natuurlijk een belangrijk deel van zijn werk vertaald, zoodat Morris, dank zij hun werk, ook voor het groote publiek in Vlaanderen genietbaar is. Een tweede reden is de gelijke grondslag, waarop de weerklank van Morris, zoowel in het Noorden als in het Zuiden, berust.

Alvorens ons met den grootsten vertegenwoordiger van Morris in onze gewesten - Henry Van de Velde - in te laten, moeten wij dezen gelijken grondslag nader bepalen. Ieder probleem dat verband houdt met den artistieken invloed is ingewikkeld. Waar begint de persoonlijkheid en waar eindigt de invloed, zijn de dikwijls gestelde vragen. Hier dient het vraagstuk eenigszins anders aangepakt te worden. Van eigenlijken invloed is er geen sprake. Ook zonder Morris zouden Richard en Henriette Roland Holst, Gorter, Veth, Berlage, e.a. in Noord-Nederland en Henry Van de Velde in Zuid--Nederland geen anderen weg opgegaan zijn. Een belangrijk bestanddeel van hun levens- en kunstopvattingen heeft hij niet aangebracht. Wel heeft hij er vóór hen de essentie van uitgedrukt. Morris is hun groote v r e u g d e geweest. Een vreugde die men niet kent, ontbeert men niet, maar één die men kent, wil men niet meer missen. Vreugde is toch het juiste woord om het gevoel te bepalen van jonge menschen,

jonge kunstenaars die heelemaal overhoop liggen met hun tijd, maar plots een genialen oudere ontdekken die niet alleen denkt zooals zij maar die met zijn werk den algemeenen eerbied afgedwongen heeft, terwijl zijzelf nog meestal bespot en beschimpt worden?

Alle gemeenschappelijke gedachten (in het lang en in het breed verkondigd, want Morris en zijn geestverwanten waren apostels die iedereen wilden overtuigen) als daar zijn: de noodzakelijkheid van een vernieuwing van de kunst, de Renaissance heeft alles naar den duivel geholpen, het onderscheid tusschen hoogere en lagere kunsten is onzinnig, het verband tusschen kunst en leven is het oerprobleem, enz.... al deze gemeenschappelijke stellingen zijn slechts het gevolg van een diepere eensgezindheid, van een eensgezindheid die, trouwens veel juister, gedeelde eenzijdigheid zou moeten genoemd worden.

Deze eenzijdigheid bepalen is moeilijk. Zij ligt juist in het feit, dat zij onze logische denkwijze transcendeert. Men kan ze nochtans uit twee tegenovergestelde polen trachten te benaderen. In Noord-Nederland heeft men in verband met Henriette Roland Holst van een M e s s i a a n s c h v e r l a n g e n gesproken; in Vlaanderen werd de boodschap van Henry Van de Velde wel eens van een B i j b e l s c h e g r o o t h e i d . Dit standpunt getuigt van een schroomvollen eerbied van den sterveling, die voelt dat hij op een bepaald oogenblik niet meer bij machte is een geniale persoonlijkheid tot in het uiterste te volgen. Maar de grootste eerbied kan ook in zelfverdedigenden spot omslaan. Het is inderdaad niet moeilijk uit het werk van Henriette Roland Holst een cynische bloemlezing van nieuw-orde-poëzie te halen, zonder evenwel de verzen uit hun verband te rukken (Zender Brussel heeft het trouwens gedaan.), zooals men uit een studie van Henry Van de Velde, over de vernieuwing van de kunst, een antisemitisch manifest kan samenlezen, dat Rosenberg zou doen blozen. De tragische werkelijkheid van de nazihorden en de jodenverdelging moet echter wijken voor de ideëele beteekenis door den gloed van de belijdenis opgedrongen. De ontleding van dezen geestestoestand, die veeleer een zielstoestand is, kan leiden tot belangwekkende bespiegelingen, doch hier volstaat het er op te wijzen, dat hij de noodzakelijke voorwaarde is om ontvankelijk te staan tegenover het werk van William Morris.

Zoo deze poging tot benadering van de groote eenzijdigheid eenige duidelijkheid brengt, dan zal men ook begrijpen welke beteekenis aan het woord i n v l o e d , in dit verband, moet gegeven worden en welke de verhouding is tusschen Morris en Henry Van de Velde zelf.

De invloed van Morris dient dan ook geenszins gezocht te worden in een of ander uiterlijk kenteeken van het werk van Van de Velde, of ook niet in diens stijl, maar wel in de algemeene levenshouding die iedere schepping voorafgaat: in de hooge ethische eischen die aan de kunst worden gesteld, in den glunderenden overtuigingsdrang, in den diepen ernst van het streven. Daarom gaan de absolute tegenstellingen tusschen Morris en Van de Velde - het medievisme van den eerste en het modernisme van den tweede, bij voorbeeld - evenzeer terug op hun

gemeenschappelijke eenzijdigheid, als de uiterlijke overeenkomsten. Henry Van de Velde is dezelfde groote en trouwe discipel wanneer hij, in zijn jongere jaren, het werk van Morris en Ruskin als het evangelie van de vernieuwing van de kunst beschouwt, als wanneer hij, op meer gevorderden leeftijd, dat zelfde werk niet alleen verloochent maar het nog als gevaarlijk voor de nieuwe kunst brandmerkt.

Uit dit al blijkt dat Henry Van de Velde zijn eigen richting heeft gekozen en zijn eigen werk heeft volbracht, waarbij William Moris - naar het juiste woord van Henriette Roland Holst - 'vooral een maner en een wekker' is geweest.

Hier is het de plaats niet om alle werkzaamheden van Henry Van de Velde als schilder, ontwerper op alle gebieden van de sierkunsten en, tenslotte, als schrijver en bouwmeester te ontleden, maar bij het nochtans minder belangrijke aandeel, dat hij had in de vernieuwing van de boekdrukkunst, moeten wij toch even stilhouden omdat het ons opnieuw tot Morris brengt.

Dank zij de vriendschap tusschen Henry Van de Velde en August Vermeylen, werd de graphische verzorging van de afleveringen van het tijdschrift Van Nu en Straks aan Van de Velde toevertrouwd. Bij de hedendaagsche mode, in verband met Van Nu en Straks, om de beweging voor de schrijvers te vergeten, dm het geheel voor de deelen prijs te geven, dreigt het wezenlijk aandeel van Henry Van de Velde verloren te gaan. Dat men reeds lang niet meer weet, dat het vignet van het tijdschrift een bol zeil voorstelt, is allicht niet zoo erg. Maar dat een opzet, die toch bewust mag heeten, bijna noodgedwongen de medewerking van Henry Van de Velde en zooveel andere graphische kunstenaars over het hoofd gaat zien, is minder bijkomstig. In zijn studie over Van Nu en Straks heeft Julien Kuypers de oorspronkelijke eenheid tot haar recht laten komen. Ook ontsnapte hem het belangwekkende aandeel van Henry Van de Velde en de andere Vingtisten niet. De huidige studie van de beweging dreigt deze eenheid te vernietigen. Het gaat hier niet zoozeer om Henry Van de Velde als om de verkeerde voorstelling van de beweging, die aldus burgerrecht verkrijgt. Het standpunt van J. Kuypers blijkt verworpen, althans tot wanneer wij onzen Stuiveling zullen gevonden hebben.

De graphische verzorging van Henry Van de Velde lag vooral in de illustratie van de afleveringen. Het typographisch uitzicht genoot blijkbaar zijn grootste aandacht niet. Dit volstaat om er op te wijzen dat het aandeel van Henry Van de Velde moet gezien worden in het raam van zijn decoratieve bedrijvigheid, van zijn algemeenen afkeur voor het banale en niet in verband met een gebeurlijken invloed van de jonge Kelmscott Press van Morris.

De pogingen om degelijk drukwerk te leveren, naar het voorbeeld van de Kelmscott Press, dienen elders gezocht. Ten minste twee kunnen er aangestipt worden, blijkbaar onafhankelijk van elkaar verwezenlijkt. Op het einde van de vorige eeuw drukt Julius De Praetere enkele boekjes, op zijn handpers, die aan het meer gevorderde werk van de Kelmscott Press denken doen. Voornamelijk

uiterlijke gegevens - verzorgd papier, handpers, houtgravures, verschillend gekleurde inkten - wijzen op Morris. De navolging lijkt echter oppervlakkig te zijn. Boekjes drukken, die gunstig afsteken op de smakeloosheid van den tijd?

Julius De Praetere heeft blijkbaar den gloed gemist, waardoor hij misschien Morris minder zou nagevolgd hebben, maar hem zeker zou voorbijgestreefd zijn. Eenmaal dat Morris den wagen aan het rollen had gebracht, was dit waarlijk niet moeilijk. De Doves Press, om er maar één te noemen, heeft daar het schitterende bewijs van geleverd.

Daarom verdient de tweede poging, alhier ondernomen, meer onze aandacht. Om op het gebied van de boekdrukkunst de sprank van Morris, die Henry Van de Velde voor de sierkunst heeft hooggehouden, terug te vinden, moeten wij wachten op de grootsche tentoonstelling van het moderne boek, die te Antwerpen in 1904 ingericht werd in het Plantijn-Moretus Museum, dank zij de goede zorgen van Max Rooses, Emmanuel de Bom en Prosper Verheyden. Deze laatste twee vooral hebben er voor gezorgd, dat de tentoonstelling niet alleen een eenige verzameling Kelmscott drukken zou samenbrengen, die dan toch slechts een tijdelijke verschijning zou zijn geweest, maar dat int de tentoonstelling ook de les zou worden getrokken. Met het geschreven en het gesproken woord heeft Emmanuel de Bom meer dan één lans gebroken voor den invloed van Morris op het moderne boek; met bezoeken aan drukkerijen, als Buschmann en Godenne, heeft Prosper Verheyden de eerste werken helpen scheppen, die zonder een navolging te zijn, toch van eerbied en inzicht getuigen voor den tastbaren vorm van de gedachten, dien Morris op zulk een schitterende wijze te Antwerpen had verdedigd.

In de verspreiding van de Plantijnletter, waarvoor Prosper Verheyden ijverde, vinden wij Morris terug, al vertoont dit lettertype niet de minste overeenkomst met de Troy-type of met de Golden-type van Morris. Prosper Verheyden heeft zich niet aan het uiterlijke gehouden, hij heeft - om het met groote woorden te zeggen - een letter gezocht die in onze streken aesthetisch en ethisch verantwoord was. In feite gaat heel de degelijkheid van onze hedendaagsche boekdrukkunst terug op de Antwerpsche tentoonstelling en dus ook op Morris, die er heer en meester was. Het past hier niet de componenten van onze huidige boekverzorging te ontleden, maar het voorbeeld van de Plantijnletter leek ons zeer geschikt om den verren invloed van Morris te situeeren.

Het geval van de boekdrukkunst is typeerend, ook voor de talrijke andere domeinen waarop William Morris bevruchtend ingewerkt heeft. Overal heeft hij de krachten helpen losmaken, die op hun beurt, waar en hoe ook, de vernieuwing gingen inluiden, dikwijls ten koste van een aangewreven modernisme, even dikwijls echter ten gunste van een aesthetische herleving, die lang niet meer weet wat zij aan Morris verschuldigd is.

William Morris - en al wie hij heeft meegesleurd - slaagden dank zij een oneindig vertrouwen in het leven, in den mensch en in zijn mogelijkheden. Mis-

schien wisten zijn geestverwanten niet dat hier de eigenlijke hand lag. Wij, in tijden van ontreddering en moedeloosheid levend, kunnen ons troosten met de gedachte, dat wij hem verliezende ontdekt hebben.

Juli-Augustus 1946.

Herman LIEBAERS.

Alle verwijzingen en voetnota's werden zorgvuldig vermeden. Toch zal een bondige bibliographische verantwoording wellicht niet overbodig zijn. De meeste litteratuur over W.M. kan men terugvinden in de uitmuntende Cambridge Bibliography of English Literature, 600-1900 (Cambridge, 1940); aanvullende verwijzingen geven The Essay and General Literature Index, 1934-1940, Tlie Art Index (vooral 1934), Subject Index to Periodicals (vooral 1934). De Vlaamsche litteratuur over W.M. is buitengewoon schraal. Roemans geeft in zijn bibliographie van de Vlaamsche tijdschriften slecht de vermelde studie van Emmanuel de Bom op en een bespreking ervan. Aanvulling: Omer Wattez in de Verslagen en Mededeelingen van KVA (1920) en R. Kreemers in Dietsche Warande en Belfort (1934). Dit laatste artikel geeft een zeer overzichtelijke ontwikkeling en is onontbeerlijk voor den Vlaamschen lezer die niet vertrouwd is met de realia van W.M.'s leven en werken. Voor Noord-Nederland valt heel wat meer te vermeiden, doch hier weze slechts het artikel van Brian W. Downs, Anglo-Dutch Literary Relations (Modern Language Review, 1936) geciteerd, spijtig genoeg wordt in deze bijdrage geen materiaal na 1900 verzameld.

Onze kust, honderd jaar her...

LOONT het de moeite even na te gaan, hoe onze kust er uitzag toen, honderd jaar geleden, de ‘Chemin de Fer’, onze eerste mailboot - de gekke naam is een teken des tijds - door de Oostendse ‘geule’ voer, op weg naar Engeland? Het komt ons voor dat velen geneigd zijn aan te nemen, dat er geen bijster groot verschil bestaat tussen de physionomie vàn onze kust honderd jaar geleden en nu.

Er is wellicht in heel het land geen demografisch diagram, dat in de laatste eeuw - en vooral in de tweede helft er van - zulke fel steigerende lijnen, beschrijft als dat van deze 60 kilometer lange en een paar kilometer brede land-streep. De grillige ‘guirlandes des dunes’ van Verhaeren is een strak gespannen paternoster van mondaine casino's, weelderige hotels, luchtige solariums en knusse bungalows geworden, en door de oeroude pannen, ijden en schorren, honderd jaar geleden alleen door vissers, boeren en konijnen bewoond, glijden nu geruisloos, op metaalgladde banen, de laatste creatie van de aerodynamica van de ene badplaats in de andere zonder het gewaar te worden. De pannen, ijden en schorren zijn verdwenen, of gecamoufleerd; de vissers, boeren en konijnen zijn er nog - goddank - doch in de ogen van de moderne toerist zijn ze niet meer dan een anachronisme, dat in liet beste geval zijn zin voor folklore streelt, als hij zoiets tenminste niet als overbodige bagage achterliet...

Onze kust honderd jaar geleden? Moeten wij over De Panne spreken, toen nog een gehuchtje van Adinkerke, met moeite 400 zielen tellend? Moeten wij het hebben over Nieuwpoort met zijn paar duizend inwoners, meestal zeilmakers, touwslagers en vissers? Of zullen wij een kijkje nemen te Blankenberge? Daar tenminste staat één hotel, het Hotel Royal, - eigenlijk een ruime herberg - en tijdens het seizoen brengt de diligencie u voor 2 frank naar Brugge, heen en terug. Baden kunt u er ook al, als u er niet tegen opziet, uw badpak aan te trekken in het ‘hotel’, en dwars door het duin de lange weg naar het strand af te leggen, onder de spottende blikken van de strand vissers, keuterboertjes en kwajongens. ‘Wat een verschrikkelijk goedje woont me daar’, roept de Engelsman Addison uit in zijn Belgische reisgids van 1843, ‘nauwelijks beter dan wilden!’ Wellicht begreep hij de argwaan niet van deze kleine luiden tegenover de vreemde indringer - zo moet ook de houding geweest zijn van de neger die voor de eerste keer een blanke zag - en meer dan waarschijnlijk wist hij weinig of niets af van het vreselijk pauperisme dat toen in onze streken hoogtij vierde.

Doch laten we liever terug gaan naar Oostende, waar we nog juist op tijd aankomen om het zog van de ‘Chemin de Fer’ te zien uitsterven, twee melkachtige strepen, veroorzaakt door twee zwoegende ‘paddles’. 200 Ton, 120 PK, 12 knopen...

Op de dijk, rond de oude vuurtoren, gebouwd in Maria-Theresia's tijd, werd verleden jaar het ‘Cercle du Phare’ opgetrokken, een deftige naam voor een doodgewoon taphuis. Een weinig verder staat het ‘Pavillon des Bains’, met zijn warme en koude baden; daar ook heeft Ko Hamers, een vindingrijk Oosten-

‘Neue Gedichte’ en Conscience's ‘Sketches of Flemish life’ te hebben gekocht, gaan we aan de Westpoort van de stad de diligencie van 12 uur afwachten.

Is dat alles? Daar zijn nog de ezeltjes op het strand, de sloepjes in het schuildok; daar is nog, ten Oosten van de stad, het Kapelletje der Duinen, en ten Westen, in het dorpje Mariakerke, een herberg met een uithangbord ‘Albrecht en Isabella’, alwaar nieuwsgierige geesten een blik kunnen werpen in de kamer waar deze vorsten tijdens het beleg van 1601 tot 1604 verbleven, de eigenste kamer waar Isabella de eed aflegde niet van ondergoed te veranderen tot de stad zou ingenomen zijn.

Ja, dat is alles. En moet dit het elk jaar stijgend aantal bezoekers verklaren, dat in 1846 naar de 40.000 ging? En is het daarvoor dat monarken, prinsen en hoge waardigheidsbeklеders uit alle delen van Europa hun middeleeuwse kastelen of elegante residenties voor enkele weken sluiten om zichzelf aan de Vlaamse kust een reeks van ontberingen op te leggen, waarvoor ze thuis heel zeker in een aristocratische woede zouden ontstoken zijn?

Waarin bestond dan die aantrekkingskracht? Ze was tweevoudig: de mode - het leek veeleer op een cultus - der zeebaden en het veelvuldig verblijf aldaar van onze eigen vorst met zijn familie.

Alhoewel slechts in het begin van de 19e eeuw van zeebaden in toeristische zin kan gesproken worden, weten we dat in het verbrande archief van de stad Oostende een brief berustte van een Engelsman, een zekere William Hesketh, die aan Keizer Jozef II de toelating vroeg op het strand een loods op te timmeren om aan de baders verversingen te verkopen. Dat was in 1781, tijdens de zeeoorlog tussen Frankrijk en Engeland, waarin later ook Holland betrokken werd, en de neutrale haven van Oostende kende toen een ongemene bloei. Waarschijnlijk kwam het initiatief van de Engelsen, die alhier verbleven. Reeds heel vroeg hadden ze immers de tonische kracht van zeewater en zeelucht ontdekt en hadden ze hun zeewater-badhuizen te Brighton, Harwich en Margate.

Toen de beroemde globe-trotter Georg Forster in 1790 van Duinkerke via Adinkerke, Veurne, Nieuwpoort in Oostende aankwam, meende hij met een Engelse badstad te doen te hebben. ‘Eén huis op de vier is altijd door Engelsen bewoond’, zegt hij. ‘Niet alleen kooplui en makelaars, maar tevens winkeliers en ambachtslui van deze natie hebben zich hier in groten getale neergezet. Derhalve bemerkt men ook in de zeden en levenswijze der hier verblijvende inwoners een flagrante overeenkomst met deze der Britse eilanden, zelfs wat huisraad, toebereiding der spijzen en levensmiddelen betreft’. Hij vergeet van de taal te spreken, alhoewel kustbewoners nooit fles zeggen, maar wel ‘bottel’, en zoals de Engelsen een vis ‘gutten’.

En Paquet Syphorien, een jonge Fransman die in 1811-1812 onze kust bezocht, vertelt in zijn reisverhaal: ‘Niet zonder verwondering zag ik dames, juffrouwen en heren gemeenschappelijk baden. Ik maakte van de gelegenheid

denaar, een Camera Obscura ingericht, waar men voor 25 centimes een kijkje kan gaan nemen, en er weer buiten komt zonder dàt gezien te hebben waarvoor men eigenlijk betaalde...

Op het strand, links van de havengeul, bevinden zich reeds een dertigtal badkoetsjes. Er heerst heel wat drukte, bijna zoveel als verleden Zondag, toen voor de eerste maal een internationale yachtwedstrijd plaats had. God, wat fijne Engelse zeilschepen waren daarbij....

Het lollig gedoe dezer bebaarde romantiekers en hun amazones in hun lange gestreepte badpakken zou alleen door kleurfilm of televisie tot zijn recht kunnen komen. Vergeet het niet, we schrijven Augustus 1846...

Om van de dijk in de stad te geraken, moet men één van de twee bruggen over, die over de wallen geslagen waren. De stad ligt immers nog bekneld in haar vestingen. Op de grote markt gaan we een glas drinken in de 'Société Littéraire', een ruim café op de gelijkvloerse verdieping van het stadhuis.

Een paar Duitse studenten met lang haar zitten er brieven te schrijven. Een Engelsman in geruit kostuum is verdiept in de beursberichten van de 'Times'. In de leeszaal liggen bijna alle Europese kranten, en aan een tafeltje in de hoek is Dr Noppe bezig de laatste hand te leggen aan zijn werkje 'Le médecin de soi-même aux bains de mer ou manuel complet d'hygiène et de thérapeutique indispensable aux baigneurs'. Enkele exemplaren van Dr Hartwigs zojuist te Antwerpen verschenen brochure 'Bemerkungen über den richtigen Gebrauch der Seebäder' liggen er naast Boekdeel XXII van de Mémoires de l'Académie, waar een studie in voorkomt van Dr Verhaeghe over de phophorescentie van de zee.

Het is tegen de middag, en de talrijke habitué's zijn nu hun bad aan het nemen. Vanavond zullen ze hierboven, in het Casino (vier zalen van het stadhuis werden hiervoor sinds 1843 ter beschikking gesteld) hun mazurka's, polka's en quadrilles dansen...

Rond het schaakbord van de zestig straten waar ongeveer 15.000 Oostendenaars wonen, vlijen zich frisse plantsoentjes, netjes aangelegd en onderhouden door het geniekorps, wat heel zeker niet anders kan dan pleiten voor de pacifistische bedoelingen van de troepen van het garnizoen.

Uit het nieuw gebouwde stationnetje komt een bendje reizigers. Ze zien er moe uit, stofferig en een beetje verfomfaaid. Velen hebben rode randen om de ogen, van het stof en de sintels. Brussel-Oostende, vier uur en half, in een open wagen op harde planken, is geen pretje, zonder te spreken van degenen die van over de Rijn komen...

Hebben we nog tijd om naar de oesterputten te gaan kijken, waar deze weekdieren, geboren in Engeland en alhier ingevoerd, tot een volwaardig element van culinair genot worden gekweekt, of zullen we ons liever naar Slijkens begeven, om in het Museum van den heer Parret de beroemde collectie van opgezette vogels en andere dieren te gaan bezichtigen? Neen, we moeten opschieten, en na van een vriendelijke Engelse dame van de English Circulating Library Heine's

gebruik om ook een zeebad te nemen en vernam van één dezer juffrouwen dat de zeebaden elke zomer veel volk aanlokten'.

Maar het is slechts een vierde eeuw later dat de uitvinding van Stephenson onze kust zal verbinden met het hartje van Frankrijk en Duitschland, terwijl de maidienst Oostende-Dover in 1846 een brug slaat over het kanaal: het verlengstuk van de continentale spoorlijn die aan onze kust doodliep. Begrijpt U nu waarom onze eerste mailboot de 'Chemin de Fer' heette?

Het prestige van de koninklijke vacantieganger Leopold I in de toenmalige constellatie van de oude wereld was, zoals gezegd, ook niet vreemd aan deze rush naar het nagenoeg meetkundig centrum van West-Europa. Hij was immers de oom en raadgever van de jonge koningin Victoria, schoonzoon van Louis-Philippe, terwijl een van zijn broers in Koburg regeerde, en een van zijn neven de scepter zwaaide in Lissabon.

En reeds in 1846 bespeurt men aan onze kust de positieve voortekens van de komende wereldfaam. Er zijn weliswaar nog geen casino's, geen paardenwedrennen, geen badpaleizen, maar er is de dijk. De dijk, waarvan dominee Busken Huet twee en dertig jaar later zou zeggen, dat hij 'meer en meer een der grote internationale pantoffelparaden van het desoeuvreerd Europa wordt...'

Dat was hij reeds aardig in 1846. Was Oostende toen de navel van onze kust, dan was de dijk er de streng van. Het is een oud cliché, maar het klopt. Daar gaf het mondaine Europa zich elk seizoen rendez-vous, daar werd toen reeds de jaarlijkse reuze-show van de Parijse fashion gehouden, te welker gelegenheid menig 'waardigheidsbekleder' - echte en niet echte - zich incognito kwam afgeven met de internationale brigade van de 'belles impures'... Er is dus niets nieuws onder de zon, het is alleen een kwestie van 'nuances'. Waar de moderne pigmentloze strandbezoekster haar lichaam met zon-ersatz bestrijkt, om er toch maar bruin uit te zien, daar vermeed haar betoudovergrootmoeder angstvallig de minste zonnestraal door middel van haar parasol.

Onze kust, honderd jaar geleden? Recapitulerend kunnen we zeggen: De zee was de aanleiding, spoorweg en mailboot het middel, Leopold I het voorbeeld, de dijk het doel. En de drijfveer? De eeuwige homo ludens...

Augustus 1946

Frank EDEBAU.

Het experiment

3.277 na den vrede met Saturnus

TEGEN den middag maakte de Fellrock-kolonne een gedwongen halt. Een onvoorziene hinderpaal had zich op den marsch voorgedaan. Reeds drie dagen hadden ze op vier mijl afstand van de kust voortgereden. De Commandant verfoeide den ‘fossielen tocht door de wouden van dit praehistorisch stukje aarde dat Australië was! In geen duizenden jaren was daarover nog gesproken of geschreven geworden! Beslist, de nieuwe generaal kon hem niet lijden!’ Hij zat in den doorzichtigen koepel boven op de kommando-tank, in zijn tropische uitrusting als een witte orchidee aan een onzichtbare liane. Het logge voertuig drong zich als een ongewoon monster in da gedekte weelde van het oerwoud op, springensgereed.

Ginds opende zich een rotsige woestenij. Met een gelen heuvelrug die in de zon opvlamde, sloot ze het zicht af.

De Commandant zweette, schoof den helm in den hals en dacht aan de nieuwe koloniën op Jupiter. Hij vervloekte den Generaal, die dezen tocht uitgevonden had. Hij was slecht geluimd en beval eenvoudigweg een reeks snelvuurschoten aan de artillerie. Op de kaart was geen spoor van hindernis aangeduid: er moest er dan ook maar geen zijn.

Uit de muilen van den boschrand kaatsten de schoten door de zonnevlammen over den gelen rotsrug.

De adjunct-officier bij de verkennersgroep seinde den Commandant vertrouwelijk dat de eerste schoten van de vuurregeling een kogelvormig gebouwtje als een muggendans in de lucht hadden doen vliegen. De uitwerking van de volgende reeks had hij jammer genoeg niet kunnen waarnemen.

De Commandant vloekte op de stukoversten van de artillerie.

Toen het brallen van de schoten weggestorven was, verwijderden zich uit het waarnemersnest aan gene zijde van de hoogte twee lichte figuurtjes. Hun spoor kronkelde over den valen bodem langs de zeldzame diep-groene plantenbosjes. Het was de adjunct-officier en de militaire verslaggever, Mars Rough. Ze snelden in de richting van het vernield gebouwtje. Beneden de rotsachtige verhevenheid ving het bosch weer aan, met schralen groei eerst. Door het gyoen-en-gele spel van zon en boomen blikkerden de witte uniformen van de twee loopende mannen. Geen levend wezen vertoonde zich. Alleen de schreeuw van groote vogels gilde in de kruinen.

Voor hen vertoonde zich door de schàarsche openingen van het reeds dichtere woud de zonderlinge hinderpaal. Het was duidelijk merkbaar een muur. Een muur in rotssteen opgetrokken door menschenhand. Hij volgde het relief van een lagen heuvelkam en verloor zich in de weelde van de hooge kruinen.

Het stukgeschoten gebouwtje scheen een afhankelijkheid van den zonderlingen muur te zijn. In het puin vond Mars Bough acht metalen bussen met

opgerolde, beschreven bladen, die hij naar het commandovoertuig terugbracht. De onbeschadigde passages behielden de volgende onthullingen. Het begon met opteekeningen uit plus-quam-praehistorische tijden.

***

1836 Na Christus

Ik, Charles Windar, natuurkundige, begin het verslag van onze proefneming met het ondankbaar relaas van de feiten die het uitgangspunt vormden:

Aan de Westkust van Zuid-Amerika nam onze Kapitein den Graaf de Bigoneau aan boord. Hij was een geleerd en rijk avonturier en had den Kapitein met een kist whisky kunnen overhalen om hem de expeditie langs Oceanië te laten vergezellen. Hij is dadelijk mijn vriend geworden.

Den avond van de officieele kennismaking ledigden wij enkele flesschen, begonnen te redetwisten en waggelden de kajuit uit tot bij de reeling van het schip. De zee was als bewegend kwikzilver. Het schip danste. De Bigoneau lachte om mijn zeeziekte, die mij de heele lange reis door weer vreeselijk te pakken had. Ik beging de fout hem te vertellen dat mijn oom vóór den tocht reeds beweerd had dat hij aan mijn ingevallen neus bemerken kon, dat ik voor de expeditie niet geschikt was. Dat paste nu juist in de geliefkoosde opvattingen van de Bigoneau. Ik was volgens hem niet van een zuiver rastype, kon geen zeevaarderseigenschappen in mijn bloed hebben, enz. Dit ergerde me niet, ten eerste omdat me zijn rassentheorie bepaald koud liet en ten tweede omdat hij voor de reeling te wankelen stond en stotterde bij het spreken. Dat was ten gevolge van de whisky bij hem: niet van de zeeziekte. Hij had een rechte neus en een fijngesneden profiel. Bepaald heel zuiver als ras. Hij keek een oogenblik strak naar de kalfatering van het dek en draaide zich met een zwaai over de reeling. Daar bleef hij een poos overhangen: naar de grijze zee gericht, die daaronder haastig voorbijspoelde. Ik dacht aan de visschen daaronder.

Toen ontstond een niet heel samenhangende gedachtenwisseling over het betwiste onderwerp, waarin ik beweerde dat ik alle eigenschappen der wezens door kruising en aanpassing naar willekeur kon veranderen.

- Gij zijt een kostelijke grappenmaker, bik, Windar: gij, gij maakt van een erwt een aap, van een haring een roos, hik, ik bedoel van een erwt een roos, van een haring een... hik... een walvisch... van een walvisch, een... een... kapitein, aha... een mensch! Een nieuw ras! Hik, een reuzenras!

De scherts van den dronken graaf stoorde mij toch ergens diep, en op dat ééne oogenblik ontbrandde een eigenaardige prikkel in de kern van mijn wil. Een teug sterke energie vlamde naar mijn hersens op, die er een oogenblik zonderling door bedwelmd werden. Een oplaaien van wil en verstand in één scherpe vlam. Ik zou de alledaagsche wetten van de wereld, waarvan ik op zee door die onbehaaglijke kwaal zoo'n hulpeloos slachtoffer was, eenmaal in de hand nemen: als een toevallige Demiourgos. In dat onverdeeld oogenblik drong reeds een

aanduiding naar voor, een beeld ging me verschijnen. De scherts van de Bigoneau speelde er door heen: walvisch, mensch, monster, rechtopstaand wezen... Scherts en ernst tegelijk. Het overstelpte me met prikkels. Kortweg: ik zag het reeds in mijn geest: ik zou de oeroude evolutie van den walvisch omkeeren. Van een zoogdier op het land was hij in den loop der tijden een waterdier geworden. Ik zou hem naar zijn oorspronkelijken staat van landdier doen weerkeeren. Maar meer nog: hij zou rechtopstaan als de mensch en loopen op twee beenen: een monsterachtig reuzengeslacht.

- De Bigoneau, wedden we?
- Aangenomen, hik!

Eeuwen zouden aan mijn proefneming voorbijflitsen.

***

Het plan kiemde met een geweldige groeikracht. Na een nacht had het als een plant in een glazen pot gesloten, mijn hersens met een kluwen van witte scheuten overwoekerd.

Na vijf dagen verzocht ik den kapitein vóór anker te gaan voor de kust van een streek die op de kaart Kekudjim heette. Ik wist dat uitbarstingen van den Rakaahiki den omtrek met lavastroomen hadden overdekt. Een diepe zeearm was er door een verharde lavaketen van den oceaan afgesneden. Hij vormde thans een kustmeer, dat voorbestemd was om uit te drogen. We trokken het heele meer rond schatten den gemiddelden toevoer van elken waterloop die erin uitgaf, derwijze dat ik berekenen kon hoe lang een uitdrogingsproces zou duren. We sloegen op den boord ons kamp op en met de Bigoneau werkte ik het plan uit.

Langs de Zuidkust trokken veel walvisschen voorbij, die den Zuid-Australischen zeestroom volgden. Aan den kapitein van de walvischsloep ‘South-East’ bestelden we alle jonge walvisschen die hij levend vangen kon. Na drie maanden hadden we met ons scheepstuig over de smalle lavastrook tusschen oceaan en meer acht jonge dieren in het water geplaatst. Ze wogen van 9 tot 21 ton. De kleinste was 8 meter lang.

De Bigoneau had de leiding op zich genomen van den bouw van een muur rondom het meergebied. Die zou voor eeuwen ons proefnemingsterrein van de wereld moeten afsluiten. Hij zou verhinderen dat de monsters zouden ontsnappen, eenmaal als ze zich te land zouden gaan verplaatsen.

Mijn opzet was walvisschen, in een eerste phase, te doen evolueeren tot ze het water zouden verlaten en te land gaan leven. Walvisschen zijn zoogdieren en hebben in het geraamte nog de overblijfselen van de afgestorven achterste ledematen: dat is door ieder bekend. De voorste ledematen zijn de zoogenaamde zwemvinnen geworden.

In een tweede phase van evolutie moeten de dieren, die terug hun vier ledematen ontwikkeld hebben, in de rechtopstaande houding gebracht worden. Zij zullen het hoofd in de lucht dragen als de mensch: dat was onze weddenschap.

De voortzetting en de controle van onze proefneming zal door de eeuwen verzekerd worden door de leden van de ‘Windar-Bigoneau Association’ te Londen.

De Bigoneau schenkt zijn vermogen als eeuwigdurende stichting aan deze natuurwetenschappelijke vereeniging. Het opvolgen van onze onderrichtingen is de voorwaarde voor het beschikbaar komen van de gelden. De mededeeling van ons plan leggen we neer in een geheim testament bij een notaris te Londen. Het zal per deel geopend worden op de door ons vastgestelde data. Onder verplichting van het geheim zal het bestuur van de vereeniging instaan voor de uitvoering van onze onderrichtingen. Slechts bij volledig welslagen van de proefneming zullen de dokumenten openbaar gemaakt worden. Op de vastgestelde tijstippen wordt een geheime expeditie naar Kekudjim gezonden, om de opgelegde maatregelen uit te voeren en een verslag op te maken. Dat zal in metalen bussen gesloten en in het daartoe bestemde kogelvormig gebouwtje bewaard worden.

***

1867 Na Christus

Wellicht is dit de laatste maal in mijn leven dat ik Kekudjim bezoek.

Bakermat van de toekomstige ‘post-historische’ wal-dieren. Ik zie ze al rondstappen (beste Graaf!), hun kop twintig meter in de hoogte: dikke reuzen met glanzende blauwe huid, schrijdend op de twee zuilen van hun achterpooten...

Op het oogenblik zie ik nog maar hun walvischruggen boven het water opduiken. Ik ben tevreden. Het meer schittert als een blad zilver te midden van de uitgebrande wouden. Zoo ver de blik reikt één land van asch. Tot aan den gelen muur, die op den kam van de heuvelen als een gloeiende gordel in de lucht omhoog brandt. Niets blijft nog van het vroegere woud over: geen plantje, geen diertje. Het heele omsloten gebied hebben we doen uitbranden: nu zal óns bosch verrijzen: het bosch dat wij willen. Opgroeiend in gelijkloopende phases met de ontwikkeling van de waldieren en de nieuwe fauna, het aas van de waldieren. Onze fauna ook zal opgroeien: geen vogel, geen vorsch, geen slangetje van vroeger. De fauna die wij willen.

Tusschen de eindelooze aschpuinen schiet hier en daar reeds een groene stengel van het nieuwgeplante woud: jarrahs, kauri's, eucalyptussen.

Tegen den noordenmuur liggen de harige hutten van de inboorlingen samengetroppeld als uitgestorte cocosnoten. Te midden van het open pleintje verheft zich het twintig meter hooge beeld van een rechtopstaanden walvisch. Het zwarte marmer vonkt als edelgesteente. Van onder den muil af is de buik met lichte zeeschelpen bezet.

Dat is het werk van de Bigoneau, socioloog, rassenkundige. Hij heeft een clan inboorlingen binnen den muur overgeplant. Hun primitief geloof heeft hij te baat genomen om hen den reusachtigen walvisch te doen vereeren als een godheid. Hij zal in de primaire grondslagen van hun aard de consignes ankeren, die hen

voor alle eeuwen moeten voorbestemmen als de verzorgers van de waldieren. De priesters van den waldieren-kultus.

Zijn grondslagen had hij pasklaar, daar hij ze op de volkeren in Europa - muntadis mutandis - had willen zien toepassen.

***

Ik ben heel tevreden over de dieren. Ze vertoonen voldoende levenskracht en planten zich voort. Hun huidig aantal is moeilijk te schatten.

De Thysanopoda, het kleine schelpdier, dat hun hoofdzakelijk voedsel vormt, heeft zich best in het gesloten meer ingeburgerd.

De eerste opgave is het voedingsapparaat van de dieren te vervormen. De gewone walvisschen laten de schelpdiertjes en de kleine vischjes met het water in hun geopenden muil binnenstroomen. Achter de lange baleinenvelden, die als de tanden van den walvisch doorgaan, blijven de diertjes hangen, het water stroomt er doorheen terug buiten. De maag houdt soms 300 à 400 liter van dit voedsel in. De walvisch heeft echter ook nog sporen van echte tanden. Bij de jongen zijn die goed zichtbaar, maar ze verdwijnen met den leeftijd. Sommige soorten krijgen nog twee- of driemaal tanden gedurende hun leven. Deze geatrophieerde tanden zal ik terug tot ontwikkeling brengen en de baleinen doen afsterven: ik zal geleidelijk de kleine schelpdiertjes door kleine waterschildpadjes vervangen. De kolonie is al in het meer geplaatst en ontwikkelt zich regelmatig, (Later zal ik de soort Cistudo Carolina in het water inburgeren). Ik heb ook de ceratodus secundus in het meer geplaatst. Dit is de dipneuste zoogenaamde ‘archaïsche visch’: hij beschikt over twee ademhalingsstelsels, één voor het water en één voor het landleven.

Stilaan zal de walvisch verplicht zijn schildpadden en grootere visschen te eten, voedsel dat zonder door de tanden verbrijzeld te worden, niet meer zal kunnen ingenomen worden. Derwijze zullen de afgestorven tanden zich opnieuw ontwikkelen.

In een verdere phase doen zich tegelijk twee processen voor, die tot één gevolg zullen leiden.

Langzamerhand droogt het meer verder uit. Er komen al langer hoe minder diepten voor. De ruimte water beperkt zich voortdurend.

Dit noopt de dieren die als voedsel dienen, schildpadden en ceratodusvisschen, naar het droge uit te wijken. De Cistudo Carolina wordt na haar dubbele evolutie van waterschildpad weer landschildpad. Met de ‘archaïsche visch’ gaat het niet minder gemakkelijk. Hun levensinrichting wijzigt zich en past zich aan op het landleven.

En ten slotte is de walvisch aangewezen om zijn voedsel te volgen waar het zich bevindt: het element land treedt tegenover zijn levensinrichting meer en meer op den voorgrond. Hij vervolgt de prooi al eens tot in de ondiepten.

In een verdere periode is het meer bijna volledig uitgedroogd. De waterdieren, die het voedsel uitmaken, zijn landdieren geworden. De walvisch heeft zich moeten aanpassen om op de oevers zijn prooi te zoeken. Zijn voorste ledematen, de zwemvinnen, hebben zich versterkt om den druk van het enorme lichaamsgewicht op den bodem door hun steun te helpen verlichten. Het is gekend dat gestrande walvisschen door indrukking van de borstkas sterven. Onze dieren hebben in de ondiepten en op den oever leeren leven. Ze moeten zich voortbewegen. Na de voorste ledematen hebben zich stilaan ook de achterste uit hun atrophie ontwikkeld.

De walvisch is terug een landdier geworden.

Het zal eeuwen duren....

***

Kekudjim, 501.835 na Christus

Londen-Oceanië.

Theems en mist en eiland verdwijnen in de diepte. Ons vliegtuigje stijgt tot het nog als een bijtje boven het bewolkte wereldje hangt te gonzen.

Oceaan, land, oceaan: we zijn er. Oceanië.

Dat was eenvoudig.

Maar Londen-Kekudjim.

Oeanië weet de piloot op zijn duimpje liggen. Maar in Oceanië Kekudjim? De geheime papieren van de 'Vereeniging' zeggen: een baai. Die er geen meer is. Een meer. Dat er geen meer is. En wat wel te zien is: bosschen, bosschen, bergen, bosschen.

De houten schuit van Windar weleer had tijd en traagheid genoeg om een plek als Kekudjim te vinden. Wij hebben wel tienmaal Oceanië rondgevlogen vooraleer we de plaats ontdekten.

De bosschen hebben stilaan den grijzen kogel van den uitgestorven vulkaan toegesnoerd. Het vroegere meer is nog een half geopend oog in het woud. Een verkwijnend watervlakje door het karige hoogtewater alleen gevoed.

Hoed af voor Windar! Wij hebben thans een hekel aan die fossiele zoologie. Maar de berekening en het vooruitzicht van dien man verslagen me.

De vroegere walvisschen zijn waarachtig viervoeters geworden. Zij loopen vrij rond op de oevers en in het bosch. Ik moet bekennen dat ik me niet zonder een sterke geleide binnen den muur durf begeven. We hebben het vertrouwen van de inboorlingen weten te winnen. Door hun eeuwenlange insluiting zijn ze de meest primitieve menschelijke gemeenschap gebleven, die wellicht ergens leeft. Ze hebben een godsdienstige vereering voor de dieren. Op het pleintje rondom het oorspronkelijke marmeren walvischbeeld dat op de achterpooten staat, hebben ze er in den loop der tijden verscheidene kleinere uit hout geplaatst. Het zijn beelden van viervoetige walvisschen die op voor- en achterpooten neer

staan. Ze hebben den kop opgericht naar de hooge middenfiguur van den rechtopstaanden walvisch. De overlevering die hun door de Bigoneau ingeblazen werd, zegt dat eens de goden-dieren zich alle rechtop zullen richten: dan zullen de roofvogels de lijken van hun afgestorvenen niet meer schenden. Dit vormt het dagelijksch betrachten van den clan. De kleine beelden moeten den rechtopstaanden walvisch aanschouwen om van hem te leeren hoe zij zich moeten oprichten. Tusschen de beelden voeren de inboorlingen ritueele dansen uit, waarbij zijzelf door beurtelings neerliggen en opstaan het symbool van hun smeekingen vertoonen.

De transportvliegtuigen hebben de kolonies nieuwe voedseldieren aangebracht, die we nu in het teeltoord moeten plaatsen: vetganzen, reuzehagedissen, casoars...

***

Kekudjim, 6.835 - Vlen Cyclus

Welk een slachting! Te midden van de rijzige bosschen een oord van stuiptrekkend leven. Twee groepen wezens: de eene, de monsterachtige vreters, de verslindende wal-dieren: geen honderdtal sterk waarschijnlijk. De andere: de opgevretene, de prooi, de honderdduizenden weerlooze offerdieren. De angstschreeuw baant zich als een roode stroom bloeds door de boschdiepte. Onder de kruinen rennen de monsters hun prooi achterna. Twintig meter lang slingert zich hun vette lijf tusschen de stammen. Alles vlucht en schreeuwt. De rauwe strijd om het leven siddert door de ijzig-kalme flora. De hooge kruinen staan hun mos-zwarte vleugels te spreiden en dekken de lillende misdaad af van het licht. Elke levensvezel heeft de natuur ter hulp geroepen. Elk wezen wil van den grond in de kruinen vluchten.

De wit-en-zwarte zwermen vetganzen hebben hun onbeholpen vleugelstompjes gemobiliseerd om zich weer tot de vlucht te leenen. De casoars hebben de regressieve ontwikkeling van hun ongebruikte vleugels omgewend en klapperen sterker met de bepluimde overblijfsels. Ze lichten zich bij het loopen reeds weer van den grond. De zware reuze-hagedis klimt steeds hooger en vlugger de boomen in: hij gaat zich naar het voorbeeld van zijn vliegende broeders ontwikkelen. Bij elk dier vecht elke levensvezel voor het behoud.

In de hooge kruinen zullen in de toekomst al deze wezens hun schuilplaats gevonden hebben. Alle gewone soorten heeft Windar, tijdens zijn leven nog, doen uitroeien door den brand.

Het gebeurt dat men de logge waldieren de voorste pooten reeds tegen een stam ziet oprichten en hulpeloos de kruin trachten te benaderen. De ronde poot klauwt in de ruimte. De dikke huid welt in de plooien van de gewrichten op...

Kekudjim, 16.835 - XIIe nieuwen Cyclus

In de nachtelijke holte van het hooge woud wachten we den morgen af. Om de waldieren te kunnen verrassen, moeten we ze bespieden in de vroege uren. Dan komen ze uit de boschdiepten naar het water om te drinken.

Ik ben wakker. De meeste inheemsche begeleiders zitten in het rond te slapen op hun gevlochten matten. Alleen Rahki waakt. Hij geeft me uitleg over de geluiden in het bosch.

Wonderlijk hoe het bosch geleidelijk in het licht ontwaakt.

Eerst is alles duister. Alleen de schreeuw van een papegaai links in de hoogte, of de sloffende vlucht van een reuzevleermuis uit den boschzoom rechts naar een tak achter ons, suggereert de ruimte onder de kruinen. Zij is dicht en zwaar, als met een vocht gevuld. Opeens bemerkt men dat die vloeistof een kleur schijnt te hebben. En als werd er ergens een ander vocht ingegoten dat scheikundig werkt en de kleur optoovert, zoo wordt de ruimte onvermoedbaar lichter. Blauwer. Groener misschien. De hoornen staan er reeds in als zuilen onder water. Ik denk dat het voldoende zou zijn van hard te schreeuwen om de ruimte sterker te doen kleuren. En terwijl ik het denk, zie ik reeds de tanden van Rahki glimmen en bij nader toekijken ook zijn donker haar, droog uit het opklarende licht gesneden. Een witte vogel valt ruischend uit een boom en zijn lange staart trekt een vonkende streep door het bosch. In de diepte van verdere kruinen klinken reeds eentonig herhaalde vogelkreten, floersig en hol. Dan breekt een scherpe schreeuw de opgehangen duisternis.

Beneden zitten de elf mannen in stilte rondom ons, als waren ze pas uit de aarde opgegroeid. Buiten den zoom broeit het licht in den kuil van het water. De speer van Rahki vat licht en wijst de hoogte van de stammen. We lijken korrels, neergehurkt aan den voet van de jarrah-boomen. De stammen vlieden naaktrecht boven ons naar de verwarde kruinen. Daarin wemelt en braakt het van stemmen en kleur. De takken hebben zich in de kruinen geteekend, de bladvorm aan de takken: daarin kringen, wippen, pijlen de ontwaakte vogels en krijschen en fluiten. De weelde bladerenpakken ruischt als de zware pluimen-lijven van de groote vogels zich verplaatsen.

Rakhi staat op, klein en slank met een langen hals. Hij wijst naar den waterkant, waar een kauri-boom zich afteekent, dik gezwollen als een flesch. Gaat één der wal-dieren verschijnen? Men hoort een takgeruisch en een bende krijschende casoars komt van ginder aangevlucht. Ik word koud. Achter de stammen verschijnt een donker blauw lichaam: langs heel de lengte van den stam opgericht. Een wal-dier! Het hooge lijf valt voorover, voorpooten en kop scheren van achter het kruinenscherm van de eerste oeverboomen, maken een loggen boog door de lucht en plonzen in het water...

***

De verslaggever, Mars Rough, de adjunkt-officier en de commandant raten in aandacht verzonken over de rollen geschrift, toen ze een onderbroken sein van de vooruitgeschoven verkenners ontvingen. Tevergeefs trachtten ze de verbinding te herstellen. De commandant werd razend van zenuwen, trok den helm in de oogen en beval vooruit te trekken. Het tankvoertuig gromde en schoof uit het bosch. Het nam de laagste zinking van den heuvelkam en stortte zich aan de andere zijde gejaagd naar beneden.

Toen meende Mars Rough boven het diep gebrom van de motors een verwijderd geluid waar te nemen als het harde kraken van kruinen. De commandant deed stoppen. In de verte kwamen de verkenners in wanorde terugggeloopen.

De arm van den adjunct strekte zich in hun richting en wees. De commandant en Mars Rough keken over de kruinen van het opheuvelend woud. Eén groene sprei van dekkende kruinen tot op een hoogte. In die groene roerloosheid een paar verre boomen die neerwuiven. Heele boomkruinen die zich neerwerpen en verdwijnen. Dichter bij nog enkele die wegzwaaien. En links daarvan nog andere. En nu op twee plaatsen rechts verdwijnen kruinen en laten gaten in de geschonden groene verte. Kijk! Mars Rough heeft donkerblauwe massa's zien bewegen: ze trokken een diepe gleuf door de kruinen. Zie nu! Boven op den hoogsten boschkam - waarachter die gloeinde straling - heft zich uit de boomen een gestalte: kop en pooten. Klauwend.

Het voertuig zet zich in het lage boschgedeelte. Een Muur? Ten einde het lage bosch steekt een muur in rotssteen op! De hinderpaal. Daarin gaapt een bres. Geopend door de artillerie. (Natuurlijk! sist de commandant).

De drie mannen zijn overstelpt. Ze durven niet gelooven wat hun ingegeven wordt.

Achter de bres schijnt zich een reusachtig bosch te vertoonen: jarrahs, kauri's, eucalyptussen, dubbel zoo hoog als hier.

De verkenners schreeuwen: Monsters! Uit den muur!....

De wal-dieren?

Mars Rough springt van het commandovoertuig en rent naar zijn bijzonderen sein wagen.

- Allo, allo, Londen? Interplanet News Chronicle? Hier bijzonder verslaggever, Mars Rough. Extra-communiqué: Windar-experiment ontdekt. Bijzonderheden volgen. Neem dadelijk op. Overleven misschien niet. Het neder-kraken van de kruinen nadert. De dieren komen in onze richting. Vele mannen vluchten. In de boomenmassa trekken zich de krakende gleuven die de monsters banen. Ik zie er op het oogenblik vijf boven uitsteken met den ijzigen blauwen kop en de verwoestende pooten. De diep ingesneden muil schijnt te lachen... Hier is er één vlakbij. Ik kan het alleen maar onder door het bosch zien. Het bovenlichaam is aan het zicht onttrokken door de kruinen. Tusschen de stammen dringt zich het logge glanzende onderlijf vooruit. Niet minder dik als de boomen zelf heffen zich en ploffen neder de beide levende zuilen van de pooten. Nog een tiental meter en het monster gaat uit het bosch verschijnen. De mannen die op post bleven

zijn met alle wapens in schietstelling. De commandant zou echter de dieren levend willen vangen. De monsters zijn nu uit het bosch gekomen en loopen over de stelling. Er wordt geschoten langs alle zijden. Verwarring. Paniek alom. Voertuigen worden omgestooten. Mannen worden verplet. De commandant... Ik moet de plaats verlaten: een dier komt op mij toe. Het experiment is schitterend gelukt. Grootste reportage aller tijden. Leve Windar. Hij was een Engelschman. God save the Bang...

Allo, Londen. Hier Mars Rough nogmaals.

De dieren zijn verder gerend. Heb zoo pas een tiental inboorlingen onder de kruinen gezien. Zonderling. Ik merkte hun hoofden niet. Maar ik vermoed nu: gegeven hun eeuwenlange insluiting binnen den hoogen muur; gegeven de primaire menschelijke nieuwsgierigheid. Gevolg: de evolutie van den hals om de hoogte van den muur te bereiken. Hier komen ze aan. Hun halzen reiken een manslengte boven hun schouders. Het zijn menschelijke giraffen geworden. Door Windar niet voorzien. God save the King.

October 1943.

W.J. ELSMAN

Paul van Ostaijen of beveiliging van het essentiele

POEZIE = woordkunst. Onder de vorm van deze mathematische equatie vatte Van Ostaijen zijn inzicht in de poëzie samen, hij die zich, allicht meer verheten dan van de Woestijne, steeds had toegelegd om tot het essentiële door te dringen van dat wonderbaar menselijk maakwerk, het gedicht.

Het is thans twintig jaar geleden dat hij, vooral in Gebruiksaanwijzing der Lyriek (1925-27), dergelijk inzicht propageerde, dertig jaar dat zijn eersteling Music-Hall (1916) verscheen, vijftig jaar dat hij, op 22 Februari 1896, werd geboren. Alles redenen te over om vooreerst te herinneren aan wat hij dan wel als het essentiële beschouwde en verder ook het lot te leren kennen dat zijn opvattingen, nu er weer een kwarteeuw overheen is gegaan, in de ontwikkeling van de Vlaamse poëzie hebben gehad. Want daar komt het voor de critiek toch op aan, dat ze, als en waar dat pas geeft, bij voortduring blijft herinneren aan wat het essentiële is, of aan wat ze er, critisch-esthetisch, voor aanhoudt. Trouwens, er zijn essentialia waar de op zijn minst goede dichter niet buiten kan en die heeft Van Ostaijen dan toch meesterlijk opgespoord en, hoe abstract soms ook, nuchter geformuleerd, in zijn beste werk zuiver tot hun recht laten komen.

Als Van Ostaijen vooropstelt, dat poëzie gelijk is aan 'woordkunst'[(1)], d.i. de kunst van het woord, dan doet hij daarmee niets anders dan de kern blootleggen van datgene waarom het, buiten wat ook, oorspronkelijk, tijdens het ontstaan van het gedicht en uiteindelijk gaat: nl. het maken van goede en, in de gunstigste omstandigheden, geniale verzen. Dat lijkt erg op een open deur inlopen. Het is echter, in het 'Vlaanderen-Atupal' van Van Ostaijen, het noodlot van sommige open deuren, dat die meer dan eens, en dan telkens weer, moeten worden ingelopen. Hij wist derhalve, beter dan wie ook, dat er 'zoveel begaafdheid' in Vlaanderen is, en 'zo weinig kennis'. Hij moet er de voornaamste oorzaak in ontdekt hebben van de 'lyriese inflatie', ten onzent, sedert 1916. Of het er nu alles zoveel beter op geworden is, dit is voor latere zorg.

Wat Van Ostaijen het 'woordkunstpositivisme' heeft genoemd, waarvoor hij steeds, als een fanatisch strijder, wiens fanatisme nog werd aangevuurd door de overtuiging dat er zo weinig 'vreugde' is te halen in de 'Vlaamse letteren', in de bres heeft gestaan, dit positivisme omvat een hele ars poëtica.

De dichtkunst beschouwde hij steeds 'van de taal uit', 'van op het standpunt der woordkunst dus'. Dit heeft op verre na niets te maken met een eenzijdig formalisme, waaraan zg. innerlijke factoren ten offer zouden vallen. Integendeel, meer dan het formeel opmaken van het gedicht, meer zelfs dan het zoeken naar

(1) Cf. P. Van Ostaijen, Krities Proza I, z. jt., ook Self-Defense, 1933.

het één maken van vorm en inhoud, beoogde hij ‘een lyries-intuïtieve omzetting van het kennis-theoretiese weten: dat ik naast de ervaring van het fenomeen boom ook mijn voorstelling van deze boom als fenomeen ervare’. Aldus deze expressionist avant la lettre.

De behoefte en de wil om, in het gedicht, de voorstelling als phenomeen te ervaren, - men geve zich precies rekenschap van de draagkracht van de woorden, - is, zowel algemeen esthetisch als op het beperkter gebied van de poëtiek, een sensualistische levens- en kunstbeschouwing loslaten en een intuïtief-spiritualistische richting uitgaan, die onbegrensde mogelijkheden biedt.

Een thema, meent Van Ostaijen, is lyrisch ‘nooit meer dan bloot-fenomenologies een verschijning’. Waar het echter, zuiver lyrisch, op aankomt is: 1. ‘de wijze zich het thema te denken’, de methode in de ‘voorstelling’, m.a.w. ‘het verlangen’ de dingen v o o r d e e e r s t e m a a l te zien; 2. het positief, zelfs ‘wetenschappelijk-methodies’ uitdrukken van dit denken, dit zich voorstellen, dit zien.

Aldus geformuleerd, heeft deze poëtische esthetiek meer weg van een formule, dan wel een levend iets. Zij omvat echter de kernproblemen van de lyriek in ruimst mogelijke zin: die van de ervaring en de uitdrukking.

Het ‘verlangen de dingen v o o r d e e e r s t e m a a l te zien’, eigenlijk het beginstadium van de ‘creatie’, - de ‘nieuwe goocheltoer’, - daarin bestaat oorspronkelijk de ervaring, het ‘in-het-gebeuren-vloeien’. Die ervaring of beleving is louter resultaat van de intuïtie, zodat het er vooral op aankomt te gehoorzamen aan de imperatieve wetten van die intuïtie: ‘De imperatief van de intuïtie (de imperatief, d.i. de onbereikbare grens, die nochtans als verschiet moet worden gesteld) zou kunnen luiden: dat uw individuëel beleven van het gebeuren zo weze dat deze uwe intuïtieve voorstelling van het gebeuren met het wereldgebeuren kortaf koïncidere’. Er is echter geen intuïtie zonder het zuiverend optreden, vanwege het bewustzijn, tegenover die elementen welke in bewustzijn en ook onderbewustzijn. de ‘personaliteit’ vormen, - ‘het bewustzijn bepaalt mede de baan der intuïtie’. Daarbij moet ook worden bedacht dat slechts de ‘massaal-conceptie’ van een kunstwerk intuïtief, d.i. visionnair kan zijn, en niet de ‘uitwerking’. Indien men, in dit verband, wetenschap en kunst met elkaar moest confronteren, zou men het, volgens Van Ostaijen, zo kunnen voorstellen, dat de ‘conceptie’ van een wetenschappelijk systeem, ‘vóór het uitbouwen daarvan, intuïtie is, d.i. niet-wetenschappelik gedemonstreerde waarheid’ en dat, daarbij vergeleken, ‘alle kunst, na het visioenaire beleven van het geheel, in haar uitwerking wetenschappelik-methodies is’. Wat tot de conclusie leidt dat intuïtie ‘steeds noodzakelik’ persoonlijk, individueel en elke voorstelling subjectief is. Ze betekent ‘het onderbewuste uitleven van dit menselik verlangen dat van het individuële terug naar het algemene wil’. Er volgt daaruit dat in laatste instantie het visionnair intuîtieve ‘anti-individualisties’ is, als men het op de keper beschouwt, een ‘natuurnoodzakelike’ strekking.

Met die ‘natuurnoodzakelijke’ strekking van het visionnair intuïtieve bij het concipiëren van ieder kunstwerk houden twee andere inzichten van Van Ostaijen verband: vooreerst het ‘streven naar ontindividualisering’ van alle grote moderne kunst, - gemeenschapskunst in de zuiverste betekenis van het woord, - verder dat poëzie de ‘laagste trap’ van de mystieke extase is. Het is dit laatste, dat onze aandacht gaande houdt.

De visionnair intuïtieve oorsprong, ook van de poëzie, houdt in dat de ‘voorwaarde’ van de lyriek ‘overgave aan de genade’ is. ‘Een gedicht geldt door de vonk uit het samenstoten der woorden en van deze vonk blijft geen spoor in het boek achter, tenzij men daarvoor zou nemen het wit tussen de woorden; alle inkt is te zvaar haar perifrase te verbeelden. Het betrekkelijke ontsluiert in het gedicht het volstrekte’, - aldus wordt, tengevolge van deze ‘ontsluierende kracht’ van het woord in het gedicht, ‘omspoeld door de genade’, buiten de ‘redelike rede’ of de ‘bewuste wil’ om, een w a a r h e i d ervaren en bekend gemaakt, aan gene zijde van de verstandelijke inhoud van het gedicht. En zo gaat het ook de mystiek, die is een ‘vervloeien’ van het ‘individuëel-omlijnde’ in wat Van Ostaijen noemt de ‘ether van de genade’.

Het komt er nu op aan de aard van dit ‘vervloeien’ nader te bepalen. En ook hier weer raken lyriek en mystiek elkaar op treffende wijze. Op dit stuk schrijft Van Ostaijen: ‘Evenals de ekstase heeft de poëzie eigenlijk niets to vertellen, buiten het uitzeggen van het vervuld-zijn-door-het-onzegbare. Zoals de ekstase slechts dit ene thema kent, dat is het schorsen van het dualistiese aanvoelen van God en de kreatuur, zo kent de dichterlike ziel alleen dit ene verlangen dat zij steeds wil uitdrukken, het vervuld-zijn door het in het transcendente boren van het woord. De ekstatieker en de dichter worden beide verteerd door gloed van binnen’. Uitdrukking van én lyrische ervaring én extase spruiten dus voort uit het streven tot overwinning van een tragische dualistische onverenigbaarheid: aan de ene kant ‘de wil naar uitdrukking’, aan de andere kant ‘de hopeloosheid van het uitdrukken’. Van Ostaijen verduidelijkt zelf: ‘Uit het heimwee naar een vaderland van het volmaakte weten en uit het besef om de ijdelheid van elk menselik pogen daarheen, uit deze dubbele oorzaak van verlangen en machteloosheid die wekster is van het gebed, spruit poëzie’. In de geest van Van Ostaijen bestaat juist daarin heel het mysterie van wat hij de ‘zuivere lyriek’ noemde.

Inderdaad. Waar Baudelaire het in 1883, Valéry in 1920, Brémond in 1926 over ‘poésie pure’ hadden en van de Woestijne, in 1927, over ‘vers pur’, daar heeft Van Ostaijen het, sedert 1922, over niets anders, - niets minder en niets meer, - dan ‘zuivere lyriek’ gehad. Dit wijst op een speciale ingesteldheid om het probleem te benaderen en te peilen. Overtuigd, dat er voor de dichter geen heil is buiten een bewust en strikt doorgevoerd ‘woordpositivisme’, buiten een lyriek die alleen maar ‘zichzelf’ en een gedicht dat alleen maar ‘zichzelf’ doel is, los van de lyricus, ver van de schepper, kon Van Ostaijen in de ‘vrije organismen’, die voor hem gedichten waren, slechts ‘lyrische werkelijkheid’, phenomenon als andere phenomenen zien. ‘Een gedicht is en legt niet

uit. Zoals een plant...' schreef hij gevat. Meer dan het 'poésie pure', zelfs meer dan het 'vers pur', interesseerde hem die 'lyriese bacil', die tot in zijn tijd zo weinig bestudeerd was geworden en slechts in de microcosmos van het organisch gegroeid gedicht tot leven kan gedijen en, met enige kans op welslagen, tastbaar worden geëxperimenteerd.

Onder welke omstandigheden en gehoorzamend aan welke lyrische 'inner-like wetmatigheid' komt nu die 'lyriese bacil' tot leven? Uit de 'lyriese emotie' zelf! De 'lyriese emotie' is het 'feitelike thema' van het gedicht, ze is eveneens de enige determinante van de technische expressie. En onder 'lyriese emotie' wordt hier noch de emotionele ontroering, noch de drang tot mededeelzaamheid van het gevoelsleven, evenmin de atmosfeer scheppende stemming of ook de behoefte tot opbiechten of belijden verstaan, doch eenvoudig de emotie verwekt door de verbale expressie, het zich uitdrukken in en door het woord. Poëzie, lyriek is gelijk aan 'woordkunst'!

En hier benaderen we meer en meer het probleem van de uitdrukking, dat eveneens, in de geest van Van Ostaijen uitsluitend, een taalkundig, technisch probleem is.

Uit voorgaande beschouwingen blijkt duidelijk dat er, volgens Van Ostaijen, 'geen inhoudspoëzie' bestaat, de lezer alleen maar het 'formele' wordt geboden en die lezer slechts 'van dit formele uit' kan concluderen: 'Naast het formele bestaat er in poëzie evenmin als in muziek een inhoud'. Om over de zg. relatieve of echte 'eerlikheid' van de dichter te kunnen oordelen hebben we alleen maar het rhythme tot onze beschikking, en ook dit rhythme resulteert uit het formeel 'gebodene': 'Men kere de medalje zo dikwels om als men daartoe lust heeft, een uitweg is er niet: direkt gegeven is alleen het formele en alleen langs de weg van het formele kan de hoorder het metafyziese bereiken'. En elders, - ik citeer uitvoerig, want dit is het enige middel om open deuren goéd in te lopen: 'Alleen langs het formele loopt der sterren baan. Alleen doordat de dichter zich bezighoudt een goed gedicht te schrijven, doordat hij streeft naar een zo zuiver mogelike oplossing van het probleem, dat door de lyriese ontroering werd gesteld, alleen daardoor bekomen zijn Objekten zulke valeurs dat zij ontsluierend werken als de dingen der natuur'. Een dichter, een mens onder de mensen, werkt, ik zeg goed w e r k t inderdaad niet in het luchtledige, - het komt er alleen maar op aan dit luchtledige te vullen. En daar is, steeds volgens Van Ostaijen, het woord als vorm, en het 'transcendente van het woord' als werkelijke inhoud, toe nodig.

Hij heeft de vraag zelf duidelijk gesteld: 'Wat bedoel ik met dat vervuld-zijn door het transcendente van het woord?' En het antwoord laat niet op zich wachten: noch de zin van het woord alléén, noch de klankwaarde alléen, doch de volle 'sonoriteit' van het woord, die slechts ontstaat uit het samengaan van zin én klankwaarde, het 'trillen' van die 'waarden' tot elkaar, het 'imponderabele dat in de spanning ligt tussen twee woorden, die door geen teken verbeeld, toch de essentiële trilling is'. Dat is het wat Van Ostaijen de 'resonans van

het woord in het onderbewustzijn' heeft genoemd, resonans die 'naar de oppervlakte te voeren' hem steeds de 'feitelijke lyriese taak' heeft toegeschenen, het doel van alle dichten. Het 'gevoelig-maken van de stof', de 'sensibilisering van het woord', dàt dient de 'metafysiese bekommernis' van de dichtkunst, deze kunst van het dichten, te zijn. En hier ontmoeten lyriek en mystiek elkaar weer op een gemeenschappelijk terrein, want: 'Ekstase en zuivere dichtkunst uit het onderbewuste ontmoeten zich in een mystiek der fenomenen' en 'een gedicht der zuivere lyriek draagt, zoals de uitdrukking van de ekstase, de kausaliteiten van zijn ontwikkeling in zich en uitsluitend in zich'. De 'verrukking' van lyriek en extase dragen hun doel 'in zich'! Is het dan te verwonderen, dat de goede dichter steeds streeft naar een gedicht zonder 'onderwerp', althans naar de 'volledige armoede van het onderwerp'? Immers, 'het onderwerp van het gedicht is het gedicht zelve'! En, om te concluderen: 'Het gedicht heeft geen subjekt, het is zelve subjekt. Niet de dichter is gewichtig, wel het gedicht. Het Ik blijft het hoogste goed, doch niet het Ik van de dichter, maar wel het Ik van het gedicht'. Daarbuiten is er, zelfs niet eens een kleine kans, voor 'zuivere lyriek', deze uiting der 'geboren leugenaars', die dichters heten. Want, hoe paradoxaal het ook moge lijken, hoe meer een dichter l i e g t, hoe meer trouwens alle kunstwerk zich verwijderd heeft van de mens als denkend en voelend wezen, hoe meer het kunstwerk, als kunstwerk, z u i v e r d e r zal blijken te zijn, wat niet betekent meer omvattend, meer algemeen- of ook individueel-menselijk. Gezelle is 'onze grootste dichter', meent Van Ostaijen: 'Hij is de dichter van de zuivere lyriek, die in een dynamiese, instinktieve, spontane poëzie bijna de totaliteit van de mysteriën der sensibiliteit uitdrukt'. 'Voor ons is Gezelle de dichter-fenomeen', en, wanneer Van Ostaijen dat zegt, dan denkt hij er bij... 'en niet van de Woestijne, niet het individualistisch, menselijk-sensueel, d.i. niet lyries sensibel; van-de-kleien-aarde-zijn van van de Woestijne'. Naar het 'voorbeeld van de grote meester Gezelle' heeft Van Ostaijen zich trouwens uiteindelijk gericht.

Aldus het essentiële dat Van Ostaijen als het 'sine qua non' van de 'zuivere lyriek' opvatte en verdedigde. En dat in een tijd, toen alle waarden, meer dan thans op kunstgebied, werden herzien en hij, gelukkig voor de ontwikkeling ten onzent van wat toch als een kostbare uiting van de menselijke geest wordt beschouwd, de poëzie, op zijn tijd kwam.

Als men deze inzichten, hoe onvolledig geargumenteerd ook, bestudeert, moet men wel het belang erkennen van het rooierswerk dat Van Ostaijen in zijn tijd heeft ondernomen. Hij kantte zich tegen alle rederijkerij, het ethische in de poëzie van Moens, de verkeerd begrepen gemeenschapskunst van de expressionistische humanitairen, de z.g. eeuwigheidslyriek van 'de heer Van de Voorde'. Hij hoedde zich voor stemminglyriek die hij als 'empirisme van de geest' verwierp en waarin hij een gevolg zag van het verwarren van 'gemoed met geest'. Hij zette zich schrap tegen wat hij het 'mateloos uitbuiten van het

élan' noemde bij Mussche, het hevig pathetische bij romantische expressionisten als Werfel en Kuyle, het vals plechtige en majestatische der Hollandse expressionistische epigonen, de 'superbia' van de andere Hollandse esthetiek, de 'puberteitsbegaafdheid' in de poëzie van Gijsen, het vrede nemen met de 'blote verklaring' van een gemoedstoestand, in de mening dat deze eenvoudige 'verklaring' of mededeling lyriek is. Hier kwam hij steeds op de avouerende belijdenispoëzie van van de Woestijne terecht, wiens verdiensten hij nochtans wist te erkennen: 'Zeker integendeel, zou ik niet een ogenblik daaraan kunnen twijfelen, onze principiële eisen ten trots, op de vraag wie op dit moment de sterkste is onder de Vlaamse dichters, te antwoorden: van de Woestijne, eilaas (merk dit e i l a a s ! M.R.)... om de eenvoudige reden dat... v.d.W. de enige Vlaamse dichter is in wiens werk wil en realisering zich tot op zo hoog punt harmonieus verhouden'. Dit belette hem nochtans niet te strijden voor het subjectieve, het visionnair-intuïtieve en tegen het persoonlijke, het persoonlijk pathetische, voor het lyrische, het formeel wetmatige, en tegen het oprechte, deze 'quantité négligeable', voor het vrij, organisch scheppen en tegen de 'hypertrofie van de ernst', voor het lyrisch essentiëel noodzakelijke en tegen de nabootsing van zichzelf en zijn eigen systeem. Waar hij ook lak aan had, was 'het gemoedelike standpunt der Europese superioriteit' en ook dat van die 'superioriteit', die werd teruggebracht op renaissancistische schoonheidsidealen. Hier ook kreeg dan 'de heer van de Voorde' weer de volle lading.

Wellicht meer systematisch nog dan in 'Gebruiksaanwijzing der Lyriek', heeft Van Ostaijen, deze expressionist die zich graag als een classicus van het expressionisme deed doorgaan, in 'Proeve van parallellen tussen moderne beeldende kunst en moderne dichtkunst'(1), een verschil aangelegd tussen het 'romantiese expressionisme' en het 'organiese expressionisme', waarvan hij voorzag dat men het eens het 'classieke expressionisme' zou noemen. Het eerste is 'patheties', meent hij, omdat het een 'uit het gevoel gekristalliseerde esthetiek' is; het tweede berust op louter 'sensibiliteit', schilderkundige in de schilderkunst, lyrische in de lyriek, en schakelt 'elk esoteries apriorisme' uit, in de eerste plaats die van het gevoel, de 'bonne-à-tout-faire'. 'Trouwens poëzie is subjektieve ervaring van objektieve wetmatigheid', - en die objectieve wetmatigheid kan niet groeien buiten een 'lyries-stijgende ontwikkeling van de idee of van de uitdrukking'. Wat beteekent, dat een gedicht zich in de eerste plaats formeel uit zichzelf ontwikkelt. In een gedicht van de organisch-expressionistische richting, waarin alles 'dynamies' en 'causaal' gedetermineerd is, is geen stuk 'verplaatsbaar'. En als er iets onbegrijkelijks in die gedichten ligt, dan is dit niet 'lyries-technies', maar 'psychies'. De 'zuivere lyriek' van de organische expressionistische richting kent slechts 'lyries-techniese' en geen 'psychiese' noodzakelijkheid tot dichten. Gezelle is, in dezen, als heel wat 'zuiverder' dan van de Woestijne te beschouwen, al bereikt hij niet altijd die

(1) Cf. 'Self-Defense,', blz. 53.

‘zuiverheid’, waar Van Ostaijen, als ‘organies expressionist’, steeds naar gestreefd heef, waarvoor hij fanatisch ijverde. Voorbeelden voor Van Ostaijen waren trouwens, buiten Gezelle, Cocteau, Apollinaire, August Stramm en Else Lasker-Schüler. Dichters naar zijn geest en hart: Marsman in Holland, Burssens in Vlaanderen.

In voorgaande bladzijden heb ik Van Ostaijen zelf vaker aan het woord gelaten dan me lief was. Ik ben echter de mening toegedaan dat, al moesten en kunnen we niet altijd met sommige van zijn apodictische criteria accoord gaan, - tot waar kan men, inderdaad, op het zo verscheiden, onvast en steeds wisselend gebied van de kunst met iemand accoord gaan? - het ogenblik gekomen is weer eens enkele poëtisch-esthetische ‘essentialia’ te belichten, die Van Ostaijen scherp heeft geformuleerd, op het eenzijdige af, en die thans, nu we weer opnieuw de rode draad van het dichten hebben opgenomen, worden vergeten, of genegeerd. Critiek heeft doorgaans maar weinig invloed op een geestelijke functie die, als de dichtkunst, zo zeer van de ganse mens afhangt, maar critiek heeft ook haar geweten en, - men veroorlove me dat ik Van Ostaijen eens te meer citeer: ‘elke kritiek die niet in het midden zal rukken de vraag naar de conceptie (la manière de penser les choses, zegt Cocteau) en naar de techniek, - wat voor 9/10 reeds een pleonasme, - zulke kritiek is nu meer dan ooit inhoudloos’. Wat thans, nu er weer buiten de echte ‘woordkunst’ om op los wordt gedicht, stof tot nadenken geeft en een kostbare aanwijzing is. Zulk critisch nastreven omvat trouwens een streven om, telkens weer, bij elk individueel geval, het hele probleem van het dichten, vàn de dichtende subjectiviteit uit, te beheersen.

Intusschen blijkt dat Van Ostaijen, in zijn tijd, met dergelijke critiek recht op het doel afging. De Vlaamse poëzie was reeds sedert een hele tijd in het straatje zonder eind van het verre Gezelle- en het nabije van de Woestijneepigonisme geraakt. Vlak vóór 1914, was het niveau zo laag gedaald dat men, in plaats van te dichten met woorden, men met gedachten, gevoelens, stemmingen dichtte, en het woord niet eens meer een organisch-lyrische functie in het gedicht uitoefende. Alle ‘lyries positivisme’ werd voorbijgezien, men had er niet eens enig benul van, de ‘mythiese verhouding tussen de betekenis en de klank’ was iets waarvan men het bestaan niet scheen te vermoeden. Van subjectieve affectering en associatieve kracht, het gedicht als ‘opzet’ en ‘intensivering van de tijd’ had men, sedert de eerste critische opstellen van van de Woestijne, niet meer, of niet opnieuw horen spreken. Van de Woestijne had er op gewezen dat dichterschap tot de biologie van sommige geesten behoort, doch men had hem allicht niet eens begrepen. Het werd tijd en, met de definitieve ontwikkeling van het expressionisme, de enige kans, om tegen alles wat niet tot het functioneel organische van het gedicht behoorde, een stem te doen opgaan.

Die stem is Van Ostaijen geweest. Hij gaf zich rekenschap van de toestand. Hij gaf zich zo duidelijk rekenschap van die toestand dat hij, tot in zijn eenzijdig-

heid, - een eenzijdigheid, waarvan hij zich omwille van de zaak, beveiliging van het essentiele, bewust was, - nooit onrechtvaardig is opgetreden. Waar hij hard was, was hij dit, omdat hij het essentiële voor ogen zag, en ook, - wellicht nog iets kostbaarders in elk apart geval, - hoe het a n d e r s had k u n n e n zijn. Zijn critiek was nochtans wetenschappelijk, technisch ingesteld, hij voelde zich als recensent verplicht de anderen te begrijpen 'zoals ze zijn', en niet zoals hij ze hebben wou. Dit niet willen hebben sloot in zijn geest het a n d e r s k u n n e n zijn niet uit. Hij streefde trouwens, als organisch expressionist, naar een 'zuivere lyriek', die hij haast zelf als behorende tot het rijk der onmogelijkheden beschouwde: 'Iedereen klopt zoals hij kan. Maar op het kloppen aan de poort van het eeuwige komt het aan. Alleen dit heeft waarde'. En met dit 'eeuwige' bedoelde hij het pythisch ontsluierende van alle 'zuivere lyriek'.

Er is, vooral in zijn tijd, rond Van Ostaijen een 'legende van doctrinairisme en ongenaakbaarheid' ontstaan. Hij vond het geval, ook dat van Du Perron en Burssens, - de 'on-serieuze escouade', - tegenover Moens, Gijsen, Mussche, Van den Wijngaert, Van den Oever, - de 'poëties-ontwortelden' - hopeloos, maar niet troosteloos. Ik stel me zo voor dat hij, indien hij er nog had mogen zijn, niet meer aldus zou hebben gesproken en, ten overstaan van de ontwikkeling die de Vlaamse poëzie, sedert zijn dood in 1928, heeft afgelegd, zou hebben gezegd: troosteloos, maar wellicht niet hopeloos.

Inderdaad... Hebben de jongeren, die rond die tijd aan het woord zijn gekomen, de stem van Van Ostaijen gehoord? In het algemeen wel gehoord, maar in het bijzonder niet begrepen. Heeft hij dan op de verdere evolutie van de poëzie ten onzent geen invloed gehad? Zeer weinig. Zijn stem is die 'des roependen in de woestijn' geweest en hij heeft zich voor een groot deel vergist, toen hij voorzag, dat de Vlaamse literaire traditie de 'Gezelliaanse' zou zijn, de 'enige ware', waarbij hij zelf aansloot. Heeft deze 'grootste ruziemaker' onder ons dan in een land van analfabeten geleefd? Men zou het menen, indien daar niet de verkwikkende woorden van van de Woestijne waren, die zich, enkele maanden vóór zijn dood, over zijn jonge tegenstander volledig uitsprak: 'Ik voel mij als een zwarte harde kern, maar tusschen twee polen van licht die niet dooven zullen, en die mij steeds zullen blijven verwarmen. Die bakens zijn, - ik heb er niet veel gekend in mijn leven als deze, althans weinige waarvan ik zooveel rechtstreeks ontving, - die twee bakens zijn, op mijn zestiende jaar Willem Kloos, op mijn één en vijftigste Paul van Ostaijen... Van Ostaijen is de laatste groote vreugde geweest in mijn jongste literaire leven: zij blijft stralen in mij'. En dit, hoofdzakelijk, omdat Van Ostaijen de enige was, die zijn 'functie als dichter' tegenover van de Woestijne wist te vervullen: 'hij vermocht het, op mij-zelf over te brengen wat hij-zelf als diepere, zij het meest-troebele ontroering had ondergaan bij het samenstellen van zijn gedicht'.

'Ik blijf hem dankbaar', - schrijft van de Woestijne.

Dergelijke dankbaarheid is, vooralsnog, van de jongeren in Vlaanderen niet te verwachten. Want, men kent Van Ostaijen niet meer, althans men kent hem

niet genoeg meer. Men b e z i t hem niet... Men b e z i t Gezelle evenmin... Zou het echter, een ijdele hoop blijken te zijn, over het werk van Van Ostaijen heen, weer eens bij Gezelle, deze 'allerklaarste bron', te zien aansluiten, al was het maar om te lezen wat de k u n s t van het d i c h t e n is? Ik ben er van overtuigd dat, zelfs van de Woestijne, die wellicht meer zou voelen voor 'poëzie = levenskunst' dan wel 'poëzie = woordkunst', dit streven zeer zou toejuichen. Immers, levenskunst of woordkunst, er blijft toch nog altijd de kunst, d e d i c h t k u n s t.

M. RUTTEN

Gaston Burssens als prozaist

VELE jaren hebben wij in de meening verkeerd, dat Gaston Burssens van Antwerpen was, uit Antwerpen m o e s t zijn, vermits Paul van Ostaijen daar vandaan kwam, tot we op zekeren dag dank zij een of andere bloemlezing of almanak voor ons zelf ontdekten, dat zijn wieg te Dendermonde heeft gestaan: Dendermonde, de stad die in de jongste eeuw aan ons land niet alleen een schildersschool, maar ook en vooral het hoogste percentage rederijkers heeft geschonken. Deze 'ontdekking' bracht hem in onzen geest wat dichter bij Gent, maar daarom nog niet dichter bij Wies Moens, al hebben zij beiden in 1918 celverzen geschreven en barricadenpoëzie opgetimmerd. Neen, Gaston Burssens bleek ons toen reeds, ten tijde van die Dendermondsche verrassing, al zoo ver verwijderd van Moens als Sint-Gillis-Brussel het steeds van Sint-Gillis-Dendermonde zal zijn.

Het gaat hier vandaag enkel over den prozaschrijver Burssens (Gaston, niet Amaat), die ter gelegenheid van zijn halve-eeuwfeest zijn vriend Eug. de Bock en diens uitgeverij 'De Sikkel' bereid vond, het meest 'klassieke'(en we veronderstellen: ook het deftigste en voortreffelijkste) gedeelte van 'Fabula Rasa' te publiceeren: een werk, waarvan we vandaag dus het o f f i c i e e l e deel krijgen, en later, hopen we, het Museum voor Viaamsche letterkunde de niet voor 1946-ooren en -gewetens geschikte rest. Aldus wordt Gaston Burssens dit jaar met dezelfde maat gemeten, waarmede een lustrum tevoren de vijftigjarige Richard Minne door zijn even goede vrienden Herreman en Roelants werd bedacht. Zulks verwondert ons niet; want voor ons is Gaston Burssens altijd de R. Minne van het Van Ostaijenkamp geweest, al moet het ons eerlijkheidshalve van 't hart dat 'In den Zoeten Inval' ónze 'Piano' is en wij graag Burssens' 'Piano' als Van Ostaijen's 'Zoeten Inval' in het andere kamp laten. We hebben het nu trouwens niet over den dichter, die l o s v a n Va n O s t a i j e n sindsdien heel wat anders presteerde en dien we bij gelegenheid graag recht zullen laten wedervaren.

In 'Fabula Rasa' komt G.B. ons voor als een bruisende persoonlijkheid, door allerlei levensomstandigheden geknot en gehinderd, die de geweldige hoeveelheid door hemzelf en anderen gedwarsboomde vitaliteit als een destructieve kracht op de hem vijandige wereld wil loslaten, doch evenwel reeds te wijs (en te grijs?) werd om zijn impulsen ten uitvoer te brengen en achter een min of meer kunstmatigen mist van luchthartige, spottende onverschilligheid zijn grimmigen wrok verbergt. De meest onthutsende mystificatie als een noodzakelijke camouflage. De dolk ('tabula rasa') wordt door een fluweelen handschoen ('fabula rasa') gestreeld. Aan den drang naar vernietiging geeft Burssens niet toe; integendeel, hij remt thans zelf. En dat het hier een gestadige oefening betreft, bewijst dit 'dagboek' genoeg, aangezien het fragmenten bevat, geschreven tusschen 1925 en 1943.

'Het is dus mijn recht met de waarheid een loopje te nemen', verkondigt Gaston Burssens. Evenals met den lezer, die op evenwicht en duidelijkheid is

gesteld en gewoon is, den schijn voor werkelijkheid te nemen. G.B. verplicht ons het masker, dat hij voor eigen gelaat houdt, af te rukken. Een zekere categorie lezers, voor wie hij niet schrijft (de verhaaltjeslezers en de liefhebbers van de pap-in-den-mond-methode), zullen zich laten afschrikken door zijn extravagante losheid en daar waar zij zijn werk begrijpen, het niet ‘mooi’ vinden; zij, die achter het masker den mensch Burssens vinden en in de mozaïek van bont gevarieerde levensindrukken, fabels, ideeën en anecdoten, die ‘Fabula Rasa’ is, de eenheid ontdekken, zullen dit dagboek hebben beluisterd als de lange alleenspraak van iemand, wien het lot verplicht burger te zijn en wiens verlangen het is daarmee te breken.

Juist zooals Richard Minne en andere ‘humoristen’ bouwt Gaston Burssens zijn luchtige, comische constructies (net kaartenhuisjes zoo klein) op een basis, een ondergrond van levensontgoocheling en -bitterheid. Achter elke ‘burgerlijkĕ’ geste raadt men de ‘heroïsche’ artistennatuur. Bij voorkeur neemt Burssens zijn toevlucht tot de logica van het absurde. Wien hij haat of misprijst, diens methodes en beheptheden bootst hij na, om het des te grondiger te kunnen verachten. Het brani-achtig hanteeren van gevaarlijke woorden- en ideeënspringstof, het bewuste ge- en misbruik van allerlei conventioneele taalvormen en ‘gekke’ associaties, het logisch redeneeren met absurde denkbeelden, zijn zonderlinge en ontstellende rederijkerijtjes, dit alles en nog veel meer beoefent Gaston Burssens als een soort van weerwraakoefening op leven, mensch en maatschappij.

Met ‘Fabula Rasa’ heeft Gaston Burssens zich vrijgevochten uit de door Van Ostaijen uitgedachte Burssens-legende, zich nu en dan in eigen gedaante vertoond, om zich daarna meestal achter eigen mystificatie schuil te houden. Maar voor de kenners is deze tweede eclipseering een doorzichtig maneuver, waarachter zij Gaston Burssens' zuivere gestalte thans beter kunnen raden.

Ook dit dagboek draagt al de kenmerken, eigen aan de periode, waarin het werd geschreven: meer afbrekend dan opbouwend, meer negatief dan positief, meer verbrokkelend dan vormgevend. De liefde tot het nieuwe is er in groote mate in aanwezig; maar de haat tegen het oude slorpt nog het grootste deel van de levens- en scheppingskracht op. Veel van wat wij in de prozastukjes van Gaston Burssens waardeeren, kunnen wij in James Joyce's ‘Ulysses’ in volle expansie bewonderen. Al deze kleine beekjes werden bij den genialen Ier een machtigen stroom.

Wij durven de hoop koesteren, dat Gaston Burssens, die jong van geest is gebleven, in dezen constructieven tijd de figuur moge scheppen van een Vlaming, die van 1915 tot 1930 wou vernietigen, en van 1930 tot nu weer aan het opbouwen ging. Het moet daarom precies geen Jood uit Antwerpen wezen in plaats van uit Dublin, en het is niet noodzakelijk dat Homeros er weer wordt bijgesleurd.

Jan SCHEPENS

Fabula rasa

Over de invloed van de taart op de ziel

Zielen zijn eeuwig. God schept niet de zielen. Hij wekt ze enkel uit het-in-Hem-verzonken-zijn, uit de schone slaap van het niet-zijnde-zijn, en plaatst ze kortstondig over in de wereld, in een milieu dat tot de werkelijkheid is wat bij de banketbakker de uit een taart gesneden driehoek is tot de taart zelf. En God geeft aan de dingen de waan mee dat de driehoek de ganse taart is.

Over de invloed van het atheisme op de atoombom

Nadat de mens de atoombom had uitgevonden zeide God-de-Vader: 'Van dit ogenblik af bekommer ik mij niet meer om de mensen.'

Zo ontstond het atheïsme. Er bestaat echter geen atheïsme. Wat bestaat is alleen: God-de-Vader die zich niet meer om de mensen bekommert.

En dit deed Hij nadat de mens de atoombom had uitgevonden.

Het is echter begrijpelijk dat de mensen, van hun relatieve hoek uit, die noedzakelijk anthropomorphisch is, deze toestand in hun waanwijsheid a t h e ï s m e noemen.

De philosophische les

Bij Descartes gekomen zegt de professor met een gewichtige stem en een kuchje: 'Een ogenblik, Mijne Heren.' De student Grotejans lacht. 'Waarom lacht u, mijnheer Grotejans?' - 'Ik lach, dus ik b e n ', antwoordt hij. - 'Lach dan niet zo luid', zegt de professor, 'dan zoudt u ten minste wat bescheidener zijn, dit is op een bescheiden wijze z i j n ! '

What is in a name

Toen ik student te Gent was, noemden de studenten mij nu eens Karel de Zwijger, al heet ik niet Karel, en dan weer Willem de Stoute, al heet ik niet Willem. Ik heb nooit de pittigheid noch de aardigheid van mijn bijnamen gesnapt, tot vóór enkele dagen, toen ik een sinds ettelijke jaren niet meer geziene vriend, een ex-gandavensis, ontmoette. Hij begroette mij met: 'Dag Karel!' en nam afscheid met: 'Adieu, Willem!' Ik stond aan de grond genageld, zó dat ik mij op dit ogenblik nog altijd afvraag of ik Karel dan wel Willem heet.

'Ach kom, Jozef', zegt mijn vrouw, 'breek je hoofd niet met zulke malligheid. Je weet immers wel dat je Sokrates heet.'

Het kind en het konijn

Wie met het Volk solt, zal door het Volk vergaan.

Voor deze oeroude wijsheid kan niet genoeg worden gepropageerd.

Dat de Volkskunstenaars op hun hoede wezen! Hebben wij niet reeds de Volksscholen, de Volksapotheken, de Volksvergiftigers, de Volksspelen, de Volksbibliotheken, de Volksbakkerijen, de Volksconcerten, de Volksrestaurants, de Volkspissijnen, de Volksverhuizingen, de Volksvertegenwoordigers, de- Volks

misleiders, de Volksvoordrachten, de Volksslagerijen, de Volkscommissarissen, de Volksvoorlichters, de Volkswoningen, de Volksbedriegers, de Volksbanken, de Volksdieven, de Volksgebruiken, de Volksgodsdiensten, de Volksdagbladen, de Volksalmanakken, de Volksschouwburgen, de Volkslegenden, de Volkspartijen, de Volksgemakken, de Volksparken? En er is zowaar nog het Café De Volksvriend.

Men mag gerust beweren dat de Volksgedachte met de dag Volk wint.

'Ja maar', zegt de minister van Volksgezondheid, tegen Volksinflatie is het maltusianisme nog niet het aangewezen middel'.

'En toch', roept de Volkstribuun op de Volksmeeting uit, 'wij Volkskinderen zijn geen konijnen!'

Het is waaratje waar, Volkskinderen zijn geen konijnen.

Over de geestigheid van de geest

Er bestaat voor mij geen enkele ontspanningsfactor die mij beter mijn zorgen kan doen vergeten dan een lange rit met mijn wagen tegen 70/80 km. per uur.

Ik vertel het aan mevr. M., die mij lachend antwoordt: 'Ik vergeet het best mijn zorgen, quand je fais l'amour à du 80 à l'heure!'(O goede Nederlandse taal, waar is uw galant vocabulaire?) Ik kan niet anders dan meelachen.

Maar mevr. K. die ons gesprek heeft bijgewoond, zegt me, als we alleen zijn: 'Ik kan het antwoord van mevr. M., absoluut niet geestig vinden. Ik vind er niet de minste pointe in. Het is, van haar kant, doodgewone aanstellerij. Ik ken haar, ook in de intiemste intimiteit'.

Het is waar, l'esprit s'en va, Mādame!

Uit mijn dagboek

5 April. - 9 u.

Vandaag C. ontmoet. Hij klaagde mij zijn nood. Zijn vrouw schijnt hem bedrogen te hebben. Hij had alweer zijn koddig bolhoedje op. Ik zei hem: 'Er staat toch geschreven dat al wie een bolhoed draagt cocu moet zijn.' Hij begreep mij niet en keek mij met grote ogen aan, waardoor zijn bolhoedje nog kleiner werd. Er kwam een pastoor voorbij. Het bolhoedje ging de hoogte in. Ik zag uit een rond voorhoofd twee kleine stralenbundels licht schieten. Als de pastoor voorbij was, zat het bolhoedje weer op zijn plaats.

Zo wordt een domper op het licht gezet!

12 u.

De vrouw van C. heeft mij getelefoneerd. Zij klaagde over de jaloersheid van haar man. Ik heb haar haar gedrag verweten. Ze reageerde alleen met: '... zijn bolhoedje!'

Mijn besluit van daarstraks: 'Zo wordt een domper op het licht gezet', moet ik beslist herzien. 'Zo schijnt het licht in de duisternis', zal beter zijn.

Gaston BURSSENS

[Gedichten]

Damme

De lage huizen
schuiven hun rode daken
dichter
om de plompe toren heen
in de straten
zijn de koeien meester
en de schapen
kuikens
lopen verloren
in 't gras:

Zó zijn de middeleeuwen
in Vlaanderen blijven staan:

In 't ENGELTJE alleen
leeft Uilenspiegel nog voort.

Langs de vaart
wacht
met wijdopen armen
de witte molen
op Don Quichotte
die de slapenden
zal wakker schudden

Geen vrolijke meisjeslach
doorklaart hier de dood
en zo traag
zinkt de stervende dag
over de moeë stad
dat de vreemdeling
bang
dit nekropool te ontheiligen
stil
naar de kim wijkt
waar
boven 't kanaal
en 'n dubbele rij bomen
onder goudhoge hemel
punten
de torens
van 't levend verleden
hoog.

In de kano...

In de kano
hebben onze hoofden
zich stil
naar elkander gebogen
als de bomen over de vaart

'n Stille zwaan heeft ons aangestaard
en we hebben beiden
beschaamd
onze paddels gegrepen
en onze ontroering
weggeroeid.

Gioconda smile

Wat achter die glimlach schuilt
zal niemand ooit te weten komen
wat achter die ogen schuilt
evenmin
noch achter die mond
of dat hoge voorhoofd:

't Draagt in zich
't zwijgend antwoord
van de sfinx:

Dat de dwazen nooit weten zullen
wat de wijzen glimlachen doet.

Brugge

Vuile kantgevels
zijn traag
in 't water gegleden
als wilden ze zich ontdoen
van hun eeuwenoud fatsoen
als wilden ze vrolijker lijken
schoner en jonger
bij dit eerste stralen
van de lentezon.

A.F. GESCHIER

[Gedichten]

Leer mij uw lied

Leer mij uw lied, o God der nachten,
O God van tijd en eeuwigheid,
Hoe weet Ge m' in Uw dalen wachten,
Als Eva naast den man gevleid.

Een Eva met ontloken leden,
Gebonden aan Uw eindloosheid,
Die liever dan in Uw gebeden
Zich in Uw aardschen tuin vermeit.

Leer mij Uw lied, ik wil het zingen,
Dan word ik trilling aan Uw mond,
Dan word ik huiver in de kringen,
Waarmee ik hel en hemel vond.

Leer mij Uw lied voor man en aarde,
Ontvangenis en ruchtbaarheid...
Maar geef de ziel, die langs U waarde,
Toen heel de Schepping werd gewijd.

Ik ben uw bruid

Ik ben uw bruid, o grond en wolken,
O licht en wind en zonnebrand.
O zee, ik wentel in uw kolken,
Ik ben het water en het land.

Ik zing mijn lied, hoort gij het deinen,
Het kent noch tijd noch horizont,
Het rilt in d'echo der ravijnen
En reikt waar God zijn hemel vond.

Ik ben uw bruid... draag m' in uw handen
En pulver mij in allen wind;
Dan word ik weer aan nieuwe randen
Het leven dat in dood begint.

Julia TULKENS

[Gedichten]

Halfslachtigheid

In elke leugen leeft een deel van waarheid.
Mijn dwaze ziel, wat zocht gij dan
naar diepste kernen van de klaarste klaarheid?

Zoek maar niet verder na zovele jaren van
begoocheling... In opgesmukte zinnen,
waarvan wij zelf de leegheid niet verstaan,
trachten w'elkander en de mensen te beminnen
tot zelfs ons bleek gebeente is vergaan.

In elke leugen leeft een deel van waarheid.
Niets is volkomen donker en niets zonneklaar -
er is alleen halfslachtigheid
zoo eindloos waar en zwaar.

Reik mij uwe handen

Tóch... Reik mij uwe handen in vergeven...
Ik weet: gij hebt het veel te kwaad met mij -
Ik kan zo weinig vreugde geven,
de illusiejaren zijn voorbij.

Vergeef mij al die ongewilde tranen,
waardoor uw nachten arm en moeilijk zijn -
Vergeef mij al de ongestilde wanen,
die onuitroeibaar met mijn hart verweven zijn.

En leg uw lieve hand op mijn gesloten ogen
ten teken van vergiffenis -
zo voeden wij de wonderschone logen
dat ook het grootst verdriet herstelbaar is.

Eugenie BOEYE

Fransche letteren
Een surrealistisch dichter: Jacques Prevert

WIE, enkele weken geleden, in 'Le Littéraire', het letterkundig bijblad van 'Le Figaro', de enquête van Paul Guth bij de Fransche jongeren van de verschillende, grootere en kleinere, hoogere scholen gelezen heeft, zal waarschijnlijk niet weinig verrast zijn geweest door de geestdriftige uitlatingen van de leerlingen der Ecole Normale Supérieure - van al de universitaire middens in Frankrijk wellicht het meest intellectueele - over Jacques Prévert, hun afgod, naar hun meening de grootste Fransche dichter van dezen tijd (al wensch ik deze misschien al te absolute uitspraak voor hun rekening te laten). Of zelfs de naam van Prévert - ten minste als dichter, want zeer beroemd is hij, hier en elders, om zijn scenarii en filmdialogen, vooral sedert 'Les Enfants du Paradis' - in ons land doorgedrongen is, mag in twijfel worden getrokken. Maar ook in Frankrijk is zijn werk in den regel weinig bekend[(1)], om de eenvoudige reden, dat tot vóór een paar maanden het oeuvre van Prévert, rechts en links in enkele tijdschriften verspreid, nu en dan in een cabaret of voor de radio voorgedragen, door de ingewijden gretig gecopieerd en, bijna sluiksgewijs, van hand tot hand overgeleverd, niet in het bereik van den gewonen lezer, den boekenkooper lag. Men heeft op 'Paroles'[(2)] moeten wachten, Prévert's eerste boek, waarin de meeste zijner gedichten gebundeld zijn geworden, om de geestdrift zijner partisanen op de proef te stellen. Kort daarna is verschenen 'Le cheval de trois', met gedichten van 'Jacques Prévert et deux de ses amis', dertien van Prévert zelf, dertien van André Verdet en dertien van André Virel[(3)]. 't Is in samenwerking weer met André Verdet, dat daarna nog het licht heeft gezien de bundel 'Histoires', bestaande uit dertig gedichten van Jacques Prévert en dertig van zijn meest getrouwen discipel[(4)].

Jacques Prévert behoort tot de tweede ploeg surrealistische schrijvers, zij die zich rond de beweging zijn komen scharen, toen de eenheid van het cenakel reeds leelijk in het gedrang was gebracht en op de orthodoxe beginselen van de heldhaftige periode ruimschoots afbreuk gepleegd. Maar zijn korte omgang met de baanbrekers der dóór en dóór stoutmoedige beweging is voor hem van heel groot belang geweest. Van het surrealisme heeft hij den stimuleerenden invloed ondergaan, zonder te bezwijken aan wat in de leer al te systematisch was. Zijn aangeboren gaven van fijngevoeligheid en soberheid, fantasie en ironie heeft hij er aan gescherpt, zonder meer dan noodig over te nemen van het wel eens opge-

(1) In zijn 'Histoire du Surréalisme' heeft zelfs Maurice Nadeau Prévert amper vermeld en voorzeker niets beseft van dezes beteekenis voor de verdere ontwikkeling van de surrealistische beweging, van wat ik het neo-surrealisme zou willen heeten.
(2) Collection Le Calligraphe, Editions du Point du Jour, Paris, 1946.
(3) Le Portulan, Edition France-Empire 1946.
(4) Edition du Pré aux Clercs, 1946.

schroefde en soms kunstmatig hooggestemde of anders van het al te toevallige, het al te willekeurige, het al te automatische van deze poëzie. En in plaats van te ontaarden tot een onbenullig en opgeblazen epigoon van de grooten der school, - in de eerste plaats dient onder hen Paul Eluard vermeld, m.i. de voortreffelijkste dichter van zijn generatie, - heeft hij in stilte zijn bescheiden maar zeer oorspronkelijk talent ontwikkeld, tot het is uitgegroeid tot de uiterst persoonlijke kunst, die we in de drie pas verschenen bundels bewonderen, waar we het neosurrealisme onder een heel onverwacht aspect leeren waardeeren: het volksche, het speelsche, het sentimenteele. Kortom, hij is te rekenen tot die 'ontvluchten' uit de surrealistische groep - zooals daar ook zijn Julien Gracq (dóór en dóór verschillend van Prévert) en Raymond Queneau (daarentegen sterk met hem verwant), twee van de meest eigenaardige onder de jongere Fransche romanschrijvers. - die nog juist te gelegener tijd in aanraking met André Breton zijn gekomen, veel van hem hebben geleerd, maar zich aan zijn voogdij hebben weten te onttrekken, tot ze hem op den duur, soms niet zonder kabaal, den rug hebben toegekeerd, weigerend zich aan een formule te laten binden, zich aan een school-sche tucht te onderwerpen.

Wat Prévert angstvallig vermijdt, is die plechtigheid en die statigheid, in zekeren zin die grootsprakerigheid, waaraan, ongewild, enkele surrealistische dichters van de eerste ploeg zich in hun raaskallende bezetenheid hebben bezondigd, en in dezelfde mate die snullerigheid, die stamelende primariteit, die geveinsde argeloosheid, waarvan enkele minder begaafden zich niet hebben kunnen ontdoen. Derhalve blijft hij geheel en al vreemd aan het hermetische, het omsluierde, daardoor vaak het raadselachtige en het uiterst lyrisch-subjectieve, welke de surrealistische poëzie eigen zijn. Zijn kunst heeft hij vernieuwd en verjongd door naar het volkslied te grijpen, zoodat zijn gedichten iets vertoonen van den eenvoud, de losheid de raakheid en de kernachtigheid van de romance. We treffen bij hem ook veel meer fantasie aan dan bij zijn metaphysischer aangelegde strijdgenooten, meer gemoedelijkheid, zelfs meer sentimentaliteit en vooral meer humor.

In de eerste plaats heeft Prévert, en ruimschoots, baat gevonden bij de surrealistische opvatting van 'les mots en liberté', bij al die spelen en goochelarijen, al die proefnemingen en oefeningen, welke zoo rijk aan verrassingen bleken te zijn, toen de eerste surrealistische dichters zich op den weg der 'ongerijmde' woordassociaties waagden. De woorden hebben nog een andere, misschien diepere beteekenis dan de ideologische, en de combinaties welke men er mede tot stand kan brengen, wanneer ze tot volzinnen worden aaneengereid, of tot verzen samengevoegd, bezitten een heel anderen zin dan den zuiver redelijke, verwekken nog een heel andere reactie dan de louter morphologische: om te beginnen een auditieve en een visueele uitwerking, waaruit, op hun beurt, nieuwe voorstellingen ontstaan, soms heel gekke, vaak heel geheimzinnige, beide enkel in schijn toevallig; daarna ook nog een soort van bezweringskracht, waardoor uit onverwachte woordkoppelingen ook onvoorziene gedachten- en gevoels-

verbindingen opwellen. Men kan dus met woorden spelen, met woorden goochelen, een kunstwerk scheppen door middel van woorden-zonder meer. Dit genot heeft Prévert zich niet ontzegd. Bewuster, maar tevens spontaner dan zijn voorgangers van de surrealistische school, ook lustiger en onbevanger, heeft hij veel teruggevonden van de weelde van het woord, de sierlijkheid van het woord, de komiek en de dramatiek van het woord-als-zoodanig, zooals enkele schrijvers van de Renaissance en den Barok het hem hadden voorgedaan. Wie van ‘grootsche’ of ‘diepzinnige’ dichtkunst houdt, van ‘constructieve’ prosodie zal door Prévert's opvatting van de poëzie als woordspel niet slechts teleurgesteld, doch, naar ik vrees, vaak geërgerd worden.

Er tuimelen hier watervallen van woorden neer, het eene woord het andere medeslepend, met flikkerende schijnen en donkere schaduwen, bellen en schuim. Al gaande, de eene woordassociatie, de eene gedachtenassociatie, de eene gevoelsassociatie en vele andere oproepend, en al deze in onderling verband er weer allerlei andere verwekkend, worden litanieën van woorden en beelden, indrukken en overwegingen aaneengeregen, welke vanzelf tot allerlei verrassingen aanleiding geven, in een zonderlinge atmosfeer van weemoed en spot, gevoeligheid en satire. En in dien overvloed worden de meest vulgaire en grove bewoordingen naast de zeldzaamste en subtielste te pas gebracht, meestal niet enkel met een in hooge mate comisch effect, maar dikwijls ook met een verreikende emotie gepaard.

Luister even naar de variaties op het thema ‘pluie de plumes, plumes de pluie’ in het gedicht ‘Les oiseaux du souci’[(1)]:

Pluie de plumes plumes de pluie
Celle qui vous aimait n'est plus
Que me voulez-vous oiseaux
Plumes de pluie pluie de plumes
Depuis que tu n'es plus je ne sais plus
Je ne sais plus où j'en suis
Pluie de plumes plumes de pluie
Je ne sais plus que faire
Suaire de pluie pluie de suée
Est-ce possible que jamais plus
Plumes de suie... allez ouste dehors hirondelles
Quittez vos nids... Hein? Quoi? Ce n'est pas la saison de voyage?
Je m'en moque sortez de cette chambre hirondelles du matin
Hirondelles du soir partez... Où? Hein? Alors restez
C'est moi qui m'en irai [peu partout
Plumes de suie sure de plumes je m'en irai nulle part en puis un
Restez ici oiseaux du désespoir
Restez ici... Faites comme chez vous.

(1) Al de citaten in dit artikel zijn aan ‘Paroles’ ontleend.

Nog typischer misschien is de improvisatie op de bekende, bijna spreekwoordelijke uitdrukkingen: ‘monts et merveilles’ en ‘vents et marées’. Zie wat Prévert er in zijn gedicht ‘Sables mouvants’ van terecht brengt:

> Démons et merveilles
> vents et marées
> au loin déja la mer s'est retirée
> et toi
> comme une algue doucement caressée par le vent
> dans les sables du lit tu remues en rêvant
> démons et merveilles
> vents et marées
> au loin déja la mer s'est retirée
> mais dans tes yeux entr'ouverts
> deux petites vagues sont restées
> vents et marées
> deux petites vagues pour me noyer.

Nu ontgaat het me niet hoe gevaarlijk dit spel is, welken hoogen graad van zelfvertrouwen en zelfzekerheid, van kiesche fijnzinnigheid en onfeilbaren smaak een dichter dient te bezitten om zulke melopeeën aan te durven. Voor hem komt 't er, van meet af aan, op aan het juiste woord te vinden, het eenig treffende, het eenig vruchtbare. Zooniet zal hij lichtelijk in flauwe cabaret-geestigheid of in kinderachtige onnoozelheid vervallen, in ulevelletjes-sentimentalisme en -scherts. Doch evenals de meeste surrealistische dichters, in den regel stylisten van eersten rang, is ook Prévert volkomen meester over zijn taal, beheerscht hij de door hem ontketende klanken en beelden, dan zelfs wanneer hij er door overmand schijnt te zijn. In wat op eerste zicht op overdaad gelijkt en naar koddigheid zweemt, weet hij kieskeurig maat te houden en een onvermoeide dichterlijkheid en zelfs veel diepzinnigheid en ontroering te leggen. De buitengewone rijkdom, welke, oppervlakkig beschouwd, enkel uit roes en opwinding schijnt te zijn ontstaan, wordt steeds heel bewust en feitelijk zuinig aangewend; vooral tegen een mogelijk teveel aan schilderachtigheid en leukheid, tegen overgevoeligheid is de schrijver angstvallig op zijn hoede. En van al de uiterst gewone, bij voorkeur banale uitdrukkingen, ontstellend van eenvoud, soms een tikje naief, zooals in kinderrijmpjes en volksdeuntjes, waarop hij voortdurend beroep doet, wordt nooit een verkeerd gebruik gemaakt. Op heel dien stortvloed van woorden, welke achteloos en luk raak neergepend lijken te zijn, op het toeval af, wordt een heel waakzame controle uitgeoefend; met beleid gekozen, staat het volksche woord, de platte, vaak ‘onkiesche’ uitdrukking naast de meest verfijnde, het gemeenplaatselijk gezegde naast de vernuftige vondst. We hebben hier te doen met een meesterwerk van woordkunst en prosodische techniek. Juist omdat deze poëzie zoo heel gewoon doet, enkel van alledaagsche, zelfs vulgaire woorden gebruik maakt, nergens toegeeft aan eenig poëtisch jargon, maar niettemin zoo keurig en

raakzeker is gesteld, treft ze zoo bizonder en zet ze zich direct in het geheugen vast, doet ze dikwijls aan als een lied, dat door den lezer instinctief geneuried wordt. Vandaar ook een deel van den levendigen bijval, welke, zelfs in niet- literaire kringen, bij voorkeur Prévert's als wijsjes aandoende gedichten te beurt is gevallen.

Nochtans zouden we jegens den dichter van ‘Paroles’ onrecht plegen, indien we alleen op het fijnstemmige en het geestige, het ironische of het aandoenlijke van zijn kunst wezen. Want hier komt vaak een humor aan den dag, welke tot parodie overslaat, een spot welke zich tot bijtende satire weet te verheffen, een sentimentaliteit en een weemoed, welke te gepasten tijde in wrange levenssmart en in heftig verzet overgaan. Ik vraag me af of sedert Jehan Rictus' ‘Soliloques du pauvre’ een ander Fransch dichter in zijn werk een even onvervalscht volkschen geest en een even zuiver humanen inslag heeft gelegd, of er een is, die onze maatschappij met even veel stoutmoedigheid heeft aangeklaagd, en dartelend als een clown, maar op een haar mikkend, zijn vervloekingen en verwenschingen even pijlrecht in het doelwit heeft gedreven.

Hier raken we een ander punt van de surrealistische leer aan, dat Prévert zich ten nutte heeft gemaakt. Wat we bij dezen van den huize uit optimistischen dichter - en die zich niet schaamt zijn levensvreugde, al is deze nooit onvermengd, den vrijen teugel te laten, - uit zijn omgang met de surrealistische baanbrekers terugvinden, is die onverschrokken zin voor verzet, die verbeten opstandigheid, welke tot de hoofdkenmerken van een ook op sociaal en politiek gebied als een revolutionnaire daad op touw gezette en als zoodanig door dik en dun doorgedreven beweging mogen gerekend worden.

Een verdere typische eigenschap van Prévert's kunst, een dezer welke hij eveneens aan zijn tijdelijk contact met het surrealisme te danken heeft, en welke op heel de leer en de gedraging van de school een eigenaardigen stempel drukt, ligt in den geest van ontkenning tegenover de werkelijkheid, tegenover het banale, het traditioneele of conventioneele, het suffe, de poëzie zijnde ex definitione een uiting van hartstochtelijke geïnspireerdheid, van drift en geweld, van zeldzaamheid en ongewoonheid. Weshalve het surrealisme geen gesmader vijand heeft gekend dan de ‘brave’ kunst, welke zich aan de realiteit laat verslaven of welke zich bij alledaagschheid van geest en gevoel, bij gewoonte en sleur, bij regel en wet neerlegt. De dichter dient de wereld waarin hij leeft en die binnen het direct bereik van zijn zintuigen ligt, eerst te ontbinden, ten einde beter in staat te zijn haar naderhand naar eigen zin weer op te bouwen, uit zijn gedachte, uit zijn verbeelding, uit zijn ontroering, terzelfdertijd bewust en onbewust.

In een zijner gedichten heeft Prévert deze opvatting in een ietwat onthutsend beeld verwoord: de heusche kunstenaar smijt de telloor aan stukken, waarop het af te beelden object prijkt, om daarna met de scherven er van een nieuw voorwerp te scheppen, dat uit de telloor, de dagelijks geziene telloor, ontstaan, meer dan een telloor is: een door zijn nieuwigheid aantrekkelijk element van spel en poëzie.

In dit gedicht roemt hij Picasso's destructieve en constructieve kunst, welke zich niet met den schijn tevreden stelt, maar naar den kern tast, vergeleken met deze van den aan de realiteit verslaafden schilder, die zich afslooft om het bloote voorwerp na te bootsen. Bijv. dien appel op die telloor:

> Sur une assiette bien ronde en porcelaine réelle,
> une pomme pose.

Niet lang duurt het of de schilder van de werkelijkheid wordt, tegen wil en dank, overrompeld door al de afgeleide beelden, welke aan het voorwerp appel, en dank zij Prévert's buitelende gedachten-associaties ook aan het concept appel vastgeknoopt, zijn arbeid doelloos maken:

> le peintre de la réalité
> commence à réaliser
> que toutes les apparences de la pomme sont contre lui
> et comme le malheureux indigent
> Comme le pauvre nécessiteux qui se trouve soudain à la merci
> de n'importe quelle association bienfaisante et charitable
> et redoutable de bienfaisance de charité et de redoutabilité
> le malheureux peintre de la réalité
> se trouve soudain alors être la triste proie
> d'une innombrable foule d'associations d'idéés
> et la pomme en tournant évoque le pommier
> le Paradis terrestre et Eve et puis Adam
> l'arrosoir 1'espalier Parmentier l'escalier
> le Canada les Hespérides la Normandie la Reinette et l'Api
> le serpent du Jeu de Paume le serment du Jus de Pomme
> et le péché originel
> et les origines de l'art
> et la Suisse avec Guillaume Tell
> et même Isaac Newton
> plusieurs fois primé à l'Exposition de la Gravitation Universelle
> et le peintre étourdi perd de vue son modèle
> et s'endort.

Op datzelfde oogenblik komt Picasso voorbij, naar gewoonte met een onbevangen oog en een jeugdig frisschen geest door het leven en de wereld slenterend:

> quelle idéé de peindre une pomme
> dit Picasso
> et Picasso mange la pomme
> et la pomme lui dit merci
> et Picasso casse 1'assiette
> et s'en va en souriant

Op hetzelfde oogenblik ontwaakt de andere schilder, de realist, voor zijn onvoltooid doek:

> et le peintre arraché à ses songes
> comme une dent
> se retrouve tont seul devant sa toile inachevée
> avec au beau milieu de sa vaiselle brisée
> les terrifiants pépins de la réalité.

Liefst zal in het surrealistisch kunstwerk het mysterieuse, in zekeren zin het mythische of het magische niet ontbreken, noch zelfs het vreemdsoortige, het schrikaanjagende, het huiveringwekkende. Nog minder het felle, het bitsige (er is meer sarcasme dan ironie en vooral humor mede gemoeid). Profetie, is het tevens aanklacht, hoon en vloek (waarbij we nooit uit het oog zullen verliezen, ik leg er nadruk op, dat het surrealisme in de eerste plaats een revolutionnaire beweging heeft willen zijn).

Bij Prévert volstaat één enkel woord om ons achter den lach heel de wrangheid van het leven te laten voelen. In voorgaand citaat - nochtans ontleend aan een van de meest fantasistische gedichten van ‘Paroles’ - is een epitheet als ‘terrifiants’, vóór ‘pépins de la réalité’ geplaatst, voldoende om ons even aan de angstwekkende geheimzinnigheid van wat achter den schijn der dingen ligt te herinneren.

Maar in ‘Paroles’ komen talrijke gedichten voor, waarin veel uitdrukkelijker achter het koddige en het boertige ook het tragische, naast het gemoedelijke ook het fel-bijtende en het verketterende, naast het sentimenteel-teedere ook het schrijnend-pathetische schuil gaat, wanneer de schrijver er zich niet langer mede tevreden stelt te schertsen en min of meer cynisch te ironiseeren, maar waarin hij met wilde vaart zijn schallende aanklacht naar het hoofd van God en de menschen slingert, sart en tiert naar hartelust.

Typisch in dit opzicht zijn vooral de twee oudere en tevens langere gedichten van Prévert, ‘Tentative de description d'un diner de têtes à Paris-France’ (1931, 15 bladzijden), en ‘La crosse en l'air’, (1936, 37 ‘bladzijden’), zinverbijsterende pamfletten van ongemeene heftigheid, waarin de anti-religieuze, antikapitalistische, anti-militaristische overtuiging van den dichter ((men denkt soms aan de uit denzelfden tijd dagteekenende, verguizende surrealistische film van Bunuel, ‘Le chien andalou’), aanzwelt tot een apocalyptischen zang van verontwaardiging en woede, van smaad en heiligschennis, van drang naar vrijheid, van gekwetste menschenliefde en teleurgesteld geluksverlangen.

Zoo ontdekken we in Prévert steeds een dubbelen mensch. Aan den eenen kant, den droomer, den charmeur, die in leuke, beminnelijke verzen, met ingetogen subtiliteit, de liefde bezingt, haar vreugde en haar smart, haar kortstondige illusie, zooals zulks o.m. het geval is in gedichten als ‘Rue de Seine’, ‘Cet amour’, ‘Pour toi mon amour’, ‘Pour faire le portret d'un oiseau’, ‘Le

miroir brisé', 'La rue de Buci', enz., of den spotter, den fantast, die in gedichten rijk aan dwaasheid, heel en al guitigheid en spel, zich tot de grappigste grillen leent, met een sprookjesachtige stemming door den humor heen, zooals o.m. in 'Chanson des escargots qui vont à l'enterrement', 'La pêche à la baleine', 'L'orgue de Barbarie', 'L'école des beaux-arts', enz. Maar aan den anderen kant, den strijder, den pamflettist, den dichter met machtig sociaal besef, woest omdat er zooveel valschheid, zooveel onrecht heerscht, zooveel smart, lijden en armoede, in een wereld die met een beetje goeden wil zoo aangenaam zou kunnen zijn voor iedereen, tot welken dichtader o.m. te rekenen zijn, benevens de twee aangehaalde langere gedichten, kortere als 'Chanson dans le sang', 'Premier jour', 'L'effort humain', e.a.

Nog een ander bestandeeld van deze kunst - en dat, sedert vele jaren, door den Dichter (met hoofdletter) uit de hoogte bekeken, haast uit de poëzie verdwenen was - dient daarbij terloops in het licht gesteld: het verhalende, ja zelfs het anecdotische. Dit komt vooral in 'Histoires' tot uiting, in welken dichtbundel ons inderdaad allerlei geschiedenisjes op rijm worden geboden, leuke of pakkende beschouwingen over het een of ander voorval uit het bestaan van Prévert's helden of uit 's dichters eigen leven, in bonte verscheidenheid.

Eveneens wat den vorm betreft, treedt in deze gedichten een groote verscheidenheid aan den dag. Er zijn verzen uit één woord en verzen uit vier, vijf regels; verzen die fluisteren en verzen die bulderen; verzen van een bijna primitieven eenvoud en schier kinderlijke argeloosheid en verzen van uiterst geraffineerden sier, niet altijd volkomen ontdaan van een tikje preciositeit of gezochtheid.

Alles te samen genomen, verschijnt voor ons een zeer veelzijdige dichter die, ontvankelijker dan menig ander, gansch het leven in zijn eindelooze verscheidenheid, met al zijn tegenstrijdigheden, in de facetten van zijn tooverspiegel opvangt.

En zoo vele vreemdsoortige gestalten, engelachtige en duivelachtige ondereen, libertijnsch-bekoorlijke meisjes en schurftig-angstwekkende vagebonden, poëten en moordenaars, armen en rijken, hulploozen en machtigen, bedriegers en bedrogenen, in een weidschen stoet, in deze nieuwerwetsche commedia dell' arte opdoemen, in een wereld vol gevaar, rijk aan absurditeit en leelijkheid, leugen en machtsmisbruik, komt nochtans Prévert ons in hoofdzaak voor als een zeer gevoelig mensch, die, voorzeker niet blind voor de tragi-comedie van het bestaan, en bij gelegenheid zich niet ontziende met rauwe eerlijkheid allen de les te spellen, die het verdienen, desondanks in de eerste plaats een en al liefde is. Die liefde, overal breekt ze in zijn gedichten door, niet alleen in zijn eigenlijke minnedichten, deze waarin hij kortswijl hartelijk een beminde vrouw bezingt, en in enkele andere, waarin hij, op lichteren toon, met vervoering over de dieren, inz. over de vogels, of over de bloemen en planten, de sterren, enz., spreekt, maar vooral in de smartelijke, de imprecatorische, waarin hij vol afschuw een wereld van boeven en schelmen aan de kaak stelt, den Paus naast Hitler, Mussolini of Franco, den generaal naast den rechter, den bankier naast den priester (reeds wees ik op het verwoed anti-clericalisme en het even gespitst atheïsme van dezen schrijver, nog feller dan

zijn anti-militarisme of zijn anti-kapitalisme), daarbij gedreven door zijn zucht naar het absolute: de absolute goedheid, eerlijkheid, rechtvaardigheid, enz., welke hij, nooit volledig ontgoocheld, noch ontmoedigd, voortgaat te zoeken, achter al het walgelijke en afstootelijke, in een wereld waarvan hij, met even veel intensiteit, naast al die wanstaltigheid en dat verderf, ook de verborgen schoonheid, den geheimen toover ontdekt en tracht aan te toonen, zooals 't den surrealistischen schrijver betaamt. Met dit gevolg, dat, ofschoon in Prévert's werk veel harde woorden klinken, de teederheid den boventoon heeft.

Voor een verstokten optimist als hij, die niet beter zou wenschen dan al de menschen in zijn hart te dragen, blijft de liefde de eenige uitkomst. Voorzeker hangt soms een donkere nacht over deze wereld, maar ondoordringbaar is de duisternis nooit; achter de wolken raden we de sterren, die heel hoog aan den hemel flonkeren; door den nacht breekt reeds de nakende dageraad door. En wanneer de dichter er in slaagt even de ellende van het leven te vergeten, dan gaat zijn hart open en dan schrijft hij verzen van een stille innigheid, een schroomvolle teederheid, zooals er weinig geschapen zijn geworden, waarin soms iets van den terzelfdertijd romantischen en cynischen weemoed van Guilaume Apollinaire's onvergeetelijke gedichten natrilt, iets ook van Heinrich Heine's smartelijke en ironische ontgoocheling, maar tevens iets van dezes niet te stillen zucht naar teederheid, dezes discrete ontroering voor een schamel geluk.

Een kunst van en voor onzen tijd, sterk in het teeken van de actualiteit, een enkelen keer wel wat modieus, maar desondanks van eeuwige wijsheid doordrongen; een luchtige, schijnbaar eenvoudige, zelfs losbollige, maar daarom niet minder diepgaande kunst van scherts en spot, terzelfdertijd schuchter en schaamteloos, gevoelig en bitsig, een over alles heenglijdende kunst, noch zwaartillend, noch zwaarwichtig, nooit nadrukkelijk of uitvoerig, die niet wenscht alles ineens te zeggen, zooals zulks bij praatzieke dichters het geval is, maar die veel te raden overlaat, waarbij meestal op aanvulling door den fijnzinnigen lezer wordt gerekend; een kunst wars van alle rethoriek, gevoed door frissche ondergrondsche bronnen; een kunst wemelend van zinspelingen, die als een vuulpijl voorbijschieten, maar zich niettemin in het geheugen prenten, en in het hart.

André DE RIDDER

Van den hak op den tak

Sparta, helaas!

Een sportblad kondigde met blokletters aan dat er dit seizoen 40.000.000 (veertig millioen) fr. zullen te verdienen zijn voor onze ‘coureurs’. Op één namiddag is er zelfs voor 500.000 fr. prijzen en premiën te betwisten. Gelukkig maar, dat dit grof geld niet door den Staat werd toegeworpen. Ondanks Gutt zijn er Maecenassen genoeg om de wielersport te bevorderen. Wij krijgen nog steeds den indruk dat wij in Sparta leven en dat de weg naar Athene maar niet te vinden is. - R.

Versnipperde aandacht

Een (cultureel) weekblad stelt er nog prijs op, om uit te pakken met een vervolgroman. Is het niet jammer dat de auteur er zoo slecht mee gediend wordt? Wij zouden precies willen weten door hoevelen die vervolgroman wordt gelezen. Indien het aantal vrij aanzienlijk is, dan vinden wij het jammer dat er onder dit publiek zooveel verhaaltjeslezers moeten zijn. Want... hoe kan de geest van een roman behoorlijk worden begrepen wanneer men er elke week slechts een vijftigste van voorgeschoteld krijgt? En al die breuken tot een geheel getal bewaren en aaneenlijmen is al te veel geëischt van onze zorgzaamheid en geduld.

Distels

1. Soms vragen wij ons af, waarom de critici er niet toe komen, punten te geven zooals de schoolmeesters. De lui, die van de literatuur een sport willen maken, zouden aldus onbetwistbaar kunnen uitmaken, wie er de kampioenstrui heeft verdiend of.. gewonnen. Dit kan eenvoudig berekend worden door den grootsten gemeenen deeler te zoeken. Maar men zou Herreman op het hart moeten drukken, aan sommigen niet meer dan tien op tien te geven, anders zou zijn favoriet al te gemakkelijk winnen.

2. Steeds is er strijd geweest tusschen de ouderen en de jongeren. Nu ook ofschoon het minder zichtbaar is dan vroeger. Beweren dat de ouderen vreezen, van hun voetstuk geworpen te worden, ware kwetsend. - R.

Roerende eensgezindheid

- Heb je gelezen, Winderyckx, hoe je in een wit blaadje bent uitgekleed geworden?

- En heb jij gezien, Hinderyckx, hoe een zwart blaadje je ook niet spaarde?

- Ja, dat komt er van, respectievelijk op een wit, zwart blaadje te staan, spraken beiden door elkaar heen.

- Wit en zwart = grijs, zei H., en grijs maakt me mistroostig.

- Stoor er je niet aan, antwoordde W., de man van het laatste woord, witte, zwarte, gele, blauwe, roode, groene, oranje, bruine en roze druksels vliegen toch

alle broederlijk samen op dezelfde mestvaalt, die Prondelmarkt heet en waarin de jonge zoekers van een volgend geslacht gretig hun neusje zullen steken...

- Waar is de tijd, zuchtte H., dat wij ter Gentsche Vrijdagmarkt met het onze in de ontelbare papierfossielen snuffelden, welke de negentiende eeuw ons achterliet!

- Voortsnuffelen, voortdoen! beval Winderyckx. - Js.

Verkrachte woorden

- Hinderyckx, ik heb daar juist vanwege een tijdschrift het verzoek ontvangen om een vragenlijst over jou in te vullen. Die menschen verlangen te weten, hoe jij je gedragen hebt en gedraagt als 'schooljongen, student, officier, leeraar, vriend, intieme vriend, dichter, romancier en tooneelschrijver'. Noch min noch meer!

- O, ik word rood als een meisje dat nog rood kan worden. Winderyckx, je mag daar niet op antwoorden.

- Wensch jij het misschien zèlf in te vullen?

- -Natuurlijk niet; maar waarom zeg je dat zóó?

- Omdat ze een onderscheid maken tusschen 'vriend' en 'intieme vriend'.

- Misschien weten ze nog niet goed, wat een vriend beteekent. Vrienden, dat gaat nog, zooveel als je wil; maar een vriend: zoek dien maar, als je niet Hinderyckx of Winderyckx heet.

Winderyckx voelde zich in zijn element, en begon te declameeren: 'Beste vriend, zei de patroon tot den bediende, het is uw laatste week'. 'Kameraad A. heeft kameraad B. naar Siberië verbannen'. 'Gezel X heeft gezel Z. een voetje gelicht'. 'De heer 1 heeft den heer 2 voor rotte visch uitgescholden'.

- Woorden zijn als muntstukken; zij slijten door veelvuldig dagelijksch gebruik. En meer dan een bedrieger wil je een valsch stuk in de hand stoppen voor een goed.

- Precies dezelfde, die het woord vriend op de lippen had.

- Het woord vriend werd zoodanig verkracht, dat men het met een adjectiefje meent te kunnen opfrisschen, oordeelde de gematigde Hinderyckx.

- En men bereikt er hetzelfde effect mede als met een laagje poeder op het aangezicht van een oud scharminkel, besloot de krasse en weinig academische Winderyckx. - Js.

Herinnering als inspiratiebron

Een schrijver moet zijn personages en aldus zichzelf op afstand bekijken. Niets is zoo ontroerend en waarachtig als de herinnering met een vleugje fantasie. Daarom raad ik aan veel te beleven om zich veel te herinneren: vaak te verhuizen en van werkkring te veranderen, onverbiddelijk vrienden en geliefden vaarwel te zeggen. Doch hierop is onze samenleving niet afgestemd (Struggle for life en conventie!) Zoo wordt een schrijver een onmogelijk mensch in een onmogelijke samenleving. - R.

Dilemma

Moest men mij de vraag stellen: ‘Wat’ verkiest ge: ‘Roem of geluk?’, ik zou antwoorden: ‘Het geluk’. Niet lang nadien zou ik er aan toevoegen: ‘Het geluk in den roem’. Doch ik zou een schaterlach hooren en een verwijt! - R.

Des dichters plaats is op de aarde

Dikwijls werd ik door mijn huisgenooten naar de maan verwenscht. Ben ik dan zoo'n onhebbelijk mensch? Ik ben slechts een dichter of ik meen het te zijn. Die verwensching doet mij eigenlijk niets, toch wèl. Die verwensching wordt mijn wensch. Maar nu vraag ik mij af waarover ik op de maan, van alle aardsche lasten bevrijd, zou kunnen dichten? - R.

Prospectussen

Gisteren had ik nogmaals pret aan het prospectus voor een dichtbundel. Een jonge dichter had natuurlijk al het goede dat over hem geschreven of gezegd was ‘gebloemleesd’. Doch kan men het den jongeman kwalijk nemen wanneer ouderen met naam ende faam zich nog steeds op recensieknipsels beroemen? Ik heb echter medelijden met sommige recensenten. Wat te zeggen van een knipsel uit een recensie over een eerbiedwaardig man als Boutens: ‘Op zijn gemak te genieten’?

Bij gelegenheid zorg ik voor een origineel prospectus. Ik citeer uitsluitend het slechte over mijn werk en mijn uitgever stel ik gerust. Op de prospectussen laat ik in kapitalen drukken: ‘Lezer, overtuig U, goede waar misprijst zichzelf!’.

Het huwelijk

Velen sluiten hun roman af bij het huwelijk van hun helden. Ware het niet beter hiermede hun roman te beginnen? - R.

Ou sont les neiges d'antan?

De deftige burgers Hinderyckx en Winderyckx vertelden over hun litteraire jeugdzonden, toen ze zich nog met Don Juan-allures tooiden.

- Stel je voor, biechtte H. op, dat ik eens het volgende heb geschreven: ‘aan alle vrouwen - en ik heb er veel bemind’...

- Troost je, zei W., ik heb me ook in die jaren van onthouding aan verbeeldingsorgieën overgegeven. Uit mijn pen is het volgende gevloeid: ‘Ik, die bij dozijnen de vrouwen had gekend’...

- En ik durfde met moeite naar één enkele opzien. Nu ik er dozijnen heb ontmoet, zou ik zelfs van de mijne niet durven beweren, dat ik ze kèn.

- Ja, op dien leeftijd kent men de vrouwen zooals men zijn lessen kent: zéér oppervlakkig! - Js.

Woord vooraf bij een studie

‘Ik ga over alles spreken’. (Democrites).

NA den dood van Beatrice zocht Dante rust in het filosofeeren. Zoo helt op middelbaren leeftijd elke niet afgestorven geest tot meditatie over. De duurbare jeugddroomen zijn verzwonden, hart en geest zoeken een nieuwe orde voor concentratie op rijp werk zonder krachtverspilling. Voorbij de tijd van geluk zoeken navibus atque quadrigis, met schip en wagen.

‘Groote’ en ‘nieuwe’ gedachten, dikke woorden vindt de lezer in dit boek niet. Schrijver heeft te dikwijls vastgesteld dat zij slechts ventosa loquacitas philosophorum waren, die vóór al de andere wind lossen wanneer men, na de schoollesjes te hebben verleerd, onderzoekend in de blazen begint te prikken.

Nieuwe gedachten schijnen doorgaans maar nieuw door eenigen tijd vergeten te zijn geweest. ‘Tout est dit depuis deux mille ans qu'il y a des hommes qui pensent’, zegt La Bruyère. Voor deze nieuwe gedachten pleit dat zij terugkeeren, maar ertegen dat zij vergeten werden, want het werkelijk essentieele wordt niet vergeten.

Oorspronkelijk denkt men doorgaans door iets of zichzelf te forceeren en altijd op kosten van de exactheid.

Wat de dikke woorden betreft, schrijver meent dat het zelfs in scheppende literatuur slechts aankomt op zoo eenvoudig, persoonlijk en nauwkeurig mogelijk schrijven, hoe zou hij dan zijn stem forceeren waar hij niets anders dan eenige persoonlijke opvattingen van algemeenen aard wil resumeeren en op punt stellen. Hij meent met Schopenhauer dat niets gemakkelijker is dan zoo schrijven dat niemand het verstaat, niets moedlijker dan eenvoudig schrijven en natuurlijk.

Dit geldt in het bijzonder voor de algemeene objecten van het eenzaam gepeins. Speculatieve en exacte wetenschappen laten zich nog vrij precies formuleeren, maar de wijde vanzelfsprekendheden, waarover de mensch zijn leven lang mijmert, zijn verbazend wars van heldere woorden op papier. ‘Je ne puis expliquer mon fond’, bekende de nochtans niet gecompliceerde Fénélon, ‘il m'échappe, il me parait changer a toute heure. Je ne saurais guère rien dire qui ne me paraisse faux un moment après’.

Deze onze scherpste en tegelijk vaagste gepeinzen, onze trouwste gezellen van wieg tot graf, gelijken op het spreekwoord, de waarheid in formule ne varietur: het tegenovergestelde ervan is ook waar. Immers haast en spoed is zelden goed, maar ook zelden slecht. Rust roest, maar ze vernieuwt ook. En de jongen piepen zoo de ouden zongen, maar eigenlijk piepen ze nooit zoo.

Is men er eindelijk in geslaagd zijn algemeene mijmeringen fideel te formuleeren, dan loopt men achteraf een gruwelijke teleurstelling op. Het geschrevene dat zooveel werk en zorg heeft gekost ziet er ontstellend banaal en overbodig uit. Men heeft slechts uitgesproken de gemeenplaatsen van iedereen. Meer dan op

alle ander werk past op dit de boutade van Rimbaud: Wat heeft men aan boeken wanneer men een hoofd heeft dat alle boeken vervangt.

Dan volgt een nog vreemder vaststelling. Met die banaliteiten en halve waarheden, die muizenissen van elk menschengemoed heeft de schrijver het gevoel zich intiemer dan ooit verraden te hebben, dat is niet zoozeer naakt te staan, hetgeen nog een behoorlijke houding is, maar volkomen belachelijk in hemd of onderbroek.

Alsof dit alles dan nog niet genoeg ware om hem dit boek te doen publiceeren zonder eenige hoop, heeft de schrijver zich in de laatste bladzijden dan op den koop toe nog op het terrein der profetie begeven, waar hij door den eerste den beste kan tegengesproken worden zonder argument, vermits hij er zelf geen heeft, tenzij dan zijn verlangen naar een betere wereld voor de nog ongeborenen en wie stelt zich weerloozer bloot aan uitgelachen te worden dan de profeet?

Ons volk zoekt moeizaam zijn cultuurtraditie terug. Het vergaapt zich dus nog gereedelijk aan het vreemde, het vergezochte en vooral aan de grootspraak. Door zijn taal- en cultuurstrijd en zijn religie is het afgericht op groepsdenken en groepshandelen. Geheel persoonlijke, niet bij een bond aansluitende standpunten kan het slechts moeilijk waardeeren, hetgeen een der door Marnix Gijsen gezochte redenen is waarom de filosofen hier niet tieren tot heden toe. Dit eenvoudig boek, dat niets of niemand dient en niets of niemand vreest tegen te spreken, zal dus hier bij een nog veel geringer minderheid genade vinden dan elders het geval zou zijn. Maar Lombroso zegt terecht dat een boek dat geen tegenstand ondervindt ook niet veel waard kan zijn, wat iedereen bevalt is muziek van Offenbach. Schrijver heeft er dan ook gaarne voor over wat noodig is om des te directer te kunnen spreken tot hier en daar een die met hem gemeens heeft het gevoel van bevrijde verlichting telkens wanneer hij een van de logste conventioneele waarheden van zich af kan wentelen.

Dit boek kan licht overschat worden, maar het genre niet. Dit genre wordt niet of niet genoeg beoefend in Vlaanderen. Wanneer eenmaal meer persoonlijke en oprechte meditatieve stemmen zullen opgaan uit een kern van zelfstandige, belanglooze, eenzame en toch innig met hun volk en de wereldgemeenschap verbonden individuen, zullen deze directer dan om het even welk ander genre van schrijfkunst de Viaamsche ziel gestalte geven en daardoor cultuur stichten. Zij werden tot hiertoe kunstmatig door de overheerschende orthodoxie bedwongen, die haar geen klankbodem liet en zij zijn hier meer dan elders noodig, omdat een van langsom toenemend aantal intellectueelen leeft in openbare onoprecht^ heid, hetgeen altijd een verlammend gif is voor een cultuur. Toen Vermeylen onze schrijvers meer hersenen toewenschte, gebruikte hij in dien tijd misschien het juiste woord, maar nu hebben zij misschien meer geestelijken moed noodig.

‘Ikzelf ben onvruchtbaar in zake wijsheid, zeide Socrates, een werkelijk wijze, en het verwijt dat reeds zoovelen mij maakten, dat ik anderen vragen stel en zelf nooit antwoord geef, is volkomen gegrond’. Daar de schrijver van dit boek minder wijs is dan de oude Griek, geeft hij vragen mèt antwoorden,

maar ook die antwoorden zijn in den grond bescheiden vragen tot den geest van den lezer en geen dogmas.

Hij liet zich niet afschrikken door hier en daar iets te schrijven dat hij later zal herroepen. De Chineesche wijze Dsoeang-tse zegt dat geen ding is zonder zoo-zijn, maar geen ding ook zonder anders-zijn. Daarom hoopt schrijver tot zijn laatsten snik de dingen zoo en ook anders te kunnen zien. Hem komt maar één denken waardeloos en irritant voor, het onpersoonlijk vooropgezet systeemdenken.

'This above all to thine own self be true', zegt Shakespeare. Daarom is schrijver het eens met Thomas Browne, die nooit met iemand kon afbreken wegens een meeningsverschil, nooit boos worden om het verwerpen eener opvatting die hij eenige dagen later wellicht zelf opgeven zou. Daarom herinnert hij den lezer aan Bacon's raad, te lezen, noch om tegen spreken, noch om te aanvaarden, maar om te wikken en te wegen. Daarom houdt hij zich aan de vermaning van Oscar Wilde dat hij die waarheid spreekt er vroeg of laat op betrapt wordt, want, zegt Goethe, het ergert de menschen dat de waarheid zoo eenvoudig is.

Gerard WALSCHAP

Bij de huidige folklore-studie in Vlaanderen

Vaststellingen en wensen

DEZE uiteenzetting mag gelukkig met een bemoedigende vaststelling aanvangen: ‘De folklore heeft het pleit gewonnen in Vlaanderen! Haar studie wordt thans met ere opgesomd naast de andere takken van geesteswetenschappelijke bedrijvigheid’.

Hoe zouden zij er zich om hebben verheugd, zij, aan wier onverdroten en door niets te ontmoedigen bemoeiïngen die gunstige uitkomst is te danken: de taaie voortrekkers der folkloristische beweging hier te lande, die vlak na het midden van de negentiende eeuw het levenslicht aanschouwden en tussen de jaren 1880 en '90 al voor 't eerst bewust de ploegschaar dreven door de zware bodem onzer onontgonnen volkskunde. Nog eens brengen wij een eresaluut aan hen: aan Pol de Mont (1857-1931), ‘de brabantse leeuwerik’, de eigenlijke op-wekker; - aan August Gittée (1858-1909), de eerste van de voltrekkers al te gader, die reeds de vastschakeling ondernam van onze folklore aan die van 't omringende buitenland; - inzonderheid aan grootmeester Alfons de Cock (1857-1921) en naast hem aan Vader Isidoor Teirlinck (1851-1934), zo vaak zijn medewerker en zijn evenknie. Hun arbeid wekte navolging tot in verre uithoeken van onze gewesten en riep al sommige van hun tijdgenoten naar binnen de folkloristische gaarde. Hij zette daarna tot belangstelling en persoonlijk streven tal van hun jongeren aan, gelijk Victor de Meyere en Maurits Sabbe. Hij ging voort stut en steun te verlenen aan nog later komenden, zoals Jan Gessler, Lucien Crick, Cyr. de Baere, en zelfs aan. de jongsten van nu, K. Peeters, Joz. Van Balberghe, R. de Voghel, R. Van Dorpe o.a.

Na 1918.

Alles wel overwogen erlangde de folklore-studie bij ons de haar al te lang onthouden erkenning van onmiddellijk na de eerste wereldoorlog 1914-1918. Een bewijs voor de toen inzettende gelukkige kentering vinde men in het feit dat van bij het allereerste sindsdien ingerichte Vlaamse filologenkongres een zelfstandige afdeling voor Volkskunde werd voorzien en met sukses toen - gelijk naderhand telkens - een reeks sprekers aan het woord liet komen. De stuwkracht hiertoe ging blijkbaar uit van de toenmalige algemeene secretaris dier congressen, Dr. J. Goossenaerts, die van te voren aan onze volkskunde een warm hart toedroeg en van die genegenheid had blijk gegeven door enkele bijdragen van zijn hand in vroegere jaargangen van het tijdschrift van Alfons de Cock, ‘Volkskunde’.

Dit tweemaandelijks tijdschrift - waaraan men het attest heeft kunnen uitreiken dat wie onder de Vlaamse volkskundigen voldoende wetenschappelijke aanleg verraadde er minstens eenmaal en gewoonlijk meermalen heeft aan mede-

gewerkt - kon alsdan, na te hebben stilgelegen gedurende de oorlog, opnieuw verschijnen, zij het onder een enigermate gewijzigde naam en met een uitgebreide redactie. Hierin namen toen zitting naast Alfons de Cock, professor J. Vercoullie, Emile H. Van Heurck, Maurits Sabbe en Victor de Meyere, als secretaris. Zijn nieuwe naam luidde thans 'Nederlandsch Tijdschrift voor Volkskunde', die echter weer werd verwisseld tegen de vroegere in 1938 bij het uitkomen van de nieuwste reeks.

Even duidelijk licht viel op de opbloei van onze folkloristische beweging in dezelfde tijd bij het totstandkomen van de door het beheer van Brabant officieel ingestelde 'Provinciale Dienst van geschiedkundige en folkloristische opzoekingen', onder de leiding van A. Marinus. Het nodige werd tegelijk gedaan om hem te laten beschikken over een orgaan, 'Le Folklore brabançon - Brabantsche Folklore', waarvan het eerste nummer in de zomer van 1921 van de pers kwam. De inhoud ervan was zo angstvallig tweetalig als zijn titel, zodanig zelfs dat van iedere opgenomen franse of nederlandse bijdrage dadelijk de vertaling in het nederlands of het frans volgde. Aan de hieruit voortspruitende onbegrijpelijke verspilling van tijd en plaatsruimte in de afleveringen stelde men slechts na jaren een einde, toen ten slotte toch de uitgave werd gesplitst in een afzonderlijke Vlaamse en Franse editie.

Hoe zonnig een toekomst aldus de Vlaamse folklorestudie toen tegemoet scheen te schrijden, een kwart eeuws geleden, toch blijft te erkennen dat ze nog niet in zo ruime kring als gewenst haar slag bleek thuis te halen! Gaf bijv. het verschijnen van de eerste nummers van 'Brabantsche Folklore' geen aanleiding aan een veel verspreid dagblad te Brussel om het initiatief van de brabantse provincieraad in deze stekelig over de hekel te halen en zijn aanval te besluiten met de nu stellig ongelooflijk voorkomende vraag: 'Wat nut heeft het al die folkloristische rommel bijeen te rapen?' Het mag waarschijnlijk worden gewraakt als een allerlaatste stuiptrekkende uiting van onbegrip in ruimere kring tegenover de volkskunde. Zij verviel ook in het niet! De groeiende belangstelling voor de reeds oude en steeds jonge wetenschap kon ze niet meer keren of stremmen. Integendeel van in 1925 volgde de provincieraad van Antwerpen het goede voorbeeld van die van Brabant en hechtte zijn goedkeuring aan het voorstel van de Bestendige Deputatie tot benoeming van een 'provinciale commissie voor geschiedkundigs en folkloristische opzoekingen'. Meer en meer Vlaamsche dagen weekbladen zonderden een hoekje af voor mededelingen en aantekeningen, betrek hebbend op volksgebruiken, bij bepaalde kerkelijke of burgerlijke feest- en hoogdagen, soms ook over volksliederen, een zeldzamere keer berekend ook op het verzamelen van sagen en volksvertellingen. Pol de Mont heeft in dit laatste opzicht het zijne nog gedaan met heroplaaiende ijver voor de volkskunde in het zondagsnummer van 'De Schelde'. Mettertijd werd zo waar voor dit alles in onze kranten wel 'des Guten zuviel' gebracht, ofschoon uit de massa van losse nota's 't een en ander heeft kunnen dienen tot vervollediging van de 'Volkskundige Kalender van het Vlaamsche land', welke zeer eerw. heer Gab. Celis, pr.

kort na de ‘Calendrier populaire wallon’ van R. de Warsage[1] in 1923 liet verschijnen.

Van deugdelijker betekenis lijkt ons evenwel dat geredelijker nu ook locale of gewestelijke tijdschriften hun bladzijden vrijhielden voor opstellen met volkskundige inhoud. Verenigingen, die te voren haast uitsluitend zich bezighielden met kunst en oudheidskunde en plaatselijke historie, namen thans ook folkloristische lezingen op hun dagorden op. Voordrachten over volkskundige onderwerpen ontbraken niet langer op de winterprogramma's van onze genootschappen, die ijverden voor algemener ontwikkeling van de volksmens.

Folklore als leervak in de universiteit

't Voordeel dat de folklore-studie halen kon uit al deze blijken van goedgunstigheid tegenover haar diende desniettemin niet te worden overschat. De zekerstelling van haar toekomst geraakte er niet op vaster schroeven door geset, vermits zij welbeschouwd afhankelijk bleef van de wil van enkelen, ja misschien van een voorbijgaande mode van den dag.

In de loop van de eerste tien jaren na de eerste wereldoorlog zien wij geen andere gebeurtenis van doorslaand belang voor de ontwikkeling van de wetenschappelijke volkskunde dan de opening door prof. Paul de Keyser bij de rijksuniversiteit te Gent van een vrije cursus in de folklore. De dag van het jaar 1924 dat aldaar de Faculteit der letteren en wijsbegeerte zijn verzoek hiertoe inwilligde, nam zij van de folklore-studie bij ons het odium weg, dat dodend drukt op iedere wetenschappelijke bedrijvigheid, welke slechts langs autodidaktische weg kon worden benaderd.

Tot dan zijn immers al onze folkloristische werkers autodidakten in de volkskunde geweest, onontwijkbaar verplicht tot individuële voorstudie, telkens heraan te vatten zonder enig profijt voor de anderen, veroordeeld tot rondzoeken en tasten, dus tot veel tijdverlies en inspanning zonder blijvend nut, gedoemd tot stuurloosheid en 't hiermee samenhangend gebrek aan eenheid in 't streven van henzelf en hun bentgenoten.

Hoe diep dit euvel ingevreten zat, wordt men zich bewust, wanneer men overweegt dat zelfs Alfons de Cock zonder gevolg aanmaande tot het oprichten van een nationale vereniging van de Vlaamse folkloristen.

Eerst in 1925 leken de uitzichten gunstiger. Het in de Oogstmaand van dit jaar te Brugge gehouden Archeologisch en Geschiedkundig Congres leidde de stichting in van een ‘Belgische Folklore-Maatschappij’, die inderdaad op 10 en 11 April 1926 te Brussel tot stand kwam, vooral dank zij de stuwende bemoeiingen van Em. H. Van Heurck, de uitstekende in het Frans schrijvende folklorist van Antwerpen, en A. Marinus, directeur van de Provinciale Dienst van opzoekingen van Brabant. De nieuwe bond besloot zelfs in zijn eerste vergadering een ‘bulletijn’ uit te geven. Bij deze goede voornemens is het echter gebleven.

(1) Antwerpen 1920.

Tien jaar later nog, omstreeks 1935, bleek het ondoenlijk zelfs maar de goed aangeschreven volkskundigen van Vlaanderen te groepeeren in een ‘Centrale voor Vlaamsche Volkskunde’. De uitnoodiging hiertoe ging uit van Dr. Fr. Olbrechts, hoogleraar aan het Kunsthistorisch Instituut bij de rijksuniversiteit te Gent, die sedertdien van enige ontrouw heeft doen blijken tegenover de volkskunde in het voordeel van de volkenkunde. Het hielp niet dat toen toch een twaalftal folkloristen - sommige van uit het hartje van West-Vlaanderen of Limburg - samenkwamen in de vergaderzaal van de Universitaire Stichting te Brussel. Na een ernstige bespreking gingen ze over tot de daadwerkelijke stichting van de bedoelde centrale; zij legden de hoofdlijnen vast van een veelomvattend werkplan, dat ze ten stelligste voornemens waren binnen zeer afzienbare tijd in de bizonderheden uit to stippelen; het studiemateriaal, dat zij zelven zouden samenbrengen of zien te vergaderen door uitgestuurde vragenlijsten naar vertrouwbare optekenaars in zooveel gemeenten onzer Vlaamse provinciën mogelijk kenden ze bij voorbaat ter bewaring toe aan het Seminarie voor volkskunde bij de Gentse universiteit. Toch is het toen gebleven bij deze enkele, veelbelovende vergadering en liet de Vlaamse Centrale te gener tijde nog het minste van zich horen!

Geen schaduw, hoe licht ook, valt daardoor nochtans op de heilige ernst, die toenmaals gelijk vroeger en nu ononderbroken bij onze folkloristen individueel viel waar te nemen. Men kan er onder hen aanwijzen, die gezonde verbindihg zochten met het buitenland, tot overzee, op kosten van hun eigen tijd en met hun eigen middelen. Onze Vlaamse folkloristen dorsten het aan, in Meimaand 1936, zich te belasten met de inrichting te Brussel van het Internationaal Congres voor Volkskunde, waarop vertegenwoordigers van Engeland, Duitschland, Zweden, Noorwegen, Holland en België aanwezig waren. Zij ook droegen het hunne bij, opdat de besprekingen deugdelijke vruchten afwierpen.

Belangstelling van hogerhand

Eet verdient alleszins te worden onderstreept dat ter gelegenheid van de openingszitting van dit Internationaal Congres, gehouden in de zalen van de Universitaire Stichting, de aanwezigheid kon worden vermeld van de hoogste ambtenaar van het departement voor Openbaar Onderwijs, de heer secretaris-generaal M. Nyns, als vertegenwoordiger van de toenmalige minister Julius Hoste. In zijn afvaardiging kwam immers tot uiting een belangstelling in de volkskundige wetenschap van Vlaanderen die haar al te jammerlijk lang onthouden bleef en nadien, naar onze overtuiging, nog veel te schoorvoetend is betoond.

Wij zijn in Vlaanderen een volk dat alles behalve overloopt van geestdrift voor inmenging van staatswege op 't gebied van kunst en wetenschap. Desondanks moet er voor uitgekomen, dat juist op dit gebied de bemoeiingen van hogerhand noodzakelijk zijn te achten om wenselijke ontplooiingskracht en behoorlijke stevigheid het doel te zien worden van in gang gestelde initiatieven en lofwaardige, aangedurfde acties. Dat de gezagdragers in den lande jaren lang met

onverschilligheid zijn voorbijgegaan aan de werking van de folklore-studie bij ons moet aangeklaagd worden als een zwaarwegende onder de oorzaken, waarom onze volkskunde trots taaie inspanning en trots onverdroten arbeid van reeds zovelen toch nog steeds niet het voorname peil wist te bestijgen, waartoe zij gerechtigd mag worden geacht. Dat ze - al heeft ze het pleit gewonnen! - niet eens - of nog niet - in ieders oordeel een volwaardige plaats verkreeg naast de overige takken van geesteswetenschappelijke bedrijvigheid kome op rekening van de onverschilligheid hierboven bedoeld.

Twee officiele commissies

Wel beschouwd kan het departement voor Openbaar Onderwijs er met alle recht op bogen jaren her reeds gewillige aandacht te hebben overgehad voor twee onderdelen van de volkskundige navorsing.

Het ging in 1932 al over tot de oprichting van een ‘Nationale Commissie voor het oude Volkslied’ en nog vroeger, ten jare 1926, van een zeer bedrijvige Commissie voor toponymie en dialectologie. Ware het evenwel geen gezonder en logischer opzet geweest te voren of ten minste gelijktijdig te besluiten tot de stichting van een dergelijk organisme voor volkskunde? 't Lijkt toch wel voor de hand liggend, dat zorg wordt gedragen voor het geheel vooraleer men losse delen ervan onder zijn hoede neemt! Trouwens, bekeken van uit het volkskundig standpunt, heeft de regering feitelijk door te werk te gaan zoals hierboven aangestipt de studie van de folklore in Vlaanderen - en hetzelfde geldt voor Wallonië, alwaar telkens parallel met de Vlaamse zulke franstalige commissies werden voorzien - officieel geweerd van twee van hare gebieden, die ontegensprekelijk vallen binnen de omgrenzing van het haar gans aangewezen terrein. Immers daardoor werd dan bij ons officieel de studie van de gewesttalen, de plaatsnaamkunde en de kennis van het volkslied losgeschakeld van de studie van de volkskunde in haar werkelijke omvang.

Iedereen is het zonder meer duidelijk dat het volkslied een van de levendigste uitingen van het volkswezen uitmaakt, wiens volledige uitstippeling de volkskunde van a tot z najaagt. Men herinnere zich trouwens maar dat onze vroegste arbeiders in de tuin der Vlaamse volkskunde, opgewekt meer dan een eeuw geleden reeds door de roep van J.H. Wolf en Hoffmann von Fallersleben, die bij hun verblijf op onze bodem omstreeks 1840 de liefde voor onze oude volkspoëzie inluidden, juist aan het inzamelen van vroegereeuwse volksliederen hun klemmendste aandacht wijdden, zoodat de Vader der Vlaamse Beweging, Jan-Frans Willems, in 1848, zijn bundel ‘Oude Vlaamsche Liederen’ uitgaf en zijn medestrijder J. Snellaert in 1853 zijn ‘Oude en nieuwe Liedjes’.

Maar de volkstaal eveneens en haar weergalm op gelijk welk gebied staan even rechtstreeks binnen het bereik van de volkskunde, zelfs in dier mate dat niemand minder dan Guido Gezelle de volkstaal feitelijk als allenig en uitsluitend voorwerp van de folklore-studie moet hebben beschouwd. Deze overtuiging moet

hem immers de term ‘volkszeg’ hebben in de pen gegeven, welke hij bij ons ingang hoopte te doen vinden, ter vervanging van de benaming ‘folklore’, uitgaande - naar luid van een brief van zijn hand[1] - van de zeer te verrechtvaardigen overweging dat het onzinnig moest heten Franse ‘bastaards’ in ons Vlaams te willen weren en Engelse binnen te laten. Wat inzonderheid de plaatsnaamkunde harerzijds betreft, niemand zal in twijfel trekken hoe veelvuldig de toponiemen hun ontstaan vinden in volksgebruiken en in het volksgeloof; hun verklaring kan dan ook maar met goed geluk worden aangevat met het doordringend licht van de folklore in de hand. Het blijkt dus uit het een gelijk uit het ander dat in de wetenschappelijke kringen van dialectologen en toponymisten de nood bestaat aan folkloristische onderlegdheid of voorlichting.

De nationale commissie voor folklore

In elk geval had men eindelijk aan de neer Julius Hoste als minister van Openbaar Onderwijs het totstandkomen van een Nationale Commissie voor, folklore te danken.

Het koninklijk besluit desaangaande werd op 30 September 1937 te Brussel gegeven.

Het voorzag twee afdelingen - een Vlaamse en een Waalse - met ieder ten hoogste tien leden, waaronder een ondervoorzitter werd benoemd. Het voorzitterschap in, plenaire vergadering der Commissie zelve behield de minister voor aan zichzelf of aan zijn afgevaardigde.

Het Staatsblad van de 5 November 1937 drukte het ministerieel besluit af met de benoeming van negen leden in elke van de beide secties. In de Vlaamse kregen daardoor zitting Dr Lucien Crick (Brussel), Prof. Dr Paul de Keyser (Gent), Maurits de Meyer (Gent). Victor de Meyere (Antwerpen), Prof. Dr Henri De Vis, pr. (Brussel), Prof. Dr Jan Gessler (Leuven), Dr Jan Graule (Brussel), Prof. Dr. Eg. Strubbe (Brugge) en Cl. Tréfots (Gent).[2]

De verblijfplaats van de genoemde heren is hierbij natuurlijk van minder belang. Men zal dadelijk kunnen erkennen dat hun keuze een vertegenwoordiger schonk in de Commissie van de onderscheiden gouwen in Vlaanderen; zij staan alom bekend als terdege op de hoogte van de folklore van hun geboortestreek en tevens als beoefenaars van een bizonder aspect van de volkskunde, o.a. de bedevaarten, 't sprookje, het oude recht, de volksgebruiken, de hoevenbouw. Bevestigd werd het door de ministeriële aanduiding op 30 Maart 1939 van den Mechelaar Prof. Dr Robert Foncke (Brussel), der rijksuniversiteit te Gent,

(1) Dr. K.C. PEETERS: Het ontstaan van ‘Ons Volksleven’ volgens de correspondentie van Cornelissen en Vervliet (in ‘Volkskunde’, XLVI, 1944). nr. 1, blz. 248.

(2) De leden der Waalse sectie waren: Dr. A. Bertrang (Aarlen), G. Laport (Fraiture), A. Marinus (Brussel), W. Ravez (Doornik), J. Remouchamps (Luik), F. Rousseau (Brussel), E. Schoonbroodt (Luik), Prof. Dr. G. Smets (Brussel), J. Xhayet (Malmedy). De heer Remouchamps overleed op de 26 Januari 1939 en werd bij besluit van de 30 Maart daaropvolgend vervangen door J. Vandereuse (Charleroi). Ook de heer Schoonbroodt, beter bekend als Rudolphe de Warsage, stierf in Januari 1940.

als tiende lid van de Vlaamse afdeeling. Inmiddels was weinig tijd na de oprichting van de Nationale Commissie voor folklore de bekende volkskundige-letterkundige Victor de Meyere (Boom, 1873 - Antwerpen, 31 December 1938) al te vroeg overleden. Zijn mandaat werd voor voortzetting toevertrouwd aan Jozef Cornelissen, de gunstig aangeschreven folklorist der Antwerpse Kempen. Zijn aanstelling in de Commissie was een late hulde aan het vruchtbaar en deugdelijk werk van deze eenvoudige oud-onderwijzer, die men zal blijven huldigen als de stichter - met J.B. Vervliet - in 1889 van een onzer eerste folkloristische tijdschriften, 'Ons Volksleven' (te Brecht), dat gedurende twaalf jaargangen stand hield, als schrijver van tal van volks- en taalkundige bijdragen, als ijverig afgevaardigde van de Provinciale Commissie voor geschiedkundige en folkloristische opzoekingen van Antwerpen, vooral echter als auteur - weer met Vervliet - van het door de Vlaamse Academie met goud bekroonde 'Idioticon van het Antwerpsch dialekt'. in 4 delen met een aanhangsel (1899-1906), dat hij persoonlijk volledigde met een bijvoegsel en een nalezing in 3 delen (1936-1939), en als opsteller van het omvangrijke, 6 delen grote werk over 'Nederlandsche volkshumor op land en volk, op stad en dorp' (1929-1937). Jozef Cornelissen, geboren te Antwerpen, de 23 Juni 1866, werd aldus de nestor van de Nationale Commissie voor folklore! Maar helaas, wegens ziekelijkheid kon hij slechts enkele zittingen bijwonen; op 25 Januari 1942 verwisselde hij op zijn beurt het tijdelijke voor het eeuwige, kort na de genegen huldiging, die de schrijvers van de Kempen hem ter gelegenheid van zijn 75e verjaring in het openbaar hadden bereid.

Voor een meer doelmatige werking der commissie

In geheel opvallende afwijking van het gebruik in andere door de Staat opgerichte geleerde genootschappen behelst de stichtingsoorkonde van de Folk-lorecommissie de bepaling dat haar leden slechts voor een termijn van drie jaar worden benoemd.

Deze sluit wel is waar niet uit dat de aftredenden opnieuw worden aangeduid. Men merkt dadelijk en zeer duidelijk de beweegreden die zich heeft laten gelden bij het neerschrijven van die restrictie: het openhouden van de mogelijkheid om gematkkelijk steeds frisse krachten, 'nieuw bloed', aan de Commissie bij te zetten en elke verstarring in haar werking te keer te gaan. Men zal deze drijfveer ongetwijfeld als gezond bijvallen! Men mag nochtans anderzijds niet uit het oog verliezen dat een eventuele voltallige vernieuwing van de zitting-hebbende leden welke de statuten dus ook toelaten - het gevaar met zich kan brengen dat bijv. ligt in het verbreken van een gevestigde gang van zaken en het herhaald opnieuw nasporen van de te bewandelen renderende wegen dat nog immer kon worden aangevat zonder verlies van tijd of verspilling van krachten. 't Lijkt nochtans niet moeilijk om de voordelen én van de toevoer van jeugdige werkkrachten én van vastliggende verwezenlijkingslijnen tegelijker

tijd te verwerven! Wat hoeft er anders toe dan dat men van hogerhand besluiten wil tot een op zichzelf al aanbevelenswaardige vermeerdering van het aantal commissieleden - bijv. van tien tot vijftien - en daarvan de grotere of de kleinere helft te benoemen voor het leven, de andere voor een periode van drie jaar. Deze laatsten zouden vanzelfsprekend zijn te zoeken onder jongere volkskundigen, die bezig zijn zich een goede naam te maken. In hun samenkomsten met de leden van de vaste kern van het genootschap zouden zij om te beginnen ‘de visu et auditu’ hun voordeel doen met der ouderen ervaring en kunde, welke ze dan konden overdragen naar binnen hun eigen onmiddellijke omgeving en werkkring. Het hoeft er hier wel niet aan toegevoegd dat uit het midden van de voorheen als driejaarlijkse leden beroepen folkloristen bij een mogelijke vervanging van een voor 't leven aangesteld lid de candidaten zouden worden naar voren gehaald.

Het getal van de thans voorziene commissieleden met de helft vergroten zal bij niemand tegenspraak verwekken, die maar wil letten op de bekende uitgebreidheid van het terrein van onderzoek dat de folklore dient te overschouwen: daarop heeft ze immers waar te nemen de gezamenlijke uiringen van het bestaan van het volk in al zijn samenstellende lagen, de hoogste als de nederigste, en wel in hun tegenwoordige verschijning gelijk in hun ontwikkeling sinds de verst mogelijk belichtbare tijden. Daarbij houdt dit terrein nauwste voeling met een aantal gebieden - groter in getal dan bij enige andere wetenschap! - van aanverwante vakken, zoals taal- en letterkunde, rechtsgeschiedenis en archaeclogie, statistiek en volkenkunde, godsdienstgeschiedenis, natuur- en geneeskunde, om de opsomming bij deze enkele te laten. Het vermeerderd getal commissieleden dringt zich op, wanneer men staat op een vruchtbare en niet te langzame vervulling van de taken, die de Nationale Commissie voor folklore als de hare aanvaardde.

Slechts op 14 December 1938 door de toenmalige minister van Openbaar Onderwijs O. Dierckx geïnstalleerd, kon zij toch al voor het uitbreken van den oorlog een ‘Jaarboek voor 1939’ voorleggen[1], waarin zich gedeeltelijk haar werkzaamheid afspiegelt.

De belangrijkste stukken daarin opgenomen betreffen een omstandige ‘Lijst der musea van België, die verzamelingen van Folklore bevatten’, van de hand van Dr Lucien Crick, conservator van de folklore-afdeling der koninklijke musea voor kunst en geschiedenis in het Jubelpark te Brussel, en daarnaast de ‘Volkskundige Bibliographie voor 1939’. Dit wil zeggen: ‘een systematische en zo volledig mogelijke opgave.... van de boeken, studies en bijdragen, die over de folklore van Vlaanderen in 1939 verschenen zijn’. Bepaaldelijk voor het tijdrovend excerperen van zeven en veertig ‘algemene’ tijdschriften - veertien Vlaams- en drie en dertig Franstalige - en wat de Vlaamse dan verder aangaat, voor dertien tijdschriften uit de provincie

(1) Bezorgd door het ministerie van Openbaar Onderwijs, 42, Leuvensche straat. Brussel.

Antwerpen, vijf uit Brabant, twee uit Limburg, zeven uit Oost-Vlaanderen en vier uit West-Vlaanderen, spanden zich al de leden gelijkelijk in. De rangschikking der gegevens geschiedde volgens het hier en daar enigszins aangepast plan van de alom bekende 'Volkskundliche Bibliographie' van wijlen prof. E. Hoffman-Krayer, uit Basel in Zwitserland, thans voortgezet door P. Geiger, welke in het buitenland eveneens voor dergelijke publikaties als model wordt gevolgd. De commissie nam zich voor dezelfde volkskundige bibliografie voor ieder komend jaar nauwgezet te verzamelen, maar daarenboven de volledige literatuur te bewerken van al wat in het verleden op het gebied der folklore van Vlaanderen ooit is gedrukt. Men moet er stellig niet onderstrepen dat dit laatst bedoelde overzicht het hoogste belang en het meeste nut zal bieden aan de huidige en de laterkomende volkskundigen in ons land.

Anderzijds verzuimde de Commissie niet de weg op te gaan van de zo leerrijke 'enkwesten', die het direktste middel aan de hand doen om de draagwijdte van de folklore als wetenschap van het heden te bevestigen. Derhalve stuurde zij langs administratieve weg vragenlijsten uit nopens de volksgebruiken, bij wijze van proef beperkt tot onze provincie Oost-Vlaanderen. Haar toenmalige goeverneur, professor L. Fredericq, later cabinetshoofd van Zijne Majesteit Koning Leopold III, deed krachtig het zijne om het genomen initiatief te zien slagen. Het losbreken van de oorlog in Mei 1940 heeft de verhoopte uitbreiding van dit onderzoek natuurlijk verhinderd, gelijk ook de gehele werkzaamheid van de Nationale Commissie voor folklore daardoor werd stopgezet.

Nu de wapens weer in de schede werden geborgen, dringt zich overigens allereerst op dat de Commissie opnieuw worde benoemd en - mogen wij geloven, in de als de hierboven aangeprezen verbeterde samenstelling? - haar zo nodige arbeid weer op 't getouw kunne leggen.

Omdat vzij graag de grootst mogelijke doelmatigheid in haar werking verwachten, kunnen wij niet anders dan hierbij nog een paar wensen te uiten.

Het lijkt alleszins geboden dat men voor de Commissie van staatswege een heel wat minder stiefmoederlijk berekend budget zou beschikbaar stellen dan voorheen het geval was. Het lijkt geboden dat zij bij passende omstandigheden niet uitsluitend op de goede wil van hare eventuele correspondenten over het Vlaamse land blijve aangewezen. Het komt noodzakelijk voor dat zij, ten einde behoorlijke aandacht te vestigen op haar bestaan, naar buiten kan treden met nog wat anders dan een jaarboek hoe verdienstelijk ook. Men moet haar machtigen om met vlugger op elkaar volgende publikaties te wekken en te trekken in de binnen onze Vlaamse gewesten zo verspreide middens, die de folklore toegenegen zijn. Kan men er anders dan het beste heil van verwachten, indien een tamelijk uitvoerig verslag van haar zittingen periodisch binnen het bereik van de belangstellenden werd gebracht? Hierin immers kon een eerste aanloop schuilgaan om te komen tot de sinds jaar en dag broodnodig geachte groepering en centralisering van de folkloristische krachten van het land. Daarin ontwaarde de ministeriële openingsrede bij het aan 't werk stellen van de

Commissie haar eerste en. wezenlijke taak. Er kan ook geen bezwaar tegen bestaan de bedoelde verslagen aantrekkelijk te vermeerderen met een bijdrage van de hand van een van de leden over een vraag uit dat folkloristisch hoekje dat hij met speciale bevoegdheid kan belichten. Verwacht men toch van het officieel genootschap dat het systematische richting verstrekken zal in ruimere kring en helpen opruimen met alleszins te bestrijden autodidactisme.

Wie zou in een dergelijk optreden van de Nationale Commissie voor folkloro ooit maar zelfs de schijn van mededinging met de bestaande volkskundige bladen gaan vermoeden? Integendeel, alle baat ware er bij te vinden, indien de opstelraden van onze folkloristische tijdschriften wilden vertrouwd worden met de weg die naar haar vergaderzaal voert. Men moest het leren bij haar voor te leggen bijdragen en artikels die niet algemeen passen binnen het kader van de voor opname aangesproken revue, opdat zij er dan zorg voor dragen zou die door te sturen naar de uitgave waar ze het best op hun plaats zouden wezen.

Dit is een zakelijk middel om het nuttig rendement der Commissie te versterken. Kan het wellicht nog niet op een andere en even lichte wijze worden bereikt? Het koninklijk besluit ter instelling van de Commissie voorzag, met alle recht en reden, naast zittingen der twee secties afzonderlijk, gezamenlijke vergaderingen van de Vlaamse en de Waalse afdeling; zij kregen overigens - nogmaals terecht! - beslissing in 't hoogste ressort over wensen en wenken, voorgebracht door een van beide, 't Gebruik heeft zich dan spoedig ingeburgerd dat nagenoeg om de twee maand de secties 's voormiddags zich apart verenigen en 's namiddags in pleno samenkomen. Om al het kwaad te biechten: ofschoon het vrij gebruik der landstalen ten stelligste is gewaarborgd en nooit ook in 't gedrang werd gebracht op deze plenaire zittingen, die trouwens afwisselend door de voorzitters van de ene na de andere sectie worden geleid, verlopen zij om zeggens per slot van rekening geheel en gans in het Frans. Dit verplaatst zelfs ontwikkelde Vlamingen in een minder gunstige positie bij de afwikkeling van bediscussieerde vragen; maar zo was het immer in vergaderingen van beide talen kennende Vlamingen met eentalige Walen... en dat zal ogenschijnlijk minder gauw veranderen in België. Spijtiger valt evenwel dat de ervaring leert hoe haast regelmatig de bekendmaking van besluiten en opzetten der ene sectie, waarover zij in haar morgen-zitting na nauwkeurig afwegen van factoren en beweegreden akkoord is kunnen gaan, bij de andere aanleiding geeft tot een herhaling van de discussie, met dezelfde pro- en contraä rgumenten 's namiddags gedurende de plenaire vergaderingen. Aan deze zit dus uiteraard een verspilling van tijd vast die beter ware besteed aan de werkzaamheden van de aparte afdelingen. Daartoe hoeft men slechts de bijeenroepingen van Vlaamse en Waalse leden te beperken, behalve in aangelegenheden van dringende aard, tot twee of drie, wat stellig volstaat om het onderling kontakt te bewaren dat werd verlangd door de wetgever en waarvan de wenselijkheid door geen mens zal worden tegengesproken.

Dit kontakt ononderbroken in standhouden, dat kan overigens best gebeuren door veelvuldiger samenkomsten van de bureau's der beide secties.

Van 't hoofdzakelijkst gewicht zal steeds blijken dat de Nationale Commissie voor folklore draagster zij van een gezonde geleerdheid, afzijdig van egocentrische verstarring en pedantische haarklieverij; - dat zij zo eng als het maar kan in verbinding blijve met de Vlaamse genootschappen waar ook, die de folklore van onze gewesten op hun werkprogram hebben geschreven; - dat zij voorlichte met raad en daad wie bij haar aanklopt en zelfs die raad ten beste geeft, al wordt er niet uitdrukkelijk om verzocht; - dat zij de richting voortrekke en leiding neme in de Vlaamse volkskundige wereld. Dan kan zij groeien tot het werkelijk centraliserend organisme, waaraan onze folklore-studie van in den beginne de behoefte heeft ondervonden en waaraan zij de ontstentenis van in de aanvang tot op heden tot haar schade als aan den lijve heeft gevoeld.

Schaduwen over de Vlaamse volkskunde

Immers, hoe onwillig ook, men is verplicht toch toe te geven - gelijk wij daarstraks met spijt reeds hebben gedaan - dat ondanks alles de volkskunde in Vlaanderen tot op de huidige dag nog altijd niet volwaardig kan aantreden naast andere takken van de geesteswetenschap, Een eerste oorzaak van die achterstand kloegen wij te gelijker tijd aan.

Dat onze folklore-studie de vooruitgang niet heeft verwezenlijkt welke haar beoefenaars graag tegemoet zagen, is de boze vrucht van nog verdere redenen.

Aan een groot gevaar nochtans is de volkskunde bij ons ontsnapt, dat haar elders toch in de valstrik lokte, wellicht het meest nog in Duitsland: wij bedoelen het nodeloos vaak herhaalde verwisselen van werkmethode bij de vorsing. Dit heeft grootelijks de opgang van de folklorewetenschap geremd; dit heeft er schuld aan gehad dat het opsporen en het ondervragen van feiten en verschijnselen een alles behalve ononderbroken ontwikkeling heeft gekend, integendeel voortdurend een opnieuw en van voren af aan beginnen, waarbij verworvenheden aan de hand van een werkwijze blijmoedig werden veronachtzaamd of grifweg geloochend door de aanhangers van een nieuw uitgedachte of een in ere herstelde methode.

Men gelove hierom nog niet dat hier te lande men de ogen sloot voor zeer verscheiden methodes, bijv. de sociologische of de cartografische, welke voor de bewerking van de volkskundige stof werden aangepredikt en toegepast; van gauw na haar opkomst, toen zij in de mode geraakte, heeft men zo waar ook de psycho-analytische werkwijze bij ons aangewend. Doch gelukkiglijk, nimmer of nooit sloeg hier de voorliefde voor de ene of de andere methode om tot verkettering en verguizing van al de overige. Denkelijk bleef daarom de Vlaamse volkskunde meer dan elders gezond en bezadigd, behield zij gaaf en ongekreukt de onopzettelijkheid van haar zoeken en streven en dus evenzeer haar nauw-

gezette wetenschappelijke allure, omdat zij geen ander doeleinde dan het uitstippelen van 's mensen geestesgesteldheid najoeg. Inzonderheid liet ze zich te gener tijde dwingen in de dienst van de politiek, abstraktie gemaakt van enkele schamele pogingen van uit een duistere hoek in de loop van de jongste bezettingsjaren. Onze geleerden beoefenden steeds de folklore om haar zelfs wil en dachten er geen stonde aan haar te misvormen tot een ‘Vorhalle der Politik’.

Men zoeke dan in een ander euvel de derde oorzaak, waarom onze Vlaamse folklore het verdiende sukses niet geheel heeft geboekt. Zij ligt in het feit dat zo uiterst zelden en slechts als bijna verbluffende uitzonderingen bij onze folkloristen zijn aan te wijzen die - gelijk eenmaal grootmeester Alfons de Cock en ook Isidoor Teirlinck voor een goed deel van de tweede helft van zijn werkzaam leven - uitsluitend volkskundigen wensten te zijn. Onze volkskundigen wijden zich aan de folklore naast of na ander werk; zij beoefenen haar slechts als 't hun past, ‘bi appetite’, om de wending te herhalen uit een schrijven van wijlen Maurits Sabbe aan Alfons de Cook. Folkloristen zijn ze slechts in de tweede plaats en bovenal dichters en taalkundigen, oudheidkenners en rechtshistorici, natuur- en volkenkundigen, weshalve zij alleen in ondergeschikte mate hun geestelijke kracht doen bijdragen tot de volle opbloei van de Vlaamse

(Wordt voortgezet)

Robert FONCKE

Andre de Ridder, of de oogst binnengehaald

DEZE week ben ik hier en daar door het Vlaamsche land gereisd, en overal trof me de buitengewone bedrijvigheid van den landman om de honderden korenschooven hoog op de wagens te stapelen en er veilig mee hoeve- en schuurwaarts te rijden. Het resultaat van maanden arbeid, zorg en liefde dient beveiligd tegen de grillen van den zomer, de geniepigheid van den herfst en de moorddadigheid van den winter. Dit beeld van strijd tusschen leven en dood laat mij niet los, nu ik prof. André de Ridders merkwaardig boek over 'Sint-Maertens Laethem, Kunstenaarsdorp'(1) als een boeiend relaas in-éénen-door heb gelezen, zoodat mijn oogen er nog van schemeren als na het bekijken van een luministische Claus-kleurenorgie: déze impressie geldt de letter, niet de Ridder!

Er is zooveel, dat mij aan Laethem en omgeving bindt; als knaap heb ik die streek elken zomer in alle richtingen doorkruist, en al had er daar nooit een schilder, beeldhouwer of schrijver gewoond en gewerkt, dan nog zou ik deze zonnige dagen uit mijn anders niet zeer rooskleurige jeugd niet kunnen vergeten; ik zal dus moeten oppassen de verteedering over eigen herinneringen streng te scheiden van de beoordeeling en waardeering van andermans werk.

Ik wil van meet af aan verklaren, dat ik weet dat 'Latem' een werkelijkheid en een mythe is en dat ik tot diegenen behoor, die in de mythe van Latem gelooven meer uit gevoeligheid des harten dan uit overtuiging, en dat André de Ridders boek door de scherpe analyse van de drie begrippen 'Latem' (geographisch, historisch en aesthetisch) er veel heeft toe bijgedragen om me te doen inzien dat er tusschen de realiteit en den droom Latem geen bruuske overgang is, geen fanatiek gesloten poorten moeten geforceerd worden. En zooals alle mythen is zij het uitverkoren veroveringsgebied voor alle avonturiers van den geest, die haar bevolken met hun hooge droomen en haar bedreigen met hun vaak duistere intenties en verlangens.

De schilderkunst vooral heeft op 'Latem' beslag gelegd en haar een internationale vermaardheid bezorgd, vermaardheid waarvan André de Ridder in zijn boek de stevige grondvesten blootlegt.

Als ik zooeven schreef, dat André de Ridder zijn rijken oogst aan het binnenhalen is, wil ik daarmee niet enkel op het tijdelijke en vergankelijke wijzen, dat alle menschenwerk kenmerkt; maar ook op het blijvende, het voortreffelijke: het graan van vandaag, brood voor morgen, mag immers niet op het land blijven staan. Ik zie in 'Sint-Maertens Laethem', André de Ridders monumentaalste boek, den naar zijn definitieve grenzen groeienden arbeid van een essayist-criticus, die zijn links en rechts gepresteerd monografisch, theoretisch en programmatisch werk overschouwt als zoovele korenschooven op den litterairen akker, den man die thans paraat staat om de groote synthetische werken op te

(1) Uitgeversmij A. Manteau, N.V. Brussel.

bouwen en uit te voeren, die van hem mogen worden verwacht en die niemand beter dan hij kan voltooien.

Om twee redenen (zoowel psychologische als litterair-historische) raadt men de sterke levens- en scheppingskracht, die de Ridder in een werk als dit bezielt; en men voelt vooral in het tweede deel de geladenheid en de op til zijnde, in lucht en geest hangende potentie van wat er volgen zal, van wat er nog komen moet. Zijn doel schijnt me te zijn: de formuleering en de ontleding van de geestelijke positie van zijn geslacht. Twee tegenovergestelde krachten, die van aanval en verweer, stuwen hem er toe. Het 'oude', dat eenmaal hartstochtelijk werd bestreden, dient thans kalm te worden onderzocht met het oog op het 'eeuwige': men begrijpt dat achter de toegeeflijkheid van den tot 'rust' en bezinning gekomen revolutionnair de ingetoomde kracht van vroeger aanwezig blijft; maar er is zelfs meer, ook het eigen dynamisch hartstochtelijk verdedigde standpunt dient thans wetenschappelijk-streng te worden bekeken: de woordvoerder van gisteren voelt nog de vuren der jeugd en der volwassen jaren in hem oplaaien, die hem gelukkig beletten dat zijn huidige taak van objectief en in zekeren zin wetenschappelijk kunsthistoricus dor, leven- en zielloos zou worden. Dan is er ten derde en ten slotte het verweer tegenover het huidige geslacht (of althans een gedeelte ervan), dat den hartstocht van vroeger niet meer kan aanvoelen, wijl het zijn eigen specifieke passies bezit, en dat dus naar den geest, enkel naar den geest kan overtuigd worden van de niet te loochenen banden tusschen heden, verleden en toekomst. Maar men kan de 'jeugd' ten hoogste genezen van haar betrekkelijke en begrijpelijke onwetendheid van wat er vroeger gebeurde (de ouderen waren ook eens zoo), tegen haar sterk verlangen om een eigen rol te spelen, is geen kruid gewassen. Men moet haar den tijd laten om zelf tot een evenwichtiger oordeel te komen. Men mag noch kan haar dit recept geven, zij moet het telkens zélf vinden. Het expressionisme, dat ook zijn adelbrieven veroverde en dat volgens zijn promotors niet sterven wil omdat het nog niet àlle levensmogelijkheden heeft uitgeput, wordt door sommige jongeren reeds sinds een vijftiental jaren 'dood' gewaand. Ten onrechte, steigert terecht een André de Ridder. Terecht, roepen ten onrechte de naar vernieuwing zoekende en strevende jongeren.

Daarom zijn boeken als de Ridders 'Sint-Maertens Laethem' uiterst welkom: zij helpen de atmosfeer zuiveren, zonder dat daarom een van beide partijen ook maar iets van eigen standpunt dient op te geven; want feitelijk heerscht ook hier het nooit eindigende en onvermijdelijke misverstand tusschen ouder en jonger generaties: de Ridder verdedigt het onloochenbaar positieve in het expressionisme, terwijl zijn jonger antagonisten er het negatieve van verwerpen, datgene wat zwak, verouderd en verlept is geworden. Het 'goede' en levenskrachtige, dat er uit geboren werd, willen zij nauurlijk een nieuwe, een andere, hùn benaming geven. De eeuwige drang naar 'vernieuwen', dit is: het oude en onveranderlijke met 'nieuwe' oogen te bekijken (zoowel stoftelijk als geestelijk), wordt door André de Ridder absoluut niet over het hoofd gezien; men leze maar het

slot van zijn boek, moest men er aan twijfelen. Aan lijdzaam volgen heeft elke actieve jeugd een grondigen en gewettigden hekel; zij wil een eigen rol spelen, een zelfstandige, niet een nabootsende: eeuwig menschelijke behoefte, die den zoon soms als antagonist tegenover den vader brengt om hem daarna, als de zelfstandigheidsstrijd is gestreden (gewonnen of verloren), weer als gelijken aan elkaar terug te schenken..

Aanval: met het oude breken om een nieuwe beweging in gang te zetten.

Verweer: wat men zelf heeft verwezenlijkt, niet zoozeer tegen den 'tijd', dan wel tegen de jonger tijdgenooten indijken.

Elke ouder wordende theoreticus-woordvoerder voelt op zeker oogenblik de behoefte tot het schrijven van min of meer definitieve werken. Na in hun 'jeugd' hun programma te hebben opgesteld en het gedurende jaren met klem te hebben verdedigd, komt er een tijd, waarop ze de geschiedenis van hun beweging te boek stellen, moéten stellen. Dit oogenblik kiezen ze gewoonlijk niet zelf uit, het wordt hun meestal door de omstandigheden opgedrongen. De woordvoerder, die historicus-kroniekschrijver wordt, doet zulks ten eerste uit wil tot zelfbevestiging als man van de daad (staatslieden zoo goed als artisten en geleerden willen daardoor, zooals men dat gebruikelijk noemt, 'de eeuwigheid veroveren') en ten tweede uit een soort van zelfverdediging: wie niet zelf zijn relaas neerpent, loopt gevaar dat anderen het volgens hun standpunt en visie zullen doen.

Om al deze redenen is André de Ridders boeiend en leerrijk boek over Latem van meer dan gewone beteekenis. In deze bespreking wil ik, getrouw aan mijn individualistisch-personalistische visie op menschen en geestesstroomingen, veel meer den nadruk leggen op den auteur dan op zijn werk. Het zal hier dus veel meer over de Ridder dan over Latem gaan.

Ik zei daar net, dat een schrijver gewoonlijk niet het moment kiest, waarop hij tegenover de 'eeuwigheid' en het 'nageslacht' zijn tijd en zichzelf verantwoordt. Vermits André de Ridder in 'Sint-Maertens Laethem' uitweidt over de twee zeer verschillende groepen van schilders, die tusschen 1898-1913 te Latem arbeidden, zou hij, afgezien van allerlei uiterlijke en innerlijke, determineerende omstandigheden, dit boek ook twintig jaar eerder hebben kunnen schrijven: voor een scherpzienden geest als de Ridder waren vier jaren oorlog ((14-18, die niet alleen voor oudstrijders dubbel telden!) ruimschoots voldoende om den gewenschten en voor een min of meer definitief oordeel noodzakelijken afstand tusschen object en subject te bekomen. Maar de kloof gaapte toen nog in al haar onverbiddelijk-fanatieke dreiging tusschen oud en jong. Zijn uitspraak over 'Latem' heeft nu aan diepte en alles om vademende breedte gewonnen. De strijdbare 'Sléction' - woordvoerder heeft er niets van zijn geestdrift verloren; maar hij is thans geflankeerd door den kunsthistoricus en door den schrijver - chroniqueur. Wat in 1919 louter een veroveringstocht op het onbekende zou zijn geweest, is nu uitgegroeid tot een volledig panoramisch overzicht, waarin verleden en heden broederlijk (maar daarom niet: verbroederend) worden betrokken met het oog op véél verder. Nog vóór de laatste overlevenden uit de beide Latemsche

groepen de pijp aan Marten (Latems patroon!) hebben gegeven, haalt hij den zwaren oogst binnen, waaraan ook hij arbeidde, en dit in een tempo en met een brio, die de sympathie en de waardeering afdwingen van de jongeren, ook van hen die het met hem lang niet over alles eens zijn. Zoowel van den woordvoerder-ooggetuige, den Sélection-voorvechter, dien zij eerbiedigen om de trouw aan een levens- en kunstdroom en om zijn standvastige voorliefde zonder misprijzend fanatisme, als van den scherpzinnigen geleerde en den geen enkele moeilijkheid ontwijkenden kunstcriticus, die hen charmeert en ontwapent door de wijze waarop hij zich bijna excuseert er zichzelf soms te moeten in betrekken en waarop hij zich onomwonden verantwoordt tegen al de besproken Latemsche figuren, gaat een eerlijk gezag uit, dat niet anders dan gunstig en verhelderend werkt ten opzichte van Latem en, in tweede instantie, van het expressionisme.

De Ridders werk, evenals dit van een paar andere essayisten en critici, beteekent niet alleen een zeer belangrijke bijdrage tot de grondige studie van het vlaamsche expressionisme op plastisch gebied; het zet ons tevens aan om ook op literair gebied het expressionisme te gaan bestudeeren, deze geweldig hevige en geweldig korte geestesstrooming, die de jongeren van voor 1930 tegelijkertijd boeide en derouteerde en deze van nà, 1930 vrij onverschillig liet, om niet te zeggen vijandig stemde.

Dat prof. de Ridder er allicht een soort van herleving van verwacht, is begrijpelijk. Dat er wel iets van in huis zal komen, behoort tot de mogelijkheden, omdat de eene naoorlogsche tijd fataal den anderen zal oproepen: maar of het nog met dezelfde hevige stootkracht zal geschieden als meer dan twintig jaar geleden, betwijfelen we sterk: de wereld is thans veel meer geschonden dan toen, en van aanvaller werd het expressionisme aangevallene. Komt er allicht en waarschijnlijk geen herleving van het expressionisme, dan zullen we ons toch mogen verheugen in een herleefde belangstelling. Eén feit is zeker, dat haar levenverwekkende kracht niet is uitgestorven. Me dunkt dat wij het daar allen over eens kunnen zijn, over den inhoud van het begrip, over de stuwkracht van de beweging; maar dat er nog hard zal moeten gediscussieerd worden over de vormproblemen. Het huidige misverstand tusschen voor- en tegenstanders van zoowel het plastisch als het litterair expressionisme berust daarop; en daardoor is het woord zèlf wel wat in het gedrang geraakt. We lijden, in onze eeuw vooral, aan die verderfelijke manie om elke vijf of tien jaar met een nieuwe theorie en een nieuwe benaming uit te pakken, in plaats van al die afzonderlijke, eenzijdige facetten, waarop men zich beroemt en beroept, tot één indrukwekkend, alzijdig schitterend geheel te concentreeren.

***

Revolutionairen kunnen op een ander terrein soms verteederd reactionair doen: aldus André de Ridders voorliefde voor de archaische schrijfwijze: ‘Sint-Maertens Laethem’. Zoo zou het me heelemaal niet verwonderen, dat de meeste spellingsvereenvoudigers en toponymisten waarschijnlijk niet veel voor ‘Sélection’ zouden voelen. Dichters, die twintig jaar geleden de Kollewijnsche spelling

eerbiedigden, keerden daarna tot De Vries en Te Winkel terug: wat zullen ze nu doen? Het compromis aanvaarden? We leven in een tijd van allerlei compromissen, die absoluut niet compromitant zijn; wat wil zeggen allicht dat we wijs worden. De jongeren staan niet meer zoo bits vijandig tegenover het expressionisme als tien jaar geleden; en wat André de Ridder betreft, ook hij is in zijn boek van een sympathieke liberaliteit, die een Dessenis, een Léon de Smet, een Sijs alle recht laat wedervaren. Waarom niet? Hebben de andersdenkenden van over den Rijn ons al niet genoeg doen lijden om zoovele individualistische, in volle waardigheid beleden 'waarheden': elk de zijne. Laten wij, die nog in de wieg lagen toen prof. de Ridder reeds in Permeke en Frits van den Berghe had geloofd en op 'Laethem' werd verliefd, Latem voortschrijven (we hebben immers toch Latem reeds verminkt gevonden van den eersten dag onzer kennismaking) en loven we de Ridder, die 'Laethem' trouw wil blijven. Nu het door de rijken werd ingepalmd en veroverd, is het toch voor de artisten verloren.

***

Mijn vingers jeuken reeds om U het portret van André de Ridder ten voeten uit te teekenen. Het wordt zeker een zwaar stuk van meer dan gewone grootte; maar mijn gejaagd-veelvuldige bezigheden laten me thans niet méér dan het trekken van enkele hoofdlijnen toe. Ik zou hem U moeten schetsen als exponent van een generatie, die men als een geslachtofferde heeft willen doen doorgaan om er niet meer te moeten over zeggen en... zoeken. Nochtans beteekent de overgang van 'Van Nu en Straks' - 'Vlaanderen' tot 'Ruimte' - 'Sélection' een zeer belangrijk onderdeel van onze artistieke en litteraire evolutie. Als afzonderlijke figuren zijn Jan Van Nijlen en Willem Elsschot in een herleefde belangstellingssfeer getreden, dank zij ''t Fonteintje' en 'Forum'. Paul Kenis, die beminnelijke, maar te journalistiek-oppervlakkige spreekhuis, heeft terecht op het verwaarloozen van zijn generatie meer dan eens gewezen, meestal terloops echter. Hij sloeg, jammer genoeg, geen spijkers met koppen; zijn boodschap werd evenwel door de jongeren aangehoord. De twee meest geheimzinnige, meest ontheven, in eigen land minst bekende en voor een deel zelfs in het Fransch schrijvende figuren waren en hieven André de Ridder en P.G. van Hecke.

Het zou verder ook de moeite waard zijn, André de Ridder als kunstcriticus en -historicus te situeeren in de door Zetternam alhier ingezette traditie, die over hoogten, halve hoogten en laagten loopt; over Rooses, Pol de Mont, Vermeylen, Van de Woestijne, de Bom, Cornette, Muls, tot van Ostaijen, van Hoogenbemt, Langui en Devoghelaere.

Waar hij in zijn 'Sint-Maertens Laethem', zonder hem aldus opzettelijk te noemen, in Paul-Gustave van Hecke den 'Karel van de Woestijne' van de tweede Latemsche groep ziet, zou ik André de Ridder den 'Vermeylen' van diezelfde groep willen heeten.

Zooals de eerste Latemsche groep zich op de Vlaamsche Primitieven en op Brueghel beriep, heeft ook hun tijdgenoot Vermeylen, nochtans zeer open voor

allerlei moderne binnen- en buitenlandsche panorama's, zich als professor in de kunstgeschiedenis vooral over het vergezicht van het verleden, de Europeesche plastiek van de Catacomben tot Greco, gebogen. André de Ridder trekt bij voorkeur door het struikgewas en de labyrinthen van de moderne, zg. 'levende' kunst. De Ridder leeft zich 100 t.h. in het moderne, het bijna oogenblikkelijke in, Vermeylen heeft ten allen tijde naar de zuiverste expressie van het tijdeloose gezocht. De karakteristieken, die de Ridder op de twee Latemsche groepen toepast, 'statisch' en 'dynamisch', gelden ook voor de visie, welke Vermeylen en de Ridder ten opzichte van de kunst er respectievelijk op nahouden. En als gevolg daarvan schrijven zij dan ook elk in een gansch anderen stijl. Het proza van Vermeylen is van een helderheid zonder weerga, een rustige, veerkrachtige stoeren lenigheid terzelfdertijd, overzichtelijk breed, harmonieus de eenheid uitsprekend van mensch, artist en geleerde, klassiek-eenvoudig. De Ridders zinnen daarentegen volgen een ingewikkelder loop, geven vaak den indruk labyrinthisch-lang te zijn, maar bij nader onderzoek even logisch-volledig, mét het resultaat van zijn denken tévens den langen weg aantoonend van zijn gedachtengang, synthetisch en analytisch tegelijkertijd. Tortueus schijnt U het woud van zijn ideeën, maar hij leidt U er door met vaste hand. En nu en dan treft hij U door een synthetische formuleering, als bracht hij U aan een bron, op een open plek. Vermeylen nam vooral de groote wegen, voor het struikgewas liet hij ons dikwijls alleen. De Ridder daarentegen schijnt een voorliefde te hebben voor onontgonnen gebieden.

Daarom heeft Vermeylen naar de ziel zooveel gemeen (wie teekent ens al zijn aanrakingspunten?) met Valerius de Saedeleer en de anderen uit de eerste Latemsche groep; terwijl André de Ridder in Gustaaf de Smet, Frits van den Berghe en Permeke veel van zichzelf terugvond en daarom hun woordvoerder werd. Maar volgen we de verleiding thans niet, om in dit woud van gelijkenissen dieper door te dringen; laten we de kwaadwilligen de gelegenheid mee te helpen zoeken in plaats van te grinniken.

***

De 'leider' André de Ridder en de innovator zijn één. Waar men bij om het even welk essayist of criticus enkel met een theoreticus te doen heeft, ziet men vrij spoedig den maniak en tiran opdagen; want elke eenzijdige revolutionnair wordt op den duur een despoot, een chagrijnig oude stokpaardjesberijder. De nieuwsgierigheid naar het allerjongste en allernieuwste heeft de Ridder steeds weerhouden een 'paus' te worden; hij heeft zich telkens weten te vernieuwen; van periode tot periode heeft hij de gestalte van zijn meer in het buitenland dan alhier zichtbaar 'leiderschap' gewijzigd, telkens verjongd en aangepast, maar met dien verstande dat hij trouw bleef aan de principes uit zijn hoogste levensmoment, dit van na 1918, en verder, op het zuiver litteraire plan, Boomgaardenier uit aanhankelijkheid aan eigen jeugd en uit overtuiging als stadsmensch.

***

Rond den pot draaien is mijn gewoonte niet. Ik houd er van, op den man af te gaan. Maar nu wil ik ten slotte den man hier uitsluitend naar zijn jongste

schepping beoordeelen. Op zeker oogenblik vergelijkt de Ridder zich met een cineast, zijn boek met een film. Heel juist gezien. Mij is het beeld liever van den vlieger-verkenner, die verschillende malen concentrisch om en over zijn doelwit heenstrijkt om ten slotte den voltreffer los te laten. Zoo trekt de Ridder hier ook verschillende afbakeningscirkels om en boven Latem heen, eerst in de ruimte, dan in den tijd, dan weer in de ruimte, dan weer in den tijd. Enger en enger sluit hij den cirkel, tot hij de ware kern heeft bereikt (of van het geografisch en historisch begrip 'Latem' tot het aesthetisch begrip 'Laethem'). Velen zouden zich reeds met dien arbeid hebben tevreden gesteld en de tegenstanders van het expressionisme zullen het allicht spijtig vinden, dat hij zich daar niet bij beperkt heeft, dat hij niet kunstcriticus en- historicus is geblevan. Maar de Ridder, die zich hier in een van de belangrijkste levensmomenten, zooniet (voorloopig althans) op het belangrijkste oogenblik van 'volle uitspreekbaarheid', zooals Guido Gezelle het heette, bevindt, achtte zijn taak daarmee niet afgeloopen; want dan is hij weer machtig van de kern 'Laethem' uitgegaan om in middelpuntvliedende kracht tot ver over Latem heen aan te sluiten met de groote, Europeesche beweging van het expressionisme. Vandaar, ten onrechte, het verwijt dat 'Laethem' slechts een aanleiding, een voorwendsel zou zijn geweest. Neen, want telkens komt hij er weer op terug. Als men hem iets wil aanwrijven (want er zijn menschen, die men altijd iets meent voor de voeten te moeten gooien), dan zou men hem ten hoogste er een verwijt kunnen van maken, dat hij op het einde van zijn 'Sint-Maertens Laethem' het eerste hoofdstuk is beginnen schrijven van zijn volgende boek. Zij evenwel, die graag het verband zien van de Latemsche periode met de volgende, zullen dit juist als een van de groote verdiensten beschouwen van dit merkwaardige boek.

Deze rijke oogst is binnen, brood voor het jonge geslacht. Wij wachten vol belangstelling op André de Ridders oogst van den volgenden zomer.

20 Augustus 1946.
Jan SCHEPENS.

Irrequietum

II

De stroom verstilt, verslijkt reeds bij de boorden,
Doch nog vaart de boot gaat, die angst verdroeg;
De wind waait steeds, die in 't getakel kloeg,
Doch 't oeverriet ruischt 't lied reeds zonder woorden.

De schipper is vergrijsd in 't grauwe Noorden,
Met een gemoed dat vaak naar 't Zuiden vroeg,
Het land bleef steeds in 't zicht, verre, verre oorden,
En 't boegbeeld prijkt nog immer op den boeg.

Ruimte, de zee; zooniet ineens de nacht
't Leven vervoert mij; doch terug te hooren
Den eens gezongen, wrangen zang, niet ik.

'k Wil verder dan het zelf, dat ik veracht,
De vaart was wonder, zij ook 't doel verloren;
't Is slechts een trage dood, waarvoor ik schrik.

III

Ik heb den last te lang, te ver gedragen,
Zonder den weg te erkennen, of het eind te zien
Anders dan dood, en glimlach om de sagen
Sprekend van goden, die ons bijstand biên.

Mijn schouders worden zwak om nog te schragen
Den eens zoo taaien waan dat ook ik dien
Tot iets in 't duurzaam raderwerk der dagen,
En meer dan ééndagsvlinder ben bij biên.

Waarom niet heengaan dan, voor goed, en zwijgen,
De groene knoppen rukken van de twijgen,
De vink verblinden die geen nachtigaal kon zijn?

Omdat mijn hart een nacht is vol verhalen
Van andre nachten, waar soms nachtigalen
Zingen van rozen en vrouwen en zonneschijn.

Firmin VAN HECKE

Wezen en waardigheid onzer instellingen

ER wordt gezegd dat België een ‘democratie’ is. Er wordt ook gezegd dat België een ‘monarchie’ is. Buitendien is België een ‘koninkrijk’.

Zij die, honderd jaar geleden, ons grondwettelijk regime in het leven riepen, bestempelden het als een ‘monarchie constitutionnelle représentative sous un chef héréditaire’, dus als een ‘grondwettelijke, vertegenwoordigende monarchie onder een erfelijk hoofd’.

De voornaamste en meest gezaghebbende commentatoren onzer grondwet behielden deze benamingen of brachten geen noemenswaardige aanvullingen of wijzigingen.

Thonissen gewaagt van een vertegenwoordigende regeering (‘gouvernement reprósentatif’), van een grondwettelijke monarchie (‘monarchie constitutionnelle’), van een grondwettelijk koningdom (‘royauté constitutionnelle’), van een erfelijk koningdom (‘royauté héréditaire’).

Errera vindt de benaming ‘monarchie constitutionnelle représentative’, dus ‘grondwettelijke vertegenwoordigende monarchie’ niet toereikend. Hij wil het woord ‘parlementair’ in de benaming opnemen. ‘De Belgische monarchie’, schrijft hij, ‘is bepaald parlementair en niet alleen maar grondwettelijk en vertegenwoordigend’. Daarom gewaagt hij van een grondwettelijke en parlementaire monarchie (‘monarchie constitutionnelle et parlementaire’), en zelfs van een ‘monarchie parlementaire’.

Wanneer men van nabij de verschillende benamingen onderzoekt, dan valt het op dat zij niet deugen. Niet alleen drukken zij onvolledig de werkelijke structuur van ons politiek regime, van onzen Staat uit. Zij zijn ook wel eens tegenstrijdig.

Men kan zich een ‘grondwettelijke monarchie’ voorstellen. Dat is een monarchie steunende op een grondwet.

Maar wat is een ‘representatieve monarchie’? Wat is ook een ‘parlementaire monarchie’? Die termen zijn tegenstrijdig! Zij vereenigen op zeer ongelukkige wijze twee tegenstrijdige begrippen: met m o n a r c h i e wordt op het erfelijk koninklijk gezag, met r e p r e s e n t a t i e f en p a r l e m e n t a i r op de volksvertegenwoordigende lichamen gedoeld. Die twee elementen liggen wel ten gronde aan ons politiek regime. Maar hoe verkeerd de koppeling!

Wat is een m o n a r c h i e ? Een politiek regime waarin het bewind in handen is van een m o n a r c h . De etymologie laat geen twijfel bestaan over wat een m o n a r c h is de term, aan het Grieksch ontleend, bestaat uit twee woorden: m o n o s - alleen - en a r c h e i n - bevelen. De monarch is, naar de oorspronkelijke beteekenis, hij die alleen beveelt, die de eenige bevelhebber, de bevelheber met onverdeelde bevoegdheid is.

‘In de monarchie’, schreef Cicero, ‘is al wat buiten den monarch staat, ontdaan van recht en openbare macht’. Dat is eenvoudig. Dat is klaar.

Wanneer men echter aan dien klaren term bijwoorden toevoegt als r e p r e -

sentatief en parlementair, dan gaat men dadelijk over van de klaarheid naar de duisterheid. Dat men maar eens beproeve de termen te wegen en dan zich een 'representatief monarch' of een 'parlementair monarch' voor te stellen! Het gezag van een monarch kan niet afhankelijk zijn van een volksvertegenwoordigend lichaam, zooals dat van den Voorzitter der Kamer bij voorbeeld. Een eigenlijk monarch kan niet 'parlementair' worden zonder op te houden een monarch te zijn.

Beziet men de termen van dichtbij, dan moeten al de benamingen waarin de term monarchie gekoppeld is met de termen 'grondwettelijk', 'representatief' of 'parlementair' als verkeerd afgewezen worden.

***

'De politieke souvereiniteit', heeft Thonissen geschreven, 'is niet anders dan het recht om de bewegingen van het maatschappelijk lichaam te regelen'.

Het souverein politiek gezag is aldus het gezag, dat het recht heeft om in laatsten aanleg het leven en de bedrijvigheid te regelen van hen die de gemeenschap uitmaken.

Dat souverein recht, dat hoogste recht, berust bij het orgaan dat de wetten maakt. Het zijn inderdaad de wetten die, in laatsten aanleg, het leven en de bedrijvigheid van de burgers regelen.

De grondslag en het uitgangspunt van onze politieke organisatie, de bron van alle rechten is: de wetgevende macht.

Welnu, deze hoogste macht is, in ons land, in handen van den Koning en van de twee Kamers, dus niet in handen van den Koning alleen.

De Koning is niet de drager van de geheele souvereine macht, maar van een deel dezer macht. Wordt de term souverein gebruikt als synoniem van vorst of koning, zooals het meermaals gebeurt, dan wordt hij verkeerd gebruikt.

Misschien zal men aanvoeren dat de uitvoerende macht bij den Koning berust en dat aldus het gebruik van den term monarchie, in zijn eigenlijke beteekenis, toch gewettigd is.

Wat is echter het recht om uit te voeren? Het recht om toe te passen wat door een hooger gezag bevolen is. De uitvoerende macht is niet de grondslag, niet het uitgangspunt, niet de hoogste macht in ons land. Zij vervult niet een hoofdrol, maar een bijkomende rol. De uitvoerende macht komt, evenals de rechterlijke macht, niet vooraan maar achteraan. Zij doet wat de wetgevende macht gelast.

De souvereiniteit van den Koning is, op dit gebied, deze van den ambtenaar die de wetten moet toepassen. Wat hij beveelt is vooraf bevolen. Het artikel 67 zegt dan nog uitdrukkelijk dat de Koning 'de verordeningen maakt en de besluiten neemt die voor de uitvoering van de wetten noodig zijn, zonder ooit de wetten zelf te mogen schorsen of van haar uitvoering te ontslaan'.

***

Er wordt aldoor herhaald dat wij leven onder een p a r l e m e n t a i r r e g i m e.

Is een daarmede overeenkomende benaming, bij voorbeeld p a r l e m e n t a i r b e w i n d, een betere benaming dan m o n a r c h i e?

Ook niet! Zij brengt ons wel dichter bij de werkelijkheid omdat wij er de bron, althans een der hoofdbronnen van het gezag in terugvinden: het Parlement. Maar zij drukt ook nog niet geheel uit wat de kern van onze politieke organisatie is.

De wetgevende macht, de hoogste macht, deze die de wegen wijst en de grenzen bepaalt voor de overige machten, namelijk voor de uitvoerende macht en de rechterlijke macht, berust inderdaad niet alleen bij het Parlement.

Het artikel 25 der grondwet zegt dat 'alle machten uitgaan van de natie'. Dit artikel is echter alleen maar als de verkondiging van een algemeen principe, zonder practische gevolgen, te beschouwen. De eigenlijke beteekenis er van, door het historisch perspectief te verklaren, is dat het gezag uitgaat van het volk en niet van een of andere macht buiten of boven het volk. Hiermede wordt verworpen: de vroegere voorstelling van den absoluten vorst, namelijk van den vorst wiens gezag zou steunen op een of ander goddelijk recht en geen instemming van het volk zou behoeven. In artikel 25 spreekt de geest der democratische beginselverklaringen van de Noord-Amerikanen in 1776 en en de Pranschen in 1789.

Dat het zonder practische gevolgen blijft, wordt opvallend in het licht gesteld door het artikel dat onmiddellijk volgt op artikel 25, en dit laatste in ruime mate tegenspreekt.

Inderdaad: het artikel 26 handelt over de hoogste macht, de wetgevende macht. Het zegt niet dat deze wetgevende macht uitgaat van de natie. Het zegt dat 'de wetgevende macht gezamenlijk uitgeoefend wordt door den Koning, de Kamer der Volksvertegenwoordigers en den Senaat'.

De Kamer en de Senaat vertegenwoordigen de natie. Hun bevoegdheid gaat uit van de natie van welke zij hun opdracht verkrijgen. Zij zijn lichamen die door de natie verkozen worden.

Hetzelfde kan niet gezegd worden van den Koning. Hij wordt niet verkozen. Zijn macht of bevoegdheid is erfelijk en wordt bij erfopvolging verkregen. Het artikel 60 van de grondwet zegt inderdaad dat 'de grondwettelijke macht van den Koning bij erfopvolging overgaat op de natuurlijke en wettige nakomelingschap in rechte lijn van Z.M. Leopold, Joris, Christiaan, Frederik van Saksen-Coburg, van man op man, volgens recht van eerstgeboorte.'

Het artikel 26 verleent de wetgevende macht aan d r i e l e d e n: aan den Koning, de Kamer, den Senaat. In werkelijkheid zijn het slechts t w e e l e d e n die door hun natuur en hun oorsprong verschillend zijn: eenerzijds de Koning die zijn bevoegdheid bij erfopvolging verkrijgt, anderzijds de Kamer en de Senaat, die allebei door de natie verkozen worden en hun bevoegdheid door hun verkiezing verkrijgen.

Dit brengt ons tot de kern van onze politieke organisatie. Deze is een

tweeledig bewind. En men kan ons grondwettelijk systeem niet beter definieeren dan als een tweeledig bewind met verdeeling van het souverein beschikkingsrecht tusschen een vorst, die zijn bevoegdheid bij erfopvolging verkrijgt, en een door het volk verkozen lichaam, bestaande uit twee Kamers.

Deze definitie geldt niet alleen voor België, maar ook voor Engeland, Holland, de Scandinavische Staten, in het algemeen voor al de Europeesche landen waar nog koningen bestaan.

Indien men met één enkelen term zulk tweeledig bewind moest willen bestempelen dan is het niet de term monarchie maar wel de term dyarchie die de voorkeur zou moeten krijgen.

***

Bij de verdeeling der rechten werden aan den Koning de volgende bevoegdheden opgedragen: een deel van de wetgevende macht gelijk aan dat van elke van beide Kamers; de uitvoerende macht; het bevel over de gewapende macht; het verzekeren van de veiligheid van den Staat en het handhaven van de orde. De Koning vertegenwoordigt België tegenover het buitenland en treedt als dusdanig op, niet alleen als bezitter van het recht om den oorlog te verklaren, bondgenootschappen aan te gaan en den vrede te sluiten, maar ook als verpersoonlijking van de natie.

De Koning is het Staatshoofd van België. Dit wettigt voor ons land de benaming van Koninkrijk. De grondwet zegt niet uitdrukkelijk dat de functie van Staatshoofd aan den Koning wordt toegewezen. Het is evenwel uit sommige bepalingen af te leiden. Dat is het geval met deze van artikel 62, waarbij gezegd wordt dat ‘de Koning niet tegelijk hoofd van een anderen Staat kan zijn, zonder toestemming van heide Kamers.’ Dat is ook het geval met het artikel 132, hetwelk gewag maakt van ‘de eerste keuze van het Staatshoofd’, en hierbij verwijst naar artikel 80, dat betrekking heeft op den grondwettelijken eed van den Koning.

In een Republiek is de functie van Staatshoofd opgedragen aan een Voorzitter.

De omvang van de bevoegdheden die aan het Staatshoofd toekomen stemt ongeveer overeen in de verschillende landen, koninkrijken of republieken. In de hedendaagsche wereld heeft de Voorzitter van een republiek vaak ruimere bevoegdheden dan een Koning. De Voorzitter van de Vereenigde Staten van Amerika, bij voorbeeld, heeft méér uitgebreide rechten dan onze Koning.

Koning of Voorzitter.... Heeft het verschil in de benaming een zin? Er is meermaals gezegd dat de Koning van België, of die van Engeland, of de Koningin van Nederland, optreden als een Voorzitter het in een republiek zou doen.

Toch is er een verschil en is een verschillende benaming gegrond. Het

verschil ligt niet in den o m v a n g van de bevoegdheid, wel in den o o r s p r o n g van het gezag van het Staatshoofd.

Het Staatshoofd van een republiek wordt verkozen, ofwel rechtstreeks door de burgers, ofwel door de lichamen, vooraf door de burgers verkozen. Het Staatshoofd van een koninkrijk daarentegen verkrijgt zijn gezag bij erfopvolging. Daarom is het gebruik van archaïsche termen als k o n i n g , v o r s t of m o n a r c h begrijpelijk en zelfs geboden.

Werd de Koning, zooals zulks bij de oude Germanen het geval was, door het volk verkozen, dan zou hij een koninklijk Voorzitter en België een republikeinsch koninkrijk of een koninklijke republiek kunnen genoemd worden. Dit is echter niet het geval.

Ons Staatshoofd is dus een koning, een vorst of een monarch. Ook een m o n a r c h ? Ja, ook een m o n a r c h , in de mate waarin de oude term niet in zijn eigenlijke beteekenis wordt opgevat, in de mate waarin hij niet doelt op den omvang, maar op den oorsprong van 's Konings recht. In zoover de term m o n a r c h i e doelt op de aldus opgevatte hoedanigheid van het Staatshoofd en niet op de volstrekte souvereiniteit van het koninklijk gezag, kan men ook het behoud van dien term aanvaarden. Het is in dien geest dat wij, in België, evenals in Engeland, Holland en in de Scandinavische Staten, gelijktijdig de termen koning, vorst, monarch, monarchie, parlementair regime en democratie kunnen gebruiken ter bestempeling van een bewind dat, in zijn wezen, een tweeledig bewind is, een dyarchie, waarin een volksvertegenwoordigend orgaan en een uit een erfelijke dynastie geboren Staatshoofd, gezamenlijk de souvereine macht uitoefenen.

***

Vóór de XIXe eeuw was een tweeledig bewind een uitzondering in Europa. Bij het begin van de XXe eeuw was het haast een regel geworden. Niet alleen in de West-Europeesche Staten, ook in Duitschland, Oostenrijk-Hongarije, Rusland, ook in Turkije, zelfs in Japan, was een tweeledig bewind ontstaan

Het moet zijn dat dergelijke bewindsvorm beantwoordt aan ons volkskarakter. Wij kennen dien sedert meer dan zeshonderd jaar. Het is inderdaad in den loop van de XIVe eeuw, dus tusschen 1300 en 1400, dat het, in onze gewesten, namelijk in het graafschap Vlaanderen, in het hertogdom Brabant en in het prinsbisdom Luik, voor het eerst verscheen. Het breidde zich uit tot het geheel gebied der Nederlanden. Het bleef gehandhaafd onder de vorsten van het Bourgondische Huis en onder die van het Habsburgsche Huis... Het bleef bestaan na 1600 gedurende de periode waarin ons land, tachtig jaren lang, van 1635 tot 1715, het slagveld van Europa was. Deze periode, alsook de daarop volgende, waren perioden van diepe stoffelijke en geestelijke inzinking. Rondom ons groeide het vorstelijk gezag steeds meer tot despotisme. Wij hadden geen eigen buitenlandsche politiek meer, na 1600, en haast geen eigen geestesleven

meer. Maar wij behielden onze eigen instellingen. Geen enkele Spaansche koning, na Philips II, geen enkele Oostenrijksche keizer, vóór Jozef II, hoe despotisch zij ook waren in hun eigen land, waagden het onze eeuwenoude constitutie af te schaffen.

Onze S t a t e n , volksvertegenwoordigende organen, waarin de afgevaardigden van de geestelijkheid, den adel en de steden zitting hadden, behielden het recht ieder jaar de toelagen, door den vorst gevraagd, toe te staan of te weigeren. Onze oude volksvertegenwoordigers bleven h e e r e n , ondanks de verarming van onze gewesten: tot het einde van het Oostenrijksch tijdperk bleven de leden der Staten van Brabant, het recht hebben hun hoed op hun hoofd te houden in het bijzijn van den vorst, indien deze hetzelfde deed en eerst hun hoofd te ontblooten wanneer de vorst het voorbeeld gaf.

Onze volksvertegenwoordigende lichamen waren op meer democratische wijze samengesteld dan de Engelsche: het Engelsche Parlement bestond uit twee Kamers, waarvan één slechts - het H o u s e of C o m m o n s - een verkozen lichaam was, terwijl het andere - het H o u s e o f L o r d s - er een was waarvan de leden van rechtswege door hun rang, door hun ambt of door den wil van den koning en dan met opvolgingsrecht voor de nakomelingen, zitting hadden. Het Engelsch Parlement was, door zijn structuur en zijn samenstelling - en zulks tot het begin van de XXe eeuw - overwegend aristocratisch. Het overwicht was er inderdaad in handen van den adel.

In de Staten der Nederlanden daarentegen was de voorrang in handen van de steden. In Vlaanderen werd de adel er niet in opgenomen. In de Staten van Brabant werd geen beslissing getroffen zonder de uitdrukkelijke toestemming van de steden. En de ‘steden’ dat waren de corporatieve organisaties, de ambachten en neringen, dat wil zeggen, in onze nijverheidsteden, de organisaties der arbeiders.

Dat eeuwenoud en eigen politiek regime werd alleen opgeheven tijdens de twee-en-twintig jaar lange bezetting en mishandeling door Frankrijk, van 1792 tot 1814. Het werd in 1815 hersteld en in 1831, ten koste van een revolutie, tot meer evenwichtige verhoudingen herleid. Het maakte zegevierend de bezetting en mishandeling door, ons ditmaal door den Oostelijken gebuur opgelegd, eerst van 1914 tot 1918, vervolgens van 1940 tot 1944. Het herleefde telkens weer, zoodra de vijandelijke militaire macht verdreven was. Er wordt soms over ‘constanten’ in onze geschiedenis gesproken. Dàt is een constante!

Wanneer alles wankelde, alles onzeker werd, was er iets waaraan ons volk altijd koppig gehecht bleef: het eeuwenoud regime, het tweeledig bewind met verdeeling van het beschikkingsrecht tusschen Vorst en het volksvertegenwoordigend orgaan. Het is zóó vergroeid met onzen geest dat alle partijen er voldoening in vinden. Geen enkele eischt de afschaffing van het koningdom. Alle oordeelen dat het koningdom de stabiliteit van de instellingen en van het politiek leven verzekert, beter dan een verkozen Voorzitter, een zuiver politiek man, het zou kunnen doen.

Zoo de politieke instellingen van een volk als een bestanddeel van zijn cultuur dienen beschouwd, dan is het klaar dat het tweeledig bewind van Vorst en Parlement, sedert meer dan zes eeuwen met onze cultuur vergroeid is. Na 1302 hebben wij er geen ander gekend, de voren aangehaalde kortstondige onderbrekingen ter zijde gelaten.

Er is slechts één land in de wereld waarover hetzelfde kan gezegd worden. Dat land is Engeland. Ook in Engeland is het tweeledig bewind sedert meer dan zes eeuwen ontstaan. Ook in Engeland bleef het, met een kortstondige onderbreking in de XVIIe eeuw, tot heden toe in zijn hoofdlijnen en wezenskenmerken behouden. België en Engeland zijn de eenige landen ter wereld waar de formule een Vorst en een Parlement, zes eeuwen oud is en steeds levenskrachtig blijft.

Holland was een republiek van het einde der XVIe eeuw af tot het einde van de XVIIIe eeuw. Daar was het bewind, gedurende die periode, met of zonder stadhouder, in handen van het volksvertegenwoordigend orgaan, de Staten-Generaal. Zwitserland was een bond van zelfstandige gewesten en had, na de Middeleeuwen, geen gekroond Staatshoofd meer. De Scandinavische Staten maakten, na de Middeleeuwen, langdurige periodes van vorstelijk absolutisme door. De overige landen waren, van het Westen tot het Oosten van Europa, aan absolute vorsten onderworpen.

Wij, in de Zuidelijke Nederlanden, bleven toen met Engeland, het eenige land in Europa waar, naast den regeerenden vorst, een volksvertegenwoordigend orgaan bestond, dat, door zijn recht om jaarlijks de toelagen te verleenen of te weigeren, mede over 's lands zaken beschikte.

Er is nog iets dat niet mag vergeten worden in de geschiedenis onzer instellingen, iets dat eveneens een constante in ons volksbestaan werd en eveneens vergroeid is met onze cultuur: wij zijn een volk van vrije menschen sedert de XIIIe eeuw. Het is in onze gewesten dat voor het eerst in Europa, de lijfeigenschap werd afgeschaft, krachtens een algemeenen maatregel, geldig voor het geheele grondgebied. Dit was een voltrokken feit vóór 1250! De laatste sporen van de slavernij - ten laatste omgezet in een fiskaal recht - verdwenen in het hertogdom Brabant krachtens een merkwaardige oorkonde van Hendrik II, in 1247!

De Nederlanden waren, van dien tijd af, een land zonder slaven en zonder lijfeigenen. Terwijl de hoorigheid bleef bestaan, in Engeland tot na de Hervorming, in Frankrijk tot in 1789, in Pruisen tot in 1810, in Oostenrijk tot in 1848, in Rusland tot in 1861, waren onze gewesten, lang vóór het einde der Middeleeuwen reeds, een land van vrijheid, een land waar een slaaf, een buitenlandsche slaaf, vrij werd van het oogenblik af dat hij op onzen bodem kwam te staan!

De principes gelijkheid voor allen en vrijheid voor allen waren een traditie in onze gewesten sedert de verre Middeleeuwen.

Zij hoefden niet ‘ingevoerd’ te worden. Ten onrechte maakt de ‘Brabançonne’, het Belgisch nationaal lied, gewag van ‘eeuwen slavernij’ (‘Après des siècles d' esclavage...’). De ‘eeuwen van slavernij’ zouden best ‘eeuwen van

vrijheid' heeten, want, toen de 'Brabançonne' gedicht werd, was de slavernij reeds sedert zes eeuwen uit onze gewesten verdwenen.

Wij mogen trotsch zijn op onze voorouders. Dank zij hen hebben wij geen enkel ander volk iets te benijden op politiek gebied en namelijk op het gebied van de vrijheid en de democratie. Wij waren voor alle volken de leermeesters en hoefden van geen enkel de leerlingen te worden.

De eeuwenoude en roemrijke traditie van onze gewesten moet de achtergrond zijn van iedere beschrijng van ons politiek bestaan. Daar is de verklaring te vinden van menig kenmerk van onze hedendaagsche menschen: hun soms naar anarchisme overhellende afkeer voor ieder ingrijpen van den Staat in individueels of familiale aangelegenheden; hun onoverwinnelijke afkeer voor ieder gezag waarop zij geen vat zouden hebben en dat aan hun toezicht zou ontsnappen.

Max LAMBERTY

Het hondje

(Fragment uit 'De Overnachting', roman in brieven van Jeanne van Schaik-Willing en S. Vestdijk).

Line Tuyl-Brose aan Celia Quirijns-Tuyl.

Lieve Celia,

Ik kom je een dienst vragen, nogal een groote dienst ook, maar misschien zul je, nadat je gelezen hebt, wat ik je schrijven ga, begrijpen, dat ik ertoe kon komen je hulp in te roepen. Laat ik maar met de deur in huis vallen. Ik ontving namelijk gisteren een brief van mijn jongsten broer uit Londen, die voor de Unilever een vrij lange reis moet maken. Het is voor hem mogelijk en door omstandigheden zeer gewenscht, dat zijn vrouw meegaat. Nu zitten ze met hun tienjarig dochtertje Muriel, voor wie ze in Engeland geen erg geschikt kosthuis kunnen vinden. Kort en goed, hij vroeg mij of ik gedurende hun afwezigheid Muriel bij mij wilde nemen. Direct, nadat ik zijn brief gelezen had, wist ik: Dat gaat niet, dat is onmogelijk, met al mijn niet geringe liefde voor Dick en mijn tantelijke verteedering voor mijn nichtje, nee, juist door deze beide dingen, het gaat niet en omdat ik Dick niet teleur stellen wil, kom ik jou vragen, zou Muriel bij jou terecht kunnen? Jij bent er beter op ingesteld dan ik met jouw Carry en Ottelientje. Jouw tuin met dat stuk duin erachter zou voor dit Londensche bleekneusje misschien hoe dan ook grootere attracties hebben dan een Amsterdamsche flat en in ieder geval zou het mij een mogelijkheid bieden om de afwijzing tegenover Dick zóó te kunnen inkleeden, dat ik de ware reden niet hoefde te noemen.

Het gaat als ik het goed begrijp over een verbljf van een kleine drie maanden, ingaand 1 Juli. In ieder geval moet het gezin, mede in verband met de school, in October weer in Londen zijn. Wil je hier eens over nadenken en het met Otto overleggen? Mij zou je een groot plezier doen als het kon. Het kind is, voor zoover ik haar ken - ik zag haar het laatst vier jaar geleden - een teer, blond, elfachtig wezentje, heel gevoelig, heel schuchter, erg in zichzelf gekeerd. Ze is dol op haar vader, voor zoover ik na kan gaan minder op haar moeder. Er was, toen we bij haar ouders logeerden een klein kinderdrama. Er zou op haar school een kerstopvoering gegeven worden en zij zou meezingen in het koor van engelen. Zij had zich zóó in die rol ingeleefd, dat ze dagen lang op haar teentjes, met zwevende gebaren door huis liep en voorzichtig om de stoelen heenboog om haar denkbeeldige vleugeltjes niet te stooten. Toen de groote dag was aangebroken was er geen sprake van vleugeltjes want onze kleine aspirant-engel lag met veertig graden koorts van opwinding te bed. Dit had mij als kind net zoo kunnen overkomen. Het lijkt me uiterst heilzaam voor Muriel om met jouw heide ravottende rakkers het gezonde leven te mogen leiden van een Hollandsch kind. Haar bij mij in huis halen gaat niet, om het kind zelf niet en niet om Marcel. Iedereen zegt, dat ik Marcel misschien wel wat erg verwend heb en dat ik daar nu de vruchten van

pluk, het zij zoo. In ieder geval is het een feit, dat Marcel nooit zou dulden, dat er hier een ander wezen in huis was, dat iets van mijn liefde zou opeischen en met minder dan liefde zou ik mijn nichtje niet willen afschepen. Ik moet je ter verduidelijking hiervan het verhaal doen van het hondje.

Niet lang geleden kwam mijn benedenbuurvrouw, een gezellig robuust mensch, met wie ik geen andere omgang heb overigens dan die, dat zij wel eens brood voor mij en ik melk voor haar neem en met wie ik wel eens een enkele keer een kop koffie gedronken heb als ik zeker wist, dat Marcel er niet was en niet komen kon, bij mij aanbellen met een klein wit doeshondje. Je kent ze wel die beestjes met krullen over hun voorhoofd, waardoor ze verlangend en tegelijk schalks heengluren. Deze hondjes hebben iets menschelijks, althans ze doen je niet denken aan hond, maar aan mensch en omdat we allemaal toch eigenlijk erg veel houden van mensch is het een gecompliceerde maar meesleepende gewaarwording om dat anders, in onbestemde wijdtes wegvloeiende gevoel, lekker, klein, compact tusschen je twee handen te hebben. Daar heb je het nu heelemaal te pakken, voel maar, voel maar! Dat ongeveer speelt er door je heen als je zoo'n jong hondje in je handen houdt en ik was zoo gek, dat ik het liefst het beestje had willen kussen - wat ik niet deed overigens - Mevrouw Korpse liet me dat hondje zien om me te vragen of ik het hebben wilde daar een vriendin van haar er geen weg mee wist. Een oogenblik vergat ik Marcel en alles wat daarmee samenhing en ik zei zoo onverstandig als maar wat: ‘O dolgraag, ik neem hem, de schat’. Het kan zijn, dat ik het mij verbeeld, maar ik meen, dat ik iets zag schitteren in mijn buurvrouws oog, alsof haar toeleg was gelukt. Wanneer ik niet een ingeschapen wantrouwen koesterde tegen het doorzicht van gezonde blozende, hartelijke buurvrouwen, zou ik aannemen, dat het een toeleg was, die door het accepteeren van het hondje was gelukt, dat mevrouw Korpse zich als het ware geassocieerd had met allen, die me trachten op te stoken tot ongehoorzaamheid tegen Marcel. Hoe het zij, dit keer was ik ongehoorzaam of liever ik liep vooruit op ongehoorzaamheid, want het was niet aan te nemen, dat hij naast zich een hondje zou dulden.

In het begin leek het erop, dat ik de zaak verkeerd had ingezien. Toen Marcel binnenkwam deed Pluisje (zoo had ik hem gedoopt) het verstandigste, wat hij had kunnen doen, want hij waggelde naar hem toe en begon zijn schoen te likken, waarop Marcel, zeer verteederd, het hoopje opnam en het op armafstand van zich hield. ‘Wat is dit voor een mormeltje, Tony?’ vroeg hij. Ik, gedachtig aan den raad van het onzichtbaar koor van buitenstaanders deed, schoon met kloppend hart, flink en zei: ‘Onze nieuwe huisgenoot, hij heet Pluisje. Is het geen schat?’ Ik verwachtte hel en donder, maar er gebeurde heelemaal niets, of liever, Marcel toonde zich enthousiast, als het kan nog enthousiaster dan ik. Hij zocht zelfs eigenhandig een kussen voor hem uit en bemoeide zich met zijn menu, alleen verzette hij zich tegen den naam Pluisje. ‘Hij moet Zaire heeten, maar dat je dat niet direct gevoeld hebt, Tony, dat is toch zonneklaar, dat zie je toch direct, hij heet Zaire!’ En inderdaad, Pluisje leek me erg goedkoop, kinder-

boekachtig en bakvisscherig. Dat ik tot dien naam gekomen was, daarvoor moest ik me eigenlijk een beetje schamen, werkelijk schamen. Zaire was veel, veel beter en bovendien zoo heelemaal Marcel. Dien dag met Zaire op een kussen op den stoel tusschen ons in, voelde ik me eindelijk weer eens gewoon gelukkig, of om het duidelijker te zeggen, omdat ik nu eenmaal met zooveel nuances van geluk te maken heb, ik proefde dat soort geluk, dat thuishoort in door de zon gestoofde duinen naast een veldje van naar honig geurende bloemen. Marcel was ook vroolijker dan anders. Hij had, met het hondje tusschen ons beiden in, iets jongensachtig, wat hij anders volkomen miste. Hij, die anders enkel sigaretten rookte, verwisselde dien dag zijn sigaret voor een pijp, en terwijl hij rondliep om de tabakspot te halen en zijn pijp te stoppen, floot hij.

Het hondje werd een onmisbare derde om ons van een gewoonte te verlossen. Welke gewoonte? Ik bloos als ik je dit bekennen moet, maar op jouw vriendschap en begrip steunende, vertel ik het toch, de gewoonte van te spreken over Marcels escapades. Sinds jaren immers wordt mijn leven geconfronteerd met absolute maatstaven, de onzichtbare maatstaven der liefdesfantasie.

De eerste keeren, dat Marcel, in zijn algemeens bekentenissenzucht, zijn affecties voor en avonturen met anderen betrok, was ik hevig ontsteld en, ik zal het maar eerlijk bekennen, jaloersch. Ja, ik was misselijk van jaloesie. Ik kreeg er van dezelfde gewaarwording, die men heeft als men te hoog schommelt of te vlug met een lift naar beneden daalt. Dat lijfelijke onbehagen maakte het me in den beginne onmogelijk om geestelijk te verwerken en daardoor te reageeren op zijn bekentenissen op het peil, dat adaequaat was aan onze verhouding, meer speciaal aan de sfeer van zijn persoon. Ik ben geen juffrouw uit de Pijp, ik wil geen juffrouw uit de Pijp zijn, maar bovendien zou een juffrouw uit de Pijp het wel uit haar hersens laten haar neigingen in ordinaire richting bot te vieren ten opzichte van Marcel. Er zijn menschen, die slaan en die geslagen worden en er zijn er die knijpen en geknepen worden, er zijn er die worden aangekeken en voor wie men den blik neerslaat, en dat zijn monsters van een ver genuanceerde stalenkaart van instinctieve reacties.

De eerste keeren, dat Marcel me tegenover zijn ontrouw stelde, leidde hij dat zoo behoedzaam mogelijk in. Toen ik ontwaakte vond ik op het kussen een briefje van geschept papier, beschreven met een vers, een vers van van de Woestijne ontdekte ik later, dat luidde:

> ‘Ik druilde, en had uw aêm op mijn gesloten oogen naar 't gaan van uw gebaar, en naar uw armen bogen boven mijn slape, en naar het deinen van uw borst...’

Ik meende, dat het uit zijn zak was gevallen, toen hij mij kuste. Later begreep ik dat hij het expres had neergelegd bij mijn hoofd. Ik ontwaakte door het parfum, dat het papier uitwasemde. Toen ik het gelezen had beving mij

voor 't eerst die duizeling, maar direct daarop kontrasteerde met mijn spontane en primitieve jaloesie het peil van het gedicht. De vrouw - want het leed geen twijfel of een vrouw, met wie hij in liefdesverhouding stond, had hem dat gedicht toegezonden - vormde ik naar de gegevens van het gedicht, ik had als rivale de droom van een dichter en het kwam zelfs niet in me op dit droombeeld te corrigeeren aan de hand van de nuchtere overweging, dat er tusschen een lezeres en een gestalte uit een gedicht nog wel eenige afstand bestaat. Veel later, toen deze episode uit Marcels leven allang overwonnen was, heb ik deze Annie, een onderwijzeres uit Schoorl, die hem eens verzen voor de uitgeverij had toegestuurd, ontmoet, een blond kind met witte oogharen en glad melkboerehondehaar, die bovendien Groningsch sprak, een ontmoeting, die me een soort posthuum figuur liet slaan. Maar het geparfumeerde briefje heeft een gestalte bij mij opgeroepen van een sonoren stijl en van zulk een waardigheid, dat ik mij er tegenover links en burgerlijk en onbeholpen voelde.

Na eenige uren van pijnigende zelfstrijd, ben ik dien eersten keer zoover gegaan, dat ik een uur op mijn knieën gelegen heb met mijn gezicht op de donsdeken van mijn bed, mezelf smeekende me te verheffen boven dat primitieve ik en toch ook iets te mogen bereiken van die majestueuse perfectie van de figuur, die voortaan maanden lang als imperatief voorbeeld achter elk mijner daden stond. Het is vreemd, door zijn ontrouw, door zijn natuurlijke omgang met een wezen van deze orde, won Marcel voor mij aan waarde, zoodat ik haast het gevoel had mij te moeten excuseeren, dat ik me in zijn omgeving bevond. En als Olympiër, in direct verkeer met de muzen, was hij gedisculpeerd van elk menschelijk of maatschappelijk verzuim en kon ik niets anders doen dan me tot het uiterste inspannen om bij deze goddelijke tekortkomingen voor hem in de bres te springen, om zoodoende eenigszins het recht te verdienen in zijn schaduw te leven.

Het briefje op het kussen was de ouverture van een concert, dat zijn motieven ontleende aan de meest uiteenliggende sferen van vrouwelijke hoedanigheden, dat verder mijn heele huwelijk door heeft geklonken. De ontrouw werd niet een afwijking van het huwelijk, nee, de verwerking van de ontrouw leverde de componenten waaruit het huwelijk bestond. Het was alsof we samen bladerden in een zeer bont, maar altijd verheven platenalbum. Dat wil zeggen, Marcel was het, die de platen bij elkaar zocht; onze band was het samen zitten, wang aan wang en hand in hand, terwijl we samen keken naar platen die iets van een uithoek des levens vertelden. De zwerftochten, de avonturen, die Marcel er voor noodig had om het materiaal te veroveren, stempelden hem tot den uitverkoren aestheet, die hij was. Ik zelf kon daartegenover geen enkele verdienste stellen. Ik was als de dienstmaagd kleurloos, charmeloos in mijn oogen, nijver om op te ruimen, wat Marcel in goddelijke nonchalance achter zich aan liet slingeren en als er sprake was van verdienste van mijn zijde, dan was het deze van dag tot dag, van week tot week pijnlijker zelfopoffering, waarbij ik me, mijn ik overwinnend, trachtte te verheffen tot een ruimte van gemoed, tot een objectieve waardeering van rivalen, die zich later heusch niet meer zoo exquis als Annie

met haar gedicht annonceerden. Het was een groote, veel zelfbeheersching en inspanning eischende taak om in mededingsters, die mij van nature antipathiek en waarlijk niet groot van allure toeschenen, de levenssfeer te erkennen, waarin het Marcel lustte te verkeeren. Ik heb altijd lachend de schouders opgehaald als welmeenende menschen me kwamen vertellen, dat Rietje een vulgair koristetje was en Loes een baatzuchtige vrouw aan den rand van de demimonde, maar dit wil met zeggen dat het makkelijk was de primitieve onschuld van het roofdier in Rietje te bewonderen en te erkennen dat Loes Marcel op reis stuurde tusschen Babylon en Ninive. Want dat is het bijzondere in Marcel, dat zijn liefdesavonturen voor hem de noodzakelijke stimulans zijn om het leven te verkennen.

Het resultaat van deze verkenning had een filosofische neerslag van ideeën, die in hem in verband met zijn belevingen werden geboren en waarover hij later met mij sprak en waarvoor hij begrip bij mij verwachtte. Ik heb me altijd trotsch gevoeld als hij me betrok in de geestelijke verwerking van zijn leven, daarin voelde ik een band die hem met mij verbond. Voor mij zou het daarom absurd en daarom ondenkbaar zijn geweest om den gang van dit voor hem typische levensproces te verstoren, door wat anderen noemden mijn trots, mijn gevoel van eigenwaarde te toonen, wat er in de practijk op neer was gekomen dat ik jaloersche scenes had opgevoerd. Bovendien weet ik, hoezeer ik zelf door dit medeleven met hem ben gerijpt. Toen ik jong meisje was viel de wereld voor mij uiteen in twee parten, aan de ééne kant was idealisme, aan de ander cynisme, daarmee was de zaak bekeken. Ik meende toen al heel veel te begrijpen, omdat ik deze beide mogelijkheden had ontdekt. Hoeveel voller, genuanceerder is mijn visie geworden door, de discipline die ik me, geleid door Marcels practische verkenningen, heb opgelegd ten einde met mijn gevoel gebieden te benaderen, die krachtens de beperktheid van mijn eigen aard, anders voor mij gesloten zouden zijn gebleven! Je zult me misschien vragen of ik dan gelukkig en geheel voldaan ben door deze theoretische medeplichtigheid aan een ontrouw echtgenoot? Nee, ik ben niet voldaan, er is iets, waar ik wel naar verlang en dat is, dat dit medewerkerschap aan zijn bestaan, dat de naam huwelijk draagt, gesanctionneerd zou worden door een kind. Ik verlangde meer dan ik zeggen kan naar een kind. Als ik heel eerlijk mag zijn, ik verlang naar m i j n kind, me natuurlijk door Marcel gegeven, maar met naar een kleine Marcel, zeker niet naar een kleine Marcel. Het kind moest zijn mijn tweede ik, maar beter, volmaakter dan ik zelf ben, opdat dit kind de aandacht van Marcel zou richten op zich, nu ik het niet bereikte, dat hij zijn aandacht richtte op mij. Het kind zou mogen vechten tegen de Annies en de Catharines. Maar ik kon den wensch hiertoe niet uiten, want dan was het kind dàt kind al niet meer, waarnaar ik zoo vurig verlangde. Ik zou, nee ik kón er Marcel niet op attent maken, dat ik zóó een kind wilde ontvangen.

Zoo stonden de zaken, toen Zaire bij ons zijn intrede deed. Dat Marcel dien eersten dag zoo gelukkig was, dat we samen hapjes voerden aan Zaire, was als een praelude op het geluk van het kind. Dien heelen dag heb ik geleefd in verwachting, dat het die nacht gebeuren zou. Toen hij zijn pijp stopte, terwijl

hij uit ons breede raam keek, stond ik naast hem in een houding die ik nooit bij hem aannam. Ik had mijn arm door de zijne gestoken en mijn hoofd tegen zijn schouder geleund en terwijl hij die paar maten uit de Robbersymfonie floot dacht ik, vannacht, ja, vannacht gaat het gebeuren.

Maar het gebeurde niet en de daarop volgende nacht evenmin en niet de nachten daarna. Allengs slonk de opgetogenheid rondom het hondje en maakte plaats voor een leegte, iets kaals, dors, troosteloos. Weliswaar was elk spoor van ontrouw uitgeschakeld zoolang het witte krulhondje op het roodfluweelen kussen lag, alsof dit derivaat van onze Eros bloosde voor de aanwezigheid van dit diertje, dat daarmee bewees niet zoo maar te zijn een klein wit hondje, ter vreugde van man en vrouw, maar een voorspiegeling van datgene, waaraan we zonder het te noemen beiden dachten: ons kind.

Het was typisch voor Marcel, dat hij de dingen nooit brusqueerde, maar dat hij een zielsproces rustig en met geduld liet rijpen om dan, met een hypergevoeligheid voor het juiste moment, waarop de vrucht rijp was, met chirurgische precisie en zekerheid in te grijpen. Net drie weken heeft het witte hondje op het roode kussen gerust. Toen kwam de middag, dat ik niets vermoedend van een uitgeversbezoek thuis kwam en iets leegs bespeurde. Marcel zat aan de schrijfmachine te tikken. Ik zocht Zaire door het heele huis, ik riep Marcel toe of hij wist, waar hij gebleven was, maar hij mompelde iets van ‘Je te prie’, en tikte met een ongeduldig gebaar van niet gestoord te willen worden ostentatief door. Ik zocht Zaire door het heele huis, onder de bedden, in de kasten. Ik liep naar de benedenbuurvrouw. Toen wachtte ik het moment af, dat Marcel pauseerde om een nieuwe sigaret op te steken. Ik ging zoo ver dat ik hem tegen de schouder duwde om te vragen: ‘Waar is Zaire?’. ‘Zaire’, zei hij en wachtte even om een kruimeltje tabak van zijn lip te plukken, ‘Zaire? Ach, Tony, ik heb hem maar met de schilleboer meegegeven, je zag het toch immers zelf wel in, dat ging niet, dat ging toch absoluut niet, he?’. Daarna trok hij zijn lichte regenjas aan en verliet het huis. Wat ik vermoedde gebeurde; ik zag hem in geen veertien dagen terug. En deze veertien dagen waren de moeilijkste van mijn huwelijk, want nu wist ik niet alleen, dat hij binnenkort thuis zou komen met een liefdeservaring, God weet uit welke uithoek van het heelal, maar ook dat ik nooit, nooit een kind zou mogen hebben. Toen hij Zaire aan den schilleboer had meegegeven, was dat pleit beslecht. En dat stemde me heel, heel treurig.

Lieve Celia, ik geloof, dat ik aan dat alles weinig heb toe te voegen. Misschien begrijp je nu, dat op Dicks brief geen ander antwoord mijnerzijds mogelijk was dan ‘nee’, en ook dat ik erg verdrietig ben, dat Dicks verzoek mij al deze dingen nog eens helder bewust heeft gemaakt, nu ik weet, dat er voor kleine meisjes, die hun vleugels niet durven stooten, geen plaats is in mijn huis. Welk een beschamende, welke een bittere gedachte!

Ik groet je, laat me hier niet verder over uitweiden, Celia, en als je kunt, help me.

Je Line.

Jeanne VAN SCHAIK-WILLING

Ballade van den regen

o Regen, ruwe regen, ras mijn raam verrijkend,
als had de wind zich blind gevlogen voor het licht,
zijn jacht aan 't avondraam tot sterrenheir gespijkerd
in druppels, glanzend glijdend, tranen op een zwart gezicht.
Of vuurge morse-streepjes die versleten stranden
op 't hel verlichte raam, waarop de winden schrijven,
't geheimschrift van hun kracht, die schreit langs stoere wanden,
doch plots geluwd, hun drift verloren voelen drijven,
wijl ik, zooals een boetepater, luistrend vit
op hem, die traag aan 't raam zijn treuren biecht
aan mij, die zelf zoo zwaar van zeuren zit...

o Regen, rijke regen, snel vertellend tot het raam,
of zachter, zwaarder ruischend als enorme harpen,
waarop de wind muziek zoekt, vechtend voor zijn faam,
lijk menschen, eeuwig wild en zoekend, blindgesarden.
De drop, zoo moegevallen, kan in sterren splijten,
een plasfonteintje, zoo geboren en verloren
in 't wonder raderwerk wiens wielen zich verwijden
als op het watervlak dat zomervisschen storen,
wijl ik, gelijk een boetepater, luistrend vit
op hem, die luid aan 't raam zijn lichtheid biecht
aan mij, die zelf zoo vaak verlangend zit...

o Regen, rauwe regen, killig langs de kleeren schreiend
van hem, die staat in 't licht als wit bezwamde boom,
een stronk zoo stram, die zich in Maart vermeiend,
door zon wordt opgenomen uit zijn aardsche droom,

lijk klein geluiden uren zingen in de buizen,
tot lichte symphonieën in de vuil riolen,
getelde druppels, dralend klokgetik in lijze huizen,
zoo zijpelt zacht of druppelt traag doorheen mijn dolen
geluk, als ik, gelijk een pater, luistrend vit
op hem, die zacht aan 't raam zijn schoonheid biecht
aan mij, die zelf plots blank van blijdschap zit...

o Regen, waaruit de zon weer levenswierook dampt,
o wereld, oude wand met aangevreten spiegels,
waarin de speelsche wind zich golvend kamt,
wijl ik, gerimpeld in de ribbelruiten, wiegel,
hoofdschuddend, als een pater, die vertwijfeld zit
naast hem, die lang aan 't raam 't verleden biecht
aan mij, die bevend, boetend en gebroken bid...

Uit ‘De Zang der Diepten’ (in voorbereiding).

Anton KEMPEN.

De bevreemdende nederlaag

KORT geleden ontving ik een klein boek, waarvan ik de titel hierboven zo goed mogelijk in het Nederlands weergeef: Marc Bloch, ‘L'étrange défaite. Témoignage écrit en 1940’ (Société des éditions Franc-tireur, Paris, 1946). Het was me, mede uit naam van zijn vijf broeders en zusters, door de oudste zoon van de schrijver toegestuurd. Bloch, in leven professor aan de Sorbonne, werd in Juni 1944 door de Duitsers te Lyon gefusilleerd; sinds lang had hij in het verzet een rol van betekenis gespeeld.

Voor niet-historici, buiten de grenzen van zijn vaderland, was de naam Marc Bloch minder bekend. Wellicht is er toch nog een lezer van dit tijdschrift die destijds toevallig de pakkende lezing van deze Franse geleerde in de aula der Gentse Universiteit bijwoonde (August Vermeylen was rector en zat de vergadering voor). Bloch behandelde een thema dat hem lief was: ‘Les rois thaumaturges’, d.w.z. hij besprak de wonderbaarlijke geneeskracht die van de Franse koningen onder het Oud Bewind heette uit te gaan.

Voor de vakgenoten is Bloch een van de grote bezielers geweest in het tijdperk tussen de twee oorlogen. Vooral in de sociale en de economische geschiedenis was hij thuis. Zijn merkwaardigste prestatie verscheen juist vóór en in het begin van de laatste oorlog (‘La société féodale. I. La formation des liens de dépendance. II. Les classes et Ie gouvernement des hommes’. Albin Michel, Parijs, 1939, 1940).

Diepe sporen heeft hij bovenal nagelaten in de vorming van een ganse generatie, ook buiten Frankrijk, door de oprichting en de leiding, samen met Lucien Febvre, van het tijdschrift ‘Annales d'histoire économique et sociale’ (1929-1938). Problematiek en methode van die aspecten van de geschiedenis die in de titel zijn genoemd, zijn er blijvend door Bloch en zijn medewerker beïnvloed geworden.

Zijn dagelijkse omgang met het verleden heeft Bloch niet blind gemaakt voor het heden. Integendeel. Niemand zozeer als hij heeft ook in zijn tijdschrift gewezen op de noodzakelijkheid door vergelijking van heden en verleden beide beter te begrijpen. Dat dit getuigenis over de Franse nederlaag van 1940 door een historicus is geschreven, verhoogt merkelijk de waarde ervan. Het wint er sterk door aan perspectief. Omdat een historicus de dingen van het heden in hun vervloeiing ziet, krijgen ook de ontledingen van onze tijd door een Huizinga (‘In de schaduwen van morgen, Geschonden wereld’) hun diepere zin. Men overwege anderzijds nog sommige bladzijden uit het pas verschenen en zo boeiend boekje van A.L. Rowse, ‘The use of history’ (London, The English Universities press, 1946), waar schrijver de nadruk legt op de voorsprong van historisch geschoolde staatslieden boven anders georiënteerde, van een Churchill boven een Chamberlain, voor het doorgronden van, en bijgevolg het handelen i n de wereld van hun tijd.

Toch was de hoofdbekommernis van Bloch bij het stellen van dit stuk niet

het schrijven van een historisch b e t o o g , maar het tot stand brengen van een bron, die, samen met andere, een latere generatie zou toelaten zich een beeld te vormen van een der schokkendste gebeurtenissen uit onze tijd. Bewust, door zijn vakkennis, van alle eisen die aan een degelijke bron worden gesteld, heeft Bloch er zorg voor gedragen zijn getuigenis zo zuiver mogelijk te laten weerklinken, en de lezer in staat gesteld er de draagwijdte zo nauwkeurig mogelijk van te bepalen. Het is onmiddellijk neergeschreven, van Juli tot September 1940, terwijl de indrukken nog fris waren en niet beïnvloed door latere inlichtingen, overwegingen en gevoelens. In een eerste hoofdstuk stelt hij zich zelf aan de lezer voor. Tijdens de oorlog van 1914-18 bracht hij het tot kapitein, na hoofdzakelijk in de loopgraven te hebben gediend. In 1939-40, nog steeds als kapitein, was hij in de staven werkzaam, weldra als hoofd van de bevoorrading in essence van het meest gemotoriseerde leger op het Franse front. Afgesneden met dat leger door de opmars van de Duitse tanks naar de Somme, ontkwam hij langs Duinkerken, keerde naar Frankrijk terug, maar wist aan de gevangenschap te ontkomen.

Voor een nederlaag op het slagveld dienen in de eerste plaats de militairen ter verantwoording geroepen. Zij is aan het falen van het leger toe te schrijven, in de eerste plaats aan het falen van het opperbevel. Vanzelfsprekend is dat niet; het volk houdt er meestal andere gevoelens op na. Het beschouwt een generaal gewoonlijk als een groot generaal, en het is eigenaardig hoe overwonnen generaals dikwijls met de hoogste staatsambten worden bekleed: Mac Mahon na Sedan, Hindenburg na de Zusammenbruch van 1918. Dat verklaart wellicht de verheffing van Pétain tot staatshoofd.

Bloch heeft weinig hogere officieren van dichtbij kunnen gadeslaan. Over wie hij wel heeft kunnen volgen - hij noemt ze bij name - is zijn oordeel niet gunstig. Wel waardeert hij in hun corps, o.m. bij de stafofficieren, ernstige kwaliteiten, als de eerbied voor de beroepsplicht. Daartegenover staat een lange debetzijde. Eén grote leemte beheerst haar: ‘Nos chefs ou ceux qui agissaient en leur nom, n'ont pas pu penser cette guerre’. De zegepraal van de Duitsers was een intellectuele zegepraal. Zij hadden begrepen, wat in het brein van de Franse staven maar niet wilde doordringen, ‘dat sinds het begin van de twintigste eeuw het begrip afstand een geheel andere waarde had gekregen’. De Duitsers voerden een oorlog van onze tijd, in het teken van de snelheid. Bloch stelt vast dat het 1ste leger, waarbij hij zelf was ingedeeld, zijn hoofdkwartier onder de druk van de vijand telkens slechts 20 à 35 km. achteruitnam, d.w.z. hoogstens een afstand van een half uur per auto. Het was toch duidelijk dat, zodra het leger van de Maas door de tanks van Rommel was ingedeukt, er slechts één kans op redding overbleef: zich van de vijand losmaken en een nieuwe verdedigingslinie aanleggen, die ver genoeg van de vijand verwijderd was, om niet te worden weggeveegd, vóór ze stevig van troepen was voorzien. In feite werd pas op 15 Mei 1940 het bevel gegeven, van de lijn Waver-Namen terug te trekken, terwijl reeds op 13 Mei de Maasovergang in Noord-Frankrijk geforceerd was.

De ervaring in het Noorden opgedaan, heeft de inzichten van het opperbevel bij de voortzetting van de veldtocht niet in het minst beïnvloed. De troepen die men langs Duinkerken had gered werden tussen Evreux en Caen verzameld, om er opnieuw te worden gegroepeerd: de Duitsers waren toen nog slechts op 150 kilometer afstand; een reorganisatie ware toen alleen nog in Zuidwest-Frankrijk mogelijk geweest.

Dat nieuwe rythme van de oorlog bracht mede dat de Duitsers verschenen w a a r zij allerminst verwacht werden. Daarenboven verschenen ze a n d e r s dan ze werden verwacht. De Franse soldaat was bereid de heldendood te sterven in een loopgravenoorlog, maar vond het veel erger in volle veld met een paar tanks in aanraking te komen. Bloch vraagt zich af of de strijd niet kon worden voortgezet, toen Pétain reeds om een wapenstilstand vroeg, een soort guerilla-oorlog dan, die de Duitse colonnes, aan de groote wegen gebonden, ernstige schade zou hebben berokkend.

Slechts in de tweede plaats schrijft Bloch de nederlaag toe aan het tekort aan materieel, tanks, tractoren, vliegtuigen. Maar ook dat was een gevolg van verkeerde ideeën van de generale staf: men had geleerd al te veel vertrouwen te stellen in het beton van de Maginot-linie, en men had er de beschikbare milliarden in verbruikt; men achtte de verdediging sterker dan de aanval, en beweerde in 1940 de oorlog van 1915-18 opnieuw te voeren.

Als een jong officier staande hield: ‘De geschiedenis heeft ons bedrogen’, en met ‘geschiedenis’ bedoelde het onderwijs in de geschiedenis, zoals hij het zelf in de Krijgsschool had ontvangen, dan had hij gelijk. De ware geschiedenis leert dat de gebeurtenissen zich niet tweemaal op precies dezelfde wijze voordoen. Maar men had de aanvoerders van 1914 gezegd, dat de oorlog van 1914 die van Napoleon zou zijn, de aanvoerders van 1939, dat de oorlog van 1939 die van 1914 zou zijn. In de eerste wereldoorlog had het opperbevel van 1914 gelukkig de nodige tijd gehad om tot het opperbevel van 1918 te evolueren. Maar in 1940, met de bewegingsoorlog, had men helaas die tijd niet. Men had natuurlijk moeten voorzien. En dat had gekund, want men had het voorbeeld van Polen vóór ogen.

Maar de aanvoerders van 1940 waren de bataljonschefs of de kolonels van 1918, en ze leefden van hun oude herinneringen. Jonge stafofficieren, die de oorlog van 1914-18 niet hadden meegemaakt, zagen gewoonlijk de zaken veel juister in dan hun oudere collega's.

Is er in de staven wanorde geweest? Men had aldaar een heilige eerbied voor de nette schrifturen, maar dat is slechts ‘de bureaucratische vorm van de orde’. Die ‘statische’ orde was goed voor de eerste fase van de oorlog, tot Mei 1940. De bewegingsoorlog vereist een actieve orde, steeds op nieuwigheden bedacht. Het naleven van de geijkte vormen bracht vertraging mede, vooral in het overbrengen van de bevelen. Bloch verhaalt hoe in zijn dienst - bevoorrading in essence - heel wat tijd werd uitgespaard, een veel betere werking werd bereikt, doordat de officieren er een eigen, weinig reglementair systeem op na hielden.

Schrijver wijdt bijzondere aandacht aan het contact met de Britten, en betrekt bij die gelegenheid het ganse probleem van het verbond tussen beide landen in zijn onderzoek. De geesten waren slecht voorbereid: ten tijde van de Italiaanse veldtocht leerde een weekblad, dat op ruime schaal in het Franse leger werd verspreid, dat het de plicht van de Fransen was 'Engeland te vernietigen'. Gaat men van Britsen kant heelemaal vrijuit? Onwillekeurig zijn er daden gesteld die tot verwijdering moesten leiden: typisch is het verhaal over een Frans officier, die lange maanden als verbindingsagent aan een Brits regiment was toegevoegd, maar te Duinkerken op het strand werd achtergelaten, toen die eenheid naar Engeland inscheepte. Men verwijt de Britten ook, dat zij, na aanvankelijke instemming, weigerden mee te werken aan een offensief, dat de spits van de Duitse doorbraak moest afknijpen. Maar hadden zij toen niet reeds alle illusies omtrent het Franse opperbevel verloren? - Wat er vooral aan het Brits-Franse verbond ontbrak, was een intieme, vertrouwenwekkende omgang van verbindingsofficieren en staven, die buiten de zuiver formeele contacten had kunnen uitgroeien.

Bloch is evenmin te spreken over de 2de bureau's van de staven, die zoals men weet, de inlichtingen in hun bevoegdheid hebben. Hun voornaamste euvel is, van de verkregen wetenschap een geheim te maken, in stede van ze systematisch aan de geïnteresseerde diensten door te geven. Dat dergelijke toestanden bleven voortbestaan, is een gevolg van een verkeerd begrip van de tucht; zoals zij in het leger maar al te dikwijls werd opgevat, ging deze veelal op in dressuur en 'mise au pas'. Daarentegen zijn de vereiste verplaatsingen en afzettingen van onbekwame aanvoerders niet geschied, terwijl de lange maanden tussen 3 Sept. 1939 en 10 Mei 1940 er toch alle gelegenheid toe boden. De werkelijke tekortkomingen, die in het leger tot een traditie waren gegroeid, zouden in een private onderneming niet lang zijn geduld.

De efficiente werking van het leger werd verder gehinderd door de afgunst tussen de verschillende diensten, tussen de bureau's van een zelfde staf.

'De persoonlijke moed is, voor wie de krijgsloopbaan heeft gekozen, de eerste verplichte beroepsdeugd'. Maar de moed is niet het monopolie van een loopbaan of van een kaste. Wie in het gewone leven zijn plicht weet te volbrengen, zal het dikwijls van zelf ook als soldaat weten te doen. Tijdens de oorlog van 1914-18 heeft Bloch geen betere soldaten gekend dan de mijnwerkers van de noordelijke departementen. - Het blijkt daarentegen dat er in 1940 onder de officieren meer tekortkomingen zijn geweest dan men had mogen verwachten. Velen hadden in een verlammend garnizoensleven alle energie verloren. Ook in dat opzicht had men vóór 10 Mei te weinig gezuiverd; eveneens had men, met het oog op de noodzakelijke vervanging, de beschikbare reserve-onderofficieren te weinig in hun militaire loopbaan vooruitgeholpen.

De ontreddering, gevolg van het verrassend optreden van de vijand, bleef niet tot de lagere rangen beperkt, integendeel. Met de dag zag men de besluiteloosheid vorderingen maken tot in de hoogste rangen. Een dergelijk voorbeeld

ontnam aan de strijdkrachten alle lust om hun plicht tot het uiterste te volbrengen: ‘est-il idée plus agaçante que de mourir au dernier matin d'une guerre?’

En Bloch zegt tot besluit van dit langste hoofdstuk van zijn boek: de aanvoerders van het leger waren grijsaards. Zij hebben bij de eerste tegenslag de nederlaag aanvaard. ‘Zij waren echter in de grond des harten bereid te wanhopen, aan het land dat ze moesten verdedigen, en aan het volk dat hun de soldaten verschafte’.

Die woorden vormen tevens een overgang naar het tweede deel van het betoog, dat schrijver genoemd heeft: ‘examen de conscience d'un Français’. Hoe heeft ‘l'arrière’ het front gesteund? Maar was er nog wel een ‘arrière’ mogelijk als in 1914-18? Het is een vreemd vooroordeel dat de oorlog slechts de strijdenden mag treffen, een vooroordeel eigen aan de geslachten die deze oorlog onmiddellijk voorafgingen. Het was niet zo heel oud. Vóór de negentiende eeuw waren er dikwijls meer slachtoffers onder de bewoners van stad en land dan onder de soldaten.

Dat vooroordeel heeft echter in Frankrijk tijdens de veldtocht geleid tot het doen open verklaren van alle steden van meer dan 20.000 inwoners, en dus tot het opgeven van een aantal geschikte verdedigingsstellingen. Te zeer heeft men ook in de bevolking zekere categorieën willen sparen. Er ontbrak iets, in het bijzonder in de leidende klassen, aan de geest van ‘het vaderland is in gevaar’.

Maar wat waren dan in 1939 die leidende klassen? De hogere burgerij kloeg er ten onrechte over alle macht te hebben verloren. In feite had ze alleen het monopolie van de macht verloren, en wel ten voordele van de leiders van de voornaamste syndicaten. Nu heeft het arbeiderssyndicalisme evenzeer gefaald als de staven. Er werd niet genoeg gewerkt in de fabrieken. Wel is het begrijpelijk dat de werklieden in normale tijden hun zwoegen aan de hoogst mogelijke prijs verkopen. Maar in het ogenblik van het gevaar was een dergelijke houding niet te verontschuldigen.

En toch sprak deze oorlog - meer nog dan de vorige - tot het gemoed van de eenvoudigste burgers. Niemand wenste hem, maar eenmaal de strijd losgebroken, wisten de meesten dat men een grote zaak diende.

Dat instinctieve gevoel kwam echter bij de arbeidersmassa's in conflict met andere, jongere neigingen. Het syndicalisme had zijn eigen horizon steeds meer ingekrompen. Bloch haalt een typisch feit aan, dat wel is waar van na de nederlaag dagtekent, maar zeer goed de atmosfeer schetst die er toe leidde: in Juni 1940, in steden van het westen van Frankrijk, kon men gevluchte vrouwen zien, die nu naar huis terugkeerden, en hopeloos zware lasten door de straten bleven sleuren, eenvoudig omdat de stations hun bagagedepots hadden gesloten, uit vrees aan de bedienden overwerk te bezorgen. De gesyndicaliseerde massa was zich niet bewust, dat, als de strijd tegen het nazisme alle krachten opeiste, de kleine bekommernissen van het dagelijkse leven moesten worden terzijde geschoven. Dan was er nog de pacifistische propaganda, die o.m. voorhield dat

de oorlog zaak was van de machtigen en de rijken, en de armen niet aanging. Vele enthousiasten onder haar verspreiders hebben onbewust lafaards gekweekt. In één woord: de verdediging van het vaderland vond vóór zich een werklieden-opinie die jammerlijk onzeker van zich zelf was.

Ook in dat verband spreekt schrijver van 'intellectuele' oorzaken van de nederlaag. Wat heeft men van hogerhand gedaan om het volk voor te lichten, het volk dat beschouwd werd als beschikkende over zijn eigen lotsbestemming?

Dat gebrek aan voorlichting begon met de hogere lagen. Men vergelijke Engeland met Frankrijk, in hun toonaangevende bladen van de leidende standen, T i m e s en T e m p s . Beide staan ver naar rechts, maar hoeveel ruimer in zijn voorlichting is het eerste. Bij de officieren vooral was het gebrek aan belangstelling voor de vragen van de dag ontstellend.

Het is nodig dat men weer gezond en consequent leert denken. Typisch voor de ontreddering in de geesten was de houding van de rechtse partijen, die van de dolste Duitshaterij vóór de oorlog, na de nederlaag tot onmiddellijke berusting omsloegen. Waarnaast evenwel bij de extremisten van de linkerzijde evenzeer opvalt, hoe snel zij van de afwijzing van alle militaire kredieten tot de kreet 'kanonnen voor Spanje' waren overgegaan.

Dergelijke zwakheden zoekt Bloch te verklaren. Een van de oorzaken lijkt hem, het feit dat de Franse burgerij te zeer de lust tot ernstige studie had verloren, of beter nog de lust tot studie met practische toepassing.

De gebreken van het parlementaire regime vindt schrijver slechts in betrekkelijke mate voor de ramp aansprakelijk. Wel acht hij de wetgevende vergaderingen van 'monsterachtig grote afmetingen' weinig geschikt voor hun taak. Maar men moet toegeven, zegt hij, dat zij nooit iets geweigerd hebben, als het opperbevel maar enigszins aandrong.

Verder dient in het oog gehouden dat parlementen en ministers niet zo volledig over de macht beschikten als het wel leek. In feite was er nog heel wat macht in handen van zekere conservatieve corporaties, die de republiek misprezen, en bijgevolg slecht dienden.

Ontzenuwend echter voor het ganse politieke leven in Frankrijk was het gemis aan wederzijds begrip tussen de tegenover elkaar staande politieke en sociale strekkingen. Typisch is in dat opzicht de wanhoopsreactie van de Franse bourgeoisie bij de vorming van het volksfront. De rechtse bladen, en vooral weekbladen hebben Frankrijk dan ook in de vreemde onnoemelijke schade berokkend. Jammer genoeg werden deze gevoelens door de legerleiding gedeeld: Bloch verhaalt hoe l e T e m p s het meest linkse (!) blad was dat geregeld op de tafel van zijn officiers-mess kwam. Zij die de Franse legers moesten aanvoeren bleven dus volkomen onkundig van wat er werkelijk omging bij de meerderheid van de natie.

'Ik behoor tot een generatie die een slecht geweten heeft', zegt Bloch aan het slot van zijn betoog, en hij bepaalt nader de schuld, die, volgens hem, hem zelf en zijn gelijken treft. Zij hebben wel ingezien waarheen, na 1918, de

diplomatie van Versailles en van de Ruhr moest leiden. Maar zij hebben laten begaan. Zij hebben uit laksheid gehandeld, maar ook in de overtuiging, dat een individueel ingrijpen in de openbare mening niet helpen kan. Dat is een vergissing, meent hij, en hij maant de nieuwe geslachten, beter op hun hoede te zijn.

Zoals ik het boek van Bloch heb moeten samenvatten, kan het de indruk wekken, alsof we hier toch weer voor een persoonlijk betoog staan, waarin het subjectieve noodzakelijkerwijs een grote rol toebedeeld krijgt. Maar dat ligt aan het samenvatten. Het boek blijft een getuigenis, d.w.z. in de eerste plaats een verzameling feiten. De schrijver heeft echter ook aan die feiten de onmisbare toelichting gegeven, die trouwens als een deel van dat getuigenis dient te worden beschouwd.

Er blijft natuurlijk altijd een subjectief element. Maar ook dat heeft zijn waarde. Het boek, al heeft schrijver dat misschien niet gewild, of al is het zijn eerste bekommernis niet geweest, is één grote les in civisme. Niet alleen voor Frankrijk, want de kwalen die hier ontleed worden, zijn niet eigen aan Frankrijk alleen. Ook daarom heb ik gemeend het in ruimere kring te moeten bekend maken, en tot lezing ervan te moeten aansporen.

Hans VAN WERVEKE.

Neo-liberalisme

HET moderne sociaal-economisch leven steekt vol van nieuwe bewegingen en geestesstroomingen die zoeken naar affirmatie en experiment De menschelijke samenleving in haar dynamiek is één onafgebroken evolutieproces. Wie oog heeft voor den loop der beschaving en der geschiedenis merkt zonder meer op dat het rhythme dier sociale evolutie tijdens de laatste dertig jaar een aanzienlijke wijziging in tempo onderging. Evolutie dreigt meer en meer in ware revolutie te zullen omslaan. Vele auteurs beweren zelfs dat deze reeds iederen dag om ons heen aan het werk is. Onophoudelijk spreekt, schrijft en redetwist men over echt 'revolutionaire' onderwerpen: economische democratie, planning, full employement, de beheerde maatschappij, enz.... Zeker ligt de maatschappij met meer stabiele verhoudingen, zooals men ze tijdens de Middeleeuwen en zelfs gedurende de 19de eeuw gekend heeft, niet in het heden, doch misschien in een niet nader bepaalbare toekomst. De geschiedschrijver der komende generaties zal dit tijdperk er een noemen van overgang, van zoeken en tasten naar nieuw evenwicht. De tragiek van dergelijken overgang vormt wellicht de verklaring voor de zware gewetenscrisis en Tantaluskwellingen die zoo duidelijk de Westersche beschaving van het oogenblik kenmerken.

Het lijkt ons al te vermetel nu reeds te trachten een synthetische beoordeeling neer te schrijven over die vele nieuwe stroomingen die thans gisten en broeden. Onder al deze jonge bewegingen, uit wier samenwerking of strijd de toekomstige samenleving zal geboetseerd worden, is er een die in de literatuur vrijwel algemeen de benaming 'neo-liberalisme' draagt. Eminente personalitetien zooals Walter Lippmann, Jacques Rueff, Louis Baudin, Ludwig von Mises, Friedrich Hayek, Henri Janne heeten zich openlijk 'neo-liberalist'. Daar de benaming schijnbaar duidt op een nauw verband met liberalisme en aldus een ons niet onbekende verwantschap vertoont, willen we hier probeeren die nieuwe richting nader te definieeren.

Het was in 1751 dat de Fransche Marquis d'Argenson den voor zijn tijd zoo beteekenisvollen zin neerschreef: 'Laissez - faire, telle devrait être la devise de toute puissance publique, depuis que le monde est civilisé.' Maar welk contrast met den titel van een door John Maynard (later lord) Keynes ten jare 1924 gehouden universitaire voordracht: 'The End of Laissez - Faire.' Beiden noemden zich liberalist en niettemin bestaat er een hemelsbreed verschil tusschen hun opvattingen over een der belangrijkste principes van het liberalisme n.l. dat van sociale en economische vrijheid. Arme Marquis d'Argenson; zal onze planeet dan wel ooit beschaafd worden? Tusschen de twee zooeven geciteerde data in ligt nochtans heel de glans en de glorie van een periode die volledig in het teeken stond van het economisch liberalisme. Vinden wij dan die heilige vrijheid, waarvoor onze vaderen steeds hun leven veil hadden, dezer dagen niet meer terug als leidend en bezielend beginsel van het sociaal leven?

De economische geschiedenis der eerste decennia onzer eeuw wijst op de vaste

lijn der steeds sterker en sterker om zich heen grijpende staatsinterventie. De twee wereldoorlogen en de ekonomische krisis der jaren 30 hebben het proces nog wat kracht bijgezet: N.E.P. in de Soviet-Unie, nationaal - socialisme (wat men, achteraf gezien, beter sociaal - nationalisme had genoemd) in Duitschland, corporatisme in Italië en Portugal, de New Deal politiek van wijlen President Roosevelt in de Vereenigde Staten, plannenpolitiek waarmee wij in ons land ook reeds vóór den laatsten oorlog kennis maakten, tot en met de wetsvoorstellen en vinnige polemieken in zake nationalisatie, komen de zooeven vooruitgezette stelling verstevigen. Millioenen menschen die verschillende namen dragen, zooals: kommunisten, socialisten, fascisten, nationalisten, progessisten en zelfs liberalen, zijn het thans over de geheele wereld eens om te verklaren dat de regeering, zich steunend op de openbare macht, door het opleggen van een bepaalde levenswijze aan hare geregeerden den loop der beschaving dient te bepalen. Niet meer de individueele arbeidsprestatie, maar wel de wet en de staatsmacht beschouwen de progressisten als bron van alle materieele welvaart. Zelfs de massa heeft thans nagenoeg de gewoonte aangenomen te gelooven dat de Staat de macht bezit hare bestaansvoorwaarden te verbeteren. Men schijnt uit het oog verloren te hebben dat alle tot dusver bereikte welstand alleen maar bekomen werd dank zij de zeer moeizame emancipatie van het individu. Werd het liberalisme dan verpletterd door den overweldigenden druk der collectivistische bewegingen of is het geworden tot een ‘vox damans in deserto?’. Rust het liberalisme misschien op wankele basis of is het enkel, en wie weet slechts tijdelijk, het slachtoffer van de onverbiddelijke evolutiewet?

De Fransche ekonomist Gaëtan Pirou slaagde er in een klare en synthetische formuleering te geven van het ekonomisch liberalisme. De klassieke theoretici van het liberalisme geloofden aan de superioriteit van een ekonomisch regime op individualistischen grondslag. Het beginsel der vrije mededinging dat de verhoudingen tusschen de individuen onderling automatisch regelt vormt den kern van heel dit regime. De prikkel van het eigen belang als psychologische basis voor iedere ekonomische handeling van het individu vindt volledige ontplooiîng in dit vrije spel van vraag en aanbod. Dit geloof in de doelmatigheid der vrije mededinging is wetenschappelijk gefundeerd op een zeer merkwaardige analyse van het mechanisme der prijzen en der markten.

Drie conclusies van uitzonderlijke beteekenis leiden de liberalisten uit dit leidend beginsel af:

1) De vrije concurrentie zorgt voor een marktevenwicht, daar ze de gelijkheid tot stand brengt tusschen aangeboden en gevraagde hoeveelheden goederen en diensten. De ekwatieprijs die aldus ontstaat, is aantrekkelijk voor beide partijen. Dekking van de productiekosten is verzekerd aan de aanbodzijde, de matigheid ervan voorkomt uitbuiting van de vraagzijde.

2) Ze dwingt de diverse producenten tot kostendrukking of kwaliteitsverbetering zonder korrespondeerende verhooging van den verkoopprijs. Een voortduren-

de aanpassing van de techniek aan de nieuwe eischen van de markt komt aldus automatisch tot stand.

3) Alleen de vrije concurrentie verschaft aan de ekonomie die soepelheid, die eigen is aan de kapitalistische productiewijze. Ten gevolge van een verandering in de samenstelling der bevolking, een wijziging in den levensstandaard of zelfs een lichte verschuiving in den smaak van den verbruiker kan de afzet van een bepaald product sterk verminderen. De prikkel van het eigen belang zal de productie automatisch op nieuwe banen leiden.

Deze uiterst geschematiseerde voorstelling van de argumentatie der liberale klassici treft ons door haar eenvoud, haar direktheid. Opnieuw vinden we hier terug die bezorgdheid tot vrijwaring van de individueele vrijheid die meteen de individueels verantwoordelijkheid in zich sluit. De groote Nederlander J. Huizinga had gelijk toen hij ergens schreef: ‘Het is juist als lid van een gemeenschap, van een collectiviteit, dat de mensch meestal aanmerkelijk slechter is, want juist de collectiviteit ontslaat hem van de beslissing in zijn eigen geweten. Anderen hebben voor hem gedacht, geoordeeld en de gedragslijn voorgeschreven’. Kan men dit groot probleem, dat zich scherper stelt naarmate de overheidsinmenging grooter wordt, wel beter formuleeren? Dient dit gezegde dan niet den hoeksteen te vormen van alle kritiek op de progressistische denkbeelden? Volgens de liberalisten maakt het economisch leven deel uit van het ééne Leven dat gehoorzaamt aan de wetten der natuur. Vandaar niet dat gewilde maar wel dat spontane, niet dat gemaakte maar wel dat automatische dat wij bij hen steeds aantreffen. Niemand kent de wetten die het leven beheerschen; interventie in dit subtiele spel van onvoldoend gekende krachten is dus noodzakelijk levensvreemd en als dusdanig te verwerpen.

Mag nu echter in de practijk het beginsel der vrije mededinging zoodanig toegepast worden, dat het enkel dient als dekmantel tot menschonteerende uitbuiting, sociale onrechtvaardigheid, plutocratie, imperialisme? Het imperialisme onder zijn hatelijkste vormen als daar o.m. zijn de politiek der gesloten deur, de poging om kolonies tot uitbuitingsterreinen ten bate van particuliere belangen te maken, enz., dient beschouwd als een ziektetoestand van voorbijgaanden aard, die het liberalisme in den beginne aankleefde op zijn tocht ter verovering der gansche wereld. De ‘laisser-faire’-leuze was de dynamische kracht die de nieuwe, ten dien tijde revolutionnaire beweging ter zege voerde. ‘Laissez - faire’, politiek middel tot bereiking der macht, en ‘economisch liberalisme’ ideologisch concept en practisch systeem, zijn nooit synoniem geweest in den echten zin van het woord. Helaas, zooals maar al te dikwijls voorkwam in den loop der geschiedenis, veroverde ook hier de dynamische kracht de heele beweging. De rechtsche extremisten maakten van het ‘laissez - faire’ een obscuur dogma, het sacrosanct beginsel der nieuwe wereld. God weet hoeveel misdaden bedreven werden in naam van deze leuze. In zijn aanvankelijken vorm legde het liberalisme niet of niet voldoende medelijden aan den dag, om de sociale nooden van

de minderbedeelden; maatschappelijke deernis welke juist de groote wervingskracht van de kollectivistische leeren zou worden.

In zijn meesterlijke critische studie over het socialisme - The Road to Serfdom - schreef Friedrich Hayek: ‘Er is niets in de principes van het liberalisme dat zou toelaten er een onwrikbaar dogma van te maken: het heeft geen vaste, eens en voor altijd vastgestelde regels. Alleen bestaat er een basisbeginsel: in al onze betrekkingen zoo weinig mogelijk beroep doen op dwang’. Deze uitlating verklaart ten deele de mogelijkheid van vernieuwing en heraanpassing der liberalistische beginselen. Ongetwijfeld is ook de verjongde beweging deels gesproten uit het zuiver instinctief gebaar van verweer tegen het steeds groeiend gevaar van volledige overrompeling.

Na eerst de leiding in de industrieele revolutie te hebben genomen, bekleedt Engeland thans eveneens een heel voorname plaats in het neo-liberalisme. Nergens ter wereld hadden de wantoestanden in het leven geroepen door het ‘laisser-faire’-regime zoo'n omvang bereikt. Het hoeft ons dan ook geenszins te verwonderen, wanneer het streven der Engelsche economisten zoo'n diepen socialen inslag vertoont. ‘Tusschen den sterke en den zwakke, is het de vrijheid die onderdrukt en de wet die bevrijdt’, schijnt hun leitmotiv te zijn geworden. Lord Keynes verwerpt met klem het ‘laisser-faire’-principe en spreekt zich uit voor doelbewuste leiding der volkshuishouding. De echte beteekenis van het neo-liberalisme ligt, volgens zijn opvatting, in het streven naar de oplossing van de problemen van technischen en staatskundigen aard die voortvloeien uit den overgang van de economische anarchie naar een regime van beheersching en leiding der economische krachten ten bate van sociale gerechtigheid en orde. Full-employment, het gevleugeld woord van wijlen Lord Keynes, vormt het hoofdthema van het magistrale werk van Sir William Beveridge. Al wie eerbied heeft voor de menschelijke waardigheid, begroet met vreugde dit grootsche plan voor sociale veiligheid. Dit werk moge getuigen voor de grootheid van het liberalistisch streven en denken. Het bewijst, misschien beter dan welkdanige argumentatie ook, dat de zending van het liberalisme nog niet volbracht is ‘Ellende wekt haat’ is de grondgedachte van heel zijn studie. ‘De groote kwaal teweeg gebracht door de werkloosheid is niet zoozeer van physischen dan wel van moreelen aard, en dit niet zoozeer door de armoede dan door den haat en de vrees die ze in het leven roept’, schrijft hij in de inleiding. Armensteun is een rechtstreeksche hulp voor den sociaal zwakkere, maar zeker niet een geneesmiddel voor de armoede. Daarentegen zijn de gelden die besteed worden aan de openbare werken, de opvoeding, de openbare hygiëne en de sociale verzekering én hulp én geneesmiddel voor de sociale plagen. Zoowel Keynes als Beveridge blijven trouw aan de onvervreemdbare vrijheden van het individu. Beiden verdedigen met klem de vrijheidsidee. De full-employment policy brengt de arbeidsvrijheid heelemaal niet in gevaar. Het dynamisme der vrije mededinging wenschen zij zooveel mogelijk intact te houden. Staatsinmenging heeft steeds de doelmatigheid en de loyauteit van de mededinging ten doel.

Veel minder sociaal getendeerd lijkt ons de Amerikaansche strekking, die nochtans eveneens een ongemeen groote beteekenis bezit. De leider dezer fractie, Walter Lippmann, beweert dat de vrije mededinging zoowel 'de facto' als 'de jure' moet worden toegepast vooraleer wij ze als basis eener liberalistische huishouding kunnen aanvaarden. In zijn ophefmakend boek 'Good Society', wijst hij er op hoe: 'Een bepaalde productiewijze niet a priori kan veroordeeld worden als zijnde onrechtvaardig. Het onrecht kan enkel voortspruiten uit de gebrekkige adaptatie van de wetgeving, van de bestaande instellingen, van de opvoedingssystemen en van de maatschappelijke gewoonten aan een gegeven productiewijze. De wrijvingen wijzen steeds op die plaatsen, waar de sociale orde in conflict komt met de economische werkelijkheid'. Juist hierdoor is een systeem van samenleving waarin de staatsmacht geen enkele functie zou te vervullen hebben, rationeel niet te verantwoorden. In een liberale democratie bezit het staatsgezag een uitgebreid arbeidsveld. Door een systeem van individueele rechten en plichten dient het de onderlinge betrekkingen der gemeenschapsleden te regelen en aan te passen aan de steeds wisselende omstandigheden. Hij beweert verder dat de terugkeer naar de economische vrijheden alleen dan mogelijk is wanneer de overheid zelf den strijd aanbindt tegen de monopoliseerende tendensen van het kapitalisme en medewerkt tot herinvoering van de ware vrije mededinging. De practijk leert ons hoe een in rechte erkende vrije concurrentie in de harde werkelijkheid veelal een ijdel woord wordt. Proudhon zegde reeds: 'La concurrence tue la concurrence'. Tegenwoordig speelt de concurrentie niet meer de rol welke haar principieel door het liberaal systeem werd toebedeeld, en zulks door den wil van den voortbrenger zelf. Is het niet in een regime, dat in het teeken stond van het economisch liberalisme, dat kartels, trusts, holdings en syndicaten van alle slag zijn opgedoken? Waar blijft bij dit alles het principe der vrije mededinging, dat niet slechts op het papier, doch vooral 'in feite' dient verwezenlijkt?

Ik meen nu reeds te mogen wijzen op den invloed van de opvattingen der Amerikaansche neo-liberalisten op de Amerikaansche handelspolitiek. Ter gelegenheid van het sluiten der leeningovereenkomst verklaarde Engeland in te stemmen met de Amerikaansche 'Trade and Employment Proposals', die feitelijk aan de overeenkomst, waarvan sprake, werden toegevoegd. De Proposals moeten leiden tot de stichting eener internationale handelsorganisatie. De leden hiervan verplichten zich individueel en solidair pogingen aan te wenden om beperkende handelspractijken van particulieren in den internationalen handel tegen te gaan. Hieronder worden verstaan combinatie, b.v. holdings, trusts, e.d., of overeenkomsten, b.v. kartels, waarbij prijzen en verkoopcondities worden vastgesteld, markten worden verdeeld, productie of export wordt beperkt, de toepassing van uitvindingen wordt verhinderd, ondernemingen worden uitgesloten, boycot wordt toegepast of tegen particuliere firma's wordt gediscrimineerd. Zoowel de Amerikaansche als de Engelsche richting kenmerken zich dus door den drang naar daadwerkelijke erkenning en toepassing in de practijk. Dank zij haar

sterken socialen inslag gelooven wij dat laatstgenoemde, althans op nationaal terrein, de grootste wervingskracht zal bezitten. De eerstgenoemde kan ruimschoots bijdragen tot bestrijding van den onzinnigen geest van hypernationalisme, die de internationale betrekkingen ten zeerste bemoeilijkt.

Misschien is het niet ongepast deze enkele beschouwingen te besluiten met een korte verwijzing naar de opvattingen der neo-liberalisten over het maatschappelijk leven als geheel. Volgens hen is de vrije gemeenschap deze waarin de ongelijkheid der levensvoorwaarden, der inkomens, der maatschappelijke posities niet te wijten is aan extrinsieke of zuiver kunstmatige oorzaken, aan phyischen dwang, aan voorrechten, aan bedrog of uitbuiting. De liberale opvatting van de gelijkheid bevat echter heelemaal geen belofte alle stervelingen even rijk, even machtig of zelfs even verstandig en wijs te maken. De liberalen beweren enkel, dat wanneer de ongelijkheden veroorzaakt door zuiver extrinsieke middelen afgeschaft zullen zijn geworden, dan eerst de intrinsieke, louter persoonlijke waarden volledig tot hun recht zullen kunnen komen. In laatste instantie beoogen zij den vooruitgang van de onvergankelijke kultuurwaarden, zooals deze in de hand wordt gewerkt door de samenwerking van diegenen die kunnen observeeren, redeneeren, denken, uitvinden, vorschen, opbouwen. Indien wij de heerschappij van deze idee erkennen, dan moet ook de economie deze idee dienen.

André DEVREKER

Mijn vriend Willem Elsschot

IK sta niet andermaal stil bij de litteraire beteekenis van Elsschot's schrifturen: het is geen thema met variaties. Belangstellenden wensch ik echter een nauwgezetter begrip bij te brengen omtrent den dagelijkschen Elsschot (A. De Ridder, advertentiecolporteur), opdat ze van hem niet alleen houden om zijn talent, doch ook om zijn humane eigenschappen. Dat klinkt misschien ietwat paradoxaal, waar het gaat om een die in den regel voor een brekespel wordt versleten. Het is nochtans de nuchtere waarheid.

Elsschot is een verdraagzaam man, die geen onrecht lijdt. Steeds kiest hij de partij van de zwakken, de verdrukten, de sociaal onterfden. Daar hij rechtvaardig is en zichzelf beheerscht, is hij een vrij mensch. Als verschijning is hij de eenvoud in persoon. Met zijn donker confectie-pak, zijn gesteven boordje en zwart dasje nemen voorbijgangers hem wellicht voor een gepensionneerd ambtenaar? Eigenlijk is hij een doorgefourneerde negotiant die brood op de plank heeft. Hij is klein van was, vief van allure; deze zestiger heeft evenwel dik, zwart haar en een frissche kleur. Hij is zoo'n ouwe snoeper, ik bedoel hiermee dat hij liever een jonge, fiksche meid aankijkt dan een benzinepomp. Tusschenbeide pakt hij graag een borrel, - wat niet zeggen wil dat hij een biertje versmaadt, - rookt bij voorkeur een pijp, - een soort van neuswarmertje, - pruimt stiekem en gooit er al pratend gemakkelijk een grap onder, erg lacherig als hij is. Kortom, Elsschot heeft de pest gezien aan pedanten, fanatici, zuurmuilen en geheelonthouders.

Ergens in een stille Antwerpsche buurt bewoont hij een flink huis, opgepropt met antiek, schilderijen, sculptuur en tapijten. Er zijn ruime kamers, gelijkvloers, wat noodzakelijk is: blaast Elsschot, bij feestelijke gelegenheden, appèl, dan treden er zes dochters en zoons - waarvan vijf gehuwd - met elf kleinkinderen aan!

De kleintjes en grootva zijn dikke vrienden. Het kost Willem, - een prima opa, - dikwijls aardig wat hoofdbreken als hij met Sinterklaas, Kerstmis of Nieuwjaar presentjes voor het broedsel dient te koopen: niet iedere maal kan hij zich van zijn verplichting afhelpen, met een half dozijn poppen of kleurdoozen tegelijk uit te deelen.

Bij Elsschot is het de zoete inval. Nooit bromt hij als één van zijn telgen thuis onverwachts met een rist partners komt binnenvallen. Op zekeren keer, onder den oorlog, meldde Jan, die toen nog studeerde, zich in den laten avond aan met een stelletje jeugdige opscheppers. Ze hadden hun danspartijtje moeten onderbreken, net op het oogenblik dat allen in vroolijke stemming waren. Waarom zouden ze hun program niet elders afwerken? Jan troonde hen mee naar de Lemméstraat. Natuurlijk was heel de bende er welkom: Elsschot schudde al de gasten de hand. Er waren er niet meer dan zeven en twintig! Drank en sigaretten hadden de dames en heeren bij zich. Het spreekt vanzelf dat het er losbandiger toeging dan op de Zondagschool. Om twee uur werd koffie gezet, voor

proviand gezorgd. Weldra zonderden zich de meeste paartjes af. Elsschot ontdekte er 's morgens niet alleen op zolder en in het waschhok, ook in zijn eigen bed. Wat Jan betreft, zoodra het gezelschap onderdak had gevonden, was die kalmpjes onder de wol gekropen. ‘Papa’, zoo redeneerde hij, ‘zal de honneurs wel waarnemen!’

Wat al honden en katten werden eveneens niet in de Lemméstraat geholpen, tot hun voedstervader een baas voor ze had opgevischt! Weken later soms ging Elsschot dan, een of ander voorwendend, bij den nieuwen eigenaar opsteken, om er zich met eigen oogen van te vergewissen of het uitbestede dier al dan niet behoorlijk werd behandeld. Elsschot is ook een razende hengelaar; welnu, ik vermoed dat het hem telkens heusch verdriet als hij toevallig beet krijgt. Hij heeft eens konijnen gefokt. Geen haar op zijn hoofd dat er ooit aan dacht één van de beestjes af te slachten. Genoodzaakt te verhuizen, zette hij, vóór hij de oude woning verliet, de kooi open, zoodat het gedierte de plaat kon poetsen.

Voor Elsschot is een waarachtig vriend werkelijk, zooals La Rochefoucauld het uitdrukt, de grootste van alle bezittingen en meteen die welke hij het minst van alle tracht te verwerven. Zijn vrienden hebben dan ook immer de primeur van zijn boeken. Het is een ingewikkelde ceremonie. Vooraf haalt Elsschot zooveel flesschen wijn op (maal drie), als er hoofdstukken in het verhaal voorkomen. Meestal blijkt de reserve achteraf nog onvoldoende: Elsschot's romans zijn te bondig. Eer hij met het voorlezen van zijn manuscript aanvangt, drinkt hij de aanwezigen een glaasje toe. Ik verzeker u dat de hospes elkeen de maat vol meet! De moeilijkste taak blijft Elsschot beschoren: niet alleen moet hij zijn keel doopen, hij moet tevens wakker blijven. Begrijpelijk articuleert hij de woorden van de laatste kapittels niet zoo scherp meer als de inleidende phrasen: de anderen luisteren gelukkig ook niet meer zoo aandachtig...

Ik herinner me aldus o.m. de lectuur van het ‘Tankschip’. Al is het gewoon een novelle, toch was het voor ons een heele toer om na afloop van de reünie overeind te komen. Het water moet sterk gedeind hebben, terwijl wij ons in gedachten aan boord van die begeerde schuit bevonden, althans we zwaaiden leelijk toen we opkrasten. Het is waar, de kanonnen zwegen voorloopig te onzent en Elsschot had, enkelen tijd te voren, een aanzienlijke provisie bourgogne opgedaan...

Ja, die wereldoorlog nummer twee heeft heel wat ergernis, ongemakken en ellende over de wereld gebracht! Al die jaren ontmoetten Elsschot en ik elkaar wekelijks in het gastvrije salon van een patriot, die op gezellig verkeer is gesteld. De allerbeminnelijkste der Maria's laafde en spijsde er het kransje van libertijnen. Ik heb er Elsschot af en aan zijn repertoire hooren voordragen: revolutionnaire strijdliederen van Ernst Busch, uit den tijd van den Spaanschen burgeroorlog, met als afwisseling iets van zijn eigen fabriek, een lofdicht ter eere van zondenbok Van der. Lubbe of een ballade met een oneindig aantal coupletten, iets om een doode uit den slaap op te wekken.

Elsschot frequenteert insgelijks in het café. Hij heeft een voorliefde voor romantische kroegen en ouderwetsche herbergen. Over de toonbank heen babbelt

hij er met den waard of de buffetjuffrouw. Hij heet daar gewoon Fons en de klanten die er over den vloer komen, vermoeden niet dat de joviale broer die hen te woord staat een alombekend auteur is. Nooit heeft Elsschot het over zijn werk. Ik geloof niet dat hij zich ooit in een krant verdiept, tenzij om kalmpjes in te sluimeren, na den eten, in een zetel. Kent hij menigen Franschen, Engelschen, Duitschen classieker door en door, hij is alles behalve op de hoogte van wat er in Holland of Vlaanderen wordt gepubliceerd. Hij geeft er trouwens geen bliksem om. Ik twijfel er ernstig aan of er van zijn eigen werk een exemplaar voorhanden is in zijn bibliotheek: Walter, de oudste, gapt thuis de omslingerende boeken even stelselmatig wèg als de handschriften.

Voor Elsschot de elaboratie van een nieuw pensum aanpakt, draagt hij het onderwerp al maanden, vaak jaren in zich om. Hij trekt zich een maand of wat terug uit de circulatie, is dan met geen stokken uit zijn tent te halen, vertoont zich nergens. Gezeten aan een smal, wankel tafeltje, in den hoek van een duister vertrek, op de bovenverdieping, werkt hij van 's morgens vroeg tot een gat in den nacht. Het welt uit de bron. Men heeft den indruk dat hij slechts heeft op te teekenen wat zijn geheugen hem influistert. Het is meermaals gebeurd dat Elsschot een van de laatste hoofdstukken van zijn historie op de pen nam, voor de eerste waren voltooid...

Op de door hemzelf overgetikte versie zwoegt hij daarna nog ettelijke uren, met wekenlange tusschenpoozen, schrappend en verbeterend, waarop ten slotte het advies van de maats wordt ingewonnen.

Elsschot hanteert even vaardig het Fransch als het Nederlandsch; hij vertaalde o.m. verzen van Jan Greshof en een paar van zijn eigen romans die binnenkort te Parijs zullen verschijnen. Hij spreekt wijders vlot Duitsch en Engelsch. - hij is licentiaat in de handelswetenschappen, - en er zijn weinig Sinjoren wier eloquentie even beeldend is als de zijne, als hij eenmaal aan het doorhollen is. Hij steekt zijn meening niet onder stoelen of banken, geneert zich voor niets, niemand.

Objectief de situatie overblikkend en daarbij luidop en openlijk zijn oordeel uitend, heb ik onder den oorlog dikwijls voor zjn veiligheid gevreesd. Hij stond al niet in een goed blaadje bij de Duitschers, daar ze hem er van verdachten, een politieke vluchtelinge te hebben verstoken in '39. (wat wàar is). Agenten van de Gestapo kwamen hem uitvragen. Hij wist ze met een kluitje in 't riet te sturen.

Misschien vertelt hij ooit zijn avontuur met den Pruis die beslag had gelegd op de piano van èen zijner joodsche kameraden? Het scheelde weinig of hij was in een proces gewikkeld met den vreemden sequester, zóo hardnekkig als hij opkwam voor het ontvoerde meubel van zijn vriend.

Zonder zich daarbij den profetenmantel om te hangen, voorspelde Elsschot van stonden aan de nederlaag van Hitler, in weerwil van het aanvankelijk succes van dezes troepen in Europa: hij besefte te goed de enorme productiekracht van de Britten en de Amerikanen, als die eenmaal op dreef geraakten. Hij had een soliden hekel aan de Moffen en hun handlangers; twee of drie bekenden van hem

werden gefusilleerd of crepeerden in een concentratiekamp; één van zijn schoonzoons hielp op zijn atelier een communistisch sluikblaadje drukken en behoorde tot de verzetsbeweging. Zulks belet niet dat Elsschot het niet altijd eens is met de wijze waarop België thans van in vaderlandsch opzicht ongure elementen wordt gezuiverd. De groote schuldigen, verklikkers, spionnen, opportunisten, profiteurs en ander uitvaagsel mogen ze voor zijn part hangen of wurgen; de meeloopers daarentegen, hier en daar een verhongerde lummel die een fabriek bewaakte, of bij de O.T. belandde of - in bekoring geleid door de meisjes van schreeuwleelijken die nooit zelf zijn opgerukt, - zijn hachje aan het Oostfront dorst te wagen, - die allen zou men best een trap tegen hun achterste geven en retour zenden naar hun parochie. Vreedzaam en goedertieren als hij is, houdt Elsschot slechts rekening met de ingevingen van zijn gemoed.

Men kan hem in ieder geval niet onder de conformisten rangschikken: moest ik u herhalen hoe hij over de samenhoorigheid en de onderlinge genegenheid van de Big Four denkt, nu het er op aankomt den buit in de wacht te sleepen, er zou stof opwaaien. Hier hebben we dan weer den Elsschot die voor onverbeterlijk wordt versleten. Is hij cynisch uit zelfverdediging? Is zijn schampere spot niets dan het uitvloeisel van zijn geestelijke weerbaarheid? Om het uit te maken zou men de libellen van Erasmus moeten herlezen: ook deze wijze en eenvoudige man leefde en schreef in een tijd, dat het op het continent erg naar den mutsaard rook!

Fritz FRANCKEN

Douaniers, niet over de grens laten, aub.

Critiek der superlatieven

ER is iets niet in orde met de litteraire critiek in Vlaanderen. Het geheele geval zou aldus kunnen geresumeerd worden: er zijn menschen genoeg, die boeken bespreken, maar er zijn geen maatstaven meer. Of, indien men wil, er zijn maatstaven te veel.

Enkele voorbeelden zullen onmiddellijk klaarte brengen. Van René Seghers is een nieuw boek verschenen, 'Sonate voor Louise'. Dit boek is louter apenkool; het heeft noch stijl, noch bouw, noch inhoud en eens te meer heeft de auteur bewezen dat hij niet over het minste talent beschikt om de gewoonste opgave tot een degelijk of zelfs een aannemelijk einde te brengen. Het boek is daarenboven op een schreeuwleelijke manier geïllustreerd en zelfs de omslagteekening is een publieke aanranding op den goeden smaak.

Wat voor een politieke strekking de heer Seghers huldigt, gaat ons niet aan, maar wij stellen vast dat enkele tijdschriften, die door een bepaalde ethica verbonden zijn, het boek 'Sonate voor Louise' in de hoogte duwen en het zelfs internationale waarde toekennen.

Wij zouden de besprekers van het werk alle bevoegdheid kunnen ontkennen en medelijdend de schouders ophalen. Dit ware den struisvogel nadoen. In feite schuilt het kwaad elders, want het gaat werkelijk om kwade trouw. Sommige menschen hebben blijkbaar meer dan één geweten. Anderen zetten hun geweten maar in gang in speciale omstandigheden. Men kan een boek aanprijzen bijvoorbeeld omdat het onschuldig is en te pas komt in een tijd of een milieu, waar men meent de aandacht te moeten vestigen op zedelijk hoogstaande boeken. Dit kan inderdaad een gewetenskwestie worden geheeten. Maar iemand, die over een blad beschikt en een paar duizend lezers onderhouden wil, moet evenzeer over een litterair geweten beschikken en dit even secuur als het andere op een bepaald moment in werking stellen. Een boek loven omdat het door alle brave Hendrikken mag gelezen worden is onzin. Een werk afbreken, omdat het alleen door groote menschen mag in handen genomen worden, is nog grooter onzin.

Een tweede euvel, van niet minder belang, is het volgende. Alle boeken, die in een tijdschrift besproken worden, kunnen niet door één en denzelfden mensch gelezen worden. Daarom is het goed dat elk recensent zijn naam regelmatig vermeldt. Wanneer het echter om een feuilleton gaat of om een kroniek, waarin alleen de goede boeken worden aangeprezen, dan doet het tijdschrift er goed aan steeds denzelfden criticus aan het woord te laten of iemand die nagenoeg dezelfde gewichten hanteert.

Dit wordt bij ons zeer zelden gedaan den dag van heden. Vóór den oorlog hield Marnix Gysen een poëziekroniek en hij deed dit uitstekend. De lezers en de auteurs wisten wat ze aan dergelijke besprekingen hadden. Helaas, de tijden zijn leelijk veranderd. Er zijn bladen die een stel medewerkers hebben, die niet

in het minst op elkaar zijn afgestemd. De eene neemt zijn werk ernstig op en verschaft het blad daarmee een bepaalde critische standing. De andere hemelt op hoe meer hoe liever, profiteert van de faam van den eerste en zoo ontstaan wanverhoudingen in den graadmeter, die aan het monsterachtige grenzen.

Een voorbeeld. Enkele weken geleden werd in een weekblad een vooraanstaand Hollandsch dichter besproken, Binnendijk. Objectief en intelligent werd gewezen op zijn kwaliteiten en over wat minder was geslaagd. Enkele dagen nadien wordt in dezelfde kolommen door iemand, die zijn naam niet voluit durfde schrijven, een lans gebroken voor den zooveelsten onleesbaren roman van Boschvogel, 'Het Hof de Drie Koningen'.

Sommige schrijvers leggen zelfs hun laatste scrupules af en laten het recensie-exemplaar nuchter vergezeld gaan van een schrijven, waarin ze vragen dat hun boek door dien meneer zou besproken worden en niet door een anderen. Waarom schrijven ze dan niet ineens zelf het artikel? En met hun eigen naam, dan weet de lezer waaraan zich te houden.

Al deze Barnum-reclame komt den auteur en onze letteren over het algemeen niet ten goede. Momentaan worden er misschien een paar exemplaren meer verkocht, maar binnen enkelen tijd heeft de boekhandelaar zooveel winkeldochters meer op zijn rekken staan.

Als alle gezindheden de waarden zullen gaan overdrijven, niet van de schrijvers, die hun lief zijn, maar van de partij- of geloofsgenooten, dan zal de man uit de straat den weg niet meer vinden in den doolhof van de letteren. Het is met de boeken aan het worden zooals met tal van andere producten. Het is niet meer de kooper, die vraagt, het is de aanbieder, die den smaak van het publiek schept en vervalscht. Hier zou de critiek precies een rol te vervullen hebben, maar wat stellen we integendeel vast? De critiek staat in dienst van een uitgever of een politieke of filosofische fractie en alles wat van de persen van den bondgenoot komt, wordt op de markt als meesterwerk versleten. Over enkelen tijd zullen er nieuwe adjectieven moeten uitgevonden worden zooals in het Italiaansch of het Spaansch om den zevenden graad van volmaaktheid weer te geven. Zelfs bij de dooden gaat deze ontwrichte critiek verder. Wie enkelen tijd geleden aanwezig was op een herdenking van drie omgebrachte Vlaamsche schrijvers, kon met afkeer vaststellen hoe een zoogezegd criticus den armen jongen, dien hij besprak, een tweeden keer doodde, litterair dan, met een panegyriek, waarover de doode zelf zou beschaamd geweest zijn.

Een boek moet bekend gemaakt worden, dit lijdt geen twijfel. De uitgever mag er ook publiciteit rond maken, maar zoolang er om de literatuur propaganda wordt gemaakt, is er iets valsch en niet in orde in onze cultuur.

Voor binnenlandsch gebruik

Op het oogenblik dat Holland bezig is met zich te bezinnen over den stand van zijn poëzie en zijn proza ten overstaan van deze kunstvormen bij ons,

biedt de verschijning van een werk als ‘De Vlaamsche Poëzie sinds 1918’, door André Demedts[1], de gelegenheid om één en ander naar voren te brengen. In feite gaat het hier om een herdruk van een studie, die reeds in 1941 op de markt werd geworpen, maar Demedts heeft zijn standpunt hier en daar gewijzigd, zoodat deze twee deelen, een studie en een bloemlezing, kunnen doorgaan als een gewisse balans van ons dichterlijk goed en kwaad.

Dit overzicht van onze poëzie sinds den voorlaatsten oorlog is het eenige dat door zijn streven naar volledigheid en zijn up to date zijn kans heeft door de Nederlanders beschouwd te worden als het onmisbare naslagboek om met de Vlaamsche dichters van de jongste dertig jaar kennis te maken. De vraag rijst derhalve op of wij Demedts als gezant zijn geloofsbrieven kunnen overhandigen.

We kunnen ons bijvoorbeeld afvragen of Demedts niemand vergeten heeft, of, anderzijds, indien hij, om indrukwekkend te zijn, niet te mild is omgesprongen met tweede of derde rangsfiguren. Coopman en de la Montagne hebben destijds ook een monument ter eere van de Vlaamsche dichtkunst willen oprichten, maar ze hebben veel meer zand dan cement aangewend, zoodat de opgetrokken kunsthalle een onooglijke ruïne is geworden. In deze tweede uitgave heeft Demedts beslist moed aan den dag gelegd, moed, die tevens getuigt van een evenwichtig critisch inzicht.

In 1941 mochten Willem Van den Aker, A.W. Grauls, M. Van de Moortel en Jeanne Van de Putte aanzitten. Van den Aker is de dichter geweest van één leesbaar gedicht, evenals Jeanne Van de Putte, die door een verteederde groep katholieke Vlaamsche meisjes over het paard Pegasus werd getild. Marnix Gysen nam zelfs in zijn ‘Breviarium’ een gedicht van haar op, ‘De Wind’, dat vooral door zijn Blankenbergschen dialectinslag voor charmant kon doorgaan.

Wij pleiten niet tegen het weglaten van A.W. Grauls, doch fronsen het voorhoofd als wij Ludo Van de Wygaert met twee gedichten vertegenwoordigd zien.

De vier uitvallers werden vervangen door Nic. van Beeck, Pater Brauns, Frank Meyland en Anton van Wilderode. Dit kwartet houdt beloften in, inderdaad, maar toch mag Demedts zijn klokhenvleugels niet al te ruim openzetten of over enkele jaren dient er opnieuw geëlimineerd. Dit is geen bezwaar, maar nu alle grenzen openstaan, dient er kieskeurig gewaakt over de kwaliteit van allen export.

Zeer spijtig is het dat Buyle, Gilliams, Hensen en Richard Minne ontbreken. Demedts treft geen schuld in dezen, vermits hij hun afwezigheid zelf betreurt. Deze dichters konden hem niet de toelating verleenen, zegt hij, een keuze uit hun verzen op te nemen. We zouden gaarne een frank aan den arme geven, konden we te weet komen, waarom ze verstek spelen. Behalve Hensen zijn de andere drie wél vertegenwoordigd in andere bloemlezingen. Wilden ze door Demedts niet gebloemleesd worden? Of hebben ze eenvoudig op zijn vraag niet

(1) 2 deelen. ‘Pro Arte’, Diest.

geantwoord uit achteloosheid? Wat er ook van zij, het tweede deel van Demedts' studie, de bloemlezing, vertoont enkele paneelen in blanco, die fel schaden aan de harmonie van het geheel.

Demedts heeft zich niet laten leiden door de conjunctuur van dezen tijd en gedichten opgenomen van menschen, die uit de maatschappij werden gezet. Vercnocke, bijvoorbeeld, Blanka Gyselen, Jan D'Haese, Wies Moens en anderen worden er in volle sereniteit besproken. Persoonlijk zijn wij één van de eersten geweest, onmiddellijk na de bevrijding, die er over hebben willen waken, dat men het litteraire kind niet wegsmeet met het politieke badwater. Mits voorwaarde dat het kind een menschelijk uitzicht had. Van enkele genoemden worden echter een paar gedichten opgenomen, die met poëzie geen uitstaans hebben, doch uitsluitend kunnen gelden als curiosa van rhetoriek en hyperromantische borstzetterij. Als Demedts ze heeft willen opnemen uit zucht naar wetenschappelijke volledigheid, dan mag niemand hem dit kwalijk nemen. Positief echter leveren ze niets op en daarom ware het beter geweest ze in het verleden te laten. Of dan mag ook lemand zooals A.W. Grauls niet ontbreken.

Een litterair geschiedschrijver kan diverse normen aanleggen. Demedts heeft gemeend goed te doen de dichters in min of meer aanvaardbare groepen onder te brengen. Wij kunnen hem volgen, wanneer hij ze schaart om één of anderen uiterlijken standaard en spreekt van de dichters van ‘Ruimte’ of ‘Het Fonteintje’. Hoewel Minne, Roelants, Herreman en Leroux den dag van heden nog bezwaarlijk kunnen in één hoofdstuk ondergebracht, op grond van een vroegere cordiale samenhoorigheid.

Het valt moeilijker met Demedts accoord te gaan, wanneer hij Alice Nahon, Julia Tulkens, Vercammen, Buyle, Gabrielle Demedts, Lisbeth van Thillo, Meyland, Van Wilderode en ondergeteekende tot romantische dichters samenbundelt. Omdat deze groep een overwicht vertoont van gevoel op rede. ‘Dichters der Innerlijkheid’, zooals Demedts ze noemt, Gilliams en Van Cauwelaert onder meer, lijken ons even ‘romantisch’, en beslist romantischer zijn degenen, die worden ondergebracht onder ‘Politieke en volksverbonden Poëzie’.

Het kan ons geen snars schelen welk letterkundig etiket ons op het hart wordt gespeld. Maar in een bepaald klimaat te worden geïnterneerd en daardoor conclusies zien trekken, omdat men aldus wordt gecatalogeerd, vervult ons met ongeloof tegen het systeem. We hadden deze houding reeds vroeger geformuleerd en kunnen hier niets anders dan ze nog eens met klem onderlijnen. Het is trouwens te gevaarlijk voor den geschiedschrijver om zones af te bakenen. Wij gaan liever een costuum passen bij den kleermaker dan een pakje aantrekken ‘gemaakt gekocht’.

Demedts heeft werk gemaakt van de Vlaamsche poëzie. Hij is tot nog toe de eerste; die dergelijk panorama heeft aangelegd. Te lande kan het diensten bewijzen, als men de toestanden min of meer kent. Voor den uitvoer naar Nederland bijvoorbeeld maken we meer dan één reserve.

K. JONCKHEERE

Van den hak op den tak

Een boek van kardinaal Newman

- Gods wegen zijn ondoorgrondelijk, zei Hinderyckx, en ze worden nog het best door sommige bekeerlingen bewandeld en belicht.

- Laat eens hooren, wat je nu op den kop hebt getikt, informeerde Winderyckx.

- Ik heb zoopas dr. A. Bellemans' vertaling gelezen van kardinaal Newman's ‘Apologia pro vita sua’. (Uitg. ‘Heideland’, Beringen).

- Je gaat toch den weg niet op van Huysmans (Joris-Karl), Bloy, Pieter van der Meer....

- Geen denken aan, vooral niet nu we in Vlaanderen enkele tegenovergestelde verschijnselen waarnemen; maar bekeeringsgeschiedenissen hebben me altijd geïnteresseerd, of ze Newman of Walschap, Henri Barbusse of Panaït Istrati, Célestin Lou of Trebitsch Lincoln heeten.

- Vooral als er een mensch aan het woord komt, en geen idiote fanaticus.

- Dit laatste is Newman in géén geval. Hoor maar eens, hoe hij moedig en openlijk spreekt over ‘een deel van de straf, die (hij) zeer te recht en zeer natuurlijkerwijze opliep, door van godsdienst te veranderen’.

- En hij heeft het nogal gemunt op het liberalisme, dit ‘antidogmatische beginsel’, dat hij ‘te koud’ vindt ‘om ingang te vinden bij de massa’.

- Gelooven en heerschen blijft onverbrekelijk bij de dogmatici, meende H.

- Gelukkig dat er nog in ons arme Europa een antidogmatisch liberalisme bestaat, concludeerde W., en laten wij het allen wat van onze warmte geven, als het na meer dan een eeuw branden eenigszins doofde. - Js

Met Lode, maar niet cum laude

Ge moet van Antwerpen zijn en een baard dragen, om dien naam nog schoon te kunnen vinden. Er is een tijd voor alles, ook voor Lode. Zijn glorietijd, de Lode-lievende, Lode-krachtige tijd is voorbij. Ik aanvaard Lode Opdebeeck, Lode Ontrop, Lode Baekelmans en Lode Zielens. Punt daarmee uit. Zij, die ons nu nog willen Loden, gaan niet mee met de mode. Louis-Paul Boon heeft zulks begrepen, daarom teekent hij Louis. Als Aalstenaar heeft hij het natuurlijk gemakkelijker; want het zijn vooral de Antwerpenaars, die onder dat litteraire Lode-atavisme lijden.

Ik heb niets tegen dien naam, hij klonk eenmaal zeer sympathiek. Maar er zijn er te véél gekomen, het werd een overrompeling. En de Lode's zelf hebben den boel verbrod. Hier liggen enkele van de laatste staaltjes van Lode-literatuur vóór mij; ik hoop, dat het de allerlaatste zullen zijn. En mijn hoop is niet, dat de Lode's van den aardbodem zouden verdwijnen (want Antwerpen is eeuwig), maar dat de Lode's zèlf hun glansloozen naam weer tot puur goud zouden

omtooveren. De groote vijand van de Lode's is niet de schrijver van dit stukje, maar het geest- en futlooze, fotografische realisme. De Lode's hebben een goed hart, en te Antwerpen zooals overal elders, waar er geen litteraire Lode's worden gekweekt, heerscht er veel stoffelijke en zedelijke miserie. Met deze goede en nobele gevoelens wordt er echter een slechte literatuur in het leven geroepen. Een scherpe pen, geleid door een scherpen geest, zou al deze Lode's geen kwaad doen. Een pen als een scheermes, niet om zichzelf of iemand anders de keel over te snijden, maar om een zuiveren, preciezen stijl te verwerven, een clean shaven-stijl. Een pen als een ontleedmes, om gaaf uit te snijden al de sociale en andere kankerplekken, die ze aanklagen, maar veel te litterair-braafjes liefkoozen. Een pen als een valbijl, die er inééns mee gedaan maakt, met al die sociale en moreele ziekten. Maar neen, liever dan er één boek over te schrijven, één 'Max Havelaar', één 'Geschiedenis mijner Jeugd', één 'Wandelende Jood', één 'Villa des Roses', elk naar eigen trant en visie, ploeteren zij maar voort in een soort van misselijke literatuur op het randje af van fatsoen en onfatsoenlijkheid. Evenals de pret moet, volgens hen, de z.g. litteraire exploitatie van den socialen modderpoel lang en veelvuldig duren. Fotografisch realisme: gore en grijze, onduidelijke, nevelachtige fotootjes zonder de minste waarde.

Deze overwegingen werden me ingegeven na lectuur van de volgende boeken: 'Joppe de Stouwer', door Lode Vankrinkelen (Uitg. 'De Sikkel', Antwerpen), 'Het jongste Kind', door Lode Teunen (Uitg. ''t Eekhoorntje', Schoten-Antwerpen) en 'Lode Tendelle', door Geert Grub (Uitg. 'Dienen', Heide-Kalmthout). Deze drie auteurs, Lode's of Lode-lievend - het komt op hetzelfde neer - die litterair gesproken denzelfden roskam verdienen, al moeten ze voor andere kwesties niet over denzelfden kam worden geschoren, zullen met hun boeken den papierdood sterven, indien ze geen beter foto-apparaat nemen om het leven en hun tijd mee op te vangen. De armen en de misdeelden van allerlei soort hebben alleszins beter advocaten verdiend dan deze auteurs, die meer droomen van litteraire glorie dan van leniging van 's werelds leed. - Js.

De rustelooze Daisne

Johan Daisne en de critiek liggen vaak met elkaar overhoop. Dit komt o.a. doordat hij ze soms met een waren regen van boeken en bundeltjes bestookt. Pas heb ik nog maar twee studies aan zijn omvangrijk oeuvre gewijd, of reeds zou ik er al een derde moeten schrijven. Ik ben niet zoo productief als hij en zal me thans de weelde en de rust veroorloven, zijn jongste productie in een paar regels aan te kondigen, ten gerieve van zijn uitgevers en ten believe van wie ten onrechte jaloersch op hem is; want men moet nooit jaloersch zijn op een dwangarbeider.

Daar is vooreerst zijn 'In Memoriam Robert Mussche', dat al wie Daisne kent en den stillen held Robert Mussche vereert met belangstelling en ontroering zal lezen. Men steunt een goed werk door deze brochure te bestellen bij en 25 fr.

te betalen aan dr. A. Alers, studieprefect, J. Lonckestraat, 58, St. Niklaas-Waas.

Dan bezorgde Daisne ons nog een Fransche vertaling uit eigen werk, nl. van zijn tooneelstuk 'Tine van Berken' (Uitg. 'Daphné', Gent), nog vóór het oorspronkelijke werk verscheen; want ook de uitgevers schijnt hij geen rust te gunnen. Korten tijd daarop publiceerde de Uitg. A. Manteau, Brussel, Daisne's tooneeltrilogie 'De Liefde is een Schepping van Vergoding', waarin de stukken 'Veva', 'Het Zwaard van Tristan' en 'Tine Van Berken' tot een ideologische drievuldigheid werden gebundeld en tot een zelfde lot werden geroepen.

De 'haas' Daisne zal het mij, 'schildpad', zeker niet kwalijk nemen, dat ik nog geen haast heb om een derde studie over hem (dit maal den tooneelschrijver) te beginnen, zoolang de tweede nog niet is verschenen. Er wachten immers ook nog andere klanten in mijn 'winkel'. - Js.

Geert Grub

De mensch is een vat vol tegenstrijdigheden. Om dit te illustreeren hebben we in onze letterkunde het geval Geert Pijnenburg, alias Geert Grub. Als dichter en uitgever pijnenburgt hij en als prozaschrijver, filozoof, hemelbestormer en hellebezorger grubt hij er duchtig op los. Een man, die steeds in de contramine wil zijn en zijn onmiskenbare gaven al zijn gansche leven lang moedwillig heeft verknoeid, omdat hij uitgaat van de vooropgezette meening, dat de maatschappij niet deugt, maar hij wel, en dat daarom de maatschappij van hem niet moet weten. En al wie door de samenleving van gisteren werd bestreden, terecht of ten onrechte, heeft hij natuurlijk verheerlijkt; en al wat ze vandaag bekampt, tracht hij thans te redden. Zoo gebeurt het wel eens, dat hij zèlf vandaag moet verbranden, wat hij gisteren aanbad. Geert Grub is alles, letterlijk àlles, en feitelijk niets dan Geert Pijnenburg, een mislukt auteur-filozoof-dichter-wereld-hervormer-moralist-profeet, een die zijn gaven door onevenwichtigheid vergooide en die zeker nu en dan verdienstelijke en stoutmoedige dingen heeft gezegd, rake uitspraken, maar helaas bedolven onder een massa nevelachtigen onzin. Deze onchristelijke christen, antiliberale liberaal, individualistische communist, antifascistische fascist en onrechtvaardige rechtvaardige (keer zooals Grub het met het tweede deel van zijn naam deed al deze epitheta om en ge zult ze eveneens in zijn chaotisch complex vinden), die onze bedreigde beschaving met brochures als 'Ethiek redt beschaving'. (Uitg. 'Dienen', Heide-Kalmthout) denkt te kunnen redden, vermoedt niet 'dans sa candeur naïve' dat hij, zooals alle herbergstrategen en -hervormers, een stuurman is, die feitelijk aan wal staat. Geef hem bijv. een zwaard om van zijn droom een waarheid te maken, hij zal uitgegrubd zijn, uitgepraat, uitgezongen, uitgeslagen. - Js.

Pleidooi voor sensatie-journalistiek

ALLE ware menschenvrienden zien met onvermengd genoegen in de kranten de uitgebreide verslagen terugkeeren over de dramas van den hartstocht, het ongeregeld leven, de jaloerschheid, den gelddorst, verslagen die zoovele groote kunstenaars van Balzac tot Dostoievski en Ibsen de stof voor hun monumentaal cultuurwerk hebben ingegeven en die, wat misschien cultureel nog belangrijker is, elken dag millioenen gelegenheid hebben gegeven tot zeer verzedelijkende gemoedsoefeningen van medelijden met de slachtoffers, begrip voor den menschelijken hartstocht, verontwaardiging over de schanddaad enzoovoort, al heilzame effecten welke sommige moralisanten nooit hebben willen zien, al bestreden zij ondertusschen de dronkenschap met plaatjes van dronkemanstafereelen in alle scholen.

Nu ons weer in het lang en het breed wordt verteld hoe een oude alleenwonende vrouw door knapen het hoofd werd ingeslagen, verteld en herverteld een week lang tot de fieltjes gesnapt zijn en nu wij, nog al te gewend aan groote proporties, de berichten die ons al niets meer deden, over het torpedeeren van een schip met 1500 koppen, het ontdekken van een massagraf met 9.000 lijken, ons verbaasd afvragen hoe wij weer belang zullen kunnen stellen in het verdwijnen van een oude vrouw en daar mee begaan zijn in plaats van te denken dat het maatschappelijk een bevredigende oplossing biedt, daar het mensch een winkel vrij maakt voor een jong en ambitieus echtpaar dat er geen kon vinden, nu geven wij ons goed rekenschap van het verschil tusschen deze beide soorten van berichten.

De moreele reactiemogelijkheden van den mensch zijn even begrensd als zijn gevoeligheid voor physieke pijn. Wie in zijn vinger snijdt slaakt een kreet, wie hem afkapt brult en wie de twee beenen wordt afgereden, ligt tusschen zijn bezwijmingen in op het hospitaalbed gelaten te staren. Een schaliedekker met acht kinderen valt van een dak en we krijgen van medelijden een krop in de keel, een treinbotsing maakt veertig dooden en we spreken er dagen van, maar een regiment wordt in de pan gehakt en als het vijanden zijn wrijven we in de handen en als het vrienden zijn zeggen we dat het wreed is, maar niet veel kan veranderen aan den afloop van het gevecht of van den oorlog. Het is onmogelijk het medegevoel van één enkelen doode te verduizendvoudigen voor een regiment en nog minder deze emotie van dag tot dag steeds opnieuw te presteeren.

Daarom is van het standpunt van den moralist een legercommuniqué veel onzedelijker dan een moordreportage, want het verlamt door overlasting de normale zedelijke reactievermogens en verstompt ze zoodanig dat zij op den duur niet meer kunnen werken op prikkels die naar hun maat zijn. En indien de moralisanten hun princiep doortrokken, volgens hetwelk moordreportage uit den booze is, omdat de mensch zelf wil doen wat hij over anderen leest, zouden zij nu tot de conclusie moeten komen, dat er nu overal massamoordenaars rondloopen, die, niet meer tevreden met één enkelen chauffeur of wisselagent, zich specialiseeren

in het mitrailleeren van processies of stoeten om ineens genoeg te hebben voor een massagraf.

Niemand die oprecht is en het hart op de juiste plaats draagt, zal, na zich eenmaal weer werkelijk te hebben geïnteresseerd aan een breed uitgesponnen, goed geschreven 'boeiend en geheimzinnig drama', kunnen afstrijden dat het hem beter maakt, na de oorlogsafstomping. Zooals hij na een zwempartij of een bad met douche de zeer behaaglijke reactie voelt van huidzenuwtjes en cellen die anders inert blijven, zoo wordt hij gewaar dat zijn belangstelling voor het lot van één enkel mensch, zijn medelijden, zijn ontstichtheid of verontwaardiging, zijn tevredenheid over welverdiende bestraffing, zielswerkzaamheden die tijdens den oorlog stil vielen, weer normaal functionneeren. Hij verheugt er zich in dat deze moreele veerkracht in hem nog bestaat, hun functie komt hem voor als een overwinning op de afstomping door cynisme. Het lijkt hem een teeken van zedelijk zelfherstel op detailfeilen weer viever te kunnen reageeren dan pas geleden op den chaos van het geheel, het bloed bij beken, de moorden in serie, een teeken ook van zelfherstel der wereld, die wel nog veel gekruiders te melden heeft, maar toch reeds op deze burgerlijke deficienties beroep moet doen om de publieke aandacht in spanning te houden. En nu hij zijn reacties, omdat ze nieuw zijn, beter controleert, glimlacht hij meewariger om het onverstand volgens hetwelk de mededeeling van het abnormaal gedrag de normalen zou ontwrichten, in plaats van ze integendeel meer behagen te doen vinden in de veiligheid van hun braafheid, de voldoening niet te zijn als dezen, de opportuniteit van het onopvallend in goed spoor loopen. De beschrijving van een auto-botsing heeft nog nooit een chauffeur dwaas doen rijden en de zielzieken die van moorden lezen om te leeren hoe men dit moet doen, doen dit immers niet omdat zij het gelezen hebben, maar lazen het omdat zij het wilden doen.

De hoofdredacteurs die uit vrees voor ontstichting nog aarzelen de particuliere misstappen in hun kolommen de plaats te gunnen welke zij verdienen, zeker nu, moeten eens bedenken of datgene wat zij er voor in de plaats geven, het stichten van politieke ontevredenheid, de dagelijksche beschrijving van de onbekwaamheid der regeerders en van de onmacht der internationale politici om welk accoord ook tot stand te brengen, zooveel stichtelijker zijn en of het niet veel beter is deze buiten elk contact met den wil en de mentaliteit van de menschheid opereerende sterrekundigen van langsom meer te negeeren in verloren hoekjes, om hun lezer meer en meer te onderhouden over de gewone burgerlijke dramas en nieuwtjes waar hij bij kan.

Indien zij deze zoo echt menschelijke onderwerpen toevertrouwen aan hun bekwame jonge krachten en niet aan hun sukkels, zullen zij spoedig ondervinden dat het van dit genre versmade reportage naar werkelijke kunst van verhaal en roman maar één enkele stap is, dien het talent zonder moeite zet, zoodat zij, eerder dan zij misschien verwachten, de pers langs haar zoogezegd minderwaardige zijde om, de peilverhooging zullen bezorgen, welke zij, naar het algemeen gevoelen der lezers, zeer goed kan gebruiken.

Gerard WALSCHAP

Dertig maanden in Japan

(30 December 1928 - 14 Juli 1931)

[I]

GEDURENDE twee-en-een-half jaar heb ik in Japan geleefd, meestal in gezelschap van Japanners zelf. Daarvan moet ik echter tien weken aftrekken, die in beslag werden genomen door een heen- en terugreis over Siberië met den Transbaïkalspoorweg tijdens den zomer van 1929.

Weliswaar was ik in Japan ook voortdurend in aanraking met blanken uit alle deelen van de wereld, en ook met kleurlingen uit andere landen dan Japan: Amerikanen, Engelschen vooral, Italianen, Spanjaarden, Franschen, Russen, Maleiers, Hindoes en zelfs Chineezen; van deze laatsten ontmoette ik slechts zeldzame exemplaren, maar dank zij hun kon ik talrijke Oostersche indrukken inwinnen over dit ook voor hen vreemde land. Over mijn verhoudingen met de Japanners zelf kom ik verder breedvoerig terug.

Intieme vriendschapsbetrekkingen onderhield ik slechts met een Engelschman, Andrew F. Thomas, aan wien ik hoop, eens een geheel artikel te wijden, en met een Fransche dame die met een Japanner was gehuwd, in Tokio een hotel uitbaatte en in dit land, waarvan ze de taal met een sierlijkheid sprak die de bewondering gaande maakte van haar inlandsche meiden, heelemaal ingeburgerd was. Die twee vrienden hebben mij onvergetelijke diensten bewezen. Dank zij hun, heb ik mij zeer snel een Europeesch milieu weten te scheppen te midden van die ultra-Oostersche atmosfeer; dank zij hun, heb ik het Japansche leven onder facetten leeren kennen, die ik alleen nooit zou hebben kunnen ontdekken; dank zij hun, is de eenzaamheid mij op sommige dagen van weemoed en ‘spleen’ niet te zwaar gevallen; dank zij hun, heb ik ten slotte, toen ik mij eindelijk toch totaal ingeburgerd voelde en geen lust meer had om in het zenuwsloopend milieu van Europa terug te keeren, den moed gevonden om vaarwel te zeggen aan de Oostersche vadsigheid, aan de ononderbroken innerlijke zelfbespiegeling die den eenzame te pakken krijgt en zich ook van mij meester maakte; dank zij hun, werd mij overduidelijk bewezen, dat onbaatzuchtige vriendschap het schoonste is dat men op deze wereld genieten kan.

Toen ik, op het einde van December 1928, te Yokohama ontscheepte, was Midden-Japan in een killen mantel van sneeuw en ijs gehuld, hooge, maagdelijke sneeuw, die het landschap aan mijn oog verborg: een symphonie van wit.

Yokohama was de tweede Japansche stad waarmee ik kennis maakte. Twee dagen vroeger had de boot aangelegd te Kobé, waar ik, gedurende een tiental uren, de gelegenheid had een eerst contact te nemen met het Land van de Rijzende Zon. Mijn indruk in dit warme Zuiden was verbluffend geweest! Die Oostersche kostumeering, waarvan Hong-Kong en Shangai mij reeds een voorsmaakje hadden gegeven, verkreeg hier eindelijk haar volle waarde: kleurrijke, te kleurrijke, op het eerste zicht voor een Westerling karnavalachtige kimono's

dwarrelden door de nauwe, slecht geplaveide ofwel volledig gemacadamiseerde straten; het geklikklak van de ‘g e t a ' s ’, de Japansche houten schoenen mèt onderaan, in loodlijn, vijf à zes centimeter-hooge plankjes, om de modder en de waterplassen te doorwaden, maakten op mij, zooals op elken vreemdeling trouwens, den indruk, dat ik mij ergens in een schouwburg bevond, waar een sprookje uit de Duizend-en-Een-Nacht werd opgevoerd. Maar die indruk drong niet heel diep door, want ik had, sedert mijn vertrek uit Marseille, zooveel afwisselende kleederdrachten, zooveel van elkaar afwijkende rassen, zeden en gewoonten ‘o n t d e k t ’, dat ik niet geloof, dat er op dat oogenblik nog iets van aard kon zijn om mijn verbazing gaande te maken.

Ik was dan ook in Kobé eerder gecharmeerd. Niet dat die Japansche Evadochters uitblonken door schoonheid, maar hun hooge kapsels, waardoor ze 's nachts verplicht zijn een houten kussen, dat den vorm heeft van een kleinen boomstam, onder hun nek te leggen teneinde zoo te liggen dat hun haartooi niet wordt in de war gebracht omdat ze een paar weken moet dienst doen, hun geschminkte, of, om het duidelijker uit te drukken, hun met wit blanketsel ingesmeerde gelaten, de wisselende kleurenpracht van hun kimono's, dat alles maakte op mij een diepen en tevens vermakelijken indruk. Was dit een land, door de fantasie van een surrealistischen dichter geschapen? Was het wellicht een ‘r e v u e à g r a n d s p e c t a c l e ’ uit de Folies-Bergère? Of was dit werkelijk... werkelijkheid? Ook aan die feërie zou ik wennen, en zelfs, op een gegeven oogenblik, onze stijve halsboorden, onze hemden met knoopsgaatjes, onze broeken, dassen, schoenen, kousen en alles wat er bij behoort, heel wat belachelijker en hinderlijker vinden dan den lossen, in den winter warmen en in den Zomer frisschen Japanschen KIMONO, die niet dezelfde is, want de winterkimono is met dikke watte gevoerd, en is zoo warm als een pels.

Op de boot reeds hadden de leden van de bemanning, met wie ik in aanraking kwam en die sinds jaren de reis naar Japan meemaakten - officieren, barmen, hotelmeesters, telegrafisten, kommissarissen, enz. - mij gewaarschuwd voor de Japsche onbetrouwbaarheid en het had mij ten zeerste getroffen, hoe sterk hun sympathie overhelde naar de Chineezen, alhoewel ze met deze laatsten zoo weinig mogelijk wenschten in aanraking te komen omdat ze, zegden ze, zoo onmenschelijk vuil zijn en... g e u r d e n , iets waarvan ik de echtheid niet durf waarborgen, alhoewel het een feit is, dat, vergeleken met de Japansche zindekelijk... werkelijkheid? Ook aan die feërie zou ik wennen, en zelfs, op een gegeven te komen. Zoowel in Saïgon als in Shangai wordt men onaangenaam getroffen door een volstrekt gemis aan hygiëne. Ik voeg hier terstond aan toe, dat dit slechts een volstrekt oppervlakkige indruk is, die ook door talrijke andere reporters werd waargenomen, maar daarom niet als stelregel kan dienen.

Tijdens de overvaart had ik heel wat boeken over Japan verslonden; o.m. de - wat ik toen heelemaal niet wist - inderhaast gepende, ongecontroleerde, en hoogst waarschijnlijk door het propagandaministerie van den Mikado betaalde

reportages van den nu voortvluchtigen Pierre Daye, van wien mij werd verzekerd dat hij het grootste deel van zijn verblijf in Japan doorbracht in de luxueuse bar en eetzaal van het 'Imperial Hotel' te Tokio. Dit is misschien louter kwaadsprekerij, alhoewel reusachtige domheden in zijn pretentieus getiteld boek 'Le Japon et son Destin' aan die bewering een zeer ernstigen grond verleenen; de werken van Lafcadio Hearn, die lange jaren in Japan vertoefde, in het oude Japan van meer dan een halve eeuw geleden en wiens zeer boeiend proza voor dit vroegere tijdperk van zeer groot belang is; een nogal snel aaneengeflanst boek van François de Tessan, waarvan men de gegevens niet al te zeer mag betrouwen, niet zoozeer door wat ze vertellen als door wat ze verzwijgen; de brieven van Rudyard Kipling, die een meesterwerk zijn van kundige reportage. Last not least, moet ik den lezer nog een werkje aanraden, dat ik genoten heb alvorens Japan te bereiken op de aanbeveling van een schouwburg-kameraad, Claire Gérard; een boeiend en meesterlijk gestyleerd werkje van Thomas Raucat: 'L'Honorable partie de Campagne', waarvan ik de lectuur niet genoeg kan prijzen voor fijnproevers; een boekje, dat, met zijn ironie en met zijn persiflage, naar mijn bescheiden meening, het beste werk is dat ooit over de Japansche zeden en gewoonten, over de Japansche mentaliteit en over hun geniepige schijnheiligheid werd geschreven: een wrekend boek. Claire Gérard was in hooge mate door dezen roman (?) bekoord geworden en zei me, enkele weken vóór mijn afreis 'Als het land werkelijk is zooals Raucat het beschrijft, dan zult ge er inderdaad, mooie, eenig mooie uren beleven! Maar niet alle dagen!'. En dat is ook zoo geweest! Maar toch moet ik hieraan toevoegen, omdat ik er te dikwijls de ondervinding van heb opgedaan, dat dit werk, hoe aantrekkelijk en hoe goed geschreven het ook is, slechts honderd percent genietbaar is voor wie zelf in Japan heeft geleefd en er... de komedie heeft meegespeeld, of ondergaan. Het pseudoniem van den schrijver spreekt boekdeelen: Thomas Raucat is een verfransching van Tomaruka? wat beteekent: gaan we hier samen vernachten?... of zooiets... De lezer zal me wel begrijpen.

Wat er ook van zij moest ik, eens dat ik te midden van de Japanners zelf leefde, de talrijke, door de lectuur van haastige (Daye, de Tessan) of van verouderde (Hearn, Kipling) reportages en reisbeschrijvingen opgedane indrukken grondig herzien. Een van mijn collega's, aan wien ik zijn meening over de Japanners vroeg, zei mij bondig: 'Japan is het eenig land van de wereld waar nooit een jood is geslaagd!', waarmee hij ondubbelzinnig bedoelde, dat de onderdanen van den Tenno - of hoort ge liever Mikado? - in de slechte beteekenis van het woord, joden zijn van reuzenformaat. Ook dit zou mij later - maar slechts veel later - overduidelijk blijken.

Wat mij op het eerste zicht trof, toen ik tijdens de nieuwjaarsdagen in mijn hotel moest verblijven te OMORI, - halverwege tusschen Yokohama en Tokio, - omdat de jaarwisseling in dit land in intiemen kring wordt gevierd en dan alle winkels, café's en andere openbare gelegenheden onbarmhartig gesloten blijven

- was, op mijn korte uitstapjes van het hotel naar het station, de afstand tusschen de arbeidersklasse, waarvan de armoede en onderdanigheid pijnlijk aandeden en die ook in Japan ten onrechte de lagere klasse wordt genoemd, en, naar ik van hotelgenooten hoorde bevestigen, daarnaast, de ongenaakbare geldaristocratie en den nog meer ongenaakbaren adelstand, die in een luxe leven, waarvan wij ons moeilijk een idee kunnen vormen, met tusschenin, daarenboven, een burgerij die onvoldoende verdient om haar 'r a n g' te houden en een boterham moet ontberen om een stijven boord te dragen, maar den proletariër hartsgrondig minacht.

Reeds voelde ik van stonde af aan, hoe ellendig de eenvoudige arbeider het daar had, evenzeer als in al de andere Oostersche landen van Azië's oostkust, waarop de Jappen - zonderling genoeg - met misprijzen neerzien. Om slechts een voorbeeld aan te halen van de Japansche prikkelbaarheid: mijn collega, die Nederlandsch onderwees, kon niet dulden dat men sprak van 'J a p a n n e e z e n' in plaats van 'J a p a n n e r s'. En wel om de eenvoudige reden, dat men ook 'C h i n e e z e n' zegt en dat die gelijkluidende eindklanken hem... beleedigend toeschenen voor de Japanners! Idioot, zegt ge? Inderdaad. Maar ziedaar een klein staaltje van den graad van fanatisme, dat den Japanner bezielt. De almacht van de politie sprong u onmiddellijk zoo overtuigend in het oog, dat ze u terecht het symbool zelf van het regime toescheen. Waar had ik nog zooiets gezien? dacht ik bij mezelf toen ik bemerkte dat een eenvoudige politieagent in dit land een geheel personnage was. Ik moest niet ver zoeken. Terstond herinnerde ik mij, als kind, in 1910, het prestige van den Duitschen képi, toen ik mijn verlofdagen doorbracht te Duisburg aan den Rijn. Onmiddellijk trad in mijn geest die vergelijking op. Maar slechts later zou ik inzien, dat de gedrilde Pruisische soldaten van Willem II eigenlijk brave jongens waren vergeleken met de Jappen en dat onze wetten in hun toepassing werkelijk grootmoedig zijn als men ze met de Japansche vergelijkt. Evenwel moet ik hier terstond aan toevoegen, dat de politie tegenover de in Japan wonende blanken, waarschijnlijk tengevolge van hoogere bevelen, een buitengewone attentie aan den dag legde. Haar ingeboren eerbied voor rang en aanzien deed haar de weinig talrijke aldaar levende Europeanen en Amerikanen als hoogere personages beschouwen en behandelen. Die houding maakte tevens deel uit van een politiek stelsel: hun doel was namelijk, tegenover al de blanken zoo op te treden, dat deze, eens in hun land teruggekeerd, slechts met eerbied en vol lof over de Japanners zouden spreken, wat dan ook bijna altijd het geval was met die journalisten, die zich te goeder trouw inbeeldden, in enkele weken tijds Japan grondig te hebben leeren kennen.

II

De Japansche familie is volledig gegrondvest op het patriarchaal stelsel. De grootvader, de vader, of, na hun overlijden, de oudste zoon is er het hoofd van den stam, die alleen, in volle soevereiniteit beslist. Daar het mij, in dit arti-

kel, om niets anders te doen is dan enkele herinneringen op te rakelen, zal ik deze stelling staven met een zeer typisch geval, dat ikzelf heb meegemaakt.

Niet ver van de school waar ik les gaf, ontdekte ik een hotel-restaurant, het 'H o s e n k a k u - h o t e l', waar men, naar het scheen, ook Europeesche gerechten voorbereidde. Een echt buitenkansje! Ik ging er dan ook op zekeren middag naartoe, en hoe groot was mijn verbazing toen een jonge, blanke vrouw, gehuld in een werk-kimono, waarschijnlijk verwittigd door de Japansche meid die mij een aperitief besteld had, in de eetzaal naar mij toetrad.

Ze was een française en, wat mij nog meer verheugde, een 'Parisienne'. Toen ik haar zei dat ik jarenlang de Fransche hoofdstad had bewoond en, het bleek, dat ik de wijk waar zij geboren was - h e t F a u b o u r g d u T e m p l e - goed kende, was de vriendschap snel gesloten en ze zou blijven voortduren tijdens geheel mijn verblijf in Japan. Ook met haar man kon ik goed over de baan en haar schattig knaapje, dat vijf jaar oud was, werd heel gauw een dikke vriend van me. Dank zij haar ondervinding van het Japansche leven, haar kennis van de taal die zij vlot sprak zonder ooit naar haar woorden te moeten zoeken, heb ik meer van haar geleerd over de zeden en gewoonten van dit land dan ik uit boeken of door Japanners zelf ooit zou kunnen vernemen.

Als verduidelijking van de Japansche familieverhoudingen kan ik u niets beters aanbieden dan de geschiedenis van de jonge vrouw zelf.

Ze verloor haar vader in den oorlog 1914-1918 en haar moeder bleef te Parijs met een drietal kinderen achter. Om te kunnen leven - want haar pensioentje als oorlogsweduwe was ontoereikend - moest Marguerite, de toekomstige echtgenoote van den Japanschen hotelier, reeds op veertienjarigen leeftijd als 'p e t i t e m a i n' den kost van de familie helpen meeverdienen. Daar dit nog niet voldoende was om zelfs zuinig rond te komen, besloot haar moeder kamers te verhuren. En haar eerste logé was een Japanner - de hotelierszoon - die weldra door zijn Oostersche beleefdheid en zijn sobere, spaarzame levenswijze, ieders hart had veroverd.

Toen in 1918 de oorlog ten einde was en zijn vader hem beval naar Tokio terug te keeren, vroeg hij de hand van het toen nog geen zeventien jaar oud meisje en verkreeg ze. Er moest een speciale toelating worden aangevraagd om het huwelijk te kunnen voltrekken en de Parijsche midinette ging met haar echtgenoot naar het Verre Oosten, waar ze zich, dank zij haar jeugd, zeer snel en volkomen aan de taal en aan de zeden aanpaste.

Desondanks bleef ze de echte Parijsche rat, die tegenstribbelt, haar eigen zin doet, zich niet op de teenen laat trappen, rake antwoorden weet te geven en op wie het Japansche prestige van den leeftijd of van de bloedverwantschap geen vat heeft. Haar schoonvader, eigenaar van vijf hotels in Japan en die dat van Tokio aan zijn zoon had geschonken als huwelijkscadeau, was een zestigjarige weduwnaar, die de blanken hartsgrondig misprees en overigens slechts aan zijn eigen, egoïstisch, slampamperig leven dacht. Het arme meisje wist niet dat de vader almachtig was in dit land en morgen met de linkerhand terug kon nemen

wat hij vandaag met de rechter geschonken had. De ‘oude’ stak weldra in de schulden, verkocht zijn vijf hotels het eene na het andere en braste ongestoord en onverstoorbaar het geld op. Zijn kleinkind was in zijn oogen maar een bastaard, een halfbloed, dus geen edele Japanner, en interesseerde hem minder dan... de dienstmeiden van het hotel, die hij niet met rust kon laten. Zijn zoon - de echtgenoot van de française - een man van rond de veertig jaar, eerder onbenullig, en die er, ondanks zijn verblijf in Parijs en zijn huwelijk, nooit in slaagde de Fransche taal fatsoenlijk te spreken, durfde tegen het vaderlijk gezag niet in opstand komen; hij zocht, nadat zijn vader hem met vrouw en kind aan de deur had gezet, een schamele broodwinning.

En toen braken de armoedige dagen voor het gezin aan. Het duurde evenwel niet lang. Inderdaad, ik had naar het hotel veel van mijn vrienden geloodst en een van hen, die een mooie betrekking bekleedde in de diplomatie en kinderloos gescheiden was van zijn in Parijs vertoevende echtgenoote, werd niet zoozeer door de schoonheid dan wel door de vele hoedanigheden en de innige goedheid van zijn jonge landgenoote getroffen. Ze besloten, toen hij, op zijn aanvraag, in China benoemd werd, samen de plaat te poetsen. Het sprak vanzelf, dat zij daar nooit den moed toe zou hebben indien ze haar kind niet kon meenemen. Wel had ik al lang gemerkt dat er tusschen mijn beide vrienden iets gaande was, maar bescheidenheid was in de blanke kolonie een algemeene regel. In de jaren 1930 en 1931 dineerden we dikwijls samen, bij haar, bij hem of bij mij thuis en het was onvermijdelijk dat ze mij vroeg of laat op de hoogte zouden stellen van hun moeilijkheden, waarvan het kind de grootste was.

De Japansche echtgenoot wilde wel van zijn vrouw scheiden om met een landgenoote te hertrouwen teneinde in zijn milieu een veel hooger figuur te slaan, maar zijn eerste kind, - I c h i - s a n , ‘mijnheer de eerste’ - een zoon dan nog, ook al was het een halfbloed, aan de moeder afstaan, dat ging nu eenmaal niet. -

Toen mijn vrienden geen raad meer wisten kwamen ze bij mij, eerst afzonderlijk, daarna samen. Verscheidene malen was zij reeds met haar zoontje bij mij komen aanbellen, om van mij te vernemen wat ze doen moest. - ‘Wat is mijn plicht?’ vroeg ze. ‘Mijn kind mag ik in geen geval achterlaten. Ik ben bedrogen en bestolen geworden en ben pas vier-en-twintig jaar oud. In de laatste maanden heb ik ook de hand aan het werk moeten slaan om geen honger te lijden. Mijn Japansche echtgenoot is onbekwaam om fatsoenlijk zijn brood te verdienen. Ik hou van uw vriend en mijn zoontje is er dol op. Hoe kan ik die hel ontvluchten?’

En ik ben hun medeplichtige geworden, de bewerker van hun vlucht. Alle veertien dagen werd op de Fransche boot in Yokohama, den avond voor haar terugkeer naar Europa, een diner gegeven voor de blanken die in Tokio, Yokohama en omstreken woonden. Daar vonden we de Europeesche atmosfeer terug en die avond vergold heel wat dagen van eenzaamheid en ‘spleen’. Daar hoorde men alleen Fransch en Engelsch spreken en langs daar ook werden de brieven,

bladen en artikels verzonden, die men langs de Japansche censuur niet wilde laten doorgaan.

- ‘Hoe kan ik die hel hier ontvluchten?’ had de jeugdige française mij gevraagd. Ik verzocht haar om een paar dagen bedenktijd en verzekerde haar dat ik er wel iets zou op vinden. Ze vertrok, nog steeds mismoedig, maar minder terneergeslagen dan toen ze aankwam.

Toen zij een paar dagen later met haar hartsvriend bij mij terugkwam om eens te meer den toestand te bespreken, was het hun duidelijk aan te merken dat zij al hun hoop in mij hadden gesteld. De vrees voor haar kind had haar alle koelbloedigheid ontnomen en daar hij, willens of niet, naar Shanghai moest, had hij ook zijn hart in zijn schoenen laten zinken.

- ‘Hebt ge het middel gevonden om ons uit den slag te trekken? vroeg ze mij.

- ‘Weet ge wat ge doet? Neemt reisbiljetten tot in Shanghai. Eens daar aangekomen stapt ge van de boot om alle opzoekingen op een dwaalspoor te brengen. Ge kunt daar overigens den transsiberischen spoorweg nemen en twee weken later zijt gij in Parijs. Dit, in geval ge niet onmiddellijk in China dienst zoudt moeten nemen en recht hebt op een verlof, zei ik, mij tot den jongen man wendende. Zorg vooral dat uw papieren in regel zijn. Dat kunt gij op uw ambassade zoo regelen dat het niet doorlekt. Maar pas voor iets op: zorg er wel voor dat men uw namen niet vermeldt op de lijst die men regelmatig overmaakt aan de bladen van Tokio en waarop de identiteit aangeteekend staat van de passagiers die inschepen.

- Verduiveld! zei hij. Goed dat gij mij daaraan herinnert! Ik zou het heel zeker vergeten zijn.

- En nu gaan we als volgt te werk gaan. Ik zal u, mevrouw, persoonlijk gaan uitnoodigen om op de Fransche boot te dineeren. Onze vriend zal voor al de rest zorgen. Als ik u dan 's avonds verlaat blijft gij op het schip, betrekt uw kajuit en laat u niet meer zien. Eer ik 's anderendaags in Tokio aankom is uw boot al lang in volle zee.

- En als mijn man u iets komt vragen?

- Dan zeg ik hem eenvoudig dat ik u Zaterdag om dit of dat uur verlaten heb - en dat zal niets anders dan de zuivere waarheid zijn - en dat ik verder van de zaak niets afweet. Hij zal heel goed begrijpen, dat, als men een avontuur begint zooals het uwe, men er het grootste belang bij heeft er geen buitenstaanders bij te betrekken. Wat kan hij mij verwijten?

Het is dan ook zoo gebeurd.

III

De zelfgenoegzaamheid van de Japanners had zelfs de verstandigsten te pakken. Een van de sympathiekste collega's die ik in Tokio leerde kennen - en een van de ontwikkeldste! - was ongetwijfeld W a s h i w o , die Fransch

onderwees. Hij had drie jaar in Parijs gestudeerd en was een knappe vent. Hij wist hoezeer de internationale politiek mij belang inboezemde, hoeveel dag- en weekbladen ik regelmatig las en hoe ik mij langs alle kanten op de hoogte hield van de gebeurtenissen.

Op een namiddag, dat we samen in de professorenzaal aan het keuvelen waren, vroeg hij mij plotseling:

- Moest er nu een oorlog uitbreken tusschen de Vereenigde Staten van Amerika en Japan, wie, denkt ge, zou het winnen?

Dit gesprek is mij des te sterker bijgebleven daar het plaats had den dag, nadat ik, dank zij de bereidwilligheid van de Belgische ambassade te Tokio, van op de diplomatieke tribune de groote, jaarlijksche Japansche militaire parade op het Yoyogi-plein had bijgewoond.

- Denkt ge ernstig aan een oorlog tegen het land van de onuitputtelijke hulpbronnen en dat 120 millioen inwoners telt?

- Ja!

- En wat denkt gij wel?

- Stelt gij u een oogenblik voor dat wij dien oorlog zouden kunnen verliezen? vroeg hij glimlachend.

- Luister, antwoordde ik, U bent een charmante collega, die mij zeer sympathiek is. Moet ik U nu een J a p a n s c h antwoord geven of een... B e l g i s c h ?

Zijn glimlach werd nog breeder:

- Uw meening, brutaal en openhartig!

- Welnu, ik denk dat gij dien oorlog verliest! Rusland eenerzijds, uw a a r t s v i j a n d , waarvan gij de schepen niet eens in uw haven laat aanleggen, al was het maar om te bunkeren, in v r e d e s t i j d , zal zoo'n gelegenheid niet laten ontglippen, en die krijgt ge zeker op uw nek! Engeland, uw tweede vijand, op wiens koloniën gij aast, zal evenmin die gelegenheid onbenuttigd laten. Ziedaar reeds twee landen die Amerika zullen helpen en in geen geval alleen de vruchten van dien oorlog laten oogsten. En gij zoudt durven!?..

Hij keek mij een oogenblik stilzwijgend aan, klopte met zijn vingeren op de tafel en zei toen langzaam:

- En die oorlog komt toch! O n - v e r - m i j - d e l i j k !

Is het niet een zonderling iets, dat in 1929, 1930, 1931 reeds in Tokio, in al de belanghebbende middens, over niets anders gesproken werd dan over den toekomstigen oorlog tusschen Japan en de Vereenigde Staten?

Maar er is meer.

Hetgeen ik in dien tijd vernam - uit bevoegde bron - bewijst duidelijk dat Hitler de speelbal is geweest dien de Duitsche industriemagnaten naar willekeur gebruikt hebben om de volkeren tegen elkaar op te jagen en waarnaar ze sinds 1918 gezocht hebben.

De jodenvervolging en de raszuiverheid waren geniale voorwendsels om het

uiteindelijke doel te verbergen: de k a p i t a l i s t i s c h e o v e r h e e r s c h i n g, de weerwraak op wat de oppermachtige klassen (adel en hoogere bourgeoisie van Duitschland en elders) in 1918 verloren hadden.

In kan natuurlijk niemand dwingen mij te gelooven. Ik kan alleen aan den lezer de zekerheid geven, dat dit enkel maar herinneringen zijn, onvervalschte, onverbloemde, in geenen deele overdreven, zonder er iets aan toe te voegen of van af te nemen, om mij interessant te doen blijken.

Ziehier nu, zonder meer, inleidenden kommentaar, de nuchtere feiten:

Op een lente-avond van 1931, enkele maanden voor mijn vertrek en enkele dagen vóór ik mijn contract opzei, zat ik 's avonds alleen thuis in mijn eenzame Japansche woning. Het kon zoowat vijf uur in den namiddag zijn, - toen de meid mij het bezoek aanmeldde van een Japansch officier.

Ik trad hem tegemoet. Hij was kapitein in het leger - speciale wapens - kende vlot Duitsch en volgde sinds een zestal maanden mijn lessen in het Nederlandsch.

Zijn bezoek was wel niet een verrassing - want hij had mij daarvoor de toelating gevraagd, - maar het intrigeerde mij geweldig.

Toen we gezeten waren en hij mij stilzwijgend, glimlachend aankeek, vroeg ik hem:

- En waarmee kan ik u van dienst zijn?

Hij aarzelde een oogenblik, vooral omdat ik, tegen alle Japansche gewoonten in, zoo direct met de deur in huis was gevallen en zei dan:

- Kijk eens, mijnheer de professor, U weet dat ik enkelen tijd geleden èn voor het Duitsch èn voor het Nederlandsch in mijn examen geslaagd ben aan de Militaire School. U maakte overigens deel uit van de jury.

- Inderdaad.

- Welnu, mijn stage aan het Ministerie is nu geëindigd, en over enkele maanden vertrek ik naar den vreemde, waarschijnlijk naar Buitenzorg, als militair attaché.

- Zoo? Proficiat! zei ik beleefd.

- Ondertusschen studeer ik altijd verder en zit nu in moeilijkheid met een Duitsch boek, waarvan ik sommige zinswendingen niet begrijp. De woorden die in die zinnen voorkomen, versta ik wel allemaal, dank zij mijn woordenboek, maar het verband tusschen die woorden is mij niet heelemaal duidelijk en ik vrees mij in de vertaling er van te vergissen.

- En waarom wendt U zich niet tot Dr. Röhn? reageerde ik onmiddellijk.

- Juist omdat hij een Duitscher is.

- Dus vraagt U geen inlichtingen over een Duitschen tekst aan iemand, die wel de geschikte persoon is om u zonder te vergissen daarvan op de hoogte te stellen?

- Hij hoeft dat niet te weten, antwoordde mijn oud-leerling... Ik heb meer vertrouwen in u... vleide hij.

Wat stak daarachter?

De meid had ondertusschen de cocktails opgediend... d r y c o c k t a i l s, zooals de Amerikanen die graag hebben. Ik wist, dat de Jappen in het algemeen niet kunnen drinken. Een beetje 'babbelwater' zou geen kwaad kunnen, dacht ik bij mijzelf. En ik zette hem tot drinken... en tot praten aan...

Op een zeker oogenblik was hij verplicht zich te verwijderen... juist den noodigen tijd om het omslag dat rond de eerste bladzijde van dit boek was geslagen even los te maken en om te weten welke de titel was van dat werk, dien hij mij zoo zorgvuldig verborgen hield.

Het was een boek over krijgskunde, maar dat wist ik al. Op den omslag echter en op de eerste bladzijde waren twee stempels gedrukt.

De eerste luidde: 'K r i e g s a k a d e m i e - B e r l i n' en de tweede: 'G e h e i m'!

Ik wist genoeg!

Toen mijn leerling-officier - hij was bij de veertig jaar oud - weer gezeten was en ik voortging met het verklaren van de teksten die hij mij voorlegde, onderbrak ik mijzelf plotseling en zei:

- Maar dit kan niets anders zijn dan een speciaal boek over krijgskunde, dat niet in den handel te vinden is. Overigens een taal die mij ook zwaar valt.

Het was van mijnentwege niet zeer diplomatisch, maar het pakte toch.

- Inderdaad, zei hij. Het is ook daarom dat ik u gevraagd heb - in uw en in mijn voordeel - geen woord te reppen over mijn bezoek. Mijn oversten mogen in geen geval te weten komen, dat ik iemands hulp zou hebben gevraagd om dat te vertalen. En anderzijds mag ik hun ook geen verkeerde vertaling voorleggen, want hier staat mijn militaire eer op het spel. Dank zij u, vleide hij, zullen ze een hoogen dunk van mij hebben.

- Prachtig! lachte ik. Nog een gin-vermouth?

- Het zal naar mijn hoofd stijgen, mijnheer!

- Dat is zonder het minste belang... Zoodus zijt gij in betrekking met de militaire akademie van Berlijn?

- Dat weet toch iedereen, luidde zijn antwoord. Er zijn twee militaire theorieën van waarde in de wereld: de Duitsche en de Fransche. Von Moltke en... Foch... Op zeegebied: de Engelsche en de onze!

- En welke is volgens uw meening de beste?

- Ontegensprekelijk de Fransche. Maar langs dien kant is er niets te doen en overigens willen we met hen niets te maken hebben... we verfoeien hun republikeinsch stelsel... Wat nu de Engelschen betreft, ge kent hun haat, hun misprijzen voor al wat 'c o l o r e d' is. Ze behandelen ons met zoo'n minachting, dat er ons niets anders te doen blijft dan aan te leunen bij Duitschland. Van de Russen zullen we niet eens gewagen: we haten het kommunisme.

- En de Vereenigde Staten? vroeg ik dan.

- De Amerikanen verachten ons en die haten we nog meer dan wie ook. Overigens zijn er in de wereld slechts twee landen die onze sympathie veroverd hebben: Italië, dank zij Mussolini, en Duitschland door zijn militaire genialiteit.

- Maar Duitschland is toch een republiek, wedervoer ik, en op dit oogenblik eerder... links gericht (dat was vóór Hitler, lezer!)

Hij keek mij een oogenblik stilzwijgend aan, ledigde zijn glas, glimlachte toen ik het onmiddellijk weer volschonk, stak een cigaret aan en ging dan verder:

- De vorm van den staat is van geen het minste belang... in Europa... De ware meesters, zoo in Frankrijk als in Duitschland, zijn: de militaire staf en de militaire akademie!

- Maar de regeering moet toch weten wat die uitvoeren?

- Komaan, babbelde hij, want de alcohol had hem nu goed te pakken, zoo naïef zijt gij toch niet! In Japan is zooiets mogelijk, omdat een regeering jarenlang aanblijft en omdat de ministers die aftreden toch altijd als raadgevers aan de zijde van den keizer blijven voortfungeeren. 'Een Japansch minister die aftreedt blijft altijd een zeer hoogen post bekleeden in den staat.' Maar in Europa bestaat dat niet. Denkt gij dat bijvoorbeeld de Fransche of de Duitsche staf zoo dwaas zijn, dat ze militaire geheimen zouden toevertrouwen aan gewone ministers, die morgen door het parlement kunnen worden omvergeworpen of, door het spel van de politiek, in de oppositie komen te staan? Bedenk toch eens, welke macht zoo een man zou bezitten? Er is nog meer: Zelfs de Duitsche ambassadeur te Tokio vermoedt niet, dat ik dat boek, dat hier op de tafel ligt, in mijn bezit z o u k u n n e n h e b b e n . Het is niet alleen omdat u de eenige persoon bent tot wie ik mij kon wenden; het is niet alleen omdat ik in u vertrouwen heb; het is niet alleen, omdat ik stellig weet dat u met de Duitsche ambassade niet het minste contact hebt: het is niet alleen, omdat, moest gij openbaren wat ik u vanavond vertel, niemand, maar volstrekt niemand, u zou gelooven; maar het is vooral, omdat wij, hier in Japan, de babbelaars zoo snel en zoo afdoende weten uit te schakelen, dat ik mij in volle vertrouwen tot u wend en geen oogenblik er aan denk ongerust te moeten zijn. Begrijpt u nu, mijn waarde leeraar, waarom ik bij u kwam en uw Duitsche collega's daarover liefst niet raadpleegde? Zij hebben daar niets mee te maken!

Nu wist ik heel zeker genoeg. Toen hij mij dien avond verliet, met tal van beleefde buigingen, maar zoo dronken als een snep, wist ik precies wat er mij te doen stond. Reeds hadden mijn Amerikaansche vrienden mij verwittigd, dat het in Japan voor de Europeeërs over enkele jaren niet pluis zou worden. Maar die legden de oorzaken van den o n v e r m i j d e l i j k uitbrekenden oorlog nog anders uit: in hun oogen was die oorlog een ekonomsche noodzakelijkheid, en wel om de volgende reden: de Japansche 'd u m p i n g ' in al de Aziatische afzetgebieden van de U.S.A. was oorzaak dat werkloosheid, armoede, valutadepreciatie, met al hun gevolgen, een volk als het Amerikaansche in onontwarbare moeilijkheden zou dompelen. Men verweet er vooral aan de Japanners, dat ze hun waren over geheel Azië, onder den kostenden prijs verkochten en probeerden hetzelfde te doen in Europa.

Als ik de beide argumentaties met elkaar vergeleek, dan sprong hun verband mij onmiddellijk in het oog: we bevonden ons voor een 'cercle vicieux'. De

Japanners wilden ‘grondstoffen en plantages’ veroveren om te kunnen bewapenen, en ze bewapenden om die ‘grondstoffen en plantages’ te bemachtigen, bewerende, dat zij te arm waren om die te kunnen koopen. Laat mij toe hier nog aan toe te voegen, dat Japan in 1923 een ramp had gekend, die wij ons moeilijk kunnen inbeelden: een aardbeving, waarvan ik acht jaar nadien de afgrijselijke verwoestingen nog heb kunnen nagaan!

Maar ik moet dan ook vermelden, dat de gehate Amerikanen, rekenende op het arbeidslustige volk van Japan, het 't geld hadden geleend om zich op ongemeen snelle wijze te moderniseeren. Toen het echter op terugbetalen aankwam, beweerden de Jappen dat ze uitstel noodig hadden - uit armoede - terwijl ze (niet in de U.S.A.) maar in Europa (o.a. bij Renault in Frankrijk), duizenden motors aankochten voor... militaire tanks. Deze werden momentaan vermomd als motoren voor taxi's, waaraan groote steden als Tokio, Yokohama, Osaka, Kobe, Kioto, enz., een dringende behoefte hadden. En klaar was Kees.

IV

Wat echter van Japan, ondanks militarisme, ondanks nationalisme, ondanks chauvinisme, een onvergetelijk land maakt, is de pracht van de natuur, zijn eenig mooie landschappen, zijn betooverende bergstreken, zijn onvergetelijke tempels, zijn ontzagwekkende Boeddha's van Nara en Kamakoera, zijn tienduizend bronzen Boeddha's van Kioto (tel ze maar, zij zijn er, van den kleinste tot den grootste, in meer dan verscheidene honderd meter lange, steeds stijgende reeksen, onder een houten dak als van een doodgewone schuur) en vooral voor een natuur-bewonderaar, de als kant uitgesneden Japansche kust... Men kan, geheel het land door, reizen maken die u levenslang bijblijven: Atami, Karuizawa, Enoshima, tooverachtige namen van nog veel tooverachtiger werkelijkheden dan uw inbeelding ze u kan voortooveren.

Een van mijn vrienden zei mij eens, in een opwelling van enthousiasme en wijzende op de inlanders rondom ons: ‘Parels voor de zwijnen!... Poëzie en droomerij! Een aardsch paradijs, een Eden!...’ Hij zweeg een oogenblik, en voegde er toen aan toe: ‘Zonder de Japanners!’

- Maar met de Japansche vrouwen! merkte ik glimlachend op.

- Met de Japansche vrouwen, inderdaad, herhaalde hij.

Want werkelijk, aan de Japansche vrouw mag wel een afzonderlijk hoofdstuk worden gewijd, een hoofdstuk van eerbied en erkentelijkheid, dat elke blanke, die in Japan lang genoeg heeft gewoond - ik bedoel minstens een paar jaar - zonder eenige aarzeling zal onderschrijven.

Heel zeker is de doorsnee-Japansche niet mooi... Maar er zijn beeldschoone Japansche meisjes, die zelfs het hart kunnen doen kloppen van een blanke. Wat de Japansche vrouw onderscheidt en den vreemden reiziger onmiddellijk in het oog valt, - iets wat veel meer waarde heeft dan de lichamelijke

hoedanigheid - is de goedheid des harten, de ingeboren toewijding, de onverbreekbare trouw, de verslaafdheid aan kroost en kinderen, de grenzelooze opofferingsgeest, de volmaakte eerlijkheid. Daar heb ik bewijzen van te over, te veel om ze hier te vermelden.

De schaduwzijde van haar bestaan is de ondergeschikte rol die ze in de Japansche levensbeschouwing bekleedt, de minderwaardige plaats die haar door de zeden en door de wetten en gewoonten aangewezen wordt, en waaraan ze moeilijk iets kan veranderen, omdat in het leven van den Oosterling de vrouw v a n g e e n t e l is. Gewoonlijk kent de blanke van de Japansche vrouw niets anders dan de g e i s h a, de kunstdanseres, die tevens een luxueuse lichtekooi is, alhoewel ze voor een 'b a a s' werkt, de zeer duur kostende, aan Venus geofferde vrouw. En die verwart de lezer meestal met de M o u s m e e, dat eenvoudig 'jong meisje' beteekent.

Een g e i s h a y a is een instelling, waar men geisha's ontmoeten kan, waar ze voor u dansen en naar oeroude overleveringen de thee opdienen. Dat heeft niets te maken met wat wij vulgair een ontuchthuis noemen. En juist omdat de Japansche vrouw zoo afgezonderd leeft van de samenleving, is zij bij ons niet gekend, want de vliegende reporters komen met haar niet in aanraking: alleen met de serveuzen van hotel en restaurant, of met de geisha's als een Japanner hen daarheen brengt, en met de dames uit de gewone nachtlokalen. Overigens werd die geisha aan den blanken lezer altijd verkeerd voorgesteld. Om maar een treffend voorbeeld aan te halen: als men van de Japansche vrouw spreekt, denkt de Europeeër onmiddellijk aan 'B u t t e r f l y', waaraan alleen de muziek een blijvenden roem waarborgt. De Butterfly van Puccini is niet eens een karikatuur, zoo valsch is ze.

Het is een feit, dat, wie eens met een Japansche vrouw samenleefde, nog moeilijk aan een blanke kan wennen, en al mijn Europeesche collega's die met een Japansche sinds jaren waren gehuwd, konden niets anders dan er met lof over spreken. Ik moet hier onmiddellijk aan toevoegen, dat vele westerlingen anderzijds zulk een huwelijk nooit zullen aangaan - Engelschen, Amerikanen en... Vlamingen, omdat ze een eeuwigen ja-knikker niet kunnen dulden. Een Japansche vrouw is het inderdaad altijd met haar man eens... en gaat het over zijn hout, dan is een halsstarrig stilzwijgen en een overdreven beleefdheid een machtig wapen in haar hand, dat u ontzenuwt, maar waarop een Japanner niet eens reageert.

Het stoot den blanke gevoelig tegen de borst, dat de Oosterling - algemeen - zijn vrouw als een soort voorwerp behandelt; zij komt bijvoorbeeld, als er gasten zijn, alleen aan tafel om op te dienen, en blijft verder met de kinderen en de meid in de keuken. Ze is iets als een o p p e r d i e n s t m e i d, waarmee men zich niet in het openbaar vertoont. In 1930 was daar evenwel reeds verandering in getreden, ten minste wat de groote centra betreft en alleen in aanwezigheid van blanken. Toch was, voor het zwakke geslacht, het onderwijs een gewoon iets geworden. Maar, sociaal gesproken, was de vrouw toen - en is hoogstwaarschijn-

lijk nu nog - een minderwaardig wezen, alhoewel men er alles deed, om dit aan de Europeanen te verbergen, of, liefst nog, onder een valsch daglicht voor te stellen.

Dikwijls heb ik mij sinds 1941 de vraag gesteld: 'Zal de Japansche mentaliteit door dezen oorlog en de huidige nederlaag gewijzigd worden?'

Hoezeer ik ook zou wenschen op deze vraag bevestigend te mogen antwoorden, evenzeer ben ik er ten stelligste van overtuigd, dat het antwoord ontkennend zal zijn! Men roeit geen duizendjarige overlevering door een militaire nederlaag uit; men roeit geen traditie uit die totaal gebouwd is op zulke stevige godsdienstige principes dat de keizer als een echte 'G o d ' wordt aangezien en het Japansche volk als een 'g o d d e l i j k ' volk wordt beschouwd, waar ieder overledene, en niet alleen op symbolische wijze, zijn, zij het dan ook kleinen tempel, in het huis van zijn nakomelingen bezit. Juist dat goddelijke, dat de Japanners aan zichzelf toeschrijven, ligt aan de basis van hun fanatisme.

Wat den Japanner nog geheimzinniger maakt in de oogen van den blanke die hem aandachtig bestudeert, zijn zijn geweldig dissimulatievermogen, zijn niet te evenaren zelfbeheersching, zijn vaderlandsliefde die den dood - zelfs den marteldood - tart, zijn op de spits gedreven zelf-overschatting en vooral, zooals ik zoopas zegde, die overtuiging - duizendmaal sterker dan dit met den Duitscher van het 'G o t t m i t u n s ' het geval is - dat zij, e n z i j a l l e e n , het uitverkoren ras zijn van 'g o d d e l i j k e n ' aard. Wat wij als schijnheiligheid bestempelen is in hun oogen de hoogste deugd: de blanken mogen hen niet doorzien. De blanke is onzuiver, dus minderwaardig. De manier waarop de blanken leven lijkt hun krankzinnig en dus evenzoo minderwaardig. Ons tooneel is onzedig Onze films zijn belachelijk, dwaas en walgend wegens den kus. Onze boeken zijn immoreel.

En hier spreken zij vooral over iets dat ze niet kennen, omdat hun geestes-vorming hun niet toelaat het te begrijpen. Zij - de intellectueelen die b.v. de Fransche taal machtig zijn - aanzien 'De drie Musketiers', 'Twintig Jaar later' en 'De Graaf van Monte-Christo' van vader Dumas als drie van de meesterwerken uit de Fransche letterkunde van de negentiende eeuw, en beoordeelen daarnaar de geheele Fransche literatuur.

Een van de gekste dingen die in een Japansch intellectueel brein kon opdagen is wel geweest, het beroemde werk van Edmond Rostand: 'Cyrano de Bergerac' in het Japansch te vertalen en op te voeren. Ge moet nu weten dat dit werk zoo subtiel is, zoo fijn gekantwerkt, dat al zijn charme, niet alleen in de harmonie van de verzen, maar vooral in de onvertaalbare woord- en toespelingen schuilt, die voor de meeste vreemdelingen, hoe goed ze de Fransche taal ook kennen, onvatbaar blijven. Telkens als gij het werk herleest ontdekt gij 'f i n e s s e s ' die u bij de vorige lectuur ontsnapt waren. Welnu, juist dat werk hadden zij gekozen om in het Japansch te vertalen. Ik hoefde geen Japansch

te kennen om te weten wat een ‘moord’ dat zou zijn. Ik kende de vertalers en hun kennis van het Fransch en dat volstond om mijn oordeel te vormen.

Den dag nu, vóór dat de ‘première’ van die Japansche vertaling zou doorgaan, werd er een banket gegeven, waaraan een vijftigtal studenten en professoren van de Waseda-Universiteit aanzaten, de tweede universiteit van Japan, waar ik een reeks voordrachten had gegeven over ‘Verlaine’. Mijn vriend Yamanouchi, die mij in dit midden had geïntroduceerd, vroeg mij, als gast, op dit diner aan te zitten en daar, aan de deelnemers, die de Japansche repetities van het stuk hadden bijgewoond, een brok van ‘Cyrano’ voor te lezen en hun de atmosfeer van het werk tevens uit te leggen. Ik voldeed graag aan zijn verzoek omdat dit Waseda-milieu, in tegenstelling met al de andere, zeer vooruitstrevend en zeer vrijzinnig was, het charmantste milieu dat een blanke in Tokio vinden kon. Ik las hun eerst de ‘neus-scène’ voor uit het eerste bedrijf en daarna deze die bekend is door het herhaalde ‘Non, Merci’, uit het tweede bedrijf.

Ook een paar Fransche professoren zaten aan. Het werd natuurlijk een succes - niet dank zij mij - maar omdat het succes in Japan des te grooter is naarmate de aanzittenden er minder van begrijpen en des te meer den indruk willen verwekken, DAT ZIJ HET TOCH BEET HEBBEN.

Toen wij naar huis reden zei een van mijn Fransche collega's, een man van bij de zestig, die op het banket niet veel had gesproken:

- Zij zijn werkelijk uiterst vriendelijk. Is het niet zielsjammer dat ze van de fijnheid van den tekst niets, maar volstrekt niets hebben gesnapt?

- Dat weet ik wel!

- Juist, maar, na zoo'n donderend en langdurig applaus, zijt gij de laatste die dat moogt zeggen! Dat weten ze. Daarom kennen ze onze mentaliteit te goed. Bij de menschen gaan eten, luid worden toegejuicht en nadien, achter hun rug, hen uitschelden voor ezels, dat doen wij niet. En daarop speculeeren ze. Ze hebben u beet. Ik en de enkele andere blanken werden daarbijgeloodst als getuigen. Hebt gij, hun enthoesiasme in aanmerking genomen, niet den indruk dat zij den tekst beter hebben begrepen dan gijzelf?

Daar ik schaterde, vervolgde hij:

- Ziedaar geheel de Japansche ziel blootgelegd! Overweeg goed wat ik u zeg! Let nu op... en ge zult ze kennen tot op den draad!...

Nu ik aan het schrijven ben wellen de herinneringen in mijn geheugen op. Zooveel snippertjes, brieven, aanteekeningen en souvenirs heb ik vergaard, dat er stof genoeg zou zijn voor een heel boek, een retrospectieve van Japan in de jaren dat dit land het hoogtepunt had bereikt van zijn macht. Japan is voor mij een bron van zooveel blijde en ontmoedigende gebeurtenissen, van zooveel schoons naast zooveel leelijks, dat ik niet uitgepraat zou geraken... Ik moet mij beperken tot deze enkele beschouwingen die van dit land, helaas, een zeer onvolledig beeld ophangen, waarover ongelukkig veel reportages zijn verschenen van menschen

met een ongetwijfeld groot literair talent, maar die ofwel veel te weinig tijd in het land van de Rijzende Zon hebben vertoefd, ofwel hun inlichtingen zijn gaan putten uit de officieele bronnen, waar men hun slechts de mooie kanten van de medalje heeft getoond. De Japanners overigens weten den blanke die hen op de eene of andere wijze dienen kan, op zoo'n luxueuse wijze te ontvangen en met zooveel geschenken te overladen, dat deze moeilijk nog - ik zal niet zeggen, kwaad zou kunnen spreken van dit land - maar eenvoudig een voor de Jappen ongunstig, maar waarheidsgetrouw relaas opmaken kan van wat hem in dit land getroffen heeft.

Ik ben aan dit euvel ontsnapt om mijn vrijen zeg te behouden. Ik wist dat ze bij mijn afvaart op de boot zinnens waren mij een diner aan te bieden den avond vóór zij Yokohama zou verlaten. Ik had er voor bedankt, maar vernam, dat ze hun plan toch zouden doorvoeren! Dan heb ik eenvoudig, zonder iemand, buiten een paar Europeesche vrienden, te verwittigen, den trein genomen naar Kobé, waar ik twee dagen later op dezelfde boot inscheepte. Nadien vernam ik dat ze mijn cabine hadden versierd met tallooze geschenken - het waren de mannen van het schip die me dat vertelden, - melancholisch dineerden zonder hun 'i n v i t é', maar, toen het uur om naar huis te gaan was aangebroken, mijn kajuit hadden doen openen en al de geschenken weer hadden meegenomen. Mijn echte Japansche vrienden hadden mij gedurende de maand die mijn afreis voorafging, schitterend aan huis ontvangen en van hen heb ik dan ook, maar altijd in eigen kring, hartelijk afscheid genomen.

Ik wil nu nog alleen een besluit trekken uit wat ik in deze bijdrage schreef en die conslusie luidt, dat de Japansche nederlaag van 1945 voor de keizerlijke ontaarde kliek, voor de verdorven adelkaste, voor de middeleeuwsche leenheeren, voor de militaire camarilla en voor de uitbuiters van goden en godsdiensten, heel zeker een zware slag is geweest, dien ik evenwel nog niet als een genadeslag zou durven betitelen, om de eenvoudige reden, dat de bezetting door blanke soldaten nu niet precies de Japanners in hun eigen achting zal doen dalen. Maar ik beweer tevens, dat die nederlaag een geluk is voor de overgroote massa dompelaars, niet alleen voor de werklieden, maar ook voor de kleine burgerij, die in dit land een armoedig leven leidden en in wier lot ongetwijfeld nu verandering zal komen.

Reeds in 1930 drong de demokratische gedachte door. Daar veel Europeesche boeken in het land van den Mikado waren verboden, had men er iets op gevonden. Linksgezinde Japanners die in Europa vertoefden, lieten b.v. M a r x of P r o u d h o n of Z o l a inbinden tusschen, vooraan en achteraan van het boek, een tien- of twintigtal bladzijden van een Franschen in Japan toegelaten schrijver. Op den rug werd een onschuldige Japansche of de Europeesche titel gedrukt van een in Japan toegelaten werk en het pak passeerde de douane zonder de minste moeilijkheden. Maar reeds dan, i k h e r h a a l h e t, drongen nieuwe gedachten door, die vooral van universitaire middens uitgingen.

Nu moet Japan een volledige verjongingskuur doormaken. De toenadering tusschen Oost en West zal nu heel zeker veel sneller geschieden dan tot hiertoe

het geval is geweest, ondanks den wrok en den haat door de nederlaag veroorzaakt. De Japanners zullen van de blanken willen leeren hoe men zijn vijanden verslaat en zich daardoor des te meer en des te sneller volledig assimileeren.

Tenminste in schijn. Want daar juist schuilt het gevaar! Steeds zal men moeten rekening houden met onuitroeibare tradities, met den 'geest der voorouders', met de 'goddelijkheid' van den 'Mikado', met hun ingeboren verwaandheid en vooral met hun onovertroffen dissimulatievermogen, den beroemden glimlach van gansch een volk, wiens ziel ondoordringbaar en wiens gelaat, ook en vooral wanneer dit glimlacht, als een gesloten boek is.

Paul PÉE

Onmacht

Hoe schamel is het woord, dat uit mijn mond komt vloeien
en, staamlend, slecht verklaart wat mij tot zingen voert.
Hoe zal ik ooit tot een waarachtig dichter groeien
en vinden het accent dat wie mij leest ontroert?

Want achter 't vurig woord kan men niet immer raden
de raadloze onmacht, die de klare stem versmoort,
waarmede ik machteloos doorheen de mist wil waden,
die mij van andren scheidt en zelden wordt doorboord.

't Zit nog te veel verstrikt in tooisels en sieraden:
het naakte woord, waaruit de ware vonken slaan,
het werd door valse weelden al te veel verraden
om als een scherpe kogel tot de kern te gaan.

Al zijn de noten juist, toch is de toets te onzuiver
om in een andre ziel de snaren aan te slaan,
die in een eendre maat en onder zelfde huiver,
verklanken moeten wat ik zelf niet heb verstaan.

Toch kan ik 't verzen schrijven als een drift niet laten
en grijp steeds weer de pen, die 'k machteloos hanteer.
Het zit mij in het bloed. Ik kan de hand niet haten,
de pen niet, noch 't papier, noch mijn verwoed verweer.

Maurits DE DONCKER
29/6/1946

De folklore-studie in Vlaanderen (vervolg en slot)

De volkskunde aan onze rijksuniversiteit te Gent

Maar wie zou onze Vlaamse folkloristen een dergelijke gedragslijn durven kwalijk nemen? Zij vloeit ongetwijfeld voort uit de scholing, welke zij uit noodzakelijkheid des gebods te hunner tijde hebben doorgemaakt.

Voor hen lag geen ontwikkelingsmogelijkheid open dan via literatuur en filologie, rechtskunde, archaeologie, geschiedenis en natuurlijke wetenschappen. Wat kon hen van lieverlede de folklore dichterbij brengen? Dikwijls het blote toeval! Een zeer gelukkig toeval was 't dan wel zo zij als studenten in de Germaanse talen aan de Gentse rijksuniversiteit onder het gehoor mochten zitten van prof. H. Logeman en vooral van prof. Jef Vercoullie. De eerstgenoemde, die als hoogleeraar blijk gaf van durvend initiatief - hij opende aldus een vrije cursus in het modern Noors en ving tevens aan met het nu zo populair geworden leervak der fonetica - liet gedurende zijn colleges al eens iets tot uiting komen van zijn waardeering voor de volkskunde, die hem trouwens een paar bijdragen voor het tijdschrift van Alfons de Cock in de pen gaf[1]. De tweede heeft meer dan een van zijn studenten ingeleid tot de folklore door de draai die hij te geven wist aan zijn lessen, bepaaldelijk aan zijn verklaringen van zeventiend'eeuwse nederlandse auteurs en de pittige aanduidingen, welke hij losweg uitstrooide omtrent de folklore en haar motieven. Reeds hierom verwierf hij vaste verdienste tegenover onze volkskunde, die hij bevestigde door helaas al te schaars gebleven bijdragen in blad en tijdschrift, ook door bij de uitbreiding van de opstelraad van ‘Volkskunde’ anno 1920 daarin zitting te aanvaarden, doch vooral door de nimmer vergeefs verzochte hulp van taalkundige aard, die hij aan de folkloristen bij ons bood, naar Alfons de Cock in zijn wetenschappelijk werk voortdurend aanhaalt.

Evenwel, van bloei en opgang verstoken moet blijven - de ervaring leert het genoeg - iedere wetenschappelijke bedrijvigheid, die niet rekenen kan op systematisch onderricht binnen de hoorzalen van onze onderwijsinrichtingen. In zijn openingsrede tot de werkzaamheden van de Nationale Commissie voor folklore betreurde minister O. Dierckx woordelijk als oorzaak van de nog bestaande tekortkomingen bij de beoefening onzer volkskunde - dus bij onze volkskundigen - het gebrek aan systematische studie, aan universitaire scholing.

Hierop heeft Vlaanderen toch al te lang moeten hopen en wachten!

Terwijl dan toch geleerde genootschappen zoals de koninklijke Vlaamse Academie eindelijk enkele jaren na 1900 het ‘digurns es intrare’ sprak tot mannen gelijk Isidoor Teirlinck en Alfons de Cock en hun op grond van hun folkloristische arbeid haar lidmaatschap opdroeg, liep het nog haast een vol

(1) Het laatst nog in 1924 over ‘Noorse sprookjes’. in ‘Volkskunde’. XXIX, blz. 57 vlgg.

kwarteeuws aan eer de volkskunde onderkomen kreeg bij de aan de universiteit gedoceerde leervakken!

Daarbij leek men haar nog maar zeer schoorvoetend in het hoogeschool-onderwijs binnen te laten. Althans bij de Gentse rijksuniversiteit verkreeg prof. dr Paul de Keyser in het jaar 1924 oorlof om voor de studenten van de faculteit der letteren en wijsbegeerte een vrije cursus in de folklore te beginnen.

Ofschoon als dusdanig nog gemerkt als een vak van ondergeschikt belang en diensvolgens stiefmoederlijk bedeeld wanneer het de duur der lessen gold, was er toch reden te over om zich te verheugen. Welke wending ten gunste beteekende ten slotte deze eerste opname van de volkskunde binnen de universiteit, wanneer men wil bedenken dat nauwelijks vijftien jaar te voren de Faculteit waarvan sprake het doctoraal proefschrift van een student van haar germanistische sectie rondweg had afgewezen, omdat het een onderwerp uit de Reinaert-studie al te nadrukkelijk van het folkloristisch standpunt uit had behandeld. Het is ook waar dat onder haar gezaghebbendste leden Professor Paul Fredericq nog zat, tegen wie - als ook tegen zijn kollega Blok van de Leidse universiteit - omtrent die tijd Alfons de Cock op een filologencongres met hand en tand het bestaansrecht van de volkskunde als wetenschap moest bepleiten!

Sindsdien heeft zij als dusdanig haar positie op 't leerprogramma der Belgische universiteiten gaandeweg nog verbeterd.

De jongste, in 1930 daarvoor uitgevaardigde voorschriften verhieven haar van vrij tot keuzevak. Dit wil zeggen dat zij haar opsommen onder die vakken, waarvan de studenten der licensie - of de twee hoogste studiejaren - verplicht zijn er drie vrijelijk uit te kiezen naast de door de wet opgelegde leerstof.

Sindsdien heeft ieder jaar een deugdelijke kern van belangstellende jongelui - althans bij de rijksuniversiteit, waarover ik meespreken kan - de weg bewandeld naar het seminarie voor folklore. Bijna ieder jaar eveneens hebben enkele er een volkskundige stof bewerkt als verhandeling, welke zij tot besluit van universitaire studiën moeten overleggen. Gaarne voegen wij er hier aan toe dat deze folkloristische dissertaties herhaaldelijk bij de schriftelijke werken vielen, waarover de voor beoordeling aangestelde commissarissen zich met lof konden uitspreken. Hun gunstig advies wordt trouwens onderstreept door de geredelijkheid waarmee de redactie van ettelijke tijdschriften brokstukken uit die verhandelingen voor afdruk waardig keurde. Inzonderheid moet hier niet worden verzwegen dat een van de te Gent folkloristisch ingewijde studenten, R. De Vogel, korte tijd na zijn uitroeping tot licentiaat in de wijsbegeerte en letteren werd aangeduid als lid van de officiële Commissie voor het Oude volkslied; tevens dat een ander te Gent als licentiaat gepromoveerde, H. Van Dorpe, vóór de oorlog werd toegelaten als medewerker aan de ‘Deutsche volkskundliche Atlas’ te Berlijn en na zijn terugkomst in België ten jare 1937 zijn ‘doctor philosophiae’ behaalde - als eerste, ten minste te Gent - met een

zuiver folkloristische dissertatie, die een nauwkeurige studie van de Sint-Maartensviering betrof.

Dit alles neemt niet weg dat de stand van de folklore op het leerplan van ons hoger onderwijs nog zou verbeterd, verstevigd kunnen en moeten worden.

Op het haar toekomende peil van de sinds jaar en dag als volop vormend gewaardeerde vakken zal zij slechts geraken wanneer men haar verheft van keuzevak tot verplicht vak en zulks dan doet binnen meer dan ene onderafdeling van onze filozofische faculteiten.

Overigens pleit er veel voor dat men de studie van de volkskunde dan late aanvangen zelfs vroeger dan in de twee laatste jaren, uiterlijk van in het tweede studiejaar van de kandidatuur. Al wie wordt gereed gemaakt voor de wetenschap der literatuur zal er nut en voordeel bij opdoen, indien men hem zo gauw mogelijk behoorlijk vertrouwd maakt met de folklore. Luidt het onomstootbaar waar dat het boek van de letterkunde en van de literaire geschiedenis gesloten blijft met zeven sloten voor hem die onvoldoende bijbelkennis heeft gegaard te voren, zo is gelijkelijk het juist inzicht ontzegd in poëzie en proza van vroeger en van nu aan allen die zich niet kunnen laten voorlichten door de volkskunde, de meest rechtstreekse en wijdst uitstralende weerspiegeling der kultuur, waarvan de literatuur een levendige afglans uitschiet. In het opzicht van de wisselwerking tussen de folklore en enige ander tak van geesteswetenschappelijke bedrijvigheid verloopt denkelijk het nauwst het verband tussen haar en de taal- en letterkunde. Professor Jan de Vries heeft het reeds, een goede tien jaar terug, nog eens duidelijk aangetoond en bewezen in een lezing, welke achteraf juist in ons tijdschrift werd afgedrukt[1], tussen folklore en filologie nam hij een zo innig verband waar dat hij de geringste scheiding tussen hen beide, als bijv. maar de oprichting van een zelfstandige afdeling voor de volkskunde binnen het geheel van de filologencongressen er ene kon schijnen te voltrekken, voor uit den boze houden moest.

Men zal er zich daarom over verheugen dat sinds de jongste jaren de folklore als universitair leervak een niet te bestrijden aantrekkingskracht uitoefent op onze studenten in de germaanse filologie, althans aan de rijksuniversiteit te Gent. Doch die vreugde over het sukses der volkskunde kan niet onvermengd blijven, wanneer wij constateeren dat slechts in uitzonderlijke academische jaren ook studenten in de geschiedkundige en andere vakken hun germanistische makkers volgen naar de hoorzaal der volkskunde, meestal echter gelijk in 1944-45 en weer in 1945-46 uitsluitend toekomstige germaanse-talen-kundigen haar als keuzevak laten opschrijven.

Immers de opbloei en vooruitgang van onze volkskunde doen er naar verlangen dat allereerst alle studenten in de germanistiek zonder uitzondering in het vak worden opgeleid, wat echter maar zal geschieden wanneer zij het moeten volgen, w.z.w.: nadat die leergang zal zijn uitgeroepen tot verplichte cur-

(1) J. De Vries: Filologie en Folklore, in ‘De Vlaamsche Gids’, Augustusnummer 1933

sus, gelijk wij hierboven hebben bepleit. Maar bovendien heerst er even dringende nood aan jonge studerenden in andere disciplines dan de germanistiek, aan licentiaten in de romaanse talen en in de klassieke talen en in de historie. Want heeft de Vlaamse folklorestudie gaandeweg haar vleugels niet behoorlijk uitgespreid? Zij kleeft niet langer aan de vlaamse bodem alleen binnen zijn enge grenzen; zij spert nauwlettend haar ogen open voor het algemene in de waargenomen verschijnselen en tracht derhalve tussen haar vingers te houden de draden, hoe ze slingeren naar Oost en West of Zuid en Noord en naar omdoezelde verten van tijd. Vermits zij zich tot doel stelt het beeld te ontwerpen, in wording, wezen en ontwikkeling, van de volkse persoonlijkheid van een volk, gaat zij - het behoeft geen verder betoog - kultuurhistorisch te werk. Kultuurhistorie maakt een van de aantrekkelijkste aspecten uit der geschiedenis. Daarom ziet de folklore haar tastbaar voordeel tegemoet van historisch onderlegde beoefenaars. Daarom dan verhoopt zij stut en steun van universitair geschoolden met de geschiedenis als specialiteit. Met een evengroot verlangen ziet zij uit naar hogeschoolstudenten in de klassieke filologie. Welke voorsprong bezit niet onder de folkloristen wie het Grieks en het Latijn vooral - ook in zijn middeleeuwse vorm - beheerst, van huize uit is ingewijd in de beschaving der oude volken langs de oevers der Middellandse Zee? 't Gehalte en de telkens verrassende details van de volkskundige bijdragen van een folklorist-klassieke filoloog als prof. dr Jan Gessler tonen zulken voorsprong op iedere bladzijde van zijn werk duidelijk aan.

Om al deze redenen dient men de volkskunde eindelijk als verplicht vak in te lassen op het rooster der werkzaamheden van al de secties onzer faculteiten der wijsbegeerte, behoudens misschien die der zuivere filozofie, voor wier studenten zij dan ook als keuzevak blijve gelden. Met deze zelfde waarde brenge men haar op het leerprogramma van de studenten in de rechten als dat van de studenten in de geneeskunde en in de natuurlijke wetenschappen. Voor geen ontwikkeld mens kan het kwaad dat hij inzicht verkreeg in de studie der folklore en harerzijds zal zij schone diensten ervaren van wege wetenschapsmensen, opgeleid in die kundigheden die zij als haar hulpvakken voortdurend hoeft te raadplegen.

Verwachtingen voor de toekomst

Wanneer men zich bij ons in dier mate de goede weg op zal begeven in zake kwijting van de klemmende verplichtingen die wij hebben tegenover onze Vlaamse volkskunde, dan zal zij eindelijk vast vertrouwend en gerust de toekomst inblikken!

Dan zal men tevens met bevreemding overwegen hoe men voor het belang, dat haar eigen is, eenmaal blind en zo lang halfblind is geweest!

Doch dan vindt zij ongetwijfeld haar volgelingen gelijk zij ze wenst, wat aantal en wat degelijkheid betreft. Dan dagen onder hen stellig de full time-

folkloristen op die van haar uitdieping en verruiming hun levenswerk maken om haar te heffen op het peil van voorname wetenschappelijkheid, waarop ze in meer dan een vreemd land is gestegen.

Er komt, dunkt ons, niets gemakkelijker voor dan de hogeschoolstudenten van in de aanvang hunner folkloristische bezigheden op een zo nuttige als levendige manier aan het werk te stellen. Men hechte er prijs aan om hen systematisch en methodisch nota te doen nemen van al wat in bundel, tijdschrift of krant verschijnt gedurende het verlopend academisch jaar met betrekking tot de folklore van hun geboorteplaats en haar naaste omgeving. Hebben zij mettertijd wat meer ervaring opgedaan, dan gunne men hun de gelegenheid om bij de door hen opgetekende bijdragen eigen opmerkingen, verbeteringen en aanvullingen aan de hand te doen. De algemene en volledige folkloristische bibliografie voor Vlaanderen, in wier samenstelling gelijk wij hierboven reeds aanstipten, de Nationale Commissie voor folklore een van haar voornaamste taken nastreeft, helpen zij aldus voorbereiden, zo nodig op punt stellen en critisch belichten.

Een wekroep uit het verleden herhaald

Ondertussen zal men hen dapper aanwakkeren om in de allereerste plaats ogen en oren wijd open te bewaren binnen de eigen huis- en familiekring.

De wekroep van Pol de Mont als student te Leuven tot zijn makkers verdient minstens telken jare bij het ingaan van de zomervakantie luide te worden herhaald voor onze jeugdige universitairen. Laat hen het verlof waarnemen om uit het hun onmiddellijk bekend volksleven op te tekenen al wat daartoe de moeite waard lijkt en nog niet of nog niet juist genoeg werd op 't papier gebracht. Gedurende de theoretische lessen, die zij hoorden, volgens wetenschappelijke methodes gedrild, zullen zij bij machte blijken om 't reeds gedrukte te schiften zonder veel moeite van het onuitgegevene en geen tijd hoeven te verspillen aan het opnemen van overbodige dingen.

Volkskunde in onze kweekscholen

Heel wat baat achten wij aan de andere kant ook weggelegd voor de volkskunde, indien men er mocht in slagen ons normaal onderwijs voor haar op de man af te interesseren.

Er ging nu al een dikke twintig jaar voorbij sedert wij in het veel gelezen dagblad ‘Het Laatste Nieuws’[(1)] de wenselijkheid onderstreepten - en tevens motiveerden, naar we hopen - om ook op de lessenrooster der Belgische normaalscholen aan de folklore een bescheiden plaats te verlenen.

Nu nog staan op die rooster van werkzaamheden zoveel vakken allerhande

(1) Nr. van 12 Oogst 1921: Volkskunde in de normaalschool. Nr. van 7 October 1921: Folklore in het normaal onderwijs.

dat onder hen wel een paar zijn aan te wijzen wier vervanging door een inleiding tot de volkskunde alles behalve als een schadepost zou uitvallen voor de beroepsvorming van onze toekomstige onderwijzers en onderwijzeressen.

Vooraanstaande schoolbestuurders en leerkrachten hebben graag toegegeven dat de folklore geen paedagogische draagwijdte mist, zelfs niet ten overstaan van de klassen van heel kleine kleuters, waar ze integendeel op de meest direkte wijze naar boven slaat bij het ten gehore brengen van het in- of uitheemse sprookje, op wiens overgroot belang in dit opzicht de psycholoog W. Wundt meer dan eens heeft gewezen(1). Maar de ervaring leert voldoende dat bij ieder geslacht van schoolgangers ook van oudere scholieren oren en hart opengaan, wanneer hun onderwijzers handig het volksverhaal of het volkslied, de zeden en gebruiken of het bijgeloof weten te pas te brengen. In Duitsland voerde men al in 1924 de volkskunde in de scholen in.

Deze utilitaristische reden volstaat op zichzelf om bij ons departement voor Openbaar Onderwijs warm aan te bevelen dat aan onze candidaten-onderwijzers en onderwijzeressen een systematische inwijding in de folklore zou worden toebedeeld.

De door ons in der tijd aangehaalde gronden waarom al wie aan deze tak der geesteswetenschap belang toekent - en dienvolgens eveneens aan zijn bloeiende beoefening - ook overtuigd zijn moet van de noodzakelijkheid om onze toekomstige lagere-onderwijskrachten er voor te winnen, blijven nu nog dwingend. In onze normaalscholen krijgen jongens en meisjes onderdak, die meestal uit het volk en dikwijls uit ver van elkaar verwijderd liggende hoeken van Vlaanderen afkomstig zijn. Op hun jeugdige leeftijd zijn zij lang nog niet geheel ontgroeid aan de kindergenoegens, welke ze zich nog allerbest herinneren, en thuis hebben ze trouwens nog drukke omgang met hun spelende zusjes en broertjes. Een grote en bonte verscheidenheid van rake folkloristische gegevens kunnen ze daarom dadelijk ophalen. Nadien houdt hun werkkring hen opnieuw gans te midden van het volk, dat ze daardoor in zijn onvervalste levensuitingen direkt kunnen waarnemen. Hieruit vloeit voort dat zij van oudsher behoren tot de zegslieden, die de wetenschappelijke vorsers het liefst aanspreken o.m. voor het beantwoorden van rondgestuurde enkwesten en wier inzendingen zij het betrouwbaarst achten. Voor een dergelijke tewerkstelling onzer schoolkrachten en de goedgunstige beoordeling van de waarde hunner mededelingen staan zij aan zij met onze volkskundigen o.a. onze toponymisten en dialektologen.

De bewijzen liggen voor 't grijpen in het folkloristisch werk van 't ouder als van 't nieuwer geslacht hoe veelomvattend dankbaar ter hand genomen bouwmateriaal de Vlaamse onderwijzers daartoe hebben verstrekt. De tijd lijkt nu echter al lang gekomen dat men hen mocht aansporen tot lastiger, maar daarom ook meer opwekkende arbeid dan het blote optekenen van losse

(1) A. De Cort: Het sprookje in de school (in 'Het laatste Nieuws', nr. van 31 Oogst 1921). - Vgl. F.W. Drijver: 'Folklore' ten dienste van het onderwijs (Rotterdam, m.h. 1927). - Friedrich Kunze: Die Volkskunde und ihre Pflege in der Schule (Bonn, 1928). - Prof. P. De Keyser: Folklore en onderwijs (Antwerpen, 1933).

feiten en bizonderheden - het zogenaamde ‘zanten’ - hoe verdienstelijk het ook moge uitvallen voor het leggen van de fundamenten van het eigenlijke op te trekken folkloristische bouwstuk. Op de normaalschool tot deze direkter medewerking voorbereid door aanduidingen van de toe te passen methodes, door kennismaking met de hoofdzakelijk te raadplegen boeken en bronnen, door de inzage van richtinggevende tijdschriften, door een bevattelijke uiteenzetting nopens de voornaamste motieven en verschijnselen in de volkskunde, zouden niet weinigen onzer onderwijzers en onderwijzeressen geestdriftig hun plaats zoeken onder de beoefenaars van de wetenschappelijke folklore-studie, steeds tot haar groter heil en voordeel.

Alleen reeds om wille van het nimmer te hoog aan te slaan aandeel, dat sommige oudere van hun beroepsgenoten hebben gehad in de vooruitgang van de Vlaamse volkskunde, moet men het als een verplichting aanvaarden dat deze wetenschap regelmatig worde betrokken bij de opleiding in de kwekelingenscholen. Niet anders trouwens kan de hartewens hebben geluid van iemand als Alfons de Cock of een Isidoor Teirlinck of een Jozef Cornelissen.

Samenwerking van universitaire studenten en normalisten

Hoe vruchtbare jaren zou men voor onze volkskunde niet mogen vooruitzien - zelfs nu al bij de bestaande toestanden, doch veel meer natuurlijk indien zij haar plaats mocht veroveren in de normaalscholen gelijk in de universiteiten - indien hogeschoolstudenten en toekomstige onderwijzers aansluiting met elkaar zochten? Gestuwd door hun belangstelling in het vak, konden ze malkander inlichten omtrent hun zoeken en vinden van folkloristische bouwstof en ze samen bespreken. Haar aldus onderwerpend aan een eerste critische overschouwing, maakten ze haar ook vatbaar voor meer juistheid en zeker evenzeer voor uitbreiding. Van de folkloristisch verder geschoolde universitaire studenten kunnen de normaalschoolleerlingen nog bijleren, een versteviging van theoretische kennis verhopen. Is het uitgesloten dat zulke jeugdige belangstellenden, van eenzelfde gouw of streek als 't moet, voor soortgelijke samenkomsten een- of tweemaal per verlof enkele uren zouden afzonderen?

Het lijdt geen twijfel dat de Nationale Commissie voor folklore ze toejuichend onder hare hoede neemt! In haar goedkeuring en bescherming van dergelijke vergaderingen veruitwendigt ze althans één nieuw aspect van centraliserend organisme, gelijk men haar heeft uitgedacht en wenst dat zij zich zal voordoen. Op onmiddellijk inslaande manier kan ze dan bij een uit zijn aard allerdankbaarst publiek de wegen wijzen en verderop leiden, door haar raadgevingen en richtsnoeren de onderlinge tucht in de hand werken, waarop het aankomt in de wereld der Vlaamse folkloristen gelijk bij ieder menselijk streven

dat een tastbaar resultaat wil bereiken door lenige samenbundeling van gezonde krachten.

De toekomst is aan de jeugd

Moge het in 't volkskundig wereldje oprecht woelig worden! Woelig van volgehouden pogen en aangedurfd werk! Laat niet het laatst de jongeren dan mededoen aan dit streven en deze arbeid in dienst onzer volkskunde! Hun aantreden van uit de universiteiten, van uit de kwekelingenscholen en van waar ook, schenkt dan het beste loon aan de heengegane voortrekkers en de nu reeds oudere volgelingen van de Vlaamse folklore, die tientallen van jaren lang tegen miskenning in en trots veel onverschilligheid hun geliefd vak thuisbrachten onder de onaangevochten wetenschappen dank zij hun prestaties, vaak met monnikengeduld verwezenlijkt. Stapt de jeugd in dichtere schare mede op langs de banen van de volkskunde, dan kan men de jaren gerust zien komen en gerust zien gaan... Aan de jeugd behoort immers de toekomst! Aan haar behoort eveneens de toekomst van de Vlaamse folklore-studie.

Robert FONCKE

Loo-Lee

DE Loo-Lee moet een water zijn, al lijkt zij niet op water. Het water stroomt, dus is de Loo-Lee een rivier. Maar alle water dat stroomt is geen rivier en in iedere rivier stroomt geen water.

De Loo-Lee is een rivier van stroomend vuil. Zou men de hand erin steken - maar de oevers zijn daartoe te hoog en te steil - zij zou er zwart weer uit komen. Daaraan herkent men het vuil, nietwaar? - Het vuil van de Loo-Lee herkent men ook aan zijn stank.

De Loo-Lee doorsnijdt een stad; die stad is Almelo, waar vele fabrieken staan. Het zwarte water van de Loo-Lee doorsnijdt Almelo echter niet als een overal te volgen weg van dunvloeibaar asphalt. Men wordt slechts één keer met de Loo-Lee geconfronteerd.

Loopt men door de Grootestraat, dat ziet men, - doordat die straat zoo bochtig is p l o t s e l i n g , - recht tegenover elkaar de huizenrijen even ophouden en vervangen worden door groengeverfde ijzeren leuninkjes; het steenen wegdek wordt er van hout. Er ligt daar een brug; wie er overheen gaat, schrijdt door een muur van stank.

Wie op de brug blijft staan, ziet er een smalle, loodrechte canyon van achtermuren, niet zelden onderbroken. De huizen zijn niet zoo talrijk, niet dicht aaneengesloten. Almelo is geen groote stad, het is kleinsteedsch. - Wellicht ziet men ook een paar veranda's van vermolmd geel, waar enkele stukken roze waschgoed aan lijnen hangen, maar ik weet niet zeker of wie kijken gaat, ze er aantreffen zal.

In het steile dal stroomt de Loo-Lee. Wellicht dat een enkel, ergens op 't oppervlak gewaaid verdroogd boomblad wat sneller onder de brug doorschiet, maar de witte doode schuimstrepen verglijden slechts langzaam, als was het water lava.

En langzaam ook breken de onophoudelijk opstijgende gasbellen, na eerst in hun steeds grooter en dunner worden, regenbogen gevormd te hebben. Het lijken doode, bolle oogen, wellicht van verdronkenen of heimelijk te water gelaten dooden, die boven komen drijven en ten tweede male breken.

Valentijn en Herbert woonden niet in Almelo. Zij logeerden er alleen maar, bij een oom die advocaat was. Hij woonde dus in de Wierdenschestraat.

De Wierdenschestraat is het ‘Millionenviertel’ van Almelo. Het is een breede straat met dikke boomen. Zij loopt van de spoorbaan (voorbij den overweg zet zij zich voort en heet dan Wierdenscheweg) naar de Markt.

Er staan groote villa's langs met ruime, bejaarde tuinen. De meeste zijn gebouwd van helroode baksteen, in den trant van het Rijksmuseum, andere zijn witgeverfd en dragen driehoekige friezen boven de ramen; een enkele is een breed monstrum met een hoog bordes en een galerij van ionische zuilen voor de deur. - Verder zijn er twee bankgebouwen, een zwart, groot huis, dat ver van de

straat afligt achter een hoog hek en een verwaarloosden tuin met iepen, zonder gras. Het is een weeshuis geweest. En, dichter naar de Markt toe, waar de straat nog vulgairder wordt, een garage.

In een van de huizen in deze straat woonde dus de oom van Valentijn en Herbert. Alle advokaten wonen in de Wierdenschestraat, ook de notarissen, de artsen. In de mooiste villa's wonen de fabrikanten. Er zijn vier fabrikanten die 't zelfde heeten. Van de namen die door de vele fabriekspijpen in de lucht gestoken worden, leest men die van hen dan ook het meest. De rijkste van de vier woont in het kleinste van de in hun bezit zijnde huizen. Maar in zijn garage staan drie Rolls Royce's naar men zegt. Een andere woont op een groot buiten aan den overkant van de spoorbaan. Hij heeft eigen rijpaarden en Fransch personeel, zoodat zijn kinderen Fransch kunnen spreken, maar niet schrijven. De derde bewoont het breede ionische monster. De laatste eindelijk woont in een der genoemde roode villa's, stijl Rijksmuseum, een die vlak aan de spoorbaan staat. Stellig is hij de minst aanzienlijke; hij heeft zelfs een naambordje aan de deur.

Valentijn en Herbert waren veertien dagen in Almelo. Op een ochtend gingen zij met het dienstmeisje de deur uit om groenten te koopen.

Valentijn was vijf en Herbert zes. Valentijn's ooren stonden nogal wijd van zijn hoofd af, die van Herbert hadden zich reeds gerangeerd. Valentijn had krullen en dus waren zijn haren lang; zij hingen altijd om zijn oogen. Op Herberts hoofd groeide haast geen haar; wat hij had was kort geknipt en stond rechtop.

Herbert liep links van het dienstmeisje (dat Duitsch sprak en Magda heette), Valentijn rechts. Zij liepen op het rechtertrottoir naar de Markt toe. Het trottoir was smal, Herbert moest in de goot loopen. Zijn hoofd reikte tot even boven Magda's knie.

Op de markt waren slechts enkele kramen en heele kolonnes werkloozen, die bruine vlekken op het plaveisel rond zich zaaiden. ‘Böse Männer’, zei Magda. Of zij dat zelf niet gezien hadden! Zij liepen er gelukkig snel langs.

Herbert en Valentijn zagen weinig, hoe veel zij ook keken. Voorbij, voorbij, ging alles. En het was hoog en vlug.

Na het omslaan van een paar hoeken, kwamen zij in een smal steegje, je kon met je handen aan weerszijden de huizen raken en moest achter elkaar loopen. En waren de markt en de straten vol zon geweest, hier was het koel en vol halflicht en stil als was het plotseling nacht geworden.

Wel werd het steegje spoedig breeder. Er lagen tuinen aan, waarachter huizen. Teruggetrokken huizen waren dat, van lichtcrême kleur, belegen en niet meer verweerend. Dan een gebouw; nog een gebouw, waaruit kinderen liedjes zongen.

‘Mag jij nog niet naar toe’, zegt Herbert tegen Valentijn, die zich daar meer van aantrekt, dan hij poogt te laten blijken. Daarna een laan, met hooge boomen in vier rijen, twee aan weerskanten.

‘Als ik groot ben, koop ik een hond’, zei Valentijn, meer tot zich zelf dan hij vermoedde. ‘Hond zwaait met staart, ooren op, hij tevreden. Hond heet Sjonnie. Hond Sjonnie lief, hij niette bijt’.

‘Dan maak ik hond dood’, zei Herbert.

‘Dan maak ik jou dood, of vraag of hond Sjonnie jou opeet.’

‘Kan die niet’.

‘Kan die wel. Als ik hem vraag, hij jou opeet, al lust hij je niet’.

Magda herinnerde zich dat hun moeder er achterheen zat, dat Valentijn het krompraten laten zou. Hij deed het met opzet, het was comedie. Magda zou hem graag berispt hebben, maar zij wist niet hoe zich uit te drukken. Bovendien hoorde zij alleen aan den t o o n dat Valentijn krom sprak, voornamelijk tenminste.

‘Ik lekker krompraten’, zei Valentijn, als had hij haar gedachten geraden, ‘Magda niks hooren, Magda gek’.

Ondertusschen waren zij een hek doorgegaan.

Voor hen lag een kalm kasteel, alle luiken gesloten. Er was een groote moestuin bij, rechts opzij. Daar was het dat Magda haar inkoopen moest doen.

De jongetjes liepen nu zwijgend achter haar, op het smalle pad tusschen de glazen huizen.

Toen Magda den tuinman gevonden had, knikte hij dat hij haar begreep. Zijn pijp keerde daarbij haar kop naar beneden, doordat hij geen tanden meer had. Achter hem zagen Herbert en Valentijn een jongen staan, grooter dan zij.

Hij hield zijn rechterhand op den rug en daarmee zijn linker elleboog vast. Hij kauwde op de nagels van zijn linkerhand.

‘Ik heet Johnny’, zei hij, zonder dat hem iets gevraagd was.

‘Ga eens met je staart staan zwaaien’, zei Herbert met een superieur knipoogje. De andere, grootere jongen moest daaruit toch concludeeren, dat hij dit alleen maar zei om Valentijn te treiteren. Doch hij werd niet begrepen.

‘Ik ben geen hond’, zei de jongen, op ernstigen, bijna droeven toon.

‘Wel waar, hond Sjonnie, hond Sjonnie’, juichte Valentijn, genietend van zijn ontstemming en omdat de andere, grootere jongen, nu het loodje leggen zou. Men kon zien dat deze daar zeer onder leed, al zei hij niets terug. Hij kneep alleen stiekumweg nog steviger in zijn arm en zijn tanden scheurden repen van zijn nagels.

Zij zeiden alle drie een tijdje niets.

‘Hond Sjonnie staartje zwaai’, mompelde Valentijn alleen in zich zelf. Toen zag hij plotseling dat Herbert op een grasje stond te kauwen. ‘Mag niet van moeder’, riep hij luid en verschrikt; ‘je weet toch dat dat vergif is? Je beschimmelt van binnen als je dat eet. Spuw het toch uit! Als je dat eet, beschimmel je van binnen heelemaal!’

‘Jij beschimmelt vanzelf wel’, zei Herbert en kauwde nog wat door. Daarna nam hij het sprietje uit zijn mond en deed of hij rook uitblies, vlug en nadrukkelijk, puf, puf, deed hij. Ineens, de vreemde jongen: ‘Gaan jullie mee?’ En zij gingen mee, zwervend heen om hem, die rechtuit ging.

Zij kwamen langs begroeide paadjes, waar zij heel stil waren, omdat zij nauwelijks durfden. Bij een open plek, in 't midden een plas, wilden Valentijn en Herbert wat tusschen de planten gaan spelen, maar de vreemde jongen liep door en toen zij hem riepen, deed hij alsof hij het niet hoorde.

Zij gingen hem weer achterna, op aandringen van Herbert die wel zag dat dat de eenige oplossing was. Valentijn had hun beider voornemen door willen drijven en schikte zich onwillig. Zoo kwamen zij in een allee, eender van uiterlijk als die waardoor zij naar het kasteel geloopen waren. Alleen waren de boomen hier nog dikker en zij stonden in acht rijen. Een breed, hard pad en twee smalle, weeke, liepen ertusschendoor.

'Dat is het jachthuis', zeide grootere andere jongen tegen Herbert, die hem het minst plaagde (al deed Herbert dat alleen maar om niet met Valentijn over één kam geschoren te worden). Hij wees op een huis dat door den weg in tweeën gesneden werd. De twee deelen waren door een geel geverfd hek verbonden.

'Soms zijn er jagers', ging de jongen verder, 'als die er zijn moet je oppassen. Zij gaan schieten in het bosch; soms vind je de patronen'.

'Zij schieten in het bosch, soms vind je de patronen', ging het door Herbert heen. 'Je vindt de patronen'. Wat voor patronen konden dat zijn? Witte, kanten? Legden zij die op den grond, de jagers?

'Hoe ziet een jager er uit?' vroeg Herbert plotseling den anderen grooteren jongen. Hij voelde dat hij dat eerst weten moest, anders was verder denken onmogelijk.

'Zij hebben groene broeken aan en sportkousen. Erg gek voor een man, vind je niet? En een hoed op, ook groen, met veren'.

'En een pijp', vulde Herbert aan, 'net als de pluimgraaf dus'.

'Niet waar', zei de andere grootere jongen; 'de graaf heeft een kroon op en een witte mantel aan. Een kroon van goud'.

'Jij bent een ezel', kwam Valentijn Herbert te hulp; 'jij weet nog geeneens wat een pluimgraaf is. Een pluimgraaf is geen echte graaf, een pluimgraaf is maar een minder soort graaf die op de kippen past'.

'Een man die op de kippen van den graaf past', zei Herbert, 'en op de pauwen'.

De andere jongen zei alleen maar: 'Zoo', en lachte verachtelijk. Hebert speet het dat hij zijn broertje niet af kon vallen.

'Het is niet erg dat je het niet weet', troostte hij den anderen jongen. 't Was het eenige wat hij kon doen. - De andere jongen werd rood in zijn gezicht.

'Soms vind je de patronen', dacht Herbert. 'Zij leggen dus witte figuren op den grond. Groote mannen, met kinderachtige rijbroeken aan en sportkousen. Zij gaan zitten en kijken, wellicht gehurkt. Het moet lijken of zij hurken rond een knikkerpot. Daarna gaan zij schieten'.

Bij het jagershuis werden zij alle drie stil. Het hek was dicht, evenzoo de blinden. Slechts opzij waren kleine hekjes voor de voetgangers opengelaten. De paaltjes waren groen van mos. Het dak, schuin, maar vrij plat, was veel grooter

dan het huis en rustte op pilaren overal rondom. En tusschen die pilaren waren hekjes, beneden van ijzer en bovenaan van spinrag. En het was er donker, zeer donker. Het was een galerij, net zoo als de galerij in Amsterdam, maar kleiner en zonder droevig, geel licht.

Valentijn was hoe meer zij het jachthuis naderden, achteraan gaan loopen. Maar toen zij vlakbij waren, haalde hij plotseling de anderen in. ‘Niet doen, niet doen’, zei hij zacht, zoodat de anderen het niet hoorden. Hij lag ineens in zijn bed, in de groote, holle logeerkamer. Op den muur waren lichte strepen van de lantaarn voor het huis, rechte witte strepen van licht, dat tusschen de kieren der gordijnen doorkwam. Aan die gordijnen zag je niets, zelfs niet dat zij bewogen. En daarom wist Valentijn dan niet dat daardoor de strepen op den muur heen en weer gingen, plotseling, met een schokje en dan langzaam terug.

Soms wanneer een auto voorbijreed, werden zij snel door andere lichtstrepen die de heele kamer doorgingen, ingehaald en onder den voet geloopen. En, op straat, klonk regelmatig het eenzame getik op de steenen, van voetgangers die voorbijgingen. Vlak onder je werd het luider, daarna weer zachter.

Soms sloeg in een ander vertrek een sombere klok. Wanneer je goed luisterde, kon je hem hooren tikken. - Maar erger was een ander getik, een gebons. Je hoorde het vooral wanneer je op de zij lag, met je hoofd vlak op het kussen. Het kwam uit de matras, uit het bed, uit het kussen en het werd door een eigenaardig suizen begeleid, dat klonk als een kinkhoorn. Op een avond dat hij het van angst niet meer uit kon houden, had hij zijn moeder geroepen en gevraagd: ‘Zie ik bleek?’ Want eens, op zijn verjaardag, had hij te veel slagroom gegeten en bovendien uit een aschbakje gesnoept en daardoor 's nachts overgegeven. Alle ooms en tantes hadden gezegd dat hij bleek zag.

Zijn moeder kwam en lachte: ‘Je ziet er best uit hoor, vuurrood’.

‘Maar het bonst aldoor zoo’, zei Valentijn, ongeloovig. Zelfs vond hij die vraag eigenlijk al onnoodig, want nu het licht op was en zijn moeder bij hem, voelde hij heelemaal geen angst meer.

Zijn moeder had een zoetruikend zakspiegeltje voor zijn neus gehouden en gezegd: ‘Dat bonzen, dat is heelemaal niets, dat is je hart’.

Dit was een galerij, geen kamer. Het was dag en niet donker. De galerij in Amsterdam was prachtig. Er was een groote speelgoedwinkel en altijd zag je het Paleis voor Volksvlijt, heelemaal van glas en toch was het nooit gebroken.

Maar het leek Valentijn of hij in zijn bed lag, in die beangstigende logeerkamer. Hij hoorde duidelijk de voetstappen onder het raam, het moest uit het huis komen.

‘Ik heb er wel eens een glas melk gedronken’, zei de andere, grootere jongen, ‘het is een café, maar vrij slecht. De melk was geschift’.

Die melk was vergift! Daar had je het al! Waarom was zijn moeder niet hier? Waarom niet? Maar hij kon niet roepen en ook niet huilen. En weggloopen kon Valentijn ook niet, want wie wegliep, kwam nooit meer terecht en ging dood.

De jagers liepen in het huis heen en weer. Dat kon je nog duidelijk hooren, ook al was hij nu al een eind van het huis vandaan.

Ratelend kwam een boerenwagen beladen met melkbussen, aanrijden, een stevig dravende hit ervoor.

'Hoe wist je dat die melk vergift was?' vroeg Valentijn den vreemden jongen; 'ging je dan niet dood?'

'Ik zei niet vergift, ik zei geschift', antwoordde hij. Geschift! - 'Wat is dan geschift?' vroeg Valentijn verder. 'Jij weet ook niets', zei Herbert, die het ook niet wist. 'Neen, hij weet niets', zei de andere, grootere jongen.

Hierop begon Valentijn luid te huilen. Zijn haren kleefden op zijn wangen, zoo nat waren zij. Hij poogde niets te zeggen. Het was of hij vier jaar jonger was. Zijn eenige uitdrukkingswijze was geluid, aanzwellend en afnemend. En tranen, stom en veelzeggend.

'De waterlanders zijn er weer', zei Herbert kalm. De andere jongen hoonde hem welsprekender. 'Flauwerd', zei hij en nog een paar woorden, die Herbert noch Valentijn kenden, maar waarvan zij voelden dat zij heel erg waren.

'Ik ga niet verder', riep Valentijn eindelijk; 'ik ga niet verder, ik ga niet verder, ik ga niet verder'.

De anderen zeiden niets eens: We kunnen je wel missen, hoor; zij liepen door alsof zij niets gehoord hadden, niet veel tegen elkaar zeggend, omdat zij zich alleen in hun houding tegenover Valentijn vereenigd voelden, verder niet.

Valentijn bleef op een afstand achter hen, bedroefd, des te meer, doordat hij zich niet eens door aan hond Johnny te denken troosten kon.

De breede weg werd verderop onregelmatiger en wilder. Onkruid groeide tusschen het grint. Maar zoo ver gingen zij niet. Johnny sloeg links af. Herbert volgde hem en Valentijn op een afstand. Herbert had gezien dat bij het begin van het nauwe, wilde zijweggetje, een blauw bordje hing aan een nauwelijks bestorven, versch geschilde dennepaal. Hij wist van een wandeling met zijn oom dat op dergelijke bordjes 'Verboden Toegang' stond. Moeizaam, omdat hij de hoofdletters nog slecht kende, had hij indertijd de woorden gespeld. En hij wist dat het angst beduidde.

Maar hij durfde niet angstig te zijn, nu, met dien anderen grooteren jongen erbij en hij ging mee. De brandnetels reikten tot aan zijn handen en hooger en vreemd verwonderd brandde hij zich eraan, evenals Valentijn. Onhoorbare vlinders dwarrelden rondom hen en draden kleefden op hun gezicht.

Maar zij gingen verder, dien anderen, vreemden jongen achterna.

Wat er daarna gebeurde, weet Herbert zich nog altijd te herinneren, als was het een plan dat hij morgen ten uitvoer zou brengen. Precies de volgorde der feiten, zuiver de situaties, de verschillende plekken in het bosch en daarbuiten, waar hij langskwam.

Ook weet hij nog heel goed wat hij dacht, toen hij dààr was en dààr, en hoe

hij zich voelde, iedere stemming, wanneer hij huilde en wanneer hij onverschillig was.

Het voornaamste gebeurde snel en eenvoudig. Terwijl zij op de smalle, dichtbegroeide paadjes liepen, dacht Herbert geen oogenblik aan iets anders dan aan het blauwe bordje 'Verboden Toegang' en aan schieten en dat ze op hèm konden schieten... Zij mochten daar immers niet loopen?

Wel hoorde hij op een zeker moment den anderen, vreemden jongen zeggen dat hij van Hope heette. 'Mijn naam staat op alle fabriekspijpen', maar of dit tegen hemzelf of Valentijn gezegd werd, daar lette hij niet op. Op Valentijn sloeg hij trouwens heel weinig acht.

Zij kwamen op een hellend, zwart pad, nog nauwer dan de vorige en geheel onbegroeid. Wel lagen er groote, grootendeels door aarde bedekte steenen, roode. Maar glibberig was het niet.

En toen, ineens, stonden zij voor water. Een hooge, steile kant waarin gras wortelde dat vanonderen bruin was. Daarlangs vloeide traag het donkere water, iets dik, als was het zwarte melk; het rook vreemd, wellicht naar inkt.

'Dat is de Loo-Lee', zei de andere jongen.

Hij moet maar wat gezegd hebben, want eigenlijk was het de Loo-Lee niet, hoewel in niets van deze te onderscheiden.

Van Hope ging zitten op den kant. Herbert ging ook zitten, maar iets lager. Tot steun drukte hij zijn ellebogen tegen de helling. Ook Valentijn wilde gaan zitten, op dezelfde wijze als Herbert, maar aan den kant van Johnny. Doch hij zette zich te laag, zijn voeten raakten het water al, staken er al in, zijn ellebogen boden geen weerstand, hij gleed af.

Nog wist hij zich om te draaien. Het water stond al aan zijn schouders, met zijn handen graaide hij verwoed in het gras tot steun; hij gilde fel. Maar de andere, grootere jongen had zijn voet op zijn schouder gezet. Valentijn wist het been niet te grijpen, het was ook niet tot hulp bedoeld. Bedaard duwde de jongen hem verder naar beneden, langzaam, met rhythmische stootjes, terwijl hij Valentijn vanover zijn kin strak aankeek. 'Niet doen, niet doen', huilde Valentijn, ontelbare malen volgens Herbert.

Maar Johnny deed het toch. Het water borrelde, het had Valentijn's mond bereikt. Alleen zijn krullen waren nog te zien; zij dreven op het dikke water. Toen werd de stank sterker, brak in dikke bellen uit.

Herbert was, zonder om te zien naar den anderen, vreemden jongen, weggegaan.

'Nu is Valentijn dood', was het eerste wat hij dacht. Dicht bij hem floot een onzichtbare vogel langzaam en nadrukkelijk. Dat wist hij immers, wie te water raakte en niet boven kwam, ging dood.

Hij had nog nooit den dood meegemaakt. Nu was het dan eindelijk gebeurd. Ja, ook de kinderen die de Reus uit Kleinduimpje opgegeten had, waren doodgegaan. Maar hij geloofde dat ze later weer levend geworden waren.

Wanneer hij thuis kwam, zou hij tegen zijn moeder zeggen: 'Valentijn is

dood'. Zij zou wel verwonderd wezen, maar dat niet laten blijken. zij zou immers onmidellijk gaan schreien!

Dood g a a n , dat maakte hij nu voor 't eerst mee. Dood z i j n , ja, zijn grootvader was dood, had zijn moeder hem verteld. Doodzijn was droef, dat had hij toen duidelijk bemerkt.

'Niet doen, niet doen', had Valentijn geroepen. Herbert stond stil, toen hij zich dat herinnerde. 'Niet doen, niet doen', Valentijn huilde altijd. Misschien was het daarom wel goed dat hij dood was. En Herbert liep verder, doch voor het eerst van zijn leven hoorde hij een vreemd bonzen, het zat in hem, het werd door suizen als in een kinkhoorn begeleid.

Het kraakte onder zijn voeten. Hij liep over onderaardsche holen, van dieren of dwergen, die elk oogenblik konden instorten onder zijn gewicht. Onder de varens dansten elfen, een hemd aan dat veel te groot was. - Of was het daartoe te vroeg en te licht? Maar slangen moesten er zijn, in die vochtige duisternis.

Wanneer hij goed uitkeek, zou hij misschien een eekhoorn zien, liefst een die sprak en hem een beukenootje gaf. Hoe smaakten beukennootjes? Hoe zagen zij eruit?

Als dan maar niet een jager kwam en het eekhoorntje doodschoot. Dan zou hij vragen of hij de horens hebben mocht.

'Valentijn, zul je... Hij hield op midden in den zin, dien hij schreeuwend ingezet had. Het eekhoorntje was toch immers nog niet dood, hij hoefde Valentijn toch nog niet te vragen of hij goed voor het doode eekhoorntje wilde zijn.

Het eekhoorntje moest voorzichtig wezen. Het moest niet bij het jachthuis komen. Het moest niet in de patronen stappen en daarin blijven hangen. Daar waren die patronen voor, de dieren bleven erin hangen, zooals vogels in draden, waarover hij in een leesboekje uit zijn vaders jeugd gelezen had.

Het was later geworden en de zon (door de boomen kon hij niet zien waar die stond), werd herhaaldelijk door wolken overdekt; dat zag hij aan het licht.

En een nieuw geluid voegde zich bij de schaarsche andere. Het was een vreemd gerommel, binnen in hem, het klopte van tijd tot tijd en hij voelde een wonderlijk soort pijn daarbij. Erg was het niet, maar wel verontrustend en hij had veel trek in beukenootjes.

Later regende het een poosje en Herbert werd doornat. Dat maakte hem zenuwachtig en wild. Hij begon te hollen soms, als het ging rechtuit, dan weer plotseling een scherpen hoek makend. Hij liep echter nooit op de paden. Herhaaldelijk kwam hij zwarte wateren tegen, waarbij hij soms stilstond, nooit lang.

'Loo-Lee, Loo-Lee, zei hij in zich zelf. Altijd de Loo-Lee. In de Loo-Lee lag Valentijn en hij was dood. Het water van de Loo-Lee. Telkens kwam hij water voorbij, telkens kwam het woord Loo-Lee voorbij, rondgedragen door den estafetteloop van zijn gedachten.

Valentijn was in de Loo-Lee verdronken. 'Ik heb geen broertje meer, mijn broertje is dood. Het komt misschien terug. Ja, moeder, ik zal altijd veel van

broertje houden, heb ik heel vroeger gezegd. Als ik veel van Valentijn houd, komt hij misschien terug. De maan viel op de aarde, bons. Er kwamen voeten aan en armen en de maan ging wandelen, geel blinkend. ‘Dag Herbert’, zei de maan, ‘waar is Valentijn?’

‘Loop naar de maan’, zei Herbert en hij lachte door zijn tranen. Maar hij wilde naar huis. Waar was thuis? Je kon niets zien door die boomen. Hij liep op een toe en schopte ertegen zoo hard als hij kon. Als hij die omtrapte, zouden de anderen ook omvallen, vast en zeker. Maar de boom viel niet om, alleen vloog valsch schreeuwend bovenuit een vogel weg. En Herbert rende verder tusschen boomen door, kabouter tusschen wijdgeplant riet.

Hoe zal ik ooit mijn huis vinden? Ik ben verdwaald! Verdwaald! Nu ga ik dood, ik ga ook dood. Maar ik wil niet dood. Wat ik ook doe, het helpt niet, ik ga dood. Ik kon beter gaan zitten. Als je verdwaald bent, moet je blijven waar je bent, zegt moeder, anders verdwaal je nog verder. En dan ga je dood, dood! Ook het vogeltje in het touwtje ging dood. Als je lang vast zat, ging je dood. Ook Jezus was doodgegaan, omdat hij vastzat.

Als ik maar niet in een patroon trap. Als ik erin blijf zitten ga ik dood en als ze gaan schieten...

Hij trok zijn vuisten krampachtig dicht en bleef staan, als verzette hij zich tegen een valstrik. Maar hij werd moe.

Toen keek hij om zich heen en voor zich op den grond. En daar zag hij iets wonderlijks. Hij bukte zich om het beter te bekijken.

In een kuiltje lag het, bijna in een kringetje. Het waren rolletjes, een vinger lang, maar dikker. Hij nam er een in zijn hand. Aan één kant zat een koperen dopje, de andere was open. Het rolletje was van dik karton, er zat paars papier omheen geplakt. Het rook zoetig en van binnen was het zwartig en het zwart gaf af aan je vingers. Het leek of het had gebrand. Was het misschien van de jagers? Jagers schoten en dat rookte. Nu, ineens (gehurkt keek hij star voor zich uit) wist hij wat het was. Hij lachte. Patronen, dit waren patronen!

Hij stak ze in zijn zak en stond op.

Willem Frederik HERMANS

Hoorn-Amsterdam, zomer 1942

Mevrouw Van Ackere-Doolaeghe: van politiek tot cultureel Groot-Nederland

MEVROUW Maria Van Ackere-Doolaeghe is een figuur uit de Vlaamsche letterkunde, waaraan onze eigentijdsche handboeken doorgaans weinig aandacht besteden. Haar poëzie werd nochtans door haar tijdgenooten wel als zoodanig gewaardeerd en bij de 'Vlaamsche Bewegers' stond de dichteres uit Diksmuide dan ook in hoog aanzien. Voor ons echter hebben haar dichtbundels veeleer cultuurhistorische dan litteraire beteekenis, hetgeen niet belet dat die cultuurhistorische beteekenis weinig of niet bekend is.

Deze dichteres komt ons voor als een figuur in den aard der gezusters Loveling. We zien haar knusjes leven in een uithoek van West-Vlaanderen, met liefde haar huiselijke dagtaak vervullen en haar vrije avonduurtjes in letterkundig geliefhebber doorbrengen. Dat zij een aandeel heeft gehad in hetgeen men den politieken strijd voor Vlaamsche taalrechten heeten mag, is nochtans een feit, hoewel Maria Doolaeghe zelf in een brief aan F. Blieck, gedateerd Diksmuide 19 Februari 1835, te kennen heeft gegeven dat ze zich met geen politiek wou inlaten[(1)]. Dat belet niet dat ze in diezelfde jaren een uitgesproken stellingname had tegenover den nieuwen politieken stand van zaken, die door de gebeurtenissen van 1830 was in het leven geroepen, een stellingname die ook wel bij andere Vlamingen uit dien tijd is terug te vinden: Maria Doolaeghe was een orangiste.

In 1834 schreef de Belgische regeering een prijskamp uit, waarbij zoowel Vlaamsche als Waalsche poëten werden uitgenoodigd de weldaden der onafhankelijkheid te bezingen[(2)]. Onder de 32 Vlaamsche mededingers kwam F.A. Blieck voor met een gedicht dat als titel droeg: 'De Triomf der nationale Onafhankelijkheid; Het Lot des Vaderlands[(3)]. Talrijke brieven van Maria Doolaeghe aan Blieck[(4)] belichten de hartelijke betrekkingen die beiden in de jaren 1835-36 onderhielden. Blieck, die toen notarisklerk was en het pas enkele jaren later tot notaris zelf zou brengen, had van Maria graag zijn vrouw gemaakt en hij was dan ook zoo vriendelijk haar zijn gedicht op te dragen. Nopens 1830 hield Maria er echter een heel andere meening op na: in een brief aan Blieck van 19 Febr. 1835 keurde zij zijn deelname aan den prijskamp volledig af en Blieck's vriend Ledeganck, die den eersten prijs had gewonnen, kreeg het even erg to verduren, omdat ook hij de omwenteling had durven bezingen. Hierbij liet Maria Doolaeghe Blieck geen twijfel nopens haar eigen houding: 'De toenemende

(1) M. DOOLAEGHE aan F. BLIECK. Diksmuide 19 Febr. 1835. Kon. Bib. hs. II 6654 C, 35.
(2) ROGIER (CH.), Ministre de l'Intérieur. - Quatrième anniversaire des journées de septembre 1830. - Programme d'un concours littéraire et musical. (Bruxelles, 21 juin 1834). MONITEUR BELGE, 23 Juni 1834.
(3) Brussel, Kon. Bib. hs. II.6654.C,8.
(4) Deze brieven, 15 in getal, berusten te Brussel op de Kon. Bib. onder nummer II. 6654.C. Ze zijn alle gedateerd uit Diksmuide en loopen van 8 Jan. 1835 tot 4 April 1836. Verder nog 3 brieven, resp. van 2 Mei 1837, 9 Oct. 1849, 10 Juni 1852.

gang der zaken, in België', zoo schreef ze, 'ver van mijne denkwijze te veranderen, staaft meer en meer mijne staatkundige begrippen. De uwe zullen moeten veranderen. Want, het is onmogelijk dat een verlicht weldenkend mensch, met een vurig gevoel bezield, voorstaander blijve van eene omwenteling, die de bron van zedelijk en stoffelijk welvaren opgestopt en den poel van allerlei rampen in ons schoon, doch niet genoeg verlicht vaderland, geopend heeft'. En wat verder voegde zij eraan toe: 'Ja; hardnekkig o r a n g i s t e dat ben ik'... 'Tot aan mijnen dood zal ik den grooten W... (Willem I) eerbiedigen en mijne vaderlandsche gevoelens getrouw blijven'[5].

In een anderen brief aan Blieck, in dato 3 Januari 1836, gaf zo nogmaals haar anti-Belgische gevoelens te kennen; handelend over Van Duyse schreef ze daar: 'Deze vriend heeft in zijne spelling a e u e aangenomen om de vlaamsche oogen meer aan den hollandschen schrijftrant te gewennen. Het gedacht is niet slecht. Voor mij, hardnekkige orangiste, ik doe steeds op zijn hollandsch voort'[6].

Het blijkt hieruit voldoende dat Maria Doolaeghe de scheiding hartgrondig betreurde. Ze aarzelde daarbij niet ook openlijk haar gehechtheid aan het Vereenigd Koninkrijk en de Nederlandsche cultuur te betuigen. In de 'Nederduitsche Letteroefeningen', die in 1834 te Gent verschenen, richtte ze een oproep 'Aen de Belgische Dichters'[7], en daar heette het: door den ongelukkigen, vermaledijden oorlog zijn Noord en Zuid thans vaneengereten, doch laten vooral wij, dichters, niet vergeten dat we kinderen zijn van één huisgezin, dat wij door taal- en letterkunde met het Noorden vereenigd blijven; geen vijandschap maar broederliefde moet onze houding tegenover het Noorden bepalen[8].

Na het lezen van deze ode droeg de jonge Ph. Blommaert M. Doolaeghe een gedicht op, waarin hij haar, als Corinna zijner eeuw, op den top van den Helicon verhief en met heel wat pathos haar dichterlijke gaven bezong, zonder evenwel aan haar oproep eigenlijk te beantwoorden[9]. J.F. Willems beschouwde haar stuk als een teeken van herleving der Vlaamsche dichtkunst. In een brief aan

(5) M. DOOLAEGHE aan F. BLIECK. Diksmuide, 19 Febr. 1835. Brussel, Kon. Bib. hs. II.6654.C,35.

(6) M. DOOLAEGHE aan F. BLIECK. Diksmuide, 8 Jan 1836. Brussel, Kon. Bib. hs. II.6654.C,43.

(7) NEDERDUITSCHE LETTEROEFENINGEN. Gent, 1834. Blz. 3-10. Het gedicht is gedagteekend: Diksmuide, Mei 1833.

(8) Bv. de zevende strofe, blz. 5:

'Geteisterd door den vloekbren Mars,
Ligt Zuid en Noord van een gespleten;
Maer, kunstmin voert de dichtren dwars
Door schutgevaerte en vestingketen.
Weêr bieden zy elkaer de hand,
Als kindren van één vaderland,
In de onvervalschte ziel door tyd noch lot verbasterd;
Weêr stuwen zy naer 't zelfde doel;
Weêr schokt hen 't eigen dichtgevoel,
Tot spyt van 't lichtschuw rot, dat kunsten wraekt en lastert.'

(9) BLOMMAERT (PH.). Aen Mej. Maria Doolaeghe, na het lezen van hare Ode: Aen de Belgische Dichters. Ndd. Letteroefeningen. Blz. 69.

Potgieter citeerde hij enkele strofen, waarin het ééne vaderland opnieuw in het vooruitzicht werd gesteld. Of de tijd dier pia vota, zooals hij het noemde, nog eens zou aanbreken, daaraan bleek hij echter toen reeds te twijfelen[10].

Het betrouwen van Maria Doolaeghe was dan toch vaster dan het zijne. Hoe dient haar orangistische overtuiging te worden verklaard? In 1803 geboren, had zij haar vorming ontvangen ten tijde van het Vereenigd Koninkrijk en onder invloed van haar leermeester, L. Van Roo, was ze vertrouwd geraakt met de Noord-Nederlandsche letterkunde. Terwijl ze aldus voor de Nederlandsche cultuur bewondering had opgevat, had ze tevens met enkele van dezer vertegenwoordigers vriendschappelijke betrekkingen aangeknoopt, vooral met de blinde dichteres Petronella Moens. De scheuring kwam zulke persoonlijke betrekkingen verhinderen. Bovendien bleken de gevolgen ervan voor het Zuiden aanvankelijk niet erg gunstig te zijn. In den vermelden brief aan Blieck van 19 Febr. 1835 beklemtoonde Maria Doolaeghe dat de omwenteling de oorzaak was van zedelijke en stoffelijke wantoestanden, en hierbij zal wel bedoeld geweest zijn eenerzijds de moeilijke situatie waarin de Belgische nijverheid ten gevolge van het wegvallen van den uitvoer op Indië verkeerde, anderzijds de overheersching van het Fransch in alle takken van het openbaar leven. Dat ze daarbij ook gedacht heeft aan het feit dat het contact met de door haar zoo hoog geschatte Noord-Nederlandsche cultuur voortaan onmogelijk was gemaakt, is zeer waarschijnlijk. Al deze omstandigheden kunnen haar orangistische houding verklaren.

In deze houding bleef Maria Doolaeghe evenwel niet volharden. Dat zij nog in 1836 orangistische gevoelens beleed, is reeds een feit dat op zichzelf opmerkzaamheid verdient. De Vlaamschgezinden immers, die onmiddellijk na 1830 voor een hereeniging van Noord en Zuid gevoeld hebben, kwamen over het algemeen reeds in 1834 tot het inzicht, dat hun hoop ijdel was. Zij gaven hun wensch tot politieke hereeniging prijs en legden zich bij den bestaanden toestand neer, terwijl ze in hun groot-Nederlandsch stamgevoel de kracht putten, die de Vlaamsche Beweging ten goede is gekomen. Juist door dit stamgevoel onderscheidden ze zich van diegenen die men orangisten pleegt te noemen. Het eigenlijk orangisme was immers gekenmerkt door economische motieven; het kan heelemaal niet uit een gevoel van stamverbondenheid tusschen Noord en Zuid worden verklaard. Dit orangisme zelf was echter tot verdwijnen veroordeeld, naarmate het Belgisch economisch leven zich heroprichtte en vooral wanneer in 1839 tusschen Holland en België vrede gesloten werd en vervolgens meer normale betrekkingen werden aangeknoopt.

Het tijdstip bepalen waarop Maria Doolaeghe zich bij de scheiding heeft neergelegd, is vooralsnog onmogelijk. Dat zij het ten slotte met haar nieuwe vaderland best heeft kunnen stellen, kan echter niet geloochend worden. Dat bewijzen verschillende gedichten die zij schreef in verband met gebeurtenissen,

(10) J.F. WILLEMS aan E.J. POTGIETER; Eekloo, 5 Juni 1834. Brieven van J.F. Willems, uitg. Max Rooses. Gent 1874. Blz. 127-128.

waarin leden van het Belgisch vorstenhuis gewikkeld waren. Zoo sprak o.m. uit ‘De staatkundige Meerderjarigheid van Z.K.H. den Hertog van Brabant, Erfprins der Belgen, 9 April 1853’[11], uit ‘Onze Koninginne, zaliger Gedachtenisse’[12], en uit ‘De Dood van Leopold I’[13] een Belgisch-nationaal gevoel en een aanhankelijkheid aan de dynastie, die men van de hardnekkige orangiste uit de jaren 30 niet licht zou verwachten. ‘De vijf en twintigste Verjaardag van Leopolds Troonbeklimming herdacht’[14] was een stuk dat, hoewel het volgens een aanmerking van de schrijfster niet meedong in den prijskamp die door de regeering in 1855 werd uitgeschrsven[15], nochtans met veel gloed de weldaden beschreef der vijf-en-twintigjarige onafhankelijkheid, waarbij vooral de lof van 's konings staatsbeleid werd gezongen.

Haar standpunt tegenover het België van 1830 was dus gewijzigd: zij voelde zich in dit koninkrijk als in haar vaderland thuis. Haar wensch tot politieke hereeniging van Noord en Zuid was geheel verdwenen. Deze evolutie kan door de herleving der Nederlandsche letteren in België ten deele worden verklaard. Inderdaad, toen zij Noord en Zuid één wenschte was het in groote mate omdat ze aldus den bloei der Nederlandsche cultuur in onze provinciën meende verzekerd te zien, terwijl ze aan zulken bloei in een van het Noorden gescheiden België wanhoopte. Nu deed zich echter reeds in de jaren 30 het verschijnsel voor dat die Nederlandsche cultuur alhier een opbloei kende, grooter dan ten tijde van het Vereenigd Koninkrijk het geval was geweest. Het bleek dan dat de scheiding daarvoor toch geen beletsel was. Maria Doolaeghe was er vreugdevol door gestemd. Die vreugde sprak ze uit in het voorwoord van haar ‘Madelieven’, waar ze vaststelde dat de kunst in België, vooral in Vlaanderen, een hoogte bereikte, die voorheen nooit was verwezenlijkt. Zij zag daarin het heerlijk groeien van het taalzaad dat tijdens het Vereenigd Koninkrijk gestrooid was[16].

Het gedijen van den oogst bleef ze voortaan met aandacht en toewijding volgen. Toen ze Snellaert van haar inteekening op het ‘Kunst- en Letterblad’ kennis gaf, schreef ze hem: ‘Bij het verdriet dat ik gevoel om dat mijne eindelooze bezigheden mijne lier doen verroesten, schep ik vreugde in de handelwijze van onze beste, brave vlamingen, die voor de moedertael te wapen staen, tegen hare verdelgers. Leve de tael der belgen, en God straffe de haterlingen!’[17]. Bij de vernieuwing van haar abonnement, begin 1842, gaf ze den wensch te kennen dat het blad mocht groeien en bloeien ten bate van taal- en letterkunde. Voor Snellaert's ijver had ze een woord van lof en aanmoediging

(11) Winterbloemen. Gedichten. Gent 1868. Blz. 106-117.
(12) Id. Blz. 206-215.
(13) Id. Blz. 216-231.
(14) Id. Blz. 126-139.
(15) Le Moniteur belge. 8 Juli 1855.
(16) Madelieven. Diksmuide 1840. Blz. V.
(17) MEVR. VAN ACKERE-DOOLAEGHE aan SNELLAERT. Diksmuide, 2 Aug. 1840. Univ. Bib. Gent. hs. G 15751 34 (nr. 121).

over. Mochten de letterkundigen samen met hem moedig en eendrachtig de moedertaal doen schitteren![18].

Werkeloos toekijken deed ze echter niet. Zijzelf heeft door haar dichtbundels tot dien bloei der moedertaal bijgedragen. Aan verschillende tijdschriften, zooals aan het 'Kunst- en Letter-Blad'[19], 'De Eendragt'[20] en 'Noord en Zuid'[21] heeft zij haar medewerking verleend. Doch niet alleen naar het litteraire ging haar belangstelling uit. De politieke strijd voor de Vlaamsche taalrechten lag haar even nauw aan het hart. Bij gelegenheid is zij daarvoor in de bres gesprongen. Toen in Februari 1850 het zooveeloste petitionnement in omloop werd gebracht om dan naar de Kamers gezonden te worden, bood ze Snellaert aan te Diksmuide voor het inzamelen der handteekeningen te zorgen[22]. Het aanbod werd aanvaard en een week later stuurde ze, fier over het gedane werk, de van handteekeningen wel voorziene petitie naar Snellaert terug. Opnieuw gaf ze hem de verzekering van haar toegewijde, Vlaamschgezinde gevoelens: 'Met genoegen zend ik uwed. de geteekende petitie; onmogelijk van eerder gedaan te hebben met die rond te dragen. Ik hoop dat uwed. er zal over te vreden zijn. Dixmuide heeft die met liefde aengenomen, en had er tijd genoeg geweest om overal te gaen de gansche stad zou geteekend hebben. Trouwens wij blijven hier belgen van het echt vlaemsch bloed, Ik juich de goede denkwijze van mijne medeburgers toe, en het is voor mij een bijzonder genot hen zoo hartig deel te zien nemen in de groote vlaemsche zaek'[23].

Aan die Vlaamsche zaak heeft Mevrouw Van Ackere-Doolaeghe zich aldus verknocht getoond. Dat haar liefde voor de moedertaal hierbij maatgevend was, hoeft geen betoog. Die moedertaal nu was het Nederlandsch en het Nederlandsch was gemeen aan Noord en Zuid. In die taaleenheid zag ze dan ook het bewijs der stamverbondenheid van Nederlanders en Vlamingen. Die stameenheid is ze blijven belijden. In de voorrede van haar eersten bundel, 'Madelieven', sprak ze het nog uit: Belgen en Bataven waren onscheidbare kunstbroeders, door één en dezelfde taal verbonden[24]. Deze bundel, waarvoor J.F. Willems, op verzoek van P. Van Duyse, in Holland inteekeningen had laten verzamelen[25], genoot daar bij zijn verschijnen een zeer gunstig onthaal. Tollens stuurde haar een brief waarin hij haar zijn waardeering uitdrukte. De dichter Bogaers uit

(18) MEVR. VAN ACKERE-DOOLAEGHE aan SNELLAERT. Z. p. 10 Jan. 1842. Univ. Bib. Gent hs. G 15751 1.
(19) Jg. I-IV, Gent 1840-1843. Jg. V-VI, Antwerpen 1844-1845.
(20) De Eendragt. Veertiendaegsch tijdschrift voor letteren, kunsten en wetenschappen. Gent 1846-1879.
(21) Noord en Zuid. Maandschrift voor kunsten, letteren en wetenschappen. Jg. I-VIII, 1862-1870.
(22) MEVR. VAN ACKERE-DOOLAEGHE aan SNELLAERT. Diksmuide, 20 Febr. 1850. Univ. Bib. Gent. hs. G. 15751 1.
(23) MEVR. VAN ACKERE-DOOLAEGHE aan SNELLAERT. Diksmuide, 26 Febr. 1850. Ibid.
(24) Madelieven. Blz. V.
(25) J.F. WILLEMS aan MEVR. VAN ACKERE-DOOLAEGHE. Gent 24 Oct. 1838. Een afschrift van dezen brief berust op het Museum van de Vlaamsche Letterkunde, onder nr. W. 706/B1b.

Rotterdam sprak haar lof en knoopte met haar een litteraire briefwisseling aan[26]. Reeds in 1838 had hij haar met een presentexemplaar van een paar dichtstukken van zijn hand vereerd[27]. Petronella Moens bleef tot aan haar dood op zeer vriendschappelijke voet met haar correspondeeren[28].

Door persoonlijke betrekkingen in de hand gewerkt, is de groot-Nederlandsche overtuiging van Mevrouw Van Ackere-Doolaeghe onverzwakt gebleven. De Vlaamsche Beweging ging dan in die jaren den weg op van een toenadering tot het Noorden, met als eerste mijlpaal de overwinning van het standpunt der Commissie in den Spellingstrijd en met als tweede voornaam feit de instelling der Nederlandsche Congressen. De kloof tusschen Noord en Zuid werd dan steeds meer overbrugd. Volmondig juichte Mevrouw Van Ackere-Doolaeghe toe:

> 'Hoor! 't Is de galm van Zuid en Noorden,
> Verbroedring stemt de dankakkoorden;
> Een heilverbond is grootsch volbragt;
> Met broedren, oude stamgenooten,
> Zijn wij weêr hart aan hart gesloten;
> Verdwenen is der tweespalt nacht.'[29]

Die Nederlandsche Congressen lagen haar nauw aan het hart. In verschillende gedichten, zooals 'Aan mijne Nederlandsche Kunstbroeders op 't Amsterdamsche Lettercongres'[30] en 'Welkom! Nederlandsch Woordenboek'[31] gaf ze uiting aan haar vreugde over het werk der Congressen en prees ze de zedelijke en taalkundige eenheid van Noord en Zuid aan. Voor het steeds nauwer toehalen van den broederband was zij geheel gewonnen. Toen in 1873 te Antwerpen het dertiende Congres werd gehouden, stuurde ze een 'lierzang' als bijdrage, en zij verzocht Jan Van Beers een declamator te zoeken om het stuk voor te dragen[32]. Zij voelde zich te ziekelijk en te versleten om de verplaatsing nog te maken. Kon zij dan niet persoonlijk aanwezig zijn, zij wenschte het congres den besten uitslag toe en met haar hart zou ze er tegenwoordig zijn[33].

Het standpunt dat door Mevrouw Van Ackere-Doolaeghe in zake Groot-Nederland werd ingenomen, blijkt dan geen ander te zijn dan dit der Vlaamschgezinden over het algemeen: de staatsgrenzen tusschen Nederland en België

(26) DEBREYNE-DUBOIS. Poésies de Madame Vanackere, née Marie Doolaeghe. Etude biographique, avec une traduction flamande de N. Destanberg. Gent 1867. Blz. 39.
(27) J.F. WILLEMS aan MEVR. VAN ACKERE-DOOLAEGHE. Gent 24 Oct. 1838. Mus. Vl. Lett. W. 706/B1b.
(28) De vereering, door Mevr. Van Ackere aan P. Moens betuigd, blijkt uit haar gedicht: 'Aen Mejufvrouw Petronella Moens'. Nederduitsche Letteroefeningen. Blz. 198-202; evenals uit haar werk: 'Petronella Moens, Hollands blinde dichteres'. Antwerpen 1872.
(29) 'De Verjaerdag. 13 November 1860'. Gent 1861. Blz. 7. Ook in 'Najaarsvruchten'. Blz. 138.
(30) Najaarsvruchten. Gedichten. Gent 1869. Blz. 88-92.
(31) Ibid. Blz. 68-72.
(32) MEVR. VAN ACKERE-DOOLAEGHE aan J. VAN BEERS. Diksmuide, 5 Aug. 1873 en 15 Aug. 1873. Museum van de Vlaamsche Letterkunde; hss. A. 186/B.
(33) MEVR. VAN ACKERE-DOOLAEGHE aan J. VAN BEERS. Diksmuide, 16 Aug. 1873. Mus. Vl. Lett. hs. A 186/B.

moesten geëerbiedigd worden en toenadering tot het Noorden diende dus louter cultureel opgevat, doch, mits deze voorwaarde vervuld, uit alle kracht te worden bevorderd. Haar groot-Nederlandsche overtuiging was reeds vóór 1830 aanwezig; onmiddellijk na 1830 had die overtuiging een politieke kleur, doch deze verdween onder den drang der omstandigheden. Het nieuwe standpunt was loyauteit tegenover den Belgischen Staat en cultureele toenadering tot de afgescheiden, doch stamverbonden broeders. Deze evolutie, die bij Mevrouw van Ackere-Doolaeghe valt waar te nemen, was geen tot haar alleen beperkt verschijnsel. Ook Willems, ook Serrure, ook Van Duyse en anderen nog zijn dien weg opgegaan. In de geschiedenis der Vlaamsche Beweging blijkt de West-Vlaamsche dichteres dan toch grootere beteekenis te bezitten dan haar algemeen wordt toegewezen.

M. DE VROEDE

[Gedichten]

Klein afscheid

De straat slaapt zorgeloos in den zomer,
gij schrijdt naast mij met lichten voet;
een bleeke vrouw en ik een zondagsdroomer.
Zooals het leven gaat met glans en tegenspoed,

wendt zich ons hart tot stil aanvaarden.
De droomen slapen, zorgen laten nimmer los.
Alleen een kind, uw blikken die reeds klaarden,
zijn glanzend in de zon, een teere, roode blos

is op uw zacht gelaat aan 't rijpen.
Gij weet dat gij nu alles, alles achterlaat,
het kleine huis en deze straat. Maar pijnen nijpen,
de krampen van uw schoot doorkerven uw gelaat.

En toch is dit 't gebod om vrucht te dragen.
Zie hoe de zon bedachtloos deze straat bestraalt.
Wanneer gij wederkeert zal ik uw weelde schragen,
terwijl een dartel kind weer dit geluk herhaalt.

26/8/1945.

In afwachting

Uw handen zijn zoo wit en zoeken mijne handen,
en tusschen ons zit sprakeloos de dood.
De nacht vervaalt, betastend al de wanden.
Vindt u de morgen bleek of rood?

En wachtend wordt hier 't leed beleden,
dat steeds aan ons zijn lied herhaalt.
En heeft het hart reeds duizendmaal gestreden,
geeft het de kracht zoodat het nimmer faalt.

Wat is geluk, 'n eeuwiglijk bezit, of 't derven,
of 't nooit verzaden van een droom?
Ach, dit verraad in 't vroege sterven,
dat lokt en roept een vreemden stroom.

30/8/1945
Remi DE CNODDER

Het geld heeft den maannacht vermoord

Ik ben slechts een stille stem
In het oorbeeld van duizend geluiden;
Ik ben slechts een wolk die de wind verjaagt,
Naar onzekere, zonleêge ruimten.

Ik ben slechts het magere land
Waar de Heer zijn zaad over werpt
En de distels naast 't koren opschieten,
En de leeuwrik zijn zang verwerpt.

Ik ben slechts een jong gerucht
In het herfstlijk verdorde hout.
Mijn mond en mijn hart zijn koud
Mijn geest moet nu zingen om goud...

Ik ben slechts een stille stem
En wordt door niet velen gehoord;
Mijn zang glijdt verloren langs klaterenden stroom
Het geld heeft den maannacht vermoord.

Arthur-Kamiel ROTTIERS

De aanwezigheid

't Vertrek is klein maar van herinneringen wijd
en iets van hem blijft sluimrend in de stilte hangen.
De dingen schijnen groot en licht in haar verlangen,
dat elken dag het keeren van zijn stap verbeidt.

Hier las en droomde hij des avonds op 't divan;
hier zwierf zijn zachte blik omheen de enkle boeken.
Zij vindt hem steeds opnieuw in de verholen hoeken
wijl alles is gevangen in zijn verren ban.

Zij luistert naar het stil verhaal van dag en nacht
waarin elk welvertrouwd geluid van hem gaat spreken.
Geen eenzaamheid zal door den tik der uren breken
want rustig slaat haar hart dat hem aldoor verwacht.

Firmin VAN DER POORTEN

Ultima Thule

Avond van regen in het oud seizoen,
wanneer de vogels langs de aarde scheren
en wij als visschers naar de haven keeren
en de oude wonden weder opehbloên

als rozen, die den morgen hooren komen
uit deze stilte en uit ieder ding...
Wij kunnen groeien uit herinnering,
in deze lente tot elkander komen

en 's avonds rusten aan het oude meer,
waarop de bloemen naar elkander drijven
en dan verlangen, dat het zoo zou blijven
of dat het zoo mocht wezen bij den Heer.

Tony VAN PUTTE

Het geluk der simpelen

Slechts u en deze snede brood,
het praten van een vriend en soms,
als 't avond is, een zonnig boek.

En, nachtelijk, het schouwen naar
de rustig wentelende sterren,
het tasten naar het ongenaakbare,

dat hangt in het door-freele frazelen
der winden aan het schemerraam.

Het is een onherkend stramijn, mijn God,
waar gij 't geluk der simp'len op borduurt.

Marc MOONEN

Een nieuw boek over Napoleon[1]

ELK historisch personnage van formaat, elk 'groot man' - onverschillig of zijn 'grootheid' in het goede of in het kwade ligt - is het voorwerp - of het slachtoffer - van een minutieus detailonderzoek vanwege de historici. Moeizaam pogen deze elk van zijn daden te reconstrueeren, zijn beweegredenen te doorgronden, zijn plannen en bedoelingen vast te stellen. De vraag kan dan wel opkomen, waarom de gemeenschap breinen en geld beschikbaar stelt voor dergelijk werk, waarvan het nut niet zoo dadelijk opvalt. De verklaring ligt echter niet ver: persoonlijkheden uit het verleden zijn thans nog een wezenlijk bestanddeel van onze beschaving, van ons sociaal en geestelijk leven. Ruim een eeuw na zijn dood is Napoleon nog een actieve factor. Hij wordt aangevallen en aangehaald, gehanteerd als een wapen in de vorming van den menschelijken geest, hij doet dienst als een element in den politieken strijd, hij is nog steeds! Doch, indien Napoleon, zooals de andere groote figuren uit het verleden - en a fortiori, uit het heden! - invloed uitoefent op ons, dan is het omgekeerde ook waar: zijn beeld ondergaat grondig den invloed van onzen tijd: elke periode, elke maatschappij, elke generatie 'ziet' Napoleon met anderen, eigen blik, toetst hem aan haar normen, beoordeelt hem naar haar waarden. Voor ons, die het laatste kwart eeuw Europeesche geschiedenis hebben meegemaakt, die dwingelandij, dictatuur, bezetting en onderdrukking gekend hebben, moet de keizer er wel heelemaal anders uitzien dan voor de menschen van vóór 1914. Voor de lui die geleefd hebben in den liberalen constitutioneelen staat van de 19e eeuw, kan Napoleon moeilijk iets anders zijn geweest dan een soort abstractie, waaromheen een legende van grootheid gerust kon gedijen.

Voor ons is het anders, en de Napoleon van Geyl - al zal de auteur misschien ontkennen dat hij een 'Napoleon' heeft geschapen - ademt die nieuwe geest. Voor wie de vrijheid jarenlang heeft moeten missen, kan Napoleon moeilijk anders aangevoeld worden dan als de despoot, die hij voor en boven alles geweest is.

Maar hier dient dadelijk een mogelijk misverstand vermeden: het werk van Geyl is niet een - de zooveelste - biografie van den Corsikaan, het is niet een - de zooveelste - monografie over een of ander punt van zijn regeering. Het is minder, en het is veel meer. De inhoud van het boek weergeven is nochtans niet gemakkelijk: zeggen dat het een overzicht is van de Fransche geschiedschrijving over Napoleon, is wel juist naar de letter, doch zoo'n bepaling doet ongunstig aan, als men den vollen rijkdom van het boek heeft genoten. Laten we dan maar liever zeggen dat Geyl toont hoe de Franschen (we zeggen niet, de Fransche geschiedschrijvers, want een historicus is toch steeds de tolk van zijn tijd en

(1) P. Geyl: Napoleon. Voor en tegen in de Franse Geschiedenis. Utrecht, Oosthoek, 1946. 8°

van zijn tijdgenooten), de figuur van Napoleon aangevoeld hebben, en dit van den tijd van den keizer af tot vóór dezen tweeden wereldoorlog.

Nergens blijkt het subjectieve van de geschiedschrijving duidelijker dan uit zoo'n overzicht. De historieschrijvers vallen natuurlijk al dadelijk uiteen in twee groepen: pro en contra Bonaparte. Een heel banale vaststelling, maar die toch zooveel zegt, toch zoo sprekend is voor de beteekenis van dergelijke persoonlijkheden voor de generaties die na haar komen! Want wie Napoleon veroordeelt, doet dit niet slechts omdat hij meent dat de rol van den Corsikaan in zijn eigen tijd verderfelijk is geweest, maar in de overtuiging dat Napoleon's optreden in het tijdskader van den schrijver zelf zou dienen te worden bestreden. Het gaat gewoonweg rechts tegen links: van meet af is de liberalistische geschiedschrijving, reeds ten tijde van Napoleon door Madame de Staël vertegenwoordigd, en waaronder voornamelijk Edgard Quinet, Taine, Aulard en, in onzen tijd, G. Lefebvre dienen vermeld, tegen den despoot gekant, verwijt hem de 'vrijheid' te hebben gekortwiekt, de Revolutie te hebben gesmoord, terwijl integendeel de rechtsgeoriënteerden, onder invloed van Barrés en de Action Française - citeeren we hier maar den algemeen bekenden Jacques Bainville - in Napoleon den man zien die het onmachtige parlementarisme van het Directoire ten val bracht, een sterk gezag instelde en - dit dan in verband met de nationalistische tendenzen van de Fransche rechterzijde - Engeland tot het uiterste bestreed. Geyl wijst in verband hiermee op een eigenaardige tegenstelling tusschen de 'Université' en de 'Académie française'. De beroepshistorici, hoogleeraren en dergelijke, behooren doorgaans tot de voor Napoleon minder gunstige strekking, meer litterair aangelegde schrijvers - het ware onbillijk van amateurs te spreken - die gaarne in de Académie worden opgenomen, staan voor den keizer.

Hoe voortreffelijk komen al deze schakeeringen tot uiting in Geyl's boek! Eigenlijk onverwacht, want op het eerste gezicht zou het schema dat hij gekozen heeft een eentonige opeenvolging van steeds terugkeerende constataties laten verwachten. Maar zoo is het nu heelemaal niet! De schrijvers die aan de beurt komen, zijn immers de kinderen van hun tijd - het wordt discreet maar duidelijk aangetoond - en dienvolgens komen met elke nieuwe generatie, steeds nieuwe gezichtspunten te voorschijn, die een band leggen tusschen Napoleon en den tijd waarin hij bestudeerd wordt. Zoo krijgen we feitelijk de intellectueel-sociale evolutie van Frankrijk, getoetst aan dezen zeldzaam gelukkig gekozen toetststeen, de cultus van een nationaal figuur.

Maar niet slechts deze evolutie leert men uit Geyl's boek. Ook van den held, Napoleon, krijgt men geleidelijk een beter omlijnd beeld. Begrijpelijk genoeg: geen auteur, hoe sterk zijn persoonlijkheid ook weze, of hoe omvangrijk zijn werk, heeft meer dan enkele aspecten van Bonaparte's regeering kunnen onderzoeken, en dan nog steeds in beperkte mate. Het beroemde en omvangrijke werk van Sorel over Napoleon's buitenlandsche politiek bijvoorbeeld, vertoont niet slechts een aantal leemten: het is betwistbaar tot in zijn algemeenste trekken. Maar uit het tegenover malkander plaatsen van de stellingen van zoo

vele en zoo verscheidene schrijvers over de belangrijkste problemen van de regeering, teekenen zich een aantal lijnen af, hoofdtrekken welke samen een voldoende duidelijk beeld van den keizer vormen. Wanneer men het lijvige boek tot het einde toe heeft doorgelezen, en de tegengestelde standpunten van zoo vele en zoo verscheidene auteurs heeft aangehoord, weet men, of beter voelt men aan wie en wat Napoleon geweest is.

Of men daarmee een definitief beeld van de regeering krijgt, is wat anders. Geen betere les van historisch relativisme dan dit boek: is Napoleon de voortzetter van de Fransche revolutie geweest, of heeft hij een einde gesteld aan de door de revolutie verworven vrijheden, en de tyrannie ingevoerd? Beide stellingen worden verdedigd. Is het Europa dat Napoleon nooit in vrede heeft willen laten regeeren (of kon laten regeeren) of is het de Corsicaan die, steeds tuk op nieuwe veroveringen, altijd nieuwe oorlogen ontketende? Beide gezichtspunten worden aanvaard. Wat wilde Napoleon eigenlijk? De veiligheid van Frankrijk voor goed verzekeren? Het Oosten veroveren? De wereld overheerschen? Of ging hij zoo maar in het wilde ten krijgstocht, uit onbedwingbare begeerte? Niets is minder duidelijk, niets is duisterder dan het doel van al die oorlogen.

Doch, zooals we het boven zegden, de persoonlijkheid van Napoleon zelf is wel aan te voelen. Heel sympathiek doet ze niet aan. Er zit weinig spontaans in die figuur, alles in haar is berekend, vertoon, koel. De keizer is wreed, in koelen bloede - hij verkondigt de helaas te beruchte theorie, dat de terreur in een veroverd land de meest 'humane' wijze is om orde te doen heerschen, - hij is berekend kwetsend; recht en rechtvaardigheid kent hij niet als ze zijn belang in den weg staan. Hij breekt het gegeven woord telkens het hem te pas komt en legt de schuld steeds op de anderen. Geen wonder, en het is een sterk bewijs voor de juistheid van voorgaande karakteriseering, dat Napoleon in zijn nabije omgeving algemeen gehaat werd. Slechts zij die niet met hem in contact kwamen, zij aan wie hij zich steeds onder een masker vertoonde, hadden hem lief.

Wie ooit een werk van Geyl gelezen heeft, weet hoe helder en boeiend zijn betoog is. Deze hoedanigheden biedt ook zijn Napoleon, een boek dat aan den intellectueel ontwikkelden lezer een ongemeen genoegen zal verschaffen.

J. DHONDT

Litteraire penicilline

Wat Vlaanderen noodig heeft, is een goed criticus.
Om dien criticus te vinden, zullen er heel wat critici voorbij getrokken zijn.

In de kunst is het kind de jeugd.
En men kan het enkel zijn naam geven als het oud is.

Moest men thans niet weten dat Tollens het ernstig meent met zijn 'Reis naar Nova-Zembla', men zou romantische lachtranen storten zooals met de kikvorschenhistorie van Bilderdijk.
Er vallen nog zoovele bladzijden om te slaan...
Het Leven roept, en niet de catalogus.

Verzen schrijven over den Dood, is een ode brengen aan het Leven.

Een mislukking is nooit te versmaden.
Al was het maar om vrienden van vijanden te onderscheiden.

Krijgsraad.
De Wet eischt de doodstraf voor beschuldigde. De advokaten krijschen zich heesch.
Na rekwisitorium mag beschuldigde spreken:
- 'Ik was steeds een kind en ben het gebleven. Nu botste ik op een muur van staal. Om mijn fout te herstellen, schrijf ik thans een bundel om de jeugd den rechten weg te wijzen...'
Of: de literatuur als springplank tusschen leven en dood.

Ik heb Herreman gelezen over het geluk.
Alhoewel schrijver zegt dat een goed boek een mensch gelukkiger maakt, voel ik mij nadien toch ongelukkig. Niet om het boek, maar omdat het geluk zoo ingewikkeld is.

Sedert den oorlog zijn er wat overal klokjes aan het lulden gegaan over het litteraire land. Wie het zal aandurven een orgelpunt te stellen in dit bont generatieconcert om in een anderen toonaard te beginnen, zal met de inkt der conventie besproeid worden.
Pas later zal hij de voorman zijn.
Of: de comedie der posthume hulde.
Om een tijdschrift objectief te beoordeelen, lees de boekenkroniek.
En ge weet genoeg.

Iemand komt me zijn beklag doen nopens het ongure antwoord van een censor.

Een ander iemand zegt dat groote schrijvers de dwaaste dingen mogen schrijven.

Nog een ander iemand geeft het op en spuwt haat en nijd tegen alles wat litterair is.

Er zijn zoovele ‘iemanden’.

Een mensch kan het nu eenmaal niet helpen dat hij zich een geboren schrijver voelt.

Ruskin schreef: Geen uur in onze jeugd dat niet trilt van bestemmingen.

Andries Pels: de Hollandsche Boileau.

Boileau: de Fransche Horatius.

Horatius: of de vader van veel miserie.

Van Nu en Straks.

Wij gelooven in en huldigen de groote beteekenis van deze strooming.

Maar als we ten slotte steeds ouderen blijven bewonderen en ons eigen wezen niet volledig aan het ontleden gaan, zal onze generatie de generatie der navolging worden.

Zoo heeft August Vermeylen het heel zeker niet bedoeld.

Of: langs de straat van ‘straks’ komt men aan het huis van ‘nooit’, zei Cervantes.

Er wordt gedoceerd:

- ‘De gegevens gieten in het matrijs, ze hameren en vijlen, zijn eigen stempel erin slaan, dat is de stijl van den kunstenaar’.

Of: een linotype die nog moet uitgevonden worden.

Want de bepaling komt toch enkel neer op machinewerk.

Een geleerde boekenworm.

Of iemand die met de Fransche symbolisten begint om zijn oordeel te kennen te geven over de persoonlijkheid van Karel Jonckheere.

Onder letterkundigen waant men zich soms vrienden.

Om aan dien waan te voldoen, doet men bijwijlen waanzinnige dingen.

De Europeeër:

Toen kwam ik in Vlaanderen.

En ik heb er veel goeds maar ook veel kwaads gezien...

Een staaltje van eerlijke critiek uit 1928:

- 'Het werk van Karel Van de Woestijne is doorloopend zwoel, flauw en laf'. Men denkt: na tien jaar zal men anders spreken.

In 1938: - 'Bij hem heeft de mensch den kunstenaar niet verheven'.

Een nieuw uit te vinden geneesmiddel: litteraire pillen voor het regelen van het humeur.

'Heimat, o du Heimat!'.

Vele kunstenaars zijn er zóó onder den indruk van gekomen dat wij bij slot van rekening een groote dosis heimatkunst mogen verwerken.

Dat ware niets, moest men het definitief doen.

Er is humor die internationaal is.

Er is eveneens humor die we best binnen de grenzen houden.

De Witte en Co zijn nu wat ouder geworden, hebben gedurende den oorlog heel wat ervaring opgedaan en zullen waarschijnlijk geen lust meer hebben om Vlaanderen in het buitenland te laten doorgaan als één streek van grappenmakers en Pelemansch fanfarenmuziek.

Idem: Pallieter.

Enzoovoort: om de zaak niet te overdrijven.

Er zijn veel voorstanders en ook veel tegenstanders van James Ensor's werken.

Ik ben ervan beginnen houden toen hij mij zei nopens 'De intrede van Christus te Brussel': wie anders dan menschen met een masker hebben Christus gekruisigd?

Ensor heeft zijn tijd goed begrepen.

Het is wel nuttig - zooals 'Contact' destijds deed - de kunstenaars to vangen in het spervuur van: hoe, waaraan, waar en wanneer werkt U?

En nochtans...

Om de nooit-doorgronde persoonlijkheid van groote mannen nog nader te leeren kennen, moet U ook weten dat Beethoven dol was op visch, dat Ibsen in vervoering kon gebracht worden door gekookte kabeljauw, dat bloemkool met witte saus het water bracht in den dichterlijken mond van Goethe en dat Napoleon zijn hart verpand had aan gerookte worst.

Of: de romantiek der dagbladen.

Men zoekt naar den Mensch en de Mens.

Wellicht kan men een aankondiging plaatsen om te zien dat niemand antwoordt en dat men op zoek is naar zichzelf.

John HERMANS

Vincent, of de schilderswil

Il ne suffit pas de vainere. Encore faut- il plaire.

HET is buitengewoon moeilijk, zich bij het binnentreden in dit Vincent-museum voor een uur te ontdoen van al wat door literatuur, sensatie, laatdunkendheid en afgoderij als verklarende omstandigheid om Van Gogh geweven, het essentieele voor hedendaagsch gewicht in den weg staat. En na dit uur van onbevangen ondergaan, vangen wij aan met de conclusie: Het is nogmaals overweldigend, van een duidelijke grootheid en een epische kracht, niettegenstaande....

De impressionistische schilder handhaaft een methode waarbij twee kenmerken gelden: een voor de distributie van het lichtprobleem, een ander voor het dynamisme van den lichtstraal op ieder voorwerp. Dogmatisch is deze methode aanvaard, omdat zij bovendien past bij Vincent's innerlijk: de wils-kracht uit zich in wils-trek, wils-notatie, kort en gedecideerd, met de duim beklemtoonde borsteltrek die evengoed ‘ik wil’ beduidt als ‘ik leg de kleur’ of ‘ik zet de toets’, dezelfde staaf die hij in zijn handschrift zet voor al de letters f, l, s en t. Geen gedragen curve, geen sierlijke haal. In de golving der heuvellandschappen volgen hortend de geledingen van dit kortschrift en beelden een rythme dat men niet aarzelend kan heeten daar het zoo kordaat geteekend staat, doch eerder beredeneerd en volontair. Dit schrift dat voor het schrift van onrust en bewogenheid teekenend werd in de portretten, waar vanuit de oogen de kleur straalsgewijs vertrekt (nr 69), wordt in de landschappen krachtlijn van cosmische draagwijdte. (Technisch is het alleen-staan van de toets een waarborg voor duurzaamheid; de doek-intersticiën zijn niet alleen een toemaat licht-moleculen, maar tevens ademruimte van de toets).

Men kan het cosmisch aanvoelen bij Vincent echter bezwaarlijk vergelijken met Oostersche natuurmystiek: zijn kennisname met het Oosten gold meer de kleurrijke en decoratieve Japansche prent uit den kunsthandel dan China's penseelmeditaties. De Oosterling laat zich geduldig doordringen van het mystisch fluïdium der natuur en schildert spaarzaam, niet meer het landschap hier-en-daar-doortrokken van het Al, maar het Al, of het wit van de bladzijde, hier-en-daar-onderbroken door de landschapsaccidenten. Bij Vincent dicteert een duidelijke wil, zoodat de cosmische adem hier wordt een cosmische stroom, niet langer etherisch, maar uit materieele krachtlijnen samengesteld. Zelfs waar hij de zwijmelende zoetheid der lentegaarden schildert is de uitslag een ‘gewilde’, een ‘geleide’ uitslag. En dat bewuste handhaaft zich veelal ten koste van het toevallige-dichterlijke dat in een keurs van rythmen wordt geprangd, ten koste van het emotieve dat geofferd wordt voor de gaafheid der factuur.

Naar aanleiding van de Vincent Van Gogh-tentoonstelling te Brussel, in het Paleis voor Schoone Kunsten (November-December 1946).

In het Portoet van Vadertje Tanguy, het mannetje dat met één oog droomt en met het andere cijfert, wordt alle gevoel overstemd door de bonte kakeling der prenten, en in de Berceuse wordt de zachtmoedigheid van het model verstikt door de opdringerige motieven van het behang. Dit getuigt voor het overwicht van het plastisch bewustzijn bij Vincent: zijn de typen uit de Hollandsche tijd geteekend om hun emotieve waarde, of om hun plastische beteekenis, als materiaal voor teeken-en-schilderproblemen? Wellicht om beide. We weten dat de apostolische bedrijvigheid van Vincent aanleiding werd om hem in zijn kunst humanitaire bedoelingen toe te kennen.... doch, zou hij zich dan bepaald hebben bij die summiere vormgeving, zonder nadruk op verdere expressie? Het feit dat hij zijn apostolaat stopzette om zich een ander extra-vitaal terrein, de kunst, heelemaal te wijden, beteekent dat de plastiek en de hand het wonnen van den godsdienst en het hart.

Waar de kunstenaar dan niet uitdrukkelijk om den inhoud begaan is en zijn onderwerp meer als plastisch voorwendsel beschouwt, daar zien we hem in ongeëvenaarde kracht als kolorist en vormschepper. Harmonieerend of contrasteerend, steeds werkt met feillooze suggestieve directheid de eenheid tusschen visie en uitvoering. In een Olijfoogst (150) sluit deze directheid geenszins de verfijning uit. En in een paar Boomtronken (166) vereenigt hij dit met het aanvoelen der texturen van het groeiende in een héérlijk pantheïstisch natuurgedicht! Een ander koloristisch toppunt is de Arlésienne, harmonie in roze, zuurgroen en zwart; wanneer we echter vergelijken met Gauguin's teekening, zien we dat de zacht-vrouwelijke expressie verdwenen is, en Vincent, bij letterlijke kopie en degelijk kleurresultaat, van de weemoedige glimlach een oolijke grijns te maken wist... of niet wist? Onhandigheid? Of opzettelijk smoren van gevoelerigheid?

Wellicht beide. Omdat beide trekken een indice zijn voor wat we zouden heeten het protestantsch karakter dezer kunstontroeringen: geen troebelheid of emotieve overgave aan den inhoud, maar in eerste plaats een duidelijke visie en een ondubbelzinnige zegging die het werk een zeker rationneel karakter verleenen. Van Gogh is priester van een duidelijke, we zeggen haast nuchtere godsdienst. Daardoor is hij tienmaal méér Hollander dan Rembrandt. Diezelfde nuchterheid ziet men in het stelselmatige verhoogen der gamma, teneinde de hemel en de zon uit het Zuiden te benaderen, daar waar een gevoelsmensch alle plans en vormen door de zon en het stof zou laten aanvreten en oplossen. Van Gogh handhaaft zijn systeem: alles is hier nog even incisief, en op amorfe kleurwarrelingen trekt hij achteraf de constructieve gebinten, in blauw, in rood, in bruin. En ieder kleurenvlak blijft onhandig doorging, wijl zij van het Noorden was. Mal équarri, Frankrijk voor onhandig doorging, wijl zij van het Noorden was. Mal équarri, à bâtons rompus. Hijzelf spreekt dikwijls van ton rompu, couleur rompue. Dit gothisch credo dat niets heeft van de sierlijke zegging der Renaissance-landen,

waar het gebed éérst elegant en dan pas oprecht is, wint aan uitdrukkingskracht wat het aan bekoring verliest... en daardoor blijft Vincent, in het hartje der Camargue, een zoon van Holland. Wie nog twijfelt, niet aan den goeden wil, maar aan de onopslorpbaarheid van het Noordergenie door het Zuidersch, vergelijke de werken van Delacroix in het oorspronkelijke met de kopijen die Vincent vervaardigde. En wat redt van de chromo werken als De Brug te l'Anglois (106) of De Sloepen op het Strand (111)? De niet-Zuidersche factuur bij al die Zuidersche, te Zuidersche kleuren.

Verheft zich Vincent boven de beperkingen van tijd en midden, tot de hoogten die alle beoordeeling beschamen? Is Vincent een klassiek meester? Bedoelt men door klassiek: representatief voor één tijstroom, dan is hij beslist klassiek dynamisch impressionist, in tegenstelling met bijvoorbeeld Seurat, die klassiek statisch impressionist is. Bedoelt men representatief voor alle tijden, of universeel, dan luidt het antwoord negatief. Hij is wel technisch universeel, maar niet geestelijk omvattend genoeg en niet voldoende diep-menschelijk. Om tot de hoogte dezer klassiek te raken moet een zulkdanig evenwicht, een optimum bereikt worden door middel van hierarchisch geordende componenten, dat de uitslag de middelen doet vergeten. Zoo zijn Leonardo en Tizian. Bij Vincent zijn de strijdmiddelen zóó opzichtelijk overwegend dat deze onrust de bezonkenheid van klassieke waarden in den weg staat. Bedoelt men in derde instantie door klassiek: vatbaar voor hergeboorte, vruchtbaar voor latere gelijkaardige tendens, dan blijven we het antwoord schuldig: niemand weet of het schilder-schrift van Vincent niet verheven wordt tot d e klassieke techniek van een komende dynamisch-rationalistische tijd.

Het is wel te verstaan, dat het al of niet klassiek karakter zijner kunst geen afbreuk doet aan de grootheid van zijn voorbeeld. De universaliteit ligt méér in het vertaalbare en vertolkbare karakter van een werk, in het door Jan Romein ‘poly-interpretabele’ bestempeld. Daarvoor is Vincent te bijzonder en te persoonlijk. Een universeel genie schakelt zich in in het latente leven van iedere eeuw. Van Gogh is een fusee die te vinnig en te krampachtig omhoogschiet om langer dan een paar generaties licht te geven. Niettegenstaande hij alles weergaf wat hem omringde bij leven, missen we het relaas van dit kunstenaarszintuig bij uitnemendheid: de verbeelding. Geen droom in zijn werk, geen vlucht naar geschapen illusies. Zelfs zeer weinig uit herinneringen. Was hij bang de werkelijkheid te verlaten? Bang voor het onbestemde en het vage? Geen volledige gamma der menschelijke mogelijkheden: niet menschelijk-universeel. Maar paradoxaal: waar is zelfs, bij Vincent die zooveel van de schamelen hield en van de naastenliefde zijn beroep maakte, wààr is de liefde uit-ge-beeld? In de werkersschoenen? In de Samaritaan, plastisch voorbeeld? In de Berceuse... beslist... Maar wat schrijft hijzelf als commentaar bij dit stuk? In de Aardappeleters? Zijn deze stumperds der plaggenhutten getransfigureerd door liefde en licht zooals Rembrandt's bedelaars, of zitten ze daar enkel ondergedompeld in bestiale berusting?.. Twee houdingen die als symbool kunnen gelden voor mede-lijden:

Sien als Sorrow-beeld en dat Oud Mannetje bij den Haard (163), getuigen voor Vincent's hart. Maar ze verbergen het gelaat. Zoo weten wij hoe Vincent zijn gevoeligheid heeft gesmoord en dat zintuig is gaan beschouwen als een ziekelijke aanwas. En zijn brieven gaan hoe langer hoe meer op een programma der werkzaamheden lijken.

Waarom houdt men niet van hem? Waarom verlaten de modellen hem zoo vlug? En hangt het geluk niet af van den omgang met de menschen? Voelt men in hem de geobsedeerde die dan nog tenslotte onhandelbaar wordt? Hoe het ook zij, het grondig antagonisme tusschen de zuidersche volubiliteit en de eenzelvige Hollandsche koppigheid stoot hem naar den zelfkant: hij geeft geen duimbreed toe, en het is die strijd die hem aftakelt en ondermijnt. Tot het bittere einde toe antwoordt hij op de elegantie met vinnige korte trek. Hij is en blijft de geniale onhandige.

Na de romantische lessen van een Van Gogh-vereerder, vroegen wij als debuteerende jonge schilders alleen nog dat het leven ons eens op de proef mocht stellen, en wij, als bewijs van rijp ridderschap voor de kunst, een afgesneden oor mochten aanbieden, gelijk Vincent het deed... We signeerden ons werk nog alleen met den voornaam, gelijk Vincent... In het portret der familie maakten we de blikken divergent, gelijk Vincent. Een cultus van den heliant of zonnewende eischte dat we alle vazen door kruiken vervingen, maar dat deden we graag, immers Vincent.... Zijn kaalgeschoren profetenkop hing boven ons bed en de Brieven aan Theo lag in de nachttafel. Zoo sijpelde zijn voorbeeld in onze dwepende bohemerharten en stak een generatie aan tot lijdelijkheid en martelaarschap: wie schilderijen verkocht werd voor afvallige gehouden, want... Vincent had nooit iets verkocht. Dat verheerlijken van een paar uiterlijkheden zijns levens werd zoo hartstochtelijk gevoerd dat we niet eens de ware Vincent in sommige zijner eigen uitlatingen gingen opdiepen. Daar waar hij juist dat fatalisme te lijf ging en een volslagen rationalist van de inspanning werd: ‘De même qu'on ne croit plus aux miracles arbitraires... il faut réexaminer à fond, vérifier et modifier considérablement les idées surannées du génie inné, de l'inspiration dans l'art’. Is dit soms het programma voor een doolage? Door een ontzinde neergeschreven? Dit om te wijzen op de gevaren het werk te willen verklaren door de levensincidenten! De eene kunstenaar werkt in de verlenging zijner reëele geaardheid: daar is een causaal verband leven-werk. De tweede werkt in tegenstelling met zijn geaardheid, compenseerend, rectificeerend, en zijn werk wordt het beeld zijner virtueele natuur, de uitslag zijner her-wording. Zoo is bij Vincent de zwakke mensch gaandeweg overwonnen en uitgeschakeld door de wilskracht-tot-scheppen. De inleiding door Emiel Langui geschreven bevestigt deze opvatting. We willen liever heenglijden over de vele pijnlijke dingen van Vincent's levensloop, over de schrijnende afhankelijkheid aan zijn broer, hetgeen zijn brieven die toon van verantwoording verleent, over zijn onsociabelheid en bruuskheid, de psychische wrok der physisch-onaantrekkelijken die aanzet tot buitensporige daden teneinde zich te rehabiliteeren.

Wat Vincent's invloed bediedt voor de huidige en de komende schilders-generaties, is eenieder duidelijk geworden: bij hem treft men die kordaatheid en afbakeningsgeest die tot de nieuwe-zakelijkheidsprincipes zijn blijven behooren, de ondubbelzinnige oplossing van volumes en kleur, de oprechtheid tot het schreeuwerige einde toe.

Maar noch het dynamisme, dat bij Vincent functioneel was, noch het fundamenteele der idee (‘Il me semble qu'il est du devoir d'un peintre d'essayer d'introduire une idée dans son travail’), blijken de hedendaagsche avant-garde nog te boeien. De zuivere plastiekers hellen over naar een statisch evenwicht in samenstelling en kleur, en naar een onderwerplooze opgave. Aan de andere zijde missen de dynamische animisten zijn methode en discipline. En de ideënschilders blijken alweer het picturaal probleem, door Vincent met zoo'n acuutheid gesteld en opgelost, te onderschatten. Dit is het bewijs dat ik aanvoer tegen de universeele vertolkbaarheid van zijn oeuvre, aangezien de bevruchting er van amper twee generaties aanhoudt. Voor de kunstgeleerden blijft hij een baken. En dit is prospectie: de hoogste Vincent-realisatie, of reïncarnatie in pictura, ware niet zijn programma gedeeltelijk of verwrongen uit te baten, maar zijn verworvenheden de soepelheid eener minder strakke houding bij te zetten, met, zoo mogelijk, de geladenheid van vollediger emoties die het goud van zijn kleur nog zouden verhoogen door glans van zielerijkdom... die niet verlegen is zich te uiten. Deze wensch is heelemaal niet utopisch. Er zijn onder de levenden zulke mogelijkheden. Binnen vijftig jaar zullen honderden plakbrieven hun naam uitbazuinen, en zullen onze nakomelingen onthutst vernemen, in hun catalogus die dan misschien wel vijfhonderd frank zal waard zijn, dat wij die lichtpunten van nationale grootheid tijdens hun leven geen cent hebben gegund.

NOJORKAM

Grave ma non dolendo

ALS volkskunst, heeft de muziek in onze Vlaamsche gemeenschap, de voorkeur boven de andere kunsten. Liederen, cantaten, oratorio's, genre-composities voor fanfare- en harmonie-gezelschappen, worden door de massa gretig ontvangen. In het hooger kunstleven daarentegen, heeft de muziek weinig of geen invloed. Niet alleen verloor de Vlaamsche toonkunst sedert Gevaert, Benoit en Tinel haar buitenlandsche uitstraling, maar bovendien wordt zij heden op eigen bodem door letterkundigen en algemeene kunstcritici weinig op prijs gesteld. Voor dezen is de Vlaamsche toonkunst bij haar aanvangsstadium gebleven, wat men op literair gebied zou mogen vergelijken met het Conscience-stadium. Daaruit, een begrijpelijk misprijzen, dat in de laatste jaren tot ongeveinsde minachting is vergroeid. De lezer bedenke een oogenblik het groot getal tijdschriften, welke hier jaarlijks verschijnen en verdwijnen, de schrale plaats daarin aan de toonkunst toegemeten en het feit, dat een zelfstandig Vlaamsch muziektijdschrift niet eens leven kan, tenzij het zich beperkt tot het verzamelen van folkloristische eigenaardigheden.

Plastische kunsten en letterkunde verdedigen over de grenzen den Vlaamschen kunstzin. Toonkunst en ook wel tooneel blijven machteloos toekijken. Doch terwijl binnenlands, het tooneel, zelfs in zijn hoogste literaire vormen, in breede volkskringen ingang vond, blijft het beoefenen van de ernstige muziek beperkt tot de konservatorium- en muziekschoolsfeer van elke stad. Deze toestand is de logische consequentie van een zware erfenis. Wij zijn nooit vrij gekomen van den didactischen geest van de eertijds zoo glorierijke Vlaamsche contrapuntschool. Het geloof van de laatste contrapuntisten in de gepaste veelzijdige uitdrukkingskracht van het aangeleerde bouwprocédé en het verwerpen van alle technische vernieuwing als expressieve stuwkracht, hebben wij als wet aangenomen. Buiten de traditioneele schrijfprocédé's is geen componeeren te aanvaarden. Het aanpassen van onze techniek bij de algemeene evolutie van harmonie en orkestratie gaat in een zwaar vertraagd tempo. Rond de jaren 1860-1880, won het modernisme zijn eerste slagen in Rusland met Moessorgski en in Frankrijk met Fauré, terwijl, in het zelfde tijdperk, het neo-romantisme te onzent met Benoit en Tinel, zijn rijkste vruchten droeg. De doodelijke achterstand neemt met den dag toe. In Frankrijk, Engeland, Duitschland, Italië, Rusland en Amerika ondergaat de schrijftechniek een duizelig snelle evolutie, welke weliswaar niet van gevaren ontbloot is. Onze toondichters blijven geankerd aan een halfslachtig romantisme. Zij zijn het métier van een Bach, een Beethoven of een Wagner machtig en verliezen uit het oog dat noch Bach, noch Beethoven, noch Wagner hun vroegere schrijftechniek zouden gebruiken indien zij vandaag componeerden. De harmonie welke op onze muziekscholen wordt aangeleerd, blijft op een paar uitzonderingen na, beperkt tot de Duitsche klassieke harmonie van een Richter, waarbij men niet eens de ontledingsmethode van een Hugo Rieman durft bij te voegen. Onbekende wegen worden liefst niet bewandeld, zoo niet streng verboden.

Smetana, Glinka en zelfs Grieg hervormden de bestaande schrijftechniek of schiepen nieuwe bouwmiddelen naar de vereischten van het nationaal muziekbegrip. Het streven van Peter Benoit heeft nooit de behoefte aan nieuw materiaal gekend. Zijn strijden was alleen gericht naar het verheffen van de Vlaamsche folkloristische melodie tot een hoogeren kunstvorm, vorm, die voor Benoit buiten de traditioneele internationale harmonie niet denkbaar was. Felipe Pedrell heeft, tegenover het Spaansche Italianisme van zijn tijd, een gelijkaardig standpunt ingenomen. Ook hij meende een Spaansche nationale muziek leefbaar in de perken van de klassieke harmonie. Zijn opvolgers: Albeniz, De Falla,, Turina, Granados, zagen de noodzakelijkheid in het harmonisch en orkestraal materiaal te vernieuwen, zonder daarvoor te kort te komen aan de achting welke zij den meester toedroegen. Weliswaar werden zij door Pedrell zelf vaderlijk aangemoedigd. Merken wij toch terloops op dat de Spaansche toondichters hun technische onafhankelijkheid in het buitenland hebben moeten zoeken.

Voor Benoit was het inrichten van het muziekonderwijs in eigen taal van grooter belang dan het vernieuwen, naar Vlaamsche aesthetische vereischten van de harmonie. Noodgedwongen moest men toch eerst de muziek in de moedertaal kunnen onderwijzen vooraleer tot een technische zelfstandigheid over te gaan. Door zijn doelmatigheid, versterkt het Antwerpsche Konservatorium deels de klassieke en deels de romantische traditie. De degelijkheid van deze instelling, het prestige van haar stichter, worden door de epigonen als een fortenlinie tegen alle vernieuwingspogingen opgesteld.

Te Brussel en ook in mindere mate te Antwerpen krijgen alle vreemde modernistische strekkingen wel eens hun kans. De audities worden met nieuwsgierigheid door kleine kringen bijgewoond, waarin de Vlaamsch voelende dilettanten slechts sporadisch voorkomen. Ook in de studio's van den Vlaamschen Omroep, die sedert een paar jaar een ruim overzicht van heel de moderne toonkunst geeft, komen vooral Franschtalige bezoekers de uitzendingen bijwonen. De groote massa heeft totnogtoe niet de minste blijk van belangstelling gegeven. Dit is trouwens van ondergeschikt belang. Dilettanten-concerten en moderne uitzendingen zullen buiten de massa om rijke vruchten dragen, wanneer de jonge Vlaamsche toondichters, zooals de Vlaamsche kunstschilders, zich vooraan in den modernistischen strijd zullen opwerken.

Mogen wij zulks in afzienbaren tijd verwachten?

De vraag is moeilijk te beantwoorden. Composities waaraan wij heden geen bijzondere waarde hechten, kunnen later een beteekenis verwerven, welke ons heden ontsnapt.

Laat ons even de moeilijk te beantwoorden vraag anders stellen.

Zijn hier de factoren aanwezig, noodzakelijk tot het ontstaan van een zelfstandige, moderne muziek? Met zelfstandige bedoel ik een moderne muziek, welke niet een of andere vreemde strekking zou naäpen. Hierop kan men zonder aarzelen: neen, antwoorden.

De levende kunst dankt haar actualiteitsbeteekenis aan haar revolutionnaire

afbreuk met de traditie. Haar blijvende waarden bepalen zich achteraf door een synthese van de vormconcepties, die terug aanknoopingspunten met het verleden dienen te vinden, indien de nieuwe strekking werkelijk tot de logische en reële ontwikkeling van het algemeen menschelijk muziekbegrijpen beantwoordt. Het afbreken met de traditie is in ons hedendaagsch Vlaamsch muziekleven volkomen uitgesloten. Geen concert kan in onze steden gegeven worden buiten de onmiddellijks sfeer van het konservatorium of de muziekschool. Afbreken met de traditie, beteekent, ipso facto, het opgeven van alle concertmogelijkheden. Zonder uitvoering, kan een vernieuwende muziekbeweging zich nooit ontwikkelen. Een groot kunstcentrum als Antwerpen kende wel enkele baanbrekerspogingen. De moderne kamermuziekconcerten van den cellist A.L. Baeyens vonden weinig of geen weerklank, ondanks den zwaren veldtocht van pers en tijdschriften. De actie van Gust Persoons' Kamerkoor en -orkest schijnt dieper te willen ingrijpen. In waarheid, is dit sedert de bevrijding mogelijk geworden door het feit dat de Omroep gelijkaardige gezelschappen periodiek aanwerft en aldus hun bestaan verzekert.

Misschien zal nu menig lezer aan het Caecilia-koor denken en opwerpen dat de internationale faam van dit gezelschap aan zijn tegemoetkoming tegenover de moderne muziek te danken is. Het voorbeeld is gevaarlijk, want het bewijst nog wat meer: een koor, zooals het Caecilia-koor, is op zichzelf een uniek uitvoeringsinstrument, zooals er weinige in heel Europa bestaan. Om nu faam in het buitenland te verwerven, ziet zulk uitzonderlijk instrument zich genoodzaakt vreemde muziek te vertolken. Klinkender symbolische nederlaag, kan men voor de Vlaamsche muziek niet uitdenken!

Nemen wij nu verder in acht, dat de modernistische hoogdagen van het Caecilia-koor uit den aard der zaak zangmanifestaties waren. Voor de gezongen muziek hebben de Vlamingen een merkelijke voorliefde. Onze toondichters zijn allen eerst liederen-toondichters. Zelfs wanneer een toondichter als Mortelmans een groot instrumentaal oeuvre heeft, dan nog kent het publiek alleen de liederen. Voegen wij er oogenblikkelijk bij, dat negen en negentig procent van de Vlaamsche instrumentale muziek, die van Mortelmans inbegrepen, niets meer is dan de instrumentale verwerking van de liederen-techniek, waardoor zij in haar expressie alle oorspronkelijkheid verliest. Deze conceptie van de instrumentale muziek legt een onoverbrugbare kloof tusschen de algemeene internationale schrijftechniek en de onze. Sedert Beethoven en Wagner, heeft de stemmen-schrijftechniek de plaats moeten ruimen voor een instrumenten-schrijftechniek. Met andere woorden, vroeger schreef men voor de instrumenten zooals voor de stemmen; thans schrijft men voor de stemmen zooals voor de instrumenten. Het is de plaats niet om de gegrondheid van de moderne stelling te onderzoeken. Wij constateeren voorloopig de verhouding stem-instrument zooals ze is en kunnen daar niets aan veranderen.

Het niet aanvaarden van deze laatste geschiedkundige technische omwenteling belemmert zwaar het ontstaan van een zuivere Vlaamsche instrumentale toonkunst, zonder nog te gewagen van een Vlaamsche kamermuziek. Een oogenblik had men redding van onzen Omroep kunnen verwachten. Systematisch hebben de

leiders de jongeren naar het instrumentale modernisme geloodst.

Kan van het Flageyplein de vernieuwing opduiken? De vraag moet ik, spijtig genoeg, nogmaals negatief beantwoorden. Een omroep heeft een zeer geringen creatieven invloed. Wat in de studio's wordt gespeeld treft een naamloos publiek, waarvan de reacties geen synthese uitmaken en de toondichters onvoldoende belichten. De radio-premières worden door de critici weinig of niet in acht genomen, zoodat de inrichters van openbare concerten er niet eens rekening mee houden bij het opmaken van hun programma's.

Van den Omroep mag de jonge toondichter niet veel meer verwachten dan een voor hem zeer rijke, ik zou haast schrijven experimenteele auditie.

Veel componeeren, niet schrikken voor de onbekende openbaringen van eigen schoonheidswelgevallen, nagaan hoe de groote tijdgenooten een bepaalde techniek naar de eischen van hun schoonheidszin plooiden, niet vergeten dat het technisch probleem van bouwmateriaal en expressie zich nooit op dezelfde wijze voordoet noch voor elken toondichter in het algemeen, noch voor elke compositie in het bijzonder: ziedaar enkele richtslijnen waaraan de jonge toondichter zich te houden heeft. Van publiek, of staat, of gemeenschap is niets te verwachten. De massa kan onmogelijk belangstellen in wat zij niet kent. De hulp die zij brengen kan, sluit een reeks toegevingen van den schepper in, waarbij hij zijn reëele schoonheidsvisie, den eenigen zuiveren oorspronkelijken bevruchtbaren grond van zijn scheppen moet prijs geven. Er is veel moed noodig om alleen vooruit te loopen. Verloren loopen is niet uitgesloten, wat trouwens voor den kunstenaar geen beteekenis heeft, vermits ‘zoeken’ op zichzelf een genot is. Het is natuurlijk veel gemakkelijker en financieel voordeeliger op gebaande wegen bloemekens te plukken. De ware kunstschepping ligt buiten het bereik van de bloemekens-plukkers. Alleen aan den kunstenaar die het-verloren-loopen trotseert brengt zij het hoogste geestelijk genot.

Willem PELEMANS

Van den hak op den tak

Over de Vlaamsche tijdschriften

- Er zijn op dit oogenblik in Vlaanderen drie volwassen litteraire tijdschriften, zei Hinderyckx.

- Met name en volgens leeftijd, ‘Dietsche Warande en Belfort’, ‘De Vlaamsche Gids’ en ‘Nieuw Vlaamsch Tijdschrift’, voltooide Winderyckx.

- En drie jonge, groeiende, ongeveer gelijktijdig opgeschoten jongerentijdschriften, vervolgde H.

- ‘Faun’, ‘Arsenaal’ en ‘Nieuw Gewas’, onderstreepte W.

- Ten slotte de vriendschappelijk concurreerende poëziebladen ‘Klaverdrie’ en ‘De Spiegel’, vervolgde H.

- Die zoo taai zijn als de eerste soort en zoo slank als de tweede, meende W.

- We hebben allicht nog een paar andere litteraire tijdschriften vergeten, opperde H., die zijn geweten wou gerust stellen, maar zijn geheugen niet wou kwellen.

- Niet zoo erg, suste W., als zij niet tot Hinderyckx komen, moet Hinderyckx niet tot hen gaan.

- Niet grinniken, zei de op objectiviteit gestelde H., want het heeft me na dezen oorlog ten hoogste verwonderd en ten zeerste verheugd, dat er zoowel tusschen de oudere als tusschen de jongere tijdschriften meer een gezonde geest van emulatie heerscht dan een soort twistershebbelijkheid.

- De uitzonderingen niet te na gesproken, corrigeerde W., die vervolgde: nu, zij bevestigen trouwens den algemeenen regel.

- Zij schijnen me in zekeren zin wel communiceerende vaten te zijn, vooral de oudere tijdschriften, deed H., opmerken.

- Of koek één deeg. Inderdaad, zien we niet Herman Teirlinck en Karel Jonckheere tezelfdertijd redacteur zijn van ‘De Vlaamsche Gids’ en het ‘Nieuw Vlaamsch Tijdschrift’, Marcel Coole in der minne van ‘Klaverdrie’ naar ‘De Spiegel’ gaan, en werken de meeste ‘gevestigde namen’ niet allen solidair aan de drie ‘gevestigde tijdschriften’ mee?

- Laten wij dit heuglijke feit naar behooren onderstrepen, zei H., dat er aldus een officieele Vlaamsche letterkunde bestaat.

- Op voorwaarde, dat er geen bastaards en geen ‘parents pauvres’ worden gekweekt, beklemtoonde W., want er is niets zoo ergerlijks als officieel medelijden, op die voorwaarde wil ik je bril met roze glazen ook op mijn neus zetten bij gelegenheid.

- Kijk eens, vervolgde H., op welke aandoenlijke wijze al deze tijdschriften, zoowel de oude oompjes en matantes als de jonge neefjes en nichtjes, hun tweeden naoorlogschen marathon met een herdenking van hun dooden hebben ingezet. De ouderen hebben hulde gebracht aan de nagadachtenis van Aug.

Vermeylen, Maur. Sabbe, Aug. van Cauwelaert, de jongeren richtten Top en Van Baelen een katafalk op.

- Uit den Dood, met de Dooden, naar het Nieuwe Leven, antwoordde W., die op dit punt geen lust had om te vitten.

- Om een juist beeld te geven van de verhouding tusschen de drie leidende tijdschriften...

- De zg. 'fine fleur' zooals de jongeren eerbiedig en ondeugend zeggen, onderbrak W.

...vervullen 'Dietsche Warande', 'Vlaamsche Gids' en 'Nieuw Vlaamsch Tijdschrift' in het litteraire Vlaanderen zoowat de rol van Senaat, Kamer en Regeering in het openbare leven, voleindigde H.

- Een fraai staaltje van litterair-politieke confrontatie, met al het hachelijke dat er aan verbonden is, meende W. Laten wij deze vergelijking nu maar niet verder uitwerken en uitdiepen, we zouden inderdaad tot verrassende en verbluffende resultaten komen. De uitingen van den volkswil en van den schrijfwil ontspringen uit dezelfde menschelijke bron.

- En bij de jongeren kan men reeds dezelfde strevingen, dezelfde tactiek als bij de ouderen waarnemen, merkte H. op.

- Ja, zei W., ze zullen het wel niet gaarne hooren; maar: 'Zoo de ouden zongen, zoo piepen de jongen'.

- Laten we er volledigheidshalve aan toevoegen, dat er wijze jongelingen zijn en roekelooze grijsaards, milderde H.

- Geen namen, s.v. pl., besloot Winderyckx. - Js.

De saterfazant en de pauwduif

Een saterfazant kreeg een pauwduifje lief. Maar de schoone bleef onbewogen. Hij was bevreesd haar keurigheid te kreuken, en het werd ijdel spel. Maar toch pochte hij in 't bosch: Ik vrij in de kasteelparken.

En zij taterde op haar til: Mij vraagt de vervaarlijkste doffer. - N.

De beteuterde haan

Er was eens een haan die twee hennen had.

De eene kakelde. De andere kakelde. De eene legde een ei. De tweede eveneens. Deugdelijke hennen. De haan was niet uitzonderlijk te noemen. Om hem te bekoren smukte de eene hen zich met een eierschaal. Daarop versierde de tweede zich met een salade. Wie was hem nu het liefst? Hij dacht na. Wat moest hij dan op zijn kop zetten om zijn hennen welgevallig te zijn? - N.

De hondsapen

- Mijn azuurblauwe neus wordt vaal, broeder Baviaan. Ik geloof dat ik te veel beschuitjes eet.

- Wat geeft gij om uw uiterlijk, Mandrillo!

- Die geen schoonheid bezit hoeft ze niet te sparen.

- Mijn kleuren zie ik niet: ik draag ze op mijn zitvlak. - N.